DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

EMLÉKÁLLÍTÁS ÉS EMLÉKEZÉSI GYAKORLAT. A KULTURÁLIS EMLÉKEZET REPREZENTÁCIÓI KOLOZSVÁRON

JAKAB ALBERT ZSOLT

2011

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

JAKAB ALBERT ZSOLT

EMLÉKÁLLÍTÁS ÉS EMLÉKEZÉSI GYAKORLAT. A KULTURÁLIS EMLÉKEZET REPREZENTÁCIÓI KOLOZSVÁRON

Néprajztudományi Doktori Iskola
Dr. VOIGT Vilmos DSc., a Doktori Iskola vezetője
Magyar és összehasonlító folklorisztika program
Dr. VOIGT Vilmos DSc., a program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke: Dr. VOIGT Vilmos DSc., egyetemi tanár

Hivatalos bírálók: Dr. VEREBÉLYI Kincső DSc., egyetemi tanár
Dr. KESZEG Vilmos egyetemi tanár

A bizottság titkára: Dr. VINCZE Kata Zsófia PhD.

A bizottság további tagjai: Dr. DEÁKY Zita PhD.
Dr. BÁRTH Dániel, Dr. KAPITÁNY Gábor (póttagok)

Témavezető: Dr. BALÁZS Géza CSc., egyetemi tanár

Budapest, 2011

Nyilatkozat

Jelen disszertáció egy 2002-ben kezdődő és 2010-ben lezárt terepmunka eredménye, amit a szerző saját maga gyűjtött, dolgozott fel és értelmezett. A szakirodalmi hivatkozásokat, terminusokat lapalji vagy szövegközi jegyzetapparátusban jelzi. A doktori iskolában való részvételéért, az értekezés elkészítéséért a Magyar Oktatási Minisztériumtól a képzés ideje alatt (2003–2006) PhD Nappali Tagozatos Ösztöndíjat kapott.

2011. június 4., Kolozsvár–Budapest Jakab Albert Zsolt

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

EMLÉKÁLLÍTÁS ÉS EMLÉKEZÉSI GYAKORLAT. A KULTURÁLIS EMLÉKEZET REPREZENTÁCIÓI KOLOZSVÁRON

JAKAB ALBERT ZSOLT

2011

Tartalom

I. BEVEZETŐ 6
1. A disszertáció tárgya és a kutatás célja 6
2. A disszertáció felépítése 7
II. ELMÉLETI KERET. ALKALMAZOTT TERMINOLÓGIA 9
1. A kutatás kultúraelméleti alapjai 9
1.1. Közös tudás, közös jelentés 9
1.2. A kultúra mint esemény 10
2. Az emlékezet mint társadalmi konstrukció. Terminológia 11
III. TUDOMÁNYTÖRTÉNET ÉS KUTATÁSTÖRTÉNET. A SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE 12
1. Idő, hagyomány, emlékezet. A kollektív tudás antropológiai irodalma 12
1.1. Tér és idő. A társadalmak ideje 13
1.2. Egyéni emlékezet – csoportemlékezet: az emlékezet szereplői/birtokosai 17
1.3. A kollektív emlékezet és társadalmi keretei 18
1.3.1. A nép, a nemzet mint az emlékezet kerete 20
1.4. Az emlékezet időbeli horizontjai: a múlt tagolása 23
1.5. Az emlékezet térbeli dimenziója: az emlékezet helyei 25
1.6. A (kollektív) emlékezet felmutatása és szervezése: az emlékezés folyamata 31
1.6.1. Az emlékezet diskurzusai – a társadalom értelmezési stratégiái 35
1.6.2. A kitalált hagyomány koncepciója 37
1.6.3. A kollektív emlékezet mint folytonos küzdelem: szimbolikus harcok 40
2. A kolozsvári kutatások irodalma 43
2.1. Kitérő. A múlt narratívái – historizmus és mentalitástörténet 44
2.2. A kolozsvári múlt reprezentációi. A hely irodalma 46
2.2.1. Történeti munkák 46
2.2.2. Művészettörténeti munkák 50
2.2.3. Turisztikai irodalom 52
2.2.4. Az 1989 utáni kutatások 56
2.2.5. Összegzés. A lokális emlékezet termelése 60
2.3. Néprajzi, antropológiai és szociológiai kutatások 61
IV. VÁROS – KONTEXTUS – KUTATÁS 64
1. Kolozsvár és társadalma. A kutatás kontextusa 64
1.1. A város 64
1.2. A népesség. Etnikumok és felekezetek 67
1.3. A társadalmi események. Politikai és hatalmi viszonyok 70
2. A kutatás leírása. Módszertan 72
3. Adattár és források. Az anyag elrendezése 73
3.1. A szövegkorpusz műfaja és tipológiai problémái 73
3.1.1. A gyűjtött emlékanyag műfaja 73
3.1.2. A gyűjtött emlékanyag rendszerezése – az Adattár bemutatása 76
3.1.3. A gyűjtött emlékanyag tipologizálási kísérlete 77
V. EMLÉKÁLLÍTÁS – KORSZAKOK, TEMATIKÁK, ALAKZATOK. ELEMZÉS 80
1. A kezdetektől a reformkorig (1442–1799). A datálás mint gyakorlati funkció 81
1.1. Az alkotó egyén, az építkező polgárság 81

1.1.1. Erődítmények 81
1.1.2. Templomok és iskolák 84
1.1.3. Lakóházak és építmények 86
1.2. A halottak emlékezete 89
1.3. A város eseményeinek állított emlékek 91
1.4. Összegzés. Emlékállítási szokások és attitűdök 95
2. A reformkortól a kiegyezésig (1800–1867). A datálás mint emlékállítás 102
2.1. Építkezés és építkezők 102
2.1.1. A közösség intézményei, középületek 102
2.1.2. Lakóházak 105
2.2. A halottak emlékezete 105
2.3. Események emlékezete 106
2.4. Összegzés 108
3. A kiegyezéstől az egyesítésig (1867–1918). A dualizmus kora – a nemzet emlékezete. 113
3.1. Építkezés és építkezők 113
3.1.1. A közösség intézményei, középületek 113
3.1.2. Lakóházak 116
3.2. A halottak emlékezete 116
3.3. Egyének kultusza 117
3.3.1. Az uralkodók kultusza 117
3.3.2. A személyiségek kultusza 121
3.4. Események emlékezete 123
3.4.1. Az 1848-as forradalom és szabadságharc 123
3.4.2. A közösség eseményei 123
3.5. Az emlékezet létrehozói és felügyelői 124
3.6. Összegzés 125
4. Az egyesítéstől a II. bécsi döntésig (1918–1940). A hatalomváltás és emlékezete 130
4.1. A felszámolt és a létrehozott emlékezet. A múlt román értelmezése 131
4.2. Az elrejtett múlt és bezárkózott emlékezet. Magyar emlékállítási lehetőségek 136
4.3. Összegzés 137
5. A „kis magyar világ” (1940–1944). Visszatérő hatalom – rekonstruált emlékezet 142
5.1. A helyreigazított múlt 143
5.2. A háborúk emlékezete – a nemzeti hősök kultusza 143
5.3. A nemzet teljesítményei és személyiségei 147
5.4. Összegzés 148
6. A II. világháború végétől az 1989-es rendszerváltásig (1945–1989). A kommunizmus és emlékezetkonstruálása 152
6.1. Az átmeneti időszak (1945–1948) 152
6.1.1. A közelmúlt leépítése 152
6.1.2. A hősök és az áldozatok 154
6.1.2.1 A felszabadító hősök emlékezete 154
6.1.2.2. A kommunista vértanúk emlékezete 156
6.1.2.3. A deportált zsidók emlékezete 157
6.1.3. Az egyházak, gyülekezetek újjászervezése 158
6.2. A szocialista-kommunista integráció és a társadalom feletti teljes ellenőrzés időszaka (1948–1965) 159
6.2.1. A kommunizmus genezise: munkásosztály eredményei és hősei 160

6.2.2. A történelem és a kultúra személyiségei ... 162
6.2.3. Egyházak, közösségek emlékállításai ... 164
6.2.4. A korábbi reprezentációk sorsa ... 166
6.3. Az „aranykorszak". A látszólagos liberalizációtól a nemzeti kommunizmus programjáig (1965–1989) ... 167
6.3.1. Kommunista és antifasiszta hősök ... 167
6.3.2. A román nemzeti múlt megteremtése ... 168
6.3.2.1. Történelmi eredetmítoszok: a nemzet eredete és integrációs törekvései ... 168
6.3.2.2. Kulturális és társadalmi eredetmítoszok: a (román) személyiségek és megvalósítások az ideológia szolgálatában ... 170
6.3.3. Az egyházi keretben szerveződő emlékezet ... 173
6.3.4. A korábbi reprezentációk sorsa ... 174
6.4. Összegzés ... 175
VI. EGY KORSZAK EMLÉKÁLLÍTÁSAI. AZ EMLÉKEZET SZERVEZÉSE A DEMOKRÁCIÁBAN (1989–2004) ... 191
1. Felszámolt hagyomány – a felejtés ritualizálása ... 191
2. A múltteremtés irányultságai ... 192
2.1. 1989. december 21. – az új rend(szer) genezise ... 194
2.2. A demokrácia hősei, a demokrata személyiségek ... 195
2.3. A román nemzeti múlt (újra)szerkesztése ... 198
2.4. A román emlékállítás alakzatai ... 201
2.4.1. A tér megválasztása ... 201
2.4.2. Az esemény megválasztása ... 203
2.4.3. Az idő megválasztása ... 205
2.5. A magyar reakciók és emlékállítások – a nemzeti mártírium konstrukciói ... 207
2.5.1. A templom és az iskola – az emlékezet tárgya és helyszíne ... 208
2.5.2. A tudományos és kulturális intézmények emlékállításai ... 210
2.6. Összegzés. A nemzeti diskurzusok ... 210
VII. ESETELEMZÉS. 1848–1849 EMLÉKEZETÉNEK SZERVEZÉSE ÉS HASZNÁLATA ... 218
1. Az esemény. Az alapnarratíva ... 218
2. A hagyományteremtők ... 220
3. Hatalomváltások – az emlékezet(ek) kihelyezése ... 228
4. Az 1989 utáni szimbolikus térszervezések és az emlékezet(ek) használata(i) ... 231
4.1. A román emlékállítások ... 232
4.2. A magyar emlékállítások ... 234
4.3. Párhuzamosság és rivalizálás – az emlékezet használata ... 235
5. Összegzés ... 241
VIII. KÖVETKEZTETÉSEK ... 243
IX. SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK ... 247
1. Szakirodalom ... 247
1.1. A témához kapcsolódó saját publikációk ... 268
2. Források ... 269

X. ADATTÁR ... 1
1442–1799 ... 1
1800–1867 ... 76

1867–1918....96
1918–1940....128
1940–1944....141
1945–1989....149
1945–1948....149
1948–1965....165
1965–1989....192
1989–2004....217
2004–2011....282

I. BEVEZETŐ

1. A disszertáció tárgya és a kutatás célja

A társadalmi kontextusában és a társadalom jelenében élni szándékozó ember az idő fenntartására különböző rítusokkal él, különböző technikákat, eljárásokat alkalmaz. Az emlékhelyek, emlékházak, múzeumok, emléktáblák, szobrok stb. létrehozásának egyik fő indítéka éppen az idő konzerválása, „megőrzése", hasznosítása. A múlt megőrzésére, rögzítésére szolgál az időnek a térre való leképzése (vö: J. Assmann 1999). Annak kérdése, hogy a múlt tényeiből, történéseiből mi válik lényegessé, mit kell megőrizni, átmenteni, behozni a jelenbe, korszakonként, koronként, helyenként változó és változik.

A disszertációmban a kulturális emlékezet termelésének folyamatát, az emlékezet létrehozásának stratégiáit, az emlékezet társadalmi használatát vizsgálom. Egyetlen városban működő emlékállítási és emlékezési folyamatok szerveződését, működését és hatását elemzem. Kolozsvárt megtéve a kutatás terepének, célom, hogy egy teljesebb képet nyújtsak az időkezelés, a múlthasználat, emlékezet és lokalitás kapcsán. Az emlékezet létrehozásának, kihelyezésének és használatának vizsgálatát az emléktábla- és szoborállítások, illetve a megemlékezési szertartások és emlékünnepségek áttekintésére és kutatására alapozom.

Az emlékállítás és emlékezési gyakorlat vizsgálata szükségszerűen több szempontból közelíthető meg, illetve két nagyobb tematikus egységre bontható. A kutatás egyrészt az emlékállításra mint folyamatra koncentrál, a (létrehozott) múlt publikus térbe való kihelyezésének eljárásait és az emlékállítás történetiségét vizsgálva. Ennek a részvizsgálatnak a célja lenne egyrészt az emlékezés helyi alakzatainak a rendszerbe szervezése, másrészt ennek segítségével (is) megválaszolni azt a kérdést, hogy az idő narrativizálása, az emlékezet létrehozása (datálás, emlékmegőrzés, emléktábla- és szoborállítás) hogyan szervezi, építi (újra) a teret, milyen eseményt tesz láthatóvá, látványossá.

Az 1442–2004 közötti emlékállítások történeti vizsgálata az akkumulált idő problematikája mentén több kérdést is felvet. Hogyan termelődött ki ebben az időbeli vagy történeti síkban az az elképzelés, hogy a jelennek előzménye van, illetve hogy a társadalom jelene valamilyen pragmatikus vagy szimbolikus kapcsolatban áll a múlttal? Milyen társadalmi-politikai kontextusban fordul a figyelem a múlt felé? Melyek a kiváltói az intenzívebb múltrafigyelésnek? Hogyan szervezi meg a társadalom a maga történetét? Milyen eljárásai vannak az emlékezetszervezésnek? Milyen társadalomkép konstituálódik az emlékállításokban? Milyen események indítják el az emléktáblák, szobrok stb. általi emlékezést, milyen eseményeket, magatartásokat, narratívákat jelenít meg az emlékállítás?

Az emlékezési gyakorlat mint a múlt szimbolikus birtokbavétele vagy rituális használata a kutatás másik perspektíváját nyitja meg. Az emlékezet fenntartására, használatára (megemlékezések, ünnepségek) figyelve célom azokat a jelenbeli szimbolikus mechanizmusokat bemutatni, amelyek a múlt eseményeihez kötődnek. A közös múlt által körvonalazható emlékezetközösség, a múltat megélő kolozsváriak számára az emlékezés identitástermelő mechanizmus is, a lokális – és regionális – társadalom mentalitását is formálja, alakítja. Ezért releváns és szükségszerű annak vizsgálata, hogy az emlékállítások és megemlékezések milyen diskurzusok mentén szerveződnek, milyen diskurzusokat termelnek

ki, milyen emlékezetet konstruálnak meg, milyen kulturális viszonyt tartanak fenn, milyen identitásmintákat kínálnak fel a társadalom tagjai számára.

Nem foglalkoztam a feliratokat érintő közvetlen előzményekkel és párhuzamokkal az antikvitásban, a reneszánszban és a barokkban – jóllehet sok a kötődés és kapcsolat bontható ki ebben a tekintetben is. Ugyanakkor nem terjesztettem ki a kutatást az emléktáblák és feliratok címereinek heraldikai vizsgálatára sem, bár tudom, hogy az adott korszakok emblematikus közlési módjaihoz ezek is hozátartoztak. Az utcanevek alaposabb elemzését sem tekintettem feladatomnak, csak annyiban érintettem mégis e területet, amennyiben a kihelyezett emlékezet szempontjából óhatatlanul szükségesnek ítéltem meg. A temetők sírfeliratainak vizsgálata is megterhelte volna e dolgozat kereteit, a sírfeliratok és epitáfiumok közül csak azokat vontam be az elemzésbe, amelyek a temetők létrehozása előtti város területén, illetve a templomokban és környékükön lelhetők fel. Kivételt csak a Hősök temetőjének emlékművei, illetve a Házsongárdi temető néhány emlékműve és sírfelirata képeznek.

2. A disszertáció felépítése

A disszertációmat a választott téma legfontosabb elméleti aspektusainak bemutatásával kezdem. Kiemelt fontosságot tulajdonítok a közös tudás, közös jelentés és a kultúra eseményként való elgondolásának. A kutatási téma felépítésében a társadalmi konstrukciónak tekintett emlékezet játszik fő szerepet, a megválasztott terminológiát ennek értelmében használom.

A tudomány- és kutatástörténeti fejezetben az emlékezet társadalmi problémává és kutatási témává való válását, a kutatási elméleteket követem nyomon, illetve a saját vizsgálódásaim szempontjából releváns tudományos eredményeket és hagyományokat összegzem. A kollektív tudás antropológiai irodalmát az idő, hagyomány és emlékezet fogalmainak és elméleteinek viszonyrendszerében mutatom be.

A nemzetközi szakirodalom állandóan reflektált a témára, ezért ebben a fejezetben főleg a francia szociológia, brit szociálantropológia és az amerikai kulturális antropológia hagyományait, eredményeit mutatom be. Nem szántam külön tömböt a néprajztudományi – főleg a magyar néprajzi kutatások – eredmények bemutatásának. A magyar néprajzi kutatásokban igyekeztem megtalálni azokat a kapcsolódási felületeket – ezek többnyire a vizsgálatok témáját, semmint a módszereit illetik –, amelyek alapján a releváns néprajzi anyag is mellérendelhető lehet. Ez abban nyújtott számomra eligazítást, hogy áttekinthetővé és értelmezhetővé váltak azok az eredmények, amellyel a magyar etnográfiai hagyomány hozzájárult a problémakörök tematizálásához és sajátos értelmezéséhez.

Nem vállalkozhattam arra, hogy a téma teljes szakirodalmát bemutassam, de annak legfontosabb állításait igyekeztem összegezni. Itt főleg arra törekedtem, hogy azokat a szempontokat bemutassam, levezessem, amelyekre a kutatásaimban és az elemzésekben, a problémák láttatásában és a saját narratívám megalkotásában elengedhetetlenül fontosnak tartottam.

A kolozsvári kutatások irodalmát külön alfejezetben mutatom be. Az emlékezés alakzatairól és a helyről való beszélés történeti és kutatói hagyományát a történészi, művészettörténészi és turisztikai munkák bemutatásával végzem el. Kolozsvár narratív

megalkotása mellett az 1989 utáni helytörténeti munkákat, illetve a néprajzi, antropológiai és szociológiai kutatásokat tekintem át.

Kolozsvár városát, társadalmát is fontosnak tartottam bemutatni, egyfajta vázlatos eseménytörténetet nyújtani, amely a későbbi elemzéseket érthetőbbé teszi. A kutatás leírását és az *Adattár* bemutatását, a szövegkorpusz műfaji és tipológiai problémáit is itt taglalom.

Az emlékállítások bemutatását és elemzését korszakok, tematikák és alakzatok alapján teszem. A kronológiai felosztás lehetővé teszi a korszakok összehasonlítását, különbségeinek és egymáshoz való viszonyainak vizsgálatát. A tematikák és alakzatok mentén elrendezett emlékállítás a leírás és értelmezés során áttekinthetővé teszi az anyagot.

Az 1989 és 2004 közötti emlékállításokat külön fejezetben tárgyalom. A politikai rendszerváltás a társadalmi átalakulások mellett a múltértelmezési stratégiákat is meghatározta. A korszakot mint az emlékezetkonstruálás egyik legkövethetőbb időszakát a nyilvánosságban zajló múltértelmezések mentén mutatom be.

Külön vizsgálati keretben, esettanulmányként vizsgálom 1848–1849 emlékezetének kolozsvári szervezését és használatát. Az emlékállítási és emlékezési gyakorlatok vizsgálatával a lokális társadalom szimbolikus mechanizmusait, a közösségi eseményeket, a társadalmi és etnikai csoportok interpretációit és diskurzusait mutatom be és értelmezem.

A disszertációt végén a következtetésekre kerül sor. Ezt a szakirodalom- és forrásjegyzék követi, majd az *Adattár*. A disszertációhoz egy CD-melléklet is társul, amely a datálások, emléktáblák és szobrok fotóit (összesen 667 felvételt) tartalmazza.

II. ELMÉLETI KERET. ALKALMAZOTT TERMINOLÓGIA

1. A kutatás kultúraelméleti alapjai

1.1. Közös tudás, közös jelentés

Kutatásom szempontjából az emlékezetnek a legfontosabb funkciója az, hogy biztosítja (kialakítja és fenntartja) a kapcsolatot a generációk között, illetve a kortárs társadalom tagjai között. Az emlékezet: generációk közötti kommunikáció. Ezért amennyiben a vizsgált emlékezési alakzatokra úgy tekintünk mint valami állandósított kapcsolatra a társadalmak jelene és múltja között, illetve mint különböző idősíkokat kitermelő, összekapcsoló folyamat lenyomataira, akkor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ez a kommunikáció a kultúrában zajlik, illetve azt termeli.

Ha a kultúraközi kommunikációnak a térbeli aspektusát, dimenzióját próbáljuk szemrevételezni, akkor egy fontos megállapítást kell tennünk: a kultúra jelenti az adott területiumon belüli társadalmi együttélés alapját. A kultúra ebben az értelemben a társadalom tagjainak valamiféle közös ismeretrendszerét, közös tudását feltételezi. A kultúrát mint tudásrendszert definiáló kognitív kultúraelmélet éppen ennek a központi kategóriának a vizsgálatával nyerte el létjogosultságát. A tudás, kulturális tudás elemzése azért vált elengedhetetlenné a megértés számára, mert ebben a koncepcióban az individuumok társadalmi viselkedését ennek ismerete, birtoklása szabályozza: „A kultúra egy olyan tudásrendszer, amely koncepciókkal, »elméletekkel«, ontológiai magyarázatokkal szolgál a (fizikai és társadalmi értelemben vett) világgal kapcsolatban, irányítja és meghatározza az emberi cselekvéseket, illetve az emberi cselekvések szabályait" (Niedermüller P. 1994: 105–106). Ebben az értelemben „a kultúra nem az életmód, nem egy viselkedésrendszer, nem (kulturális) jelenségek halmaza, hanem egy, a nyelvi kompetenciához hasonló (vagy hasonlítható) ismeret- és tudásrendszer" (Niedermüller P. 1994: 106). Ebben a feltételezésben a *kulturális tudás* (*cultural knowledge*)[1] a társadalom tagjai által közösen birtokolt tudást jelent. Ez olyan ismeretanyag, amely a saussure-i langue–parole fogalmak alapján a közös tudás–individuális felhasználás viszonylatában írható le. Ez a kognitív antropológiai felfogás azért fontos a számunkra, mert a tudás/kultúra közösen birtokolt voltát tekinti meghatározónak, azaz a közös tudást az egyéni ismeret kapcsolatában, összefüggésében értelmezi.[2] Ennek a tudásrendszernek a megjelenítésében egyrészt a nyelvi reprezentáció játszik szerepet (a nyelven keresztül artikulálódik), másrészt a cselekvés kategóriája mentén szerveződik (a tudást konkrét cselekvések reprezentálják), de ennek a tudásnak a megmutatkozása nem tudatos módon és nem tudatos formákban történik (R. M. Keesing 1979: 17–21).

Az antropológiai kultúraelmélet interpretatív fordulata, amely a (társadalmi-kulturális) valóság konstruálásának folyamatára figyel, a *jelentés/szimbólum* kategóriáját állította az elmélet középpontjába és a kutatások homlokterébe. Ugyanakkor „elvetette a kognitív

[1] Roger M. Keesing ezt a terminust a *nyelvi tudással* (*linguistic knowledge*) együtt taglalja: a kultúra tudásból áll, a tudás szétosztottsága és használata az egyes individuumokat és az adott társadalmi helyzetet tekintve eltérő (lehet) (R. M. Keesing 1979: 15–20).
[2] Az antropológiai kultúraelmélet kognitív megközelítéséről: Niedermüller P. 1994: 105–108.

antropológiának azt a tételét, amely szerint a kultúra egy, az emberek fejében rejlő »valami«. Ehelyett a *gyakorlatot* jelölte meg, mint a kultúra természetes lételemét [kiemelés az eredetiben – J. A Zs.]" (Niedermüller P. 1994: 109).[3] A *kulturális jelentés*nek (*cultural meanings*) a megragadása, vizsgálata tehát önmagában nem lehetséges, a megfigyelhető mindennapi akciókon, egyéni és társadalmi cselekvéseken keresztül írható le és értelmezhető. Mary Douglas ebben az értelemben használja a *rejtett tudás*, *rejtett jelentés* (*implicit meanings*) fogalmát (vö: M. Douglas 2003).

Az egyének kulturális jelentéseket állítanak elő, maga a kultúra is egy jelentésrendszer. Clifford Geertz úgy véli, hogy „az ember a jelentések maga szőtte hálójában függő állat. A kultúrát tekintem ennek a hálónak, elemzését pedig [...] a jelentés nyomába szegődő értelmező tudománynak tartom" (C. Geertz 2001a: 196). A kultúra fogalmát pontosítja egy további megjegyzése: „a szimbólumokban megtestesülő jelentések történetileg közvetített mintáit jelöli, a szimbolikus formákban kifejezett örökölt koncepciók azon rendszerét, amelynek segítségével az emberek kommunikálnak egymással, állandósítják és fejlesztik az élettel kapcsolatos tudásukat és attitűdjeiket" (C. Geertz 2001b: 74).

1.2. A kultúra mint esemény

Ez az interpretatív antropológiai megközelítés tehát a kultúrát eseményként, társadalmilag létrehozott „interszubjektív jelentésekként" definiálja, és a gyakorlathoz köti. „Ez azt jelenti – Niedermüller Péter összefoglalásában –, hogy kulturális jelentés, kultúra annyiban létezik, amennyiben azt az emberek folyamatosan előállítják, újraalkotják, újradefiniálják. Ebben a megközelítésben tehát az emberi praxis olyan végeérhetetlen folyamat, amely állandóan létrehoz, illetve újraalkot kulturális jelentéseket, s ezeket folyamatosan egyezteti a mindennapi élet szakadatlanul zajló folyamatában. Azaz a kultúra több, mint puszta tudás; tények, ismeretek birtoklásából, szabályok alkalmazásának képességéből, valamint tények, ismeretek és szabályok együttes megvalósításából, a gyakorlatból tevődik össze." (Niedermüller P. 1994: 111.) Az antropológiai megismerés célja egy másik kultúrának – a saját társadalomban kutató számára ugyanannak a kultúrának – a megértése és értelmezése, a *jelentésteli struktúrák* feltárása és elemzése.

Ebben a felfogásban a láthatóvá tett, megjelenített kultúrának, a reprezentált vagy reprezentációkba szervezett kulturális jelentéseknek van létjogosultsága. Legalábbis az én kutatásom szempontjából annak van társadalmi és kulturális relevanciája, amit az emberek, a csoportok megmutatnak, láthatóvá és nyilvánossá tesznek, reprezentálnak, elmondanak magukról. „Ez a világ elsősorban a gyakorlaton, a társadalmilag konstituálódó akciókon keresztül ragadható meg, mert a világ a közös jelentéseket tartalmazó, létrehozó interszubjektív praxisból áll; ettől elvonatkoztatni, ezt »kívülről« szemléltetni, ettől független kutatási stratégiát felépíteni – ontológiai képtelenség." (Charles Taylor véleményének felhasználásával Niedermüller P. 1994: 100.)[4]

Kolozsvári kutatásaim a társadalom egyfajta (személyes) értelmezését kívánják adni. A kollektív emlékezet szervezéseinek állandó törekvéseit, az emlékállításokat és a megemlékezéseket (az emlékezethasználatot) úgy tekintem, mint a (lokális) társadalom

[3] A tudás, szimbólum, jelentés fogalmairól másutt: Niedermüller P. 2008: 432–434.

[4] A magyar népszokásokat vizsgálva Verebélyi Kincső szintén a gyakorlatban, a cselekvésben jelölte meg azok létezési formáját (vö. Verebélyi K. 2005b: 22–37).

működését, gyakorlatát, nyilvános megmutatkozását. Az eseményekben, eseménysorozatokban felsejlő város társadalmának megértésére, a folyamatok elemzésére és – korántsem végleges – értelmezésére teszek kísérletet.

A kultúra „megjelenített dokumentumának" vizsgálata nem más, mint állandó kísérlet a véglegesség illúziójával, a megértés (a megismerés, a magyarázat és az értelmezés) befejezhetetlenségével és a meggyőződés helyességével. „Az etnográfia művelése ahhoz hasonlít – hogy ismét Clifford Geertz-et idézzem –, amikor megpróbálunk elolvasni egy kéziratot (abban az értelemben, hogy »létrehozzuk valamilyen olvasatát«) – egy idegen, elhomályosuló, talányokkal, önellentmondásokkal, gyanús javításokkal és célzatos kommentárokkal teli kéziratot, amely azonban nem hagyományos írásjelekkel, hanem megformált viselkedés illékony példáival íródott." (C. Geertz 2001a: 202.)

2. Az emlékezet mint társadalmi konstrukció. Terminológia

Mivel a kultúrára úgy tekintek, mint aminek a természetes lételeme a gyakorlat, nagy fontosságot tulajdonítok a különféle egyéni és társadalmi akcióknak és cselekvéseknek. Csatlakozom azokhoz a kutatói felfogásokhoz, amelyek az emlékezetet úgy gondolják el, mint a közösségekben zajló jelentéseket, amelyek folyamatként és eseményként, társadalmi interakcióként értelmezik a múltról való beszélést.

A társadalomban zajló, a társadalmat szervező emlékezet és emlékezés az egyéni emlékezés spontaneitásával szemben a szervezettséget érvényesíti, ebből következően helyszínei, tárgyai, aktorai vannak, jelentések, jelentés-összefüggések (ideológiák, mechanizmusok) eredőjében jön létre és változik, társadalmi, politikai és kulturális kontextusok teremtik és azokra hat vissza.

A közösségeket, illetve azok azonosságát vagy hasonlóságát feltételező emlékezetre definíciók és terminusok sokasága vonatkozik. A tudás társadalmi formáira a szakirodalomban érvényben levő fogalmak a kollektív emlékezet, kulturális emlékezet, társadalmi emlékezet, történelmi emlékezet, politikai emlékezet, faji emlékezet, hivatalos emlékezet, vernakuláris emlékezet, populáris emlékezet stb. Ezek a megnevezések más-más kutatói attitűdöt feltételeznek, más-más perspektívákat nyitnak meg, az értelmezéseknek más-más horizontját jelentik. Ebben a kutatásban a források nagyrészéből adódóan a *kulturális emlékezet* fogalmát, bizonyos esetekben pedig – a közös tudást hangsúlyozandó – a *kollektív emlékezet* terminust használom.

Az emlékezet felügyeletét, őrzését, szervezését végző intézmények és társadalmi csoportok definiálására a *társadalmi keret*, *emlékező elit* terminusokat tartom fenn.

Az *emlékezet kihelyezését, térbeliesítését* olyan operatív fogalmakként kezelem, amelyek segítnek annak érzékeltetésében és megértésében, ahogy a társadalom a múltjáról alkotott elképzeléseit rögzíti, megjeleníti, láthatóvá teszi. Az emlékezés intézményeinek, tárgyainak, rituális megnyilvánulásainak megragadására az *emlékezet helyei* terminust alkalmazom.

A *megemlékezés, szertartás, rítus, ünnep* fogalmakat az emlékezet használatának, a múlt közösségi megélésének megragadására tartom fontosnak.

Minthogy az értelmezésemben az emlékezet társadalmi cselekvést jelent, társadalmi kommunikációt jelöl, ahhoz különféle (és hiányozhatatlan) ideológiák, politikai mellékzöngék társulnak. A kontextusfüggő folyamatok érzékeltetésére és megértésére sokszor a *diskurzus* fogalmát használom.

III. TUDOMÁNYTÖRTÉNET ÉS KUTATÁSTÖRTÉNET. A SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

1. Idő, hagyomány, emlékezet. A kollektív tudás antropológiai irodalma

„A mik vagyunk, a mik leszünk, csak az emlékeinknek köszönhetjük. Annyit érünk csupán a társadalomban, a mennyit emlékeinkkel a társadalomnak adózni képesek vagyunk. [...] Társadalmi törvényeinket, szokásainkat, az illem követelményeit embertársaink emlékezésére alapitjuk. [...] Az ősök emléke tanitja fajunkat, népünket, hazánkat szeretni. Minden a mi családunkhoz, tűzhelyünkhöz, a fajunkhoz, országunkhoz, nemzetünkhöz fűz, emlék csupán.

Illő tehát, hogy emlékeinket ápoljuk, becsben tartsuk, tökéletesítsük és gyarapítsuk. A társadalom számára elveszett a kit emlékek nem kötnek hozzája. Az emberiségre ártalmas, ki hamis emlékeket hordoz magában. A hazának ellensége, kit a hazafiság ezer emléke nem táplál szüntelen. Jaj annak az országnak, a melynek polgárai lemondással kitörlik emlékükből az atyák vágyait, reményeit, óhajait és törekvéseit."

Lechner Károly: *Az emlékezésről* (1911)

Annak feltevése, hogy az azonos területen élő társadalmi formációknak van valamiféle közös tudása, nem újkeletű felfogás a társadalomtudományi gondolkodásban. Erre a már-már közhelyes megállapításra való utalással csupán azt szeretném jelezni, hogy amikor kijelölöm ezen kutatás elméleti irányait, akkor annak a problémakörnek a vizsgálatához csatlakozom, amely a 20. századtól kezdődően egyre inkább centrális problémája lett a társadalomtudományoknak: hogyan rendezi el az individuum, a közösség az őt körülvevő társadalmi valóságot, hogyan halmozza fel a maga kontextusából leszűrt tapasztalatokat, hogyan hagyományozza ezeket? Egyáltalán: hogyan hozza létre, alakítja, tárolja ezt az ismeretanyagot, hogyan termeli ki ezt a hagyományt? Hogyan veti alá magát, hogyan fogadja el?

E disszertációnak nem célja hagyományelméleti fejtegetésekbe bocsátkozni. Csak annyiban érinti mégis e témát, amennyiben az emlékezettel, kollektív emlékezettel kapcsolatban ez óhatatlanul szükséges. A köznapi diskurzusokban (és a magam részéről ide sorolom bizonyos mértékben a médiát is) felfedezhető néhány olyan állítás, amely azt jelzi, hogy az (akkumulált) hagyomány, az elmúlt, megtörtént események és a jelen tapasztalata, szemlélete között valamilyen megfeleltethetőségek, korrelációk, összefüggések vannak.

- A jelen tapasztalata nem független az elmúlt eseményektől. Ez egyrészt abban a sztereotípiában nyilvánul meg, mely szerint a jelenben mindig ott van valamilyen formában a múlt, másrészt abban az elgondolásban, hogy a jelen értelmezését mindig meghatározza a múltbeli tapasztalat.
- A múltkép nem homogén, hanem differenciált: egyéni és közösségi múltak vannak, felvállalt és elhallgatott tudások és tapasztalatok, legitim és illegitim múltak. Az egyén és közösség múltjai nem (mindig) szétválaszthatóak, számos szoros szálon összekapcsolódnak: a múlt meghatároz, a múlt kötelez, a múlt egyéni és társadalmi moralitás.
- A múlt és jelen között határ tételeződik, a múlt és a jelen időben elváló kategóriák. Egyrészt a köznapi értelemben tételezett cezúra a jelen állapotát leválasztja a múlt hosszú és tagolatlan időbeli folyamatától. Másrészt a jelenben létező értelemhorizont és jelentés-összefüggés más visszatekintési perspektívát jelent, ezáltal más elrendezését, értékelését és értelmezését adja a múltnak.

- A múlt és jelen közötti összefüggés megítélése ambivalens: kontinuitás vagy diszkontinuitás jellemzi ezt a kapcsolatot. Ebben az összefüggésben egyrészt a múltból felépített előrehaladás, a megelőző történeti korszakkal tudatosan ápolt intellektuális, érzelmi, kulturális kapcsolat jelenti az egyik stratégiát, másrészt a szakítás élménye, az eddigi történelmi fejlődéstől való gyökeres elfordulás válik hangsúlyossá. A folytonosságnak vagy szakításnak, a múlt példájának vagy meghaladásának hangsúlyozása ebben az értelemben azt jelenti: a múlt a jelenben zajlik.

A múltat, az emlékezést és az emlékezetet nem a tudomány találta fel. A megközelítésére azonban különféle értelmezési kereteket, stratégiákat állított elő. Az emlékezetkutatás nem ősrégi, nem is vált önálló diszciplínává. Mivel az emlékezés, emlékezet jelensége a kulturális és társadalmi élet sok területén megtapasztalható, talán nem is meglepő, hogy a róla való tudományos diskurzus interdiszciplináris kontextusban szerveződik. Ebben az értelemben az emlékezet kutatása határdiszciplínának számít: a történettudományok, a kultúratudományok, a társadalomtudományok állítják elő a megközelítéseket, kutatják a témát és használják fel az elért eredményeket. A továbbiakban azokat a tudományos, elméleti megközelítéseket szeretném kibontani, amelyek modellezik ezt a mindennapi gondolkodást és amelyek a disszertáció elméleti alapjait, súlypontjait jelentik. Tehát a kutatásom vonatkozásában elsőrendű feladat behatárolni azt az elméleti és diszciplináris mezőt, megközelítéseket és összefüggéseket, amelyben vizsgálódni szeretnék. Melyek a téma/probléma legfontosabb összetevői? Melyek a legfontosabb megállapítások, a legfontosabb eredmények ezen a területeken?

Bár a mai értelemben vett emlékezetkutatás nem számít évszázadosnak, bizonyos aspektusait, területeit kutatták, illetve bizonyos tudományok és tudományágak magára az egyéni és/vagy közösségi emlékezetre alapozva nyerték el létjogosultságukat (néprajz, antropológia és bizonyos értelemben a történelemtudomány). A mai kutatásoknak előzményei vannak, amelyeket nemcsak fontos állomásokként, eredményekként értelmezek, hanem – hangsúlyozom ismét – a vizsgálódásaim elméleti keretének lényeges összetevőiként gondolok el. A továbbiakban ezt a kutatói hagyományt szeretném bemutatni.

1.1. Tér és idő. A társadalmak ideje

Az idő és a tér társadalomtudományi/szociálantropológiai problémává avatása Émile Durkheimhez fűződik (É. Durkheim 1912). [5] Számára ezek a *társadalmi tény*, „dolog" kategóriájában léteznek: egyedi, sajátos és csakis önmagukból interpretálható objektív jelenségek. Magyarázatukban a pszichológiai és individuális tényezőket nem veszi figyelembe. Felfogásában ezek kizárólag csak úgy értendők, mint a társadalom leképzései, mint a társadalom által létrehozott *kollektív reprezentációk*, melyek természetükből adódóan a társadalom struktúráját jelenítik meg.

A tér mint kiterjedés és az idő mint folyamat csak a különböző részletekre, pillanatokra való osztással és azok összehasonlításaival, a határoknak és intervallumoknak való jelentéstulajdonítás nyomán érthetők meg. „Csak akkor tudjuk felfogni az időt, ha egyes pillanatokat meg tudunk különböztetni benne. […] Ugyanez a helyzet a térrel. […] …a tér nem lehetne tér, ha az időhöz hasonlatosan nem lenne felosztva és differenciálva." (É. Durkheim 2003: 20–21.) Ezek a felosztások és megkülönböztetések a társadalmi és kollektív

[5] A továbbiakban a legutóbbi, teljes magyar fordításra hivatkozom: É. Durkheim 2003.

létformákból erednek. Az időkategória fogalma „Olyan elvont és személytelen keret, amely nemcsak egyedi létünket, de az emberi létet is magába foglalja. […] …ez az idő, amit egyazon civilizáció valamennyi embere objektíven gondolja el. Ez már önmagában is sejteti, hogy az efféle szerveződés csakis kollektív lehet." (É. Durkheim 2003: 20.) Amellett érvel, hogy a társadalmi élet szolgáltatja azokat a „nélkülözhetetlen viszonyítási pontokat", amelyekhez az időben minden illeszkedik: „A napokra, hetekre, hónapokra, évekre stb. való felosztás a rítusok, ünnepek, nyilvános szertartások ismétlődéséhez igazodik. A naptár egyfelől a kollektív tevékenység ritmusát fejezi ki, de egyszersmind annak rendszerességét is hivatott biztosítani" (É. Durkheim 2003: 20–21). A tér észlelése érzelmi értéktulajdonítások mentén szerveződik. „S mivel az ugyanabban a civilizációban élő emberek ugyanolyan módon képzelik el a teret, az érzelmi értékeknek és a belőlük fakadó különbségtételeknek is közöseknek kell lenniük; ez pedig csaknem szükségszerűen azt feltételezi, hogy társadalmi eredetűek." (É. Durkheim 2003: 21.)[6]

A társadalmi tér és idő valamilyen formában a kozmikus világ leképzése. Mircea Eliade például a templomépítést az univerzum (újra)elrendezésének tekintette (M. Eliade 1956/1987: 53–56).[7] A társadalmak sokféleség és annak érzete, hogy a tér és idő valamilyen formában kozmikus és alapvetően jelentéstelített, arra ösztönözte Durkheimot is, hogy egymástól nagyon különböző *téridő*ket írjon le.

A fenomenológiai megközelítés szerint a terek elgondolása nagyon eltérő a különböző kultúrákban (vö: J. Littlejohn 1963). Edmund Husserl az idő belső voltát hangsúlyozta: számára az érzéki benyomás, tudat és idő összefüggnek, összekapcsolódnak (E. Husserl 2002). „Az idő a tudat életének »kontinuuma«: a tudat a jelent csupán a múlt retenciójaként (megőrződéseként) és a jövő protenciójaként (előrevetítéseként) képes megragadni." (J. Leduc 2006: 13). Martin Heidegger úgy vélte, hogy a létezést a tudat az idő horizontján belül fogja fel: az „itt-lét", a „világon-lét", a „halál árnyékában való lét" időbeliségként értendő (M. Heidegger 1989). Ezekben a megközelítésekben az a közös, és a mi szempontunkból elgondolkodtató, hogy az egyén, a társadalom nem az időben mint személytelen keretben él, hanem *megéli* az időt.

Ugyanígy nemcsak az időhasználat, hanem az időfelfogás is kultúrafüggő. Arnold van Gennep a társadalmi élet tér- és idődimenzióinak összefonódását vizsgálva alkotta meg (1906-ban) az *átmeneti rítusok* fogalmát: mindhárom alapvető összetevő – *elválasztó* (preliminális), *eltávolító* (liminális) és *beépítő* (posztliminális) szakasz – tulajdonképpen tér- és időmetafora (A. van Gennep 1909/2007). Az antropológiai irodalomban elsőként Edward Evan Evans-Pritchardnak a nuereknél végzett terepmunkája emelhető ki, aki empirikus kutatást indított az időszemlélet vizsgálatára. Megkülönböztette azokat az időkoncepciókat, „amelyek főként a környezettel kialakított kapcsolataikra utalnak, illetve amelyek a társadalmi struktúrán belüli, egymással létrehozott viszonyaikat tükrözik" (E. E. Evans-Pritchard 1940/2000: 69). Az előbbit *ökológiai idő*nek, az utóbbit pedig *strukturális idő*nek nevezte el.[8] Alfred Gell – Émile

[6] Aron Jakovlevics Gurevics hasonlóan érvelt: „Az idő nem absztrakt, a priori fogalom, hanem valóságos és dologi, nem létezik a tapasztalaton kívül; a korszakok váltakozása az emberek viselkedésétől függ." (A. J. Gurevics 1974: 81.)

[7] Mircea Eliade-nak ez a szemlélete a vallásos élmény dimenzióiról szintén durkheimiánus gondolat. Azért kockáztatom meg ezt a kijelentést, mert úgy tűnik, a szerző a kultúrát az egyén szimbolikus viselkedéseként fogja fel.

[8] „Mindkét típusú időkoncepció olyan, egymást követő és a közösség számára jelentőséggel bíró eseményekre utal, amelyeket a nuerek számon tartanak, és fogalmilag összekapcsolnak egymással. A hosszabb időperiódusok majdnem mindig strukturálisak, mivel a hozzájuk kapcsolódó események a társadalmi csoport

Durkheim nézeteire építve – az időt *kulturális konstrukció*nak tekintve elemezte a felfogás antropológiai hagyományait (A. Gell 1992).[9]

Bár a kutatók különböző társadalmak változatos időkoncepcióit írták le,[10] úgy tűnik, hogy az időnek van két felfogása, amely szinte mindenütt ismert: az idő lineáris és ciklikus elképzelése. Az előbbi létjogosultságát valószínűleg az a tapasztalat tartotta fenn, hogy az élet visszafordíthatatlanul a születéstől a halál, a kezdettől a vég felé tart, az utóbbi a periodicitás tapasztalatán alapult, mint a szív ütemes dobogása, a nappalok és éjszakák rendje, a hold ciklusai, az évszakok egymásutánisága és ismétlődése.[11]

Az idő a szociálantropológiai kutatások homlokterébe került, nemcsak úgy, mint a kulturális reprezentációin keresztül megragadható empirikus anyag, hanem mint módszertani és gyakorlati probléma. Például Pierre Bourdieu az algériai parasztok gazdasági gyakorlatait vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az időbeliség tapasztalata, szerepe, mérése (az idő gazdaságban kiszámítható értéke) a gazdasági tervezést illetően nem bír fontossággal: „Az »előemlékezet« […], vagyis a közvetlenül észlelt jelenben rejlő lehetőségek átlátása ellentétes a tervezéssel." (P. Bourdieu 1976/1990: 56.)

A társadalmi idők pluralitására vonatkozóan Fernand Braudel francia történész 1946-ban az idő különféle *idősíkok*ra (*temporalités*) való bontását kezdeményezte. Három idősíkot különböztetett meg: a „szinte mozdulatlan" „földrajzi idő", a „majdnem időn kívüli" időben íródó történelem síkját, a „lassú történelem", a „társadalmi idő" síkját, illetve a „hagyományos történelem", az „egyéni idő" síkját.[12] Megállapításának alapja az, hogy az emberi/kulturális tudás felhalmozása az időfolyamatokhoz viszonyítódik.

1958-ban a történelmi folyamatok elemzéséhez bevezette és javasolta a *hosszú időtartam* (*longue durée*) fogalmát[13] mint olyan idősíkot, amellyel – a *konjunktúra* (*temps conjoncturel*, társadalomtörténet) és a *rövid időtartam* (*temps évènementiel*, eseménytörténet, eseményközpontú történelem ideje) idősíkjait jelölő fogalmakkal együtt – bevonta a társadalmi időt és teret a történelmi elemzésbe (F. Braudel 2007).[14]

---

kapcsolatrendszerén belül változnak. Viszont a természet változására és az embereknek a változásra adott válaszán alapuló időmérés az éves ciklusra korlátozódik, ezért nem különböztethet meg hosszabb periódusokat az évszakoknál. Mindkét időkoncepciónak körülhatárolt és rögzített jelölési módjai vannak. […] A strukturális idő az egyén számára a társadalmi rendszeren keresztül haladva nyilvánul meg és teljes mértékben előre irányuló. […] Az ökológiai idő ciklikus és ekként is érzékelhető." (E. E. Evans-Pritchard 1940/2000: 69–70.)

[9] Hasonló áttekintést nyújt Nancy D. Munn is az idő kulturális antropológiájáról, elemezve az idő kollektív koncepcióit, az ismétlődő cselekvések és a statikus idő viszonyát, az időszámítás módjait és az időstratégiákat (N. D. Munn 1992).

[10] Ide kívánkozik Georges Gurvitch fogalmainak felsorolása is: „Egész sor időbeliséget különböztet meg: a hosszú tartamú időt, a szabálytalan ritmusú időt, a ciklikus időt vagy az egy helyben topogást, az önmagához képest elkésett időt, a hol késő, hol siető időt, az önmagához képest siető időt, a robbanékony időt..." (Georges Gurvitch-ot hivatkozza F. Braudel 2007: 188–189). A hatalom gyakorlása az idő feletti uralmat is jelenti: a domináns a saját időképzetét és időhasználatát (azaz a saját társadalmi rendjét) is rákényszeríti a dominálta. Georges Gurvitch fogalma, a *robbanó idő* (*temps explosif*) a társadalmi idők közötti eltérések és ellentétek intenzivitását jelenti.

[11] A tér és idő problematikájának összefoglalásához lásd: M. C. Jedrej 2006.

[12] Az 1946-os kötet előszava; magyarul F. Braudel 1996: 4–6.

[13] Legalaposabb kidolgozása: F. Braudel 1958; magyarul legutóbb: F. Braudel 2007. A továbbiakban ezt használom.

[14] Különböző metaforákkal – épület, tengerszint – szemléltette az időtartamok egymásba kapcsolódását, viszonyát, egymással való kölcsönhatását. A szinte mozdulatlan mélytengeri áramlatoktól a folyamatos mozgásban, változásban lévő felszíni hullámokig, a „lépcsőzetesen emelkedő terek" szerkezeteként a földszinttől a szintekig terjed az építmény egysége.

Kutatásom szempontjából az „évszázados léptékű” hosszú időtartam a legfontosabb, amelyet Fernand Braudel az eseménytörténet rövid időtartama ellentéteként határozott meg, mely – mint mondja – „az egyének, a mindennapi élet, illúzióink, gyors tudati »kapcsolásaink« mértéke szerint – kifejezetten a krónikás, a zsurnalisztika ideje. [...] az időtartamok közül a rövid idő a legszeszélyesebb, a leginkább csalóka” (F. Braudel 2007: 165–166). Az így értelmezett *esemény* helyett a *struktúra* dominálja a hosszú időtartammal kapcsolatos problémakört: „Számunkra, történészek számára a struktúra kétségkívül szerkezet, építmény, de még inkább olyan valóság, amit az idő lassan koptat el, és amit igen sokáig görget magával. Egyes hosszú életű struktúrák nemzedékek végtelen sora számára válnak szilárd elemekké: eltorlaszolják a történelmet, gátolják, ennélfogva irányítják folyását. Más struktúrák gyorsabban szétmállanak. De valamennyi egyszerre támasz és akadály.” (F. Braudel 2007: 169.) Ezt az időtartamot és Fernand Braudel ezzel kapcsolatos megállapításait alkalmazom e disszertáció keretei között a közös tudás vagy a közös emlékezet – egyelőre még definiálatlan – kategóriáira, folyamataira is. Úgy tekintek a hosszú időtartamra, mint arra az idősíkra, amely a társadalmak, a megemlékező csoportok történetét jelenti. Természetesen tisztában vagyok azzal is, hogy a késői kortársak, illetve az utódok elvégezték ennek a szemléletnek a kritikáját is.[15] Úgy vélem azonban, hogy ez a kategória sikeresen alkalmazható ebben a néprajzi-antropológiai kérdésfelvetésben akkor, amikor az a célom, hogy az emlékezet időbeli belátásait, időbeli horizontjait ragadjam meg.

Fontos megemlítenem még egy elméletet az (eltelt) idő felhasználásáról. „Kétségtelenül mondhatnánk, hogy az emberi társadalmak egyenlőtlenül használták fel az eltelt időt, mely egyesek számára egyenesen elvesztegetett idő volt; hogy voltak, akik felpörgették az iramot, míg mások az útfélen lődörögtek. Így különbséget tehetnénk kétfajta történelem között...” (C. Lévi-Strauss 2001: 270). Claude Lévi-Strauss 1952-ben *stacionáló*nak vagy *hideg*nek nevezte azokat a kultúrákat és társadalmakat, amelyek nem vagy kevésbé reflektálnak az időre, a múlt eseményeire, és *kumulatív*nak vagy *forró*nak nevezte azokat a kultúrákat és társadalmakat, amelyeket intenzívebben foglalkoztat a múlt, az idő állandó szintézise, és amelyek az események folyamatos akkumulálásával állandóan reflektálnak a hagyományra.[16] Ennek oka a kultúrának a természet feletti elsőbbségének az elismerése.

A kulturális kontinuitás szempontjából az akkumulált, a lévi-strauss-i értelemben hasznosított idő mint hagyomány tételeződik a modern társadalmakban. Azt a kulturális viszonyt, amelyet a társadalmak a saját múltjukkal szemben fenntartanak, François Hartog a *történetiség rendjé*nek (*régime d’historicité*), *időrezsim*nek (*régime du temp*) nevezte. Ez a fogalom a szerző meghatározásában „a megértést szolgáló eszközként kíván működni, ami segít abban, hogy könnyebb legyen megragadni: nem az időt magát […], hanem az idő válságának pillanatait, itt és ott, ahogy felbukkannak, amikor elvész a múlthoz, jelenhez és jövőhöz fűződő bizonyosságuk” (F. Hartog 2006: 26). A történetiség rendjeit elemezve az emberi időtapasztalatokat a jelenből szemlélt múlt és a múltként szemlélt jelen spektrumában helyezte el, megállapítva, hogy a múlt egyre hosszabbá, a jelen kortárs érzése egyre mozdulatlanabbá (örök jelenné) válik. A jelen múltként, történelemként való felfogására a

[15] Mona Ozouf, Jacques le Goff, Jacques Revel, Bernard Lepetit történészek véleményét, kritikáját összegzi: J. Leduc 2006: 44–50.

[16] Magyarul: C. Lévi-Strauss 1999: 31–32. Egy későbbi fordításban: *toporgó történelem* és *halmozó történelem* (C. Lévi-Strauss 2001: 272–277). (A *hideg–forró* ellentétpárt egy 1962-es szövegében használta – vö: C. Lévi-Strauss 1962: 309.) A megkülönböztetés érvényességére vonatkozóan megjegyzi, hogy „minden történelem halmozó, fokozati különbségekkel” (C. Lévi-Strauss 2001: 283).

prezentizmus fogalmát használja. A „mozdulatlan örök jelen kortárs érzése" megteremti a történeti időt saját maga számára. „Az időnek ezt a kortárs pillanatát és érzékelését jelölöm a prezentizmus kifejezéssel." (F. Hartog 2006: 28, a problémakör további taglalása: 109–115.)

Mihail Bahtyin vezette be a *kronotoposz* fogalmát. Ez a tér és idő egységét jelöli az elbeszélésekben. A cselekmény során a tér és idő megjelenítése egymástól elválaszthatatlan.[17] „A szépirodalmi kronotoposzban egy átgondolt és konkrét egészben forrnak össze a térbeliség és az időbeliség vonásai. Az idő összesűrűsödik, lerakódik, művészileg láthatóvá válik, a tér pedig intenzívvé lesz, belesodródik az idő, a cselekmény, a történelem mozgásába. Az idő vonásai a térben nyilvánulnak meg, a teret pedig az idő révén fogjuk fel és mérjük." (M. Bahtyin 1974: 753.)

A magyar néprajztudomány és kulturális antropológia is hozzájárult e kérdéskör vizsgálatához. Pócs Éva a néphit tér- és időszemléletét vizsgálta, azokat oppozíciókban (emberi–természetfeletti) határozta meg (Pócs É. 1983).[18] Voigt Vilmos az idő folklórbeli szerepéről azt állítja, hogy az a társadalmi-politikai eseményekre nem reflektál, így a „nagy történelem" kontextusára nagyrészt érzéketlen (Voigt V. 2002).[19] Az egyén az időt partikularitásában éli meg, használja, illetve dolgozza fel. Keszeg Vilmos a folyó idő állandósított szegmensének, a *mai nap*nak a vizsgálatakor, a naplóírás példáján megállapítja, hogy az események egy szegmentuma az, amelyet cselekvés, magatartás, beállítódás vagy rutin hoz létre. A szerző a *mai nap*ot olyan intézményként definiálja, „amely az embert egyszeri alkalomra igénybe veszi, befogja". A *mai nap* megörökítését, egyedivé, változatossá tételét, a *mai nap*ról készített reprezentációkat mítoszokként értelmezi, amelyek „a múltról való tudást csomagolják, konzerválják. A mítosz az, ami esetté vált, ami narratívába szerveződött, amely fölött valamilyen konszenzus született. Az archívumok, de az egyéni és kollektív memória is ezt őrzi." (Keszeg V. 2003, az idézetek a 34. és 43. oldalakon.)

1.2. Egyéni emlékezet – csoportemlékezet: az emlékezet szereplői/birtokosai

Az emlékezet a tudás és az információk tárolásának és előhívásának képessége. Az emlékezetkutatás területén a pszichológusok és neurobiológusok, a néprajzkutatók, antropológusok és történészek egyaránt érdekeltek. Más szempontból közelítettek a témához, azonban ezek a megközelítések kölcsönösen hatottak egymásra. A pszichológusok általában azt kutatják, hogy hogyan emlékeznek az egyének, kevés figyelmet fordítva arra, hogy mire emlékeznek. Az antropológusok főként arra figyelnek, hogy mire emlékezik az egyén, és arra, hogy mi befolyásolja az emlékezést. Ezért ők főként az egyéni és társadalmi emlékezet kapcsolatát vizsgálják. A történészek szintén hangsúlyt fektetnek annak vizsgálatára, hogy mire emlékeznek az emberek a múlt történéseiből, amióta a forrásokat előállította és felhalmozta ez a diszciplína.

[17] A legteljesebb magyar fordítás: M. Bahtyin 1976.
[18] A parasztság időszemléletéről készült későbbi összefoglaló: Pócs É. 2002.
[19] Az évszámmal datált tárgyakkal kapcsolatban azt állítja, hogy azok nem a történelmi eseményekre, nem az idő használatára utalnak: „...nem hiszem, hogy mondjuk egy 1814-es mestergerenda a napóleoni idők végét vagy egy 1867-re datált szerelmi ajándéktárgy a kiegyezés idejét reprezentálná. Természetesen később az ilyen évszámok már a múltat képviselték, és mondjuk egy építési felirat megfogalmazása nyilván az utódoknak szól, vagyis a jövőre irányul" (Voigt V. 2002: 123). A szerzőnek a magyar folklór történeti korszakairól írott munkájához lásd Voigt V. 2003.

A pszichológiai megközelítések az információk előhívásának, felidézésének tudatos formáját *explicit emlékezés*nek nevezik. Ez azt jelenti, hogy ebben a folyamatban az emlékező egyén tisztában van azzal, hogy korábban rögzített emlékeket hív elő. A nem tudatos, *implicit emlékezés* esetében az információk előhívását nem kíséri emlékezési élmény. E két előhívási folyamatot eltérő idegrendszeri hálózatok valósítják meg. Az emlékezés szándékoltsága felől történő felosztás mellett – amelyet Daniel L. Schacter vezetett be a pszichológiába[20] – a pszichológusok még a tárolási időre vonatkoztatva különbséget tesznek a *rövid távú memória* és a *hosszú távú memória* között. Az előbbi az információk átmeneti tárolására szolgál. Alan Baddeley *munkamemória modell*je (az emlékezés működő állapota, a pillanatnyilag zajló megismerés) szerint a rövid távú emlékezet is több összetevőből áll. Ezek fontos szerepet töltenek be a nyelvtanulásban, a téri tájékozódásban vagy a tervezett viselkedés megvalósításában (A. Baddeley 2001: 88–168). A hosszú távú memória gyakorlatilag korlátlan időbeli kapacitással rendelkezik. Ez az, ami az antropológusok érdeklődésére számot tart. Szintén tovább osztható. Endel Tulving felosztásában megkülönbözteti az *epizodikus* emlékezetet, amelybe az egyén tapasztalatait szervezi az élete során (a személyes események tárolására és előhívására szolgál), és a *szemantikus* emlékezetet, amely az egyén dekontextualizált tudását tárolja (az általános tények rögzítéséért felelős) (E. Tulving 1972). „Az epizodikus emlékezet olyan rendszer, amely az időileg szerveződő események vagy epizódok feldolgozását és tárolását végzi, téri-idői asszociációkat képezve ezek részei között." (E. Tulving 1983: 21.) A szemantikus emlékezet már a tapasztalat és a tudás kategóriáival van rokonságban. Ezzel összefüggésbe hozható mindaz, amit az antropológusok kultúrának tekintenek, amely a társadalom különböző tagjainak a hosszú távú memóriájában tárolt közös tudását jelenti.[21]

Jóllehet több antropológus elutasította azt, hogy a kultúra ezen koncepciója elkerülhetetlenül vitát eredményez az emlékezetet illetően, néhányan mégis amellett érveltek, hogy a kérdés pszichológiai és antropológiai oldala nem választható szét. Ezt az álláspontot képviselte Frederic Charles Bartlett is, aki az 1932-ben megjelent könyvében[22] azt próbálta bizonyítani, hogy egy adott történet felidézése az emberek látásmódja által befolyásolt, mely látásmódok saját kultúrájuk által determináltak. Az egyén az új információkat a saját kultúrája által meghatározott előfeltevések mentén raktározza el, a felidézéskor pedig éppen ezek a kulturális szűrők azok, amelyek a történetet befolyásolják.[23]

1.3. A kollektív emlékezet és társadalmi keretei

Az antropológusok és szociológusok ugyanerre az eredményre jutottak a maguk szakterületén. Émile Durkheim a tudás és társadalmi szervezet összetartozását állapította meg. A nyomdokaiba lépő Maurice Halbwachs az, aki megalkotta a *kollektív emlékezet* fogalmát és

[20] Magyarul: D. L. Schacter 1998.
[21] Az emlékezet problematikájának összefoglalásához lásd M. E. F. Bloch 2006.
[22] Magyarul: F. C. Bartlett 1985.
[23] Frederic C. Bartlett a *séma* kifejezést Henry Headtől veszi át, mely értelmezésében „múltbeli reakciók, múltbeli tapasztalatok aktív szerveződését jelöli [...]. Vagyis, ha rend vagy szabályszerűség van a viselkedésben, akkor egy adott válasz csak azért lehetséges, mert kapcsolatba kerül más hasonló válaszokkal, melyek sorrendileg szerveződtek, mégsem pusztán mint egymás után jövő egyedi elemek működnek, hanem mint egységes tömb. A séma általi meghatározottság a valamikor a múltban történt reakciók és élmények befolyásoló lehetőségei közül a legalapvetőbb." (F. C. Bartlett 1985: 293).

nagyban hozzájárult annak elméleti kidolgozásához. A *Les Cadres sociaux de la mémoire* [Az emlékezet társadalmi keretei] című könyvében (M. Halbwachs 1925),[24] majd később a *La Mémoire collective* [A kollektív emlékezet] című poszthumusz munkájában (M. Halbwachs 1950; kritikai kiadása: M. Halbwachs 1997)[25] azt állította, hogy az egyén emlékezése mindig (meghatározott) társadalmi keretben zajlik, e feltételek között történik és tölti be funkcióját. Az emlék kollektív jellegét a közös tudatállapotra való referálás adja; az emlékezetben a társadalmi környezethez való tartozás tükröződik vissza. A társadalmi keret pedig az emlékezetet felülvigyázó, működtető intézményként tételeződik, amely az emlékezési eseményt szabályozva a társadalmi konszenzust biztosítja (M. Halbwachs 1925: VIII–IX). Az elemzésünk szempontjából fontos, hogy ilyen szabályozó intézményeknek tekintsük azokat a társadalmi csoportokat (egyletek, szervezetek, társaságok, klubok stb.), amelyek létrehozzák, fenntartják, működtetik a vizsgált események emlékezetét.

Ez az azonos társadalmi környezet hasonló módon formázza, mintázza az emlékezetet, az emlékezés folyamatát. A közös társadalmi helyzetek, a közös társadalmi tapasztalatok közelítik egymáshoz az egyéni emlékezetet. Maurice Halbwachsnak ezek a megállapításai azért fontosak, mert amikor társadalomtudósok a kollektív emlékezet szereplőit, birtokosait igyekeztek behatárolni, akkor az individuális emlékezet kutatási eredményeiből kiindulva, annak mintájára a csoportban vélték azt megtalálni.[26] Azonban Halbwachs nem csoportemlékezetként értelmezte a kollektív emlékezetet, hanem azt állította, hogy mindenki különböző individuumként, társadalmi lényként különböző társadalmi környezetekhez tartozik. Ezt a társadalmi környezetet pedig más individuumokkal megosztja, és az emlékek felidézése során ehhez a társadalmi miliőhöz való tartozás tükröződik vissza a kollektív emlékezetben. Akik a munkásosztályhoz tartoznak, a munkás környezetben élnek – mondja –, azoknak a tapasztalataik lehettek eltérőek, de mégis egy alapvető azonosság, hasonlóság jellemzi az emlékezetüket: ezeknek az individuumoknak az emlékezetében a munkáslét tükröződik vissza. És éppen ez a sajátosság az, amitől az emlékezet nem csupán az egyén emlékezete lesz, hanem a társadalmi környezeté.[27] Ez a közös (nem feltétlenül azonos) emlékezet pedig létrehozhat, teremthet, kialakíthat társadalmi csoportokat: azt a hatást váltja ki, hogy ezekben az emberekben kialakul és megerősödik az a tudat, hogy ők valamiféleképpen összetartoznak.

Maurice Halbwachs így a családot, a vallási csoportokat és a társadalmi osztályokat is az emlékezet társadalmi kereteiként definiálta (M. Halbwachs 1925: 199–368). A családi, vallási és osztálykötődéseket megélő egyén számára egy-egy emlékkép annál gazdagabb és összetettebb, minél nagyobb számú memóriakeret kereszteződésében tűnik fel és szerveződik. Ezek a társadalmi keretek ugyanis átfedik és részben tartalmazzák egymást. „Fel kell tehát adni azt az elgondolást, hogy a múlt önmagában marad fenn az egyének emlékezetében, mintha annyi különböző lenyomat készülne belőle, ahány egyén van." (M. Halbwachs 1971: 131.) Az emlékezet szervezésében, a keretek működtetésében természetesen – állította – a nyelv játssza a főszerepet: „A társadalomban élő emberek olyan szavakat használnak, amelyeknek értik a jelentését: ez a kollektív gondolkodás előfeltétele. Minden megértett szót

[24] Részletek magyarul: M. Halbwachs 1971.
[25] Részletek magyarul: M. Halbwachs 2002.
[26] Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az (egyéni) emlékezés és (kollektív) emlékezet nyelvi síkon, nyelvi vonatkozásban is elkülönül. Pl. az angol fogalomhasználatban is: remembering–memory, a németben: Erinnerung–Gedächtnis, a románban amintire–memorie. A franciában különbséget tesznek az emlékezet (*mémoire*), az írásos visszaemlékezések (*mémoires*) között.
[27] A társadalmi osztályokról és hagyományaikról: M. Halbwachs 1925: 301–368. Az egyéni és kollektív tudatról a szerzőtől másutt: M. Halbwachs 1939.

emlékek kísérnek, és nincs olyan emlék, amelynek ne tudnánk szavakat megfeleltetni. Előbb mondjuk ki emlékeinket, mintsem felidéznénk őket; a nyelv, s a vele rokon összes társadalmi konvenciórendszer teszi lehetővé számunkra, hogy bármelyik pillanatban rekonstruáljuk múltunkat." (M. Halbwachs 1971: 131.)

A felidézett tartalom tehát társadalmilag jóváhagyott és különféle interakciós folyamatok és konszenzusok mentén szerveződik, amelyeknek az egyének mint résztvevők nincsenek teljesen tudatában. Ennek a megállapításnak a nyomán használja több kutató a *megosztott emlékezet* (*distributed memory*) fogalmát. Ez azt jelenti, hogy a csoport társadalmi emlékezete egyenlőtlenül oszlik meg a csoporttagok között, és ez a megosztott emlékezet a közösen végzett rítusokban, a rituális alkalmakkor kerül felidézésre. Fredrik Barth például amellett érvelt, hogy a rítusok bizonyos társadalmakban egyrészt a megosztott emlékezet szervezését szolgálják, másrészt rögzítenek bizonyos reprezentációkat, tudásokat és jelentéseket, amelyek a későbbiekben a percepciókat és a cselekvéseket meghatározzák (F. Barth 1987).

A közös tapasztalatoknak a csoportszervező erejét kell még hangsúlyoznunk. Az összetartozás élményét a közös tapasztalatokon alapul a közös múlt adja. Ebből az észrevételből az következne, hogy az individuális emlékezetben is lehetnek hasonlóságok. Azonban a társadalomtudósok empirikus elemzéseikkel felhívták a figyelmet arra is, hogy mindennek – közös tapasztalatok, közösen átélt események – ellenére az individuális emlékezet ugyanazokkal a dolgokkal kapcsolatban nagyon különböző tud lenni. Empirikus bizonyítékok vannak arról, hogy az eseményekről a közös tapasztalatok, közös részvétel ellenére nagyon különböző emlékek lesznek. [28] A Jan Assmann által definiált *emlékezetközösség* fogalma (vö: J. Assmann 1999: 41) ugyan a közös tapasztalatokkal rendelkezők körét képezi le, de a benne szerveződő kollektív tapasztalat nem jelent teljesen azonos, homogén élményeket.

1.3.1. A nép, a nemzet mint az emlékezet kerete

A kutatók számára a kollektív emlékezet kutatása annyiban releváns, amennyiben az identitás(ok), csoportidentitás(ok) vizsgálatát, megértését teszi lehetővé. Az etnológia és az antropológia az etnicitást olyan koncepciónak tartja, mely a kulturális különbségek térbeli elhatárolódásán alapszik. Egyes kutatók ennek a feltevésnek a birtokában beszélnek nemzeti emlékezetről, az emlékezet nemzeti karakteréről. Így a kollektív (és kulturális) emlékezetet a csoportot belülről körvonalazó integratív kategóriának tartják.

Szűcs Jenő a nemzeti tudat korai kialakulását a legendák, kódexek, nyelvemlékek, mondák, rovásírások, feliratok anyagán vizsgálva a gentilizmus (barbár etnikai tudat) fogalmával mint „az etnoszociológiai »Mi«-tudat" sajátos történeti-tipológiai formájával, mint a korai politikai tudatformával operált. Számunkra fontos megállapítása, hogy az etnikai (nemzeti) tudat az államalapítás után a rendiségben őrződött meg (Szűcs J. 1997: 334–369, az idézet a 301. oldalon). A szerző kutatásainak nagy érdeme, hogy a nemzeti tudat kialakulását, változását többé-kevésbé töretlen folyamatként tudta értelmezni. A (középkori)

[28] Pszichológiai kísérletek meggyőzően bizonyítják, hogy ugyanaz a közösen megélt esemény vagy narratíva mennyire különböző – és akár ellentétes – egyéni elbeszélésekben jelentkezik (vö: Pléh Cs. 1986). A közösségben zajló, szituacionális és kontextusfüggő történetmondás kutatását a magyar néprajztudományban Réthey Prikkel Miklós és Hoppál Mihály végezték (Réthey Prikkel M. 1991, Hoppál M. 1977, Hoppál M. 1998).

történelemszemléletről írva Katona Imre már korábban, ettől a kutatástól és szempontjaitól függetlenül a parasztság (kizárólagos) szerepét emelte ki „A lineáris időszemlélet megjelenhetett ugyan már a nemzetiségi fokon is, főként a nemzetiségi arisztokrácia körében, e tudatforma azonban még semmiképpen nem válhatott szellemi köztulajdonná, azaz köztudattá" (Katona I. 1977: 189).

A magyar néprajztudományban is felvetődött a kollektív emlékezetet reprezentáló, leképező és fenntartó nemzeti narratívák problematikája. Voigt Vilmos tanulmányában a címadó kérdést járta körül: van-e kulturális emlékezete a népnek? (Voigt V. 2008).[29] Azzal a hipotézissel dolgozott, hogy a népi kultúra a kulturális tudás tárolására, hordozására műfajokat termelt, pontosabban: a népmonda, a történeti monda hivatott arra, hogy a múltról való tudást feldolgozza, értelmezze és rendszerezze.[30] Ám erre a műfajra a figyelem csak a 19. században irányult. A szerző elfogadta a kollektív tudat meglétét a korábbi korokat illetően, azonban véleménye szerint ezeknek a megszerkesztése, például az Árpádról, Szent Istvánról szóló narratívák létrejötte jóval későbbi, és éppen a gyűjtő hívta életre ezt a „kulturális emlékezetet": „...legfeljebb a 19. század második felére datálhatók, és a helybeli értelmiség amatőr régészkedéséből származnak" (Voigt V. 2008: 17). Tehát nincs egy egykorú és folyamatos (szöveg)hagyomány a korábbi korokból. A társadalom által megélt, a közelmúlt eseményeire vonatkozó történeteknek lehet népi háttere (pl. kétszeri téesz-szervezés, a beszolgáltatás eseményei). Ettől elválasztja a polgári (városi) (pl. kitelepítés vagy Recsk élményei), illetve az egyházi hagyományt (Voigt V. 2008: 19).

Ortutay Gyula a Kossuth Lajossal kapcsolatos népköltészeti anyagot vizsgálta. A magyar és a szomszédos népek folklórjából vett példák alapján megállapította, hogy „ez a hagyomány nem a hivatalos Kossuth-ünnepségek hangján szól" (Ortutay Gy. 1952, az idézet a 305. oldalon). Katona Imre a történeti tudat előfeltételének a lineáris időfelfogást tartotta, és a paraszti történelemszemlélet kapcsán megállapította, hogy „Tények és vágyak, tapasztalatok és hiedelmek látszólag kusza, a népi valóságban viszont nagyon is jól elrendezett szövevényével állunk szemben. Majdnem mindig meglelhetők a *valóságos* történeti-társadalmi alapok" (Katona I. 1977: 191). Ugyanakkor tett egy számunkra fontos megjegyzést a történeti tudat csoportvonatkozásaival kapcsolatban: „A parasztság történeti tudata nem eseménytörténeti okmánytár: ez az osztály, ill. egy-egy csoportja sem az egész világ-, sem pedig a hazai történelem menetét nem tekinthette át, nem is tarthatta észben, hanem kizárólag magára (osztályára, falujára stb.) vonatkoztatva tartott meg belőle nem is rossz ízlésre valló válogatást" (Katona I. 1977: 193).

Dobos Ilona „a szájhagyományban élő *történeti emlékek* és *mondák*" kutatása során arra a megállapításra jutott, hogy azok tájilag rendkívül differenciáltak, illetve hogy ezek a narratívák a személyes érintkezés, közvetlenebb kapcsolat termékei: „Az idős emberek többnyire csak azoknak a történelmi személyiségeknek a nevét ismerik, akiknek falujukhoz valami közük volt, vagy családja valaha a környék földesura volt" (Dobos I. 1986: 21).[31]

---

[29] Az amerikai kutatók *vernakuláris emlékezet*nek (*vernacular memory*), az angolszász szakirodalom pedig *populáris emlékezet*nek (*popular memory*) nevezi a tudás ezen társadalmi formáját (vö: J. Bodnar 1994, R. Samuel 1996). A *faji emlékezet* biológiai megfogalmazása Aby Warburghoz köthető (vö. J Assmann 1988: 9, J. Assmann 1995: 125).

[30] A műfaj áttekintése: Voigt V. 1965, Dobos I. 1970, Katona I. 1977: 191–192, Dömötör T. 1998. Itt említjem meg, hogy a múlt eseményeinek sajátos értelmezéseként tartható számon a *hősepika* is. Voigt Vilmos a *helyi epika*, *történeti epika*, *epikus történet* különbségeit is vizsgálta (áttekintése: Voigt V. 1998). Egyéb műfajok: *élménytörténet*, *igaztörténet* (vö: S. Dobos I. 1964, Dobos I. 1986).

[31] A parasztság történeti emlékezetéről: Dobos I. 1986: 109–163.

Ugyanakkor úgy vélte, hogy ebben a hagyományban nem a hivatalos történelem, hanem a lokális történelem a meghatározó: „Az iskolában tankönyvekből a *nemzeti* történelmet tanították, míg a szóhagyományban a *falu és közvetlen környéke* története élt tovább, romokhoz, titokzatos pincékhez, régi épületekhez, dombokhoz, fákhoz vagy éppen emlékoszlopokhoz, táblákhoz kötve" (Dobos I. 1986: 21).[32] A történeti emlékezet régiókhoz, osztályokhoz köthető: a tatárjárás emlékezete a betörés útvonalán volt gyűjthető, az 1849-es szabadságharc és fegyverletétel narratívái Zemplénben, Tarcalon és Bodrogkeresztúron voltak megtalálhatók, Rákóczi Ferenc alakja eltérően él az Alföld és a Felső-Tisza-vidék folklórjában, de a Dél-Dunántúlon alig emlegetik, Kossuth Lajos emlékezetét főleg a „volt birtokos parasztság" őrzi stb. (vö: Dobos I. 1986: 122–132; ugyanerről: Katona I. 1977: 197–198.).[33] Verebélyi Kincső meglátása szerint is a paraszti kultúrában élő emberek emlékezete plasztikus és konkrét, amely „tapad a mindennapok körülményeihez". (A szerző ebben az értelemben érvel a *mindennapi emlékezet* terminus használata mellett.) (Verebélyi K. 2005a: 84–88, az idézet a 85. oldalon.)

Kósa László szerint „történelmi emlékezet nem szorítható a folklórműfajok kalodáiba" (Kósa L. 1973: 48). Ehhez az állításához a későbbiekben is ragaszkodott. A *Megjártam a hadak útját. A magyar nép történeti emlékezete* című munkája (Kósa L. 1980) az egyik legfontosabb, sajátosan felépített és értelmezett szövegbázis a szakterületen. Ebből idézek: „Sokan elsősorban a történeti mondákban keresték és keresik a történeti néphagyományt, holott az egész sor más népköltészeti műfajban is él. Megtalálható a népdal különfajta csoportjaiban, a balladákban, mesékben, közmondásokban, találós kérdésekben, hiedelmekben, szokásokban. Jelentős hányaduknak nincsen művészi értéke. Pár mondat, kötetlen formájú, rövid magyarázat, puszta tényközlés, töredék, ami még fontos lehet. Sokfélesége miatt legáltalánosabban *történelmi emlékezet*nek nevezhető" (Kósa L. 1980: 10.). A szerző a történelmi események sorrendjében haladva közli a népi emlékezet idevonatkozó folklorisztikai elemeit. Ezek közé tartoznak a magyar kalandozások, Mátyás alakja, a törökvilág, a kuruc szabadságharc, az 1848–1849-es események és szereplőik, a betyárvilág, illetve a 20. századi munkásmozgalmak narratív nyomai.

Bosnyák Sándor a magyar nyelvterületen gyűjtött történeti mondákat (Bosnyák S. 2001), emellett összeállított egy gyűjteményt az 1956-os forradalom élményelbeszéléseiből is (Bosnyák S. 2006).

Magyar Zoltán egyszemélyes kutatóműhelyként élteti tovább ezt a kutatói iskolát, ő az, aki napjainkban a leginkább továbbviszi ezt a kutatói hagyományt. A teljes magyar nyelvterületen végzett szöveggyűjtést, közléseiben a népi kultúrában élő, a kiemelt történelmi és társadalmi eseményekről, a neves személyiségekről (szentek, uralkodók) forgalmazott narratív szövegeket gyűjtötte/gyűjti egybe.

Diószegi István a történelmi ismeretek felmérését célzó kutatásról számolt be (Diószegi I. 1971). Turai Tünde a klézseiek eredettudatát, történeti tudatát elemezte (Turai T. 1999). Pozsony Ferenc a moldvai csángók történeti tudatáról írt összegzést (legutóbb: Pozsony F. 2005, Pozsony F. 2008).

[32] Korábbi megállapítása szerint a magyar történeti mondaanyag motívumai nemzetköziek, míg az ezekből szerveződő típus, „amely helyi eseményekre, személyekre utalva *nemzeti* vagy *táji* jelleget ölt magára" (Dobos I. 1970: 107).

[33] „A paraszti rétegek közül a legtöbb archaikus vonást a nagyszámú volt uradalmi cselédség őrizte meg" (Dobos I. 1986: 117).

Hoppál Mihály a mítoszt mint „az emberi közösségek hosszú távú emlékezetét" elgondolva az Attila temetésének folklórmotívumát vizsgálta (Hoppál M. 2008, az idézet a 43. oldalon). A szerző már korábbi elemzéseiben is emlékezéskultúráról beszélt, ez már a műfajszemléleten való túllépésként, a hagyományos gondolkodás megbontásaként értékelhető (vö: Hoppál M. 1998). Ennek a szemléletnek a jegyében szerkesztett tanulmánykötetet Kríza Ildikó, Hoppál Mihály és Szemerkényi Ágnes (Kríza I. szerk. 1998, Hoppál M. szerk. 2001, Szemerkényi Á. szerk. 2007). A társadalomtudományos vizsgálódás egyik legújabb eredménye az 1956-os forradalomnak kulturális élményként és néphagyományként való kutatása (Bartha E.–Keményfi R.–Marinka M. szerk. 2009).

A paraszti történelemszemlélettel, népi emlékezettel kapcsolatos kutatásokat áttekintve összegzésképpen kiemelhető, hogy ezekben a narratívákban a személyes érintettség fontossága tűnik ki, és éppen az involváció révén a lokális kötődés hangsúlyozódik. A kronológia hiánya vagy következetlenségei, a helyek összetorlódása, a személyek felcserélése figyelhető meg. A történeti tudat szelektív, a felnagyítás, az absztrahálás, az érzelmi telítettség, az azonosulás jellemzi. A paraszti történeti tudat, a népi emlékezet leválik a nemzeti történelemtől, illetve annak sajátos értelmezését és megfogalmazását jelenti.

Többen azon a véleményen voltak, hogy a történeti tudat megerősödése a polgárosodással áll összefüggésben. A 19. századi tankönyvelemzéseiben Czoch Gábor az oktatott történelem kapcsán tett fontos megállapításokat a reformkori polgárság történeti emlékezetére vonatkozóan (vö: Czoch G. 2006).

1.4. Az emlékezet időbeli horizontjai: a múlt tagolása

Az individuálpszichológia szerint az egyéni emlékezet személyes és behatárolt: az átélt eseményekre terjed ki, ennélfogva időtartama egybeesik az egyéni élet időtartamával. A társadalomtudósok, minthogy figyelmük főként a kollektív emlékezetre összpontosított, úgy vélték, hogy a kollektív emlékezet időbeli horizontjai túlmutatnak az egyéni életidőn, kiterjednek azokra az eseményekre is, amelyekkel nincs, nem lehet semmiféle involvációjuk. Ezért felmerült annak kérdése, hogy például a 16. századi események a kollektív emlékezet kategóriájába sorolandók-e, illetve tételezhető-e és hol húzódik a határ a történeti tudás és a kollektív emlékezet között? Azokat az eseményeket, amelyek az egyének individuális életén kívül történtek vagy az egyének létezése előtt lezajlottak, azokat is a kollektív emlékezethez kell-e sorolni? Illetve ezen eseményeket le kell e választani a kulturális vagy társadalmi tudásról?

Az emlékezet és történelem viszonyát Maurice Halbwachs egyfajta linearitásként gondolta el: az előbbi után következik, azt felváltja az utóbbi. Amikor a múltat már nem megélik, amikor az emlékezet elhal, akkor kezdetét veszi a történelem. Ő maga éppen ezért a *kollektív emlékezet* (*mémoire collective*) és *történelmi emlékezet* (*mémoire historique*) fogalmakat használta (M. Halbwachs 1997: 97–142).

A francia szociológus ezen tézisének továbbgondolása a német kultúratudomány területén történt meg. Aleida Assmann és Jan Assmann ugyanis a (kollektív) emlékezet fogalmát gyűjtőfogalomként használva 1988-ban javaslatot tett a kommunikatív emlékezet és kulturális emlékezet megkülönböztetésére. Jan Assmann a kollektív emlékezet ezen formáira, időbeli horizontjaira a későbbiekben is kitér: a Jan Vansina nyomán *sodródó hasadék*nak (*floating gap*) nevezett történeti időszakadék két „partját" szerinte a kétféle időhorizont képezi, mely „az emlékezet kétfajta keretének felel meg, melyek lényeges pontokon különböznek

egymástól" (J. Assmann 1999: 51). „A *kommunikatív* emlékezet a közelmúltra vonatkozó emlékeket öleli fel. Olyan emlékekről van szó, amelyekben az ember a kortársival osztozik. Jellemző példa a nemzedéki emlékezet. Az emlékezetnek ez a válfaja történetileg tapad a csoporthoz; az idők során keletkezik, és idővel – pontosabban hordozóival – elenyészik. [...] Ennek az emlékezési térnek, amelyet a mindenki számára személy szerint adott és kommunikációban közvetített tapasztalás alakít ki [...] három-négy nemzedék felel meg." (J. Assmann 1999: 51.) Azokra az eseményekre vonatkozik tehát, amelyben az adott társadalomban élő emberek döntő többsége részt vett, így a személyes részvételen, a közelmúlton alapszik.

„A *kulturális* emlékezet a múlt szilárd pontjaira irányul. Benne sem képes megőrződni a múlt mint olyan. A múlt itt szimbolikus alakzatokká alvad, ezekbe kapaszkodik az emlékezés. […] A mítoszok is az emlékezés alakzatai: a mítosz és a történelem közötti különbség itt érvényét veszti. A kulturális emlékezet szempontjából csak az emlékezetes, nem a tényleges történelem számít. Úgy is mondhatnánk, hogy a kulturális emlékezet a tényszerű múltat emlékezetes múlttá s így mítosszá alakítja. A mítosz olyan alaptörténet, amelyet egy bizonyos jelennek az ősi eredet felőli megvilágítására beszélnek el. […] A történelem az emlékezés által válik mítosszá. Nem elvalótlanodik, hanem épp ellenkezőleg, így válik csak valósággá, lankadatlan normatív és formatív erővé." (J. Assmann 1999: 53.) Ez az időintervallum így a nagy időbeli távolságokra vonatkozik, olyan emlékezet, amely az individuumok életét jóval meghaladó korábbi időszakot ölel fel, amelyben személyesen nem vehettek részt, amellyel semmiféle személyes involvációjuk nincsen. Ez részben történeti tudáson keresztül, részben különféle rítusokon, cselekvéseken stb. keresztül jön létre. Jan Assmann éppen ezért az intézményesített mnemotechnika ügyének tartja, a kommunikatív emlékezettel ellentétben a kulturális emlékezetnek megvannak a speciális hordozói, irányításra szorul, kialakul a terjedés ellenőrzése, a beavatottság élménye kötelezettségekkel és jogokkal jár, ennélfogva a határok felállítása is jellemzi (vö: J. Assmann 1999: 53–54).

Vannak ennek az időbeli felosztásnak további vonatkozásai is, amelynek bemutatására Jan Assmann modelljét (J. Assmann 1999: 56) használom:

	kommunikatív emlékezet	*kulturális emlékezet*
tartalom	történelmi tapasztalatok az egyéni életút keretei között	mitikus őstörténet, az abszolút múlt eseményei
forma	informális, kevéssé megformált, természetadta; személyközi érintkezésen alakul ki; köznapi	alapítást igényel; nagyfokú megformáltság; ceremoniális kommunikáció; ünnep
közvetítőcsatornák	eleven emlékezés az organikus emlékezőképesség révén, személyes tapasztalás és hagyomány	rögzített, tárgyiasult kifejezőeszközök; hagyományos szimbolikus rögzítés, ill. szóbeli, képszerű, táncos stb. megjelenítés
időszerkezet	80-100 év; 3-4 nemzedék idő horizontja, mely a jelennel együtt halad tova	a mitikus ősidők abszolút múltja
hordozók	aspecifikus; kortársi emlékezetközösség	a hagyomány szakosodott hordozói

Aleida Assmann az emlékezetben való egyéni viselkedésre érvényesen beszél lakatlan és lakott emlékezetről. Az előbbit *tárolóemlékezet*nek (*Speichergedächtnis*) nevezi, ez az alaktalan massza a rendezetlen emlékek halmaza. Az utóbbit *funkcióemlékezet*nek

(*Funktionsgedächtnis*) nevezi, ez a kisajátított, megszerkesztett, orientatív szereppel bíró emlékezet.[34] Ez a modell szerinte vonatkoztatható a kulturális emlékezetre is, ahol funkcióemlékezetként értelmezhető az adott csoportokhoz és értékekhez kötődő, valamilyen aktualitás nyomán szerkesztett, jövőt orientáló, rendszerezett emlékezetet, illetve tárolóemlékezetként gondolható el a csoportkötődés nélküli, elavult, hulladékká vált, a funkcióemlékezetből kikerült (kiesett) emlékezet. A funkcióemlékezet mindig közösségre, valamilyen hordozóra (pl. nemzet) vonatkoztatható, a tárolóemlékezet pedig egyszerre senkihez és mindenkihez tartozó archívum (pl. intézmények, amelyek arra szakosodtak, hogy a múlt ne semmisüljön meg), amelynek nincs különösebb orientációs hatása (A. Assmann 1999: 130–149).

Jan Assmann és Aleida Assmann mindkét modell esetében amellett érvel, hogy ezek az emlékezetformák nagyon differenciáltak lehetnek. Az emlékezésmódokat nem oppozíciókként képzelik el, ugyanis vannak átjárások, átfonódások. A kommunikatív emlékezet tulajdonképpen a kollektív emlékezet állandó használatát és értelmezését jelenti, érzékeny viszonyt tartva fenn így a kulturális emlékezettel is. Aleida Assmann éppen egyfajta reflexív határt tételez: a funkcióemlékezet mindig a tárolóemlékezetből szerveződik, válogat, a társadalmi konszenzus által kiselejtezett részek pedig ugyanebbe a bármikor aktualizálható archívumba kerülnek vissza. Ebben az értelmezésben a tárolóemlékezet a történelmi események teljes horizontja, amelyből a funkcióemlékezet mint a közösség által aktualizált múlt lép elő a kultúra nyilvános közegében. A német kulturális antropológiában az emlékezetszervezésnek éppen erre a sajátos természetére alkalmazzák az *emlékezetépítészet* (*Gedächtnisarchitektur*) fogalmát.

1.5. Az emlékezet térbeli dimenziója: az emlékezet helyei

A kontextushatást, a kontextusfüggő emlékezet problematikáját a pszichológiai megközelítés is ismeri (vö: A. Baddeley 306–309, 325–328). Az egyén–tárgy kapcsolatban játszik fontos szerepet. Az anyagi dolgok (az egyének által összegyűjtött tárgyak, adatok, termékek) egyedi képességet birtokolnak atekintetben, hogy áthidalják a perceptuális szakadékot a *tárolt emlékezet* (*archived memory*) és a *működtetett emlékezet* (*performed memory*) között. Az elme által érzékelhető, jelenben létező dolgok felidéznek az elme által már előzetesen birtokolt múltképeket. Az egyén érzelmi élete, én-tudata és annak módja, ahogy önmagát megjeleníti, a külvilág számára elválaszthatatlanul kötődik az *anyagi dolgok*hoz (*material things*). Edward S. Casey, a pszichológiai fenomenológia képviselője szerint a tárgyak nemcsak a helyeknek és így az emlékeknek a sajátos tartalmát képezik, hanem emlékeztető funkciójuk van és egy sajátságos képességük arra nézve, hogy összetartsák az emléket és a helyet. Az adatok, tárgyak a mnemotechnikai eljárás során a jelentések fenntartói, az emlékezet gócpontjaiként működnek, megtöltik a helyet emlékekkel. „A dolgok megkötik a helyeket, amire emlékezünk, ahogy a helyek is megkötik a felidézett világokat – és ahogy az emlékezés jelene megköti a felidézett múltat. A dolgok a térbe helyezik a múltat; ezek a dolgok az elsődleges forrásai a tereknek emlékezetben való tényleges elhelyezettségének." (E. S. Casey 1987: 206.)[35]

[34] A kulturális tudásnak ez a felosztása – úgy tűnik – hasonlóságot mutat a saussure-i langue–parole fogalmakkal.
[35] „Things congeal the places we remember, just as places congeal remembered worlds – and as the present of remembering congeals the past remembered. Things put the past in place; they are the primary source of its concrete emplacement in memory."

Az antropológusokat és azokat a társadalomtudósokat, akik az emlékezet kulturális meghatározottságára helyezték a hangsúlyt, az is foglalkoztatta, hogy mi a közvetlen viszony (kapcsolódási felület) az egyéni mentális folyamatok és az emlékezet között. Émile Durkheim szerint az, amit kollektív tudásnak nevezhetünk, szimbólumokban tárolódik. Ezért a szimbólumok alapvető fontosságúak a társadalmi emlékezet kontinuitása szempontjából. Maurice Halbwachs is úgy gondolta, hogy az eseményeknek, személyeknek vagy helyeknek érzékelhető, konkrét formákban kell megjelenniük ahhoz, hogy egy-egy csoport emlékezetében konstans módon megmaradjon, „megszilárduljon egy igazság". A kollektív emlékezet térbeli kötöttségének vizsgálatára 1925-ben is kitért (vö: M. Halbwachs 1925: 193–236), ám bizonyítását és módszeres elemzését csak később, *A Szentföld legendás topográfiája* című munkájában (M. Halbwachs 1941) [36] végezte el. Ebben a csoportok térhez való kötődéseinek kettős sajátosságát is szemlélteti: a tér, alakzat mint fizikai valóság egyrészt önmagában reprezentálja az emlékezetet, másrészt mint jelkép vagy jelentés, amely a csoporttudatban ehhez a valóságdarabhoz kapcsolódik akár az eredetitől elszakadt kontextusban is. „Tegyük fel, hogy a csoport megoszlik. Tagjai közül egyesek ott maradnak helyben, ahol az anyagi tárgy jelen van, és kapcsolatban maradnak vele. Mások eltávoznak, magukkal viszik a tárgy képét. A tárgy azonban mégis megváltozik. Még a hely sem marad ugyanaz, amelyet elfoglalt, mivel körülötte minden átalakul. Nincs többé azonos viszonyban az őt körülvevő anyagi világ különböző részeivel." (M. Halbwachs 2000: 48.)

Henri Lefebvre francia szociológus a tér durkheimiánus felfogására alapozva alkotta meg elméletét.[37] Az ő álláspontján vagyunk akkor, amikor kijelentjük, hogy a tér társadalmi produktum, az értékek és a jelentések társadalmi termelésén alapuló konstrukció, amely kihat a térhasználatra és térpercepciókra. Ilyen értelemben a tér a társadalmi viszonyokat tartalmazza, azoknak eredménye, alakítója és fenntartója. A *tér termelése* (*production de l'espace*) a tér ellenőrzését, ebből következően pedig a tér uralását is magában rejti (vö: H. Lefebvre 1991: 26). A tér komplex és ellentmondásos természete abban rejlik, hogy „a teret átitatják a társadalmi viszonyok; a tér nem csupán a társadalmi viszonyok által fenntartott, nemcsak a társadalmi viszonyok termelik a teret, hanem a tér maga is társadalmi viszonyokat termel." [38] Így a tér a társadalmi élet (újra)termelésének a médiuma. Pierre Bourdieu gondolatmenete hasonló, arra ösztönöz, hogy „szakítsunk azzal az elképzeléssel, hogy a szociális világot szubsztanciális létezőként gondoljuk el. A *tér* fogalma – mint olyan – magában foglalja a társadalmi világ mint *viszonyfogalom* megragadhatóságának elvét: mindama »valóság«, amelyet leír, alkotóelemeinek kölcsönös egymásra vonatkozásában gyökerezik. A kívülről közvetlenül látható létezők – legyen szó egyénekről vagy csoportokról – a különbségben és a különbség által léteznek és maradnak fenn, vagyis a helyzetüket mindig a legvalódibb valóság […], a társadalmi tér viszonyai határozzák meg, amelyek bármennyire is láthatatlanok és empirikusan nehezen megjeleníthetőek, mégis szabályozzák az egyének és a csoportok viselkedését [kiemelés az eredetiben – J. A. Zs.]." (P. Bourdieu 2002: 44.)

A térbeliesítés a társadalmi viszonyoknak és gyakorlatoknak a fizikai és konceptuális értelemben vett lokalizálását jelenti. A kultúra térbeliesítéséről írva Setha M. Low megkülönbözteti a tér anyagi adottságainak, fizikai előállításának folyamatát, azaz a tér

[36] Magyarul: M. Halbwachs 2000.
[37] Nem az 1974-es francia eredetit, hanem az angol fordítást hivatkozom: H. Lefebvre 1991.
[38] „Space is permeated with social relations; it is not only supported by social relations but it is also producing and produced by social relations." (H. Lefebvre 2009: 186). A tér társadalmi felépítéséről lásd még: M. Gottdienner 1985, főleg 196–200. Magyar nyelvű áttekintése a társadalmi tér vizsgálatának: Szekeres A. 2008.

társadalmi előállítását (*social production*), illetve a tér társadalmi elsajátítását, azaz a tér társadalmi-kulturális felépítését és értelmezését (*social construction*) (S. M. Low 1996, főleg 861–862). „A *társadalmi felépítés* terminus így lehet alkalmas a tér fenomenológiai és szimbolikus tapasztalatára, amennyiben közvetítik az olyan társadalmi folyamatok, mint a változás, konfliktus és ellenőrzés. Ennélfogva a tér társadalmi felépítése a tér aktuális átalakítását jelenti – az emberi társadalom változásain, emlékezetén, képein és az anyagi dolgok mindennapos használatán keresztül – olyan színhelyekké és gyakorlatokká, amelyek szimbolikus jelentést továbbítanak."[39] Természetesen látnunk kell, hogy mindkét aspektusban a szimbolikus jelentések, a kulturális jelentések (vélemények, értékek) és a hatalmi tényezők játszanak szerepet.

A szociológusok és antropológusok egyrésze nagy fontosságot tulajdonított az anyagi kultúra (*material culture*) szerepének mint a társadalmak emlékezetét kódoló tudatosan választott eljárásoknak (P. Connerton 2006, M. Rowlands–Ch. Tilley 2006). Az emlékművek létrehozásának célja éppen az, hogy a kiemelt esemény vagy személy ne merüljön feledésbe.[40] Aloïs Riegl szerint az emlékmű archívum (*archeïon*), amelyet az emlékezés művészete termel (A. Riegl 1903). A háborús emlékművek, szobrok, emléktáblák állításának a törzsi társadalmakban is vannak előzményei: a Madagaszkáron állított, a múlt eseményeit megőrizni hivatott köveket *emlékkövek*nek (*standing stones*) nevezik, Új-Guineán a gondosan faragott *tér-konfigurációk* (*spatial configurations*) gyakran igen komplex történeteket jelölnek, létrehozásukat és megsemmisítésüket úgy tekintik, mint bizonyos események és szövetségek emlékezetformáinak felidézését, megváltoztatását vagy éppen eltörlését (S. Küchler 1987, S. Küchler 1988).

A múltról megszerkesztett tudás igyekszik láthatóvá, fizikaivá válni, tulajdonképpen ebben van a változatlan megmaradásának garanciája. Jan Assmann ezt úgy fogalmazta meg, hogy az emlékezetnek „helyszínekre van szüksége és térbeliesítésre hajlik" (J. Assmann 1999: 40), az emlékezés tereket alakít ki és rendez át. A szerző éppen a térbeliesítést nevezi meg mindenfajta *mnemotechnika* (értelemtárolás, -felelevenítés, -közvetítés) legősibb, legeredetibb eszközének (J. Assmann 1999: 60).

A 20. század vége felé egyre inkább megerősödött az az elképzelés, hogy a különféle tárgyaknak való jelentéstulajdonítás, az emlékezetnek a terekbe, tárgyakba való költöztetése helyettesítheti az emlékezetet, a közös társadalmi tudás jelölői ezek. A kulturális tudás vizsgálata a társadalmi élet különböző színterein megjelenített és nyilvánossá tett reprezentációkon keresztül lehetséges. A kutatás számára ebben az értelemben a kollektív emlékezet nem absztrakció, hanem helyekben reprezentálódik.

Az emlékezet fizikai keretét jelentő közegnek, az emlékezet helyévé változott térnek és magának az emlékezetkutatásnak egyik kidolgozója Pierre Nora. Az emlékezetté vált hagyomány vizsgálatának nagyszabású vállalkozása az általa szerkesztett *Les Lieux de mémoire* [Az emlékezet helyei] című hétkötetes munka (P. Nora réd. 1984–1992). Provokatív, programadó tanulmányában a történelem felgyorsulásáról, az emlékezet eltűnéséről beszél: „Csak azért beszélünk annyit az emlékezetről, mert már nincs. […] A folyamatosság érzése a helyekbe költözött át. Helyei vannak az emlékezetnek [*lieux de mémoire*], mivel nincs már

[39] „The term *social construction* may then be conveniently reserved for the phenomenological and symbolic experience of space as mediated by social processes such as exchange, conflict, and control. Thus the social construction of space is the actual transformation of space – through people's social exchanges, memories, images, and daily use of the material setting – into scenes and actions that convey symbolic meaning." (S. M. Low 1996: 861–862.)

[40] Más elméletek szerint az emlékezet kihelyezése éppen a felejtés intézményesítése.

valódi közege az emlékezetnek [*milieux de mémoire*].” (magyarul: P. Nora 1999: 142.)[41] Ezért annak vizsgálatára összpontosított, hogy melyek azok a médiumok, hogyan szerveződnek azok a helyek és valóságok, amelyek az emlékezetet közvetítik. Az általa csak többes számban használt emlékezet helyei lehetnek anyagi szempontúak (hordozható, tárgyi dolgok, levéltárak, földrajzi helyek stb.), ugyanakkor szimbolikus (egyperces néma csend stb.) és funkcionális (tankönyv, végrendelet, szövetség stb.) vetületeket is ötvözhetnek, amelyek érvényesülhetnek egyidejűleg, de különböző mértékben is. Felfogásában az emlékezetnek csak annyiban van létjogosultsága, amennyiben ezekben a helyekben realizálódik, reprezentálódik. Ennek kutatására tett javaslatot, munkatársaival erre az elméletre építve, ennek alapján elemezték a franciák emlékezet helyeit.

Az emlékezet helyeinek kutatásához később holland (vö: Boer–Frijhoff réd. 1993) és német (vö: François–Schulze hrsg. 2001) társadalomtudósok is csatlakoztak. A magyar társadalomtudomány terén is megfogalmazódott a kérdéskör vizsgálata egy kiállításhoz kapcsolódó konferencia kapcsán. A Hofer Tamás által szerkesztett kötet (vö: Hofer T. szerk. 1995)[42] tanulmányai a magyar nemzeti kultúra témáit, jelképeit, történeti legendáit, mítoszait, szent helyeit, személyiségeit vizsgálták: a fehérló-monda (Kríza I. 1995, Hofer T. 1995), a kettős kereszt (Szilárdfy Z. 1995), Mohács mint emlékezethely (Kovács G. 1995), a díszmagyar mint a rendi nemzettudat szimbóluma (F. Dózsa K. 1995), Hungária mint a magyar nemzet szimbolikus ábrázolása (Sinkó K. 1995), a magyar plakátok nemzeti jelképei (Vigh A. 1995), utcanévadás Budapesten (Holló Sz. A. 1995)[43] stb. A szövegek mindegyike a magyar nemzeti kultúra eredethelyének és hagyományainak egyik legérzékenyebb és a legvitatottabb ellentétpárjára, az egzotikus Kelet és civilizált Nyugat viszonyrendszerére reflektált. A tanulmánykötet alapkoncepciója szerint a magyar emlékezet helyei e kettős kötődésben szerveződtek.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy Kolozsvár vonatkozásában is készült hasonló nemzetközi kutatás.[44] Magyar, román és francia szakemberek vizsgálták a „kolozsváriság” kulturális örökségét: a város etnikai térszerkezetet és a közösségi térhasználatot, a Házsongárdi temetőkertet mint az etnikai konfliktusok szimbolikus terepét, az etnikai és társadalmi csoportjellemzők alapján konstituálódó táplálkozáskultúrát, az élettörténetekben megjelenő etnicitást, a falfirkálásban való viselkedést stb. A terep sajátosságaihoz alkalmazkodva a szerzők a magyar–román interetnikus viszonylatban értelmezték az empirikus anyagot.[45]

[41] Maurice Halbwachs a történelmi időt *mesterséges tartam*nak (*durée artificielle*) nevezte, és a történelemtől elhatárolta, azzal szembeállította az emlékezetet, amelyet *átélt idő*nek (*temps vécu*) nevezett (M. Halbwachs 1950: 157–166). Pierre Nora szerint a *lieu de mémoire*-okat az emlékezet és történelem interakciója hozza össze, az emlékezés gesztusa („az emlékezés akarása”) tartja fenn: „Amennyiben hiányzik ez az emlékezési szándék, az emlékezet helyei [*lieux de mémoire*] a történelem helyeivé válnak [*lieux d'histoire*]” (P. Nora 1999: 152).

[42] Hofer Tamás a magyar emlékezet helyeiről másutt: Hofer T. 1994.

[43] Egy későbbi, másképpen kontextualizált kutatás az utcanevek társadalmi jelentéseiről: Birk Z. 1996.

[44] A *Patrimoine et dialogue entre les cultures* (Kulturális örökség – kultúrák dialógusa) című, 2001–2002 között zajló kutatási vállalkozásban résztvevő intézmények: Université Lumière II. – Centre de recherches d'étudess anthropologiques (Lyon), Centrul de Cercetare al Relațiilor Interetnice (Kolozsvár), ELTE BTK Folklore Tanszék (Budapest), Debreceni Egyetem Néprajzi Intézete (Debrecen).

[45] A kutatásokból születő tanulmányokról megjelenő francia és magyar válogatások: D. Cerclet–M. Lazăr dir. 2003, D. Cerclet–K. Verebélyi dir. 2003, Verebélyi K. réd. 2004, Keményfi R. szerk. 2004a, Keményfi R. szerk. 2004b.

Az emlékezet helyeinek, az emlékezet térbeliesítésének ezt a felfogását hasznosnak és hasznosíthatónak tartom a saját kutatásomban is. Az emléktábla- és szoborállítást, illetve a megemlékezéseket az emlékezet helyeiként értelmezem.

Az emlékállítás kutatásának és az emlékművek vizsgálatának a magyar kutatásokban is vannak eredményei, amelyek bár kevésbé reflektáltak/reflektálhattak a francia kutatásokra, mégsem elhanyagolhatók. Az 1980-as évektől a magyarországi kutatók ideológiatörténeti és művészettörténeti megközelítésben vizsgálták a köztéri szobrok, emléktáblák, emlékművek kérdéskörét. Kovalovszky Márta a magyar emlékműszobrászat megszületéséről (Kovalovszky M. 1978), illetve a meg nem valósított emlékműtervekről írt (Kovalovszky M. 1982), Sinkó Katalin a nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásait (Sinkó K. 1983; továbbdolgozása: Sinkó K. 1991), a millenniumi kultuszhelyet (Sinkó K. 1987), illetve Árpád vezér és Szent István ábrázolásait (Sinkó K. 1989a, Sinkó K. 1989b) vizsgálta. Az első világháborús emlékműveket bemutató és elemző tanulmányokat *Monumentumok az első háborúból* címmel (1991) Kovács Ákos szerkesztette kötetbe: Szabó Miklós a történeti mitológia kihelyezéseként értelmezte az emlékműveket (Szabó M. 1991), Hankiss Elemér pedig a nemzetvallás vizuális dokumentumait és reprezentációit vélte megtalálni bennük (Hankiss E. 1991), Kovalovszky Márta az emlékműállítás szervezettségét, intézményesülését és történetét tekintette át (Kovalovszky M. 1991), Kovács Ákos a monumentumok eseménytörténetét, az emlékállítási mozgalmakat szemléltette (Kovács Á. 1991),[46] Nagy Ildikó az emlékművek típusainak és ideológiatörténetének megírására vállalkozott (Nagy I. 1991), Sztrés Erzsébet pedig a társadalmi konszenzusok változásainak nyomaként mutatta be egyetlen emlékmű történetét (Sztrés E. 1991).

Pótó János politikai hatalom és a közgondolkodás kölcsönhatásában vizsgálta az „emlékeztetés helyeit", az 1945 után állított és lebontott emlékműveket. Az *Emlékművek, politika, közgondolkodás* című művének alapkérdése: „milyen irányban és milyen módon befolyásolják történetszemléletünket, a történelemről vallott nézeteinket a köztéri emlékművek?" (Pótó J. 1989, az idézet a 8. oldalon).[47] Pozsony Ferenc az emlékezetnek a populáris regiszterben észlelhető reprezentációit elemezte Zabolán (Pozsony F. 1998). L. Juhász Ilona a szlovákiai magyarság kopjafa- és emlékoszlop-állításait mint a szimbolikus térfoglalás eszközeit tekintette át, illetve összeállította a Szlovákiában állított kopjafák, kopjafa-elemekből álló emlékművek és székelykapuk jegyzékét (L. Juhász I. 2005).[48] A szerző a dél-szlovákiai világháborús emlékjelek vizsgálatát is elvégezte (L. Juhász I. 2010).

Keserü Katalin a totalitárius rendszer hírhedt helyszínének kulturális hellyé, történeti múzeummá váló épületét, a budapesti Terror Házát kultuszhelyként és emlékhelyként mutatta be (Keserü K. 2005).[49] A személyi kultusz helyeként mutatta be Gagyi József a fehéregyházi Petőfi-ünnepet, illetve a nemzeti identitás lokális változataként értelmezte a Petőfi-kultusz kultiválását (Gagyi J. 2005).

---

[46] Kovács Ákos később az ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban elhelyezett Feszty-körkép (*A magyarok bejövetele*) létrehozását, használatát és a társadalmi-politikai kontextusát vizsgálta (Kovács Á. 1997).

[47] A kötet átdolgozása: Pótó J. 2003.

[48] 1977-ben történt az első kopjafa-állítás Szlovákiában, a néprajzkutató értelmiség (Liszka József) kezdeményezésére. A székelykapuk nemzeti szimbolikáját, reprezentatív tárgyként való funkcionálását Pozsony Ferenc mutatta be (Pozsony F. 2009a: főként 284–297).

[49] A budapesti Terror Háza kultuszhelyként való vizsgálatának vannak más szempontjai is: hogyan lehet az áldozatok mellett a terrornak is emléket állítani, illetve annak kérdése, hogy a társadalomnak fent kell-e tartani egyáltalán az elnyomók, „tömeggyilkosok" emlékezetét. A kultuszhelyről született fontos elemzés: Frazon Zs.–K. Horváth Zs. 2004.

Dankó Imre javasolta a toronygombiratok néprajzi vizsgálatát, illetve kitért azok műfaji vizsgálatára (Dankó I. 1991, Dankó I. 2000). Keszeg Vilmos az erdélyi toronygombiratokat mint sajátos emlékezési alakzatot és kulturális, szertartásos viselkedést tekintette át. A lokális történelem megteremtéseként és kihelyezéseként értelmezett toronygombiratoknak az alapos elemzése, funkcióinak leírása mellett az általa feltárt korpuszát is közölte (Keszeg V. 2006). A toronygombiratok mellett az aranyosszéki régió kihelyezett lokális emlékezeteiként mutatta be az egyházmegyei és egyházkerületi monográfiákat, a közigazgatási egységek monográfiáit, a tananyagként használt településtörténelmeket és a településmonográfiákat (Keszeg V. 2008: 328–350).

Szeretném kiemelni Vér Eszter Virág vállalkozását. A szerző az Erzsébet királyné kultuszát vizsgálta az 1898–1914 közötti időszakra érvényesen: a mítoszképzést, az emlékezet helyeit, alakzatait (közterek elnevezései, ligetek, emlékművek, emlékhelyek, múzeumok, templomok, megemlékezési szertartások). Az Erzsébet-emlékművek jegyzéke mellett közölte a biografikus narratívákat (nekrológ, emlékbeszéd), az esemény adminisztrációs vonzatait (a királyné halálát követő intézkedések, jogszabályok), a kultusz publicisztikai (híradás, újsághír), populáris (anekdota) és irodalmi reprezentációit (napló, visszaemlékezés, elbeszélés, színjáték, mese, vers) (Vér E. V. összeáll. 2006).

Ezek a vizsgálatok is nagyrészt annak a kérdését járták körül, hogy hogyan lehet a történelmi emlékezeteket rávetíteni a térképre, milyen virtuális topológiája, rendszere jön létre a különböző történeti helyeknek, eseményeknek. Ebben a felfogásban a kollektív emlékezet a térbe való kivetítődés révén képes szervezni a közösséget.[50] És itt nem annyira a megjelenített történeti idők a fontosak számunkra, hanem az, hogy az emlékezetnek ebben a virtuális topológiájában kialakul, megszerveződik a történeti helyeknek egyfajta rendszere, a történeti eseményeknek egyfajta hálója, amelyben az individuumok és csoportok tájékozódnak. És mivel ezeknek nagyrésze így helyszínekhez kötődik, a terek bejárásával, meglátogatásával, megélésével ezek az individuumok és csoportok a kollektív (vagy társadalmi, vagy történelmi) emlékezetbe is bekapcsolódhatnak vagy alámerülhetnek.[51]

Az emlékezet létrehozásának folyamatára érvényesen használja Aleida Assmann a *monumentum*, *monumentalizálás* fogalmakat (A. Assmann 1991, hivatkozza Niedermüller P. 2000 is). Ez annyiban köthető az emlékezet helyeinek problematikájához, amennyiben a (nemzeti/történeti) emlékezet előállításának és megjelenítésének folyamatára úgy tekintünk mint a történelem és kultúra monumentalizálására. Ebben a folyamatban a szimbolikus önreprezentációként működő történelem és kultúra monumentummá válik, olyan „jellé, amely

[50] Az emlékezet helyeinek létezik egy kritikai irodalma is, amely azzal érvel, hogy ez az elmélet a nemzeteket kulturálisan homogénnek tekinti és ezáltal a nemzeti keretben szerveződő kollektív emlékezetből kizárja pl. a Franciaországban élő algériaiakat, a Hollandiában élő marokkóiakat, a Németországban élő törököket. Tehát a nemzetfelfogása primordialista, így a vállalkozás nem tudott szakítani a nemzeti múlt szakralizálásával, a nacionalista önreprezentációval (vö: J.-P. Willaime 1988). Ennek az argumentumnak a súlypontja az, hogy a Pierre Nora-féle emlékezetfelfogás csupán az uralkodó vagy domináns emlékezetre terjed ki. Ezzel szemben, e mellet azonban létezik a kiszorított, alávetett, stigmatizált csoportoknak az emlékezete is. A történelemnek az alulnézetből való szemlélésének úttörője Edward Palmer Thompson, aki a munkásosztály, az egyszerű közember (*ordinary people*) perspektívájából végzett társadalomtörténeti elemzést (E. P. Thompson 1963, E. P. Thompson 1978). A klasszikus történelemfelfogás maszkulin, férfiközpontú felfogásával szemben a *gender studies* felhívta a figyelmet arra, hogy a nők sokáig nem vagy csak alig jelentek meg a történelemben (vö: M. Hirsch–V. Smith 2002).

[51] A helyek megtanításának, memorizálásának sajátos (egyedi?) esetei a magyar folklorisztikából az ezen ismeretekbe való beavatandóknak az adott helyszínen való elverése: *az emlékezetet hátuljokra verik* (vö: Scheiber S. 1955, Szabó T. A. 1956).

önmagára utal", „saját magát állítja színpadra, […] közszemlére bocsátja önmagát a jelen- és az utókor számára, […] azt akarja, hogy lássák, megőrizzék, emlékezzenek rá" (Aleida Assmannt idézi Niedermüller P. 2000: 107). Minthogy az emlékezetnek az így meghatározott monumentalizálása a látás, megőrzés és emlékezés nyilvánosnak tételezett gesztusaival, nyilvános aktusaival lett meghatározva, az a következtetés vonható le, hogy ami monumentumnak minősül, az mindenki számára észlelhető, hozzáférhető és valamilyen szimbolikus értelemben használható. Tehát fontos hangsúlyozni, hogy a kollektív emlékezetnek ebben az összefüggésben a nyilvánosság egy meghatározó összetevője, konstitutív eleme.

Az Aleida Assmann-féle monumentum ugyan értelmezhető térbeli alakzatként is, de szimbolikus vonatkozásai is vannak. Jan Assmann különböző térmetaforákat használ a nemzet történelmi szubsztanciájának a hétköznapokban való reprezentációira: *emlékfigurák, időszigetek, emléktextúrák, emlékterek* (J. Assmann 1995: 129). [52] Ebben az értelemben csatlakozom én is ahhoz a felfogáshoz, amely szerint az emlékezet térbeli vonatkozása nemcsak azt jelenti, hogy a kollektív tudat kötődik valamilyen módon a térhez vagy találja meg a reprezentációs lehetőségeit a fizikai valóságban, hanem maga is tereket alakít ki, térbeli valóságokat termel és ezen keresztül társadalmi csoportokat alakít ki.

A tér társadalmi konstrukcióját célzó, a kelet- és közép-európai városokban zajló kutatások arról számolnak be, hogy a társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatok kihatottak a városi terek és kultúrák jegyeinek a megváltozására. A városi átalakulás faktorait Budapest példáján Fejős Zoltán szemléltette, rámutatva arra, hogy a múltértelmezésnek vannak más alakzatai is. A tér, a kép és az idő dimenziójáról szólva kitért a kávéház (újraéledő) kultuszára, amelyeket „a múltból visszaszerzett tér", „a városi emlékezetben nevezetes épületek" kifejezésekkel illetett. A tér és idő kapcsolatáról van itt szó (elfeledett helyek birtokbavétele, a városi emlékezet egyes tartományainak megújítása), a nyilvános tér folyamatos fizikai és társadalmi újraalkotása „egy hagyományos városi viselkedésforma restaurációja és új használati értékkel való felruházása" iránti igény jegyében zajlik (Fejős Z. 2003, az idézetek a 97–98. oldalakon).

1.6. A (kollektív) emlékezet felmutatása és szervezése: az emlékezés folyamata

Az egyéni emlékezés spontán folyamataival szemben a kollektív emlékezet szervezést igényel és a társadalom tagjainak a figyelmét feltételezi. Az emlékezetkutatók számára így nem is vitás, hogy a kollektív emlékezet szervezése, alakítása, megélése a nyilvánosságban zajlik. A nyilvánosságot a Jürgen Habermas-féle kommunikációelmélet értelmében magyarázom, aki interszubjektív és kultúraközi folyamatként értelmezi azt, olyanként, amely lehetővé teszi az emberek közötti együttélést és megvalósítja az együttélés módjainak változását is. A frankfurti iskola képviselője és a társadalmi nyilvánosság teoretikusa szerint a társadalmi formációk a társadalmi rend típusváltozása során egyfajta evolúción mentek át. Ez – a feudális rendből a polgári rendbe (elkülönül a magánszféra és közszféra) való átlépés, majd a modern társadalmi rendbe való átmenet – magával hozta a társadalmi nyilvánosság szerkezetének változását, a közvélemény kialakításának és szervezésének felületeit. Ez azt jelenti, hogy a 19. századra kialakult az a szféra, a közszféra, amelyben viták, eszmecserék és információáramlások

[52] Szerinte ezek a metaforák a történeti emlékezet rétegződésére is utalnak

zajlottak, amelynek közegében létrejött, szerveződött, kitárgyalásra került a közügy, a közvélemény formálása (J. Habermas 1971).

A társadalmi nyilvánosság és a közvélemény elméletének bemutatását azért tartottam fontosnak, mert a kollektív emlékezet kutatásakor a kutatók többnyire azon az álláspontonvannak, hogy az folyamatában vizsgálható és a nyilvánosságban történik. Megfigyelhető a kommunikatív emlékezettel kapcsolatban, hogy kialakít egyfajta *diskurzustér*t, amelyben ez a személyi kötődésű közös tudás szerveződik, kanonizálódik.[53] Ez azt jelenti, hogy ebben a diskurzustérben a különböző emlékek/emlékezések, miközben az egyének/csoportok folyamatosan egyeztetnek, megpróbálnak egyfajta kollektív emlékezetet kitárgyalni. Minthogy a kollektív emlékezet éppen a személyi kötődések miatt nem stabil, lezáratlan, a kollektív emlékezet létrejötte mindig a vélemény-alkuk eredményeképpen értelmezhető. „A diskurzusok meghatározott kulturális formákon keresztül hatnak, s hatásuk azoktól a médiumoktól függ, amelyek segítségével valamely diskurzus témái, koncepciói és stratégiái egyáltalán megjeleníthetők és reprezentálhatók." (Niedermüller P. 2000: 95.) Niedermüller Péter nyomán a diskurzusok alapvető kulturális formáinak a következőket tarthatjuk:

- verbális és írott, politikai és tudományos szövegek (politikai beszédek, viták, könyvek, publikációk, újságcikkek és esszék stb.), amelyek a diskurzus *nyelvi sík*ját alkotják;
- társadalmi és kulturális rituálék, definíciós szertartások (politikai és kulturális rendezvények, nemzeti ünnepek és történelmi emléknapok, szimbolikus megemlékezési aktusok stb.), amelyek a diskurzus *rituális sík*ját jelentik;
- vizuális ábrázolás és megjelenítés a médiákon keresztül (filmek, különböző kiállítások stb.), amelyek a diskurzus *vizuális sík*ját képezik (Niedermüller P. 2000: 95).[54]

A diskurzusoknak ezek a kulturális formái nem választhatók el élesen egymástól, az emlékezés gyakorlatában ezek egymást kiegészítve fejtik ki hatásukat (vö: Niedermüller P. 2000: 95).

A különböző emlékterek, kultuszhelyek többnyire meghatározott helyszínekhez kötődnek, de valódi életük a használatuknak köszönhetik, jelentőségüket az ünnepekben, rítusokban nyerik el. Itt is a tér és idő kölcsönhatását érhetjük tetten: a rítusok teremtik meg a helyeket. Arjun Appadurai-nak lokalitás termeléséről szóló elmélete nyomán (vö: A. Appadurai 2001) állítja Fejős Zoltán, hogy „A rituális munka nélkül a fizikai terek egyszerűbb jelentésű, sőt akár üres helyek, legfeljebb az épített környezet esztétikai értékei miatt tartják egyébként is számon őket. A kultuszhelyek a kulturális átértelmezések, jelentésváltozások fontos színterei." (Fejős Z. 2003: 103.)

Más szerzők szintén amellett érvelnek, hogy az emlékezés kollektív formái mindig rituális formák, a (meg)emlékezések mindig ritualizálva vannak. Az emlékezés kollektív módjának rituális, különféle rítusokon keresztül való történésére hívja fel a figyelmet Paul Connerton is, aki az emlékezés nyilvános akcióinak szerkezetét elemzi (P. Connerton 1991: 41–71). [55] A kollektív emlékezet használata többnyire fesztív időkeretben zajlik. A megemlékezési rítus során egy *alapnarratíva* (*master narrative*) segítségével emlékezik a közösség saját identitására. „A megemlékezési szertartásokat megkülönbözteti más rítusoktól

[53] Az itt említett *diskurzustér* ontológiai elgondolása rokonságot mutat a halbwachs-i keretelmélettel, mint az emlékezet kereteinek működési tere, folyamata.

[54] Jan Assmann is hangsúlyozta az emlékezet nyelvi, képi és rituális megformáltságát (J. Assmann 1988: 14), felfogásában a rítus és az ünnep a kulturális emlékezet elsődleges szerveződésformái (J. Assmann 1999: 57–59).

[55] A könyv egyik fejezete magyarul: P. Connerton 1997. A *kommemoratív emlékezet* (*commemoration*) fogalmát használta a John R. Gillis által szerkesztett kötet (J. R. Gillis ed. 1994).

az a tény, hogy nyíltan utalnak mintaképnek tekintett személyekre vagy eseményekre, akár történeti, akár mitológiai létezést tulajdonítanak ezeknek; ebből következően az ilyesfajta rítusok rendelkeznek egy kizárólag rájuk jellemző további tulajdonsággal. Ezt a sajátosságot rituális újraelőadásnak [*ritual re-enactment*] nevezhetjük, amely alapvető jelentőségű a közösségi emlékezet kialakításában." (P. Connerton 1997: 75.)

Az újraelőadás retorikáját (*a rhetoric of re-enactment*) a *naptári* (*calendarically* observed repetition), *verbális* (*verbal* repetition) és *gesztusok* (*gestural* repetition) révén történő artikulációs módok alkalmazása jelenti (P. Connerton 1997: 76). A periodikusan ismétlődő ünnepek számára a *kronologikus hasonlóság* (*chronological similarity*) magával hozza és megengedi ugyanazoknak a cselekvéseknek az ismétlését (P. Connerton 1997: 77). A kollektív emlékezet folytonosságát éppen az időnek ez a strukturálása és a felidézés állandósága biztosítja.[56]

A kollektív emlékezet folyamatát a jelentéses múlttal való kapcsolattartásban, annak szelekciójában és megszerkesztésében fogja fel a kulturális antropológiai hagyomány. Ehhez a folyamathoz egyformán hozzátartozik az emlékezés és a felejtés. Maurice Halbwachs szerint a felejtés maga is társadalmi jelenség, a folyamatot magát az emlékezet társadalmi keretének megváltozásával magyarázza. „A felejtést e keretek vagy egy részük eltűnése magyarázza: nem tudjuk rögzíteni rajtuk – vagy más köti le a figyelmünket [...]. De a felejtést vagy bizonyos emlékeink megváltozását, az a tény is magyarázza, hogy emlékezetünk keretei egyik korszakról a másikra megváltoznak. A társadalom – a körülményeknek és az idő múlásának megfelelően – különböző módon képzeli el a múltat: módosítja konvencióit. Mivel minden tagja e konvenciókra támaszkodik, ugyanabban az irányban hajlítja emlékeit, amelyben a kollektív emlékezet fejlődik." (M. Halbwachs 1971: 131.)

Sinfree Makoni inkább a *nem-emlékezés* (*unremember*) kifejezést javasolja a felejtéssel (*forget*) szemben, mivel véleménye szerint ez jobban nyomatékosítja a felejtés folyamatának aktív voltát (S. Makoni 1998). Ha nem is tartjuk a legszerencsésebb fogalomkísérletnek, azt el kell fogadnunk, hogy a felejtés is kulturális viselkedésnek számít: a múltról való reprezentáció használatának mellőzését jelenti. Ebben az értelemben csatlakozunk ahhoz a nézethez, mely szerint az emlékezést és felejtést egymást kiegészítő folyamatként kell tekintenünk akkor, amikor a kollektív emlékezet szerveződését kutatjuk. Ez emlékezet szervezésének folyamatában ez a két mechanizmus feltételezi egymást.

Michael Schudson is elkerülhetetlennek tartja az emlékezet torzulását a felidézés és használat során. Szerinte az emlékezet torzítás (*distortion*) is, mivel emlékezet mindig és elkerülhetetlenül szelektív: „a látás módja egyszerre a nem-látás módja is, az emlékezés módja egyszerre a felejtés módja is".[57] Felfogásában a kollektív emlékezet folyamatában a torzításnak legalább négy fontos típusa különíthető el: az *eltávolítás* (*distanciation*), az idők folyamán a részletek megfakulnak és az emocionális intenzitás csökken; az *instrumentalizálás* (*instrumentalization*), a múltnak a jelen szolgálatába való állítása; a *narrativizálás* (*narrativization*), a múltnak különböző kulturális formákba (többnyire narratívákban) való

[56] Itt említhető meg, hogy a politikai rendszerváltások nyomán történő újratemetések is a kollektív emlékezet felmutatásaként, kitárgyalásaként értelmezhetők, mert azok a korábban érvényes kollektív emlékezettel kapcsolatos konszenzusok megbontását, átértelmezését is jelentik (vö: Zempléni A. 2009). Ugyanakkor a kollektív emlékezet rítusainak fontos összetevői, hogy milyen kulturális érzéseket, nosztalgiákat, emóciókat (*cultural feeling*) ébresztenek vagy tartanak fenn a (lokális) közösségben (R. Rosaldo 1989a: 68–90, R. Rosaldo 1989b).

[57] „A way of seeing is a way of not seeing; a way of remembering is a way of forgetting, too." (M. Schudson 1995: 348.)

elkülönítése; a *konvencionalizálás* (*conventionalization*), a múlt (köz)ismerté tétele a kulturális konvenciókon (autobiográfia, emlékművek, megemlékezések stb.) keresztül (M. Schudson 1995).

Az angolszász antropológusok közül korábban már többen (Bronislaw Malinowski, Alfred Reginald Radcliffe-Brown, Edmund Leach) az emlékezet pragmatikus oldalát hangsúlyozták. A funkcionalisták azzal érveltek, hogy amit az egyének a társadalmi kontextusban felidéznek vagy megjelenítenek, tulajdonképpen a társadalmi intézmények fenntartását szolgálják, illetve a különféle társadalmi státusok, jogok vagy presztízsek legitimizációját erősítik. Így ezek a szerzők többnyire a szelektív felejtés kérdéskörével foglalkoztak, amelyet *strukturális amnéziának* neveztek. Laura Bohannan bizonyította, hogy az afrikai tiveknél a genealógia szervezése csak a társadalmi jelen szempontjából releváns ősökre terjed ki, a múlt más alakjai kikerülnek a leszármazási vonalból, őket így a társadalmi felejtés övezi (L. Bohannan 1952). [58] Ennek nyomán több szerzőt foglalkoztatott annak kérdése, hogy a múlt narratíváinak értelmezését mennyiben befolyásolja annak a társadalomnak a természete, amelyben elmondásra, előadásra kerülnek, és ezekben a társadalmakban a személyi konstrukciók és rokonsági rendszerek mennyiben meghatározók a narratívák alakításában (M. E. F. Bloch 1992, M. E. F. Bloch 1996: 67–84, J. Dakhlia 1990, M. Kilani 1992).

Peter Burke a *társadalmi amnéziá*t az emlékezet kiegészítő fogalmaként definiálta. Úgy vélte, hogy az amnéziának az emlékezethez hasonlóan közösségformáló funkciója van. A halbwachs-i felfogással megegyezően állította, hogy a múlt társadalmi rekonstrukciójában ugyanolyan fontos a különböző események kiszűrése, mint a többiek felidézése. Ugyanis a szervezett felejtés az emlékezet kompromittáló tartalmainak cenzúrázását is szolgálja (vö: P. Burke 2001). Az emlékezet hivatalos cenzúrázására Paul Connerton a *szervezett felejtés* (*organised forgetting*) fogalmát használja (P. Connerton 1991: 14–15).

Az emlékezet kultúraszervező és -közvetítő szerepét kutatta Michael Rowlands (M. Rowlands 1993). Harvey Whitehouse bizonyos vallási tapasztalatok és az emlékezet szerveződése közötti hasonlóságokra hívta fel a figyelmet az írásbeliség nélküli társadalmakat vizsgálva (H. Whitehouse 1992).[59]

A legradikálisabb és legvitatottabb értelmezése az emlékezet és kultúra kapcsolatának Dan Sperbertől származik. A szerző a generatív grammatika teoretikusától, Noam Chomskytól merítette ötletét, aki azt állította, hogy az emberek azért tanulják meg a nyelvet viszonylag gyorsan és kielégítően, mert genetikailag eleve fogékonyak az emberi nyelv specifikus formáinak a megértésére, amely minden emberi nyelvben közös. Miután a kisgyerek felismeri ezeket a formákat, könnyűszerrel emlékezni tud majd rájuk (vö: N. Chomsky 1988). Sperber így amellett érvelt, hogy ez a megállapítás a különböző kulturális formák és narratívatípusok percepciójára is vonatkoztatható. Az emberek genetikailag eleve fogékonyak bizonyos információtípusok felidézésére az emlékezés során, míg másokat nem képesek megőrizni vagy

[58] Keszeg Vilmos a genealógiai emlékezet szövegtípusait (halottbúcsúztató, epitáfium, gyászjelentő, végrendelet) kutatva megállapítja, hogy megszerkesztésük kommemorációs szertartás, a leszármazás megtanulását teszik lehetővé, szabályozzák a generációk közötti viszonyokat (Keszeg V. 2002, Keszeg V. 2008: 310–328). Megalkotásuk tehát társadalmi funkcióknak rendelődik alá. A két-három generációra kiterjedő leszármazási rendek, a genealógiák azonban „nem kegyeletből őrződnek meg az emlékezetben, hanem – mint J. Goody és J. Watt rámutatott – »a társadalmi viszonyok rendszerét rögzítő mnemotechnikai közegként« szolgálnak […]. Emellett szól az is, hogy a társadalmi viszonyok megváltozásakor ezeket a genealógiákat is az új viszonyokhoz igazítják." (W. Bergmann 1990: 137)

[59] A szerző tulajdonképpen a korábban már ismertetett tulvingi modellre építi elméletét.

továbbadni. Ez a pszichológiai hajlam ezért hosszabb távon az emberi kultúra lehetséges alakításának erős meghatározója és korlátozója (D. Sperber 1985).[60] A szerző a fertőzés-elmélet természeti modelljével, a reprezentációs epidemológiai felfogással magyarázza a kulturális tudás és emberi gondolatrendszerek terjedését a társadalomban.

1.6.1. Az emlékezet diskurzusai – a társadalom értelmezési stratégiái

Az emlékezés és felejtés fenti koncepciói megerősítik azt a kutatói felfogást, hogy a kollektív emlékezet egyrészt kumulatív és folyamatosnak mondható, másrészt változó, átmeneti jellegű és feltételekhez kötött, képlékeny, esetleges tudáshalmaz. Ezzel magyarázható az, hogy állandó megszervezésre, megjelenítésre és használatra szorul.

A 20. század végére megerősödött az az elképzelés, hogy a történelem a különféle narratívák pluralitását jelenti, egy eseményhez több történet, értelmezés kapcsolódik. A történészek egy csoportja a maga tudományterületét teszi az emlékezetkutatás tárgyává, megállapítva, hogy a történetírás nyomán a történelem megalkotása (feltárás, szelekció, formába öntés) nagyban hasonlít az emlékezés szerveződéséhez. Ezt a folyamatot főként az amerikai történész, Hayden White munkássága képviseli.[61] A ténylegesen megtörtént történelem felfogásával szemben arra hívta fel a figyelmet, hogy a megtörtént esemény és a róla szóló értelmezések között ismeretelméleti különbség van. Nem magát a történelmet, hanem valójában a történelemről szóló elbeszéléseket ismerjük. A történész gesztusa, amikor megállapítja egy adat hitelességét, használhatóságát, maga hozza létre az archiválís forrásokat. A történettudomány ezeket a történelemről szóló elbeszéléseket, szövegeket, forrásokat rendszerezi, rögzíti, tudássá szervezi és kanonizálja. Éppen ez a történettudomány felőli megközelítés hozta magával azt, hogy a történelemre és a kollektív emlékezetre úgy tekintünk mint értelmezéssel, jelentéssel felruházott múltra.[62]

A történeti narratívák elrendezik és megmutatják azt, hogyan lehet, hogyan kell a múltról beszélni. Ezeket a narratívákat nemcsak szövegeknek és értelmezéseknek tekintjük, hanem kulturális reprezentációknak és diskurzusoknak. Niedermüller Péter a „nemzeti" diskurzusának elemzésekor úgy véli, hogy annak középpontjában éppen a történelem mint értelmezett idő és a múlt kulturális reprezentációja áll. A történelem és a kollektív emlékezet

[60] Magyarul megjelent kötete: D. Sperber 2001. Ezzel az elmélettel összefüggésben áll Richard Dawkins *mém-elmélete*: a *mém* mint kulturális replikátor az öröklődés hipotetikus egysége (R. Dawkins 1989: 380).

[61] A leghivatkozottabb munkája: H. White 1973. Magyarul: H. White 1997. A történettudomány önreflexív megközelítésmódjára a magyar szakirodalomból Gyáni Gábor munkássága emelhető ki (vö: Gyáni G. 2000a, Gyáni G. 2002a, Gyáni G. 2007). Lucian Boia a történelmet mint valóságot és mint diskurzust állította szembe a történelem mitizálásáról szóló elemzéseiben (vö: magyarul: L Boia 1999).

[62] A múltról való tudományos diskurzus szakmai igényként jelentkezett a hazai kutatásokban. A bukaresti *A Hét* hasábjain 1987–1988-ban, a társadalomkutatók között lezajlott az oral history módszertana kapcsán egy vita az emlékezésről, emlékeztetésről, illetve a gyűjtői interpretációnak a dokumentum előállításában játszott szerepéről (vö: BIRÓ Zoltán: Az emlékeztetés értéke és ára. *A Hét* XVIII. évf. 1987. okt. 15. 42. sz. 8.; ROSTÁS Zoltán: Hogyan járjunk a forráshoz? *A Hét*. XVIII. évf. 1987. okt. 22. 43. sz. 10.; BIRÓ Zoltán: Nem elég a jó szándék. *A Hét*. XIX. évf. 1988. febr. 4. 6. sz. 4.; IMREH Lajos: Dokumentum-e? *A Hét*. XIX. évf. 1988. febr. 4. 6. sz. 4.; NAGY Olga: Egy félreértett könyv esélyei. *A Hét*. XIX. évf. 1988. márc. 17. 12. sz. 4.; OLÁH Sándor: A hitelesség útvesztői. *A Hét*. XIX. évf. 1988. márc. 31. 14. sz. 5.; GAGYI József: Dokumentum és/vagy szimbólum. *A Hét*. XIX. évf. 1988. ápr. 14. 16. sz. 5.; MAGYARI NÁNDOR László: Érvényes szövegért. *A Hét*. XIX. évf. 1988. máj. 5. 19. sz. 4.; HORVÁTH Arany: A néprajzi gyűjtőt magnójáról… *A Hét*. XIX. évf. 1988. máj. 5. 19. sz. 4.; A Hét szerkesztősége: A fogalmak tisztázásáért. *A Hét*. XIX. évf. 1988. máj. 5. 19. sz. 4.).

tehát nem egy objektíve létező adathalmaz. Megállapítását ugyan a posztszocializmus kontextusára alapozza, azonban az általa elemzett reprezentációs metaforák általánosabb érvénnyel is bírnak. Ezért úgy gondolom, hogy a *megőrzés, helyreállítás, rekonstrukció, nacionalizálás* metaforái és stratégiái a kollektív emlékezet szervezésének folyamatára általánosan is vonatkoztathatók (vö: Niedermüller P. 2000: 96–106). [63] Mindezek úgy értelmezhetők mint a csoportoknak, társadalmaknak a múltjukkal fenntartott érzékeny viszonyulásai. A továbbiakban a múlt értelmezésének, használatának és a kollektív emlékezetnek ezeket a diskurzusstratégiáit veszem szemügyre.

A történelemmel, múlttal kapcsolatos és az emlékezetszervezésre is érvényes diskurzusoknak egyik stratégiája *a feltárás, a dokumentálás és a megőrzés*. Ennek lényege, hogy a felhalmozott idő a jelen társadalom szempontjából is aktualitással, jelentéssel rendelkezik. Edward Shils a hagyományelméleti fejtegetésében elkülöníti a ténylegesen megtörtént múltat az egyes csoportmúltaktól, illetve a kitalált, imaginárius múlttól (E. Shils 1981: 162–194, 228–235).[64] Ennek a valóságos múltnak fizikai nyomai vannak (pl. épületek, archeológiai ásatások, romok). A történettudomány (de a néprajz és antropológia is) fontos feladatának tartotta, hogy ezt a megtörtént múltat megmutassa, feltárja, dokumentálja, megőrizze. Azonban ez a tisztán tudományosként tételeződő attitűd sem jelent objektivitást, amint azt a fentiekből láthattuk: az értelmezés, a szelekció szubjektivitása tapad hozzá.

A történelem változásával kapcsolatos általánosan elterjedt képzet, hogy a múltról alkotott és őrzött kép valamiféle erózión ment keresztül. A *helyreállítás* stratégiája abból indul ki, hogy ezt tudatos rombolást vagy a felejtés okozta változást ki kell igazítani, a múlttal kapcsolatos tudást ki kell egészíteni: „...e stratégia a történelmi folyamatokat és eseményeket új perspektívába helyez, illetve eltolja a történelmi események értékelésének és értelmezésének szemantikai hangsúlyait". Alapfeltevés, hogy a múltból kiszorultak tények, elfelejtődtek események, személyek, ezért az egyéni és csoportemlékek alapján kell történelmet konstruálni. A „történeti igazság", az „objektív történelem" létrehozására irányul tehát a helyreállítás metaforája, amely a „meghamisított" történelemmel szemben valójában egy új történelem, emlékezet létrehozását célozza (Niedermüller P. 2000: 97–99, az idézet a 97. oldalon).

A helyreállításhoz szorosan kapcsolódik és a történelem elpusztulásának, megsemmisülésének metaforikus tézisére épít a *rekonstrukció* stratégiája. A korábbi múltképet megalapozó történeti narratívák és az értelmezési keretek is egyaránt tévesekként tételeződnek a jelen számára, amely így a megszüntetés és érvénytelenítés gesztusával a múlt újraértelmezését indítványozza. Ezáltal egy új történelmi horizontot nyit és jelenít meg, amely politikai, morális, de tudományos szempontból is szükséges. „Visszaállítás, magyarázat, értelmezés, megtisztítás – ezek a fogalmak a rekonstrukció stratégiájának a lényegére, azaz a történelem szimbolikus újjáteremtésére utalnak." Niedermüller Péter az utcanevek és emlékhelyek szimbolikus textúrájának megváltoztatását, a városok mentális térképének átszervezését, a történelem időbeli horizontjának és szimbolikus terének (dátumok, nemzeti ünnepek, emléknapok) rekonstrukcióját sorolja ide (Niedermüller P. 2000: 100–103, az idézet a 101. oldalon).[65]

[63] A *történelmi rekonstrukció* tevékenységéről lásd: P. Connerton 1991: 13–14. A jelen kontextusában reprezentálódó történelem metaforáiról, stílusáról, nyelvéről: H. White 1997, különösen 68–102.

[64] A hagyományfelfogásáról magyarul: E. Shils: 1987.

[65] Peter Burke szerint a történelem rekonstrukciója nagyon gyakran mitikus történetek létrehozásába fordul át, ezt a mitogenezist a társadalmi emlékezet átadása kapcsán bizonyítja (vö: P. Burke 2001: 7–12).

A *nacionalizálás* stratégiájának célja a helyreállított vagy rekonstruált „történelmi folyamatokat és eseményeket szélesebb politikai és ideológiai kontextusba helyezni és ezáltal az új politikai rendszer eredetmítoszait megteremteni" (Niedermüller P. 2000: 103). Niedermüller Péter szerint a történelem és múlt nacionalizálásához tartoznak a történeti, társadalmi és kulturális eredetmítoszok, melyek funkciói, hogy egyrészt magyaráznak, másrészt indokolnak.

A történeti eredetmítoszok a történeti idő megteremtésével foglalkoznak, „egy képzeletbeli, időn és történelmen átnyúló kontinuitást céloznak meg, amelynek kontextusában aztán megfogalmazható a nemzeti identitás. Minél messzebbre lehet az időben, a történelemben a nemzet történetét visszavezetni, annál mélyebb és intenzívebb a nemzeti önértékelés, és annál szilárdabb a nemzeti identitás – ez a történeti eredetmítoszok legfőbb üzenete" (Niedermüller P. 2000: 104). Ezek a mítoszok, amelyek így a történeti kontinuitást teremtik meg és kötik össze a nemzeti identitás koncepciójával nemcsak perspektivikusan, hanem a rövid időtartamokra is érvényesek. Fontos mozzanatuk, hogy a történeti fejlődés összefüggéseit, kontextusát jelenítik meg.[66]

A társadalmi eredetmítoszok a szociokulturális eredetet mitologizálják, különböző életmódoknak vagy társadalmi berendezkedéseknek politikai és szociokulturális eredetét mutatják be. Azokról a mítoszokról van szó, amelyek azt mutatják meg, hogy bizonyos életformáknak melyek a társadalmi előzményei. Ezáltal bizonyos életformák, bizonyos társadalmi és kulturális formák szimbolikus tőkével töltődnek föl. A társadalmi eredetmítoszokat a polgári életmód kulturális koncepciójával, illetve a politikai és ideológiai elődök példájával szemlélteti Niedermüller Péter (Niedermüller P. 2000: 104–105).

A kulturális eredetmítoszok az új társadalmi rend kulturális horizontját vázolják fel, „kulcsfogalmait a népi kultúra és a nemzeti kultúra jelentik. Ezek reprezentálják az »igazi«, eredeti kultúrát, a »nép kultúráját«, annak kontinuitását, autenticitását, archaizmusát és szépségét." Ezek a mítoszok a kultúrát lakhatóvá teszik, a társadalom tagjait homogén kulturális közösségnek tekintik, s abból indulnak ki, hogy „az »azonos« kultúra, az »azonos« kulturális eredet szükségszerűen azonos politikai célokat, és a társadalmi rendnek azonos elképzeléseit teremti meg" (Niedermüller P. 2000: 105).

1.6.2. A kitalált hagyomány koncepciója

A kollektív emlékezet megteremtése, létrehozása tehát összefügg a társadalomnak azzal az igényével, hogy a jelenét legitimálja, illetve, hogy megteremtsen egyfajta folytonosságot a történeti térben. A törzsi társadalmak vagy az archaikus közösségek kutatói a hagyomány fogalmával jelölték azt a viszonyt és tudásrendszert, amelyet a közösség, a közösség tagjai fenntartanak, elfogadnak, illetve amely meghatározza jelenüket és kijelöli a közösség határait.

Először a fentiekben már idézett Edward Shils-nek a kutatás szempontjából fontos állítására kell utalnom. Ezen társadalomtudományi felfogás szerint a *hagyomány* (*tradition*) az,

[66] A kelet-európai és posztszocialista társadalmak történetírását és történelmi emlékezetét vizsgálta több szerző: Lajtai L. László az 1777–1848 közötti magyar történelemkönyveket elemezte (Lajtai L. L. 2004, Lajtai L. L. 2009: 38–40), Czoch Gábor a 19. század második felének tankönyveit tekintette át (Czoch G. 2006), Miroslav Michela a szlovák történelmi kultúra (a társadalom és a múlt között kapcsolat) tendenciáit, kontextualizációját vizsgálta (M. Michela 2008), Mirela-Luminița Murgescu a román történelemtankönyveket vizsgálva megállapította, hogy azok a román identitásmítoszokat szolgálják ki, maszkulin világot jelenítenek meg (M.-L. Murgescu 2004). A kontextualizáció elméleti vonatkozásairól: Gyáni G. 2007: 241–259.

ami a múltat közvetíti. A hagyomány egyrészt *traditum*, átadott dolog: „A hagyomány – vagyis az, amit átadunk, illetve átveszünk – magában foglalhat tárgyakat, különböző eszméket, emberekről és eseményekről alkotott képeket, gyakorlatokat és intézményeket. Felölelhet épületeket, emlékműveket, tájakat, szobrokat, festményeket, könyveket, szerszámokat és gépeket. A hagyomány tartalmazza mindazt, amivel egy adott társadalom rendelkezik és ami már akkor is létezett, amikor a jelenlegi tulajdonosai átvették…" (E. Shils 1987: 31). Ebben a felfogásban a periodikusan ismétlődő, „legalább három – rövid vagy hosszú – generáción" keresztül haladó, a közösség által szervezett és megélt gyakorlat és értékrend számít hagyománynak (E. Shils 1987: 35). A hagyomány emellett változó és szelekciós folyamat is.

Ebben a vonatkozásban még fontos kiemelni azt, hogy a hagyomány feltételezi a (lokális) közösséget, a szorosabb társadalmi kötelékek meglétét. Azonban amikor ezek a társadalmi kötelékek meglazulnak, akkor a kutatók megfigyelése szerint, a társadalmak mesterséges kontextusokat teremtenek, rituális kommunikációs helyzeteket építenek ki, amelyek koherenciát biztosíthatnak a társadalmi együttélés számára. Azaz új hagyományokat találnak ki, hoznak létre. Éppen ezért Eric Hobsbawm a kollektív emlékezetet *kitalált hagyomány*ként (*invented tradition*), a 19. századi, gyors társadalmi-gazdasági változásokat mutató Európa hagyományteremtéseként értelmezi. A tömeges hagyománytermelés időszaka az 1870 és 1914 közötti ötödfél évtized.[67] Létrehozásukban nem annyira a közösség, mint inkább az intézmények játszanak szerepet. Ugyanakkor a kulturális hagyományokhoz nagyon szorosan kötődnek a politikai reprezentációk, azokat nagyban meghatározzák a különböző politikai intenciók is. Ezt a két (kulturális és politikai) kategóriát és intenciót nem érdemes szétválasztani, mert látnunk kell, hogy nagyon sok olyan hagyomány, múltkép van, amely éppen a politikai ideológiák és mozgalmak kontextusában szerveződött vagy került kitalálásra. „A »kitalált hagyományoknak« jelentős társadalmi és politikai funkciójuk van. És enélkül nem is jelennének meg és nem is szilárdulnának meg." (E. Hobsbawm 1987: 181.)[68] Ezért a manipulációs szándékot is fel kell ismernünk. Itt többnyire azokat a társadalmi-politikai kezdeményezéseket kell kiemelnünk, amelyek nyomán bizonyos politikai szereplők és történelmi események, folyamatok másfajta összefüggésben, másfajta kontextusban kerülnek bemutatásra, és ezek által egy másfajta múltkép és történelemkép termelődik. A folyamat tömegessé válása, a korszak legáltalánosabban kitalált politikai tradíciója a nacionalizmussal, az államok megteremtésével függött össze: „a kibontakozó tömegmozgalmak […] valamint a nacionalizmus különböző fajtái nagyon is tisztában voltak a szertartások, ceremóniák, mítoszok, és rendszerint még a mitológiai múlt fontosságával is" (E. Hobsbawm 1987: 153).

Eric Hobsbawm a május elsejei ünnepségek kialakulásával (1890) illusztrálta a hagyomány kitalálásának és politikai felhasználásának kapcsolatát. Az ünnep „meglepően rövid idő alatt spontán módon fejlődött ki", a történeti fejlődés során a nap eredeti politikai tartalma, üzenete (a chicagói munkások követelése a nyolc órás munkanapért) háttérbe szorult és a munkásosztály jelenlétének változó, aktuális manifesztumaként jelentkezett (vö: E. Hobsbawm 1987: 153–157, az idézet a 153. oldalon).

Magyar társadalomkutatók kezdeményeztek kutatást a budapesti május elsejei ünnepségek vizsgálatára. Bár szempontjaik főként szemiotikai jellegűek voltak, a felvonulás

[67] Magyarul: E. Hobsbawm 1987.

[68] Az Eric Hobsbawm és Terence Ranger által szerkesztett *The Invention of Tradition* [A hagyomány kitalálása] című kötet tanulmányai a 19. századi Anglia kapcsán meggyőzően bizonyítják skóciai, velszi, brit, a viktoriánus indiai és afrikai gyarmati példákon is. A kötetben megjelenített kutatások éppen arra világítanak rá, hogy az angol társadalom modernizálódása során hogyan jöttek létre különböző hagyományok, olyanok, amelyeket ma is az angol társadalom fontos sajátosságaként ismerünk (vö: E. Hobsbawm–T. Ranger eds. 1983).

jeleit, az ünnepi idő- és térstruktúrát, az öltözetet kutatták, megfigyeléseik mindenképpen hasznosak a mi szempontunkból is: május elseje a budapesti munkások számára teremtett periodikus manifesztációs lehetőséget, a társadalmi kohéziót biztosította és mutatta fel.[69]

Kovács Ákos, a kitalált hagyomány elméletének elkötelezettjeként a Szent István kultuszt, a Szent István-napi ünnepségek történeti változásait kutatta. A népi aratóünnep hagyományának felújításaként, megszerkesztéseként értelmezte az (új) kenyér ünnepét. A tárogató magyar nemzeti hangszerré válását és az (politikai jellegű) ünnepségeken való jelenlétét, kultuszának feléledését szintén kitalált hagyományként mutatta be (Kovács Á. 2006). Magyar néprajzkutatók végeztek átfogó kutatást egy település kapcsán a „megalkotott hagyományok" és a falusi turizmus vizsgálatára (vö: Pusztai B. szerk. 2003). Viktoria Isabela Corduneanu a romániai magyar kisebbség emlékezetszervezését és identitásépítési törekvéseit tekintette kitalált hagyománynak (V. I. Corduneanu 1998).

Anthony Giddens a hagyományoknak ezen politikai, ideológiai természete kapcsán állította, hogy ezeknek a társadalom felépítése (*constitution of society*) szempontjából nem is a tartalma bír elsődleges fontossággal, mint inkább a funkciói. Két általánosabb, minden konkrét helyzettől független, alapvető társadalmi funkciót állapított meg. Egyrészt, amit egy társadalom hagyományként fogad el, ami hagyományként artikulálódik egy társadalomban, az mindig *nehezen megkérdőjelezhető és normatív* (morális és emocionális tartalmú) entitásként funkcionál. Másrészt – ebből következően –, a hagyományokhoz való ragaszkodás, a hagyományoknak a fenntartása vagy a megmentése a társadalmak morális feladata, így a hagyomány mindig *egy történetileg legitimált moralitás* (az előző korszakok, társadalmi formák tekintélye alapozza meg) (A Giddens 1994: 63–66).

Más vélemények szerint a későmodern társadalmakban a hagyományok elveszítik ezt a giddens-i értelemben vett morális jelentőségüket, a társadalmak életét befolyásoló funkciójukat. A „hagyomány utáni társadalmakra" (*post-traditional societes*) alkalmazva ezt a *hagyománytalanítás* (*detraditionalization*) terminológiával jelölik. Ezt az érvelést a következő állításokkal tartják fenn: a nemzeti társadalmak kulturális pluralizálódása, a múlt és hagyomány differenciálódása, fragmentálódása.[70] Azt egyrészt Anthony Giddens sem vitatja, hogy a hagyomány utáni társadalmak számítanak az első globális társadalmaknak, másrészt rávilágít arra, hogy a hagyomány átértelmeződése nem jelenti a múlttal való szakítás vagy teljes szembefordulás élményét sem.[71]

A gyors társadalmi-politikai változásoknak egy másik következménye vagy sajátossága az, ahogy a hagyományok intenziválása a kollektív emlékezetben él tovább. A kulturális javak kanonizált, anyagiasított vagy szimbolikus formáit az utóbbi évtizedekben az *örökség* (*patrimoine, cultural heritage*) fogalmával írják le.[72] A fogalom a „megemlékezések korának" emlékezetdömpingje (P. Nora 2007) nyomán meglehetősen leterhelődött: „tizenöt év alatt az örökség fogalma magába vonta a közelmúltat, az öntött elemes építészetet és a haszonépületeket, a pályaudvarokat és a piacokat, amelyekre ma már másképp tekintünk."[73]

[69] Elemzések és beszámolók a kutatásokról: Munkaközösség 1975, Munkaközösség 1981, Voigt V. 1994.
[70] Vö: a Paul Hellas, Scott Lash és Paul Morris által szerkesztett kötet (P. Hellas–S. Lash–P. Morris eds. 1996); P. Morris 1996.
[71] A fundamentalizmusnak a későmodern társadalmakban való megjelenését is a hagyomány funkcióinak megváltozásával magyarázza (A. Giddens 1994: 96–100).
[72] Sonkoly Gábor megállapítása szerint a kulturális örökség fogalma az 1980-as évektől kezdődően a kultúra 19. századi keretfogalmát is kezdi felváltani (vö: Sonkoly G. 2009).
[73] Az 1986-os tanulmány magyarul: A. Chastel 2004: 125. Az örökség romániai valóságáról: D. Light–D. Dumbrăveanu-Andone 2004.

Szkeptikusabb vélemények szerint a kulturális örökség eliparosodott, a hagyományok szinte kezelhetetlenül kommercializálódnak, gazdasági tőkévé konvertálódnak, óhatatlanul részévé válnak a *kulturális örökségipar*nak (*cultural heritage industry*). A nemzeti örökség mellett a hely öröksége is megteremtődött. A történelmi műemlékek használatára, a múlt élménnyé avatására a turizmus intézménye is rátelepedett: a hely történetének ismertetéséhez, a lokalitás forgalmazásához, városlátogatásokhoz elengedhetetlenül hozzátartoznak az emlékművek, emlékházak, emlékterek bejárása, felkeresése is.[74]

1.6.3. A kollektív emlékezet mint folytonos küzdelem: szimbolikus harcok

A kollektív emlékezetnek a fentiekben meghatározott diskurzusainak bemutatására azért volt szükség, mivel az emlékezetkutatók nagyjából éppen ezeknek a koncepcióknak és mechanizmusoknak a vizsgálatával közelítenek a témához. Ezek mögött a diskurzusok mögött talán az a legszembeötlőbb, hogy a tágan értelmezett, megtörtént eseményekhez a jelen mindig értelmezési keretekkel viszonyul. A múlt a jelenből történő visszatekintés, megítélés ambivalens perspektívájában mutatkozik meg. A jelen múltért folytatott diskurzusainak részei a múlttal kapcsolatos (társadalmi) önlegitimizációs stratégiák is: a megtörtént eseményekkel, történelemmel mint folytonossággal számoló viselkedés (kontinuitás élménye), valamint az azzal ellentétesen konstituálódó társadalmi viszonyulás (diszkontinuitás hangsúlyozása).[75]

Alfred Schütz, a fenomenológiai szociológia atyja más megközelítésben ugyan, de vizsgálta a kontinuitás–diszkontinuitás kérdését a társadalmi valóság sajátos szerkezetét elemezve. Edmund Husserl nyomán *életvilág*nak nevezte a közvetlen módon megtapasztalható, empirikus és konkrét világot, amelyben az egyén él, kommunikál, cselekszik. Ez a direkt világ, a közvetlen társadalmi és kulturális valóság, a „mindennapok világa" az, amely mindig a jelenre irányul. Ezt a mindenkori jelent megelőzik az *elővilág*ok (*Vorwelt*), amelyektől az egyén már nem tud függetlenedni. „Az elővilág *végérvényesen* lezárult; nemcsak azok a tapasztalatok értek véget, amelyet elődeim átéltek; végérvényesen kész az az élettörténeti tagolódás is, amelybe az egyes tapasztalatok illeszkedtek. Az elővilágtól már nem várhatunk semmit. [...] Az egész elővilágot a változatlanság jellemzi." (A. Schütz–T. Luckmann 2002: 293.)[76] Az elővilág fogalma, amelyben múlt fogalmával kapcsolatos hasonlóságot fedezhetünk fel, olyan tapasztalatokat jelent, amelytől az egyén már nem tud szabadulni, amelyet magával visz a jelenbe: így viselkedését jelentős mértékben meghatározzák, befolyásolják az elővilágban szerzett tapasztalatok.

Kutatásaim szempontjából annak a megállapításnak van relevanciája, hogy az életvilág és az elővilág között van egy feloldatlan különbség: az elővilágot nem lehet többé megváltoztatni, befolyásolni, mert az már lezárult, befejezett. Az elődök elővilága hat ránk, de mi már nem tudunk hatni rá. Ugyanakkor ez az elmélet azt mondja ki, hogy azáltal, hogy ezeket a tapasztalatokat magunkkal visszük, az elővilág jeleket hagy a jelenben. Ez pedig az elővilágra vonatkozó, irányuló érdeklődést generál. Ebben az összefüggésben a múlt az, ami a

[74] A múzeumok a (korábbi) életformák élményeit, az álmokat árulják (É. Mension-Rigau 2000: 92–102).
[75] A kontinuitás–diszkontinuitás kérdésköréről mint a modernitás társadalmi stratégiáiról bővebben: A. Giddens 1996: 4–6.
[76] Alfred Schütz harmadik fogalma ebben a vonatkozásban az *utóvilág* (*Nachwelt*), amely alapvetően „nyitott" és meghatározhatatlan (vö: A. Schütz–T. Luckmann 2002: 295–296).

jelen előzményeiből, ebből az elővilágból valamilyen módon értelmezésre, megmutatásra kerül.

A fenti múltfelfogásból az következik, hogy a múltban működött és a jelenben létező értelem-összefüggések nagyban eltérhetnek. Alfred Schütz a nemzedéki különbségek meglétét éppen ezzel magyarázza: „...az értelem-összefüggések, amelyekbe elődeink tapasztalatai ágyazódtak, döntő pontokon eltérnek a mai értelem-összefüggésektől. Ennek oka a *nemzedékek* világszemléletében rejlő különbségek tapasztalásában rejlik" (A. Schütz–T. Luckmann 2002: 294). Ez a megállapítása nemcsak úgy értelmezhető, mint generációk közötti különbség, hanem véleményem szerint alkalmazható a generációk közötti, a társadalmat alkotó különböző csoportok, etnikumok, felekezetek stb. múltkezelésére is. Az azonos múltbeli, közösen átélt eseményeket a jelenből eltérően, különbözőképpen értékelhetnek egyének, csoportok.

A múlt társadalmi tárgyalása, értelmezése a jelenben zajlik. „A múlt nem halott. A múlt még nem múlt el"[77]: a múlt lezáratlan, éppen az állandó értelmezések teszik azzá. A megemlékezések lényegi pontjai nem a múltra, hanem a jelenre vonatkoznak, a társadalmi valóság értelmezésének módjai ezek a versengő csoportok számára autoritást biztosítanak (J. Bodnar 1992: 15–16). A múlt megmutatása, a kollektív emlékezet szervezése a társadalomtudományban általánosan elfogadott nézet szerint feszültségekkel jár. Ennek alapját éppen a sajátos csoportvonatkozásokból konstituálódó véleménykülönbségek képezik. A kollektív emlékezet a társadalomban zajló konszenzusoknak, a szimbolikus viselkedésnek egyik meghatározó terepe.

A kollektív emlékezet szerveződéséhez a modern társadalmakban rendkívül sok konfliktus kapcsolódik. Sok társadalomtudós éppen a különféle konfliktusok mentén vizsgálja a különböző csoportok, közösségek emlékezetszervezéseit. Elemzésüket általában arra a hipotézisre alapozzák, hogy a különféle konfliktusok rávilágítanak a társadalom szövetére, lehetővé teszik az etnikai, nemi, faji, vallási stb. különbségek, eltérések, ellentétek megértéseit. Ugyanakkor több esettanulmány készült arról is, hogy a nagy társadalmi-politikai változások (háborúk, impériumváltások, forradalmak stb.) nyomán éppen az emlékezetszervezésben, a kollektív emlékezet megváltoztatására irányuló törekvésekben jönnek létre cezúrák, új korszakok.

Paul Connerton a két világháború közötti Németország megemlékezési gyakorlatára alapozta elméletét (P. Connerton 1991), több szerző a zsidó vagy roma holokauszt kollektív emlékezetét elemezve alkalmazott új megközelítéseket, szempontokat (J. E. Young 1993 – magyarul megjelent fejezet: J. E. Young 2002 –, N. C. Finkelstein 2000, Y. H. Yerusalmi 2000, M. Stewart 2004).[78] John Bodnar az Amerikai Egyesült Államok nyilvánosságának újraépítéseként értelmezte a (politikai) megemlékezések folytonos gyakorlatát (J. Bodnar 1992).

Kelet-Európa posztszocialista, posztdiktatórikus társadalmaiban végzett kutatások is arra az eredményre jutottak, hogy a 20. századi közgondolkodás és közpolitika egyik legérzékenyebb területe a kollektív emlékezethez való viszonyulás. A kollektív emlékezet befolyásolására, szervezésére tett kísérletek a múlt szimbolikus és morális lezárásaként, illetve a nemzeti identitások újragondolásaként is értelmezhetők.[79] Magyarországi és csehországi

[77] „The past is not dead. It is not even past yet." (William Faulkner)
[78] Ehhez a problematikához kapcsolódó magyar kutatások: Erős F.–Kovács A.–Lévai K. 1985, részben Braun R. 1995 is.
[79] Elméleti problémafelvetések: Ch. Reinprecht 1994, Niedermüller P. 2000.

élményeket vizsgált Christoph Reinprecht (Ch. Reinprecht 1994), lengyel–ukrán viszonylatban Jerzy Jedlicki végzett kutatásokat (J. Jedlicki 1999), Elena Mannová pedig a szlovák–magyar konfliktusokat elemezte a kollektív emlékezet szervezésének vizsgálatával. A magyarországi 1989-es rendszerváltást a kollektív emlékezetért folytatott harc szimbolikus mezőjében értelmezte Hofer Tamás (Hofer T. 1992). Kenneth E. Foote, Tóth Attila és Árvay Anett elemzésükben az 1989 utáni politikai képrombolás eseményeit és kontextusait tárták fel, áttekintésüket a Magyarország területéről vett példákkal illusztrálták (K. E. Foote–A. Tóth–A. Árvay 2000). Sinkó Katalin szintén a politika rítusaiként, a „politikai liturgia" részeként értelmezte már korábban az emlékműállításokat, illetve a -lebontásokat, szobordöntéseket (Sinkó K. 1992).[80] Az emlékmű rituális használatát a kollektív múlt és politikai ideológiák kitárgyalásának, az új jelentések megalkotásának helyeként definiálja. Ezt a budapesti Millenniumi emlékmű jelentéstörténetével igazolja (Sinkó K. 1993, vö: Sinkó K. 1991).

Több kutatást kezdeményezett a témában a csíkszeredai Kommunikációs Antropológia Munkacsoport (vö: Bodó J. szerk. 2000). Bodó Julianna és Biró A. Zoltán sokat hivatkozott tanulmányukban a székelyföldi régióban tapasztalható emlékezetkihelyezési és -használati gyakorlatokat tekintették át. A köztéri szobrok felállítása és általában a társadalmi nyilvánosság eseményeinek a lezajlása ebben a térségben az állandó román–magyar szimbolikus térbeélés, térhasználat, térfoglalás eljárásainak számítanak. Így a szerzők annak leírására és értelmezésére vállalkoztak, hogy „hogy ugyanarra a fizikai térre irányuló kettős térfoglalási-térbirtoklási gyakorlat milyen eljárások révén ment végbe" (Bodó J.–Biró A. Z. 2000, az idézet a 13. oldalon).

Bodó Julianna „az ünnep mint életvilág kiépülési folyamatát" tette meg az elemzés tárgyának: az ünnepi térhasználatot, az ünnepi látványt, az ünnepi kapcsolatvilág működését és az ünnepi szimbólumhasználatot (Bodó J. 2000a, az idézet a 46. oldalon). Az ünnepnek a szocialista nyilvánosság és a privát szféra működésében játszott szerepe mellett, a szimbolikus térfoglalási eseményeknek a regionális írott sajtóban tükröződő hatásait kutatta, megállapítva azt, hogy a „lokális vagy regionális léptékű kollektív reprezentáció termelésében a média kiemelten fontos szerepet vállal" (Bodó J. 2000b; Bodó J. 2000c, az idézet a 197–198. oldalakon). Gagyi József a posztszocialista, interetnikus kontextusban szerveződő társadalmi emlékezet(ek) térhasználatát elemezte, illetve egy helyi közösség térszervezési gyakorlatát (Gagyi J. 2000a, Gagyi J. 2000b). Biró A. Zoltán és Oláh Sándor egy falusi emlékmű újjáépítését kísérő folyamatos társadalmi konszenzusokat és konfliktusait vizsgálta (Biró A. Z.–Oláh S. 2000). Az utóbbi szerző elemzéseiben az etnikumok szimbolikus térteremtéseit, intézménynévadásait rítusként írta le, amelyet a helyi értelmiség szabályoz (Oláh S. 2000a, Oláh S. 2000b).

A néprajztudomány a megemlékezéseket a nemzeti és politikai ünnepek közé sorolja (vö: Verebélyi K. 2005a: 23).[81] Pozsony Ferenc a népszokások kutatása felől közelített az emlékünnepségekhez, amelyet kitalált hagyományként és a társadalmi-politikai kontextustól függő diskurzusként mutatott be, az erdélyi városokban szervezett megemlékezésekkel példázva mindezt (Pozsony F. 2006; ugyanide kapcsolódik: Pozsony F. 2007, Pozsony F. 2009b). Keszeg Vilmos a 19. századi Torda március 15-ei ünnepségeit elemezte (Keszeg V.

[80] „A hivatalos állásfoglalások nyomán elrendelt emlékműbontásokat meg kell különböztetnünk a népítélet-szerű rituális szobordöntésektől. Ez utóbbiak esetében mágikus cselekedetről, ritusról, valamilyen tabu szimbolikus megsemmisítéséről van szó..." (Sinkó K. 1992: 67).

[81] Az ünnepkutatásokról összefoglalóan, illetve az ünnepelméletről, ünneptípusokról: Verebélyi K. 2005a: 92–160.

2004). Több esettanulmány készült a kollektív emlékezet és a szimbolikus viselkedés/cselekvés kapcsolatáról, a politikai és nemzeti rítusokként elemzett megemlékezésekről, a nyilvános ünnepségekről. Péter László az aradi október 6-ai megemlékezés politikai rítusát, diskurzusait (Péter L. 2003), Plainer Zsuzsa a nagyváradi március 15-ei kommemorációs események kisajátításáért folytatott generációs és etnikus diskurzusokat elemezte (Plainer Zs. 2001).

Fejős Zoltán az Egyesült Államokban állított Kossuth-szobrok elemzésével arra mutatott rá, hogy az emlékállítások során a forradalmár alakjának megformálásában a legenda népi kialakulása, a kultusz hivatalos/intézményesített eljárásai, illetve a nemzeti ideológia folyamatos újraértelmezései játszottak szerepet (Fejős Z. 1998). Feischmidt Margit az aradi Szabadság-szobor újraállításának, illetve a román–magyar Megbékélési Emlékpark létrehozása alatt kitermelődött kollektív reprezentációknak a vizsgálatát tűzte ki célul (Feischmidt M. 2006).

Itt szükséges megjegyezni, hogy a politikai rendszerváltások nyomán történő újratemetések is a kollektív emlékezet felmutatásaként, megtárgyalásaként értelmezhetők. Esettanulmányok születtek Batthyányi Lajos 1848-as miniszterelnök 1870-es (vö: Stéfán I. 1993, Zempléni A. 2009), Bartók Béla zeneszerző 1988-as (vö: S. Gal 1991), Nagy Imre miniszterelnök 1989-es (vö: György P. 2000: 247–277), Horthy Miklós kormányzó 1993-as (vö: Szabó M. 1995) stb. nyilvános újratemetéséről mint olyan eseményekről, amelyek a korábban érvényes kollektív emlékezettel kapcsolatos konszenzusok megbontását, átértelmezését is jelentették.[82]

Román szociológusok és kultúrakutatók elemezték a román nemzeti ünnepek szervezését. Maria Bucur azt kutatta, hogy a totalitárius rendszer vezérkultusza hogyan használta fel és üresítette ki a román nemzeti ünnepet (M. Bucur 2001). Ugyancsak ő végezte el az 1918 utáni román világháborús emlékmű-állítási stratégiáknak az elemzését, illetve tekintette át az ezekhez rendelt megemlékezési gyakorlatokat (M. Bucur 2004). Natalia Cojocaru és Stela Suhan a transznisztriai fegyveres konfliktus társadalmi kezeléseként és feloldásaként értelmezték az (újjá)szervezett kollektív emlékezetet, illetve félig strukturált interjúk segítségével azt vizsgálták, hogy milyen társadalmi reprezentációi vannak ennek a konfliktusnak (N. Cojocaru–S. Suhan 2003).

2. A kolozsvári kutatások irodalma

Ennek a fejezetnek a létrejöttét egyrészt a kutatásaim szempontjából fontos munkák megnevezése, bemutatása indokolta, másrészt az a kutatói magatartás, amely minden szakmabelit jellemez. Pontosabban arról van szó, hogy a kutatás önreflexivitása megköveteli, az elődök eredményeinek felhasználását, illetve az újabb vizsgálódások szakmai örökségének, a hagyomány folytatásának felmutatását. Itt nem annyira a kutatástörténet megalkotása a fő szempont, mint inkább az emlékezetről és az azt reprezentáló alakzatokról, illetve a helyről való beszéd bemutatása.

[82] A magyarországi 1870–2010 közötti közéleti újratemetések adatait Zempléni András közli: Zempléni A. 2009: 64–72.

2.1. Kitérő. A múlt narratívái – historizmus és mentalitástörténet

A múltra, az idő felhalmozására, az emberiség emlékezetszervezésére való figyelés mindig is egyik jellemzője volt a tudatos emberi cselekvéseknek. Ha egészen távolról szeretnénk közelíteni e témához, akkor azt is mondhatnánk, hogy az emlékezet megszervezésének előzményei az olyan műfajokban keresendők, mint a történelmi emlékezetet kialakító geszták, krónikák, történeti mondák, az egyéni életeket felmutató genealógiák, epitáfiumok, naplók, memoárok, emlékiratok. Közös jellemzőjük, hogy megköveteltek vagy kialakítottak egy olyan reflexív hozzáállást a múlt történéseihez, az élet elmúlt eseményeihez, amelyek nyomán kialakult és megerősödött egyfajta történelmi érzékenység. Úgy vélem, hogy egyrészt ez a retrospektív viszonyulás (nyitottság az elmúlt korok és elődök teljesítményére), az akkumulált időhöz kötődő társadalmi jelentéstermelés (eredményekként vagy kudarcokként való értelmezés) és szimbolizáció alapozta meg a társadalmak, társadalmi csoportok történeti tudatát.

A múltra való tudatosabb odafigyelés, illetve a történeti tudat szervezésének, ápolásának hangsúlyosan megfogalmazott szándéka az általam – főként a magyar nyelvterületen – vizsgáltak alapján úgy tűnik, hogy a reformkor, illetve a 19. század idején bontakozik ki.[83] Ez a történelmi érzékenység a múlthoz és a jelenhez való viszonyulásban ragadható meg: 1. egyrészt a múlt felértékelődését, patrimonizálódását jelentette, 2. másrészt az időben-élés élményét, az idő megtapasztalásának és a benne való tájékozódásnak alapját, a történelem megszerkesztésének és használatának gyakorlatát, az időrezsim és korszaktudat társadalmi megképződését hozta magával.

Laurent Theis a múlt dokumentumainak felértékelődésére François Guizot-nak a források feltárására, közzétételére irányuló tevékenységét mutatta be. Az 1832-ben közoktatási miniszterré lett történész felszólítására elkezdődött a nemzeti múlttal kapcsolatos források feltárása, összegyűjtése, a társadalmi emlékezet megkonstruálása. Felfogásában a társadalmi emlékezet megszilárdítása a jelent szilárdítja meg. A francia akadémia már 1818-ban jelentést készített azokról a régi épületekről (és az antikvitás azon tárgyi emlékeiről), amelyeket restaurálásra, megőrzésre méltónak ítélt. 1834-ben történelmi társaság alakult a kéziratok felkutatása és közzététele végett. A királyi költségvetésből térképeket, évkönyveket, elbeszéléseket, krónikákat adtak ki. Ezek a dokumentumok ekkor már nem csupán a politikát, a hatalmat, a jogot jelenítették meg, hanem a szociális, kulturális, morális életet is. A különböző települések könyvtáraiból, archívumaiból felszínre hozott, publikussá lett múlt így közös patrimóniummá vált (L. Theis 1986: 573–583).[84]

Keszeg Vilmos ennek a nagyívű folyamatnak az értékelése nyomán állapította meg, hogy „A változás, amire a 19. század végén sor kerül, gyökeresen új, átformálja az európai

[83] Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár az 'emlékezhetik' (1560), 'emlékezet' (1562), 'emlékezetű' (1566), 'emlékezik' (1568), 'emlékeztet' (1568), 'emlék' (1585), 'emlékezés' (1620), 'emlékezetre' (1635), 'emlékezetes' (1676/1681) jelentéseket már a 16. század második feléből kimutatta. Az emlékezés alakzataira utaló adatok közül későbbiek, a 19. századtól regisztráltak: *emlékeztetés-levél* (1756), *emlékezetpénz* (1814), *emlékpénz* (1837), *emlékezés* (1849), *emlékirat* (1854), *emlékkép* (1854) és *emléklap* (1871) (SZT 1982 vonatkozó címszavai, 173–181).

A *monumentum* 'emlékmű' jelentésben 1580-ból, 'síremlék' jelentésben 1653-ból, 'emléktárgy' jelentésben pedig 1823–1830-ból ismert (SZT 1997: 360). A *státua* 'szobor' jelentésben 1662-ből datálódik (SZT 2002: 925).

[84] A történelem domesztikálásáról és a történelmi emlékezet alakzatairól másutt: Keszeg V. 2007, Keszeg V. 2008: 328–331.

mentalitást. Megszületik a történelem. Narratív formája révén követhető és memorizálható. Helyszínekhez és tárgyakhoz való kötődése révén megtapasztalható és átélhető. Megszületik a történelem iránti igény, érdeklődés. Megismerése, birtoklása, a vele való rendelkezés, a vele való foglalkozás, a róla való beszélés habitussá alakul át. Patrimonizálódik a múlt, felértékelődnek a nagy idődimenziók. Az időben való létezés, az időbe való belehelyezés a dolgok és események tulajdonsága lesz. Tudatosodik a környezeti elemek (épületek, tárgyak) életkora." (Keszeg V. 2008: 329.)

Az Európa-szerte a nemzetek létrejöttét létrehozó és kísérő nacionalizmus, patriotizmus nyomán kitermelődött közös történelmi-politikai eredet igénye elengedhetetlen velejárójává tette a nemzeti történelem, nemzeti tér megteremtését. A kutatások professzionalizálódása, a történeti diszciplínák kialakulása és intézményesülése ekkor zajlott. A nemzettudat kialakulása, a nemzetállamok létrejötte már a közös történelmi múltra (nemzeti történelem), a közös kultúrára és hagyományra (néprajz), valamint annak tárgyi emlékeire (néprajz, művészettörténet és építészettörténet) való odafigyelését eredményezte.

A múlt tárgyi emlékeivel való foglalatoskodást célul kitűző diszciplína a nemzeti múlt ideológiájának fenntartójává is vált. Henszlmann Imre a műemlékvédelem intézményesülését, majd Ipolyi Arnold – aki a műemlékekben „élő történelemkönyvet" látott (Horler M. 1996: 97) – a gyűjtemények létrehozását kezdeményezte: „Őrizzük, tartsuk fenn emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, nehogy végleg elvesszenek, s ezáltal üresebb is legyen a múlt, szegényebb a jelen és kétesebb a jövő!" (Ipolyi A. 1878: 84.)

Rómer Flóris művészettörténész a „tevékeny hazafiság" fontos programjaként „történeti érzék" kialakítását nevezte meg: a múzeumok, történeti képek, történeti kiállítások, előadások, ünnepi menetek és rendezvények tehetnek „azon maradandó benyomásokról, melyeket a hathatós látványosságok idéznek elő, midőn magukat akaratunk ellenére is szíveinkbe behízelgik és állandósítják" (Rómer F. 1885: 114). A nemzeti múlt nyilvános megjelenítésének és társadalmi használatának a megszervezését a tudomány céljának tekintette.[85] Rómer Flóris programadó írásában úgy kezelte a történelmet – amelyet minden érzék számára megjeleníteni kívánt – mint a kulturális emlékezetet. Csak ő éppen másként nevezte: olyan entitás melynek „kidomborítása olyan helyről történik, mely már a csörgedező kútfőktől elég távol fekszik, és a kérdezősködésre sem egész alkalmatos" (Rómer F. 1885: 114).

„A múlt emlékei a közös nemzeti sajátosságok, képességek és a nemzeti identitás távoli múltba visszanyúló gyökereinek szimbolikus jelentéstartalmú tanúivá nemesednek" – írja Horler Miklós (Horler M. 1996: 79), aki a műemlékvédelem intézményesülésének egyik fontos hozadékát a múlt tárhelyeinek (múzeumok, gyűjtemények) létrejöttében látja.

A műemlékvédelem létjogosultságát éppen az a szándéka jelentette, hogy létrehozni, restaurálni akart egy – aktuálisan elfogadott – történelmi múltat. A 19. század második felében például megnevezte a *helyes*nek tartott gótikus kort, stílust, melyet a haza fénykorának stílusaként értékelt. A *dicső* magyar királyok kora annyira követendő példaként tételeződött,

[85] „Nyilvános helyeken álló nagy férfiak szobrai, a tereknek és utczáknak történelmi elnevezései, a szülő-, vagy lakóházaknak emléktáblákkal való megjelölései; a hazai régiségeknek minél gyakoribb kiállításai; építményi emlékek, legyenek azok várak, házak, vagy templomok fentartásai, mindég a kivánt czélt fogják előmozdítani. A történelmileg nevezetesekké lett helyek, fasorok, messzelátó hegycsúcsok minél többször való látogatása, árnyékos helyeken tartandó beszédek, költemények elszavalásai, a külföldi városok, nagy emberek elnevezéseinek, hazai hírneves városok, csatahelyek, és nagy hazafiak rajzainak a czímereken, emléktáblákon való használása, mulatto kertjeinkben, sétáinkon, gőzhajóinkon és burcellákon, biztosan megteendik hatásukat!" (Rómer F. 1885: 134–135.)

hogy különféle ízlésű műemlékeket restauráltak gótikus stílusban: „A műemlék megszűnt a történelmi folyamat kifejezője lenni egy abszolutizált és idealizált korszak szimbólummá merevítése érdekében" (Horler M. 1996: 97, vö: Horler M. 1996: 98). Az emlékművekre, műemlékekre szakosodott tudomány maga is az emlékállításnak egyfajta szándékát jelentette: a restaurálás korának ideológiai lenyomatává vált azzal, hogy a több esetben gótikus stílusban állítottak helyre épületeket ott is, ahol más – későbbi – ízlésben építkeztek. „A historizmusnak mint magatartásformának egyik alapvető igénye ez a beavatkozás az idő menetébe, az utólagos korrekció." (Marosi E. 1996: 10.)

2.2. A kolozsvári múlt reprezentációi. A hely irodalma

Az alábbiakban a helytörténeti kutatások szerveződését és irodalmát követem nyomon. Nem célom a város narratív reprezentációinak teljes áttekintése, inkább azokat a történészi, művészettörténészi és turisztikai szövegreprezentációkat tekintem át, amelyekben a helyi emlékanyag (feliratok, emléktáblák és szobrok leírásai, bemutatásai) is megjelenítésre került.

2.2.1. Történeti munkák

Egyrészt a történelmi kontextus megfelelő ismeretének hiányában, másrészt mivel kutatásomat túlságosan széles mederbe terelné, nem térhetek ki a kolozsvári élményeikről beszámolókat, emlékiratokat, naplóbejegyzéseket létrehozó személyek munkáira.[86] Szükséges azonban megemlíteni Páter Pál, id. Pataki István, Gyergyai Pál és Füzéri György *Descriptio civitatis Claudiopolis…* kezdetű címmel 1734-ben összeállított – mára dokumentumértékkel bíró – városleírását.[87] A kiküldöttek Kolozsvár városának (társadalmának és felekezetének) a leírását nagyrészt a várfalak és vártornyok, a templomok és imaházak emléktábláinak bemutatásával, közlésével teszik.

Ezen a városleíráson alapszik Létavay Sándor munkája (1818), aki már 1806-ban leírást készített „azon kő írások"-ról, „mellyek Kolosvár Városának kő-falain, vagy nevezetes épületein találtatnak" (Létavay S. 1818: 134). Az anyag leközlését Jankovich Miklósnak a Bocskai-emléktáblát bemutató írása váltja ki (Jankovich M. 1818). Létavay Sándor célja főleg a várfal feliratainak, emléktábláinak lejegyzése és átmentése a későbbi korok számára: „azon gondolatra jöttem, hogy én ezen irásokat, a' mellyeket már régiségek miatt nem sokára bajos lesz elolvasni, és mivel a' falak is lassan lerontattnak, és azok helyett házak építettnek, talán egészszen elenyészvén feledékenységbe jönnek, leírjam" (Létavay S. 1818: 133).

[86] Áttekintést és válogatást nyújt: Bálint J.–Pataki J. szerk. 1990.

[87] A teljes cím: „Descriptio civitatis Claudiopolis ab origine repetita cum inscriptionibus, in moenibus et aliis notabilibus aedificiis undique conspicuis, pro augmento et varietate incolarum ac religionum, vicissitudinibus fatorum, directione item politica, usque ad modernum statum, continuata et compendiose concinnata. Per deputatos pro hoc negotio civitatis amplissimos dominos Paulum Pater, Stephanum Pataki seniorem, Paulum Gyergyai senatores et Georgium Füzéri juratum civitatis notarium." Magyarul: „Kolozsvár város leírása eredetéig visszamenőleg; továbbá azok a föliratok, amelyek a bástyákon és más nevezetes épületeken mindenütt láthatók, aszerint, amint a város lakói a sors fordulataival gyarapodtak, különféle vallásra oszlottak, s az államkormányzat rendén is változtak, egészen a mai állapotig folytatólag. Röviden egybefoglalták a városnak ez ügyben kiküldött előkelő urai, ú. m. Páter Pál, Idősb Pataki István, Gyergyai Pál tanácsosok és Füzéri György, a város esküdt jegyzője." Fordítása és kiadása: Márkos A. szerk. 1944.

A számomra értékelhető források feltárását, bemutatását Nagyajtai Kovács István folytatta. A város 19. századi terjeszkedése okán úgy vélte, hogy időszerű lenne a városfalak, várkapuk és vártornyok lebontása előtt áttekinteni Kolozsvár műemlékeit. Feliratokat, címereket és tárgyi emlékeket kutatott fel, rajzoltatott le,[88] majd közölt a *Vándorlások Kolozsvár' várfalai körűl. 1840-ben majusban* című tanulmányában (közli a *Nemzeti Társalkodó* 1840. évi folyamában), amelyet így zár: „Azonban, ha csakugyan enyészniök kell is – minden kolozsvári várfalak, tornyok és bástyáknak, kérdem: vajon elenyészszék-e azoknak emlékezete is? – Ezt úgy hiszem a' kolozsváriak közűl senki sem akarja; következésképpen azt sem akarhatja, hogy az adatok, mellyek amaz emlékezetet fentartják, elpusztuljanak; büvebb adatok pedig arra nézve nincsenek, mint a' várfalakon, vártornyokon és bástyákon találtatott és még most is találtató czímeres, felíratos emlékkövek. Öszve kellene tehát azokat, mint nem csak Kolozsvárra, hanem graphicai, heraldicai 's historiai tekintetben egész hazánkra nézve nevezetes ritkaságokat, mind gyűjteni 's illő helyen gondosan tartani. – Ilyesmit a' 19ik. században lehetetlen egy ország' fővárosától nem kivánni; és Kolozsvár Erdélyország' fővárosának tartatik." (Nagyajtai Kovács I. 1840: 76.)[89]

Nagyajtai Kovács István, az erdélyi tudományos történetírás elindítója a „kolozsvári ritkaságok" ismertetésére 1843-ban ismét kitért, további adatokat közölt (Nagyajtai Kovács I. 1843). A múlt felhasználásának intézményesedési igényeként értékelhető ez a gesztus. A múlt reprezentációinak meghatározását és megalkotását éppen ekkor, már 1842-ben kezdeményezték Kolozsváron: „felvetődik a múlt emlékeinek, leleteinek törvény általi védelme, szakmai intézetek létrehozása, a gyűjtemények összefogása" (Fekete I. 2004: 373).[90] Ez nemcsak eredménye a múlt iránti vagy történelmi érzékenységnek, hanem a fenntartója is: a múlt egyre jelentésesebbé, hasznosíthatóbbá válik. Ebben a kezdeményezésben tettenérhető a múltnak örökségként, a történelemnek és a „történelmi emlékeknek" közügyként való felfogása. Megfigyelhető, hogy éppen akkor irányul a figyelem ezekre az alakzatokra (a kolozsvári várfalak, vártornyok feliratai és emléktábláira), amikor azokat a felszámolódás veszélye fenyegeti. Ez a tudományos hozzáállás felvállalja ennek a hagyománynak a folytonossá tételét, más alakzatokban (tudományos szöveg vagy tudománynépszerűsítő közlemény) való fenntartását.[91]

Szilágyi Sándor 1849–1849-ben közölte Kolozsvár krónikáját (Szilágyi S. 1848a, Szilágyi S. 1849b).[92] Kőváry László 1852-ben adta közre *Erdély régiségei*t, amelyet

[88] A rajzokat gyűjtőtársa, az angol John Paget készítette. Ő volt a vállalkozás ötletgazdája is, amelyről Nagyajtai Kovács István így ír: „Illy javaslat – angol úrtól – megvallom nem kissé lepett 's hatott meg; mert 1838ban és 1839-ben én magam szólítottam vala fel többeket, hogy irnók le a' Nemzeti Társalkodó' számára Kolozsvárt minden tekintetben, egyik egyben, másik másban; ajánlkozott is mindenik felszólított, megkért tag a' közös munkálkodásra, de aztán valósággal csak egyik írt […]. És im, a' mit mi hazafiak, kolozsváriak megtenni elrestellénk: annak legalább némi részben teljesítésére most Angolország' egyik fia ébreszte, 's tettleges segedelmét önként ajánlá." (Nagyajtai Kovács I. 1840: 41.)

[89] Másutt ennek a vállalkozásának a fontosságát így indokolta: „kívánván ezen czímer- és feliratrégiségeinknek legalább emlékezetét fenntartani" (Nagyajtai Kovács I. 1843: 68).

[90] Henszlmann Imre már 1848-ban javasolta egy Régészeti Bizottság megszervezését a Magyar Tudományos Akadémia keretei között; a forradalom bukása után Akadémia Archeologiai osztálya kapja meg a műemlékek védelmének feladatát. 1869-ben Henszlmann Imre műemlékvédelmi törvényt kezdeményezett, a javaslatot 1871-ben Ipolyi Arnold és Rómer Flóris kibővítette. 1872-ben létrejött a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága, az 1881. évi XXXIX. műemlékvédelmi törvénnyel pedig megalakult a Műemlékek Országos Bizottsága (vö: Fekete I. 2004: 373–374). Lásd még Rómer Flóris 1885-ös felhívását: Rómer F. 1885.

[91] A 19. század végén, a várfal- és lakóházbontások folytán, a múzeum feladata lett „Kolozsvár faragott emlékeinek" megőrzése. A múzeum középkori és kora újkori kőtáráról: Kerny T. 2002, Mihály M. 2009.

[92] Mikó Ádám 1860-ban írt, kéziratban maradt Kolozsvár-történetét is itt szükséges megemlíteni (Mikó Á. 1860).

átdolgozva és kibővítve előbb 1866-ban *Erdély építészeti emlékei*, végül 1892-ben *Erdély régiségei és történelmi emlékei* címmel jelentetett meg újra. Ebben a munkájában Erdélyt és történelmét – és vele Kolozsvárt – az „építészeti emlékei", „történelmi emlékei" alapján ismerteti, mely emlékeket a történelem terepeiként, lezajlásának helyeiként értelmezi: „Erdély egy gazdag, de ismeretlen muzeum. […] Ezen gazdag ismeretlen muzeum propyleumába kivánom vezetni olvasóimat. Mit ezennel feltárok, az az épitészeti emlékek osztálya: a dák, római s hún reliquiák, őseink várai, váraink romjai, összedült oltáraink, az elvérzetteink sirdombjai, miket felmutatok." (Kőváry L. 1892: 1.)

A dokumentumok feltárásával, a források közzétételével, a statisztikák közlésével és a nagy nemzeti/történelmi narratívák megalkotásával a történelem elveszítette korábbi, a királyi irattárak és városi levéltárak intimitásába száműzött státusát, titokjellegét.[93] Az 1896-os millenniumra megszülető vármegye-monográfiák még az országtörténelem részeként jöttek létre: ezt példázza maga a tény is, hogy a királyi vármegyék történetét, hagyományát szándékozták létrehozni, megörökíteni – az országtörténelmet a királyi közigazgatás területi felosztása alapján reprezentálták. Azonban a nagyrészt ugyanebben az időszakban (a 19–20. század fordulójára) általánosan elterjedt másik gyakorlat, a várostörténelmek megalkotása már más perspektívákat érvényesített: ezek már kisebb társadalmi csoportok, nemesi családok, polgári egyletek stb. partikuláris érdekei mentén szervezték, mutatták be a múltat.[94]

Ennek a századfordulóra kibontakozó, egyre inkább elterjedt tudományos magatartás nyomán a nagy, nemzeti történelem mellett – vagy azzal szemben – megjelent és egyre hangsúlyosabbá vált a kis, lokális történelem.[95]A kétfajta történelem viszonya abban állt, hogy a kis történelem lokalizálta a nagyot, a nemzeti történelem pedig legitimizálta a lokális történelmet.[96] A kis történelem megszerkesztése, a várostörténet a nagy történelmet lokalizálta, a térhez, a helyekhez kötötte.[97]

---

[93] Hervé le Bras franciaországi kutatásai alapján ismert, hogy a társadalomról szóló adatok a miniszterek személyes archívumába tartoztak. Az adatok beszerzése és nyilvántartása még nem számított tudománynak: a kémkedés, a statisztikai kutatás, a rendőri érdeklődés és a közvéleménykutatás szempontjai keveredtek benne (H. le Brass 1986: 320–322). Az államtitok nyilvánossá válásáról: P. Nora 1986, vö: Keszeg V. 2008: 329.

[94] Gyáni Gábortól idézek: „A honi városbiográfia-írás aranykora a XIX. század végére és a XX. század elejére esett. Ezekben az évtizedekben szinte minden valamirevaló városunkról született történeti monográfia. Ezekben a szerző (akkoriban ezeket a munkákat rendszerint egyetlen helytörténész írta) az ősidőktől kezdve követte nyomon a helység írásos forrásokkal dokumentált múltját az akkori közelmúltig (többnyire 1848-ig). […] Ekkortájt ugyanis a közösségi, tehát egyszerre nemzeti és helyi, főként a polgárival azonos városi identitás történeti megalapozása különösen aktuális szükségletnek tűnt. […] A századfordulón egyre szaporodó városbiográfiákat ugyanakkor azok megrendelői, a munkákat finanszírozó városok a polgár történelmi emlékezete monumentumainak szánták. Ha a nemzetállam történelmi kategóriákba öntötte saját legitimációját, a polgárságnak talán még nagyobb szüksége volt léte historizálására." (Gyáni G. 2002b: 59.)

[95] Ezt francia példákon igazolja Daniel Fabre, aki a településmonográfia megszületését 1850-re teszi (D. Fabre 2001: 19).

[96] Vö: „Le lien entre le grande et la petite patrie me semble reprendre fidèlement la logique de cette construction catolique: le local détient une spécificité du moment où il *localise* la grande patrie et son histoire qui, en echangé, lui confère une existence legitime." (D. Fabre 2001: 20.)

[97] A lokalizálásra partikulárisabb példa: Szádeczky Lajos történész a Mátyás-szoborcsoport felállítása előtt levéltári források alapján újra beazonosította Mátyás király szülőházát, illetve feltárta a ház történetét (Szádeczky L. 1901). A kor nemzetiségi viszonyait tükrözi, hogy fontosnak tartotta hangsúlyozni: „Így Mátyás király nem a szász Kolb István, hanem a *magyar Méhffi Jakab hajában született* [kiemelés az eredetiben]." (Szádeczky L. 1901: 376)

Dávid Ferenc kövéről szóló hagyományt – az emlékállítás előtt jóval – az életrajzíró egyháztörténész elevenítette fel (vö: Székely S. 1840: 62).

Kőváry László 1853-ban a város történetének rövid áttekintetését adja (Kőváry L. 1853). A szöveget a főtér bemutatásával indítja: „Erdély legszebb piaczán nyugszik tekintetünk. Nincs piacza e honnak, mely tiszta négyszögben oly szépen volna körülépitve, s melynek négyszögén az utczák oly tervszerün és egyenest sugároznának ki. De nincs egy talpalatnyi tére e honnak, mely annyi óriási eseményeket látott volna, mint épen Kolozsvár piacza. E néhány négyszög földben termett legtöbb eszme, e téren emelkedék föl Erdélynek legtöbb nagy embere." (Kőváry L. 1853: 76.)

1863-ban Kolozsvár városa pályázatot írt ki a várostörténet megírására. Ebből idézek: „Irassék meg *Kolozsvár városának ó- közép és újabbkori történelme az 1848-ik évig*, feliratok, műemlékek, pénzek, eredeti oklevelek, szóval: első hitelességü adatok alapján, oknyomozólag, kritikai megválasztással s a pályázó tetszése szerénti kiterjedésben.

A szerkesztményhez *Oklevéltár* melléklendő, mi végre a város levéltára a pályázók előtt, a kellő tekintetek figyelemben tartásával, nyitva van. Az alak meghatározása az irótól függ. Az előadásban a bőség kerülendő." (Közli Jakab E. 1870a: 5.)

A fenti pályázat indította el Jakab Elek nagyszabású vállalkozását, a szerző 1870-re, illetve 1888-ra írta meg és adta ki Kolozsvár történetét. Ez a városmonográfia valójában egy háromkötetes várostörténet (Jakab E. 1870a, Jakab E. 1888a és Jakab E. 1888b), amelyeket két forráskiadvány követ a levéltári anyaggal (több száz latin nyelvű irat és okirat közlése) (Jakab E. 1870b és Jakab E. 1888c), valamint két illusztrációs kiadvány térképekkel és Kolozsvár műemlékeinek rajzaival (Jakab E. 1870c és Jakab E. 1888d). Monumentális munkája országos mércével mérve is egyedülállónak számított. A társadalomról való tudásnak ez a felhalmozása, rendszerezése és értelmezése és megjelentetése a tudósok territóriumáról a nyilvános szférába helyezi át az emlékezetet és a történelemről való beszélést. „A nemzet múltja mindeddig a tudósok »tulajdona« volt, most köztulajdonná, kollektív patrimoniummá alakul át." (Keszeg V. 2008: 95.) A múltról való tudás demokratizálódásának, össztársadalmi tulajdonná és habitussá válásának gyakorlataként értelmezhető (P. Nora 1986: 359–364, hivatkozza Keszeg V. 2008: 329).

Jakab Eleknek a figyelmét, amellett hogy módszeresen bemutatta és elemezte a forrásait, nem kerülték el a város terében még létező, illetve az elsődleges fizikai környezetében már nem, csak levéltárakban vagy múzeumokban fellelhető feliratok, emléktáblák és szobrok sem. A múltnak és jelennek állított emlékeztetők szövegét, több esetben rajzát is és – amennyiben szükség volt rá – fordítását is közreadta. A szerzőt főként a város történetének alakulása, vizsgálata érdekelte, az egyes feliratok, emléktáblák vagy szobrok leírása mint történeti dokumentum vagy művelődéstörténeti kuriózum volt fontos számára.

Sándor Imre, a kolozsvári nemesi címeres feliratokat, emléktáblákat mint a nemesség reprezentációit mutatta be. Közlésének a *Genealogiai Füzetek* adott helyt (Sándor I. 1913a és Sándor I. 1914; szerző további munkája: Sándor 1913b), amely legfőbb feladatának éppen ezen társadalmi osztály emlékezetének jellemző alakzatát, a genealógia kutatását, illetve a nemesi családfák megalkotását tartotta. Ez a tudományos gyakorlat azzal, hogy feltárta a nemesi családok leszármazási vonalát, az így megkonstruált családtörténettel és genealógiai táblákkal valójában a társadalom ezen rétegének történelmét, múltját vezette vissza az időben.

A múltra irányított figyelem sajátos eszközei az emléktáblák, szobrok létrehozásával egyidőben megjelenő emlékkönyvek és emléklapok, amelyek az objektumok leírása és a történészi legitimizációk (források feltárása, közzététele és bemutatása, a korszaknak és jelentőségének felvázolása) mellett az esemény által kitermelt szövegeket (irodalmi alkotások, ünnepi beszédek, visszaemlékezések) is közölték (például: *Emlékkönyv*... 1889, Kuszkó I.

összeáll. 1896, Kovács D.–Szabó S. szerk. 1902, Márki S. szerk. 1902, Perl A. 1902, *Bolyai János...* 1903).

A kolozsvári tér újrafelfedezéséhez, megörökítéséhez és népszerűsítéséhez nagyban hozzájárult Veress Ferenc, aki 1859-től kezdődően fényképezte a város tereit, épületeit, emlékműveit, eseményeit. Az általa készített vizuális anyag (fényképek, illusztrációk) a századforduló helyi reprezentációjaként jelenik meg a mai helytörténeti irodalomban is.

Kolozsvár történészeinek, főként Jakab Eleknek a munkássága nyomán a hozzáférhetővé vált anyag, a kolozsvári múlt egyik állandó hivatkozási alapját és anyagát szolgáltatta a továbbiakban is, mind a tudományos, mind a féltudományos diskurzusokban. Ugyanakkor túlzás nélkül állítható, hogy ez a hét impozáns kötet, illetve Veress Ferenc fényképalbuma a Pierre Nora-féle elmélet jegyében a kolozsvári (magyar) emlékezet helyeként is értelmezhető.

A román és magyar impériumváltás más-más perspektívákat érvényesített a várostörténet-írásban. A román munkákra itt nem, csak a városismertetőknél térünk ki. Ezúttal megemlíthetjük az 1942-ben megjelentetett, Makkai László és Vásárhelyi Z. Emil által szerkesztett várostörténeti könyvet, amely a múltnak a (magyar) jelent legitimáló áttekintése volt.[98] Szabó T. Attila a város történeti és aktuális (magyar) helyneveinek közreadásával és magyarázatával szolgáltatott forrásanyagot, illetve írt várostörténetet (Szabó T. A. 1946). Herepei János egy évtizeddel később, az 1950-es években indított történeti kutatásokat. (A kiadására csak 2004-ben került sor.) (Herepei J. 2004b.)

A 20. század második felében történt kísérlet a város történetének újbóli megírására. A középkori város történetét Ştefan Pascu történész és Viorica Marica művészettörténész írták meg (Şt. Pascu–V. Marica 1969). A későbbi és nagyobb, Ştefan Pascu által irányított és szerkesztett vállalkozás 1974-ben, a Napoca latin város 1850. évfordulójára készült el, abban az évben, amikor Kolozsvár városa felvette a Napoca-utótagot (Şt. Pascu red. 1974). A múlt ezúttal a román nemzet fejlődésének, illetve a munkásosztály megjelenésének és megerősödésének perspektíváját jelentette. Ez a mű mindmáig meghatározó a helyi román várostörténet-írás számára. Komolyabb (román) kísérlet a város történetének a megírására máig sem történt.

2.2.2. Művészettörténeti munkák

A történészek a múlt eseményeinek feltárására, egyfajta diskurzív hagyomány megformálására vállalkoztak; a számomra fontos más diszciplínák művelői, a művészettörténészek, építészettörténészek és epigrafikusok pedig a múlt tárgyi termékeinek kanonizálását végezték el. A közös múlt mérhetővé, elemeire bonthatóvá és bemutathatóvá vált, illetve az esztétikai és ízléskategóriák alapján csoportosítható lett. Ebben a konceptuális mezőben kapott helyet az az anyag is, amelynek néprajzi-antropológiai vizsgálatára vállalkoztam. A kolozsvári művészettörténeti és építészettörténeti ismertetőkben, tanulmányokban, kötetekben nagyon gyakran leírásra, bemutatásra kerültek a különböző feliratok, datálások, emléktáblák és szobrok is mint a magas kultúra reprezentatív megvalósulásai és tárgyi emlékei. Nem lehet szétválasztani ennek az anyagnak a kutatását a vizsgálat szándékától. A vizsgálat tárgyát többnyire mint *műemlék*et nevezik meg, és a műemlékeket a (nemzeti) történelmet materiális

[98] A régi magyar Kolozsvárról szóló tanulmányokat a *Kolozsvári Szemle* (1942–1944) is közölte.

formában megjelenítő produktumokként értelmezték; az explicit vagy implicit patriotizmus és múlttisztelet jellemzi ezeket a munkákat.

Gróf Eszterházy János 1862–1873 között Kolozsvár templomairól készített művészettörténeti leírásokat. Ezekben a munkáiban közli a templomok feliratait (emléktáblák, sírfeliratok) is.[99] Sándor Imre a Szent Mihály-templom „művészi emlékeit" közölve tért ki az egyházi feliratokra, emléktáblákra és szobrokra (Sándor I. 1924).

Pákey Lajos építésznek a 19–20. század fordulóján Kolozsvár „építészeti emlékeiről" készült rajzait, felméréseit Balogh Jolán tette közzé 1944-ben (Balogh J. 1944). Ezeken a város templomainak, bástyáinak, várfalainak, polgári házainak, ajtó- és kapudíszeinek rajza mellett az építményeken található emléktáblák, címerek, feliratok szövegét is megörökítette.

Balogh Jolán *Kolozsvár műemlékei* című könyvében „csak a város jelentősebb műemlékeinek seregszemléjét" végzi el (Balogh J. 1935, az idézet az 5. oldalon).[100] Célja az örökség hagyományozása, az általa műemlékekként definiált és kezelt emlékezet fenntartása, az esztétikailag értékelhető teljesítmény bemutatása. A művészettörténész később még két nagy kutatást végzett el: egyik egy nagyszabású vállalkozás az erdélyi reneszánsz bemutatására (Balogh J. 1943),[101] a másik pedig a 16. századi kolozsvári kőfaragó műhelyek és termékeik módszeres leírása levéltári források bevonásával (a gyűjteményes kiadás: Balogh J. 1985).

Rados Jenő a kolozsvári műemlékeket rajzoltatta le diákjaival 1941 és 1942 között: a művészettörténeti felmérés a gótikus és barokk templomra, palotákra, illetve a reneszánsz házakra terjedt ki (Rados J. 1942).

Vásárhelyi Z. Emil a „művészetében élő Kolozsvár" épített öröksége, eredményei között tartotta számon a köztéri szobrokat, domborműveket és emléktáblákat (Vásárhelyi Z. E. 1942). Herepei János a városkép nosztalgikus elemeiként tekintett rájuk (Herepei J. 1943).

Szakszerű és kiterjedt kutatásokat végzett a 19–20. század fordulójától a 20. század közepéig Kelemen Lajos művészettörténész, iskolateremtő. Kolozsvár építészeti és művészeti emlékeiről több tanulmányt is megjelentetett, melyek nagyrésze később két gyűjteményes kötetében jelent meg. Kolozsvár templomait és síremlékeit, a város „faragott kőemlékeit", régi és/vagy lebontott házait, palotáit, a középkori falakat, bástyákat és kapukat, a szobrokat és emlékoszlopokat mutatta be.[102] Ezekben a tanulmányokban többnyire számba veszi a vizsgált épületeken és épületekben található emléktáblákat, szöveges emlékeket is.

[99] Számomra forrásértékkel bírnak: Eszterházy J. 1862, Eszterházy J. 1864, Eszterházy J. 1866, Eszterházy J. 1868.

[100] Hasonló címmel, kevésbé részletesen még: Balogh J. 1942.

[101] A munka létrejöttének körülményeit így láttatja a szerző: „E munka eszméje, terve akkor vetődött fel, amikor a trianoni szomorú esztendőkben művészettörténeti kézikönyveink és szaktanulmányaink Erdélyről alig tudtak valamit, az erdélyi renaissance pedig teljesen ismeretlen fogalom volt. […] Ez a könyv is azért készült hosszú esztendőkön keresztül, hogy az erdélyi mult egy darabjának széjjelhullott köveit ismét összerakosgassa." (Balogh J. 1943: 7.)

[102] Kelemen Lajos munkáit B. Nagy Margit rendezte sajtó alá két kötetben (Kelemen L. 1977 és Kelemen L. 1982). A második tanulmánykötetben *A kincses város* fejezet (45–164) alatt 14 kolozsvári műemlékekkel foglalkozó tanulmány sorakozik (Kelemen L. 1982a–1982h). Kolozsvári kutatásaiból összeállított későbbi kiadványok: Kelemen L. 1989, illetve részben Kelemen L. 2006 (a *Transilvaniae civitas primaria* fejezetcím alatti tanulmányok).

Debreczeni László építészettörténész közölte az 1953-as kolozsvári műemlék-összeírás építéstörténeti eredményeit (Debreczeni L. 1957). Bodor András a (Napoca) város római kori feliratanyagát tekintette át és közölte 1957-ben (Bodor A. 1957).[103]

A 20. század első fele művészettörténészeinek és építészettörténészeinek alapmunkái mára a helytörténészek számára forrásként hasznosíthatóak: a megbízható leírások és pontos illusztrációk a ma már nem létező emlékanyagról (emléktáblákról, feliratokról) is tudósítanak. Így, akárcsak a fent említett munkák, dokumentum-jelleggel bírnak a történeti vizsgálatok számára is.

Kevés hazai szakmai jellegű – helytörténeti vagy művészettörténeti – kutatás történt a 20. század második felétől az 1989-es rendszerváltásig, amely a kolozsvári emlékanyagot vizsgálta volna. Legfontosabbaknak Murádin Jenő (1965), az Eugen Chirilă és Viorica Guy Marica szerzőpáros közlését (1978), illetve Kelemen Lajos összegyűjtött tanulmányainak kiadását (1977 és 1982) tartjuk.[104] Rezi Elek a Dávid Ferenc halálának 400. évfordulójának apropóján mutatta be a „kerekkő" – a hitújító emlékkövének – történetét (Rezi E. 1979). Mircea Ţoca a kolozsvári barokk művészet kutatásakor közölt idevágó anyagot (M. Ţoca 1983).

Szükséges kiemelni, hogy Magyarországon jelent meg olyan tanulmányválogatás (*Kincses Kolozsvár* címmel, 1987), amely a (magyar) kolozsváriság reprezentatív kiadványának tekinthető (Bálint I. J. szerk 1987). Válogatást nyújt az emlékírók és utazók kolozsvári élményeiről, helyet kapnak benne olyan tanulmányok és cikkek, amelyek a város gazdasági és társadalmi szervezeteinek (céhek, társulatok, egyletek, egyházközségek) történetét, a társadalmi és kulturális élet szegmenseit mutatják be, de tartalmaznak művészettörténeti és építészettörténeti leírásokat, illetve szépirodalmi reprezentációkat is. (A felsorolás korántsem teljes.) Az én szempontomból fontos, hogy ebben a kontextusban jelentek meg a műemlékekkel, feliratokkal, emléktáblákkal és szobrokkal kapcsolatos leírások.

2.2.3. Turisztikai irodalom

A történelmi és művészettörténeti munkák mellett, azokkal sokszor összefonódva megjelent, és a város hagyományának bemutatására és forgalmazására szakosodott egy további sajátos reprezentációs műfaj is: a városismertető, városkalauz mint helytörténeti alakzat. Létrejöttét és fennmaradását a város változó, terjeszkedő, a múltat felhalmozó természete indokolta. Célja az eligazítás a város terében, útmutató a város megértéséhez és értelmezéséhez, illetve – a különféle címtárak közlésével – tájékoztatás a város társadalmában.

1865 és 1883 között Pánczél Ferenc több ízben megjelentette az iskolai oktatásra szánt Kolozsvár-leírását. A kötet Kolozsvár központjának, jellegzetességeinek bemutatása után a város környékét és történetét, majd Erdély földrajzát és történelmét ismerteti röviden (vö: Pánczél F. 1879 [1883!]).

Kelemen Lajos és K. Fodor János 1902-ben adták ki az első, kutatásom szempontjából is hasznosítható munkát (Kelemen L.–K. Fodor J. 1902). A kötet első része Kolozsvárt,

[103] A város római kori feliratanyagából legkorábban (1734) Páter Pál, Pataki István, Gyergyai Pál és Füzéri György közölt (vö: Márkos A. szerk. 1944: 9–11, 19), később Torma Károly (vö: Torma K. 1863–1866) és Jakab Elek tekintette át (vö: Jakab E. 1870a: 116–167).

[104] Mivel kutatásomat nem terjesztettem ki a kolozsvári temetők feliratainak vizsgálatára, csak itt említem meg Herepei János munkásságát, aki a Házsongárd feliratanyagát vizsgálva várostörténeti és társadalomtörténeti anyagot is feltárt (vö: Herepei J. 1988).

második része a Kolozsvár környéki kirándulóhelyeket mutatja be. A kötetet várostérkép zárja. Az első tömb a tulajdonképpeni városismertető, felosztása a következő: helyrajz, általános tájékoztató, a város története, népesség és kulturális viszonyok, illetve a belváros és majd a külvárosok részletes kalauza. A belváros és külvárosok bemutatása a központtól a peremvidékekig ház- és utcasoronként haladva történik meg. A nevezetes házak, emlékművek és emléktáblák apropóján a szerzők a tér narratív bemutatását végzik el. Az olvasót a lokális múltnak állított emlékművek, emléktáblák megtekintésével vezetik végig a városon: a lokális történelmet teszik láthatóvá, szerkesztik bejárhatóvá, sétává. Ez a munka a továbbiakban, a 20. századi városismertetők számára is alapanyagot szolgáltatott.

Békésy Károly 1903-ban publikálta Kolozsvár-monográfiáját, melyet esszének nevezett, megírása az írói indoklás szerint „csekély jele a kegyeletnek, a melylyel az iró szülővárosának mindenha adózik" (Békésy K. 1903, az idézet a 4. oldalon). A kötet a város történelmét is ismerteti, az együtt élő nemzetiségeket, azok viseleteit, szokásait is bemutatja, emellett kitér a fontosabb középületek és templomok bemutatására, illetve a városhoz kötődő a városért tevékenykedő neves személyiségekre is.

Orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésének résztvevői számára mutatta be a várost és írt városvezetőt Rigler Gusztáv és Filep Gyula (Rigler G.–Filep Gy. 1903). Munkájukat Békésy Károly monográfiájára és a fent ismertetett városkalauzra alapozták, amelyhez képest a tartalmi felosztás bővített: általános tudnivalók, várostörténet, látnivalók, gyűjtemények és tárak, tanító- és nevelő intézetek, nagyobb gyárak és ipartelepek, egészségügyi berendezések, végül a Kolozsvár környéki séták és kirándulások útvonalai.

Csiky Béla a „földrajz helyes tanítása" érdekében készítette el Kolozsvár leírását. A tanítóknak és elemi iskolásoknak szánt módszertani kézikönyv a pedagógiai szándék alapján a „közelebbiről a távolabbira" vezeti a várossal, a megyével és az erdélyi országrésszel ismerkedőket (Csiky B. 1909, az idézetek a 3. oldalon). A város módszeres bemutatásakor a neves házak és középületek mellett az emléktáblák és emlékművek ismertetésére is kitért a szerző.

A trianoni döntés értelmében a román fennhatóság alá került Kolozsváron a tér használata és értelmezése egy másik, a román igény és szándék jegyében (is) szerveződött. Veress Nicolae 1923-ban a város megváltozott utcanév- és címjegyzékét közölte (Veress N. 1923), Petru Borteş pedig a megváltozott viszonyoknak megfelelően elkészítette a város és környéke első román városkalauzát (P. Borteş 1923). Létrejöttét Ioan Lupaştól vett idézettel indokolja: „Íme amiért Kolozsvárnak – amely hosszabban és makacsabbul ellenszegült a román elem minden beható törekvésének – *más erdélyi városoknál hamarabb nemzetisednie kell és a román élet és kultúra központjává kell válnia.*"[105] Ennek megfelelően a látogatóknak és a városlakóknak szánt kalauzt igyekezett „e város múltjának a román szempontból fontosabb adatait és eseményeit" bemutatatva felépíteni.[106] Forrásként a Kelemen Lajos és K. Fodor János munkáját nevezte meg a szerző. Eltérést a várostörténeti fejezetben a bővített és részletezett ókori latin Napocának és régészeti anyagának bemutatása jelent, illetve a város helyeinek a narratív bejárásakor pedig – a korábbi hagyományokhoz képest – a (magyar) emlékművek és emléktáblák bemutatásának mellőzése vagy elnagyolása tűnik fel.

[105] „Iată pentruce Clujul, care s'a împotrivit mai îndelungat şi mai îndârjit oricărei tendinţe de pătrundere a elementului românesc într'ânsul, *trebuie să se naţionalizeze şi să devină centru de cultură şi de viaţă românească mai curând decât alte oraşe ardelene!*" (P. Borteş 1923: 3.)

[106] Teljes idézet: „Intrucât mi-a stat în putinţă am cercat să strâng datele şi evenimentele mai însemnate asupra trecutului acestui oraş, din punct de vedere românesc." (P. Borteş 1923: 5–6.)

Hasonló vállalkozás a Victor Lazăr munkája, aki egy romániai városmonográfia-sorozatba illeszti bele Kolozsvár bemutatását. A kötet a földrajzi adottságok, a történelmi múlt bemutatása után a jelenkori Kolozsvár ismertetésére tér át, a következőket részletezve: népesség, vallás, oktatás, társaságok és múzeumok, színházak, nyomdák, sajtó és emlékművek, ipar, kereskedelem. A kötetet Kolozsvár környékének bemutatásával zárta a szerző (V. Lazăr 1923.)

A magyar közönség számára (is) készült az 1933-as *Cluj–kolozsvári kalauz és címtár* (Orosz F. 1933). Orosz Ferenc az 1902-es és 1903-as magyar kalauzokra alapozta ismertetőjét, annak a műemlékeket is alaposan részletező hagyományát követte. „Munkámmal az azóta eltelt harminc év alatti változást és fejlődést próbáltam visszaadni úgy, hogy ne csak a jelen, hanem a mult Kolozsvárját is megismertessem. Különös figyelemmel voltam a város történelmi nevezetességeire és a városban lévő muzeumokra, melyeknél igyekszem könyvemmel a »Cicerone« szerepét betölteni." (Orosz F. 1933: 3.)

Octavian Buzea két évtized román uralmának mérlegét, a jelen számvetését készítette el. Kettős cél vezette: egyrészt a román nemzeti presztízstermelés, másrészt válasz a magyar revizionizmusra. A román király (II. Károly) kolozsvári látogatásának és beszédeinek felidézésével indító kötet előszavainak méltatásaiból idézek: „a munka […] felbecsülhetetlen szolgálatot tesz a román propaganda számára. Megsemmisíti a magyar kritikusok egyik hozzánk címzett kedvenc szólamát, és, ezenfelül, a kolozsvári román örökség lenyűgöző tablóján keresztül a valóságra ébresztés jelentőségét kapja, arra kényszerítve, hogy ezentúl egyre inkább a saját megvalósításaink bizalmat és a reményt adó forrásaiból táplálkozzunk."[107] „A helyi fejlődés tömör képét vázolva ez a munka […] kiváló válasz a revizionista hadjáratokra, amelyek Erdély városainak képzelt hanyatlását tárják fel." [108] Egyébként maga a szerző is ugyanezeket a célokat emeli ki, ismét hosszasan idézek: „Azon érdeklődés feltámasztására, amely a nemzet lelkének a felélesztésére irányul, azon fáradozás érdekében, hogy a jövőben ránk leselkedő nehézségeket le tudjuk győzni, az alábbiakban összegyűjtöttem a kolozsvári román sikereket, amelyek lehetőséget teremtenek az egykori magyar Kolozsvár valós arcával való sokatmondó összehasonlításra. […]

Másrészt egy ilyen összegző munkának a megjelenését az indokolja – minden egyéb érdeménél jobban –, hogy a magyar revizionisták megátalkodottan kétségbevonják, hogy valamit is tettünk a városfejlesztés vagy a városi élet egyéb területein. És mi – ami minket illet – még mindig letaglózva a kétségbeejtő látványtól, a kisebbségi elemnek a mi városi településeinken való számbeli és gazdasági fölényétől nem ismerjük fel a haladás útján tett jelentős vívmányokat – amelyeket a román uralom fémjelez – az erdélyi városok túlnyomó többségében."[109]

---

[107] „...lucrarea […] aduce un nepreţuit serviciu propagandei româneşti. Ea spulberă una dintre platformele favorite ale criticilor ungureşti la adresa noastră, iar, mai presus de aceasta, prin impresionantul tablou al înzestrărilor româneşti dela Cluj, primeşte semnificaţia unei chemări la realitate, împunându-ne să ne adăpăm de acum înainte, în tot mai mare măsură, la izvorul de încredere şi de nădejdi al propriilor noastre înfăptuiri." (O Buzea 1939: 18, Coriolan Tătaru, a Szamos tartomány királyi ügyvivője.)

[108] „Schiţând tabloul succint al evoluţiei locale, lucrarea […] este un excellent răspuns campaniilor revizioniste, care descopăr regrese imaginare în aşezările urbane din Ardeal." (O Buzea 1939: 18, Emil Haţieganu, az ASTRA elnöke.)

[109] „Spre a stârni asemenea preocupări, ce se situiază pe planul operei de redresare sufletească a neamului, în vederea efortului pe care avem să-l facem pentru înfruntarea greutăţilor ce ne pândesc în viitor, înmanunchiez în cele ce urmează izbânzile româneşti dela Cluj, ce oferă posibilitatea unei elocvente comparaţii cu contururile reale ale Clujului unguresc de ieri. […]

A szerző a mérleg elkészítésekor a román nemzeti teljesítmények között értékeli a város újabb (román vonatkozású) emlékműveit. A kötet – amellett, hogy az első román városismertetőként tartható számon – a múlt megvalósításainak etnikus interpretációját valósítja meg, elindítva a városkalauzoknak egy olyan hagyományát, amelyben a kulturális emlékezetként megjelenő anyag óhatatlanul és szándékoltan a magyar–román összehasonlítás tárgyaként jelenik meg, a nemzeti (és nacionalista) retorika eszközéül szolgálva.

Az újabb hatalomváltás után, 1941-ben megjelenő útmutatójában Ferenczi Sándor a város történetét bemutatva érthetően nagyobb figyelmet szentelt a román fennhatóság alatt végbement folyamatoknak. A kisebbségi sors és városi közélet vélt jellemzőinek bemutatása után Kolozsvár környékének növény- és állatvilágát ismertette a szerző. A város „érdekes látnivalói" előszámlálásánál a Mátyás király szülőházának és a főtéri szoborcsoportnak ismertetésével nyitott. Ez a magyar király újjáéledő kultuszának megfelelően történt, az uralkodó a magyar múlt legfőbb legitimálója volt (Ferenczi S. 1941).

A Vályi László által összeállított kalauz előszava is kitér a közelmúltra: „Mind az, ami Kolozsvárból a régi, az sötét napok elé tekintett. A jövevények boldog-boldogtalanja, azt tehetett a sors végzéséből neki jutott műemlékekkel, vagy házzal, amit éppen akart. Amihez mégsem mertek nyúlni, azt rábízták az idő vasfogára.

Mindennek azonban vége s a rossz emlék maradt meg csupán. A régi Kolozsvár, hazánk egyik legszebb magyar városa immár meg van mentve s a történelmi emlékeit kegyelettel istápolja és őrzi az egész magyarság." (Vályi L. összeáll. 1941: 3.)

Az 1942-ben Makkai László és Vásárhelyi Z. Emil szerkesztésében megjelentetett várostörténet már a címében hordozza a nemzeti retorikára épülő kutatói perspektívát: *Kolozsvár. Egy magyar város ezer esztendeje*. A reprezentatívnak szánt, terjedelmesebb kötet ugyan kilóg a városismertetők sorából, de fejezetei hasonló logika szerint a magyar nemzeti hagyományt mutatják be. Horthy Miklós kormányzó kolozsvári üdvözlő beszéde után, a várostörténeti, művelődéstörténeti írások és a „román uralom" bemutatása között kapott helyett a város tereit megtöltő, a magyar várost reprezentáló tárgyi hagyománynak a bemutatása (vö: Vásárhelyi Z. E. 1942).

A városismertető és várostörténet természetszerűen a továbbiakban is leképezte a hatalmi és politikai változásokat. Ştefan Pascu, Pataki József és Vasile Popa által összeállított munka a „legjellegzetesebb művelődési és művészeti emlékeket" mutatja be: „A legnevezetesebb műemlékeket, épületeket és művelődési intézményeket jegyzékbe foglaltuk azért, hogy ezeket föltétlenül nézze meg, aki Kolozsvárra látogat." (Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957, az idézetek az 5. oldalon.) A Napoca település – már megszokottan – terjedelmes bemutatása után a városiasodó és terjeszkedő település, a „régi Kolozsvár", majd a két világháború közötti fejlődés végen, a folyamat eredményeként megjelenő szocialista ipar, a gyártelepek és a munkásmozgalmak tárgyi emlékeinek bemutatása számít új elemnek. A bemutató hangsúlyosan nyit a centrumtól a periféria felé, a múlt eredményeitől a jelen nagyszerűségéig, a munkásosztály perspektíváját érvényesítve a város és megvalósításai szemrevételezésében.

In al doilea rând, apariţia unei asemenea lucrări bilanţiere este motivată prin faptul că, mai mult decât orice alt merit, revizioniştii unguri se încăpăţinează a ne trage la îndoială pe acela de-a fi înfăptuit cât de puţin pe terenul urbanisticei, sau în celelalte compartimente ale vieţii orăşeneşti. Iar noi, la rându-ne, stăpâniţi încă de aspectul dezolant, al superiorităţii numerice şi economice a elementului minoritar în aşezările noastre urbane, nu recunoştem realitatea însemnatelor cuceriri pe calea progresului, marcate sub stăpânirea românească, în majoritatea covârşitoare a oraşelor ardeleneşti." (O. Buzea 1939: 28.)

Ugyanezt a hagyományt követi a Constantin Daicoviciu jegyezte ismertető: „A város műemlékei, épületei, üzemei, intézményei együttvéve többet mondanak Kolozsvár mozgalmas múltjáról, nagyszerű jelenéről, napfényes jövőjéről, mint a levéltárak poros iratai vagy könyvek adathalmaza." (C. Daicoviciu 1962, az idézet az 5–6. oldalon.) Ebben az összeállításban a régmúlt és a közelmúlt öröksége egyenértékűként jelenik meg: „A különböző korok műemlékei harmónikus egységben tárulnak a látogató elé. Csodálatba ejtenek a népi demokratikus rendszer éveiben emelt modern tömbházak s tőlük pár lépésnyire a múlt kézjegyei, emlékei. Mindezek együttesen a város eseményekben gazdag történelmének a tanújelei." (C. Daicoviciu 1962: 6.) Anatol E. Baconsky útikalauza ugyanezt a szemléletet erősítette fel (A. E. Baconsky 1963). Gheorghe I. Bodea, Fodor László és Vajda Lajos még hangsúlyosabban és már csak a munkásosztály 1848–1971 közötti történelmeként mutatta be a várost (Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971). Nicolae Ceauşescu államelnök városjellemzése által megnyitott munka a munkásosztály emancipálódásának eseményeit értékeli, szereplőit és személyiségeit mutatja be, a munkásmozgalmak helyeit és emlékeit, emlékműveit ismerteti.

Ebbe a paradigmába sorolhatók az országot bemutató útikönyvek is, amelyekben megyékre lebontva vannak csoportosítva a történelmi emlékek, emlékművek. Ezek a kiadványok a lokális teljesítményeket az ország örökségeként tartják számon, a helyi múltat az ország múltjaként forgalmazzák. Vasile Cucu és Marian Ştefan összeállította az ország történelmi emlékmű kalauzát (V. Cucu–M. Ştefan 1974: 161–171, bővített kiadása: V. Cucu–M. Ştefan 1979: 169–179).

Itt említem meg azokat a munkákat is, amelyek a különféle történelmi eseményeknek állított emlékművek egyfajta országos kataszterét valósították meg. Ezek a jobbára Florian Tucă nevéhez köthető eredmények rendre megjelenítették a 1848–1849-es eseményeknek (F. Tucă–C. Ucrain 1978: 174–176, bővített, illetve módosított kiadása: F. Tucă–C. Ucrain 1988: 177–179), a Románia fasisztaellenes háborújának (F. Tucă 1965: 187–189, F. Tucă 1974: 218–231) történelmeit, fontosabb harcainak és történelmi személyiségeinek (F. Tucă–M. Cociu 1983: 142–151) történeteit, illetve bemutatták az azoknak szentelt emlékműveket, szobrokat és emléktáblákat.

A sajtó (napilap, hetilap) is a város ismertetésének fontos orgánumát jelentette a vizsgált időszakban. Az *Igazság*ban és az *Utunk*ban helytörténeti és művelődéstörténeti anyagokat közölt (főként az 1960–1980-as években) Murádin Jenő, Herédi Gusztáv, Imreh István, Kiss András, Pataki József stb., az *Igazság*ban várostörténeti illetve szobrokat bemutató sorozatot közölt Miklósi Sikes Csaba.

2.2.4. Az 1989 utáni kutatások

Az újabb francia kutatások arra figyelmeztetnek, hogy a nagy nemzeti, történelmi narratívák helyett a perifériku s és lokális narratívák értékelődnek fel. Ennek a tendenciának a megerősödését 20. századra, pontosabban a század utolsó évtizedeire lehetett beazonosítani (D. Fabre 2001: 21).[110] A kutatások a történelem újraértelmezését, újraértékelését jelezték: nem diszciplínaként, hanem kulturális és társadalmi gyakorlatként artikulálódik. A történelem csak ebben a referenciális keretben, ezek tükrében látható. A *tér* a társadalmi mechanizmusok révén

[110] Gyáni Gábor is az 1980-as, 1990-es évekre datálja a helytörténetírás fellendülését (Gyáni G. 1990, Gyáni G. 2002c: 67).

*hely*ként kezd értelmeződni, amelyet „hely fabrikálása” (*le fabrique de lieu*) terminussal ragadhatunk meg.

A tér újraértékesítésének ezt a folyamatát Herman Bausinger a horizontváltásnak a horizont elmozdulásaként, felbomlásaként értelmezi (H. Bausinger 1995: 53–87), amely nyomán a történelem új értelmezése válik szükségessé. Hasonló véleményen van Alban Bensa, szerinte a tér újradefiniálása és újraértékesítése a tér újrafelhasználását jelenti. Ez szükségessé teszi az időbeliség újraalkotását. Ennek nyomán új történelem kezdődik. A narratívák helyekké változtatják a teret – állítja – és csupán annak a helynek van (társadalmi) relevanciája, aminek van története: „elmondott hely” (*lieux-dits*) (A. Bensa 2001: 2–4).

A kolozsvári történelem és tér újrafelfedezése az 1989-es rendszerváltás után történt meg. Létrejött az intézményes támogatottság: az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1991-ben pályázatot írt ki a helytörténeti munkák felszínre hozatalára, illetve létrehozására. Ugyanakkor a szempontok pluralizálódtak abban a tekintetben is, hogy a szakkutatók mellett megjelent a lokális múlttal, történelemmel foglalatoskodó helyi értelmiség, a helytörténész.

A továbbiakban is csak azokra a munkákra térek ki, amelyeket forrásként hasznosíthatok.

Kolozsvár emléktábláinak, feliratainak, címereinek leírását a Lőwy Dániel, Demeter V. János és Asztalos Lajos végezték el a *Kőbe írt Kolozsvár. Emléktáblák, feliratok, címerek* című munkájukban (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996). A szerzők az 1970-es évektől kezdték felkutatni és lejegyezni ezt az anyagot: „A parancsuralmi rendszer idején az anyaggyűjtés valamiféle ellenállás, a történelemtipró, művelődési örökségünket megsemmisítő viszonyok elleni dacszövetség volt” (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 8). A szerzők a nyilvános (és kvázi-nyilvános) térbe kihelyezett emléktáblákat, feliratokat, szobrokat tárták fel és írták le, illetve gyűjtötték össze a már nem létezőket a korábbi – az előbbi alfejezetekben bemutatott – munkákból. Mivelhogy a cenzúra nem engedélyezte az anyag publikálását, az csak 1996-ban jelent meg, így a szerzők az 1996-ig állított emléktáblák és szobrok bemutatását is elvégezték.

Ez számít a legigényesebb emlékanyagközlésnek: a szerzők a szövegek bemutatása mellett az emléktáblákhoz, szobrokhoz, feliratokhoz kapcsolódó személyekről is igyekeztek részletes tájékoztatást adni. Művelődéstörténeti és történelmi adatokat szolgáltatva kontextualizálták egy-egy emléktábla vagy szobor létrejöttének, utóéletének a mikrotörténetét. Az anyag bemutatásában a hangsúly láthatóan a 20. század közepéig létrehozott anyagra tevődött, a 20. század utolsó évtizedeiben állított anyag bemutatása az előbbiekhez képest elnagyoltabb lett vagy kimaradt. Az elemzéseim szempontjából primér anyagnak számítható ez az adathalmaz, ez nagyban hozzájárul az emléktábla és szoborállítás történeti vizsgálatához.

A források feltárását és közzétételét a fenti munka egyik társszerzője, Asztalos Lajos folytatta. Megjelentette Kolozsvár helynév- és településtörténeti adattárát (Asztalos L. 2004), [111] amelyben helyt adott sok – csupán magyar vonatkozású – emléktárgy újbóli leírásának.

Kolozsvár emléktábláinak és szobrainak leírása a továbbiakban is főként a helytörténeti jellegű kutatásokban jelent meg. Az iskolák, a társaságok, és az egyletek is helyet adtak a maguk történelmében ezeknek a reprezentációknak. Több művészettörténész, történész, helytörténész arra vállalkozott, hogy egy-egy gyülekezet, városrész vagy utca, templom,

[111] A kötet anyagát a szerző a kolozsvári *Szabadság* napilap *Helytörténet*, illetve *Múltidéző* című rovataiban folytatásokban is leközölte 2003–2007 között.

épület, szobor történetét megírja. Ezeknek a munkáknak fő célkitűzései közé tartozott a (hosszú) előzményekre, a társadalmi presztízst termelő múltra hivatkozni.

Városrészek és társadalmi csoportok. Gaal György a Magyar utca történetének monografikus feltárására vállalkozott (Gaal Gy. 1995, Gaal Gy. 2001c), majd a központ, a „történelmi Kolozsvár" épületeinek leírását végezte el (Gaal Gy. 2001a; átdolgozott városleírása: Gaal Gy. 2007). Emellett számos helytörténeti (templomokat, iskolákat, életutakat, történelmi eseményeket bemutató) tanulmány szerzője is (összegyűjtött tanulmányai: Gaal Gy. 2005). Mihály Melinda a Belmagyar utca társadalmáról és háztulajdonosairól írt (Mihály M. 2004). Asztalos Lajos Kolozsvár „épített kincsei" számbavételével mutatta be a várost (Asztalos L. 2008). Vincze Zoltán a Farkas utcáról készített művelődéstörténeti áttekintést (Vincze Z. 2003). Kerekes György összeállításában a városrészek nevezetes helyeit mutatta be (Kerekes Gy. összeáll. 1998). Lukács József a „kincses várost" és műemlékeit, a város legendáit ismertette (Lukács J. 2005). Herepei Jánosnak az 1953 óta kéziratban lévő, Kolozsvár történeti kutatásait tartalmazó munkáját jelentették meg (Herepei J. 2004b). A szerző nagymérvű forrásfeltárást és alapos elemzést végzett. Lőwy Dániel Kolozsvár zsidó lakosságának 20. századi történetét írta meg (Lőwy D. 1998, illetve bővített és átdolgozott kiadása: Lőwy D. 2005).[112] Ilyés Sándor a helyi munkáskultúra elemzésével a munkások szabadidő-használatát is bemutatta (Ilyés S. 2010). A temetők bemutatása és leírása ugyanitt említhető. Kiss András a Kalandos társaságról és temetőjéről, (Kiss A. 1994b). Lászlóffy Aladár és Gaal György pedig a Házsongárdi temetőről írt több ízben (Lászlóffy A. 1989, Gaal Gy. 2003; utóbbi bővített kiadása: Gaal Gy. 2010).[113] Gaal György és Gránitz Miklós legutóbb a temetőt és a várost ugyanabban a narratív keretben mutatta be (Gaal Gy.–Gránitz M. 2010).

Templomok és gyülekezeteik. Entz Géza és Kovács András a Farkas utcai református templom emléktábláinak és címereinek jegyzékét, illetve a templom történetének bemutatását tette közzé (Entz G.–Kovács A. 1995). Herepei Jánosnak ugyanerről a templomról, illetve a református kollégiumról írott munkáit rendezték sajtó alá (Herepei J. 2002, Herepei J. 2004a). Sas Péter a kolozsvári katolikus templomokról írott, gazdag adattárral ellátott könyveit jelentette meg,[114] illetve a piarista templom halotti címereit publikálta (Sas P. 2010c).

Épületek és építmények. Kiss András az egykori fogdáról (Torony), az ötvös házáról, és a város kedvelt szállójáról (Biasini) közölt és értelmezett forrásokat (Kiss A. 1994a, 1994c, 1994d), Gaal György a Rhédey-házról (Gaal Gy. 2004), Kovács András a Wolphard–Kakas-házról (Kovács A. 2006, Kovács A. 2007), Mihály Melinda Kolozsvár erődítményeiről (Mihály M. 2005 és Mihály M. 2008b) a Filstich–Kemény-házról (Mihály M. 2003) és a reneszánsz polgárházakról (Mihály M. 2008a; kapcsolódó: Mihály M. 2009) tett közzé tanulmányt. Gaal György is vizsgálta a várfalakat és bástyákat (Gaal Gy. 2006).

Emlékművek és feliratok. Itt a napi sajtóban tömegesen jelentkező cikkekre nem térhetek ki.[115] Szükséges azonban megemlíteni azokat a tanulmányokat és könyveket, amelyek egy-egy szobor vagy emléktábla, illetve feliratcsoport létrehozását és utóéletét, azaz az

[112] A szerző függelékként közli a zsidó vonatkozású emléktáblák szövegeit is.
[113] A temetőről más: Herepei J. 2004b: 628–669.
[114] Mindeddig öt templom történetét írta meg. Ezek közül időrendben az első *A kolozsvári Szent Mihály-templom* (Sas P. 1998), ezt követi *A kolozsvári ferences templom* (Sas P. 1999a) és *A kolozsvári piarista templom* (Sas P. 1999b). Utóbbi munkái és forrásközlései: *A kolozsvári Szent Mihály-templom és egyházi gyűjteménye* (Sas P. 2009), *A kolozsmonostori Fájdalmas Szűzanya plébániatemplom és egyházközség története* (Sas P. 2010a), *A kolozsmonostori bencés apátsági, majd Nagyboldogasszony-templom* (Sas P. 2010b).
[115] Itt kiemelhető Asztalos Lajos és Gaal György munkássága.

emlékállítás kontextusát és használatát mutatják be. Murádin Jenő a Mátyás-szoborcsoportot, illetve a Mikó-szobrot vizsgálta (Murádin J. 2002, Murádin J. 2006),[116] Prokopp Mária a Szent György-lovasszoborról (Prokopp M. 2001), Kovács András a Bethlen-emléktábláról és a Bocskai-emléktáblákról írt művészettörténeti és történeti jellegű elemzést (Kovács A. 1990, Kovács A. 2008). A feliratok és feliratcsoportok közül a reneszánsz koriak leírása a legszámottevőbb: ezeknek a kutatását Lőwy Dániel és Demeter V. János, Viorica Guy Marica, P. Kovács Klára, Mihály Melinda végezték rendszeresebben (Lőwy D.–Demeter V. J. 1990, V. Guy Marica 1998, P. Kovács K. 2006, P. Kovács K. 2008, Mihály M. 2009).

Gaal György összeállította a kolozsvári történelmi műemlékek jegyzékét, amit leközölt a *Szabadság* napilap 2005–2006-os évfolyamaiban (Gaal Gy. 2005–2006). Ez a jegyzék tartalmazza tételszerűen a hivatalos (vagy félhivatalos) műemlékeket: régészeti lelőhelyek; parkok, épületek, épületegyüttesek; szobrok, emlékművek; emlékházak és emlékhelyek.

Vizuális reprezentációk: képeskönyvek, képeslapok. A régi Kolozsvárról szóló vizuális reprezentációkat (képeslapok, meghívók, felvételek) gyűjtötte és abból képeskönyveket szerkesztett Fodor András (Fodor A. 1995, Fodor A. 2002). A szerző az 1897 és 1945 között használatos képeslapokból közölt. Sas Péter 1867 és 1919 közötti képeslapokból nyújtott válogatást (Sas P. 2003). Gaal György a belváros képes albumát adta közre (Gaal Gy. 2007). Ezek a munkák, ha bővebb leírásokat nem is, de esetenként jobb minőségű fotókat közölnek azokról a – létező vagy már ne létező – tárgyakról, amelyek a kutatásom tárgyait képezik. A hivatalos(abb) várostörténeti kiadványok is ide sorolhatók (vö: D. Brudaşcu coord. 1999a, D. Brudaşcu coord. 1999b), ezek esetében számolni kell az aktuális politikai hatalom lenyomatával is.

Mindegyik szerző ismertetett emléktáblákat, szobrokat, feliratokat, melyeknek szövegét vagy fordítását többnyire a fent említett szerzők (Nagyajtai Kovács István, Jakab Elek, Balogh Jolán, Kelemen Lajos stb.) munkáira való hivatkozással tette.

Ha tételesen nem is mutatom be és nem is hivatkozom rájuk a későbbiekben, mégis fontosnak tartom megjegyezni, hogy a kolozsvári emlékanyag forrásaiként olyan művek is szolgálnak, amelyek egyáltalán nem a tudományosság szándékával jöttek létre.

A helyi napilapok is éltetik a témát. Az emlékállítással, -lebontással, megemlékezésekkel kapcsolatos információk címlapon jelennek meg; folyamatosan közlik a helytörténészek tudományos vagy ismeretterjesztő szövegeit is, külön rovatokat tartva fenn ezekre a tartalmakra (*Múltidéző*, *Élő emlékezet, Helytörténet, Kolozsvár – közelről, Évforduló, Művelődés* stb.). A legtermékenyebb helytörténészeknek Asztalos Lajos, Gaal György, Kilyéni András, Kolozsvári József, Máthé János, Tatár Zoltán, Sas Péter stb. számítanak.

*

A kolozsvári múlttal kapcsolatos irodalom áttekintéséhez a különböző szövegreprezentációkat vizsgáltam meg: a történeti munkákat (városleírás, intézménytörténet, várostörténelem), a művészettörténeti munkákat (házak, templomok és műemlékek leírása) és a turisztikai irodalmat (városismertető, városkalauz), illetve elvégeztem az 1989 után született helytörténeti eredmények bemutatását, összefoglalását is.

[116] A szerző elkészítette az erdélyi, elpusztult vagy megsérült szobrok repertóriumát is: Murádin J. 2008.

2.2.5. Összegzés. A lokális emlékezet termelése

Kolozsvár felfedezése, kutatása, narratív megalkotása a 19. század elején-közepén kezdődött meg, a helyi örökség tudatosodása és kutatása azóta erősödőnek és folyamatosnak mondható. A helytörténeti irodalom áttekintése után megállapíthatjuk, hogy a kollektív/kulturális emlékezetnek nem folyt tudatos kutatása, vizsgálata. Úgy tűnik, a hely történetének számontartása, a múlt megjelenítése, a műemlékekről és az emlékállításokról való beszélés, az elmúlt idő és az emlékezet patrimonizálása három nagyobb paradigmában helyezkedett el. Ez a múlthoz való pragmatikai viszonyulások különbözőségeit is leképezte.

1. A történészi reprezentációk a megtörtént és felhalmozott múltra mint (nemzeti) értékre irányították a figyelmet. A történelem és a múlt láthatóvá tétele a reformkorban bontakozott ki, legitimáló és presztízstermelő funkciója a nagy hatalomváltások során (trianoni és bécsi döntés, kommunista hatalomátvétel, 1989-es rendszerváltás) mindig előtérbe került, a helyről való beszélés újrakezdődött. A kisebbségi és többségi pozíciók, az aktuális magyar–román hatalmi viszonyok eltérő perspektívákban értelmezték újra a (lokális) hagyományt.

2. A művészettörténeti munkák a múlt esztétikai szerepére, funkciójára irányították a figyelmet. Nemzeti teljesítményként artikulálódott az elődök által létrehozott szellemi és tárgyi hagyomány.

3. A turisztikai irodalom a lokális múlthoz látványosságként viszonyult. A kalauzok és városismertetők a kiállított, megmutatható és megcsodálható örökséget avatták élménnyé. A múlt érzékelhetővé, bejárhatóvá, használhatóvá tételét szolgálták.

A 20. század második felétől az 1989-es rendszerváltásig, a történelemről való (hivatalos) beszédmód átszerveződése (a társadalmi osztályok harcának ideológiája), a nemzetiségi viszonyok hatalmi mezőben való artikulálódása (főként a román–magyar hatalmi viszonyrendszer), illetve a média felügyelése (cenzúra) miatt a lokális történelemről szóló (nemhivatalos) diskurzus a média nyilvánossága alá szorult. Úgy tűnik, hogy a nemzeti szocializmus ideológiája maga alá gyűrte a nagy lokális narratívákat.

Az 1989-es rendszerváltás után megjelenő és tevékenykedő eruditák az elődök munkáira építve megalkottak egy olyan szöveghagyományt és rítust, amelyik a kolozsvári történelmi emlékezetről szólt, amelyben a felértékelődött múlt, identitáshagyomány játssza a főszerepet. Kijelölték a Kolozsvár múltjával kapcsolatos diskurzus terét, meghatározták e beszédmód összetevőit, kiemelték a jelen szempontjából fontos elemeit; a helytörténészek tehát a múltat őrzik és aktualizálják (vö: A. Bensa 2001: 7).

A helytörténészek fenntartják maguknak a lokális közösségről való beszélés jogát. Mindegyre közlik és újratermelik a múlt a reprezentációit, ébren tartják, korrigálják a kollektív emlékezetet. Azokat az eseményeket, amelyek kihullnak a nagyobb léptékű nemzettörténelemből, a helytörténet kronológiájába illesztik. Ezáltal a helytörténet függetlenedik a hivatalos történelemtől. A lokális közösségre fókuszál és ehhez a múltat használja referenciaként. Megfigyelhető ennek az alakzatnak a médiában (visszaemlékezések, épülettörténetek stb.) és a nyilvános szférában (konferenciák, emlékestek, emléknapok, avatóünnepségek, megemlékezések, emléktúrák stb.) való állandó jelenléte.

A helytörténészek két eljárásmódja érdemel említést. Egyrészt, azáltal, hogy a forrásokat feltárják, a levéltárakból előhozzák, megjelenítik a múltat, igyekezetükkel hozzájárulnak ahhoz, hogy a múlt közkinccsé, örökséggé váljon. Az elvont történelmet láthatóvá teszik, demokratizálják a (helyi) társadalomról való tudást. Másrészt, azáltal, hogy a

korábban szobrok, emléktáblák, emlékművek állításával térbeliesített kollektív emlékezetnek, azaz a múlt reprezentációinak fényképeit, szövegeit megjelentetik munkáikban, a reprezentációk reprezentációit forgalmazzák. Ezek egyrésze lecserélődött, felszámolódott: ma már nincs referenciális alapjuk a város terében. Ebben az értelemben egyes helytörténeti munkák már csak a kollektív emlékezet emlékezetét mutatják fel. A helytörténet számára azonban továbbra is a múlt lokális alakzataként kapnak helyet, mert ezek – a közhasznú események és fontos egyéni teljesítmények lenyomataként – legitimálják a múltról való beszélést.

Az egész Kolozsvárról való beszélés tulajdonképpen egy megszűnt Kolozsvárnak a narrativizálása, a mentális képzelőerő kultiválása: célja megteremteni egy olyat, aminek látható nyoma nemigen van vagy éppenséggel nincs.[117]

A lokális múltról való beszélésnek, a lokális emlékezet termelésének egyéb összetevői és funkciói: 1. a felhalmozott szellemi és tárgyi emlék valamiféle nemzeterkölcsi hagyomány (a nemzeti teljesítmény) része, amit meg kell menteni a felejtéstől, pusztulástól; 2. ez a jelentéstelített múlt szembeállítható a jelennel és ebben a viszonyban a múlt a jelen (nemzet)erkölcsi fölérendeltje; 3. a beszédmód maga cselekvésként artikulálható: a múltat őrzi, az identitást újrateremti, a lokális és nemzeti viszonyokat meghatározza és fenntartja; 4. a múltat kiállítják, láthatóvá válik, beépül a mindennapokba; a családi emlékezet részeként a történelem háziasítása (*domestiquer l'histoire*) történik meg; 5. a lokális identitást (lokálpatriotizmust) (vö: Gyáni G. 2002c: 67) hozza létre és tartja fenn.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a diszciplína, amelyik regisztrálja ezt az emlékezési gyakorlatot, visszahat az emlékezési gyakorlatra: miközben a múlt reprezentációit kutatja, reprezentációkat termel maga is. Természetesen tudatában vagyok annak is, hogy az én vállalkozásomnak is lehet ilyen eredménye.

2.3. Néprajzi, antropológiai és szociológiai kutatások

A kolozsvári kollektív és kulturális emlékezet módszeres kutatása mindeddig nem történt meg. Azonban 1989 után készültek fontos szociológiai, néprajzi és kulturális antropológiai elemzések, amelyek, ha a témát nem is teljességében, de különböző aspektusai felől megközelítve vizsgálták, illetve érintették. Éppen a rendszerváltás utáni sajátos helyzet szolgáltatta az alapot ezekhez a kutatásokhoz.[118] Ezek a megközelítési szempontok az alábbi – egymással is összefüggő – csoportokba szervezhetők.

A kulturális örökségként, patrimóniumként konstituálódó Kolozsvárt kutatták hazai és külföldi szakemberek a *Patrimoine et dialogue entre les cultures* (Kulturális örökség – kultúrák dialógusa) című nemzetközi projekt keretében (2001–2002). A heterogén kutatói témaválasztással annak kérdését járták körül, hogy mit jelent Kolozsvár az együttélő

[117] Egy nem létező Kolozsvár narratív újrateremtésére kiragadott példa: „Ez a munka az 1980-as évek első felének a terméke. […] Egy utca bemutatásában egyeztünk meg. S mivel akkor a régi város legveszélyeztetettebb utcája a részben már bontás alá került Bel- és Külmagyar utca volt, ezek feldolgozásához fogtam hozzá." (Gaal Gy. 1995: 3.)

[118] Katherine Verdery szerint a rendszerváltás a nemzeti érzések újjáéledését és a régi szimbolikus harcok revitalizációjának esélyét is magával hozta (K. Verdery 1996: 83–103).

etnikumok percepcióiban, hogyan jelenik meg a kolozsváriság a mindennapi élet különböző területein (táplálkozáskultúra, falfirkálás, térhasználatok, élettörténetek stb.).[119]

A magyar és román etnikumok egymás melletti és egymással szembeni szimbolikus térszervezési és térhasználati stratégiáit elemezte több társadalomkutató. Ezek a kutatások többnyire annak kérdését járták körül, hogy a mindenkori elit hogyan szervezi a város tereit, milyen szándék jegyében próbál hatni a terek mentális használatára, illetve – ezeket az eljárásokat az eredményei felől megközelítve – az együttélő etnikumok, városlakók milyen percepciók mentén élik meg a terek társadalmi használatát. Lőnhárt Tamás történész folyamatban lévő kutatása a kommunista rezsim Kolozsvárjának társadalmi, etnikai és építészeti változásait célozta meg.[120] A hatalmi diskurzusok által a fizikai terekhez rendelt szimbolikus (a *miénk* és *övék* dichotómiájára építkező nemzeterősítő) jelentések vizsgálatát Kolozsvár példáján Szabó Árpád Töhötöm végezte el (Szabó Á. T. 2004). A legtöbb kutatás a Főtér szimbolikus felépítését és átépítését kísérő diskurzusokat elemezte. Péter László az 1943-as magyar és az 1994-es román régészeti ásatásokat mint múltteremtési kísérleteket elemezte, ugyanakkor vizsgálta a nyilvános beszédben megjelenő etnicitás, nemzeti diskurzusok kérdéskörét is (Péter L. 1996 és Péter L. 2006). Pásztor Gyöngy és Péter László a Főtér átépítését, a régi–új térrel kapcsolatos véleményeket és társadalmi gyakorlatokat értelmezték (Pásztor Gy.–Péter L. 2007a, Pásztor Gy.–Péter L. 2007b). Esettanulmányában a szimbolikus térharcokat kutatva interjúkon is alapuló elemzést végzett Iulia Hossu (I. Hossu 2007). Barna Gábor a kolozsvári utcanévhasználatot vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy a város két meghatározó etnikuma eltérően, másképp vagy ellentétesen szervezi a mentális tereit. A románokkal szemben a magyarok nem az aktuális és hivatalos, hanem a korábbi és magyar utcaneveket használják (Barna G. 2000a, Barna G. 2000b), így párhuzamosan és egyidejűleg több „megnevezett világ", „etnoscape" létezik (Barna 2000b: 693).

Ezzel a tömbbel szorosan összefüggnek azok a kutatások, amelyek a nemzetépítés diskurzusait emelték a kutatások homlokterébe. Marius Lazăr szerint a kollektív imaginárius területén folyó harcok ugyanúgy valóságosak, mint a terület fizikai meghódítására irányuló törekvések (M. Lazăr 2003). Több szerző vizsgálta a város tereinek nemzetiesítési kísérleteit. Mihaela Frunza a „trikolór Kolozsvár" nacionalista és vallásos szimbolikáját bontotta ki (M. Frunza 2002), T. Szabó Levente a nemzetiszín kukák jelenségkörét, annak etnikai szimbolizmusát mint a nemzetépítés új eljárását elemezte (T. Szabó L. 2007). Rogers Brubaker vezetésével és elméleti megalapozásával Feischmidt Margit, Jon Fox és Liana Grancea a városban végzett átfogó kutatásaik alapján a nacionalizmuspolitikák és a mindennapi etnicitás terepeként értelmezték Kolozsvárt (R. Brubaker–M. Feischmidt–J. Fox–L. Grancea eds. 2006). Feischmidt Margit a Mátyás-szobor körül csomósodó emlékezetpolitikai és szimbolikus konfliktusokat, politikai rítusokat külön is vizsgálata (idevonatkozóan: Feischmidt M. 1994, M. Feischmidt 2001a, M. Feischmidt 2001b, és Feischmidt M. 2002). A szerző a városban végzett, az interetnikus viszonyokat megcélzó kutatásait kötetben is összegezte (M. Feischmidt 2003). Stephanie K. Medvigy az aradi Szabadság-szobor mellett éppen a kolozsvári Mátyás szoborcsoport példájával modellezte a román többség–magyar kisebbség szimbolikus konfliktusait (S. K. Medvigy 2005).

[119] A kutatásokból közölt francia és magyar válogatások: D. Cerclet–M. Lazăr dir. 2003, D. Cerclet–K. Verebélyi dir. 2003, Verebélyi K. réd. 2004, Keményfi R. szerk. 2004a, Keményfi R. szerk. 2004b.
[120] A szerző Virgiliu Ţârăuval írott munkájához lásd: Lőnhárt T–V. Ţârău 2010.

A politikai megemlékezéseket, a nyilvános rítusokat értelmező társadalomkutatók azzal a hipotézissel kutattak, hogy a rituális formák és megnyilvánulások modellezik a város interetnikus viszonyait, a kollektív tudással és térhasználattal kapcsolatos szimbolikus gyakorlatait. Rogers Brubaker és Feischmidt Margit összehasonlító elemzéseikhez a kolozsvári március 15-ei ünnepségek is empirikus anyagot szolgáltattak (R. Brubaker–Feischmidt M. 1999, R. Brubaker–M. Feischmidt 2002). Incze Éva egy politikai áltemetés – a magyar–román békeszerződés eltemetésének – szimbólumait mutatta be és értelmezte, illetve az ezek mentén szerveződő nyilvános véleményeket, az esemény etnikus recepcióit elemezte (Incze É. 1997, Incze É. 2004).

A kolozsvári kutatásokból tanulmányközléseket vállaltak különféle periodikák, illetve készültek gyűjteményes kötetek. A *Korunk* az erdélyi városoknak különszámot szentelt (2004/10), a *Rubicon* folyóirat *Kincses Kolozsvár* címmel közölt összeállítást (2005/2–3). Kolozsvári kutatók tanulmányaiból készült válogatás Péter László szerkesztésében (megjelenés alatt).

Korábbi kutatásaim egyes részeredményeit magam is megjelentettem. A kolozsvári emlékállításokkal és emlékezési gyakorlattal kapcsolatos megállapításaimat azóta továbbgondoltam, és azt, amit továbbra is hasznosíthatónak tartottam, beépítettem ebbe a disszertációba.[121]

A bemutatott kutatásokban közös, hogy a kutatói szempontot az etnicitás és nacionalizmus problémaköre szervezte. A kutatók a nemzetépítés – és ezzel érintkezően az emlékezetszervezések – diskurzusait a szimbolikus vagy valós (etnikai) konfliktusok mentén vizsgálták. A kimondott vagy elhallgatott hipotézis fontos összetevője, hogy a konfliktusok kutatói felértékelése a megértést szolgálja, azaz a szimbolikus harcokban vizsgálható és érthető meg az interetnikus viszonyrendszer, a lokális mechanizmusok. A kutatások egyike sem terjedt ki a teljes városra, hanem a Főtéren és a központban folyó társadalmi gyakorlatokban találták meg azokat a modelleket, amelyek az empirikus anyagot biztosították és a kutatásokat hitelesítették.

Az említett kutatásoknak, amennyiben vizsgálták vagy érintették az emlékezetszervezés lokális folyamatait (a terek nemzetiesítési kísérletei, a térért folytatott szimbolikus törekvések, a saját történelem szimbolikus megjelenítései) volt egy közös érvrendszerük. Mivel az emlékezetszervezés diskurzusát a (szimbolikus) konfliktusok modellezésében találták meg, arra hajlottak, hogy az „együttélő" magyar és román „felet" ezekben az elemzésekben (politikailag és szimbolikus háttér szempontjából) egyenrangú közösségekként írják le.[122] A többségi nacionalizmus és a kisebbségi nacionalizmus – egyébként imponáló – fogalmaival magyarázott konfliktushelyzet véleményem szerint az interetnikus viszonyokat egyfajta kiegyenlített küzdelemben láttatták, ahol a nagyobb keretnek, az államnak (a hely „tulajdonosának") nem tulajdonítottak kellő fontosságot. Ez néhol nem szerencsés, mivel ezek az elemzések figyelmen kívül hagyták, hogy ezek a folyamatok és konfliktusok nem semleges terepen, hanem a román állam keretében zajlanak. Mindez véleményem szerint kizökkentheti ezt az értelmezések által megalkotott paritásosságot, egyensúlyt.

[121] A bibliográfiai adatokat lásd a *Szakirodalom*ban.

[122] Ez az állítás fokozottabban érvényes a R. Brubaker–M. Feischmidt–J. Fox–L. Grancea eds. 2006. kötet koncepciójára és Feischmidt Margit kutatásaira.

IV. VÁROS – KONTEXTUS – KUTATÁS

1. Kolozsvár és társadalma. A kutatás kontextusa

Nincs szándékomban részletes várostörténetet írni, csupán azokat az eseményeket szeretném kiemelni, illetve kontextusba illeszteni, amelyek a későbbi elemzéseimet érthetőbbé teszik. Így inkább azokra az eseményekre térek ki, amelyek a későbbiek szempontjából is fontosak lesznek.

1.1. A város

A város története hosszú múltra tekint vissza, területe lakott volt már a dák–római háború (Kr. u. 106) előtt. A dákok királyságának meghódítása után Trajánusz császár megszervezte a római Dácia provinciát, amelynek fontos városa – később mint a Provincia Porolisensis székhelye colonia – lett a mai város helyén fekvő Napoca.

A rómaiak kivonulása (Kr. u. 272) után, a népvándorlások során különféle népcsoportok (gepidák, később szlávok) telepedtek le. A honfoglaló magyarok a 9. század végén érkeztek.

Kolozsvár Erdély legrégibb városa. 1173-ban említették először írásban, a vár első okleveles említése 1213-ból való (castrum Clus).[123] Faluként egy 1275-ös királyi adománylevélben szerepel (a Clws vármegyei Clwsuar faluként).

A tatárjárás idején a vár és a falu elpusztult, később V. István új várat alapított és a lakosság pótlására szászokat telepített (1260 táján). Később városi rangot adományozott (1270), amit Károly Róbert megerősített (1316). Nagy Lajos – háromtornyos várkaput ábrázoló – pecsétet ajándékozott (1377), Luxemburgi Zsigmond pedig engedélyt adott a védőfalak építésére (1405) és a szabad királyi városok sorába emelte (1409).

A város növekedése, térbeli terjeszkedése a középkor óta folyamatosan zajlott. Az Óvár területe többszörösére nőtt, a nyugati falat a mai Petőfi (Avram Iancu) utcáig, a déli falat pedig a Szabók tornyáig vezették, innen pedig vissza az Óvár Malomároktól határolt északi oldalához. A várfalakat tornyok, kaputornyok szegélyezték (összesen 20). A belváros utcaszerkezete a 14–15. századra nyerte el mai formáját.

[123] „A név eredete máig is vitatott: származtatható a latin ’zárt, hegyektől közrefogott’ jelentésű *clausa–clusa*, illetve a német ’keskeny völgy’-et jelölő *Klause-Kluse* szavakból, a szláv ’forrás, kulcs’ értelmű *kluc* szóból vagy pedig a feltételezett első várispán *Miklus–Miklós/Kolos* nevéből.” (Gaal Gy. 2001b: 376.) A név eredeztetése eltérő a magyar és román vonatkozó irodalomban.

1. térkép. A középkori város területe az Ovárral és a régi várfalakkal (Jakab Elek nyomán, 1870)

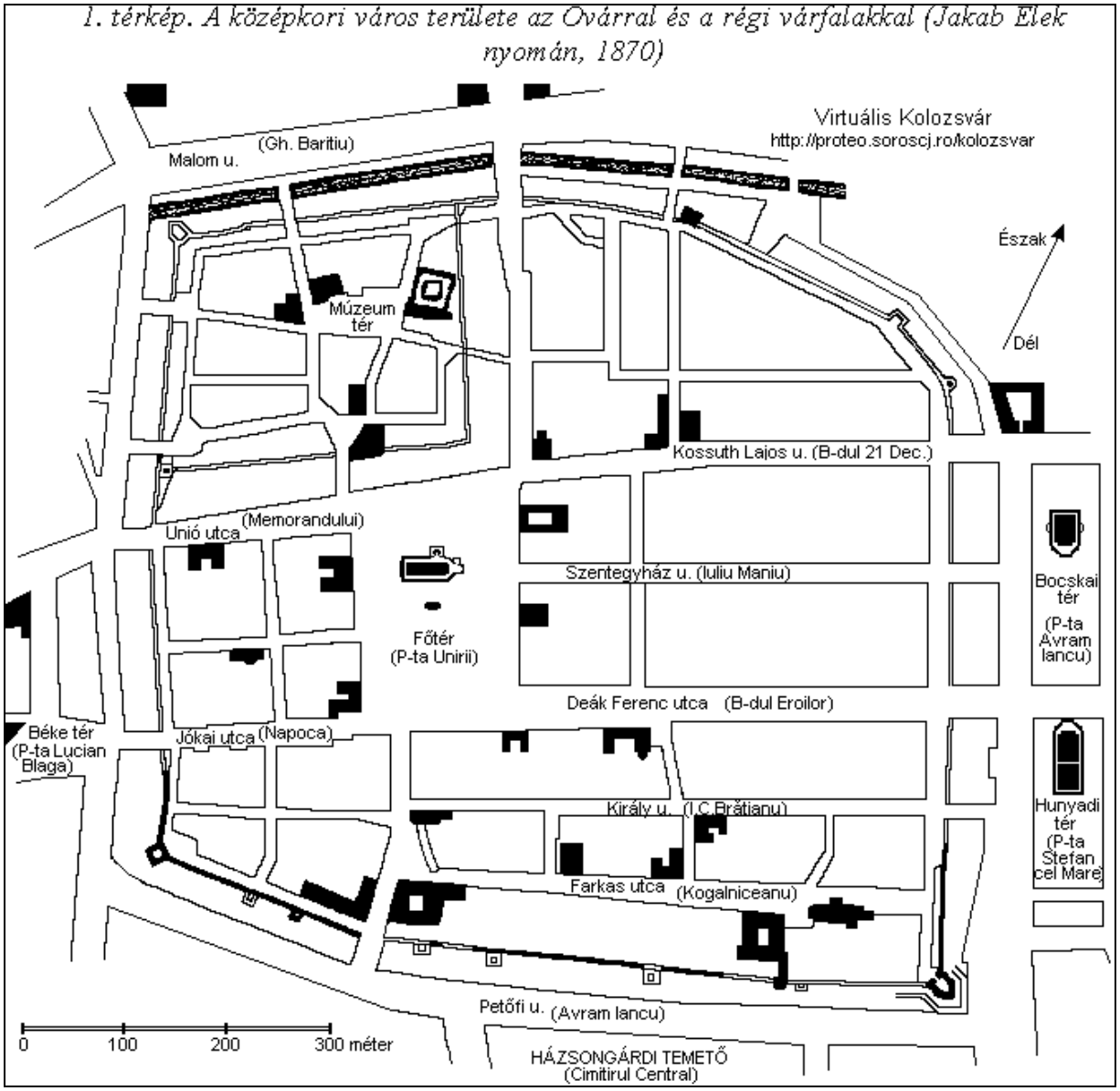

A város közepén kialakított Nagypiac tér (ma Főtér/Unirii tér) az 1444 táján befejezett Szent Mihály-templommal és 18–19. századig létrehozott palotákkal képezte a centrumot. A város alapterületét illetően számottevő változás a 19. század közepéig-végéig nem történt. Ekkorra azonban a város már nem fért el a középkori falakon belül. A város expanziós igényeinek megfelelve 1820–1896 között lebontották a városfalak és tornyok nagyrészét.[124] A

[124] „A régi várfal e maradványai történelmileg nem oly fontosak, mint a város jelenlegi azon feladata, hogy területén az idöszerü közlekedési könnyebbitések, utcza- és térrendezések minél czélszerübben végbemenjenek, valamint annálfogva is, hogy a városi közvagyon jelenleg nagy részben igénybe van véve, sa kaputornyok fentartási költségei még növelnék azt." (Tanácsi jegyzőkönyv, 1869. júl. 12.)

François Walter mutatta ki, hogy azokban az európai városokban, ahol a gazdasági-társadalmi folyamatok kedvezően alakultak, már a 18. században felmerült a falak, bástyák, árkok lebontásának kérdése. A zártság felszámolásával megkezdődött az új, külső területek építése. A falak lebontásának hulláma a 19. század végéig tartott, amikor megőrzendő műemléknek nyilvánították a középkori várfalakat (vö: F. Walter 2003: 184–185). A kolozsvári bontási gyakorlat egy fél évszázadnyi késéssel követte a nyugat-európai városok terjeszkedését.

bontott köveket a századfordulón elkezdődött építkezéseknél használták fel. Új közterek jöttek létre: Sétatér (1830-as évek), Botanikus Kert (1901-től).

A 19. század végétől a város szerkezetét máig meghatározó, nagyméretű térrendezés zajlott. A Főtér mai arculatának kialakítása, az egyes bérházak, művelődési intézmények és adminisztratív paloták építése is ekkorra tehető. Kolozsvár adminisztratív területe is kiszélesedett: nyugatról Kolozsmonostor (1895. jan. 1-jétől), északnyugatról Kardosfalva (20. század elején), keletről Szamosfalva (1948-tól) lett a város részévé.

Az 1918-as impériumváltás után új centrumalapítási kísérletek kezdődtek. A Trencsin téri park helyén felépített görög-keleti katedrális (1933) és a Román Színházzá váló Hunyadi téri Színház közötti területet léptették elő a város alternatív szimbolikus terévé. 1960-ra pedig az addig piacként funkcionáló Széchenyi teret alakították dísztérré.

Az 1950-es évektől megnövelt, illetve létrehozott ipartelepek jelentősen megterhelték a város területét, ugyanakkor az új ipari létesítmények feltöltésére betelepített munkások számára újabb panell lakónegyedeket hoztak létre: Dónát/Grigorescu-negyed (1960–1961 és az 1970-es évek), Györgyfalvi-negyed (1964-től), Monostori-negyed (1970-től), Hajnal-negyed (az 1970-es évek végétől), Mărăşti-negyed (1980–1985).

2. térkép. A város területe (városnegyedei) a 20. század végén

2002, majd főként 2004 után újabb terjeszkedése történt a városnak. A Békás, Borháncs, Bükki erdő, a kajántói, a szászfenesi és a bácsi utak környéke vált az új lakóházak, negyedek építkezési helyszíneivé.

1.2. A népesség. Etnikumok és felekezetek

A 11–12. századtól formálódó város népességére vonatkozóan a legrégibb időkből csak szórványos és kevésbé megbízható adatok állnak a rendelkezésemre. Főként az 1400 és 1830 közötti nemzetiségi és felekezeti adatok szegényesek. Az alábbiakban főleg Csetri Elek, Gaal György, Sonkoly Gábor és Varga E. Árpád adataira támaszkodhatok.

A város lakosságának nemzetiségi összetétele a századok folyamán többször is megváltozott. A tatárjárások idején (1241, 1285) a magyar lakosság jelentős része elpusztult. A megfogyatkozott lakosság pótlására szászokat és vendégeket (hospes) telepítettek be (1260 körül). A környék magyar lakosságának köszönhetően a város magyar lakossága a szászokkal szemben gyorsabban növekedett. Mindezek mellett a 15–17. század között az addig szász többségű, de elmagyarosodó városban a nemzetiségi megoszlás kiegyensúlyozott volt.

A románok jelenlétére az első adat 1367-ből származik, amikor 6 családot a város védelmére a város határába (Felekre) telepítettek (Kelemen L. 2006: 293). A városi létszámuk a 19. század közepéig csekélynek mondható. A zsidók letelepedését 1623-ban engedélyezi Bethlen Gábor, 1787-ig azonban nincsen rögzített lakossági adat a jelenlétükre.

1. táblázat. Kolozsvár lakosságszámának alakulása 1400–1830 között (nemzetiségi megoszlás) [125]

Év	Családok száma	Népességszám	Magyar	Német	Román	Lengyel	Zsidó	Forrás
1400		4000						Gaal Gy. 2005: 341.
1453		5400						Csetri E. 2001: 9.
1453	553 magyar, 550 német	~5000	~2500 (fele)	~2500 (fele)				Gaal Gy. 2005: 341.
1554		6500	3250	3250				Gaal Gy. 2005: 341.
1558		6500						Gaal Gy. 2005: 341.
1568		6500						Gaal Gy. 2005: 341.
1593	1640	7500–8000	(fele)	(fele)				Csetri E. 2001: 9, Gaal Gy. 2005: 341.
1660		9000						Csetri E. 2001: 9.
1660	2558	10000	5000	5000				Gaal Gy. 2005: 341.
1661						700		Gaal Gy. 2005: 341.
1703	1172	5500						Gaal Gy. 2005: 341.
18. század eleje		5529						Sonkoly G. 2001: 206.
1711		7000						Csetri E. 2001: 9.
1714	1095	5000						Gaal Gy. 2005: 341.
1721	1161	5500						Gaal Gy. 2005: 341.
1733	1525	7625			60			Gaal Gy. 2005: 341.
1750		8759						Sonkoly G. 2001: 206.
1784–1787		13928						Csetri E. 2001: 9 és 16, Sonkoly G. 2001: 206.

[125] Csetri Elek, Gaal György és Sonkoly Gábor összesített adatai.

1787	3032	12603					2	Gaal Gy. 2005: 341.
1830		18132						Csetri E. 2001: 16.
1830		14000						Gaal Gy. 2005: 341.

A magyar–szász arány az első hivatalos népszámlálások alapján a magyarok javára billent el. A román lakosság száma a felvett adatok alapján 1918 után fokozatosan növekedett. A magyarok és románok számarányának ingadozása a 20. század közepéig a magyar (1910, 1941) és román (1920, 1930, 1938, 1948) uralom alatti népszámlálással magyarázható. A város demográfiai összetételének drasztikus változása, illetve a románok lélekszámának nagyfokú növekedése, majd az 1966 utáni dominanciája az ipartelepek létesítéseinek, illetve a román lakosság szisztematikus betelepítésének tudható be.

Az 1850 és 1992 közötti kolozsvári népszámlálások etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatait nagyrészt Varga E. Árpád alapján közlöm (Varga E. Á. 2001: 520). A 2002-es adatok forrása: http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=3&id=819.

2. táblázat. A kolozsvári népszámlálások etnikai adatai 1850–2002 között[126]

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
1850n	17465[(a)]	**2522 (14,4%)**	**11975 (68,6%)**	943+620*	1405	479	461	.	.	.
1880a	29923[(a)]	3855	22761	1423	1884	.	.	4	23	124
1880b	29923[(a)]	3978	23490	1469	986	.	.	4	24	128
1890a	32756	3226	27514	1336	680	.	[737]	8	21	110
1900a	49295	6039	40845	1784	627[(b)]	.	.	9	22	83
1910a	60808	7562	50704	1676	866[(c)]	.	371	6	41	107
1920n	83542	28274	41583	2073	11612	10633	.	.	.	.
1930a	100844	34836	54776	2702	8530	6691	436	237	36	136
1930n	100844	34895	47689	2500	15760	13062	1043	244	54	262
1938[127]	115000	~47200	~47200	~2400		~16100				
1941a	110956	10029	97698	1825	1404	831	253	29	10	52
1941n	110956	9814	96002	1606	3534	2661	557	34	10	45
1948a	117915	47321	67977	360	2257	1625	.	.	.	.
1956a	154723[(d)]	74623	77839	1115	1146	525	237	24	21	24

[126] Az alábbiakban közlöm Varga E. Árpád jelmagyarázatát (Varga E. Á. 2001: 519):
. Nincs adat. (Az illető nemzetiséget az adott népszámlálás nem kérdezte, vagy rá vonatkozóan adatot nem közölt.)
Az évszámok után: a = anyanyelv, n = nemzetiség.
1850: A *-gal jelzett szám a magyarok rovatában a székely, a németek rovatában a szász nemzetiségűek számát jelöli.
1880a = Eredeti közlés. (Az egyéb rovatban + jel után a beszélni nem tudók száma szerepel.)
1880b = Az eredeti közlés kiigazítva. (A beszélni nem tudók az egyes anyanyelvek között számarányuknak megfelelően szétosztva.)
1890-ben a cigány rovatban [ ] között szereplő szám az 1893. évi cigány-összeírás nemzetiségi hovatartozásra utaló adata.
[127] Gaal György adatsora (Gaal Gy. 2005: 341)

1956n	154723[(d)]	**74033 (47,8%)**	**74155 (47,9%)**	990	5545	4530	444	32	31	34
1966a	185663	105185	78520	1337	621	87	68	43	36	23
1966n	185663	104914	76934	1333	2482	1689	178	42	50	34
1977n	262858	173003	86215	1480	2160	1009	628	50	28	32
1992a	328602	251697	74591	937	1377	35	1047	67	16	25
1992n	328 602	248572	74871	1149	4010	344	3201	84	23	27
2002a	317953	255677	59652	572	1052	33	940	127	6	15
2002n	317953	**252433 (79,4%)**	**60287 (19,0%)**	734	4499	217	3029	146	12	25

[(a)] Erdőfelek (Feleacu, com. Feleacu) adataival.
[(b)] Az 501 egyéb nem részletezett anyanyelvű nagyobbrészt cseh-morva, cigány és lengyel.
[(c)] Az egyéb anyanyelvűek közül 124 cseh-morva, 46 lengyel 30 és francia.
[(d)] A népszámlálás időpontjában hozzátartozott Telekfarka (Câmpeneşti, com. Apahida).

A 16. század közepétől a reformáció erdélyi központjának számított Kolozsvár. Előbb lutheránus, majd református, végül (1568-tól) unitárius lett az egész város. A református fejedelmek idején a vallási egyneműség megbomlott, a 17. század közepére a lakosság fele-fele arányban református, illetve unitárius (ez nagyjából egyenlően osztódott el a szászok és a magyarok között). A 18. század első harmadában már számottevő katolikus lakosságot is jegyeztek. A város 1554 és 1787 közötti felekezeti adatait Gaal György adólajstromokból és családösszeírásokból kikövetkeztetett adatai alapján közlöm.

3. táblázat. Kolozsvár felekezeti adatai 1554–1787 között

Év	Római katolikus	Görög katolikus	Református	Lutheránus	Unitárius	Izraelita
1554				6500		
1558			6500			
1568					6500	
1655			(fele)		(fele)	
1733	1505	60	4070	610	1380	
1787			~6300 (fele)			2

A 20. század első felében a román lakosság számarányával együtt a görög-keleti felekezet is növekedni kezdett, mára a legnagyobb számarányú felekezetté lépett elő. Az 1850 és 2002 közötti kolozsvári népszámlálások felekezeti adatait Varga E. Árpád alapján közlöm (Varga E. Á. 2001: 667). A 2002-es adatok forrása: http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=3&id=819.

4. táblázat. A kolozsvári népszámlálások felekezeti adatai 1850–2002 között [128]

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb összesen	Baptista	Pünkösdista	Adventista
1850	17465[(a)]	164	2384	5790	6984	937	727	479	–	.	.	.
1857	17496	170	1160	6944	7194	1042	738	231	17	.	.	.

[128] Az alábbiakban közlöm Varga E. Árpád jelmagyarázatát (Varga E. Á. 2001: 667):
1992: Az evangélikusok oszlopában az ágostai hitvallású, illetőleg a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház hívei külön rovatban szerepelnek; az utóbbiak számát * jel különbözteti meg.

1869	26382[a]	334	3532	9870	9373	1146	1058	1008	61	.	.	.
1880	29923[a]	434	4128	10652	10680	1290	1034	1601	104	.	.	.
1890	32756	489	3279	11248	12621	1432	1237	2414	36	.	.	.
1900	49295	968	7208	16041	16895	1719	1704	4730	30	.	.	.
1910	60808	1359	8646	19021	20726	2016	1921	7046	73	.	.	.
1930	100844	11942	22816	20291	26919	2425	2137	13504	810	226	.	139
1941	110956	2197	11530	32629	40605	2643	4124	16763	465	366	.	.
1992	328602	216075	21677	22575	48156	534+194*	4049	340	14998[b]	2795	6663	654
2002	317953	220011	18484	17540	38779	129+492*	3369	227	18922[c]	3786	8270	981

[a] Erdőfelek (Feleacu, com. Feleacu) adataival.
[b] Az egyéb felekezetűek közül 328 evangéliumi keresztény, 70 óhitű keresztény, 52 óhitű ortodox és 27 örmény.
[c] Az egyéb felekezetűek közül 471 evangéliumi keresztény, 123 óhitű keresztény, 127 román evangélikus.

A fenti táblázatok nem tartalmazzák a Kolozsmonostor 1850–1890 közötti és Szamosfalva 1850–1941 közötti etnikai és felekezeti adatait. Mint említettem, ezeket a településeket később csatolták Kolozsvárhoz.[129]

1.3. A társadalmi események. Politikai és hatalmi viszonyok

Az 1437-es parasztfelkeléskor a város ostrom nélkül megnyitotta kapuit, ezért elveszítette kiváltságait. 1444-ben Szent Mihály napján érkezett a városba annak híre, hogy a király visszaállítja a szabad királyi város jogait (ezért vette fel az új templom a szent nevét).

A magyar és szász polgárság ellentéte és versengése talán már a tatárjárás utáni új település után megkezdődött. A helyi szászok és magyarok 1458-ban megkötötték az uniót, amelyet Szilágyi Mátyás (Magyarország kormányzója, Mátyás király nagybátyja) foglalt oklevélbe. Ennek az egyenjogúságnak az értelmében a város vezetésében a hatalmat megosztotta: a 12 esküdtpolgárból álló tanács (szenátus) és a száztagú felső tanács (százférfiak, centumpaterek) fele magyar, fele szász lett. A város két fő tisztségét (a főbírói és királybírói funkciót) magyar és szász polgár töltötte be: úgy, hogy a két legfontosabb elöljáró magyar, illetve szász legyen és e tisztségek évenként váltakozzanak (Kelemen L. 1942: 13–14, Asztalos L. 2004: 18, Kelemen L. 2006: 293). Ez a lakosság fele-fele arányát alapul vevő hatalommegosztás látszólagos nyugvópontra helyezte az etnikumközi viszonyokat.[130] A szabályozás kiterjedt a templomhasználatra is.

Buda eleste után, 1541-ben megalakult az önálló erdélyi fejedelemség. Országgyűlések és fejedelmek beiktatásának és tisztükben való megerősítésüknek színhelye lett a város. A város jelentősége nemcsak politikai szempontból erősödött, hanem fontos magyar művelődési központtá is fejlődött: 1550-ben itt létesült az első erdélyi nyomda, 1568-tól unitárius iskola, 1580-tól jezsuita akadémia, 1622-től református kollégium létesült. A város a reneszánsz kőfaragás és építészet központjává vált.

1658-ban a török–tatár hadak veszélyeztették Kolozsvárt, 1686-ban pedig osztrák megszállás (Habsburg uralom) kezdődött, a kuruc–labanc harcok végén német fennhatóság alá került (1709). Az ellenreformációt támogató uralom alatt nagyméretű barokk építkezés is

[129] A teljes, Kolozsvár municípium anyanyelvi/nemzetiségi és felekezeti adataihoz lásd: Varga E. Á. 2001: 519–520, illetve Varga E. Á. 2001: 667.
[130] Éppen a feliratozás kapcsán van adat egy etnikai konfliktusról 1580-ból. (Lásd az elemzéseknél.)

zajlott. Erdély vezető kormányszervének, a Főkormányszéknek ide helyezésével Kolozsvár fővárosi rangot kapott. (A Guberniumot 1695–1696 után elhelyezték Gyulafehérvárra, 1719–1732 között ismét visszaköltöztették, majd 1790-től volt végleg Kolozsváron és – leszámítva az 1848-as forradalomtól 1860-ig tartó utáni Nagyszebenbe költöztetést – az 1869-es megszűnéséig itt is maradt.)

A járványok és természeti katasztrófák a város demográfiai folyamatai mellett Kolozsvár összképi alakulását is nagyban befolyásolták: többszöri pestis (1544, 1574, 1585–1586, 1618–1619, 1622–1623, 1633–1634, 1645–1646, 1661, 1710, 1719–1720, 1738–1739), kolera (1830–1831) és tűzvész (1489, 1655. ápr. 3., 1689. máj. 17., 1697. máj. 6., 1798. aug. 31., 1830. máj. 1., 1839, 1876. ápr. 22., 1895. szept. 7.) pusztítottak.

A 18. század végétől kezdődően egyre jelentősebb reformmozgalmi, művelődési és oktatási központtá vált. Egyházi kollégiumok, református és unitárius teológiák, tanintézetek és egyetem (1869 – gazdasági tanintézet, 1906-tól mezőgazdasági akadémia; 1872 – Magyarország második egyetemének felállítása; 1878 – felsőbb kereskedelmi iskola, 1885-tól akadémia; 1907 – az Auguszteum újraindítása; 1911 – Marianum tanítónőképző), zenekonzervatórium létesültek. 1792-től színtársulat működött (az első kőszínház 1821-ben épült), 1859-ben megalakult az Erdélyi Múzeum-Egyesület, majd 1885-től az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület. 1897–1902 között egyetemi klinikák és kórházak létesültek, 1906–1907 között létrehozták az Egyetemi Könyvtárat.

Az 1848-as márciusi forradalom hatására május 30-án a Vigadó/Redut épületében az erdélyi országgyűlés kimondotta Erdély egyesítését Magyarországgal. Ezt a szabadságharc elbukása után ténylegesen csak az 1867-es kiegyezés erősítette meg, amely megteremtette az Osztrák–Magyar Monarchia – dualista, alkotmányos monarchia – alapjait.

1892-ben a kiegyezés és az unió újbóli életbeléptetésének negyedszázados évfordulóján az erdélyi román értelmiségiek egy memorandumot juttattak el a bécsi császárhoz. Az emlékirat több jogot követelt a románságnak, illetve az unió érvénytelenítését kérte. A szerzőket perbe fogták, elítélték. A Memorandum-per a Redutban zajlott.

Az I. világháború után, a trianoni békediktátum értelmében Erdélyt Romániához csatolták. 1918. december 24-én vonultak be a városba a román csapatok. 1919 októberében ideköltözött az erdélyi ügyeket irányító Kormányzó Tanács. A város az új impérium alatt is meghatározó művelődési és politikai szerepet töltött be. A Szegedre menekített magyar egyetem épületeiben, 1919-ben létrejött az I. Ferdinánd Egyetem. 1923-ban megnyílt az Erdélyi Néprajzi Múzeum.

A két világháború között munkásmozgalmak megerősödésével a kolozsvári ipari munkásság több sztrájkot kezdeményezett. Az 1933-ban a vasutas munkások sztrájkját véres megtorlás követte.

1940. augusztus 30-án a második bécsi döntéssel Észak-Erdély Kolozsvárral együtt újra Magyarország részévé vált. Szeptember 11-én vonult be a magyar hadsereg, 15-én tartották Horthy Miklós kormányzó jelenlétében a „visszatérési ünnepséget” (Gaal Gy. 2001b: 417). A második világháború végére, 1944. március 7-én bevonultak a németek; 1944. május 3-án elkezdődött a zsidók gettóba gyűjtése, majd deportálása. 1944. október 10-én a magyar csapatok feladták Kolozsvárt, 11-én a szovjet–ukrán csapatok bevonultak a városba (Gaal Gy. 2001b: 419).

Az 1947. február 10-ei – a második világháborút lezáró – párizsi békeszerződés Erdélyt – Kolozsvárral együtt – Romániának ítélte. A fokozatosan kiépülő kommunizmus alatt Kolozsvár a szocialista iparosítás egyik fellegvárává vált. 1956-tól 1977-ig az ipari létesítmények száma másfélszereződött, a munkások száma pedig megháromszorozódott.

A több évtizedes kommunista diktatúrát az 1989-es véres rendszerváltó forradalom döntötte meg. Ez a cezúra a demokrácia kiépülésének kezdetét jelentette. A politikai és közéleti nyilvánosság újraépítésével különféle társadalmi folyamatok indultak be.

2. A kutatás leírása. Módszertan

A gyűjtés és terepmunka, valamint az elemzés és értelmezés más-más módszereket tett szükségessé. Az adatvétel és adatfeldolgozás módszereit külön mutatom be.

A kolozsvári kollektív/kulturális emlékezet tárgyiasításaként és reprezentációiként tekintett anyagnak a módszeres gyűjtését és leírását 2002 óta végzem. Ez kezdetben a város tereinek, utcáinak, kapualjainak, nyilvános közintézményeinek módszeres bejárását jelentette. Minden emléktábláról, szoborról és – kutatásom szempontjából értékelhető – ajtó-, ablak- és kapufeliratról fénykép-dokumentáció is készült. Ugyanakkor a tárgyak állításaira és rituális használataira vonatkozó információkat is gyűjtöttem ezeken a helyszíneken, amennyiben erre lehetőségem nyílott.

A gyűjtéseimet kiegészítettem a művelődéstörténeti, művészettörténeti, helytörténeti és turisztikai jellegű irodalom alapján. Ez a forrástípus főként a később eltávolított, megsemmisült vagy módosított anyag beazonosításában volt nagy segítségemre.

A harmadik forrástípust a helyi periodikák jelentették. A hetilapok és napilapok áttekintésénél annak felkutatása volt a célom, hogy az adott emléktábla vagy szobor állítására mikor, milyen alkalomból került sor, illetve hogyan, kiknek a részvételével zajlott. Ez az adatvétel kiegészítette a saját gyűjtést.

Az emlékezés kultúrájának vizsgálatakor a figyelmem kiterjedt az emlékezet használatára, a megemlékezésekre is. 2002-től folyamatosan vizsgáltam az állami és/vagy lokális ünnepeket, a helyi társaságok, egyletek különféle, de idevágó rendezvényeit. Résztvettem emléktáblák és szobrok avatásán is. A néprajzi-antropológiai sajátos módszerek, a résztvevő megfigyelések és terepmunkák során tetemes fotódokumentáció, videó- és hangfelvétel is készült.

Az adatvétel (gyűjtés, forrásfeltárás) módszereitől elkülöníthetők az adatfeldolgozás (értelmezés) módszerei. Bár már a gyűjtés fázisában is szem előtt tartottam, az adatok végső rendezése és értelmezése során segítségemre volt a forráskritika elve. A történeti és néprajzi-antropológiai jellegű források kritikája azért volt fontos, mivel ezeket a forrásokat olykor elsődlegesként használtam, máskor pedig az adott eseményről/jelenségről szóló értelmezésekként fogadtam el.

A tipológiai módszer az adatok rendszerezésében volt segítségemre, amikor a különféle objektumokat a tartalmi-formai sajátosságai alapján neveztem meg, illetve írtam le.

A kulturális jelentések adott környezetben való szerveződésének értelmezésében a kontextuselemzés módszerére építettem. Ennek értelmében a jelentések meghatározott kontextusban születnek, amellyel kölcsönösen meghatározzák egymást.

A tartalomelemzés módszere tette lehetővé az egymáshoz nem vagy csak lazán kapcsolódó szövegek és jelentések közötti (rejtett) viszonyok, illetve az azok egybevetése alapján meghatározható kategóriák és motívumok megmutatását.

A kvantitatív módszerek az adott kulturális jelenségek szemléltetésére, a reprezentatív elemek meglétének és alakulásának bizonyításában játszottak szerepet.

3. Adattár és források. Az anyag elrendezése

3.1. A szövegkorpusz műfaja és tipológiai problémái

A kolozsvári emlékállítás és emlékezési gyakorlat vizsgálatához elengedhetetlen módon összeállítottam egy viszonylag teljes – ám folyamatosan bővíthető – adatbázist a meglévő vagy a különböző (történelmi, helytörténeti) forrásmunkákban felkutatható a kutatásunk szempontjából hasznosítható feliratok, emléktáblák, emlékművek és szobrok szövegkorpuszából. Az egyszerűség kedvéért *emlékanyag*nak nevezem azon tárgyak együttesét, amelyek valamilyen módon a kollektív emlékezetet vannak hivatva kialakítani, fenntartani és működtetni, illetve amelyeket a társadalmi percepció ilyen jelentésekkel ruház fel.

Az adathalmozás során egy, a kutatásmódszert tekintve előrelátható, ám a tényleges feldolgozás szempontjából nem várható problémával találtam szemben magam. Előrelátható és szükséges volt egy emlékanyag-tipológia (vagy egyszerűen: csoportosítás) felállítása, azonban meglepő a jelentkező probléma természete. Nevezetesen arról van szó, hogy a kolozsvári emlékanyag meglehetősen heterogén, hogy a szövegek tipológiai – főként tartalmi, tematikai és műfaji – vonatkozásai problematikusak. Ebben a fejezetben ennek a problémának a felvázolására vállalkozom.

Először szükséges lenne tisztázni az adattárépítés motivációját és célját. Bármifajta (kolozsvári) emlékezettel kapcsolatos vizsgálódáshoz szükséges egy olyan szövegkorpusz felépítése és csoportosítása, amely a gyűjtött szövegeket rendszerszerűen mutatná be, amely rendszerének felépítése már egyfajta kutatói értelmezést is tükrözne és a kutatásokat is megkönnyítené. Ezért szükségesnek látszott egy több szempontú csoportosítás elvégzése.

3.1.1. A gyűjtött emlékanyag műfaja

A néprajztudomány tudtommal nem kutatta ezt a publikus szöveges emlékanyagot. A néprajzi hagyomány rendelkezik különböző felirat-közlésekkel (többnyire sír- és kapufeliratok), melyeket mint esztétikai alkotásokat közelít meg. Feliratok funkcionális elemzésére azonban itt is kevés példa van. Ide tartozik Keszeg Vilmos vizsgálata az aranyosszéki szöveges falvédőkről (Keszeg V. 1991: 195–225, illetve a Keszeg V. 2008 vonatkozó részei). L. Juhász Ilona a szlovákiai magyarok által állított kopjafákat, kopjafa-elemekből álló emlékműveket és székelykapukat foglalta jegyzékbe (L. Juhász I. 2005: 183–219), illetve a dél-szlovákiai háborús emlékműveket mutatta be (L. Juhász I. 2010).

Az első jelentkező kérdés az adatolás, adatfeldolgozás során a téma kutatlansága miatt a *műfajé*. Milyen műfajba, típusba lehet besorolni az emléktáblák, sírkőfeliratok, ajtó- és feliratok, szöveggel ellátott szobrok, szoborcsoportok stb. tömkelegét? (Ezek funkcionális és esztétikai jellegű szövegek egyaránt.) Az emléktáblákról, ajtó- és kapufeliratokról, emlékeztető szövegekről a néprajzi lexikonok nem adnak semmiféle meghatározást, nem tartalmaznak ilyen szócikket. Mint rövid, publikus szövegre a lexikonok *epigrafika*, *felirat*, *feliratirodalom* címszavak alatt találhatunk értelmezéseket. A felirat ezek szerint „az építmények, emlékművek, képzőművészeti alkotások, valamint használati és dísztárgyak felületeire írt szövegek összessége. Tartalmukat és formájukat tekintve e szövegek a

legkülönfélébbek lehetnek…" (Szerdahelyi I. 1975: 77). Szerdahelyi István szerint nem is tekinthető különálló műfajnak, más szövegekkel szembeni különbözőségét csupán abban láttatja, „hogy az írás a szokásostól (könyv, papír, papirusztekercs, agyagtábla stb.) eltérő tárgyon rögzített" (Szerdahelyi I. 1975: 77). A Magyar Néprajzi Lexikon *feliratos népköltészet* címszava alatt Szemerkényi Ágnes a feliratokat szintén a fellelhetőségük, az íráshordozó közeg alapján osztályozza: „Attól függően, hogy hol található, megkülönböztetünk ház-, kapufeliratot, kocsma-, csárdafeliratot, sírfeliratot, butellaverset. Ismeretes az egész országban. Célja fajtáinak megfelelően az üdvözlés, figyelemfelkeltés, emlékállítás vagy egyszerűen a szórakoztatás." (Szemerkényi Á. 1979: 131.)

A feliratok népi kultúrában elfoglalt szerepére Szendrey Zsigmond hívta fel a figyelmet (Szendrey Zs. 1931). A parasztság által használt tárgyak feliratairól K. Csilléry Klára megállapítja, hogy „eleinte puszta évszám, amelyhez csak később társult szöveg". A datálás mellé a 18. századtól a tárgyak alkotóinak a neve, monogramja is felkerült (K. Csilléry K. 1979: 131). Voigt Vilmos szerint is gyakori az építmények és egyéb tárgyak felirattal való ellátása (Voigt V. 1975: 80, Voigt V. 1998a: 318).

Hermann Bausinger szerint „a feliratok alkalmasak a *tartósság*ra és a „megörökítést" szolgálják. E jellemzőik a szólásokhoz teszik őket hasonlatossá." (H. Bausinger 1981: 345.) A szerző egyedülállóan *szólás-feliratokról* beszél és külső jegyek alapján osztályoz. Az épületek feliratait házfeliratokra, építésre vonatkozó feliratokra és az épületek különleges funkcióira utaló feliratokra osztja (itt külön csoportot jelentenek a templomi feliratok) (H. Bausinger 1981: 347–348).

A feliratok két fő válfaját megkülönböztetve Szerdahelyi István „a legszélesebb nyilvánosság elé szánt, köztéren elhelyezett objektumokra írt, valamint a magánhasználatú tárgyakon rögzített" feliratokról beszél (Szerdahelyi I. 1975: 77).

A fenti definíció-kísérletekben van két közös aspektus, ami miatt vizsgálatunk szempontjából nem hasznosítható. Egyrészt ezek a kategorizálások a két, természetében különböző szövegtípus, a (hivatalos) felirat és a (nemhivatalos) firkálás (graffiti) közötti határt egybemossák (mint köztéren található szövegeket). A formai és külső szempontok alapján való osztályozás hiányosságából adódóan feliratokról, epigrafikáról beszélnek akkor is, amikor valójában firkálásról, graffitiről van szó. [131] A *felirat* és a *firkálás* közötti különbségtétel fontosságára Balázs Géza hívja fel a figyelmet, „az első alatt a hivatalos jellegű, elfogadott, a másikon a spontán jellegű és üldözött írásműveket értve" (Balázs G. 1987a: 330; ugyanerről lásd: Balázs G. 1987b: 11–14).[132] Felosztásában az előállító, létrehozó szempontját is figyelembe véve, láthatóan elkülönül a két szövegtípus.

A taglalt meghatározások egy másik közös aspektusa, hogy élesen szétválasztják a két típusú nyilvánosságot (*legszélesebb nyilvános–magán*), ezáltal ellehetetlenítik az elemzés számára, hogy a zártabb és félreeső helyeken (lépcsőház, udvar, szoba, pince, raktár, múzeum) található feliratokat (esetünkben: az emléktárgyak feliratait, szövegeit) a kollektív emlékezetanyag körébe soroljam. Kérdéses ugyanis, hogy pl. egy lakóház lépcsőfordulójában

[131] Ide kívánkozik még egy jellegzetes példa: Herman Bausinger a feliratokról szóló írását a *Kilroy was here* nemzetközileg elterjedt graffitivel indítja (H. Bausinger 1981: 345).

[132] Bár kezdetben ő maga is szinonimaként használta e fogalmakat (vö: Balázs G. 1983). A szövegtípusok szétválasztására későbbi munkáiban még visszatér: „A feliratkészítőket a tartósságra (örökkévalóságra) való törekvés, a szerzőség (bizonyos fokú) védelme, az adott kulturális közeg erkölcsi, esztétikai értékrendjének, hagyományainak tiszteletben való tartása, díszítő, tanító, művészi vagy szórakoztató cél jellemzi. A firkálás ezzel szemben alkalmibb, névtelen, szókimondó, jobban önkifejező" (Balázs G. 1999: 320, ugyanez: Balázs G. 2000: 824).

elhelyezett emléktábla csak „magánhasználatra" létezik-e, hogy funkció szempontjából csupán a tulajdonos számára szolgál információval és emlékeztető szereppel?

Az általam gyűjtött szöveges emlékanyag a terjedelem és forma szempontjából is megterheli a fenti meghatározások (*rövid műfaj*) által felállított kereteket. A monogram és/vagy évszámoktól az irodalmi igénnyel létrehozott kötött formájú versekig, a fogadalmi feliratoktól (ex voto) a bibliából vagy irodalmi művekből kiragadott idézetekig, jelmondatokig, ablak-, ajtó- és kapufeliratokig az emlékszövegek széles skálája megtalálható Kolozsváron. Bármiféle formai-műfaji besorolás eredménytelen lenne, hiszen úgy tűnik, hogy egy vegyes szöveganyagot kellene egy történetileg változó kategóriába sorolnunk.[133] Azonban tartalmi szempontból közös műfaj(típus)ba sorolhatjuk ezt a heterogén szövegkorpuszt. Ezt Mihail M. Bahtyin elmélete teszi lehetővé. A szerző a beszéd felől közelíti meg a műfajokat, a *megnyilatkozástípusokat*.[134] „A nyelvhasználat minden szférájában kialakulnak a reá jellemző *viszonylag állandó megnyilatkozástípusok*" – állítja Mihail M. Bahtyin (M. M. Bahtyin 1988: 246). A *beszédműfajok* két nagyobb csoportját határozza meg. Az *elsődleges (egyszerű) műfajok* olyan beszédformák, amelyek a nyelvi érintkezés feltételei között közvetlenül alakultak ki. Az emberek közötti kulturális érintkezésformák bonyolultabb szintjén alakulnak ki a *másodlagos (összetett) műfajok*. A szöveges emlékanyag ez utóbbi műfajba sorolható, a szépirodalmi és publicisztikai beszédmód formáihoz (költemény, nekrológ, gyászbeszéd, emlékbeszéd, életrajz, portré, regény, novella, mondás, hírközlés, dokumentáció stb.) egyaránt igazodik.

Mihail M. Bahtyin műfajelméleti keretében egyaránt helyet kaphat az, ami a felirat műfaji kategóriájától idegen: a versformába (disztichon, hexameter, hangsúlyos verselés) szedett emlékeztető, a több oldalt kitevő terjengős prózai szöveg, a néhány mondatra redukált életrajz, a tényközpontú adatfelsorolás stb.

Az emléktábla szövegműfaját tekintve a következő tartalmi motívumokból épül fel: 1. a tárgyi kontextusra, helyre való utalás; 2. a megjelölt helyen lezajlódott múltbeli esemény vagy egyéni teljesítmény megnevezése; 3. irodalmi vendégszövegek, idézetek; 4. a lezajlódott eseményhez való viszonyulás kifejezése (kegyeletre való felhívás vagy fogadalom); 5. az emlékállító személy vagy csoport megnevezése; 6. korjelzés vagy az emlékállítás idejének, alkalmának vagy évfordulójának megnevezése. Ebből az ideáltipikus műfajkonstrukcióból a 2. számít centrális motívumnak, az 1., 5. és 6. motívumok elmaradhatnak, a 3. és 4. motívum a legperiférikusabb. Az 1. motívum sokszor implicit módon jelenik meg: az emléktábla jelenléte önmagában a megjelölt helyre mutat, a felhelyezése a kontextussal való sajátos viszonyt testesíti meg. A különféle szobrok, mellszobrok és emlékművek is többnyire megfelelnek ennek a konstrukciónak (ezek esetében még hangsúlyosabb szerepe van a megformált alakzatnak is), illetve az általunk vizsgált feliratok csoportja (ajtó, kapu és ablakfeliratok) is tartalmazza a 2., 3. és 6. jellemvonást mint centrális motívumot. Mivel ezek a szövegtípusok hasonlóan funkcionálnak, ezért együtt vizsgálom őket.

A fenti meghatározások mellett figyelembe kell vennünk azt is, hogy amellett, amit a szövegek megfogalmaznak, definíciós támpontot nyújt a közösség értelmezése is. Mihail M. Bahtyin *beleértési tartomány*nak nevezi azt a háttértudást, amely a szöveg megfogalmazásán

[133] A kolozsvári emlékanyag valóban tartalmaz történetileg változó formai jegyeket, nem lehet meghatározni egy állandó, tipikus szerkezeti formát.

[134] „A nyelv használatát egy emberi tevékenység cselekvő részesei mindig valamilyen egyedi, konkrét (szó- és írásbeli) megnyilatkozásban valósítják meg." A megnyilatkozás egészében a tematikus tartalom, a stílus és a kompozíció elválaszthatatlanul összefonódik (M. Bahtyin 1988: 246).

kívül esik, de attól elválaszthatatlan. Ez a beleértési tartomány a megnyilatkozás számára „mögöttes tartalom", „a jelentésállomány nélkülözhetetlen alkotórésze" (M. M. Bahtyin 1985: 17–20). Minél kiforrottabb egy közösség, a beleértési tartományok annál kanonizáltabbak: a szöveg által hordozott jelentéseket a kulturális tudás kiegészíti, az explicit információt implicit információk egészítik ki vagy teszik teljessé.

Az emlékművek, emléktáblák és szobrok feliratainak van szövegkontextusa. Ezek az emlékállításkor elhangzó, avatási díszbeszédek vagy a megemlékezési szertartások során elmondott díszbeszédek, szónoklatok, az elhangzó versek vagy szöveges összeállítások. Ugyanakkor ezeknek az emlékeztetőknek létezik egy kitermelt vagy fenntartott rituális koherenciája is. Ezek pedig az emlékmű, emléktábla vagy szobor mellett zajló emlékezési események, amelyek során a kiemelt térhez vagy az emlékeztetők által megjelenített múlthoz kapcsolnak jelenbeli szimbolikusan eseményeket vagy társadalmi akciókat.

3.1.2. A gyűjtött emlékanyag rendszerezése – az Adattár bemutatása

Az *Adattár* rendszerezéséhez áttekintettem a Voigt Vilmos és Balogh Lajos által írt, *A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata* című szerkesztési irányelvnek a vonatkozó részeit (Balogh L.–Voigt V. 1973), illetve a Barna Gábor által szerkesztett, *Történeti források és jelenkori folklórszövegek lejegyzésének, átírásának és kiadásának kérdései* című tanulmánygyűjteményt (Barna G. szerk. 2003).

A kolozsvári emlékállítások szöveges reprezentációit több szempontból beazonosítva és érvényesítve szerkesztettem korpusszá. Az *Adattár* az 1442 és 2011 közötti emlékállításokat, a 730 darabból álló szövegbázist és hozzájuk kapcsolódó adatsort jelenti. A szövegek tetemes hányada eddig publikálatlan anyag.

A gyűjtött anyagot az *Adattár*ban a létrehozás, emlékállítás *időpont*ja alapján rendeztem sorba. Ez segít a kronológiai áttekintésben, illetve ez alapján állapítottam meg a *sorszám*ot, ami alapján hivatkozom a szövegekre az elemzés során (pl. **[263.]** emlékműre, a **[100.]** emléktáblára vagy a **[66.]** feliratra). Ennek a sorrendnek a megállapítása azokban az esetekben, amikor nincs megjelölve, illetve nincs pontosítva a létrehozás éve, hosszas dokumentálódást igényelt. Ilyenkor a különböző forrásokra támaszkodtam. És amennyiben nem találtam pontosabb információt, az egymásutániságot hozzávetőlegesen állapítottam meg. Ebből a szempontból tehát az adatbázis tartalmaz egyfajta hiányosságot. Azonban ez nem befolyásolja az emlékállítások korszakolását, hisz azoknak meghatározásában nagyrészt a szövegek tartalma nyújtott egyértelmű eligazítást.

Az emléktárgyak mindegyikéről felvételt is készítettem, illetve a gyűjtés pillanatában már nem létező emléktárgyakról igyekeztem beszerezni felvételeket. A *leltári szám, fájlnév* ezeket a mellékelt adathordozón (CD-lemez) visszakereshető adatokat tartalmazza.

A gyűjtött anyag *hely*ét is minden esetben megneveztem. Ez azt jelenti, hogy az utcák, terek neveit is feltüntettem. Az utcák régi, a magyar lakosság által máig használt neveit írtam elöl és az aktuális hivatalos (ez többnyire román) nevét utána. Ezt a sorrendet az indokolja, hogy az adatot könnyebb számontartani vagy visszakeresni az utcák régi magyar neve nyomán, mint a gyakran megváltozó hivatalos román név alapján.

Azokban az esetekben, amikor egy-egy emléktárgyat elköltöztettek vagy újraállítottak, a *megjegyzés* rovatban jeleztem ezt. Ezzel a többször újraállított emléktárgyak azonos szövegének ismétlését is sikerült elkerülni. Ugyanitt közöltem azokat az információkat, amiket fontosnak tartok a szöveg értelmezése, illetve az elemzés szempontjából.

Minden esetben közlöm az emléktárgyak *szöveg*ét eredetiben, betartva a központozási, formai sajátosságokat. Az átírás során szögletes zárójelben oldottam fel a ligatúrát vagy rövidítést, illetve jeleztem a szövegközlés eljárásaiból adódó hiányosságokat (pl. a szöveg részét alkotó címer, vizuális motívum helyét, a befejezetlenséget vagy hiányosságot). Amennyiben szükséges volt, közöltem a szöveg *mai olvasat*át, illetve a *fordítás*át is. A fordítók neveit is feltüntettem, illetve – amennyiben indokolt – a vendégszövegek bibliográfiai adatait is.

Fontosnak tartottam azt is, hogy az emléktárgyak *irodalmá*t is megnevezzem. Ez az adott emléktárgynak a fontosabb helytörténeti hivatkozásait jelenti, ahol történelmi, művelődéstörténeti, illetve az emléktárgyak állításával kapcsolatos kiegészítő információkat találhatunk. A ma már nem létező szövegek esetében itt hivatkoztam a forrást is. Ezeknek a hivatkozásoknak a feloldása a disszertáció végén, a *Források* alfejezetben található.

3.1.3. A gyűjtött emlékanyag tipologizálási kísérlete

1. Az emlékanyag formai csoportosítása:

A. Emléktáblák és emléktáblaszerű tárgyak

- *hagyományos* emléktábla – azok sorolhatók ide, amelyek kőből, márványból vagy habarcsból készült négyszög alakú lapos tárgyak és a függőleges falakon nyertek elhelyezést. Természetesen – mint elnevezésével is jelzem – ez a legmegszokottabb, ebből a típusból található a legtöbb.
- *funkcionális* emléktábla – azok az emléktáblák tartoznak ide, amelyek a létrehozói szándék szerint nem – esetleg kevésbé hangsúlyosan – emlékeztető jellegűek, mint inkább a (később hozzátapadt) funkció szempontjából azok.
- anyagát tekintve *eltérő* vagy *egyedi* emléktáblák – ezek a megszokott formától eltérő emlékeztető szövegek, amelyek nem sorolhatók a fenti típusokba. Ezek között vannak
    - papír alapanyagú, berámázott emléktáblák (ilyen volt Emil Isacé, vagy a ferences templom építési emléktáblája)
    - falra festett és írt bekeretezett szöveg (a Szentpéteri téri templom restaurálási „emléktáblái")
    - fém (pléh, bronz vagy vas) alapanyagú emléktáblák
- *objektumok* emléktáblával ellátva vagy emléktábla-funkcióval (ilyen a Dávid Ferenc köve, a Trajánusz oszlopának alapköve stb.)

B. Feliratok

- *sírkőfeliratok* – csak azokat vettem fel a jegyzékembe, amelyek a szélesebb nyilvánosság számára állandóan adottak és elérhetők (ezek nem a temetők, hanem a templomok és közterek, házoldalak és városfalak sírfeliratai)[135]
- *ajtófeliratok*
- *ablakfeliratok*
- *kapufeliratok*
- *szoborfeliratok*
- *szalagfeliratok*
- *egyéb emlékeztető feliratok*

[135] A házsongárdi temető sírköveinek leírását Herepei János végezte el (Herepei J. 1988).

C. Szobrok és emlékművek

- *mellszobrok*
- *egészalakos szobrok*
- *lovasszobrok*
- *szoborcsoportok*
- *emlékművek*

D. Névtábla[136] – ezek a szövegek is emlékeztető jellegűek, a névadó személyiségét vagy eseményét viszik be a köztudatba, a kollektív emlékezetbe

- *emlékház*
- *intézmény*
  - *iskola*
  - *egyetem*
  - *kórház*
  - *társaság*
- *utca, tér*

2. Az emlékanyag tartalmi csoportosítása:

Az emlékállítás tárgya (eseménye):

1. Építés éve/körülményei
   - lakóház
   - kastély
   - templom, templomtorony
   - iskola
   - kórház
   - gazdasági épület (malom, céh)
   - vártorony, várfal, várkapu
   - híd
2. Restaurálás éve/körülményei
   - lakóház
   - templom
   - tömlöc
   - szöglettorony, bástya
   - udvarrendezés
3. Alapítás, létrehozás, működés
   - intézmény (árvaház, kórház, színház stb.)
   - céh, társaság
   - szerkesztőség
   - szervezet
4. Személyiségek
   - születéshelye, -ideje
   - lakhelye
   - tartózkodási helye, tettei (átutazás, látogatása, beszéde stb.)
   - alkotó munkája
   - megsebesülése

[136] Az ide tartozó emlékanyag gyűjtését nem tartottam feladatomnak.

- halála (természetes vagy erőszakos)

5. Társadalmi-politikai esemény
   - csata, háború, forradalom
   - mozgalom
   - értekezlet, tanács
   - egyesülés, konvenció aláírása
   - deportálás
6. Természeti katasztrófa
   - tűzvész

7. Egyéb (házvétel, telekvétel, háztörténet, székházak, helyszínek, adományozók, emlékház és emlékszoba stb.)

Az emlékállítók:

1. Magánszemély
   - anonim
   - megnevezett státus (férj, feleség, gyerek stb.)
   - megnevezett személy (teljes név vagy monogram)
2. Kisebb csoportok (intézmények, egyesületek, csoportok stb.)
3. Nagyobb csoportok (nemzet, város, városi vezetőség, egyház, katonaság stb.)

A szövegek nyelve

1. Egynyelvű
   - latin
   - magyar
   - román
   - német
   - héber
   - orosz
2. Többnyelvű (egy emlékszövegen belül)
   - román–magyar
   - román–héber
   - román–angol
   - román–magyar–német
   - francia–magyar
   - orosz–román–magyar
3. Többnyelvű (külön-külön ugyanaz az emlékszöveg)
   - román és magyar
   - román és héber

V. EMLÉKÁLLÍTÁS – KORSZAKOK, TEMATIKÁK, ALAKZATOK. ELEMZÉS

A disszertáció strukturálása és az elemzés megkönnyítése és áttekinthetősége végett a kutatás anyagát képező szövegek termelődését korszakokban, kronológiai felosztás alapján vizsgálom. Célom úgy bemutatni és értelmezni ezt a szöveganyagot és a mögöttes eseménysort, hogy kirajzolódjék az emlékállítások időrendje, a különböző időbeli szegmensek hasonlósága, különbsége és egymáshoz való viszonya.

A korszak felépítésének, a *korszaktudat*nak a fogalmát az antropológiai hagyomány is ismeri. Az irodalomantropológia közvetítésével használjuk a fogalmat. A kolozsvári emlékállítás folyamatában a különböző események cezúrának tekintése az azonos térben élő emberek korszaktudatával függ össze. Kulcsár-Szabó Zoltán szerint maga a „korszak" is egy szelektív kategória, utólagos konstrukció. Az emberi élettapasztalatok, önértelmezések is szükségszerűen az idő reflexiójára kényszerülnek (Kulcsár-Szabó Z. 2000: 90). Korszakokban gondolkodunk, a mi jelenkorunk mindig egy (korszak)határtól számított. Odo Marquard szerint – akitől Kulcsár-Szabó Zoltán definícióját eredezteti – a korszakhatárok felépítése (sőt: lebontása és áthelyezése is), az idő „behatárolása" alapvető antropológiai igény, „határszükséglet" kifejeződése (idézi Kulcsár-Szabó Z. 2000: 90). A korszakváltásokat mindig csak meghaladottként, utólagos nézőpontból lehet szemlélni. A „nagy események" Kulcsár-Szabó Zoltán szerint „csak a történet későbbi alakulása (és alakítása) felől válnak »naggyá«, és emelkednek ki az adott pillanatban lezajló párhuzamos, akár széttartó események közül" (Kulcsár-Szabó Z. 2000: 91). Keszeg Vilmos a korszaktudatot „az időben való élés eszközének" nevezi, amely „tagolja a folyamatos időt, segít eligazodni az időben, a jelen és múlt közé választóvonalat húz, s amely megalkotja a jelen előzményét, összefüggésbe hozza a jelent a múlttal" (Keszeg V. 2006: 45).

A korszakolás segíti az anyag elrendezését. Azonban nem szeretném azt a téves nézetet sugallni vele, hogy az emberek mindig is rendelkeztek volna a maihoz hasonló korszaktudattal, a történések eseményközpontú időrendbe, korszakba tagolásának képességével. Tóth István György kutatásai arról győznek meg, hogy egyes helyeken az emberek egészen a közeli századokig nem a dátumok és a történelmi korszakok ismerete alapján élték meg az időt (vö: Tóth I. Gy. 1996: 82–86). Közhelyes, de minden bizonnyal igaz azonban, hogy a múltra való reflektálás képessége és igénye megvolt a régi korok embereiben is: ezek a reflexiók vélemények és előítéletek alapján értelmezték az elmúlt időt. Az előítéletek termelődésének egyik területe éppen a korszakra vonatkozik. Felületesen és torzítóan szokták a korszakokat jellemezni, de az időben való tájékozódásnak mindenképpen egyik legalkalmasabb eljárásai a sztereotípiák.

A továbbiakban a kolozsvári datálás és emlékállítás történeti korszakait vázolom a rendelkezésemre álló szöveganyag alapján. Az emlékállítás folyamatának korszakolási szempontjait az idő szegmentálhatósága adja. A különböző korszakok kijelölésében a fontosabb történelmi-politikai események, változások játszanak szerepet. A korszakok, rétegek szétválasztásához a hatalomváltásokat tekintem cezúraként, ezek azok, amelyek a leginkább látható változásokat hozzák magukkal.

Az anyag felosztásának szempontjait az alapozta meg, hogy az egyes korszakok hogyan valósítanak meg bizonyos emlékállítási gyakorlatokat. A gyűjtött anyag tartalmát figyelembe véve az emlékállítás történeti szakaszait előzetesen a következőképpen határoztam meg:

- a kezdetektől (1442) a reformkorig (1797/1799);
- a reformkortól az 1848–49-es eseményekig;
- 1849-től az I. világháború végéig (1918);
- a két világháború közötti harmadfél évtized (1918–1940);
- a II. világháború végétől a rendszerváltásig (1945–1989);
- 1989-től 2004-ig, ezt az időszakot a továbbiakban majd külön fejezetben vizsgálom.

A fenti felosztásban az első korszak a legnagyobb, amelyet az emlékállítási szokás kialakulási korának tartok. Jóllehet több társadalom- és politikatörténeti cezúra ismert ebből a korszakból (pl. 1541 – az Erdélyi Fejedelemség létrejötte, 1690 – Diploma Leopoldinum), társadalmi folyamatok (pl. reformáció, ellenreformáció, szabadságharcok), a korszakban regisztrált datálások és az emlékállítások nem kötődnek nyilvánvalóan az egyes (belső) korszakok szellemi ideáljaihoz.

A rendszerváltásokon kívül különböző társadalmi-politikai változások is árnyalhatják az egyes korszakok emlékezési szokásait. Az elemzések során igyekszem majd ezeket is kibontani. Az adott korszakok mikrotörténeti kontextusait ebből az anyagból nem lehet biztosan vázolni, az elemzések során egyéb, történeti forrásokra alapozó ismereteimre is hagyatkozom.

1. A kezdetektől a reformkorig (1442–1799). A datálás mint gyakorlati funkció

A Kolozsváron állított legrégebbi feliratok és emléktáblák a várfalak, vártornyok, templomok, középületek és lakóházak építéséről, létrejöttének körülményeiről tanúskodnak; a fennmaradt sírfeliratok és epitáfiumok a városi polgárok egyéni életútjának bemutatását, lezárását és megörökítését végezték el, a korszak fontosnak ítélt eseményeinek állított emlékek pedig a város jelenét és múltját örökítették meg.

1.1. Az alkotó egyén, az építkező polgárság

1.1.1. Erődítmények

1404 augusztusában és 1405 júliusában kelt okleveleiben Luxemburgi Zsigmond király amellett, hogy városi rangot adományozott, elrendelte Kolozsvár városának kőfalakkal való körülvételét, tornyokkal és árkokkal való megerősítését. Ez az építkezés, erődítési munka hosszú évtizedekig tartott, a várfalak, tornyok és kapuk a későbbiekben is folyamatos javításokat igényeltek. A város falait 2350 méter hosszú új városfallal erősítették meg. A várfalak mentén felépített 12 toronyból és 6 kaputoronyból három – a Szabók, a Posztócsinálók és a Takácsok tornya – teljes egészében, kettő – a Vargák és a Kőművesek tornya – részben ma is áll.

Az elkészült tornyok, kapuk és városfalak szinte mindegyikét megjelölték a kor nyelve szerint latinul és a korjelzés korabeli szokásának megfelelően az építkezési és javítási munkálatok idejével, megnevezték az éppen aktuális uralkodót, a város vezetését vagy a munkálatok irányítását végző fő- és királybíró nevét. A Közép-kaput 1449-ben, V. László idejében **[5., 6.]** építették. A Monostor-kaput 1476-ban **[9.]**, az emeletét 1576-ban **[48.]**

emelték, majd 1606-ban a kapuja „[Bocskai] István, Isten kegyelméből Magyarország és Erdély fejedelme stb. uralkodása alatt, bölcs és körültekintő Eötveös András városi fő- és Helt[a]i Gáspár királybíró urak által” **[81.]** lett helyreállítva. A Híd-kaput 1477-ben **[11.]**[137] és 1580-ban, „Báthori Kristóf méltóságos fejedelem, erdélyi vajda és a székelyek ispánja uralkodása alatt Budai Tamás fő- és Pulacher István királybírósága idejében” **[50.]** építették, 1591-ben pedig „az okos Münich (Barát) Péter főbírósága és Buday Tamás királybírósága idején” **[72.]** javították. A Szamos-hidat „nemes Viczei Péter uramnak, Kolozsvár város főbírájának idejében, 1692-ben” **[118**.] újították meg. A Szamos-híd őrházát 1544-ben építtette Ferenczi Antal főbírósága alatt **[25**.] létesítették. A Takácsok tornyát 1574-ben javították **[42.]**. A Kovácsok tornyát „az okos és eszes Ötvös András fő- és Filstich Péter királybírósága idejében. Krisztus 1612. évében” **[89**.] építették. A Szabók tornyát pedig 1629-ben, „Bethlen Gábor felséges fejedelem úr uralkodása idején. [...] Vendrich Pál fő- és Tolnai János királybírósága idején” **[95**.], majd – az 1707-es felrobbantása után – 1709-ben „nagyméltóságú liber báró Kriegbaum császári tábornok főhadvezér parancsára ismét megépíttetett” **[124**.], végül 1718-ban szorult javításra „Horváth Márton és Baumgarten János Kolozsvár város fő-, illetőleg királybírója idején” **[127**.]. A Magyar-kaput évszázadokig befalazva állott, „A FELSŐBBEK ENGEDELMÉBŐL/ 1794^{ben} KINYITTATOTT F[ő]BIRO/ BERTALAN JÁNOS K[irály]B[író] SZATHMÁRI/ P[ap] SIGMOND URAK IDEJEKBEN KO/ MIVES PALÉR LÉD[e]RER JOSEF ÁLTAL” **[173**.].

A Monostor-kapu és az Ötvösök tornya közötti falszakaszt 1581-ben „Báthori Kristóf, méltóságos fejedelem, erdélyi vajda és a székelyek ispánja uralkodása alatt, és a megfontolt Wolphard István fő- és Ferenczi Antal királybíró idejében” **[54.]** emelték, ugyanitt helyreállítási munkálatokat először 1641-ben, „Méltóságos és felséges fejedelem, Rákóczi György úr, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura és a székelyek ispánja. Nemkülönben bölcs és elővigyázatos Filstich Lőrinc Kolozsvár város fő- és Jó Mihály királybírája idején” **[100.]**, majd 1663-ban építkeztek, „midőn a város császári őrségének vezénylő parancsnoka Méltóságos gróf Brazza Hector úr volt, bírák pedig a bölcs és körültekintő Lintzegh János főbiró úr, Váradi János királybiró úr” **[113.]**. Ez utóbbiak idejében,

[137] Nagyajtai Kovács István szerint a felirat az előkapu homlokzatán volt, amit 1840-re már elbontottak (Nagyajtai Kovács I. 1840: 45, 1843: 72). „Lapjáról a’ szokatlan alakú jegyek – nagyok ’s földhöz közel lévén – mindennek eléggé szemibe ötlöttek; de közönségesen nem ismertettek és megmagyarázhatatlanoknak tartattak; sőt mintha hieroglyphák volnának azoknak tartatnak általjában most is. Kik tudják vagy hallották, hogy hazánkat géta-dákok, góthok, gepidák is lakták, azok e’ nemzetek’ valamellyike’ betűjinek gondolják lenni; legtöbben vannak, kik dák betűknek vélik, ’s éppen a Decebalus’ idejéből valóknak.” (Nagyajtai Kovács I. 1840: 45.) „Némelly régibb történetiróink, talán szóhagyomány után, azt beszélik: Decebalus éppen Hídkapu előtt ölte meg magát; innen többen úgy vélekednek, hogy e’ helyen, hol most Kolozsvár fekszik, már ő elkezdett volt várost épitetni a’ Domitianustól kapott kézmivesek’ és művészek’ segítségével, ’s ő vésette az említett előkapura is ama’ jegyeket; vagy pedig honfiai tétették oda, az ő itt történt szerencsétlen halála’ emlékezetére; azonban mit jelentsenek a’ jegyek, mellyek gyanítólag dák betűk, ma már megfejteni nem lehet; mert a’ dák nemzet’ kihaltával (?), annak betűji is elenyésztek.” (Nagyajtai Kovács I. 1840: 46.)

„E felirat jegyeit a monda Decebal dák király idejéből való dák betüknek tartja s Benkő [József], Huszti [András] s más késő századi irók műveikbe felvévén, a mondát kiegészitőleg azt irják, hogy abban a szerencsétlen királynak a hídkapu előtti téren történt önkivégzése emléke volna örökitve. Szerintük t. i. a mai Kolozsvár helyén a Domitianus császártól békedij fejében kapott kézművesek és mesteremberek segélyével már Decebal kezdett volt várost épittetni, s ő az épités, vagy alattvalói az ő itteni halála emlékére vésették kőre ama jegyeket sat. Azonban e hagyomány hihetőségét elenyészteti azon történeti bizonyosság, hogy ama jegyek arab számok, melyek a XIII. századon kezdve a XVII. végéig gyakran fordulnak elé az oklevelekben és feliratokban, s itt – a monda szerénti – egyik történelmi mozzanatot sem, hanem tisztán az 1477. évet mint az említett előerőd vagy inkább a külső hídkapu-bástya épitési évét jelölik.” (Jakab E. 1870a: 112.)

1663-ban épültek a Monostor-kapu melletti egyéb falszakaszok **[114., 115.]**, illetve a Vargák és a Torda-kapu közötti szöglettorony **[113.]**. A Monostor-kapu mellett „Leomolván e várfal: egész alapjától kezdve újraépíttetett Nagytekintélyű Vízaknai Bereczk György orvostudor főbírósága és Kurtány József első tanácsos felügyelősége alatt" 1716-ban **[125.]**. A Torda-kapu melletti várfal 1646-ban, „Méltóságos úr, Rákóczi György erdélyi fejedelem, Magyarország Részeinek ura, s Székelyek ispánja uralkodása alatt", „Okos és körültekintő Kovács Gáspár, Kolozsvár fő-, nem különben Hermann András királybíró urak idejében" **[104., 105.]** épült. A Közép-kapuhoz közeli külső falat annak leomlása után 1650-ben, a „Nagyságos és fenséges Rákóczy György erdélyi fejedelem uralkodása alatt" **[106.]** rakták újra. A Széna utca és a Monostor-kapu közötti várfalat 1717-ben „Horváth Márton, Kolozsvár szabad királyi város fő-, és Johannes Baumgarten királybírósága idején" **[126., 127.]** állították helyre.

A város erődítményeinek építése – mivel a város védelmét szolgálta – nagyon fontos eseménynek és közösségi megvalósításnak számított. Ezeknek a középítményeknek az építése a város függetlenségének emlékezeteként maradt fenn. „Voltak és vannak hazánkban városi várfalak, mellyek a' vidékek' sőt egész hon' segítségével építtettek. Ezt Kolozsváréiról nem állíthatni. […] …a' kolozsváriak várfalaikat eleve is saját költségeikkel építtették; mert később kétségen kivűl azokkal, mint a' várfali feliratok tanusítják." (Nagyajtai Kovács I. 1840: 75.) A polgárság által emelt erődök falain a feliratok és emléktáblák büszkén hirdették, hogy a hídkapu, a várfal és a Szabók tornya „publicis civitatis expensis" („a város költségén") **[50., 54., 95.]**, „az városnak akarattyából" **[51.]** épült, az Ötvösök tornya és a mellette álló várfalak helyreállítása pedig „közköltségen és -munkával" **[100.]** történt.

Az építkezés körülményeiről, a nehézségekről tanúskodó sorok kiemelik a városlakók áldozatait. A Szamos-híd őrházát 1544-ben, járvány közepette építették: „Midőn pestis dult a hazában, és szomszéd helységekben, s mindeneknek lelke fölháborodva, a fenyegető halál miatt munkától és tisztök teljesítésétől megszűntek: Ferenczi Antal, Kolozsvár főbírája, bölcs és előrelátó férfiu, kötelességei érzetében, e müvet létesitette, hogy a halál és vészek közt szolgáljon annak emlékeül, hogy ő hazáját mind jó törvényekkel, mind nyilvános épületekkel diszesiteni akarta." **[25.]**; a Monostor-kaput 1606-ban „Egész Erdélynek, amaz eléggé soha meg nem siratható, bámulatos, mindenkire nézve siralmas, annyi évekre terjedő nyomorai közt, s végzetes romlásakor" **[81.]** állították helyre.

A védművekre Isten áldását kérték, illetve bibliai idézetekre alapozó szövegeket, jelmondatokat vésték: „Ha az Úr nem védi a várost az ellenség cselétől, az emberi őrök és seregek semmi esetre." (Zsolt 127 változata) **[6.]**; „Erősebb az, aki önmagát győzi le, mint az, aki a legerősebb falat. Nincs is ennél nagyobb hősiesség." (Péld 16,32 változata) **[42.]**;[138] „Nyomorúságaim napjaiban segítségül hívtalak tégedet Istenem […] s te megítéltél engemet.

[138] A Takácsok tornyának feliratát (disztichont) a helyi hagyomány szerint I. Napóleon is ismerte. „Ezt Kolozsváratt csaknem minden diákos ember, sőt némelly némber is tudja. – Mondják, tudta Napoleon is. – Századunk' első huszadában – imígy forog szájon a' monda – egy hazánkbeli gróf vagy báró Francziaországban utazván, szerencsés volt Napoleonnak udvarolhatni. A' császár hallván Erdélyből származtát, sokat tudakozódott róla; többi köztt kérdette azt is: Mi van írva Kolozsváratt a' Szamosra nyíló kisajtó feletti bástyára? 'S midőn a' kérdeztetett megmondani nem tudta; azt az intést adta néki: »Mig az ember nem tudja, a' mi honában tudni való, addig ne utazzék idegen országba.«" (Nagyajtai Kovács I. 1840: 58–59.)

„Nem tudván utazónk felelni, tanácsul kapta, hogy a mig az ember nem tudja, a mi honában tudni való, addig ne útazzék idegen országba" (Jakab E. 1888a: 196).

A szöveg benne van a későbbi versbeszedett latin közmondásgyűjteményben is: *Carminum proverbialium totius humanae vitae*, 1576.

Miért is szüntelen dicsőítésedről elmélkedem s nevedet mindörökké magasztalom.” **[89**.] (Az első sor a Zsolt. 50,15 változata.); „Úristen, őrizz meg minket békében!” **[95.]**; Isten a mi védelmünk. **[100.]**; „A legjobb, legnagyobb Istennek.” **[104.]**; „Isten segítségével.” **[105.]**.[139]

1.1.2. Templomok és iskolák

Az egyházi és oktatási intézmények és épületek alapítása, építése, módosítása és helyreállítása kiemelt esemény és így a megörökítésre is érdemes, a jövő értékelésére is számot tartó cselekedet volt.

1442-ben befejezés előtt állott a főtéri Szent Mihály-templom, egy felirat a „legkegyelmesebb Zsigmond” királyról is megemlékezett **[1.]**. A templom főbejáratánál az ószövetségi Mózes féldomborművű mellszobrát és Szent Mihály domborművét helyezték el, amelyeket gótikus (minuszkuláris) betűkkel vésett feliratok követtek. Az előbbi alá bibliai idézet (isteni ígéret és felhívás) került **[3.]**, az utóbbi alá az állítás megörökítése: „Az Úr 1444. esztendejében helyezték el ezt a képet e Szent Mihály főangyalnak szentelt anyaszentegyház számára.” **[4.]**.[140] Jakab Elek egy 1458-as emlékkő feliratát és fordítását is közölte: „Az Ur 1458-ik évében készittette e művet előrelátó Ilia István, maga és barátai üdvéért.” **[8.]** (Jakab E. 1870a: 422).[141] A templom déli oldalának Golgota-domborművét 1505-re datálták **[13.]**, a kő sekrestyeajtó-keretet 1528-ban faragtatta Iohannes Cly(n) **[15.]**, az ajtószárny 1534-ben készült **[16.]**. A templom körüli – az egyház számára jövedelmező – boltok építéséről 1557-ből **[30.]** és 1613-ból tudósítanak feliratok **[91.]**. A torony elpusztulásáról és az 1633-as helyreállításáról részletek: „Isten segítségével helyreállíttatott a kolozsvári plébániatemplom tornyának majd a felét kitevő felső és újból felépíttetett az Úr 1633. esztendejében [...], ércgombot tettek rá október 22. napján, akkor a kegyetlen pestis dühöngött. Szeptember 18-án, amely vasárnapra esett, 2 órakor egy villámcsapás következtében leégett és a gomb is lezuhanván két részre tört.” **[96.]**. A templom alapítására, visszavételére és felújítására emlékeztettek a szentély oszlopíveinek egykori feliratai: „A fenséges Zsigmond [király] kegyelméből alapították 1442-ben”; „VI. Károly kegyelméből visszavették 1716-ban”; „Erejébe és díszébe visszahelyezték 1737-ben.” **[138.]**. 1752 és 1756 között – egy emléktábla tanúskodik róla – „Bíró János, a károlyfehérvári [gyulafehérvári] székesegyház kanonoka, kolozsvári plébános által” restaurálták a kápolnákat **[152.]**. A Szent András-oltárt 1766-ban lőrincrévi Koncz Éva állíttatta **[156.]**. A gróf Bánffy család családi kriptáját 1773-ban nyitották meg **[163.]**.

A város első tulajdonképpeni emléktáblája a plébánia építési eseményét örökítette meg. Ez egy latin nyelvű emléktábla, amely ma a Szent Mihály-plébánia épületének emeletre vivő lépcsőfordulója után, az ablak alatt található: „Ezt az épületet építette Szent Mihály főangyal tiszteletére tisztelendő Slevnig Gergely, a törvénytudomány és a szabad művészetek koszorúsa, ez időben a város [Kolozsvár] plébánosa, különösen előrelátó Veres Tamás és Slevnig György városi bíró urak, az ő nagyatyja és szülői és más jó emberek javaiból, akiknek jutalma el van téve az egekben ML’(=1050, azaz 1450).”[142] **[7.]**. Az épület napóráját 1481-re datálták[143] **[12.]**.

[139] Egyéb adatok várfalak és tornyok építési és felújítási emléktábláiról: Balogh J. 1985: 131–142.

[140] Ehhez meg kellett csonkítani a már előtte ott levő német birodalmi császári sas címerét. A gesztus értelmezhető úgy is mint egy kevésbé érvényes reprezentáció felülírása.

[141] A történész Eszterházy János munkájából idéz. Én nem találtam meg sem a hivatkozott helyen, sem a templomban a feliratot.

[142] A tábla magyar nyelvű fordítását Jakab Elek közli: Jakab E. 1870a: 441.

Maróthi Lukács hittérítői munkájáról és az első református gyülekezetről és imateremről egy – a 17. század első évtizedében – táblán elhelyezett disztichon emlékeztette a várost: „Imhol a hely, nézd meg, hol a város aranyszavu papja/ Isteni szent igét zenge: Maróti Lukács./ Lásd, ez a ház, ez a ház hajdan bölcső vala, melyben/ Kis csecsemő korban ringa a kálvini hit./ Számra kevés népség, ki nyáj itt gyűl vala, /Még kezdetbe' kicsiny volt a hivők serege./ Ámde a gyülekezet nőttön-nőtt, mígnem az Isten/ A háromságos, nagyranövelte hadát./ Eötves Ágoston György, e ház örökös tulajdonosa állította e márványlapot emlékezetül."[144] **[87.]**.

Báthory Gábor fejedelem 1612-ben a Farkas utcai templomot, az „annyi évek során át elpusztult, ronda állapotban levő, s nem szent célokra használt szentegyházat" adományozta a református egyháznak **[90**.]. A „jeles jótétemény örök emlékezetét" egy 1626-os szöveg is kiemelte **[93.]**. A közelben álló református parókia épületét 1751-ben egészítették ki **[151.]**.

A kolozsmonostori jezsuita kápolna építési hullámait több (tizenegy darabból álló, kompozícióba szervezett) emléktábla örökítette meg. Perényi Katalin bárónő 1657-es emlékköve mellett, az 1657 és 1693 közötti (majd 1807-es) építkezések táblái több uralkodót emeltek ki: Báthory István király és Rákóczy Zsigmond fejedelem adományait, Rákóczi György fejedelem támogató beleegyezését, Bethlen Gábor fejedelem bővítéseit, illetve I. Lipót császár engedélyezését örökítették meg. Az építkezéseket és a rend működését támogató uralkodók emléktáblái alatt dicsőítő feliratokat helyeztek el. (A megemlékezések sorát az 1807-es helyreállítás emléktáblája zárta.) **[110.]**.

Évszámrejtő felirat emlékeztet a kegyesrendi templom alapkőletételére (1724) **[133.]**, a lorettói ház alapítására (1745) **[145.]**, illetve a minorita templom tornyának javítására: „egy gyászos veszélykor összeomlott, s felséges Mária Terézia kegyes adományából helyreállították" (1782) **[169.]**.

A ferences templom egykori Nepomuki Szent Jánost ábrázoló oltárképe fölött a korabeli adományozást örökítették meg: „Ezt a kápolnát méltóságos torockószentgyörgyi Thoroczkai János liber báró, Fogarasföld örökös- és főkapitánya emelte 1737-ben." **[139.]**.

A vizsgált korszak végén emelték az unitárius templomot (1796) **[179.]**, a boltozat magyar felirata az egyházközség áldozatáról emlékezett meg: „AZ EGYETLEN-EGY ISTEN/ TISZTELETÉRE ÉPITET-/ TE A KOLOZSVÁRI UNITÁ-/ RIA EKKLE'SIA. 1796" **[180.]**.

A ferences kolostort Izabella királyné 1557-ben iskolává alakíttatta. A királyi adományozást emléktábla is szentesítette: „Királyi adomány vagyok, ez iskola és a szegények öröksége; a ki javaimat – ezeket és másokat – máshová fordítja, töröltessék ki az élők könyvéből s az emberek emlékezetéből." **[31., 32.]**. Csanádi Pál iskolaigazgató pedagógusi és térépítési tevékenységét is az emlékezetes múlt kategóriájába sorolta az akkori város. Emléktáblája a ferences kolostor udvarának falán kapott helyet: „Az elődök emlékezete sértetlen. Kolozsvári Csanádi Pál, a bölcselet és orvostudomány doktora és az 1608. évtől az 1620. évig a haza iskolájának dicséretes igazgatója elsőnek honosította meg az iskolákban a gyakori vita és az előadások emlékezetben tartásának szokását. Ezt a huzamosan kopár udvart saját kezével ültetett és elhelyezett fákkal díszítette és minden utódnak alkalmassá tette." **[99.]**. A katolikus nemesi konviktus épülete 1735-ben épült **[136.]**. Egy névtelenséget kérő

[143] „A napórán lévő évszám Gergely plebános lemondásának évét jelzi. Ugyanis Mátyás király a plebánus és hivei között fenforgó viszályt, egyéniségét jellemző erélyes intézkedéssel akként oldotta meg, hogy Gergely plebánust hivataláról lemondatta. Valahányszor a napóra mutatójának árnyéka ez évszám mellett elhalad az örök mulandósággal egyidejűleg mindannyiszor Scleynig Gergely emlékét is feleleveníti." (Sándor I. 1913a: 8, Sándor I. 1924: 44.)

[144] Márkos András fordítása (Márkos A. szerk. 1944: 35 és 63).

adományozó nemes gesztusáról is tudunk ebből a korszakból: „Ez a ház az árva gyermekeknek adatott és adományoztatott, a kicsiny árvák sokaságának, akiket az égi Atya fiaiként segít és oltalmaz. Te pedig, aki itt jársz és ezeket olvasod, ne akard kíváncsian megtudni az alapító nevét, mert egyedül Istené a dicsőség, a dicsőség és a tisztelet, aki a királyok királya s az uralkodók ura gyanánt őrzi a szülőtleneket, mint szeme világát és segítője az árváknak. 1742."[145] **[141.]**. A kolozsmonostori jezsuita rendház és iskola kapuját 1747-ben emelték **[148.]**, a Református Kollégiumét pedig 1762-ben állították helyre **[153.]**, a jezsuiták papnevelő intézetének szekérkapuját 1769-ben fejezték be **[158.]**.

A bemutatott, közösség által létrehozott feliratok és emléktáblák mellett meg kell említenünk az (egyéni) emlékhagyás és nyomhagyás egyik jellegzetes válfaját. Azokat a „nemhivatalos", karcolt vagy bevésett szövegeket sorolom ide, amelyek pl. a létrehozóik nevét, foglalkozását, a létrehozás időpontját örökítették meg. A Szent Mihály-templom 1442-es építési eseményéről tudósított egy – talán későbbi – vörös, antikvás kézírás is **[2.]**. A templom talán fellelhető egyéb szövegek: G·C·/ 1559; egy magyar nyelvű töredék 1599-ből **[79.]**; 1571; M/ 1613; FRANCISCUS MIHAY ALMASI/ 1714; a ferences kolostor ebédlőtermében: B·H·W/ 1566 **[35.]**; GRE[gorius]/ BELT[-]/ EKI/ 1571 **[38.]**; a ferences kolostor folyosóján: I·P/ 1589 **[69.]**; egy töredék 1609-ből és 1658-ból **[111.]**; a monostori plébániatemplom falán a „Szónoklat-tanító (vagy -tanuló) Lamas H. József" 1773-ban **[164.]** és „GYÖRFFI" is ugyanebben a században örökítette meg magát **[121.]**. [146] Úgy vélem, hogy ezeknek a szövegeknek a szakrális objektumokon való elhelyezése a megörökítés szándéka mellett az egyéni oltalomkérés, -kieszközölés eljárását is jelentik.

1.1.3. Lakóházak és építmények

A középületek (várfalak, vártornyok, templomok, iskolák) létrehozásával szemben a lakóházak és építmények, épületelemek (ablak, ajtó, kapu) létrehozását az egyéni teljesítmény felmutatásával örökítették meg.

Több esetben csupán névvel vagy monogrammal, illetve címerpajzzsal vagy céhjelvénnyel ellátott évszám jelöli az eseményt. P. S. 1552-ben **[28.]**, B. E. (Bogner Emrich/Imre) 1569-ben **[36.]**, M. (Petrus Minch?) 1583-ban **[58.]**, C. K. D. 1588-ban **[68.]**, Endres Hertell 1598-ban **[77.]**, S. S. (Stephanus Schorser) 1599-ben **[78.]**, Marcel Mihály és Filep Zsófi 1628-ban **[94.]**, A. R. (Andreas Rhau/Szőrös) 1636-ban **[98.]**, B. A. 1646-ban **[103.]**, G. M. L. 1653-ban **[108.]**, Bulcsesdi Sára 1698-ban **[119.]**, Czegei Wass Dániel és Vay Judit 1722-ben **[129.]**, U. G. és Sz. A. (Újhelyi Gábor ötvös és felesége, Szőlősi Anna) 1724-ben **[130., 131., 132.]**, M. A. T. 1740-ben **[140.]**, D. S. (Dávid Sámuel szabómester) 1795-ben **[177.]**, Sz. A. O. D. és Sz. P. A., illetve Johann Gutt és Elisabeta Binderin 1796-ban **[178.,**

[145] Egy szász évvel később elhelyezett emléktábla feloldotta a névtelenséget: „Galántai Esterházy Dénes gróf ezt a házat, amelyet néhai őse, rátóti Gyulaffy László 1748-ban az árváknak ajánlott fel, s amelyet a legfelsőbb rendelkezés kiegészítésére később árverésen eladásra bocsátottak, ahol Esterházy Nepumok János gróf készpénzen vette meg, majd a testvéreivel való osztozáskor – Bécsben, 1840. június 1-jén – neki jutott, 1842-ben megjavította. Isten nagyobb dicsőségére." **[204.]**.

[146] Több szerzőnek például a pompeji művészetről (Castiglione L. 1973: 69–72, F. P. Maulucci Vivolo 2002) vagy az ókori Rómáról (Szepessy T. 1968: 57–58) szóló munkái figyelmeztetnek arra, hogy a régi korok firkálásai ma már művelődéstörténeti értékkel bírnak, a jelenkor kegyelettel tekint ezekre a szövegekre. Keszeg Vilmos aranyosszéki példái napjainkig kimutatják ennek a gesztusnak a meglétét (vö: Keszeg V. 2008: 377–379). A kolozsvári példákat a későbbi koroknál is bemutatom.

181.], Johannes Akesman és Catarina Schusterin pedig 1797-ben **[184.]** örökítette meg építkezését.

Az építtető neve nélkül, egy pincelejáróba falazva tudósít egy szöveg, hogy „A kamra (pince) boltozata 1539-ben készült." **[22.]**. Csak az 1788-as évszám emlékeztet a Knoblauch-, illetve gróf Nemes-ház építésére **[172.]**.

Az építkezések amellett, hogy az egyéni teljesítmény látható jelei voltak, az újkori polgár számára lehetőséget teremtettek a keresztény erkölcs, a humanista eszmék és a reneszánsz életérzés megjelenítésére: az ajtó-, ablak és kapukeretekre, a házak homlokzatán vagy belsejében elhelyezett emléktáblákra bibliai idézeteket, jelmondatokat, aforizmákat, közmondásokat is felvésettek.

A bibliai idézetek, vallásos jellegű szentenciák feliratok formájában történő elhelyezése a 15. század végétől a 17. század végéig dokumentálható eljárás. A középkori vallásos hagyomány mellett a reformáció által is felerősített, popularizált vagy elérhetőbbé tett vallásos kánon megjelenítéséről van szó. Ezekkel a szövegekkel a tulajdonosok védelmet kértek, moralizáltak; a vallásos értékek és keresztény erények hangoztatása az építtető önideálját is megörökíteni volt hivatott.

Slevnig György plébános kérését az ajtókeretre vésette: „Emlékezzél meg rólam. G S 1477" **[10.]**. Wolphard Adorján szász humanista ablakkereteit és ajtókeretét feliratozta: „Az Úr felemeli a lesújtottakat. 1534." **[18.]** (Zsolt 146,8), „Isten a mi oltalmunk és erősségünk, 1536." **[20.]** (Zsolt 46,2), „Égbe vezet, szolgálni Urunkat, a többi hazugság. Elmúlik minden: istenimádat örök. 1541." **[23.]** (Mt 24,35, Mk 13,31 és Lk 21,33 változatai). A Püspöky-ház ajtókeretét 1541 körül állították: „Istenünk beszéde mindörökre megmarad. Ézsaiás 40[.8]." **[24**.**]**. A Basta-ház egykori egykori ajtófelirata szerint „A ki benne hisz, nem szégyenül meg. H., 1553-ban." **[29.]** (Ésa 28,16, Róm 9,33). Egy Pákey Lajos rajzaként fennmaradt 16. századi kapukeret magyar nyelvű – egyébként helytelenül vésett – bibliai idézetet tartalmaz; mai átírása „Hatalmasságnak Ura, boldog ember, aki benned bízik" **[34.]** (Zsolt 84,13 alapján). Münich/Barát Péter centumpater ajtókerete: „És a világ elmúlik, és annak kívánsága is; de a ki az Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké. Münich Péter, 1574." **[43.]** (1 Ján 2,17). A Wolphard–Kakas-ház kandallójának felirata: „Az Isten a kevélyeknek ellenök áll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ád. 1582." (Jak 4,6) **[56.]**. N. ötvös magyar ajtófeliratának mai olvasata: „Az mit ('amit') elkezdesz, bízd az Istenre teljes szívedből, mert az az Istennek parancsolatjának megtartása. Ne ítélj, nem ítéltetel. Tekints(d) meg önmagad. N. I.,[147] 1586." **[67.]** (Jób 22,21, Mt. 7,1). C. K. 1591-es ablakkerete: „Ímé, meggyógyultál, többé ne vétkezzél. János 5[,14]." **[71.]**. Filstich Lőrinc ajtókerete (1591 körül): „A derék asszony koronája az ő férjének." **[73.]** (Péld 12,3). Andreas Rhau/Szőrös 1636-os ajtókeretének felirata: „De valóban nagy nyereség az Istenfélelem, megelégedéssel." **[97.]** (1 Tim 6,6).

Petrus Daumen centumpater ajtókeretén van az első német felirat; fordítása: „Isten hatalmában e ház, 1595. Petrus Daumen." **[74.]**.

A franciaországi trappista szerzetesek szokásos köszönését tartalmazza Benneck Henzler ötvös ablakfelirata: „Emlékezz a halálra. Az Úr 1584. esztendejében, HBR." **[59.]**. Ugyanezt vésette 1699-ben Mathias Roth is az ajtókeretére **[120.]**.

Az emlékeztető szövegek egy másik csoportját az építtetők jelmondatai teszik ki. Ezek a keresztény értékek mellett a polgári erkölcs tömör megfogalmazásai. Wolphard Adorján ablakkeretekre vésett jelmondatai: „Nyitottság és mértékletesség. 1534" **[17.]**, „A mi szokásunk körültekintően munkálkodni." **[19.]** (1534–1544). A Rácz-ház ajtókeretén: „Az

[147] N. ötvös, Nyári Márton vagy Nagybányai János.

igazság gyűlöl követni valamit. 1536.” [148] **[21.]**. Wolphard István főbíró ajtókerete: „Semmi sem erősebb az igazságnál. 1581.” **[53.]**. Benneck Henzler ezüstműves ajtófelirata: „Míg igazul élsz, ne gondolj a rosszak szavával. Az Úr 1586. esztendejében, HBR.” **[65.]**. A Farkas-ház homlokzatának jelmondatai: „Az irigységet viselni vagy a bátor vagy a boldog tudja. Fölöttébb nyomorúságos szerencse az, amelynek nincs ellensége. 1642. május 7.” **[101.]**. B. K. 1643-as ajtókeretén: „Az erények elseje féken tartani a nyelvet.” **[102.]**, G. M. L. 1654-es ajtófelirata: „Bízzál, de nézd meg kiben.” **[109.]**.

Beszterczei György ajtókeretének tanítása: „Hallj, láss, hallgass, ha békében akarsz élni. B. G., 1559.” **[33.]** Ugyancsak felszólítás került egy másik ház ajtókeretére is (kb. 1660–1680 között): „Szünetben maradj kinn, ok nélkül ne menj be!” **[112.]**.

Az építményeken fellelhető jelmondatok az emberi lét múlandósága okán az idő helyes felhasználására, az élet alaptörvényeire, a társas együttélés szabályaira, az egyéni érvényesülés alapkövetelményeire, a polgári értékekre – bátorság, takarékosság, barátság, igazságosság, erényesség – figyelmeztették a város polgárait.

Az újkori feliratok jellegzetességének számít az ókori munkákból vett aforizmák és maximák használata. A reneszánsz szellemiségű polgárok a humanista eszmék hatására az ókori tudást, tanításokat hasznosították, illetve használták fel feliratokként. Wolphard István centumpater ajtókeretei: „Úgy élj: vár a halál s fut az óra. 1579.” **[49.]** (Aulus Persius Flaccus: *Satirae*, V. 153), „A természet semmit sem helyezett olyan magasra, hogy azt a bátorság ne érné fel. 1590. Isten adta nekünk e nyugalmat.” **[70.]** (Quintus Curtius Rufus: *Historiarum Alexandri Magni Macedonis librii qui supersunt*, VII. 11, 41.; Publius Vergilius Maro: *Bukolikák* I. 6.). Ugyanitt, ház 16. század végi kandallójának körirata: „STW (Stephanus Wolphard) Szegénységem számomra nyugodt életet biztosít, mialatt tüzem szüntelen lángokkal világít.” **[27.]** (Albius Tibullus: *Elégiák*, I/I. 5–6). Münich/Barát Péter centumpater ajtófelirata: „Késő takarékoskodni akkor, amikor már a zsák fenekét éred. Az Úr 1573. évében.” **[41.]**. (Lucius Annaeus Seneca 1. leveléből). Benneck Henzler ezüstműves kapu- és ajtófeliratai: „A szerencse akár az üveg, amikor csillog, eltörik. Ma nekem, holnap neked. 1584, BHR.” **[60.]** (Publilius Syrus: *Sententiae,* V. 171; Jesua Sirach könyve), „Így múlik el a világ dicsősége. Az Úr 1586. esztendejében, BHR.” **[66.]** (– benne van a latin vallásos gyűjteményben: *Imitatio Christi*, I. 36). A Tivoli-ház kapuzata: „A szerencsétlenséget vonzod, ha boldogságoddal kérkedsz. 1595” **[75.]** (Publilius Syrus: *Sententiae*, I. 12 alapján). Filstich Lőrinc centumpater két ajtókerete tartozik ide: „A hű barát erős védelem.” **[73.]** (1591 körül) (Jesua Sirach könyve, 6.14), „Az erény kísérőtársa az irigység. Filstich Péter, 1597.” **[76.]** (ismeretlen ókori latin szerző).

Heltai Gáspártól eredeztethető a Püspöky-ház (vagy fogadó) homlokzatának szövege: „A természet azért adta a kocsmát, hogy megpihenjünk, nem hogy lakjunk benne. Bácsi Péter, 1571.” **[39.]** (Heltai Gáspár: *A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus*). Egy polgár közmondást helyezett az ajtókeret datálása mellé: „Nem hallatszik, hogy az alvilági Pluto annyira merészkedne, mint amennyi a féktelen szerzetesről és az álnoksággal teli vénasszonyról hallható. J. Z., 1572-ben.” **[40.]** (– benne van a későbbi latin versbeszedett közmondásgyűjteményben is: *Carminum proverbialium totius humanae vitae*, 1576.).

A 17. század elejétől megjelentek a hosszabb, tartalmasabb építési feliratok. Egy javítási emléktábla arról emlékezik meg, hogy „Az Isteni kegyelem segítségével épült e fal becsületes Tömösvári [temesvári] Sárának, a néhai óvatos és körültekintő férfiú, Rósás János úr, Kolozsvár egykori magyar szenátora özvegyének munkájával és saját költségével, s a

[148] Értelem szerinti fordításban: „Az igazság önmagáért van.”.

szomszédok minden segítsége nélkül, az Úr 1610. évében szeptember 7. napján." **[88.]**. Rhédey János grófról az általa emelt épületben emlékeztek meg, az építtetés mellett az utódok számára legfontosabb genealógiai, biográfiai adatokat is felmutatva: „Kegyelmes és méltóságos gróf kisrédei Rhédei János úr, az egykori magyar király Aba nemzetségéből származó igen régi Rhédei családból való, magát a hadvezetésnek 35 évig szentelő, különféle tisztségek és méltóságok viselője, majd ő császári, királyi és apostoli felségének kamarása, altábornagy, a királyi [Mária] Terézia katonai rend lovagja, a nemes testőrsereg első hadnagya, ennek a [szerzeménynek a] megszervezője, első építője és díszítője emlékezetére. Született 1713-ban, elhunyt 1768-ban." **[157.]**. Vargyasi Daniel Polixéna bárónő építkezéseit így örökítették meg: „Az undortól és a gondoktól, melyekkel a város füstös tetői telve vannak, hogy a maga és utódainak lelke néha nyugalmat leljen, e kert közepében ezeket a házakat építtette vargyasi Daniel Polixéna bárónő, özvegye az egykori hadadi Wesselényi István bárónak, az Úr 1770. esztendejében." **[159.]**.

A társadalmi csoportok közül még a céhesek tevékenysége szembeötlőbb. A mészáros céh épülete 1603-ban **[80.]**, a pénzváltó és aranyműves ház 1608-ban **[86.]** készült. A mészáros céh épületét 1726-ban javították **[134.]**. Takáts Mihály kötélverő 1763-ban építkezett **[154.]**. A középületeket tekintve a Tanácsház felújítása volt emlékezetre számot tartó esemény **[107.]**.

Az építkezés lehetőséget teremtett az egyén számára a személyiség és jellemideál nyilvános felépítésére, az egyénnek a közösség felé önmagáról kialakított képének bemutatására is. Nem tudjuk mennyire, de minden bizonnyal állíthatjuk, hogy a reformáció nyomán megjelenő protestáns etika és individualizmus is szerepet játszott a keresztényi és polgári erények hivalkodó felmutatásában, forgalmazásában, a bibliai és irodalmi passzusok ilyenfajta popularizálódásában. Viorica Guy Marica a reneszánsz feliratokat vizsgálva polgárok irodalmi műveltségét, a reneszánsz életérzés kifejezésének vágyát is kiemeli: „A Kolozsváron fennmaradt bölcs mondásoknak e kis gyűjteménye a városi értelmiség adott intellektuális színvonalát tükrözi, illetve ennek olvasmányélményeiről árulkodik. Egy széles látókör kristályosodik ki, mely meghaladja a város határait, és egy európai közösség humanizmustól átitatott gondolkodásmódját példázza. E kis etikai útmutató, mely a sztoikus határozottságot a bölcsességgel, az ókori szellemiséget a kereszténnyivel ötvözi, egy olyan életmód általános koordinátáit nyújtja, melyet magasabb rendű eszmék vezérelnek." (V. Guy Marica 1998: 31.)

1.2. A halottak emlékezete

A sírfeliratok és epitáfiumok mint az egyéni életút és teljesítmény összegzései fontosak a mi elemzésünk szempontjából. Ezek a lezárult élet, a befejezett életpálya narratív megjelenítései. A városon kívül létrehozott temető megnyitása előtt a város polgárai – a középkori városokban elterjedt szokás szerint – a templomi kriptákban, a templomok környéken, a várfalak mentén stb. temetkeztek.

A Házsongárdi temető megnyitása után (1503-ból való az első említése) még vannak temetkezések a városnak ezekben a szakrális vagy központi tereiben. A várfalak mentén fennmaradt legrégebbi sírfeliratokat magyar nyelven szövegezték. Ezekre jellemző a tömörség, mindössze a felmenő számontartásával az elhunyt nevét és a halál idejét örökítették meg. Ötvös Antalné Választó Borbára sírfeliratával példázzuk: „IT: FEKZYK: VALAZTO/ GERGOLY: LEANIA:/ BORBARA: A'ZONY:/ OTOVOS ANTALNE:/ HOLT: MEG:

NAGBOLDOG[-]/ A'ZONY NAPYAN: 1574"[149]. **[45.]**. A várfalakon fennmaradt magyar feliratok Was Tamás, 1507 **[37.]**, Íjgyártó János és leánya, 1574 **[44.]**, Bányai Ötvös János, 1574 **[47.]**, Szakmáry Fazakas Jakab, 1852 **[57.]**, Nyírő Istók, 1585 **[62.]**, Pécsi Tölcséres Kata, 1585 **[63**.], Begreczi Bálint és Viczey Márta, 1607 **[85.]** haláláról emlékeztek meg. Az ugyanitt fennmaradt latin nyelvű szöveg – valószínűleg a korabeli irodalmi nyelvben való jártasság okán – már kiforrottabb: „Itt temették el Lukácsot, nemes Szőlősi Lukács deák fiát. Ó, kiváló fiam! Sírj és könnyezz, beszéd! Édes szeretetedre emlékezik a nyelv. Az Úr 1574. esztendejének október 3. napján." **[46.]**.

A szakrális terekben való temetkezés és a halottaknak való emlékállítás főként a nemesi és polgári réteg reprezentációs törekvéseit mutatja.

Az unitárius templomban van Lachovius András lengyel prédikátor (1691) latin sírköve **[117.]**. A Farkas utcai templom oldalában található Baczoni I. Máté teológia és bölcsészet tanár 1742-ből **[142.]**, a templomban pedig gróf Bethlen Ádám 1772-ből **[161.]** és borbereki báró Alvinczi Gábor, 1788-ból **[171.]** való latin sírfeliratai. A ferences templom latin sírfeliratai dési báró Diószegi Mihály (1746) **[146.]**, királyhalmi gróf Petki Zsuzsanna (1750) **[149.]**, göncruszkai gróf Kornis Ferenc (1765) **[155.]**, gróf Engelshaus Károly ezredes és városparancsnok (1774) **[166.]**, hallerkői gróf Haller Zsuzsanna (1776) **[167.]**, gönczruszkai gróf Kornis Zsigmond és felesége, hallerkői gróf Haller Anna (1778) **[168.]**, illetve kövesdi báró Huszár Ferenc (1796) **[182.]** emlékére készültek; ugyanitt magyarul állítottak emléket marosnémeti ifj. gróf Gyulai Sámuelnek és fiának, Józsefnek, 1794-ben **[175.]**. Az evangélikus templomban latin nyelven emlékeztek meg báró Fabian Johannes de Gladis ezredesről és kolozsvári parancsnokról (1750) **[150.]**, Leopold Frankendorff lovas katonáról, a császári és királyi őrség parancsnokáról (1772) **[162.]**. A kolozsmonostori plébániatemplomban található 1785-ös latin disztichon Manner Tádé jezsuita munkás életének és halálának állít emléket **[170.]**. A főtéri Szent Mihály-templom latin sírfelirata báró Dietterich Vilmosné, Poroszlói Gyöngyösy Mária Viktóriát búcsúztatja (1772) **[160.]**, a magyar sírfeliratok pedig gróf Bánffy Anna Mária (1794) **[174.]** és báró Kemény Rozália (1795) **[176.]** emlékének szólnak.

A bemutatott epitáfiumok és sírfeliratok többnyire az egyházért és templomért sokat tevő, adakozó nemesekről szólnak. Ezek a sírfeliratok a releváns információk mellett a kevésbé relevánsakat is közlik. A megszövegezés (1) megnevezi az elhunytat és közli rövid genealógiáját (2-3 generációt) és közeli rokonságát, (2) előszámlálja annak érdemeit, (3) feltünteti a halál időpontját és az elhunyt korát, (4) megszólítja az olvasót, (5) megnevezi az emléket állító személyt. Ezt gróf Bethlen Ádám és borbereki báró Alvinczi Gábor latin, illetve gróf Bánffy Anna Mária és a marosnémeti gróf Gyulaiak magyar sírfeliratával példázom: „A legjobb és leghatalmasabb megváltó Istennek. Állj meg, vándor! A közös veszteség fájdalmához tedd hozzá a magadét: a király és a haza iránti kötelességről beszél e márvány alatt gróf Bethlen Ádám, ő szent császári, királyi és apostoli felségük kamarása, a testőrcsapatok főparancsnoka, egy magyar légió tulajdonosparancsnoka, a [Mária] Terézia Rend lovagja. Született az 1719. esztendőben, augusztus 1-jén. Életét a dicsőségnek és erényei növekedésének, mindkettőt a királynak és a hazának áldozta fel. Érdemeinek tanúsága az, hogy a heves hadizaj közepette egy légiót ruháztak rá. Tetézett érdemeihez járult jutalomként a [Mária] Terézia Rend. Ezt az örökkévalóságnak állítani akarta losonci Bánffy Zsuzsanna bárónő az 1772. esztendőben, január 28. napján, mint aki meghalt. Maradjon fenn kegyes

[149] Mai olvasata: „Itt fekszik Választó Gergöly leánya Borbára asszony/Ötövös [Ötvös] Antalné, holt meg Nagyboldogasszony napján [aug. 15.], 1574."

emlékezete a haza s a mellette kitartó hitvese előtt." **[161.]**; „Ebben a szentélyben, ahol az örök mindenható istenséget lelkesedéssel és igazán tisztelik azok, akik örvendeznek, mert végtelen áron megváltották őket, nyugszanak elhelyezett csontjai borbereki báró Alvinczi Gábornak, akit sem a levetett, századosként tíz évig viselt harci sisak, sem az igazságosság és méltányosság szeretete nem tudott megóvni a kérlelhetetlen haláltól. Élt 54 évet, meghalt az 1778. évben, június havában. Te, utazó, aki e márvány előtt megállsz, gondolj a dolgok bölcs urára, aki a halandónak életet ad, elveszi, s itt, kinn és akárhol birtokolni engedi azt, amije van, és a halhatatlanság reményében örvendezve imádd. A gyászos követ jó emlékezetű, megpihent férjének szomorú hitvese, széki gróf Teleki Katalin állította." **[171.]**; „Itt nyugszik/ gróf Bánffy Anna Mária,/ gróf losonczi Bánffy György erdélyi gubernátor/ és gróf Palm Jozefa csillagos keresztes asszony/ édes leánya, gróf kisrédei Rhédey János/ királyi kincstári titoknok úrnak/ kedves élete párja, Jozefa egy esztendős, Terézia kéthetűs korban/ árván hagyott gróf kisasszonyoknak édesanyjok./ Aki minden kereszténi jóságokkal/ és társasági szép erkölcsekkel,/ példás életének 22.,/ szent házasságának 2. esztendejében/ istenesen megholt,/ szülőinek, férjének és rokonainak/ keserves bánatot hagyván,/ 1794. Szent György havának [április] 7. napján./ Kinek, úgymint kedves menyének, emlékezetére/ losonczi báró Bánffy Terézia,/ néhai gróf kisrédei Rhédey Mihály özvegye/ e gyászos követ emeltette." **[174.]**; „Hazájához, királyához buzgó hívségéről,/ nagynevű őseinek fényt adó nemes szívéről,/ minden igazak előtt esméretes 's az irigységig/ érdemes marosnémeti ifjabb gróf Gyulai Sámuelnek,/ a' császári és királyi felség aranykolcsos hívének,/ 's elmaradott hív párjától, báró Bornemissza Borbárától/ született egyetlenegy 21 hónapú József fiának/ hamvai itt nyugosznak./ Élt 29 esztendőkig, melyekből 6 esztendőket/ és 4 hónapokat csak mint annyi órákat/ porai után esdeklő, vigasztalást nem esmérő/ özvegyével töltött./ Rövid életét ezt felülmúló nagy érdemekkel,/ közönség' boldogítására törekedő tettekkel/ díszesítette./ Hív özvegyének, a' ki e' romlandó oszlopot/ keserves kötelességből porai fölibe tétette,/ csak akkor tesz tökéletes enyhítetése,/ midőn szívének ide zárt földi zálogával/ fog egyesülni./ Megholt/ 1794. esztendő karácsony hava' [december] 30-án." **[175.]**.

Ki kell emelnünk, hogy az elhunytak emlékét ápolók, az emléket állítók, a gyászoló rokonok is osztoznak az emlékezetben. A szülők gyermeküknek, az özvegyek házastársuknak állítottak emléket: királyhalmi gróf Petki Zsuzsannának férje, göncruszkai báró Kornis Ferenc **[149.]**, gróf Bethlen Ádámnak hitvese, losonci Bánffy Zsuzsanna bárónő **[161.]**, borbereki báró Alvinczi Gábornak neje, gróf Teleki Katalin **[171.]**, gróf Bánffy Anna Máriának az anyós, losonci báró Bánffy Terézia **[174.]**, marosnémeti gróf Gyulai Sámuelnek és fiának az özvegy és édesanya, báró Bornemissza Borbára **[175.]**, báró Kemény Rozáliának férje, Cserei Elek **[176.]**, kövesdi báró Huszár Ferencnek „haláltól lesújtott, kegyes és keresztény szülei" **[182.]**. Nem jelenik meg az epitáfiumon, de valószínűsíthetően az egyházi gyülekezeteik állították Lachovius András prédikátor **[117.]**, Baczoni I. Máté teológus **[142.]**, báró Fabian Johannes de Gladis **[150.]**, Leopold Frankendorff lovas katona **[162.]** és Manner Tádé jezsuita szerzetes **[170.]** sírfeliratát. Több esetben nem történt utalás az emlékállítókra **[146., 155., 160., 166., 167.]**.

1.3. A város eseményeinek állított emlékek

A jelen és az utókor, illetve az ország és a város szempontjából nagy horderejűnek ítélt eseményeket is megörökítették a városlakók. Az emlékállításnak ebbe a csoportjába meglehetősen kevés, de jelentőségüket tekintve számottevő esemény tartozik.

Az egyes építkezéseknek való emlékállításoknál megfigyelhettük, hogy a korjelzés szokásának megfelelően az éppen aktuális uralkodókat és elöljárókat is nevesítették. A 16. század végétől, a 17. század elejétől azonban már az uralkodók kultuszának megjelenését is datálhatjuk. Ekkortól már kiemelt eseményként jelenítették meg a nagy elődök (vagy kortársak) születését, látogatását vagy tetteit.

Zápolya János erdélyi vajdának (1526-tól magyar király) az 1514-es parasztlázadás felett aratott győzelmét egy ajtókereten örökítették meg: „A keresztes hadak idejében, Zápolya János vajda úrnak, a szerencsés győzőnek, Bernárd festő. 1514." **[14.]**. A helyi hagyomány szerint ez a „Zápolyák háza volt, melyet a város hálából építtetett János vajdának" (Balogh J. 1943: 257).

Tudomásom van egy 1758-ból fennmaradt másolatról, amely szerint Mátyás király születési házát már a 16. században emléktáblával jelölték meg. „Erdély és a magyar művelődéstörténet tekintetében Kolozsvár példája egyedülálló: az Óvárban, a Bocskai-házzal átellenben, Mátyás király szülőházának az ajtó- és ablaktábláin Heltai Gáspár idejében, 1574 előtt aranyozott Hunyadi-hollók csillogtak, hangsúlyozandó az épülettel együtt járó és a modern időkig fennmaradt, tulajdonost illető, Mátyás adományozta kiváltságokat. De ugyanott, a ház belsejében – az emlékezet fenntartásának a mi szempontunkból érdekesebb másik, anyagi érdektől immár független megnyilvánulásként – felirat jelölte azt a szobát is, amelyben a király született volt." (Kovács A. 2008: 153–154.) A lehetséges emléktábla fordítása: „Mátyás, a jó emlékezetű, Isten kegyelméből Magyarország, Bohémia, Dalmácia és Horvátország királya, a néhai Hunyadi János úr fia, itt/ebben a házban született 1444-ben, március 27-én, a reggel 3. órájában, aki hazáját hűséggel szolgálva szerencsésen uralkodott egészen élete végéig." **[26.]**.

Mátyás emléktáblája további előképül szolgált. A város vezetősége az 50. évforduló közeledtével, tanácsi határozat alapján több emléktáblát helyeztek arra az épületre, amelyben Bocskai István fejedelem született. Egyik tábla a születés körülményeit örökíti meg: Bocskai György – mivel a magyar trónért folytatott harcban Habsburg Ferdinánd császárt támogatta János Zsigmond királlyal szemben – „fogságba tétetett", a „Hollós Mátyás a magyarok legdicsőbb királya születési házával átellenben levő háznál letartóztatva volt", neje itt „mintegy szerencsés előjelül [...] a székelyek ispánját könnyek között szülte"[150] **[82.]**. A fejedelem pénteken született, a hétnek ez a napja a továbbiakban meghatározó volt, életének fontosabb eseményei e naphoz kötődtek. Egy másik, ugyanitt található (kettős) emléktábla Bocatius János humanista költőnek a pénteki napról írott dicséretét (*Prosopopeia*) tartalmazza. A fejedelem nevében megfogalmazott szöveg első felében Bocskai István tetteinek igazolása és magyarázata áll: „Vénusz fénylő csillaga, [...] A te napod az én születésemnek is napja,/ midőn atyám Kolozsvárott számkivetésben élt,/ Mikor az ausztriai ház mellett való állhatatosságomért/ a rám neheztelő nemzet engem fogságba tett,/ Tudtoddal van, hogy a hálátlanokat a bosszú utol érte,/ midőn a te napodon váramból az ellenség elűzetett./ E mesterségben jártas boldogtalan olasz[151]/ nem átallta bűnnel vádolni engem./ Holott Ausztria mind atyámat, mind engemet mindig hívnek/ tapasztalt; de Isten tanúja lesz a hálátlanságnak./ A császári udvarra, s az egész világra hivatkozom,/ hogy igazságtalanul viszonoztatott." A szöveg többi része a fejedelem pénteki naphoz kötődő hőstetteit sorolja fel, azokat is, amelyek megtörténtek és azokat is, amelyekre csak ezután fog sor kerülni. Az emléktáblák szövegéből

[150] Jakab Elek fordítása latinból (Jakab E. 1888a: 445).

[151] Barbian Belgiosi János Jakab, olasz nemesi családból származó gróf, 1593-tól Felső-Magyarország kormányzója és Kassa parancsnoka.

hosszasabban idézünk: „...fegyverünk által esett el Petz[152] egy pénteki napon./ A bosszú nem érte el célját, Belgiojoso megszaladt,/ s Kassa városa pénteken lett enyém./ Tovább mosolygott rám a nap, Eperjes/ péntek napon adta fel várát./ A török császár pénteken adott zászlót/ és aranyos kardot ajándékul./ Edelénynél péntek nap volt Bastával[153] első harcom,/ a hol ő ezer embert vesztett./ Burchleim velem, mint győztessel szemben, az én péntek/ napomon kétszer négyszáz emberét vesztette el harcban./ Kővár magas falai egy fényes péntek nap/ hajoltak meg győztes akaratunk előtt./ Szatmár, a tanulni nem akaró, rohamunkra Adommal/ felelt s kezest adott péntek napon./ A szerencse újjal növelte eddigi tisztességemet,/ Fülek várát pénteken vettük be,/ s legyőztük Kolonics lovasait és gyalogit/ Sebesinél s Kellemes térein pénteken./ Bastával negyedik harcunkat vívtuk meg mire keservesen/ kellett elhagyni az országot – péntek napon./ Ő ugyan elillanva Pozsonyba ment, s azt harc közben/ kívülről felgyújtotta – pénteken. De e távolság sem volt elég, legyőzetvén a német,/ Trencsin várát is átadta pénteken./ Dengelengen, a morva mezőkön folyt harcban/ fegyvereink győztek – péntek napon./ Innen megtértemkor szülő hazám városa fejedelmi méltóságra/ emelt, miről pénteken értesültem./ Midőn az ellenség Segesvárból kiment, az egész ország/ megtisztult tőlük – egy pénteki napon./ Esztergom péntek napon adta meg magát/ dicséretes készséggel./ Isten megsegített, talán beveszem Husztot/ – az emlékezetes helyet – pénteken./ A török császár nevében fővezérétől ajánlott koronát is/ e napon fogom átvenni./ Ha a németek Dévát, az utolsó várat átadják,/ Erdély mindenét visszakapta pénteken./ Azután Murány sziklavárát fogja az áldott/ péntek nap birodalmunk alá vetni,/ s a nyájas Istennő[154] nem szűnik meg addig,/ míg utolsó ajándékul Tokajt is kezünkbe nem adja."[155] **[83.]**.

A ház harmadik emléktáblájára került disztichonok három istennő – Juno, Minerva és Pallasz – azon versengését tartalmazzák, hogy „Magyarország ezen fejedelme melyiknek fia". A negyedik istennő kegyeltje volt a fejedelem: „Édesen mosolygott Vénus: ha a ti magzatotok, miért esett/ minden szerencsés története az én napomon?" [156] **[84.]**.

Korai párhuzamokat nemigen találtam. Kovács András művészettörténész szerint „A humanista gondolkodásmódtól nem idegen ugyan az ilyenszerű emlékállítás, de természeténél fogva túl gyakori sem lehetett; párhuzamait keresve egyetlen példájára bukkantunk: XII. Lajos francia király blois-i »szülőházát« jelölték meg 1498-ban, még életében egy fülkébe állított emlékművel és antikizáló epigrammával." (Kovács A. 2008: 153).

Az emlékállítás a városnak lehetőséget adott a fejedelem dicsőnek tartott tetteivel való azonosuláshoz, a múlt eseményeit örökségként felvállalni. Mátyás király emlékezete a független és erős Magyarország nosztalgikus aranykorát jelentette abban a korban, amikor a három részre szakadt ország a Habsburg és a török befolyás alatt létezett. Bocskai István pedig azt a fejedelmet testesítette meg, aki a kiutat jelenthette abban a jelenben.

A fent idézett szerző szerint a kolozsvári és főként a Bocskai-emléktáblák példáját követte 1627-ben Bethlen István főispán (1630-tól fejedelem), amikor bátyjának, Gábornak (magyar király és erdélyi fejedelem) marosillyei szülőházát emléktáblával jelöltette meg. „A két emlékkőnek közös jellemzője tehát, hogy állíttatói – 1606-ban Kolozsvár polgárai, 1626-ban a fejedelem közvetlen környezete, öccse – egyaránt az ünnepeltek közös, országegyesítő

[152] Barbian vezére.
[153] Giorgio Basta, német-római hadvezér.
[154] Vénusz napja a péntek. Hozzá intéződik a kérés.
[155] Jakab Elek fordítása latinból (Jakab E. 1888a: 446–449).
[156] Jakab Elek fordítása latinból (Jakab E. 1888a: 451).

politikai törekvéseit értékelték, s tőlük mindannyiszor újabb aranykor – Mátyás legendává szépült uralkodásának feltámadását remélték" (Kovács A. 2008: 156).

A fenti emlékállításokhoz hasonlóan a jelen nagyságát volt hivatott kiemelni az a diadalkapu, amelyet 1705-ben, II. Rákóczi Ferenc fejedelemmé választásának és az erdélyi (gyulafehérvári) országgyűlésre érkezésének tiszteletére emeltek a kolozsvári jezsuiták **[123.]**. A főtér sarkára került emlékmű eredeti formájában a kuruc–labanc háború idején csak néhány hónapig állhatott.

Az emlékállítási esemény és a diadalkapu bővebb leírását Jakab Elek várostörténetéből, forrásaiból idézem. Az országgyűlésre érkező Rákóczinak Kapi Gábor páter parancsára „...a kolozsvári jezsuiták [...] győzelmi kaput állitottak ben a városban Székely Lászlóné háza előtt, különb-különb féle festésekkel, jelvényekkel és hizelgő tartalmu feliratokban az igazságnál feljebb magasztalván a fejedelem hadi viselt dolgait s a római császárt gyalázván. [...] De a fejedelem serge épen az országgyülés napján Zsibónál szétveretett. »Lett Kolozsváratt nagy félelem, a jezsuiták a nagy diadalkaput futva éjjel-nappal rontják, hányják – irja Vizaknai Boreczk György, sok ember elszalad a városból, a kik megmaradtak, rettentő félelemben vannak.« Cserei azt irja: »hogy midőn a német ármáda Kolozsvárra érkezett, már a jezsuiták díszkapuját egyberontották volt s páter Kapi elszaladt. A német tábornokok elhordották a kapu fáit és megégették, a jezsuiták házaira pedig dánusokat rendeltek szállásba – lutheránusokat, s hogy inkább mortificálják, mind Kolozsváron, mind más helyeken elosztva az ezredeket, rettenetes hallatlan executioval nyomorgatták a szegénységet...«.

Gyalogi János jezsuita részletesen leírta a diadalkaput, mely oly eszméket fejezett ki, s oly emlékeket keltett föl, melyek a jezsuiták hazafias érzületére mutatnak s méltán bánthatták a császáriakat. »**Rákóczi Ferencz fejedelem, a szövetkezett magyarok fővezére. Emeltetett Kolozsváratt** 1705.«. Ez volt az egyik föliratA főtér felét elfoglaló állványon *[machina]* 9 erdélyi fejedelem mellképe volt elhelyezve címeikkel együtt: **Báthori István, Kristóf, Zsigmond, Endre, Rákóczi Zsigmond, I. Rákóczi György, II. Rákóczi Gy.** [a 9-ik] idősb **Rákóczi Ferencz** és ezek alatt az állvány alsó részén, mint [X-ik] fejedelem, a mostani **Rákóczi Ferencz** címe: **Isten kegyelméből a szövetkezett magyarok fővezére**, a ki a szécsenyi gyülés után még e címekkel tiszteltetett meg: **Erdély e néven ötödik fejedelme, a Rákóczi-vérből tizedik, Munkácsi és Makoviczei herczeg [máskép Felső Vadászi**...]. Jobbja felől Forgách Simon, Erdély vezénylő tábornoka volt festve, lovon ülve, balfelől a hét halmu Erdély *[Transylvania septicollis]*. A kapunyilásában feljül e felirat: **E tárt kaput neked a dákok** [?] **állitották, nagy Rákóczi!** Alább: **Szeben,** egy **sziv körül** Erdély jelvényei, e felirattal: **A legkedveltebb fejedelemnek adjuk ajándékul e szivet.** Az alsó kapu jobb felén a *kegyesség géniusát* és a *szabadságot* ábrázoló jelvények; balfelén: *a tudomány és bölcsesség, a hadvezéri képesség és nagylelkűség* jelvényei. A kapu hátulsó részén különböző szinekkel voltak rajzolva a fejedelem hatalma alatt levő városok, várak, a Rákóczi-őrségek különböző rövid jeles mondatokkal, u. m. *Erdélyben*: elől Kolozsvár, Medgyes, Gyalu, Szamosújvár, Bethlen, Verestorony, Szent-Pál, Udvarhely, *Magyarországon*: Huszt, Szathmár, Munkács, Kassa, Eger, O-Zólyom, Árva, Ungvár. *Különböző várak*: Bajmócz, Szomolány, Holics sat. *Több kisebb városok*: Modor, Banin sat.; az utolsó *Besztercze*, különböző dicsérő, fenyegető, szemrehányó sat. jelmondatokkal... Az eszme – a mint Gyalogi irta – Kapi Gábor jezsuitáé volt. Hire elterjedt Bécsbe, sőt a tengerig a világra. Rosz néven vette az udvar és az egész német nemzet; de ben is meggyült miatta a baja, ugy, hogy el kellett Erdélyből távoznia... A zsibói csata után Herbeville tábornok a futó magyar sereg nyomán oly hirtelen nyomult be Kolozsvárra, hogy a diadalkaput alig tudták szétbontani, hogy a németek meg ne lássák. [Kiemelések az eredetiben – J. A. Zs.]" (Jakab E. 1888b: 77–79).

II. Rákóczi Ferenc zsibói csatavesztése után az emlékművet átértelmezték: „gyorsan átöltöztették a győztes Rabutin tiszteletére" (Kelemen L. 2006: 271).

A királyi látogatás is fontos eseményként örökítődött meg. II. József német-római császár és magyar király 1773-as látogatását és itt töltött idejét részletezte egy emléktábla: „Hírnevét fölülmúlja a jelenlevő. Erénnyel és példaadással.[157] Az 1773. évben II. József felséges római császár és a magyar királyság megkoronázott társuralkodója, miközben Erdélyt megszemlélte, június havának 25. napjától 27. napjáig 44 órát ebben a házban töltött, midőn e kolozsvári egyháznak altorjai Benkő Mihály fehérvári kanonok volt a plébánosa." **[165.]**. A magasrangú személyek látogatása kegy volt a város számára, az utókor számára presztízsnövelő funkcióval bírt, ugyanis a hely szimbolikus súlyát növelte.

Az első szobrot 1735–1740 körül állították a városszéli Hója erdő egykor szőlőkkel beültetett domboldalán. Donát alakját mint a szőlővidékek védőszentjét a határ szimbolikus védelmére helyezték el **[137.]**.

A város első – és Erdélynek Szeben utáni második – köztéri szobrát az 1738 óta tartó pestisjárvány elmúlásakor, hálaadományként Kornis Antal főkormányszéki tanácsos és felesége Petki Anna állíttatta. Ez az 1744-ben emelt fogadalmi oszlop (Szentháromság szobor, Szűz Mária szobor, Mária-oszlop) **[144.]**. A térszobrászat megszületése az ún. *pestisoszlop*okkal függ össze: Budapesten is (1691, 1713) és Bécsben is (1693) a pestisjárvány elmúlására emelt Szentháromság-oszlopok számítanak a legkorábbi köztéri alkotásoknak (vö: Liber E. 1934: 33–38, 133–137).

Az 1743-as pestisjárványról is tudósított egy felirat a Szent Mihály-templom külső falán. A vésett sírfelirat Ferenczi Károly veszteségét, gyászát örökítette meg: „1743-ban a nagytiszteletű (...) plébános úr idejében Borbereky Jánost itt a temetőben bizonyos kolozsváriak követték, akiknek nevéről hallgat e kő, és az Istentől való hatalmas félelem neveik leírását az utolsó napra tartogatja, úgy vélem. Ugyanabban az időben a tomboló pestis három igen kedves gyermekemet: Mártont, Ferencet és Erzsébetet (elragadta). Ezeket úgy írom, mint a tanító, aki a látottakon okult. Ferenczi Károly." **[143.]**.

1747-ben a nyolc éve megszűnt járvány emlékére a Szent Mihály-templom elé ún. fogadalmi kaput állítottak. A Szent Mihály arkangyal és pestis ellen védelmező szentek (Keresztelő Szent János, Szent Sebestyén, Borromaeo Szent Károly – vagy Assisi Szent Ferenc – Szent János evangélista, Szent Rókus, Nepomuki Szent János) szobraival ellátott díszkapu felirata az állíttató emlékét is bevitte a köztudatba: „Emeltetett főtisztelendő Bíró János károlyfehérvári[158] kanonok és kolozsvári plébános idejében." **[147.]**.

Bányai Sámuel egykori fogoly saját magáról emlékezett meg a város börtönében: „IT[t] VOLT FOGVA NAG[y]/ BANYAI SAMUEL NYOLTZ/ HOLNAPIG A TSASZAR RE[-]/ MONDA TSIKOJAERT/ AN[n]O 1797" **[183.]**.

1.4. Összegzés. Emlékállítási szokások és attitűdök

(Funkciók)

A vizsgált korszak datálásainak és emlékállításainak gyakorlati, szimbolikus és esztétikai funkciói egyaránt kimutathatók.

[157] Virtute et exemplo – a császár jelmondata.
[158] Gyulafehérvár Habsburg-uralom alatti neve.

François Hartog szerint „...a jelen már alakulása pillanatában történetinek mutatja magát, múltnak látszik. Bizonyos értelemben magába fordul, s megelőlegezi a majdani közönség pillantását, abból az időből, amikor már teljesen múlttá lesz, mintha megpróbálná »előrelátni« a múltat, mintha múlttá akarna válni, még mielőtt a jelenben teljes mértékben bekövetkezett volna...” (F. Hartog 2006: 115–116). A zajló események feljegyzése, a datálás múltként szemléli és megörökíti a jelent.[159] Ennek összetevői, hogy (1.) a mában kifejtett egyéni és közösségi teljesítmény az értékes múlt része, illetve (2.) hogy ez a megvalósítás a jövő számára is feljegyzésre méltó és értékes tett. Ezzel is magyarázható, hogy az emlékező, emlékállító a legtöbb esetben nevesítette magát.

Az emlékállítások szimbolikus szerepét tekintve a világ elrendezésének, a társadalmi struktúra megjelenítésének szándékát kell kiemelni. Az emlékállítás a társadalmi hierarchia megjelenítése (császár, király, fejedelem, világi és egyházi elöljárók, nemesek, polgárok) mellett az építő, a kegyes, az áldozatvállaló, a tudós, a múlttisztelő egyén és/vagy közösség szerepét formázza és osztja le.

A felirat szervezése, a betűk formája, a szavaknak a felületen való elosztása, a társadalmi státust reprezentáló címerek vagy címerpajzsok elhelyezése esztétikai funkciót is betöltött. Emellett úgy gondolom, hogy az írásnak a nyilvános vagy kvázi-nyilvános térbe való kihelyezése a szakrális védelem funkcióját is betölteni hivatott volt. A nagyközönség számára az írott betűkkel való találkozást a bibliaolvasás jelentette. Hatványozottabban igaz ez akkor, ha figyelembe vesszük a kor analfabetizmusának mutatóit, illetve olvasási szokásait.

(Nyelv)

Az emlékállítások (a kihelyezett feliratok, emléktáblák, epitáfiumok) nyelve a 184 esetben a következőképpen oszlik meg: túlnyomó többségében (156) latin, 27 esetben magyar, 1 esetben pedig német. Ennek magyarázata, hogy az áttekintett korszakban még ez volt a hivatalos írott nyelv, a tudomány és az adminisztráció nyelve.[160]

[159] Keszeg Vilmos a 17–20. századi erdélyi toronygombiratok létrehozásában is a jelen múlttá való transzformálásának szándékát ismerte fel (Keszeg V. 2006: 54).

[160] Az írott magyar nyelv megszületése is ebben a korszakban zajlott. „Közismert, hogy az írott magyar államnyelv az Erdélyi Fejedelemségben született meg. Kialakulásáról formulák, országgyűlési iratok, törvényszövegek, rendeletek, követi utasítások, emlékiratok és más dokumentumok tudósítanak. A Fejedelemség államhatalmi szinten is többnyelvű ország. A fejedelmek a külföldi hatalmakkal, a magyar és a lengyel királlyal latinul, a királyság főméltóságaival, vármegyéivel, várkapitányaival, a török megszállta terület mezővárosaival, a román vajdákkal, a sztambuli rezidenseikkel főleg magyarul leveleztek. A királyi Magyarországon legfelső szinten mindvégig a latin és a német az állam nyelve.” (R. Várkonyi Á. 2003: 95.)

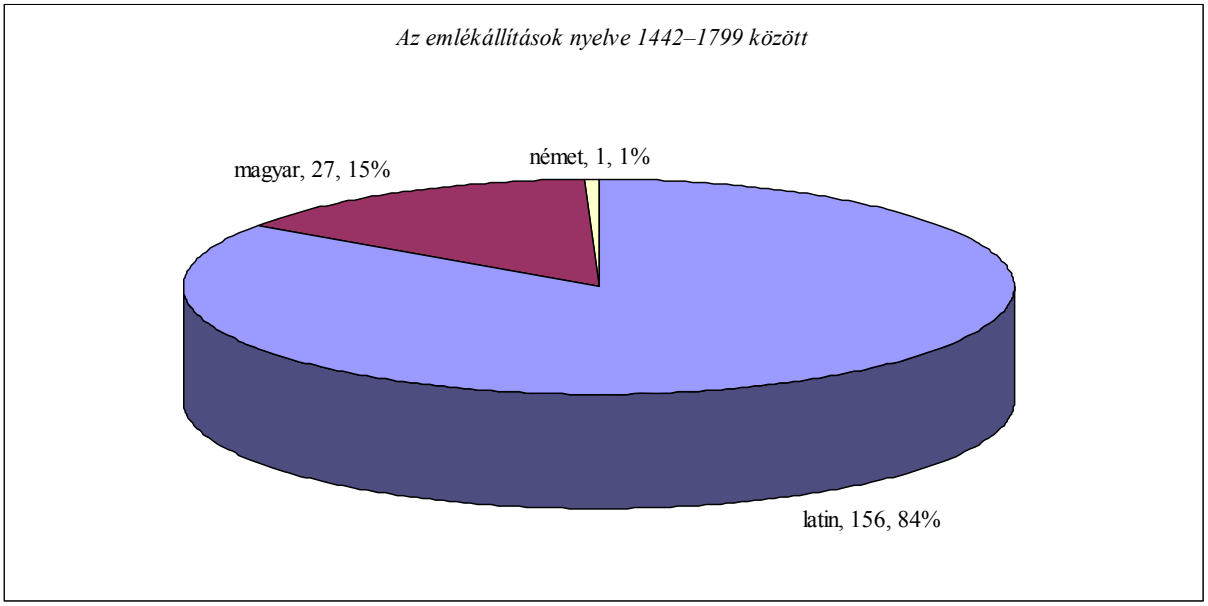

A 16. század második felétől megjelentek a nyilvánosságban a magyar nyelvű emlékeztetők: a halottaknak történő emlékállítások közül az 1570–1607 közötti, várfalak falszakaszain lévő **[37, 44., 45., 46., 47., 57., 62., 63., 85.]**,[161] illetve az 1754–1795-ös templomi sírfeliratokat **[174., 175., 176.]**, az építkezésekre utalók közül az 1560–1586 közötti vallásos tartalmú ajtófeliratokat **[34., 67.]**, illetve az 1698-as és 1763-as építési és javítási emléktáblákat **[119., 154., 173., 180.]** stb. sorolhatjuk ide. 1595-ből maradt fenn az első – és a korszakból egyetlen – német felirat **[74.]**.

Az emlékállítás nyelvének a megválasztását – a latin nyelv hivatalos volta mellett – a szász és magyar etnikum számbeli és hatalmi kiegyensúlyozottsága is meghatározta. Természetesen ezt nem tartom a korszakra vonatkozóan általános érvényűnek. Azonban tudomásom van egy konfliktusról, amely az 1580-ban felépített Híd-kapu emléktáblával való megjelölését övezte.

A 16. századi városi tanács a Szamos hídján levő feliratos táblát **[50.]** kezdetben magyarul fogalmazta meg. A szász rendbeliek az 1458-as unióra hivatkozva kérték a német szöveg elkészítését is. Idézek az 1580. július 28-ai tiltakozás szövegéből, a korabeli városi határozat alapján: „Az my az Magyar irast illeti Az hydon Miert hogy az zaz nemzet vel hogy valamy p[rae] rogatiuat kewanna maganak Az magiar Nemzet kin megh haborodott Az Zaz Nemzet. Nem Akarwa[n] valamy dissensiora Joewendoere is okot adny Az unio elle[n] vegeztek eo keg[el]mek hogy zazul is vgya[n] Azon igeket faragyak meg, az varas kolchjege[n] Azonkeppe[n] egieb koezenseges Momentu[m]oko[n] ha egyk Nemzetnek nielwe otth vagio[n] Az massyke is legien otth.”[162]

[161] Csak azokat soroltam ide, amelyeknek szövege különféle feljegyzésekben, vagy eredeti helyükön máig fennmaradt. Nagyajtai Kovács Istvánnak 43 magyar, latin és német 16–17. századi sírfeliratról számolt be az egykori tulajdonos (vö: Nagyajtai Kovács I. 1840: 71, Jakab E. 1888a: 225).

[162] Kolozsvár város levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek V/3.228a. Olvasatát Jakab Elek is közli (Jakab E. 1888a: 234). Mai olvasata Asztalos Lajos nyomán: Az mi az magyar írást illeti az hídon, miért (’mert’) hogy az szász nemzet fél, hogy valami prerogativát (’kiváltságot’) kívánna magának az magyar nemzet, kin (’amin’) megháborodott (’megütközött’, ’megbotránkozott’) az szász nemzet, nem akarván valami dissensióra (’nézeteltérésre’) jövendőre is okot adni az unió [’az 1458-ban kötött egyezség, egyetértés’] ellen, végezték (’határozták’) ő kegyelmek (’a tanács’), hogy szászul is ugyan azon igékkel faragják meg [az illető feliratot] a

A tiltakozást a communitas elfogadta. A magyar és az (elmagyarosodó) szász nemzet érdekeinek megfelelő kétnyelvű tervezet helyett végül az ünnepélyesebb latin mellett döntöttek. Az egynyelvű szöveg létrehozását indokolhatta az is, hogy az a város számára kevesebb költséggel járhatott (vö: Kiss A. 1995: 203).[163]

(A társadalom megörökítése)

A 184 esetből 89 nem tartalmaz a társadalomra utaló motívumot. 95 esetben viszont történt valamilyen utalás az építtetőkre (71), az építőkre (2), a város elöljáróira (20), illetve az ország(rész) uralkodójára (20).

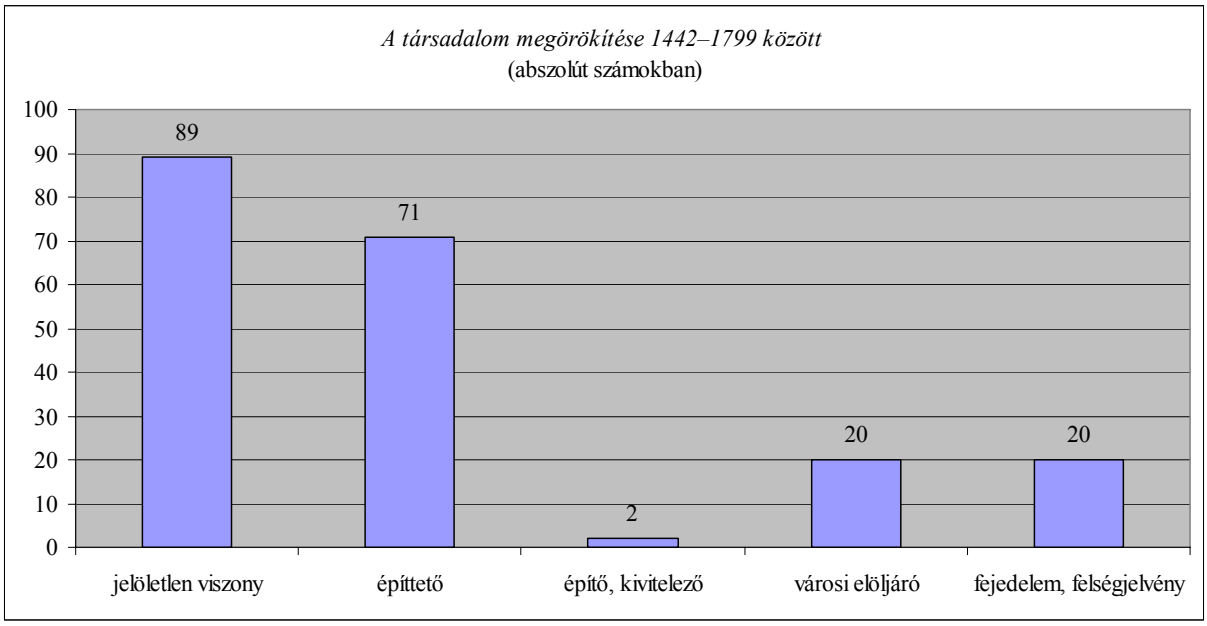

(Az események megörökítése)

Az események megörökítésénél két domináns motívum fordul elő. Az események jellegét 1. az önmagát dokumentáló, gyarapodó és pusztuló város megjelenítése, illetve 2. a városban zajló események, a város életének és a történelmi eseményeknek a szinkronba hozása jellemezték. Az első csoportba 141, a második csoportba pedig 14 emlékállítás sorolható. (A fennmaradó 29 emlékállítás a halottak emlékezetével kapcsolatos szövegeket jelenti.) Ebből jól látható, hogy a vizsgált korszakban az építéstörténeti narratíva dominál a várostörténetivel szemben.

város költségén, azonképpen egyébb közönséges monumentumokon (’építményeken’, ’létesítményeken’), ha egyik nemzetnek nyelve ott vagyon, az másiké is legyen ott (vö: Asztalos L. 2004: 202).

[163] Letavay Sándor 1818-ban azonban megtalálni vélte a magyar feliratot **[51.]** is, amely szerinte a latin mellett kapott helyet (vö: Letavay S. 1818: 135, Balogh J. 1985: 39, 134–135).

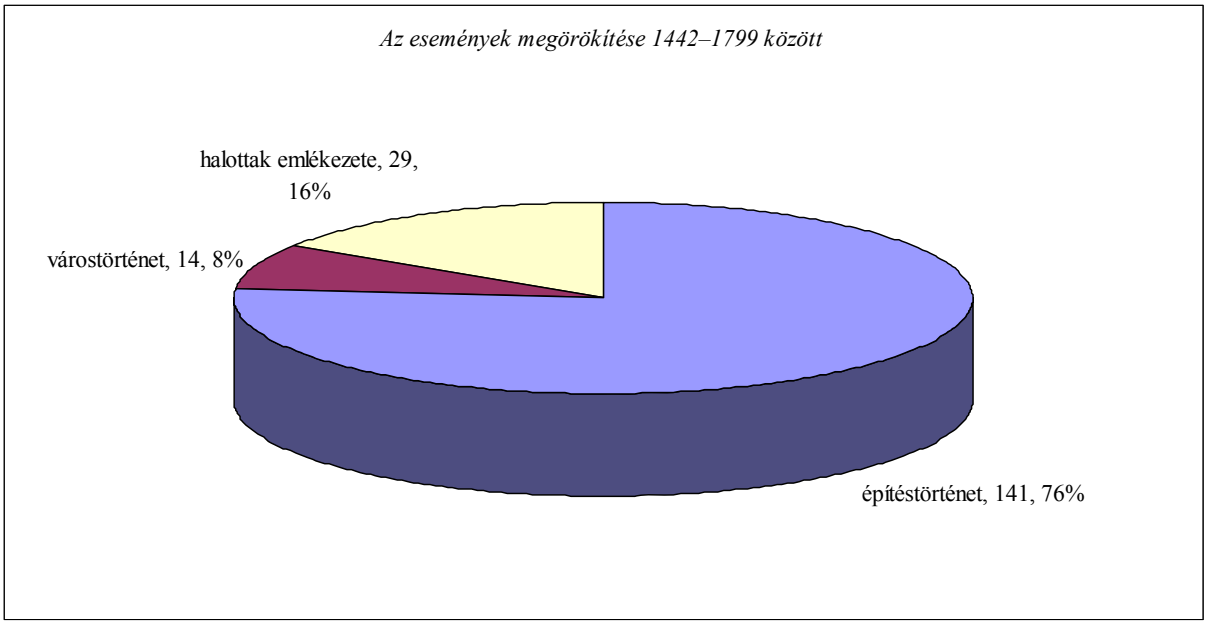

Az 141 építkezéssel kapcsolatos emlékállítás a következő motívumokból tevődik össze: az építésért hozott áldozat (14), az építkezés folyamata (15), az építkezés külső körülményei (datálás, a keletkezésre való hivatkozás) (135) és hálaadás, oltalomkérés vagy jelmondat (vallásos formula, szentencia formájában) (65).

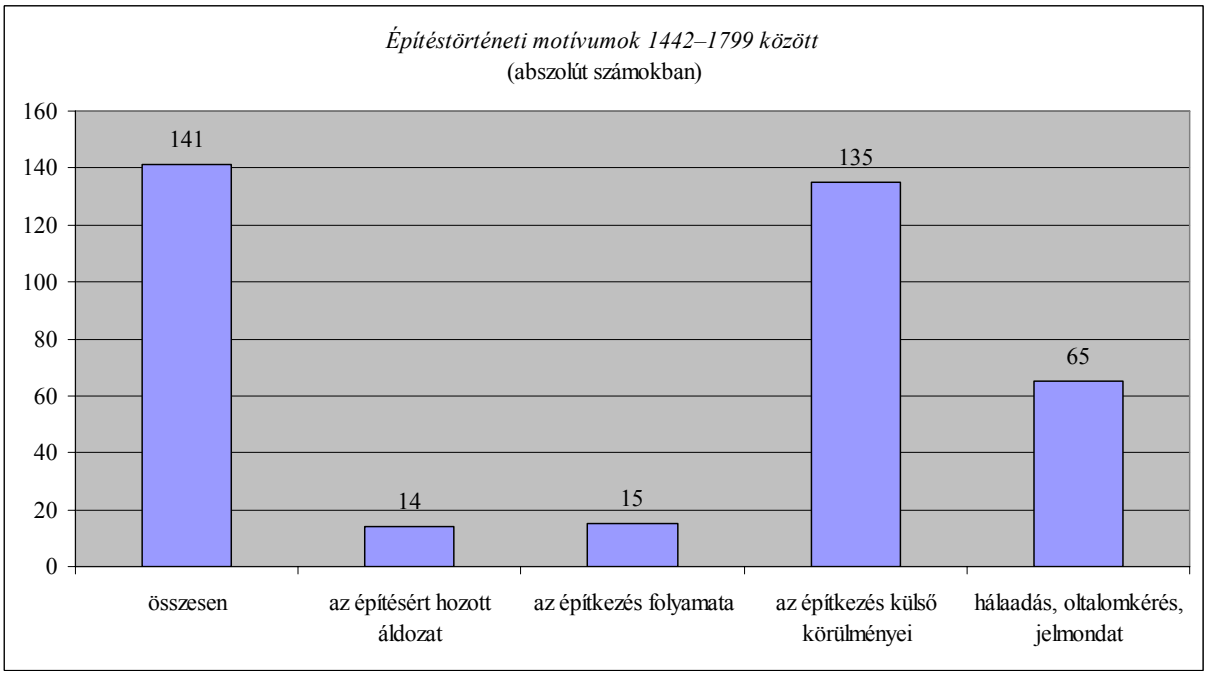

(Az emlékállítások helye)

Az emlékezés helyét tekintve a 184 emlékállítás 102–82 arányban a zárt–nyilvános terekben található. A zárt tereket a templombelsők (39), a hivatalos intézmények (13) és a magánházak (épületbelsők, udvarok) (50) jelentik. A nyilvános térrészekhez a templomok külső falai (16), a hivatalos intézmények (5) és magánházak homlokzatai (19), a védművek (38) és a terek (4) tartoznak.

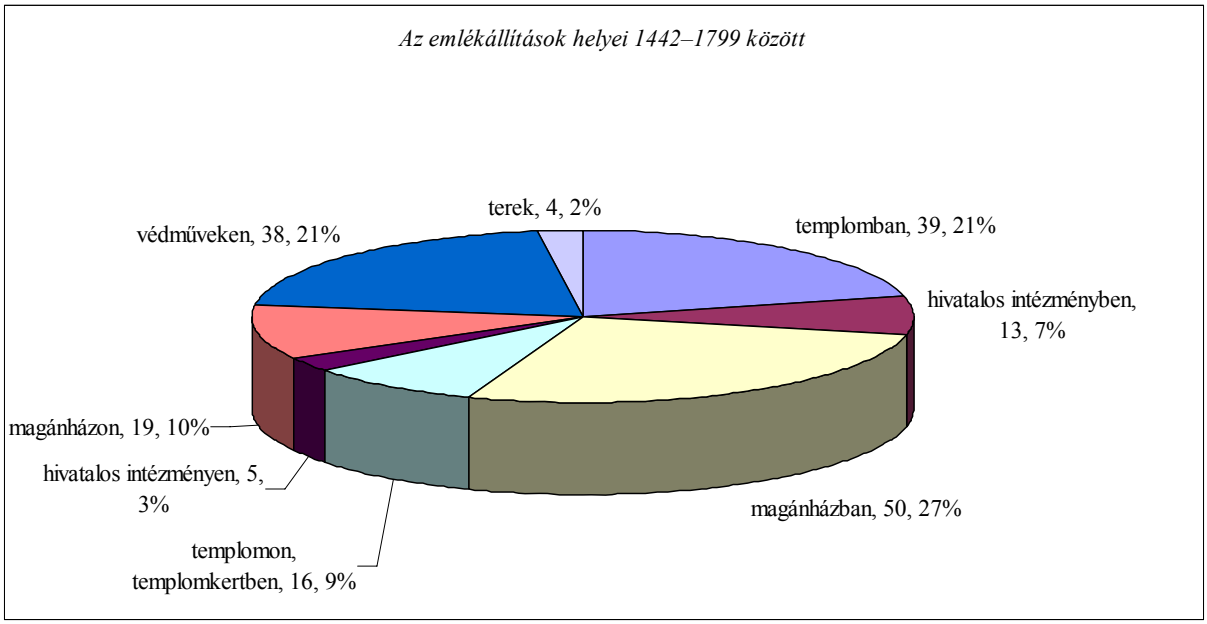

(Az emlékállítók)

A megszövegezés alapján az emlékállítók kilétét három csoportba sorolhatjuk: a város közössége (3), intézmény (5), magánszemély (71). Az anonim (105) kategóriába szintén a város (32), az egyház (23), a céhek (3) és magánszemélyek (47) tartoznak. (A magánszemélyek nagy számát mindkét csoportban a sírfeliratok és építési feliratok (ajtó, ablak, kapu stb.) állítása magyarázza.)

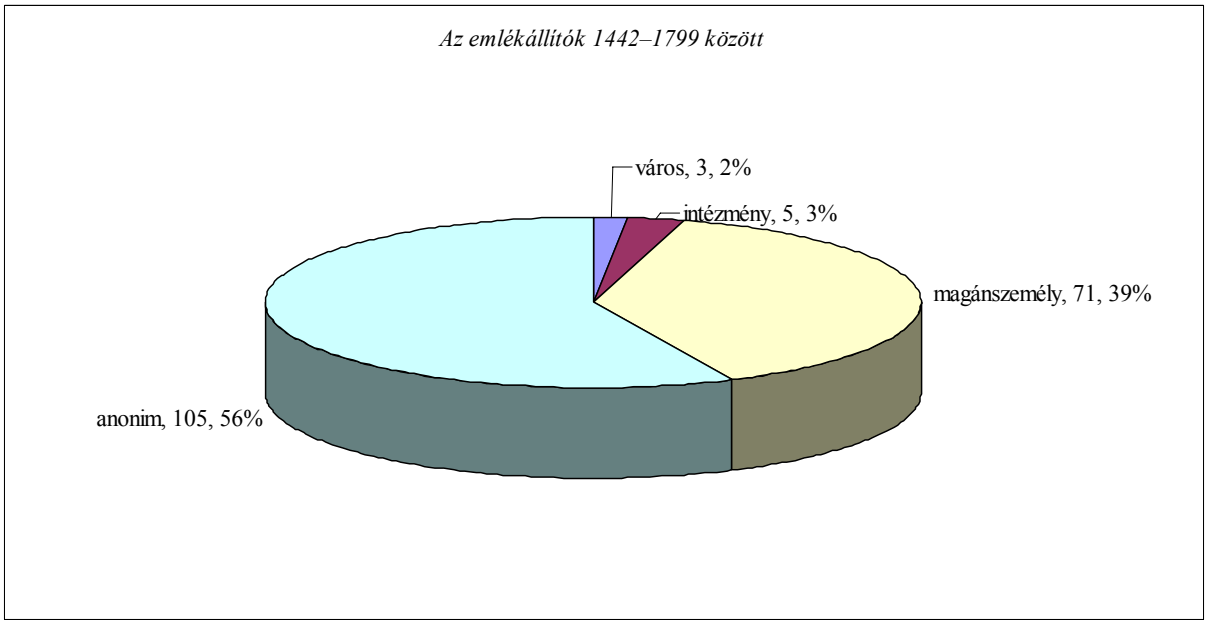

Az emléktárgyak formai sajátosságai alapján megállapítható, hogy az emlékállító és kivitelező elválik egymástól. A feliratok, emléktáblák létrehozása szakmai tudást igényelt, amellyel a kőfaragók rendelkeztek. A megrendelők csoportja vagy személye (az emlék kihelyezői) elkülönült az előállítók (az emlék kivitelezői) személyétől.

Az emlékállítás körülményeiről megállapításokat tenni a legnehezebb. A rendelkezésemre álló források alapján nem lehet határozott választ alkotni arról, hogy létezett-e valamilyen rítus az emlékezet kihelyezésére. A halottaknak történő emlékállítások körül valószínűleg szerveződött nyilvános rítus, a közösségi események kihelyezéséről nem tudni, hogy vonzott-e közönséget, hogy beszélhetünk-e az emlékállítási esemény fesztivizálódásáról. Az valószínűsíthető, hogy egy-egy emléktábla kihelyezése látványszámba mehetett.

(Az emlékállítások utóélete)

Az emlékállítások utóéletét tekintve megállapítható, hogy az idővel és a történelemmel kapcsolatban több tendencia, attitűd érvényesült: 1. az emlékezet kihelyezése mellett a 2. az emlékezet felszámolása és/vagy bevétele számítható kiemelt emlékezetstratégiának. Az emléktáblákhoz, feliratos kövekhez (azaz a kihelyezett múlthoz) a társadalom többféleképpen viszonyult: 1. eltüntetett emléktárgyakat, amelyek így agresszió áldozatai lettek, 2. áthelyezett emléktárgyakat, amelyek így új kontextusban töltötték be funkciójukat, 3. biztonságos helyre (levéltárakba, múzeumokba) helyezett emléktárgyakat, amelyek így másodlagos funkciót töltöttek be. Az 1. és 3. viszonyulás a tárgyiasított múlt őrzését az emlékezetre korlátozta, ezekben az esetekben a kommunikatív és a kulturális (szervezett) emlékezet keveredett.

Nem tudom, hogy a nyilvános terekből a vizsgált korszakban számoltak-e fel végleges érvénnyel emlékanyagot. (Kivételt képez a II. Rákóczi Ferenc tiszteletére emelt diadalkapu utóélete **[123.]**.) A korszak általam ismert datálásai és emlékállításai a 19. század elejéig-közepéig nagyrészt épen, helyváltoztatás nélkül megmaradtak. Ekkor azonban a terjeszkedő város a vártornyok és a várfalak lebontásába kezdett. A Kovácsok tornyát 1796-ban, a Monostor-kaput és a Torda-kaput az 1840-es években, a Közép-kaput 1850-ben,[164] a Híd-kaput 1868-ban, a Magyar-kaput 1872-ben bontották le. A város vezetősége a Történeti Múzeumnak ajándékozta az értékesebbnek ítélt köveket **[11., 173.]**. Néhány kibontott emléktábla a környék épületeinek oldalába **[50., 126.]**, illetve – hosszabb ideig – az éppen épülő Tanácsház lépcsőfordulójába **[54., 100.]** került. (Ez utóbbiak is 1986-tól a Történeti Múzeum kőtárában lettek elhelyezve.) Egy várfalból kivésett sírfeliratot a Házsongárdi temetőbe költöztettek **[62.]**.

A házak átépítése, lebontása során általános gyakorlat volt a feliratos kövek költöztetése is. Több történeti emlék ma már utólagos elhelyezésű. Pákey Lajos építész például a saját villájába építette be a lebontott régi házak pusztulásra ítélt feliratos köveit **[43., 53., 59., 60., 61., 65.]**. A múzeumba került sok lebontott vagy átépített ház ajtó-, ablak-, kapu- és kandallófelirata, illetve építési emléktáblája **[14., 17., 18., 20., 23., 27., 28., 29., 36., 39., 41., 49., 52., 53., 55., 56., 64., 66., 67., 68., 70., 75., 78., 80., 134., 154.]**, egy esetben már csak másolat található az eredeti helyén **[132.]**. A Szent Mihály-templom kőtárában is őriznek feliratos követ **[138.]**.

Csak várostörténeti leírásokban, levéltárban vagy Jakab Elek, Pákey Lajos és Kelemen Lajos rajzaiként lehet ma fellelni több emlékeztető szövegét **[5., 6., 9., 34., 37., 42., 48., 51., 57., 85., 90., 91., 93., 96., 120.]**. Egy esetben az egykori feliratot emléktábla formájában később újravésték **[180., 443.]**.

A fogadalmi kaput 1899-ben, a Főtér átrendezésekor **[147., 272.]**, a fogadalmi oszlopot pedig 1961-ben **[144., 430.]** költöztették a város akkor periférikusabb területére, a szentpéteri templomhoz.

[164] Szabó T. Attila szerint 1841-ben bontották le (Szabó T. A. 1946: 71–72).

Több emlékeztető elkallódott, az elbontott feliratos kövek és felszámolt emlékeztetők későbbi sorsát nem ismerem **[8., 12., 16., 26., 30., 31., 32., 81., 87., 89., 92., 104., 105., 106., 107., 113., 114., 115., 116., 125., 127.]**.

Az emlékeztető feliratok lebontása és áthelyezése, az eredeti kontextus megváltoz(tat)ása funkcióváltozásokat is eredményezett: a kor, amely ezeket megmentette vagy értékesítette, már nem(csak) az adott teljesítményt datáló vagy megörökítő emlékanyagként, hanem örökségként, a lokális történelem lenyomataiként kezelte ezeket a gyűjteményekbe elhelyezett köveket. A várfalak és vártornyok emlékköveiről szóló korabeli megjegyzés: „Másfél századig állott egykor a' statusok' sorában Erdély mint magyar fejedelemség, magyar nemzetű fejdelmek által igazgatva: még is keblében csak egyetlen egy magyar kerített város volt – Kolozsvár! 'S mi után falai ennek is lerontatandnak, többé egyetlen egy sem lesz. Ha egyébért nem, csupán emlékül is fenn kell vala tehát azokat tartani." (Nagyajtai Kovács I. 1840: 75.)

2. A reformkortól a kiegyezésig (1800–1867). A datálás mint emlékállítás

Az 1800 és 1867 közötti emlékállítások az előző korszakhoz hasonlóan az egyéni és közösségi teljesítményeket és áldozatvállalást (alapítás, építkezés), az egyéni biográfiákat (sírfeliratok és epitáfiumok), a kiemelkedő eseményeket és hőstetteket örökítették meg.

2.1. Építkezés és építkezők

2.1.1. A közösség intézményei, középületek

A növekvő lakosságú és térben terjeszkedő város időszerű igényeit elégítették ki az újabb középületek.

Az 1800-as évszámrejtő felirat szerint Babb János fogarasi püspök „Isten dicsőségére a sajátjából építette" **[185.]** a város első görög katolikus templomát.

A kolozsmonostori kápolna restaurálását 1807-ben végezték el **[110.]**.

A kolozsmonostori plébániatemplom felújítása alkalmával, a 19. század első harmadában kettős emléktáblán a benedekrendi apátság több évszázados történetét helyezték ki. A szövegek teljes fordítása: „A kolozsmonostori benedekrendi apátság – melyet I. Béla alapított és Szent László megerősített – temploma II. Ulászló uralkodása alatt 1508-ban megnagyobbíttatott és két toronnyal kiegészíttetett. A mindeneket megváltoztatni szokott idő folyásával Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király Monostor uradalmával együtt a Jézus társasági atyáknak adományozta tudományos akadémia céljaira az Úr 1581. évében. Rövid idő múlva az iskola a városba áttétetvén, szinte használatlanul állt, de mindig igazhitű [azaz római katolikus] maradt. A jezsuita rend megszüntetése után nagyobbrészt pusztán állt és majdnem rommá vált." **[193.]**; „Végül az 1818. esztendőben [I.] Ferenc osztrák császár és erdélyi nagyfejedelem uralkodása alatt, mikor losonci gróf Bánffy György excellenciás úr volt a kormányzó, Erdély püspöke és az erdélyi katolikus iskolák főfelügyelője pedig rudnai és divékújfalusi Rudnai Sándor excellenciás és főtisztelendő úr, nagyobb részét nemrég épült

líceum szükségletére fordították, ezt a részét pedig istentisztelet céljaira meghagyták és elrendezték az Úr 1819. évében." **[194.]**

Az evangélikus (lutheránus) templom építését az építtető Martin Liedemann lelkész, a kurátorok és a mesterek nevesített emlékezetével együtt örökítették meg **[204.]**. 1846-ban „A KOLOSVÁRI SZENT ERSÉBETH/ K. KORHÁZ KÖLTSÉGÉN" fejezték be a szentpéteri római katolikus templomot **[220.]**. Az ortodox izraelita hitközség zsinagógájának felavatására 1851-ben került sor **[223.]**. A szintén 1851-ben felszentelt alsóvárosi (kétágú) református templomban a templomi bizottság alapító tagjainak névsorát örökítették meg **[224., 225.]**.[165] A ferences templom melletti kripta felújítása 1861-ben **[227.]** készült el.

A Szent Mihály-templom tornya[166] 1862-ben épült, emléktáblája előszámlálta és nevesítette az egyházi elöljárókat (püspökök, plébános), az egyházi vezetőséget (gondnok, pénztárnok, jegyző, egyházfi)), az építészeket és építőmestereket (mérnök, kőműves, ácsmester, kőfaragó, rézművesek) és az emléktábla készítőjét. **[228.]**. Tudomásom van egy 1894-es emlékirat-fogalmazványról, amelyet a templomtorony keresztjébe szántak: „Ezen keresztet 1894. évi július 28-án tartott egyházközségi választmányi gyűlés határozatából a jelen évi Nagyboldogasszony ünnepe emlékére (aug. 15.) midőn erdélyi püspök Lönhart Ferenc, kolozsvári róm. kat. apát-plébános Biró Béla, egyházi főgondnok pedig Dr. Groisz Gusztáv volt s midőn a képviselőtestület tagjainak száma 347 volt, készítette és díszes alakjában fölállította Demjén Ágoston műlakatos, a kolozsvári rom. kat. egyházközség képviselőtestületi választmányának érdemes tagja."[167]

Ebben a korszakban három új oktatási intézménnyel, felépített vagy felújított iskolaépülettel gazdagodott a város. A felekezeti iskolák épületeit emléktáblákkal jelölték meg. A „tudománynak és a kegyességnek" szentelték **[186.]** 1801-ben a Református Kollégiumot. A „tudománynak és erénynek" építették újjá **[189.]** 1806-ban az Unitárius Kollégiumot. A Királyi Lyceum (Római Katolikus Gimnázium) újjáépítésének szövege: „I. Ferenc Ausztria császára, gróf Bánffy György kormányzó alatt, a királyi líceum a katolikus tanulmányi alap

[165] A templom alapkövét 1829. október 3-án tették le. Az aktust magyar és latin nyelvű emlékirat elhelyezésével is megörökítették. A magyar nyelvű szöveg:
„Emlékirás:

A száz ötvenhét esztendeig sok viszontagságokat kiállott külső városi fatemplom helyett, a kolozsvári mintegy tízezer lélekből álló evangelico-reformáta szent ekklézsia, Isten dicsőségéhez való buzgóságból, egy új kéttornyu kőtemplom épitését elkezdette az Úrnak nevében 1828-dik esztendőben I-ső Ferencz austriai császár, magyar király és erdélyi nagyfejedelem uralkodása alatt. Lévén ország kormányója: branyitskai l. b. Jósika János az erdélyi kir. Gub. elölülője; az ev. reform. főconsistorium praesese, s berkeszi Katona Zsigmond, gubernialis consiliarius; minden ev. reformáta és némely evangelica erdélyi ekklézsiák püspöke és főcuratora, zágoni Bodola János; az ekklézsia fő insp. curatora, zilahi Sebes Antal, most gubernialis consiliarius; ezen sz. k. város főbirája, s. pataki Pataki Mihály, egyszersmind az idevaló ev. Reform. ekklézsia egyik domest. curatora, és ezen új kezdett templom fő épitető gazdája.

Mostan pedig e fundamentum követ és emlékeztető táblát, a nagy ajtó alá letette gr. Rhédei Klára, a kolozsvári ref. collegium főinspector curatora, és ezen ekklézsia s új templom főprotectora, kis rhédei gr. Rhédei Ádám, nemes Doboka vármegye főispánja nagyobb leánya; az ekklézsia mostani főinspector curatora m. gy. monostori l. báró Kemény Ferencz, gubernialis secretarius; szathmári Pap Gábor, egyik domesticus curator, királyi- és a templom épitése cassája hűséges perceptora; Incze Sámuel tractualis esperest és idevaló első-, Krizbai Elek, második-; Csiszér Sámuel, harmadik-; Herepei Károly negyedik pap, és Winkler György épitető pallér idejekben, 1829-ik esztendőben, october 3-dik napján." (Közli Szilágyi S. 1849b: 26–27.)

[166] A torony alapkőletétele 1838. május 20-án, fényes egyházi ünnepség keretében zajlott: „Az alap-kőnek négy szegletű üregébe egy Szelentz tétetett jelenkorunk' pénz-darabjaival, emlék-írással, 's hazánk egyházi és világi minden tisztelői' nevét magában foglaló nyomtatványokkal telye." (idézi Sas P. 2009: 53).

[167] Kézirat a Szent Mihály plébánia irattárából (közli Sas P. 2009: 258).

jövedelmeiből fényesebben újraépíttetett. 1821." **[200**.]. Az ehhez az intézethez tartozó nyomda építése 1832 körül fejeződött be **[209.]**.

A középületek építése és karbantartásának feladata a közösségre hárult. A város költségén építettek malmot 1820-ban **[195.]**. A papírmalom „Az erdélyi nagyfejedelemségbeli tanulmányi alap számára épült 1796-ban, javíttatott 1832-ben." **[208.]**. A Közép-kapu órájának újrafestését 1827-ben **[201.]** végeztette a város.

A laktanya épületének homlokzatára a város tanácsa 1836-ban egy magyar nyelvű feliratot tervezett, amely a kolozsváriak áldozatvállalását is megörökítette volna: „Austriai Cs. Kir. Fő Hertzeg/ Estei/ FERDINÁND/ Nevével diszesitett/ és a/ Kolo'svári NÉP' költségén/ Épittetett/ KATONA-LAKHÁZ/ Elkészült/ M.D.C.C.C.XXXVI." **[212.]**. A felirat végül nem lett felhelyezve, helyette csak a város címerét festették fel (közli Jakab E. 1888d: 26).[168]

A céhek intenzív tevékenységére és a városban betöltött szerepére példa a csizmadia céh, amely telket és házat vásárolt 1847-ben **[221.]**, 1866-ban pedig egy emelettel bővítette **[230.]**.[169]

Néhány esetben az egyénnek a közösségért hozott anyagi áldozatvállalásáról emlékeztettek táblák. Kassai Mihály foglár a város megbízásából javíttatta a város börtönét, a Torony épületét. A felújítás és építkezés folyamatát egy emléktábla elhelyezésével zárta le. A verses megfogalmazás a tömlöctartó emberi értékeit emelte ki: „ÉN KASSAI MIHÁLY 1820ba/ TÖMLÖTZ TARTO LETTEM, EBBEN A' FOGHÁZBA:/ TI! SZERENTSÉTLENEK, KIK ITTEN SZENVEDTEK/ A' BAL SZERENTSÉNEK, PÉLDÁI LETTETEK;/ HA SORSOTOK FORDULT, OLLYKOR BU BÁNATRA/ VOLTAM NÉKTEK MÉG IS, VIGASZTALÁSTOKRA/ MIDÖN 1821^{be} IRTAK, E' TÖMLÖTZ S KŐFALAK AKKOR/ MEG (záródísz) UJULTAK" **[199.]**. Gróf Esterházy János az általa vásárolt árvaház felújításakor annak történetét és őse érdemeinek emlékezetét helyezte ki: „Galántai Esterházy Dénes gróf ezt a házat, amelyet néhai őse, rátóti Gyulaffy László 1748-ban az árváknak ajánlott fel, s amelyet a legfelsőbb rendelkezés kiegészítésére később árverésen eladásra bocsátottak, ahol Esterházy Nepomuk János gróf készpénzen vette meg, majd a testvéreivel való osztozáskor – Bécsben, 1840. június 1-jén – neki jutott, 1842-ben megjavította. Isten nagyobb dicsőségére." **[217.]**. A Szábel Boldizsár hagyatékából létrehozott öregotthont és kórházat fia, Menyhárd újraépítette. A közösség javára áldozó polgárokról az épület homlokzatán emlékeztek meg: „SZABEL BOLDIZSÁR/ ISTENES ALAPITVÁNYI VÉG RENDELÉSE SZERINT/ MARADIKAI ÁLTAL HAT SZEGÉNY EL AGGOT/ FÉRFIAK ÁPOLÁSÁRA 1815$^{\underline{BE}}$ LÉTRE/ HOZATATT/ KORHÁZ/ UJBÓL ÉPITTETETT FIA SZÁBEL MENYHÁRD/ GYÁMNOKSÁGA ALATT ÉS KÖLTSÉGÉN/ 1844$^{\underline{BEN}}$" **[219.]**.

[168] „Ez volt a kolozsvári nép ohaja, de a kir. k. szék elébb halogatta, később mellőzvén: csak a […] sárga szinnel festett hadi jelvényü díszités történt meg; újabb időben a város czímere festetett föl. […] …egy ideig történetileg létezett, elmaradása inditó okát a közemlékekben nem találtam meg; de hihető, hogy Estei Ferdinánd főherczeg kir. biztos kivételes kormányzatában van az ok, hogy katonai laktanyára ily demokratikus felirat alkalmazása elmaradt." (Jakab E. 1888d: 26.)

Mikó Ádám kézirata említ egy emléktáblát a laktanyáról (vö: Mikó Á. 1860).

[169] A vizsgált korszakon kívül esik, de ide is tartozik, hogy 1902-ben a céh új épületet húzott fel a telken **[285., 286.]**.

2.1.2. Lakóházak

Egy esetben vallásos formula datálta az építkezést egy kapuboltozat zárókövén: „Jézus, az emberek megváltója, 1816." **[191.]**. Az építtető kilétére a grófi címere utalt a Jósika-ház 1828-as megnagyobbításakor **[203.]**. Egy 1832-ben építkező egyén kilétét az Ö[zvegy].G[róf].T[eleki].J[ózsefné].G[róf].T[eleki].S[ófia]. rövidítés **[207.]**, egy 1836-os teljesítmény szerzőjét az S. V. **[211.]**, egy 1843-as építkező nevét pedig a G[róf]·E[sterházy]·D[énes] a monogram **[218.]** takarta, illetve fedte fel.

A Filstich-ház felújítását 1802-ben **[187.]** végezték, gróf Toldalagi László és neje, gróf Korda Anna 1803-ban kezdett építkezni **[188.]**, amelyet a megözvegyült feleség a „néhai hív férje tzélját" végezve 1806-ban teljesített **[190.]**. Felsőbányai Bányai Károly „diplomált gyógyszerész és kereskedő" 1865-ben épített, az emléktábla köriratán a polgári erények megtartásával magyarázta gyarapodását: „SZORGALOM ÉS TAKARÉKOSSÁG/ JUTALMA ISTEN ÁLDÁSA!" **[229.]**.

2.2. A halottak emlékezete

A templomi kriptákba való temetkezés ebben a korszakban is a templomért és gyülekezetért áldozó nemesi rétegnek volt a privilégiuma. Az előzőtől eltérően ebben a korban kizárólag magyarul szövegezték a halotti biográfiákat.

A ferences templom síremlékeinek bemutatásával kezdem. A fiatalon elhunyt gönczruszkai gróf Kornis Lajosnak a műveltségét, szülő- és családszeretetét, a hazával és vallásával törődő voltát, valamint ígéretes, de beteljesületlen jövőjét siratták apja és testvérei (1820) **[196.]**. Az ifjú sepsiszentiványi Henter Ádám síremlékét nagynénje, Hammel Anna emelte „érzékeny indulattal" (1821) **[198.]**. Marosnémeti ifj. gróf Gyulai Sámuelné kászoni báró Bornemissza Borbárának, a „ritka erkölcsű keresztény" özvegységét, példamutatását emelték ki. A verses sírkövet az el nem múló gyász és kegyelet jegyében állították: „E GYÁSZKÖVET BÚS EMLÉKÜL/ TESZSZÜK NÉKED JO NÉNÉNK/ KIK MÉG ÉLÜNK-NÁLAD NÉLKÜL/ SZERETETT GYULAINÉNK!/ TE! KI VELÜNK EDGYESSÉGBEN/ ÉLTÉL NYUGODJ BÉKESSÉGBEN/ MÜ A BÁNATBAN OSZTOZVA/ NEKED NEFELEJTSET HOZVA/ ÁLDJUK SZELID PORAIDAT/ BETSBEN TARTJUK HAMVAIDAT./ TE NYUGODJ, ÖRVENDJ AZ ÉGBEN/ ÁRTATLANOK SEREGÉBEN/ S MIDÖN LE TEKINTZ KÖZINKBE/ LÁSD! MIKÉPP' KÖNNYÖZÖNINKBE/ KIK FORROAN SZERETTÜNK/ SOHA EL NEM FELEJTÜNK" (1839) **[214.]**. Gönczruszkai gróf id. Kornis Jánosnak – a családi viszonyokat és érdemeket mellőzve – csupán a címeit és funkcióját exponálták, teljes sírfelirata: „NAGY MÉLTOSÁGU/ GÖNCZ-RUSZKAI IDÖSBB GROF/ KORNIS JÁNOS/ UR Ö EXCELLENTZIÁJA/ A CSÁSZÁRI, KIRÁLYI, ÉS APOS-/ TOLI FELSÉG ARANY KULTSOS/ HIVE, STATUS ÉS GUBERNIALIS/ VALOSÁGOS BELSÖ TITOK TA-/ NÁTSOS, ÉS AZ ERDÉLYI NAGY(-)/ FEJEDELEMSÉG, S AH(h)OZ KAP-/ TSOLT RÉSZEK HÁROM ESZTEN-/ DÖKIG VOLT BOLDOG EMLÉKE-/ ZETÜ KIRÁLYI FÖ KORMÁNYO-/ ZOJA ÉS KORMÁNYSZÉKI ELÖL-/ ÜLŐ./HOLT MEG ÉLETÉNEK LIX-IK/ ÉSZTENDEJÉBEN, KISASSZONY/ HAVA XV-IK NAPJÁN/ MDCCCXL-IK ESZTENDÖBEN." (1840) **[216.]**.

A piarista templomban Szentpéteri Borbárának férje, Zakariás Kristóf állított emléket, bizonyítva hogy a feleség „SZÉP LELKÉNEK EMLÉKEZETE ÉL/ HOLTIG KESERGŐ FÉRJÉNEK SZIVÉBEN/ KI E HIDEG KÖVET/ A VISZONTLÁTÁS FORRÓ REMÉNYÉVEL/ AZ ÉGFELÉ A' BOLDOGULT LAKHELYÉBE/ UTMUTATO OSZLOPUL EMELTE" (1830) **[205.]**.

A kolozsmonostori plébániatemplomban a férj, csíkszentkirályi Bors Mihály emelte az „erényes nő, jó anya" Lázár Anna sírkövét, amelyet később Albert fiúk egészített ki az apa nevével (1847) **[222.]**.

2.3. Események emlékezete

1817-ben Kolozsvárt az a megtiszteltetés érte, hogy erdélyi körútja során vendégül láthatta az uralkodópárt. A magas rangú vendégeket az erdélyi kormányzó szállásolta el, aki a palota erkélyén emléktáblát állíttatott ennek az eseménynek a tiszteletére és emlékezetére: „Első Ferenc császárnak, a haza atyjának és Karolina Auguszta császárnénak e drága haza meglátogatására e városba történt megérkezése és az 1817. esztendő augusztus havának napjaiban e szobákban tartózkodása örök áldott emlékezetére állította gróf Bánffy György losonci liber báró, Erdély kormányzója, életének 70. esztendejében." **[192.]**.

Ugyanennek az eseménynek, I. Ferenc osztrák császár és magyar király, illetve Karolina Auguszta osztrák császárné és magyar királyné látogatásának a megörökítésére készült a város első világi/politikai jellegű emlékműve. A város elöljárói már 1818-ban felvetették az emlékállítás ötletét. Helyét a város főterén jelölték ki. Az emlékmű 1821-től készült. A Státuának nevezett oszlopot közadakozásból és – nagyobbrészt – Topler Imre városi szónok és kereskedő adományából emelték. Az alapkő letételére 1822. október 25-én került sor.[170] Az ünnepélyes leleplezést 1831. október 4-én, a császár névnapján (Ferenc) tartották.

Az oszlopra az uralkodók Bécsből rendelt domborművű portréi mellett a látogatás két epizódját faragták meg. Az egyik jelenet a pár megérkezését örökítette meg: magyar díszruhás lovas kísérettel, hintón, a Közép-kapun át a városba érkező uralkodókat a fedetlen fővel álló tömeg fogadja. A másik jeleneten egy térdelő elesett asszonynak alamizsnát osztó császárnét és mögötte a császári kíséretet jelenítették meg. Az emlékmű harmadik oldalán a város címerét helyezték el („annak emlékezetére, hogy azt a városi közönség csináltatta"[171]), a negyedikre pedig a megemlékezett esemény megszövegezése került: „A kegyes, boldog és dicsőséges I. Ferencnek, Ausztria császárának, Magyarország és Csehország királyának, Erdély nagyfejedelmének és Karolina Auguszta felséges császárnénak, akik Erdély

[170] Az alapkőbe tett latin és magyar emlékiratot Jakab Elek közli. A magyar verzió: „Tudd meg késő Világ./ Ha valaha ezen fundamentumot kihányad,/ Mert mit nem forgat fel a késő idő,/ Hogy e tartotta utazásának emlékoszlopát,/ ELSŐ FERENCZ/ Felséges Ausztriai Császárnak, Magyar Csehországok/ Királyának és Erdély Nagy Fejedelmének./ Ki a keresztény számlálásnak 1817-ik Esztendejében/ Ezen Erdélyi kedves Fejedelemségét Felséges Társával/ CAROLINA AUGUSTÁVAL/ együtt/ Atyai boldog indulattal feljárván,/ E Tartományi Fő Városában Kolosvárban/ Fejedelmi kegyelmességét gyakorolva,/ Augustus hónapjának 20–28 napjaiban mulatott./ E nagy Történet kedves emlékezetének örökitésére/ A kolozsvári Nemes Tanács, és az egész Polgári/ Közönség a maga önkéntes adakozásából/ Háladatosan emelte vala az 1822-ik Eszt[tendő]ben." (Jakab E. 1888b: 716–718). A latin végén szerepelt a kormányzónak és a város elöljáróinak (fő- és királybíró, szenátorok, jegyzők, szónokok) megnevezése is.

[171] Az 1831-es tanácsi jelentést idézi Jakab E. 1888b: 716.

nagyfejedelemségét és annak székvárosát kegyesen meglátogatták az Úr 1817. esztendejében, Kolozsvár szabad királyi városa a legalázatosabban állította." **[206.]**.

Kőváry László feljegyezte, hogy (kb. 1827–1837 között) állítottak még egy emlékoszlopot az egykori Haller-kertben a nevezetes látogatás helyére és emlékére: „Ferenc császár az 1817-iki benjárása alkalmával itt megfordult, s hol megpihent, a helyet hosszasan emlékoszlop jelezte" (Kőváry L. 1886: 7) **[202.]**.

A császári pár látogatása és a népszerű és jó uralkodók imázsának építése éppen akkor zajlott, amikor Erdélyt pénzromlás és ennek következtében éhínség sújtotta (– az alamizsnaosztás jelenete éppen ezért került az oszlopra). A császárok kultuszának kezdetét a jelen megörökítése jelentette: ezt bizonyítja, hogy az 1817-es látogatást szinte azonnal követte az emlékállítás gesztusának és szándékának kinyilvánítása. A város számára azonban ezek az emlékállítások lehetőséget teremtettek a *hely szellemé*nek (*spiritus loci*) a megkonstruálására. A vezetőség számára a legitimizációt, a polgárok számára a presztízst jelentette egy olyan városnak elöljáróivá, illetve részesévé lenni, amely a kor legmagasabb helyről érkező érdeklődésére is számot tarthat.

Ebben a korban jelentkezett – és talán a reformkor nemzeti fellángolásával magyarázható – egy másik – kutatásom szempontjából fontosabb – eljárása az emlékállításnak, amikor nem a jelen vagy a közelmúlt eseményeit formálták múlttá, hanem a régmúlt eseményeit aktualizálták emlékezetté. A történeti érzékenység mellett ez annak a kifejeződése, hogy a jelen a múltban legitimizációs alapot talált.

1820 és 1827 között a Fejedelmi Kert központi sétányának két oldalán a hét vezér szobrait helyezték el **[197.]**. A honfoglaló elődök emlékezetének térbeliesítése az osztrák császári uralom alatt a nemzeti ébredéssel, illetve az önálló magyar államiság történeti tudatával magyarázható. A szabadidőtöltés során a város polgárai a nemzeti régmúlt kulturális emlékezetével, illetve eredetmítoszának megjelenítésével találkozhattak.

II. Rákóczi György a törökkel vívott ütközetének és megsebesülésének emlékét a csata után csaknem két évszázaddal (1852 előtt) állították a Szászfenesre vezető út mellett. A magyar nyelvű szöveg állítása: „ITT/ SEBESÜLT MEG/ II-ik/ RÁKÓCZY GYÖRGY/ 1660^{BAN} MÁJUS HÓ 20^{ÁN}/ A TÖRÖKÖK ELLEN/ VIVOTT CSATÁBAN" **[226.]**. A feliraton szereplő dátum pontatlan és az esemény is máshol zajlott. Az emléktáblát tulajdonképpen egy már korábban, a jezsuiták által emelt – a katolikus hagyomány alapján a település határába állított feszületekhez hasonló – oszlopra, *képes kereszt*re helyezték. A helytörténész szerint „Erre az emlékoszlopra az emléktáblát a fenesi csata után több mint kétszáz évvel olyanok helyezték, akik már nem ismerték az oszlop rendeltetését, s azt sem tudták, hogy a fenesi csata Szászfenes és Gyalu között zajlott le és nem május 20-án, hanem 22-én. A fejedelem tehát ettől az oszloptól több kilométerrel nyugatabbra sebesült meg." (Asztalos L. 2004: 571).

Véleményem szerint ez a gesztus mással is magyarázható, éspedig azzal, hogy az emlékállítás szempontjából kevésbé relevánsak a felidézett esemény zajlásának hely- és időkoordinátái. (Azt nem állítom, hogy egyáltalán nem lenne fontos.) A városhoz közelebb – még ha annak a perifériáján is – állított emlékmű a lokális presztízstermelés szempontját elégítette ki, a felidézett múlt a hely implikáltságának látszatával a város nimbuszát emelte. Olyan, mintha a város védelmében esett volna el a 19. század második felében példaképnek számító nemzet- és országvédő magyar fejedelem. A korábbi keresztény alakzat átértelmezésének mint szimbolikus gesztusnak kettős magyarázata lehetséges: a határmenti oszlopnak nemzeti emlékművé való átalakítása során egyrészt a keresztény hagyománynak a

nemzetivel való lecserélése, másrészt éppen az összekapcsolása, a nemzetinek a vallásos-mágikus oltalom alá való helyezése történt meg.[172]

A belváros egyik részét érő természeti csapás okozta károkról, a tűzvészben elpusztult házakról emlékeztek meg a kárvallottak 1839-ben: „Ez a kő tétetett 1839. október ...-án, az 1830. esztendőben május 1. napjára virradólag, éjfél után támadt rémítő tűz által 14 házak elégte emlékéül, melyek közt e házat (a) legtöbb romlás érte." **[215.]**.

Egyéni sorsok emléke maradt fenn néhány bevésésen. Török Ferenc 1835-ben fogvatartását örökítette meg a börtönben **[210**.]; a kolozsmonostori plébániatemplomon Dániel János ajánlotta magát a szakrális védelmébe: „Dániel János, 1839. Jézus az emberek megváltója." **[213.]**.

2.4. Összegzés

A vizsgált, 1800 és 1867 közötti időszakba beletartoznak a reformkor nemzeti törekvései, a forradalom és szabadságharc eseményei, illetve az ezt követő Bach-korszak. De az általam vizsgált, a nyilvános terekben állított mementók között ez tételesen nem jelenik meg. Azonban számolhatunk a korhangulat, a társadalmi átalakulás és a történelmi-politikai események lenyomatával.

Folytatódott az előző korokból is ismert hagyomány, a datálásnak és a sírfeliratoknak a nyilvános térben való megjelenítése. Az építkezések és felújítások emlékszövegeiből a vallásos-mágikus tartalom kikerült (leszámítva az egyházi építkezéseket).

A város eseményeinek állított emlékek közül a császárlátogatásnak szóló emlékművek és emléktábla foglalta le a központi és a lakosság által leginkább használt tereket (Főtér, Sétatér) **[192., 202., 206.]**.

A jelenben felismert múlt szemlélete mellett egyre inkább elmélyült a városban lezajlódó eseményeknek sokkal történetibb szemlélete, amelyet bizonyít a kolozsmonostori plébániatemplom emléktábláinak részletező és terjedelmes volta **[193., 194.]**.

A reformkor nemzeti mozgalmai befolyásolták ennek a retrospektív szemléletnek a nemzeti vonalon történő megszületését és felerősödését. Az aktuális osztrák uralkodók látogatása emlékének térbeliesítése mellett már nagyobb időbeli távlatot nyitott meg a magyar honfoglaló vezérekre **[197.]** és az erdélyi fejedelemre (II. Rákóczi György végzetes kimenetelű csatájára) való emlékezés **[226.]**. Úgy vélem, hogy a két idődimenzió – jelen és múlt – megjelenítése két eltérően megélt vagy kezelt jelentéses tartalom – az osztrák császári birodalmi jelen és a magyar független régmúlt – kontrasztba állítását is eredményezte. A magyar történelmi örökség felkutatása és felmutatása a 19. század első felében más területekről is kimutatható, nemcsak az emlékállítások jellegéből. Valószínűnek tartom azt is, hogy ennek a tartalomnak a receptálására és ilyetén értelmezésére fogékony lehetett a város lakossága abban a történelmi periódusban, amikor éppen a függetlenségért zajló események (1848–1849) emlékezete tiltás vagy megtorlás alá esett.

Az előző korszakhoz képest, a polgárosodás előrehaladása nyomán a társadalom más szegmensének hangsúlyosabb jelenléte tapasztalható: a mesterek, polgárok neveinek megjelenése. Ez főleg a közösségi (egyház, céh) építkezésekre igaz **[195., 221., 228., 230.]**.
(Nyelv)

[172] Ezen állítás mellet szól az is, hogy még a vizsgált időszak után is a nemzeti múltra való megemlékezés és az egyházi-vallásos rituális keret összetartozott.

Az *Adattár*nak erre a korszakra vonatkozó adatai szerint a 46 emlékállításból 26 magyar, 18 latin, 1 német és 1 héber nyelven történt. Az arányok átbillenését a magyar nyelvnek a latin nyelv rovására történő használata és az utóbbinak a rituális térből való kiszorulása eredményezte. Ugyanakkor a héber építési felirattal egy új nyelv jelent meg a publikus térben **[223.]**.

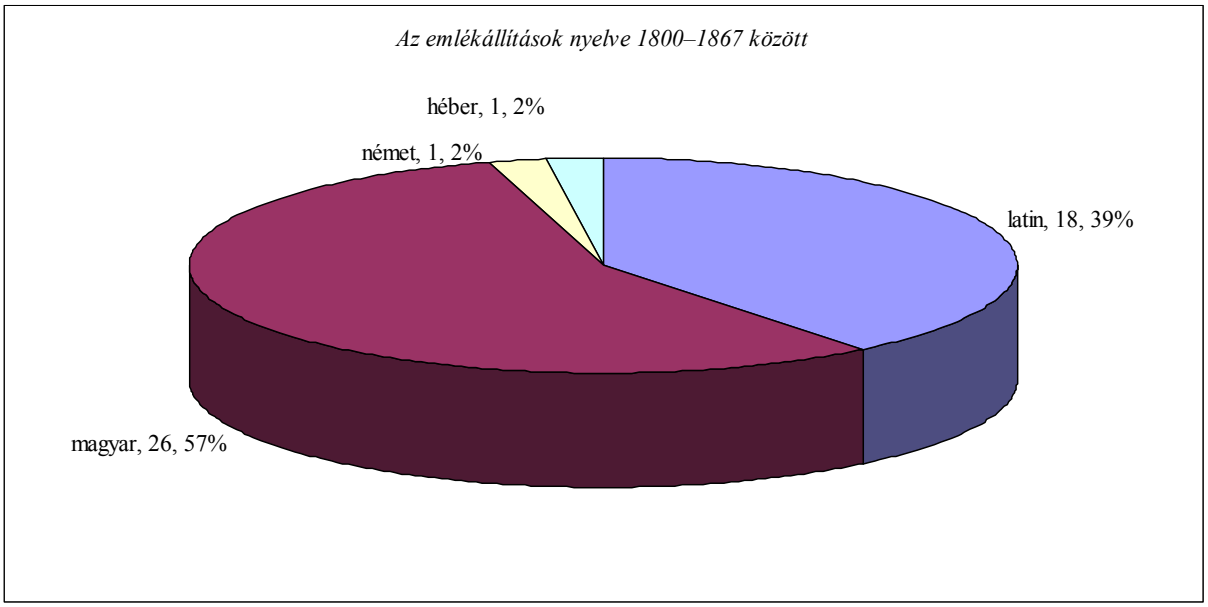

(A társadalom megörökítése)

A 46 esetből 15 nem tartalmaz a társadalomra utaló motívumot. 31 esetben viszont történt valamilyen utalás az építtetőkre (24), az építőkre (3), a város elöljáróira (4), illetve az ország(rész) uralkodójára (7).

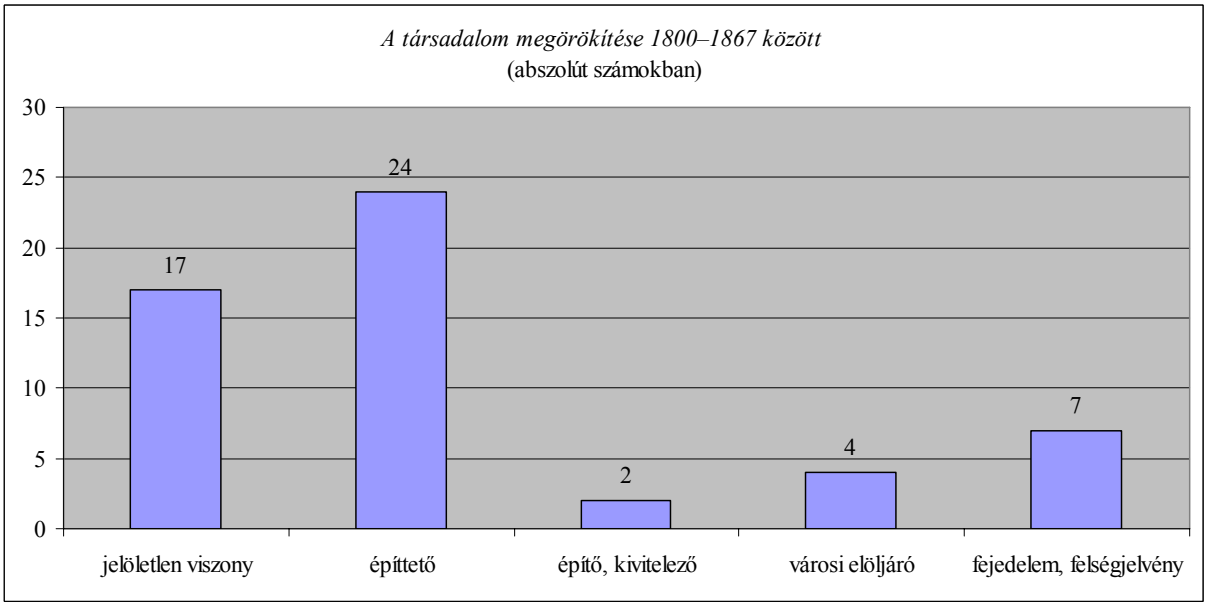

(Az események megörökítése)

Az események megörökítésénél két domináns motívum fordul elő. Az események jellegét 1. az önmagát dokumentáló, gyarapodó és pusztuló város megjelenítése, illetve 2. a városban zajló események, a város életének és a történelmi eseményeknek a szinkronba hozása

jellemezték. Az első csoportba 32, a második csoportba pedig 6 emlékállítás sorolható. (A fennmaradó 8 emlékállítás a halottak emlékével kapcsolatos szövegeket, illetve az egyéni nyomhagyásokat, bevéseket jelenti.) Ez alapján elmondható, hogy ebben a korszakban is az építéstörténeti narratíva dominált a várostörténetivel szemben.

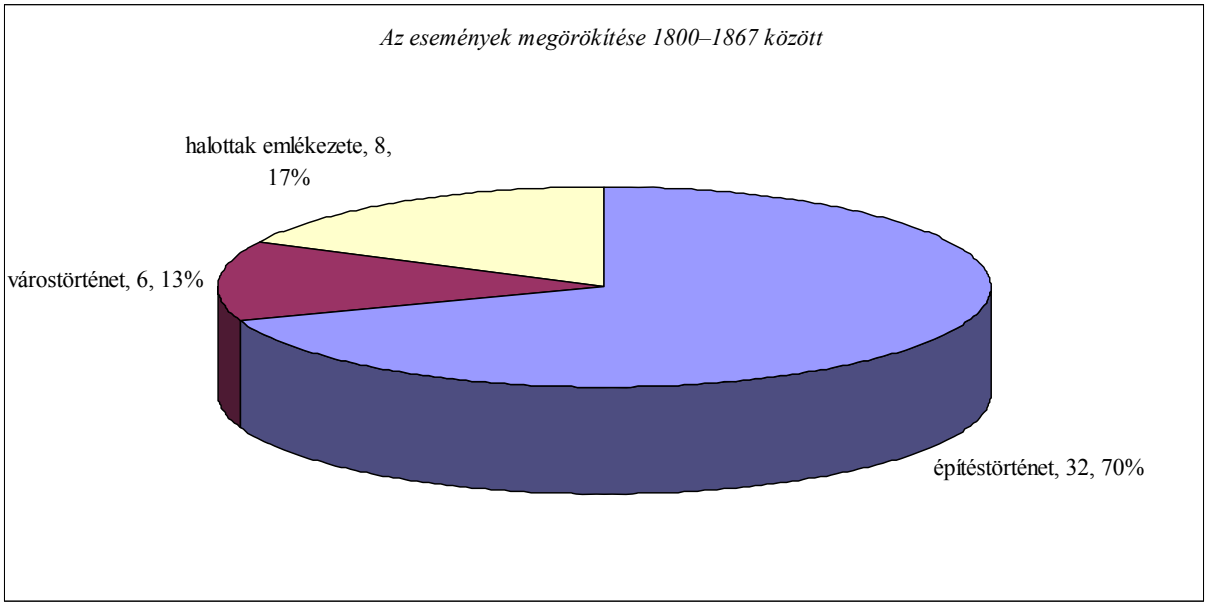

Az 32 építkezéssel kapcsolatos emlékállítás a következő motívumokból tevődik össze: az építésért hozott áldozat (9), az építkezés folyamata (10), az építkezés külső körülményei (datálás, a keletkezésre való hivatkozás) (30) és hálaadás vagy oltalomkérés (vallásos formula formájában) (6).

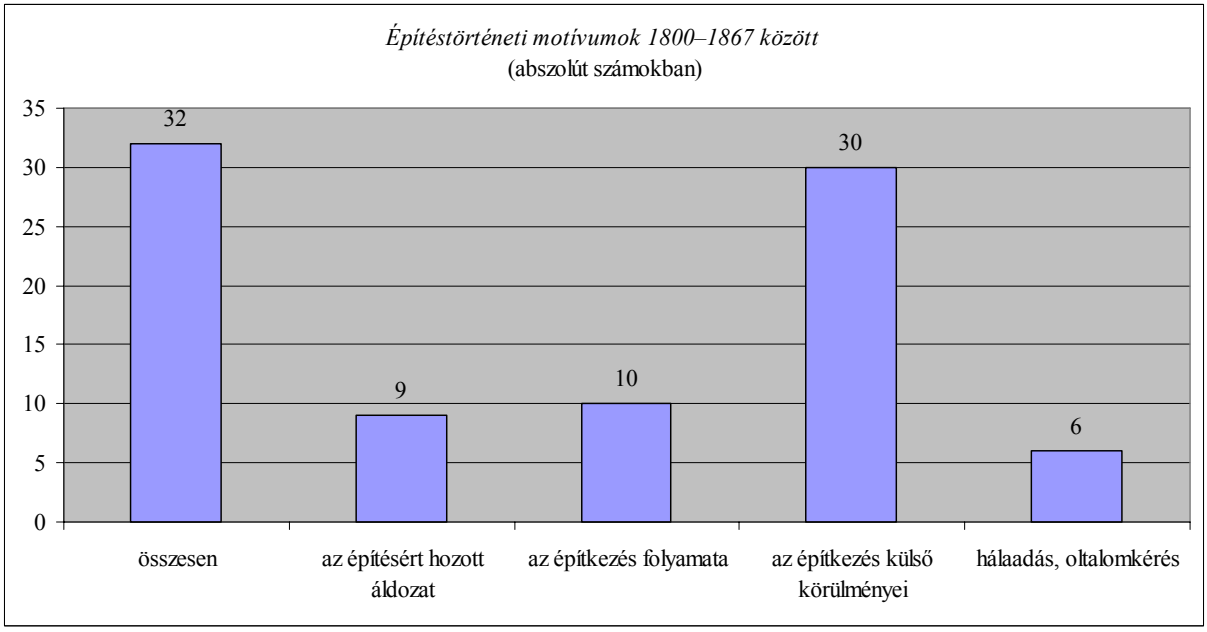

(Az emlékállítások helye)

Az emlékezés helyét tekintve a 46 emlékállítás 19–27 arányban a zárt–nyilvános terekben található. A zárt tereket a templombelsők (11), a hivatalos intézmények (4) és a magánházak (épületbelsők, udvarok) (4) jelentik. A nyilvános térrészekhez a templomok külső falai (6), a hivatalos intézmények, középületek (7) és magánházak homlokzatai (9), a védművek (1) és a

terek (4) tartoznak. Ez alapján úgy tűnik, történt egy elmozdulás a szélesebb nyilvánosság irányába.

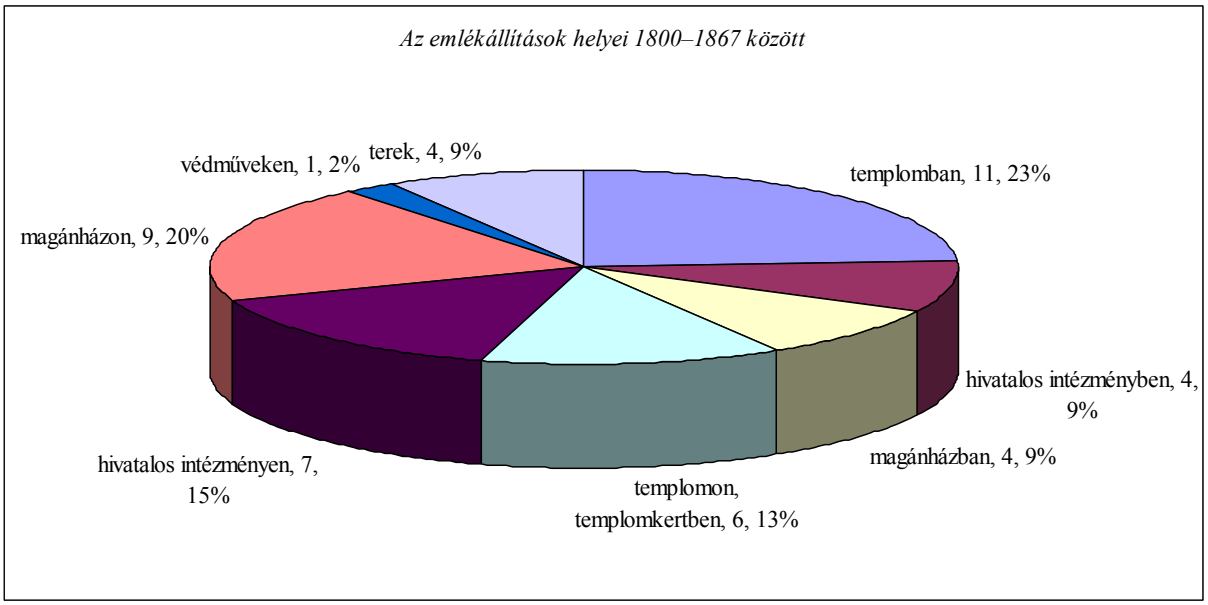

(Az emlékállítók)

A megszövegezés alapján az emlékállítók kilétét három csoportba sorolhatjuk: a város közössége (1), intézmény (1), magánszemély (14). Az anonim (30) kategóriába szintén a város (7), az egyház (13), a céhek (2) és magánszemélyek (8) tartoznak.

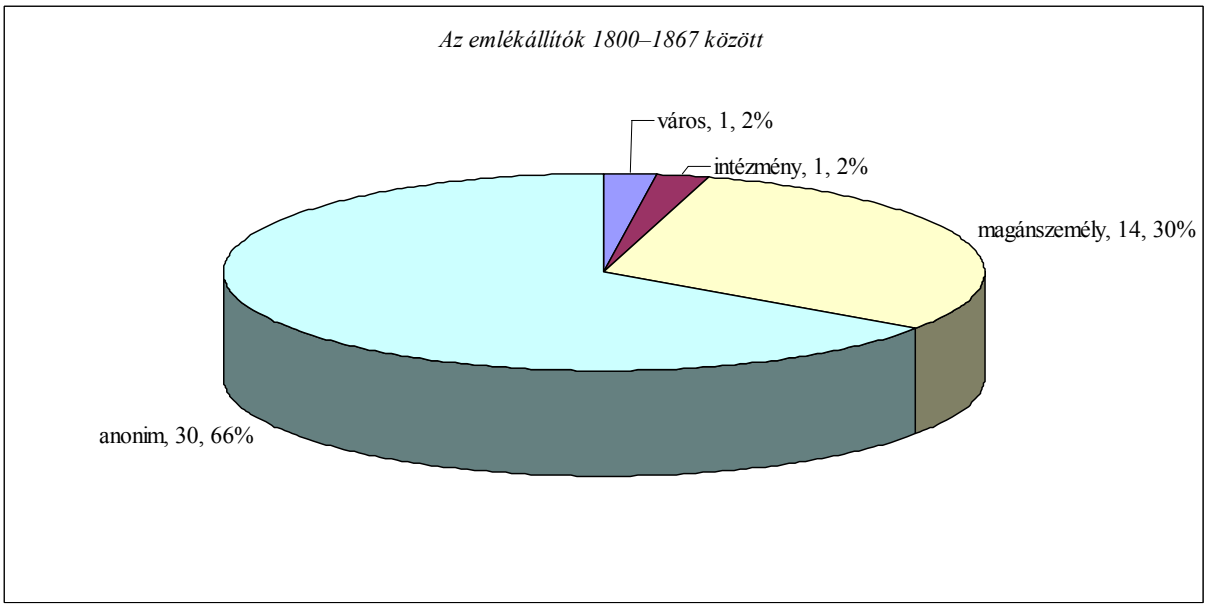

Ennek a korszaknak az emlékállításaira is jellemző, hogy az emlékállító és kivitelező elválik egymástól; az emlék kivitelezése szakemberek (építészek, kőfaragók) feladata. Az emléktárgy kivitelezői anonimitásban maradnak, a feliratok a kivitelező személyére nem tesznek utalást.

Az emlékállítás körülményeiről annyi mondható el, hogy a halottaknak történő emlékállítások ritualizáltsága mellett megjelent az országot vagy országrészt vezető egykori vagy a társadalom jelenében élő személyiségek kultusza is. Az uralkodóknak történő

emlékállítások ünnepi eseménynek, nyilvános rítusnak számítottak, amelyen részt vettek a város vezetői és polgárai.

(Az emlékállítások utóélete)

A vizsgált korszakban kezdődött a várfalak és vártornyok lebontása (1840–1872), amelynek nyomán a zárt városból szegmentált típusú, nyitott város lett; ezzel a térszerveződés új formái alakultak ki (vö: F. Walter 2003: 184–188). A védművek lebontásával egyidőben fordult a kutatók érdeklődése a régebbi korokban állított feliratok és emléktáblák felé. A lokális előzményekre és folyamatokra, az örökségre való ráfigyelést így egyfajta veszélyeztetettségérzet kísérte. A város történésze, Nagyajtai Kovács István angol barátjával, John Pagettel együtt az erődítmények lebontása előtt végigjárta és lejegyezte az emléktáblákat és feliratokat. Az anyag leírása során megrovásban részesítette a várost a régi és értékesnek tartott kövek széthordásáért, a feliratok megsemmisítéséért, a múlttal szemben tanúsított közönyéért.

Az emléktáblák, feliratok felkutatásának kalandja toronytól toronyig, a várfalak körbejárásával zajlott. A vállalkozásban az angol úr (Wesselényi Polixéna férje, Aranyosgyéresen telepedett le) mint a civilizáció megtestesítője és a maga örökségét illően kezelni tudó nemzet tagja jelent meg. A történész pedig ebből a perspektívából igyekezett láttatni a maga örökségével kapcsolatban nemtörődöm közösséget. Idézet a leírásból: „Tordakaputól haladtunkban Paget úr a' várfalakra tekintgetvén, »Tán e' vonalon sem fogunk semmit lelni« mondta. – »De igen mindjárt« felelék én, »még pedig ott, hol kevés ember gondolná.« 'S elérvén a' Rákosi-ház' elébe, ott egy kőtáblára, melly büttel az útba vala vala béásva, ezen szavakkal mútaték: »Im ez is felíratos emlékkő, 's egykor valahol ama' várfalban állott, melly Tordakaputól eddig nyúlt.« – Egy rakás, építés vagy útkövezéskor fenmaradt kő, tégladarab, szemét hevert út' szélén a' Rákosi-ház' ablakai előtt, 's annak támaszul szolgála emlékkövünk. Paget úr elcsudálkozék a' látványon; lenyugvék az ablak alatti kőpadra; szánakozólag néze a' halomra, annak támaszára; 's azon hanyagságra és csekélylésre vonatkozólag, melly nálunk illy helyekre engedi jutni különben is kevés számu emlékköveinket, monda: »Ez már mégis igen sok!« – Én a' kő előtt álltomban mélyen éreztem megjegyzése' igazságát; de ellene mentségünkre semmit sem szólhattam, hanem – pirúltam! – »Valljon mi volt a' kőre irva?« kérdé most Paget úr, 's kérdése által kellemetlen helyzetemből némileg kiragadtatván viszonzám: mint az 1734dik évi tanácsbeli urak' irományából olvastam, ez: […].

Úgy látszék: Paget úr' lelkében a' városgazda' udvarán, és itt az útfélen talált emlékkövek olly gondolatot támasztottak, hogy nekünk azokat nem csak várfalakban kell keresnünk, hanem mindenhol; mert midőn űlhelyéből felkele, legelőbb is arra tekinte vissza, 's újra csudálkozva mondá: »Hisz' ez a' kő is, mellyen ülék, emlékkő volt!« – 'S valóban az. Midőn melléje járultam, a' felső lapján még látható némelly betűk és betűnyomok engemet is töstént meggyőztek róla; 's hogy csak nyomok mutatkozának, azt nem idő' okozá, hanem emberi kéz. Sima kőlap kényelmesebb ülést igért mint a' betükkel bérovátkolt; 's ezért valaki, ki – e' tettéről itélve – méltó volt volna, hogy az alexandriai híres könyvtár' tudományos kincseit elpusztított Omar kalifa' századában élt legyen inkább mint a' jelenben, a' felíratot lefaragcsálta róla." (Nagyajtai Kovács I. 1840: 66–67.)

A 19–20. század fordulóján zajló térrendezéskor és Mátyás király lovasszobrának tervezésekor a főtéri Státuát **[206.]** elköltöztették a ferences templom előtti Kispiac térre **[273.]**, amelyet ekkor az obeliszkről Karolina térnek kereszteltek.

A korszak emlékművei és feliratai közül többet a 20. században számoltak fel a nyilvános terekből. A vezérszobrokat a Fejedelmi Kert helyén zajló építkezések miatt 1880

körül a Házsongárdba költöztették, közülük 1885-re már csak négy – Árpád, Lehel, Örs, Vérbulcs – állott, ezeket a Sétatérre költöztették, 1902-ben a Fellegvárra kerültek, majd 1919-ben megsemmisültek **[197.]**. Gróf Teleki Zsófia magyar építési feliratát 1936-ban, a ház felújításakor szedték le **[207.]**. Rákóczi emlékoszlopát többszöri változtatás után, 1977-ben bontották el **[226.]**. A malom 1820-as építési tábláját **[195.]**, az épület elbontása után a feliraton nevesített főbíró fia, Szentkirályi Ákos a maga telkére vitette, kerítésébe falaztatta az 1890-es években; 1995-ben elbontották (vö: Asztalos L. 2004: 293). A csizmadia céh emléktábláit 1996 után bevakolták **[221., 230.]**.

3. A kiegyezéstől az egyesítésig (1867–1918). A dualizmus kora – a nemzet emlékezete

Ez a korszak az Osztrák–Magyar Monarchia dualista államát, államszövetségét képezi le, amely az osztrák uralkodóház és a magyar uralkodói körök közötti 1867-es kiegyezés következtében jött létre és az I. világháború végéig, pontosabban Erdélynek Romániával való egyesítéséig tartott.

3.1. Építkezés és építkezők

3.1.1. A közösség intézményei, középületek

A 19. század második felétől a terjeszkedő város és az egyre inkább differenciálódó társadalom a szolgáltató szektorok (oktatás, gyógyászat, gazdasági ágazatok), szórakoztató és művelődési intézmények bővülését eredményezte.

Az egyházi jellegű építkezéseknél időrendben az első a Szent Mihály-templom Huszár-tornyának 1880-as javítása. A tornyocskában emlékiratot helyeztek el, amely a javítás idejének és tárgyának beazonosítása mellett az egyházközség papi és világi vezetőit és a mestereket nevesítette meg:

„Dicsértessék a Jézus Krisztus!

A’ szentháromság egy Isten nevében.

Ezen kis torony, mely [a] plébániai főtéren levő nagy Templomnak keleti részin van és [az] úgynevezett „Halál csengettyű” ál[l] a Krisztus születése után egyezernyolcszá[z] és nyolczvanban [1880] – javíttato[tt] illetőleg csaknem egészen megújíttatot[t] – Egyházi főgondnok nagyságos Simon Elek kir. tanácsos és polgármester. – Gondnok Wolff János, gyógyszertár tulaj[do]nos, az erdélyi r. kath. és [Sta]tus gyűlésnek kolosvári [tagja] – […] városi bizottsági tag. – pé[n]ztár[os] Kontz János kereskedő és városi bizottsági tag. – Egyház mérnöke Heigel József. – Káplányok: Fejér Manó és Zomora Dániel. – A plébános [ál]lomása üres! – Iparosok kik a tornyocskát javítottá[k] [Z]sakó Elek és Fia Lajos, ácsmester, [K]ovács Károly bádogos [mester].

Kolosvárott augusztus 11^{én} [1]880.

Emlékül az

utókornak”[173] **[239.]**.

A Huszár-torony két év múlva ismét javítást igényelt **[241.]**.

Kolonics István 124. orgonája a szentpéteri templom számára készült (1874) **[237.]**.

A ferences templom oltárai fölött az azokat állíttató és felújítást anyagilag támogató főurak neveivel és családi címereivel feliratokat helyeztek, gróf Csáki Zsigmond és gróf Haller Katalin (1734 és 1885) **[244.]**, illetve zabolai gróf Mikes István és Petki Rozália (1735 és 1886) **[245.]** áldozatát örökítve meg. A templom 1912-es felújítási munkálatairól is megemlékeztek **[311.]**.

A kolozsvári ortodox Zsidó Hitközség 1883-as alapításáról a székház építésekor, 1892-ben emlékeztek meg **[258.]**. A zsidótemető létrehozását Dov Szegal támogatta, akinek adományozásáról a temető megnyitásakor emlékeztek meg. A héber nyelvű emléktábla fordítása:

„Adomány az utódoknak, kötelesség tanítani, hogy az igazak jótékonysága megsokasítja napjait.

Az ismert és nagy hálaadással dicsért méltóság, mesterünk és tanítónk Dov, a tisztelt Smuel Szegal Rosenberger fia, Edler von Gyalu a neve, kedves és hosszú élete legyen, adományozott négyszáz ezüstöt [?] a temető megvásárlására.

Ezért örök emlékül és hálaként vas tollal véssük nevét dicsőségre a nemes lelkű igaz férfinak, megmutatni a nemzedékeknek a dicsőség fejét.

A régi temető a Hevra fájdalmára megtelt sírokkal, de a halál belépett ablakainkon és már terület után bánkódtunk megtört szívvel. A Hevra Kadisa [’Szentegylet’] azonban szegény és pénztelen, a terület vásárláshoz nem talált erőt, aggodalmasak voltak a gondolatai, és nem talált megnyugvást, amíg fel nem állt a legnemesebb Dov Szegal adománya értékével könnyíteni a testvérek szívének fájdalmán, négyszáz székelt adományozva jóságában, „Az adomány megment a haláltól” évében [1895].

A Klausenburgi Hevra Kadisa [’Kolozsvári Szentegylet’].”[174] **[262.]**.

Az iskolák és oktatási, kutatói intézetek feliratai és emléktáblái a létrehozó vagy támogató személyeket örökítették meg, a hatalmi struktúrát képezték le, illetve a munkálatokat vezető és végző építészeket és mérnököket nevesítették.

A Báthory–Apor Szent József Szeminárium emléktáblája a két alapítványtevőről, Báthory István fejedelemről és Apor Istvánról – az iskola végzettjéről – emlékezett meg több évszázad távlatából **[242.]**. Az Anatómiai Intézet építési emléktáblája a legfontosabbnak tartott személyeket emelte ki: „I. FERENCZ JÓZSEF/ KIRÁLY URALKODÁSA ALATT,/ BOROSJENŐI TISZA KÁLMÁN MINISTERELNÖKSÉGE,/ TREFORT ÁGOSTON VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI/ MINISTERSÉGE IDEJÉBEN/ HAUSZMANN ALAJOS MŰEGYETEMI TANÁR/ TERVEI SZERINT/ DR. GENERSICH ANTAL, DR. DAVIDA LEO ÉS/ DR. BELKY JÁNOS INTÉZETI FŐNÖKÖK/ KÖZREMŰKÖDÉSE MELLETT/ ÉPÜLT 1888-BAN.” **[248.]**. A később ideg- és elmegyógyászatként működő Lechner-villát 1900-ban hozták létre **[274.]**.

1893-ban nyitották meg a siketnémák intézetét: „A SZERENCSÉTLEN SIKETNÉMÁK MEGMENTÉSÉRE LÉTREHOZTA/ KÖZADAKOZÁSBÓL AZ EMBERSZERETET./ AZ ELSŐ KEGYES ALAPÍTVÁNYT TETTE/ Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE/ ELSŐ FERENCZ JÓZSEF./ A LÉTESITÉS ESZMÉJÉT/ KOLOZSVÁR SZ[abad]. KIR[ályi]. VÁROS INDITOTTA MEG/ NÉHAI TREFORT

[173] Az emlékirat felvétele a Szent Mihály plébánia irattárában. Közli Sas P. 2009: 230.
[174] Bányai Viktória fordítása.

ÁGOSTON/ VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M[agyar]. KIR[ályi]. MINISZTER ALATT./ ÉPÜLT/ WEKERLE SÁNDOR/ M. KIR. MINISZTERELNÖK IDEJÉBEN,/ GRÓF CSÁKY ALBIN/ VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M[agyar]. KIR[ályi]. MINISZTER/ TÁMOGATÁSÁVAL,/ GRÓF BÉLDI ÁKOS FŐISPÁNSÁGA ÉS/ ALBACH GÉZA POLGÁRMESTERSÉGE ALATT./ MINISZTERI ELŐADÓ/ SZALAI IMRE MINISZTERI TANÁCSOS,/ VÁROSI ELŐADÓ/ SZVACSINA GÉZA VÁROSI TANÁCSOS,/ KI AZ INTÉZET ÜGYEIT ÉS A GYŰJTÉST VEZETTE./ ÜNNEPÉLYESEN MEGNYITTATOTT 1893. ÉVI OKTÓBER 29-ÉN." **[261a.]**.

Az Unitárius Kollégium új épületét 1901-ben emelték. A két emléktábla az építtető püspökről, egyházi és iskolai elöljárókról, illetve az uralkodóról, az ország vallás- és közoktatásügyi miniszteréről és a műépítészről emlékezik meg **[278., 279.]**.

A kornak az oktatásügy terén legfontosabb építkezése a Ferencz József Tudományegyetem főépületének felépítése volt. Az 1872-ben alapított egyetem 1882-ben vette fel az uralkodó nevét. Az 1902-re befejeződő nagyméretű építkezés befejeztével a homlokzat szoborcsoportján az egyetemalapítást örökítették meg, amint a trónszéke előtt magasodó uralkodó átadja egyetemalapító levelét a karokat jelképező allegorikus alakoknak. „Az aula nagy ablakainak sarkaiban baloldalt a természettudományt ábrázoló két alak, a középső ablaknál a bölcsészetet és történelmet, jobboldalt a mennyiségtant és jogot jelképező alakok foglalnak helyet." (Szabó D. 1903a: 36–37) **[291.]**. A bejárat után elhelyezett emléktábla a fenti példákkal illusztrált eljárás szerint képezte le a hatalmi hierarchiát: „I. Ferencz József apostoli király uralkodása alatt épült 1893–1902. Elkészült Széll Kálmán ministerelnök, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minister, Zsilinszky Mihály államtitkár, Schilling Lajos rektor idejében, Meixner Károly és Alpár Ignácz építészek tervei szerint, Kranitz Ágost és Davida Leó építési bizottsági elnökök közreműködésével." **[292.]**. Az egyetemhez tartozó Egyetemi Könyvtár épületét 1909-ben adták át, leleplezve az előcsarnokban elhelyezett emléktáblát is **[307.]**.

Az egyéb középületek közül a Feljebbviteli Bíróság **[283.]**, a Vasútállomás **[284.]** és a Karolina Országos Kórház 1902-ben fejeződött be. Az utóbbi épületegyüttes közepén nagyméretű emléktáblát állítottak a legfontosabbnak ítélt közszereplők neveivel: „A KOLOZSVÁRI/ FERENCZ JÓZSEF TUD[omány]. EGYETEMMEL KAPCSOLATOS/ KAROLINA ORSZ[ágos]. KÓRHÁZ/ épületének úgy ez a csoportja, mint a felső (elme- és idegkórtan),/ épült I. FERENCZ JÓZSEF uralkodása,/ $B^{R.}$ BÁNFFY DEZSŐ, majd SZÉLL KÁLMÁN/ ministerelnöksége,/ $D^{R.}$ WLASSICS GYULA/ vallás- és közoktatásügyi ministersége,/ $D^{R.}$ ZSILINSZKY MIHÁLY/ vallás- és közoktatásügyi államtitkársága/ idejében 1897–1902-ben/ KORB FLÓRIS és GIERGL KÁLMÁN/ építőművészek tervei szerint./ A vízmentesítési és talajrendezési munkálatokat/ tervezte és vezette DICSŐFY BÉLA kir. kultur-főmérnök./ Az építési-bizottság elnöke: $D^{R.}$ LEÖVEY SÁNDOR vallás- és közoktatásügyi/ ministeri tanácsos,/ majd $D^{R.}$ TÓTH LAJOS osztálytanácsos,/ tagjai SZUKOVÁTY ISTVÁN, majd PAP ELEK/ pénzügyministeri osztálytanácsosok,/ továbbá $D^{R.}$ BRANDT JÓZSEF, $D^{R.}$ PURJESZ ZSIGMOND, DR. LECHNER KÁROLY,/ DR. SZABÓ DÉNES, DR. HOOR KÁROLY és DR. MARSCHALKÓ TAMÁS/ egyet[emi]. nyilv[ános]. tanárok és $D^{R.}$ ENGEL GÁBOR kórházi igazgató voltak,/ jegyzője pedig legifjabb/ $D^{R.}$ SZÁSZ KÁROLY/ ministeri osztálytanácsos." **[287.]**. Az Első Magyar Általános Biztosító 1905-ben zárta székházának építését **[298.]**.

A művelődés és szórakozás intézményeinek, épületeinek létrejöttét előszámlálva az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egylet 1885-ös alapítása és székházának 1891-es építése

[253., 254.] nyitja a sort. A Kolozsvári Casino épületét 1890-ben fejezték be **[252.]**. A Nemzeti Színház új épületét 1905-ben építették **[299.]**.

A század elején az iparos réteg építkezései közül fennmaradt a Csizmadia társulat 1902-es **[285., 286.]**, illetve a Törzs és Ormai vízvezetékszerelő-csatornázási vállalat 1905-ös **[300.]** építkezésének emléke.

3.1.2. Lakóházak

A főurak és polgárok is építkezéseiket sok esetben – a korábbi korok eljárásait folytatva – az munkálatok befejezésének évszámával és a tulajdonos kilétét nyilvánossá tevő feliratokkal, illetve emléktáblákkal jelezték.

Benkő Szász Mózsi és Udvari Mária 1872-ben **[235.]**, S. J. 1881-ben **[240.]**, Rucska Lajos **[255.]**, illetve H. B. és M. I. (Hory Béla és felesége, Magyari Ilon) 1892-ben **[257.]**, márkosfalvi dr. Török Imre 1898-ban **[268.]** datálta teljesítményét és örökítette meg magát.

Maetz Frigyes épületet tervezett 1889-ben **[249.]**, báró Wesselényi Istvánné gróf Rhédey Stefanie újraépíttetett 1892-ben **[256.]**. A Széky-palota építése 1893-ban zajlott **[261.]**, a Bánffy-házat pedig „épittette losonczi báró Bánffy József Jenő örökös főrendházi tag” 1900-ban **[275., 276.]**; ugyanez a család 1904-ben is emelt épületet **[295.]**. A Széchenyi téren 1904-ben építkeztek **[296.]**, de tudunk a városi polgárok 1907-es és 1911-es építkezéseiről is **[306., 309.]**.

A tágan értelmezett középületek és a lakóházak építési emléktáblái is rendelkeznek tartalmi és retorikai hasonlóságokkal: a teljesítmény datálása, a hierarchia vagy hatalmi struktúra sorrendjének betartása és leképzése. Mindkét esetben a tulajdonosok vagy megrendelők mellett a közreműködők személye is előtérbe került. A középületek és lakóépületek emléktábláin a különbség abban áll, hogy az előbbiek a társadalom országos vezetőit és a szakmunkálatok irányítóit (uralkodó, püspök; miniszterelnök, miniszter; rektor, igazgató; főépítész, mérnök; stb.) hozzák be a helyi emlékezetbe **[239., 248., 278., 279., 287., 292.]**, míg az utóbbiak a társadalom lokális szegmensét és a munkásokat (tulajdonos, tervező, ács, kőműves stb.) emelik ki **[244., 249., 256., 275., 276., 310.]**.

3.2. A halottak emlékezete

Úgy tűnik, hogy a templomokban való temetkezés, a halottaknak való emlékállítás számát tekintve, a 19. században veszített a jelentőségéből. Az ekkor állított sírfeliratok mind magyarul készültek. Ide tartozik az unitárius templomban Molnos Dávid „unitárius professor és/ generális notarius” (1836) és felesége, Székely Borbára (1869) emlékére **[233.]** emelt sírfelirat, a kolozsmonostori plébániatemplomban Keserű Mózes „arbei püspök,/ gy[ula]. fejérvári lector kanonok,/ k[olozs]. monostori apát,/ királyi tanácsos,/ erdélyi r[ómai]. k[atolikus]. igazgató/ tanácsi előadó” emlékére (1874) **[236.]**, a Pakó János plébánosnak rokonai által (1887) **[246.]**, illetve Rafain Jakabné Darvas Anna elhalálozásának (1892) **[260.]** állított sírkövek. Az elhunytakat a helyhez való kötődésük okán temették itt.

A város központi temetőjének, a Házsongárdnak a megnövekedett presztízsével is magyarázható, hogy az egyházi és világi vezetők számára a város belső (szakrális) tereiben való temetkezés már nem bírt akkora (szimbolikus értelemben vett) vonzerővel.

3.3. Egyének kultusza

3.3.1. Az uralkodók kultusza

Az uralkodók tetteinek és eseményeinek közösségi vagy lokális hatásai az emlékállítás gesztusában nyilvánultak meg. A nyilvános térben állított emlékek egyrészt egyéni kezdeményezések, másrészt hivatalos felhívások, utasítások nyomán jöttek létre.

Az uralkodók személyi kultuszának erősítésére és fenntartására 1879-ben birodalomszerte faültető mozgalom kezdődött. Ennek közvetlen alapját Ferenc József császár és király és Erzsébet királyné ezüstlakodalma jelentette. A Sétatéren Zobátz Ferenc főkertész egy halmot emelt, amelyre gróf Esterházy Kálmán főispán két fát ültetett: „A mostani kertész első munkája a sétatéren az ugynevezett király-halom volt. Ugyanis ő felségeik ezütlakodalma alkalmából birodalomszerte fák ültetése jött napirendre: a sétatér is álittatta azt a halmot, melynek homlokán egy kő jelőli az 1879-ik évet, s melyre gr. Esterházy főispán ünnepélyesen állitotta be a két fát, mely máig is ott diszeleg." (Kőváry L. 1886: 29). Az említett kőre az évforduló dátumát vésték: „1879/ april 24." **[238.]**.

A császár 1887-es látogatásának emléktábláját a szállásadó kormányzó helyeztette erkélyére: „I. FERENCZ JÓZSEF Ő FELSÉGE A KIRÁLY/ EZEN HÁZBAN LAKOTT 1887 SZEPTEMBER 23–25/ MELY IDÖBEN ENNEK TULAJDONOSA/ LOSONCZI BÁRÓ BÁNFFY GYÖRGY FOGADTA **[247.]**. Az uralkodó mellszobrát, a nevét viselő egyetem alapításának 25. évfordulóján (1898) a főépület kiemelt helyén állították fel **[271.]**.

Erzsébet királyné meggyilkolásának híre a magyar társadalomban a részvét visszhangjára lelt. Megerősödött a szép, jóságos és népszerű, a magyarokat szerető királyné sztereotípiája, akinek alakja valamelyest a Szent Erzsébetével is kontaminálódott. Halála után Kolozsváron is gyászünnepélyeket, ünnepi közgyűléseket szerveztek, különféle kontextusban emlékbeszédek hangzottak el (pl. Márki Sándor, Szádeczky Lajos, Kőváry László történészek legitim közreműködésével). Kultuszát rövid időn belül törvénybe iktatták (1898. XXX. Tc.72.).

A város korán bekapcsolódott a királyné emlékezetének kultiválásába. A Kisparkban három jegenyetölgyet ültettek és egy sziklatömbbe az „ERZSÉBET KIRÁLYNÉ/ EMLÉKFÁI" feliratot vésték (1898) **[269.]**. Mellszobrát 1901. június 16-án állították a Fellegvár oldalára **[280.]** az ekkor kialakított és róla elnevezett Erzsébet sétaút felett. A Stróbl Alajos mintázta szobrot Bölöny József színházi intendáns felesége ajándékozta. A Pákey Lajos műépítész által készített talapzathoz szükséges összeget Zichy Gézának a Nemzeti Színházban előadott *Roland mester* című dalműve előadásából teremtették elő. Az avatóünnepen Ditrói Nándor előadásában elhangzott Felszegi Dezsőnek erre ez alkalomra írt verse (*Oltár a Fellegváron*), majd Szvacsina Géza polgármester leplezte le az emlékművet.[175]

Emlékezete más alakzatokban is fennmaradt: Erzsébet-fürdő, Erzsébet szálló, Erzsébet út, Erzsébet sétaút, Erzsébet-híd, Erzsébet-park, Erzsébet-ház.

Az emlékállítások mellett az uralkodók kultuszát azok születésnapjait közüggyé alakító intézkedésekkel is működtették. A király születésnapján (augusztus 18.) minden évben a polgármester felhívására a várost fellobogózták, előestéjén díszkivilágítást rendeztek és

[175] Az esemény megörökítése: *Emlékkönyv…* 1906: 176–184.

szerenádot adtak a város és a vármegye elöljáróinak, illetve a plébánosnak, amelyet a színházban tartott díszelőadás követett. Másnap – a tulajdonképpeni születésnapon – a kaszárnya előtt tábori istentiszteletet, a főtéri templomban a dalárdák közreműködésével szentmisét szerveztek.

Ehhez a kultuszhoz is kapcsolódik az első világháború hősi harcaira és áldozataira emlékeztető Kárpátok Őre szobor felállítása **[313.]**. A Lyka Döme nagybirtokos által felajánlott, Kolozsvári Szeszák Ferenc fából készítette alkotását 1915. augusztus 18-án (a császár 85. születésnapján) avatták fel. A szoborba szögeket verhettek bele, amelyek árából segélyezték a hadbavonultak özvegyeit és árváit. Sajátos funkciója szerint a jótékonykodást, azon keresztül pedig a polgári lakosságnak a háborúban való érintettségét volt hivatott kialakítani és kiaknázni, illetve a háború győzelmét megjeleníteni.

A magyar uralkodók kultuszának szervezése Mátyás király és Bocskai István fejedelem emlékezetének térbeliesítését jelentette ebben a korszakban. Mátyás király születési helyét a várost látogatásával megtisztelő császár és király adományából jelölték meg. A szülőház története mellett így a „a kegyes adománnyal gondoskodó" személyét is megörökítették. Idézet az emléktábla megfogalmazásából: „EBBEN A HÁZBAN SZÜLETETT 1443. MÁRCZ[ius]. 27^{én}/ MÁTYÁS/ AZ IGAZSÁGOS/ HUNYADI JÁNOS ÉS SZILÁGYI ERZSÉBET FIA./ SZÜLŐHÁZÁT A NAGY KIRÁLY KEGYELETBŐL/ MINDEN TEHER ALÓL FÖLMENTETTE./ II. RÁKÓCZY GYÖRGY ERDÉLYI FEJEDELEM/ E HÁZ KIVÁLTSÁGÁT MEGERŐSÍTETTE./ I. FERENCZ JÓZSEF APOSTOLI KIRÁLYUNK/ 1887. SZEPT[ember]. 23^{án} LÁTOGATÁSÁVAL MEGTISZTELTE/ ÉS KEGYES ADOMÁNYNYAL GONDOSKODOTT,/ HOGY ÖRÖK EMLÉKEZETÜL MEGJELÖLTESSÉK./ A KEGYELET ÉS TISZTELET HIRDETŐJE/ EZ AZ EMLÉKTÁBLA" **[251.]**.

Az ünnepség főtéri templomban tartott ünnepi istentisztelettel kezdődött. A meghívottak, az országos és helyi vezetőség és előkelőség bevonulása után Lönhárt Ferenc püspök celebrált misét. A dalkör Schubert miséjét adta elő. Az istentisztelet után a tömeg a fellobogózott utcán az emléktáblához vonult. A rend fenntartását az atlétikai klub és a tűzoltók biztosították. A férfiak nagyrésze díszmagyarba öltözött. A katonazenekar *Hunyadi-indulój*át a kolozsvári dalkör és polgári dalegylet által előadott *Szózat* követte. Hegedűs Sándor képviselő beszéde után Jókai Mór saját alkalmi ódáját (*Korvin Mátyás király*) szavalta el. A leleplezését követően Hegedűs Sándor Albach Géza királyi tanácsos polgármesterre bízta az emléktáblát, akinek beszéde után a dalkör a *Himnusz*t énekelte, majd a katonazenekar a *Rákóczi-indulót* játszotta el.

A Lövöldében tartott díszebédre a díszmeghívottak (gróf Szapáry Gyula földművelésügyi miniszter, Hegedűs Sándor képviselő, Lönhárt Ferenc és Szász Domokos katolikus és református püspökök, Jókai Mór író) részvételével került sor. Az esemény alatt a katonazenekar játszott.

A napot ünnepi színelőadás zárta. Itt a katonazenekar és a zenekonzervatórium előadásában a *Hunyadi-nyitány* hangzott el. Majd E. Kovács Gyula, a kor ünnepelt színésze adta elő Jókai ódáját. Ezt követően bemutatták Bródy Sándornak erre az alkalomra írt drámáját (*Mátyás király Kolozsvárt*). A színházi bevételt a Mátyás-szobor alap javára fordították.[176]

Bocskai István szülőházán elhelyezett tábla a fejedelem és Rudolf osztrák császár és magyar király közötti megegyezés emlékezetét idézte meg: ITT SZÜLETETT/ BOCSKAI

[176] Az információk a helyi napilapból származnak: *Kolozsvár*. III. évf. 202. sz. 1889. szept. 2., *Kolozsvár*. III. évf. 203. sz. 1889. szept. 3.

ISTVÁN/ FEJEDELEM/ EMLÉKÉT KEGYELETTEL ÜNNEPELTE/ A BÉCSI BÉKE 300-IK ÉVFORDULÓJÁN/ 1906 MÁJUS 20/ A KOLOZSVÁRI HÁROM PROTESTÁNS EGYHÁZ **[301.]**. Az alkotmányos és vallási jogokat és privilégiumokat biztosító eseményben, amelynek emléket állítottak, párhuzamot véltek felfedezni az osztrák–magyar kiegyezés korában. A fejedelem kultuszát leginkább a kolozsvári földészek – mint a „hajdúk leszármazottai" – ápolták.

A kornak – az emlékállítást tekintve – legnagyobb eseménye a Mátyás király szoborcsoport felállítása volt **[290.]**. A millenniumi ünnepségek az eltelt évszázadok és a felhalmozott történelmi múlt nemzeti értelmezését tették szükségessé. A hosszas készülődés után (1893-ban írták ki a pályázatot), a Millennium évében – 1896. szeptember 30-án – rendezték meg az ünnepélyes alapkőletételt, amelyen Ferenc József király is részt vett. Az alapkő oklevele az emlékezet létrehozásának nemzeti kegyeletét és kötelességét indokolta. Részlete: „Legyen ez a kő mozdulatlan alapja a rövid időn rajta emelkedő emlékszobornak, melynek hivatása egyrészről bizonyságot tenni arról, hogy Kolozsvár sz. kir. város közönsége a nagy királynak, mint legnagyobb szülöttének emlékét kegyelettel őrzi; másrészről egyik nevezetes tanujele lenni annak, hogy e haza fiai az ezredik év emlékét minő alkotások által kívánták megörökíteni. De legyen egyszersmind e szobormű egyik romolhatatlan hirdetője nemzeti multunk nagyságának, dicsőségének és mint ilyen, dobogtassa meg a haza minden hű fiának szivét s teljesítse e magasztos hivatását, míg magyar él ezen a földön. Kolozsvár, 1896. szept. hó 30-án." (Közli Kőváry L. 1897: 171 és Fekete Nagy B. 1902: 315.)[177]

Az 1899-ben még zajló térrendezés során a császári látogatást megörökítő obeliszket, a Státuát elköltöztették **[273.]**. Az esztétikai indoklás mellett (az újonnan kialakított, bővített térben nem érvényesülhet kellőképpen két emlékmű) ez a múlt egy szegmensének a lecserélést is jelentette. Értelmezésemben ez az osztrák császárok emlékezetének szimbolikus cseréjét, a nemzeti emlékezettel való felváltását jelentette. Ennek jegyében az átépített teret 1899-ben Mátyás király térnek nevezték el.

Az 1902-re közadakozásból elkészült szoborcsoportot október 12-én avatták. Már az előestéjén díszesen fogadták a főherceget, a minisztereket és az országgyűlés tagjait. Az Erdélyi Irodalmi Társaság díszgyűlést tartott az új unitárius kollégium nagytermében. Szamosi István elnök megnyitója után Felszeghy Dezső ódáját Tompa Kálmán adta elő. Bartha Miklós képviselő Mátyást mint nemzeti királyt méltató emlékbeszéde[178] után Szabolcska Mihály alkalmi költeményét Csengeri János titkár olvasta fel. Ezt követte Jankó Abigél színésznő műsora, aki Jókainak azt a versét szavalta, amelyet az 1889-es emléktábla avatására írt. Végül Jókai Mór emlékbeszéde következett Mátyás király emlékezetéről.

Az avatás napján a királyt József Ágost főherceg képviselte. Széll Kálmán miniszterelnök vezetésével jelen volt szinte a teljes kormány. A főrendiházat gróf Csáki Albin elnök, a képviselőházat gróf Apponyi Albert házelnök vezette. Az országos jelentőségű eseményen az egykorú beszámoló szerint még „Ott volt a horvát bán, a vármegyék, városok, tudományos és közmivelődési intézetek képviselői s a kolozsvári Mátyás király teret, a házak erkélyeit, ablakait sőt a háztetőket közel annyi ember szállotta meg, a mennyi 1458-ban

[177] Részletek másutt: Gaal Gy. 2001d: 247, Sas P. 2009: 60. A király jelenlétéhez egyéb szimbolikus fontosságú eseményeket is kötöttek. Az ünnepélyes alapkőletétel után felszentelték a város Pákey Lajos tervezte díszzászlaját is (Kőváry L. 1897: 171, Gaal Gy. 2001b: 403, Gaal Gy. 2001d: 247–248), illetve letették a Ferenc József Technológiai és Iparmúzeumnak az alapkövét (Gaal Gy. 2001d: 248).
[178] A beszédet az *Ellenzék* ünnepi száma leközölte: *Ellenzék*. XXIII. évf. 234. sz. 1902. okt. 12. 1.

Mátyást királylyá választotta.”.[179] Az ünnepi istentisztelet után (amelyet gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök celebrált), a szoborhoz felvonuló tömegnek az egyesült dalkörök a *Szózat*ot énekelték el. Széll Kálmán miniszterelnök üdvözlő beszéde után József főherceg a király nevében elrendelte a szobor leleplezését, miközben a város összes templomában meghúzták a harangokat, a katonaság a Fellegváron 24 ágyúlövést adott le. Ezután kórus a *Himnusz*t énekelte és a főherceg Fadrusz János szobrász vezetésével megszemlélte a művet. Hegedűs Sándor mint a szoborbizottság elnöke a szobrot Szvacsina Géza polgármesternek adta át. Végül az egyesült dalkörök és a honvédzenekar előadta Szőllősy Attila *Mátyás király emléke* című szerzeményét.[180]

A város főterét uraló szoboregyüttes a győztes, dicsőséges és független múlt emlékműve. Mátyás király, a győztes uralkodó méltóságteljesen ül lován, fogadja az éljenző – Vivát!-ot kiáltó – hadvezérek hódolatát, akiknek kezeikben és lábaiknál a győztes csatákban szerzett török, német, bécsi, boszniai, cseh-morva, lengyel, és moldvai zászlók vannak. Szádeczky Lajos történész a szobrász, Fadrusz János kérésére – az avatást követő díszebéden – nevet adott a mellékalakoknak: Magyar Balázs hadvezér, Felvidék kapitánya, horvát-szlavón bán, majd erdélyi vajda, Kinizsi Pál törökverő hadvezér, temesi ispán, Szapolyai István nádor, Szilézia, majd Bécs és Ausztria kormányzója, szepesi főispán és Báthory István hadvezér, erdélyi vajda.[181] A nemzeti emlékmű üzenete: a király Magyarországot, a mellékalakok – a magyar országrészek képviselői – pedig a nemzetet jelképezik, a zászlók pedig a legyőzött országokat, illetve behódolt nemzeteket. A nemzeti emlékezetnek ez a kizáró jelleggel való érvényre juttatása a korhangulat eredménye.

Az ünnepség után a főherceg a Mátyás király születési házában az Erdélyi Kárpát-Egylet által berendezett néprajzi múzeumot nyitotta meg, illetve felavatta az egylet Erzsébet-zászlaját. Utána Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter az Erdélyi Szépművészeti Társaság kiállítását nyitotta meg. Másnap a meghívottak részvételével a Ferenc József Tudományegyetem új épületeit és az igazságügyi palotát avatta fel Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetve Plósz Sándor igazságügy miniszter. (Ugyanakkor leleplezték le az építési emléktáblákat is.) A Kis- és Középkereskedők Társulatának – Hegedűs Sándorné közreműködésével tartott – zászlóavató ünnepsége zárta a napot a Redutban. A múltnak történő emlékállítás eseményére tehát ráépítették a jelennek és a jövőnek szóló közművelődési és tudományos intézeteknek a felavatását. Az eseménysorozatnak erre a szimbolikus értelmezésére a korszak retorikája is receptív volt: (1) a tudomány és a művészet pártfogója volt a király, (2) a múlt hősies és harci tettekkel büszkélkedhetett, a jelen és a jövő pedig a tudomány és a művészet területén és eszközeivel vív harcot.

Az ünnepséget és Mátyás király kultuszát egyéb emlékezési alakzatokkal is erősítették: egyletek, iskolák és egyetemi karok díszgyűlései, emlékkönyvek (Kovács D.–Szabó S. szerk. 1902, Márki S. szerk. 1902, Perl A. 1902) és képeslapok kiadása és bemutatása, történelmi kiállítás[182] stb.

A leleplezési ünnepségek a város társadalmát (intézmények, elöljárók), a kormányt (főherceg, miniszterek, képviselők), a törvényhozó testületet, a klérust (püspökök) és az országos jelentőségű intézményeket (társaságok, egyletek, kaszinók) is megjelenítették.

[179] Mátyás király emléke ünneplése. *Erdélyi Múzeum* XIX. (8) (1902) 418. Az *Ellenzék* napilap közölte a vendégek teljes névsorát: *Ellenzék*. XXIII. évf. 234. sz. 1902. okt. 12. 2–3.
[180] Az esemény programja: *Történelmi Lapok* VIII. (1) (1902) 15–16, *Ellenzék*. XXIII. évf. 233. sz. 1902. okt. 11. Az ünnepségekről beszámoló: *Ellenzék*. XXIII. évf. 234. sz. 1902. okt. 12. 2–3.
[181] A történész ezt munkájában is megerősítette: Szádeczky L. 1902: 415.
[182] Az Országos Történelmi és Ereklye Múzeum 1849-es-, Kossuth- és Mátyás-kiállításai.

Ugyanakkor lefoglalták a teljesebb város terét (templomok – mise és harangozás; egyletek székházai és színház – előadások; utca és magánházak – lobogók, díszvilágítás és szerenádok; stb.).

3.3.2. A személyiségek kultusza

A császárok, királyok és fejedelmek kultusza mellett a tudós, a művész, a hős és a közösségéért sokat tevő polgár emlékezete mint új tartalom jelent meg.

Az 1568-as tordai országgyűlés (Európában elsőként) meghirdette a szabad vallásgyakorlás törvényét. A helyi hagyomány szerint az országgyűlésről hazaérkező Dávid Ferenc vallásalapító egy követ használva emelvénynek, Kolozsvár nagyrészét az új, unitárius hitre térítette meg.[183] „1868-ban, amikor az Unitárius Egyház fennállásának 300 éves jubileumát ünnepelte, méltónak tartotta, hogy a kerekkövet a kolozsvári unitárius templom mellé hozassa és a templomkertben helyezzék el." (Rezi E. 1979: 168.) A kő emlékeztető funkcióját (a „hiteles szóhagyományt") a szakrális környezete is legitimálta. 1884-ben felirattal[184] látták el: „DÁVID FERENCZ/ A HAGYOMÁNY SZERINT EZEN A KÖVÖN TARTOTTA/ A TORDA UTCZA SZEGLETÉN 1568ban,/ MIDÖN A GYULAFEHÉRVÁRI/ EGYH[ázi] GYÜLÉSRŐL HAZAÉRKEZETT,/ AZT A BESZÉDET, MELYRE/ AZ EGÉSZ KOLOZSVÁR ÁTTÉRT/ AZ UNITÁRIUS VALLÁSRA. 1884." **[243.]**. A 20. század elején a kihelyezett emlékezet használatát szabályozták: „...1910-ben az Egyházi Képviselő Tanács felhívta a kolozsvári egyházközséget, hogy »a Dávid Ferenc emlékkövet könnyen szemlélhető helyre helyezzék át«. Ez a felhívás Dávid Ferenc születésének 400 éves fordulójára való készülődés jegyében fogant." (Rezi E. 1979: 168.)[185]

A személyiségeknek állított mellszobrok. Gróf Széchenyi István politikus, író mellszobrát a róla elnevezett téren állították fel a 1867-ben **[231.]**. Báró Gyulai Ferenc színigazgató mellszobrát közadakozásból állították a kőszínház szoborfülkéjébe (1867 után) **[232.]**. Gróf Mikó Imréről a Múzeumkertben (1882), később a saját – utólag Mikónak keresztelt – kertjében (1889) emlékeztek meg. A mellszobor felirata a tudós és intézményalapító érdemét méltatta: „AZ ERDÉLYI MUZEUM/ ALAPITÓJA/ A NEMZETI TUDOMÁNY/ NAGYLELKŰ PÁRTOLÓJA/ S BUZGÓ MŰVELŐJE/ DICSŐ EMLÉKÉNEK" **[250.]**.

Brassai Sámuel tudós és Berde Mózes alapítványtevő politikus mellszobrait 1901-ben az unitárius iskolában, az épülettel együtt avatták **[281., 282.]**. Purjesz Zsigmond iskolaalapító belgyógyászprofesszor mellszobrát a Belgyógyászati Klinika udvarán leplezték le (1912-ben, még az orvos életében) **[312.]**.

---

[183] „Visszajövén a' gyűletről Dávid Ferencz már a' népnek is kezdé hirdetni az unitária vallást és hiteles szóhagyomány szerint, Kolo'svárt torda-utsza szegletén egy kerek köven prédikációt tárta a' nép előtt, melly a' kedvelt szónokát vállain vivé be a' piaczi nagy szent-egyváz' teremibe, melly addig a' lutheránoké vala, és egész Kolo'svár az unitária vallásra mene által." (Székely S. 1840: 62. Az egykorú krónikát idézi még Grandpierre E. 1936: 23.)

A hitújító nevét viselő Dávid Ferenc Egylet 1885-ben alakult.

[184] „1884. február 3-án a kolozsvári egyházközség keblitanácsi gyűlésén Péterfi Dénes lelkész bejelentette, hogy »egy egyén némi pénzösszeget adott át, oly nyilatkozattal, hogy azt jelentő fi fordítsa meghatározás szerinti célra«. Javasolta, hogy ezt az összeget a »kerek-kőbe« vésendő márványtáblára fordítsák, s a felirattal jelezzék »minő nevezetes emlék van e kőhöz csatolva«." (Rezi E. 1979: 168)

[185] 1922 júliusában a templom bejáratának előcsarnokában helyezték el (vö: Gaal Gy 1995: 44).

A Nemzeti Színház épületét 1906-ban adták át. Homlokzatán helyezték el Jósika Miklós **[304.]** és Wesselényi Miklós **[305.]** szobrait. Az épület belsejében Kótsi Patkó János és E. Kovács Gyula színészek mellszobrai kaptak helyet. Az utóbbiakat Janovics Jenő színházigazgató ajándékozta, a feliratok erről a gesztusról is megemlékeztek: „Kótsi Patkó János/ Az első erdélyi színigazgató emlékének/ [Janovics Jenő] ennek a színháznak első igazgatója." **[302.]**, illetve „E. Kovács Gyula/ A régi színház büszke oszlopának/ hálás kegyelettel [Janovics Jenő] az új színház első igazgatója." **[303.]**.

A személyiségeknek állított emléktáblák. A kultúra és a tudomány születésének helyeként látták el emléktáblákkal azokat az épületeket, ahol alkotó személyiségek születtek vagy laktak. Szilágyi Sándor történész születési helyén az emléktáblát közadakozásból állították (1900) **[277.]**. Erdélyi Indali Péter, „a kiváló neveléstudományi író" és fia, Indali Gyula, „a lánglelkű költő", 1902-ben kapott emléktáblát **[289.]**. Bolyai János születésének 100. évfordulóján emlékeztek meg arról, hogy „AZ 1802. ÉV 12. HAVÁNAK 15. NAPJÁN/ ITT SZÜLETETT/ BOLYAI BOLYAI JÁNOS/ A MAGYAR EUKLIDES/ BOLYAI BOLYAI FARKASNAK/ A TENTAMEN MÉLY GON-/ DOLKODÁSÚ SZERZŐJÉ-/ NEK FIA" (1903) **[293.]**. Megjelölték azokat az épületeket, ahol Debreczeni Márton „A NAGY BÁNYÁSZ/ ÉS A „KIÓVI CSATA"/ HŐKÖLTEMÉNY SZERZŐJE" utolsó műveit alkotta (1910) **[308.]**, ahol Kőváry László „ÉLT ÉS IRTA/ ERDÉLY ÉS MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉT" (1918) **[314.]**.

Az utókor értékelésében a hely mint a kiemelt esemény helyszíne, illetve a hely mint attrakció vált fontossá több esetben. Petőfi Sándor és neje az 1847-es erdélyi körútjuk során Kolozsváron is megszálltak. A Biasini-szálloda homlokzatán emléktáblát avattak ennek tiszteletére 1897-ben **[265.]**. Vörösmarty Mihály és Deák Ferenc 1845-ös látogatását és a fogadtatás eseményét 1903-ban helyezték ki: „ENNEK A HÁZNAK AZ ERKÉLYÉRŐL SZOLOTT/ DEÁK FERENCZ ÉS VÖRÖSMARTY MIHÁLY/ A FÁKLYÁS MENETBEN TISZTELGŐ IFJÚSÁGHOZ 1845 MÁJUS 16-ÁN" **[294.]**.

A nyilvánosságban történő emlékállítás gesztusával értékelték az anyagi áldozathozatalt, a társadalmi és politikai értékekért (szabadság és függetlenség) történő önfeláldozást. Az érintett iskolában ezért állítottak emléktáblát 1897-ben Bulbuk Emánuel alapítványtevő „kolozsvári polgár emlékére/ a ki a kolozsvári két finevelőintézetnek/ 60000 korona alapítványt hagyott" **[264.]**. Czegei gróf Wass Albert emléktábláját a református templomban helyezték el: „ki szabadságszeretetétől ösztönözve/ felsőbb tanulmányai köréből-/ Párisból, a bur szabadságharcz/ támogatására Transvaalba ment,/ hol elesett 1902. május 14-én,/ legfényesebb reményekre/ jogosító életének 20-ik évében." (1902 után) **[288.]**.

Úgy tűnik, a 19. század második felétől a hivatások professzionalizálódása folytán megtörtént a művész, irodalmár szerepének és alakjának társadalmi felépítése. Ezeknek a személyiségeknek az emlékezete a lokális világnak országos mércével mérhető nagyjaira irányították a figyelmet.

3.4. Események emlékezete

3.4.1. Az 1848-as forradalom és szabadságharc

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékezetének létrehozását és használatát külön vizsgálom meg. Azonban fontosnak tartom ennek a korszaknak az emlékállításait itt is röviden bemutatni.

Az 1867-es kiegyezés által szavatolt (politikai) függetlenség lehetővé tette az aktuális társországgal szemben viselt korábbi háború emlékezetének kultiválását. (1849–1867 között az események emlékezetének nyilvánossá tétele az önkényuralmi rendszer és a megtorló intézkedések miatt nem volt lehetséges.) Kolozsváron az események helyszínein, illetve a városhoz kötődő személyiségek emlékezetének állítottak emléket.

1869-ben a Kolozsváron kivégzett Tamás András honvédtisztnek emlékoszlopot állítottak a Házsongárdi temetőben **[234.]**. A kivégzés helyszínén (a város határában) 1896-ban felavatott emlékmű a két honvédről, Tamás András és Sándor László tisztekről emlékezett meg **[263.]**. A Magyarország és Erdély közötti uniót kimondó országgyűlés, illetve Bem József tábornok győzedelmes bevonulásának és a városban való megszállásának 50. évfordulóján (1898-ban) a város emléktáblákkal jelöltette meg az események helyszíneit **[262., 270.]**.

3.4.2. A közösség eseményei

Az évszázados erdélyi színjátszást nagyszabású rendezvénnyel ünnepelte a város. Az esemény lebonyolítására és az emlékezet megszervezésére külön bizottság alakult. A program részeként a színjátszás első, beazonosított székhelyét is megjelölték: „EBBEN A HÁZBAN KEZDETTE MEG ELŐADÁSAIT/ 1792. NOV. 11-ÉN/ AZ ERDÉLYI MAGYAR NEMES/ SZINJÁTSZÓ TÁRSASÁG/ „NYELVÜNK DICSŐSÉGÉRE ÉS A NEMZETI/ TISZTA ÉRZÉS GYARAPITÁSÁRA.”/ ENNEK EMLÉKÉRE HELYEZTE IDE E TÁBLÁT/ A SZÁZÉVES ÜNNEPET RENDEZŐ BIZOTTSÁG/ 1892. NOV. 11-ÉN” **[259.]**.

A Szent Mihály-templomban felállított új oltár, a Lourdes-i Mária szobor 1897-ben készült. Az eseményt ráépítették a millenniumi ünnepségekre: a szoborra az ezeréves magyar államra is utaló feliratot terveztek. Tamási Sándor egyháztanácsos elküldte latin–magyar feliratjavaslatát Biró Béla főesperesnek; a magyar szöveg: „Dávidnak királyi törzséből származott Istentől választott Szent Szűznek képe ez./ Emlékezzél hívő miket a magosságbeli isteni Felség Ezaiás Próféta szájával jövendölt./ Az idők teljével egy szeplőtlen gyermekszülő Szűz feltűnt, szült, s úgy maradt amint volt (ti. szűzen)./ Ezt bűn nélkül fogantatottnak vallják a hívők, amit helyesel maga az Egyház is./ Ki a mi időnkben a francia Lourdban ismét megjelent, megerősítvén e hit igazságát./ Hogy emléke legyen ez emberi alak (Statua) az ezeréves magyar nemzetnek, azért állíták ezt a hívő polgárok.”[186] **[266.]**.

A nemzeti művészet megteremtésének és láttatásának igényével, illetve a lokális presztízstermelés szándékával függhetett össze Szent György lovasszobrának újraöntése. A korabeli (európai) vélemények a szerzőséget, illetve a szobrászok nemzetiségét illetően

[186] A levél a Szent Mihály plébánia irattárában található. Közli Sas P. 2009: 261.

megoszlottak: Berlinben például a német szoborművek között szerepelt a másolata.[187] Az 1373-ban Prágának készült alkotás kolozsvári magyar szobrászok műve volt. 1904-ben a kormány támogatásával újra elkészíttette a város **[297.]**.[188] A helyet a szobor után Szent György térnek nevezték el.

A korszakban zajló világháborúról egyetlen emlékmű tudósított a nyilvánosságban, a fennebb ismertetett Kárpátok Őre faszobor **[313.]**.

3.5. Az emlékezet létrehozói és felügyelői

A reformkorban lezajlott polgárosodás és társadalmi differenciálódás nyomán Kolozsváron is megjelentek a különböző csoportosulások, szervezetek és intézmények. Ezek igyekeztek felhívni magukra a figyelmet azáltal is, ahogy a publikus térben emlékeztek. Az emlékezésre kiválasztott téma (esemény, személyiség) az önidentifikációjuk szempontjából volt fontos és az önreprezentációjukban játszott szerepet. Azzal váltak el a homogén lakosságtól vagy más intézményektől, hogy kire és hogyan emlékeztek. A nemzeti vagy lokális múlt emlékezetének kihelyezése így behatárolható csoportokhoz vagy éppen személyekhez fűződött.

A tér történetében tehát helyet kért a magát nevesíteni kívánó utókor is. A múlt és jelen között közvetítő emléktáblákon és emlékműveken így mindkét világ rajta van: a holtak és az emlékezők egyaránt. Amint látható volt, „az előretekintés síkján a *teljesítmény* és a *hírnév* aspektusa, a felejthetetlenné válás és a dicsőségszerzés útja-módja a fontos" (J. Assmann 1999: 62), a jelen számára, a jövőnek történő emlékállítások éppen ezt forgalmazták a múltról és szereplőiről. Az emlékezés, „a visszatekintés síkján a *kegyelet* szempontja, a mások felejthetetlenségéhez való egyéni hozzájárulás útja-módja a döntő" (J. Assmann 1999: 62). Az emlékállítás a jelennek szólt, de a múltat is megtisztelték vele. Az emlékezésnek így volt *pro-* és *retrospektív* vetülete: az emléktáblákon vagy emlékműveken a múlt dicsősége, tettei, érdemei mellett a múltnak szóló tisztelet, a kegyelet is helyet kapott az emlékező jelen részéről. Ezáltal az emlékező, az emlékállító jelen is megörökítette magát.

Közadakozásból állították Gyulai Ferenc színigazgató **[232.]**, Erdélyi Indali Péter szakíró és Indali Gyula költő **[289.]** emléktábláit, illetve a Mátyás király **[290.]** és Szent György **[297.]** lovasszobrait.

A Mátyás király szülőházán is az emlékező (1889-es) jelenről szóló sorokkal végződik a Ferencz József király adományából állított emléktábla: „A KEGYELET ÉS TISZTELET HIRDETŐJE/ EZ AZ EMLÉKTÁBLA, MELYET LEGNAGYOBB FIÁNAK/ SZÜLŐHÁZÁRA TÉTETETT A TULAJDONOS/ KOLOZSVÁR SZABAD KIRÁLYI VÁROSA." **[251.]**.

A tanintézetek megemlékezései. Bulbuk Emánuel alapítványtevőről **[264.]** a Báthory–Apor Szeminárium emlékezett. Petőfi Sándor kolozsvári szállásául szolgáló épületét, a Biasini-szállodát „a helybeli áll[ami]./ felsőbb leányiskola kegyelete" jelölte meg **[265.]**, Brassai Sámuel és Berde Mózes mellszobrait **[281., 282.]** pedig az unitárius kollégium állította. Az uniót kimondó erdélyi országgyűlésre is a szűkebb ifjúság emlékezett: „A FÉLÉVSZÁZADOS ÉVFORDULÓRA/ EMELTETTE AZ EMLÉKTÁBLÁT/ AZ EGYETEM IFJÚSÁGA/ 1898. MÁJ[us]. 30." **[267.]**. Ugyancsak az egyetem állította a névadó Ferenc József király mellszobrát **[271.]** és a Bolyai János matematikus születésének

[187] Gyalui Farkas berlini és prágai tapasztalatai alapján (vö: *Kolozsvár*. 1897. aug. 4. IX. évf. 175. sz. 1–2.).
[188] A szobor létrejöttének és az avatási ünnepségnek megörökítése: *Emlékkönyv*... 1906: 190–201.

„AZ EMLÉ-/ KEZETÉRE SZÁZ ÉV MÚL-/ TÁN A FERENCZ JÓZSEF/ TUDOMÁNYEGYETEM/ MATHEMATIKAI ÉS TER-/ MÉSZETTUDOMÁNYI/ KARA ÁLLÍTÁ E KÖVET” **[293.]**. Purjesz Zsigmond orvosprofesszor mellszobrát **[312.]** a Belgyógyászati Klinika emelte.

Egyletek és társaságok megemlékezései. Mikó Imre emlékoszlopának létrehozását a „HÁLÁS MÚZEUM-EGYLET” **[250.]** támogatta. Az 1848–1849-es szabadságharc szereplői közül Tamás András alezredes és Sándor László őrnagy emlékműveit a város, illetve „TÖBB LELKES KOLO’SVÁRI/ POLGÁROK HOZZÁJÁRULTÁVAL” a Csíkszéki Honvéd Egylet emelte **[234., 263.]**. Deák Ferenc és Vörösmarty Mihály beszédének helyét „MEGJELÖLTE AZ ERDÉLYI IRODALMI TÁRSASÁG KEGYELETE” **[294.]**. Dov Szegal adományozó emlékét a Hevra Kadisa (temetkezési egylet) ápolta **[262.]**. A kolozsvári színjátszás 1792-es megkezdéséről az emléktáblát a „SZÁZÉVES ÜNNEPET RENDEZŐ BIZOTTSÁG/ 1902. NOV. 11-ÉN/ A HÁZ TULAJDONOSA Br HORVÁTH ÖDÖNNÉ,/ Gr RHÉDEY JOHANNA NEMES ADOMÁNYÁBÓL” **[259.]** állította.

Egyének által támogatott megemlékezések, adományok. Gróf Esterházy Kálmán főispán szorgalmazta az uralkodópár emlékfáinak ültetését **[238.]**, báró Bánffy György a királylátogatás emlékének állításakor önmagáról is megemlékezett **[247.]**. Dávid Ferenc kövének és emlékének gondozását magánszemély szorgalmazta **[243.]**. Az Erzsébet-szobor létrehozását Bölöny Józsefné **[280.]**, a Kárpátok Őre felállítását pedig Lyka Döme **[313.]** támogatta anyagilag. Bocskai István fejedelem szülőházát „EMLÉKTÁBLÁVAL MEGJELÖLTE A REMÉNYIK CSALÁD” **[301.]**. Kőváry László történetíró lakóházát a család jelöltette meg **[312.]**. Kótsi Patkó Jánosnak és E. Kovács Gyulának **[302., 303.]** Janovics Jenő állított emléket.

3.6. Összegzés

A 19. század második felétől az emlékállításokra egyre inkább a nemzeti tartalom megjelenítése volt jellemző, a magyar nemzet múltjának láthatóvá tétele zajlott a nyilvánosság különböző szintjein és színterein.

A korszakban állított emlékművek, szobrok és emléktáblák a nemzeti történelem alakjait és eseményeit, a nemzeti tudományok (irodalom, történelem) és művészet (színház) személyiségeit jelenítették meg. Ezek az események és szereplők a helyhez kötődtek (születésük, tevékenységük vagy vonzalmuk alapján), ezért emlékezetüknek térbeliesítése a lokális világnak, a lokális emlékezetnek az országossal szembeni – vagy melletti – megfogalmazásaként értendő. A hely emlékezetének ez az intenzív termelése egybeesett a helytörténeti irodalomnak a megszületésével, illetve az országtörténettel szembeni emancipálódásával.

A lokális–országos viszonyrendszer mellett az emlékállítások során a birodalmi és nemzeti törekvésekből adódó megosztottság is érvényesült. A Habsburg uralkodóház (I. Ferenc József) és a magyar politikai vezetők között létrejött 1867-es megállapodásra épülő dualista államszövetség nem tudta maradéktalanul feloldani a korábbi, nagyobb tömegeket érintő konfliktusokat. A forradalom és szabadságharc emlékezetének kihelyezése éppen ennek a feloldhatatlannak tűnt traumának a feloldásaként értelmezhető. A nyilvános kegyeletben, az emlékezet kultiválásával szerezhetett elégtételt a magyar társadalom.

(1848–1849 emlékezetének nyilvános építése mellett más események is a közelmúlt történéseire irányították a figyelmet, illetve felszínen tartották az osztrák–magyar konfliktust.

A rebellisnek tartott Wesselényi Miklós díszmagyarban ábrázolt szobrát **[299.]** az osztrák építésvezető (Bohn Lajos) nem akarta elhelyezni az új színház homlokzatán. Ezt a szándékát báró Feilitzsch Arthur támogatta, aki alulmaradt egy képviselőválasztáson Wesselényi egyik leszármazottjával szemben (vö: Janovics J. 2001: 29–30). A vita országossá nőtt. Végül, a közhangulat nyomására engedték az eredeti tervet véghezvinni.)

Erzsébet királyné emlékezete valamelyest ellensúlyozta az osztrák uralkodóházzal szemben viseltetett ellenszenvet. Az ő alakja éppen abból nyerte a legnagyobb támogatottságot, hogy mint a magyarokat szerető, a kiegyezést támogató és azt nagyban elősegítő királyné volt jelen a köztudatban.

A honfoglalás ezeréves évfordulóját Magyarország-szerte megünnepelték. Az 1896-os millenniumi ünnepségeket törvénybe iktatták. Az emlékállítások, megemlékezések, kiállítások stb. szervezése nemcsak az országon (nemzeten) belüli ügy volt, hanem célja volt kifele is, a társország és szomszédos országok fele is felmutatni a nemzeti múltat, kultúrát, tudományt. Kolozsvár ebbe az ünnepségbe a Mátyás király szobrának felállításával kapcsolódott be. Az eseménysorozatba az uralkodóházat is bevonta: Ferenc József az alapkőletételnél vett részt (1896), József főherceg pedig a szoborcsoportot leplezte le (1902).[189]

Az általam elsődlegesként vizsgált emlékállítások más gesztusokkal és alakzatokkal egészültek ki. Az események és személyiségek ismertségét és emlékezetének erősítését az utca- és térelnevezések is segítették. A szobrok és emléktáblák állításának egyrészét a névadás is kísérte: az Erzsébet, Bolyai, Unió, Wesselényi, Petőfi, Berde és Brassai utcák, illetve a Szent György, Karolina és Mátyás király terek elnevezései az itt lezajlott emlékállításokkal függtek össze.

(Nyelv)

A vizsgált korszakot illetően a 85, általam számon tartott emlékállításból 71 magyar, 10 latin, 3 latin és magyar (kétnyelvű) és 1 héber nyelvű szöveg. Ebben a korszakban már egyértelműen a magyar nemzeti nyelv uralta a nyilvánosságot. A latin nyelv kiszorult, főként az egyházi emlékállításokban, datálásokban (oltár- és szoborfeliratok, renoválás és építés feliratai) maradt meg, illetve a tudomány művelőjének emlékművén. (Még két elköltöztetett, újraállított emlékmű is ebbe a nyelvi csoportba tartozik.)

[189] 1896. május 2-ától, a millenniumi év megnyitásától a november 3-ai bezárásáig az uralkodóház tagjai Magyarország különböző részein avattak középületeket, kiállításokat, emlékműveket stb. A millenáris emlékalkotásokat bemutatja: Kőváry L. 1897: 124–171.

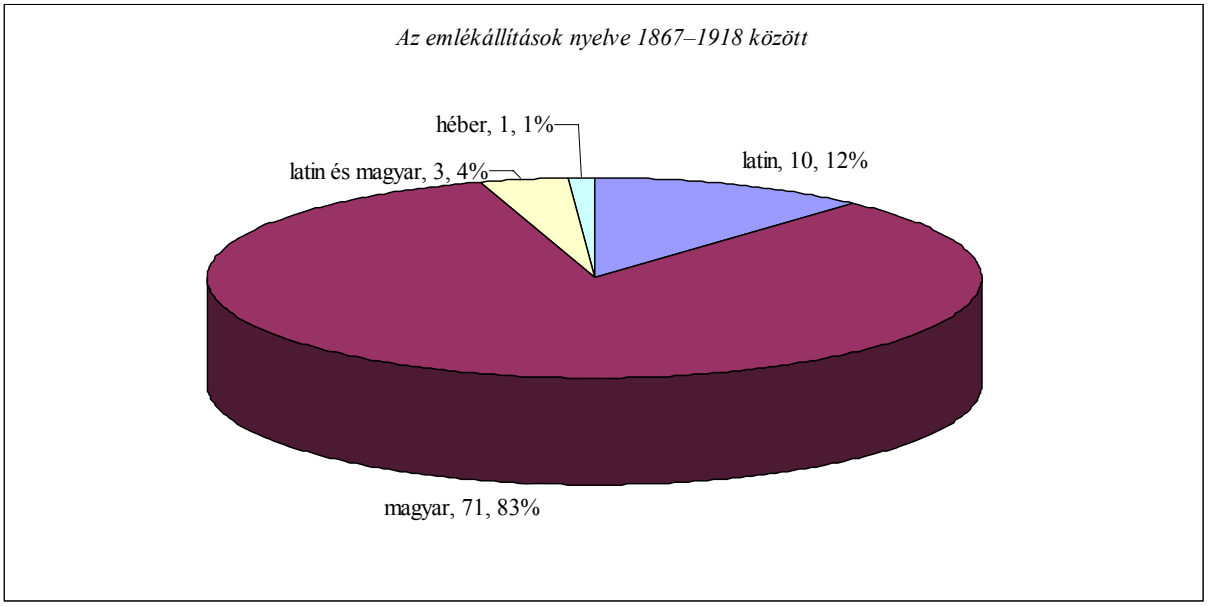

(Az események megörökítése)

Az események megörökítésének motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. az elhunytak emlékezete (halottak emlékezete), 3. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 42, a másodikba 4, a harmadikba pedig 39 emlékállítás tartozik. A motívumok közül az 1. és a 3. a domináns (ez utóbbinál a személyiségeknek történő emlékállítások száma döntően nagy). Ez alapján megállapítható, hogy az építkezések (a város objektumainak létrehozása) és egyéni teljesítmények (tudományos és művészi tevékenység, hősies magatartás) számíthattak a kor értékelésére.

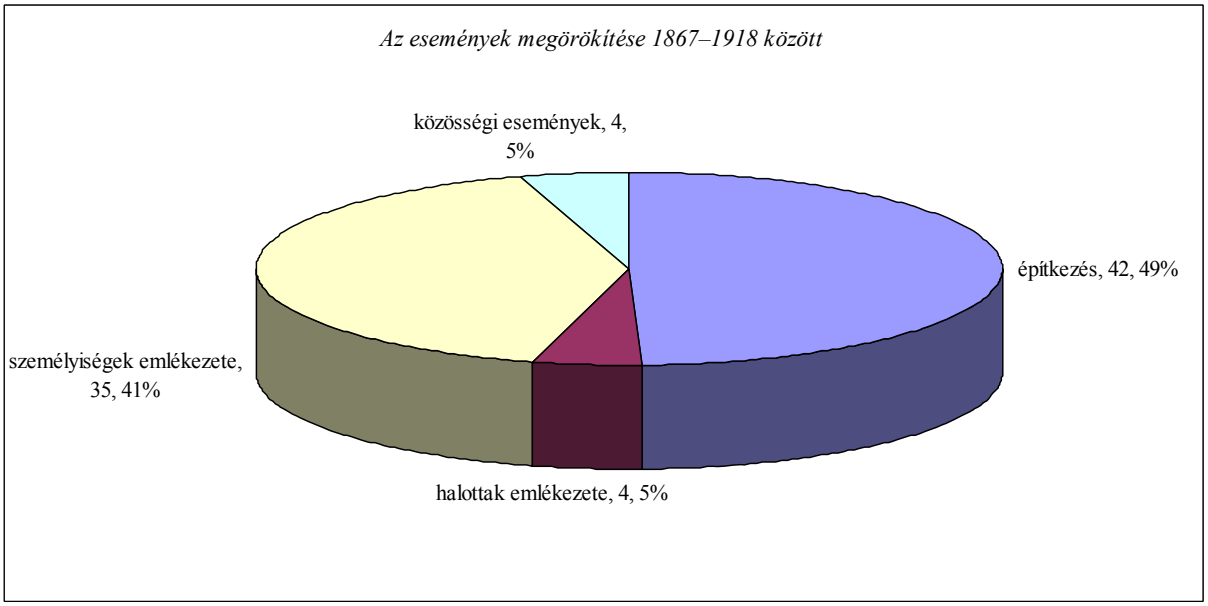

(A társadalom megörökítése)

A 85 esetből 42 építkezésre utal, ebből 15 nem tartalmaz a társadalomra utaló motívumot. 36 esetben történt valamilyen utalás a társadalomra, ezek megoszlása, előfordulása a következő:

az építők (11), az építtetők (17), a város elöljárói, egyházi vezetői (7), illetve az ország vezetői (6).

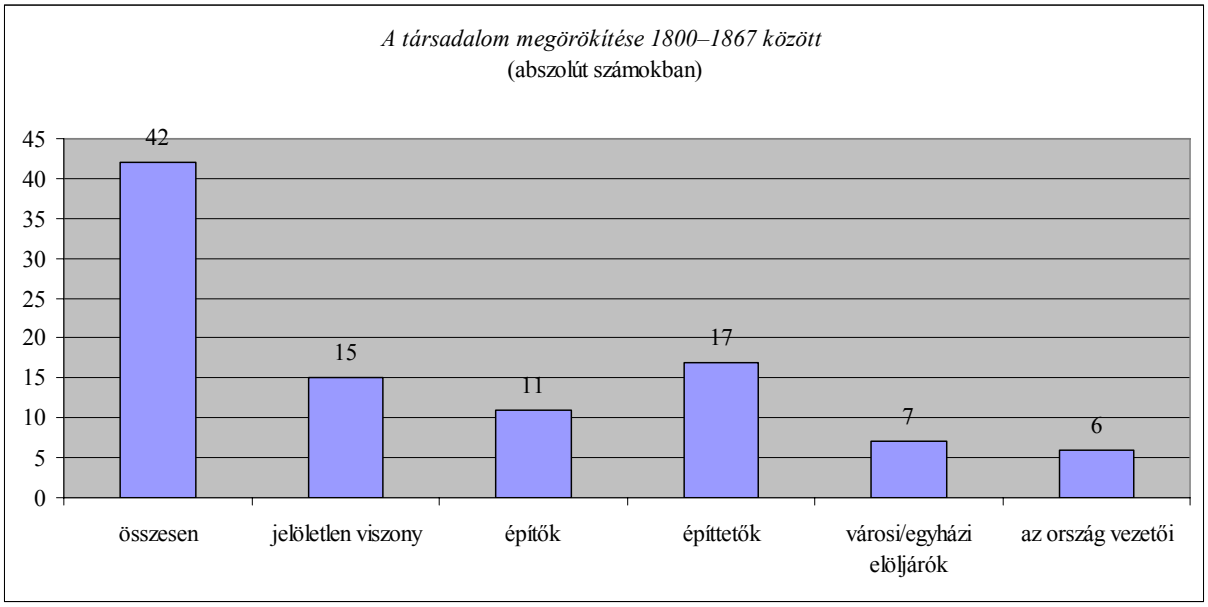

(A személyiségek emlékezete)

A 85 emlékállításból 35 a személyiségek emlékezetének megörökítését, fenntartását szolgálta. Ezeknek egyrésze motiválatlan (13), azaz szövegszerűen nem tartalmazzák az emlékállítás indoklását. 22 szöveg domináns motívumai: a személyiség születési helye vagy lakhelye (6), tudományos vagy művészeti teljesítménye (9), hősiessége (4), anyagi áldozata (2), látogatása (5).

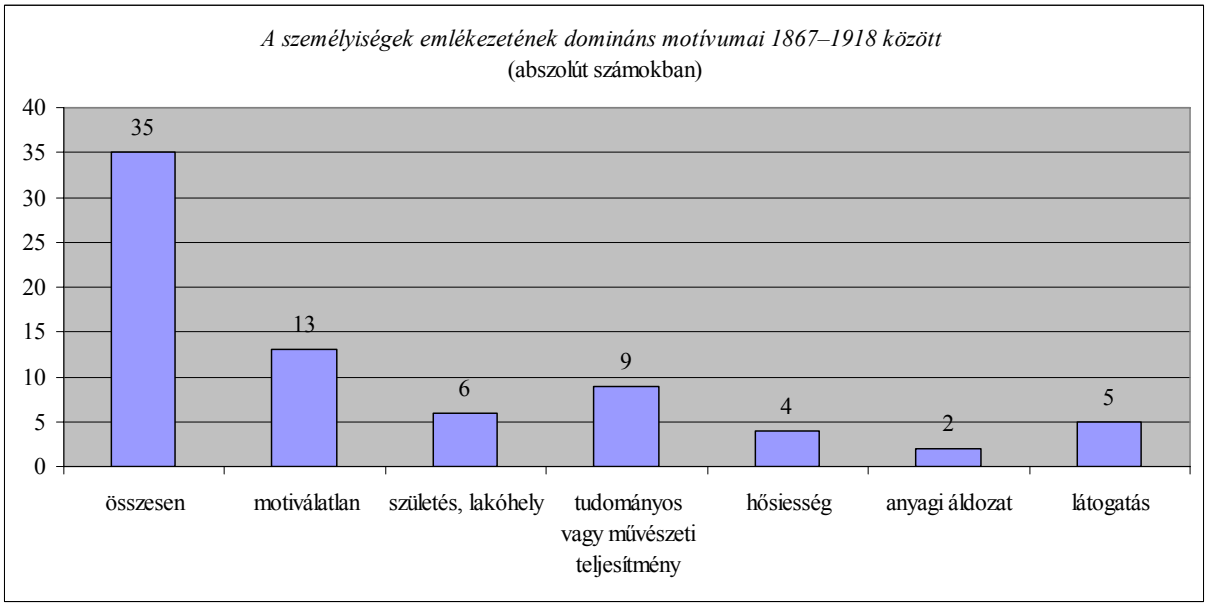

(Az emlékállítások helye)

Az emlékezés helyét tekintve a 85 emlékállítás 36–49 arányban a zárt–nyilvános terekben található. A zárt tereket a templombelsők (13), a hivatalos intézmények (16) és a magánházak (épületbelsők, udvarok) (7) jelentik. A nyilvános térrészekhez a templomok külső falai (4), a hivatalos intézmények, középületek (12) és magánházak homlokzatai (20) és a terek (13)

tartoznak. Ez alapján úgy tűnik, hogy az emlékállítások nagyrészt a nyilvános tereket foglalták le ebben a korszakban is.

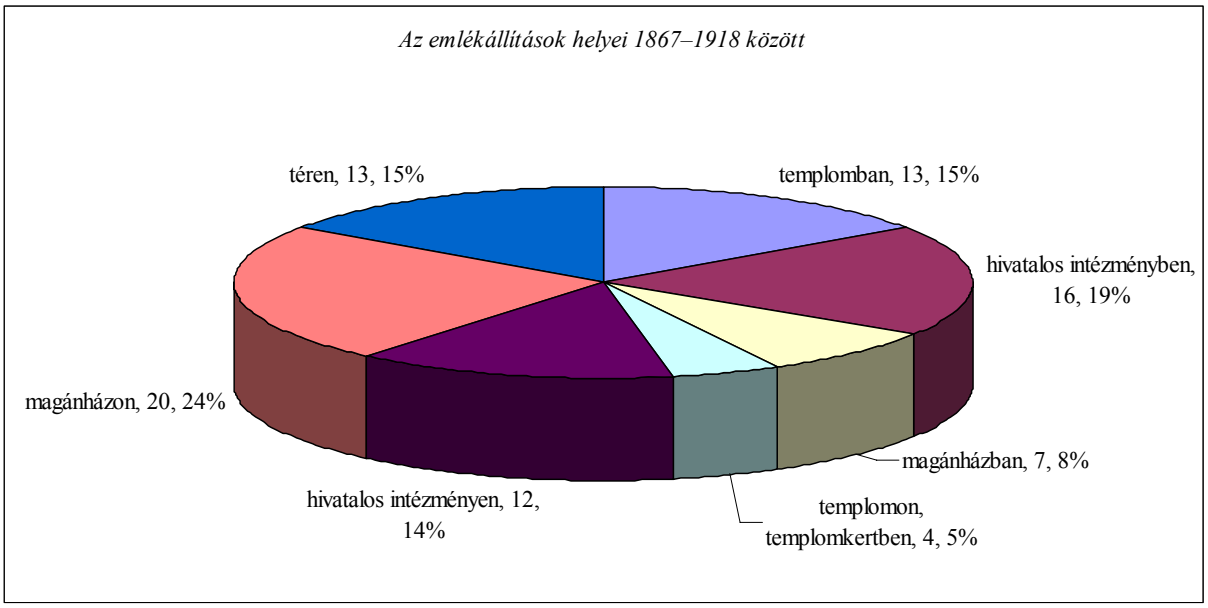

(Az emlékállítók)

A megszövegezés alapján az emlékállítók kilétét három csoportba sorolhatjuk: a város közössége (4), intézmény (12), magánszemély (4). Az anonim (66) kategóriába szintén a város (10), az egyház és/vagy iskola (22), kulturális intézmények (4), kórházak (2), a céhek és vállalatok (4) és magánszemélyek (24) tartoznak. A nevesített és anonim emlékállítókat összesítve az állapítható meg, hogy a város közössége és intézményei alkották az emlék kihelyezőinek nagyobbik csoportját.

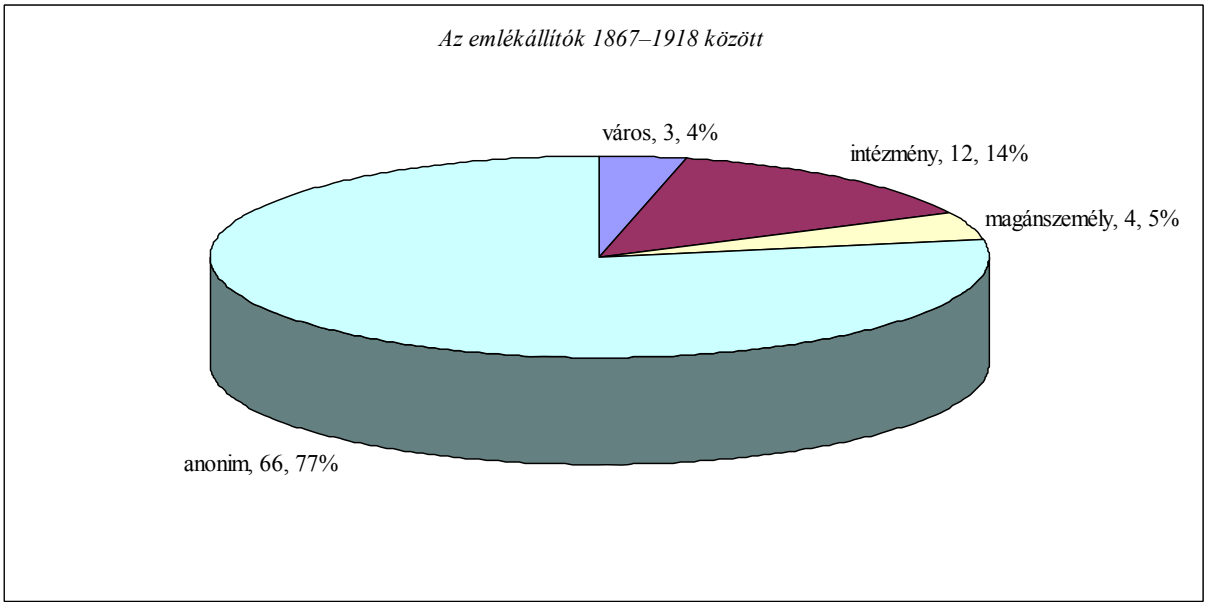

Az emléktárgyak formai sajátosságai alapján megállapítható, hogy ebben a korszakban is az emlékállító és kivitelező elválik egymástól. A kivitelezők szakemberek (építészek, kőfaragók) vagy művészek (szobrászok). Néhány esetben az emléktáblák és szobrok

kivitelezőit is nevesítik – bár kevésbé kiemelt helyen – a feliratok (például **[281., 290., 302., 303.]**).

Az emlékállítás körülményeire jellemző a hosszasabb készülődés, a társadalom nagyobb szegmenseinek bevonása (az adománygyűjtés, az emléktárgy kivitelezése során), a hangsúlyos médianyilvánosság. Az emléktáblák és szobrok leleplezése vagy önmagában számított eseménynek (ez az emlékmegőrző emléktárgyakra vonatkozik), vagy épületek, intézmények, terek átadásakor, funkcióba helyezésekor állítottak emlékeket (ez főként az építési emléktáblákra, a névadók szobraira vonatkozik). Mindkét esetben az emlékállítás fesztivizálódásáról beszélhetünk.

(Az emlékállítások utóélete)

Ebben a korszakban az új főtér kialakítása során (1899-ben) az 1747-ben állított fogadalmi kaput **[147.]** az újonnan épült Szentpéteri templom elé költöztették **[272.]**, az 1831-ben emelt császári obeliszket, a Státuát **[206.]** pedig a közeli, ekkor Karolinának nevezett téren állították fel **[273.]**.

A vizsgált korszakban kihelyezett emlékezet felszámolását a következő fejezetben tekintem át.

4. Az egyesítéstől a II. bécsi döntésig (1918–1940). A hatalomváltás és emlékezete

Az első világháborút lezáró békediktátum értelmében Erdélyt Romániához csatolták. A román uralom alatti időszak – mely a Romániával való egyesítéstől a II. bécsi döntésig tartott – az emlékállításnak is újabb korszakát jelentette.

Az impériumváltással újabb történelmi fejezet következett. Az addig magyar uralom alatt lévő Kolozsvár ekkortól a román történelem részét (is) képezte. Ebben a fejezetben azt tekintem át, hogy a megváltozott többségi–kisebbségi és hatalmi konstellációban hogyan működött az emlékállítás, a történelmi-politikai váltás hogyan jelentkezett emlékezés gyakorlatában.

Az új hatalomnak legitimálnia kellett magát, fel kellett építenie a maga nyilvánosságát. A román impériumnak a maga rendjének a legitimálásához a korábbi társadalmi-politikai rendszerrel kapcsolatos folytonosság felfüggesztéséhez vagy átértelmezéséhez kellett folyamodnia. Ez kétféle – olykor együttesen ható – eljárást jelentett: 1. Az új rendszer számára az előző rendszer által megjelenített múlt értéktelenné, nemkívánatossá vált, mivel éppen azzal szemben határozta meg magát. 2. Kereste a saját legitimizációjának múltbeli forrásait, amelyeket megpróbált kivetíteni, ráépíteni a fizikai térre; ezekből a számára fontos interpretációkból építette fel a maga rendjét. A hatalom változása tehát egy más, új történelmet hozott be a jelenbe.[190]

Az új rend felépítése tehát a régivel való szakítás élményét és a múlt más reprezentációinak létrehozását is jelentette. Ennek a nyilvánosságban is nyomai voltak, illetve ott zajlott. A román etnikumnak és hatalmi elitjének a nyilvánosságban való megjelenését, illetve a kollektív emlékezet konstruálására és a tér nemzetiesítésére irányuló törekvéseit az állítás–lebontás, felszámolás–létrehozás viszonyrendszerében értelmezem.

[190] Itt tartom fontosnak megjegyezni, hogy az interpretációk létrehozását (politikai) ideológiák is irányítják. Nem célom ezen ideológiák mélyebb vizsgálata, csupán a változások leírása és értelmezése.

4.1. A felszámolt és a létrehozott emlékezet. A múlt román értelmezése

A nemzeti mozgalmak kialakulása és erősödése óta az interetnikus konfliktusok valószínűleg mindig is jellemezték a kolozsvári emlékezetszervezést, ám teljes rátekintésem nincs az 1918 előtti korszakokra, illetve csak szórványos adatokkal támaszthatom alá ezt az állítást az általam vizsgált anyag alapján. (Pl. A Mátyás királynak állított emléktábla (1889) **[251.]** és szoborcsoport (1896 és 1902) **[290.]** avatásakor az erdélyi románság képviselői tiltakozásukat fejezték ki aziránt, hogy kimaradtak a hivatalos meghívottak közül, a Memorandum-per idején (1894) pedig a magyar nemzeti múlt alakjainak szobrait (a hét vezér mellszobrait **[197.]**) rongálták meg román fiatalok.)

Kolozsváron az I. világháború befejeztével, az 1918. december elsejei gyulafehérvári nemzetgyűlés lezajlása után több emléktáblát és szobrot felszámoltak a nyilvánosságból és az így „ideológiamentessé" vált terekbe a román nemzet emlékezetét telepítették.

1919. október 1-jén a román Kormányzó Tanács felszólítása értelmében a Nemzeti Színházat átvette a román állam. Az épület birtokbavételekor a román társulat – a magyar múlttal való szakítás szimbolikus gesztusaként – ledönttette színház homlokzatán elhelyezett, Jósika Miklóst és Wesselényi Miklóst megörökítő szobrokat **[304., 305.]**, eltávolíttatta Kótsi Patkó János és E. Kovács Gyula beltéri mellszobrait **[302., 303.]**. Az új társulat Vasile Alecsandri *Ovidiu*jának bemutatásával kezdett. A román költő mellszobrát a színház előcsarnokában helyezték el a század húszas éveinek elején **[319.]**. A tér nevét pedig Hunyadiról Ştefan cel Mare-ra változtatták.

Az Egyetemi Könyvtár építési emléktábláját az intézményt átvevő hatóságok távolíttatták el 1919-ben **[307.]**.

Ferenc József egyetemi mellszobrát a Szegedre távozó egyetem elmenekítette Magyarországra (Dunántúlra) 1919-ben **[271.]**. Az egyetemet átvevő román hatóságok 1920. január 30-án a homlokzat allegorikus alakjai **[291.]** között lévő, az uralkodót ábrázoló szobor fejét lefűrészeltették. A mellékalakokat 1925-ben eltávolították (az egyetem udvarának sarkába, majd – az uralkodó szobrának kivételével – átszállították a Botanikus Kertbe, ahol külön-külön talapzatokon helyezték el azokat). Az építési emléktáblát is eltávolították **[292.]**. Az I. Ferdinánd román királyról átnevezett intézmény (1920) elé 1930-ban a bukaresti Kultúr Liga által küldött Mihai Eminescu-szobrot állították **[326.]**. A román költő szobrát az avatást követő hetekben az egyetemi tanács tiltakozására, a művészietlensége miatt elbontották, később a Botanikus Kertbe helyezték át.

A Főtér sarkán emelt Kárpátok Őre szobrot a bevonuló román csapatok semmisítették meg 1918–1919-ben **[313.]**. A főtéri Mátyás király szoborcsoportot 1919-ben megpróbálták ledönteni, végül talapzatát díszítő címert rongálták meg **[290.]**, és a „MÁTYÁS KIRÁLY" feliratot „MATEI CORVINUL"-lal ('Korvin Mátyás') helyettesítették. A Magyarország fénykorát megjelenítő szoborral szemben 1921. szeptember 28-án a római olasz küldöttség által adományozott kapitóliumi farkas szobrát **[318.]** állították fel. A románok latin eredetére utaló másolat lett az első román vonatkozású köztéri emlékmű. Latin felirata a latin népek rokonságára utalt: „Kolozsvár városának Róma anyavárosától, 1921". A teret ekkor Egyesülés térré keresztelték át. A Mátyás szoborcsoport talapzatáról eltávolították a királyi címereket – Magyarország, Horvátország és Szilézia címereit –, helyükbe 1932. december 10-én román diákok a Nicolae Iorga történész által javasolt feliratot helyezték el: „Győző mindenütt. Legyőzve csak a saját nemzete által Moldvabányán, amikor meg akarta hódítani a

legyőzhetetlen Moldovát." [191] **[332.]**. Az antiszemita mozgalom tízéves évfordulóján a kapitóliumi farkas szobra előtt felesküdtek a nemzet és az ország védelmére, majd a Corso-moziban folytatódott a gyűlés. Innen a Főtérre vonultak a táblát elhelyezni. Az antirevizionista gyűlés hevében felhelyezett, a király románságára utaló emléktábla „mentette meg" a szoborcsoportot. Az egyetemi ifjúság a tábla elhelyezéséhez nem kérte a városvezetőség beleegyezését. Octavian Stanca (a Petru Maior diákkör elnöke) beszédében a kiigazított alapnarratívát adta elő: „1926-ban Iorga professzor bejelentette, hogy a Mátyás szobor úgy, ahogy van, történelemhamisítást jelképez. Íme, itt van ez a hatalmas férfiú [Magyar Balázs hadvezér alakja – J. A. Zs.], aki lehajtott, letört zászlót tart a kezében. Moldva megalázását jelenti, vagyis azt, hogy Mátyás király legyőzte Moldovát. Iorga professzor annak idején indítványozta, hogy helyesbítsék ezt a történelmi igazságtalanságot. A városi tanács 1926-ban foglalkozott ezzel a kérdéssel, de a város kisebbségi lakosságára való tekintettel a helyreigazító tábla elhelyezését nem vitték keresztül. Most azonban, amikor a magyarok revíziós propagandát fejtenek ki és Mátyás királyt a magukénak tekintik, szükségesnek tartjuk kinyilatkoztatni a közvélemény előtt, hogy Mátyás király a románoké.

Éppen erre való tekintettel, a diákság senkitől sem kért engedélyt, hanem nemzeti érzelmeire hallgatva, emléktáblát készíttetett, amit ezennel fel is szögezünk." Az elnök beszédét további – a politikai helyzetre vonatkoztatott – aktualizálással zárta: „Ez a felírás egyben intő példa is […]. Minden olyan románt, aki nemzete ellen fordul, saját népe győzi le.". [192]

1919-ben levették az unió 1848-as kimondásának **[267.]** emléktábláját a Redutról és az utcát – Unió – Memorandumnak nevezték el. Az épületre a Memorandum-per elítéltjeinek emlékezetét [193] helyezték ki 1928. május 25-én. Az épület homlokzatára helyezett szöveg szerint ez „A Város Vigadója, ahol 1894. május 7. és 25. között lezajlott a Memorandum-per." **[324a.]**. A per kárvallottjainak névsorát egy másik, az épület nagytermében elhelyezett emléktáblán örökítették meg: „Ebben a teremben voltak bíróság elé állítva és 1894. május 25-én elítélve nemzet-, jog- és igazságszeretetükért: [...].". A szöveget Ioan Rațiu védőügyvédnek a per során elhangzott mondata zárta „Egy nép léte nem vita tárgya, az önmagát jelenti ki." **[324.]**.

1919-ben ledöntötték és megsemmisítették a Fellegváron a honfoglaló vezérek szobrait **[197.]** és eltávolították Erzsébet királyné mellszobrát **[280.]**. A magaslatra 1936 körül egy kereszt formájú emlékművet emeltek **[345.]**. [194]

A Karolina kórház építési emléktábláját 1919-ben távolították el **[287.]**. 1921 augusztusában a Belgyógyászati Klinika bejáratától a korház vezetősége elbonttatta Purjesz Zsigmond belgyógyász mellszobrát, amelyet végül a leszármazottak a család sírjára, a Házsongárdba költöztettek **[312.]**.

1919. május 7-én román fiatalok ledöntötték, majd 1921. május 7-én a hatóság eltávolíttatta Széchenyi István mellszobrát **[231.]**. 1919 után távolították el Gyulai Ferenc mellszobrát **[232.]**, Bocskai István fejedelem emléktábláját **[301.]**.

Az Unitárius Kollégium építési emléktábláját **[279.]** 1919 után bevakoltatták. Mátyás király emléktábláját 1921. március 1-jén **[251.]**, [195] Petőfi Sándor emléktábláját pedig 1939-

[191] A román nyelvű emlékszövegeket fordításban közlöm.
[192] A részletet a *Keleti Újság* közli: 1932. dec. 11. XV. évf. 285. sz. 3.
[193] A román kisebbség panaszlevélben kért politikai jogokat, illetve a kiegyezés érvénytelenítését annak negyedszázados évfordulóján (1892). A Habsburg-hatalom a mozgalomban résztvevőket elítélte.
[194] Legelőször, 1702. augusztus 14-én a katolikusok állítottak ezen a helyen keresztet (Gaal Gy. 2001b: 385, Sas P. 2003: 210, Asztalos L. 2004: 273).

ben **[265.]**[196] távolíttatta el a román városvezetés. Az Indalik emléktábláját **[289.]** 1933 után szerelték le. Bem József emléktábláját 1936. november 24-én az épületet megvásárló román bank vezetői vették le **[270.]**. Az 1930-as évek végén döntötték le a honvédek szamosfalvi emlékművét **[263.]**.

Mikó Imre mellszobros emlékoszlopát **[250.]** 1920-ban, a kert rendezésekor áthelyezték (mai helyére).

A két világháború között az addig Erzsébet-parknak vagy Kisparknak nevezett sétatéren lényeges változtatásokat hajtottak végre. Az 1921 júliusában alapított Révi, Feleki és Kolozsvári Görögkeleti Román Püspökség ezt a parkot kapta 1923. március 23-án a város közterületéből templomépítésre. A telekkönyvi bejegyzés egy (új) szimbolikus tér létrehozását is előirányozta: „A püspökség csak székesegyházat emelhet e területre, a fennmaradó helyet pedig a város által felállítandó szobrok rendelkezésére kell bocsátaniok. Ezek a szobrok a román nép nagyérdemű egyéniségei lehetnek. A város kötelezi magát, hogy modern parkot és sétányokat létesít a templom körül, s kapukkal ellátott vaskerítéssel veszi körül, s ezeket ugyanúgy gondozza, mint a főtéri templom körülit" (közli Gaal Gy. 1995: 94).[197]

A teret Bocskayról Cuză Vodă-ra változtatták. Az Erzsébet királyné emlékfáit jelölő sziklatömböt **[269.]** 1923-ban, a székesegyház építésének megkezdésekor elszállították. A templom befejeztét (1933) jelölő feliratok a vallásos tanítás **[335.]** mellett, a történelminek láttatott eseményeket is bevonták a térbe: „Ez a szent és istenes hajlék, az Istenanya menybemenetelének kegytemploma – épült 1916. augusztus 15. napjának dicsőségére, mikor a román felszabadító csapatok a nemzet egységesítésének megvalósítására bevonultak az évezredes rabság földjére. Felépült és megszépült PSSD Nicolae Ivan, Isten alázatos szolgájának, Révkolostor, Felek és Kolozsvár első püspökének buzgalmával és fáradozásával." **[336.]**. A templombejárat egyik felirata az építkezés mellett a nemzetileg és kereszténynyileg elkötelezett uralkodóknak is emléket állított: a templom építése „Elkezdődött dicsőséges I. Ferdinánd királynak, a haza egységesítőjének idejében. Befejeződött az igazhívő II. Károly király idejében, amikor a görögkeleti egyház pátriárkája PSSD Nicolae Bălan volt, az Úr 1933. évében. Ősi törvényeink életerejéről sokat mondó műemlék." **[337.]**. A templom belsejében elhelyezett emléktáblák az építkezésben együttműködőket nevesítették: egyházkerületi – papi és világi – tanácsosok (közöttük főpapok, egyetemi tanár, iskolaigazgató, újságíró, ügyvédi kamara vezetője, bankigazgató, ügyvéd, erdészeti mérnök) **[339.]**; illetve az építészek és az anyagilag támogatók emlékét örökítették meg: „Emlékirat. 1921-ben Constantin Pomponiu és Georges Christinel építészeket választották pályatervek alapján, hogy ezt a szent hajlékot felépítsék az 1921 és 1923 közötti kormányok és román banki intézmények segítségével, élükön a Román Nemzeti Bankkal és az Albina Bankkal, a hívők tízezreinek pénzéből. Georges Christinel építész a tervek alapján véghezvitte és vezette a munkálatokat, együttműködvén vele Tiberiu Eremia, Dumitru Marcu és Nicolae Dordea mérnökök vezetésével az Általános Műszaki Vállalatok Részvénytársasága. Kőfaragó mester: Toma Gerstenbrein. Festők: Anastasie Demian – a Pantokrátor boltozata, Catul Bogdan – az oltár boltozata, Gheorghe Russu – homlokzat. Alexandru Dimitriu – a kupolák keresztjeinek és a díszeinek réztárgyai." **[338.]**.

---

[195] Más adat szerint 1939. március 1–7. között volt eltávolítva (Murádin J. 2008: 42). Ferenczi Sándor szerint 1938-ban távolították el, majd néhány hónap múlva visszahelyezték (Ferenczi S. 1941: 83).
[196] Más adat szerint az 1920-as években volt eltávolítva (Gaal Gy. 2001d: 250).
[197] Az adatok forrása: *Renaştere*. 1933. nov. 5., *Református Szemle*. 1933. nov. 10.

A templom előtti térre, arccal a Nemzeti Színház felé Avram Iancu szobrát akarták elhelyezni. Az 1921-ben alakult bizottság a nagyszabású térszobrot a román forradalmár születésének 100. évfordulójára tervezte felállítani. A sajtó és különféle kulturális intézetek bevonásával gyűjtési akciót kezdeményeztek. 1924. szeptember 2-án megtörtént az ünnepélyes alapkőletétel **[320.]** I. Ferdinánd király és Mária királyné, illetve az ország legfontosabb vezetőinek részvételével. A kiírás értelmében olyan emlékművet szerettek volna készíttetni, amely a főtéri Mátyás szoborcsoportot esztétikai és ideológiai szempontból ellensúlyozni tudná. A többször meghirdetett pályázatra nem érkeztek a bizottság által értékelhető tervek.[198] Az utolsó, 1926-os kiírás nyertes munkáját (C. Dimitriu-Bârlad bukaresti szobrász alkotását) a költségessége miatt nem valósították meg.

Mihai Viteazul vajda személyében a román történetírás az egységes román nemzeti állam letéteményesét, első egységesítőjét értékelte. Hű csatlósát, Baba Novacot, a magyar történetírásban martalócként számontartott szerb zsoldoskapitányt és papját az országgyűlés nemessége árulásért és fosztogatásért halálra ítélte. Az elítélteket a kolozsvári városkapu előtt végezték ki. A goroszlói csata után Erdélybe induló román vajda megemlékezett a zsoldosáról. Az esemény emlékművét – melynek kezdeményezője Nicolae Ivan görögkeleti püspök és Gheorghe Sion városi díszpolgár volt –, az emléktáblával ellátott hármaskeresztet a különféle (magyar vonatkozású) építési emléktáblákkal ellátott térben **[95., 124., 128.]**, a Szabók tornya elé helyezték. Felirata szerint „Ezen a helyen húzták karóba Baba Novacot, Mihai Viteazul tábornokát, miután Kolozsvár főterén gyóntató papjával együtt parázson megégették 1601. február 5-én. Erdély visszahódítása után Mihály vajda 1601. augusztus 11 és 16 között egy zászlót helyezett ide a nagy és vitéz szolgájának emlékére. Állíttatott ez a hármaskereszt 1936. május 21-én, Hősök Napján." **[343.]** A Hősök Napján állított alakzat mellé ettől kezdve minden évben kihelyezték a vajda rekonstruált zászlaját (vö: O. Buzea 1939: 44–45).

A jelennek állított emlékek egyrésze a román uralkodók kultuszának építését szolgálta. Kolozsvár határában emlékművel örökítették meg azt a helyet, ahol II. Károly király Erdély földjére lépett. A szamosfalvi reptér emlékművének felirata: „1930. június 6-án ezen a helyen szállt le II. Károly király, aki új életet hozott az örökre egységes Romániába." **[327.]** A II. Károly király Sportpark 1936-os átadási ünnepségén a király lábnyomát örökítették meg egy frissen öntött betonlapon **[342.]**.

A székesegyház építése (1933) mellett **[337.]** más események megörökítését is ebbe a kultuszba integrálták. A Növénytani Múzeumot 1935-ben építették: „A Növénytani Múzeum épületének építését elkezdték 1930-ban, befejezték 1935-ben, őfelsége II. Károly király uralkodása idején, Fl[orian]. Ştefănescu-Goangă rektor és Alexandru Borza tanár, igazgató buzgalmával, I. I. Ivaşcu műépítész tervei alapján és irányításával." **[341.]**; a Ioan Bob iskolát 1936-ban adták át: „Ez az iskola építtetett 1935 és 1936 között, őfelsége, II. Károly király dicsőséges uralkodása alatt, dr. C[onstantin]. Angelescu nemzeti oktatásügyi miniszter idejében, dr. Nicolae Drăganu egyetemi tanár, Kolozsvár municípium polgármestere, Traian Floriu Zinveliu iskolaigazgató, Kolozsvár municípium iskolaügyi bizottságának igazgatója és az iskola tanfelügyelője áldozatkészségével. Tervezte Hertz Adalbert mérnök. A munkálatokat kivitelezte Mikes Alfred mérnök és Koncz Ernő építész." **[344.]**.

A korszakban az Economul Bank 1886-os alapításáról és székházának 1896-os építéséről emlékeztek egy táblaállítással **[315.]**.

[198] 1921-ben egy esélyesnek ítélt munkát a jelige feloldása után – minthogy azt Pászk Jenő magyar szobrász készítette – etnikai alapon kizártak a pályázatból.

Az 1918-as decemberi események emlékezetét örökítették meg Octavian Petrovici 1927-es emléktáblájával. A román diák az Economul Bank előtt a román nemzeti gárda székházának védelmében, a Székely Hadosztállyal szemben vívott harcban esett el **[323.]**. Az utca nevét (Báthory) a védelmezett szervezetről Nemzeti Tanácsra változtatták.

A személyiségek emlékezetét különféle intézmények érezték magukénak. Gheorghe Bilaşcu fogászprofesszor mellszobrát a Szent György – új elnevezésében Gheorghe Sion – téren az Orr-, Fül-, Gége- és Fogászati Intézet előtti parkban, a Szent György lovasszobor szomszédságában helyezték el. Az emlékezetre méltó tudós „Románia fogászati egyetemi iskolájának megalapítója" **[322.]** volt. Robert Koch német bakteriológus mellszobrát **[333.]** a Cosmutza Szanatórium helyeztette el parkjában.

Alexandru Vaida-Voevod politikusnak, a Nemzeti Parasztpárt alelnökének, a volt miniszterelnöknek még életében mellszobrot **[331.]** állítottak. Az eseményre a politikus jelenlétében a párt klubhelyiségében került sor, a román nemzet számára fontos ünnepen, 1932. december elsején. Az egyesítés során játszott vezető szerepe indokolta a kultusza rögzítését és az emlékállításnak a kerek évfordulóra, a nemzeti ünnepre való ütemezését.

Szeretnék kitérni az etnikus jelentéstulajdonítás egy másik szembeötlő jelenségére. Az újkeletű fennhatóság terhesnek és illegitimnek minősítette a magyar szimbólumok jelenlétét a nyilvános és kvázi-nyilvános terekben. Több esetben csonkítottak meg házhomlokzatokat, nemesi címereket, frízeket. Ebben a logikában szinte természetesnek mondható eljárás a magyar címer és korona eltávolítása a Mátyás-szoborcsoport talapzatáról. A Szent Mihály-templom javarészt 19. század végi ablakai is – ezen logika mentén – a magyar államiság manifesztumaként értelmeződtek. A szentély középső ablakán, az arkangyal szobra felett az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában Magyarország címerének üvegfestménye volt látható. 1918 után a román hatóságok a magyar állam jelképének eltávolítását követelték. Az üvegfestmény eltávolítására 1923-ban már a kultuszminisztériumból érkezett felszólítás. Alexandru Lapedatu miniszter levélben méltatlankodott, amiért az üvegablak „Szent Mihály arkangyalt ábrázolja, fején Szt. István koronájával és a magyar állam címerével.".[199] A század harmincas éveiben a kifogásolt elemet az egyházi címerrel helyettesítették.[200]

A templom egy másik üvegablakán, a Szent Istvánt ábrázoló jelenetben, a felségjelek használata váltotta ki a városvezetés nemtetszését. A kolozsvári rendőrfőkapitány „megkövetelte, hogy a magyar korona Szent István kezéből (amint azt párnán az üvegablak festményén a Szt. Szűznek felajánlja) tűnjék el". Az ablakszem befestését a román hatóságok nem fogadták el. A kívül-belül piros festékkel befestett, eltakart jelenet a magyarság és a megosztottság gyászaként értelmeződött: felrótták, hogy „fekete lepellel van leborítva a gyász jeléül" (idézi Sas P. 2009: 94). Azért tűnt elfogadhatatlannak, mert a jellegtelenné váló ablakszemek éppen az eltakart tartalomra emlékeztettek. Bukaresti utasításra 1924-ben a helyi hatóságok kivetették a korona felajánlását ábrázoló üveglapot. Hirschler József plébános szerint így „Szent Istvánnak csak a lába, Szent Imrének és Szent Margitnak csak a feje maradt

[199] Alexandru Lapedatu miniszter levele Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspöknek (Bukarest, 1923. december 31.). Kolozsvár, Szent Mihály plébánia levéltára (idézi Sas P. 2010d: 85).

[200] 1942-ben restaurálták, illetve visszaállították az eredeti címert. Végül, az 1956–1960-as felújítás után az ablakszemnek a püspöki címerre való kicserélése vált a hatalom számára elfogadott gesztussá. Az adatok forrása: Bíró V. 1942, Sas P. 2010d: 85.

meg. A főoltáron Szent László kezéből is kivettem a pajzsot, Szent István kezében levő almán pedig eltüntettem a magyar vonatkozást.”.[201]

4.2. Az elrejtett múlt és bezárkózott emlékezet. Magyar emlékállítási lehetőségek

A magyar etnikum emlékállításaival a legnyilvánosabb terekben nem találkozunk. Ennek magyarázata az, hogy a legfontosabb tereket a hatalom ellenőrzése alá vonta. A magyar – immár kisebbségi – kezdeményezések a kevésbé nyilvános terekben valósulhattak meg. A nyilvánosságból felszámolt emlékművek egyrésze is ebbe a tértípusba került. Ezért a továbbiakban az emlékezet fenntartására és szervezésére irányuló törekvések két típusát, a múlt reprezentációinak elrejtését, illetve térbeliesítési kísérleteit mutatom be.

Janovics Jenő színházigazgató a saját parkjában helyezte el báró Gyulai Farkas színigazgatónak a Farkas utcából eltávolított mellszobrát **[232.]**. Ugyanő vitette át a Jósika Miklós és Wesselényi Miklós ledöntött szobrainak **[304., 305.]** darabjait a Nyári Színkör udvarára, ahol 1940. szeptember elején, a II. bécsi döntés bejelentésére a román nemzetiségű személyek összetörték. A Mátyás-házban berendezett múzeumban őrizték gróf Széchenyi István lebontott mellszobrát **[231.]**, ide helyezték el később az 1921-ben állított Szentgyörgyi István-mellszobrot is **[317.]**. Az unió emléktáblája **[267.]** az egyetem régiségtani múzeumának raktárába került. Az Erzsébet királyné emlékfáit jelző sziklatömböt **[269.]** a Protestáns Teológia udvarára szállították.

A Poalé Cedek (’Becsületesség Munkásai’) iparos egyesület 1921-ben zsinagógát építtetett. Az öregotthon négynyelvű (magyar, román, német és héber szövegű) emléktábláján **[316.]** az alapítványtevők névsorát, az adományozott összegeket tüntették fel. Az unitárius egyházközség bérházakat épített Marosi Gergelyné és Benkő Mihály hagyományaiból **[346., 347.]**.

A magyar személyiségeknek állított emléktáblákat és szobrokat az iskolákban, a templomokban, az intézmények székházában, belső tereiben avatták.

Szentgyörgy István színművésznek 80. születésnapjára és a színpadon eltöltött 60 évének tiszteletére még életében – díszelőadással egybekötött ünnepség keretében – mellszobrot állítottak a Magyar Nemzeti Színházban **[317.]**.

Nagy Károly református püspök emléktábláját **[321.]** a Farkas utcai templom szószéke mögött helyezték el 1926-ban, a Kirchknopf Gusztáv evangélikus lelkészét **[325.]** pedig az evangélikus templomban 1930 után. Altorjai Apor István epitáfiumát 1935-ben állították. A katolikus egyház körzeti tanácsa több mint két évszázad távlatából emlékezett meg: „Altorjai Apor István, főispán, a híres erdélyi főkormányszék tanácsosa, kincstárnok és királyi tábornok, a katolikus egyház lángoló pártfogója, intézmények alapítója, igen jótékony támogatója a katolikus rendnek, lelkes katona, életétől megvált 1704-ben és itt várja a boldog feltámadást. E nagyszerű férfiúnak halhatatlan emléket állít az egyházi körzet tanácsa 1935-ben.” **[340.]**.

A római katolikus (piarista) főgimnázium 1931-ben, fennállásának 350. évfordulóján a dísztermében helyezte el Jósika Miklós **[329.]** és Mikes Kelemen **[330.]** mellszobrait. A Jósika- és Mikes-családok ajándékait véndiák-találkozó, istentisztelet és kulturális műsor

[201] Hirschler József főesperes-plébános levele Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspöknek (Kolozsvár, 1924. január 12.). Kolozsvár, Szent Mihály plébánia levéltára (idézi Sas P. 2009: 94, Sas P. 2010d: 85). Talán nem mellékes, hogy a magyar szentek egyrészét ebben az időszakban kanonizálták.

keretében adták át az iskolának. Báthory István mellszobrát **[334.]** 1933-ban, a fejedelem születésének 400. évfordulóján állíttatta udvarán a Báthory–Apor Szent József Szeminárium.

A Renner Testvérek bőrgyárának tanácstermében helyezték el a gyáralapító Renner Johann mellszobrát **[328.]**.

4.3. Összegzés

A bemutatott korszak határai esetében a történelmi-politikai cezúrák (az egyesítés és a II. bécsi döntés) sokkal határozottabb érvényesülése figyelhető meg, mivel ez nemcsak társadalmi, politikai, hanem etnikai váltást is eredményezett a hatalmi rendszerben.

Az új hatalomnak is viszonyulnia kellett a múlthoz. Az emlékállítási eljárásai a múlt átértékelését jelentették. Ennek érdekében más tartalmakat, más eseményeket emelt be a közös – de eltérően megélt – múltból, illetve a számára illegitim emlékezetet, a múlt előző reprezentációit mellőzni, felszámolni igyekezett. A két eljárás, a lebontás és az állítás az emlékezet szervezésének két vetületét jelentették.

A nyilvános tér, a társadalmi tér artikulálódásában, illetve az emlékállításhoz, a múlt reprezentációihoz való viszonyulásban igyekeztem kimutatni az új rend igényeit és sajátosságait.

A bemutatásból kiderült, hogy a reformkortól, a nemzeti mozgalmak idején állított (magyar nemzeti) események és személyiségek, illetve a (magyar) nemzeti teljesítményként láttatott építkezések emlékezete az, amit az új hatalom a köztéri nyilvánosság számára láthatatlanná tett. A nyilvánosságban megjelenő és aktivizálódó másik – a román – etnikus diskurzus sajátossága abban állt, hogy az előző – magyar uralmi – rendszerre utaló reprezentációk felszámolása mellett más események és személyiségek emlékezetét helyezték ki.

Az emlékállítás térbeliesítése nagyrészt ugyanazokat a helyszíneket célozta meg, amelyeket a korábbi uralom alatt már megjelöltek. A 19. századi események eltérő megítélése okán a magyar 1848 helyett a román 1848, illetve a Memorandum-per emlékezete lett hangsúlyossá a nyilvános térben. Az új hatalom a győzelem és az egyesítés emlékezetét is leképezte a térre. Az emlékállítások mellett a névadásban is megjelent ez a szándék: azt az utcát, amelyen a román csapatok bevonultak – Magyar-, illetve Kossuth utca – Győzelem útnak, később Foch marsall útnak nevezték, a Kornis utca nevét a csapatokat vezető Neculcea tábornok neve váltotta fel, a Mátyás király teret Egyesülésre keresztelték.[202]

A román emlékállítások mind az eredet, az Erdély és a román országrészek egyesítési törekvéseit és a nemzeti emancipáció alakjait és eseményeit célozták meg. A magyar uralkodók emlékezetét váltó román királyi kultusz és a román személyiségek emlékezetbe emelése ebbe a nemzetépítési stratégiában szerveződött.

A román tér megteremtésének igénye a nyilvánosság más területein is jelentkezett. Gheorghe Bogdan Duică egyetemi tanár 1919-ben a kolozsvári magyar állampolgárokhoz intézett felhívásában a román állam képviselői, a tanárok és a diákok számára kért helyet.[203] A román nyelv hivatalossá válásával a magyar cégtáblákra különadót kellett fizetni, a posta a magyarul címzett levelek kihordását bojkottálta, az érettségi és a városi tanácsülés államnyelven zajlott (vö: Hámori P. 2005: 93–94). Gheorghe Tătărescu miniszterelnök

[202] Az utcák és terek átnevezéseit közli N. Veress 1923.
[203] A felhívásból közöl: O. Buzea 1939: 68–69.

kolozsvári beszédében (1934. május 2.) a román berendezkedés társadalmi programját és a történelem kiigazítását jelölte meg: „A történelmet pedig helyesbíteni kell! Meg kell teremtenünk Erdélyben a román burzsoáziát és annak társadalmi fölényét! Ennek a programmnak minden áron való végrehajtása Románia legsürgetőbb történelmi feladata." (Idézi Juhász I. 1942: 80.)

A magyar emlékállítások azokban a terekben zajlottak, ahova a hatalom nem ért el vagy amelyeket nem felügyelt, illetve amelyek nem minősültek román érdekeltségű helyszíneknek. Ezek közül egy sem volt politikai jellegű emlékállítás. Ebben az értelemben a magyar etnikum kiszorult a nyilvánosságból. A magyar intézményekben zajló emléktábla és szoborállítások szimbolikus töltetüket tekintve alulmaradtak a nyilvánosságban zajló román törekvésekkel szemben. (Az egyensúly fenntartására irányuló gesztusként értelmezhető a nemzeti reprezentációknak az adott lehetőségek között való kiaknázása: pl. a szobrász magyar mentében ábrázolta Jósika Miklós és Mikes Kelemen alakjait **[329., 330.]**.)

A kortörténészek álláspontja szerint a két világháború közötti román hatalom kevésbé tudott „eredményes" asszimilációs politikát folytatni. A magyar királyság, a magyar állam elevenebben élt a kolozsvári magyar lakosságban emlékezetében. A magyar államiságról szóló narratívák személyesebbek voltak, az eltelt idő rövidségének okán (mindössze két évtizedről van szó) az egyéni életpályák még a magyar államtörténet részei voltak – mondhatnánk. Emellett a „Csonka-Magyarországban" erősödő és mindinkább terjedő irredenta kultusz az egyéni/személyes kapcsolatok, hálózatok alapján Erdélyben is hatott. [204] Kolozsvár vonatkozásában szeretnénk kiemelni a képi reprezentáció egyik típusát. Képeslapok tömkelege volt forgalomban, amely egy-egy emlékművet, emléktáblát, emlékhelyet ábrázolt a korszakra jellemző kísérőszövegekkel: „Mátyás még vigyáz a magyarokra", „Magyarország visszavár", stb.

(Nyelv)

A 34 regisztrált emlékállítás 22 román, 9 magyar, 2 latin és egy négynyelvű (román, héber, magyar és német) emléktáblát és szobrot jelent. A nyelv a létrehozó etnikumokat is leképzi, azzal a kiegészítéssel, hogy a 2 latinból egy-egy magyar és román, a négynyelvű pedig magyar vonatkozású. A statisztikai adatok egyértelműen a román etnikum megjelenését és dominanciáját jelölik.

[204] A magyar irredenta kultusz toposzai, jelképei, emlékművei, szobrai, ünnepei: Zeidler M. 2002.

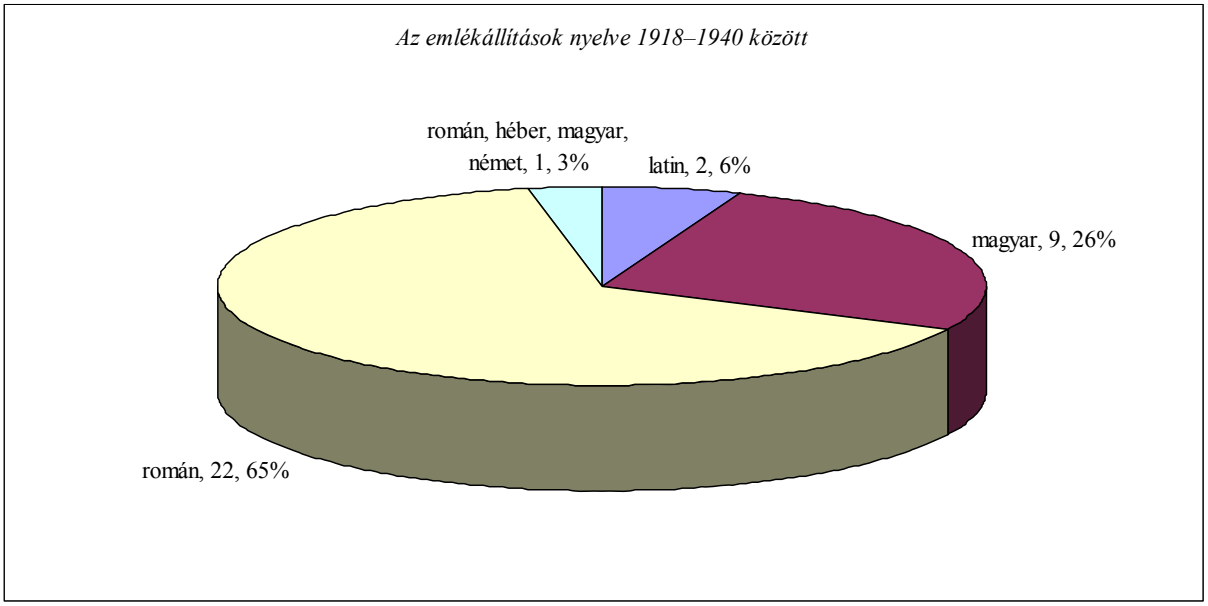

(Az események megörökítése)

Az események megörökítésének motívumai az előző korokhoz képest módosultak. Változást jelentett az elhunytaknak történő emlékállításoknak (halottak emlékezete) a vizsgált nyilvánosságból (templomok) való kikerülése. A regisztrált motívumok: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 11, a másodikba összesen 23 emlékállítás tartozik. Ebben a korszakban az eseményeknek, személyiségeknek történő emlékállítások váltak dominánssá

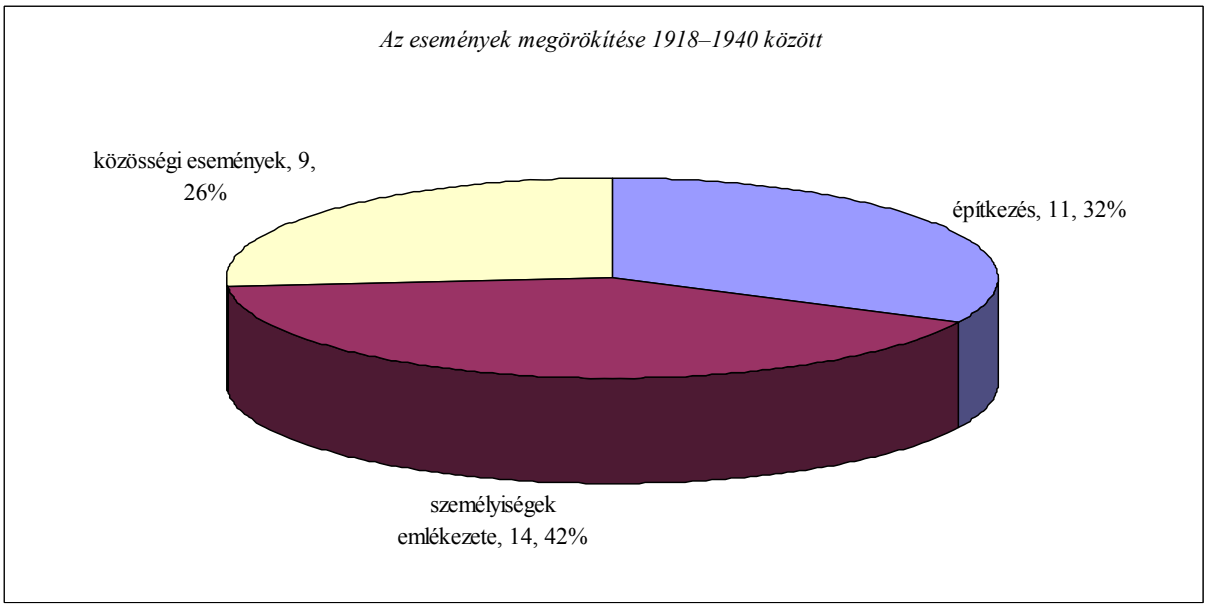

(A társadalom megörökítése)

A 34 esetből 11 építkezésre utaló, ebből 1 nem tartalmaz a társadalomra utaló motívumot. 10 esetben történt valamilyen utalás a társadalomra, ezek megoszlása, előfordulása a következő: az építők (4), az építtetők (5), a város elöljárói, egyházi vezetői (5), illetve az ország vezetői (3).

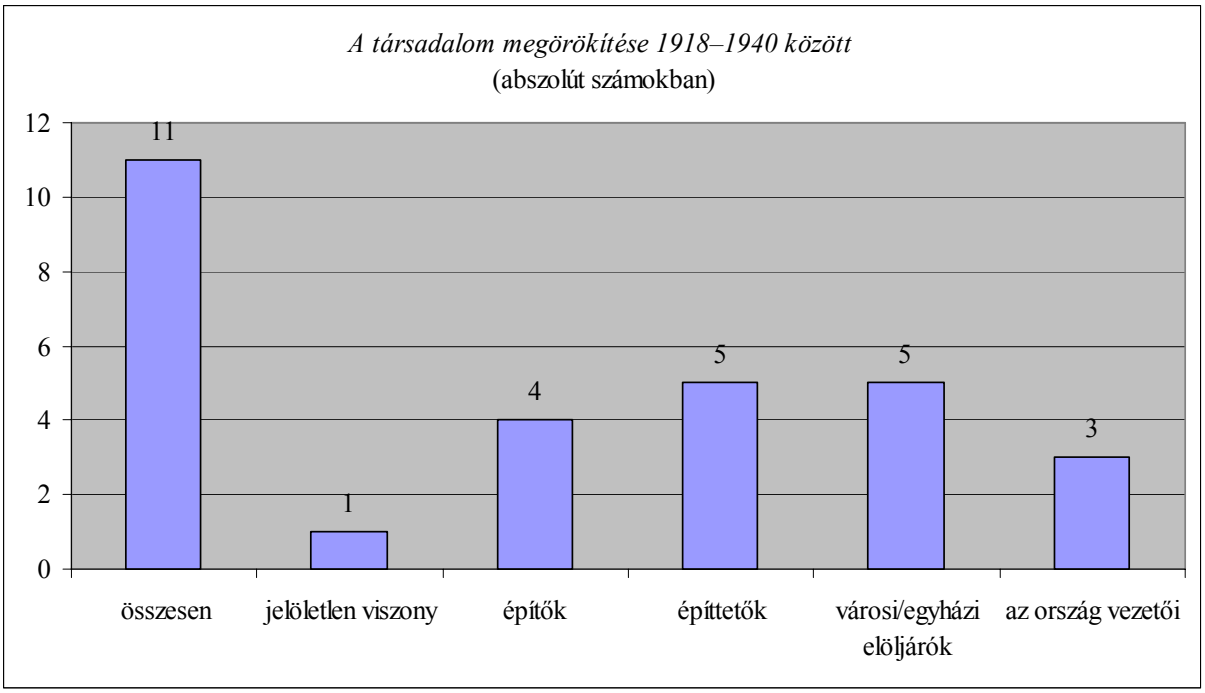

(A személyiségek emlékezete)

A 34 emlékállításból 14 a személyiségek emlékezetének megörökítését, fenntartását szolgálta. Ezeknek nagyrésze motiválatlan (11), azaz a feliratok nem tartalmazzák az emlékállítás indoklását. Az emléktáblák és szobrok feliratainak domináns motívuma a tudományos vagy művészeti teljesítmény jelölése (3).

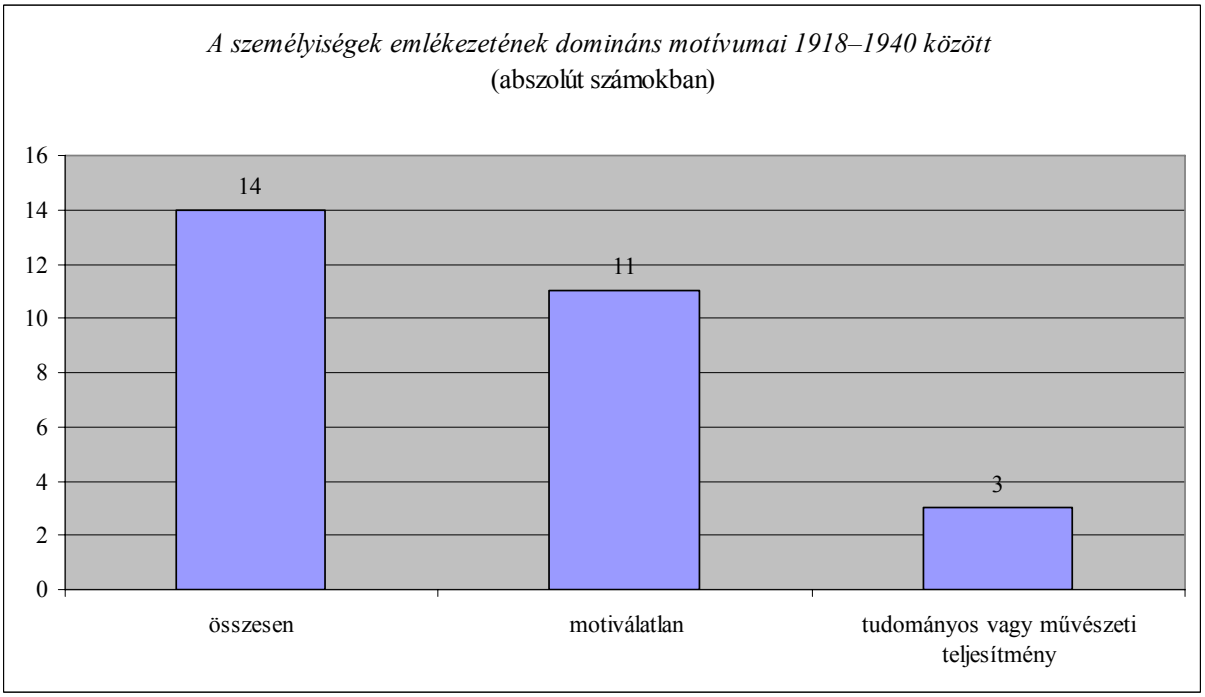

(Az emlékállítások helye)

Az emlékezés helyét tekintve a 34 emlékállítás 18–16 arányban a zárt–nyilvános terekben található. A zárt tereket a templombelsők (3), a hivatalos intézmények (12) és a magánházak

(épületbelsők, udvarok) (2) jelentik. A nyilvános térrészekhez a templomok külső falai (3), a hivatalos intézmények, középületek (3) és magánházak homlokzatai (1) és a terek (8) tartoznak.

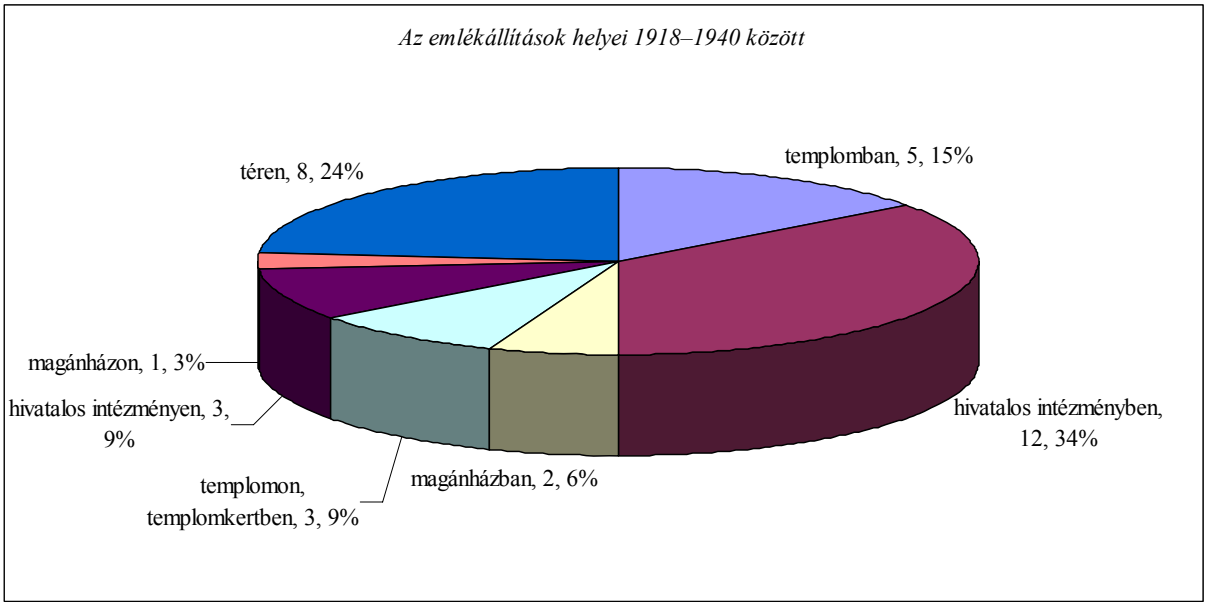

Ez alapján úgy tűnik, hogy ebben a korszakban az emlékállítások nagyobb része a zárt terekbe került. Ismerve a korszak hatalmi-politikai viszonyait, figyelembe kell vennünk az emlékállítások etnikai vonatkozását is. A magyar emlékállítások kivétel nélkül a zárt, etnikailag homogén terekben (templom, iskola, magánház) történtek, a román emlékállítások túlnyomó többsége pedig a város nyilvános tereit foglalta le.

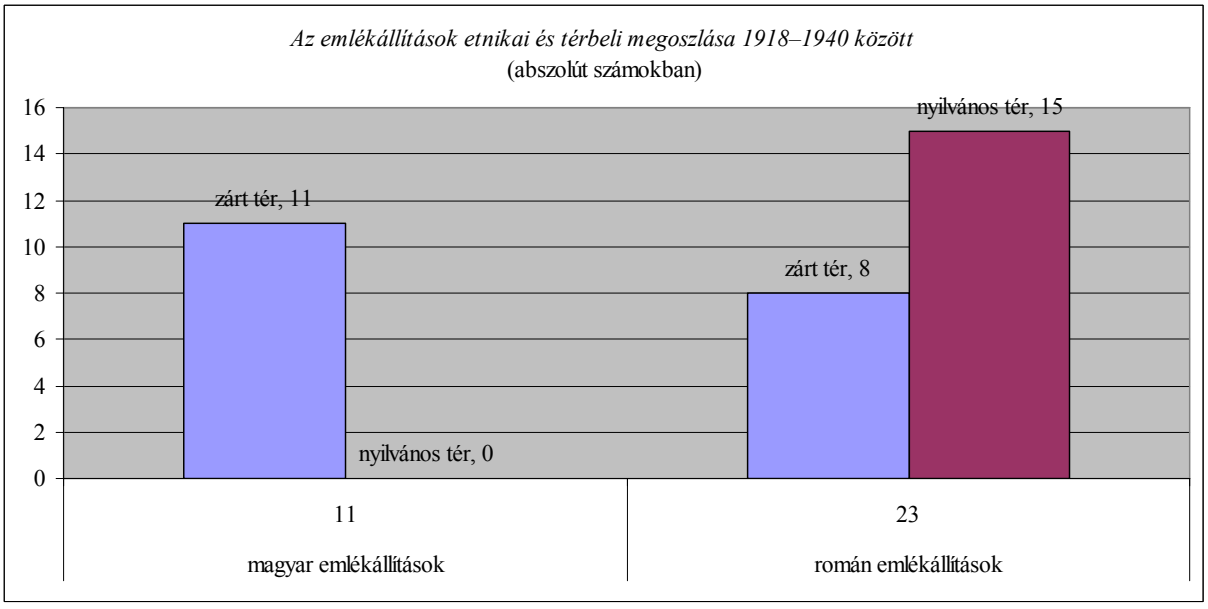

(Az emlékállítók)

A megszövegezés csak egy esetben említi az emlékállítót, 33 esetben anonim marad. Azonban az emlékállítás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, hogy a névtelenség kategóriájába a város (9), az egyház és/vagy iskola (15), kulturális intézmények (3), kórházak

(2), vállalatok (3) és politikai párt (1) tartoznak. Az emlékállítók közösségek és csoportok, a korábbi korszakokkal ellentétben a magánszemélyek jelenléte nem mérhető.

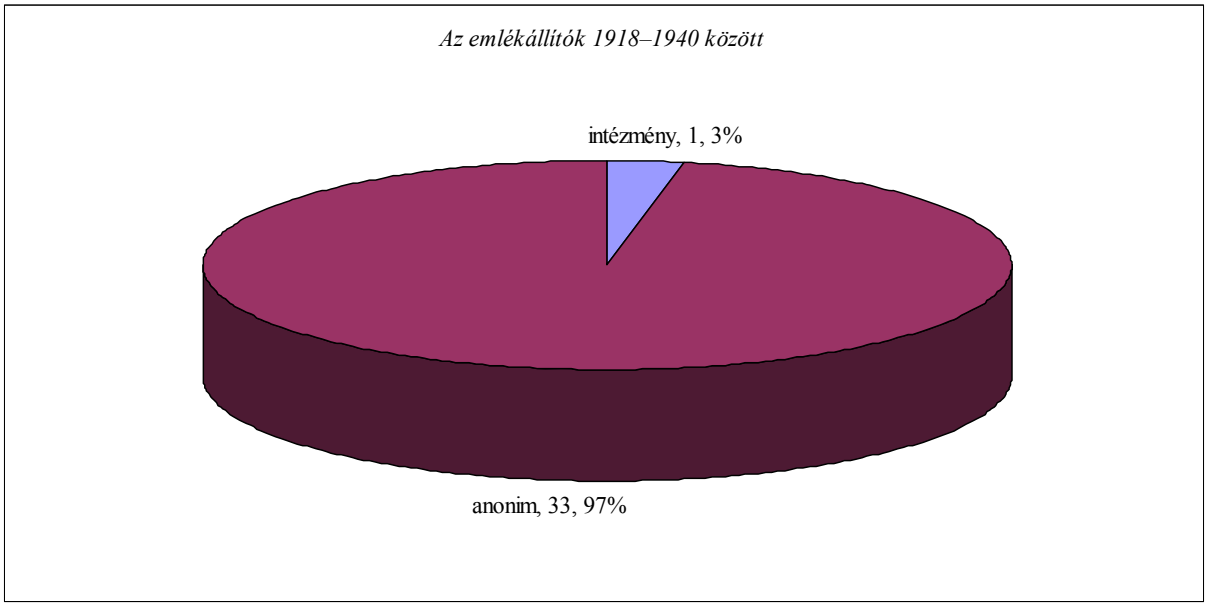

Az emléktárgyak kivitelezői szakemberek és művészek, akiket a feliratok olykor nevesítenek is.

Az emlékállítások többnyire a tömegek jelenlétére építő ünnepségek voltak. A nyilvánosságban zajló, történelemről szóló beszédmódhoz a román etnikumnak volt hozzáférése, a magyar etnikum a magyari iskolákban és templomokban emlékezett a múltjára.

5. A „kis magyar világ” (1940–1944). Visszatérő hatalom – rekonstruált emlékezet

Az 1940. augusztus 30-ai II. bécsi döntés Észak-Erdélyt visszaadta Magyarországnak. A magyar uralmi korszak nagyjából a II. világháború végéig (a szovjet–ukrán csapatok bevonulásáig – 1944. október 11.) tartott Kolozsváron. A köztudatban ez a korszak a „kis magyar világ” fogalmi értelmezésében él.

A román uralmat a magyar fennhatóság követte. A visszatérő hatalom múltról alkotott koncepcióját nagyrészt az határozta meg, hogy a múlt téves irányt vett, a román hatalom múltértelmezései és a szervezett felejtés következtében a „történeti igazság” megsérült. Két lehetőség bontakozott ki: 1. az „idegen” fennhatóság időszakának a kiiktatása a múltból, amely egyúttal a korábbi emlékezettartalmakhoz való visszatérést implikálja, 2. más, a jelen szempontjából fontos eseményeknek a beemelése, illetve az emlékezet szervezését az új rend ideológiai kívánalmaihoz igazítani. Ennek a (hatalmi vagy etnikus) diskurzusnak a szemléltetésére a restaurálás, rekonstrukció, helyreigazítás metaforáit használom.

5.1. A helyreigazított múlt

A magyar hatalom visszatérését a nyilvánosság újjáépítésével, a múlt reprezentációinak a helyreigazításával is láthatóvá tette. Az alábbiakban ennek a mechanizmusnak a bemutatását végzem el, a ritualizált felejtés és emlékezés eseteinek felsorolásával.

A Főtér etnikus homogenizálása megkövetelte – 1940 szeptemberében – a kapitóliumi farkas szobrának **[318.]** eltávolítását, a Mátyás király lovasszobrának talapzatán elhelyezett román értelmezés **[332.]** felszámolását és a korábbi magyar címerek és felirat visszahelyezését **[290.]**. A teret ismét Mátyás királyról nevezték el. A tér sarkán állított és elpusztított Kárpátok Őre szobor **[313.]** kisebb méretű gipszmintája egy főtéri bolt előtt volt kiállítva. (Egy másik üzlet kirakatában Szent György lovasszobrának kicsinyített kerámiamását állították fel **[350.]**.)

Ugyanebben az évben a görögkeleti székesegyház előtti térről elbontották Avram Iancu szobrának alapkövét **[320.]**. Eltávolították a román Nemzeti Tanács székházát védő Octavian Petrovici emléktábláját **[323.]**, I. Károly román király emléktábláját **[327.]**, illetve Baba Novac emlékművét **[343.]** is. A magyar fennhatóság számára a román nemzeti mozgalmak és az egyesítési törekvések emlékezete összeegyeztethetetlen volt az „ezeréves haza" magyar történelmének kiigazított képével.

1940 őszén Mátyás király szülőházára visszahelyezték az eseményre emlékeztető táblát **[251.]**, a Fellegvár város felőli oldalára az Erzsébet királyné-mellszobrot **[280.]**.

1940 után Bem József tábornok **[270.]**, 1941-ben az Indalik emléktábláját állították vissza **[289.]**. 1941. május 29-én az egyetemi évzáró ünnepségen leplezték le újra Ferenc József király mellszobrát **[271.]**. (Az intézmény 1940-ben ismét Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem néven indult újra.) A magyar színtársulat a tulajdonába visszakerült színházban 1942. novemberében a kolozsvári színjátszás 150. évfordulóján ismét elhelyeztette Kótsi Patkó János és E. Kovács Gyula mellszobrait **[302., 303.]**.

A Redut Memorandum-perre utaló emléktábláit **[324., 324a.]** is 1940-ben számolták fel a nyilvánosságból, az előtte levő utca nevét pedig Memorandumról ismét Unió utcára változtatták. Az unió 1941-re felkutatott és megtalált emléktábláját **[267.]** május 22-én, a Magyar Napon helyezték vissza. Ezen a napon – amelyet az Erdélyi Párt sajátított ki – a Redut előtt is ünnepi programot szerveztek. Az esemény helyszínét, időpontját és cselekményét a múltban felfedezett hasonlóság adta: az 1848-as unió Erdély és Magyarország összetartozását mondta ki, ahogy a II. bécsi döntés is; a törvény kimondásakor összesereglett és felvonult, a döntést éljenző polgárok modelljét követve ugyanúgy díszmenetet szerveztek a feldíszített emléktáblához, amely alatt a helyi vezetőség fogadta a felvonulókat.

A szabadságharc 1849-ben kivégzett áldozatainak obeliszkjét **[263.]** 1941 augusztusában állították helyre, illetve egészítették ki **[352.]**.[205] Széchenyi István mellszobrát **[231.]** 1943 augusztusában helyezték vissza az 1941-től ismét róla elnevezett térre.

5.2. A háborúk emlékezete – a nemzeti hősök kultusza

A zajló világháború emlékezetét a város szinte azonnal kihelyezte. Az Országos Magyar Iparművészeti Társulat már 1914-ben felhívást tett közzé a kegyelet alakzatainak létrehozására. Ez az eszme „Abban összegződik, hogy minden község minden templomának a falán vagy

[205] A forradalom és szabadságharc emlékezetének szervezését a későbbiekben külön fejezetben tárgyalom.

más alkalmas helyen, maradandó művészi alkotás hirdesse azoknak a hősöknek nevét, akik meghaltak a hazáért." [206] A megemlékezések intézményesülését az 1915-ben megalakult Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság is előmozdította.

A hazáért elesett katonák hőskultusza újítást jelentett a hagyományos emlékállításban. (Közvetlen előzményei csak az 1848–1849-es honvédekről való megemlékezések voltak.) A világháborús emlékművek műfaji és formai előírásait 1916-ban vázlatrajzokként közölte a Magyar Építőművészek Szövetsége. [207] Az 1917. május 3-án szentesített 1917/VIII. törvénycikkely az emlékállítást kanonizálta. Részlet a 2. paragrafus miniszteri indoklásából: „A hősöknek áldott emlékezete felé fokozott kegyelettel tekint az egész nemzet; szent emléküket pedig tiszteletben kell tartania nemcsak a mai nemzedéknek, hanem a késő utókornak is, hogy példájukból buzdítást merítsen az önfeláldozásra és hazaszeretetre. Ez teszi kötelességünkké, hogy név szerint örökítsük meg mindazoknak az emlékét, akik életüket áldozták a hazáért, mindnyájunkért. Ennek alkalmas módja, hogy minden község (város) a saját területén létesítsen olyan emlékművet, amelyre a haza védelmében elesett hős fiainak nevét maradandóan bevésse. Vagyonos községnek (városnak) monumentális műemléken, a szegénynek pedig szerény táblán, de mindenesetre méltó módon és minden egyszerűsége mellett is nemes művészi kivitelben kell megörökítenie hő fiainak nevét és emlékezetét. Oltár lesz ez az emlék minden időkön át; a hazaszeretet oltára, amelyen a tisztelet és soha el nem múló hála örök fényében fognak ragyogni a hazáért hősi halált halt vitézeink áldott nevei."[208]

A Nemzetgyűlés kimondta 1924 májusában a hősi halottak emlékének megünneplését. Az 1924/VIII. törvény nemzeti ünnepként a Hősök emlékünnepét írta elő: „Az ünnepnap megtartására május hó utolsó vasárnapja látszik a legalkalmasabbnak...". [209]

Kolozsváron az első világháború alatt nem készültek az elesettek számára állított emlékművek. A Kárpátok Őre (1915) faszobor **[313.]** funkciója – amint azt már ismertettem –

[206] Forrás: Művészet a kegyelethez! *Magyar Iparművészet* XVII. (1914) 445.

[207] *Isten kardja*... 1916. A kötet kettős célt kívánt szolgálni: hogy az emlékművek „azok művészi voltuk mellett olcsók legyenek, másodszor az, hogy el is tudják mondani, meg tudják örökiteni mindazt, amire a magyar léleknek, a világháborura való szomoruan magasztos visszaemlékezésben szüksége van.". Az olcsóságot a felhasználható anyagok körének javasolt kibővítésével lehet elérni. „De hasonlóképpen kibővül magának az emlékműnek fogalma is, azzal a megállapitással, hogy emlékmű minden olyan állandó jellegü művészi alkotás, melynek vélja, bennünk, bizonyos személyre vagy eseményre való emlékezés érzését felébreszteni és megrögziteni, tehát éppen ugy a szabadon álló szobor vagy domborműves emléktábla, mint egy durva kövekből megépitett oszlop, vagy akár csak egy bizonyos rendszer szerint ültetett facsoport, ha annak művészien egyszerü formája helyesen van a környezetbe beállitva." Állandó „magyaros" szimbolikus elemként az Isten kardjának használatát javasolták. (*Isten kardja*... 1916: 9.)

[208] A törvénycikkelyből és a miniszteri indoklásból részleteket közöl: Kovács Á. 1991: 109–110.

[209] A törvénycikkelyből közöl: Kovács Á. 1991: 117. A indoklás szerint az időpontot a szélesebb társadalmi spektrum bevonásának lehetősége szabta meg. Május végén „a tanuló ifjúság a tanintézetekben még együtt van: az iskolaév már többé-kevésbé befejezést nyert, de az évzáró vizsgálatok még nem vették kezdetüket. A fokozott tevékenységet követelő mezőgazdasági munkálatok ebben az időszakban a gazdaközönséget még nem vonnák el az ünneplestől, mint kora tavasszal, nyáron vagy ősszel. Május végén a sírok díszítésére már elegendő virág áll rendelkezésre. Az időjárás változásaival nem kell oly nagymértékben számolni, mint kora tavasszal vagy késő ősszel, amikor az hirtelen minden átmenet nélkül válhat kedvezőtlenné." (közli Kovács Á. 1991: 117).

Talán nem érdektelen idézni az indoklásnak azt a részét, amely leszögezi az ünnep megnevezésének jelentőségét: „A közhasználatnak megfelelőbbnek tetsző »Hősök Napja« megjelölés helyett azért alkalmaztatik a törvényjavaslat szövegében »Hősök emlékünnepe« megjelölés, mert azáltal, hogy már van »Madarak Napja«, »Fák Napja«, »Gyermekek Napja« stb., stb. a kegyelet rovására menne a Hősök emlékének szentelt és valójában ünnepnappá tenni szándékolt napot az előbb felsorolt napokkal ugyanazon színvonalon tartani." (közli Kovács Á. 1991: 117).

a győztes háború megjelenítése, a polgári áldozatkészség előmozdítása és a várostól távol zajló eseményekbe való erkölcsi vagy szimbolikus bevonása volt.

A román hatalomátvétel nem tette lehetővé az I. világháborús magyar hősök emlékének kultiválását. 1940 után azonban lehetővé vált a hősök emlékezetének szervezése. A református kollégium véndiákjainak egyesülete megalakulásának 20. évfordulóján emléktáblát avatott az iskola elhunyt tanárainak és diákjainak névsorával **[348.]**. Az esemény a reformáció ünnepéhez is kötötték.

1940-ben a „magyar Halottak napja" – a hatalomátvétel mellett az egyik kiemelt közösségi ünnep – programját a hősökre való megemlékezés dominálta. November 3-án József főherceg jelenlétében[210] avatták fel a 38. honvéd hadosztály emléktábláját a laktanyában **[349.]**.

A hősi halált halt egyetemi hallgatók emléktábláját az évzárón (1941. május 29.), a király mellszobrának **[271.]** újraállításakor leplezték le. Az Aulában elhelyezett szöveg a diákok névsorát közölte. A kegyeletre való felhívás és a korszak ünnepi repertóriumának elengedhetetlen rituális szövegének, a *Magyar Hiszekegy* jegyében fogant óhaj zárta az emléktáblát: „EMLÉKEZETÜK LEGYEN MINDÖRÖKKÉ ÁLDOTT/ A REÁJUK VALÓ EMLÉKEZÉS SEGÍTSE ELŐ A FELTÁMADÁST" **[351.]**.

1942-ben a Hősök emlékünnepén (május 30.) állították fel a kerékpáros zászlóalj 1938 óta hősi halált halt tagjainak emlékművét **[357.]** a Hunyadi téri laktanya udvarán. A laktanya parancsnoksága az emlékmű több hasábján örökítette meg az elhunytakat. Egy másik alakulat ugyanezen a napon a szamosfalvi repülőlaktanya udvarán állított emlékműre az 1938 óta meghalt bajtársak emléktábláját **[358.]** helyeztette. A megemlékezés mindkét helyszínen istentisztelettel kezdődött, az ünnepségeken egy-egy – az ismeretlen vagy távoli hősöket helyettesítő/megjelenítő – „névtelen levente" szavalt. Majd utána a koszorúzás következett: a honvédség tisztikara, a vármegye és a város elöljárói, illetve különböző egyletek és társaságok rótták le kegyeletüket.[211]

1943. június 27-én (a 28-ai Honvédnap előtt) a Kalandos temetőben az első világháborús hősöknek (mint társulati tagoknak) állítottak emlékművet: „EMELTETTE A KOLOZSVÁRI HIDELVEI/ FÖLDÉSZ KALANDOS TÁRSULAT/ 1943./ A HAZÁÉRT/ MINDENKOR MINDEN CSEPP VÉRÜNKET/ ÁLDOZZUK." **[363.]**.

A Székely Hadosztály Egyesület 1943. augusztus 20-án (Szent István ünnepén) a Fellegváron (az egykori kaszárnya területén) emléktáblát avatott az 1918. december 1 után, a román csapatok elleni védekezésre Kolozsváron megalakult Székely Hadosztály emlékére: „ERDÉLY/ VÉDELMÉBEN A REMÉNY-/ TELENSÉG IDEJÉN IS DICSŐ-/ SÉGGEL HARCOLÓ SZÉKELY HADOSZ-/ TÁLY PARANCSNOKA, TISZTIKA-/ RÁNAK ÉS LEGÉNYSÉGÉNEK/ EGY RÉSZE AZ 1920-AS ÉVBEN E/ FELLEGVÁRBAN SZENVEDETT/ MÉLTATLAN FOGSÁGOT./ EZEN EMLÉKTÁBLÁT ÁLLÍ-/ TOTTA A SZÉKELY HADOSZTÁLY/ EGYESÜLET KOLOZSVÁRI FŐ-/ SZÉKE AZ 1943. ÉVBEN."[212] **[364.]**.

Ehhez a tematikus tömbhöz sorolható az erdélyi fejedelmeknek a Farkas utcai templomban tartott újratemetési ünnepsége. Az országos ünnepséget a református egyház

[210] A főherceg állandó díszvendége volt szerte az országban a hősöknek szóló emlékavatási ceremóniáknak.
[211] Forrás: *Ellenzék*. 1942. jún. 1. LXIII. évf. 122. sz. 2.
[212] Az adatot Vámszer Gézának a KJNT Archívumában lévő jegyzetei között találtam. Szabó T. Attila fogalmazta a szövegét, K. Sebestyén József tervezte a táblát. 1944 után eltávolították.

mellett a katonaság szervezte. I. és II. Apafy Mihály erdélyi fejedelmek hamvait a 20. század elején felfedezett végrendelet értelmében temették a kolozsvári templomba.[213]

Az Erdélyi Református Egyházkerület többnapos közgyűlése utolsó napján, Kolozsvár templomainak harangzúgása közepette, a Magyar utcai (kétágú) református templomban kezdődött az ünnepség. A közgyűlés tagjai mellett a polgári és katonai hatóságok, illetve a kulturális és tudományos intézmények képviselői vettek részt. A templomi ünnepség (lelkészi beszéd és kórusművek elhangzása) után az ágyútalpakra helyezett koporsókat a diákság, a leventék és a katonaság tömegének sorfala előtt díszmenetben szállították a Farkas utcai templomba. A gyászmenet birtokba vette a város szimbolikus fontosságú tereit: a Magyar- és Kossuth Lajos utcán áthaladva a Mátyás király térre értek, innen az Egyetem- és Farkas utcán át kísérték a templomba. A díszmenet rendje meghatározott volt. Élén katonai díszszázad haladt, majd a címerhordozók a fejedelmek és feleségeik címereivel. A fejedelmi címereket az egyházi elöljárók követték, majd a hat-hat ló vontatta ágyútalpak következtek. A koporsók után a hadtestparancsnok és kísérete, a polgári elöljárók, a tiszti küldöttség, a tanintézetek és egyletek vezetői, majd az iskolák növendékei haladtak. A menetet lovasbandérium és katonai díszszázad zárta.

A templomban az erdélyi református püspök és a püspökhelyettes[214] méltatta a fejedelmek érdemeit. A püspök kitért arra, hogy I. Apafy püspöke Horthy Miklós kormányzó egyik őse volt,[215] ezzel a megemlékező jelenre irányította a figyelmet.[216] A beszédek után a koporsók elhelyezése következett. Az újratemetett erdélyi fejedelmekre emlékeztető sorok: „ITT·VÁRJA·JÉZUSSÁT/ APAFY·MIHÁLY/ ERDÉLYORSZÁG·FEJEDELME/ SZÜLETETT: 1626·FEJEDELEMMÉ/ VÁLASZTATOTT: 1661·MEGHALT: 1690/ APAFY·MIHÁLYNÉ/ BORNEMISSZA·ANNA/ SZÜLETETT: 1628·MEGHALT: 1688/ II.·APAFY·MIHÁLY/ SZÜLETETT: 1665·MEGHALT: 1713/ FELESÉGE: BETHLEN·KATA/ SZÜLETETT: 166 [...] MEGHALT: 1724// A·FEJEDELMI·HAMVAK·IDETE=/ METTETTEK·1909-BEN·S·EMLÉKÜ[-]/ KET·E·KŐVEL·MEGJELÖLTE·A·RE[-]/ FORMÁTUS·EGYHÁZKÖZSÉG·1942.” **[362.]**.

Ezek az emlékállítások hangsúlyozottan a háború hőseinek és nem áldozatainak kegyeletére történtek. Az életét áldozó hős alakjának nyilvános megkonstruálásával a katonák halálát – mely az I. világháborúig inkább magánügynek számított – közüggyé változtatták. Az egyéni veszteség az országos gyászban, a hazáért történő legnagyobb áldozatvállalásként töltötte be a közösségépítő funkciót. Az I. világháború hőseit több mint két évtizedes távlatból tisztelték meg. Ugyanakkor az éppen zajló II. világháború halottjainak emlékét – a jelen eseményeit – is folyamatosan kiemelték.

---

[213] A fejedelmek 1909-ig a családi birtoknak számító Almakerék evangélikus (szász) templomának kriptájában voltak eltemetve. A hamvaik és a végrendelet megtalálása után a koporsókat a felújítás alatt álló Farkas utcai templom csonkatornyában, majd a kétágú református templomban őrizték (vö: Gaal Gy. 2007: 142–143).

[214] Tavaszy Sándorról van szó. Beszédének közlése: Tavaszy S. 1943.

[215] I. Apafi Mihály adományozta a nagybányai előnevet a Horthy-családnak.

[216] Részlet a beszéd vonatkozó részéből: „Milyen csodálatosak Istennek utjai?! A rabbá lett Erdély számára ennek a püspöknek [Horthy Istvánnak] nemzetségéből adott bölcs és lánglelkü vezért, aki, miután erős kézzel összefogta és egyesitette megalázott és eltiport nemzetének erőit, dicsőségesen emelte fel Erdélyben is a szabadság zászlaját.

A szörnyü viharban Apafi fejedelem és családja méltó végtisztességtételéről nem tudott gondoskodni az összetört nemzet. És ma annak a bátorszavu püspöknek vére lehetővé tette számunkra, hogy elégtételt adjunk Erdély utolsó magyar fejedelmi nemzetségének [...].” (A részlet és adatok forrása: *Ellenzék*. 1942. nov. 23. LXIII. évf. 265. sz. 3.)

Az emlékállítás és megemlékezés eseménye különböző ünnepekre épült rá, illetve alakította azokat. A magyar hadsereg bevonulása után legelőször az „első magyar Halottak napján" (1940. november 1) emlékeztek meg. Ezen a napon ezután is, minden évben kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a Hősök temetőjében szervezett megemlékezésnek, koszorúzásnak. A törvényben előírt nap – a májusvégi Hősök emlékünnepe – Kolozsváron nagyrészt egybeesett az unió kimondásának (május 30.) emléknapjával, így a hősökre való emlékezés a nemzet- és országépítés eszméivel és ideológiáival is feltöltődhetett. Az évente megrendezésre kerülő Honvédnap (változó időpontokkal) és Szent István napja (augusztus 20.) mellett a különféle katonai és félkatonai alakulatok és egységek által lefoglalt napokon emlékeztek meg a háborúban elesettekről. Ezek az ünnepnapok a tágabb kontextusokba integrálták a lokális és partikuláris eseményeket az „ezeréves haza" és egyesült ország ideológiájának megfelelően.

Az esemény terei – a hősökről laktanyák, tanintézetek (egyetem, iskola), temető és templom nyilvánosságában emlékeztek meg – a társadalom különböző szegmenseit fedték le: a katonaság, az egyház, az iskola és a polgárság jelentették emlékezés társadalmi kereteit.

5.3. A nemzet teljesítményei és személyiségei

A korszakban zajló emlékállítások az egyének (tudósok, pedagógusok, papok) biográfiáit és teljesítményeit is felhasználták a nemzetépítésre. A személyiségekhez kötött megvalósításokban a közösségi (nemzeti) érdekeknek és a keresztényi értékeknek a kifejezését vélték megtalálni.

De Gerando Antonina igazgatónő emléktáblájának az Állami Leánygimnázium szervezésében, 1941. szeptember 28-án történt avatása már ezt a szellemiséget modellezte: „HORDOZZÁK E MÁRVÁNYBAVÉSETT BETŰK/ HOGY EBBEN AZ INTÉZETBEN A MAGYAR NŐNEVELÉS/ ÚTTÖRŐ APOSTOLA/ DE GERANDO ANTONINA/ AZ INTÉZET ALAPITÁSÁTÓL KEZDVE/ 32 ÉVI IGAZGATÁSA ALATT NEMZETMENTŐ/ MUNKÁT VÉGZETT/ A HAZA ÉS AZ IFJUSÁG JAVÁRA./ HÁLÁS SZERETETTEL TANITVÁNYAI." **[353.]**. Az esemény keretében megnyitották a de Gerando Antonina Múzeumot és megkoszorúztak a nőnevelő sírját a Házsongárdban.

A Marianum leányintézet alapításának 30. évfordulóját, 1941. december 7-én két emléktábla felavatásával ünnepelte. Az intézet folyosóján leleplezték dr. Hirschler József prelátus, az alapító **[355.]**, illetve Serbőczy Mária Anonita nővér, az első főnöknő **[356.]** emléktábláját. Az előbbi emléktábla az alapító beszédéből idézett: „HÁROM ÉVTIZED TÁVLATÁBAN IS/ ARRA KÉRÜNK URAM:/ „LEGYEN A MARIANUM TEMPLOMA SOK/ ÁRTATLAN SZIVNEK. ISKOLÁJA SOK DERÉK/ MAGYAR HONLEÁNYNAK HŰ ŐRSZEME,/ ERŐS VÁRA ÉDES MAGYAR HAZÁNKNAK,/ BÜSZKESÉGE VÁROSUNKNAK!"/ Dr. HIRSCHLER JÓZSEF ALAPITÓ SZAVAI/ AZ INTÉZET FELSZENTELÉSEKOR/ 1911. XII.10.-ÉN." **[355.]**.

Pállya István, az első kolozsvári piarista házfőnök-igazgató domborművű emléktábláját **[361.]** 1942. november 22-én, a piarista tanítórend magyarországi működésének 300. évfordulóján állították. A négynapos jubileumi ünnepséget a kolozsvári Zágoni Mikes Kelemen római katolikus gimnázium és a Piarista Diákszövetség szervezte.[217]

[217] A katolikus eseménysorozat egybeesett az Erdélyi Református Egyházkerület többnapos közgyűlésével, illetve annak az erdélyi fejedelmeknek a honvédséggel együtt szervezett újratemetésével **[362.]**.

A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Kórbonctani Intézete termében 1942. szeptember 26-án emlékeztek meg Genersich Antal orvosprofesszor születésének 100. évfordulójáról. A Magyar Pathológusok Társasága a kolozsvári egyetemi és orvosi társadalom bevonásával szervezte a napot. A magyar patológiai tudomány megalapítójának méltatásával, az intézménytörténet bemutatásával fémjelzett megemlékezés végén dr. Gyergyay Árpád orvoskari dékán felavatta az orvosprofesszor domborművű emléktábláját **[359.]**, majd a jelenlevő orvosprofesszorok és tanítványaik a Házsongárdi temetőbe, Genersich Antal sírjához vonultak koszorúzni.

A korszak emblematikus figurájának, Reményik Sándor nemzeti költőnek születési helyét halálának egyéves évfordulóján, 1942. október 24-én jelölték meg: „E HÁZBAN SZÜLETETT/ 1890 AUGUSZTUS 30-án/ REMÉNYIK SÁNDOR/ „VÉGVÁRI”/ A NEMZET KÖLTŐJE.” **[360.]**. A város világi és egyházi elöljáróinak, tantestületeinek részvételével zajló leleplezést az evangélikus templomban megtartott emlékest követte az Evangélikus Nőszövetség szervezésében.

A ferences templom Szent Kereszt kápolnájának restaurálási emléktáblája (1941. november 30.) az adományozó intézeteket és személyeket nevezte meg. A szöveg zárósorai a háborús kontextusra utaltak, oltalomkérő funkcióval: „MEGFESZÍTETT ÜDVÖZÍTŐNK, BŰNŐS/ EMBERI NEMÜNK VÁLTSÁGA, ADD NEKÜNK – KIK A/ TEREMTÉS ÓTA LEGSZÖRNYŰBB CSATÁK KÖZT/ ÉLÜNK – A VILÁG KRISZTUSI MEGBÉKÉLÉSÉNEK NAGY/ ISTENI KEGYELMÉT! – ÁMEN!/ KOLOZSVÁRT, AZ ÚR EZERKILENCSZÁZNEGY-/ VENEGYEDIK ESZTENDEJÉNEK SZENT ANDRÁS/ APOSTOL ÜNNEPÉN.” **[354.]**.

5.4. Összegzés

A bemutatott korszak emlékezetszervezését a múlt restaurálása, a megelőző román uralom emlékezetének mellőzése, teljes kiiktatása jellemezte. Ennek a múltról szóló diskurzusnak az üzenete az volt, hogy a történelem folyama téves irányt vett fel. A visszatérő hatalom az előző uralom emlékezetének a nyilvánosságból való felszámolásával és a maga emlékezetének teljességre törekvő rekonstruálásával tulajdonképpen a közbeeső időszakot tekintette szimbolikusan semmisnek, tévesnek, helyreállításra szorulónak. Az emlékezet újraépítése így a korábbi magyar múlttal való folytonosság felmutatásának jegyében szerveződött.

Az emlékállítások tematikai bontását vizsgálva azt láthatjuk, hogy egyrészt a háborús eseményeknek és hősi halottaknak történő emlékállítások jelentettek prioritást, másrészt pedig a nemzeti intézmények (oktatás, tudomány, irodalom) építői és fenntartói számítottak örökérvényűnek. Mindkét csoport a magyar nemzetépítés szempontjából fontos: mind az országot védő, az életét a hazáért áldozó katona, mind a nemzet előrehaladását szolgáló tudós és pedagógus. Mivel ezek az emlékállítások jórészt háborús időben – és nagyrészt a katonaság részvételével – zajlottak, funkciójuk az volt, hogy biztosítsák a nemzetért vívott háború szükségességének társadalmi fenntartottságát és elfogadottságát.

A magyar múlt helyreállítását az utcák és terek átnevezéseivel, a nevek visszaállításával is végezték.[218] A névadással különféle intézmények is kiépítették a maguk

[218] A megváltoztatott és új utcaneveket 1940–1941-ben az *Ellenzék* napilap rendre közölte: *Ellenzék*. 1940. dec. 24. LXI. évf. 295. sz. 22.; *Ellenzék*. 1941. jan. 7. LXII. évf. 4. sz. 2., jan. 8. LXII. évf. 5. sz. 2., jan. 9. LXII. évf. 7.

múltját. Példaként felhozható egy 1941-es beszámoló a Botanikus Kertről: „Az 1941. év folyamán megtörtént az összes feliratok, táblák, utjelzők magyar nyelvü átirása. A kert utjai neves és Kolozsvárral kapcsolatban állott magyar botanikusok neveit viselik, munkásságukat az utjelző táblák méltatják. Igy örökitettük meg kertünkben Kritaibel Pál, J. Ch. Baumgarten, F. Schur, Landoz János, Janka Viktor, A. Kerner, Brassai Sámuel, Haynald Lajos, Kanitz Ágost, Istvánffi Gyula, Simonkai Lajos, Borbás Vince, Richter Aladár, Walz Lajos, Péterfi Márton emlékét." (B. Soó R. összeáll. 1942: xxx.)

Ugyanezen gesztushoz sorolható a „történelmi múltú" épületek restaurálása is. 1942-ben a Mátyás-ház, a Redut, a Szent Mihály-templom és a Bethlen bástya felújítása a múlt visszaállításának gyakorlataként értelmeződött. És itt tartom fontosnak megemlíteni azt is, hogy a tudomány is a nemzetépítés segítségére sietett. 1942–1943-ban László Gyula vezetésével régészeti ásatásokat folytattak a Főtéren és a Zápolya utcában. A feltárt honfoglalás kori magyar leletek és sírok tényét a város magyar alapításaként értelmezték. Ezzel a közvélemény számára azt közvetítették, hogy a város területén a honfoglalás után állandó jellegű településben éltek a magyar ősök. A régmúlttal való érzelmi és tudati azonosulás és szimbolikus kapcsolat fenntartása érdekében 1942 szeptemberében, az „ezeréves múltnak hódolva" katonai díszkísérettel helyezték el „Kolozsvár első polgárának" a „honfoglaló lovas vitéznek" földi maradványait az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.[219]

A magyar hatalomnak a nyilvánosságba való visszatérését annak újbóli felépítése, illetve a múltértelmezés és múlthasználat etnikai dominanciája jellemezte. A korszak 17 emlékállításának nyelvi-etnikai ábrájának elkészítése így ezúttal szükségtelen.

(Az események megörökítése)

Az események megörökítésének regisztrált motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 1, a másodikba összesen 16 emlékállítás tartozik. A domináns motívumok ebben a korszakban egyértelműen az eseményeknek, személyiségeknek történő emlékállítások voltak.

sz. 3., jan. 9. LXII. évf. 6. sz. 3., jan. 10. LXII. évf. 7. sz. 3. A lak- és címjegyzék közlése: Boga Ö.–Zámbó A.–Gál E. 1943.

[219] Vö: *Ellenzék*. 1942. szept. 21. LXIII. évf. 213. sz.

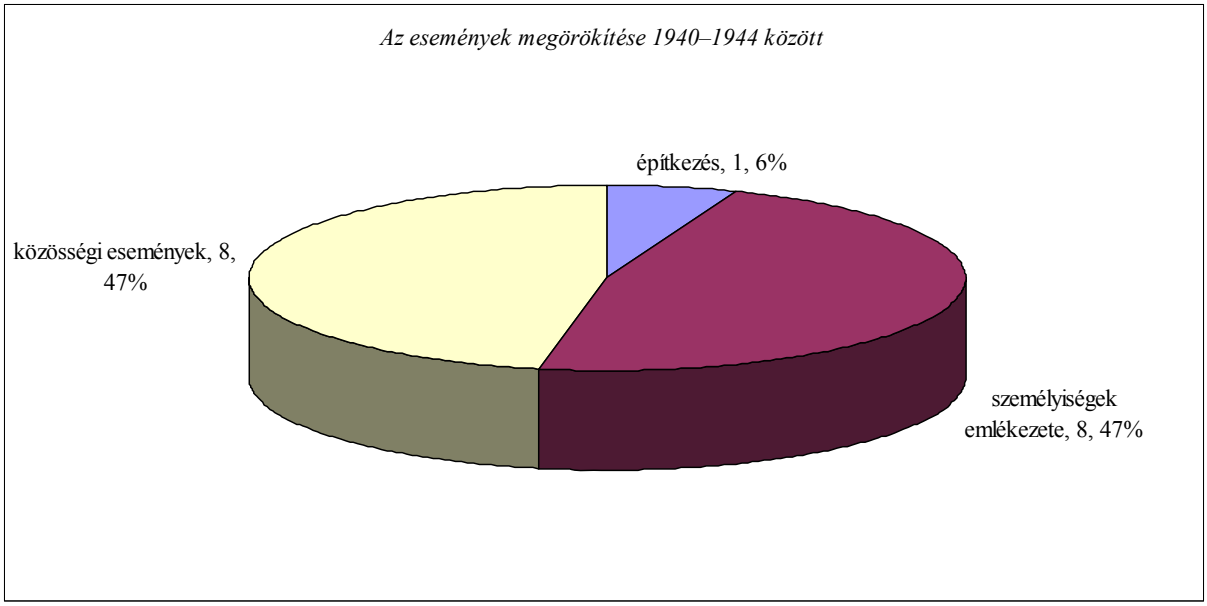

(A személyiségek emlékezete)

A 17 emlékállításból 8 a személyiségek emlékezetének megörökítését, fenntartását szolgálta. Ezek az emlékállítások mind motiváltak, azaz tartalmazták az emlékezet kihelyezésének indoklását. A személyiségek emlékezetének ápolása a következő motívumok jelölése köré szerveződött: születési hely (1), tudományos vagy művészeti teljesítmény (6), hősiesség (1), anyagi áldozat (1).

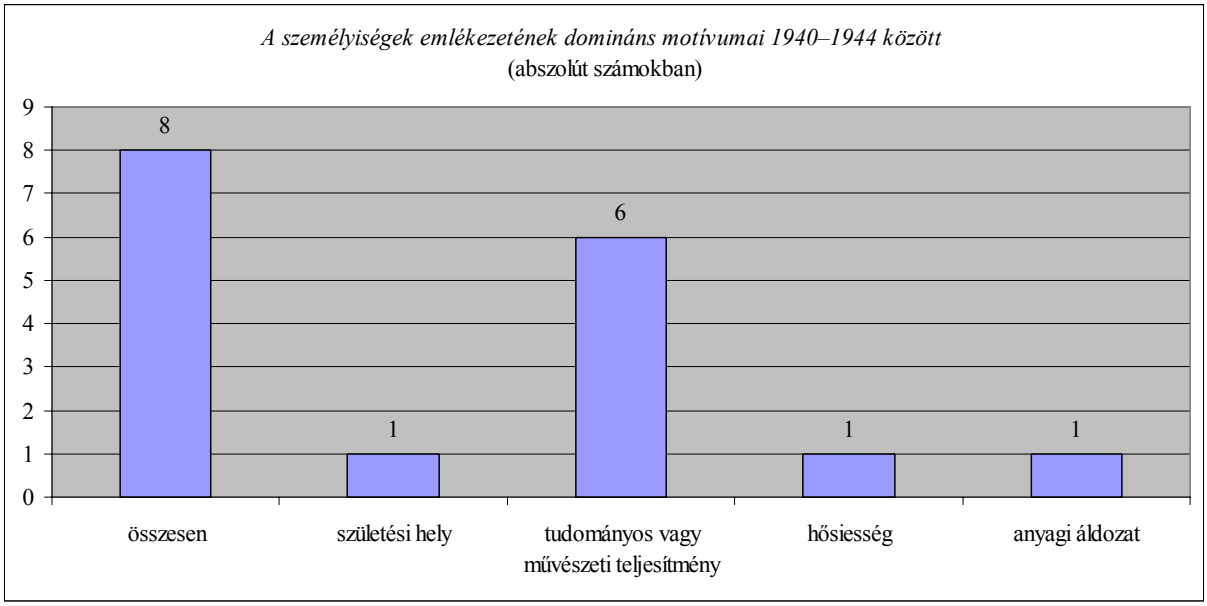

(Az emlékállítások helye)

Az emlékezés helyét tekintve a 17 emlékállítás 10–7 arányban a zárt–nyilvános terekben található. A zárt tereket a templombelsők (2), a hivatalos intézmények (8) jelentik. A nyilvános térrészekhez a hivatalos intézmények, középületek (2) és magánházak homlokzatai (2) és a terek (3) tartoznak. A hivatalos intéményekben történő emlékállítások arányát a világháborús hősökről a laktanyákban és oktatási intézményekben történő megemlékezések magyarázzák.

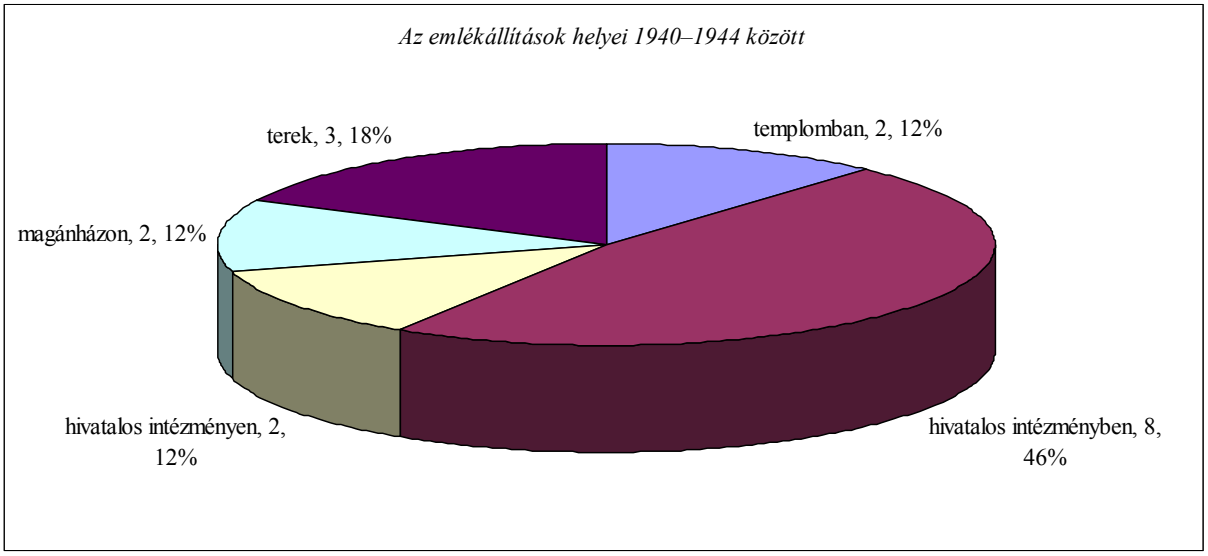

(Az emlékállítók)

A megszövegezés 4 esetben nevezi meg az emlékállítót (1 magánszemély és 3 intézmény/társaság), 14 esetben anonim marad. Az emlékállítás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, hogy a névtelenség kategóriájába a város (1), az egyház és/vagy iskola (8), katonai alakulat (4) tartoznak. Az emlékállítók így egy kivételtől eltekintve mind közösségek és csoportok.

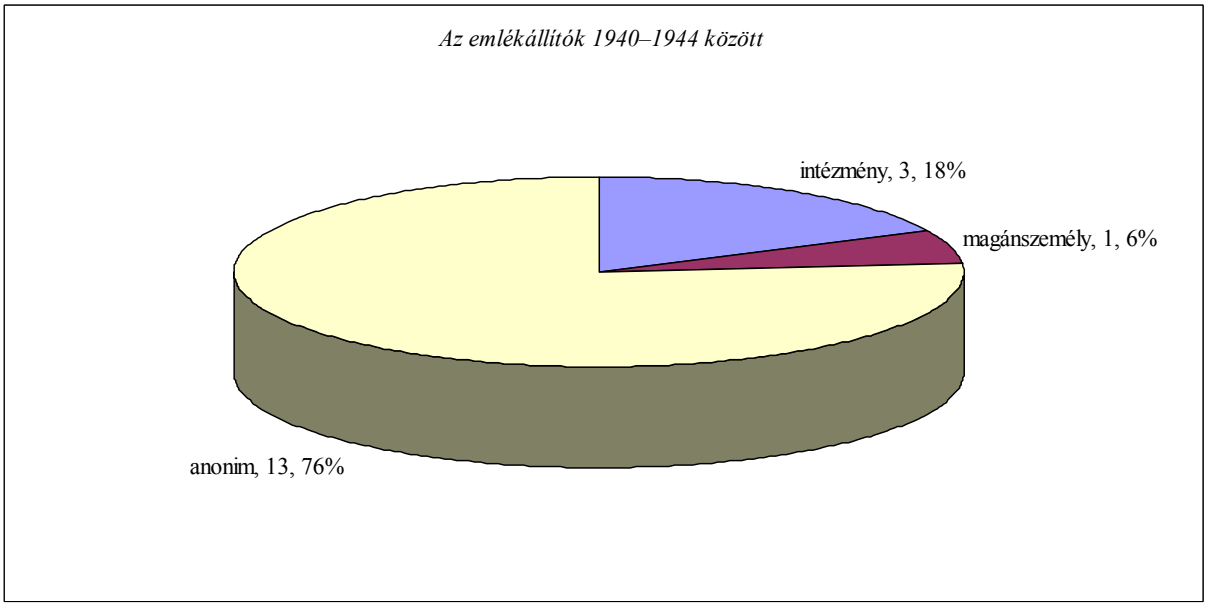

Az emlékállítások kivétel nélkül ritualizált események voltak. Mivel a megemlékezések jellegét jórészt a nemzetért életüket áldozó katonahősök kultusza határozta meg, az a fesztív időkeret, amelyben ezek az emlékállítások lezajlottak (Magyar Nap, Hősök Napja, Hősök emléknapja, Halottak napja stb.), kiemelte az emlékállítások közösségi jellegét. A megemlékezések a (magyar) társadalom széles bevonásával zajlottak.

6. A II. világháború végétől az 1989-es rendszerváltásig (1945–1989). A kommunizmus és emlékezetkonstruálása

A tordai csaták után, 1944. október 11-én a szovjet–ukrán csapatok, majd december 24-én a román csapatok vonultak be Kolozsvárra. 1945. május 9-én (az európai) hadszíntéren véget ért a háború. A II. világháborút lezáró párizsi békeszerződések (1947. február 10.) az 1920-as trianoni határokat állították vissza, Erdélyt Romániának juttatva.

Az elemzés során az 1945–1989 közötti időszakot – a kommunizmus kiépülésétől, a megerősödésén át a rendszer bukásáig – egy fejezetben tárgyalom. A kollektív emlékezetszervezést a romániai társadalomtörténet és politikatörténet – a történészek által nagyjából elfogadott – korszakolásának segítségével csoportosítom, illetve kontextualizálom. Nem állíthatom azonban, hogy ez a lineáris felosztás a kollektív emlékezet korszaktudatában, cezúraértelmezéseiben is teljességgel így szerveződik. Az emlékállításban és a megemlékezés gyakorlatában lemérhető radikális változások nincsenek. Mindamellett röviden jelzem mindegyik korszak legfontosabb sajátosságait, címszavakban felvillantva a korszakok politikai kontextusát – főként kisebbségtörténeti szempontból.[220]

6.1. Az átmeneti időszak (1945–1948)

Az 1944. október 11. (Kolozsvár feladása, a magyar adminisztráció kivonulása) és 1947. december 30. (I. Mihály király lemondatása és a Román Népköztársaság kikiáltása) közötti időszak a társadalmi-politikai átmenet időszaka. A korszak politikai kontextusa: a kommunista államrendszer szovjet támogatással történő kiépülésében nagy szerepet játszott az elitcsere, amely a parlamenti választások (1946. november 19.) csalássorozatával a – két világháború között illegalitásban szerveződő – kommunistákat juttatta hatalomhoz. A szovjetbarát vezetőség félreállította a (jobboldali) politikai ellenfeleket. 1948. június 11-én megtörtént a magánjavak (üzemek, bányák, vállalatok, bankok és biztosítótársaságok), az augusztus 3-án törvénybe iktatott tanügyi reform értelmében pedig az egyházi javak (iskolák, lakások, földek) államosítása. A Magyar Népi Szövetség feladata volt megvalósítani a magyar kisebbség politikai integrációját és érdekképviseletét. Úgy tűnt, hogy az egyre erősödő Román Kommunista Párt felvállalja az erdélyi magyarság (és a romániai kisebbségek) érdekeit.

6.1.1. A közelmúlt leépítése

A világháború után szinte azonnal beindultak az új múltértelmezési stratégiák. A proletariátusra építő hatalmi rendszer az osztályellenség társadalmi kategóriáját is felépítette. Johann Renner gyáralapító mellszobrát **[328.]** 1944 őszén eltávolították a Renner – ekkor Dermata – bőr- és cipőgyár tanácsteréből.[221]

[220] Bővebben a magyar kisebbség történetéről a kommunista időszakban lásd a következő tanulmánygyűjteményt: Olti Á.–Gidó A 2009. A korszakolás alapjai: R. Süle A. 1990, Bárdi N. 2004, Gagyi J. 2009: 81–214.

[221] A raktárba került szobrot több mint egy évtizedig rejtegette a beolvasztás elől néhány munkás. Végül a gyár vezetősége a súlyával megegyező (40 kg) bronzért cserébe visszaadta a családnak (vö: *Szabadság*. 2004. máj. 26., Szabadság. 2011. márc. 12.)

Az előző korszakban kihelyezett vagy helyreállított múltat az új hatalom kikezdte. A magyar vonatkozású eseményeknek és személyiségeknek történő emlékállításokat a felejtés rítusával számolták fel. Széchenyi István mellszobrát **[231.]** 1945-ben, a Ferenc József királyét **[271.]** és Erzsébet királynéét **[281.]** 1945 után távolították el. A színházat átvevő román társulat ugyanígy eltávolíttatta Kótsi Patkó János és E. Kovács Gyula Hunyadi téri színházban felállított mellszobrait **[302., 303.]**, amelyeket a sétatéri (magyar) színházba költöztettek 1945 után. Az unió emléktábláját **[267.]** 1946-ban vették le.

A Főtér szimbolikus átépítése[222] során a Mátyás szoborcsoport **[290.]** talapzatáról eltávolították a Magyarország-címert és a „MÁTYÁS KIRÁLY" magyar feliratot latinra cserélték le. Balogh Edgár javaslata „mentette meg" a szobrot: az 1945-ös új felirat az etnikailag semlegesebb „MATHIAS REX" lett. A hely új neve Szabadság tér lett.

Eltávolították az I. világháborúban hősi halált halt egyetemi hallgatók emléktábláját az egyetemről **[351.]**, a kerékpáros zászlóalj és a repülős alakulat II. világháborús emlékművét, emléktábláját a laktanyákból **[357., 358.]**, a Székely Hadosztály emléktábláját a Fellegvárról **[364.]**, illetve a 25. Önálló Légvédelmi Gépágyúüteg 1941-ben állított emléktábláit **[352.]** a honvéd vértanúk szamosfalvi emlékművéről **[263.]**. (Az emlékmű megmaradt részét az 1980-as években döntötték le.)

1945 után – valószínűleg az államosítással is összefüggésben – szerelték le de Gerando Antonina igazgatónő emléktábláját az Állami Leánygimnáziumról **[353.]**, Genersich Antal orvosprofesszor emléktábláját a Kórbonctani Intézetből **[359.]**, Pállya István piarista házfőnök-igazgató emléktábláját a római katolikus gimnáziumból **[361.]**, illetve dr. Hirscher József alapító és Serbőczy Mária Anonita főnöknő emléktábláit a Marianum leányiskolából **[355., 356.]**. A ferences templom kápolnájának restaurálási emléktábláját **[354.]** is ebben az időszakban távolították el.

Az eltávolított mellszobrok, emlékművek és emléktáblák jórészt a magyar uralkodók, a nemzetépítéssel összefüggésbe hozható személyiségek és katonák emlékezetét térbeliesítették. Ezeknek kisebb részét etnikai alapon, nagyobb részét pedig ideológiai alapon tették láthatatlanná. A (magyar) monarchia vezetői és a katonaság (az új, emancipálódó megítélésben) az imperialistának tartott hatalmi rendszer alakjai, fenntartói voltak. A megszilárduló szocialista-kommunista ideológia az egyház és az oktatás egyes személyiségeit is az előző rendszer kiszolgálóinak, „reakciósoknak" tartotta.

I. Mihály király lemondatása és a kommunista hatalomátvétel után, 1948-ban a román uralkodó (II. Károly király) nevét is feltüntető építési emléktáblát távolították el a Növénytani Múzeum faláról **[341.]**, ugyanekkor összetörték a lábnyomát megörökítő emlékművet a Sportparkban **[342.]**. A Fellegvár fakeresztjét **[345.]** 1948 őszén felrobbantották (majd a helyreállított részét az 1960-as években eltávolították).

A terek elnevezésének megváltoztatása is ezt a logikát követte. Az 1945-ös új utcanevek (már novembertől kezdődően) más történelmi szereplők emlékezetét hozták be a térbe (pl. parasztvezérek, kommunista események és áldozatok), ugyanakkor a román királyi család emlékezetét aktualizálták.[223] A Népköztársaság kikiáltása után (már 1948. január 7-én) újabb névváltoztatásokra került sor: ezúttal főként a megdöntött román monarchia emlékezetét váltották fel a kommunista eseményekével. Az I. Mihály király Sportparkból Egyetemi Sportpark, az I. Mihály király utcából a király lemondatásának napjáról elnevezett December

[222] A tér szimbolikus átrendezéséhez tartozik az is, hogy az itt álló Első Magyar Biztosító Társaság homlokzatáról 1945-ben eltávolították a magyar címert.
[223] A megváltoztatott utcanevek jegyzéke: *Igazság*. 1945. nov. 16. I. évf. 49. sz., nov. 17. I. évf. 50. sz.

30. utca,[224] a Mária királyné utcából Molotov utca, a Királyi utcából Köztársaság utca lett. A magyar történelmi személyiségek emlékezetét a szovjet-orosz hősökkel és kommunista áldozatokéval cserélték le. Bocskay, Kemény János, Erzsébet királyné, Reményik Sándor költő stb. helyett megjelentek a bevonuló csapatokat vezető Malinovszkij marsall, Emil Racoviță tudós, Csehov író, Elena Pavel és Bernát Andor illegalista pártharcosok stb. nevei.

6.1.2. A hősök és az áldozatok

A II. világháború befejeztével először a háború hőseire és áldozataira terelődött a figyelem.

6.1.2.1 A felszabadító hősök emlékezete

1945. május elsején az Adolf Hitlerről Malinovszkijra keresztelt téren, a görögkeleti székesegyház két oldalán rangos ünnepség keretében felállították a 2. Ukrán Front Kolozsvár környéki harcokban elesett szovjet-ukrán hőseinek emlékműveit. A tisztek emlékoszlopát **[365.]** a templom és a Nemzeti Színház közötti téren, a katonák harckocsis emlékművét **[366.]** pedig a templom mögötti téren állították fel. Mindkét emlékműre felvésték az elesettek neveit.

Az „első szabad május elseje", az „utolsó háborúban ünnepelt május elseje" szolgált az esemény keretéül. Az ünnepet hosszasabb készülődés előzte meg, a szervezők előkészítő népgyűléseket tartottak. Az ünnep idejére lefoglalták a város tereit: a munkások (bőrmunkások, vasúti munkások, vas- és fémmunkások, a Dohánygyár és az Irisz alkalmazottai, az

[224] A kor ideológiai jellemzésére álljon itt egy újságcikk-részlet, amely a táblacsere eseményét szemlélteti. Természetesen tudatában vagyok, hogy ez már egy megalkotott vélemény, de azt jól szemlélteti, milyen diskurzust forgalmazott pl. a hatalmat támogató napilap:
„A járó-kelők megállnak és nézik az embert, aki az utcajelző táblát veszi le.
Az ember a létra tetejéről lekiállt a városi műszaki hivatal mérnökének.
– A párkányra kell álljak, nagyon magasan van a tábla.
Egyik álldogáló szellemeskedik.
– Hja, igy van ez. Mihály igen magasra emelkedett, annál nagyobbat esett.
Fejkendős, ijedt asszony szalad ki a házból.
– Mi van itt? Mit csinálnak a házzal?
A körülállók nevetnek. A létrás ember leszól.
– Legyen nyugodt. A ház biztosabban áll, mint eddig. Csak a táblát vesszük le.
Lekerült a tábla. A körülállók nézegetik a táblát, amelyen fekete betük hirdetik: Str. Regele Mihai I [I. Mihály király utca]. Egyik megtapogatja az öntött fémből készült táblát és kijelenti:
– Jó lenne a tüzhelyre, nagyszerü kályhalap.
A csoport szakértően tapogatja a táblát, bólogatnak hozzá.
– Sokba került nekünk ez a tábla – jegyzi meg egy férfi.
– Sokba. Nehéz is, mint a mi életünk, amelyre ránehezedett minden igazságtalanságával, elnyomásával a királyság. A 100 ezer hektárnál is nagyobb birtokkal, a többmilliós havi jövedelemmel, amit mi izzadtunk ki.
– Mi az uj neve az utcának?
– December 30, a népi köztársaság első napja.
Elégedetten mondja valaki.
– És az utolsó napja a királyságnak Romániában.
Az ember veszi a létrát. A csoport szétoszlik. Az arcok elégedetten mosolyognak, a fejek pedig mintha magasabbra emelkednének.
...A népi köztársaság eltünteti a királyság emlékeit."
Forrás: (m. m.) Nagytakaritás. *Igazság*. 1948. jan. 16. VI. évf. 12. sz.

építőiparosok, a textilmunkások, a nyomdászok stb.) a gyáraik területén vagy szakszervezeteik előtt, az egyetemisták és a tantestület az egyetem előtt, a városi és közüzemi alkalmazottak a városháza udvarán, a vendéglátók, borbélyok és fások a Karolina téren, az élelmezőiparosok a Szentegyház utcában, a pártok pedig a székházaik előtt gyülekeztek. A várost megtöltő Sztálin-, Marx és Engels-képek tömkelege, illetve a szövetséges hatalmak vezetőinek képei, a különféle zászlók, a táblákon megjelenített jelszavak, a munkásjelvények mint vizuális ingerek érték a résztvevőket.

A sportpályán kezdődő ünnepséget a vasutasok zenekarának kíséretében a Nicolae Bălcescu és Józsa Béla énekkarok az *Internacionálé*val nyitották meg. A sportpályán felvonulók és a résztvevők a magyar–román paritásosság jegyében hallhatták a szónoklatokat is: Vaida Vasile a Kommunista Párt, Lakatos István a Szociáldemokrata Párt, Persa Ioan az Ekésfront, Ferenc János a Magyar Népi Szövetség nevében beszélt, Cristea Vasile a Szociáldemokrata Párt regionális elnökeként, Simion Ştefan a Munka Általános Konföderációja és Jordáky Lajos a kommunista párt részéről jutott szóhoz.

Az ünnepség központi helyszínéhez, a Malinovszkij téren felállított tribün elé sereglő tömeg „az Erdély fővárosa hányatott történelmének legnagyobb ünnepségén" vehetett részt. Az ünnepi tömeg először a szovjet katonák osztagát és a román hegyivadász alakulatot fogadta. A városparancsnok (Mircea Vlădescu) a nap jelentőségét és a szovjet katonák hősiességét méltatta. Maior Pasiev területi parancsnok beszéde után a román hadsereg nevében Mircea Vlădescu ezredes a felszabadító Vörös Hadseregnek megköszönte Észak-Erdélyt és az elesett katonák iránti kegyeletet tolmácsolta. A román kormány és a megye nevében Vasile Pogăceanu ispán a szabadság ünnepéről, Malinovszkij és Sztálin marsallok, illetve a Vörös Hadsereg bátorságáról beszélt. A Kommunista Párt két vezetőjének beszéde után, ágyúlövések és sortűz közepette leleplezték az orosz nyelvű műemlékeket. A szovjet és román katonazenekarok a *Szovjet Himnusz*t, majd az *Elesett hősök himnusz*át játszották. A szovjet katonaság bronzkoszorút, a román katonaság pedig trikolóros virágkoszorút helyezett el.

Az eseményt díszfelvonulás zárta: a szovjet, majd román katonák után a gyári munkások, a pártok és szervezetek képviselői, a tanintézetek vezetői és a diákság, a szakszervezetek vonultak el a város új emlékműve előtt.[225]

A május elsejei felvonulás és megemlékezés lehetőséget teremtett a szocialista-kommunista ideológia manifesztálására (ez az ünnep 1989-ig megőrizte ezt a funkcióját), láthatóvá tette – létrehozta – a város társadalmának olyan rétegeit (munkásság, proletariátus), amelyek addig kimaradtak a nyilvános térépítésből vagy statisztaszerepet játszottak. Az alkotó, újjáépítő, a politikai ideológia bázisát jelentő munkásság mellett az ország és az ideológia védelmét biztosító katonaság reprezentálása is a nap fontos összetevője volt. (A tér militarista beélése is a kiépülő szocializmusban mindig hangsúlyos volt.) A háború hőseinek emlékezetté formálását, a megemlékezés mozgósító funkcióját akkor érthetjük meg, ha figyelembe vesszük, hogy ekkor még tart a világháború (az éppen Berlin alatt harcoló orosz csapatokra a megemlékezés során többször is történt utalás). A szovjetek által ideszállított emlékművek a háború az igazságosságát, a háborúért történő áldozatvállalás nagyszerűségét és társadalmi elfogadottságát voltak hivatva kifejezni. A társadalmi felelősségvállalás biztosítására román és magyar színészek közreműködésével román és orosz „felszabadító" hősök, sebesültek megsegélyezését is kezdeményezték.

A szovjet-ukrán csapatok bevonulásának évfordulóján a Dermata Művek, Bőr- és Cipőgyár udvarán állítottak emlékművet. Felirata az esemény időpontját rögzítette: „1944.

[225] Az adatok forrása: *Erdélyi Szikra*. 1945. máj. 1. I. évf. 9. sz. 1–2., *Făclia*. 1945. máj. 3. I. évf. 43. sz. 1.

október 11.” **[368.]**. Az orosz katonáknak a Hősök temetőjében kialakított parcellában is emlékművet emeltek (1945–1947) háromnyelvű (orosz, román és magyar) szöveggel; a magyar felirat: „ÖRÖK DICSŐSÉG/ A SZOVJET HADSEREG KATONÁINAK/ KIK AZ EMBERISÉG FELSZABADÍTÁSÁÉRT/ FOLYÓ HARCBAN ÉLETÜKET ADTÁK” **[370.]**. Ugyanitt a román katonák emlékművét 1947-ben „Építette a Mária királyné Nemzeti Alapítvány a Hősök Kultuszáért együttműködésben a kolozsvári katonai és polgári hatóságokkal.”, a kegyelettevés szintén az emberiség védelmezőinek szólt: „Mindazok, akik a népek igazságának és szabadságának védelmében halnak meg, hősök. A hősöket sosem feledik el. Dicsőség nekik.” **[371.]**.

6.1.2.2. A kommunista vértanúk emlékezete

A háború hősei mellett a két világháború közötti illegális kommunista párt/mozgalom börtönviselt és elpusztult szereplői váltak a hatalomra jutott ideológia ikonjaivá.

Ebben a korszakban csak a Józsa Béla író, munkás és szobrász emlékezetének felépítésre találtam emléktábla-állítási adatokat. A kommunista munkásmozgalom szervezőjeként 1943-ban letartóztatták és meggyilkolták. 1945-ben a róla elnevezett (korábban Vasvári Pál) utcában, a gyógypedagógiai intézet falán helyeztek el emléktáblát: „Józsa Béla soha meg nem alkuvó magatartással, utolsó csepp véréig harcolt Erdély népeinek, a román és magyar népnek szabadságáért.” **[367.]**. (Ezt az emléktáblát „fasiszta terrorlegények” 1946. május 22-én összetörték. [226])

Halálának 4. évfordulóján, 1947. november 22-én a lakóházán kétnyelvű (román és magyar) emléktáblát avattak; a magyar verzió: „EBBEN A HÁZBAN ÉLT/ JÓZSA BÉLA/ ANTIFASISZTA HARCOS KI ÉLETÉT/ A MUNKÁSOSZTÁLY ÉRDEKEIÉRT/ ÁLDOZTA FEL./ 1943. NOVEMBER 22-IKÉN/ A HÓRTHY RENDSZER BÉRENCEI/ GALÁD MÓDON/ MEGGYILKOLTÁK.” **[377.]**. Ugyanezen a napon a Hősök temetőjében emlékoszlopot emeltek a sírja fölé.

Józsa Béla emlékezetét 1945-ben utcaelnevezéssel is éltették. Később diákotthont, diákklubot is neveztek el róla.

Ebben a korszakban más kommunista személyiségekről is neveztek el utcákat: 1945-ben Haja Lifschitzről, Ilie Pintilieről és – az 1858-ban elhunyt, kommunista eszményképnek tekintett – Varga Ecaterinaról (Varga Katalin), 1948-ban Elena Pavelről, Filimon Sârburól, Bernát Andorról, Encsel Mórról, Antal Márkról, Sztahanovról stb. Az 1948-as államosítás után a Heliosból Varga Katalin kötöttárugyár, a Magyar–Belga Textilipar Rt.-ből pedig Breiner Béla Szövetgyár lett. lett.

A román királyi diktatúra 1938–1939-es áldozatairól is megemlékeztek. A szamosfalvi, bánffyhunyadi és Kolozs megyei kivégzettek emlékművét a Hősök temetőjében állították fel **[382.]**.

[226] Vö: Aljas fasiszta terrorlegények meggyalázták Józsa Béla kolozsvári emléktábláját. *Igazság*. 1946. máj. 23. II. évf. 115. sz.

6.1.2.3. A deportált zsidók emlékezete

A kolozsvári zsidóság a gettóba hurcolás első évfordulóján, 1945 májusában gyászünnepet rendezett a gettó helyszínén, a téglagyárban. Dr. Merovics Endre, a zsidó baloldali ifjúság vezetője a munkaszolgálatos élményeit, a zsidóságot bántalmazó és segítő személyek emlékezetét elevenítette fel. A Kajántói utat, ahol a gettó helyszínéül szolgáló téglagyár volt, Deportáltak útjának nevezték el. Az 1940-es évek végéig minden évben megemlékeztek a deportálásról a gettó helyszínén.

Lőwy Dániel szerint 1945-ben „szappantemetést" (is) tartottak: a Főtérről felvonuló csoport az Írisz-telepi téglagyárban egy – a közhiedelem szerint a megölt zsidók zsiradékából főzött – RIF-szapannal[227] teli koporsót temetett el. A téglagyár udvarán akkoriban egy emlékművet is emeltek a deportáltak emlékére. Lőwy Dánielnek tudomása van arról is, hogy felállítottak egy emlékművet domborművel és feliratos táblával a Péter-Pál villa udvarán – ahol korábban a Gestapo székháza volt – magyar és héber felirattal. Az 1970-es években ezt eltávolították a lakók (kommunista elöljárók) kérésére **[369.]** (Lőwy D. 2005: 356–358).

A Zsidó Hitközség székházában 1947-ben elhelyezett emléktáblán a tragédia leírása mellett az oltalomkérés és az átok retorikai alakzatai szerepeltek: „Oroszlánként ordított az ég és bömbölt a föld. Keserű gyász és könnyes siratás szent gyülekezetünk közösségéért, ami pusztasággá tétetett, a vezetőkért és az elöljárókért együttesen. Az átkozott fasiszta hatalom rájuk támadt ziv hónap 10-én ['május 3-án'] az Úr csapásaként a keserű [5]704. ['1944.'] évben. Hirtelen elvétetett tőlünk a dicsőség, dísz és ékesség, aggastyánok, megbecsült családfők, a szentek nyája, csecsemők anyjuk mellén és kisdedek, sietve gettóba zárattak, a téglagyár udvarán gyűjtötték össze őket és verték, mint a vágóhídra vitt nyájat. Néhány hét és keserű kínok után elszállították őket az auschwitzi halálhelyre, magas lángokba. A magasságban lakó atyánk, minden rejtett dolog látója bosszulja meg a szemünk láttára a zúduló vízként kiontott vérüket!

Legyen lelkük bekötve az élet kötelékébe!

Szent gyülekezetünk, ami elpusztult a [5]704-es ['1944-es'] csapásokban, újjászerveződött a JOINT segítségével, a közösség vezetőinek irányításával [5]705–[5]707. ['1945–1947.'] években." **[379.]**.

A hitközség a Tordai úti ortodox zsidó temetőben a deportáltak jelképes sírjára emlékművet állíttatott. Az emlékmű feliratai jiddis, héber és román szövegeket tartalmaznak. Az egyik román szöveg az emlékezés tárgyára utalt („Ez a kő emeltetett a zsidó mártírok jelképes sírja fölé, akiket Kolozsvárról és Kolozs megyéből 1944-ben a gettóba internáltak, majd a fasiszta haláltáborokba deportáltak és kivégeztek. Örökre megőrizzük emlékezetüket."), a másik pedig egy francia kommunista ellenálló verssorait idézte („A halottak nem alszanak. Csak e kő az övék, mely képtelen neveik sokaságát átfogni. A bűntettekre emlékezni – az egyetlen kegyelet, amire kérünk téged, ki erre, jársz. Louis Aragon.") A héber kegyeleti szöveg a gettósítás és deportálás alapnarratíváját bontotta ki: „A megmenekültek maradékai, mint tűzből menekült üszkös fa, akik meghallhatták a megváltás közeledtét, emelték ezt az

[227] A Reich Industrie der Fettverwaltung által gyártott terméket „Reine Jüdische Fett"-nek ('tiszta zsidó zsír') értelmezték.

Más adatok szerint a Tordai úti ortodox zsidó temetőben helyezték el a koporsót. (Müller Benjáminnak, a hitközség vezetőségi tagjának beszámolója.)

emlékművet élő jelnek a nemzedékek végéig, hogy minden erre járó pillantsa és lássa, hogy van-e olyan fájdalom, mint fájdalmam és könny, mint a könnyeim.

Ezért örökkön örökké emlékezünk és számontartjuk a szentek és tiszták lelkét, a Soa áldozatait – Cluj város és környéke községének tagjai, kisdedek, csecsemők, nők, öregek és ifjak, jámborak és igazak –, akiket elhurcoltak az otthonukból, és gettókba zártak (5)704-ben [1944-ben] az örökre átkozott fasiszta gyilkosok. Elhurcolták őket, mint a vágójuhokat az elpusztítás és elégetés táboraiba, vérük ontatott, mint a víz lengyel és német földre, halálukban a máglyán. A szentek halála az életet parancsolja nekünk örökre.

A bosszúállás istene bosszulja meg szolgái kiontott vérét! Bosszú legyen ellenségein és engesztelés népe földjén!" **[380.]**.

A háborúban megsérült neológ zsinagóga újjáépítését 1947-re fejezték be. Augusztus 31-én, a zsinagóga felavatásakor emléktáblákat is lelepleztek. Az egyik azokat a romániai zsidó és egyéb intézményeket (hitközségek, temetkezési egylet, gyárak, bankok, cégek) és személyeket örökítette meg, amelyek/akik a „templomnak a Kiddush ha-Shem vértanúi emlékére történő újjáépítéséhez adományaikkal hozzájárultak" **[375.]**, a másik pedig – szintén utalva az „üldöztetés nehéz évei"-re – azokat a vezetőket nevesítette, akik 1945 és 1947 között a közösséget újjászervezték. A hitközségnek az 1944–1945. évi deportálásban elpusztult vezetői (hitközségi tanácsosok) és tisztviselői (főkántor, iskolaigazgató, tanítónő, nevelőnők, pénzbeszedő, kántor, templomszolga) emlékét külön táblán örökítették meg **[381.]**.

Ebben az emléktérben a deportálásban elhunytak emlékezetét az érintett családok is megjelenítették. 1947-től kezdődően a családi gyászt, a szoros rokoni kötelékeket is térbeliesíteni kezdték héber és román feliratú emléktáblákon: „Deportált szüleink emlékére. Tila bat Dov, Nechemia ben Akiba."; „Szeretett szüleink, Leob (Lőb) Mihály és Matild, született Gancz és testvérünk, Magdaléna, valamint lánya, Erika, az 1944-ben deportálásban elhunyt vértanúk emlékére. [Állíttatták] testvéreik: Leob (Lőb) Eugen és Bernáth." **[378.]**.

Az emlékállítás sajátossága az, hogy a zsidóság, amely korábban a magyar asszimilációt választotta és nagyban hozzájárult a magyar kultúra szervezéséhez és a magyarság intézményének fenntartásához, a II. világháború történéseinek hatására a magyar nyelvet mint rituális kommunikációt mind az egyéni megemlékezések, mind a nyilvános rítusok során egyre inkább mellőzte, illetve szándékosan kerülte. Az emlékeztetőket kizárólag héber és/vagy román nyelven állították,[228] az előforduló nevek túlnyomó többségükben román fordításban szerepeltek (vö: **[375., 376., 378., 381.]**). (Ugyanez a tartózkodás jellemezte a temetői sírfeliratok nyelvét, amelyek többnyire héber vagy román nyelven szövegeződtek meg.)

A deportálás emlékezete, a meghurcoltatásokra való emlékezés a helyi zsidóság számára integrációs, a csoportkohéziót erősítő funkcióval bírt. A megfogyatkozott izraeliták számára az emléktemplom az emlékezés rituális terekén funkcionált a továbbiakban. (A vallásos szertartásokat a hitközség székházában végezték/végzik.)

6.1.3. Az egyházak, gyülekezetek újjászervezése

A zsidó gyülekezet újjászervezése és a zsinagóga újjáépítése mellett más templomok és közösségeik építő munkáját is megörökítették.

[228] Az 1945-ös, Lőwy Dániel által említett emlékművet leszámítva **[369.]** (Lőwy D. 2005: 356).

A szentpéteri római katolikus templomot 1947-ben restaurálták **[372.]**. A görög katolikus templomot ugyanabban az évben szentelték újra: „Isten nagyobb dicsőségére, az Urunk feltámadásának ajánlott templom épült 1800 és 1803 között Ioan Bob gyulafehérvári és fogarasi püspök költségén és helyreállították 1903 és 1922 éveiben, majd az 1939 és 1945 között tartó kegyetlen háború szenvedésteli időszaka után megújították és lefestették a hívek áldozatkézségével és a kuratórium és dr. Vasile Aştileanu pap fáradozásával. 1947. május 25-én újra felavatta I.P.S.S. dr. Iuliu Hossu kolozsvár–szamosujvári püspök." **[373.]**.

A Kolozsvár-Belvárosi Református Egyházközség a Farkas utcai református templom felszentelésének 300. évfordulóján emlékünnepséget tartott. A felavatott emléktáblán az építéstörténet fontos eseményeit részletezték, helyezték ki: „EZ A TEMPLOM MÁTYÁS KIRÁLYNAK 1486 ÉVI REN-/ DELETÉRE ÉS TÁMOGATÁSÁVAL 1489 TAVASZÁTÓL KEZDVE/ ÉPÜLT, MÉGPEDIG JÁNOS BARÁT TERVEI SZERINT, GYÖRGY/ KŐFARAGÓMESTER KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL. II. ULÁSZLÓ KIRÁLY/ SEGÍTSÉGÉVEL FEJEZTÉK BE 1516 ELŐTT. 1603 JÚNIUSÁ-/ BAN BELSEJÉT ÖSSZEROMBOLTÁK, BOLTOZATÁT SÚLYOSAN/ MEGRONGÁLTÁK. BETHLEN GÁBOR FEJEDELEM A PUSZ-/ TA TEMPLOMOT 1622-BEN A KOLOZSVÁRI ORSZÁGGYŰLÉSI TÖR-/ VÉNYCIKKÉVEL A REFORMÁTUS EGYHÁZNAK ADOMÁNYOZTA. EZT/ RÁKÓCZI GYÖRGY FEJEDELEM 1632-BEN KELT DIPLOMÁJÁVAL/ ÉS AZ 1638 ÉVI GYULAFEHÉRVÁRI ORSZÁGGYŰLÉS II. TÖRVÉNY-/ CIKKÉVEL MEGERŐSÍTETTE. UGYANŐ 1638-TÓL 1646-IG MEG IS/ ÚJÍTTATTA A TEMPLOMOT, 1646-BAN PEDIG KŐFARAGÓ BENE-/ DEK ÉS NICOLAI ILLÉS KŐFARAGÓMESTERREL MAI DÍSZES SZÓ-/ SZÉKÉT IS ELKÉSZÍTTETTE. GELEJI KATONA ISTVÁN PÜSPÖK/ AZ 1647 ÉV JÚLIUS HAVÁNAK ELSŐ NAPJÁN MEGNYÍLT ZSINAT/ ALKALMÁVAL FÖLSZENTELTETTE./ 1798 AUGUSZTUS 31-ÉN A TEMPLOM TETŐZETE ÉS HARANGLÁB-/ JA A BELVÁROS EGY RÉSZÉVEL EGYÜTT LEÉGETT. AZ ÚJ TETŐZET EL-/ KÉSZÜLTE UTÁN, 1803 OKTÓBER HAVÁTÓL FOGVA A TEMPLOMOT/ ÚJRA HASZNÁLNI KEZDTÉK. ORGONÁJÁT 1766-BAN KÉSZÍ-/ TETTÉK ÉS 1913-BAN BŐVÍTETTÉK. KARZATÁT AZ 1910–12./ ÉVI BELSŐ HELYREÁLLÍTÁSKOR EMELTÉK./ ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS AZ IRÁNTA VALÓ HÁLÁBÓL ÁLLÍTTATTA EZT/ AZ EMLÉKTÁBLÁT A KOLOZSVÁR-BELVÁROSI REFORMÁTUS EGYHÁZ/ A TEMPLOM FÖLSZENTELÉSÉNEK HÁROMSZÁZADOS ÜNNEPÉN/ AZ ÚR 1947 ESZTENDEJE JÚLIUS HAVÁNAK 6. NAPJÁN." **[374.]**.

6.2. A szocialista-kommunista integráció és a társadalom feletti teljes ellenőrzés időszaka (1948–1965)

Az 1948-tól 1965-ig tartó időszakot a kommunizmus kiépülése és megerősödése jellemezte. A korszak politikai kontextusa: a Gheorghe-Gheorghiu Dej vezette kommunista szárny hatalomra kerülése, a sztálini típusú integráció megvalósítási törekvései. A politikai retorika a közösségi (vagy nemzeti) érdekek helyett az osztályszempontokat helyezte előtérbe. Hangsúlyos, korszakváltó események voltak a magyarországi forradalom (1956), a szovjet csapatok Romániából való kivonulása (1958. július). Az 1956-os események után változott a nemzetiségi politika: a „nacionalista gócpontok" felszámolására, iskola-összevonásokra került sor; majd a politikai diskurzusba rendre visszatértek a nemzeti elemek. A korszakot a Nicolae Ceauşescu hatalomra jutása (1965. március 22.) zárta.

6.2.1. A kommunizmus genezise: munkásosztály eredményei és hősei

1948-tól egyre jobban megerősödött a szocialista-kommunista államrendszer. A kommunista párt a múltat a maga történetével igyekezett benépesíteni. Ehhez olyan múltbeli vagy konstruált emlékeket hozott felszínre, amelyek a rendszer genealógiáját voltak hivatva biztosítani. A két világháború közötti kommunista illegalitás és szervezetépítés, a munkásmozgalmak és munkássztrájkok, az antifasiszta háború hősei, a munkásosztály vértanúi nyertek hangsúlyos szerepet.

1950. április 30-án a kolozsmonostori temetőben felavatták, illetve rendezték az I. és II. világháborúban elesett hősök és eltűnt személyek emlékművét. A névsor mellett elhelyezett tábla az áldozatok nagyságát kiemelve szólított kegyelettevésre: „Fiatal és idős utazó, ahányszor utadon keresztet találsz, amelynek kövébe hős nevét vésték, állj meg legalább egy pillanatra, olvasd el és gondolkodj el azon, hogy amaz áldozata nélkül lehetetlen volna, hogy te ma szabadon élj, szeresd a napot, a virágokat, a hegyeket és folyókat, amelyeket megvédelmezett és örökségül rád hagyott a gyalogos, a hegyivadász, a tüzér, a páncélos és a repülős hős.” **[390.]**.

A munkásosztályra alapozó új rezsim előtörténetét létrehozni visszanyúlt egészen 1920-ig, a munkásmozgalmakig és emléktáblát állított a munkások szakszervezeteinek és a párt akkori székházaira. Az 1948 után állított emléktáblák fordításai: „Ebben az épületben volt 1920 és 1921 között a kolozsvári munkások szakszervezetének székháza.” **[383.]**; „Ebben az épületben volt 1921 és 1924 között a Román Kommunista Párt helyi szervezetének székháza. Ugyanitt volt 1923 és 1929 között az egyesült szakszervezetek helyi székháza.” **[384.]**. Az illegális pártgyűlés helyszínét 1954-ben jelölték meg: „Ebben a házban tartották 1939. január 23. és 24. között a Román Kommunista Párt Erdélyi és Bánsági Területi Bizottságának értekezletét, amelyen az RKP Központi Bizottsága részéről részt vett Ilie Pintilie és Breiner Béla, a munkásosztály ügyének két megfélemlíthetetlen harcosa.” **[397.]**.

1953. február 16-án, a Vasutasok Napján nagyszabású ünnepségeken emlékeztek meg a vasutassztrájkok 20. évfordulójáról. Az emlékbeszédek a vasutasok harcát és hősiességét emelték ki. A vasutasok szakszervezetének székházán felavatott román és magyar emléktáblák az eseményt megszervező – az állítás idején miniszterelnök – Gheorghe-Gheorghiu Dej szerepét emelték ki, illetve a vasutassztrájknak tulajdonítottak túlzott jelentőséget: „EBBEN AZ ÉPÜLETBEN VOLT A CFR[229]/ SZAKSZERVEZETÉNEK SZÉKHÁZA AHOL 1932/ JUNIUS 8[-]ÁN GHEORGHE GHEORGHIU DEJ/ ELVTÁRS VEZETÉSÉVEL ÜLÉSEZETT A/ VASUTI MUNKÁSOK AKCIO-BIZOTTSÁGA./ EZEN A GYÜLÉSEN GHEORGHE/ GHEORGHIU DEJ ELVTÁRS ELSZÁNT/ HARCRA HIVTA FEL A MUNKÁSSÁGOT A KE-/ GYETLEN KAPITALISTA KIZSÁKMÁNYO[-]/ LÁS MEGDÖNTÉSÉRE A SZOVJETUNIO/ FORRADALMI VÉDELMÉRE./ 1933–1953” **[393., 394.]**.[230] A Vasúti Műhelyek – mely ez alkalomból felvette a Február 16 nevet – Filimon Sârbu Klubjának homlokzatán elhelyezett kétnyelvű emléktáblák a sztrájk széleskörű munkástámogatottságát és a párt szerepét hangsúlyozták: „A Vasúti Műhelyek munkásai, a Dermata – ma Herbák János-Művek – és más gyárak munkásainak aktív támogatása mellett, a

[229] Căile Ferate Române [’Román Vasút’].
[230] Gheorghe-Gheorghiu Dej halálakor (1958) a Molotov utca az ő nevét kapta.

Román Kommunista Párt vezetésével határozottan helytálltak a munkásosztály 1933. évi január–februári hősi harcaiban. 1933–1953." **[395., 396.]**.

Az események 25. évfordulóján, 1958. február 16-án avatott emlékmű ugyanezt a narratívát erősítette, új elemként jelent meg az együttélő etnikumokra tett utalás, illetve az egykori helyi eseményeknek a fővárosi történésekkel való összekapcsolása: „Azoknak a kolozsvári román és magyar vasutasoknak az emlékére, akik 1933 februárjában a Román Kommunista Párt vezetésével és a város egész munkásságának támogatásával, a bukaresti Grivica Vasúti Műhelyek dolgozóival egyidőben, forradalmi harcot vívtak a polgári-földesúri rendszer ellen." **[408.]**.

1959-ben, a Román–Szovjet Barátság Hónapja [231] rendezvénysorozat keretében a Szovjetunió Barátainak Társasága kolozsvári fiókjának 1934-es alapításáról emlékeztek meg. Az egykori székházat emléktáblával jelölték meg, kiemelve a párt szerepét is: „a Román Kommunista Párt vezetése alatt álló tömegszervezet tevékenyen küzdött a Szovjetunióval való baráti kapcsolatokért." **[418.]**.

A szocialista-kommunista ideológia létjogosultságát a munkásosztályért és a fasizmus elleni harcban elesett katonák, kommunista vértanúk és hősök biográfiájával legitimálta a rezsim. Az Írisz Porcelángyár udvarán mellszobros emlékművet állítottak egy repülőstiszt halálának 10. évfordulóján (1955-ben): „A hős Dîrjan Traian, a haza fasiszta iga alóli felszabadításának megfélemlíthetetlen harcosa. 1920–1945." **[399.]**. Az Unirea gépgyár Ifjúmunkás Szövetsége is emlékművet állított egy őrmesternek a gyár udvarán, 1959-ben: „Örök dicsőség a hős Suciu Aurel őrmesternek, aki a fasizmus elleni háborúban kötelessége teljesítése közben esett el." **[415.]**.

A szamosfalvi laktanya udvarán állított 1958-as emlékmű az ideológia vértanúinak emlékét őrizte: „Ezen a helyen a munkásosztály legjobb fiainak százait bántalmazták és kínozták a Horthy-féle fasiszta rendszer hóhérai az 1940–1944-es években. Azokat, akik rendíthetetlenül harcoltak népünk boldogságáért." **[409.]**. Tyukodi Antal és Józsa Béla emlékének külön is adóztak. Az előbbi munkásvértanúnak a Házsongárdi temetőben emeltek emlékművet **[403.]**. Az utóbbinak 1957-ben, a katonakórház udvarán állítottak emlékoszlopot kétnyelvű felirattal; a magyar szöveg: „E KÓRHÁZBAN HALT HŐSI HALÁLT/ 1943 NOVEMBER 22-ÉN/ JÓZSA BÉLA/ KOMMUNISTA SZABADSÁGHARCOS/ A HORTHY FASIZMUS ÁLDOZATA" **[405.]**. Az ő nevét viselték az 1950-es években a szamosfalvi Józsa Béla Mozi és Józsa Béla Művelődési Otthon. Herbák Jánosról és Breiner Béláról 1957 körül neveztek el utcákat. Herbák Jánosról nevezték el az addigi Dermata Bőr- és Cipőgyárat is.

Az emlékállítások során a 20. század elejének munkástörténete, szakszervezeti mozgalma és munkásmozgalma a párt történetévé alakult. Az illegális párttal való folytonosságot (implicite) hangsúlyozva az 1921-ben alakult Kommunisták Romániai Pártja helyett a feliratok a Román Kommunista Pártot, illetve az RKP-t említették **[384., 395., 396., 397., 418.]**.

A kiemelt események a munkásosztály (és a párt) szenvedéstörténetét mutatták be, az előző „imperialista" rendszer és a „fasiszta" háború áldozataira irányították a figyelmet. Az

[231] Az ARLUS (Asociația Română pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică – 'Román Társaság a Szovjetunióval való Kapcsolatok Erősítéséért') már alakulása első évfordulóján (1946. november 20-án) megrendezte a Szovjet–Román Barátság Napját. Az esemény később hónaposra duzzadt, 1963-ig minden októberben rendszeresen megünnepelték.

„elnyomottak” és „felszabadítottak” már nem a nemzetért, hanem – a szocialista-kommunista ideológia internacionalizmusának értelmében – a „népért” küzdő proletárok.

Az emlékállítás és megemlékezés eseményeit a munkásosztály különböző ünnepi alkalmaira telepítették. Az 1933. február 16-ai kolozsvári véres munkássztrájk emléknapján, a Vasutasok Napján tartottak megemlékezéseket és emlékállításokat **[393., 394., 395., 396., 408.]**. Az országos ünnepnapok közül az 1944. augusztus 23-ai sikeres kiugrás emléknapján – a „a dolgozók felszabadulásának napján” – állítottak emlékműveket **[405., 409.]**.

Az esemény tereinek megválasztását egyrészt a munkásosztály szenvedésének helyszínei (gyár, laktanya, katonakórház) **[395., 396., 405., 408., 409.]**, illetve a munkásmiliő legadekvátabb helyei (gyárépület, gyárudvar) **[399., 415.]** indokolták. Emellett fontos szerep jutott az eszme születése és formálódása helyeinek (pártszékház, munkásszakszervezet, illegális gyűlés) **[383., 384., 393., 394., 397.]**.

6.2.2. A történelem és a kultúra személyiségei

A város vezetősége és a különféle országos szervezetek a tudományok és művészetek művelőinek állítottak emléket azzal, hogy szülőházukat, szálláshelyüket és lakóházukat megjelölték, utcákat, tereket és intézményeket neveztek el róluk.

Bolyai János szülőházán kétnyelvű emléktáblát avatott a Román Népköztársaság Akadémiája a tudós születésének 50. évfordulóján (1952-ben). A kegyelet a „nagy matematikus és haladó gondolkodó” tudósnak szólt **[392.]**.

Francisc Liszt (Liszt Ferenc) „híres zongorista” 1846-os kolozsvári vendégszereplésekor igénybe vett szálláshelyén az 1960-as években állítottak emléket **[420.]**.

A román tudósok és művészek (átmeneti) lakóházait látták el emléktáblákkal. Emil G. Racoviță „nagy román biológus, a Román Tudományos Akadémia egykori elnöke, a Kolozsvári Egyetem tanára, a barlangélettan alapítója” **[385.]**, Gheorghe Dima „román klasszikus zeneszerző, a román zeneiskola kiemelkedő elöljárója, az erdélyi művelődés lelkes ösztönzője, a kolozsvári állami Zenekonzervatórium megalapítója” lakhelyeit jelölték meg **[398.]**. Utóbbiról nevezték el a Zenekonzervatóriumot 1950-ben, illetve egy utcát 1957-ben.

Az Emil Isac lakóházán (1958 körül) avatott kétnyelvű felirat a „humanista és demokratikus gondolkozású költő, a XX. század első fele haladó szellemű erdélyi irodalmának kiváló képviselője” biográfiájának bemutatásakor részletesen kitért az irodalmi munkásságára, háborúellenességére, népszolgálatára és a népek testvériségéért játszott szerepére. Az életrajz megkonstruálásakor a baloldali eszmeiséget emelték ki: „A SZÉLES MŰVELTSÉGŰ KÖLTŐ A NÉP SZENVEDÉSEINEK ÉS TÖREKVÉ-/ SEINEK SZÓSZÓLÓJA VOLT […]./ EMIL ISAC INNEN, KOLOZSVÁRRÓL, ERDÉLY FŐVÁROSÁBÓL ÖTVEN ÉVEN/ ÁT HARCOLT ÍRÁSAIVAL NÉPÉNEK A NEMZETI ELNYOMÁS LÁNCAIBÓL, A TÁR-/ SADALMI KIZSÁKMÁNYOLÁS IGÁJÁBÓL ÉS A SZELLEMI SÖTÉTSÉG ALÓL/ VALÓ FELSZABADÍTÁSÁÉRT./ EMIL ISAC KOLOZSVÁRRÓL, A NEMZETI SÉRELMEK ÉS TORZSALKODÁSOK/ TŰZFÉSZKÉBŐL, AZ ELNYOMÓK ÁLTAL EMELT SOVINISZTA KORLÁTOKAT/ ÁTTÖRVE FOGOTT BARÁTI KEZET MAGYAR ÍRÓTÁRSAIVAL, ADY ENDRÉVEL,/ KOSZTOLÁNYI DEZSŐVEL, BABITS MIHÁLLYAL, KÓS KÁROLLYAL ÉS MÁSOKKAL, S/ VELÜK EGYÜTT HARCOLT A BÉKÉÉRT ÉS A NÉPEK TESTVÉRI ÖSSZEFOGÁ-/ SÁÉRT, HARCOS PÉDAADÁSÁVAL ELŐHÍRNÖKE VOLT ANNAK A BARÁTSÁGNAK/ ÉS TESTVÉRISÉGNEK, AMELY MA SZÉTBONTHATATLAN EGYSÉGBE FORASZTOT-/

TA ÖSSZE HAZÁNK ÖSSZES DOLGOZÓIT.” **[413.]**. Az költőről utcát neveztek el 1957-ben.

Grigore Silaşi lakóházán arról emlékeztek meg, hogy a „kolozsvári egyetem első román nyelv és irodalom tanára” 1884–1885-ben George Coşbuc látogatását fogadta **[421.]**. Constantin C. Diculescu egyetemi tanár mint „az egyetemes történelem szakértője” **[422.]**, George Vîlsan egyetemi tanár mint „a Román Akadémia tagja, a korszerű román földrajztudomány megteremtője” **[423.]**, Ioan Piurariu Molnar mint „neves román szemorvos” **[424.]**, Ion Agârbiceanu mint „nagy prózaíró és akadémikus” **[426.]**, Augustin Bena mint „nagy zeneszerző, a kolozsvári Gheorghe Dima Zene- és Színművészeti Konzervatórium volt tanára és rektora” **[427.]**, Alexandru Lapedatu mint „egyetemi tanár, történész, akadémikus, Erdély Romániával való 1918. december 1-jei egyesülésének fáradhatatlan harcosa” **[428.]**, Constantin Ujeicu művész pedig mint „a kolozsvári Román Opera basszus énekese, aki több mint harminc éven át felejthetetlen alakításokat nyújtott” **[436.]** érdemelték ki az utókor emlékezetét. Az emléktábláikat az 1960-as években állították.

A különféle intézmények a tudomány megteremtőinek vagy művelőinek állítottak emléket. A Bolyai Tudományegyetem Orosz Intézete 1949. májusában felavatta Makszim Gorkij szovjet-orosz író mellszobrát **[387.]**. Az egyetem Barlangkutató Intézete Emil Racoviță halálának 10. évfordulóján (1957-ben) állított mellszobrot **[406.]**. 1964-ben emelte a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Földrajz Kara George Vâlsan mellszobrát **[434.]**. A Belgyógyászati Klinika 1958 után emelt mellszobrot, a felirata szerint „Dr. Iacob Iacobovici tanárnak és mesternek, aki megalapította az erdélyi román sebészeti iskolát és 1919. október 1. és 1933. augusztus 1. között igazgatta ezt a klinikát. Kegyelettel, kollégái, együttműködői és diákjai.” **[414.]**. Florian Porcius botanikus mellszobrát **[432.]** a Botanikus Kert állíttatta.

1958-ban több középiskolát román és magyar személyiségekről neveztek el. A 2. sz. Középiskolának George Coşbuc, a 4. sz. Középiskolának Emil Racoviță, 8. sz. Középiskolának pedig Avram Iancu nevét adták. Február 2-án az 5. sz. Középiskolát George Barițiuról és a 7. sz. Középiskolának Brassai Sámuelről, december 7-én a 9. sz. Középiskolát Mihail Eminescuról, december 16-án a 8. sz. Középiskolát Nicolae Bălcescuról és a 6. sz. Középiskolát pedig Gheorghe Şincairól, illetve Ady Endréről nevezték el. Az iskolanévadó ünnepségek keretében a román névadók mellszobrait is felavatták az érintett iskolákban, George Barițiu **[407.]**, Mihail Eminescu **[410.]**, Nicolae Bălcescu **[411.]**, Gheorghe Şincai **[412.]** emlékének adózva.

A kolozsvári térrendezések során Ion Luca Caragiale íróról, születésének 100. évfordulóján, 1952. február elsején újonnan kialakított parkot neveztek el. Az író mellszobrára pályázatot hirdettek, az elkészült alkotást **[404.]** 1957-ben avatták fel. Hollai Anna, a városi néptanács végrehajtó bizottságának alelnöke az írónak „a román dramaturgia fejlesztésében játszott szerepét, kiállását az elnyomottak, kizsákmányoltak mellett” emelte ki. A kor megemlékezési gesztusát a vélt (vagy a múltba visszavetített) ideológiai hasonlóság láttatásával indokolták „Caragiale művein keresztül leleplezte a burzsoá-földesúri rendszer minden igazságtalanságát és hazugságát”.[232]

A Horea-vezette erdélyi parasztfelkelés 180. évfordulóján, 1964-ben az Állomás téren avattak mellszobrot a parasztvezérnek **[435.]**. Constantin Daicoviciu akadémikus méltatásában a „román népi hősnek” a „feudális elnyomás elleni harcát” értékelte. Ez a retorika a szocializmus korának szemléletét találta meg az eseményben: „Horea a földért, a szabadságért,

[232] Részlet az április 14-ei avatóbeszédből; forrás: Uj müemlékkel gazdagodott Kolozsvár. Leleplezték I. L. Caragiale szobrát. *Igazság*. 1957. ápr. 16. XIX. évf. 90. sz. 1.

a társadalmi és nemzeti ügy nevében hívta harcba az elnyomott paraszti és bányásztömegeket".[233]

6.2.3. Egyházak, közösségek emlékállításai

Az egyházközségek többnyire a papjakiról, az elöljáróikról és azoknak a közösség javára történő áldozatos munkájukról emlékeztek meg, illetve a templomok és közösségeik történetét mutatták be.

Az evangélikus templomban emléktáblát avattak Járosi Andor esperesnek és teológiai magántanárnak **[386.]**.

A kétágú református templom felszentelésének kerek évfordulóján elhelyezett emléktáblán a templomtörténetet részletezték, illetve a támogató lelkészek, városi elöljárók, egyháztagok és egyházközség szerepét emelték ki: „EZT A TEMPLOMOT 1829-BEN KEZDTÉK ÉPÍTENI. ELŐTTE MÉG KÉT/ TEMPLOMA VOLT A GYÜLEKEZETNEK. AZ ELSŐ KIS FATEMPLOM A MAI/ REFORMÁTUS THEOLOGIA HELYÉN ÁLLOTT. A MÁSODIK NAGYOBB A MOS-/ TANI TEMPLOMTELEK VÍZ FELŐLI RÉSZÉN. A XVII. SZÁZAD VÉGÉN ÉPÜLT./ 1845. NOVEMBER 2-ÁN HIRDETTE BENNE UTOLJÁRA AZ IGÉT HEREPEI/ GERGELY. A TEMPLOM ALAPKÖVÉT 1829.·OKTÓBER 3-ÁN TETTÉK/ LE. AZ ÉPÍTÉSI KÖLTSÉGET AZ EGYHÁZ TAGJAI ADTÁK ÖSSZE. AZ ADA-/ KOZÁSBAN A RADÁK CSALÁD, AZ ÉPÍTÉS KÖRÜL PATAKI MIHÁLY VÁROS-/ BÍRÓ, HEREPEI KÁROLY ÉS GERGELY LELKIPÁSZTOROK, SZATHMÁRI PAP/ GÁBOR ÉS MÉHES SÁMUEL EGYHÁZGONDNOKOK JÁRTAK ELŐL./ A TEMPLOMOT 1851. OKTÓBER 12-ÉN SZENTELTÉK FEL. A MÉHES/ SÁMUEL ÁLTAL ADOMÁNYOZOTT SZÓSZÉK UGYANEBBEN AZ ÉVBEN, A KÉT/ OLDALKARZAT 1879-BEN KÉSZÜLT EL. A FARKAS UTCAI TEMPLOMBÓL ÁT-/ HOZTÁK AZ 1798. ÉVI TŰZVÉSZBEN MEGOLVADT RÁKÓCZI HARANGOK ANYA-/ GÁBÓL 1799-BEN ÖNTÖTT KÉT HARANGOT. A RÉGI FATEMPLOMBÓL PEDIG/ AZ 1836-BAN SZILÁGYI SÁMUEL LELKIPÁSZTOR ÁLTAL KÉSZÍTTETETT/ ÚRASZTALÁT, VALAMNT A FARKAS JÁNOSNÉ ADOMÁNYÁBÓL ÉPÍTETT OR-/ GONÁT. A MOSTANI ÚRASZTALÁT RADÁK ISTVÁN ADOMÁNYOZTA. A TEMP-/ LOMOT A GYÜLEKEZET ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL 1926-BAN VÁSÁRHELYI JÁNOS/ LELKIPÁSZTORI SZOLGÁLATA IDEJÉBEN KÍVŰL-BELŰL MEGÚJÍTOTTÁK. 1941-BEN/ KÁDÁR GÉZA LELKIPÁSZTOR KEZDEMÉNYEZÉSÉRE ÚJ ORGONÁVAL LÁTTÁK/ EL. 1948-BAN BEVEZETTÉK A GÁZFŰTÉST, 1950-BEN PEDIG A MEGRON-/ GÁLÓDOTT OLDALKARZATOKAT ÁLLÍTOTTÁK HELYRE.// EZT AZ EMLÉKTÁBLÁT AZ ÚR 1951. ESZTENDEJÉBEN A TEMP-/ LOM FELSZENTELÉSÉNEK SZÁZADOS FORDULÓJÁN AZ EGYHÁZHOZ/ VALÓ BUZGÓ RAGASZKODÁSBÓL ÉS A TEMPLOM IRÁNTI SZERETETBŐL/ HELYEZTE EL AZ ALSÓVÁROSI GYÜLEKEZET." **[391.]**. Néhány év múlva a kolozsvári gyülekezetben az egyházrészek megalakulásáig, 1564–1917 között szolgáló lelkipásztorok neveit is megörökítették. A megemlékezés apropóját a reformáció kolozsvári győzelmének 400. évfordulója szolgáltatta: „AZ ISTEN IGÉJÉT HIRDETŐ RÉGI LELKIPÁSZTOROK EMLÉKÉT – AZ IGÉRE/

[233] Részlet a december 6-ai avatóbeszédből; forrás: Horea-szobrot lepleztek le a kolozsvári Állomás-téren. *Igazság*. 1964. dec. 8. XXV. évf. 290. sz. 1.

FIGYELVE: „EMLÉKEZZETEK MEG A TI ELŐLJÁRÓITOKRÓL, AKIK SZÓLOTTÁK/ NÉKTEK AZ ISTEN BESZÉDÉT” (ZSID. LEV. 13:7:) – AZ EVANGÉLIUMI HIT KOLOZSVÁROTT/ VALÓ DIADALÁNAK NÉGYSZÁZÉVES FORDULÓJÁN, 1956 MÁRCIUS/ 16-ÁN MEGÖRÖKÍTETTE A BELVÁROSI EGYHÁZKÖZSÉG.” **[400.]**.

A Szent Mihály-templom restaurálása után latin nyelvű feliratban emlékeztek meg az eseményről. Fordítása: „Helyreállítva Baráth Béla kanonok, püspöki helynök, plébános, a bölcsészeti és a szentséges teológiai tudományok doktora idején, a Román Népköztársaság kormányának jótékonyságából, az Úr 1956. esztendejében.” **[401.]**. A kanonok-plébános egy másik, püspöki címeres emlékkövet is készíttetett – a román állam támogatására való utalás nélkül – **[402.]**, amely azonban nem került elhelyezésre. (A kő a templom kőtárában található.)

1961-ben Kolozsmonostoron felszentelték „az erdélyi román ortodox egyház újjászervezése történelmi tettének emlékére” a „széles környéken eme legkisebb és legrégibb” görögkeleti templomot. Az emléktábla az évtizedes építkezés vezetőit, támogatóit, lebonyolítóit, illetve a felszentelést végző egyházi elöljárókat nevesítette **[431.]**.

A központi görög katolikus templom kerítésére az 1960-as években helyezett emléktábla Veronica Micle házasságkötésének állított emléket. (A költőnő a Mihai Eminescuval való későbbi kapcsolata révén lett ismert.) A felirat szerint „Ebben a szent templomban tartották 1864. augusztus 7-én Veronica Micle költő és Ştefan Micle egyetemi tanár egyházi esküvőjét. A szertartást Ioan Pamfilie esperes végezte.” **[425.]**.

A volt neológ zsinagógában (ekkor Deportáltak Temploma) a hitközség tagjainak a II. világháborúbeli meghurcoltatásának és kolozsvári zsidóságnak az újrakezdésért tett erőfeszítéseinek állítottak emléket. Az 1949-ben, magyar és román nyelvű emléktáblák a héber *Emlékezz...!* felszólítással kezdődtek: „»IME A CSIPKEBOKOR LÁNGOKBAN/ ÁLL, ÉS NEM HAMVAD EL...«/ EZERKILENCSZÁZNEGYVENNÉGY MÁJUS HAVÁBAN,/ E HITKÖZSÉG TAGJAIT, AGGASTYÁNT ÉS CSECSEMŐT,/ TERHES ANYÁT ÉS BETEGET, FÉRJET ÉS HITVEST,/ FIUT ÉS LEÁNYT KITÉPTEK OTTHONUKBÓL ÉS A/ VÁROSON KIVÜL FELÁLLITOTT GETTÓBA, ONNAN PEDIG/ NÉMETORSZÁGI ÉS LENGYELORSZÁGI MEGSEMMISITŐ/ TÁBOROKBA HURCOLTAK./ A HITKÖZSÉG TAGJAI, AKIKET A SZOVJET HADSEREG/ FELSZABADITOTT ÉS AKIK HAZATÉRTEK, HOGY/ UJRAKEZDJÉK ÖSSZETÖRT ÉLETÜKET, FELÉPITETTÉK/ A VISSZAVONULÓ FASISZTÁK ÁLTAL FELROBBANTOTT/ TEMPLOMOT./ ÖRÖK EMLÉKÜL A KEDVESEKNEK ÉS DRÁGÁKNAK,/ A SZENTEKNEK ÉS TISZTÁKNAK, AKIKET MEGALÁZTAK,/ PORBATAPOSTAK, MEGÖLTEK VAGY ELÉGETTEK./ ÖRÖK EMLÉKÜL AZOKNAK, AKIK VIZBEN, TÜZBEN,/ LÉGBEN, FAGYBAN, ROBOTBAN, LÁZBAN, VIADALBAN,/ ÉS ROHAMBAN MÁRTÍR ÉS HŐSI HALÁLT SZENVEDTEK/ NÉPÜKÉRT ÉS AZ EMBERISÉGÉRT./ ÖRÖK EMLÉKÜL AZOKNAK, AKIKNEK SEHOL SINCSEN/ SÍRJUK.../ TE VÁNDOR, AKI ITT ELHALADSZ, HAJTSD MEG FEJED/ ÁLDOZATUK EMLÉKE ELŐTT ÉS TI ELKÖVETKEZENDŐ/ NEMZEDÉKEK SOSE FELEDJÉTEK A FASIZMUS BÜNEIT!/ AZ ALKOTÓ MUNKA GYÓGYITSA MEG A LELKEKET/ ÉS DOLGOZZUNK A SZABADSÁG SZERETŐ EMBEREKKEL/ A BÉKÉÉRT.” **[388., 389.]**.

A megemlékezés időzítése (1949. augusztus 24.) a „fasizmus feletti győzelem”, a „haza felszabadulásának” 5. évfordulójára esett (1944. augusztus 23.). tartalmát tekintve ötvözte a szocialista-kommunista ideológiai elemeket a zsidó rituális gyászszertartásokéval. Az ünnepi rendet a köztársasági himnusz és a szovjet himnusz eléneklése, illetve Sebestyén Iosif (József) hitközségi elnök köszöntője nyitotta meg. A megemlékező beszédet Rappaport Ottó szerkesztő, színházi rendező tartotta. Az emléktáblák leleplezése után mozgalmi dalokat

(*A vilnai (vilniusi) partizánok éneke*), zsidó rituális gyászszövegeket (*El mule rachamim, Kaddis*), illetve baloldali kötődésű műveket (versek, kórusművek) adtak elő a magyar színház és opera művészei és a hitközség tagjai.

Az emlékezet helyekén funkcionáló zsinagóga az egyéni vagy személyesebb jellegű megemlékezéseknek is tere lett. Részben héber és részben román nyelven állított emléket egy özvegy férj: „Emlékeztetőül az Úr házában táblára vésetett R. Jehezkel Dov Wieder – mécsese világítson – adománya a felesége lelkéért a kedves és drága, megbecsült, áldott és boldog asszony drágább a színaranynál és az igazgyöngynél, derék asszony, férje ékessége, aki az igaz és jó úton járt, Alte Mirjam asszony, R. Pinhasz lánya, béke rá, élete teljében halt meg, 43 évesen, 723. évben a kis időszámítás szerint, ijjár hó 24. [1963. május 18.]. Nyugalma az édenben, emléke örökké fennmarad. Feleségem Wieder Jolán, született Elefánt, emlékére.” **[433.]**.

Az egyház, hitközség keretében működtetett emlékezet, emlékállítás többnyire a közösség vezetőinek és tagjainak áldozatkézségét és/vagy szenvedését emelte ki.

6.2.4. A korábbi reprezentációk sorsa

Szent György lovas szobrát elköltöztették a Szentgyörgy – 1962-től Béke – térről a Farkas utcai templom elé. Magyar feliratát **[297.]** latinra változtatták. Az új felirat a szobor Prágában levő eredetijéről másolták, fordítása: „Az Úr 1773. esztendejében Szent György képmásának ez a műve kolozsvári Márton és György által készíttetett el.” **[419.]**.

Az egyetem előtti téren álló 1744-es fogadalmi oszlopot **[144.]** 1959-ben elbontották, átmenetileg a ferences templomban raktároztatták el, majd 1961-ben a Szentpéter téri templom mögött állították fel **[430.]**. A Mária-szobros oszlop elbontását az egyetem rektora kezdeményezte azzal az indoklással, hogy a téren álló vallásos alakzat és az egyetemen folyó kommunista nevelés között diszkrepancia áll fenn.[234]

1957 után eltakartatták, illetve bedeszkáztatták az egyetemmel szemközt lévő egykori királyi líceum 1821-es **[200.]**, illetve az egykori Báthori–Apor Szeminárium (ekkor 11. sz. Középiskola épületei) 1883-as **[242.]** latin nyelvű építési emléktábláit. A főtéri palota homlokzatáról 1960-ban eltávolították az 1828-as Jósika-címert **[203.]**. I. Ferenc József látogatásának magyar nyelvű emléktábláját **[247.]** az 1960-as években távolították el a Bánffy-palota erkélyéről. Az Anatómiai Intézet építési emléktábláját is felszámolták **[248.]**. Reményik Sándor emléktábláját vakolat fedte az épület 1980-as évek végi helyreállításáig **[360.]**.

Brassai Sámuel tudós és Berde Mózes alapítványtevő politikus mellszobrait **[281., 282.]** 1963-ban eltávolították az egykori unitárius iskola (ekkor Brassai Sámuel Középiskola) előcsarnokából. (Ezeket 1968-ban állították vissza.)

A korszak ideológiájában a klérus és az arisztokrácia egyre inkább a kizsákmányoló, a munkásosztály elnyomó társadalmi osztály és réteg kategóriájába soroltatott. A bemutatott reprezentációk eltávolítása, felfüggesztése vagy áthelyezése ezzel a szemlélettel is magyarázható.

[234] „Nem tudom a diákságot marxista-materialista szellemben nevelni, amíg ez a szobor itt áll az egyetem előtt, a fiatalok szeme láttára” – jelentette ki többször, különféle fórumokon a rektor (vö: *Szabadság*. 1993. ápr. 28.).

6.3. Az „aranykorszak". A látszólagos liberalizációtól a nemzeti kommunizmus programjáig (1965–1989)

Az 1965 és 1989 közötti időszak elkülönül a romániai kommunizmus és szocialista államépítés történetében. A Nicolae Ceauşescu hatalomra jutásával kezdődő kommunista diktatúrát a hivatalos korszakolásban a „Ceauşescu-korszak", „aranykorszak" elnevezésekkel illették. A korszak politikai kontextusa: 1966–1971 között, a „nyitás" korszakában általánosan jellemző volt a törekvés a társadalom támogatásának megszerzésére: értelmiségi találkozók, események folytonos szervezése, új magyar (kisebbségi) intézmények, (lap, kiadó, tévéműsor stb.) létrehozása. A szocialista nemzet koncepciójába illeszkedve megalakult a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa. Az 1971-es „júliusi tézisek" után a kommunista hatalom már a társadalmi, politikai, etnikai homogenizációra törekedett: a kisebbségi (magyar) nyelvű oktatás fokozatos felszámolását végezte, kihelyezési politikát, szisztematizálást (falurombolást) folytatott. A homogenizációs politika eredménye az erőteljes magyarellenes propaganda.

6.3.1. Kommunista és antifasiszta hősök

Az 1969. augusztus 23-a előtti napokban, a „felszabadítás" 25. évfordulójára emlékezve a város több pontján emlékműveket avattak a kommunista és antifasiszta munkás- és katonahősöknek. Az emlékállításokba a helyi vezetőség a gyári munkások, oktatási intézmények és a katonai alakulatok bevonásával közérdekűvé avatta a „kommunizmus mártírjainak" emlékét. 20-án a Clujana – 1964-ig Herbák János – Bőr- és Cipőgyár sporttelepén felavatták Herbák János mellszobrát **[448.]**. 21-én Ilie Pintilie mellszobrát **[449.]** helyezték el a Közlekedésügyi Minisztérium Szakiskola Központjának udvarán. 22-én a Hősök temetőjében leleplezték az Antifasiszta Hősök Emlékművét; feliratának fordítása: „Dicsőség a román katonáknak, akik a haza fasiszta iga alóli felszabadításáért áldozták életüket" **[450.]**. Augusztus 23-án nagyszabású ünnepséggel, munkások földművesek és értelmiségiek felvonulásával, katonai díszszemlével ülték meg a „fegyveres felkelés" negyedszázados eseményeinek emlékünnepét.

Az egyetem intézményei is fémjelezték a kommunista ifjúmunkások és antifasiszta hősök emlékezetét. Czeller Ludovic (Czeller Lajos) arcképes emléktábláját „egy katonai egység" állította magyar és román szöveggel a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Jogi Karának egyik termében: „A KOMMUNISTA IFJÚMUNKÁS SZÖVETSÉG/ TAGJA, KARUNK VOLT HALLGATÓJA, A/ »TUDOR VLADIMIRESCU« HADOSZTÁLY/ SORAIBAN HARCOLVA, 1945. MÁRCIUS 2-/ ÁN ÉLETÉT ÁLDOZTA A MUNKÁSOSZTÁLY/ FELSZABADÍTÁSÁÉRT, A BÉKE ÉS A/ SZOCIALIZMUS ÜGYÉÉRT" **[455.]**. Az Egyetemi Sportpark emlékműve a névtelen hősök emlékének adózott: „Azok emlékére, akik hajlandók voltak meghalni a hazáért" **[464.]**.

Az illegális *Igazság* kiadójának, nyomdájának helyszínét mint az ideológia médiumának kolozsvári központját jelölték meg. (Hozzávetőleges) felirata: „E ház pincéjében nyomtatták 1939 júliusa–szeptembere között az *Igazság*ot,[235] az illegalitásban levő Román Kommunista Párt Erdély és Bánság Területi Bizottságának lapját." **[447.]**. A Román

[235] Az *Erdélyi Szikra* 1945-től jelent meg hivatalosan mint a Kommunisták Romániai Pártja Észak-erdélyi Tartományi Bizottságának (később Kolozsvár-Kerületi Bizottságának) lapja. Ennek folytatásaként jelent meg 1945. júniusától az *Igazság* napilap.

Kommunista Párt 50. évfordulóján a Porcelángyár udvarán díszkutat **[467.]** állítottak. Az 1971 májusában felállított alakzat – egy népi motívumokkal díszített stilizált női alak – a gyár termékeinek is jelképe volt. A Köztársaság kikiáltásának 25. évfordulójára (1972-ben) az Armătura fémárugyár is emléket állított. Az „öntő szobra" **[473.]** a munka hősét ábrázolta, aki a korszak sokat hangoztatott munkaversenyében építette a szocializmust.

6.3.2. A román nemzeti múlt megteremtése

6.3.2.1. Történelmi eredetmítoszok: a nemzet eredete és integrációs törekvései

Az 1960-as évek közepétől az utcák és terek nyilvános terében is elkezdődött a román nemzeti történelmi múlt reprezentációinak megalkotása. Ez a törekvés főként a dák-római történelmi eredetmítosz, a román nemzeti fejlődés és integrációs törekvések, a román országrészek egyesítése toposzait jelenítette meg.

1965-ben újra felállították az 1940-ben eltávolított **[318.]** kapitóliumi farkas (Lupa Capitolina) szobrot. A latinitás (dákoromán kontinuitás) emlékművét ezúttal a BBTE főépülete elé helyezték **[437.]**. (1973-ban, egy másik szoborcsoport felállításakor az emlékművet áthelyezték a régi városháza elé, a Főtér sarkára **[477.]**.) Decebal, Dácia királya mellszobrát **[442.]** születésének 1880. évfordulóján, 1967-ben állították az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum udvarán.

Napoca municípiumi rangra emelésének 1850. évfordulóján, 1974-ben nagyszabású (éves) ünnepségsorozatot szerveztek. Kolozsvár vezetősége a római településsel való folytonosság hangsúlyozására a jubileumi év keretében a város nevébe beemelte a Napoca utótagot, a hivatalos névhasználat azóta Cluj-Napoca (magyarul Kolozsvár-Napoca). A városnév felvételekor a szamosfalvi úton emlékoszlopot állítottak **[483.]**.

A római származástudat reprezentálása mellett a románság erdélyi jelenlétének és nemzeti folytonosságának történelmét is megjelenítették. Gelu vajda lovasszobrát **[499.]** egy katonai létesítmény területén állították 1977-ben. A történelmi szereplő Anonymus krónikájában tűnt fel először. A román történetírásban egyre inkább a román őslakosok védelmében elesett vajdaként jelent meg. (A Töhötöm vezette magyar betolakodók és a románság között ekkor – az erdélyi politikai közösség megalapozására – egyfajta mitikus paktum köttetett, amely az erdélyi népek együttélést szabályozta volna.) (Vö: S. Mitu 1998.)

A nemzeti integráció, a nemzeti fejlődés és országegyesítés történetének kihelyezése az emlékállítások egyik leghangsúlyosabb vonatkozása volt. A 16–17. századból két fontos szereplő felépítése történt meg. Ezek Mihai Viteazul vajda és hadvezére, Baba Novac. A vajda háborút viselt Báthory Zsigmond magyar fejedelemmel szemben, a csata az utóbbi vereségével végződött. A 20. század (második felének) megemlékezései ezt a fegyveres konfliktust a román–magyar, elnyomott nép–elnyomó feudális rend viszonyrendszerben értelmezték, illetve a román vajda és hadvezére személyét és tetteit a román nemzeti és területi integráció kulcsfiguráiként és eseményeiként jelenítették meg. A goroszlói csata 370. évfordulóján, 1971-ben a Szabók tornyán (amely előtt Baba Novacot kivégezték) emléktáblát állítottak: „Az 1601. augusztus 3-ai goroszlói csata után itt állt meg csapatával (Kolozsvárt) 1601. augusztus 11. és 15. között Mihály vajda, megemlékezve a Szabók tornyánál Baba

Novac tábornokról.[236]" **[470.]**. Baba Novac szobrát 1976-ban, halálának 375. évfordulójára állították: „Baba Novac, a Mihai Viteazulnak, 1601. február 5-én megölt kapitánya. Emlékének tiszteletére emeltetett ez az emlékmű 1975-ben." **[485.]**. Az ünnepséget Constantin Crişan, a municípiumi pártbizottság első titkára, a város polgármestere nyitotta meg. Ezután Ştefan Mocuţa, a megyei pártbizottság első titkára, a megyei néptanács végrehajtó bizottságának elnöke leplezte le a szobrot. Az emlékállítás szakmai legitimálását Ştefan Pascu történész, akadémikus vállalta magára: Baba Novac a nemzeti és társadalmi elnyomás ellen harcolt, a szoborállítással „a szocialista Románia kegyeletét rója le a szabadságért és a románok egyesítéséért harcolók előtt".[237]

Erdély és a román országrészek egyesítésének és a vajda halálának 375. évfordulóján, 1976-ban emelték Mihai Viteazul fejedelem lovas szobrát. Az emlékállítás az alternatív térépítés jegyében történt. A volt Széchenyi teret már 1923-tól – majd 1945-től ismét – Mihai Viteazulról nevezték el. A nagyméretű szobor körül a román országrészek és Erdély címerei, illetve csatajelenetek domborművei kaptak helyet. A talapzatra a fejedelem pecsétjének nagyított mása és az alábbi román felirat került: „Mihai Viteazu (1593–1601), Havasalföld, Erdély és egész Moldvaország fejedelme." **[490.]**. Az avatóünnepség főszereplői ezúttal is Constantin Crişan, Ştefan Mocuţa és Ştefan Pascu voltak. A polgármester megnyitója után a megyei néptanács elnöke leleplezte a szobrot. Az akadémikus „kora legmerészebb gondolkodójának" érdemeit, tetteit méltatta. Ez a retorika a szocialista ideológia legfontosabb toposzait fedte le: a fejedelem „a nép fia" volt, aki a függetlenségért és a (nemzeti) egységért harcolt, a román, magyar és szász parasztok pedig „szoros egységben, hittel szolgálták a nagy uralkodó tetteit és megvalósításait". A Kolozsváron történő emlékállítást az indokolta, hogy a fejedelem fia itt folytatta tanulmányainak egy részét, a fejedelem itt akarta összehívni az első országgyűlést, a kolozsváriak pénzzel is támogatták, illetve hogy itt hajtotta végre utolsó politikai tettét (díszünnepséget szervezett Baba Novac emlékére). Az igazságot, szabadságot, függetlenséget és egységet megtestesítő vajda attribútumai a kor szocialista vezetőideálját jelentette, a kommunista párt elveivel kontaminálódott: „Kegyelettel emlékezünk meg róla és arról az áldozatteljes harcról, amelyet azért vívott, hogy megvalósítsa az ember és az emberiség legdrágább, a román nép számára is mindenkor megbecsült és szentnek tekintett eszményeit. Drágák ezek az eszmények pártunk számára is, amely merészen és bátran vezet bennünket az új, jobb és igazságosabb világ megteremtéséért is a szocialista Romániában." A leleplezési ünnepséget a helyi színházak és operák művészeinek, énekeseinek, a filharmónia tagjainak, illetve a műkedvelő népi együttesek, hazafias gárdák és katonai alakulatok tagjainak műsora zárta.[238]

A fejedelem emlékére 1981-ben még egy emlékművet avattak. A román országrészek Cuza-féle egyesítésének ünnepnapjához (1859. január 24.) közel, január 21-én, Mihai Viteazul halálának 380. évfordulójára az Állami Levéltár homlokzatán egy domborművet helyeztek el. Az ünnepséget a Kolozs megyei Szocialista Nevelési és Művelődési Bizottság, illetve az Állami Levéltár helyi fiókja szervezte. A Kolozsvár-Napocai Történelmi és Régészeti Intézet igazgatói minőségében Ştefan Pascu akadémikus avatta fel a Moldva, Havasalföld és Erdély egyesülését jelképező hármas címerből, a vajda pecsétjének motívumaiból építkező, illetve az uralkodót és fiát ábrázoló domborművet. Köriratának fordítása: „Én, Mihály vajda,

[236] Az eseménynek ugyanebben a térben, már 1936-ban is emléket állítottak **[343.]**.
[237] A részlet és adatok forrása: *Igazság*. 1976. febr. 3. XXXVII. évf. 26. sz. 1.
[238] A részletek és adatok forrása: *Igazság*. 1976. dec. 18. XXXVII. évf. 299. sz. 1. és 3.

Havasalföld, Erdély és a teljes Moldva ura." **[507.]**. Az ünnepség szakmai jellegét a vajda uralkodásáról szóló dokumentumkiállítás és tudományos ülésszak adta meg.

Az erdélyi román parasztfelkelés (1784) vezetőinek emlékművét egy újonnan kialakított téren emelték. Horea, Cloşca és Crişan szoborcsoportját **[482.]** a haza felszabadításának 30., a felkelés 190., a város municípiumi rangra emelésének 1850. évfordulóján, 1974-ben nagyszabású ünnepség keretében adták át. A nemzeti emancipáció fontos állomásaként értelmezett történelmi eseményt a helyi és megyei vezetőség sajátította ki.

Az 1848–1849-es eseményeknek és szereplőinek román értelmezését itt csak vázlatosan mutatom be. (Elemzését külön fejezetben végzem.) A forradalom és szabadságharc nyilvános emlékezetében az emlékállító kor etnikus hatalmi szerkezetéből adódóan a román perspektíva érvényesült. 1968-ban a magyar tannyelvű 11. sz. Líceum (egykori Királyi Lyceum) 389. évfordulóján az 1848-as forradalmi mozgalmak román diákjainak emléktábláját **[445.]** leplezték le. Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac és Avram Iancu személyéről emlékeztek meg **[446.]** a volt Biasini-szálló homlokzatán. Avram Iancu diákkori lakhelyét 1972-ben, halálának 100. évfordulóján látták el emléktáblával **[472.]**. Nagyméretű mellszobrát 1978-ban állították **[500.]** a monostori Iuliu Haţieganu Iskola előtt. Emléktáblával jelölték meg Stephan Ludwig Roth szász forradalmár kivégzésének helyszínét **[456.]**. 1973-ban a forradalom 125. évfordulójára a névadás 15. évfordulóján a Nicolae Bălcescu iskola előtt leleplezték a névadó forradalmár mellszobrát **[475.]**.[239]

A román nemzeti mozgalmak 19. század végi eseményét, a Memorandum-per emlékezetét a szocialista hatalom is kisajátította. Aurel Isacnak, a perbefogottak egyik védőügyvédjének lakhelyén az 1970-es években avattak emléktáblát. Az emlékeztető szövegben előforduló látogatók (írók, költők) nevei közül többen a Memorandum megfogalmazói voltak; fordítása: „Itt lakott 50 éven át dr. Aurel Isac (1845–1932) memorandista harcos, a kolozsvári Román Kisiparosok Társaságának elnöke, a bécsi Ifjú Románia társaság tagja és a kolozsvári Júlia Művelődési Társaság alapító tagja. Itt látogatta meg őt Bogdan Petriceicu Haşdeu, dr. Ioan Raţiu, dr. Vasile Lucaciu, Ion Luca Caragiale, George Coşbuc, Ady Endre, George Popp de Băseşti és sok más jelentős személyiség." **[474]**. A pernek helyet adó középületen az 1980-as években ismét megjelenítették az eseményt, az 1928-as egykori emléktáblához **[324a.]** képest módosított szöveggel. Az emléktábla Ioan Raţiu védőügyvédnek a per során elhangzott beszédéből is idézett: „Ebben az épületben zajlott le 1894 májusában a Memorandum-per. »Egy nép léte nem vita tárgya, az önmagát jelenti ki.«" **[505.]**.

6.3.2.2. Kulturális ás társadalmi eredetmítoszok: a (román) személyiségek és megvalósítások az ideológia szolgálatában

A szocialista-kommunista államrend megalkotta a maga kulturális és társadalmi eredetmítoszait is. A neves személyiségeknek szóló emléktáblák és szobrok állításával a város köztereit, illetve a térre vonatkozó tudást szervezték. Az emlékállítások bemutatását a lefoglalt terek funkciói, típusai alapján csoportosítottam.

A városi szabadidőtöltés és szórakozás terét, a Sétateret többszöri kísérlettel alakították emléktérré is. Liviu Rebreanu és George Coşbuc írók szobrait születésük 100. évfordulóján, 1967-ben állították **[438., 439.]**. Lucian Blaga költő és filozófus szobrát 1970-ben költöztették

[239] A szoboravatással tulajdonképpen egy előző Bălcescu-reprezentációt (mellszobrot **[411.]**) cseréltek le.

a Sétatérre **[459.]**. (A szobrot 1968-ban állították a Béke téri Diákművelődési Ház bejárata mellé **[444.]**, ott azonban – a neves személyiség kommunistaellenes magatartása miatt – csak néhány napig maradhatott. Az emlékezetére igényt tartó, az író múltját egyre inkább az aktuális hatalomnak megfelelő múlt alapján kanonizáló vezetőség a szobrot kevésbé funkcionális, rejtettebb helyen, a Sétatéren állíttatta fel.) Octavian Goga költő és politikus mellszobrát is az 1970-es években helyezték ide **[461.]**.

A kulturális intézmények területén történő emlékállítások az adott intézményhez kötötték a múlt eseményeit és személyiségeit. Tiberiu Brediceanu zeneszerző és folklórkutató mellszobrát a Nemzeti Színház/Román Opera előcsarnokában leplezték le **[465.]**. Az intézmény előtt állították fel 1975-ban Mihai Eminescu költő szobrát **[486.]**. Melléje költöztették 1986-ban Lucian Blaga szobrát a Sétatérről **[512.]**. A rádióstúdió előtt kapott helyet Iacob Mureşianu zeneszerző mellszobra, amelyet 1976-ban, születésének 120. évfordulójára állítottak **[489.]**.

Az oktatási és tudományos intézetek épületei előtt vagy udvarán történő megemlékezések közül időrendben az első Nicolae Bălcescu 1973-as mellszobra **[475.]**. George Coşbuc 1974-es **[479.]** és Alexandru Vlahuţă író 1976-os mellszobrait **[487.]** szintén a nevüket viselő iskolák emelték.

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkara előtt állították fel 1976-ban Nicolae Olahus (Nicolaus Olahus) történész, illetve Dimitrie Cantemir tudós és politikus mellszobrait **[491., 492.]**. A humanisták mellszobrainak avatóünnepségét Octavian Şchiau dékán nyitotta meg, a leleplezést Constantin Crişan, a municípiumi pártbizottság első titkára, a város polgármestere végezte, a tudósok emlékének legitimálását pedig Ioan Vlad egyetemi tanár, rektor vállalta magára.[240] Lucian Blaga mellszobrát **[513.]** ugyanott, a kar belső udvarán állították fel.

Alexandru Borza botanikus mellszobra **[498.]** a Botanikus kertben, az intézményalapító születésének 90. évfordulóján, 1977-ben lett felállítva. Constantin Daicoviciu történész, akadémikus, a dákoromán kontinuitás elméleti megalapozója mellszobrát **[501.]** 1979-ben avatták fel az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum előtti téren.

A kórházak, gyógyászati központok területén az iskola- és intézményalapító orvosokról emlékeztek meg. Iuliu Haţieganu orvosprofesszor halálának 10. évfordulójára, 1969-ben, az I. sz. Belgyógyászati Klinika mellszobrot **[452.]** állított. Az emlékülés keretében nevezték el a klinika Iuliu Haţieganu amfiteátrumát is. Az orvosprofesszornak a III. sz. Belgyógyászati Klinika folyosóján is emléket állítottak, a plakettet **[471.]** 1971-ben leplezték le. Ugyanitt leplezték le Octavian Fodor orvosprofesszor emléktábláját **[494.]** A Tüdőklinika 1973-ban vette fel Leon Daniello nevét. Udvarán a névadó, „a kolozsvári tüdőgyógyászati iskola megalapítója" mellszobrát **[478.]** állították fel.

A személyiségeknek állított emlékek fennmaradó hányadával azokat a helyeket jelölték meg, amelyhez alkotás vagy huzamosabb tartózkodás kötötte őket. Ioan Fadrusz (Fadrusz János) szálláshelyét, ahol „híres művének, Mátyás király lovas szobrának felállítása idején" **[451.]** lakott, 1969-ben jelölték meg.[241] Lucian Blaga „nagy író és filozófus" **[454.]**, Dominic Stanca „költő, prózaíró és színműíró" **[488.]** lakhelyein az 1960–1970-es években avattak emléktáblákat. Emléktáblákkal látták el a műtermet, ahol „kiteljesedett az alkotó erő", ahol Romul Ladea szobrász alkotott, **[460.]**, a helyet ahol Iuliu Moldovan „tanár, a nagy tudós, a

[240] Az adatok forrása: *Igazság*. 1976. dec. 21. XXXVII. évf. 301. sz. 2.
[241] A szálláshelyen a Mátyás szoborcsoport avatásával és a szobrász életével kapcsolatos fotómontázst is elhelyeztek a látogatók számára.

kolozsvári higiéniai és közegészségügyi oktatás létrehozója, az ASTRA utolsó elnöke" lakott **[493.]**, megjelölték Iuliu Haţieganu „egyetemi tanár, kiváló kórházi szakorvos, a belgyógyászat oktatásának megteremtője, az egyetemi sportmozgalom kezdeményezője" **[495.]** és Octavian Fodor „egyetemi tanár, kórházi szakorvos és tudós, a gyomor- és bélgyógyászat megalapozója" **[496.]** lakhelyeit, a házat, amelyben született és gyerekkorát töltötte Carol Popp de Szathmáry (Szathmáry Papp Károly) „a nagy festőművész", aki „Nicolae Grigorescuval együtt elkísérte a román hadsereget az 1877. évi háborúba. Munkáiban megörökítette a katonák hősiességét." (1981) **[508.]**. Ion Agârbiceanu mellszobrának **[457.]** lakhelyéhez közeli, 1970-es felállításával egy teret is kialakítottak, amely szintén a román író nevét viselte.

A színház és opera 1969-ben, az 50. évfordulón tartott nagyszabású ünnepségeket. Az eseményt és a felhalmozott kulturális tevékenységet emléktábla állítással is megünnepelték: „1919–1969. Tisztelet a kolozsvári Nemzeti Színház és a Román Opera művészeinek, akik ötven éven át hűséggel szolgálták a román művészet és műveltség ügyét. Kolozsvár, 1969 novemberében" **[453.]**.

Két irodalmi termék létrejöttének, illetve a szerkesztőségeik helyszíneinek állítottak emléktáblákat. Az 1970-es években a 20. század eleji román sajtótermék létrejöttét emelték ki: „Ebben az épületben volt 1903 és 1913 között a *Răvaşul* című, dr. Ilie Daianu (1868–1956) közíró által vezetett népszerű hetilap szerkesztősége. 1903. szeptember 3-án a lap szerkesztősége Ion Luca Caragialét (1852–1912) fogadta." **[462.]**. (Az emléktáblát később lecserélték, az újabb, tömörebb szöveg az író látogatásának helyszínére helyezte a hangsúlyt: „Ebben a házban látogatta meg 1903-ban a *Răvaşul* szerkesztőségét Ion Luca Caragiale." **[506.]**.) A *Korunk* folyóirat egykori szerkesztőségének és szerkesztőjének kétnyelvű emléktáblát állítottak. A szerkesztő születésének 80. évfordulóján, 1971-ben leleplezett magyar szöveg: „GAÁL GÁBOR/ 1891–1954/ A JELES ESZTÉTA, A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZT,/ EBBEN AZ ÉPÜLETBEN SZERKESZTETTE/ A „KORUNK" CÍMŰ MARXISTA FOLYÓIRATOT." **[466.]**.

1971-ben „a kolozsvári tanítóképző líceum" fennállásának 100. évfordulóján helyeztek el emléktáblát egy pedagógiai líceumban **[468.]**. Az iskola a centenárium alkalmával felvette a Gheorghe Lazăr Pedagógiai Líceum nevet, az ünnepségen leleplezték a névadó mellszobrát is **[469.]**.

A korszak egyik leghangsúlyosabb szoboravató ünnepsége 1973. június 30-án, a Tanítók Napján zajlott. A BBTE főépülete előtt – az időközben elköltöztetett kapitóliumi farkas szobra **[437., 477.]** helyén – felállították az Erdélyi Iskola kulturális mozgalom szereplőinek – Samuil Micu, Gheorghe Şincai és Petru Maior – szoborcsoportját **[476.]**. A román felvilágosodás képviselői a római eredet hívei voltak, a latin ábécé meghonosítói, a *Supplex Libellus Valachorum*, az erdélyi román nemzet elismerését és jogegyenlőséget kérő 1791–1792-es petíció megfogalmazói. Az emlékállítás a román történelem és kultúra manifesztációjaként is értelmeződött. A tér, amelyben helyet kapott és amelyet alakított a román értelmiségiek emlékezete, a többszázados iskolák és egyetem erdélyi (magyar) centruma volt. Az avatás kiemelt időpontja (Tanítók Napja) a tér megválasztását legitimálta. Az esemény a megyei és municípiumi pártbizottság vezetőinek, az Államtanács alelnökének, az egyetem elöljáróinak, tanszemélyzetének és hallgatóinak, a helyi tudományos és művelődési élet prominenseinek részvételével zajlott. Remus Bucşa, a municípiumi pártbizottság első titkára, a város polgármestere megnyitója után Ştefan Pascu rektor a

megemlékezett események alapnarratíváját a (román) nemzeti egységesítési törekvések szemszögéből mutatta be. A szoborcsoportot a polgármester adta át.[242]

A kolozsvári vasútállomás átadásának 100. évfordulóján (1970) emléktáblát avattak **[458.]**.

6.3.3. Az egyházi keretben szerveződő emlékezet

Az egyházi keretben szerveződő, a templomok teréhez rendelt emlékezet a korábbi perióduséhoz hasonlóan sajátos, a közösség és a tagok eseményeire és megvalósításaira vonatkozó tartalmak megjelenítését jelentette.

Az evangélikus templomban a reformáció 450. és az aktuális restaurálás emlékezetére helyeztek el magyar és német emléktáblákat **[440., 441.]**. A magyar szöveg: „A TEMPLOM BELSEJÉT/ MEGÚJÍTOTTA A GYÜLEKEZET/ A REFORMÁCIÓ/ 450. ÉVES JUBILEUMÁRA/ 1967. ÉV ŐSZÉN." **[440.]**.

Az unitárius templom felújítása az egyház alapításának évfordulójára készült: „AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ/ ALAPITÁSÁNAK/ 400. ÉVFORDULÓJÁRA/ MEGUJITOTTA/ AZ ÁLLAM SEGITSÉGÉVEL/ A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS/ EGYHÁZKÖZSÉG/ 1968-BAN" **[443.]**. Ez alkalomból a templomépítés 1796-os (festett) feliratát **[180.]** is újrafaragták **[443.]**, illetve Dávid Ferenc vallásalapító emlékkövét is gondozták, új talapzatra helyezték **[243.]**.

A város első görög katolikus templomán elhelyezett emléktábla az egyházközség többévszázados jelenlétére utalt: „Bob történelmi emlékmű templom. 1800–1803 között Ioan Bob balázsfalvi püspök építtette az »Úr feltámadása« tiszteletére." **[463.]**. A templomkerítésre Veronica Micle költőnő és Ştefan Micle egyetemi tanár esküvőjének lecserélt emléktábláját állították **[504.]**. A templom 1981-es – ortodox – újraszentelésekor[243] egy újabb emléktáblát is avattak: „Adománylevél. Ezt a templomot Isten segítségével, mint a kolozsvár-napocai Urunk feltámadásának kegytemplomát 1981. február 22-én újraszentelte: Î.P.S. Teofil Herineanu ortodox kolozsvári érsek, az őt körülvevő papi gyülekezet és nagyszámú hívő jelenlétében, a jó hívek és az egyházmegye és egyháztanács tagjainak áldozatkészségéből 1970 és 1980 között, Toacsen Petre-Gorj plébános és Suciu Gheorghe pap lelkészsége alatt tartó megerősítő munkálatok, külső helyreállítás, a freskók és az ikonosztáz megtisztítása és restaurálása befejeztével. „»Vésd be Uram, az Élet könyvébe ennek a szent hajléknak az összes adományozóit, jótevőit, az érte fáradozókat és áldozatot hozókat.«" **[509.]**.

A kolozsmonostori egykori görögkeleti, most ortodox templom bejáratánál elhelyezett a templomtörténet az 1950–1961 között a felépítéshez hozzájáruló egyháztanácsosokat, az 1973–1974-es felújítási munkálatokat végeztető és irányító egyháztanácsosokat és stavrofor esperest, illetve a templom javára adakozókat és jótevőket nevesítette **[484.]**. A kardosfalvi ortodox templom helyreállítását 1984-ben fejezték be „a plébánia híveinek és más jóakaróknak anyagi támogatásával Î.P.S. Teofil Herineanu érsek áldásával, Traian Man esperes, Ioan Suciu plébános és Traian Abrudan gondnoksága alatt." Az emlékiratot vallásos formulával zárták: „Áldd meg és szenteld meg, Uram, azokat, akik szeretik a Te Házad ékességét." **[510.]**.

[242] Az adatok forrása: *Igazság*. 1973. júl. 1. XXXIV. évf. 154. sz. 1.

[243] A Román Görög Katolikus Egyház 1948-as betiltása után annak javait államosították, illetve a Román Ortodox Egyháznak adták át.

A szentpéteri római katolikus restaurálóinak nevét 1977-ben örökítették meg **[497.]**. A belvárosi ferences templom felújításának tényét és folyamatát a „Renovatum/ 1975–1985" felirattal jelezték **[511.]**.

Az 1980-ra befejezett kerekdombi református templom bejáratánál az alapkövet leplezték le, amely a templomépítés folyamatát 1940 és 1980 között tartotta számon **[502.]**.

Az evangélikus templom szentélyéhez közel eső falszakaszon helyezték el 1987-ben az egyházi vezető emléktábláját: „D[octor honoris causa]. ARGAY GYÖRGY/ 1893–1977/ PÜSPÖKRE ÉS LELKIPÁSZTORRA/ EMLÉKEZIK HALÁLÁNAK 10. ÉV-/ FORDULÓJÁN AZ EGYHÁZKERÜLET/ ÉS A KOLOZSVÁRI EGYHÁZKÖZSÉG" **[514.]**.

A zsidó deportáltak emlékezetét szintén egyházi keretben szervezték. A neológ zsinagógát 1974 júniusától a Deportáltak Emléktemplomának/Emlékezés Zsinagógájának nevezték el (újra). A vallásos hely átértelmezését a deportálás 30. évfordulójára a homlokzaton elhelyezett román és héber nyelvű emléktáblák is jelezték. A román verzió fordítása: „E szent hely a Deportáltak Emléktemploma, az 1944-ben Észak-Erdélyből elhurcolt és a fasiszták által a haláltáborokban kivégzett zsidók emlékének van szentelve. Vértanúságukat soha nem fogjuk elfeledni." **[480.]** A héber nyelvű szöveg tartalma kissé eltér ettől, tartalma a zsidó vallási közösség számára értelmezhetőbb: „Ez a szent hely, a mai naptól, (5)734. év Sziván hónap 12-től [1974. június 2-től] az Emlékezés Zsinagógájának neveztetik, emlékére azoknak a szent közösségeknek és sok ezer zsidónak, akik az észak-erdélyi soa [holokauszt] áldozatai lettek, akiket gettóba zártak, és a fasiszták elpusztítottak. Emlékezz Izráel népe, és ne felejts!" **[481.]**.

A zsinagógában elhelyezték a közösség- és kultúraszervező Brief Dávid emléktábláját is, „aki az e templom melletti zsidó iskola oktatójaként évtizedeken át jelentős mértékben járult hozzá a zsidó ifjúság tanításához, és aki megszervezte a kolozsvári Goldmark Filharmóniát is" **[503.]**.

6.3.4. A korábbi reprezentációk sorsa

Az új, a kommunizmus alatt felépített és felépülő múlt természetszerűen más perspektívát érvényesített. Az ezzel összeférhetetlen tartalmakat a felejtés gesztusával törölték ki, számolták fel a nyilvános terekből.

Az egyes épületek emléktábláinak eltávolítása egyéni döntés vagy utasítás alapján történt. 1987-ben egy lakóház lebontásával – természetes gesztusként – annak építési tábláját is eltávolították **[235.]**. Más esetben a magyar személyiségeknek állított emléktáblát az új román háztulajdonos vette le **[289.]**. 1980-ban a román iskolaigazgató utasítására semmisítették meg az I. világháborúban elesett magyar tanárok és diákok emléktábláját **[348.]**. 1986-ban – a korjelzés középkori szokása szerint – a magyar uralkodók (Báthori Kristóf erdélyi vajda és a székelyek ispánja, Rákóczi György erdélyi fejedelem) neveit tartalmazó 16–17. századi építési emléktáblákat **[54., 100.]** a Tanácsháza lépcsőfordulójából kibontották és az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtárában helyezték el.

Donát 18. századi szobrát **[179.]** 1971 augusztusában ledöntötték, majd pár év múlva helyreállították. Rákóczi György megsebesülésének városszéli emlékoszlopát **[226.]** 1977-ben, az út szélesítésekor bontották el, illetve használták fel a védőtöltés építéséhez.

A kommunizmus idején állított Liszt Ferenc-emléktáblát **[420.]** 1985 körül, George Vîlsan emléktábláját **[423.]** pedig 1987-ben vették le.

Az eltávolított vagy felszámolt emléktáblák és szobrok többsége a (magyar) monarchia eseményeit és személyiségeit örökítette meg. A munkásosztályra épülő államrendszer és egyre

nemzetibb ideológiája számára kompromittáló volt a felsőbb osztály jelenléte a kollektív emlékezetben. Az új történelemképben a (magyar) királyság intézményének negatív szerep jutott.

6.4. Összegzés

A szocialista-kommunista korszak nem tekinthető egységesnek, különféle töréspontok, társadalmi és politikai változások tagolják. Ennek értelmében a kimutatható korszakhatárok mentén tagoltam az anyag bemutatását és értelmezését.

1945–1948

Az 1945–1948 közötti időszak emlékállításaira a társadalmi-politikai átmenet, váltás nyomta rá bélyegét. Egyrészt megtörtént az előző hatalmi rendszer emlékezetének a nyilvánosságból való leépítése, másrészt – a rövid ideig még tartó román királykultusz felszámolása mellett – a háború győzteseinek és az igaz ügyért elesett áldozatok emlékezetének térbeliesítése. A társadalmi kizsákmányolás ideológiájára építkezve elkezdődött a munkásosztály társadalmi kategóriájának és emlékezetének emancipálódása. A társadalomnak erre a rétegére építkező új hatalmi rend számára a munkásosztály korábban üldözött személyiségeinek emlékezete a politikai és ideológiai legitimitást biztosította. Ez a megerősödő rendszer ugyanakkor felépítette az imperialista érdekek ellen illegalitásban harcoló kommunista hős és áldozat alakját is.

Úgy tűnt, az új ideológia fel tudja oldani az etnikai konfliktusokat a nyilvánosság szintjén. A háború utáni kommunista ideológiában feloldódni látszottak a nemzeti ideológiák. Egyfajta román–magyar paritásosság érvényesült: kétnyelvű utcanévtáblák jelentek meg, magyar és román hősöket, személyiségeket jelenítettek meg a névadásban és az emlékállításban. A korábbi (magyar) rendszer nyomainak felszámolását az imperializmusellenességgel, a burzsoázia szükségszerű eltávolításával kommunikálta le az új elit. Az újabb emlékállítások (a háború és a munkásosztály hősei) pedig az ideológiában közös érdekeknek szem előtt tartásával történtek.

A korszak 18 emlékállítását áttekintve az tapasztalható, hogy az emléktáblák és emlékművek nyelvi spektruma szélesedett: 7 román, 3 magyar, 2 orosz, 1 orosz–román–magyar, 1 román–magyar, 2 héber–román, 1 héber–magyar, 1 héber. Megjelent egy új nyelv a publikus térben, az orosz, amely a „felszabadító” hadseregnek állított emlékműveken jelent meg. A nyelvhasználatról etnikai dominanciára következtetni helytelen volna, mivel egyrészt éppen az orosz, másrészt a (magyar?) zsidóság emlékállításaiban használt héber és román nyelvek nem az egyes etnikumokat fedik.

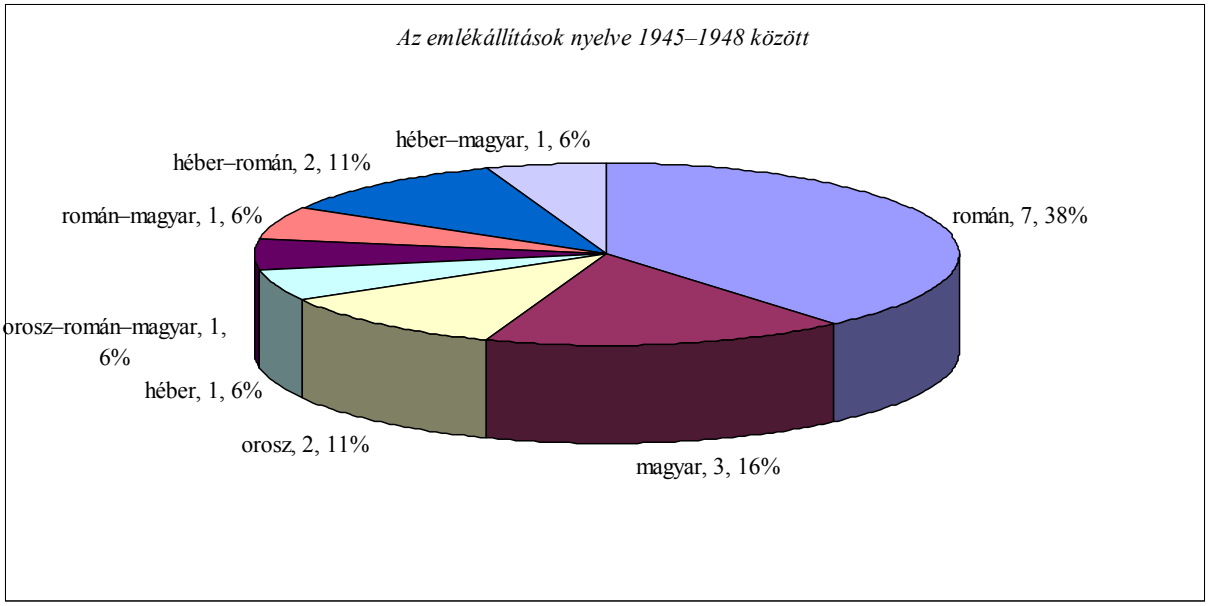

(Az események megörökítése)

Az események megörökítésének regisztrált motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 4, a másodikba összesen 16 emlékállítás tartozik. A domináns motívumok ebben a korszakban egyértelműen a közösségi eseményeknek történő emlékállítások voltak.

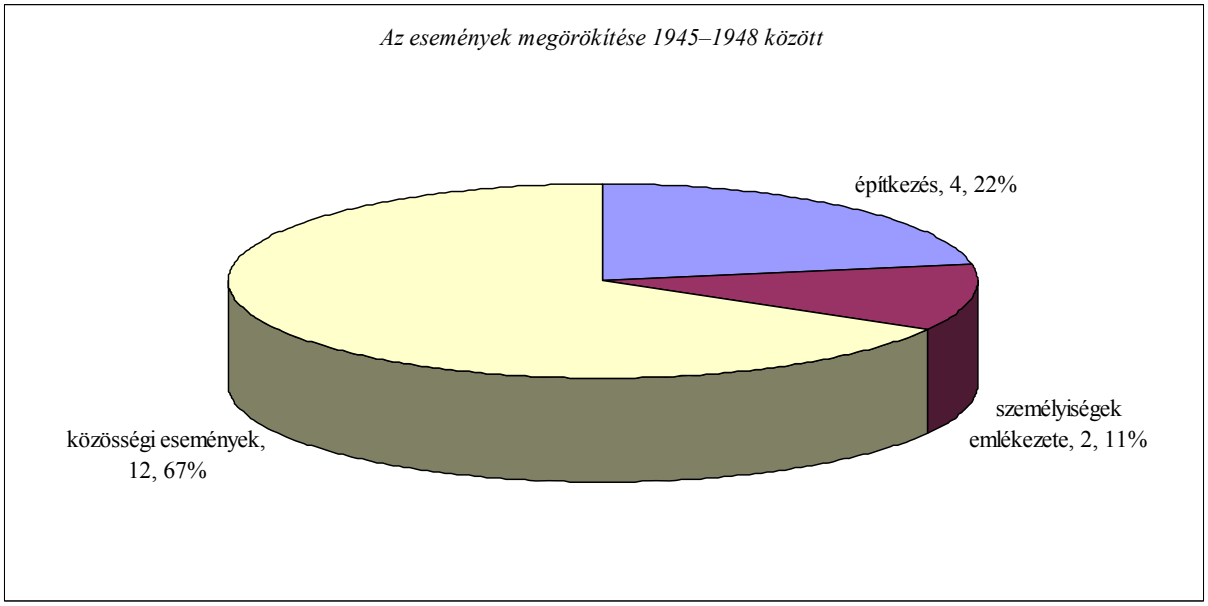

(Az emlékállítások tartalmi motívumai)

A 4 építkezéssel kapcsolatos emlékállításnál a társadalomra utaló motívumok megoszlása, előfordulása a következő: az építők, tervezők (1), az építtetők (2), anyagi áldozat (3), az építkezés külső körülményei (3), elöljárók, vezetők (2).

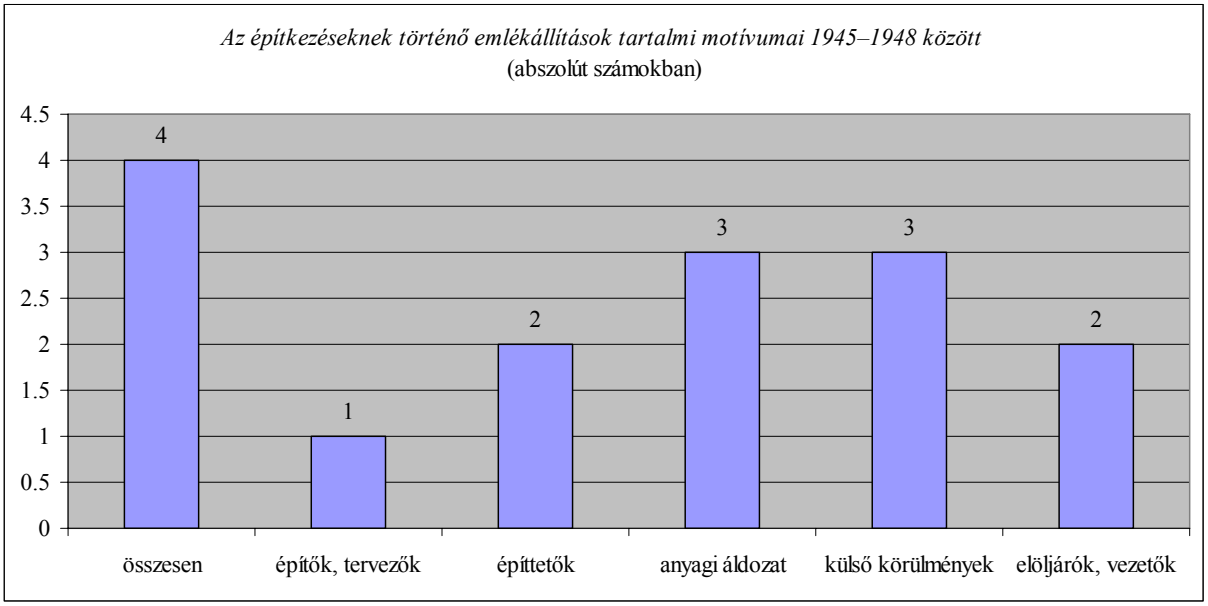

Két esetben állítottak emléktáblát személyiségeknek. A személyiségek kultuszának tartalmi motívumai: a személyiség születési helye vagy lakóhelye (1), halálának helye (2), nemzeti, politikai vagy ideológiai teljesítménye (2), illetve hősiessége (2).

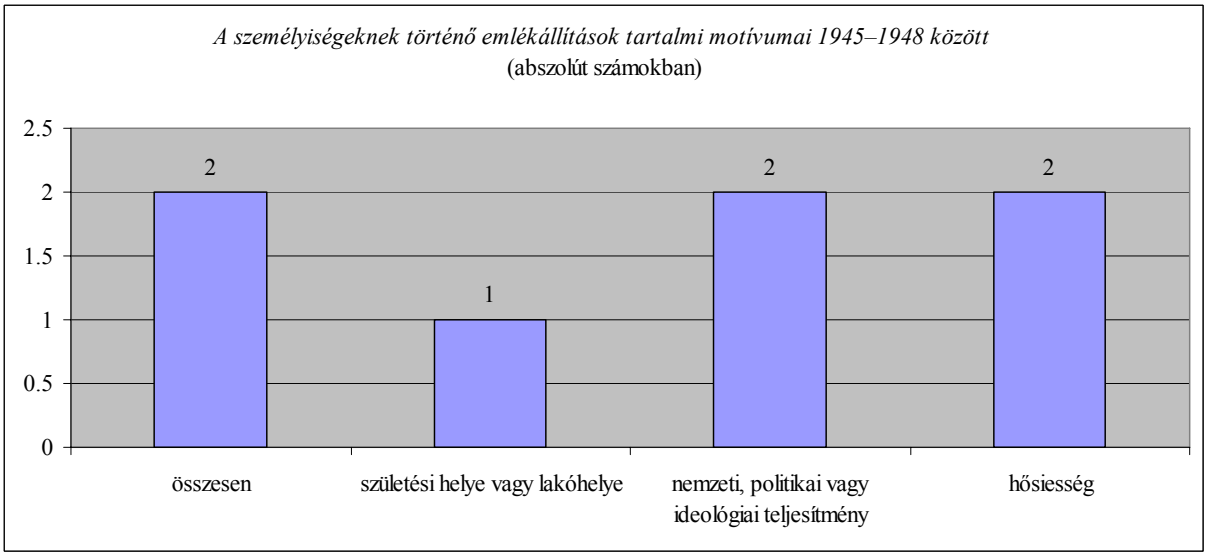

A közösségi eseményeknek történő emlékállítások tették ki a megemlékezések legnagyobb hányadát. Ide 12 emlékállítás sorolható, amelyeknek tartalmi motívumai a következők: az esemény székhelye, lezajlásának helye (1), háború vagy háborús veszteség (12), illetve hősiesség (4).

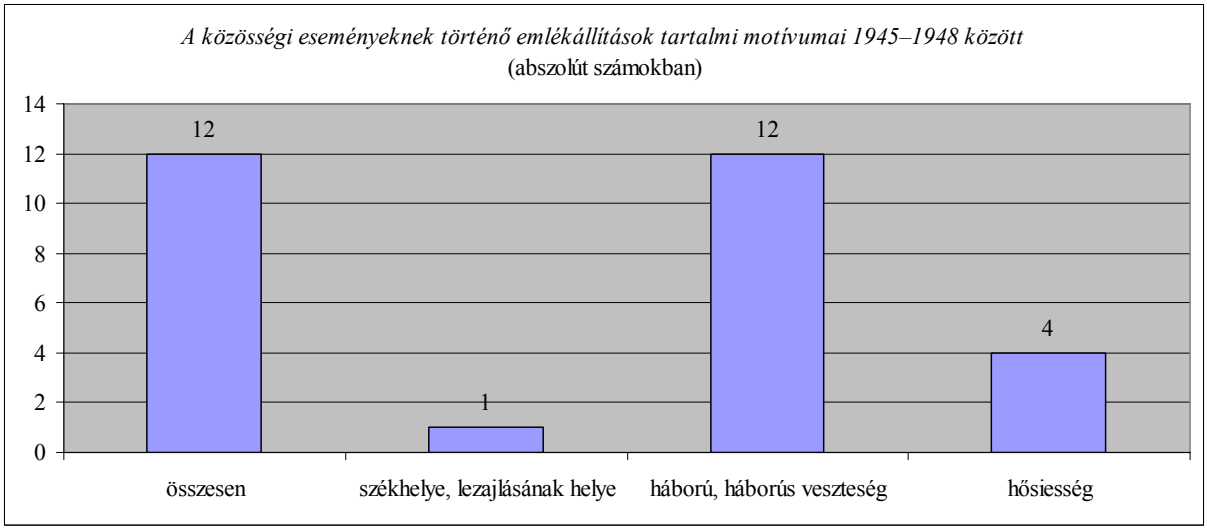

(Az emlékállítások helye)

Az emlékezés helyét tekintve a 18 emlékállítás 10–8 arányban a zárt–nyilvános terekben található. A zárt tereket a templom- és zsinagógabelsők (8), hivatalos intézmény (1) és magánház (1) jelentették. A nyilvános térrészekhez a hivatalos intézmény, középület (1) és magánház homlokzata (1) és a terek (6) tartoztak.

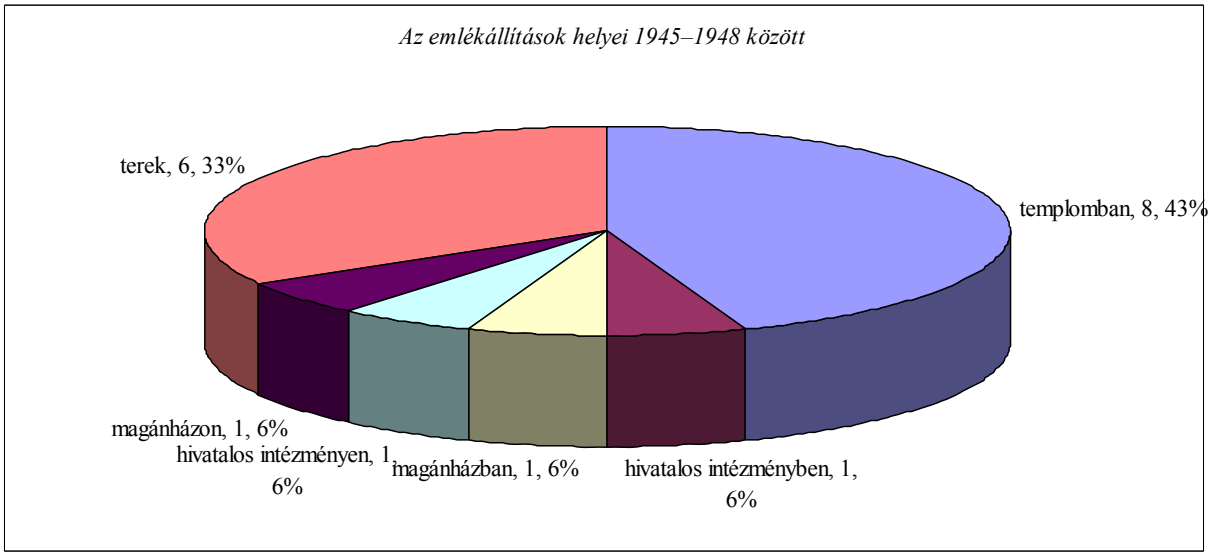

Az emlékállítások nagyobb része tehát a zárt terekbe került. Ha figyelembe vesszük az emlékállítások etnikai vonatkozását, azt tapasztalhatjuk, hogy a román emlékállítások nagyrésze a nyilvánosságot foglalta le a maga számára, a magyar emlékállítások egyenlően oszlottak meg a két tértípus között, a zsidó emlékállítások döntő többsége pedig a zárt, etnikailag homogén térben (zsinagóga) zajlott. A nyilvánosságbeli dominancia a román és/vagy politikai elit emlékállításait jellemezte.

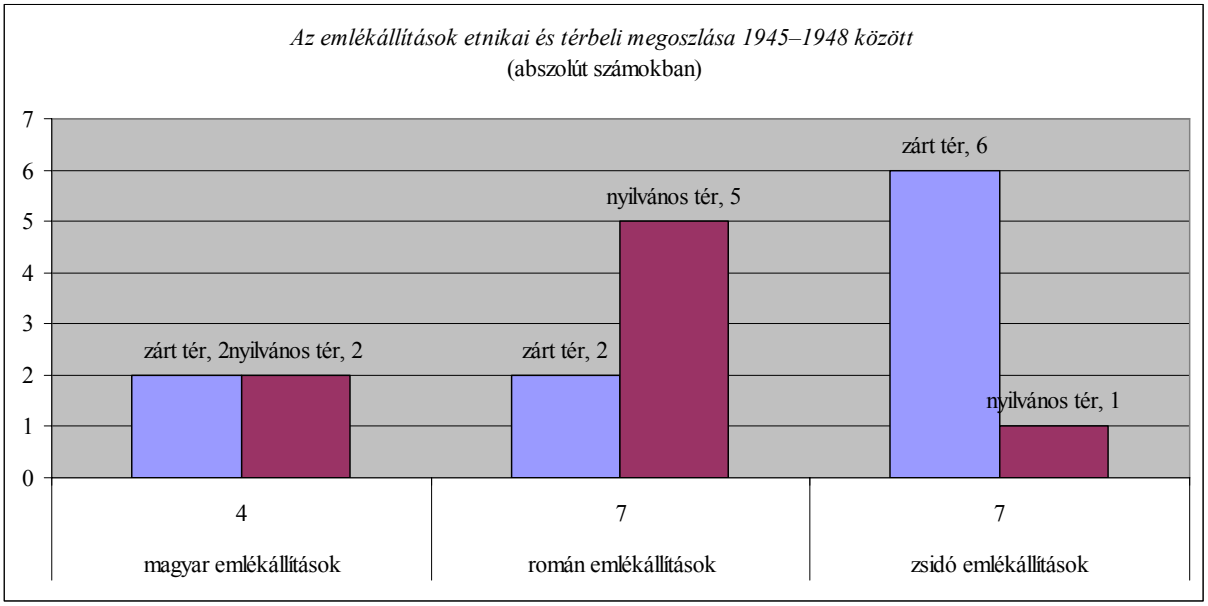

(Az emlékállítók)

A megszövegezés csak egy esetben említi az emlékállítót (egy magánszemélyt), 17 esetben anonim marad. Az anonim kategória az emlékállítás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, megfejthető; a névtelenség a következő kategóriákra bontható: a város (9), intézmények (egyház, hitközség) (8).

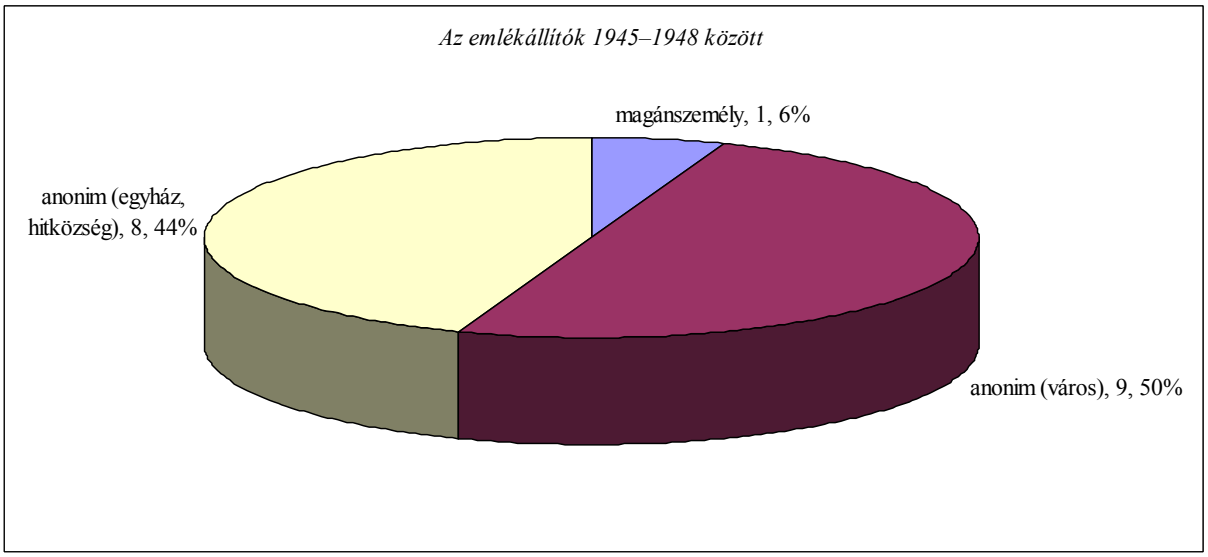

1948–1965

Az 1948–1965 közötti, a város legszélesebb nyilvánosságában zajló emlékállítások a kommunizmus ideológiáját, a szocialista államrendszer kiépítését és fenntartását szolgálták. Ebben a korszakban térbeliesítették a munkás szakszervezetek és a kommunista párt, a (véres) munkássztrájkok és az illegális pártgyűlések, a munkáshősök és kommunisták emlékezetét. Az emlékeztetők egyrésze (főként az 1950-es évek végéig) magyar és román nyelven is megfogalmazta a munkásság és a párt történetét, mindezt az internacionalizmus eszméjének értelmében, amely nem az etnikai vonatkozásokra, hanem a társadalmi csoporttudatra (paraszt,

munkás, proletár) helyezte a hangsúlyt. Az 1950-es évek végétől azonban ez a paritásosság megbomlani látszott.

A korszak azon emlékállításai, amelyek a tudomány és a művészet személyiségeit emelték ki, az 1950-es évektől kezdődően egyre inkább a román nemzeti teljesítmény felmutatását célozták meg.

Az egyházi keretben, a templomok falain, illetve belsejében lezajlott megemlékezések a vallások alapján elhatárolható közösségek történetét, a közösséget formáló eseményeket mutatták be.

Ugyanide tartozik a kétnyelvű utcanévtáblák 1964-es lecserélése románra, illetve megváltoztatása. A csere magyar személyiségek felejtését is jelentette: a Kodály Zoltán utcából Sinaia (Szinaja) lett, a Berde Mózesből Frederic Joliot Curie, a Bethlenből Făcliei (’Fáklya’), a Wesselényiből Potaisa, a Jókaiból Napoca, a Kőrösi Csomából Dornei, a Széchenyiből Zărneşti (Zerneháza), a Mikes Kelemenből Croitorilor (’Szabó’), az Erkelből Macului (’Mák’) a Vasvári Pálból Siretului (’Szeret’), a Fadrusz Jánosból Petroşeni (Petrozsény), a Fazekas Mihályból Zambilei (’Jácint’), a Toldi Miklós térből 1907 tér stb. lett.

A 1945-től létező magyar és/vagy román zsidó kommunista személyiségekről elnevezett utcák nevét is megváltoztatták ebben a korszakban. Ennek magyarázata a korszak egyre antiszemitább (kommunista) politikájában keresendő. A névváltások a következők: az Olga Bancic utcából Brateş, az Antal Márkból Inului (’Len’), az Elena Pavelből Ceahlău (Csalhó), a Kovács Katona Jenőből Ştefan Mora, a Szabó Ervinből Porţelanului (’Porcelán’), a Bernát Andorból Topliţa (Maroshévíz), a Roza Luxemburgból Lotrului stb. – és ugyanide sorolhatóan a Deportaţilor/ Deportáltak útjából Oaşului (Avas) út – lett. Megemlíthető más kommunista személyiségek utcanevének cseréje is: a Filimon Sîrbu utcából Deva (Déva), az Ilie Pintilie utcából Vrancea (Vráncsa), illetve Poenaru Petrache utcák lettek stb.

A névváltoztatások során a kolozsvári terek „deszovjetizálása” is megtörtént: a Jdanov/ Zsdánov tér 1 Mai (Május 1) lett, a Malinovschi/ Malinovszki tér Victoriei (’Győzelem’), a Dimitrov tér Muzeului (’Múzeum’), a Stalingrad/ Sztálingrád utca Cetăţii (’Vár’), a Chirov/ Kirov utca Semenicului (’Szemenik’), a Miciurin/ Micsurin utca Horticultorilor (’Kertész’), a Popov utca Şoimului (’Sólyom’), a Stahanov/ Sztahanov utca Venus (Vénusz) stb. lett.

(Nyelv)

A korszakból 54 emlékállítást tartok nyilván, amelyek a következőképpen oszlanak meg: 35 román, 5 magyar, 3 magyar és román (külön-külön elkészített emléktáblák), 4 magyar–román (ugyanazon emléktáblán), 3 latin és 1 héber–román. Ebből a statisztikából az emléket állító etnikumokra vonatkoztatható messzemenő következtetéseket levonni problematikus, mert az emlékállítás nyelve nem az etnikumot fedi minden esetben, illetve a megemlékezett esemény vagy kiemelt személyiség sem köthető minden esetben a nemzeti történelemhez. Az azonban a számszerűsítés mellőzésével kijelenthető, hogy a román nyelvi/etnikai dominancia érvényesült a korszakban.

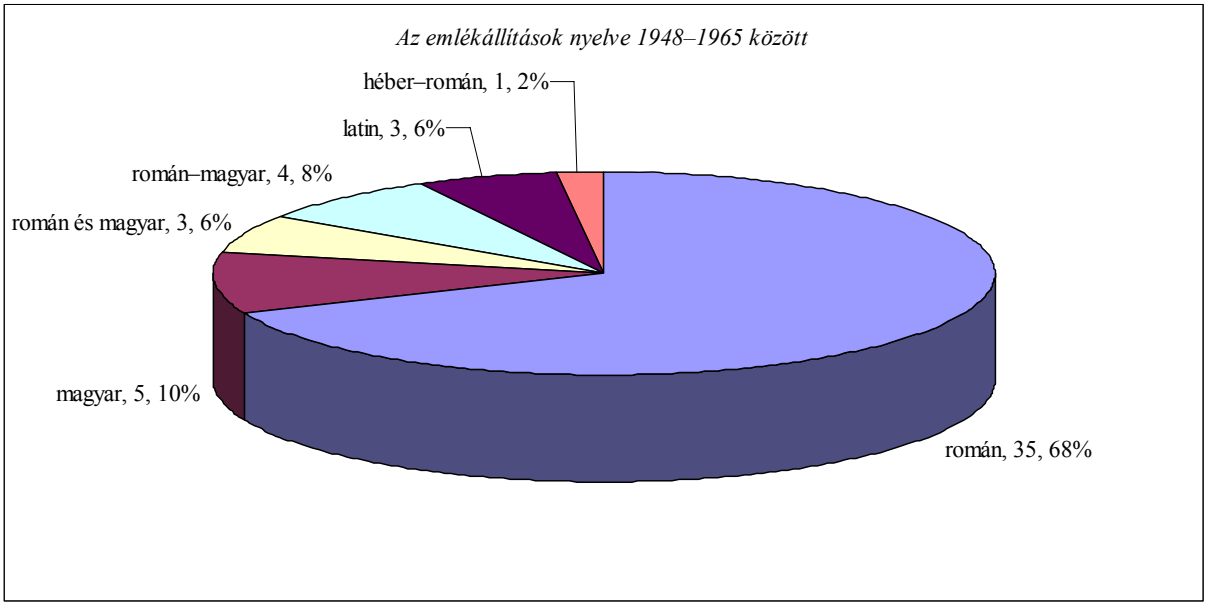

(Az események megörökítése)

Az események megörökítésének regisztrált motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 6, a másodikba összesen 48 emlékállítás tartozik. A domináns motívumok ebben a korszakban egyértelműen a személyiségeknek és a közösségi eseményeknek történő emlékállítások voltak.

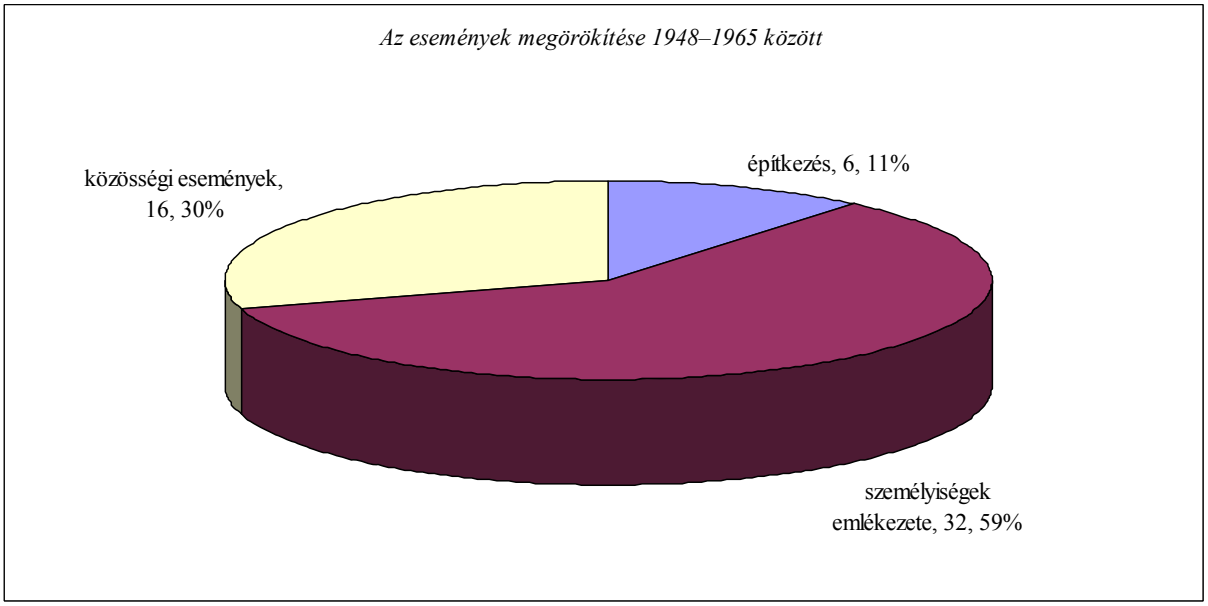

(Az emlékállítások tartalmi motívumai)

A 6 építkezéssel kapcsolatos emlékállításból egy nem tartalmaz társadalomra utaló motívumot. 5 esetben viszont a társadalomra utaló motívumok megoszlása, előfordulása a következő: az építők, tervezők (1), az építtetők (5), anyagi áldozat (3), az építkezés külső körülményei (2), elöljárók, vezetők (4).

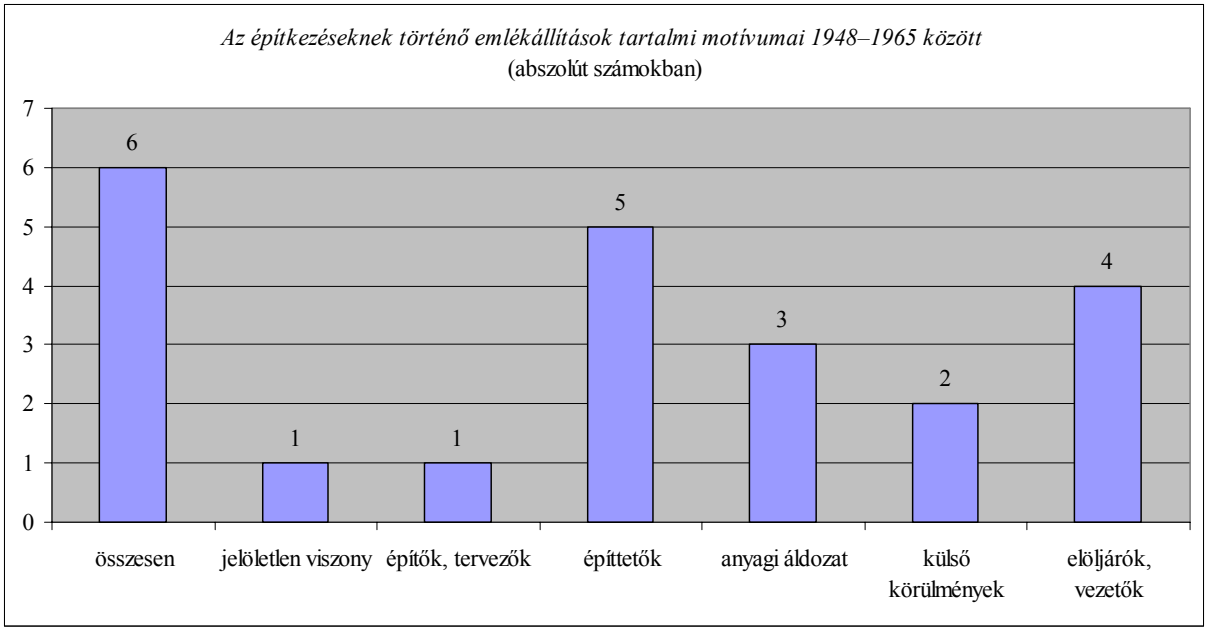

32 esetben állítottak emléktáblát személyiségeknek, ez volt a korszak legdominánsabb megemlékezés-típusa. 13 esetben a megszövegezés nem indokolta meg az emlékállítást. 19 esetben motivált volt a megemlékezés, amely a személyiségek kultuszának következő tartalmi motívumai köré szerveződött: a személyiség születési helye vagy lakóhelye (14), halálának helye (1), tudományos vagy művészeti teljesítménye (13), nemzeti, politikai vagy ideológiai teljesítménye (6), hősiessége (6), évfordulója (4), illetve anyagi áldozata (1). A tudományos vagy művészi teljesítményre való hivatkozás a kommunizmusnak ebben a korszakában jelent meg.

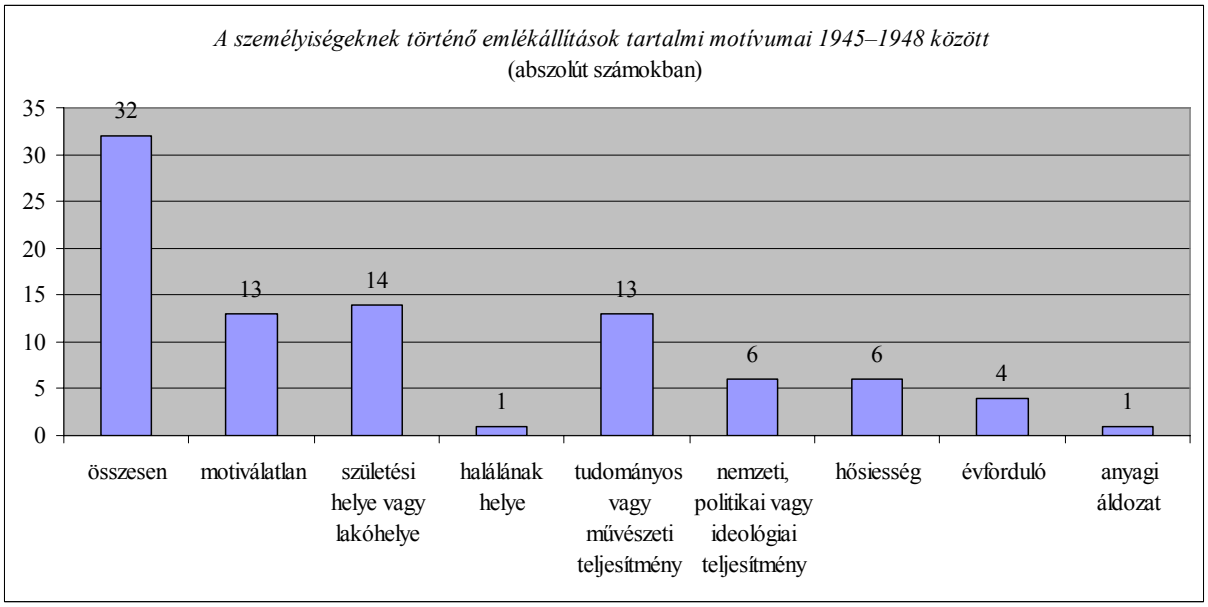

A közösségi eseményekhez 16 emlékállítás sorolható, amelyeknek tartalmi motívumai a következők: az esemény székhelye, lezajlásának helye (11), háború vagy háborús veszteség (5), sztrájk, mozgalom (5), hősiesség (6), évforduló (6), illetve alapítás (1).

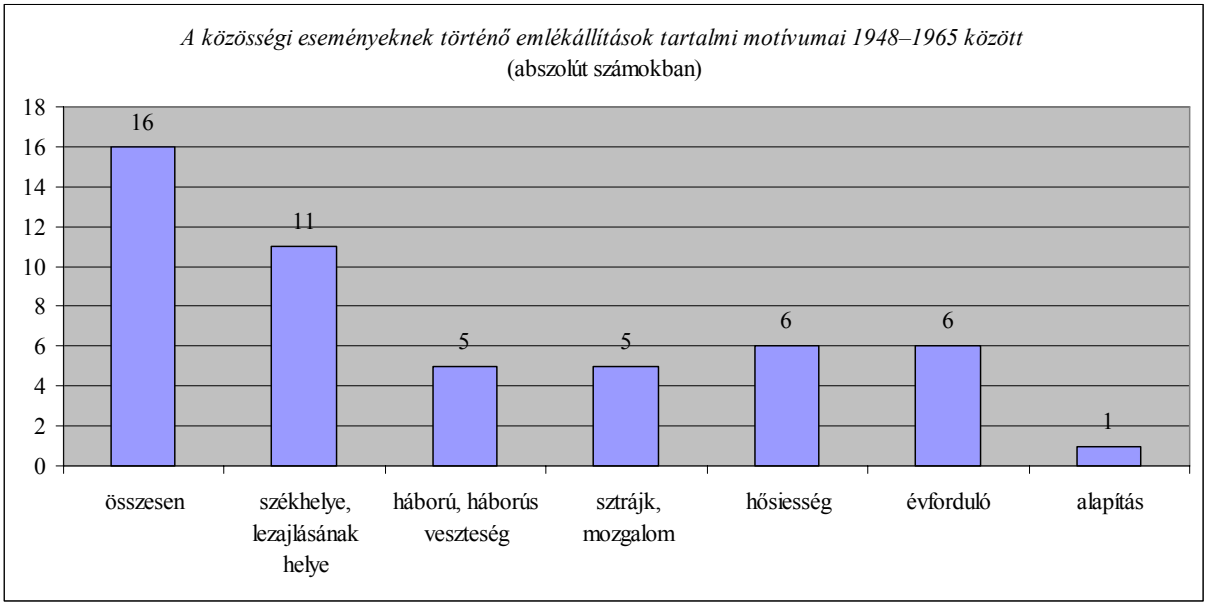

(Az emlékállítások helye)

Az emlékezés helyét tekintve az 54 emlékállítás 24–30 arányban a zárt–nyilvános terekben található. A zárt tereket a templom- és zsinagógabelsők (9), a hivatalos intézmények (14) és magánház (1) belső terei jelentették. A nyilvános térrészekhez a templom külső része (1), a hivatalos intézmények, középületek (5) és magánházak homlokzata (18) tartoztak. A kommunizmusnak ebben a korszakában történt egy hangsúlyos elmozdulás a nyilvános térépítési gyakorlat felé.

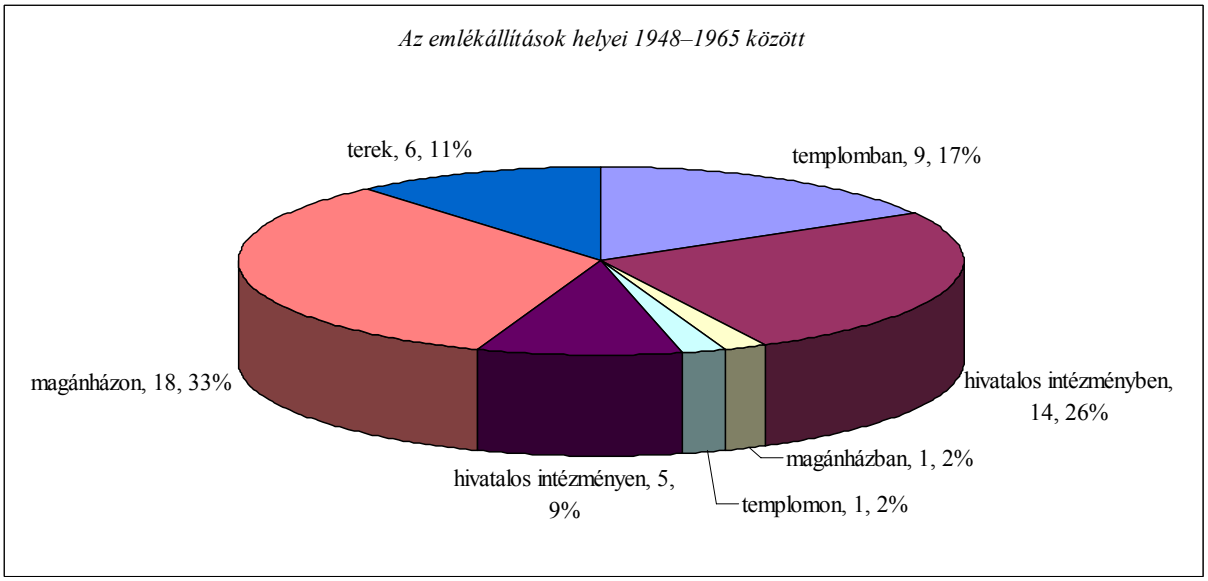

Ha figyelembe vesszük az emlékállítások etnikai vonatkozását, azt tapasztalhatjuk, hogy a román emlékállítások nagyrésze a nyilvánosságot foglalta le a maga számára, a magyar emlékállítások pedig többnyire a zárt térben kaptak helyet. A nyilvánosságbeli dominancia a román és/vagy politikai elit emlékállításait jellemezte.

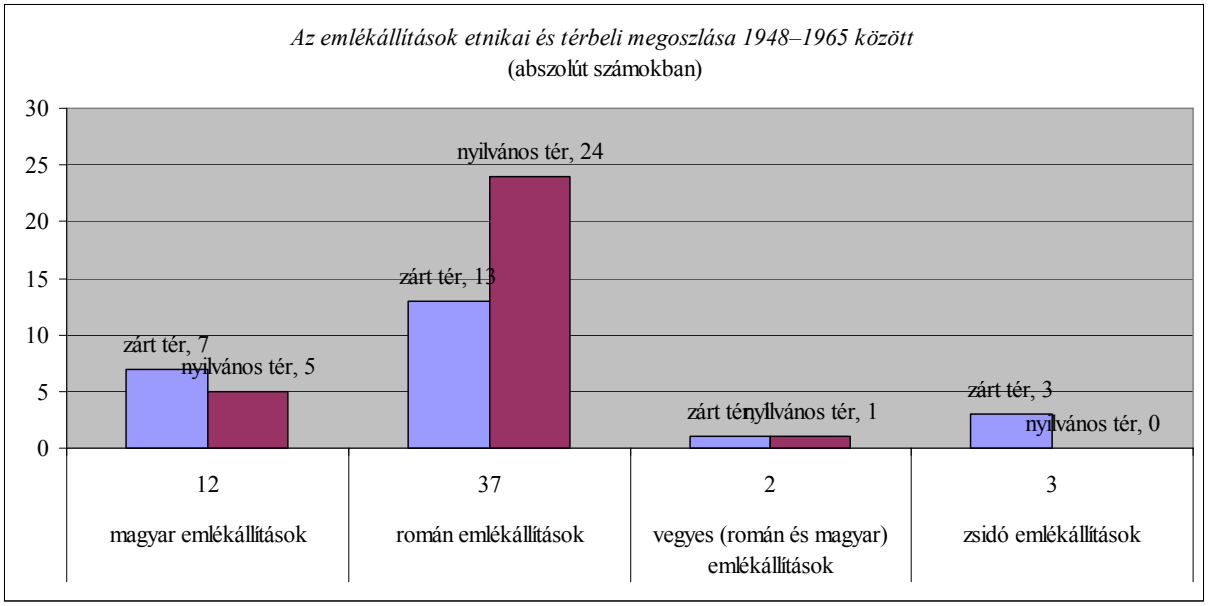

(Az emlékállítók)

A megszövegezés 7 esetben említi az emlékállítót, 47 esetben az emlékállító anonim marad. A város és magánszemély 1-1 alkalommal, intézmény pedig 5 alkalommal szerepel. Az anonim kategória az emlékállítás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, megfejthető; a névtelenség a következő kategóriákra bontható: város vagy városi vezetőség (27), intézmények (egyház, hitközség, oktatási intézmény) (19), illetve magánszemély (1).

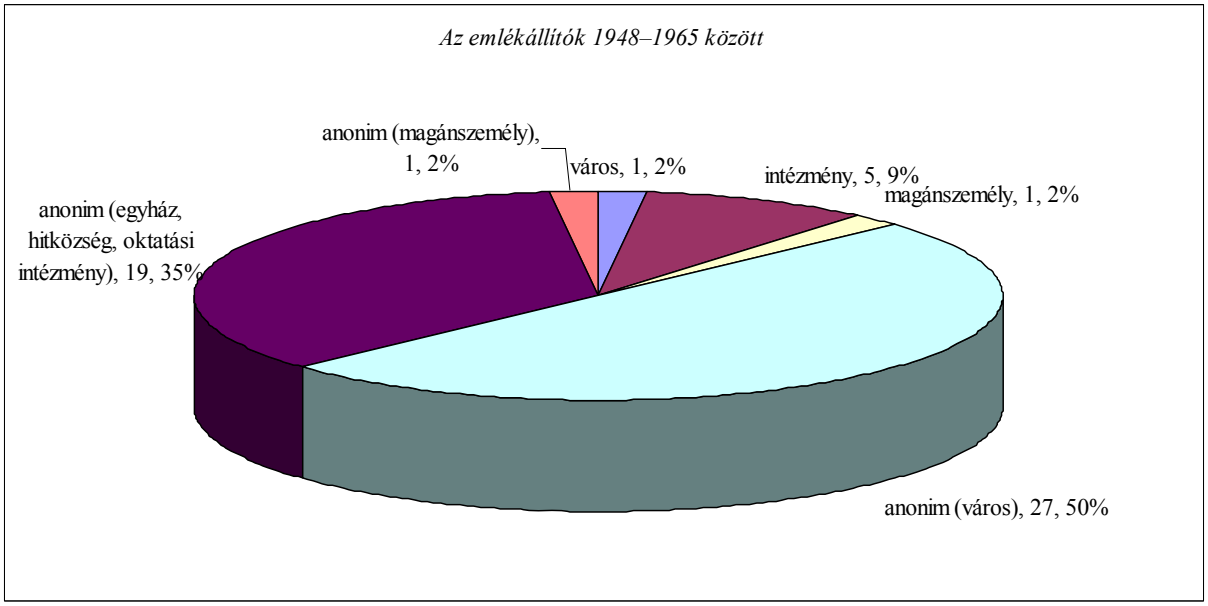

1965–1989

Az 1965 utáni emlékállításokra – az 1972-ig tartó liberalizáció egyes eseményeit leszámítva – a nemzeti kommunizmus ideológiája nyomta rá bélyegét. A nyilvános tér nemzetiesítése a román történelmi események és személyiségek emlékezetének térbeliesítésével történt meg.

A korszakban folytatódott az előző korszakok kommunista imázsépítési törekvése: munkáshősök, antifasiszták, illegális kommunista tevékenységek emlékezetének szervezése. Az emlékállítások a rendszeralapító események (augusztus 23., december 30.) kerek évfordulóin történtek.

Az 1970-es évektől egyre erőteljesebbé vált a sztálini szocializmust váltó nemzeti szocializmusnak a múltteremtési és múlthasználati gyakorlata. A román nemzeti múlt megteremtésének szándékával – az etnikai irányultságból adódóan – az egyoldalú és kizáró diskurzusok mentén építették fel a társadalmi teret. Ehhez felhasználták, illetve megalkották a történelmi (és politikai), a kulturális (és társadalmi) eredetmítoszokat.

A történelmi múlt konstruálása, a történelmi múltnak történő emlékállítások a román nemzet genealógiáját és emancipálódását mutatták fel. A latin eredetre, a latinitásra történő utalás az összrománság kulturális és nemzeti összetartozásának eszméjét fedte le. A történelmi eredetmítosz mellett a politikai eredetmítoszok az aktuális rend folytonosságát vetítették vissza a múltba. Ez a politikai folytonosság abból az elképzelésből táplálkozott, hogy – az egykori Dácia helyén – Erdély, majd a Habsburg-monarchia, illetve a dualista államrend különféle politikai keretein belül létezett egy, a nemzetek együttélésén alapuló autonóm Erdély.[244] Ebben a politikai közösségben a román nemzetnek is helye volt. Ez a történelmi ideál azonban – ahogy az az emlékállításokban tetten érhető – a magyar etnikumhoz való viszonyulás alapján egyre inkább egyoldalúvá vált. A román nemzeti kommunizmus programja legyűrte a kezdeti sztálinista nemzetkoncepciót: a román–magyar viszonyban egyre inkább az aszimmetria dominált. A román múlt megkonstruálásakor a magyar történelmi múltat mellőzték, kiiktatták, ezekben az emlékállításokban a magyar etnikum történelme számára – a marxista-leninista dialektika alapján – az elnyomó, a kizsákmányoló feudális osztály szerepét tartották fenn.

A kulturális eredetmítoszok megjelenítésével tulajdonképpen az aktuális politikai rendszer kulturális koncepcióját alkották meg és tartották fenn. Ebben a koncepcióban az emlékállításokkal, megemlékezésekkel kiemelt tudósok és művészek a „társadalmi haladást" előmozdító munkájukkal és alkotásaikkal segítették a jelent a tudomány és művészet magaslatára, ezáltal legitimálták a politikai rendet is.

A kulturális eredetmítoszok építéséhez a (román) kultúrahordozó intézményeket is le kellett vezetni az időből, illetve az intézmények és kulturális formák gyökereit a múltban kellett elhelyezni. Értelmezésemben a színház, az opera, a szerkesztőségek, az egyetem és az iskolák múltjának megteremtése ezt a célt szolgálták. Az emlékállítások egyoldalúságát nemcsak a román nyelv megválasztása jelezte, hanem az emlékezet kihelyezését kísérő szelekció, elhallgatás diskurzusa is: a román tanítóképző iskola százéves múltja a magyar alapításra utalt, amelynek tényét figyelmen kívül hagyták **[468.]**, a színház emléktábláján csak az 1919 utáni román teljesítményt emelték ki **[453.]**, a 389 éves iskolának csupán a román diákjairól emlékeztek meg **[445.]** stb.

A kulturális vívmányok, a kultúraépítő személyiségek emlékezetének kihelyezése többnyire a pártfunkcionáriusok és helyi elöljárók vezénylésével történt. Az emlékállítások a kultúra és tudomány intézményeinek terét, annak közvetlen környékét foglalták le. Valószínűnek tartom, hogy az adott intézmények vezetőinek, képviselőinek kevés beleszólása lehetett az emlékezetépítés diskurzusába. Legalábbis a politikai elit dominálta a (román kulturális) múlt létrehozásának folyamatát, az általam vizsgált emlékezetszervezéseket felülről irányították.

[244] A gondolatot kibontja: S. Mitu 1998.

A nemzeti kommunizmus korszakában kanonizált személyiségek túlnyomó többsége román volt. A magyar vonatkozás csak abban az esetben tetten érhető, amikor a baloldali elkötelezettség lett a domináns elem – Gaál Gábor szerkesztő és a „marxista" *Korunk* **[466.] –**, illetve amikor a megszövegezés elfedte a (magyar) névhasználatot: Ioan Fadrusz, Carol Popp de Szathmáry **[451., 508.]**. A megemlékezett események kizárólag a lokális kultúra – illetve a lokalitáshoz rendelt kulturális események – román eredetét, kötődéseit és társadalmi hatásait mutatták fel.

Az egyházak keretében zajló megemlékezések a templomok és egyházközségek, egyházi elöljárók történetét emelték ki: a templomok restaurálásának, felszentelésének, az egyház évfordulóinak és személyiségeinek emlékezetét termelték. A keresztény egyházak lokális emlékezettermelése mellett a neológ zsinagógában zajló emlékállítások már a tágabb kontextusra (gettósítás, holokauszt) is ráirányították a figyelmet.

A térszervezés és a kollektív emlékezetszervezés természete az 1987-es utcanévadásokban is kimutatható. Ekkor az 1945-ben – a népi vagy kommunista ideológia alapján – született magyar utcaneveket váltották le: Móricz Zsigmondból Bucureşti (Bukarest), Budai Nagy Antalból Dorobanţilor ('Gyalogos katona') utca stb. lett.

(Nyelv)

A korszak 78 emlékállításának nyelvi megoszlása: 63 román, 5 magyar, 1 magyar és német (külön-külön elkészített emléktáblák), 1 román és héber (külön-külön elkészített emléktáblák), 2 magyar–román (ugyanazon emléktáblán) és 4 latin. Bár nem esik teljesen egybe az emlékállítás nyelve a megemlékezett esemény vagy személyiség etnikumhoz köthetőségével, mégis megállapítható ebből a statisztikai adatsorból is a román etnikum nyilvánosságbeli dominanciája. Ehhez hozzászámíthatjuk annak tényét is, hogy az 5 magyar nyelvű emléktáblából 4 a templomokban található (ahogy az 1 magyar és német is), tehát az utcák és terek társadalmi nyilvánosságához képest zártabb miliőben.

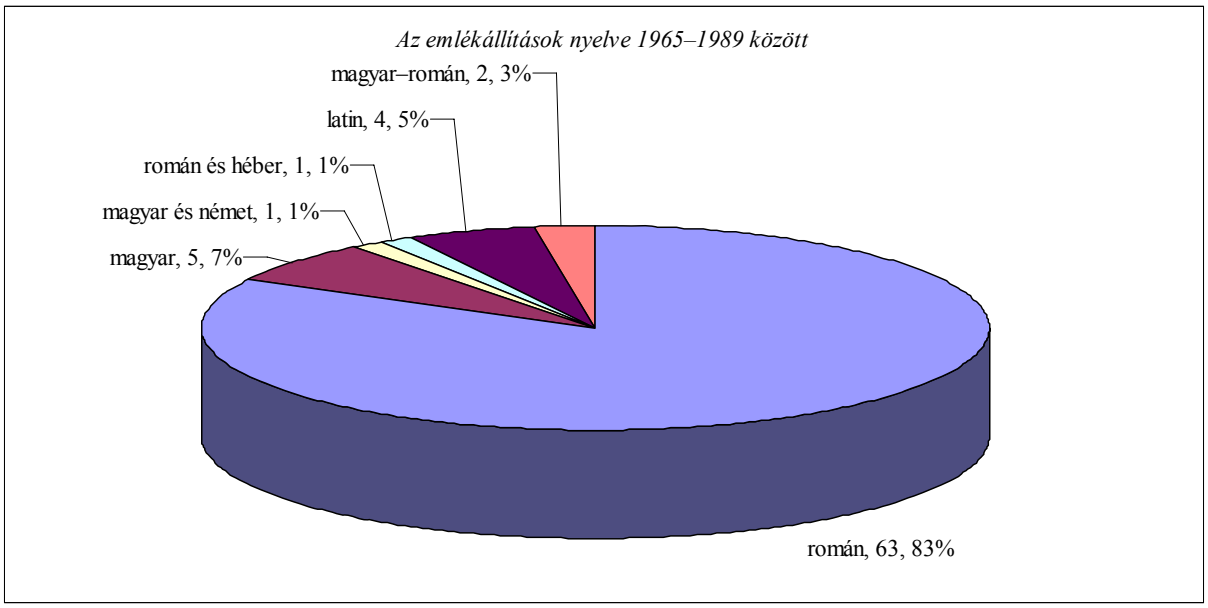

(Az események megörökítése)

Az események megörökítésének regisztrált motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 10, a másodikba

összesen 68 emlékállítás tartozik. A közösségi eseményeknek és személyiségeknek történő emlékállítások jelentették a megemlékezések domináns motívumait.

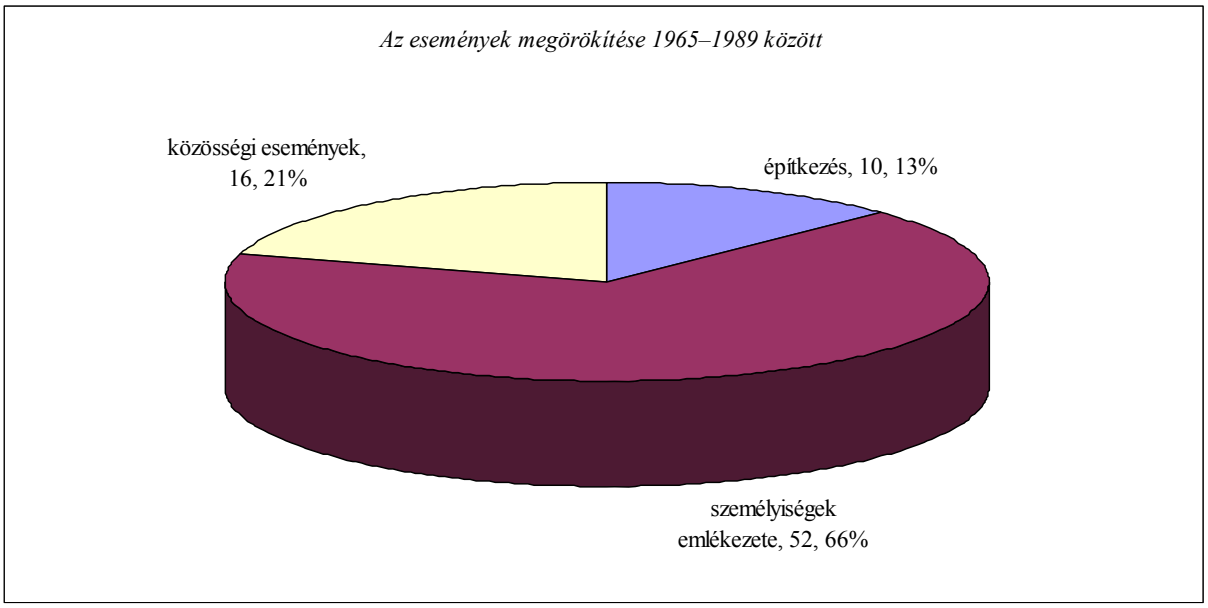

(Az emlékállítások tartalmi motívumai)

A 78 esetből csupán 10 emlékállítás örökített meg építkezést, amelyből 2 nem tartalmaz a társadalomra történő utalást. 8 esetben a társadalomra utaló motívumok megoszlása, előfordulása a következő: az építők, tervezők (1), az építtetők (7), anyagi áldozat (4), az építkezés külső körülményei (4), elöljárók, vezetők (4).

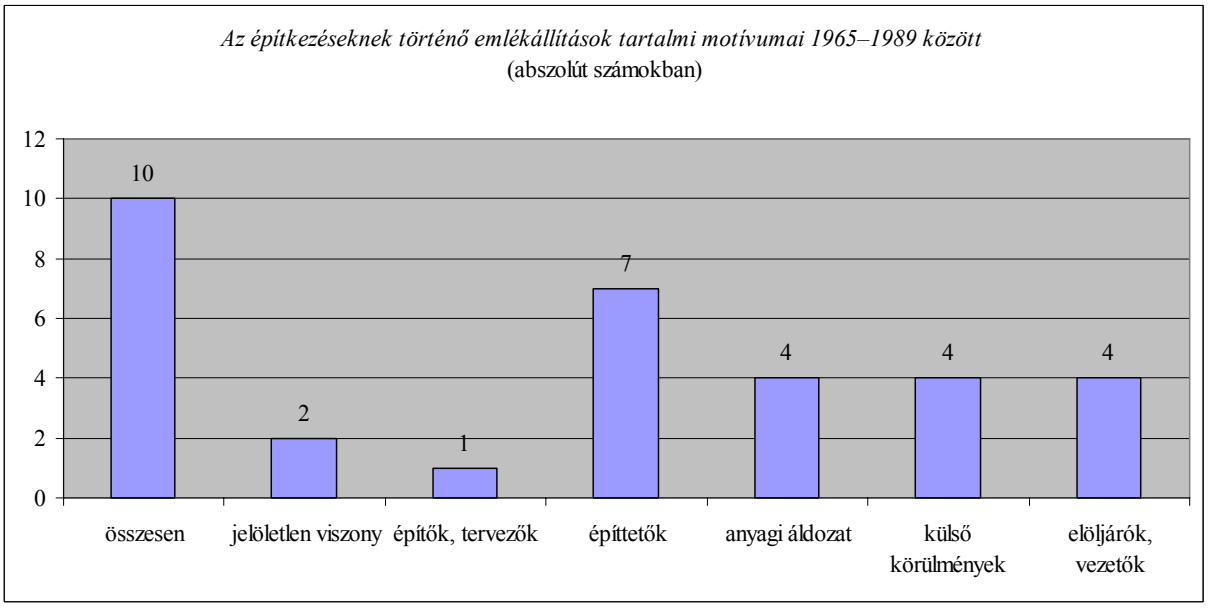

A személyiségeknek történő emlékállítások tették ki a megemlékezések legnagyobb hányadát. Az 52 esetből 29 motiválatlan (azaz az emléktábla/szobor nem tartalmaz a kihelyezésre vonatkozó szövegszerű indoklást), 23 esetben pedig történik valamilyen utalás az emlékállítás indoklására. A személyiségek kultuszának tartalmi motívumai: a személyiség születési helye vagy lakóhelye (11), halálának helye (2), tudományos vagy művészeti

teljesítménye (12), nemzeti, politikai vagy ideológiai teljesítménye (9), hősiessége (1), illetve évfordulója (1).

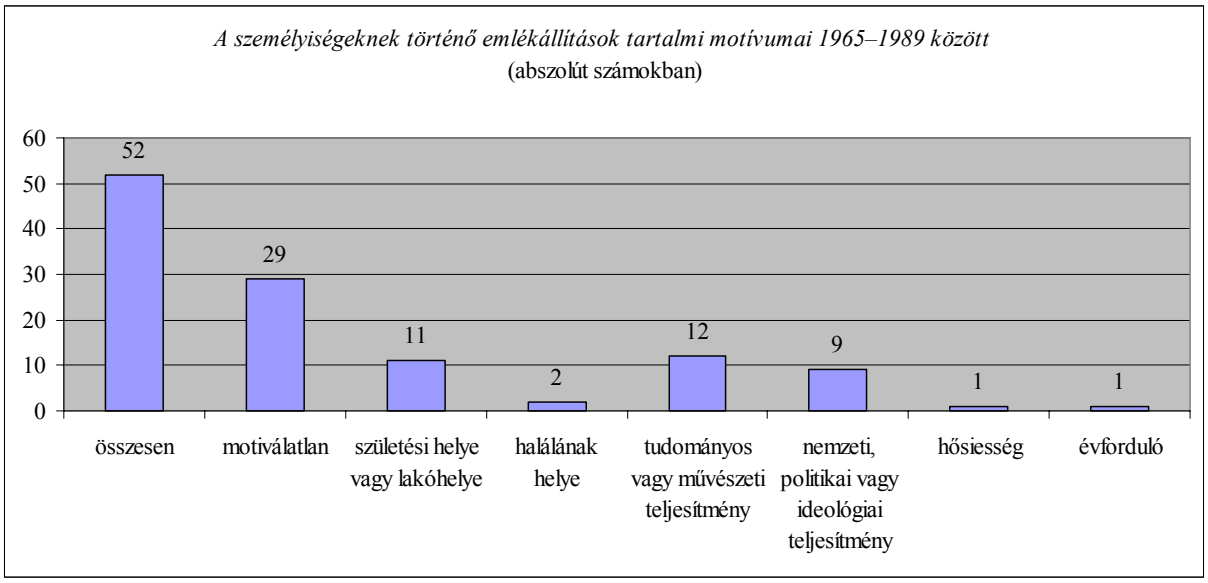

A közösségi eseményeknek történő emlékállítások közé 16 eset sorolható. 5 emlékállítás nem tartalmaz indoklást. A fennmaradó 11 emlékállítás tartalmi motívumai a következők: az esemény székhelye, lezajlásának helye (3), háború vagy deportálás (4), mozgalom (1), hősiesség (3), évforduló (3), illetve alapítás (2).

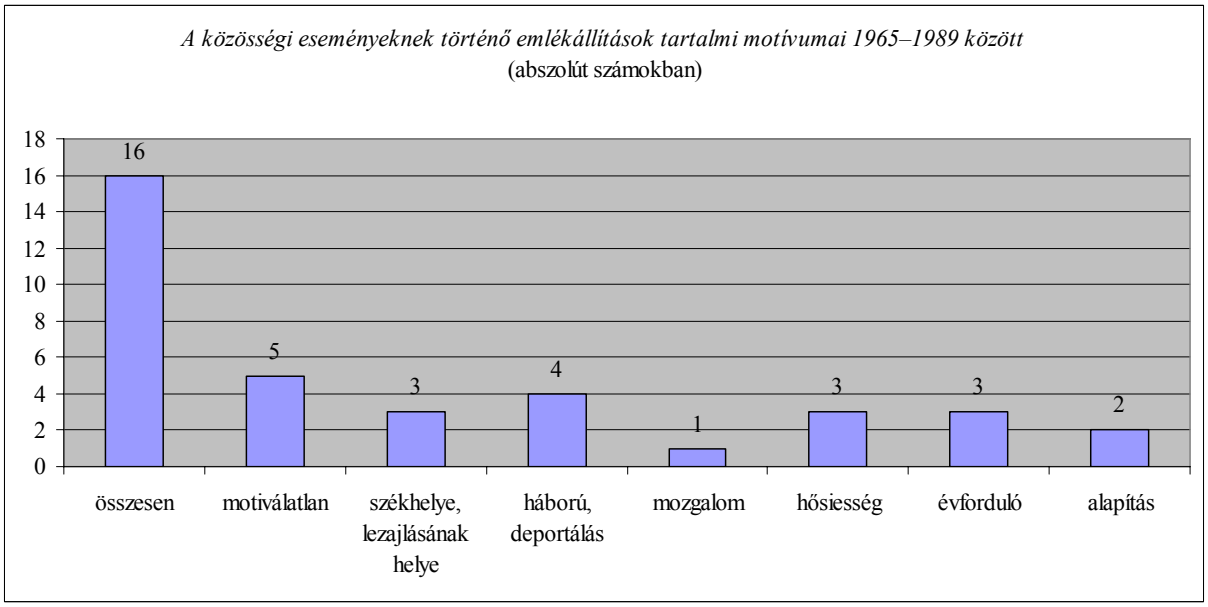

(Az emlékállítások helye)

Az emlékezés helyét tekintve a 78 emlékállítás 25–53 arányban a zárt–nyilvános terekben található. A zárt tereket a templombelsők (9) és a hivatalos intézmények belterei (16) jelentették. A nyilvános térrészekhez a templomok külső falai (6), a hivatalos intézmények, középületek (13) és magánházak homlokzatai (15), a védmű (1) és a terek (18) tartoztak.

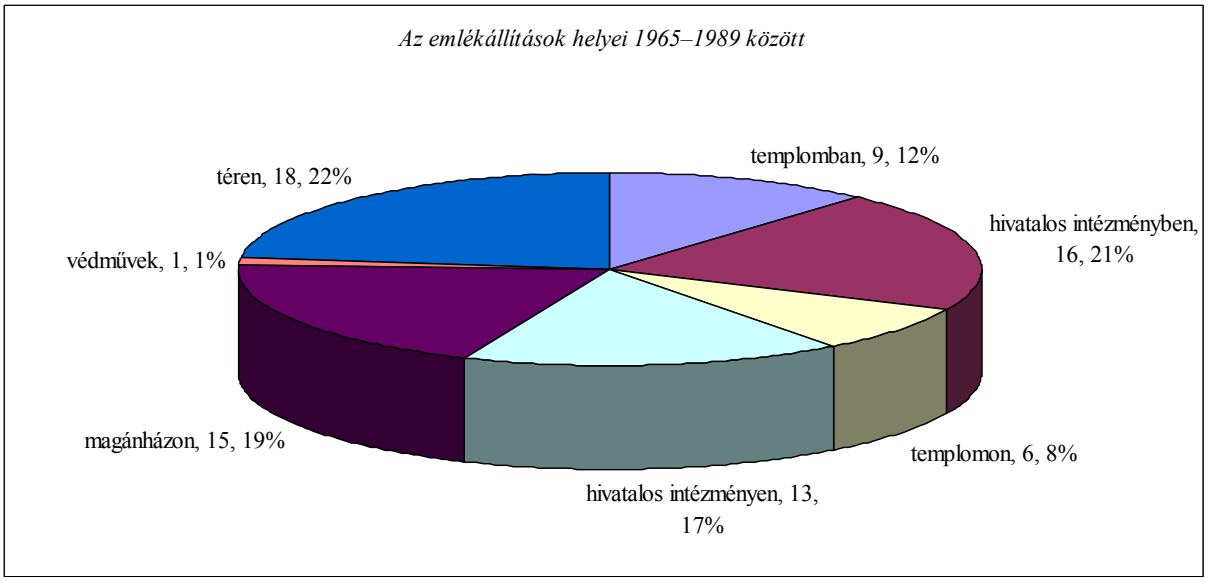

Ez alapján elmondható, hogy ebben a korszakban az emlékállítások döntő többsége a nyilvános terekbe került. Ismerve a korszak hatalmi-politikai viszonyait, figyelembe kell vennünk az emlékállítások etnikai vonatkozását is. A román emlékállítások nagyrésze a nyilvánosságot foglalta le a maga számára, míg a magyar emlékállítások döntő többsége a zárt, etnikailag homogén terekben (templom, iskola) történt. Ebből is megállapítható, hogy a román etnikum nyilvánosságbeli dominanciája megmaradt.

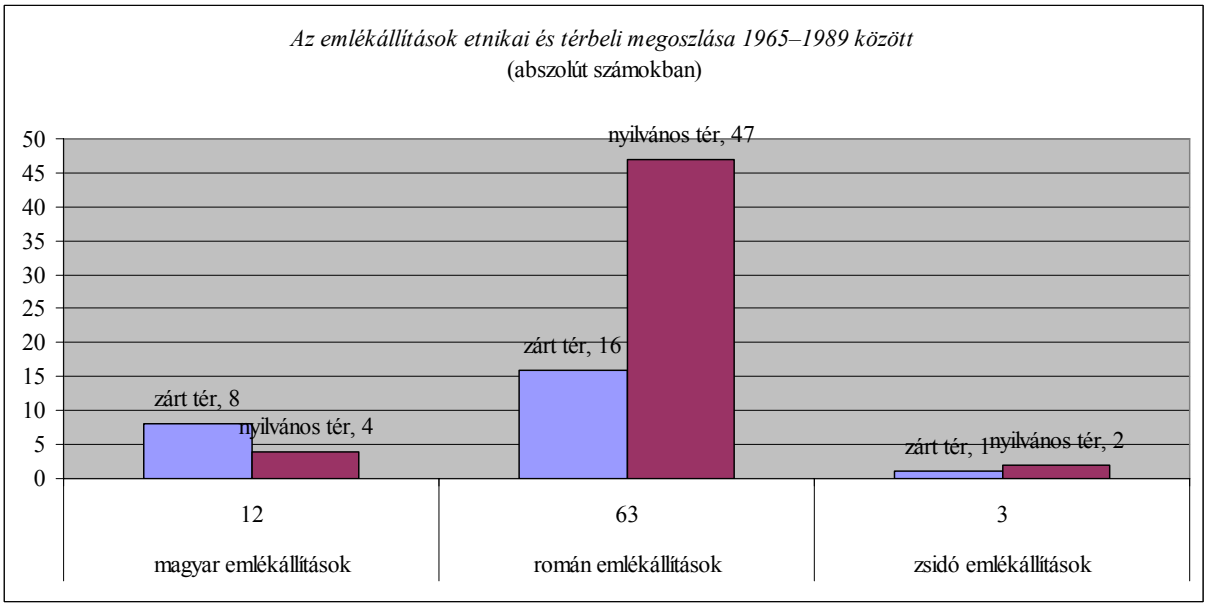

(Az emlékállítók)

A megszövegezés 2 esetben említi az emlékállító intézményt, a többi 76 esetben anonim marad. Az anonim kategória az emlékállítás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, megfejthető; a névtelenség a következő 2 kategóriára bontható: a város vagy városi vezetőség (39), intézmények (egyház, hitközség, oktatási intézmény, művelődési intézmény, katonaság). Tehát magánszemélyek nincsenek az emlékállítók között, az emlékállítók nagyrészét a hatalmi és társadalmi csoportok tették ki.

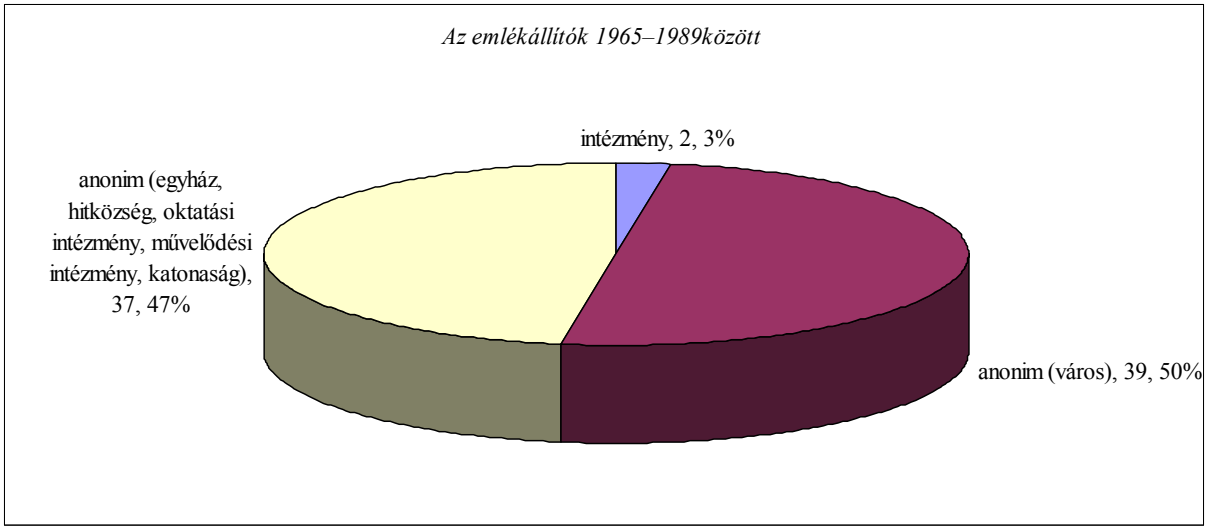

*

Az 1945–1989 közötti korszakban az emlékezet kihelyezése (emlékállítás) vagy használata (megemlékezések, koszorúzások) ritualizált eseményként működött. Mivel a megemlékezések jellegét a kommunista ideológiáért, az antifasiszta harcban életüket adó katona- és munkáshősök kultusza határozta meg erőteljesebben, az emlékállítások időkeretét a kommunizmus ünnepnapjai jelentették: február 16./Vasutasok Napja (a kolozsvári munkássztrájk emléknapja), május 1. (a munkások nemzetközi napja), augusztus 23. (az antifasiszta háború vagy a háborúból való kiugrás napja). Személyiségek születésének vagy halálának évfordulóin is éltek az emlékállítás rítusaival.

Az emlékművek és/vagy emléktáblák koszorúzását a jellemzően szocialista-kommunista ünnepek, ünnepségek alkalmával végezték. A fent említettek mellett ide tartozik február 23. (Szovjet Hadsereg Napja), március 6. (az 1945-ös választások napja), június 30. (Tanítók Napja), Hősök Napja (májusi vagy júniusi időponttal), október 1 (Fegyveres Erők Napja, 1960-tól október 25.), október 11. (Kolozsvár felszabadulásának napja) és november 7. (Nagy Októberi Szocialista Forradalom). A nemzeti ünnepek közül kiemelt fontosságot tulajdonítottak a január 24-ei és december 1-jei országegyesítéseknek.

A szocialista-kommunista ünnepkörhöz tartoztak olyan események is, amelyeken nem feltétlenül koszorúztak emléktáblákat, szobrokat és emlékműveket. Emlékünnepélyeket, ünnepi gyűléseket, vagy felvonulásokat szerveztek az év több kiemelt napján. Ezek: Lenin emléknapjai (január 21. és április 22.), Sztálin emléknapjai (március 5. és december 18.), Elena Ceauşescu születésnapja (január), Nicolae Ceauşescu születésnapja (január 24.), az 1907-es parasztfelkelés (február–április), március 8. (Nők Nemzetközi Napja), május 8. (a Román Kommunista Párt megalapításának napja), december 30. (Népköztársaság Napja), Román–Szovjet Barátsági Hónap (október) stb.

A megemlékezések többnyire a városi társadalom széles bevonásával zajlottak. Ha a teljes korszak emlékezetszervezéséről szeretnénk átfogó megállapítást tenni, akkor ennek a diskurzusnak két fontos összetevőjét kell még kiemelnünk. A nyilvánosságban zajló emlékállításoknál tulajdonképpen egyfajta kettősségről van szó: domináns elem az etnikai/nemzeti elemeknek és az osztályharc (marxista-leninista történelemfelfogás) uralkodó elméletének az ötvöződése.

VI. EGY KORSZAK EMLÉKÁLLÍTÁSAI. AZ EMLÉKEZET SZERVEZÉSE A DEMOKRÁCIÁBAN (1989–2004)

Az 1989-es politikai rendszerváltás a társadalmi átalakulás mellett a múltértelmezési stratégiák esetében is gyökeres változást hozott, a korábbi társadalmi és politikai konstellációk által felépített múltban is töréseket okozott. Társadalmi téren a leglátványosabb változásokat az egyéneknek a hatalmi csoportokhoz és rendszerekhez való viszonyulásának fellazulásában, társadalmi drámáiban lehetett folyamatosan receptálni. A bizalomvesztés eredményeképpen az állami intézmények, a hatalmi elitek, és egyáltalán a hivatalosságok társadalmi legitimitás nélkül maradtak.

Az 1989-ig történő emlékezetszervezések nyomán megkonstruált múlt is természetszerűen elveszítette a politikai és társadalmi legitimitását. Eric Hobsbawm szerint amikor a politikai rendszerek megváltoznak és a társadalmi kötelékek fellazulnak, a társadalmak (a társadalmi intézmények) az új hagyományok teremtése mentén rendezik át a viszonyokat. (Magyarul: E. Hobsbawm 1987.)

A múlttal kapcsolatban kétféle magatartás jelentkezett a társadalmi és politikai intézmények legitimizációs stratégiáiban. Egyrészt a folytonosság tagadása, a korábbi társadalmak által létrehozott múlt elvetése az új történeti rend érdekében. Az új történeti rend nem kívánta a korábbi gazdasági-társadalmi-politikai viszonyokat folytatni. De másrészt, ezzel párhuzamosan vetődött fel a történeti mélység igénye is annak problémája mentén, hogy hogyan lehet a jelent legitimálni, hogyan lehet megteremteni egyfajta folytonosságot a történeti térben. Az új rendszer is szükségesnek tartotta, hogy ezt az új társadalmi rendet is a történelemből vezesse le. Szüksége volt a múltra azért is, mert azzal szemben határozta meg, illetve attól határolta el magát: a múlt így egyrészt meghaladásra került, másrészt példaként szolgált.

Az 1989 és 2004 közötti időszakról már az előzetes vizsgálódások alapján megállapítható, hogy a kolozsvári emlékezetkonstruálás egyik legtermékenyebb időszaka. A másfél évtized alatt 170 emléktáblát, szobrot és emlékművet avattak.

A továbbiakban az 1989-cel bekövetkező változások nyomán alakuló múltkonstruálási tendenciákat szeretném alaposabban megvizsgálni. Melyek azok a narratívák, amelyeket az előző korok történelmi reprezentációiból mellőzött vagy láthatatlanná tett az új rendszer? Milyen narratív reprezentációkat fogadott el és tartott meg, illetve milyen múltat hoztak felszínre a különféle intézmények? Hogyan zajlott az emléktáblák és szobrok állítása, az emlékezet kihelyezése, a kollektív emlékezet szervezése?

1. Felszámolt hagyomány – a felejtés ritualizálása

1989 decemberében a rendszer ellen tüntető, megbolyduló tömeg elárasztotta a központi utcákat és tereket. Ezek a terek korábban a hatalom ellenőrzése, felügyelete alatt álltak. Ezekben a forradalmi napokban megtörtént a nyilvános tér „össznépi” beélése: a végighömpölygő tömeg nemcsak betöltötte a tereket – a diktatórikus rendszer tiltotta a nagyobb csoportosulásokat –, hanem rituálisan birtokába is vette. A birtokbavétel szimbolikus és gyakorlati gesztusokkal, az előző rendszer „népítéletszerű” megsemmisítésével járt:

leverték azokat az emléktáblákat, megrongálták vagy összetörték azokat az emlékműveket, amelyek a kommunista rezsim helyi szimbólumai, ideológiai reprezentációi és ikonjai voltak.

A kommunizmus alatt létrehozott, a szocialista ideológia számára fontos emléktáblákat és emlékműveket vonták ki a nyilvános térből. Ezekkel együtt felszámolták egyes korábban követendő példaképeknek tartott személyiségek, ideológiailag elfogadott habitusok, a rendszert megalapozó és fenntartó események mementóit.

A „felszabadító szovjet hősök" megnevezéssel a hivatalos diskurzus is csak idézőjelesen élt. A Dermata Bőr és Cipőgyár – újabb nevén Clujana – gyár udvarán álló, a szovjet katonák kolozsvári bevonulásának állított emlékművét 1989 után távolították el **[368.]**. A Kolozsvár környéki harcokban elesett szovjet tisztek emlékoszlopát **[365.]** és a katonák harckocsis emlékművét **[366.]** 1990 decemberében – az új rendszer emlékezetének kialakításakor, a forradalom évfordulója előtt – bontották el véglegesen. Az utóbbi emlékműre a forradalom után a PLECAȚI/ DINCOLO DE/ NISTRU ('Menjetek a Dnyeszteren túlra!') firkálás került. Az elbontott emlékműveket módosított alakzatban a város kevésbé központi helyén, a Hősök temetőjében, a szovjet katonák parcellájában helyezték el.

Az antifasiszta és kommunista hősök, személyiségek emléktábláinak és emlékműveinek nagyrészét – azokét, akik deklaráltan a kommunista ideológiát képviselték – összetörték vagy eltávolították. A munkásosztály ikonikus és helyi alakjainak, Gheorghe-Gheorghiu Dej **[393., 394.]**, Ilie Pintilie és Breiner Béla **[397.]**, Józsa Béla **[374., 405.]**, Czeller Ludovic **[455.]** emlékezetének szánt emléktáblákat és emlékműveket az 1989-es események után számolták fel a nyilvános terekből. Részben – az emlékeztető megfogalmazása okán – ide sorolható Emil Isac emléktáblája **[413.]** is, amelyet csak 1998-ban távolítottak el. Dîrjan Traian repülőtiszt mellszobrát **[399.]** 1996 után távolították el a Porcelángyár udvaráról, a Suciu Aurel őrmester emlékoszlopa **[415.]** viszont sértetlenül maradt az Unirea gépgyár udvarán.

A munkásosztály és a kommunista párt intézményeinek, székházainak emlékeztetői a nyilvános felejtésre ítélt rendszert legitimálták, így az új rendszer számára a vállalhatatlan múlt reprezentációit jelentették. Leverték vagy eltávolították az RKP és az egyesült szakszervezetek székházának **[384.]**, a munkásszakszervezetek székházának **[383.]**, a CFR szakszervezete székházának **[393., 394.]**, a Szovjetunió Barátainak Társasága székházának **[418.]** és az *Igazság* illegalitásbeli kiadójának **[447.]** emléktábláit.

A szakszervezeti gyűlések és munkásmozgalmak emlékezetét, amelyet – az új rendszer értelmezésében – a kommunista rezsim kisajátított ugyanígy mellőzték. A vasúti és bőrgyári munkások gyűléseinek és sztrájkjainak helyszínein állított emléktáblákat és emlékművet **[393., 394., 395., 396.]** kivétel nélkül elbontották. (Később egyik emléktáblát átalakítva – a pártra utaló és a burzsoá rendszert elmarasztaló sorokat törölve – újraállították **[408.]**.) Az 1939-es illegális kommunisták értekezletének emléktábláját **[397.]** és a munkásvértanúknak a szamosfalvi laktanya udvarán álló emlékművét **[409.]** is megsemmisítették.

2. A múltteremtés irányultságai

A kommunista diktatúra megdöntése a vélemények pluralizálódásának lehetőségét is jelentette, illetve azt, hogy ezek a többes felfogások a nyilvánosság szintjén is megjelenhessenek. Akárcsak a többi közép-európai posztkommunista társadalmakban, Romániában is megtörtént a nemzet fogalmának a társadalmi-politikai átértelmezése, a sztálinista/kommunista népfelfogás felszámolása. (Hozzá kell tennünk, hogy Romániában a nemzeti nacionalizmus

korszakától kezdődően a sztálinista népfelfogás nagyon sokat veszített a tényleges tartalmából.) A nemzet és állam, nemzet vs. állam fogalmainak újragondolása és politikai értelmezése ebben a régióban is a román és magyar nacionalista törekvések kereszttüzébe került. Előtérbe került a múlt, a történelem, a tér nemzeti keretekben és politikai küzdőtereken történő (át)értelmezése is.

A folyamat értelmezésére szükségesnek tartom bevezetni a nacionalizmusok fogalmát mint olyan ideológiát és cselekvésformát, amelynek jegyében zajlott a korszak emlékezési gyakorlatának nagyrésze. Rogers Brubaker nyomán megkülönböztetem a többségi és a kisebbségi nacionalizmusokat. Az új államok, vagy újra függetlenné vált államok nacionalizmusát a szerző *„nemzeterősítő" nacionalizmus*nak nevezi. „Erre az »államalkotó nemzet« nevében megfogalmazott követelések a jellemzőek. A nemzetet etnokulturálisan definiálja, és élesen megkülönbözteti az állampolgárok összességétől. Az »államalkotó nemzetet« az állam legitim tulajdonosának tekinti. De úgy véli, hogy az államalkotó nemzet – hiába tett szert »saját államra« – a függetlenség megszerzése előtti diszkrimináció következményeként még mindig hátrányos kulturális, gazdasági és demográfiai helyzetben van. Ezért az államhatalomnak a múltat orvosolandó és kompenzálandó elő kell mozdítania az államalkotó nemzet sajátos érdekeit." (R. Brubaker 1996a: 27.) Rogers Brubaker a *nemzetiesítő állam* (nationalizing state) kifejezést használja, amely a *nemzetállam* (nation-state) terminushoz képest arra utal, hogy dinamikus politikai beállítódásról, folyamatról van szó, amelynek képviselőire az jellemző, hogy az államot „megvalósulatlan" nemzetállamnak tekintik (R. Brubaker 1996b: 63).

A *nemzeti kisebbségek nacionalizmusá*t a szerző a „politikai tér nemzeti vonalak mentén való átszervezésének terméke"-ként határozta meg. „A kisebbségi nacionalizmus jellegzetességei közé tartozik, hogy a kisebbségi csoportot kifejezetten »nemzeti«, és nem merőben »etnikai« szemüvegen keresztül látja; hogy követeli a kisebbség eltérő etnokulturális nemzetiségének állami elismerését; és hogy igényt tart bizonyos kollektív – nemzetiségen alapuló – kulturális és politikai jogokra." (R. Brubaker 1996a: 28.)

Rogers Brubaker további megállapításokat is tett, amelyeket az elemzés szempontjából fontosnak tartok: 1. nemcsak a többség és kisebbség, hanem azokon belül is a pozíciók és az alapállások differenciálódása észlelhető; 2. mindkettő egyfajta dinamikusan változó „kompetitív mező", amelyeket különféle társadalmi csoportok, szervezetek, pártok, mozgalmak és politikai vállalkozók kisajátítanak, miközben reprezentálni igyekeznek a csoportot befele és kifele, illetve mindegyik a csoport legitim reprezentálásának monopolizálását tartja szem előtt; 3. a kisebbség képviselőire emellett jellemző az is, hogy az elismerésért és jogokért küzdve felépítik a nemzetileg elnyomó vagy nemzetiesítő állam vízióját, amely hivatkozási alapot szolgáltat a nemzeti kisebbség mozgósítására; 4. a nemzetiesítő állam résztvevői implicit (kívülről, a nemzeti kisebbség felől észlelt gyakorlat) vagy explicit (diskurzusok szintjére emelt gyakorlat) projekteket fogalmaznak meg az állam „valóságos" nemzetállammá tétele érdekében (vö: R. Brubaker 1996b: 60–66).

Az 1989 utáni időszakban markánsan elkülönült egy periódus: a Gheorghe Funar polgármesterségének korszaka (1992–2004). A városvezető már első kampánybeszédeiben a múlt etnikus és ideologikus átértékelését hangsúlyozta, a román történelem megjelenítését (emléktáblák és szobrok állítását) ígérte, a központ „visszaadását" a román etnikumnak, illetve a nemzeti identitás emlékezetkonstruálás általi megerősítését nevezte meg politikai programjaként.

A román polgármester minden, a magyar emlékezet szervezésére irányuló kezdeményezést megtiltott (nem engedélyezte emléktáblák és szobrok utcák és terek nyilvánosságában való elhelyezését, akadályozta a magyar nemzeti ünnep megtartását stb.), a magyar etnikum szimbolikus felszámolására irányuló gesztusokkal és eszközökkel élt (levetette a magyar zászlót a magyar konzulátusról, törvénytelennek és alkotmányellenesnek nyilvánítva azt; nem engedélyezte a magyar nyelvű városfeliratot; a város forgalmas helyein elhelyeztette az alkotmányból kiragadott cikkelyeket, mely szerint Románia egységes nemzetállam; tüntetéseket, megmozdulásokat szervezett a magyar anyanyelvhasználat ellen és a magyar érdekszervezetek törvényen kívül helyezéséért; a román–magyar államközi alapszerződés megkötésekor a központban áltemetést szervezett, üres koporsóban szimbolikusan eltemetve a „Románok Békéjét" – vö: Incze É. 1997, Incze É. 2004 – stb.). A város nemzetiesítése érdekében a román trikolór színeivel festtette át a padokat, szemétkukákat, járdaköveket, korlátokat, játszótereket. Román zászlók tömkelegét helyeztette el az oszlopokon, épületeken (vö: T. Szabó L. 2007 és R. Brubaker–M. Feischmidt–J. Fox–L. Grancea eds. 2006 vonatkozó fejezetei). Új háromszínű városcímert terveztetett római eredetre utaló jelképek és román szimbólumok felhasználásával, amelyet az országos heraldikai bizottság jóváhagyása nélkül és tiltakozása ellenére használt.

2.1. 1989. december 21. – az új rend(szer) genezise

A kommunista diktatúra számára fontos események, személyiségek szükségszerűn átadták a helyüket totalitárius rendszer áldozatainak. 1989 a demokrácia genezisének pillanataként *azonnali történelem*mé (*histoire immédiate*) vált, önmaga eszméinek emlékezeteként lépett elő.

A lelőtt áldozatokról a forradalmi napok után gyertyákkal és mécsesekkel, közösségi imákkal, egyházi szertartásokkal emlékeztek meg. A megemlékezések a halottaknak kijáró tisztelet alapján a 6 hónapos és éves ciklusokban is megismétlődtek.

A közelmúlt eseményeit több társadalmi csoport igyekezett kisajátítani, illetve magáénak vallani. Az előző rezsim emlékezetének ideológiai monopóliuma helyett a demokratikus változás lehetővé tette az emlékezet differenciálódását, az új intézményeknek emlékezetközösségekként való megjelenését.

A Tordai Üveggyár erre az eseményre emlékezett 1990 januárjában, a vállalatnak egy alkalmazottja, Lucian Matiş esett el a Főtéren: „Kegyelettel adózunk a szabadságért hozott áldozatáért." **[515.]**. A Főtér sarkán álló épületre elhelyezett fakeresztet pedig „A kommunista diktatúra áldozatainak emlékére 1944–1989." **[517.]** állították. 1990-ben a rendszerváltás helyi eseményeinek tragikus helyszíneinek (a Főtéren, az Astoria szálló előtt, a monostori úton) mindegyikénél emléktáblákat helyezett el az Uniunea Vatra Românească ('Román Tűzhely/Otthon Szövetség') kulturális szervezet, egységes szöveggel: „Örök tisztelet hőseinknek 1989. december 21–22. Vatra Românească Szövetség." **[518., 519., 520., 521.]**. A maga jelenlétével a város terét megtölteni igyekvő szervezet önpropagandájaként foghatjuk fel a forradalom kisajátításának formáját.

Ennek az eseménynek az emlékezetéért a városi és megyei közigazgatási hivatalok is versenybe szálltak. Ezek az intézmények a politikai struktúra legitimitása és a lakosságban való bizalomkeltés érdekében maguk is megjelölték, többnyire ugyanazokat a helyszíneket (épületeket): „Azok emlékére, akik 1989. december 21–22-én életüket áldozták a szabadságért és a demokráciáért. Kolozs megye Prefektúrája." **[525., 526., 527.]**. A Hősök temetőjében kialakított parcellában, a forradalom hőseinek sírjai előtt emlékművet avattak (Mártír Hősök

Emlékműve, 1992). Ennek felirata a demokráciának tulajdonított értékeket emelte ki: „Számukra a méltóság és a szabadság fontosabb volt, mint az élet." Az emlékmű előtt elhelyezett oltárkő feliratának bibliai idézete a megtorlók felelősségét és az igazságszolgáltatást kérte számon: „Uram, te szent és igaz, meddig nem mondasz ítéletet és nem állsz bosszút vérünkért a föld lakóin?" (Jel 6,10) **[529.]**.

A Polgármesteri Hivatal a forradalom évfordulóján, 1996. december 21-én az áldozatok (összesen 23 személy) névsorát és életkorát tartalmazó, kereszttel ellátott márványtáblákat avatott városszerte. A Főtéren 13, a monostori úton 8, az Astoria szálló előtt 3, a Mărăşti téri körforgalomnál pedig egy mártírt azonosítottak be az emléktáblákon, melyek a tragikus eseményt lokalizálták: „Itt estek el 1989. december 21-én a hős mártírok: ..." **[595., 596., 597., 598.]**. A körforgalomnál emelt emlékművet (hármaskereszt) egy egyházközség kezdeményezte: „Örök kegyelet a nemzeti újjáéledésért és méltóságért elesett mártír hősöknek – 1989. december 21. Állították a Mărăşti-i (téri) Keresztelő Szent János ortodox templom hívei." **[598.]**. A kolozsmonostori temetőben a világháborúk hőseinek 1950-es emlékoszlopára felvésték a forradalom áldozatainak névsorát **[390.]**.

2003. október 17-én a forradalmárok emléke újabb emlékművel gazdagodott. A Főtérre került alkotás a Lelőtt Oszlopok nevet viseli: a hét oszlop stilizált, golyók áldozatává vált emberalakokat ábrázol. Mellettük egy földre helyezett emléktábla tartalmazza az elesettek (26 személy) névsorát, amelyet egy bibliai idézet zár: „Nincs nagyobb szeretet, mint mikor valaki életét adja barátaiért." **[680.]**. Felállításukat a Polgármesteri Hivatal támogatta.

A rendszerváltó eseményeket egy fontosabb, belvárosi út neve is megörökítette. 1990-ben a Lenin utat 1989. December 22. útnak nevezték el, majd 1993-ban, a forradalom napjának – országos – konszenzusa alapján 1989. December 21. néven véglegesítették.

Kolozsvárnak a városban zajló véres forradalmi események miatt 1994-ben odaítélték a „Mártírváros" címet.

2.2. A demokrácia hősei, a demokrata személyiségek

A rendszerváltás nyomán megjelenített személyiségek kettős funkciót töltöttek be: amellett, hogy egy elismert és kanonizált teljesítményt mutattak be, rávilágítottak az előző rendszer(ek) embertelenségeire, demokráciaellenességére, az alkotást gátló, megbéklyózó társadalmi-politikai kontextusokra, ezáltal az új rendet legitimálták.

Az előző rendszerben ellenzéki szereppel bíró közéleti személyiségeknek a posztkommunista/posztdiktatórikus rendszerben legitimizációs szerepet szántak. Az antikommunista személyiségek kolozsvári emléktáblái, szobrai között politikusok, tudósok, művészek, írók stb. egyaránt megtalálhatóak. A kommunisták által bebörtönzött Ion Desideriu Sîrbu filozófusnak és írónak jelölték meg szálláshelyét **[522.]**, Ioan Lupaş történész és politikus lakóházán (1994) **[563.]**, Onisifor Ghibu „nagy román pedagógus és a nemzet tanítója" lakóhelyén (1998) **[611.]** avattak emléktáblákat. Az 1947-ben felszámolt (ellenzéki) Román Nemzeti Parasztpárt több vezetőjének állítottak emléket. Alexandru Vaida-Voevod egykori miniszterelnök lakhelyét 1993-ban jelölték meg: „Ebben a maga építtette házban lakott 1903 és 1940 között Alexandru Vaida-Voevod, a nagy egyesülés vezető egyénisége." **[547.]**. Mellszobrát 1996-ban avatták fel **[593.]**. Iuliu Maniu egykori miniszterelnök, pártelnök (a Maniu-gárda alapítója), „a nagy egyesülés utáni, Erdélyt egységesítő ideiglenes román szervezet elnöke" kultusza is egyrészt annak ellenzékiségére építkezett (1994) **[565.]**. Alexandru I. Lăpădatu (Lapedatu) történész és miniszter lakóházánál avattak emléktáblát

(1996 körül) **[599.]** és mellszobrot (2000) **[655.]**. Ezek a személyiségek az új politikai rendszerben a román demokrata őstípusát reprezentálták.

Az új emlékezetstratégiában is fontos szerep jutott a tudomány és művészet képviselőinek és kulturális teljesítményeiknek, amelyeket az új paradigma szerint a totalitárius rendszer a maga céljaira használt fel, lejáratott vagy hiteltelenné tett. Ugyanakkor egyes csoportosulások, társaságok, egyletek egyrészt éppen a kiemelt személyiségek emlékezetének szervezése mentén (is) fejtették ki társadalmi és/vagy politikai tevékenységüket. A továbbiakban – amennyire lehetséges – az emlékezetet alakító, létrehozó intézmények megnevezésével mutatom be az emlékállításokat.

Egyes személyiségeket újonnan emeltek be az emlékezettérbe. A Sigismund Toduţa Alapítvány nem sokkal megalakulása után emléktáblát helyezett el székhelye – a zeneszerző lakhelye – homlokzatán (1992) **[533.]**; a társaság 2001-ben a névadó a mellszobrát állíttatta fel a Sétatéren (2001) **[661.]**. Emléktáblát állítottak Raluca Ripan kémikus lakóházán **[559.]**, az 1994-ben a nevét felvevő Kémiai Intézet pedig az intézmény homlokzatán emlékezett meg az 1951-es alapításról és az akadémikusnő szerepéről **[560.]**.

Egyéni kezdeményezésekre, illetve tudományos társaságok, intézetek által ösztönözve jelölték meg Ana Valeria Şoit („a Mócok Költőnője”, aki „bányászfolklórt gyűjtött és tett közzé”) (1995 körül) **[578.]**, Dumitru Popovici és Ioana Em. Petrescu irodalomtörténészek (1996) **[594.]**, David Prodan történész (1996 után) **[601.]**, Virgil Fulicea szobrász (1996 után) **[602.]**, a Stanca-család (Sebastan Stanca pap és közíró fiai: Octavian Stanca orvos, Horia Stanca közíró, Radu Stanca költő és színműíró) (1996 körül) **[603.]**, Alexandru Căprariu költő és szerkesztő (1998) **[610.]**, Aurel Gurghianu költő (1998) **[623.]**, Ion V. Boeriu „köztisztviselő, tudományos kutató, Eminescu-kutató és közíró” (1999) **[628.]** lakhelyeit.

Aurel Moga „professzor, akadémikus, a román orvostudomány és orvosi iskola kiemelkedő személyisége, a korszerű kolozsvári szívgyógyászat megteremtője” lakhelyén egy orvostudományi intézet avatott emléktáblát (1993) **[540.]**. Antonin Ciolan karmester mellszobrának sétatéri felállítását (1994) **[562.]** a filharmónia egykori karmestere és zenésze (Erich Bergel és Gheorghe Muşat) kezdeményezték. Augustin Maior „kiváló fizikus, egyetemi tanár, a Tudományos Akadémia tagja, a többes távbeszélés feltalálója” **[646.]** lakhelyén a Polgármesteri Hivatal helyezett el emléktáblát (2000).[245]

Az érvényes szellemi teljesítmények megbecsülését, megerősítését jelentették azok az eljárások, amikor az új ideológiának is megfelelően megváltoztatott feliratú és értékesebb emléktáblákat, mellszobrokat állítottak azoknak a személyiségeknek, akiket az előző korszakban is kiemeltek. Ilyenek Grigore Silaşi nyelvészprofesszor (1999) **[630.]**, Ion Agârbiceanu irodalomtörténész és kritikus (1998) **[617.]** egykori lakhelyein elhelyezett emléktáblák, illetve Lucian Blaga író és filozófus (1993) **[539.]**, Octavian Goga író (1998) **[615.]**, George Coşbuc író (1998) **[618.]** emlékének állított mellszobrok.

A helyi intézmények az alapítókról, a névadókról, a maguk előtörténetéről emlékeztek meg, felmutatva azokat a személyiségeket, amelyek az adott (kulturális, társadalmi, politikai stb.) teljesítmény elindítóinak számítottak. Ezáltal az intézmények a maguk *longue durée*-jét is megalkották.

Iuliu Haţieganu orvosprofesszor mellszobrát a III. sz. Belgyógyászati Klinika lépcsőházában **[552.]** állították fel. Niculae Stăncioiu orvosprofesszor mellszobrát a róla elnevezett Szívsebészet állíttatta (xxxx) **[600.]**. Dominic Stanca kórházalapító orvosról a

[245] A BBTE Fizika Kara amfiteátrumot nevezett el róla (1995), a távközlési kollégium pedig felvette a nevét (2000).

kórház homlokzatán emlékeztek meg (1992) **[534.]**. A Néprajzi Múzeum udvarán Romulus Vuia néprajzkutató, egykori igazgató mellszobrát helyezték el (1999) **[627.]**. Egy katonai létesítmény a kaszárnya előtt Gheorghe V. Avramescu és Nicolae I. Dăscălescu tábornokok, a 4. Erdélyi Román Hadtest parancsnokainak mellszobrait (1995) **[567., 568.]**, az udvaron pedig Constantin Prezan marsall és Traian Monoiu tábornok mellszobrait (1996) **[587., 588.]** állíttatta fel. Egy kolozsvári bank az alapítók névsorát helyezte ki (1993) **[545.]**. A Prefektúra épületében Kolozs megye 1919 és 2001 közötti közigazgatási elnöki intézmények **[656.]**, illetve 1919 és 2005 közötti román ispánok névsora **[657.]** kaptak helyet.

Az oktatási intézményekben vagy az intézmények keretében zajló emlékállítások külön figyelmet érdemelnek. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem főépületében, a díszterem előtt a román egyetem 1919-es alapítójának és névadójának, Ferdinánd királynak, illetve feleségének, Mária királynénak mellszobrait (2003) **[674., 675.]** helyezték el. Az eseményre I. Mihály román király díszdoktorrá avatáskor került sor. Kiemelt helyen állították fel Hermann Oberth fizikus és űrkutató mellszobrát (2003) **[677.]** is. Az egyetem belső udvarán[246] a névadó tudósokra emlékeztek: Victor Babeş orvos és Bolyai János matematikus mellszobrait **[550., 551.]** 1993 körül helyezték el. René Jeannel francia zoológus és barlangkutató mellszobrát (2000) **[640.]** a Polgármesteri Hivatal állíttatta a BBTE Biológia és Geológia Karának udvarán. A egyetem Judaisztikai Intézetében Albert Einstein mellszobrát (2002) **[670.]** helyezték el.

A Iuliu Haţieganu Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem az 1993-as névadás alkalmával egyetemtörténeti emléktáblát avatott **[541.]**, illetve mellszobrot állított „Iuliu Haţieganu akadémikus, egyetemi tanár, az egyetem létrehozója” **[542.]** tiszteletére. Az egyetem vezetősége Gheorghe Bilaşcu fogászprofesszorról előadótermet nevezett el. Az amfiteátrum előtt 1996-ban a kar 1971-es végzősei emléktáblát avattak a névadó, „a román felsőfokú fogászati iskola megalapítója” **[590.]** tiszteletére. Az egyetem és a Iuliu Moldovan Közegészségügyi Igazgatóság udvarán a Polgármesteri Hivatal Woodrow Wilson egykori amerikai elnök mellszobrát (2002) **[669.]** állíttatta fel.

A Gheorghe Dima Zeneakadémia az épületében **[579.]**, a Spiru Haret Egyetem pedig az udvarán (2000 után) **[654.]** adott helyett a névadók mellszobrainak.

Az Egyetemi Sportparkban az atléták emlékművét helyezték el 1995-ben: „A kolozsvári egyetemi atlétika két titánjának emlékére. Dr. Ioan Arnăut érdemes edzőnek (1910–1992), Ion Moina tanárnak, a sport érdemes mesterének (1921–1990) és mindazoknak, akik ma nincsenek közöttünk, de akik munkájukkal és odaadásukkal hozzájárultak az atlétikai sport dicsőségéhez.” **[572.]**.

A Sapientia–EMTE tisztelettáblát állított a „kiemelkedő adományozói”-nak (1998?) **[625.]**.

A helyi iskolák a névadóiknak, a fennállásuk évfordulóinak állítottak emléket. Avram Iancu (1992 körül) **[537.]**, Emil Racoviţă (1993) **[546.]** mellszobrait az iskolák kezdeményezésére állították a tanintézetek elé vagy azok udvarára. A tanítóképző iskola a fennállásának 125. évfordulójára (1996) **[589.]** emlékezett.

1999 és 2000 között lezajlott egy látványos iskolanévadási hullám. A tanintézetek kezdeményezésére az addig többnyire számozással elkülönülő intézmények neves román személyiségek neveit vették fel. Az iskolanévadó ünnepségeken a Polgármesteri Hivatal támogatásával – amely kiemelten támogatta ezeket a kezdeményezéseket – mellszobrokat, emléktáblákat állítottak. Onisifor Ghibu **[631.]**, Horea **[635.]** mellszobrait, illetve Ion Creangă

[246] A belső udvar az utóbbi években az Egyetemi Emlékpark nevet viseli és folyamatosan emlékállítások színhelye.

mellszobrát és emléktábláját **[632., 633.]** 1999-ben, Ion Agârbiceanu **[636.]**, Mihai Eminescu **[637.]**, Octavian Goga **[641.]**, Liviu Rebreanu **[642.]** és David Prodan **[644.]** mellszobrait pedig 2000-ben állították.

Gheorghe Şincai mellszobrát a róla elnevezett iskola számára a szülők (2003) **[679.]**, Avram Iancu mellszobrát pedig a kivitelező Turnătoria Metalul és annak mérnöke (2004) **[683.]** adományozták.

2.3. A román nemzeti múlt (újra)szerkesztése

A román elit emlékállítási stratégiáinak legfontosabb területét a nemzeti identitás felépítése, a nemzeti múlt megszerkesztése jelentették. Ennek összetevői a történelmi, társadalmi és kulturális eredetmítoszok voltak és a következő toposzokat jelentették: a dák-római eredetmítosz, a nemzeti fejlődés, a magyar és osztrák fennhatóság alatt elszenvedett nemzeti sérelmek, a román kultúra és tudomány virágzása az idegen fennhatóság és elnyomás korszakaiban, a nemzeti egységesítés, a román országrészek és Erdély egyesítésének eseményei, az államnemzet megalkotása.

A megemlékezett események, emlékállítások egyrésze az előző korokban is politikai kánon volt. Ilyen volt az 1894-es Memorandum-per újabb értelmezése is. Az 1994-es centenárium alkalmával, nagyszabású ünnepség keretében felavatták a Memorandisták Emlékművét **[553.]**, egy impozáns, stilizált haranglábat a Főtér sarkán, az e célból eltávolított (és ekkor az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeumba elhelyezett) Lupa Capitolina **[477.]** korábbi helyén. A talapzaton 15 memorandista nevét örökítették meg és az egyik védőügyvéd (Ioan Rațiu) válaszát idézték: „Egy nép léte nem vita tárgya, önmagát jelenti ki." Ez az emlékmű Kolozsvár hivatalosan használt címerének alkotóeleme lett. Az elítéltek mindegyikéről utcákat neveztek el a vizsgált korszakban (1992–2004 között).

A román nemzeti fejlődés és folytonosság emlékezetének megkonstruálásánál ebben a korszakban is a legnagyobb jelentőséget a nemzeti integrációs törekvéseknek és az egyesítéseknek tulajdonították. Ha a megemlékezett események időrendjében vizsgáljuk ezeket az emlékállításokat, akkor azt láthatjuk, hogy az 1600-as, Mihai Viteazul-féle egyesítések, a román országrészek 1859-es, Cuza-féle egyesítése, illetve Erdély és Románia 1918-as, gyulafehérvári egyesítési eseményeinek kihelyezése egyaránt megtalálható Kolozsváron. (Az 1848–1849-es események román értelmezése is ide, a nemzeti integrációs törekvésekhez sorolható, azonban azt itt nem, csak egy külön fejezetben elemzem.)

1998-ban a polgármester módosíttatta, megtoldatta az 1971-ben emelt Baba Novac szobor **[485.]** feliratát. A szöveg változtatása nyomán a megjelenített múlt a magyar etnikum számára lett kompromittálóbb: „Baba Novac, a Mihai Viteazulnak, 1601. február 5-én *a magyarok által szörnyű kínok között* megölt kapitánya. Emlékének tiszteletére emeltetett ez az emlékmű 1975-ben [kiemelés tőlem – J. A. Zs.]." **[621.]**.

2003-ban a Mihai Viteazul téren, szemközt a vajda 1976-os lovasszobrával **[490.]** felavatták a Mihai Viteazul Emléklángot. Az örökmécses felirata az uralkodónak tulajdonított idézetet tartalmaz: „Oly sok évig ellenálltam a töröknek embereimmel és hazám kicsiny segítségével, sose kímélvén véremet Erdélyért, amely az én védelmem alatt semmiben nem ismert kárt és egészben maradt." **[676.]**.

1999-ben Alexandru Ioan Cuza román fejedelem mellszobrát **[626.]** állították fel a róla elnevezett utca elején. Az uralkodó legfőbb érdemének a román országrészek egyesítését nevezi meg a román történetírás.

Az Erdélyt Romániával való 20. századi nagy egyesítés előkészítése, lefolyása, történelme is kihangsúlyozódott. Az egyesítés szándékát kinyilvánító nemzetgyűlés emléknapját (1918. december 1.) 1990-ben (az 1990. júl. 31./10-es törvénycikkely alapján) Románia Nemzeti Napjává nyilvánították.

Az egyesüléshez köthető személyiségekről, annak előkészítőiről külön is megemlékeztek. Alexandru I. Lăpădatu (Lapedatu) történésznek, akadémikusnak és politikusnak, „Románia egységesítésének fáradhatatlan harcosának" emléktáblát (1996 körül) **[599.]** és mellszobrot (2000) **[655.]** állítottak. Alexandru Vaida-Voevodnak, „a nagy egyesülés vezető egyéniségének" emléktáblát (1993) **[547.]** és mellszobrot (1996) **[593.]** állítottak. Ioan Lupaş „nagy történész, a nagy egyesülés szorgalmazója, a Felső-Dácia Tudományegyetem[247] tanára, a Nemzeti Történelmi Intézet alapítója és igazgatója, a román műveltség jelentős személyisége" (1994) **[563.]** lett felmutatva a jelen- és utókor számára. Woodrow Wilson amerikai elnök mellszobrát is ide sorolhatjuk: „a világszabadság és demokrácia hősének, aki hozzájárult Nagyrománia és az igazságos és egységes Európa létrejöttéhez" (2002) **[669.]**.

Emléktáblával látták el azt az egykori banképületet, ahol az Erdélyi Román Nemzeti Tanács, az egyesítést előkészítő szerv működött: „Ebben az épületben a volt Economul bank székhelyén jött létre 1918. november 2-án és működött az Erdélyi Román Nemzeti Tanács, melynek élén dr. Amoş Frâncu és dr. Emil Haţieganu álltak, akik a román nemzet politikai kinyilvánításáért és az 1918. december 1-jei nagy egyesülés megvalósításáért harcoltak." (1944) **[564.]** Az újonnan megkonstruált emlékezetben helyet kapott a magyar nemesek által meggyilkolt román diák is, aki a szervezet székhelyét védte. Az épület másik felirata: „Itt lőtték le 1918. december 19-én Octavian Petrovici román diákot, aki a nemesi gárdákkal szemben védte az Economul bankban lévő Erdélyi Román Nemzeti Tanács székhelyét." (1993) **[549.]**.

I. Ferdinánd román király emléktábláját 2002-ben állították. Felirata szerint „A hűséges Ferdinánd, a nemzet és az ország egységesítője, Románia első marsallja" **[673.]** volt. Az emlékállításra a róla elnevezett utcában került sor.

Más emlékállítást is ennek az eseménynek a témakörébe integráltak. A főtéri szálló oldalára helyezett emléktábla szerint a helyiség nemzeti eszmék kibontakozásának terepe volt, a román értelmiségiek törzshelyeként szolgált, itt alapítottak egy fontos román sajtóorgánumot: „Itt, a volt New York – most Continental – vendéglőben készítették elő a jól ismert *Gândirea* ['Gondolat'] folyóirat 1921. május 1-jei megjelenését, amely a nagy egyesülés eszméinek gyümölcse, az egész román országrész íróinak törekvése és tehetsége folytán: Cezar Petrescu, Gib I. Mihăescu, Lucian Blaga, Adrian Maniu, D. I. Cucu és mások." (2001) **[660.]**.

A román nemzetrészek egységesítése és az ország egyesítése mellett annak (fegyveres) megtartását, védelmét is emlékezetté formálták, nyilvánossá tették. A Polgármesteri Hivatal épületére került emléktábla ősi román területként említette ezt az elcsatolt országrészt, mint amelyért megharcolt és amelyet felszabadított a román hadsereg: „1944. október 11. – 1994. október 11. Fél évszázada szabadította fel a bécsi döntés által rabságba taszított városunkat a román hadsereg. Ez az épület volt az ellenség ellenállásának utolsó jelentős helye, amelyet hadseregünk győzedelmes előnyomulása során foglalt el, amikor Észak-Erdélyt, ezt az ősi

[247] Az 1919-ben létrejött román egyetemet (Universitatea din Cluj/ Kolozsvári Egyetem) működésének első éveiben a nemzeti diskurzusokban, a politikai közbeszédben Felső-Dácia Tudományegyetem (Universitatea Daciei Superioare) néven emlegették, 1927-től a hivatalos elnevezése is I. Ferdinánd király Tudományegyetem (Universitatea Regele Ferdinand I.) lett. Az előbbi név a nemzeti identitás számára mozgósító erejű: Dácia a dákok országa, a román történelmi eredetmítoszok szerint a románok ennek a népcsoportnak és a rómaiaknak a keveredéséből származnak.

román földet, visszahelyezte természetes határai közé. Örök dicsőség a nemzet hőseinek!" **[561.]**. A hivatal tanácstermében avatott emléktábla szerint ott „gyűlésezett Románia kormánya 1945. március 13-án, a fasiszta bécsi döntés által elrabolt Észak-Erdély román fennhatóság alá való visszakerülése alkalmából" **[681.]**.

A demokrácia és román állam területi egysége védelmében kezdeményeztek megmozdulást 1946-ban a magyar területi revíziót és a kommunizmust ellenző román diákok is. Az egykori bentlakáson elhelyezett emléktábla szerint „1946. május 28–29-én éjszaka ezt a diákotthont fegyveres, bujtogató csoportok támadták meg és dúlták föl. Az általuk elkövetett erőszakos cselekedeteket 1946. június 1. és 19. között nagy, revízió- és kommunizmusellenes sztrájk, a demokrácia és a román állam területi egysége védelmében kezdeményezett első megmozdulás követte." (1996) **[583.]**.

A múltértelmezési stratégiák az emlékállítások mellett az utca- és térelnevezésekben is kimutathatóak. Az egyesítés szereplőiről utcákat, az eseményről teret is elneveztek. Az Amoş Frâncuról 1933-ban elnevezett utcát 1990-ben is jóváhagyta a helyi önkormányzat. A Poştei ('Posta') utca 1999-től Octavian Petrovici utca lett,[248] a Gheorghe Doja (Dózsa György) 1999-től ismét – akárcsak 1923-tól 1942-ig – Regele Ferdinand ('Ferdinánd király') lett, a Tineretului ('Ifjúság') 1999-tól Alexandru Vaida-Voevod stb. A Libertății ('Szabadság') tér 1999-től ismét – mint 1923-tól 1941-ig – Unirii ('Egyesülés') tér lett.

Az egyesítések emlékezete és az erre épülő román nemzeti ünnepek és megemlékezések a történelmi eredetükből adódóan mást jelentenek a románoknak és mást a magyaroknak. A románok számára az ország és a nemzet kiteljesedésének fontos történelmi momentumait, a magyaroknak pedig az országrész leválasztásának és a nemzettest feldarabolásának élményét, történelmi értelmezését jelenti. A román nemzeti ünnep így természetéből adódóan nem lehet más, mint a román nemzetállam periodikus manifesztációja; ezen esemény emlékezetének felépítése és szervezése pedig nem tudja integrálni a magyarokat.

A további elemzések adekvátsága megkívánja Michel Foucault francia társadalomtudós *diskurzus* fogalmának és modelljének bevezetését. A szerző diskurzusként értelmezi a társadalmi beszédmódokat és megállapítja, hogy a történelemben szüntelenül harc folyik érte, „a diskurzus az a hatalom, amelyet az emberek igyekeznek megkaparintani" (M. Foucault 1998: 51). A diskurzusért és a diskurzus eszközeivel a társadalom, a társadalmi csoportok társadalmi és politikai előnyökért és jogokért küzdenek. A diskurzusok pedig nem nyitottak mindenki számára, az őket birtokló személyek vagy csoportok, nem engedik meg mindenkinek a diskurzusokhoz való hozzáférést: „a diskurzus nem minden területre egyformán nyitott, nem mindenhová lehet behatolni; vannak szigorúan tiltott (megkülönböztető és megkülönböztetett) területek" (M. Foucault 1998: 60). Ezen elméletnek megfelelően a Kolozsváron, a nyilvános emlékezetért zajló nemzeti törekvéseket – a felek belső heterogenitását vagy a fennálló véleménykülönbségeket némiképp figyelmen kívül hagyva – diskurzusnak tekinthetjük, így két fontos társadalmi és politikai szereplőre fókuszálhatunk, a román és a magyar elitre, amelyet *diskurzustársaságok*ként (M. Foucault 1998: 61) határozhatunk meg.

[248] Az utca 1929–1941 közötti neve Consiliul Național ('Nemzeti Tanács') volt, amelynek eseményköréhez tartozott az új névadó személyiség is.

2.4. A román emlékállítás alakzatai

Az alábbiakban azt tekintem át, hogy a diskurzustársaságként működő román elit a román nemzeti múlt megkonstruálására, a történelmi interpretációjának a város terében való megjelenítésére milyen gyakorlati és szimbolikus stratégiát alkalmazott. Hogyan zajlott a térkisajátításért folytatott küzdelme? Milyen eszközökkel, eljárásokkal, emlékállítási alakzatokkal élt?

Az előzetes vizsgálódások alapján is bebizonyosodott hogy a korszak emlékállításainak volt egy megszerkesztettsége, tudatosan átgondolt retorikája. Az emlékállítók megválasztották az emlékezés terét, idejét és eseményét.

2.4.1. A tér megválasztása

Az emlékállítás és megemlékezés tereinek megválasztásában több módozat fedezhető fel. Az egyik legszembetűnőbb eljárás, az Európában a 19. században született és máig ható, az új hagyományok teremtése mentén létrejövő emlékállítás volt (vö: Hobsbawm 1987). A legitim beszélő pozíciójában lévő elit új emlékeket konstruált. Igyekezete arra irányult, hogy az általa fontosnak tartott teret „lehetőleg teljesen lefedje szimbolikusan megjelölt helyekkel" (Bodó J.–Biró A. Z. 2000: 27), és ezeket a román nemzeti térhez kapcsolja.

Főként a központot és a központhoz közel eső részeket célozták meg a szimbolikus tér(át)építési szándék jegyében. Ez többnyire a középkori város területe volt, amely a szász és magyar építkezés nyomait viseli magán. A román hatalom igyekezett román emlékeket találni, illetve létrehozni e tér számára. Ide került a Memorandisták Emlékműve (1994) **[553.]**, az Erdélyi Román Nemzeti Tanács székhelyének (1994) **[564.]**, a Kormányzó Tanács székhelyének (1994) **[565.]**, az Erdélyi Román Nemzeti Gárda megalakításának (1995) **[566.]**, Nicolae Drăganu (1999) **[629.]** és Iulian Pop román polgármesterek (2000) **[638.]** emléktáblái stb.

Egy másik emlékállítási és térteremtési eljárás voltaképpen ezzel összefüggésben működött: a román elit térfoglalási szándékait rátelepítette a magyar etnikum által előzetesen megjelölt terekre. (Ez alatt nem a párhuzamos térteremtés értendő, mert a kihelyezés szándéka szerint sem szimmetrikus emlékezet- és térszervezésről volt szó.) Ennek létrejöttét egyrészt az motiválta, hogy ezek a terek valamilyen formában a közös múlt színhelyei voltak. Az Erdély és Magyarország unióját kimondó országgyűlés (1848) egykori székhelyén a román értelmiségieket elítélő Memorandum-per (1894) emléktábláját avatták újra (1992) **[505.]**. George Barițiu és Nicolae Bălcescu román forradalmároknak a magyar Petőfi Sándor emlékével már megjelölt épületen avattak román–angol nyelvű emléktáblát (1996) **[581.]**. Bolyai János magyar matematikus szülőházára egy román folyóirat szerkesztőségének emlékét őrző táblát helyezték fel: „Ebben az épületben fejtette ki tevékenységét a Steaua ['Csillag'] – akkor Almanahul Literar ['Irodalmi Almanach'] – folyóirat, a háború utáni első kolozsvár-napocai román kulturális kiadvány." (2000) **[645.]**.

A múltért indított csatában a domináns elit – esetünkben a Polgármesteri Hivatal intézménye mögött álló román hatalmi körök [249] – felülírni, szimbolikusan gyengíteni

[249] A körülírás azt fedi, hogy az 1992–2004 között állított, politikai jellegű vagy átpolitizált emléktáblák és szobrok nagyrészét a román polgármester kezdeményezte, a helyi tanácsosok (etnikai) többsége pedig megszavazta. A kihelyezett szövegek többsége utal is az állíttató intézményre.

igyekezett a másik etnikum által megjelölt vagy sajátnak tekintett tereket. Ez egy külön eljárásként is értelmezhető. Az RMDSZ (Romániai Magyar Demokrata Szövetség) magyar politikai szervezet székházára helyezték Ioan Lupaş román történész és egyesítéspárti politikus emléktábláját (1994) **[563.]**. Octavian Goga román költőnek a Polgármesteri Hivatal a Bölcsészkar – volt Marianum magyar leányiskola – épületén emléktáblát állított „hogy mindenkit arra emlékeztessen, a költő és politikus Octavian Goga (1881–1938) díszdoktora és törvény szerinti tanára volt ennek a nagytekintélyű karnak" (1998) **[614.]**.[250] A Báthory István Elméleti Líceum – egykori Királyi Lyceum, majd Római Katolikus Gimnázium – épületének román emléktáblája arra emlékeztetett, hogy „Ebben az épületben fejezte be líceumi tanulmányait a nagy román hazafi és forradalmár Aron Pumnul (1818–1866), filológus, történész, teológus és irodalomkritikus, Mihai Eminescu kiváló nevelője." (1998) **[622.]**. A századelő magyar polgári világának egyfajta helyi ikonjaként tekintett volt New York szállóra helyezett emléktábla a román sajtóorgánumról és egyesítéspárti alapítóiról, szerkesztőiről emlékezett meg (2001) **[660.]**.

A kolozsvári magyarság számára történetileg vizsgálva is az egyik legfontosabb, városhoz kötődő szereplő Mátyás király személyisége. Emlékezetének kultiválása több évszázados hagyományra tekint vissza. Különböző évfordulóihoz (magyar vonatkozású) előadásokat, konferenciákat, kulturális napokat igazítottak 1989 után is, a helyi és regionális turizmusban szülőházának – a város legrégebbi épülete – és lovasszobrának megtekintése a város látványosságainak kihagyhatatlan eleme.

A Mátyás király szülőházán 1889-ben avatott magyar nyelvű emléktábla mellé **[251.]** elhelyezett román–angol szöveg egyrészt történelmi hagyománynak – és nem ténynek – tartotta azt, hogy a király ott született, másrészt románként mutatta be: „A történelmi hagyománynak megfelelően ebben a házban született Corvin Mátyás, a nagy harcos Hunyadi Jánosnak, erdélyi vajdának és Magyarország kormányzójának fia. A román Corvin Mátyást az uralkodása alatti (1458–1490) tetteinek köszönhetően Magyarország legnagyobb királyának tartják." (1996) **[580.]**.

Mátyás király lovasszobrának a talapzatára 1992-ben ismét elhelyezték Nicolae Iorga román történész – az 1932-essel nagyrészt megegyező **[332.]** – értékelését. A tábla szerint a (román) király Moldva területén vereséget szenvedett: „Győzedelmes a harcokban. Legyőzetve csupán saját népétől, Moldvabányán, amikor meg akarta hódítani a legyőzhetetlen Moldvát – Nicolae Iorga." **[535.]**.

A szoborcsoport előtt több mint egy évtizedig tartó (1994–2008) ásatás folyt a feltételezett dák-római régészeti leletek után, amely a romantikus kontinuitáselmélet értelmében a románok elsőbbségét bizonyította volna az országrészben. A polgármester tervei szerint a szoborcsoporttal szemben, a Lupa Capitolina egykori helyén **[318.]** állították volna fel Trajánusz római oszlopának hasonmását, melynek emléktáblával megjelölt alapkövét el is helyezték: „Ide lesz felállítva a Trajánusz-oszlop emlékműnek mérethű mása" (1998) **[624.]**. A Főtér sarkán 1994-ben felállított Memorandisták Emlékműve **[553.]** ünnepélyes átadása előestéjén a városvezető bevakoltatta az 1848-as forradalmár-tábornok Bem Józsefnek a közeli épület falán található magyar nyelvű emléktábláját. Ezek az eljárások is egy már létező, a magyar etnikum által végzett szimbolikus térfoglalási gyakorlat átértelmezéseként, megszüntetéseként értelmezhetők.

[250] A tábla felhelyezésének idején az egyetem vezetősége tiltakozott. Az interetnikus konfliktusok mellett itt a Polgármesteri Hivatal–egyetemi intézmény, politikum–tudomány közötti ellentéttel is számolnunk kell.

A román térszervezéseknek tehát három stratégiája figyelhető meg: 1. az intenzív térfoglalás (az emlékezet kihelyezése a központot foglalja le), 2. az extenzív térfoglalás (a múlt megjelenítése az egész város terét igyekszik birtokba venni), illetve 3. a rivalizáló vagy kombattív térfoglalás (a román emlékezet rátelepítése a magyar terekre).

2.4.2. Az esemény megválasztása

Úgy tűnt, hogy a történelemről szóló diskurzusok birtokosának számító hatalom és helyi vezetőség „a történelmi időt akarja visszamenőleg megváltoztatni, a történelmet pedig újraszerkeszteni, újraírni, a jelennek a múlt által megkonstruált hatalmi legitimálását elérni" (Barna G. 2002: 160). Az esemény megválasztásával az emlékező román elitnek célja a nemzetépítés és magának az emlékezés természetének a legitimálása volt. Amint az emlékállítások nagyrészénél látható volt, kiemelt szerepet tulajdonítottak az egyesítéseknek, az azokat szorgalmazó és támogató személyiségek kultuszának, illetve a két világháború közötti és a II. világháború utáni román jobboldali mozgalmaknak – olyan eseményeknek, amelyek emlékezetének kultiválása a magyarság számára nem vagy csak fenntartásokkal vállalható vagy éppenséggel sértő.

A térbeli elsőbbség mellett a kultúrában való elsőbbség és kezdeményezések emlékezetét is felépítették. Emléktáblákat állítottak az „első" román intézmények emlékének. Ezeket a megszövegezésük szerint az „első" román (kultúr)héroszok hozták létre. Kolozsvár első román kórházának, a női kórháznak 1919-es alapítása Dominic Stanca orvos érdeme (1992) **[534.]**. Az egyik emléktábla az első román iskolát azonosította be: „Ebben az épületben volt az első kolozsvár-napocai román iskola székhelye, amely 1853 kegyelmi évében, sötét és intoleráns századok után jött létre." (1998) **[613.]**. Sextil Puşcariu „híres nyelvész és egyetemi tanár, a Felső-Dácia Tudományegyetem első rektora" alapította 1919-ben a Román Nyelv Múzeumát, „az ország első nyelvészeti intézményét" (1998) **[620.]**. Egy román tudós lakóházát a következő szöveggel jelölték meg: „Ebben az épületben lakott a kiváló nyelvész, dr. Grigore Silaşi (1836–1897) egyetemi tanár, a kolozsvári egyetem[251] első román nyelv és irodalom tanára." (1999) **[630.]**. Az egykori Tanácsházán avatott emléktábla szerint Iulian Pop volt „Kolozsvár-Napoca municípium első román polgármestere" (2000) **[638.]**. Nicolae Drăganu pedig „a Bölcsészettudományi Kar dékánja, az Alma Mater Napocensis[252] rektora és Kolozsvár polgármestere" (1999) **[629.]** volt. Az Almanahul Literar ('Irodalmi Almanach') „a háború utáni első kolozsvár-napocai román kulturális kiadvány" (2000) **[645.]** volt.

Az emléktáblák szövegei megérdemelnének egy alaposabb vizsgálódást. Ezek az újabb, román személyiségeknek állított emlékmegőrző szövegek átpolitizálódtak, erős etnikus színezettel töltődtek fel. A hatalom számára a román személyiségek emléke valójában csak ürügy volt a – magyar etnikum számára hátrányos – történelmi beszédmódhoz. Az emléktáblákon a román történelem mint az aranykor felé tartó, a jelen minőségi csúcspontjára jutó entitás jelent meg, amely az elnyomó rezsimekben, a (magyar) „sötét és intoleráns" múltban is értékeket teremteni igyekezett és alkotni tudott. A román iskola 1853-as létrejöttét

[251] A megfogalmazás a szokásostól eltérően nem nevezte meg az egyetemet. Ennek a retorikai fogásnak az oka, hogy az említett egyetem magyar intézmény volt.
[252] Az Alma Mater Napocensis megnevezés nem hivatalos, a román nemzeti identitás számára mozgósító erejű: a latinos műveltség illúzióját tartja fenn.

leszámítva **[613.]** a kulturális, társadalmi és politikai megvalósítások 1919-től, a román adminisztráció bevezetésétől datálódtak.

Az emlékállítások következő csoportjába azok az események sorolhatók, amelyekre való emlékezés, amellett, hogy lehetőséget teremtett a román elitnek a nyilvánosságban való rituális megjelenésre, a magyar etnikum szimbolikus deficitjét termelte újra. A deportálás zsidó áldozataira való emlékezést a román elit felhasználta a magyar etnikum és történelem hátrányos bemutatására. A Deportáltak Emléktemplomán avatott román és héber emléktáblák a magyarok szerepét emelte ki (túlozta el?) a zsidók meghurcolásában: „1944–1994. 1944 tavaszán az ideiglenes, megszálló magyar fasiszta hatóságok gettóba gyűjtötték Kolozsvár 18000 lelket számláló zsidóságát, gyermekeket és öregeket, férfiakat és nőket, akiket azután az auschwitzi haláltáborba és németországi haláltáborokba hurcoltak, ahol egyetlen bűnükért, hogy zsidók voltak, több mint 16000-et öltek meg közülük. Ezt az emléktáblát vértanúságuk 50. évfordulója alkalmával helyezték el. Vértanúként haltak meg. A zsidó nép soha nem felejti el őket!” **[556.]**.[253] A Polgármesteri Hivatalnak az egykori gettó helyszínéül szolgáló téglagyár falán avatott román–angol emléktábláján a bűnbakkeresésnek hasonló logikája érvényesült: „Itt volt 1944 májusában a gettó, ahonnan a horthysta hadsereg és magyar megszálló hatóságok a náci haláltáborokba küldtek 18000 zsidót, köztük 4000 tizenhárom éven aluli gyereket.” (1998) **[619.]**.

Nem lenne méltányos és torz lenne a kép, ha nem említenénk meg a zsidó hitközség által kezdeményezett emlékállításokat is. A deportálás és a holokauszt 50. évfordulója kapcsán a hitközség a Deportáltak Emléktemplomában megemlékezett az 1812–1944 között tevékenykedő ortodox szertartású rabbikról (1995) **[571.]**, illetve az 1882–1944 közötti neológ szertartású rabbikról, amelyek emléktábláját „dr. Moshe Carmilly Weinberger, e templom utolsó rabbijának részvételével, 1995. október 24-én leplezték le” **[574.]**. Az emléktáblák szövegét héberül és románul fogalmazták meg.

A zsinagógában román és héber emléktáblákat állítottak annak a zsidó ejtőernyősnek, aki tevékenyen részt vett az ellenállásban: „In memoriam. Peretz Goldstein (1923–1944) ejtőernyős emlékére, aki ennek a városnak lakója volt és tagja az erdélyi cionista mozgalomnak. 1941-ben alijázott [Palesztinába vándorolt], a Ma’agan kibuc tagja lett. 1944. április 15-én életét kockáztatta Joel Palgi ejtőernyőssel együtt, akivel az ellenség által elfoglalt területre lettek bevetve, hogy a fasiszta elnyomás alatt lévő testvéreiket segítsék. Budapesten fogták el és Oranienburgba (Németország) vitték, ahol nyoma veszett. Emléke legyen áldott!” (2000) **[649.]**.[254]

---

[253] A héber verzió némiképp eltérő szövegű: „Emlékezz rá, mit tett veled Amalék [MTörv 25,17] a világ teremtésének (5)704. évében, 1944-ben. Összegyűjtettek az akkori ideiglenes hatalom, a gonosz fasiszta magyar hatalom által tizennyolcezer zsidó, férfiak, asszonyok és gyerekek. Kegyetlen kínzások után vitettek az auschwitzi megsemmisítő táborokba, és más helyekre, és ott elpusztultak a gyilkos németek által, akiknek a szándéka az volt, hogy »Ne is emlékezzenek többé Izrael nevére« [83. zsoltár, 5]. Mi, a cluj-i szent közösségek maradékai, akik ezt az emléktáblát állítottuk a hősök és a szentek emlékére, akik életüket adták az Örökkévaló nevének megszentelésére, a pusztításuk öt teljes éve alatt. »Föld, ne fedd el vérüket!« [Jób 16,19] Sosem feledjük el Izrael népének szentjeit.”**[557.]**. (Bányai Viktória fordítása)

[254] A héber verzió némiképp eltérő szövegű: „Peretz Goldstein cluj-i ejtőernyős (1923–1944) emlékére, aki az erdélyi cionista mozgalom neveltje volt. 1941-ben alijázott [Palesztinába vándorolt] és a Ma’agan kibuc alapító tagja volt. 1943-ban önkéntesen jelentkezett az ejtőernyős egységbe. 1944. április 15-én társával, Joel Palgival együtt ejtőernyővel dobták le az ellenséges vonalak mögé, hogy segítséget nyújtsanak a zsidóknak és harcoljanak a nácik ellen. Peretz Goldsteint Budapesten letartóztatták, Oranienburgba (Németország) vitték és ott nyoma veszett. Emléke legyen áldott!” **[650.]**. (Bányai Viktória fordítása)

Az események megválasztását illetően a román elit törekvése tehát két tendencia köré szerveződött: 1. a kezdetek korát tenni láthatóvá, illetve 2. a folytonos jelenlétet jeleníteni meg.

2.4.3. Az idő megválasztása

Az emlékállítás időzítése, a megemlékezés idejének megválasztása azért érdemel külön figyelmet, mert tudatos döntés, intenció fedezhető fel mögöttük. Ennek kettős iránya van: az emlékállítások egyrészt a kiemelt események periodikus ünnepléséhez (hivatalos vagy kanonizált ünnepnapokhoz, évfordulókhoz) kötődnek, másrészt a megemlékezés ténye, eseménye a megválasztott időpontot teszi kiemeltté. Így a megemlékezések kiemelt időponthoz való kötése attól kölcsönzött megerősítő funkcióval bír, másrészt az időpont megválasztása maga is jelzés- és gesztusértékű.

Tóth István György és Jan Assmann együttesen a nyolcvan esztendőt teszik meg a kommunikatív emlékezetet felváltó kulturális emlékezet határértékének (Tóth I. Gy. 1996: 100, J. Assmann 1999: 51–53), emellett Jan Assmann ennek a határértéknek a felét, vagyis a negyven évet kritikus küszöbnek tartja (J. Assmann 1999: 51). Az időbeli távlat megköveteli az emlékezetben élő események rögzítését. Jan Assmann a *rituális koherencia*, a kulturális értelem „ismétléskényszerének" *textuális koherenciá*val való felváltásaként értelmezi a társadalmak emlékezetének ezt az írás nyomán megjelenő természetét (J. Assmann 1999: 88–89).

A történelemformáló emlékezet a halottakra való emlékezéssel szemben más időléptékű. A történelmi eseményeket nagyobb időtávlatból kell éleszteni, a holtak emlékével szemben, amelyekről rövidebb távolságokban (6 hét, félév, év) szokás megemlékezni (vö: Verebélyi K. 1998: 413). A kerek évfordulókról való megemlékezésnek van egy retorikai tartalma is: kihangsúlyozódik, hogy az emlékezők korszaka 50, 75, 80, 100 stb. évnyi távolságokra van a nagy eseményektől, ebből az időtávlatból pedig a társadalmak erkölcsi imperatívusza az emlékezés.

Az emlékállítások a megemlékezett vagy a múltban lezajlott események kerek évfordulóin, illetve az állami vagy nemzeti ünnepeken történtek.

Az emlékállítások egyrésze napra pontosan képezte le az évfordulókat. A Kormányzó Tanács megalakulásának 74. évfordulóján (1994. dec. 9.) **[565.]** emlékeztek meg a szervezet kolozsvári működéséről. A vasútállomás átadásának 125. évfordulóját emelték ki (1995. szept. 7.) **[573.]**. A revízió- és kommunizmusellenes megmozdulást kiváltó agresszió 50. évfordulóján (1996. máj. 28.) **[583.]** lepleztek le emléktáblát. A 4. Erdélyi Hadtest Parancsnoksága megalakulásának 80. évfordulóján emléktáblát avatott az egyik katonai alakulat a kaszárnya homlokzatán, illetve felállíttatta Constantin Prezan marsall és Traian Monoiu tábornok mellszobrait az udvaron (1996. aug. 15.) **[586., 587., 588.]**; a 85. jubileumról ugyancsak emléktábla állítással emlékeztek meg (2001. aug. 16.) **[662.]**.[255] Iulian Pop polgármester beiktatásának a 81. évfordulóján (2000. jan. 19.) **[638.]**, a *Gândirea* ('Gondolat') folyóirat létrejöttének 80. évfordulójára (2001. máj. 2.) **[660.]** avattak napra pontosan emléktáblákat.

A román hadsereg bevonulásának 50. (1994) **[561.]**, a George Coşbuc és George Barițiu líceumok létrejöttének 75. (1994) **[555., 558.]**, az *Almanahul Literar* ('Irodalmi

[255] A 90. évfordulón (2006. aug. 16.) **[702.]**, a vizsgált periódus után is állítottak emléktáblát.

Almanach') megszületésének 50. (2000) **[645.]**, a Iulian Pop Gazdasági Kollégium létrehozásának 80. (2001) **[658.]** kerek évfordulóját stb. emelték még ki.

Ezek a dátumok a régióban vagy a lokális társadalomban emberemlékezet óta jól működő dolgokra, töretlenül virágzó intézményekre irányítják a figyelmet. Ez az emberemlékezetnyi idő a román adminisztráció időszámítása, hiszen a megvalósítások nagyrésze nagyjából az egyesítéstől, illetve a II. világháborút lezáró párizsi békeszerződéstől datálódik.

Külön csoportba sorolhatók azok az emlékállítások, amelyek az állami vagy nemzeti ünnepekhez kötődnek. A legfontosabb román nemzeti ünnep (december 1.) előestéjén helyezték el a magyar királyt értékelő táblát a Mátyás király-lovasszobor talapzatára (1992) **[535.]**. Ugyanezen ünnep alkalmából emelték Avram Iancu – ekkor még mellékalakok nélküli – szobrát (1993) **[548.]**, Alexandru Vaida-Voevod emléktábláját (1993) **[547.]**, Ioan Lupaş történésznek (1994) **[563.]** és az Erdélyi Román Nemzeti Tanácsnak (1994) **[564.]** állított emléktáblákat, a Hősök Emlékművét a Fellegváron (1995) **[577.]**, Trajánusz oszlopának alapkövét (1998) **[624.]**, illetve állították fel újra a Lupa Capitolina emlékművét (2002) **[672.]**.[256] (Aron Pumnul román értelmiséginek a magyar iskolánál történő emlékállítását is a nemzeti ünnepnaphoz közel időzítették (1998. nov. 27.) **[622.]**.)

A román országrészek egyesítésének ünnepén (a 140. évfordulóra), január 24-én avatták Alexandru Ioan Cuza mellszobrát (1999) **[626.]**.

Május 9-e kiemelt nemzeti nap Romániában. Egyrészt Románia állami függetlenségének napja (1877), másrészt a II. világháború lezárására emlékeztető Győzelem Napja (1944), újabban pedig az Európai Unió Napja (1950) is. Ezen az emléknapon avatták Gheorghe V. Avramescu és Nicolae I. Dăscălescu tábornokok, a 4. Erdélyi Román Hadtest parancsnokainak mellszobrait a kaszárnya előtt (1995) **[567., 568.]**, a Román Katona Emlékművét az ortodox székesegyház mögötti téren – a szovjet-ukrán katonák 1945-ös emlékművének **[366.]** helyén – (1996) **[582.]**, illetve Octavian Goga író és politikus emléktábláját és mellszobrát (1998) **[614., 615.]**.

A nemzeti ünnepnapokon történő emlékállítások, a hangsúlyos időpontok megválasztásának funkciója a kiemelt eseményeket a román (nagy)nemzeti emlékezethez kapcsolni, szimbolikusan bebiztosítani, erősíteni.

A kanonizált időpontok megválasztása néhány esetben nem(csak) az okot, hanem az ürügyet is szolgáltatta a múltról való beszélésre. Mihai Eminescu román nemzeti költő születésnapján[257] (1850. jan. 15) avatta fel a város polgármestere a Mátyás királyt értékelő román–angol emléktáblát az uralkodó szülőházán (1996) **[580.]**. Az Amerikai Egyesült Államok nemzeti ünnepén, a Függetlenség Napján (1776. jún. 4.) avatták fel Woodrow Wilsonnak, a román nemzeti érdekeket támogató amerikai elnöknek a mellszobrát (2002) **[669.]**.

Az emlékezet kihelyezésének, a tér etnikus megjelölésének és a kanonizált időpont szimbolikus hasznosításának másik – általam csak Kolozsvárról ismert – eljárása az volt, amikor a magyar nemzeti ünnepen (március 15.) avatott emléktáblákat a román elit. Nicolae Bălcescu, George Barițiu román forradalmároknak és a magyar nemesség erdélyi román áldozatainak (1996) **[581.]**, az 1848-ban kivégzett románoknak (1997) **[607.]**, Grigore Silaşi nyelvésznek (1999) **[630.]**, Ştefan Meteş történésznek (2000) **[639.]** és Észak-Erdély

[256] A vizsgált periódus után, 2005-ben, a térrendezéskor elbontott emlékművet 2008-ban, a nemzeti ünnepre avatták fel újra **[716.]**.
[257] 2011-től a Román Nemzeti Kultúra Napja.

Romániához csatolása emlékére (2004) **[681.]** a magyarság ünnepnapján állítottak emléktáblákat.

A román emlékállítások, megemlékezések idejének megválasztása tehát két tendenciát jelenített meg: 1. a múltra irányuló stratégiákat: ezek a lineáris időbe ciklikusságot iktató „kerek" évfordulók, amelyek az „örök visszatérés mítosza"[258] értelmében ritualizálják és ciklikussá teszik a megemlékezést, 2. a jelenre irányuló stratégiákat: ezek a megemlékezési rítusok szervezésével az emlékező társadalmat teszik láthatóvá.

2.5. A magyar reakciók és emlékállítások – a nemzeti mártírium konstrukciói

A helyi magyarság kisebbségi nacionalizmusának egyik legfontosabb összetevője a nemzetféltés diskurzusa volt. A román emlékezetkonstruálások így a magyarság recepciójában az egyik legjellemzőbb attitűdöt erősítették meg, amit a köznapi és irodalmi szóhasználat alapján a *kisebbségi sorstragédia* megnevezéssel írhatunk le.

A románok térbeli elsőbbségének, nemzeti folytonosságának és az egyesítések emlékezetének felépítése és folyamatos ünneplése a saját (román) nemzeti identitás erősítését célozta meg, illetve más etnikumok (főként a magyar) kizárására alapozott. A nyilvánosságban szervezett, a román elit által kezdeményezett emlékállításokban másrészt a helyi magyarság nem is kívánt részt venni, a saját nemzeti történelem eltérő megítélése miatt. A magyar diskurzus a magyar etnikumra nézve hátrányos nemzeti fenyegetettségként receptálta a román nemzeterősítést. Ez a diskurzus a román személyiségeknek állított, politikamentesnek szánt emlékezetmegőrző szövegeket is átpolitizálta, etnikus szűrőn keresztül értelmezte: ebben a perspektívában a tudósok, művészek stb. emlékezetének építése is hatalmi csoportok számára valójában csak ürügy volt a – magyar etnikum számára hátrányos – folyamatos történelmi beszédmódhoz.

A magyar etnikum ezért minden román részről érkező emlékállítást az etnicizálódás kódjaival értelmezett. Ugyanaz a reális tér, mivel az emlékállítások eltérő etnikus diskurzusok mentén szerveződtek, nem vált egyformán szimbolikussá a két etnikum számára. Több esetben a magyar elit visszautasította az új román emléktáblák és szobrok megkoszorúzását, illetve nem vett részt az emlékállításokon. Ennek a gesztusnak a jelentése nyilvánvaló: a magyar elit nem fogadta el ezt a (román) történelmi interpretációt, az emléktáblát és szobrot mint ennek reprezentációját nemzetileg profánként, a maga számára sértőként értelmezte. A román emlékállításokon a magyar elit nem képviseltette magát; általános eljárásként a sajtó nyilvánosságában reagálta le a román kezdeményezéseket és gyakorlatokat: „kijavította", „helyreigazította" a történelemről szóló román diskurzusokat.

A magyar etnikum történelmi reprezentációinak megjelenítésére a legnyilvánosabb terekben (közterekben, utcákon, épületek homlokzatain stb.) nem nyílt lehetőség. Ezeket a kezdeményezéseket a Funar-féle városi vezetőség elgáncsolta, építkezési engedélyeket nem bocsátottak ki magyar emlékművekre. Így a magyar emlékezetszervezések és emlékállítások a kvázi-nyilvános, nemzetileg homogén környezetben, a magyar templomokban és a magyar iskolákban folytak.

A magyar kisebbségi keretben szerveződő emlékezési stratégiáknak tehát két nagyobb tendenciája volt megfigyelhető: 1. az emlékezet térbeliesítése és ritualizálása (amelyhez a kihelyezés eseménye és a megemlékezési rítus kapcsolódott, az emlékezés alapvetően írott és

[258] Mircea Eliade fogalma (vö: M. Eliade 1993).

tárgyiasított formája), 2. a felszámolt emlékhely, a cenzúra alá helyezett emlékezés kommunikatív emlékezetbe való visszaszorulása (amelyhez az emlékezés alapvetően orális formája, a félnyilvános és privát kontextus társult).

2.5.1. A templom és az iskola – az emlékezet tárgya és helyszíne

A templomokban és iskolákban történő emlékállítások egyrésze az intézmények szerepének kiemelését, a múltban való elhelyezését, az időből való levezetését – egyszóval longue dureé-jét – valósította meg.

A kerekdombi református templom építési emléktábláján az építkezés nehéz körülményeit, a lelkész és a támogatók áldozatát emelték ki: „ISTEN AKARATÁBÓL/ EGY SÖTÉT KORBAN, SOKAKBAN/ ÉBRESZTVE A REMÉNYT, ÉPÜLT EZ A/ TtemplOM 1977–80 KÖZÖTT/ D^{r}. DOBRI JÁNOS/ LELKIPÁSZTORSÁGA IDEJÉN/ HOLLAND, SVÁJCI, NÉMET, MAGYAR ÉS/ ERDÉLYI ÖSSZEFOGÁSSAL,/ GYÜLEKEZETÜNK ÁLDOZATOS/ MUNKÁJÁVAL.” (1990 után) **[516.]**.

Az evangélikus-lutheránus templomban a romániai egyházkerület megalakításáról emlékeztek meg: „EBBEN A TEMPLOMBAN ÜLÉSEZETT/ 1921. JÚLIUS 7–9 NAPJAIN A/ KOLOZSVÁRI ZSINAT/ MELYEN KIMONDTÁK AZ ÖNÁLLÓ/ ROMÁNIAI ZSINATPRESBITERI EVANGÉLIKUS/ EGYHÁZKERÜLET/ MEGALAKULÁSÁT./ ELŐDEINK FÁRADSÁGOS MUNKÁSSÁGÁRA/ EMLÉKEZVE, ISTEN IRÁNTI HÁLÁVAL ÖRÖKITETTE/ MEG E TÉNYT A MEGALAKULÁS 75. ÉVFORDULÓJÁN/ AZ EGYHÁZKERÜLET ÜNNEPI KÖZGYŰLÉSE.” (1996) **[585.]**. Ugyanitt Szedressy Pál püspöknek is emléktáblát állítottak: „EGYHÁZKERÜLETÜNK PÜSPÖKE/ ÉS GYÜLEKEZETÜNK LELKÉSZE/ HALÁLÁNAK 5-IK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL/ HÁLÁVAL EMLÉKEZIK EGYHÁZKERÜLETÜNK/ ÉS A KOLOZSVÁRI GYÜLEKEZET” (1996) **[591.]**.

A kétágú református templom felszentelésének 145. évfordulóján (1996) éltek emlékállítással. Az emlékkaput „ÁLLÍTTATTA A HÓSTÁTIAK KÖZÖSSÉGE/ JAKAB GYÖRGY F.G. EMLÉKÉRE” **[592.]**.

A hidelvi református egyházközség a gyülekezet lelkipásztorainak névsorát örökítette meg a templomavatás 100. évfordulójára (1998) **[612.]**.

A Protestáns Teológiai Intézet 100 éves jubileumára a hallgatók haranglábként is funkcionáló emlékművet állítottak (1995) **[576.]**. A Bethlen Kata Diakóniai Központ „ÉPÜLT ISTEN DICSŐSÉGÉRE A KÜLFÖLDI TESTVÉREGYHÁZAK ÉS/ HÍVEINK SEGÍTSÉGÉVEL 1992–1996 KÖZÖTT KRISZTUS URUNK/ PARANCSA SZERINT A SZERETET SZOLGÁLATÁRA, SEBEK GYÓ-/ GYÍTÁSÁRA, ÉLETEK MENTÉSÉRE, ÚJ NEMZEDÉKEK NEVELÉSÉRE,/ HITÜNK ÁPOLÁSÁRA./ FELSZENTELTETETT 1996 JÚNIUS 20-ÁN” **[584.]**. Az Unitárius Kollégium új épülete felavatásának 100. évfordulóján az Unitárius Egyház emlékezett meg a Brassai Sámuel Líceum/János Zsigmond Unitárius Kollégium épületében (2001) **[663.]**.

A tanintézetek és egyházközségek keretében lezajlott emlékállítások másrésze magyar történelmi eseményeknek és személyiségeknek, illetve a megemlékezések keretéül szolgáló intézményekhez kötődő egyletek kiemelésére és megörökítésére történt.

2000-ben a magyar államalapítás 1000. évfordulójáról több egyházközség és iskola is megemlékezett. Reményik Sándor mellszobrának avatását is ehhez az eseményhez kötötte az evangélikus gyülekezet: „A KETTŐS MILLENNIUMI/ ÜNNEPSÉGEK ESZTEN-/

DEJÉBEN EMELTETTE AZ/ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ" **[647.]**. A Farkas utcai református templomban a reformáció emléknapján (október 31.) avattak emléktáblát: „EZEN MILLENNIUMI/ EMLÉKTÁBLÁT/ AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS/ EGYHÁZKERÜLET/ IGAZGATÓTANÁCSA/ ÁLLÍTOTTA A KERESZTYÉN/ ÁLLAMALAPÍTÁS/ 1000. ÉVFORDULÓJÁN/ KOLOZSVÁROTT/ 2000. OKTÓBER 31-ÉN." **[648.]**. A Brassai Sámuel Líceumban az Unitárius Egyház emlékezett meg: „AZ EMLÉKTÁBLÁT A MAGYAR/ ÁLLAMALAPÍTÁS EZREDÉVES/ ÉVFORDULÓJÁN ÁLLÍTOTTA/ AZ ERDÉLYI UNITÁRIUS EGYHÁZ./ 2000. XI. 26-án." **[651.]**. Ugyanitt a kollégium is emléktáblát avatott: „Isten iránti hálával/ állította az/ UNITÁRIUS KOLLÉGIUM/ MILLENIUM 2000/ emlékére" **[652.]**.

Az evangélikus templom belső udvarán állítottak emléktáblát, majd mellszobrot (2000) **[647.]** Reményik Sándor költőnek, a transszilvanista ideológia emblematikus alakjának. 1991-es emléktáblája a kettős évfordulóra készült: „E templom s iskola között/ Futkostam én is egykoron/ S hütöttem a templom falán/ Kigyulladt gyermek-homlokom/ REMÉNYIK SÁNDOR/ 1890–1941/ Születésének 100. halálának 50./ évfordulójára e táblát elhelyezte/ a kolozsvári gyülekezet" **[523.]**. Bartalis János „költő, az Evangélikus Egyház felügyelője" mellszobrát **[530.]** 1992-ben, a személyiség születésének 100. évfordulóján állították.

Ugyanitt – az egykori Kossuth utcai templomban – adtak helyet Kossuth Lajos, Magyarország 1848–49-es kormányzója emlékének: „*»Annyi jogunk lesz eredményeinkhez,/ amennyi helyet foglal el szivünkben a hit tüze!«/* KOSSUTH LAJOS/ *1802–1894/ evangélikus egyházához mindhalálig hű,/ a nemzet szabadságáért küzdő magyar/ hazafi emlékére állittatta az emléktáblát/ születésének 200. évfordulóján/ a Romániai Ágostai Hitvallású Evangélikus-/ Lutheránus Egyházkerület és/ a Kolozsvári Egyházközség.*" (2002) **[671.]**.

A Farkas utcai református templomban helyezték el átmenetileg – polgármesteri engedély hiányában – a Bocskai István magyar fejedelem szülőházára szánt emléktáblát: „E HÁZBAN/ SZÜLETETT/ KISMARJAI/ BOCSKAI ISTVÁN/ MAGYAR- ÉS ERDÉLYORSZÁG/ FEJEDELME/ A SZÉKELYEK GRÓFJA/ 1557. I. 1-ÉN/ A GYŐZTES SZABADSÁGHARC/ VEZÉRE/ KASSÁN HÚNYT EL 1606. XII. 29-ÉN/ KOLOZSVÁRON RAVATALOZTÁK/ GYULAFEHÉRVÁRON TEMETTÉK/ A HÁLÁVAL EMLÉKEZŐ/ UTÓKOR NEVÉBEN/ 2001. X. 27-ÉN/ KÖZADAKOZÁSBÓL ÁLLÍTTATTA/ A BOCSKAI ISTVÁN/ HAGYOMÁNYŐRZŐ EGYESÜLET" **[664.]**. (2003-tól a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem székhelyéül is szolgáló épületben helyezték el.) [259]

A Szent Mihály katolikus plébánia udvarán állított emléktáblát Bajor Andor írónak, a katolikus folyóirat szerkesztőjének a stockholmi Erdélyi Könyv Egylet (1991 után) **[528.]**.

A Protestáns Teológia belső udvarára szállították Kecskeméthy István bibliafordító fejfáját a Házsongárdi temetőből (1992–1995 között). A másodlagos elhelyezésben a sírmegváltás hiányában eltávolíttatott kopjafa emlékműként funkcionál **[538.]**.

A felekezetekhez is kötődő iskolákban a névadóknak, az egyházi elöljáróknak és neves diákoknak is emléket állítottak. A Báthory István Elméleti Líceum dísztermében helyezték el Márton Áron római katolikus püspök mellszobrát (1993) **[544.]**. Az alapító és névadó mellszobrát 2002-ben avatták: „Báthory István, Isten kegyelméből Lengyelország királya, Erdély fejedelme, a kolozsvári katolikus iskola alapítója." **[668.]**. Az iskola egykori diákjának, Kuncz Aladárnak, a *Fekete kolostor* írójának a Franciaországban lévő francia–magyar

[259] A fejedelem szülőházán a vizsgált periódus után (2011-ben) állítottak magyar–angol–román nyelvű emléktáblát **[729.]**.

emléktáblájának másolatát is elhelyezték: „KUNCZ ALADÁR MAGYAR ÍRÓ (1886–1931)/ INTERNÁLTKÉNT ÉLT ITT 1914-TŐL 1916-IG/ EZ AZ ÉLMÉNY IHLETTE/ FEKETE KOLOSTOR CÍMŰ REGÉNYÉT.” (2003) **[678.]**. A katolikus gimnázium 2004-ben, az iskola fennállásának 425. évfordulóján mellszobrot állított Pázmány Péter hittudós püspöknek **[682.]**. Dávid Ferenc unitárius vallásalapító mellszobrának felállítását a Brassai Sámuel Líceum kezdeményezte (1992) **[532.]**. Apáczai Csere János domborművű szobrát a nevét felvevő iskola dísztermében helyezték el (1995) **[570.]**.

A Brassai Sámuel középiskolában az Unitárius Egyház több egyházi eseménynek is emléket állított: „MILLENIUM 2000/ A Dávid Ferenc Egylet 115.,/ az Ifjúsági Egylet 100./ és a Nőszövetség 90./ évfordulója alkalmából állította/ az Unitárius Egyház” (2000) **[653.]**. Az unitárius kollégium az 1848–1849-es szabadságharcban elesett diákjairól is megemlékezett (2002) **[667.]**.

2.5.2. A tudományos és kulturális intézmények emlékállításai

A magyar tudományos és kulturális intézmények is kezdeményeztek emlékállításokat. 1992-ben a kolozsvári magyar színjátszás a 200. jubileumát ülte meg. Ez alkalomból a színház vezetősége emléktáblát szándékozott állítani a Farkas utcai, egykori kőszínház helyén levő Egyetemiek Háza épületére. Az elkészült háromnyelvű (román–magyar–német) emléktábla elhelyezését a Polgármesteri Hivatal nem engedélyezte. Végül az Állami Magyar Színház épületében helyezték el (átmenetileg). A magyar felirata: „EZEN A HELYEN KŐSZÍNHÁZ ÁLLT, A MAGYAR/ SZÍNJÁTSZÁS ELSŐ ÁLLANDÓ ERDÉLYI/ OTTHONA. E TÁBLA ÁLLÍTTATOTT 1992-BEN, A/ »SZÍNÉSZ KÖZTÁRSASÁG« MEGALAPÍTÁSÁ-/ NAK 200. ÉVFORDULÓJÁN.” (1992) **[536.]**.

A magyar intézmények emlékállításai a székházak belső udvarán vagy az épületek belsejében zajlottak, mivel ezekhez a terekhez nem volt szükség a hivatalos engedélyekre. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület állíttatta Herepei János helytörténész, „AZ ERDÉLYI MŰVELŐDÉS/ JELES KVTATÓJA” szülőházának emléktábláját (1991) **[524.]**. Az intézmény dísztermében Kós Károly építész, közíró, transszilvanista ideológus mellszobrát (1997) **[605.]** helyezték el. Szabédi László költő lakóházának (Szabédi Emlékház) emléktábláját az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet, a Korunk Stúdió és a Romániai Magyar Írószövetség avatta (1993) **[543.]**. (Az említett intézmények az éves rendszerességgel megtartott Szabédi Napok állandó szervezői is.) A Heltai Alapítvány a székházat adományozó személyről emlékezett meg: „E HÁZAT/ A HELTAI ALAPÍTVÁNYNAK ADOMÁNYOZTA/ FILEP MARGIT/ 1900–1992/ AKI ÉLETÉT A BOLYAI EGYETEM/ KÖNYVTÁROSAKÉNT AZ ERDÉLYI/ MAGYAR KULTÚRA ÜGYÉNEK SZENTELTE.” (1997) **[604.]**.

2.6. Összegzés. A nemzeti diskurzusok

Az 1989 utáni emlékállításokra és megemlékezésekre az etnicitás élménye, a felülről szervezett emlékezet és a nemzeti paradigmákban láttatott történelem volt jellemző. Az 1989 utáni emlékezetszervezésből elkülöníthető a Funar-korszak (1992–2004), mivel a három mandátumot végigvitt polgármesternek és az ideológiai álláspontokban hasonló, a

városvezetésben részt vevő román elitnek a múlt létrehozására irányuló igyekezetét sajátos emlékezetvállalkozásnak tekinthetjük. Ez az időszakot egy nagyon átgondolt, szisztematikus múltkezelés jellemezte. A vezető elit kitartott a létrehozott az emlékezettartalmak mellett, ugyanakkor az emlékezet helyeinek más alakzatait is megcélozta: névadások, nyilvános terek nemzetiesítése, a román város szimbolikus és narratív reprezentálása.

A fentiekben a megjelölt időszak emlékezetszervezését, emlékezési alakzatait és diskurzusait vizsgáltam. Bemutattam a tartalmi és formai sajátosságait, amelyek során bizonyítást nyert, hogy a kollektív emlékezet létrejötte nem spontán szerveződés, hanem tudatos szerkesztés eredménye. Az emlékező, az emlékezetet felügyelő elit (társadalmi és/vagy politikai csoport) harcolt a múlt birtokba vételével és az aktuális társadalmi és politikai konjunktúra érdekében felhasználta ezt a múltat.

A politikai rendszer átalakítása mellett szükségessé vált a múlt átértelmezése is. A forradalmi eseményekkel egyidőben elkezdődött a kommunista rezsim múltszervezésének – főként az ideológiát legitimáló tartalmainak – felszámolása a nyilvánosságból. A rendszerváltás eseménye és áldozatai a közösségi megemlékezések (emlékállítások, megemlékezések, egyházi szertartások, nyilvános rítusok) révén szinte azonnal felváltották és az ellentétes pólusról pozícionálták a kommunizmus emlékezetét.

Az 1992-re emancipálódó politikai elit megkezdte a tér és a jelen maga számára legitim múlttal való benépesítését és társadalmi beélését. A román elit a maga politikai és kulturális előzményeit hozta be a térbe. A demokrata személyiségek, a kommunizmus előtti nemzeti mozgalmak, a demokratikus berendezkedés két világháború közötti előképei jelentették az emlékezetet felügyelő csoport legitim bázisát. A nemzeti múlt megteremtésében kettős tendencia bontakozott ki: egyrészt megtartották vagy új emlékállításokkal megerősítették a nemzeti történelem (kommunizmus alatt is szervezett) reprezentációit, másrészt visszatértek a korábban (főként a két világháború között) elkezdett emlékállításokhoz. Ezek alapján a román nemzeti múlt a következő tematikai egységekre bontható: dák-római eredetmítosz, korai nemzeti mozgalmak, egyesítési törekvések, a román 1848–1849-es forradalom, a nemzeti emancipáció állomásaiként értelmezett parasztfelkelések, a nemzet- és országegyesítések, az antikommunista ellenállás stb.

A román emlékállítások kognitív sémái többes, lépcsőzetes alakzatba szervezhetők: 1. a román nemzeti eredetet beláthatatlan időre (ókor, római kor) lehet visszavezetni (szemben a magyarral, amely csak a honfoglalás korára tarthat igényt); 2. a nemzeti identitást így folytonosságként lehet meghatározni (amelynek kiemelt pontjai az integrációs törekvések (eredet)mítoszai); 3. az eredettudat és a nemzet „valóságos" léte legitimálja a térszervezési törekvéseket (mi több: felhatalmazza és kötelezi rá az emlékező elitet); 4. az egyedül hiteles múlt alapján a nyilvános térszervezésre csak a román etnikum tarthat igényt.

Az eseményekben közös tér más(ik) etnikuma(i) ebbe a kizáró diskurzusba nem fért(ek) bele. Az együttélő nemzetiségek felmutatott történelmei ütköztek, a magyar etnikum számára hátrányos szempontúvá, degradálóvá, kompromittálóvá vált a közös tér kihelyezett múltja. A román történelmi emlékezet megkonstruálása egyoldalúvá lett, háttérbe szorította, elfedte, elnyomta a magyar múlt nyilvános érvényesülését. A magyar elit és a magyar emlékezetközösség egyrészt éppen a román elit tevékenysége nyomán szerveződött. A román elit „magyarellenes" emlékállításaira, megemlékezéseire gyertyás tüntetésekkel, élőlánccal, sajtóközleményekkel, ökumenikus istentiszteletekkel stb. reagáltak.

A magyar elit és a véleményét továbbító média a sértett pozíciójából érvelt. A nemzeti érzékenység a mártírium eszköztárát mozgósította. A magyar média és politikai közélet ezekre az emlékezetszervezésekre úgy reagált mint Gheorghe Funar „ténykedéseire", aki „újabb

cinikus provokáció”-t, „soviniszta izgatás”-t követett el. A kisebbségi sorstörténet drámai folytonosságaként és a nemzeti mártíromság okozójaként tekintették a „polgármester újabb emléktáblái”-t és „újabb szobrai”-t, ezáltal folyton újratermelve a kisebbségi diskurzusokat.[260]

Amint már kitértem rá, a legnyilvánosabb terekben történő emlékállítások lehetőségét a román elit birtokolta. A magyar emlékezetszervezések színtereivé a nemzetileg homogén terek, a magyar intézmények, a magyar templomok és a magyar iskolák váltak. A helyszín értelemszerűen beszűkítette a megemlékezési lehetőségeket, a kihelyezett emlékezet tartalmát: a lokális események mellett a nemzeti események egyházi/keresztényi vagy iskolákhoz való kötődésük révén jelentek meg. (Természetesen ez fordítva is értelmezhető: a gyülekezetek/templomok és iskolák múltja a nemzeti eseményekhez köthető.)

Az emlékállítások behúzódása ezekbe a belső terekbe az emlékezetnek a helytől kölcsönzött szakralizálódása és a nemzeti martirológia forgalmazása mellett magának az emlékezetnek az elszigetelődését is jelzik. Az emlékezetközösség partikulárisként mutatkozott, az emlékezet pedig ezekben a homogén terekben nem töltekezhetett az emancipatív működéséhez szükséges etnikus interpretációkkal, ugyanakkor az intézmények profilja és zártsága nem tette lehetővé az állandó receptálását a kívülállók (és más etnikumok) részéről.

Egyértelmű, hogy a román emlékezetszervezések sikerességéhez hozzájárult a politikai pozícióból eredő hatalmi fenntartottság. Azonban a létrehozott emlékezet kollektívvé válásához, közösségi elfogadottságához az emlékezettartalom állandó használatban tartására is szükség van. Nehezen mérhető ez a hatás: az emlékterekhez rendelődő spontán és szervezett beélési-bejárási technikák vizsgálata alapján lehetne ezeket a kollektív emocionális kötődéseket lemérni. Ennek vizsgálatára most nem fektettünk hangsúlyt.

(Nyelv)

A vizsgált korszak 170 emlékállítását áttekintve a nyelvi megoszlás következő adatsorát kapjuk: 123 román, 33 magyar, 5 román–angol (ugyanazon emléktáblán/szobron), 2 héber–román, 2 héber és román (külön-külön elkészített emléktáblák), 1 latin, 1 francia–magyar és 1 román–magyar–német. A tisztán magyar nyelvűek mellett a magyart is tartalmazó többnyelvű emléktáblákat és szobrokat (összesen 35) a magyar elit állította, a fennmaradó hányadot (összesen 135) pedig a román elit.[261]

[260] Az idézetek a korabeli magyar napisajtóból származnak.

[261] Szemléltetését lásd az etnikai és térbeli megoszlás ábráján.

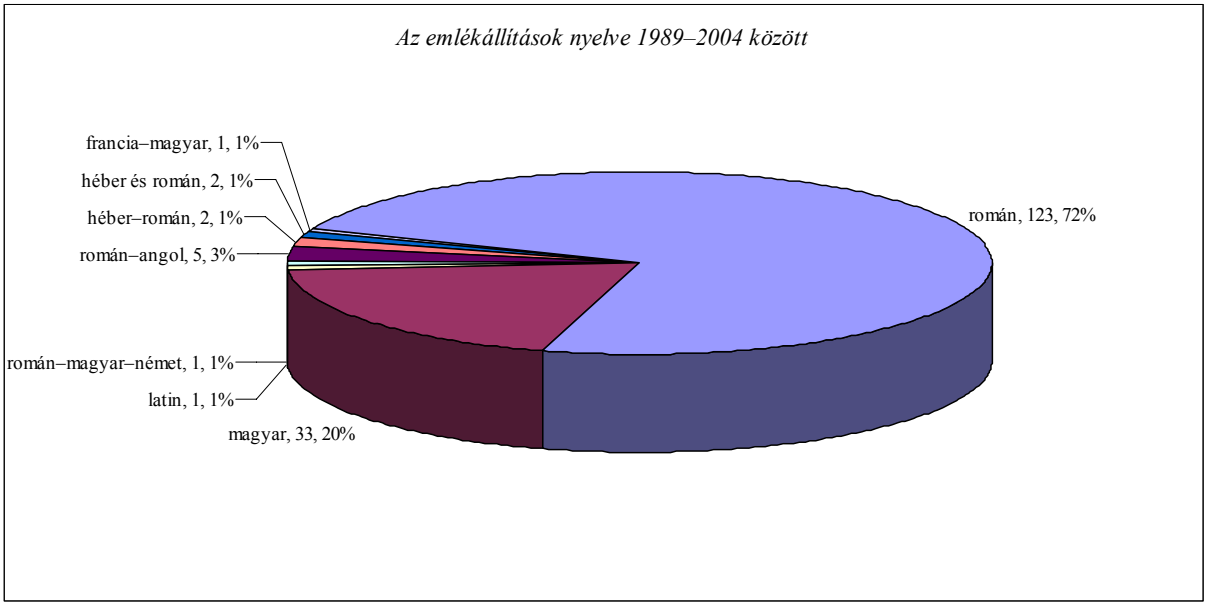

(Az események megörökítése)

Az események megörökítésének regisztrált motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 8, a másodikba összesen 162 emlékállítás tartozik. A közösségi eseményeknek és személyiségeknek történő emlékállítások jelentették a megemlékezések domináns motívumait.

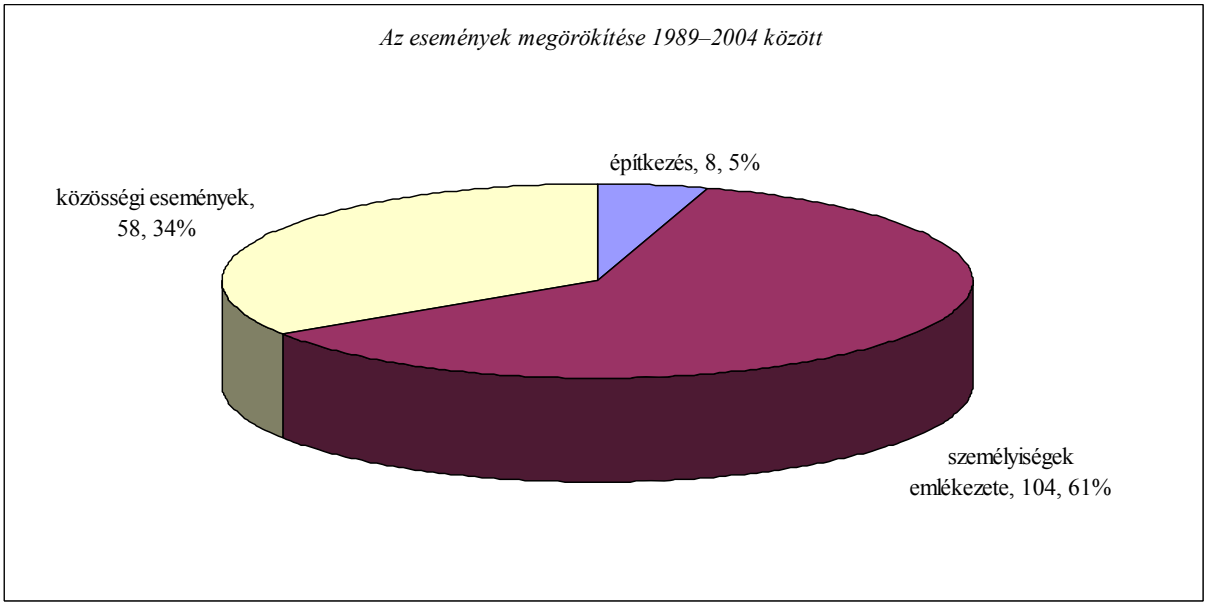

(Az emlékállítások tartalmi motívumai)

A 170 esetből csupán 8 emlékállítás örökített meg építkezést. A társadalomra utaló motívumok megoszlása, előfordulása a következő: az építők, tervezők (1), az építtetők (3), anyagi áldozat (4), az építkezés külső körülményei (4), elöljárók, vezetők (1).

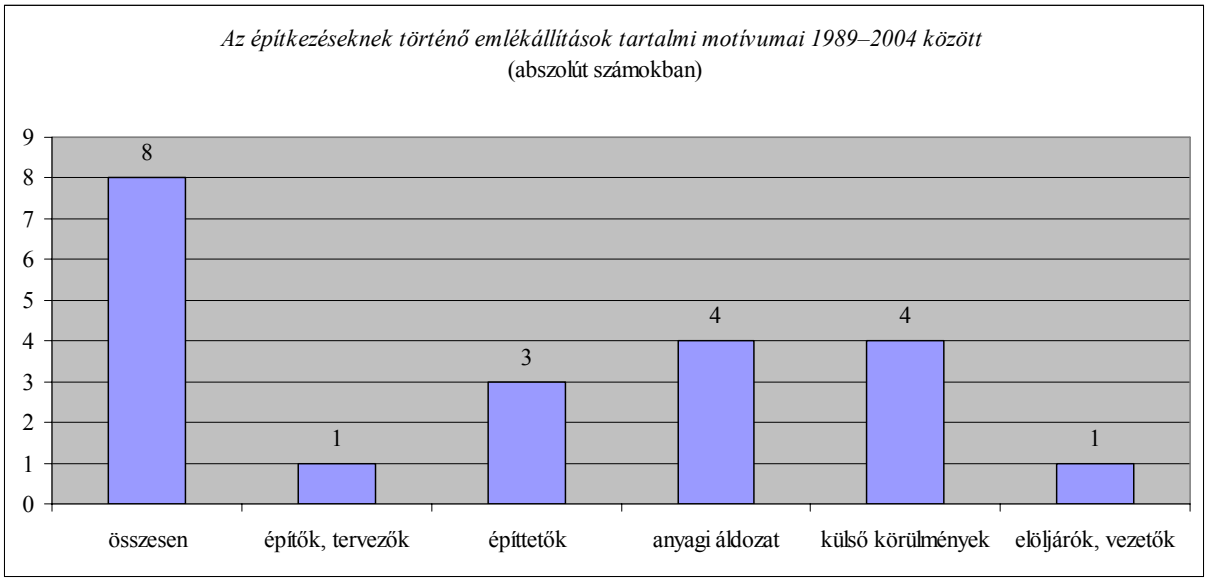

A személyiségeknek történő emlékállítások tették ki a megemlékezések legnagyobb hányadát. A 104 esetből 44 motiválatlan (azaz az emléktábla/szobor nem tartalmaz a kihelyezésre vonatkozó szövegszerű indoklást), 60 esetben pedig történik valamilyen utalás az emlékállítás indoklására. A személyiségek kultuszának tartalmi motívumai: a személyiség születési helye vagy lakóhelye (27), halálának helye (2), tudományos vagy művészeti teljesítménye (33), nemzeti, politikai vagy ideológiai teljesítménye (28), hősiessége (11), évfordulója (10), illetve anyagi áldozata vagy alapítói tevékenysége (10).

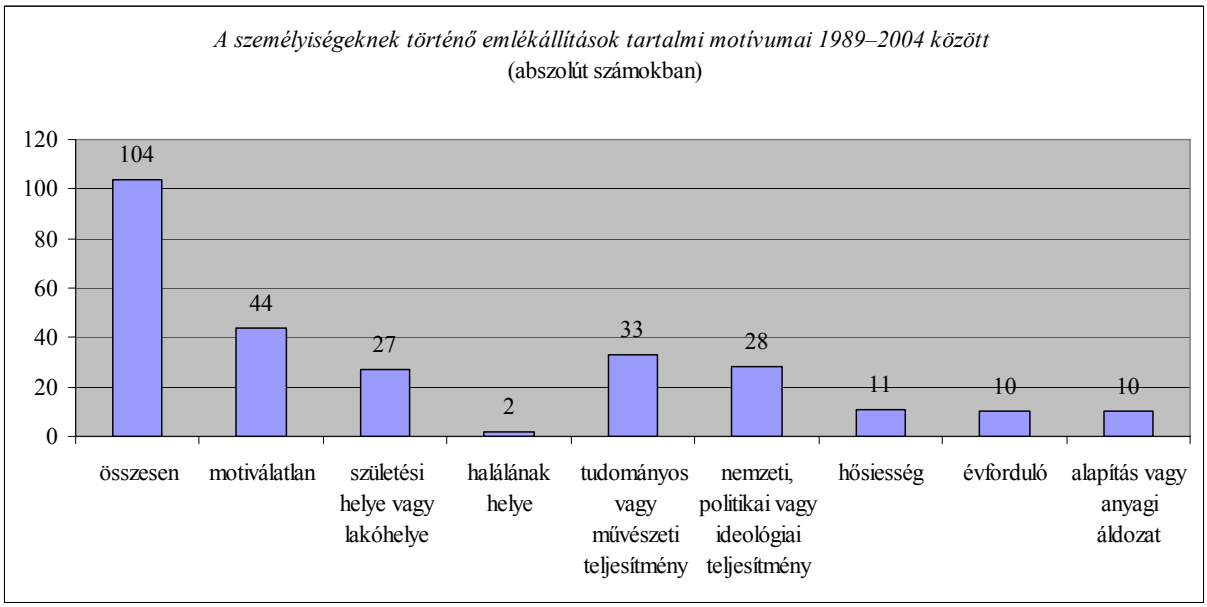

A közösségi eseményeknek történő emlékállítások közé 58 eset sorolható. 5 emlékállítás nem tartalmaz indoklást. A fennmaradó 53 emlékállítás tartalmi motívumai a következők: az esemény székhelye, lezajlásának helye (5), háború vagy háborús veszteség (4), forradalom vagy nemzeti mozgalom (20), hősiesség (21), évforduló (29), alapítás (20).

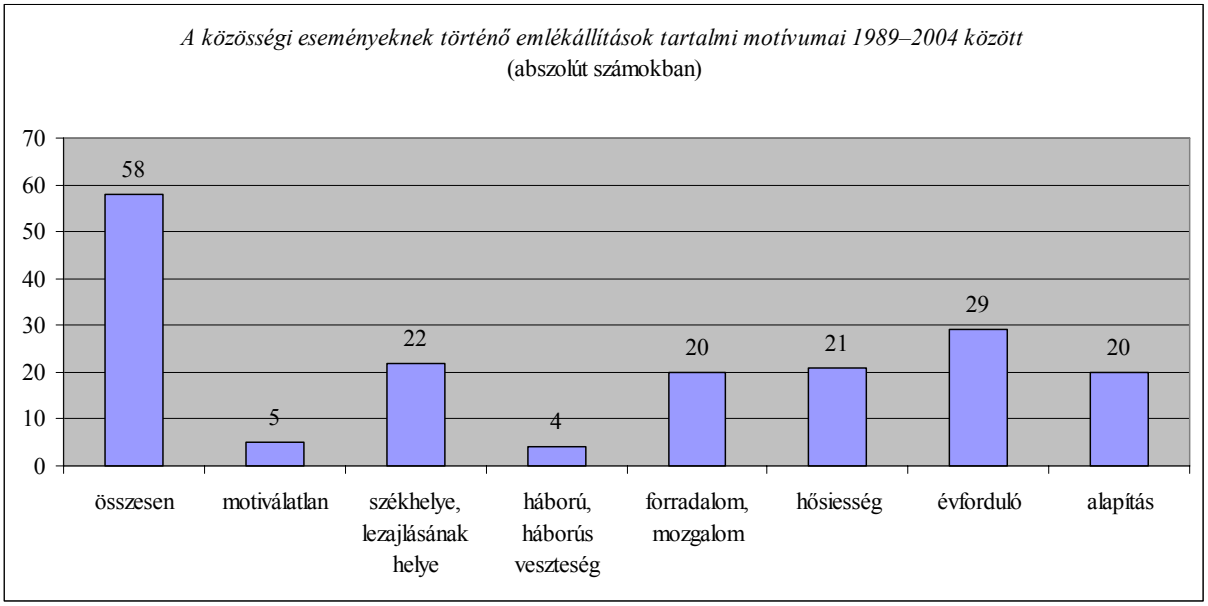

(Az emlékállítások helye)

Az emlékezés helyét tekintve a 170 emlékállítás 64–106 arányban a zárt–nyilvános terekben található. A zárt tereket a templombelsők (14), a hivatalos intézmények (48) és a magánházak (2) jelentik. A nyilvános térrészekhez a templomok külső falai (5), a hivatalos intézmények, középületek (31) és magánházak homlokzatai (48) és a terek (22) tartoznak.

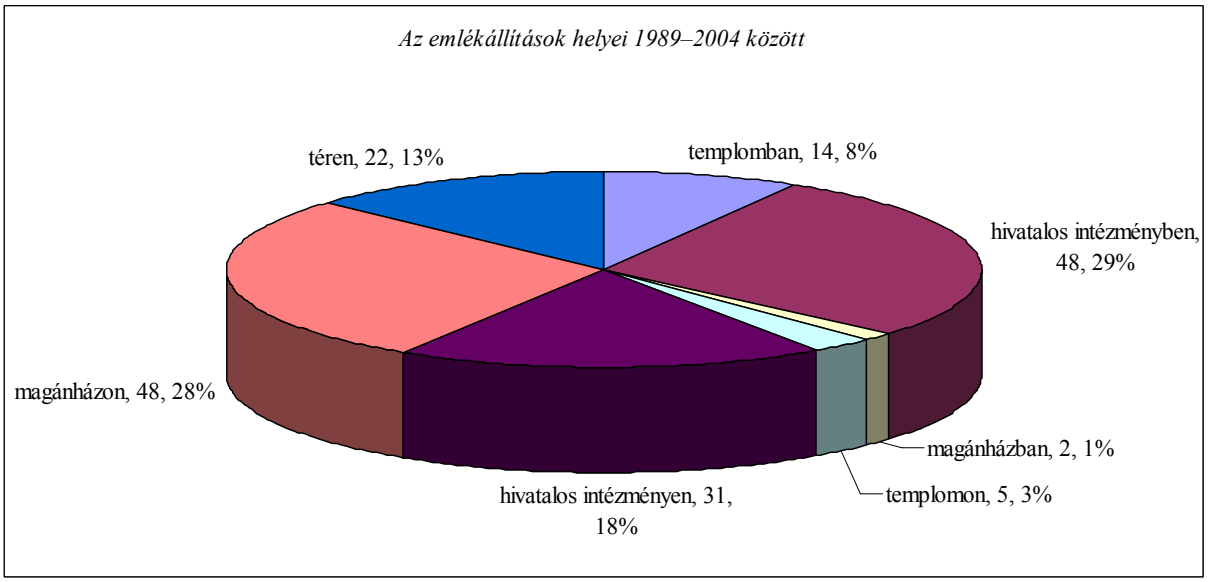

Ez alapján elmondható, hogy ebben a korszakban az emlékállítások nagyobb része a nyilvános terekbe került. Ismerve a korszak hatalmi-politikai viszonyait, figyelembe kell vennünk az emlékállítások etnikai vonatkozását is. A román emlékállítások nagyrésze a nyilvánosságot foglalta le a maga számára, míg a magyar emlékállítások döntő többsége a zárt, etnikailag homogén terekben (templom, iskola) történt. Ebből is megállapítható a román etnikum nyilvánosságbeli dominanciája.

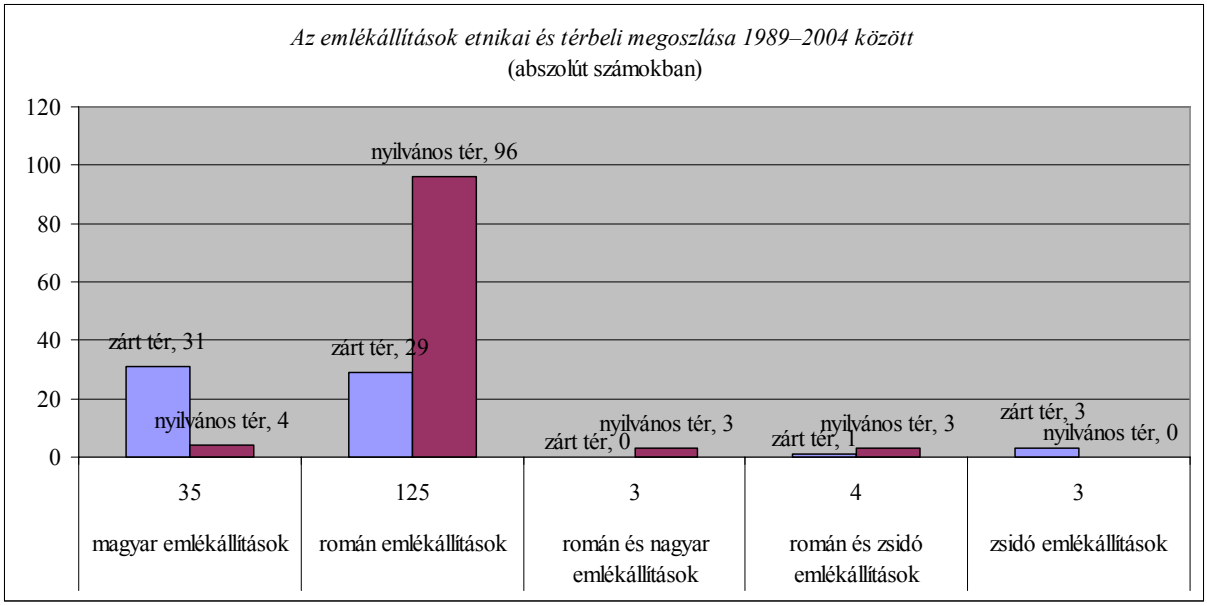

(Az emlékállítók)

A megszövegezés 56 esetben említi az emlékállítót, 114 esetben anonim marad. Az emlékállítók kilétét három csoportba sorolhatjuk: a város (azaz a polgármesteri hivatal) (22), intézmények (egyház, cég, adminisztrációs egység, társaság) (31), magánszemélyek (3). Az anonim kategória az emlékállítás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, megfejthető; a névtelenség a következő kategóriákra bontható: a város (azaz a polgármesteri hivatal) (53), intézmények (egyház, hitközség, oktatási intézmény, művelődési intézmény, katonaság) (60), magánszemély (1). Megállapítható, hogy a magánszemélyek jelenléte elenyésző, az emlékállítók nagyrészét a hatalmi és társadalmi csoportok tették ki.

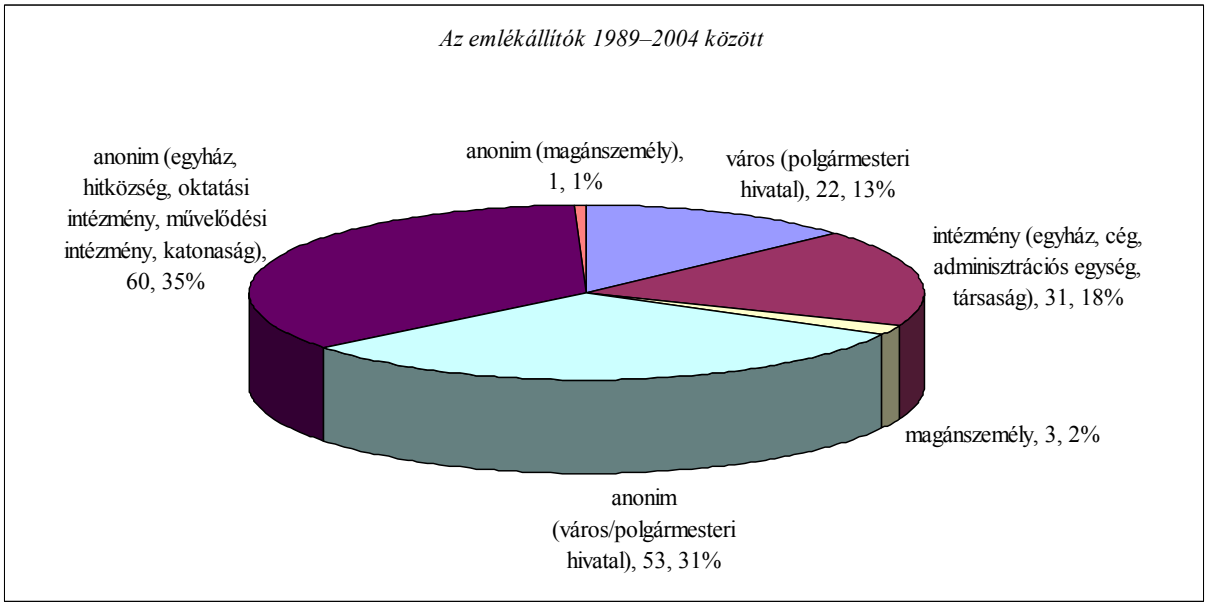

Ebben a fejezetben a román és magyar múlthasználatot mutattam be. Nem tértem ki azokra a csoportokra, de fontosnak tartom megemlíteni, akiknek nincsenek reprezentációik, akiknek nincs emlékezete, akik kimaradnak az emlékezetkonstruálásból:

- az az etnikum, amelynek nincs történelme vagy nem érzékelte a történelmet (*stacionér*

vagy *hideg* társadalom – C. Lévi-Strauss 1962: 309): romák

- a nők, akiknek története kimarad a hivatalos történelemből. Az emlékezetkonstruálás egy maszkulin műfaj, nők legfeljebb csak az emlékezetmegőrző emléktáblákon bukkannak fel, azonban pl. történelmi hősnők nincsenek; másrészt az emlékállító és megemlékező csoport is maszkulin
- azok az etnikumok vagy társadalmi csoportok, amelyeknek nincs elfogadott vagy széleskörű írásbelisége és intézményi háttere
- szociokulturális csoportok (pl. lakónegyedek, a városi perifériák társadalma)
- akik hiányoznak a politikai nyilvánosságból (ezek nagyjából összefüggnek az előzőekkel)

Amint láthattuk, a társadalom színterein új rítus jelent meg, amely a 20. századra az egyik legmeghatározóbb, legérzékenyebb, közösséget szervező és identitásokat modelláló tényezővé vált. Ez pedig az emlékezés rítusa. A múlt létrehozása nyomán a különböző motívumok, hatások figyelhetők meg: 1. a folyamatos múltszervezés a lokális emlékezet és a lokalitás megteremtését váltja ki; 2. az emlékezet térbeliesítésével a történelem háziasítása (*domestiquer l'histoire*), a jelennek múlttal való benépesítése is lezajlik; 3. az emlékezési alakzatok a múltat beépítik a mindennapi élet szerkezetébe, pragmatikus használatnak vetik alá (pl. utcanév, intézménynév); 4. a tér etnicizálódása láttatja és fenntartja az etnikai határokat; 5. az emlékezetszervezésekben megnyilvánuló magatartások újratermelik a struktúrát és politikai pozíciókat (többség–kisebbség, hatalmi–ellenzéki stb.); 6. az emlékállítás és az emlékezési rítus integrálja és szegmentálja a társadalmat: az együvétartozás és különállás élményét nyújtja; 7. a társadalom szerkezete láthatóvá és megtanulhatóvá válnak; 8. a múlt politikai tőkeként funkcionál: a különböző csoportok az imaginárius múltból politikai előnyöket profitálnak; 9. román etnikai dominancia a nyilvánosságban.

VII. ESETELEMZÉS. 1848–1849 EMLÉKEZETÉNEK SZERVEZÉSE ÉS HASZNÁLATA

Az 1848. március 15-én kirobbanó polgári forradalom felszámolta Magyarországon a feudalizmust. A polgári nemzet létrejöttét ettől az időponttól számítják. Az esemény emlékezete mára magyar nemzeti ünneppé vált.[262] Ebben a fejezetben az 1918-ig, valamint 1940 és 1944 között Magyarország szerves részét képező, ma Romániához tartozó Erdély egyik legfontosabb városának, Kolozsvárnak a magyar forradalommal kapcsolatos emlékezetalakító gyakorlatát vizsgálom.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékezetére mind a magyar, mind a(z erdélyi) román társadalom igényt tart. Nem az események történészi vizsgálata a célom, hanem annak a szimbolikus mezőnek a felvázolása és értelmezése, amelyben a 19. század kiemelkedőnek tartott eseményei elhelyezkednek és a közösségi eseményeknek és a politikai struktúráknak köszönhetően aktivizálódnak és aktualizálódnak. Milyen eljárások mentén lett ez az esemény a kollektív (nemzeti) emlékezet(ek) hangsúlyos része, hogyan formálta és alakította a mindenkori politikai hatalom vagy etnikai érdekcsoport? Konkrétan: hogyan történt meg 1848–1849 eseményének megjelenítése a kollektív emlékezet számára, az egymást követő (magyar és román) politikai hatalmak vagy egyidejű hatalmi konstellációk hogyan próbálták kiaknázni vagy felhasználni etnikai és ideológiai szempontból, milyen negligálási és legitimizációs stratégiák és törekvések köthetők ennek az emlékezetnek a szerveződéséhez és gyakorlatához Kolozsváron.

1. Az esemény. Az alapnarratíva

Magyarország a 18. század elejétől 19. század közepéig a Habsburg Birodalom tagállamaként létezett, így a magyar királyi trónon is Habsburg uralkodók ültek. A 19. század eleje a reformtörekvések jegyében telt: az ország lakosságának mintegy 5-6%-át kitevő nemesség egyre erőteljesebben követelte a gazdaság, a társadalom és a politikai rendszer átalakítását.

1848-ban Európában forradalmak törtek ki. Már január 12-én forradalom tört ki Palermóban, majd február 17-én Piemontban, február 23-án Párizsban. Márciusban pedig további forradalmak következtek: 11-én Prágában, 13-án Bécsben, 15-én Budapesten, 18-án Milánóban és Berlinben, 22-én Velencében stb. A polgári forradalmak fő céljai közé tartozott az alkotmányos kormányzás követelése, a feudalizmus megdöntése, az egységes állam létrehozása (főként a német és olasz területek esetében), illetve a nemzeti függetlenség kivívása.

Az ország fővárosában, Budapesten a forradalom napján a fiatal értelmiségiek elkészítették a 12 pontot tartalmazó kiáltványt. A *12 pont* a legfontosabb követeléseket tartalmazta, röviden és lényegre törően követelte a sajtószabadságot, a független és felelős magyar kormányt, az évenkénti országgyűlést, a vallási és polgári jogegyenlőséget, a nemzeti hadsereget, a köztehervisélést, a jobbágy-rendszer megszüntetését, a politikai foglyok

[262] A Magyar Országgyűlés 1991-es határozata értelmében március 15. az 1849–1849-es forradalom és szabadságharc kezdetének, a modern parlamentáris Magyarország megszületésének napja és a Magyar Köztársaság nemzeti ünnepe.

elengedését és az újraegyesülést Erdéllyel, mely országrészt a 18. század folyamán a Habsburg-uralkodóház önálló kormányzósággá alakította.

1848. április 11-én az országgyűlési követelések egyrészét – a bécsi és pesti forradalom hatására – az udvar és a V. Ferdinánd király elfogadta és törvényben szentesítette. Ezek a törvények tartalmazták a kiáltvány legtöbb követelését. Ezzel a politikai tettel – Európában elsőként és egyedülállóan – végbement a békés polgári átalakulás és létrejött az első független, az országgyűlésnek (és nem a királynak) felelős magyar kormány gróf Batthyány Lajos vezetésével.

Az észak-olaszországi forradalmak leverése után a Habsburg-ház elkezdte visszavonni a Magyarországnak tett engedményeket. Az ország más (tehát nem magyar) nemzetiségeit támogatta, így Jellasics horvát bán a császári egységekkel megerősített seregével 1848. szeptember 11-én betört Magyarországra. A király feloszlatta a magyar országgyűlést és lemondatta a Batthyány-kormányt. Az országgyűlés azonban határozatában az Országos Honvédelmi Bizottmányt bízta meg a hatalom gyakorlásával és a honvédség megszervezésével, amelynek vezetője Kossuth Lajos lett.

Jellasics támadását visszaverték, aki fegyverszünetet kérve visszavonult. Decemberben az osztrák császári és magyar királyi trónra Ferenc József lépett, akinek irányítása alatt a császári hadsereg újabb támadásba lendült és 1849 januárjára a fővárost is elfoglalta. Az országgyűlés és a kormány Debrecenbe menekült, onnan szervezte az ellenállást.

1849 tavaszától a magyar honvédsereg ellentámadásba lendült. A lengyel származású Bem József tábornok vezetésével fokozatosan kiszorították a császári csapatokat Erdélyből.

Miután Ferenc József császárral a magyar vezetőknek nem sikerült megegyezni, a magyar országgyűlés 1849 áprilisában kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. Kossuth Lajost Magyarország kormányzójává választották. Időközben azonban Ferenc Józsefnek sikerült az orosz cár támogatását megnyernie, aki óriási orosz haderőt küldött a szabadságharc leverésére. A két birodalom keresztтüzébe kerülő magyar honvédsereget a túlerő legyőzte, így 1849. augusztus 13-án Világosnál, a cári csapatok előtt letették a fegyvert. A szabadságharc leverését osztrák megtorlás és hatalmi önkényuralom követte. Október 6-án Aradon kivégeztek 13 honvédtábornokot (aradi vértanúk), Budapesten pedig agyonlőtték Batthyány Lajos miniszterelnököt. Kolozsváron november 9-én a város határában kivégezték Tamás András alezredest és Sándor László őrnagyot.

Az elbukott szabadságharc után Magyarországot meghódított tartományként kezelték és önállóságát megszűntetve beolvasztották a centralizált, abszolutisztikus módon kormányzott osztrák birodalomba. Ennek vetett véget 1867-ben, az ún. kiegyezést követően létrehozott dualisztikus államforma, az Osztrák–Magyar Monarchia.

Az erdélyi román követelések és a havasalföldi forradalom sok hasonlóságot mutatott a magyar forradalméval. Legfőbb eseménye az islazi népgyűlés volt. A forradalmi kormány huszonkét pontban fogalmazta meg a követeléseket: a függetlenség, a felelős kormány, a jogegyenlőség, a bojári címek eltörlése, a jobbágyok felszabadítása, a cigányok felszabadítása, az izraeliták elismerése, honvédsereg felállítása stb. A forradalmat az ottomán és orosz csapatok verték le. A forradalomhoz leginkább kötött személyiség Nicolae Bălcescu volt.

A magyar forradalom követeléseivel szemben kétféle álláspontot képviseltek az erdélyi román vezetők (egyházi elöljárók, értelmiségiek). Egyesek hajlottak arra, hogy elfogadják az uniót annak reményében, hogy a polgári vagy demokratikus jogok a románságot is érinteni fogják. Mások elutasították azt és az erdélyi románok nemzetként és az ortodox egyház hivatalos vallásként való elismerését követelték. A követeléseknek az április 30-ai és május

13–15-ei balázsfalvi népgyűlések jelentettek lehetőséget. Az erdélyi román forradalom emblematikus alakjává Avram Iancu, a szabadcsapatok vezetője vált.

2. A hagyományteremtők

A forradalom és szabadságharc emlékezetének nyilvánosságbeli kultiválása a Bach-korszakban nem volt lehetséges. Minden ilyesfajta kezdeményezés elfojtás, tiltás alá esett. Az eseményekről való megemlékezés, a meghalt honvédeknek kijáró tiszteletadás a törvényellenesség körébe tartozott. A népi kultúrában ezzel szemben korán kialakult a folklórhagyománya ezeknek az eseményeknek.[263]

A kiegyezés után lehetőség nyílott ezekről az eseményekről a nyilvánosságban (főként a temetőkben) való megemlékezésekre.[264] Ezek a gyakorlatok kezdetben az informális emlékezetalakítás eszközeivel éltek: félhivatalos rítusokról, kisebb csoportok által támogatott és a gyászszertartások szimbolikus eszköztárát aktivizáló közösségi megnyilvánulásokról beszélhetünk.[265] 1869-ben a Kolozsváron kivégzett Tamás András honvédtisztnek állítottak emlékkövet a Házsongárdi temetőben, a következő szöveggel (bár ekkor még sem az esemény helyszínét, sem a sírt nem tudták azonosítani, illetve a születést és a kivégzést is tévesen datálták): „EMLÉKÉRE/ VOLT CS[ászári]. K[irályi]. HUSZÁR ŐRNAGY/ KÉSŐBB HONVÉD ALEZREDES/ CS[ík]. MADÉFALVI/ TAMÁS ANDRÁSNAK/ KI SZÜ[letett]. OCT[obris]. 26 1784./ HAZA IRÁNTI SZERETETÉÉRT/ MINT VÉRTANU KISZENVEDETT/ KOLO'SVÁRT NOV[embris]. 9. 1849./ EMELVE/ CS[ík]. SZÉKI HONVÉD EGYLET ÁLTAL/ TÖBB LELKES KOLO'SVÁRI/ POLGÁROK HOZZÁJÁRULTÁVAL/ 1869" **[234.]**.

Az első megemlékezés szintén a temetőben, Bölöni Farkas Sándor sírjánál zajlott 1873. március 15-én. (Ekkor Magyarország-szerte megemlékezéseket tartottak.) A 25. évfordulón Hegedűs István tartott beszédet. Bem József tábornok tábori zenésze, Salamon János és cigányzenekara játszott hazafias dalokat, illetve a Kolozsvári Dalkör énekelt (vö: *Emlékbeszédek*... 1898: 26–32, 332). A rítus megválasztott helyszíne arra enged következtetni, hogy az események kapcsán elsősorban a halottakról való megemlékezésre tevődött a hangsúly. Ezt a gyászünnep-jelleget támasztja alá az a tény is, hogy Kolozsváron a honvéd(ek)nek a temetőben állítottak emlékoszlopot. A kollektív emlékezet kihelyezésének így a temető volt a terepe kezdetben.

Az eseményeknek a reprezentatív nyilvánosságba való kikerülése, a köztéri emlékezési kultúra megszületése a következő évekhez köthető. 1874-ben a megemlékezés még nélkülözte

[263] Ortutay Gyula az 1848–1849-es események centenáriumán szervezett gyűjtés Kossuth Lajosra vonatkozó anyagát dolgozta fel (Ortutay Gy. 1952). A Kríza Ildikó által szerkesztett kötet (Kríza I. szerk. 1998.) tanulmányainak megállapításai és Vajkai Aurél munkája a népi díszítőművészetről (Vajkai A. 1998.), Kósa László könyve a paraszti múlt- és történelemszemléletről (Kósa L. 1980: 137–164.) bizonyítják az események korai népi feldolgozását. A forradalom és szabadságharc folklorisztikai értelmezésének történeti áttekintése: Voigt V. 1998c.

[264] Szabó Miklós is alátámasztja magyarországi példákkal, hogy „A kiegyezés után egycsapásra elhárult a politikai akadály a szabadságharc emlékének ápolása elől, egyszerre jelenik meg a politikai igény arra, hogy minden település, számos intézmény megemlékezzék a jelentős eseményről" (Szabó M. 1991: 46).

[265] Gyáni Gábor szerint is „1848 nemzeti ünnepként a 19. század második felében végeredményben az emlékezők szüntelen személyes gyászával indult […]. Azért is tudott 1848 kollektív emlékezete idővel nemzeti ünneppé válni, mert az először csak titokban megadott végtisztességet utóbb nyilvánosan és hamisítatlanul ünnepélyes keretek között meg lehetett ismételni" (Gyáni G. 2007: 110).

a nyilvánosabb tereket, bár bekerült a város belső központjába. Ezúttal már a Redut nagytermében rendezték meg az ünnepséget. A reprezentatív helyszín az 1848-as forradalom nagy (kolozsvári) eseményének helyszíneként vált indokolttá: ebben a teremben mondták ki az uniót Magyarországgal. (Itt ülésezett az 1848–1849. évi országgyűlés.) A megemlékezés hangulatára az ünnepélyesség vált jellemzővé, mintegy jelzéseként annak, hogy nem a bukott szabadságharc tragikumára, hanem a forradalom érvényes vívmányára, az unió eseményére (a 12. pont) tevődött a hangsúly.

Az interpretáció egyes aspektusai nem elérhetők az egyének számára. Az *igazság előírásos fogalma* (*formulaic notion of truth*) olyan tudás, amelyhez nincs mindenkinek teljes hozzáférése, csak kivételes személyeknek, a specialistáknak. Ezeket Anthony Giddens *védelmezők*nek (*guardians*) nevezi. „A hagyomány magába foglalja az 'előírásos igazságot', amelyhez csak bizonyos személyeknek van teljes hozzáférése. Az előírásos igazság nem a nyelv referenciális tulajdonságaitól függ, mint inkább annak ellenkezőjétől; a rituális nyelv performatív jellegű és olykor olyan szavakat és gyakorlatokat tartalmaz, amelyeket a beszélők vagy a hallgatók alig érthetnek meg." [266] A modern társadalmakban a tudás specialistái *szakemberek* (*experts*), az igazság pedig sokkal inkább tételes (*propositional truth*).

A korai megemlékezésekhez hasonlóan a történészi/történetírói pozíció is a legitimizáló szándék felől tételeződött. 1888-ban jelent meg Jakab Elek *Kolozsvár történeté*nek harmadik és egyben utolsó kötete. A szerző nagyszabású vállalkozása éppen az 1848-as forradalmi események bemutatásával zárul (Jakab E. 1888b). Annak ténye is, hogy a helytörténeti munka kitűzött határa éppen ez az esemény, azt is jelzi, hogy 40 év távlatából már érzékelhetőként adódott egy új történelmi korszakhatár, lehetségesnek és szükségesnek mutatkozott egy új határeseménynek a kanonizálása.[267]

Jakab Elek leírása jól szemléltette a múltban lezajlott, de a jelenből megítélt, aktualizált események minőségét és recepcióját. Így érdemes elidőzni kissé a kolozsvári forradalom narratív, historiográfiai megalkotásánál. A forradalom hírére „néhány percz alatt a váratlan meglepetés első benyomásai alatt hazafias lelkesedés s örömre buzdulás hatotta át a város lakosait. Nem zajongó kitörés – egy csöndes belső öröm áramlata látszott az arczokon" (Jakab E. 1888b: 1020).

Kőváry László narratívája – forrása: *Erdély története 1848–49-ben* – is a szemtanú perspektíváját érvényesítette. A forradalom hírét a postával érkezett hírlapok vitték meg. „E hírekre mart. 20-án Kolozsvár komoly arcot ölte. Mindenfelé csoportozás, forrongás. Az elágazva volt vélemények egyesülni; s az alaktalan akaratok formulázódni kezdődének. Délután megnyílt az első nyilvános tanácskozmány gr. Bethlen Ádámnál, mint kolozsvári polgárnál. Elhatározták, hogy fel kell lépni, s e végre a város gyűlését, mint törvényes tért választák." (Kőváry L. 1861: 7.)

A történelmi cezúrát, a korszakváltó (kolozsvári) esemény időpontját Jakab Elek is a forradalom híre megérkezésének (március 20.) másnapjával jelölte: „Mikor 1848. márcz. 21. az ó idő és rendszer összeroskadva letünt, s az új, lelket, szivet fölrázólag bekövetkezett…" (Jakab E. 1888b: 1019–1020). Ezen a napon fogalmazták meg a polgári őrség felállításáról, az unióról, a törvény előtti egyenlőségről és közteherviselésről stb. szóló törvénytervezetet.

[266] „Tradition involves 'formulaic truth', to which only certain persons have full acces. Formulaic truth depends not upon referential properties of language but rather upon their opposite; ritual language is performative, and may sometimes contain words or practices that the speakers or listeners can barely understand." (A. Giddens 1994: 64.)

[267] A korszak, korszakhatár kategóriáinak értelmezéséről: Odo Marquard nyomán Kulcsár-Szabó Z. 2000: 90–91, Keszeg V. 2006: 45.

„Ezalatt id. gr. *Bethlen János*, az erdélyi ellenzék mentora, Erdély *Deák Ferencze* a terembe lépett, s miután székét hosszas éljenzések között elfoglalta: válaszolt Méhes indítványára, s kimondá, mikép neki egyetlen üdve, reménye az *unio*; s hogy tovább Erdély papirossá vált alkotmánya alatt élni nem kiván, nem akar." (Kőváry L. 1861: 7.) Ez az eszme megszületésének ideje, a nagy kezdeté: [268] „A rövid indítvány egy nagy jövőnek programja és kerete!" (Jakab E. 1888b: 1021).

A történészi reprezentációk az eseményt mint ünnepet mutatták be. Kőváry László bemutatásában a város lakossága megtöltötte a tereket, össznépi és széleskörű kezdeményezésekről volt szó: „Nyolcz óra felé a nép a városház felé sereglett. A terem megtölt, a nép a piacz terén foglalt helyet. […] Mig a kérvény elkészítése foly, a városház előtt sajátságos jelenétek merültek fel. A nép ezrei közé megjelent a *tanuló ifjúság*, népkivánatokkal beirt nemzeti lobogókkal, zajosan éltetve eszmét és embert. Követelni kezdek, hogy a kérvény nekik is felolvastassék. […] a terembe nyomultak, s éljenzések között nemzeti lobogóikból egyet az elnöki szék fölé, mást a városház homlokzatára tüztek fel. Énekelni kezdek Vörösmarti »*Szózat*«-át.

E közben alant néhány főur mellén nemzeti szalagrózsával jelenik meg. E nép, ki soha forradalmat nem látott, elözönlé a boltokat, szalag-végeket szaggatának fel; azonban a városház körüli erkélyek s ablakokból magas rangu hölgy-kezektől rögtönzött kokárdák repülének le, melyeknek készitésénél azonban elfeledte volt e nemzet leánya, hogy szineinken a vörös szin áll felül; néhány óra mulva a város ifja és örege, nője, leánya kokárdával járt utczáinkon.

Mig ezek folymak, a felirat is elkészült, s az erkélyről a népnek felolvasák. A kérvényt beadni akaró választmány megindult: utána a több ezerre menő tömeg, mely útjában éljenzéseit folytatá." (Kőváry L. 1861: 7–8.)

Jakab Eleknek a Kőváry László munkájához képest később megjelent szövegében a forradalom bemutatása ünnepélyesebb, díszletezettebb: „…nagy tömeg közönség: uri rend, polgárság, tanuló ifjak, nemzeti szinü zászlókat lobogtatva jöttek a városház elé, melyeken ily feliratok voltak: »UNIO. ÉLJEN AZ UNIO. ÉLJEN AZ ALKOTMÁNYOS MONARCHIA. ÉLJEN A FELSÉGES URALKODÓ-HÁZ. ÉLJEN A SZABAD SAJTÓ, KÖZTEHERVISELÉS, TÖRVÉNY ELŐTTI EGYENLŐSÉG, POLGÁRI ŐRSEREG!« s több hasonlók. A zászlók nagy száma csaknem erdőnek látszott, a szép három-szin a nap sugáriban megtörve festői látványként tárult a néző elé. A sziveken gyönyörérzés áradt el, a szemekben örömkönny ragyogott. A közönség időközönként ismételve kiáltotta a lelkesítő zászlófeliratokat s nemzeti dalokat énekelve adott hazafias örömének kifejezést. Mindenki nemzeti szinü selyem szalagcsukrokat [*cocarda*] tüzött mellére, s az egyik Unio feliratu lobogót a tanácsház fedele homlokzatára tüzték fel. […] Estve 2–300 fáklyával, zeneszónál, közben-közben harsogó: ÉLJEN AZ UNIO! kiáltások közt, nemzeti lobogókkal ment az ifjuság elébb a kormányzó, azután id. gróf Bethlen János, végre Méhes Sámuel házához a nap diadala fölött örömüket s e férfiak iránti tiszteletöket és hálájukat kifejezni." (Jakab E. 1888b: 1022.)

[268] A népi kultúrában is a létezés kezdetét ruházzák fel nagy jelentőséggel. „A kezdet nagy jelentőségű szituációja újra megismétlődik az ünnep alkalmával, amely strukturálisan újrateremti azt a fontos határhelyzetet, amelyben a káoszból kozmosz alakult." (Pócs 1983: 197.)

A történészek gesztusa az eseménysorozat bemutatásával maga is emlékezetkonstruálásnak számítható, az utólagos eseményalkotás technikáit alkalmazta.[269] (Az eseményekhez hozzátartozik az is, hogy az országgyűlés után éppen Jakab Eleket küldték Kolozsvárról Pestre, hogy megvigye az unió hírét az ottani kormánynak (vö: Gaal Gy 2001e: 320).[270]

Az eseményekre való figyelés, a megünneplésének igénye egyre határozottabb lett a század utolsó negyedében. Három évvel az első megemlékezés után, 1876-ban a szervezők – az emlékezetet felügyelő intézményt létrehozva – Március 15-i Állandó Bizottsággá alakultak.[271] Ugyanez a bizottság létesítette 1892-ben az *1848–49. Országos Történelmi és Ereklye Múzeum*ot, és alapította ugyanebben az évben az *1848–49. Történelmi Lapok*at.

Ekkor a szabadságharcot túlélő honvédek közül már csak néhányan éltek, tehát az események emlékezetét, a személyes implikációk körének beszűkülésével a felejtés veszélyeztette. A Kossuth Lajos születésnapján megnyitott múzeum tárgyi emlékeket gyűjtött mint az események kézzelfogható bizonyítékait. A gyűjtemény Kelemen Lajos helytörténész leírása alapján ismert: „A jó elhelyezés hiányában még rendszertelen múzeum két szobában van összeszorítva. Az első kisebb szoba falait majdnem egészen az ún. honvéd-pantheon, az 1848/49-i öreg honvédek és nemzetőrök fényképei borítják. A sorozat a második szobában is folytatódik. Nevezetesebb tárgyak: Kossuth Lajos egyik turini asztala, teafőzőjével; Bem kulacsa, forgója, gyufatartója; Leiningen gróf íróasztala; több Damjanich- és Vasvári-ereklye. Továbbá Kuun Kocsárd gróf faragott kis pohara; Teleki Blanka és Leőwey Klára, valamint Teleki Sándor gróf emléktárgyai; egy öntött vaságyú, számos ágyúgolyó, fegyver- és ruhadarab, több szép honvédfogoly-faragvány, pecsétnyomók, golyóöntők, egykorú és közel egykorú rajzok, metszetek, szabadságharci kiáltványok, pénzek, s az aradi vértanú-szobor reliefjeinek természetes nagyságú másolatai." (Kelemen L. 1989: 43, vö: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 56–57.)[272]

Az *1848–49. Történelmi Lapok* (1898-tól *Történelmi Lapok*) havonta kétszer jelent meg. Ez a folyóirat feladatának tartotta az 1848–1849 kapcsán kitermelődött narratívákat az összegyűjtését és publikálását, az emlékművek kezdeményezését, gyűjtemények szorgalmazását. Visszaemlékezéseket, emlékbeszédeket, dokumentumokat közölt. Gyűjtötte, bekérte és folyamatosan ismertette az elhunyt szabadságharcosok fontosabb életrajzi adatait, s az 1894. november 1-jei lapszám *Emlékezzünk a halottakról* címmel közzé is tette a Házsongárdban nyugvók névsorát.[273] Ezáltal magukra vállalták és fenntartották a kollektív emlékezet fölötti gyámkodás jogát, intézményesítették az oralitásban élő események korrigálását és hitelesítését.[274] A közelmúlt egyéni életeseményeit, élettörténeteit a nemzet történetébe ágyazták, és közösségivé formálták.

---

[269] Magának a *történelmi tény*nek a fogalma is egyes történészek szerint nem más, mint a történészi interpretáció nyomán létrehozott konstrukció (H. White 1993, H. White 1997, Gyáni G. 2000b).

[270] Jakab Elek *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re* címmel írta meg emlékeit (Jakab E. 1880). Kőváry László beszámolóját *Visszaemlékezések a forradalom derüsebb napjaira* címmel közölte (Kőváry L. 1898).

[271] A bizottság 1898-ban a szervezet történetének bemutatása mellett kiadta a kolozsvári 1873–1897 közötti március 15-ei beszédeket is (*Emlékbeszédek*... 1898).

[272] 1933-ban 1050 tárgyból állt a gyűjtemény (vö: Orosz F. 1933: 45).

[273] Összeállítója Knapienszky Kázmér, az 1848-as lengyel légió Kolozsváron maradt tagja volt (Gaal Gy. 1998b: 4). A halottak névsorát Gaal György egészítette ki és közli (vö: Gaal Gy. 1998b: 6–7).

[274] Az írás dokumentatív természete lehetetlenné teszi a felejtést. Ismét utalnunk kell arra, hogy Jan Assmann a hagyománynak a szóbeliségből írásbeliségbe való fordítását a *rituális koherencia* „ismétléskényszerének" *textuális koherenciá*val való felváltásaként értelmezi (J. Assmann 1999: 88–89).

Kezdetben, a kiegyezés előtti időszakban elhunyt honvédek sírjait – tartva a megtorló intézkedésektől – nem jelölték, illetve kor szokásától eltérően a biográfia lényeges elemeit (beosztás, a szabadságharcban betöltött szerep) elhallgatva, csupán a halott nevét, születési és elhalálozási évszámait rögzítették. A későbbiek során a város által adományozott díszsírhelyekre temették őket, sírköveket, obeliszkeket állítottak. Például a csak 1867 után hazatért Bethlen Gergelyt (1810–1867) 1903. november 1-jén temették újra, és avatták fel oszlopát: „Harcolt a hazáért 1848-ban mint ezredes, a világszabadságért mint olasz tábornok" (Gaal Gy. 2003: 61). A későbbi sírfeliratok megszövegezései is már nyíltan utaltak az eltemetetteknek a szabadságharcban betöltött tisztségére, illetve a megszerzett katonai fokozatra: Balázs Márton (1824–1895) „1848/49-es esemény bajnok" (Gaal Gy. 2003: 61); „Bányai Sámuel/ városi tanácsjegyző/ 1848/49 honvéd százados" (Gaal Gy. 2003: 34); „Országos képviselő/ kormánybiztos/ tevékeny buzgó hazafi/ Asztalos Pál/ földi maradványait/ zárja e sírhant/ nemzete választottai közt/ szilárdul állva/ életében polgári tiszteletet/ halála után kortársai/ részt vevő könnyüit/ méltán kiérdemelte/ földi sárházától megvált/ élete 33-ik évében/ 1849" (Gaal Gy. 2003: 82); Bányai Vitális (1815–1888) tüzér főhadnagy sírkövén: „Becsület és haza/ volt vezércsillaga,/ élete csalódás/ és szenvedés vala." (Gaal Gy. 2003: 65); „Itt nyugszik/ Vogel Károly/ a kolozsvári könyvnyomdászok/ nesztora/ a koronás arany érdem/ kereszt tulajdonosa/ 1848-/49-iki/ honvéd altiszt/ született 1829-ben/ meghalt 1906. nov. 12-én." (Gaal Gy. 2003: 50); az utolsó 48-as honvédtisztként számontartott Eszterházy Miguel (1825–1923) „a Sándor-huszárok kapitánya, 48-as honvédtiszt, szabadsághős, ARADI fogolj" (Gaal Gy. 2003: 32). Az egyik legismertebbnek, Bem alvezérének márványoszlopára csak ennyi került: INCZÉDY (Gaal Gy. 2003: 43). Az így megfogalmazásra, bemutatásra kerülő élettörténetek a nagy hagyomány, a nemzeti tradíciók megformálása mellett didaktikus funkciókkal is bírtak: a közösség és a nemzet érdekeit felvállaló, azért életüket áldozó egyének életútjával modellezték a minőségi hazafiságot és tették legitimmé magát a nemzeti érzést. És hasonló logikával legitimálták magának a nemzetnek a létét: a nemzet létezik, hiszen szenvedtek vagy meghaltak érte.

Az Ereklye Múzeum őrének (Kuszkó István) kezdeményezésére az Állandó Bizottság 1895 novemberében elhatározta, hogy emlékoszlopot állíttat a Kolozsvár határában kivégzett honvédtisztek emlékének. A bizottság működésbe lépett a kivégzés helyszínének, lefolyásának, a honvédek adatainak felkutatására. A *Történelmi Lapok*ban és a kolozsvári napilapokban, felhívások útján igyekeztek összerakni a még élő szemtanúk élményeiből a hitelesnek tartott narratívákat.

A beazonosítás elvégzése és a helyszíni szemle után az emlékállítás helyszínét végül nem a kivégzés helyében határozták meg. A bizottság ezt azzal indokolta, hogy az eredeti helyszín rejtettebb, kevésbé látványos: „A kivégzési hely elrejtve és a mezőn félre eső helyen fekszik, az emlék itt sem a vasutról, sem az országutról, nyáron a fáktól nem látható és védtelen helyen lenne itt elhelyezve.

Az emlék ennek közelében a m. á. v. telkére a 81. sz. őrház szomszédságában az országut mellett levő emelkedésre volna állitandó. E tekintetben az államvasutaknál a szükséges lépések megtételét ajánljuk."[275]

A bizottság döntése értelmében a kivégzés tényleges helyét sem hagyták megjelöletlenül. A honvédek sírjai fölé Schmiel Dániel által elkészíttetett sírkövet emeltek 1896. augusztus 30-án (vö: Kuszkó I. összeáll. 1896: 132).

[275] Részlet a bizottság jelentéséből. Forrás: *1848–49. Történelmi Lapok* V. (1896) (4) 31.

A síroktól távolabbi emlékhely számára a Magyar Államvasút (Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter közbenjárására) engedte át a területet. Az alapkő letételére 1896. április 1-jén, Kossuth Lajos temetésének 2. évfordulóján,[276] a millenniumi ünnepségek keretében került sor. Az alapkő okirata szerint „Ez a kőemlék Tamás András és Sándor László 1849. október 18-án a hazáért a bitófán e hely közelében vértanu halált halt székely honfiak emlékének fenntartására, a hazafias érzés ápolására s az utánnunk következő nemzedék szivében való élesztésére emeltetett." Az emlékállítás története mellett az okirat kiemelte azt is, hogy „Ez emlékoszlop kőanyagából épült a Brassó mellett levő Cenken a millenium emlékét fenntartó Árpád szobor oszlopa. A Dunapart közelében épülő országháza, valamint Budán épülő királyi várpalota falai emelésénél is használtak e kőanyagból."[277]

Ezek a jelentésteli körülmények az emlékművet szimbolikus idő- és térkoordinátákban (millennium eseménye, Kossuth-évforduló, millenniumi emlékművek, budapesti vár és országház) helyezték el. Talán ezzel is magyarázható, hogy az alapkőletételt követő hetekben (április 20-án) a magyar nemzeti diskurzusból kimaradó szász diákok megrongálták és összefirkálták az emlékművet.[278]

Az emlékmű létrehozására nem végeztek gyűjtést. A lokális társadalom vállalkozói, szakemberei, elöljárói vállalták fel az ügyet. A munkálatokat a szakemberek saját költségükön végezték, a szükséges alapanyagokat pedig a kereskedők díjtalanul bocsátották rendelkezésükre. A szükséges köveket Schmiel Dávid kőbánya tulajdonos saját költségén faragtatta és szállította. A vasat a Reményik Lajos és fia vaskereskedő állta. A díszkerítést Demjén Ágoston, Beczkay Péter, Porsche Ferenc és ifj. Knauer József műlakatosok végezték, a festését Grünwald Mór festő vállalta el. A vasrács kerítés alatti aszfalt burkolat öntését Pollák Samu aszfalt- és cementgyáros vállalta magára, a burkolat gránitkő alapzatát Kovács Albert bányatulajdonos biztosította. A környezet díszcserjékkel való beültetését és gondozását Walcz Lajos, az Erdélyrészi Kertészeti Egylet igazgatója biztosította, a puszpáng bokrokat Dénes Józsefné adományozta, a kerítés négy szélére pedig Havas Gyula, a MÁV kolozsvári főmérnöke ültetett négy hársfát.[279]

Az emlékmű felirata a következő volt: HONVÉD/ VÉRTANUK/ EMLÉKE// A HAZÁÉRT/ ÉS A NEMZET JOGAIÉRT/ 1849. OKTÓBER 18-ÁN/ E HELYEN,/ A BITÓFÁN VÉRTANUHALÁLT/ SZENVEDETT/ TAMÁS ANDRÁS ALEZREDES/ Sz[ületett]. CSIKMÁDÉFALVÁN 1784. X/16,/ SÁNDOR LÁSZLÓ TÁBLABIRÓ/ AZ I. SZÉKELY EZRED 1-SŐ ZÁSZLÓALJÁBAN/ NEMZETŐR TISZT/ Sz[ületett]. CSIK-TAPLÓCZÁN 1796.[280] **[263.]**.

Makróczy János és Bánfalvi Béla színtársulata május 25-én kegyeleti ünnepséget tartott az emlékműnél: szavalatok, beszédek hangzottak el, a zenekar a *Himnusz*t és a Kossuth-nótákat játszotta. A társulat 28-án díszelőadást szervezett a városban, az emlékmű fenntartási alapja javára játszották el Jókai Mór *Dózsa György a porhadak vezére* című művét.[281]

[276] A kolozsvári Kossuth-kultuszról bővebben: Vekov K. 2010.
[277] Az okiratot közli és az alapkőbe tett tárgyakat (dokumentumok, pénzérmék, 1848–49-es ereklyék és történelemkönyvek, visszaemlékezések, szabadságharcosok képei, napilapok stb.) bemutatja: Kuszkó I. összeáll. 1896: 115–122, az idézetek a 115. és 115–116. oldalakon.
[278] Az obeliszk „rágalmazó és gunyolódó firkálás"-aiból csak egyet ismerhetünk: „WAD MAGYAR". Forrás: *1848–49. Történelmi Lapok* V. (1896) (10–11) 87.
[279] Az adatok forrása: *1848–49. Történelmi Lapok* V. (1896) (10–11) 87–88, Kuszkó I. összeáll. 1896: 67–68.
[280] *1848–49. Történelmi Lapok* V. (1896) (18).
[281] Az adatok forrása: *1848–49. Történelmi Lapok* V. (1896) (10–11) 87–88.

A hivatalos leleplezés október 18-án, a kivégzések évfordulóján történt. Az iskolai testületek, tanintézetek, egyletek és társaságok zászlókkal, zárt sorokban vonultak fel. A városi közúti vasút és a MÁV díjtalan különvonatot biztosított.

A vendégek, a honvédegyletek és a rendező bizottság tagjai a városháza előtt gyülekeztek. A többnyire gyalog felvonuló idős honvédek jelentették az egyik látványosságot. A város szélén az ünneplő közönség alakzatba szerveződött: gróf Eszterházy Kálmán, az ünnepély díszelnöke és Szabó Gyula polgármester-helyettes kocsija, Biró Béla apát-plébános és segédlete, az ünnepi szónokok és a bizottság tagjai vezették a menetet.[282]

Először a kivégzés helyéhez vonultak, ahol az apát beszentelte a sírt. Ezután az országút szélén emelkedő obeliszkhez sorakozott fel a közönség. Az ünnepséget gróf Eszterházy Kálmán beszéde nyitotta meg. Szász Gerő református esperes, egykori honvédhadnagy beszédét a polgári dalegylet *Himnusz*a követte. Deáky Albert az Ereklye Múzeum elnöke a vértanúk biográfiáját és az emlékmű létrehozását mutatta be, majd a bizottság nevében átadta az emlékoszlopot. E. Kovács Gyula, a kor ünnepelt színésze *Az aradi sánczok alatt* című alkalmi versét adta elő. Ezután Szabó Sándor honvédegyleti elnök beszélt, majd az egyetemi polgárság nevében Krenner Miklós.

Az emlékművet Szabó Gyula polgármester-helyettes vette át, majd Csikay György zenekara eljátszotta a *Himnusz*t. Az ezt követő koszorúzás sorrendjét a társadalmi szerepek határozták meg: alpolgármester, múzeumi elnök, a debreceni honvédegylet, az egyetemi ifjúság, a felsőbb leányiskola, a színház, a 48-as függetlenségi párt, a kolozsvári könyvnyomdászok, a sütőmunkások stb. A koszorúzás után a nap díszvendége, Capper Jakab Sámuel angol író, a nemzetközi békekongresszus tagja mondott köszöntőt. [283]

1897. március 12-én a *Kolozsvár* napilap rövid hírt közöl *Petőfi emléktábla leleplezése* címmel: „A felsőbb leányiskola a Biasini-szállodánál emléktáblát tétetett Petőfi ott időzésének emlékére. Az emléktábla leleplezése márcz. 15-én d. e. 10 órakor lesz. Ünnepi beszédet dr. Versényi György tanár mond.”[284] Március 15-én a megszokott helyeken ünnepelt a város. Délelőtt 11 órától a Főtéren gyülekeztek, hogy az „egyetemi polgárok lélekemelő ünnepének” tanúi legyenek. A központi egyetemtől vonultak fel zászlók és zene kíséretében. A műsort a polgári dalegylet nyitotta meg a *Himnusszal*, majd Czakó Péter színművész elszavalta a *Talpra magyar*t. Ezt követte Pazourek Ferenc „lendületteljes ünnepi beszéde”, amely a tömeg „éljenkiáltásai közepette végződött”. Körösi Gábor színművész szavalata után ismét a polgári dalegylet énekelt, ezúttal a *Szózatot*. A műsor zárásaként Csikay György zenekara játszott alkalmi dalokat.[285] A megemlékezések ünnepi jellege mellé a szórakoztatás szerepe is társult. Az egésznapos rendezvény a Vigadóban megtartott kulturális műsorral zárt.

A megemlékezés egyik kitérőjeként a leányiskola felavatta az emléktáblát: „PETÖFI SÁNDOR/ És neje/ 1847. okt[óber]. 21-töl 24-ig./ Megjelölte a helybeli áll[ami]./ felsőbb leányiskola kegyelete/ 1897. márc[ius]. 15.” **[265.]**. Versényi György felavató beszédében Petőfi kolozsvári látogatásáról és cselekedeteiről, a forradalomban betöltött szerepéről beszélt. Felolvasta a költő Kolozsváron írott versét, majd végszóként a „hazaszeretet lángszavú dalnokának”[286] hősi halálára emlékeztette a növendékeket.

[282] 317 „úri fogatot” és 27 „külvárosi szekeret” számolt össze a szemtanú (vö: Kuszkó I. összeáll. 1896: 55).
[283] Az adatok forrása: Kuszkó I. összeáll. 1896: 54–86.
[284] *Kolozsvár* XI. évf. 58. sz. 1897. márc. 12.
[285] Az adatok forrása: *Kolozsvár* XI. évf. 60. sz. 1897. márc. 15.
[286] *Kolozsvár*. XI. évf. 61. sz. 1897. márc. 16.

A költő itt tartózkodása alatt írott és az avatáson felolvasott verse az *El innét, el e városból* címet viseli.[287] A vers üzenetét, az (e városból való) elvágyódást az utókor számára ellensúlyozni tudta annak ténye, hogy a „az igaz, őszinte s nemes érzések s a hazaszeretet lángszavú dalnoka”[288] jelenlétével és versével tisztelte meg a várost.

Petőfi Sándor 1847-ben járt Kolozsváron. Az esemény, amelyen emléktábláját felavatták és amelyen máig az emléktáblája előtt koszorúznak, a polgári forradalom ünnepe. A költő a köztudatban annyira a forradalom markáns személyiségének, a korszak ideáljának számított, hogy a szabadságharc eseményének ünneplésében kapott helyet. A forradalmárra és a forradalomra emlékeznek ott, ahol a költő járt nejével és békeidőben. Ezeknek a tényeknek egymásra építése, az ünnepnap kontextusában való értelmezése jól példázza, hogy mennyire szimbolikusan születnek meg az emlékezet jelentései: a megemlékezők a rítus útján konstruálták meg, mintegy ráerőltetve a kiválasztott térre és a kollektív emlékezetre.

Az emléktáblának is szerepe volt abban, hogy a szálloda előtti Kül-Torda utcát 1899-ben Petőfiről nevezték el.

1898-ban, a forradalom kitörésének és az unió létrejöttének félévszázados jubileumán nagyszabású rendezvényekkel ünnepelt a város. Ezen a napon a forradalom szimbolikus rekonstrukcióját is elvégezték.[289] A tömeg a Szent Mihály-templomban tartott *Te Deum* után Redut elé vonult, ahol a városatyák „díszközgyűlést” szerveztek, illetve alakítottak az 1848-as májusi események analógiájára. A közgyűlés résztvevői a kormány képviselője, a főrendiház és az országgyűlés néhány delegáltja, illetve a főváros és a vármegye képviselői mellett a város egyházi és világi elöljárói (püspök, altábornagyok, csendőrezredes, helyőrségi tisztek, a királyi tábla, az egyetem vezetői, az adminisztratív igazgatóságok vezetői stb.) és a 48-as honvédek voltak. (Egy bárónő ugyanarra a helyre tartott igényt, ahol 50 évvel korábban szemlélte az eseményeket.) Béldi István főispán, Albach Géza polgármester, Márki Sándor egyetemi tanár, Groisz Gusztáv képviselő tartottak beszédeket, az egykori eseményeket politikai, történelmi és közjogi szempontból értelmezve. Határozatként az emléktábla elhelyezését és az eseményeket leképező utcanevek (utólagos) jóváhagyását fogalmazták meg.[290]

Az ünnepi beszédek mellett Kőváry László szemtanúként idézte fel az uniós tárgyalásokat. Majd a levonuló városi vezetőség a várakozó tömeghez csatlakozva az egyetemi ifjúság által kezdeményezett (és eredetileg március 15-re tervezett) emléktábla-avatáson vett részt: „AZ ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉS/ ITT HATÁROZTA EL AZ/ UNIO/ LÉTESÍTÉSÉT MAGYARORSZÁGGAL/ 1848. MÁJ[us]. 30./ A FÉLÉVSZÁZADOS ÉVFORDULÓRA/ EMELTETTE AZ EMLÉKTÁBLÁT/ AZ EGYETEM IFJÚSÁGA/ 1898. MÁJ[us]. 30.” **[267.]**.

A leleplezés előtti nap az utca nevét (Belmonostor) Unió utcára változtatták, a Híd utcát pedig Wesselényire. A szemtanú Kőváry László szerint még 1848. május 30-án, az unió kimondásakor „Egy a népből inditványozá, s a tömeg határozattá emelé, hogy a hid-utczát, hol Wesselényi szállva volt, Wesselényi-utczának nevezzék; egy más a Monostor-utczát, mint a hol az Unió kimondatott, Unio-utczának kereszteltetté.” (Kőváry L. 1861: 48.)[291]

[287] Első versszaka: „El innét, el e városból!/ Fogjatok be hamarjába,/ Hadd rohanjak, hadd röpüljek/ Más vidékre, más országba.”
[288] Részlet Versényi György ünnepi beszédéből. Forrás: *Kolozsvár*. XI. évf. 61. sz. 1897. márc. 16. 3.
[289] Ugyanerről számol be Keszeg Vilmos is a tordai március 15-ei ünnepségek kapcsán, amelyek az 1848-as nap stilizált reprezentációi kívántak lenni (Keszeg V. 2004: 26).
[290] Az adatok forrása: *Magyar Polgár*. XXI. évf. 53. sz. 1898. máj. 31. 1–4.
[291] Az utcának a Főtéren túli folytatását (Belmagyar) 1898-ban Kossuth Lajosról nevezték el.

Bem József emléktáblájának felállítását az Ereklye Múzeum bizottsága kezdeményezte. A vármegye és a város vezetői, valamint a még élő 1848-as honvédek jelenlétében leplezték le 1898. december 25-én: „E HÁZBAN VOLT SZÁLLVA/ BEM JÓZSEF/ HONVÉD TÁBORNOK/ 1848 DECZEMBER 25-IKI/ GYŐZEDELMES BEVONULÁSAKOR.” **[270.]**.[292]

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc narratív hagyományának, emlékezetének az 19. század fordulójáig történő megalkotása széles tömegeket bevonó, azokra építő társadalmi vállalkozásnak tekinthető. Az egyéni kezdeményezéseket, a családi keretben szerveződő emlékezet működtetését átvállalták a társadalmi vagy politikai csoportok és egyletek. A történészek narratívái (a professzionális tudományterület felőli kanonizálás) és az emlékezetközösség intézményesülése, illetve specializációja (múzeum, honvédegylet, folyóirat stb.) folytán az események emlékezete a század utolsó harmadára lefoglalta, létrehozta azt a nyilvános teret és időt, amely a fennmaradásához elengedhetetlenül szükségesnek látszott. A kolozsvári emlékterek (temető, 1849-es vesztőhely, az unió kimondásának helyszíne, Petőfi Sándor, Wesselényi Miklós és Bem József szálláshelyei) kialakítása és az ünnepnapok (március 15., Kossuth születésnapja és halála, az unió kimondásának napja, október 6.) kijelölése lehetőséget biztosítottak az emlékezet állandó és sikeres működtetéséhez. 1848–1849 sajátos emlékezetformává vált, amely képes volt a város/vármegye lakosságát (főként a polgárságot) integrálni, a tereket megtölteni és megszervezni, illetve – ezekkel összefüggésben – egy sajátos emlékezetközösséget teremteni.

3. Hatalomváltások – az emlékezet(ek) kihelyezése

Az Erdélyben lezajló 1918-as impériumváltás nemcsak azt jelentette, hogy az addig Magyarországhoz tartozó országrész román fennhatóság alá került, hanem azt is, hogy ezzel együtt Erdélynek egy másik, a román történelem részévé kellett válnia. Az új hatalom új történelemszemléletet és ezzel együtt új, eltérő emlékezetet követelt. Ennek a mentalitásnak vagy ideológiának az 1848–1849 emlékhelyeinek szervezésében is lemérhetők a hatásai.

A román hatalom alatt (1918–1940) az előző rendszerre utaló, a nyilvánosságban felépített reprezentációk közül többet láthatatlanná tettek. Az 1848–1849-es események nyilvános tárgyi interpretációit is felszámolni igyekeztek. Ennek elsődleges oka az események eltérő megítélése volt, a magyar és a román nép ellenfélként élte meg a szabadságharcot.

A vizsgált események emléknyomai közül 1919-ben az unió emlékszövegét **[267.]** távolították el, illetve cserélték le egy másikkal, a Memorandum-perre emlékeztetővel **[324a.]**. (Az Unió utcát ennek értelmében Memorandumnak nevezték el.) Bem József emléktábláját

---

Szabó T. Attila a kolozsvári névadás első korszakát a „bizonyos kollektív önkéntelenséggel, szinte öntudatlansággal alkotott népi, természetes helynevek kialakulásának” koraként határozta meg: „Az e korban keletkezett utca- és más elnevezések a szóbanforgó településrészek vagy tereptárgyak valamilyen szembetűnő, elsődleges helyrajzi, tulajdonjogi, gazdasági, vallási, nemzetiségi és más jellegére utalnak.”. A „beszélő és egyéni” helyneveket éppen az 1848-as mozgalmakkal kezdődően váltotta fel a tér nemzetiesítésének korszaka. „Ekkor már nem maga a lakosság alkot és nem az önkéntelen, szinte tudattalan közhasználat állandósít hosszabb-rövidebb időre bizonyos elnevezéseket, hanem külső tényező, a hatóság szól bele a névadásba. […] Az újonnan keletkező nevek eleinte a város történetében nevezetes szerephez jutott személyiségek, események megörökítésének célzatával csak szórványosan jelentkeznek. 1898 táján azonban e történetietlen szemlélet elérkezik ahhoz a ponthoz, amikor a régi nevek jó részét újakkal, jobbára a helyi és a nemzeti történelem időtlen nagyjainak, de nem ritkán csak múló értékeinek nevével alakult helynevekkel cseréli fel.” (Szabó T. A. 1946: 4).

[292] Bem József emlékállításokban kifejeződő erdélyi kultuszának vázlatos áttekintése: Szabó Zs. 2009.

[270.] 1936-ban vette le az új tulajdonos. 1939[293] távolíttatta el a városvezetés Petőfi emléktábláját **[265.]** a Biasini-szállodáról, amelyet még abban az évben vissza is helyeztek. (Az utca új nevét Avram Iancu román forradalmárról kapta.) A kivégzett honvédek szamosfalvi emlékművét **[263.]** összetörték, és egyes darabjait megsemmisítették. Mindezek a tények ugyanannak a kulturális folyamatnak a lenyomatai, amely egyfelől az emlékezetet, másfelől a felejtést működteti. Ha a térbeliesítésnek az emlékezés felel meg, akkor a tér felszámolásának, eltüntetésének a felejtés. Az emlékezet és tárgyiasított formáinak (emlékmű, emléktábla, szobor) negligálása, eltüntetése is következésképpen kulturális viselkedésnek számít, a múltról való reprezentáció használatának mellőzését jelenti.

Avram Iancu kultuszának kialakítása ebben a korszakban kezdődött el. Amint már említettem, 1924-ben helyezték el az alapkövét **[320.]** az épülő ortodox székesegyház előtti téren, azonban a többszöri kiírás alapján kiválasztott pályamunkát nem valósították meg. A személyiség kultuszát 1848–1849 aktuális megítélése alapozta meg: a nemzet és az ország egységéért harcoló román hazafi egyik őstípusát reprezentálta.

A visszatérő magyar hatalom (1940–1944) egyrészt helyreállította, másrészt folytatta a korábban megkezdett emlékezetszervezést. Visszaállította az eltávolított emléktáblákat, így 1941-ben az unió létrehozásáról szóló is a helyére került, felváltva a Memorandum-perre emlékeztetőt. (Az uniós táblát az 1940-es évek közepén végleg eltávolították.) Az emlékezet tárgyiasított nyomainak eltüntetését nemcsak szimbolikus területsértésként értelmezte a magyar hatalom.

A honvédeknek a román hatalom által leromboltatott emlékművét visszaállította némileg módosított szöveggel, és újabb két emléktáblával egészítette ki. Az egyik szöveg az emlékezet újraállításáról, az emléket ápoló csoportról szólt: „BARBÁR KEZEKTŐL LEDÖNTÖTT EZEN/ EMLÉKET FELKUTATTA ÉS VISSZAÁLLITOTTA/ A 25. ÖNÁLLÓ LÉGVÉDELMI GÉPÁGYU-/ ÜTEG 1941. AUGUSZTUS 10-ÉN.” A másik emléktábla a fogadalom, a múlt iránti kegyelet megerősítése volt: VÉRTANUSÁGTOK MEGSZENTELT HELYÉN/ EMLÉKETEK E KŐBETŰK ŐRZIK./ DE MAGYAR SZÍVBEN JOBBAN, MINT A SZIKLA/ MEGTARTJUK MAJD VÉGTELEN IDŐKIG.” **[352.]**. (Ugyanazon évben a május 30-ai Hősök Napja egyik rendezvényét – a koszorúzást – is ide szervezték.)

A második világháború után fokozatosan berendezkedő román kommunista rezsim (1945/1948–1989) kezdetben nem tekintette a maga számára használhatónak 1848–1849 történeti hagyományait. (Például az unió mint a forradalom vívmánya teljesen összeegyeztethetetlen volt a román nemzetállam számára.) Petőfi és Bem emléktábláinak **[265., 270.]** kivételével eltávolították a forradalom és szabadságharc eseményeinek emlékeztetőit **[267., 352.]**.

A háború utáni társadalmi-politikai átmenet korszakában az imperializmusellenesség ideológiai ernyője alatt a nagy nemzeti ideológiák és a hagyományos etnikai konfliktusok feloldódni látszottak. Az osztályharc értelmében a legfőbb és közös ellenség a burzsoázia és a fasizmus volt, és ebből a viszonyulásból a munkásosztályra építő politikai kezdeményezések nyertek legitim formát. A román–magyar paritásosság jegyében megjelenő kétnyelvű utcanévtáblák, a közösként meghirdetett május elsejei felvonulások stb. a nyilvánosság szintjén az egyenlőséget hirdették meg.

A Petőfi utcát az 1945-ös városvezetés megosztotta: a Biasini-szállodáig tartó része Petőfi maradt, a folytatása pedig Avram Iancu lett. A két etnikum kapcsolatát építő baloldali

[293] Más adat szerint az 1920-as évektől volt eltávolítva (Gaal Gy. 2001d: 250).

szervezet, a Román–Magyar Társaság 1948-ra Bălcescu és Petőfi szobrainak közös talapzaton való elhelyezését tervezte, a két nemzeti hős együttes ábrázolása – bár történetileg hiteltelen a személyes viszony – az ideológiai rokonságot és a nemzeti közelséget jelképezte volna. (A meg nem valósult szobor szimbolikus értelmezéséből részlet: „Hadd hirdesse az érc maradandóságával ás a müvészi alkotás meggyőző erejével ez a közös szobor amai és az eljövendő nemzedékeknek, hogy Erdély viszályoktól tépett földjén a két egymásrauszitott nép között véget ért a harc s az elnyomók által szitott ellentétek – összhanggá, közös alkotásvágyban felolvadó megértésé simultak el abban a »tündérkertben«, mely a multban csak bitang urai számára volt az, de az ittélő népek számára éppugy kaloda volt, mint a feudális világ minden más országában.” [294])

Avram Iancuról középiskolát neveztek el. Román iskolanévadó ünnepség keretében, a forradalom 110. évfordulóján avatták fel 1958-ban Nicolae Bălcescu mellszobrát **[411.]**. Az ünnepséget az Egyetemi Ház nagytermében, a pártvezetés és a pionírok részvételével kezdődött Radu Gheorghenak, a városi néptanács végrehajtó bizottsága elnökének megnyitójával. Ezután Bucsa Petre, a tartományi néptanács oktatás és művelődési osztályának vezetője olvasta fel azt a minisztériumi rendeletet, amely az iskolanevet adományozta. Brînzei Vasile iskolaigazgató az iskolatörténetet ismertette és az eseményhez kapcsolódóan az ifjúságnak a „nagy hazafi életművének forradalmi szellemében” való nevelését emelte ki. Teognoste Alexandru a szülői bizottság elnökeként kapott szót. Doina Bleoca pedig az iskola növendékeként, a tanulók nevében beszélt. Elhangzott szövegéből – amely a kor politikai retorikájából építkezett – napilap alapján idézek: „Köszönjük pártunknak és kormányunknak, hogy most, itt ünnepelhetünk. Köszönjük és vállaljuk, hogy tanulni fogunk minden erőnkből, hogy méltó követőivé válhassunk haladó forradalmár őseinknek, a nép és a munkásosztály nagy harcosainak, akik vérüket ontották azért, hogy mi most békében tanulhassunk és épitsünk népünk boldogulása érdekében.”

A beszédeket kulturális műsor követte, majd az iskolához vonulva leleplezték a mellszobrot és az új iskolanévtáblát.[295]

Az 1965 után hangsúlyosodó hivatalos történetszemlélet a nyilvános terekben már csak a román szabadságharc emlékezetét alakította. Avram Iancu alakjának és tetteinek mitizálása lehetőséget teremtett arra, hogy a román történetírás legérzékenyebb területét, a nemzet létrejöttét, az önállósági törekvéseket példázza és legitimálja.[296] Ez a koncepció a forradalom és szabadságharc eseményei közül leginkább a balázsfalvi nemzetgyűlés eseményére (1848. május 13–15.) fókuszált, amelybe a román országrészek és Erdély egyesítésének korai szándékait vetítette vissza.

1968-ban országos jelentőségű megemlékezést rendeztek Balázsfalván a román népgyűlés 120. évfordulóján. Erdély városaiban a román forradalmároknak (főként Nicolae Bălcescu és Avram Iancu kultuszának) szobrokat és emléktáblákat állítottak.

Kolozsváron a Báthory István Líceum fennállásának 389. évfordulójához kötötték az eseményt. A forradalom 120. évfordulóján emléktáblát helyeztek el az intézményen, a román nyelvű szöveggel a román nemzeti emancipáció történetét forgalmazták: „Itt működött a kolozsvári Kegyesrendi Gimnázium, amelyben számos román diák tanult, közöttük Avram

[294] Forrás: SALAMON László: A szobor. *Igazság*. 1948. febr. 7. VI. évf. 30. sz.
[295] Az adatok forrása: *Igazság*. 1958. dec. 16. XIX. évf. 287. sz. 1.
[296] Avram Iancu alakja a román országrészekben nem tartozik a nemzeti történelem lényeges referenciáihoz, kultusza többnyire Erdélyben jelent meg. Ugyanez vonatkozik az 1848–1849-es események hagyományaira is (L. Boia 1999: 277).

Iancu, Gheorghe Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, Constantin Roman, Ion Suciu, Iosif Sulu̧țiu, Iacob Bologa, Nicolae Popea, Constantin Secăreanu, Constantin G. Ioan és a Buteanu fivérek, akik jelentős szerepet játszottak az 1848-as forradalom idején. Az iskola román diákjainak körében uralkodó román nemzeti egyenjogúsítási óhaj volt az *Aurora* ('kikelet') egyesület (1848) és a *Zorile* ('hajnal') című irodalmi lap alapja." **[445.]**. Az év, amelyben a megemlékezés zajlott, Erdély és Románia egyesítésének 50. évfordulós rendezvényeinek jegyében telt. A november 25-ei emlékállítás a jubileumi év ünnepségei közé is kapcsolódott.

Az 1960-as évek közepétől-végétől az 1970-es évek elejéig a kommunista diktatúra politikai engedményeket tett kisebbségi ügyekben. Erre a rövid időszakra (a „nyitás" korszaka) az emlékezetkonstruálás, emlékállítás viszonylagos feléledése vált jellemzővé. Ebben a kanonizálási hullámban állítottak emléktáblát a Biasini-szálloda épületén a (román) szabadságharc eseményének: „Itt, az egykori Biasini-szállóban szállt meg az Erdélyi-szigethegységbe, Avram Iancuhoz vezető útján, Cezar Bolliac (1813–1880) kíséretében, Nicolae Bălcescu (1819–1852)." **[446.]**. A román emléktábla felhelyezése az előzőleg már a magyarok által megjelölt épületre folytatása és felerősödése volt annak a folyamatnak, amelyet korábban az etnikumok között, az emlékezetért vívott szimbolikus harcnak neveztem.

Halálának 100. évfordulóján Avram Iancu átmeneti lakását is megjelölték a Biasini-szálloda közelében (az utca Avram Iancu-szakaszán): „Itt lakott főiskolai tanulmányai idején (1841–1844) Avram Iancu, az 1848-as erdélyi forradalom kiemelkedő vezetője, a társadalmi és nemzeti jogok lelkes harcosa. Leleplezve 1972 szeptemberében." **[472.]**.

A rövid nyitás utáni időszakban vált hangsúlyosabbá a román hatalom számára 1848–1849 emlékezetének megalkotása. A kommunista diktatúra elfojtotta az interetnikus konfliktusokat, a hatalométól eltérő nemzeti ideológiák, vélemények a nyilvánosság szintje alá kényszerültek. A foucault-i diskurzuselmélet (vö: M. Foucault 1998: 51–60) értelmében egyetlen diskurzus, a hatalmi beszédmód uralta az események emlékezetéről való beszédet. Célja a román nemzet létrejöttének utólagos megteremtése volt, egy olyan múltkép megkonstruálásával, amely a hosszabb ideje szervezett magyar (immár kisebbségi) emlékezetet is ellensúlyozni tudta.

1973-ban, az 1848-as forradalom 125. és a Nicolae Bălcescu iskola 15. évfordulóján új mellszobrot avattak a névadó tiszteletére **[475.]**. Avram Iancu mellszobrát 1978-ban állíttatta egy kolozsmonostori középiskola **[500.]**.

A hivatalos ideológia a magyar emlékezetet ellensúlyozandó az eseményeknek azon mozzanatait emelte ki, amelyek kompromittálóak a szabadságharc megítélésében. A Fellegvár kaputornyára helyezett szöveg ezt a törekvést képviseli: „Az ellenforradalmi magyar nemesség parancsára 1849. május 11-én ezen a helyen végezték ki Stephan Ludwig Roth szász tanárt, haladó szellemű értelmiségit, az 1848-as forradalom tevékeny harcosát, a szász lakosság és a román nép társadalmi és nemzeti jogainak fáradhatatlan támogatóját." **[456.]**. A magyar szabadságharc ellenforradalminak való beállítása a hivatalos román történelemszemlélet mentén értelmezhető: a román szabadcsapatoknak a nemzeti jogokért vívott harcai képviselték a hiteles forradalmat az elnyomó magyar hatalommal szemben.

4. Az 1989 utáni szimbolikus térszervezések és az emlékezet(ek) használata(i)

Az 1989-es rendszerváltó forradalom a múltról folyó diskurzus vonatkozásában is cezúrának tekinthető. Kolozsváron minden eddiginél intenzívebben lángolt fel az emlékezet újraalkotásáért folyó törekvés. Az új rendszer számára a társadalmi-politikai legitimizáció és

otthonosság érzetét nem nyújtó emléktárgyak terhessé váltak. A történelmi reprezentációk nagyarányú felszámolása így vált indokolttá (ahogy azt az előző fejezetekben is bemutattam). Az emlékezetért folyó törekvések a nyilvános terekben a magyar és román elitek konfliktusait modellezték.

Ennek az emlékezetért folyó harcnak vagy az emlékezetek közötti rivalizálás folyamatának magyarázatára is a foucault-i *diskurzusmodell*t tekintem érvényesnek. A *diskurzus* az a szimbolikus jelentésegyüttes, amelyért, és amelynek eszközeivel a társadalomban harc folyik, és amely kizár, marginalizál eltérő véleményeket (M. Foucault 1998: 51–60). Ennek a teóriának a jelen vizsgálati tárgyra való alkalmazása azt jelenti, hogy a múlt megjelenítése, a jelent legitimáló kollektív emlékezet eszköz annak a szimbolikus hatalomnak a megszerzésében, amelyért a magyar és román diskurzustársaságok versengenek.

4.1. A román emlékállítások

1848–1849 emlékezete változatlanul érvényesnek, értelmezhetőnek, állandónak mutatkozott. A magyar etnikum számára a rendszerváltás a forradalom és szabadságharc megünneplésének lehetőségét is ígérte. A helyi román elit is egyre inkább igényt tartott az események megformálására. A Gheorghe Funar-féle korszakban, 1992 és 2004 között a vezetői pozíciót birtokló román hatalmi elit olyan nacionalista diskurzust vállalt fel és éltetett, amely ellehetetleníteni igyekezett a magyar emlékezetért folytatott beszédmódokat.

Szükségesnek tartom itt is hangsúlyozni ezeknek a román nemzeterősítő vagy identitáserősítő eljárásoknak a kettősségét: 1. egyrészt a tér nemzetiesítését a román történelem- és múltszemlélet alapján, 2. másrészt az etnikus jelentésekkel már telített terekhez való viszonyulást: semlegesítését vagy felszámolását. Az alábbiakban a szimbolikus térszervezés általános és teljeskörű bemutatására nem vállalkozom,[297] csupán a vizsgált események emlékezete kapcsán szerveződő szimbolikus konfliktusokat érintem.

A rendszerváltás után Kolozsváron megalakult Avram Iancu Kulturális Társaság – a két világháború között elkezdődő szimbolikus térépítéseket folytatva – pályázatot írt ki Avram Iancunak az ortodox székesegyház előtti – Győzelem – téren való felállítására. 1993. november 30-án, a nemzeti ünnep előzeteseként felavatták a befejezetlen (mellékalakok nélküli) szobrot. Az eseményt Grigore Zanc ispán nyitotta meg. Az emlékművet Ion Teodor Stan, a kezdeményező társaság elnöke és Gheorghe Funar polgármester leplezték le. A felszentelést Bartolomeu Anania ortodox püspök végezte.

Az átadási ünnepségen a kormánypártok képviselői, az elnöki intézmény, a parlament, a szenátus és a kormány delegáltjai, a hadsereg, a hírszerzés, a rendőrség, a helyi egyetemek és vállalatok, a polgármesteri hivatal, a megyei tanács és a Vatra Românească szervezet koszorúzott.

A megyei és helyi hatóságok beszédei mellett Ion Iliescu államfő üzenete, illetve Doru Ioan Tărăcilă szenátusi alelnöknek a parlament és Liviu Maior tanügyminiszternek pedig a kormány nevében mondott beszédei tették az eseményt ünnepivé, politikailag legitimmé. A polgármester a román nemzeti hős érdemeit az „elnyomó szerepet játszó magyarok”

[297] A Főtér szimbolikus átrendezéséről, az itt zajló szimbolikus térharcokról átfogó elemzést Feischmidt Margit (Feischmidt M. 1994, M. Feischmidt 2001a, M. Feischmidt 2001b, Feischmidt M. 2002 és Feischmidt M. 2003) végzett, illetve a Rogers Brubaker által vezetett kutatócsoport (R. Brubaker–M. Feischmidt–J. Fox–L. Grancea eds. 2006). Ugyanehhez lásd Péter László munkáit (Péter L. 1996 és Péter L. 2006).

kontrasztjában értelmezte. Victor Romulus Constantinescu megyei tanácselnök beszéde után az AIKT elnöke az emlékmű megvalósításának folyamatát ismertette. Az elnök javaslatot tett a térnek Avram Iancura keresztelésére és a nemzeti és egyéb ünnepségeken való használatára. Az emlékállítás legitimálásához és az alapnarratíva értelmezéséhez Zeno Opriş Vatra Românească-elnök, Bartolomeu Anania ortodox- és Tertulian Langa görög katolikus püspökök, Pantelimon Pralea vezérőrnagy, Ştefan Pascu történész akadémikus, Ioan Rus, Fehér megye ispánja és Grigore Vieru besszarábiai költő járultak még hozzá. Az eseményt a kolozsvári sorkatonák ünnepélyes eskütétele és díszfelvonulása zárta.[298]

A politika, az egyház, a hadsereg, a tudomány és a kultúra intézményeinek és képviselőinek bevonása, a helyi, az országos és határon túli küldöttek jelenléte az ünnepet nagyobb kontextusokba ágyazta bele. A kiemelt időpontban, az egyesítés 75. évfordulóján csomósodó térrendezési eljárás a román nemzeti érzésre, történelemtudatra hivatkozva tette legitimmé az emlékezetformálás, emlékezetalkotás gesztusát. A „román centrum" szimbolikus erejét a periodikus bejárási gyakorlatokból (nemzeti ünnepek, katonai eskütételek, rendezvények), katonai parádékból és politikai reprezentációkból merítette.

A Főtért is megcélzó nemzetépítési törekvések és térszervezések mellett más magyar emlékterekre is rátelepedett a román diskurzus. A román félnek, bár korábban már megjelölte a helyet, a Biasini-szállodához bejárási-beélési gyakorlatai, megemlékezési rítusai nem kapcsolódtak. 1848–1849 eseménye megmaradt a magyar etnikum fő nemzeti ünnepének. 1990-től kezdődően (újra) az ökumenikus istentiszteleteket megelőző vagy követő, a Biasini-szállodánál történő koszorúzás lett az ünnepségek egyik fő eleme. Ez utóbbit az RMDSZ szervezte, amelynek elöljárói minden évben megkoszorúzták Petőfi Sándor magyar **[265.]** és Avram Iancu, Cezar Bolliac és Nicolae Bălcescu közös, román **[446.]** emléktábláit.

1996 márciusában a román elit is bejelentette igényét a szimbolikus térteremtést és a március 15-ei ünneplést illetően. Erre ugyanazt a teret és időt választotta, amelyet a helyi magyarság magának tartott fenn.

Március 13-án a Polgármesteri Hivatal és az Állami Levéltár felhívást tett közzé a helyi román újságban. A lakosságot kérték a márciusi ünnepen való részvételre, hogy együtt ünnepelhessék az „1848-as Forradalom Vezetőinek és a meggyilkolt románok tízezreinek emlékét".[299] Az ismertetett program az ünnepély csúcspontjaként a George Barițiu és Nicolae Bălcescu emléktáblájának leleplezését nevezte meg.

Az ünnepség előtti napon a korábbi román emléktábla **[446.]** helyébe a következő kétnyelvű (román és angol) szöveget helyezték: „Ebben az épületben szálltak meg 1848–1949 éveiben, a nemzeti szabadságért és egységességért folyó harc szervezései közben George Barițiu és Nicolae Bălcescu. A románok szent ügyének kinyilvánítását a magyar nemesség véres megtorlása követte, amelynek során legyilkoltak 40000 románt, felperzseltek és feldúltak 230 falut." **[581.]**. Az emléktábla tartalmának közösségi elfogadottságát március 15-én a görög katolikus és ortodox egyházi elöljárók által történő felszentelésével biztosították. A tartalom (az értelmezett történelem) hitelesítésére a délután kezdődő *Supplex Libellus Valachorum 205*[300] című, a Polgármesteri Hivatal nagytermében megtartott konferencia volt hivatott, amelyen akadémikusok, egyetemi professzorok, kutatók vettek részt. A gesztus legitimmé tételét szolgálta a konferenciát követő, *Supplexe româneşti oglindite în documentele*

[298] Az adatok forrása: *Adevărul de Cluj*. 1993. dec. 1. V. évf. 1019. 1.
[299] *Adevărul de Cluj.* 1996. márc. 13. VIII. évf.
[300] Az 1971–1792-es petíció 205. évfordulójára utal a cím.

clujene din veacul al XVIII-lea (*'Román folyamodványok a 18. századi kolozsvári dokumentumok tükrében'*) című dokumentumkiállítás is.

Az események román emlékezetével további fontosnak ítélt térrészeket jelöltek meg. 1995-ben a Fellegváron az 1948-ban eltávolított fakereszt **[345.]** helyébe emeltek egy, méreteit tekintve impozáns építményt, a Hősök Emlékművet **[577.]**. A város legtávolabbi területeiről is látható emlékműre 1997. március 15-én helyezett szövegek közül egyik a forradalom és szabadságharc sajátos értelmezését jelenítette meg: „Ezen a Fellegvárnak nevezett magaslaton és más Kolozsvár környéki helyeken az 1848-as erdélyi forradalom megtorló hadjáratában nagyszámú románt végeztek ki. Alexandru Bătrâneanu ispán, Vasile Simonis, Vasile Turcu, Alexandru Ţicudi tanácsosok és a nagy német történész és gondolkodó Ştefan Ludwig Roth emlékére, és sokaknak, akiknek egyrészét feljegyezték a kor dokumentumaiban és azoknak, a többeknek, akiknek neve ismeretlen maradt." **[606.]**.

A fentiekből látható, hogy az 1989 után újradefiniálódó román nemzeti diskurzus a város jelentős tereit foglalta le az emlékezet konstruálására. A vizsgált események tárgyiasított emlékezete birtokolja a szimbolikus szempontból legfontosabbnak és legalkalmasabbnak ítélt helyeket. Az emlékezetről való domináns beszédmód a román elit részéről kiterjedt a magyar megemlékezések idejének kompromittálására is. Így értelmezhető a román megemlékezéseknek a magyar nemzeti ünnepre való rátelepedése. Ez a nap az emlékállításokban, ritualizált eseményekben a legleterheltebb a román nemzeti ünnepnap (december 1.) után. A román polgármester 1999-ben emléktáblát avatott a Biasini-szálloda melletti mellékutcában, az ünneplő magyar tömegtől nem messze, a „a kolozsvári egyetem első román nyelv és irodalom tanára" emlékére **[630.]**. 2000-ben pedig az 1919 és 1920 között a Kormányzó Tanács vallás és közoktatásügyi feladatait ellátó intézménynek helyet adó épületet, illetve Ştefan Meteş történész által vezetett Állami Levéltár 1923 és 1937 közötti székházát jelöltette meg **[639.]**. A 2004-es ünnepségek előtti napokban a Polgármesteri Hivatal tanácstermében avattak emléktáblát a „a fasiszta bécsi döntés által elrabolt Észak-Erdély román fennhatóság alá való visszakerülése alkalmából" **[681.]**.

4.2. A magyar emlékállítások

A szamosfalvi honvédemlékművet **[263.]**, amelyet az 1980-as évek közepén ledöntöttek, a forradalom után valamelyest rendezték, a környezetét az október 6-ai megemlékezések számára alkalmassá tették.

Új, a köztereket érintő emlékállításra 1848–1849 emlékezetének kapcsán sem szolgáltatott a városi vezetőség törvényes keretet. Az emlékállítások így – az előző fejezetben bemutatott eljárás alapján – a kvázi-nyilvános, nemzetileg homogén környezetben, a templomokban és iskolákban folytak.

2002. március 14-én a Brassai Sámuel Elméleti Líceum az Unitárius Kollégium egykori honvédjeire emlékezett. Az ünnepi istentisztelet után Molnár B. Lehel levéltáros[301] és Málnási Ferenc tanár tartott előadást, ezt a diákok ünnepi műsora követte, majd Szabó Árpád unitárius püspök felavatta az emléktáblát: „AZ UNITÁRIUS KOLLÉGIUM/ 47 diákja emlékére,/ akik részt vettek az 1848–49-es/ magyar szabadságharcban./ Sokan közülük

[301] Molnár B. Lehel közölte a kolozsvári unitárius kollégium szabadságharcos diákjainak névsorát és adatait (Molnár B. L. 2000).

életüket áldozták/ népünk szabadságáért./ Példájuk buzdítson, örökségüket/ ápoljuk és adjuk tovább!/ 2002. március idusán." **[667.]**.

Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóján az evangélikus-lutheránus egyházközség szervezett emlékünnepséget az egykori Kossuth utcai templomban. Az ökumenikus istentisztelet a magyar felekezetek képviselőinek ünnepi beszédeivel kezdődött: Czirják Árpád római katolikus érseki helynök után Mózes Árpád evangélikus püspök mondott beszédet. Csapody Miklós (budapesti) történész és parlamenti képviselő, illetve Egyed Ákos történész akadémikus az eseményt és a forradalmár kormányzó biográfiáját mutatták be, vonták be az aktuális társadalmi és politikai kontextusokba. Alföldi László főkonzul, Cseh Áron konzul, Patrubány Miklós MVSZ-elnök, Kónya-Hamar Sándor megyei RMDSZ-elnök és parlamenti képviselő, az egyházi elöljárók és küldöttek (kiemelten Donald Meyer amerikai evangélikus püspök) jelenléte töltötte fel szimbolikus súllyal a rendezvényt.

Az ünnepi műsort a színművészek szavalatai (Albert Júlia, Boér Ferenc és Török Katalin), az énekkar (Protestáns Teológia kórusa), és az operaénekes (Szilágyi Zsolt) biztosították. A templomban felavatott emléktábla: „*»Annyi jogunk lesz eredményeinkhez,/ amennyi helyet foglal el szivünkben a hit tüze!«*/ KOSSUTH LAJOS/ *1802–1894*/ *evangélikus egyházához mindhalálig hű,*/ *a nemzet szabadságáért küzdő magyar*/ *hazafi emlékére állittatta az emléktáblát*/ *születésének 200. évfordulóján*/ *a Romániai Ágostai Hitvallású Evangélikus-*/ *Lutheránus Egyházkerület és*/ *a Kolozsvári Egyházközség.*/ *Kolozsvár, 2002*." **[671.]**.

Tamás Andrásnak az 1869-ben a Házsongárdi temetőben állított obeliszkjét **[234.]**, 2002-ben újrafaragták. Az emlékművet **[666.]** Alföldi László magyar főkonzul és Molnos Lajos városi tanácsos adták át március 14-én. Az obeliszk eredetijét **[234.]** a kolozsmonostori plébániatemplom előtt helyezték el, talapzatára mindkét Kolozsvár határában kivégzett honvéd nevét felírták: „TAMÁS ANDRÁS ÉS SÁNDOR LÁSZLÓ/ EMLÉKÉRE (1848)" **[665.]**.

4.3. Párhuzamosság és rivalizálás – az emlékezet használata

Március 15. lehetőséget teremtett a kolozsvári elit számára, hogy társadalmi és politikai üzeneteket fogalmazzon meg és forgalmazzon a város (és régió) számára, emellett biztosította a lokális társadalom számára az identitás megélését és felmutatását. Az 1848–1849-es emlékterek, emlékhelyek rituális felkeresése, használatának periodikus gyakorlata ezeket a szimbolikus folyamatokat, társadalmi mechanizmusokat is modellezni tudta.

Az 1990-es első „szabadon ünnepelt" márciusi 15-én a kolozsvári magyar diákság (KMDSZ) felhívására és a magyar érdekszervezet szervezésében (RMDSZ) résztvevő tömeg több helyszínen koszorúzott. Az ünnepségek kezdeteként a Fellegváron, Stefan Ludwig Roth emléktáblájánál helyeztek el koszorút. A fő ünnepséget a Farkas utcai templomban zajló istentisztelet és az előtte álló Szent György-szobornál elmondott beszédek (Pillich László, Szabó Mátyás, Jakabffy Tamás) jelentették. A nyilvános megemlékezés záróünnepségeként a Biasini előtt, a Petőfi Sándor, Nicolae Bălcescu és Avram Iancu emléktábláinál koszorúztak. Itt Tibád Zoltán és Ioan Popa mondtak beszédeket. Este az Állami Magyar Színházban volt emlékműsor. 9 órakor a felhívás értelmében felkért „jóérzésű polgárok" az ablakokba helyezett égő gyertyákkal emlékeztek a „Szabadság egykori Tavaszán, mostani Karácsonyán" életüket áldozó hősökről.[302]

[302] Az adatok forrása: *Szabadság*. 1990. márc. 16. II. évf. 62. sz. 1.

1991-ben is megkoszorúzták a forradalom és szabadságharc valamennyi helyi emléktábláját, a hangsúlyos közösségi eseményt azonban a Farkas utcai református templomban tartott ökumenikus istentisztelet jelentette. A rendezvényen a magyar egyházak képviselői (Cseh Zsolt református és Szabó Dezső unitárius lelkészek) mellett a helyi politikai elit is szerepet kapott (Molnos Lajos RMDSZ megyei elnök beszédével). A Báthory István Líceumban és a Magyar Operában emlékműsorokat rendeztek az ifjúsági érdekszervezet (MADISZ), az irodalmi kör és a Protestáns Teológia hallgatói.[303]

Az 1992-es, a Biasini előtt zajló megemlékezésen az RMDSZ Kolozs megyei vezetősége mellett Szőcs Géza országos alelnök is részt vett. A vezető politikusok (szenátor, parlamenti képviselő, megyei elnök és vezetőség) jelenléte egyre inkább hangsúlyossá vált. 1997-től a román miniszterelnök vagy államelnök is ünnepi beszéddel köszöntötte a magyar kisebbséget, üzenetét többnyire a prefektus/ispán tolmácsolta, ezzel a román vezetőség egyrésze is bekapcsolódott a rendezvényekbe. Ugyanekkortól lett a megemlékezés nyilvános szereplőjévé a magyar nagykövet vagy főkonzul is, aki rendszerint a magyar miniszterelnök üzenetét olvasta fel.

Az évek során a márciusi magyar emlékünnepségeknek két fő része jött létre: az ökumenikus istentisztelet,[304] amelynek kezdetben a Farkas utcai református templom, 1999-ben az evangélikus-lutheránus templom, 1998-ban és 2000-től pedig a főtéri Szent Mihály katolikus templom nyújtott teret, illetve a Biasini előtti koszorúzás, amely az események legnyilvánosabb részét képezték. Az 1990-es évek elején a koszorúzás eseménye még megelőzte a templomban zajló ünnepségeket, 1997-től azonban a templomban nyitották meg a megemlékezéseket.

Kisebb csoportokra építve szokott lezajlani a Házsongárdi temetőben, Tamás András honvéd obeliszkjénél, a Biasini előtti ünnepség után közvetlenül megtartott megemlékezés.

Az 1990-es évek közepétől az egyházi beszédeket az egyházakban fontos pozíciókat betöltő szereplők – püspök, érseki helynök, főtanácsos – tartották. A beszédek között a helyi iskolák kórusai énekeltek hazafias műveket. Az ünnepi szertartást rendszerint a *Miatyánk* elimádkozása, az áldásosztás és a *Himnusz* eléneklése zárták

Romániában egyedül ezen a napon engedélyezett 1995-től a magyar nemzeti szimbólumok (zászló, kokárda, himnusz) használata. A templomtól az emléktáblához felvonuló tömeg zászlókkal, kokárdákkal, Kossuth-nótákat énekelve szokott megérkezni. Az emléktérben többnyire a helyi politikai közszereplők ünnepi beszédeire (1997-től a román és magyar miniszterelnök vagy köztársasági elnök üzeneteinek felolvasására is), illetve a helyi együttesek, kórusok vagy iskolák táncos, zenés vagy verses összeállításaira szokott sor kerülni.

A helyi magyarság számára március 15. alapvetően ünnepinek számított, a polgári nemzet létrejöttének és a győztes forradalom emlékének örömünnepeként értelmeződött. A „szórakoztató nemzeti ünnep” (R. Brubaker–Feischmidt M. 1999: 71) koncepciója a nyilvános megemlékezésekre nem volt jellemző. Inkább a pátosz, a monumentalitás és a politikai legitimizáció motívumai uralták az ünnepi diskurzusokat. Az alapnarratívát újraelőadó, aktualizáló egyházi és politikai beszédek többnyire ki is emelték ezt az érzelmi viszonyulást. A Biasini előtt beszélő politikusok, érdekszervezeti képviselők gyakran ennek az érzelmi

[303] Az adatok forrása: *Szabadság*. 1991. márc. 16. III. évf. 52. sz. 1.

[304] Ez egyébként vonatkozik más magyar ünnepségekre is. Kialakult és állandósulni látszik az ünnepségek (ökumenikus istentiszteletek) felekezeti helyszínekként való leosztása is: március 15. a Szent Mihály katolikus templomban, október 6. a Farkas utcai református templomban, október 23. a belvárosi unitárius templomban, január 22. (Magyar Kultúra Napja) az evangélikus-lutheránus templomban zajlik.

elvárásnak, a forradalmár szerepének igyekeztek megfelelni. A sikeres megnyilvánulásokat a tömeg közbetapsolásokkal, tetszésnyilvánításokkal kísérte.

Az emléktérben zajló megemlékezések egyik állandó eleme a *12 pont*nak az aktuálpolitikai helyzetre való alkalmazása volt. Ennek megfogalmazását 1996-tól hagyományosan az ifjúsági érdekszervezetek végezték, a követelések legfontosabb pontjait az aktuális közösségi érdekek képezték. A követelések megfogalmazásában az évek során sok átfedés jött létre. Az új, kiemelt pontok: 1996 – európai integráció, nemzeti kisebbségi jogok; 2002 – egyházi javak visszaszolgáltatása, önálló állami magyar egyetem; 2004 – magyar történelmi személyiségek szobrainak védelme, teljes magyar önrendelkezés, autonómia; 2005 – állampolgárság a külhoni magyaroknak; 2009 – magyar nyelv használata az állami intézményekben; stb.

Az 1990-es évek közepéig a március 15-ei események megítélése a román elit részéről többnyire az értetlenkedés és elutasítás jegyében fogant reflexiókat tartalmazta. 1848 román hagyományát az 1970-es évektől kezdődően a román nemzeti egység történelmi mítoszai között értelmezték, de ennek az eseménynek nemzeti ünnepnapja nem alakult ki. Az 1989-es forradalom után sem tudott mit kezdeni ezzel a történelmi hagyománnyal a román elit. A magyar ünneplést a román politikai diskurzusok és a média az 1990-es évek első felében azzal marasztalták el, hogy más ország (Magyarország) nemzeti ünnepét a romániai magyaroknak nem áll jogukban megünnepelni. A nemzeti tradíció hivatalos(abb) elfogadásában az 1996-os kormányváltás és a magyar érdekszervezetnek (RMDSZ) az új kormányban betöltött szerepe játszott közre. (1997-től kezdődően hagyománnyá vált, hogy minden március 15-én a román miniszterelnök vagy köztársasági elnök köszönti az ország magyar lakosságát.)

A magyar nemzeti tradícióhoz való sajátos viszonyulást lokális szinten a román polgármester által képviselt elit jelentette. A polgármester 1995-ben bírsággal börtönbüntetéssel fenyegette a szervezőket és a koszorúzás résztvevőit.[305] 1996-ban a városi elöljáró az alapnarratívát értelmezve kérdőjelezte meg a magyar megemlékezés helyességét és törvényességét: „Március 15. az erdélyi magyarok által elkövetett atrocitások kiindulópontja volt. Utódaiknak nem lenne szabad nemzeti napként ünnepelniük, ehelyett inkább bocsánatot kellene kérniük a megtörténtekért a románoktól."[306]

Az 1848-as emléktérhez román részről történő szimbolikus gyakorlatok, rituális cselekvések megemlékezések nem kapcsolódtak. 1848–1849 eseménye megmaradt a magyar etnikum fő nemzeti ünnepének, egészen 1996-ig. Ettől kezdődően ezen a napon emlékállítások, hagyományteremtési kísérletek történtek a román elit szűkebb csoportja részéről.

Az 1996-os és 1997-es román emléktábla avatásokra már kitértem. 1998-ban, a forradalom 150. évfordulóján a román elit (a polgármester köre, a Nagy-Románia Párt és a Vatra Românească szervezet) felvonulást – a magyar közvélemény értelmezésében „ellenkoszorúzást" – rendezett. Az ortodox székesegyházban megtartott istentisztelet után megkoszorúzták Avram Iancu szobrát, [307] innen Baba Novac szobrához vonultak koszorúzni. A hadsereg díszszázadával kiegészült menet végül a Biasini-szálló elé vonult, ahol a román–angol emléktáblát **[581.]** koszorúzták meg. A román ünnepnap szerkezete – istentisztelet, felvonulás és koszorúzás – hasonló volt a magyar elit ünnepéhez. A különbség abban állt,

[305] Az adatok forrása: *Szabadság*. 1990. márc. 15. VII. évf. 52. sz. 1., *Szabadság*. 1990. márc. 16. VII. évf. 53. sz. 1.

[306] Gheorghe Funar polgármester kijelentését közli: *Adevărul de Cluj*. 1996. márc. 16–17.

[307] Avram Iancu alakja a román politika számára a román–magyar politikai és szimbolikus konfliktus eszközeként vált fontossá: „1998-ban a forradalom százötven éves évfordulóját csupán az erdélyi román nacionalista pártok és szervezetek hozták Avram Iancuval összefüggésbe" (R. Brubaker–Feischmidt M. 1999: 80).

hogy ez a város másik (alternatív román) centrumából indult, azt kötötte össze az 1848-as emléktérrel.

1999-ben a Biasini-szállónál, 2000-ben pedig a város Avram Iancu szobrainál (Avram Iancu tér, Avram Iancu Elméleti Líceum udvara), Nicolae Bălcescu és Gheorghe Barițiu mellszobrainál (a róluk elnevezett iskolák udvarán), illetve a fellegvári kereszt emléktábláinál rendezett koszorúzásokat a polgármester a „magyarok által 1848-ban meggyilkolt románok" tiszteletére. A 2000-es magyar ünnepséget a helyszínre érkező polgármester rendőrökkel akarta eloszlatni.[308] 2001-ben a magyar ünnepséggel egyidőben koszorút helyeztek el Avram Iancu szobránál, a Memorandisták Emlékművénél, Biasini-szálló román–angol emléktábláján és a Fellegváron található keresztnél.

2002-ben is koszorúzásokkal ünnepelt a város román vezetőségének egyrésze. Emellett a polgármester megválasztásának 10. évfordulóját is nagyszabású rendezvénnyel ünnepelte. A március 15-ei rendezvényen az időpont megválasztása mellett más szimbolikus gesztusok is a magyar forradalom emléknapjára irányították a figyelmet: a Nagy-Románia Párt elnökétől egy bibliát vett át, hogy „azzal űzze ki a magyarokból az ördögöket".

Március 15. (magyar) ünneplése a román fél számára folyamatos inzultusként értelmeződött: a román diskurzusok a nemzetféltés verbalizálásával, az állami szuverenitás veszélyeztetésének felmutatásával mozgósítottak. A magyar ünnepségekkel ellentétben a román elit által szervezett márciusi ünnepségek legfontosabb alakzatai – az események emocionális megítélését kifejező – gyászszertartások voltak. A 2003-as ünneplések során is nyilvánvalóvá vált, hogy a megidézett esemény másképpen kontextualizálódott a román elit számára. A Biasini előtti koszorúzási ünnepség a polgármester megérkezésével kezdődött. Két ortodox román pap gyászszertartást celebrált. Ennek keretében feleleventették, verbalizálták az emléktáblán megfogalmazott eseményt. Az egyházi elöljárók a rítust „Nicolae Bălcescu, George Barițiu, Avram Iancu és a 40000, a haza szabadságáért az ördög ellen harcoló 1848–1849-es román hős emlékére" celebrálták. Az egyházi rítus kötött formájának megfelelően a lelkészek a kenyér és a bor emelgetésével halotti éneket énekeltek, a résztvevők pedig egymás vállát kezükkel érintve fohászkodtak az örök üdvösségért. Ezután az ünnepséget hivatalosan levezető személy mondott rövid beszédet. Megfigyelhető volt, hogy a verbális újraelőadás az aktualizálás felé tolódott el, a szónok hangsúlyozta, hogy „csupán egyetlen nyelv lehet hivatalos Erdélyben és ez a román". A rendezvény végén a román és angol nyelvű emléktáblát koszorúzták meg a román politikai pártok és szervezetek képviselői.[309] A szertartást 2004-ben is megismételték.

A 2005. márciusi megemlékezés külön vizsgálati keretet érdemelne. Kolozsvárnak ekkorra már új polgármestere lett, aki elődjétől eltérően nem kívánta ünnepelni március 15-ét. Az esemény ünneplésének egyedüli birtokosa a magyar elit lett. A megemlékezés alkalma lehetőséget teremtett a volt polgármester fölötti győzelem demonstrálására és a helyi magyar elit pozíciójának újradefiniálására. A hagyományos megemlékezésektől eltérve az ünneplő tömeg a főtéri Mátyás király szoborcsoportjához is felvonult, ahol népviseletbe öltözött, magyar zászlókat lobogtató fiatalok Kossuth-nótákat és himnuszokat énekeltek. A résztvevők – szimbolikus tiltakozásként – magyar jelképpel (Árpád-sávos zászló) takarták el néhány percig a szobor talapzatának az előző polgármester által elhelyeztetett román nyelvű emléktábláját **[535.]**.

[308] Az adatok forrása: *Szabadság*. 2000. márc. 15. XII. évf. 63. sz. 1.
[309] Saját gyűjtés. A továbbiakban a saját gyűjtést nem hivatkozom.

A román–magyar ideológiai viszonyulások leegyszerűsítésének csapdájába esnénk akkor, ha nem figyelnénk fel az etnikai jellegű interpretációk mellett más politikai vélemények, polémiák megjelenítésére is. A márciusi ünnepségek alkalmat szolgáltattak a hazai magyar–magyar véleménykülönbségek és az erdélyi magyar–magyarországi magyar viszonyulások megjelenítésére is. A kettős állampolgárság 2004-es kudarcának lereagálására, a nyilvános szimbolikus válaszreakcióknak kedvezett a tömegrendezvény: 2005-től kezdődően a nyilvános ünnepségek lehetőséget teremtettek a 2004. december 5-ei, magyarországi, a külhoni magyarság állampolgárságának megadásáról szóló sikertelen népszavazás erdélyi fogadtatását kifejező vélemények spontán vagy szervezett megjelenítésére.[310]

A 2005-ös (a Szent Mihály-templomban és a Biasini-szálló előtt elhangzott) ünnepi beszédek jól tükrözték a romániai magyar társadalomban a népszavazás eredménye nyomán kialakult értelmező mechanizmusok főbb jellemzői. A diskurzusok retorikája főként a mitizálódott fájdalmas magyar sors metaforakincséből építkezett. A megtagadottság, a kirekesztettség, a szétszabdalt nemzettest, az elfelejtettség, a magáramaradottság metaforái egy jellemzően kisebbségi sorstörténet drámai folytonosságában helyezték el a december 5-ei népszavazást. A református püspök az ország egységéért küzdő, a győztes szabadságharcot vezető Bocskai István fejedelem végrendeletéből idézett,[311] és az aktuálpolitikai események okozta közösségi trauma feloldásáért a vallásos hitre hivatkozott.[312] Az unitárius lelkész 1848 értékeinek megtartásában és ápolásában jelölte meg a kiutat.[313] Az evangélikus-lutheránus lelkész a nemzeti költő Reményik Sándor versére (*A legszebb szó*) építette beszédét: a testvériségről, a szabadságról és a nemzetépítés akadályairól beszélt.[314]

A Magyarok Világszövetsége üzenetét tolmácsoló az unió 1848-as kimondása és a jelen eseményei között vont párhuzam alapján kérte számon a felelős döntést.[315] A magyar

[310] A népszavazás eredményének erdélyi fogadtatásához, a külhoni magyar állampolgárság kudarca utáni erdélyi rituális gyászszertartásokhoz lásd Jakab A. Zs.–Peti L. 2005a és Jakab A. Zs.–Peti L. 2005b.

[311] „Meghagyom, s írom szeretettel intvén mind az erdélyi és magyarországi híveinket. Az egymás között való szép egységre, atyafiúi szeretetre. Az erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelmek alatt lésznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket tőlük el ne taszítsák, tartsák atyafioknak, véröknek, tagoknak."

[312] „Lehet, hogy sokan megfeledkeztek rólunk. Megtagadnak bennünket, határon kívülre rekesztenek minket. A magyar nemzettesthez való tartozásunk jogát megtagadják tőlünk. De szabadulásunk Krisztusában sohasem fogunk csalódni. Ezen a március 15-én úgy ünneplünk, hogy nem felejthetjük a december 5-ei döntést, annak döbbenetét és fájdalmunkat sem. Aki nem vette volna még észre, körülöttünk minden nép rendezte már a határon kívülre került testvérei jogi státusát. Csak mi kaptunk visszautasítást. Leírtak, visszaminősítettek, minket a bevándorlókkal egy sorba tettek. És Ézsaiás szavaival kérdezzük: »Hát megfeledkezhet-é az anya gyermekéről? Hogy ne könyörüljön méhe fián?« Kérdésünkre Isten adja meg a választ: »És ha ezek elfelejtkeznének is, én terólad meg nem feledkezem.« Ebben az ígéretben bízva mi már nem is a politikusoktól várjuk a kegyet, az alamizsnát, mi Istentől kérjük az ajándékot. A Történelem Urát kérjük, tekintsen reánk, áldja meg emlékezésünket, ünnepünket, hallgassa meg kérésünket, gyógyítsa be fájó sebeinket. És e szétszakadozott testbe adja az ő lelkének az erejét. Mert ahol az Istennek lelke, ott van egység, ott a szabadság."

[313] „Sajnos, a határon túli, határtalan, égő szerelmek lángját ellobbantották az anyaországi párt- és érdek érdekek. És a hazáért lángoló szívünk búsongva kérdezi, kérdezte: »Miért nem lehet testvére a magyar a magyarnak? Hát nem őrizői vagyunk mi egymásnak?« De addig is, testvéreim, ameddig a nemzeti érdekek nem emelkednek pártpolitikai és egyéb érdekek fölé, mint ahogy történt az 1848-ban, addig is védjük, ápoljuk azokat az értékeket, amelyekkel megáldott bennünket a gondviselő Isten. Ebben a reménységben, ebben a kitartásban tegye áldottá a mi ünneplésünket most és mindörökre."

[314] „Magyar nemzetünk fel kell vegye a harcot a legnagyobb ellenséggel – a demográfiai elsorvadás valóságával –, hogy az új kor szabadságát kivívja s majd megőrizze: a lét szabadságát."

[315] „157 évvel ezelőtt a 12 pontért, a 12. pontért véráldozatot vállaltak fiatalok és idősek. Ma, amikor Európa népei és a környező országok mind-mind megvalósították az uniót, a nemzeti egység jogi biztosítékait, akkor

érdekszervezet (RMDSZ) megyei elnöke a nemzeti egység fontosságának aktualitását hangsúlyozta.[316]

Az ünnepi beszédekben explicit formában jelen levő, közösnek felmutatott sértettséget a megemlékezés során számos rituális mozzanattal erősítették fel. A templomban a magyar konzul beszéde alatt leengedték, összefogták és a földhöz érintették az addig magasan tartott nemzeti lobogókat a székelyruhába és fekete gyászviseletbe öltözött fiatalok. A Biasini-szállónál való koszorúzáskor füttykoncerttel, bekiabálásokkal próbálták megakadályozni a szónokot abban, hogy Magyarország miniszterelnökének üzenetét felolvassa.[317]

A népszavazás fogadtatásának kifejezése a 2006–2010 közötti időszakban is meghatározó rituális mozzanata maradt az ünnepségeknek. 2006-ban a magyar miniszterelnök üzenetét a zászló lehajtásával, összefogásával, a felolvasás alatt végig kitartó ütemes dobolással, közbekiabálásokkal, füttykoncerttel fogadták. Emiatt 2007-től kezdődően a szervezők az ünnepség templomban zajló részére csoportosították át a miniszterelnöki üzeneteket is. 2007-ben a felkonferálással ellentétben a konzul nem is olvasta fel a miniszterelnöknek a határon túli magyarokhoz címzett szövegét, a Biasini-szálló előtti koszorúzást sem előzte meg semmilyen ünnepi beszéd.

2008-tól kezdődően a Noua Dreaptă (Új Jobboldal) szervezet is bejelentette igényét a hangsúlyos napon való nyilvános jelenlétre. A Mihai Vitezul lovasszobra előtt megtartott rendezvény a szervezők szándéka szerint a hagyományteremtés volt. A szónokok értelmezésében a márciusi forradalom egyrészt Erdély elválasztását és Magyarországhoz való csatolását jelentette, másrészt 40000 román lemészárlását a Kossuth Lajos által vezetett magyar forradalmárok által. Éppen ezért a szervezők az új ünnepteremtést indítványozták, hogy „a magyar szélsőséges szervezetek és az RMDSZ" „sértéseire" válaszként ezen a napon Mihai Viteazul fejedelem, „a román országok első egységesítője" lovasszobránál koszorúzzanak.[318] Az aktuális autonómiatörekvésekben kifejezett „magyar szeparatizmus"

---

hogyan gondolhatunk 2004. december 5-ére, amikor sem vért, sem anyagi áldozatot nem kért senki, csupán a felelős döntésre kellett felszólítani a budapesti országgyűlést. Mi, akik hittel és szeretettel cselekedtünk, bizonyára hittel és szeretettel gondolunk december 5-ére és a mai tennivalóinkra. Nem tehetünk semmi mást, mint őszinte szívvel ünnepeljük a márciusi ifjakat, a *12 pont*ot. És nem tehetünk mást, ha őszinte szívvel ünnepelünk, a márciusi ifjakról és a kegyeletről gondolkodunk, akkor azt tehetjük, hogy folytatjuk a nemzeti egység érdekében a hálaadó munkánkat. Isten minket úgy segéljen!"

[316] „És ma, amikor a nemzetet európai értelemben is nemcsak más öröksége sújtja, hanem új belső csapások, új fájdalmak, új keserűségek és talán közönyt teremtő csalódottság is: 2004. december 5. Akkor is úgy kell emlékeznünk 1848-ra, de 1956-ra is, mint erőt, eszmét és erkölcsöt adó mitológiára és történelmi valóságra, tanulságra, de a racionális elemzés alanyára és tárgyára is. S ha emlékezünk, akik ismerik a történelmet, azok tudják azt, hogy 1848–49 nemzeti mitológiáinak hősei között milyen feszültségek, milyen ellentétek feszültek. [...] Éppen ezért nekünk most az a dolgunk, hogy a mitológiák erejével és hitével, a múltbeli tanulságok racionális elemzésével megérezzük jelenünkben azt, hogy a közöttünk feszülő ellentétek és indulatok ellenére is alapvető kérdésekben egy nagy nemzeti egységnek kell végre érvényesülnie."

[317] A magyar alpolgármester csendre intő szavaira, hogy „Kérem szépen, ünnepelni jöttünk, nem fütyülni", a következőket kiabálták: „Mért nem ünnepelt december 5-én [ti. a miniszterelnök]?" „A saját szavait! Vesszen [...]! A saját szavait, ne a miniszterelnökét! A saját szavait!" A konzul válaszából és a bekiabálásokból idézet: „Kérem hallgassanak önök is engem végig és utána mondják el, amit akarnak!" „De nem a miniszterelnököt! Saját szavait kérjük!" Részlet a felolvasott levélből: „Március 15-e a magyar nemzet ünnepe. Minden magyar – határon innen és túl – ugyanazon felemelő érzésekkel éli meg a szabadság, a függetlenség, a nemzeti büszkeség, az együvétartozás ünnepét." „De nem a budapesti miniszterelnök!"

[318] Az elhangzó szöveg részletének fordítása: „Ez nem feltétlenül valakik ellen történő tüntetés. Nem egy ellendemonstráció. Valójában ez egy tüntetés a román identitás kifejezésére. Többen kérdezték: Miért választottátok március 15-ét? Miért Mihai Viteazu szobránál akartok koszorúzni? Hát most válaszolunk: 1848. március 15-én a magyar forradalmárok Pesten kikiáltották Erdély egyesülését Magyarországgal. 1990 után

ellen, a „nemzeti egység” mellett tüntető román fiatalok magyarellenes rigmusokat és jelszavakat skandáltak.

2009-ben és 2010-ben is ugyanezen a napon szervezték meg az Avram Iancu Emlékmenetet. A Főtér sarkán álló Memorandisták Emlékművénél gyülekeztek a résztvevők, ahonnan rigmusok és jelszavak skandálása és hazafias nóták éneklése közben a zászlókkal, jelvényekkel és bannerekkel [319] felszerelt csoport az ortodox székesegyház előtt felállított Avram Iancu-szobor elé vonult. A felvonulók a rendezvény legfontosabb szimbolikus elemeként egy óriás méretű nemzeti zászlót fogtak közre, amelyet az ünnepi téren is a megemlékező csoport és az előadók közötti központi térben tartottak kézben mindvégig. Az itt elhangzó beszédek egyrészt a párhuzamosan zajló magyar megemlékezés törvénytelenségét és románellenességét hangsúlyozták, másrészt pedig a román nemzeti hősök érdemeit méltatták. A megemlékezést a koszorúzás eseménye zárta.

5. Összegzés

1848. március 15-én még nem volt forradalom Kolozsváron. 1848–1849 között nem volt szabadságharcok színhelye a város: „egyetlen alkalommal sem vált csatatérré, nem ostromolták meg, nem gyújtották fel” (Gaal Gy. 1998b: 1). Több mint félszáz emlékhely utal a 19. század ezen eseményeire, épületek és emlékterek, térelnevezések váltak az események hordozóivá; ünnepek, megemlékezések kötődtek a későbbiekben ezekhez az eseményekhez, tartották fenn és tették állandóvá a forradalom és szabadságharc narratív és rituális hagyományát.

Az 1848–1849-es események megjelenítéseinek, szimbolikus folyamatainak rekonstruálását és elemzését az eseményekkel és emlékállításokkal kapcsolatos sajtóanyag, a történeti munkák, valamint saját adat- és forrásgyűjtésem, illetve a megfigyeléseim alapján kialakított értelmezések segítségével végeztem el. E résztéma vizsgálatánál az emlékállításokra, az emléktárgyak (szobrok, emléktáblák) létrehozására, az emlékezet tárgyiasítására, kihelyezésére figyeltem. Így el kellett tekintenem az emlékezet térbeliesítését kísérő és periodikusan újradefiniáló emlékezési gyakorlatok és ünnepek alaposabb elemzésétől. Az eseményekről való rituális megemlékezésekről, az ünnepek retorikájáról, 1848–1849 alapnarratívájának állandó és helyzetfüggő etnikai-politikai újraaktualizálásairól a probléma összetettsége miatt csak vázlatos képet nyújthattam.

1848–1849 emlékezetének megteremtése, kibontakozása a 19. század utolsó harmadában a nemzetépítéssel állt összefüggésben. A szűkebb emlékezetközösségek (egyének, család, csoport) sorseseményeit leválasztották a partikularitás síkjáról és beemelték a városi

---

minden évben a magyar szélsőséges szervezetek az RMDSZ-szel együtt megünnepelték ezt a napot. Mi, románok, minden évben a házainkban kellett maradjunk, március 15-én nem nyilváníthattuk ki a mi nemzeti identitásunkat, azt kellett lássuk, ahogy az erdélyi városaink – a mi román városaink – utcáin lengedezik a Magyarország zászlaja a Nagy-Magyarország címerével, ahogy kikiáltják Székelyföld vagy éppen Erdély autonómiáját, és nekünk, románoknak nem volt szabad a mi nemzeti identitásunkat kifejezni március 15-én. Ezért néhány héttel ezelőtt az Új Jobboldalos kollégáinkkal együtt elhatároztuk, hogy Kolozsváron kimondjuk, hogy nem!, hogy elég volt! Ne sértegessetek minket a saját országunkban! Ne provokáljatok minket a saját országunkban! Ezúttal a kolozsvári fiatalság nemet mond a szeparatizmusra. És elhatároztuk, hogy megemlékezünk Mihai Viteazuról, a román országok első egységesítőjéről.”

[319] A csoport élén 2009-ben az „Avram Iancu Emlékmenet – Az Erdélyi Román Forradalom 160. évfordulója” feliratú bannert vitték.

emlékezeti kultúrába. Az egyéni élettörténeteket a tömegek részvételére építő megemlékezések gesztusával nyilvánossá tették, a családi életeseményeket, tragédiákat a nemzeti történelem részévé avatták.[320] A közelmúlt eseményeinek felhasználásával vagy létrehozásával a hagyományteremtés mellett a nemzetteremtést, -erősítést szolgálták. Ezáltal a családi emlékezetet alkotó partikuláris hagyományt a nemzet mint az *elképzelt közösség* (B. Anderson 1989: 4, vö: B. Anderson 1983) koherenciáját biztosító tudáskészlet részévé avatták. Ez a fajta kiteljesítés vagy kisajátítás identifikációs, legitimizációs és didaktikus funkciókat rendelt a nemzeti emlékezet használatához.

Az emlékezet kihelyezésének szándéka az emlékhordozók fogytával (honvédek és családtagjaik halálával) lett hangsúlyossá. Az események emlékterének a megteremtésében – ahogy az más emlékállítások során is általánosan megfigyelhető volt – nem maga a megemlékezett esemény, hanem a megemlékező csoport kiléte, a megemlékezés célja és módja bírt elsőbbséggel. A kezdeti, szűkebb csoportkezdeményezések hivatalos ideológiával feltöltött eseménysorokká váltak.

A nemzetet belülről körvonalazó emlékezet létrehozza, illetve megengedi a saját és az idegen közösség dichotomikus megkülönböztetését. Az 1918 utáni emlékezetkezelési gyakorlatok már ezt mintázták. Nem valamire, hanem valami/valaki(k) ellen emlékeztek, ahol a magyar és román etnikum között állandósulni látszó konfliktus játszotta a főszerepet. A hatalmi mezőt egyre inkább kisajátító román elitnek egy kiterjedtebb 1848–1849-es magyar hagyományt kellett ellensúlyoznia. Ez is magyarázza az emlékezetkonstruálás intenzitását a román hatalom részéről.

A megemlékezések előkészítéséhez és lefolyásához sokkal árnyaltabb diskurzusok kapcsolódtak, ezért úgy gondolom, hogy nem csupán a problémás interetnikus viszonyra fókuszálva kell vizsgálnunk az eseménysorokat. Az emlékképzés eseményeibe különböző társadalmi-politikai kontextusok épültek bele, különböző diskurzusok kapcsolódtak.

Az események értelmezései, a megemlékezések lefolyásai meggyőzően bizonyítják, hogy az emlékezés és a múltról való beszéd nem öncélú tevékenység, hanem társadalmi és politikai érdekek által működtetett. Nem az egységes Kolozsvár, hanem a lokális csoportok emlékeznek. Az ünneplő tömegnek nem egy egységes, hanem különböző pozíciókból megalkotott interpretációkat közvetítenek. Etnikai és ideológiai alapon körvonalazható csoportok és csoportérdekek sajátítják ki a (lokális) múltat, az eseményekre való emlékezést.

[320] Ezáltal az epizódikus emlékezet szemantikaiként kezd működni (vö: M. Halbwachs elmélete).

VIII. KÖVETKEZTETÉSEK

A disszertáció célja az volt, hogy bemutassa, leírja és értelmezze azokat az emlékezési alakzatokat és folyamatokat, amelyek Kolozsvár lokális kulturális és/vagy kollektív emlékezetformáinak témakörébe, társadalmi problematikájába tartoznak. Az elvégzendő munka vázolását az I. fejezetben tettem meg.

Az emlékezet szerveződése a 20. századra (és most már a 21. század fordulójára is érvényesen) a társadalomtudományos gondolkodás egyik legérzékenyebb problémájává, a kutatások egyik legtermékenyebb területévé vált. A disszertációm II–III. fejezeteiben ennek a szerteágazó kutatói hagyománynak a bemutatására, a diszciplínák által felhalmozott eredményeire, a felvetett kérdésköreire, összefüggéseire mutattam rá. Mivel az emlékezetről való diskurzus interdiszciplináris kontextusban szerveződik, ezért a történettudományok, a kultúratudományok és a társadalomtudományok elméleti megközelítéseit egyaránt a kutatásom elméleti keretének lényeges összetevőiként gondoltam el. Ezt a keretet a francia szociológia, brit szociálantropológia és az amerikai kulturális antropológia, és nem utolsósorban a magyar néprajztudomány legfontosabb állításaira építettem fel. Ezeket a fejezeteket kulcsfontosságúnak tartom, az itt körvonalazott szemléletnek az erőterében építettem fel a kutatást és az értelmezést.

A szakirodalom áttekintése mellett külön alfejezetet (III.2.) szántam Kolozsvár narratív megalkotásának bemutatására. A tágabban értelmezett helytörténeti irodalom a helyre, a hely történetére, illetve konkrétabban: a lokális múlt tárgyi és szöveges reprezentációira irányította a figyelmet. Ezekben a reprezentációkban a megtörtént és felhalmozott múlt hasznos, értékes és megcsodálható nemzeti hagyományként jelent meg. Az 1989 utáni forrásokat külön elemeztem. A szövegek létrehozói, az eruditák, helytörténészek a lokális közösségről való beszélés, a lokális történelem megszerkesztésének, korrigálásának, értelmezésének jogát tartják fenn: a forrásokat feltárva az elvont történelmet teszik láthatóvá, a múltat közkinccsé, a helyi társadalomról való tudást demokratikussá avatják; ehhez a tudáshoz folyamatosan viszonyulva, az emlékezési gyakorlatot regisztrálva, továbbírva a lokális múlt alakzatairól született hagyományt, a reprezentációk reprezentációit forgalmazzák.

Az 1989 utáni néprajzi, antropológiai és szociológiai kutatásokra külön kitértem (III.2.3.). Bemutattam a kolozsvári szimbolikus térszervezési és térhasználati gyakorlatokat elemző kutatásokat, a nemzetépítés diskurzusait vizsgáló tanulmányokat, a politikai megemlékezéseket és nyilvános rítusokat elemző munkákat, az etnicitás és nacionalizmus problémakörében született eredményeket.

A IV. fejezetben a kutatás kontextusát mutattam be, a kutatás folyamatát és módszertanát ismertettem, illetve a kutatás anyagát képező gyűjtést és szövegkorpuszt rendszereztem. A várost és társadalmát bemutató alfejezetben külön-külön kitértem 1. a város előzményeire, térbeli terjeszkedésére, illetve a lakosság növekedését, társadalmi interakcióit és igényeit kielégítő expanziós (térrendezés, arculatépítés, centrumalapítás, ipartelepek és lakónegyedek) törekvésekre; 2. a népesség számának (etnikumok és felekezetek szerinti) alakulására; 3. azokra a társadalmi eseményekre és a politikai és hatalmi viszonyok által meghatározott eseményekre, amelyek az anyag elemzését érthetőbbé teszik.

Az anyag és források műfaji és tipológiai problémáinak végigkövetésére, illetve az adathalmaz rendszerezésére, az *Adattár* felépítésének és a benne való tájékozódásnak a bemutatására külön alfejezetet (IV.3) szántam.

Az V. fejezetben korszakokra és tematikákra bontottam a datálásokat és emlékállításokat. Ennek megfelelően több alfejezeten keresztül mutattam be és értelmeztem az emlékállítás gyakorlatát. Mivel minden alfejezetet összegzéssel zártam, most csak néhány lényeges megállapításra térek ki.

A múlt iránti érdeklődés, a múlt birtoklásának igénye a kolozsvári közélet állandó meghatározójának tűnik. Az első datálás 1442-ből, az első (építési) emléktábla 1450-ből adatolható. A város terében állított első szobor (Szentháromság-szobor) 1744-ből származik, az első (erdélyi) politikai jellegű emlékművet (Státua) 1831-ben állították. Az emlékállítás általi emlékezés szokása végigkísérte a következő századokat is, egészen a jelenig. Fontos kiemelni, hogy ezek a megnyilvánulások nem mind a mai értelemben vett emlékezetszervezésekkel voltak azonosak, amennyiben az emlékállítást a különböző társadalmi csoportoknak az identitását reprezentáló, azért szimbolikus eszközökkel harcoló tevékenységnek tekintjük.[321] A datálás, nyomhagyás, emlékeztetés történetiségükben változó kategóriákat jelentett, más-más konnotációja volt a különböző korszakokban, ugyanakkor más-más viszonyulás, magatartás kapcsolódott ezekhez. A vizsgálat szempontjából van egy közös sajátosságuk: ezek a nyilvánosságnak vagy kvázi-nyilvánosságnak szánt objektumok és gesztusok a társadalmi időt tagolták, a mindenkori társadalmaknak az időkezelését és – főként a későbbi korokra érvényesen – a múlthasználatát reprezentálták. A datálás és emlékállítás történeti funkcióváltozásait ebben az értelemben is igyekeztem megragadni.

Az emlékállítás tartalmát illetően több tendencia volt kitapintható. Ha a megemlékezett eseményeket vizsgáljuk, akkor az időhöz való viszonyulás volt az egyik legszembeötlőbb. Ez a viszonyulás alakította a megemlékezés tárgyát is. Kezdetben a jelenben lezajló eseményeknek történt az emlékállítás, később (ma is) a múlt vagy régmúlt eseményeinek kiemelése zajlott. Ebben a tendenciában helyezkedtek el kezdetben az egyéneket vagy a város közösségét érintő erődítmények építésének, lakóházak és épületelemek létrejöttének, a létrehozás körülményeinek a megjelenítései. A későbbi korszakok folyamán a felhalmozott múlt tudatában, a retrospektív viszonyulás felerősödésével egyre inkább feltűntek a múlt eseményei az emléktáblákon. A 19. század végétől ez a visszatekintő magatartás egyre határozottabb lett, a múltteremtés technikája egyre kiforrottabb, intézményesítettebb.

Az emlékállítás korszakait áttekintve megállapítható az is, hogy az az eljárás, amely kezdetben az egyének (polgárok, fejedelmek, uralkodók) tetteinek, az egyház és város megvalósításainak manifesztációja volt, a 19. századtól átalakult a nemzet megjelenítésévé, manifesztálásává. A reformkor nemzeti mozgalmai nyomán a nemzeti alapon körvonalazódó csoport, közösség teljesítménye vált egyre inkább az emlékező és emlékállító jelen által értékelhetővé. Ezzel a tendenciával együtt az emlékállítás nyelve is a latin nyelv használatáról látványos módon a nemzeti nyelv(ek) használatára tért át.

Amennyiben az emlékállítók kilétére szeretnénk érvényes megállapításokat tenni, akkor ismét az emlékállítás intézményesedésének folyamatát kell hangsúlyozni. Az emlékezet kihelyezését kezdetben a polgárok egyéni szándéka vagy a város vezetőségének döntése határozta meg. Az emlékállítók a reformkori társadalmi differenciálódás során különféle csoportosulások, egyletek, társaságok, klubok, pártok stb. formájában jelentek meg. Ezek a közösségek a múltról való beszélést, a múlt kihelyezését a közösségre érvényes interpretációk nyomán szervezték. Ennek értelmében vagy a nagy narratívák (országtörténelem, nemzeti történelem, várostörténelem) megjelenítése okán irányították magukra a figyelmet (pl. a

[321] A modernitás hozza létre azokat az emlékállításokat, amelyek a nemzettudatra alapozódnak, illetve azokat erősítik. Bővebben lásd a *kitalált hagyomány* koncepcióját (III.1.6.2. alfejezet).

létrehozó szövegszerű feltüntetésével), vagy a saját múltnak a nagyobb közösségre is érvényes tartalmait jelenítették meg (pl. a nagy narratívákra való hivatkozással), vagy a saját múltat, történelmet tették láthatóvá.

Az emlékállítást a társadalmi keretek változása, módosulása, megszűnése folytán a megjelenített, reprezentációkba szervezett múlt változása, módosulása, felszámolása követte. Ezek tényét, meglétét a történelmi cezúrákat és az azok nyomán kitermelődő reprezentációk, múltértelmezések bemutatásával és elemzésével bizonyítottam.

A VI. fejezetben a legutóbbi korszak emlékállításait vizsgáltam. Az 1989 és 2004 közötti emlékezetszervezések bemutatásával azt bizonyítottam, hogy a nagy politikai és társadalmi változás a korábbi emlékezethez, a felépített múlthoz való viszonyulást is átrendezi, illetve a régi és az új rendszer közötti különbséget az emlékállítások során is megjeleníti. A nyilvánosság, a társadalmi tér és a hely átértelmezése, múlttal való benépesítése a működő vagy emancipatorikus hatalmi csoportok folyamatosnak tűnő törekvése.

A VIII. fejezetben egyetlen eseménytípusnak, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékezetének megkonstruálását és állandó használatát mutattam be. Az elemzés kiterjedt a hagyományteremtés eseményeire, az impériumváltások és egyidejű hatalmi konstellációk nyomán megjelenített történelmek értelmezéseire, az emlékállítási attitűdöknek, a negligálási és legitimizációs stratégiáknak a vizsgálatára is. Ennek nyomán bizonyítást nyert, hogy a kulturális emlékezet szervezést igényel, legitimáló és közösségszervező funkciót tölt be, hatalmi érdekeket szolgál.

A hagyomány az identitás médiuma.[322] A hagyomány befolyásolására, felújítására, az újabb hagyományok kitalálására tett kísérletek az egyéni és csoportidentitások fenntartását, revitalizációját vagy éppen átalakítását célozzák meg.

Mivel a kutatás során nagy időléptéket fogtam át, és a témából adódóan a teljes város (és a benne élő etnikumok) (történeti) emlékezetszervezését vizsgáltam, végig bennem élt az aggodalom, hogy nem túl nagy lépték-e ez az alapos elemzéshez. Ennek a problémának az esetleges súlyát azzal igyekeztem enyhíteni, hogy az esetelemzésekben az alaposságra törekedtem, arra, hogy egyfajta mélyfúrását adjam a társadalmi folyamatoknak, a jelentések társadalmi termelésének és alakításának. Ezekre az eseményekre úgy tekintettem, mint annak terepére, ahol a teljesebb város társadalmának preferenciái, attitűdjei, véleményei megjelennek, ütköznek vagy konszenzusra jutnak.

A kutatás eredményeit tézisekbe foglalva a következőkre szükséges kitérni:

1. Az első kolozsvári emlékállítás 1442-re datálható. Az emléktábla és szobor általi emlékezés szokása azóta folyamatosnak, a 19. századtól egyre intenzívebbnek mondható. Az emlékállítások jellegét tekintve egyrészt az önmagát dokumentáló, gyarapodó és/vagy pusztuló város megjelenítését, másrésze pedig a városban zajló események megörökítését, illetve a város életének és a történelmi eseményeknek a szinkronba hozását kell kiemelnünk. Az emlékállítások kezdetben a jelen megörökítését szolgálták, majd az évszázadok előrehaladtával egyre inkább a közelmúlt és a régmúlt eseményeinek állítottak emléket. Ezzel összefüggésben elmondható, hogy az események rögzítése, illetve a múlt felidézése kapcsán a megidézett esemény és a jelen közötti viszony az organikustól az organizált kapcsolat fele, a funkcionálistól a legitimáló szándék irányába alakult.

2. Az emlékállítás nyelve kezdetben (a 15. századtól regisztrálhatóan), a kor hivatalos nyelvének megfelelően a latin volt, majd a 16. századi előzmények (sírfeliratok) után, a 18–19.

[322] Vö: „Tradition hence is a medium of identity." (A. Giddens 1994: 80.)

századi reformtörekvéseknek és a kor nemzeti mozgalmainak betudhatóan a nemzeti nyelvek irányába változott meg. A domináns nemzeti nyelv a magyar volt, majd az 1918-as egyesítés után a nyilvános térben megjelent a román nyelv. Az emlékezés nyelvének megválasztása a 20. század első felétől kezdődően etnikai konfliktusokat eredményezett. A második világháborút követően egyre inkább a román nyelv lett a domináns, a magyar pedig kiszorult a nyilvánosságból. Az 1989-es rendszerváltás után, az újjászerveződő nyilvánosságban a román–magyar nyelv ismét egyensúlytalanságban jelent meg, a román nyelv nyilvánosságbeli dominanciájával számolhatunk.

A kommemorációnak a feliratokban és a megemlékezi szertartásokban alkalmazott nyelve ünnepélyes, választékos, hol a biblikus, hol a politikai, hol a tudományos nyelvhez áll közelebb.

3. Az emlékállítások helye a századok során egy jellemző tendencia szerint szerveződött: a zárt vagy félnyilvános terektől a nyilvános, a szakrális terekből a profán terekbe került át. A 20. században az emlékállításoknak megjelent egy másik tendenciája is: a hatalmi térből kiszorult csoportok vagy etnikumok a nemzetileg homogén terekben (templom, iskola) szervezték megemlékezéseiket. Így az emlékállításoknak a nyilvános térből való kiszorulása is regisztrálható.

4. Az emlékezet kihelyezői és az emléktárgyak elkészítői elválnak egymástól. Az utóbbit egyre inkább a szakosodás jellemezte, az emléktáblák, emlékművek és szobrok elkészítése a szakemberek (szobrászok, öntők, kőfaragók stb.) és erre szakosodott cégek feladata lett.

5. Az emlékezet kihelyezésének, a jelen vagy a múlt megörökítésének és megjelenítésének privilégiumát a domináns csoportok vagy intézmények a maguk számára tartják fenn. Történetiségben vizsgálva azt tapasztalhattuk, hogy az egyház, amely a kezdetektől nagyban meghatározta az emlékállításokat, a 19. századra egyre inkább átengedte a profán, laikus intézeteknek vagy intézményeknek a megemlékezések előjogát. Az idő felügyelése, a múlt őrzése egyre inkább a világi intézmények felügyelete alá került. Illetve kimutatható egy másik tendencia is: a nyilvánosságban megjelenni nem tudó csoportok vagy etnikumok a szakrális kontextusokba vagy nemzetileg homogén – de zártabb – terekbe húzódnak vissza.

6. Ezzel összefüggésben a megemlékezési rítusok a templomok teréből, az egyházak felügyelete alól kikerülve egyre inkább profanizálódtak. Az emlékezés lezajlása, a ceremoniális keret ugyanúgy látványos maradt, de profán tartalmakkal töltődött fel. A szekularizálódott emlékezési események is egyre ritualizáltabbá váltak, a megemlékezések többnyire a politikai szertartásokká, a rivalizáló csoportok és etnikumok manifesztációiként zajlanak.

Az emlékállításokat történetiségükben vizsgálva megállapítható, hogy a megemlékezések a 20. század végéig egyre népszerűbbek lettek (egyre népesebb közönséget szólítottak meg, illetve mozgósítottak). Az utóbbi évtizedekben egy másik tendencia is érvényesült: az emlékállítások partikularizálódásával a megemlékezések egyrésze egyre professzionálisabb (kis csoportokat mobilizáló, kisebb társadalmi formációk múltját megjelenítő) lett. Magyar–román viszonylatban a megemlékezések megosztották a városi társadalmat. De ugyanígy megállapítható az is, hogy a magyar nemzetiségi keretben szerveződő kitalált hagyomány is integráló-egységesítő (az azonosságokat demonstráló), illetve differenciáló-megosztó (különbségeket láthatóvá tevő) rutinokat is elkezdett termelni.

IX. SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

1. Szakirodalom

ANDERSON, Benedict
1983 *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London
1989 Képzelt közösségek: megjegyzések a nacionalizmus eredetéről és terjedelméről. *Janus* VI. (1) 3–12.
APPADURAI, Arjun
2001 A lokalitás teremtése. *Regio* 12. (3) 3–31.
ASSMANN, Aleida
1991 Kultur als Lebenswelt und Monument. In: ASSMANN, Aleida – HARTH, Dietrich (hrsg.): *Kultur als Lebenswelt und Monument*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 11–25.
1999 *Erinnerüngsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. C. H. Beck Verlag, München
ASSMANN, Jan
1988 Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. In: ASSMANN, Jan – HÖLSCHER, Tonio (hrsg.): *Kultur und Gedächtnis*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 9–19.
1995 Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique* 65. 125–133.
1999 *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest
BADDELEY, Alan
2001 *Az emberi emlékezet*. (Osiris Tankönyvek.) Fordította RACSMÁNY Mihály. Szerkesztette PLÉH Csaba. Osiris Kiadó, Budapest
BAHTYIN, Mihail Mihajlovics
1974 Kronotoposz: idő és tér a regényben. *Korunk* XXXIII. (6) 753–757.
1976 Tér és idő a regényben. In: Uő: *A szó esztétikája. (Válogatott tanulmányok.)* Gondolat, Budapest, 257–302.
1985 *A szó az életben és a költészetben*. Európa Könyvkiadó, Budapest
1988 A beszéd műfajai. In: KANYÓ Zoltán – SÍKLAKI István (szerk.): *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest, 246–282.
BALÁZS Géza
1983 *Firkálások a Gödöllő-i HÉV-en*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 18.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke–MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest
1987a A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon. *Magyar Nyelvőr* CXI. (3) 330–338.
1987b *Sátorfirkálások*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 34.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke–MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest
1999 Kommunikációs létformák és átcsapások. Nyelvi-szemiotikai megjegyzések az ezredvégen. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 310–331.

2000 A feliratozás. In: BALÁZS Géza – CSOMA Zsigmond – JUNG Károly – NAGY Ilona – VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklór – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára* II. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 823–850.
BÁRDI Nándor
2004 Korszakok és generációs csoportok a magyar kisebbségek történetében. In: Uő: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 37–85.
BARNA Gábor
2000a A világ megszerkesztése. Szimbolikus és valós világok. In: CSERI Miklós – KÓSA László – T. BERECZKI Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10–12. között megrendezett néprajzi vándorgyűlésének előadásai*. Szentendre, 693–710.
2000b Mentális határok – megduplázott világok. In: BALÁZS Géza – CSOMA Zsigmond – JUNG Károly – NAGY Ilona – VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklór – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára* II. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 689–701.
2002 Idő és emlékezet. In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok.* (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 152–171.
BARNA Gábor (szerk.)
2003 *Történeti források és jelenkori folklórszövegek lejegyzésének, átírásának és kiadásának kérdései.* (Folklorisztikai olvasmányok, III.) Szegedi Tudományegyetem, Szeged
BARTLETT, Frederic Charles
1985 *Az emlékezés. Kisérleti és szociálpszichológiai tanulmány*. Fordította és a bevezető tanulmányt írta PLÉH Csaba. Gondolat Kiadó, Budapest
BARTH, Fredrik
1987 *Cosmologies in the Making. A Generative Approach to Cultural Variation in New Guinea*. Cambridge University Press, Cambridge
BARTHA Elek – KEMÉNYFI Róbert – MARINKA Melinda (szerk.)
2009 *1956 a néphagyományban.* (Studia Folkloristica et Ethnographica, 53.) Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen
BAUSINGER, Hermann
1981 Szólások és feliratok. In: VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folcloristica 6. Fordítások szöveggyűjteménye*. ELTE Bölcsészettudományi Kar Folklore Tanszék, Budapest, 345–362.
1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. (Folklór.) Fordította SZÍJÁRTÓ Zsolt. Osiris Kiadó–Századvég Kiadó, Budapest
BENSA, Alban
2001 Fièvres d'histoire dans la France contemporaine. In: BENSA, Alban – FABRE, Daniel (réd.): *Une histoire à soi. Figurations du passé et localités*. (Collection Ethnologie de la France.) Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1–12.
BERGMANN, Werner
1990 Az idő a szociológiában. Szakirodalmi áttekintés az „időszociológiai" elmélet és kutatás helyzetéről. In: GELLÉRINÉ LÁZÁR Mária: (szerk.): *Időben élni. Történeti-szociológiai tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 117–174.
BIRK Zoltán
1996 Az utcanevek és változásaik társadalmi jelentése. *Jel–Kép*. (4) 55–67.

BIRÓ A. Zoltán – OLÁH Sándor
2000 Emlékmű – jelkép – identitás. Esettanulmány egy emlékmű újjáépítéséről. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 63–82.
BLOCH, Maurice E. F.
1992 Internal and External Memory. Different Ways of Being in History. *Suomen Anthropologi* 17. (1) 3–15.
1996 *How We Think They Think. Anthropological Approaches to Cognition, Memory and Literacy*. Westview Press, USA
2006 Memory. In: BARNARD, Alan – SPENCER, Jonathan (eds.): *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge, London–New York, 361–363.
BODNAR, John
1992 *Remaking America. Public Memory, Commemoration, Patriotism in the Twentieth Century*. Princeton University Press, Princeton
1994 Public memory in an american city: commemoration in Cleveland. In: GILLIS, John. R. (ed.): *Commemorations. The Politics of National Identity*. Princeton University Press, Princeton, N. J, 74–90.
BODÓ Julianna (szerk.)
2000 *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
BODÓ Julianna
2000a Szempontok az ünneplési gyakorlat vizsgálatához. In: Uő (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 43–62.
2000b A nyilvános és a privát. Az ünnep szerepe a szocialista nyilvánosság és a privát szféra működésében. In: Uő (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 161–183.
2000c Ünnepi események és a média nyilvánossága. In: Uő (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 184–199.
BODÓ Julianna – BIRÓ A. Zoltán
2000 Szimbolikus térfoglalási eljárások. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 9–42.
BOER, Pim den – FRIJHOFF, Willem (eds.)
1993 *Lieux de mémoire et identités nationales. La France et les Pays Bas*. Amsterdam University Press, Amsterdam
BOHANNAN, Laura
1952 A Genealogical Charter. *Africa* 22. (4) 301–315.
BOIA, Lucian
1999 *Történelem és mítosz a román köztudatban*. (Gordiusz.) Második kiadás. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár
BOSNYÁK Sándor (gyűjt.)
2001 *1100 történeti monda és emlékezés az egész magyar nyelvterületről*. (Folklór Archívum, 20.) MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest
2006 *Megcselekedtük... 56-osok vallomásai és útmutatásai a jövendő magyar nemzedékeknek.* (Folklór) Európai Folklor Intézet–L'Harmattan Kiadó, Budapest

BOURDIEU, Pierre
1990 Gazdasági gyakorlat és idő. Az algériai parasztok időkezelési attitűdjei. In: GELLÉRINÉ LÁZÁR Mária: (szerk.): *Időben élni. Történeti-szociológiai tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 48–59. (A tanulmány eredeti megjelenése: 1976)
2002 *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről.* Napvilág Kiadó. Budapest
Le BRAS, Hervé
1986 La Statistique générale de la France. In: NORA, Pierre (réd.): *Les lieux de mémoire.* II. *La Nation* 2. *(Le territoire, L'État, Le Patrimoine.)* Gallimard, Paris, 317–353
BRAUDEL, Fernand
1958 Histoire et sciences sociales. La longue durée. *Annales Economies, Sociétés, Civilisations* 13. (4) 725–753.
1996 *A Földközi-Tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*. Fordította R. SZILÁGYI Éva. Osiris Kiadó–Akadémiai Kiadó, Budapest
2007 A történelem és a társadalomtudományok: a hosszú időtartam. In: BENDA Gyula – SZEKERES András (szerk.): *Az Annales. A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata*. (Atelier füzetek, 9.) L'Harmattan Kiadó–Atelier, Budapest, 163–192.
BRUBAKER, Rogers
1996a Ártalmas állítások. Mítoszok és tévképzetek a nacionalizmuskutatásban. *Beszélő. Politikai és kulturális folyóirat* III/I. (7) 26–41.
1996b *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge University Press. Cambridge
BRUBAKER, Rogers – FEISCHMIDT Margit
1999 Az emlékezés politikája: az 1848-as forradalmak százötven éves évfordulója Magyarországon, Romániában és Szlovákiában. *Replika 37*. 67–88.
2002 The Politics of Commemoration in Hungary, Romania, and Slovakia. *Comparative Studies in Society and History* 44. (4) 700–744.
BRUBAKER, Rogers – FEISCHMIDT, Margit – FOX, Jon – GRANCEA, Liana (eds.)
2006 *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton University Press, Princeton and Oxford
BUCUR, Maria
2001 Birth of a Nation: Commemorations of December 1st, 1918 and the Construction of National Identity in Communist Romania. In: BUCUR, Maria – WINGFIELD, Nancy M. (eds.): *Staging the Past. The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*. Purdue University Press, West Lafayette, 286–325.
2004 Edifices of the Past. War Memorials and Heroes in Twentieth-Century Romania. In: TODOROVA, Maria (ed.): *Balkan Identities. Nation and Memory*. New York University Press, New York, 158–179.
BURKE, Peter
2001 A történelem mint társadalmi emlékezet. *Regio* 12. (1) 3–21.
CASEY, Edward S.
1987 Pursuing Memory beyond Mind. In: Uő: *Remembering. A Phenomenological Study*. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 143–260.
CASTIGLIONE László
1973 *Pompeji*. Corvina Kiadó, Budapest
CERCLET, Denis – LAZĂR, Marius (dir.)
2003 *Patrimoine et dialogue entre les cultures. L'exemple de Cluj en Transylvanie (Roumanie)*. Tome 1. Université Lumière-Lyon 2, Lyon

CERCLET, Denis – VEREBÉLYI, Kincső (dir.)
2003 *Patrimoine et dialogue entre les cultures. L'exemple de Cluj en Transylvanie (Roumanie)*. Tome 2. Université Lumière-Lyon 2, Lyon
CHASTEL, André
2004 Az örökség fogalma. In: ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. (Atelier füzetek, 7.) L'Harmattan–Atelier, Budapest, 97–132.
CHOMSKY, Noam
1988 *Language and Problems of Knowledge: the Managua lectures*. (Current studies in linguistics series, 16.) MIT Press, Cambridge
COJOCARU, Natalia – SUHAN, Stela
2003 Organizarea şi reorganizarea socială a memoriei conflictului din Transnistria. *Sociologie Românească* I. (3) 40–53.
CONNERTON, Paul
1991 *How Societes Remember*. Cambridge University Press, Cambridge
1997 Megemlékezési szertartások. In: ZENTAI Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest, 64–82.
2006 Cultural Memory. In: TILLEY, Christopher – KEANE, Webb – KÜCHLER, Susanne – ROWLANDS, Michael – SPYER, Patricia (eds.): *Handbook of Material Culture*. Sage Publications, London–Thousand Oaks–New Delhi, 315–324.
CORDUNEANU, Viktoria Isabela
1998 *Invented tradition, memory and identity: Hungarian minority in 1980's Romania*. CEU Budapest College, Budapest
CZOCH Gábor
2006 A reformkori polgárság történeti emlékezete a 19. század második felében. In: CZOCH Gábor – FEDINEC Csilla (szerk.): *Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19–20. századi magyar és közép-európai történelemből*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 111–122.
CSILLÉRY Klára, K.
1979 Felirat. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. *F–Ka*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 131.
DAKHLIA, Jocelyne
1990 *L'oubli de la Cité. La Mémoire Collective à l'épreuve dans le Jerid Tunisien*. Edition La Découverte, Paris
DANKÓ Imre
1991 A toronygombokról és a toronygombiratokról. In: DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz V. Jubileumi kötet. Tanulmánygyűjtemény a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója tevékenységének 10. évfordulójára*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 177–201.
2000 A református toronygombok elhelyezésének szokásai és a toronygombiratok műfaji sajátosságai. In: BALÁZS Géza – CSOMA Zsigmond – JUNG Károly – NAGY Ilona – VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklór – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára* I. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 284–308.
DAWKINS, Richard
1989 *A hódító gén.* Gondolat Kiadó, Budapest
DIÓSZEGI István
1971 Történelmi ismeret – történelmi érdeklődés – történelemszemlélet. *Valóság* XIV. (1) 72–81.

DOBOS Ilona, S.
1964 Az „igaz” történet műfajának kérdéséről. *Ethnographia* LXXV. (2) 198–217.
1970 A történeti mondák rendszerezéséről. *Ethnographia* LXXXI. (1) 97–112.
1986 *Paraszti hagyomány, városi szóbeliség*. Gondolat, Budapest
DÓZSA Katalin, F.
1995 A rendi nemzettudat szimbóluma, a díszmagyar. In: HOFER Tamás (szerk.): *Néprajzi Értesítő.* LXXVII. *A Néprajzi Múzeumban „Magyarok Kelet és Nyugat közt” címmel 1994. november 21–22-én tartott konferencia előadásai*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 155–164.
DÖMÖTÖR Tekla
1998 Monda. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *Magyar folklór*. (Osiris Tankönyvek.) Osiris Kiadó, Budapest, 281–298.
DURKHEIM, Émile
1912 *Les Formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie*. Alcan, Paris
2003 *A vallási élet elemi formái. A totemisztikus rendszer Ausztráliában*. (Kultúrák keresztútján.) Fordította VARGYAS Zoltán. L’Harmattan Kiadó, Budapest
ELIADE, Mircea
1987 *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Fordította BERÉNYI Gábor. A jegyzeteket írta ARA-KOVÁCS Attila. Európa Könyvkiadó, Budapest (Első kiadás: 1956)
1993 *Az örök visszatérés mítosza avagy a mindenség és a történelem*. Fordította PÁSZTOR Péter. Európa Könyvkiadó, Budapest
ERŐS Ferenc – KOVÁCS András – LÉVAI Katalin
1985 „Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok?” Interjúk. *Medvetánc*. (2–3) 129–144.
EVANS-PRITCHARD, Edward Evan
2000 Nuer idő. In: FEJŐS Zoltán (szerk.): *Idő és antropológia. Fordítások gyűjteménye*. Osiris Kiadó, Budapest, 69–84. (A tanulmány első megjelenése: 1940)
FABRE, Daniel
2001 L’Histoire a changé de lieux. In: BENSA, Alban – FABRE, Daniel (réd.): *Une histoire à soi. Figurations du passé et localités*. (Collection Ethnologie de la France.) Éditions de la Maison des sciences de l’homme, Paris, 13–41.
FEISCHMIDT Margit
1994 Szimbólumok – avagy Mátyás király és Matei Corvin – harca. *Hitel. Erdélyi Szemle*. (1) 31–48.
2001a Symbole und Räume rivalisierender Nationalismen. Ein Beispiel der multiethnischen Stadt Cluj. Ethnologia Europaea 31. (2) 59–76.
2001b Symbolische Kämpfe der Nationalisierung. Die Auseinandersetzung um ein Denkmal im multiethnischen Ort Cluj In: BINDER, Beate – NIEDERMÜLLER, Péter –KASCHUBA, Wolfgang (hrsg.): *Inszenierung des Nationalen. Geschichte, Kultur und die Politik der Identitäten am Ende des 20. Jahrhunderts*. Böhlau, Köln–Weimar–Wien 263–284.
2002 Szimbolikus konfliktusok és párhuzamos nemzetépítés. Az erdélyi nemzeti rítusokról és diskurzusokról a kolozsvári Mátyás szobor körüli 1992-es konfliktus példáján. In: A. GERGELY András (szerk.): *A nemzet antropológiája. (Hofer Tamás köszöntése.)* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 112–125.
2003 *Ethnitzität als Konstruktion und Erfahrung. Symbolstreit und Alltagskultur im siebenbürgischen Cluj*. (Zeithorizonte. Perspektiven Europäisher Ethnologie.) LIT Verlag, Münster–Hamburg–London

2006 Lehorgonyzott mítoszok. Kőbe vésett sztereotípiák? A lokalizáció jelentőségéről az aradi vértanúk emlékmű és a millenniumi emlékoszlopok kapcsán. In: BAKÓ Boglárka – PAPP Richárd – SZARKA László (szerk.): *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Balassi Kiadó, Budapest, 370–391.

FEJŐS Zoltán

1998 A nemzeti hős három „arca". Kossuth-szobrok az Egyesült Államokban. In: KRÍZA Ildikó (szerk.): *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 45–60.

2003 A városi kultúra régi és új elemei: szempontok Budapest átalakulásának értelmezéséhez. In: KOVÁCS Nóra – SZARKA László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből* II. *Az MTA Kisebbségkutató Intézetének évkönyve* II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 95–117.

FEKETE Ilona

2004 Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények. In: ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. (Atelier füzetek, 7.) L'Harmattan Kiadó–Atelier, Budapest, 371–390.

FINKELSTEIN, Norman C.

2000 *The Holocaust Industry. Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*. Verso Books, New York

FOOTE, Kenneth E. – TÓTH, Attila – ÁRVAY, Anett

2000 Hungary after 1989: Inscribing a New Past on Place. *The Geographical Review* 90. (3) 301–334.

FOUCAULT, Michel

1998 A diskurzus rendje. In: Uő: *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. Válogatta és fordította ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor. Pallas Stúdió–Attraktor Kft, Budapest, 50–74.

FRANÇOIS, Étienne – SCHULZE, Hagen (hrsg.)

2001 *Deutsche Erinnerungsorte* I–III. C. H. Beck Verlag, München

FRAZON Zsófia – HORVÁTH Zsolt, K.

2002 A megsértett Magyarország. A Terror Háza mint tárgybemutatás, emlékmű és politikai rítus. *Regio* XIII. (4) 303–347.

FRUNZA, Mihaela

2002 Între obsesii naţionaliste şi fantasme religioase. O analiză simbolică a „Clujului tricolor". *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 1. (2) 150–163.

GAGYI József

2000a Bernády-szobor bajlátta városban. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 83–105.

2000b Emlékmű Máréfalván. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 123–142.

2005 A fehéregyházi Petőfi-kultusz és a nemzeti identitás lokális változatai. In: KALLA Zsuzsa – TAKÁTS József – TVERDOTA György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok 4*. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei, 13.) Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 301–310.

2009 *Fejezetek Románia 20. századi társadalomtörténetéhez*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

GAL, Susan
1991 Bartók's funeral: representations of Europe in Hungarian political rhetoric. *American Ethnologist* 18. (3) 440–458.
GEERTZ, Clifford
2001a Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Uő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Második, javított kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 194–226.
2001b A vallás mint kulturális rendszer. In: Uő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Második, javított kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 72–118.
GELL, Alfred
1992 *The Anthropology of Time. Cultural Constructions of Temporal Maps and Images*. Berg, Oxford
GENNEP, Arnold van
2007 *Átmeneti rítusok*. Fordította VARGYAS Zoltán. Szakmailag ellenőrizte és az előszót írta VARGYAS Gábor. (Kultúrák keresztútján 9.) MTA Néprajzi Kutatóintézete–PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék–L'Harmattan Kiadó, Budapest (Eredeti kiadás: 1909)
GIDDENS, Anthony
1994 Living in Post-Traditional Society. In: BECK, Ulrich – GIDDENS, Anthony – LASH, Scott: *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Polity Press, Cambridge, 56–109.
1996 *The Consequence of Modernity*. Polity Press, Cambridge
GILLIS, John. R. (ed.)
1994 *Commemorations. The Politics of National Identity*. Princeton University Press, Princeton, N. J.
GOTTDIENNER, Mark
1985 Structure and Agency in the Production of Space. In: Uő: *The Social Production of Urban Space*. University of Texas Press, Austin, 195–228.
GUREVICS, Aron Jakovlevics
1974 *A középkori ember világképe*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
GYÁNI Gábor
1990 A helytörténetírás jelentőségéről. *Honismeret* XVIII. (1) 3–7.
2000a *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest
2000b Történelem: tény vagy fikció? In: Uő: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 48–70.
2002a *Történészdiskurzusok*. (A múlt ösvényén.) L'Harmattan Kiadó, Budapest
2002b A városbiográfia és mikrotörténet. In: Uő: *Történészdiskurzusok*. (A múlt ösvényén.) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 59–66.
2002c Mai várostörténet-írásunk: teljesítmény és irányzatok. In: Uő: *Történészdiskurzusok*. (A múlt ösvényén.) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 67–77.
2007 *Relatív történelem*. (Historia Mundi.) Typotex, Budapest
GYÖRGY Péter
2000 *Néma hagyomány. Kollektív felejtés és a kései múltértelmezés. 1956 1989-ben (A régmúlttól az örökségig)*. Magvető, Budapest
HABERMAS, Jürgen
1971 *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest
HALBWACHS, Maurice
1925 *Les Cadres sociaux de la mémoire*. (Collection Les Travaux de l'Année Sociologique.) Librairie Félix Alcan, Paris

1939 Individual Consciousness and Collective Mind. *The American Journal of Sociology* 44. (6) 812–822.
1950 *La Mémoire collective.* Presses Universitaires de France, Paris
1951 *La Topographie légendaire des Évangiles en Terre Sainte: étude de mémoire collective*. Presses Universitaires de France, Paris
1971 Az emlékezet társadalmi keretei. In: FERGE Zsuzsa (szerk.): *Francia szociológia. (Válogatás.)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 124–131.
1997 *La Mémoire collective*. Édition critique établie par Gérard NAMER préparée avec la collaboration de Marie JAISSON. Albin Michel, Paris
2000 A Szentföld legendás topográfiája. *Magyar Lettre. Európai kulturális folyóirat*. (37) 45–48.
2002 A kollektív emlékezet (részlet). III. fejezet. A kollektív emlékezet és az idő. In: FELKAI Gábor – NÉMEDI Dénes – SOMLAI Péter (szerk.): *Olvasókönyv a szociológia történetéhez. I. Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 403–432.
HANKISS Elemér
1991 Nemzetvallás. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Corvina Kiadó, Budapest, 64–90.
HARTOG, François
2006 *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. Fordította LAKATOS Ágnes. (Atelier füzetek, 9.) L'Harmattan Kiadó–Atelier, Budapest
HEIDEGGER, Martin
1989 *Lét és idő*. Gondolat, Budapest
HEELAS, Paul – LASH, Scott – MORRIS, Paul (eds.)
1996 *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*. Centre for the Study of Cultural Values at Lancaster Univeristy, Cambridge
HIRSCH, Marianne – SMITH, Valerie
2002 Feminism and Cultural Memory: An Introduction. *Signs: Journal of Women in Culture and Society. Gender and Cultural Memory* 28. (1) 1–19.
HOBSBAWM, Eric
1987 Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In: HOFER Tamás – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 127–197.
HOBSBAWM, Eric – RANGER, Terence (eds.)
1983 *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge
HOFER Tamás
1992 Harc a rendszerváltásért szimbolikus mezőben. 1989. március 15-e Budapesten. *Politikatudományi Szemle*. (1) 29–51.
1994 Kiállíthatók-e a magyar „emlékezet helyei"? *BUKSZ Budapesti Könyvszemle* VI. (4) 465–470.
1995 A birtokba iktatás, ajándékozás középkori rítusai és a fehérló-monda. In: Uő (szerk.): *Néprajzi Értesítő.* LXXVII. *A Néprajzi Múzeumban „Magyarok Kelet és Nyugat közt" címmel 1994. november 21–22-én tartott konferencia előadásai*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 61–66.
HOFER Tamás (szerk.)
1995 *Néprajzi Értesítő* LXXVII. *A Néprajzi Múzeumban „Magyarok Kelet és Nyugat közt" címmel 1994. november 21–22-én tartott konferencia előadásai.* Néprajzi Múzeum, Budapest

HOLLÓ Szilvia Andrea
1995 Hősök és mondák az utcanévadásban. In: HOFER Tamás (szerk.): *Néprajzi Értesítő.* LXXVII. *A Néprajzi Múzeumban „Magyarok Kelet és Nyugat közt" címmel 1994. november 21–22-én tartott konferencia előadásai*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 221–250.
HOPPÁL Mihály
1977 Esemény – elbeszélés – közösség. Jegyzetek a verbális szemiotikához. In: ISTVÁNOVITS Márton – KRÍZA Ildikó (szerk.): *A komikum és a humor megjelenésének formái a folklórban*. (Előmunkálatok a magyarság néprajzához, 1.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 61–85.
1998 Elbeszélés és emlékezet. A narratív struktúrák elméletéről. In: Uő: *Folklór és közösség*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 46–59, 174–177.
2008 Attila temetése. Egy folklórmotívum a történelmi tudatban. In: PAPP Richárd – SZARKA László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 27–46.
HOPPÁL Mihály (szerk.)
2001 *Elbeszélés és emlékezet*. Tanulmányok Istvánovits Márton emlékezetére. (Örökség.) Európai Folklór Intézet–Osiris, Budapest
HORLER Miklós
1996 Az intézményes műemlékvédelem kezdetei Magyarországon (1872–1922). In: BARDOLY István – HARIS Andrea (szerk.): *A magyar műemlékvédelem korszakai*. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 79–144.
HOSSU, Iulia
2007 *Spaţiul public – scenă a manifestărilor simbolice. Studiu de caz: Piaţa Unirii, Cluj-Napoca*. Kézirat.
HUSSERL, Edmund
2002 *Előadások az időről*. (Mesteriskola.) Atlantisz Könyvkiadó, Budapest
ILYÉS Sándor
2010 *Kolozsvári munkásklubok az 1950–1960-as években. Csoportkultúrák reprezentációi az identitás tükrében.* Doktori disszertáció a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékén. Kolozsvár
INCZE Éva
1997 Egy áltemetés és szimbólumai. *Korunk* VIII. (12) 26–34.
2004 Hic jacet! Egy politikai áltemetés Kolozsváron. (Szimbólumelemzés.) In: TÁNCZOS Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipális szimbolizáció köréből*. (Kriza Könyvek, 22.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 181–189.
IPOLYI Arnold
1878 A magyar műtörténeti emlékek tanulmánya. *Századok* XII. (8) 3–84.
JEDLICKI, Jerzy
1999 Historical memory as a source of conflicts in Eastern Europe. *Communist and Post-Communist Studies*. (32) 225–232.
JEDREJ, M. C.
2006 Time and Space. In: BARNARD, Alan – SPENCER, Jonathan (eds.): *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge, London–New York, 547–550.
JUHÁSZ Ilona, L.
2005 *„Fába róva, földbe ütve…" A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál*. (Interethnica, 8.) Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely

2010 *Neveitek e márványlapon… A háború jelei. (Adalékok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez.)* (Jelek a térben, 3.) Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

KATONA Imre

1977 Parasztságunk történelemszemlélete. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve X*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 189–206.

KEESING, Roger M.

1979 Linguistic Knowledge and Cultural Knowledge: Some Doubts and Speculations. *American Anthropologist* 81. (1) 14–36.

KEMÉNYFI Róbert (szerk.)

2004a Kulturális örökség, kulturális párbeszéd: Kolozsvár (Patrimoine et dialogue entre les cultures) 1. *Néprajzi Látóhatár* XIII. (1–2)

2004b Kulturális örökség, kulturális párbeszéd: Kolozsvár (Patrimoine et dialogue entre les cultures) 2. *Néprajzi Látóhatár* XIII. (3–4)

KESERÜ Katalin

2005 Alkalom és mű. A Terror Háza. In: KALLA Zsuzsa – TAKÁTS József – TVERDOTA György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok 4*. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei, 13.) Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 289–300.

KESZEG Vilmos

1991 *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai az Aranyosszéken*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

2002 A genealógiai emlékezet szervezése. In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok.* (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 172–212.

2003 A 'mai nap' megélése és reprezentálása. In: ZSIGMOND Győző (szerk.): *Napjaink folklórja. Folclorul azi*. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest, 33–48.

2004 Az ünneplő Torda. Az ünneplés alkalmai és terei egy kisvárosban. In: PÓCS Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15*. (Studia Ethnologica Hungarica VI.) L'Harmattan–Marcali Városi Helytörténeti Múzeum, Budapest, 21–42.

2006 *Egy Hir adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombiratok*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2007 A történelmi emlékezet alakzatai. In. SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 18–43.

2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) KJNT–BBTE Magyar Nyelv és Antropológiai Tanszék, Kolozsvár

KILANI, Mondher

1992 *La Construction de la Mémoire*. Labor and Fides, Geneva

KÓSA László

1973 A magyar nép történelmi emlékezete. *Tiszatáj* XXVII. (3) 48–58.

1980 *Megjártam a hadak útját. A magyar nép történeti emlékezete*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest

KOVÁCS Ákos

1991 „Emeljünk emlékszobrot hőseinknek!" Az első világháborús monumentumok eseménytörténete. In: Uő (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Corvina Kiadó, Budapest, 104–124.

1997 A Feszty-körkép. In: Uő: *Két körkép*. Sík Kiadó, Budapest, 27–104, 169–235.
2006 *A kitalált hagyomány*. Kalligram, Pozsony
KOVÁCS Ákos (szerk.)
1991 *Monumentumok az első háborúból*. Corvina Kiadó, Budapest
KOVÁCS Gábor
1995 A mohácsi történelmi emlékhely. Szimbolikus harc a történelmi emlékezetért. In: HOFER Tamás (szerk.): *Néprajzi Értesítő.* LXXVII. *A Néprajzi Múzeumban „Magyarok Kelet és Nyugat közt" címmel 1994. november 21–22-én tartott konferencia előadásai*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 283–303.
KOVALOVSZKY Márta
1978 *Emlékműszobrászat*. (Művészeti Füzetek.) Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest
1982 A képzeletbeli emlékmű. *Művészettörténeti Értesítő* XXXI. (1) 29–33.
1991 Kegyeletszolgáltatás. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Corvina Kiadó, Budapest, 91–103.
KRÍZA Ildikó
1995 A fehér lóért vett ország. In: HOFER Tamás (szerk.): *Néprajzi Értesítő.* LXXVII. *A Néprajzi Múzeumban „Magyarok Kelet és Nyugat közt" címmel 1994. november 21–22-én tartott konferencia előadásai*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 45–60.
KRÍZA Ildikó (szerk.)
1998 *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest
KULCSÁR-SZABÓ Zoltán
2000 A „korszak" retorikája. (A korszak- és századforduló mint értelmezési stratégia.) In: BEDNANICS Gábor – BENGI László – KULCSÁR-SZABÓ Ernő – SZEGEDY-MASSZÁK Mihály (szerk.): *Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai*. Osiris Kiadó, Budapest, 90–105.
KÜCHLER, Susanne
1987 Malangan: Art and Memory in Melanesian Society. *Man* 22. (2) 238–255.
1988 Malangan: Objects, Sacrifice and the Production of Memory. *American Ethnologist* 15. (4) 625–637.
LAJTAI L. László
2004 *Nemzetkép az iskolai történelemoktatásban 1777–1848. A nemzeti történelem konstruálása az első magyar történelemtankönyvekben*. (Iskolakultúra-könyvek, 21.) Iskolakultúra–Országos Széchenyi Könyvtár–Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Pécs–Budapest
2009 „Nemzeti történelem" vagy nemzet és történelem? In: CIEGER András (szerk.): *Kötőerők. Az identitás történetének térbeli keretei*. Atelier, Budapest, 29–45.
LAZĂR, Marius
2003 Metastaza ostentaţiei. Ilustrate în alb şi negru din Clujul tricolor. *IDEA artă+societate*. (15–16) 125–134.
LECHNER Károly
1911 Az emlékezésről. *Erdélyi Múzeum* XXVIII. (2) 111–118.
LEDUC, Jean
2006 *A történészek és az idő. Elméletek, kérdések, írásmódok*. (Anthropos.) Kalligram, Pozsony

LEFEBVRE, Henri
1991 *The Production of Space*. Translated by Donald NICHOLSON-SMITH. Blackwell Publishers, Oxford UK–Cambridge USA
2009 Space: Social Product and Use Value. In: Uő: *State, Space, World: Selected Essays*. Edited by Neil BRENNER and Stuart ELDEN. Translated by Gerald MOORE, Neil BRENNER, and Stuart ELDEN. University of Minnesota Press, Minneapolis–London, 185–195.
LÉVI-STRAUSS, Claude
1960 Les temps retrouvé. In: Uő: *La Pensée sauvage*. Plon, Paris, 287–323.
1999 *Faj és történelem*. BOGLÁR Lajos kísérőtanulmányával. Fordította BOJTÁR Péter. Napvilág Kiadó, Budapest
2001 Faj és történelem. In: Uő: *Strukturális antropológia* II. (Osiris Tankönyvek.) Fordította SZÁNTÓ Diana. Osiris Kiadó, Budapest, 261–290.
LIGHT, Duncan – DUMBRAVEANU-ANDONE, Daniela
2004 Örökség és nemzeti identitás kapcsolata Romániában. In: ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. (Atelier füzetek, 7.) L'Harmattan–Atelier, Budapest, 157–177.
LITTLEJOHN, James
1963 Temne Space. *Anthropological Quarterly* 36. (1) 1–17.
LŐNHÁRT Tamás – Virgiliu ȚÂRĂU
2010 Remembering the Old City, Building A New One. Social, Ethnic And Architectural Transformations In A Multiethnic City During The Communist Regime – Cluj/ Kolozsvár/ Klausenburg, 1956–1977. In: TODOROVA, Maria – TROEBST, Stefan (eds.): *Remembering Communism: Genres of Representation*. Social Science Research Council–Columbia University Press, New York, xxx-xxx.
LOW, Setha M.
1996 Spatializing Culture. The Social Production and Social Production of Public Space in Costa Rica. *American Ethnologist* 23. (4) 861–879.
MAKONI, Sinfree
1998 African Languages as European Scripts: The Shaping of Communal Memory. In: NUTTALL, Sarah – COETZEE, Carli (eds.): *Negotiating the Past. The Making of Memory in South Africa,* Oxford University Press, Oxford, 242–248.
MANNOVÁ, Elena
2002 Nemzeti hősöktől az Európa térig. A kollektív emlékezet jelenetei Komáromban, a szlovák–magyar határon. *Regio* XIII. (3) 26–45.
MAROSI Ernő
1996 Műemlékvédelem – az örökség hagyományozása. In: BARDOLY István – HARIS Andrea (szerk.): *A magyar műemlékvédelem korszakai*. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 9–20.
MAULUCCI VIVOLO, Francesco Paolo
2002 *Pompeji erotikus falfirkák*. Plurigraf
MEDVIGY, Stephanie K.
2005 *Monuments and memory: two examples from Transylvania*. CEU Budapest College, Budapest
MENSION-RIGAU, Éric
2000 Des châteaux privés s'ouvrent au public. In: FABRE, Daniel (dir.): *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques*. (Mission du Patrimoine ethnologique.

Collection Ethnologie de la France, 15.) Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 85–102.
MICHELA, Miroslav
2008 A múlt felidézése és kanonizálása. Történelmi emlékezet, a nyolcas évfordulók és a szlovák történetírás. *Kommentár*. (6) 15–25.
MITU, Sorin
1998 Illúziók és valóság Erdélyben. *Beszélő. Politikai és Kulturális Folyóirat* III. (9) 44–52.
MORRIS, Paul
1996 Community Beyond Tradition. In: HEELAS, Paul – LASH, Scott – MORRIS, Paul (eds.): *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*. Centre for the Study of Cultural Values at Lancaster Univeristy, Cambridge, 223–249.
MUNKAKÖZÖSSÉG:
1975 Az 1972. május elsejei budapesti felvonulás társadalmi szemiotikája. In: VOIGT Vilmos – SZÉPE György – SZERDAHELYI István (szerk.): *Jel és közösség. Szemiotikai tanulmánygyűjtemény*. (Muszeion-könyvtár, 2.) Budapest, 187–199.
1981 Adatok május elseje szemiotikájához. In: GRÁFIK Imre – VOIGT Vilmos (szerk.): *Kultúra és szemiotika. Tanulmánygyűjtemény*. (Muszeion-könyvtár, 4.) Budapest, 239–256.
MUNN, Nancy D.
1992 The Cultural Anthropology of Time. A Critical Essay. *Annual Rewiev of Anthropology* 21. 93–113.
MURGESCU, Mirela-Luminița
2004 Memory in Romanian History. Textbooks int he 1990s. In: TODOROVA, Maria (ed.): *Balkan Identities. Nation and Memory*. New York University Press, New York, 339–354.
NAGY Ildikó
1991 Első világháborús emlékművek. Esemény- és ideológiatörténet. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Corvina Kiadó, Budapest, 125–140.
NIEDERMÜLLER Péter
1994 Paradigmák és esélyek avagy a kulturális antropológia lehetőségei Kelet-Európában. *Replika*. (13–14) 89–129.
2000 A nacionalizmus kulturális logikája a posztszocializmusban. *Századvég*. (16) 91–109.
2008 A néprajztudomány válaszútjai avagy a kultúrakutatás elméleti dilemmái. In: KÉZDI NAGY Géza (szerk.): *A magyar kulturális antropológia története*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 428–438.
NORA, Pierre
1986 Les mémoires d'État. In: Uő (réd.): *Les Lieux de mémoire.* II. *La Nation* 2. *(Le territoire, L'État, Le Patrimoine.)* Gallimard, Paris, 355–400.
1999 Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas* X. (3) 142–157.
2007 Emlékezetdömping. Az emlékezés hasznáról és káráról. *Magyar Lettre Internationale* (66) 35–37.
NORA, Pierre (réd.)
1984 *Les Lieux de mémoire.* I. *La République. (Symboles, Monuments, Pédagogie, Commémorations, Contre-mémoire.)* Gallimard, Paris
1986a *Les Lieux de mémoire.* II. *La Nation* 1. *(Héritage, Historiographie, Paysages.)* Gallimard, Paris
1986b *Les Lieux de mémoire.* II. *La Nation* 2. *(Le territoire, L'État, Le Patrimoine.)* Gallimard, Paris
1986c *Les Lieux de mémoire.* II. *La Nation* 3. *(La Gloire, Les Mots.)* Gallimard, Paris

1992a *Les Lieux de mémoire.* III. *Les France* 1. *Conflits et partages. (Divisions, politiques, Minorités religieuses, Partages de l'espace-temps.)* Gallimard, Paris
1992b *Les Lieux de mémoire.* III. *Les France* 2. *Traditions. (Modèles, Enracinements, Singularités.)* Gallimard, Paris
1992c *Les Lieux de mémoire.* III. *Les France* 3. *De l'archive à emblème. (Enregistrement, Hauts lieux, Identifications.)* Gallimard, Paris
OLÁH Sándor
2000a Változatok rituális térteremtésre. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 106–122.
2000b Iskolanévadó ünnepségek. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 143–160.
OLTI Ágoston – GIDÓ Attila (ed.)
2009 *Minoritatea maghiară în perioada comunistă.* Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale–Kriterion, Cluj-Napoca
ORTUTAY Gyula
1952 Kossuth Lajos a magyar nép hagyományaiban. *Ethnographia* LXIII. (3–4) 263–307.
PÁSZTOR Gyöngyi – PÉTER László
2007a Kolozsvár – honnan, merre, mitől? *Szabadság*. 2007. febr. 2. XIX. évf. 27. sz. 3.
2007b Kolozsvár Főtere változásban. *Szabadság*. 2007. febr. 7. XIX. évf. 31. sz. 3.
PÉTER László
1996 *Etnikai közösségek mediatizált megjelenítése a kolozsvári 1943-as és 1994-es régészeti ásatások példáján*. Szakdolgozat. BBTE Szociológia Kar, Kolozsvár
2003 Kollektív emlékezés mint politikai rítus. Esettanulmány az aradi vértanúkra való emlékezés kapcsán. *Pro Minoritate.* (Nyár) 114–129.
2006 Feltalálni a múltat. Etnikai közösségek mediatizált megjelenítése az archeológiai ásatások példáján. *Erdélyi Társadalom* IV. (2) 21–40.
PLAINER Zsuzsa
2001 1848 emlékezete egy helyi társadalomban. Nagyvárad, 1998. március 15. *Regio* XII. (1) 92–110.
PLÉH Csaba
1986 *A történetszerkezet és az emlékezeti sémák*. Akadémiai Kiadó, Budapest
PÓCS Éva
1983 Tér és idő a néphitben. *Ethnographia* XCIV. (2) 177–206.
2002 Ünnep, rítus és időszemlélet a parasztság hagyományos kultúrájában. In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok.* (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 134–151.
PÓTÓ János
1989 *Emlékművek, politika, közgondolkodás*. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok, 7.) MTA Történettudományi Intézet, Budapest
2003 *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Osiris Kiadó, Budapest
POZSONY Ferenc
1998 A történeti emlékezet képei Zabolán. In: KRÍZA Ildikó (szerk.): *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 241–246.

2005 A moldvai magyarok történeti tudata. In: Uő: *A moldvai csángó magyarok*. Gondolat Kiadó–Európai Folklór Intézet, Budapest, 95–110.
2006 Emlékünnepségek. In: Uő: *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 262–280.
2007 Emlékünnepségek Erdélyben és Háromszéken. In: CZIPRIÁN-KOVÁCS Lóránd – KOZMA Csaba (szerk.): *Háromszékiek Háromszékről. Társadalomtudományi írások*. Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 210–238.
2008 A moldvai csángók történelmi emlékezete. In: PAPP Richárd – SZARKA László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 79–94.
2009a Székely kapuk szimbolikus mezőben. In: VARGYAS Gábor (szerk.): *Átjárók. A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig.* (Studia Ethnologica Hungarica, XI.) L'Harmattan Kiadó–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 267–301.
2009b Miénk itt a tér... Szimbolikus térfoglalás Székelyföldön. In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Csaba királyfi elárvult népe. Székely konferencia, 2009. október 2–3*. (Erdély-történeti Könyvek, 8.) Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 97–110.
PUSZTAI Bertalan (szerk./ed.)
2003 *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztamérgesi eset. Invented Traditions and Village Tourism. The Pusztamérges Case*. Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Department of Ethnology University of Szeged, Szeged
REINPRECHT, Christoph
1994 Social memory in the transformational process of East-Central Europe. *Anthropology of East Europe Review* 12. (2) 3–20.
RÉTHEY PRIKKEL Miklós
1991 *Az igaztörténet. Szöveg, műfaj, módszer és valóság generatív kapcsolata az élő elbeszélésben. (Ontológiai megközelítés.)* (Folklór és Etnográfia, 58.) Kossuth lajos Tudományegyetem, Debrecen
RIEGL, Aloïs
1903 *Der moderne DenkmalKultus, sein Wesen, seine Enstehung*. Braumüller, Wien
RÓMER Flóris
1885 A történeti érzék keltése a közönségnél, ünnepi menetek, színpadi előadások, nemzeti képek, történeti kiállítások és muzeumok által. *Századok* XIX. (8) 114–135.
ROSALDO, Renato
1989a *Culture and Truth. The Remaking of Social Analysis*. Beacon Press, Boston
1989b Imperialist Nostalgia. *Representations. Memory and Counter-Memory*. (26) 107–122.
ROWLANDS, Michael
1993 The Role of Memory in Transmission of Culture. *World Archaeology* 25. (2) 141–151.
ROWLANDS, Michael – TILLEY, Christopher
2006 Monuments and Memorials. In: TILLEY, Christopher – KEANE, Webb – KÜCHLER, Susanne – ROWLANDS, Michael – SPYER, Patricia (eds.): *Handbook of Material Culture*. Sage Publications, London–Thousand Oaks–New Delhi, 500–515.
SAMUEL, Raphael
1996 *Theatres of Memory* 1. *Past and Present in Contemporary Culture*. Verso, London
SCHACTER, Daniel L.
1998 *Emlékeink nyomában. Az agy, az elme és a múlt*. Háttér Kiadó, Budapest

SCHEIBER Sándor
1955 Az emlékezetet hátuljokra verik. *Magyar Nyelv* LI. (2) 229–230.
SCHUDSON, Michael
1995 Dynamics of Distortion in Collective Memory. In: SCHACTER, Daniel L. (ed.): *Memory Distortion: How Minds, Brains, and Societies Reconstruct the Past*. Harvard University Press, Cambridge, 346–364.
SCHÜTZ, Alfred – LUCKMANN, Thomas
2002 Az életvilág struktúrái (részlet). In: FELKAI Gábor – NÉMEDI Dénes – SOMLAI Péter (szerk.): *Olvasókönyv a szociológia történetéhez. II. Szociológiai irányzatok a XX. században*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 272–302.
SHILS, Edward
1981 *Tradition*. The University of Chicago Press, Chicago
1987 A hagyomány. Bevezetés. In: HOFER Tamás – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák, 1.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 15–66.
SINKÓ Katalin
1983 A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. *Művészettörténeti Értesítő* XXXII. (4) 185–201.
1987 A millenniumi emlékmű mint kultuszhely. *Medvetánc*. (2) 29–50.
1989a Árpád kontra Szent István. *Janus* VI. (1) 42–52.
1989b „Emlékművek." *Janus* VI. évf. (3)
1991 A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Corvina Kiadó, Budapest, 9–45.
1992 A politika rítusai: emlékműállítás, szobordöntés. In: GYÖRGY Péter – TURAI Hedvig (szerk.): *A művészet katonái. Sztáliznizmus és kultúra*. Corvina Kiadó, Budapest, 67–79.
1993 A továbbélő historizmus. A Millenniumi emlékmű mint szimbolikus társadalmi akciók színtere. In: ZÁDOR Anna (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon. Művészettörténeti tanulmányok*. MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 277–293.
1995 A megsértett Hungária. In: HOFER Tamás (szerk.): *Néprajzi Értesítő.* LXXVII. *A Néprajzi Múzeumban „Magyarok Kelet és Nyugat közt" címmel 1994. november 21–22-én tartott konferencia előadásai*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 267–282.
SONKOLY Gábor
2001 *Erdély városai a XVIII–XIX. században*. (Atelier füzetek, 2.) L'Harmattan–Atelier, Budapest
2009 Léptékváltás a kulturális örökség kezelésében. *Tabula* 12. (2) 199–209.
SPERBER, Dan
1985 Anthropology and Psychology: Towards an Epidemology of Representations. *Man* 20. (1) 73–89.
2001 *A kultúra magyarázata*. Osiris Kiadó, Budapest
STÉFÁN Ildikó
1993 Gróf Batthyány Lajos halála és temetései. *Sic Itur Ad Astra* 7. (2–4) 6–17.
STEWART, Michael
2004 Remembering without commemoration: the mnemonics and politics of Holocaust memories among European Roma. *Journey of Royal Anthropological Institute* 10. 561–582.

SÜLE Andrea, R.
1990 Románia politikatörténete 1944–1990. In: HUNYA Gáor – RÉTI Tamás – R. SÜLE Andrea – TÓTH László: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Atlantisz Kiadó–Medvetánc, Budapest, 199–274.
SZABÓ, Árpád Töhötöm
2004 Espaces visibles et invisibles à Cluj. In: VEREBÉLYI, Kincső (éd.): *Artes Populares 19. Annuaire du Département de Folklore*. Collection dirigée par Vilmos VOIGT. Budapest, 23–40.
SZABÓ Levente, T.
2007 Egy tárgy nemzetiesítési kísérlete – stratégiák, kontextusok és határok egy értelemadási folyamatban. *Regio* XVIII. (1) 133–152.
SZABÓ Miklós
1991 A magyar történeti mitológia az első világháborús emlékműveken. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Corvina Kiadó, Budapest, 46–63.
1995 *Múmiák öröksége: politikai és történeti esszék*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
SZABÓ T. Attila
1956 Az emlékezetet hátuljokra verik. *Magyar Nyelv* LII. (4) 482–484.
SZEKERES András
2008 A tér tudatosulása. In: CZOCH Gábor – KLEMENT Judit – SONKOLY Gábor (szerk.): *Atelier-iskola. Tanulmányok Granasztói György tiszteletére*. Atelier, Budapest, 89–100.
SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.)
2007 *Folklór és történelem*. (Folklór a magyar művelődéstörténetben.) Akadémiai Kiadó, Budapest
SZENDREY Zsigmond
1931 A népi felirat-költészetről. *Népünk és Nyelvünk* III. (1–3) 43–52.
SZEMERKÉNYI Ágnes
1979 Feliratos népköltészet. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. *F–Ka*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 131.
SZEPESSY Tibor (összeáll.)
1968 *A régi Róma napjai*. Összeállította, az előszót, a jegyzeteket és a magyarázatokat írta SZEPESSY Tibor. Gondolat, Budapest
SZERDAHELYI István
1975 Feliratirodalom; epigrafika. In: KIRÁLY István (főszerk.): *Világirodalmi Lexikon* 3. *F–Groc*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 77–78.
SZILÁRDFY Zoltán
1995 A kettős kereszt. Kultusz és szimbólum Kelet és Nyugat között. In: HOFER Tamás (szerk.): *Néprajzi Értesítő.* LXXVII. *A Néprajzi Múzeumban „Magyarok Kelet és Nyugat közt" címmel 1994. november 21–22-én tartott konferencia előadásai*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 67–76.
SZTRÉS Erzsébet
1991 Egy emlékmű metamorfózisa. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Monumentumok az első háborúból*. Corvina Kiadó, Budapest, 141–151.
SZŰCS Jenő
1997 *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. Balassi Kiadó–JATE–Osiris, Budapest
THEIS, Laurent
1986 Guizot et les institutions de mémoire. In: NORA, Pierre (réd.): *Les lieux de mémoire.* II. *La Nation* 2. *(Le territoire, L'État, Le Patrimoine.)* Gallimard, Paris, 569–592.

THOMPSON, Edward Palmer
1963 *The Making of the English Working Class*. Victor Gollancz Ltd, London
THOMPSON, Paul
1978 *The Voice of the Past. Oral History*. Oxford University Press, Oxford
TÓTH István György
1996 *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 17.) MTA Történettudományi Intézet, Budapest
TULVING, Endel
1972 Episodic and semantic memory. In: TULVING, Endel – DONALDSON, Wayne (eds.): *Organization of memory*. Academic Press, New York, 381–403.
1983 *Elements of episodic memory*. (Oxford Psychology Series.) Oxford University Press, Oxford
TURAI Tünde
1999 Történeti tudat vizsgálata Klézsén. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. (A Magyarságkutatás könyvtára XXIII.) Teleki László Alapítvány, Budapest, 131–143.
YERUSALMI, Yosef Hayim
2000 *Záchor. Zsidó történelem és zsidó emlékezet*. (Osiris könyvtár.) Osiris Kiadó–ORZSE, Budapest
YOUNG, James Edward
1993 *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. Yale University Press, New Haven
2002 Az emlékezés szövete. Megemlékezések és jelentés. *Regio* XIII. (3) 3–25.
VAJKAI Aurél
1998 *1848 emlékei a népi díszítőművészetben*. Szerkesztette KRÍZA Ildikó. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest
VARGA E. Árpád
2001 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája IV. Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között.* Teleki László Alapítvány–Pro-Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda
VÁRKONYI Ágnes, R.
2003 A fejedelemkori Erdély történetéhez. In: KOVÁCS KISS Gyöngy (szerk.): *Erdélyről Európában mítosztalanul*. Korunk Baráti Társaság–Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 90–108.
VÉR Eszter Virág (összeáll.)
2006 Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékezethelyei tükrében 1898–1914 között. *Budapesti Negyed* XIV. (2–3) (52–53)
VERDERY, Katherine
1996 *What was socialism, and what comes next?* (Princeton Studies in Culture/Power/History.) Princeton University Press, Princeton, New Jersey
VEREBÉLYI, Kincső (réd.)
2004 *Artes Populares 19. Annuaire du Département de Folklore*. Collection dirigée par Vilmos VOIGT. Université des Sciences Eötvös Loránd, Département de Folklore, Budapest
VEREBÉLYI Kincső
1998 Szokás. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *Magyar folklór*. (Osiris Tankönyvek.) Osiris Kiadó, Budapest, 400–439.

2005a *Szokásvilág*. (Studia Folkloristica et Ethnographica, 46.) A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen
2005b *Minden napok, jeles napok. Hétköznapok és ünnepek a népszokások tükrében*. Timp Kiadó, Budapest
VIGH Annamária
1995 Nemzeti motívumok a magyar plakátokon (1900–1914). In: HOFER Tamás (szerk.): *Néprajzi Értesítő*. LXXVII. *A Néprajzi Múzeumban „Magyarok Kelet és Nyugat közt" címmel 1994. november 21–22-én tartott konferencia előadásai*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 251–265.
VOIGT Vilmos
1965 A mondák műfaji osztályozásának kérdéséhez. *Ethnographia* LXXVI. (2) 200–230.
1975 Feliratirodalom; epigrafika. In: KIRÁLY István (főszerk.): *Világirodalmi Lexikon* 3. *F–Groc*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 80.
1994 Éljen és virágozzék... (A budapesti május elsejékről.) *Budapesti Negyed* II. (1) 166–186.
1998a Kisepikai prózaműfajok. In: Uő (szerk.): *A magyar folklór*. (Osiris Tankönyvek.) Osiris Kiadó, Budapest, 303–355.
1998b Hősepika. In: Uő (szerk.): *Magyar folklór*. (Osiris Tankönyvek.) Osiris Kiadó, Budapest, 149–183.
1998c Örök vagy változó? Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc folklorisztikai értelmezésének kérdései. In: KRÍZA Ildikó (szerk.): *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 33–44.
2002 Az idő szerepe a magyar folklórban. In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok.* (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 119–133.
2003 A mai folklór történeti korszakai. In: ZSIGMOND Győző (szerk.): *Napjaink folklórja. Folclorul azi*. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest, 9–28.
2008 Van-e kulturális emlékezete a népnek? In: PAPP Richárd – SZARKA László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 15–26.
VOIGT Vilmos – BALOGH Lajos
1973 *A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata.* (Szerkesztési irányelvek, IV.) Akadémiai Kiadó, Budapest
WALTER, François
2003 A város meghatározásának problémái a 19. századi Európában. *Korall. Társadalomtudományi Szemle.* (11–12) 183–198.
WHITE, Hayden
1973 *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteeth Century Europe*. John Hopkins University Press, Baltimore
1997 *A történelem terhe*. (Horror metaphysicae.) Osiris Kiadó–Gond, Budapest
WHITEHOUSE, Harvey
1992 Memorable Religions: Transmission, Codification and Change in Divergent Melanesian Context. *Man* 27. (4) 777–797.
WILLAIME, Jean-Paul
1988 De la sacralisation de la France. Lieux de mémoire et imaginaire national. *Archives des Sciences Sociales des Religions* 66. (1) 125–145.

ZEIDLER Miklós
2002 *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. (Regio Könyvek.) Teleki László Alapítvány, Budapest
ZEMPLÉNI András
2009 Batthyány ereklyetartója. Az ereklyekultusztól a jelenkori politikai újratemetésekig. In: VARGYAS Gábor (szerk.): *Átjárók. A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig.* L'Harmattan Kiadó–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 23–72.

1.1. A témához kapcsolódó saját publikációk

2003a Emlék(táblák) és valóság(ok). *Korunk* XIV. (3) 72–73.
2003b Emléktábla-állítás Kolozsváron. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 19.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 135–158.
2004 „Ez a kő tétetett…" A város emlékezetének térbeliesítése. *Korunk. (Erdélyi városok – századok, városok)* XV. (10) 6–14.
2005a „Ez a kő tétetett…" Az emlékezet térbeliesítése Kolozsváron. In: GEAMBAŞU Réka (szerk.): *RODOSZ-tanulmányok 2004. Társadalom- és humántudományok*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 225–238.
2005b „Piatră de aducere aminte…" Dimensiunea spațială a memoriei în Cluj. In: HÜGEL, Peter – COLTA, Elena Rodica (red.): *Dilema Europei Centrale: convieţuire sau coexistenţă. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 13–14 mai 2004 de la Arad*. (Colecția minorității, 6.) Complexul Muzeal Arad, Arad, 168–183.
2005c 1848–1949 emlékezetének kialakítása Kolozsváron. In: JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 26.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 29–46.
2006 Interpretarea etnică a evenimentelor din 1848–1849 din Cluj. In: HÜGEL, Peter – COLTA, Elena Rodica (red.): *Multiculturalism şi identitate etnică în Europa. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 19–20 mai 2005*. (Colecția minorității, 7.) Complexul Muzeal Arad, Arad, 149–164.
2007 A kollektív emlékezet szervezése Kolozsváron 1989 és 2004 között. In: HÜGEL, Peter – COLTA, Elena Rodica (red.): *Regiuni, etnii şi identităţi regionale. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 17–19 mai 2006*. (Colecția minorității, 8.) Complexul Muzeal Arad, Arad, 486–505.
2008a A kollektív emlékezet reprezentációi a kolozsvári helytörténeti irodalomban. In: HÜGEL, Peter – COLTA, Elena Rodica (red.): *Europa identităţilor. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 23–25 mai 2007*. (Colecția minorității, 9.) Complexul Muzeal Arad, Arad, 292–304.
2008b 1848–1849 emlékezetének kialakítása és szervezése Kolozsváron. In: PAPP Richárd – SZARKA László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 289–305.
2008c Az emlékezet tárgyiasítása és társadalmi használata Kolozsváron. In: PÓCS Éva (szerk.): *Tárgy, jel, jelentés. „Tárgy és folklór" konferencia Vaján, 2005. október 7–9-én*. L'Harmattan Kiadó–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 434–446.
2009 *Organizarea memoriei colective după 1989 în Cluj-Napoca. The Organization of Collective Memory by Romanians and Hungarians in Cluj-Napoca after 1989.* (Working Papers, 23.) Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca

Társszerzővel

2005a Átszerveződő identitások a kettős állampolgárság kudarca folytán. *Korunk* XVI. (1) 118–121. – PETI Lehellel
2005b A kettős állampolgárság kudarcának rituális válaszreakciói a nyilvánosságban. *Székelyföld* IX. (12) 107–124. – PETI Lehellel

2. Források

ASZTALOS Lajos
2000a Szentegyház utca. *Szabadság*. febr. 9. XII. évf. 31. sz. 6.
2000b Emléktábla a Városháza falán. *Szabadság*. márc. 24. XII. évf. 70. sz. 3., márc. 27. XII. évf. 72. sz. 3. [Iulian Pop emléktáblája is.]
2002 A két 1849. évi kolozsvári vértanú. *Szabadság*. okt. 8. XIV. évf. 232. sz. 3., okt. 9. XIV. évf. 233. sz. 3.
2003a Wesselényi-kert. *Szabadság*. szept. 11. XV. évf. 207. sz. 3.
2003b Hat kőbe vésett nyelvemlék. *Szabadság*. máj. 21. XV. évf. 111. sz. 3., máj. 23. XV. évf. 113. sz. 3., máj. 24. XV. évf. 114. sz. 3., máj. 27. XV. évf. 116. sz. 3.
2004 *Kolozsvár. Helynév- és településtörténeti adattár*. Kolozsvár Társaság–Polis Könyvkiadó, Kolozsvár
2006a Jósika Miklós és Wesselényi Miklós szobra. *Szabadság*. márc. 18. XVIII. évf. 64. sz. 3.
2006b Kolozsvár – közelről. Cella? Kápolna? *Szabadság*. jún. 9. XVIII. évf. 131. sz. 3.
2006c Kolozsvár – közelről. Erzsébet királyné emlékfái – aranybetűkkel. *Szabadság*. nov. 4. XVIII. évf. 258. sz. 3.
2006d Kolozsvár – közelről. Erzsébet-szobor, Erzsébet sétaút, Erzsébet-őrház. *Szabadság*. jan. 5. XVIII. évf. 2. sz. 3.
2007 Kolozsvár – közelről. Emléktábla a régi Református Kollégium udvarán. *Szabadság*. febr. 7. XIX. évf. 31. sz. 10.
2008 *Kolozsvár épített kincsei*. Stúdium, Kolozsvár
2009 Kolozsvár – közelről. Bába Novák szobra és ennek felirata. *Szabadság*. ápr. 22., ápr. 29.
BACONSKY, Anatol E.
1963 *Kolozsvár és környéke. Kis utikalauz*. Meridiane, Bukarest
BÁLINT István János (szerk.)
1987 *Kincses Kolozsvár* I–II. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte, az utószót írta BÁLINT István János. Magvető Könyvkiadó, Budapest
BÁLINT József – PATAKI József [szerk.]
1990 *Kolozsvári emlékírók 1603–1720*. A bevezető tanulmányt írta és az időrendi áttekintést összeállította BÁLINT József. A forrásokat válogatta és jegyzetekkel ellátta PATAKI József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
BALOGH Jolán
1935 *Kolozsvár műemlékei*. A Kolozsvári Református Kollégium Öregdiákjainak Egyesülete, Kolozsvár
1942 Kolozsvár műemlékei. In: *Művészeti Hetek. Kolozsvár 1942. május–június*. Athenaeum, Budapest, 46–55.
1943 *Az erdélyi renaissance* I. *1460–1541*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár
1944 Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről. *Erdélyi Múzeum* XLIX. (3–4) 293–303.
1985 *Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század*. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest
BÉKÉSY Károly
1903 *Kolozsvár*. Magyar Polgár, Kolozsvár

BIRÓ József
1933 *A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blaumann*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 63.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Kolozsvár
1934 *A kolozsvári Szent Mihály-templom barok emlékei*. Gloria Könyvnyomda, Cluj-Kolozsvár
1940 *Kolozsvári Képeskönyv*. (Officina Képeskönyvek.) Officina Nyomda és Kiadóvállalat, Budapest
BÍRÓ Vencel
1942 Gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök a román szenátusban. In: *Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1940–41*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1–23.
BODEA, Gheorghe I.
1970 Kolozsvári önkéntesek. *Igazság*. ápr. 11. XXXI. évf. 84. sz. 7.
BODEA, Gheorghe I. – FODOR László – VAJDA Lajos
1971 *Cluj. Pagini de istorie revoluţionară 1848–1971. (Oameni, fapte, locuri.)* Cluj
BODOR András
1957 Napoca a feliratok tükrében. In: BODOR András – CSELÉNYI Béla – JANCSÓ Elemér – JAKÓ Zsigmond – SZABÓ T. Attila (szerk.): *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. (A Bolyai Tudományegyetem Kiadványai, I. Tanulmányok.) Tudományos Könyvkiadó, Kolozsvár, 78–111.
(borbély) [BORBÉLY Tamás]
2002 Judaisztikai intézetet avattak a Mikes utcában. *Szabadság*. 2002. okt. 9. XIV. évf. 233. sz. 1. és 4. [Albert Einstein szobrának az avatásáról is.]
BODEA, Gheorghe I. – FODOR László – VAJDA Lajos
1971 *Cluj. Pagini de istorie revoluţionară 1848–1971. (Oameni, fapte, locuri.)* Cluj
BOGA Ödön – ZÁMBÓ Aurél – GÁL Ernő
1943 *Kolozsvári lak- és címjegyzék*. Kolozsvár
BORTEŞ, Petru
1923 *Călăuza oraşului Cluj şi a imprejurimilor*. Cluj
BREAZU, Ion
1932 Un bust în bronz al omului de bronz. Impresionata solemnitate dela clubul partidului naţional-ţărănesc din Cluj. *Gazeta Ilustrată* I. (3) 22. [Alexandru Vaida-Voevod mellszobra.]
BRUDAŞCU, Dan (coord.)
1999a *80 de ani de administraţie românească la Cluj-Napoca* I. Ediţia a II-a, revizuită. Consiliul Local şi Primăria municipiului Cluj-Napoca, Cluj-Napoca
1999b *80 de ani de administraţie românească la Cluj-Napoca* II. Consiliul Local şi Primăria municipiului Cluj-Napoca, Cluj-Napoca
BUZEA, Octavian
1939 *Clujul 1919–1939*. Cluj
CARMILLY-WEINBERGER, Moshe
1999 *Út a szabadság felé! Zsidó menekültek megsegitésének története a Holocaust idején: Erdély, 1936–1944*. Cluj-Napoca
CARMILLY-WEINBERGER, Moshe (ed.)
1970 *Memorial volume for the Jews of Cluj–Kolozsvár*. New York
CHIRILĂ, Eugen – GUY MARICA, Viorica
1978 Inscripţii latine din Clujul Renaşterii. In: *Studii şi Comunicări. 1. Galerie de artă*. Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1978. 131–139.

CRĂCIUN, Ioachim
1936 Baba Novac generalul lui Mihai Viteazul. *Gazeta Ilustrată* V. (5–6) 71–76.
CUCU, Vasile – ŞTEFAN, Marian
1974 *România: ghid-atlas al monumentelor istorice*. Editura Ştiinţifică, Bucureşti
1979 *România: ghid-atlas al monumentelor istorice*. Editura Sport–Turism, Bucureşti
CSETRI Elek
2001 Kolozsvár népessége a középkortól a jelenkorig. In: DÁNÉ Tibor Kálmán – EGYED Ákos – SIPOS Gábor – WOLF Rudolf (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai*. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Kolozsvár, 7–28.
CSIKY Béla
1909 *Kolozsvár részletes leirása, Kolozsmegye és az erdélyi részek rövid földrajza*. Elemi iskolák használatára írta CSIKY Béla. Ötödik, átdolgozott kiadás. Kolozsvár
DAICOVICIU, Constantin
1962 *Kolozsvár*. (Romániai városok és tájak.) Meridián Könyvkiadó, Bukarest
DAICOVICIU, Hadrian (red.)
1967 *Muzeul de Istorie din Cluj*. Editura Meridiane, Bucureşti
DÁVID Gyula – MIKÓ Imre
1972 A nászút utolsó tíz napja. In: Uők: *Petőfi Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 137–150, 308.
DAVIDA Leó
1903 Az Anatomia épülete és a boncztani intézet. In: *Emlékkönyv a kolozsvári magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem és különösen ennek orvosi és természettudományi intézetei*. Kiadta a Vallás- és Közoktatásügyi Magyar Királyi Ministerium költségén a Kolozsvári Egyetem Orvosi Kara, [Kolozsvár,] 144–175.
DEÁK Farkas
1879 Magyar feliratu sírkövek a XVI. századból. *Archaeologiai Értesítő* XIII. (9) 358–359.
DEBRECZENI László
1957 Az 1953. évi kolozsvári műemlék-összeírás építéstörténeti eredményei. In: BODOR András – CSELÉNYI Béla – JANCSÓ Elemér – JAKÓ Zsigmond – SZABÓ T. Attila (szerk.): *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. (A Bolyai Tudományegyetem Kiadványai, I. Tanulmányok) Tudományos Könyvkiadó, Kolozsvár, 219–248.
EMLÉKBESZÉDEK...
1898 *A kolozsvári Márczius 15-iki Állandó Bizottság ünnepélyein tartott emlékbeszédek 1873–1897-ig. (A bizottság 25 évi történetével.)* Kolozsvári Márczius 15-iki Állandó Bizottság, Kolozsvárt
EMLÉKKÖNYV…
1906 *Emlékkönyv Dr. Haller Károly működéséről.* Negyven éves tanári jubileuma alkalmából. Kiadta az ünnep-rendező bizottság, Kolozsvár
ENTZ Géza – KOVÁCS András
1995 *A kolozsvári Farkas utcai templom címerei. Entz Géza és Kovács András tanulmányaival*. Balassi Könyvkiadó–Polis Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár
E.-R.F. [ERCSEY-RAVASZ Ferenc]
2006 Magyar tiltakozás és bíborosi diplomácia. Báthorira is románul emlékezik a BBTE. *Szabadság*. jún. 15. XVII [XVIII.!] évf. 137. sz. 5.

ESZTERHÁZY János, gr.
1862 A kolozsvári Sz.-Mihály egyház történeti s épitészeti leirata. *Archeologiai Közlemények* III. (2) 57–62.
1864 A Kolozsvári b. Asszonyról czimzett minorita, jelenleg Ev. Reform. Egyház történeti és épitészeti leirása. *Archaeologiai Közlemények* IV. (1) 3–8.
1866 A kolozsvári Boldog-Asszonyról czimzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának történeti és épitészeti leirása. *Magyar Sion* IV. 561–585.
1868 A kolozsmonostori apátság és egyházi maradványainak leirása. *Archaeologiai Közlemények* VII. (2) 89–109.
FEKETE NAGY Béla
1902 Kolozsvár kegyelete Mátyás király iránt. In: MÁRKI Sándor (szerk.): *Mátyás király Emlékkönyv. Kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára*. Szülővárosa Kolozsvár szabad királyi város megbízásából szerkesztette dr. MÁRKI Sándor. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvény-Társulat, Budapest, 312–316.
FERENCZI Sándor
1941 *Kolozsvári útmutató. Földtani, őslénytani, történelmi és természetrajzi vonatkozásokkal*. Erdély Könyvnyomda, Kolozsvár
FĂRCAŞ, Tiberiu
2008 Statuie dispărută fără urmă. *Ziua de Cluj*. jún. 26. 1088. sz.
2008b Succes: statuia lui Donath va fi restaurată. *Ziua de Cluj*. jan. 9. 949. sz.
FELEKI Ármin [LŐWY Dániel] – DEMETER V. János
1989 Kolozsvár felülnézetben. *Honismeret* XVII. (6) 68–73.
FODOR András
1995 *Kincses Kolozsvár*. Gloria Kiadó, Kolozsvár
2002 *Kolozsvári Képeskönyv*. Gloria Kiadó, Kolozsvár
(g.)
1941 De Gerando Antonina emléke. Megható ünnepség keretében leplezték le a nagy magyar nőnevelő emléktábláját. Kegyeletes zarándoklás a házsongárdi temetőbe. *Ellenzék*. szept. 29. LXII. évf. 222. sz. 2.
GAAL György
1992 *Kolozsvári séták. Kalauz a régi és új Kolozsvárhoz*. Korunk, Kolozsvár
1994 A Bem-emléktábla története. *Erdélyi Híradó (a Szabadságban)*, az RMDSZ Országos Fóruma, Kolozsvár, V. évf. 26. június 29. 4–5.
1995 *Magyarok utcája. A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcák telkei, házai, lakói*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 221.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár
1997 Purjesz Zsigmond emlékműve. *Szabadság*. ápr. 3. IX. évf. 75. sz. 6.
1998a Erzsébet királyné halálának 100. évfordulója. *Szabadság*. szept. 10. X. évf. 209. sz. 3.
1998b 1848/49 emlékhelyei Kolozsvárt. *Művelődés* LI. (9) 1–7.
2001a *Kolozsvár. Millenniumi kalauz*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár
2001b Kolozsvár kétezer esztendeje dátumokban. In: DÁNÉ Tibor Kálmán – EGYED Ákos – SIPOS Gábor – WOLF Rudolf (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai*. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Kolozsvár, 376–437.
2001c Unitárius épületek és építkezések az egykori Magyar utcában. In: Uő: *Muzsák és erények jegyében. Dolgozatok Erdély unitárius múltjáról*. Unitárius Egyház, Kolozsvár, 174–221.

2001d A millennium Kolozsvárt. In: Uő: *Muzsák és erények jegyében. Dolgozatok Erdély unitárius múltjáról*. Unitárius Egyház, Kolozsvár, 222–250.
2001e Jakab Elek és Kolozsvár. In: Uő: *Muzsák és erények jegyében. Dolgozatok Erdély unitárius múltjáról*. Unitárius Egyház, Kolozsvár, 317–333.
2001f *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár
2003 *Tört kövön és porladó kereszten. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben*. Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár
2004 *Ház a Főtér sarkán. A kolozsvári Rhédey-palota*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár
2005 *Kolozsvár vonzásában. Tanulmányok, megemlékezések*. Pallas–Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda
2005–2006 A történelmi műemlékek jegyzéke 2004. *Szabadság*. 2005. nov. 9., nov. 23., dec. 14.; 2006. jan. 25., febr. 4., febr. 15.
2006 Kolozsvári várak, városfalak, kaputornyok, bástyák. *Korunk* XVII. (10) 22–34.
2007 *Képes Kolozsvár. A belváros írásban és képben*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár
2010 *Tört kövön és porladó kereszten. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben*. Ötödik, átdolgozott kiadás. Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár
GAAL György – GRÁNITZ Miklós
2010 *Örök Házsongárd. Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában* I–II. Pharma Press, Budapest
GERECZE Péter
1906 A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. In: FORSTER Gyula (szerk.): *Magyarország műemlékei* II. (A Műemlékek Országos Bizottságának Kiadványai.) Budapest, 429–437.
GOLDENBERG, Samuil
1958 *Clujul în sec. XVI. Producţia şi schimbul de mărfuri*. (Biblioteca Istorica IV.) Editura Academiei R.S.R., Bucureşti
GRANDPIERRE Edit
1936 A kolozsvári Szent Mihály-templom története és építészete 1349-től napjainkig. *Erdélyi Múzeum* XLI. (1–3) 19–60.
GUY MARICA, Viorica
1998 Reneszánsz szentenciák és maximák Kolozsváron. *Korunk. Reneszánsz – új reneszánsz* IX. (5) 26–31.
GYENGE Ágnes
2001 Bocskai-megemlékezés. *Szabadság*. okt. 29. XIII. évf. 252. sz. 1. és 2.
HÁMORI Péter
2005 Trianon után. A megfélemlített Kolozsvár. *Rubicon. Kincses Kolozsvár* (2–3) 92–96.
HEGYESY Vilmos (szerk.):
1892 *Emlékkönyv az erdélyi magyar színészet száz éves jubileuma alkalmából*. A jubileum rendező bizottsága, Kolozsvárt
HEREPEI János
1943 Képek a múltszázadeleji Kolozsvárról. *Pásztortűz* XXIX. (3) 126–128.
1988 *A házsongárdi temető régi sírkövei. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez*. Sajtó alá rendezte BALASSA Iván, HERNER János és KESERŰ Bálint. Az utószót BALASSA Iván írta. Akadémiai Kiadó, Budapest
2002 *A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből*. Művelődés, Kolozsvár

2004a *A kolozsvári Farkas utcai református templom és kollégium történetéből*. Művelődés, Kolozsvár
2004b *Kolozsvár történeti helyrajza*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az utószót írta SAS Péter. Művelődés, Kolozsvár
IMRE Sándor
1924 *Dr. Janovics Jenő és a színház*. Az Erdélyi és Bánáti Színészegyesület, Kolozsvár
JAKAB Elek
1870a *Kolozsvár története. Első kötet, oklevéltárral. Ős-, ó- és középkor. (513 Kr. e.–1540 Kr. u.)* Kiadja szab. kir. Kolozsvár város közönsége, Buda
1870b *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez*. Összegyűjtötte és szerkesztette JAKAB Elek. Buda
1870c *Kolozsvár története világositó rajzai*. Az iró eredetijeiről kőre metszettek a m. kir. állam nyomdában. Kiadja szabad kir. Kolozsvár város közönsége, Buda
1888a *Kolozsvár története. Második kötet, oklevéltárral. Újabb kor. Nemzeti fejedelmi korszak. (1540–1690.)*. Kiadja szabad kir. Kolozsvár város közönsége, Budapest
1888b *Kolozsvár története*. Harmadik kötet, oklevéltárral. Habsburg-Lotháringiai korszak. (1690–1848.) Kiadja szabad kir. Kolozsvár város közönsége, Budapest
1888c *Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez*. Összegyűjtötte és szerkesztette JAKAB Elek. Budapest
1888d *Kolozsvár története világositó rajzai*. Kőre metszette Haske Ferencz. Kiadja szab. kir. Kolozsvár város közönsége, Budapest
J. J. [JAKAB Judit]
2009 Emléktábla avatás Horváth István századik születésnapján. *Szabadság.* máj. 22.
JANKOVICH Miklós
1818 Botskai István Erdélyi Fejedelemnek szerentsés Pentek napjait hirlelő Kolosvári Kő-írásról. *Tudományos Gyűjtemény* I. 68–73.
JANOVICS Jenő
2001 *A Hunyadi téri színház*. A szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta: KÖTŐ József. Korunk Baráti Társaság–Komp-Press Kiadó, Kolozsvár
JUHÁSZ István
1942 Kolozsvár román uralom alatt. In: MAKKAI László – VÁSÁRHELYI Z. Emil (szerk.): *Kolozsvár. Egy magyar város ezer esztendeje*. Kolozsvár város kiadása. Kolozsvár, 79–89.
KELEMEN Lajos
1942 Kolozsvár története. In: *Művészeti Hetek. Kolozsvár 1942 május–június*. Athenaeum, Budapest, 9–22.
1977 *Művészettörténeti tanulmányok* I. A bevezető tanulmányt írta SZABÓ T. Attila. Sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
1982 *Művészettörténeti tanulmányok* II. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
1982a Kolozsvár építészeti és művészeti emlékei a XIX. század közepéig. In: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok* II. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 105–164.
1982b Lebontott régi házak. In: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok* II. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 58–59.
1982c A volt piarista templom. In: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok* II. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 67–71.

1982d Az óvári emlékoszlop. In: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok* II. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 94–98.
1982e Elpusztult faragott kőemlékek. In: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok* II. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 60–61.
1982f A volt minorita templom és síremlékei. In: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok* II. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 72–76.
1982g A Toldalagi–Korda-palota. In: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok* II. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 80–81.
1982h Változások Kolozsvár műemlékeiben. In: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok* II. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet sajtó alá rendezte B. NAGY Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 101–104.
1987 A főtéri római katolikus plébániaház. In: *Kincses Kolozsvár*. II. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte, az utószót írta BÁLINT István János. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 265–267.
1989 *Kolozsvár*. (Transylvania Képeskönyvek.) A kötetet KELEMEN Lajos írásaiból összeállította, szerkesztette és kiegészítésekkel ellátta BÁLINT István János. Polygon Könyvkiadó, Budapest
2006 *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, a bevezető tanulmányokat és a jegyzeteket írta SAS Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár
KELEMEN Lajos – FODOR János, K.
1902 *Kolozsvári kalauz*. (Erdélyi kalauz, IV.) Erdélyi Kárpát-Egyesület, Kolozsvár
KELEMEN Tamás
2006 Multikulturalitásból elégtelen. *Krónika*. jún. 15.
KEREKES György (összeáll.)
1998 *Kolozsvári útitárs. Kis kalauz a város megtekintéséhez*. Összeállította KEREKES Györfy. LÁSZLÓFFY Aladár bevezetőjével. Komp-Press, Kolozsvár
KERNY Terézia
2002 A kolozsvári múzeum középkori kőtára. Kutatástörténeti áttekintés. *Erdélyi Múzeum* LXIV. (3–4) 70–83.
KISS András
1994a A kolozsvári Torony és lakói. In: Uő: *Források és értelmezések*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 70–83, 332–340.
1994b Kalandosok – Kalandos temető Kolozsvárt. In: Uő: *Források és értelmezések*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 83–103, 340–347.
1994c A kolozsvári ötvös háza In: Uő: *Források és értelmezések*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 123–128, 358–359.
1994d A „Biasini”. In: Uő: *Források és értelmezések*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 128–139, 359–365.
1995 A kolozsvári városi levéltár első levéltári segédlete (Diósy Gergely nótárius 1592-beli magyar nyelvű mutatója). *Levéltári Közlemények*. LXVI. (1–2) 197–219.
KISS Olivér
1998 Emléktáblát avattak a Jókai utcában. *Szabadság*. ápr. 25. X. évf. 92. sz [Az első román iskola emléktáblája is.]

2002 Amerikai szobor amerikai hozzáhozzjárulás nélkül. Woodrow Wilson szobra Vadim javaslatára készült. *Szabadság*. júl. 2. XIV. évf. 148. sz. 1. és 7.
2004 Városházi rendezvények március 15-én. *Szabadság.* márc. 13. XVI. évf. 60. sz. 7. [A nagyteremben levő emléktábláról is]
KOLOZSVÁRI József
2001 A Református Kollégium kétszáz éves épülete. *Szabadság*. jún. 22. XIII. évf. 142. sz. 3., jún. 23. XIII. évf. 143. sz. 3.
KOLUMBÁN József – KÁSA Zoltán
2004 Hagyományőrzés és emlékkonferencia. *Szabadság*. nov. 10. XVI. évf. 264. sz. 10. [Vályi Gyula emléktáblája is.]
KOVÁCS Andor
1947 Kicsiny proletárházon emléktábla, a Hősök temetőjében emlékoszlop. ...És minden sarkában az országnak épülő népi demokráciánk hirdeti: Józsa Béla áldozata nem volt hiábavaló. *Igazság*. nov. 26. V. évf. 270. sz.
KOVÁCS András
1990 Őrizz meg bennünket békében, Úristen! *Helikon* 1. (1) 1 és 7.
2003 *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541–1720*. Teleki László Alapítvány–Polis Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár, 2003.
2006 A humanista plébános, az asztrológus főbíró és a fejedelmi diplomata háza. [Kolozsvár.] *Korunk* XVII. (10) 11–21.
2007 A kolozsvári Wolphard–Kakas-ház. In: Uő: *Épületek emlékezete. Nevezetes épületek Erdélyben*. (Múltidéző zsebkönyvtár.) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 201–216.
2008 Szülőház az erdélyi régiségben. A kolozsvári Bocskai István-emléktábla (1606). In: KOVÁCS KISS Gyöngy (szerk.): *A reneszánsz Kolozsvár*. Összeállította KOVÁCS András. Kolozsvár Társaság, Kolozsvár, 146–161.
KOVÁCS Dezső – SZABÓ Samu (szerk.)
1902 *Hunyadi Mátyás király, az igazságos. Emlékkönyv. A nagy király szobrának leleplezése alkalmából, 1902. okt. 12-én, az ünneplő nemzetnek emlékül ajánlja Kolozsvár városa*. Kolozsvárt
KOVÁCS Klára, P.
2006 Un grup de inscripţii renascentiste din Transilvania secolului al XVI-lea. In: *Anuarul Şcolii Doctorale „Istorie. Civilizaţie. Cultură"*. 2. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 140–150.
2008 Egy összefüggő reneszánsz feliratcsoport a 16. századi Erdélyben. In: KOVÁCS KISS Gyöngy (szerk.): *A reneszánsz Kolozsvár*. Összeállította KOVÁCS András. Kolozsvár Társaság, Kolozsvár, 68–83.
KOZMA Ferenc
1902 Erdélyi Indali Péter emléke. *Ellenzék*. jún. 16. XXIII. évf. 134. sz. 1. [Az 1902. jún. 15-én tartott ünnepi beszéd.]
KÖLLŐ Róbert
1994 Százéves a kolozsvári Mátyás-szobor. *Szabadság*. szept. 27.
KŐVÁRY László
1852 *Erdély régiségei*. Pest
1853 Kolozsvár. In: KUBINYI Ferenc – VAHOT Imre (szerk.): *Magyarország és Erdély képekben*. I. Pest, 76–82.
1861 *Erdély története 1848–49-ben*. Pest
1866 *Erdély építészeti emlékei.* Kolozsvár

1886 *A kolozsvári Sétatér keletkezése és fejlése 1812–1886. A Sétatér-Egylet jelentése 20 év utáni feloszlása alkalmából*. Kolozsvárt
1892 *Erdély régiségei és történelmi emlékei*. Kolozsvár
1897 *A millenium lefolyásának története s a millenáris emlékalkotások*. Athenaeum R.-Társulat, Budapest
1898 Visszaemlékezések a forradalom derüsebb napjaira. *1848–49. Történelmi Lapok* VII. (1) 1–3, (2) 9–11, (3) 17–19, (4) 25–29, (5) 33–35, (6–7) 45–46, (8) 61–62, (9–10) 69–71, (11–12) 88–89, (13–14) 101–104, (15) 117–119, (16–17) 125–127.
KUSZKÓ István (összeáll.)
1896 *Emlékkönyv a kolozsvári Országos Történelmi Ereklye Muzeum millenniumi ünnepi közgyüléséről s a vértanuk emlékének felszentelési ünnepélyéről*. Kolozsvár
LÁSZLÓFFY Aladár
1989 *Házsongárd*. Helikon Kiadó, Budapest
LAZĂR, Victor
1923 *Clujul.* (Biblioteca „Oraşele Noastre".) Cvltvra Naţională, Bucureşti
LECHINŢAN, Vasile
2007 Calendarul lunii iunie în Cluj-Napoca. *Oraşul* II. (8) 12.
LETAVAY Sándor
1818 Jegyzetek Bocskay István E. F. szerencsés Péntek' napja eránt; 's néhány Erdélyi Fölírások. *Tudományos Gyűjtemény* V. 132–141.
LIBER Endre
[1934] *Budapest szobrai és emléktáblái*. (Statisztikai Közlemények.) Az adatok összegyüjtésében segédkezett CSERHALMI Jenő szobrászművész, a fővárosi emlékművek felügyelője és dr. PACHER Béla h. tanácsjegyző. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest
LŐWY Dániel
1998 *A téglagyártól a tehervonatig*. *Kolozsvár zsidó lakosságának története.* Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár
2005 *A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története*. Koinónia Kiadó, Kolozsvár
LŐWY Dániel – DEMETER V. János
1990 Kolozsvár reneszánsz emlékei. I–VI. *Jelenlét*. (6) 5–7, (7) 6–7, (8) 6, (9) 14, (11) 6, (13) 6–7.
LŐWY Dániel – DEMETER V. János – ASZTALOS Lajos
1996 *Kőbe írt Kolozsvár. Emléktáblák, feliratok, címerek*. Nis Kiadó, Kolozsvár
LUKÁCS József
2005 *Povestea „oraşului comoară". Scurtă istorie a Clujului şi a monumentelor sale.* Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca
MAKKAI László – VÁSÁRHELYI Z. Emil (szerk.)
1942 *Kolozsvár. Egy magyar város ezer esztendeje*. Kolozsvár város kiadása, Kolozsvár
MAKKAY József
2000 110 éve született Reményik Sándor. Akik a lángot tovább adják. *Szabadság*. aug. 28. XII. évf. 200. sz. 1. és 5.
MÁRKI Sándor (szerk.)
1902 *Mátyás király Emlékkönyv. Kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára*. Szülővárosa Kolozsvár szabad királyi város megbízásából szerkesztette dr. MÁRKI Sándor. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvény-Társulat, Budapest

MÁRKOS Albert [szerk.]
1944 *Kolozsvár leírása 1734-ből*. (Erdélyi Ritkaságok, 18.) Szerkesztette PÁTER Pál, idősb PATAKI István, GYERGYAI Pál tanácsos és FÜZÉRI György, a város fölesküdt jegyzője. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta MÁRKOS Albert. Minerva Rt. kiadása, Kolozsvár
MAROSI Ernő
2003 A kolozsvári bronzöntő testvérektől Kolozsvári Mártonig és Györgyig. In: KOVÁCS KISS Gyöngy (szerk.): *Erdélyről Európában mítosztalanul*. Korunk Baráti Társaság–Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 81–89.
MIHÁLY Melinda
2003 A kolozsvári Filstich–Kemény-ház. In: PÁL-ANTAL Sándor – SIPOS Gábor – W. KOVÁCS András – WOLF Rudolf (szerk.): *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 349–365.
2004 Telkek és tulajdonosok a kolozsvári Belmagyar utcában a XVI–XVII. században. In: KOVÁCS Zsolt (szerk.): *Erdély XVI–XVII. századi építészetének forrásaiból*. (Sapientia Könyvek, 31.) Scientia Kiadó, Kolozsvár, 211–276.
2005 *Kolozsvár erődítményei* (Erdélyi műemlékek, 39.) Transylvania Trust Alapítvány–Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár
2008a Reneszánsz polgárházak Kolozsvár Fő terének északi során. Néhány kísérlet a megrendelők azonosítására. *Korunk. Mátyás 550 – Reneszánsz* XIX. (7) 60–68.
2008b Kolozsvár erődítményei. In: KOVÁCS KISS Gyöngy (szerk.): *A reneszánsz Kolozsvár*. Összeállította KOVÁCS András. Kolozsvár Társaság, Kolozsvár, 6–23.
2009 Az Erdélyi Múzeum-Egyesület középkori és kora újkori kőtára. In: SIPOS Gábor (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 137–169.
MIKÓ Ádám
1860 *Kolozsvár története*. Irta MIKÓ Ádám. 1860. Kézirat a Központi Egyetemi Könyvtárban. Jelzete: Ms. 557.
MIKÓ Imre
1978 *A csendes Petőfi utca*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca
MOLNÁR B. Lehel (közzéteszi)
2000 A kolozsvári unitárius kollégium szabadságharcos diákjai. In: GAAL György (szerk.): *A szent szabadság oltalmában. Erdélyi unitáriusok az 1848–1849-i magyar forradalomban és szabadságharcban*. Unitárius Egyház, Kolozsvár, 372–376.
MURÁDIN Jenő
1965 A reneszánsz építészet kolozsvári emlékei. *Korunk* XXIV. (10) 1436–1442.
1969 „Itt lakott Fadrusz János.” *Igazság*. szept. 25. XXX. évf. 227. sz.
2002 *Fadrusz – Két szobor száz éve*. Gloria Kiadó–Polis Könyvkiadó, Kolozsvár
2006 Szobor a kertben. [Gróf Mikó Imre szobra a kolozsvári Mikó-kertben.] *Korunk* XVII. (10) 46–54.
2008 *A megsebzett szobor. Elpusztult vagy megsérült erdélyi magyar emlékművek repertóriuma*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár
NAGY-HINTÓS Diana
2006 Újabb Bocskai-szobor Kolozsvárott. *Szabadság*. okt. 11. XVIII. évf. 237. sz. 1. és 2.
2007 Közel fél évezredes áldozatos iskolaépítő munka. *Szabadság*. okt. 15. XIX. évf. 241. sz. 8. [Emléktábla-avatás is.]

NAGY Péter (szerk.)
1913 *Emlékkönyv a Siketnémák Államilag segélyezett Kolozsvári Országos Intézete 25 éves fennállásának ünnepére*. Kolozsvár
NAGYAJTAI KOVÁCS István
1840 Vándorlások Kolozsvár' várfalai körűl. 1840-ben majusban. *Nemzeti Társalkodó* II (félév) (6) 41–46, (7) 49–55, (8) 57–62, (9) 65–72, (10) 73–76.
1843 Kolozsvári régiségek. *Tudománytár* XIV. (8) 67–76. [Egy legrégebbinek tartott 1482-es, várfalból származó magyar nyelvű sírkőről is.]
NEAMȚ, Monica
2007 Iuliu Hațieganu s-a întors la Medicală I. *Ziua de Cluj*. okt. 12. 885. sz.
OROSZ Ferenc (összeáll.)
1933 *Cluj–Kolozsvári kalauz és címtár*. Erdélyi Kárpát Egyesület, Kolozsvár
ÓVÁRI-ÓSS József
1943 A Székely Hadosztály fellegvári emléktáblája a magyar önfeláldozás örök dicsőségét hirdeti. *Ellenzék*. aug. 21. LXIV. évf. 188. sz. 5.
Ö. I. B. [ÖRDÖG I. Béla]
1997 Kós Károly mellszobrával gazdagodott az EME székháza. *Szabadság*. febr. 17. IX. évf. 38. sz. 2.
PÁNCZÉL Ferencz
1879 [1883!] *Kolozsvár részletes leirása és Erdély földrajza*. Az újabb nevelési elvek szerint, elemi és népiskolák használatára készité PÁNCZÉL Ferencz. Negyedik, újból átnézett kiadás. Kiadja Stein János, Kolozsvárt
PASCU, Ştefan (red.)
1974 *Istoria Clujului*. Consiliul Popular al Municipiului Cluj, Cluj
PASCU, Ştefan – MARICA, Viorica
1969 *Clujul medieval*. Editura Meridiane, Bucureşti
PASCU, Ştefan – PATAKI József – POPA, Vasile (összeáll.)
1957 *Kolozsvár. Város-ismertető*. Fordította DEBRECZENI József. Kolozsvár
PERL Alfréd (szerk.)
1902 *Mátyás király emléklap. A kolozsvári Mátyás szobor leleplezése alkalmából*. Ujhelyi Mór. Kolozsvár
PETRANU, Coriolan
1929 Art Activities in Transylvania during the Past Ten Years. *Parnassus* I. (6) 7–9, 15.
P. J. A. [PÓKA János András]
2006 Faragó Pál-emléktábla. *Szabadság*. ápr. 7. XVIII. évf. 82. sz. 8.
PÓSTA Béla
1907 Kőemlékek felállítása az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában. *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* I. 138–147.
POSTA Béla (összeáll.)
1903 *Útmutató az Erdélyi Országos Múzeum Érem- és Régiségtárában*. Erdélyi Országos Múzeum Érem- és Régiségtára, Kolozsvár
PROKOPP Mária
2001 Márton és György Sárkányölő Szent György-szobra: 1373. *Korunk. Művészet – történet* XII. (7) 15–20.
RADOS Jenő
1942 *Kolozsvári műemlékek. A Magyar Királyi Állami Felső Építőipariskola 1941–42. évi szünidei felvételei* XII. Budapest

REZI Elek
1979 A kerekkő. *Keresztény Magvető* 85. (2–3) 167–170.
RIGLER Gusztáv – FILEP Gyula (szerk.)
1903 *Vezető Kolozsvár városában. A magyar orvosok és természetvizsgálók XXXII. vándorgyűlésének tagjai számára*. Kolozsvár
SALAMON Márton László
2000 Zsidó ellenállás a holokauszt idején. Emléktábla Peretz Goldstein ejtőernyősnek *Szabadság*. nov. 1. XII. évf. 256. sz. 1. és 6.
SÁNDOR Imre
1913a Kolozsvár czímeres emlékei [1377–1689]. *Genealógiai Füzetek* XI. (1) 1–16, (2) 25–37, (3) 57–73, (4) 101–108, (5–6) 134–141.
1913b A kolozsvári Farkas-utczai ref. templom régi sírkövei. In: PÓSTA Béla (szerk.): *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* IV. (1) 199–218.
1914 Kolozsvár czímeres emlékei [1692–1708]. *Genealógiai Füzetek* XII. (1) 1–4, (2) 17–22, (3) 41–45.
1924 A Szt. Mihály egyház művészi emlékei. In: GYÖRGY Lajos (szerk.): *A kolozsvári Szent Mihály egyház. Emlékfüzet az 1924. okt. 2–12 harangszentelési ünnepségek alkalmával*. A kolozsvári róm. kath. egyházköség megbízásából szerkesztette GYÖRGY Lajos. Kolozsvári róm. kath. Egyházközség, Cluj–Kolozsvár, 37–48.
SAS Péter
1998 *A kolozsvári Szent Mihály templom*. Az előszót írta CZIRJÁK Árpád érseki helynök-plébános. Gloria Kiadó, Kolozsvár
1999a *A kolozsvári ferences templom*. Az előszót írta P. BENEDEK András Domokos. Erdélyi Ferences Rendtartomány. Kolozsvár
1999b *A kolozsvári piarista templom*. Gloria Kiadó, Kolozsvár
2003 *Mesélő képeslapok. Kolozsvár 1867–1919*. Noran Könyvkiadó, Budapest
2005 A kolozsvári egykori minorita, majd görög katolikus templom sírfeliratai. *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények.* 155–168.
2007 A kolozsvári piarista (egykori jezsuita) templom sírfeliratai. *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények*. 149–177.
2009 *A kolozsvári Szent Mihály-templom és egyházi gyűjteménye*. Az előszót írta Ft. KOVÁCS Sándor kanonok, főesperes-plébános. Gloria Kiadó, Kolozsvár
2010a *A kolozsmonostori Fájdalmas Szűzanya plébániatemplom és egyházközség története*. Az előszót az egyházközség nevében ANGI István esztéta írta. Verbum Kiadó, Kolozsvár
2010b *A kolozsmonostori bencés apátsági, majd Nagyboldogasszony-templom*. Az előszót írta Dr. VÁRSZEGI Asztrik OSB püspök, pannonhalmi főapát. Verbum Kiadó, Kolozsvár
2010c *Funebra memoria. A kolozsvári piarista templom emléktáblái, halotti címerei és kriptájának sírfeliratai*. Verbum Kiadó, Kolozsvár
2010d *Egy reneszánsz lelkületű főpap. Dr. Hirschler József főesperes-plébános*. Az előszót írta Ft. KOVÁCS Sándor főesperes-plébános. Verbum Kiadó, Kolozsvár
SEBESTYÉN, Gheorghe – SEBESTYÉN, Victor
1963 *Arhitectura renaşterii în Transilvania*. Editura Academiei R.P.R., Bucureşti
SOÓ Rezső, B. (összeáll.)
1942 A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Rendszeres Növénytani és Növényföldrajzi Intézete, Botanikus kertje és Múzeuma, valamint az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytára 1941-ben. *Scripta Botanica Musei Transsilvanici* I. (5–7) 65–76.

SZ. Cs. [SZABÓ Csaba]
2003 In memoriam Pechi Kata. *Szabadság*. máj. 20. XV. évf. 110. sz. 4.
SZABÓ Csaba – ROHONYI D. Iván
2003 16. századi sírfelirat a házfalon. IT Fek3ik PECHI, 1585. *Szabadság*. máj. 15. XV. évf. 106. sz. 1.
SZABÓ Dénes
1903a Az egyetem központi épülete. Az építkezés története és az épület beosztása. In: *Emlékkönyv a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem és különösen ennek orvosi és természettudományi intézetei*. Kiadta a Vallás- és Közoktatásügyi Magyar Királyi Ministerium költségén a Kolozsvári Egyetem Orvosi Kara, [Kolozsvár,] 25–52.
1903b Az egyetemi klinikák és a Karolina országos kórház. Az igazgatósági és gazdasági épületek. In: *Emlékkönyv a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem és különösen ennek orvosi és természettudományi intézetei*. Kiadta a Vallás- és Közoktatásügyi Magyar Királyi Ministerium költségén a Kolozsvári Egyetem Orvosi Kara, [Kolozsvár,] 256–290.
SZABÓ T. Attila
1946 *Kolozsvár települése a XIX. század végéig*. Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem–Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár
SZABÓ Zsolt
2009 Bem József nyomában Erdélyben. *Művelődés* LXII. (7–8) 54–57.
SZÁDECZKY Lajos
1901 Mátyás király születési háza. *Erdélyi Múzeum* XVIII. (7) 373–378.
1902 Mátyás király és Kolozsvár. *Erdélyi Múzeum* XIX. (8) 412–417.
SZAKÁCS János (összeáll.)
2006 A vezérek fellegvári szobrainak nyomában. *Szabadság*. okt. 7. XVIII. évf. 234. sz. 8.
2007 A Főtéri emlékoszlop a régi sajtóban. *Szabadság*. febr. 14. XIX. évf. 37. sz. 10.
SZÉKELY Sándor
1840 *Unitária vallás' történetei Erdélyben*. Kolozsvár
SZILÁGYI Sándor
1848a–1849a Kolozsvár évrajza (kronikája). *Kolozsvári Naptár* IV. 21–38, V. 17–25.
1848b Arany fonal. *Kolozsvári Naptár*. IV. 42–45.
1849b A külvárosban, épülőfélben lévő evang. ref. templom története. *Kolozsvári Naptár* V. 25–28.
SZT
1982 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. III. Elt–Felzs*. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette SZABÓ T. Attila. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
1997 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. IX. Megy–Op*. Anyagát gyűjtötte SZABÓ T. Attila. Szerkesztette VÁMSZER Márta. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Akadémiai Kiadó, Kolozsvár–Budapest
2002 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. XI. R–Száj*. Anyagát gyűjtötte SZABÓ T. Attila. Szerkesztette VÁMSZER Márta. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Akadémiai Kiadó, Kolozsvár–Budapest
TATÁR Zoltán
2001 Nagyapáink még látták... A Kárpátok őre. *Szabadság*. máj. 12. XIII. évf. 107. sz. 3., máj. 14. XIII. évf. 104. sz. 3.
TAVASZY Sándor
1943 A két Apafi fejedelem. *Erdélyi Múzeum* XLVIII. (1) 53–66.

TIBORI SZABÓ Zoltán
2006 Faragó Pál, a művészi sakk napszámosa és nemzetközi mestere. *Szabadság*. ápr. 27. XVIII. évf. 95. sz. 6.
TODIȚA, Damian
2004 Monumente şi plăci memoriale. In: Uő: *Mihai Viteazul şi Clujul.* Napoca Star, Cluj-Napoca, 135–150.
TORMA Károly
1863–1865 Római feliratok Erdélyből. *Archaeologiai Közlemények* III. (4) 141–150, V. (1) 12–28, VI. (2) 147–150.
ȚOCA, Mircea
1983 *Clujul baroc*. Editura Dacia, Cluj-Napoca
TUCĂ, Florian
1965 *În amintirea eroilor. Monumente şi locuri istorice care evocă eroismul ostaşilor români în luptele pentru eliberarea României de sub jugul fascist*. Editura Militară, Bucureşti
1974 *Inscripții în piatră: itinerar eroic românesc (23 august–25 octombrie 1944)*. Editura Militară, [Bucureşti]
TUCĂ, Florian – COCIU, Mircea
1983 *Monumente ale anilor de luptă şi de jertfă*. Editura Militară, Bucureşti
TUCĂ, Florian – UCRAIN, Constantin
1978 *Locuri şi monumente paşoptiste*. Editura Sport–Turism, Bucureşti
1988 *Locuri şi monumente paşoptiste*. Editura Sport-Turism, Bucureşti
VÁLYI László (összeáll.)
1941 *Kolozsvár kis uti kalauza*. [Kolozsvár]
VÁSÁRHELYI Z. Emil
1942 Művészetében élő Kolozsvár. In: MAKKAI László – VÁSÁRHELYI Z. Emil (szerk.): *Kolozsvár. Egy magyar város ezer esztendeje*. Kolozsvár város kiadása. Kolozsvár, 50–78.
VĂTĂŞIANU, Virgil
1959 *Istoria artei feudale în țările române* I. *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului.* Editura Academiei, Bucureşti
VEKOV Károly
2010 A Kossuth-kultusz és Kolozsvár. In: PÁL Judit – SIPOS Gábor (szerk.): *Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 325–334.
VERESS, Nicolae
1923 *Călăuza Clujului. Denumire vechi şi nouă ale străzilor din Cluj*. *Kolozsvári Kalauz. Kolozsvár utcáinak uj és régi elnevezése*. Cluj
VINCZE Zoltán
2003 *A kolozsvári Farkas utca. Művelődéstörténeti barangolás*. Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár
V., Gh.
1936 Sfințirea troiței ridicată în amintirea lui Baba Novac. Dare de seamă asupra serbării. *Gazeta Ilustrată* V. (5–6) 77–79.
V. M.
1942 A két Apafi temetése. *Erdélyi Múzeum* XLVII. (4) 586–588.
W
1941 Előkerült az Uniót hirdető emléktábla. *Ellenzék*. máj. 10. LXII. évf. 107. sz. 5.

(n. n.)
[1889] *Emlékkönyv. Gróf Mikó Imre emlékszobra leleplezése alkalmára. 1889. junius 10*. Az erdélyi Muzeum-Egylet, Kolozsvárt
1892 A Jubileumi emléktábla. *Erdélyi Híradó*. okt. 21. 240. sz.
1897 A Petőfi emléktábla leleplezése. *Kolozsvár*. márc. 16. 61. sz.
1898 Különfélék. *Erdélyi Múzeum* XV. (6) 347–350. [Az unio emléktáblájának avatásáról is.]
1898 Bem emléktábla leleplezése. *Ellenzék*. dec. 28. 295. sz.
1899 Szilágyi Sándor emlékezete. *Erdélyi Múzeum* XVI. (2) 117–118.
1903 *Bolyai János születésének századik évfordulója alkalmából a Kolozsvári M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem által 1903 január 15-ikén rendezett emlékünnep*. (Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Francisco-Josephinae Kolozsváriensis anni MCMII–III.) Kolozsvár
1903 Az Erdélyi Irodalmi Társaság ünnepe. *Magyar Polgár*. XXVI. évf. 111. sz. 1903. máj. 18. 3–5. [Vörösmarty Mihály és Deák Ferenc emléktáblájának avatásáról.]
1915 Leleplezték a Kárpátok Őrét. *Ellenzék*. aug. 18. XXXVI. évf. 174. sz. 2.
1916 *Isten kardja – Hősök emléke. 80 vázlatrajz elesett hőseink emlékének művészi megörökítésére*. HERCZEG Ferenc előszavával. A Magyar Építőművészek Szövetségének kiadása, Budapest
1921 Purjesz Zsigmond szobrát eltávolították a klinika udvaráról. *Újság*. aug. 13. XXIII. évf. 172. sz. 3.
1921 Merénylet a Rákóczi-szobor ellen. *Új Kelet*. aug. 24. IV. évf. 186. sz. 5.
1936 Eltávolították Bem tábornok emléktábláját. *Keleti Újság*. nov. 26. XIX. évf. 275. sz. 2.
1939 Visszakerült a Petőfi-emléktábla Kolozsváron a volt Biasini Szálló épületére. *Magyar Kisebbség* XVIII. (20) 492–493.
1996 Az Erdélyi Hadsereg évfordulós ünnepsége. *Szabadság*. aug. 17. VIII. évf. 191. sz. 1.
1997 A régi Kolozsvár. *Szabadság*. aug. 5. IX. évf. 178. sz. 3. [Liszt Ferenc emléktáblájáról is.]
1997 Filep Margit-emléktábla. *Szabadság*. febr. 15. IX. évf. 37. sz. 1.
2000 Folytatódik az Eminescu-hét rendezvénysorozata. *Szabadság*. jan. 15. XII. évf. 11. sz. 2. [Mihai Eminescu mellszobrának leleplezéséről is.]
2006a Szabó Dezső emléktáblát avattak. *Szabadság*. máj. 6. XVIII. évf. 102. sz. 7.
2006b Újabb Blaga-szobor. *Szabadság*. jún. 20. XVIII. évf. 140. sz. 5.
2007 Új utak – törésvonalak. Költők centenáriumán. *Szabadság*. máj. 16. XIX. évf. 111. sz. 2. [Dsida Jenő emléktáblájának avatásáról is.]

X. ADATTÁR

1442–1799

1.
Létrehozás/állítás időpontja: 1442
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom bejárata, Szent Mihály szobra alatt, Zsigmond király német-római császári címere felső részén
Megjegyzés: talán téves a dátum: ekkor Zsigmond király már öt éve halott volt
Szöveg:
anno domi[ni]
MoCCCXLII·Sigismvndi·clem[entissimo]
s[?]aris·est·locat
Fordítás: Az Úr 1442. esztendejében a legkegyelmesebb Zsigmond [király]. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 138, Mikó Á. 1860: 11, Jakab E. 1870a: 361, 420, Sándor I. 1913a: 5, Sándor I. 1924: 38–39, Grandpierre E. 1936: 20, Biró J. 1940: 8–9, 7. kép, Rados J. 1942: 2, 10. tábla, Márkos A. szerk. 1944: 28, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 16, Sas P. 1998: 23, Sas P. 2009: 28.

2.
Létrehozás/állítás időpontja: 1442. november
Hely: a Szent Mihály-templom déli kapujától balra, a második támpillér második vízvezetője alatt
Megjegyzés: karcolt szöveg, vörös kézírás, antikvákkal
Szöveg:
HOC TEMPLVM EXTRVCTVM EST ANNO D[omini] 1442
Fordítás: Ez a szentegyház felépült az Úr 1442. esztendejében.
Irodalma: Sas P. 1998: 22, Sas P. 2009: 27.

3.
Létrehozás/állítás időpontja: 1444 előtt
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom bejárata (az ószövetségi Mózes féldomborművű mellszobra volt itt, két kezében a Tíz Parancsolattal)
Megjegyzés: bibliai idézet, gótikus minuszkuláris
Szöveg:
Avdi·isr[ae]l·pr[a]ecepta·d[omi]ni·et ea·in·c[ord]e[…]t[-]
vo·q[ua]si·i[n] libro·sc[ri]be·et dabo·tibi·terra[m]
[af]fluente[m]·lac[te]·et mel[le]:Co[n]serva·ig[itu]r·fand[am]
e·mea[m]·et ero·i[n]imicvs·i[n]imicis·tvis·et d[…]
Fordítás: Halld Izráel az Úr parancsolatait és azokat a te szívedbe mintegy könyvbe írd be, és adok neked tejben és mézben bővelkedő földet: Tartsd meg az én igazságomat és ellensége leszek ellenségednek és… (A Vulgata alapján fordította Buzogány Dezső)

Irodalma: Mikó Á. 1860: 11, Eszterházy J. 1863: 62, Jakab E. 1870a: 421, Jakab E. 1888b: 189, Jakab E. 1888d: 19, Balogh J. 1935: 11, Grandpierre E. 1936: 29, Kelemen L. 1982a: 113, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 15–16, Sas P. 1998: 25–26, Asztalos L. 2004: 459, Sas P. 2009: 27.

4.
Létrehozás/állítás időpontja: 1444
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom bejárata, a Szent Mihály dombormű elhelyezése
Szöveg:
Anno·d[omi]ni·M°·CCC
XLIIII·posita·e[st]·h[æc]·ymago
hvic·alm[a]e·ec[c]le[s]i[a]e·s[an]c[t]i·mich[-]
aelis·archangeli
Fordítás: Az Úr 1444. esztendejében helyezték el ezt a képet e Szent Mihály főangyalnak szentelt anyaszentegyház számára. (Kovács András fordítása)[1]
Irodalma: Letavay S. 1818: 138, Jakab E. 1870a: 421, Jakab E. 1888d: 19, Orosz F. 1933: 30, Balogh J. 1935: 11, Grandpierre E. 1936: 29, Vásárhelyi Z. E. 1942: 60, Márkos A. szerk. 1944: 28, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 43, Kelemen L. 1982a: 113, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 16, Sas P. 1998: 24–25, Asztalos L. 2004: 459, Sas P. 2009: 26.

5.
Létrehozás/állítás időpontja: 1449
Hely: a Közép-kapu oldalán, a későbbi Deák Ferenc (Eroilor) u. végén
Megjegyzés: nincs meg; 1850-ben bontották le a Közép-kaput[2]
Szöveg:
arma·ladislai·regis·
hu[n]ga[r]i[a]e·et·c[roatiae]·anno·d[omi]n[i]·i[n]c[arna]c[ionis] M°CCCC°XLIX
Fordítás: [V.] Lászlónak, Magyarország és Horvátország királyának címere, az Úr megtestesülésének 1449. évében. (Mihály Melinda nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 135, Nagyajtai Kovács I. 1840: 61–62, 73, Nagyajtai Kovács I. 1843: 72, Jakab E. 1870a: 370–371, Jakab E. 1870c: IX. tábla, Sándor I. 1913a: 6, Sándor I. 1924: 41, Vásárhelyi Z. E. 1942: 57, Balogh J. 1944: III–IV. tábla, Márkos A. szerk. 1944: 21, Balogh J. 1985: 137, Mihály M. 2005: 4–5.

6.
Létrehozás/állítás időpontja: 1449
Hely: a Közép-kapu oldalán, a későbbi Deák Ferenc (Eroilor) u. végén
Megjegyzés: disztichon; 1850-ben bontották le a Közép-kaput;[3] nincs meg
Szöveg:
(városcímer)
HOSTIS AB INSIDIIS DOMINUS NISI PROTEGAT URBEM
EXCUBIAE HUMANAE PRESIDIUMQUE NIHIL. [1449.]

[1] Az 1734-es leírás fordítása: „Ezernégyszáznegyvennégyben állították e szobrot Szent Mihály árkangyal emez áldást osztó egyháza számára” (vö: Márkos A. szerk. 1944: 28).
[2] Szabó T. Attila szerint 1841-ben bontották le (Szabó T. A. 1946: 71–72).
[3] Szabó T. Attila szerint 1841-ben bontották le (Szabó T. A. 1946: 71–72).

Fordítás: Ha az Úr nem védi a várost az ellenség cselétől, az emberi őrök és seregek semmi esetre. 1449. (A Zsolt. 127 változata) (Pákey Lajos fordítása).
Más fordítás: Ha az Úr nem védi meg a várost az ellenségtől, hiábavaló az emberi őrszemek és seregek igyekezete. (A Zsolt. 127 változata)
Irodalma: Nagyajtai Kovács I. 1840: 62, Mikó Á. 1860: 10, Jakab E. 1870c: V. tábla, Herepei J. 1943: 127, 128, Balogh J. 1944: IV. tábla, Gaal Gy. 2006, Gaal Gy. 2007: 161–162.

7.
Létrehozás/állítás időpontja: 1450
Hely: Főtér (Unirii) 16. sz., a római-katolikus plébánia lépcsőfordulója
Megjegyzés: első emléktábla; utólagos elhelyezése 1995 szeptemberében
Szöveg:
H[a]ec strvctvra fabricat est ad honorem s[an]cti michaelis
archangeli per ven[erabi][le[m]]: do[mi]nv[m] gregor[ii] sleivnig decre-
tor[um] et artiv[m] bacc[alarevm]et pl[e]ba[nu]m hvi[us] civitatis de bonis[s]vvis
pa[r]i[te]r d[ominorum] providor[um] thom[a]e rvffiet lawr[e]nt[h] slevnig iv-
dictvms[im]il[ite]r hvi[us] civitat[is] avor[um]et progenitor[um] ip[s]i[us] et alior[um]
bonor[um] ho[mi]nv[m] qvor[um] merles ercondita set in c[o]elis·M·L·[D]
Fordítás: Ezt az épületet építtette Szent Mihály főangyal tiszteletére tisztelendő Slevnig Gergely, a törvénytudomány és a szabad művészetek koszorúsa, ez időben a város [Kolozsvár] pébánosa, különösen előrelátó Veres Tamás és Slevnig Lőrinc városi bíró urak, az ő nagyatyja és szülői és más jó emberek javaiból, akiknek jutalma el van téve az egekben ML'(D) (=1050, azaz 1450[4]). (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 138–139, Jakab E. 1870a: 441–442, Jakab E. 1888b: 190, Jakab E. 1888d: 19, Sándor I. 1913a: 7–8, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 21, P. Borteş 1923: 36, Sándor I. 1924: 43, Vásárhelyi Z. E. 1942: 62, Márkos A. szerk. 1944: 29 és 63, Debreczeni L. 1957: 228, Kelemen L. 1982a: 124, Kelemen L. 1989: 24, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 26–27, Asztalos L. 2004: 389, Gaal Gy. 2007: 38.

8.
Létrehozás/állítás időpontja: 1458
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom
Megjegyzés: nincs meg; az adatot illetően Jakab Elek Eszterházy Jánosra hivatkozik.
Szöveg:
Anno domi[ni] MCCCCLVIII. hoc opus fieri fecit providus vir Stephanus de Ilia pro sua et amicorum suorum salute.
Fordítás: Az Ur 1458-ik évében készittette e művet előrelátó Ilia István, maga és barátai üdvéért. (Jakab Elek fordítása)
Irodalom: Jakab E. 1870a: 422.

9.
Létrehozás/állítás időpontja: 1476
Hely: a Monostor-kapu keleti oldalán; a későbbi Unió (Memorandumului) u.végén

[4] Kelemen Lajos szerint legalább fél évszázaddal később épült a ház, a tábla legfeljebb egy részére vonatkozhat (Kelemen L. 1987: 266).

Megjegyzés: nincs meg; az 1840-es években bontották le a Monostor-kaput; a kapu másik oldalán volt Luxemburgi Zsigmond címere
Szöveg:
1476
Fordítás: [Építve] 1476-ban.
Irodalom: Letavay S. 1818: 137, Nagyajtai Kovács I. 1840: 42, 46, 49, 73, Nagyajtai Kovács I. 1843: 72, Jakab E. 1870a: 463, Jakab E. 1870c: X. tábla, Balogh J. 1944: III. tábla, Márkos A. szerk. 1944: 25, Balogh J. 1985: 137–138, Mihály M. 2005: 4.

10.
Létrehozás/állítás időpontja: 1477
Hely: Főtér (Unirii) 16. sz., a bejárattal szemközti falban, az ajtókeret felirata
Szöveg:
MEMENTO MEI DOMINE G[regorius] S[leunig] 1477
Fordítás: Emlékezzél meg rólam, Uram. Sleunig György, 1477.
Irodalma: Nagyajtai Kovács I. 1843: 73, Mikó Á. 1860: 9, Jakab E. 1870a: 442, Sándor I. 1913a: 7–8, Sándor I. 1924: 43, Balogh J. 1943: 54, 79, 256, 50. kép, Murádin J. 1965: 1437 és 1438, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: II.7, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 28.

11.
Létrehozás/állítás időpontja: 1477
Hely: a Híd-kapu tornyának homlokzatán,[5] a későbbi Wesselényi (Regele Ferdinand) u. végén
Megjegyzés: 1831-ben a keleti oldalra került; 1868-ban bontották le a Híd-kaput; 1907-ben a városi tanács a múzeumnak ajándékozta, most az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum kapualjában
Szöveg:
1477

[5] Nagyajtai Kovács István szerint az előkapu homlokzatán volt, amit 1840-re már elbontottak (Nagyajtai Kovács I. 1840: 45, 1843: 72). „Lapjáról a' szokatlan alakú jegyek – nagyok 's földhöz közel lévén – mindennek eléggé szemibe ötlöttek; de közönségesen nem ismertettek és megmagyarázhatatlanoknak tartattak; sőt mintha hieroglyphák volnának azoknak tartatnak általjában most is. Kik tudják vagy hallották, hogy hazánkat géta-dáokok, góthok, gepidák is lakták, azok e' nemzetek' valamellyike' betűjinek gondolják lenni; legtöbben vannak, kik dák betűknek vélik, 's éppen a Decebalus' idejéből valóknak." (Nagyajtai Kovács I. 1840: 45.) „Némelly régibb történetiróink, talán szóhagyomány után, azt beszélik: Decebalus éppen Hídkapu előtt ölte meg magát; innen többen úgy vélekednek, hogy e' helyen, hol most Kolozsvár fekszik, már ő elkezdett volt várost építetni a' Domitianustól kapott kézmivesek' és művészek' segítségével, 's ő vésette az említett előkapura is ama' jegyeket; vagy pedig honfiai tétették oda, az ő itt történt szerencsétlen halála' emlékezetére; azonban mit jelentsenek a' jegyek, mellyek gyanítólag dák betűk, ma már megfejteni nem lehet; mert a' dák nemzet' kihaltával (?), annak betűji is elenyésztek." (Nagyajtai Kovács I. 1840: 46.) A történetet Szilágyi Sándor is közölte (vö: Szilágyi S. 1848a: 21–22).
„E felirat jegyeit a monda Decebal dák király idejéből való dák betüknek tartja s Benkő [József], Huszti [András] s más késő századi irók műveikbe felvévén, a mondát kiegészitőleg azt irják, hogy abban a szerencsétlen királynak a hídkapu előtti téren történt önkivégzése emléke volna örökitve. Szerintük t. i. a mai Kolozsvár helyén a Domitianus császártól békedíj fejében kapott kézművesek és mesteremberek segélyével már Decebal kezdett volt várost épittetni, s ő az épités, vagy alattvalói az ő itteni halála emlékére vésették kőre ama jegyeket sat. Azonban e hagyomány hihetőségét elenyészteti azon történeti bizonyosság, hogy ama jegyek arab számok, melyek a XIII. században kezdve a XVII. végéig gyakran fordulnak elé az oklevelekben és feliratokban, s itt – a monda szerénti – egyik történelmi mozzanatot sem, hanem tisztán az 1477. évet mint az említett előerőd vagy inkább a külső hídkapu-bástya épitési évét jelölik." (Jakab E. 1870a: 112.)

Fordítás: [Építve] 1477-ben.
Irodalma: Letavay S. 1818: 134, Nagyajtai Kovács I. 1840: 45, Nagyajtai Kovács I. 1843: 72–73, Szilágyi S. 1848a: 21–22, Jakab E. 1870a: 112, 463, Jakab E. 1870c: X. tábla, Balogh J. 1944: 297, III. tábla, Márkos A. szerk. 1944: 19, Kelemen L. 1982a: 125, Balogh J. 1985: 133, Asztalos L. 2004: 202, Mihály M. 2005: 4, Mihály M. 2009: 142, 149.

12.
Létrehozás/állítás időpontja: 1481
Hely: Főtér (Unirii) 16. sz., felirat a plébánia napóráján
Megjegyzés: nincs meg[6]
Szöveg:
A. D. 1481
Fordítás: Az Úr 1481. esztendeje.
Irodalma: Sándor I. 1913a: 8, Sándor I. 1924: 43–44.

13.
Létrehozás/állítás időpontja: 1505
Hely: a Szent Mihály-templom, a déli kapujától jobbra, *Golgota* dombormű
Megjegyzés: datálás
Szöveg:
[I]NR[I]
[alatta:]
1505
Fordítás: (Iesus Nazarenus, Rex Iudaeorum:) Názáreti Jézus, a zsidók királya. 1505.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: II.7., Sas P. 1998: 20, Sas P. 2009: 26.

14.
Létrehozás/állítás időpontja: 1514
Hely: az egykori Híd utca 308. sz., a későbbi Wesselényi (Regele Ferdinand) u., ajtókeret
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2749
Szöveg:
TEMPORE · SECTE · CRVCIATE · DO:[mino] I · OHA[nni] : ZAPOL: ·VAIVODE · TRIVMPHANTI · FAVSTE
BERNARDVS PIKTOR
I·V· X·IIII
Fordítás: A keresztes hadak idejében, Zápolya János vajda úrnak, a szerencsés győzőnek, Bernárd festő 1514. (Jakab Elek fordítása)[7]
Irodalma: Jakab E. 1870a: 608–609; Jakab E. 1870c: VIII. tábla, Gerecze P. 1906: 436, Balogh J. 1935: 19; Balogh J. 1943: 62, 85, 257, 63. kép, S. Goldenberg 1958: 107, V.

[6] „A napórán lévő évszám Gergely plebános lemondásának évét jelzi. Ugyanis Mátyás király a plebánus és hivei között fenforgó viszályt, egyéniségét jellemző erélyes intézkedéssel akként oldotta meg, hogy Gergely plebánust hivataláról lemondatta. Valahányszor a napóra mutatójának árnyéka ez évszám mellett elhalad az örök mulandósággal egyidejűleg mindannyiszor Scleynig Gergely emlékét is feleleveníti” (Sándor I. 1913a: 8, Sándor I. 1924: 44).
[7] „...felirata Szapolyai Jánosnak az 1514-i parasztlázadáson aratott győzelmét ünnepli” (Balogh J. 1935: 19), „a hagyomány szerint.... Zápolyák háza volt, melyet a város hálából építtetett János vajdának” (Balogh J. 1943: 257).

Vătăşianu 1959: 619, Gh. Sebestyén–V. Sebestyén 1963: 87, Murádin J. 1965: 1438, H. Daicoviciu red. 1967: 48, Ş. Pascu–V. Marica 1969: 70, Kelemen L. 1982a: 140, Balogh J. 1985: 45, 159, 184, 87. kép, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: VI.6, Kovács A. 2003: 9, Mihály M. 2009: 151–152.

15.
Létrehozás/állítás időpontja: 1528
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom, sekrestyeajtó-keret
Szöveg:
PW
IC
(paizs)
1528
D[ominus] IOHANNES CLY[n]
Fordítás: [Állíttatta] Johannes Clyn 1528-ban.
Irodalma: Jakab E. 1870a: 417–418, Jakab E. 1888d: 18, Sándor I. 1913a: 32–33, Sándor I. 1924: 45–47, Orosz F. 1933: 30, Grandpierre E. 1936: 49, Biró J. 1940: 13, 12. kép, Vályi L. összeáll. 1941: 13, Rados J. 1942: 2, 17. tábla, Vásárhelyi Z. E. 1942: 116, Balogh J. 1943: 94–95, 258, 128. kép, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 37 (16. kép), A. E. Baconsky 1963: 27–28, Kelemen L. 1982a: 118–119, Balogh J. 1985: 114, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: II.7, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 18–19, Sas P. 1998: 80, Lukács J. 2005: 41, 72, Gaal Gy. 2007: 23, Sas P. 2009: 32, 95–96.

16.
Létrehozás/állítás időpontja: 1534
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom, sekrestyeajtó-szárny
Megjegyzés: nincs meg, az 1930-as években lecserélték
Szöveg:
JB
1534
Irodalma: Jakab E. 1888d: 18, Sándor I. 1913a: 32–33, Sándor I. 1924: 46–47, Grandpierre E. 1936: 49, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 19, Sas P. 1998: 29, Gaal Gy. 2007: 23, Sas P. 2009: 32, 95–96.

17.
Létrehozás/állítás időpontja: 1534
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., a Wolphard–Kakas-ház, homlokzati ablakkeret
Megjegyzés: az 1894-ben történt részleges lebontását követően került be a múzeumba; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára VI.1551, F 2774
Szöveg:
PATERE·ET·ABSTINE (címer) M · D · XXXIIII
Fordítás: Nyitottság és mértéktartás. 1534.
Irodalma: Jakab E. 1888d: V. tábla, Pósta B. 1903: 54. 29–30, Balogh J. 1935: 20, Balogh J. 1943: 100–101, 260, 149. kép, Vásárhelyi Z. E. 1942: 67, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 43, S. Goldenberg 1958: 104–107, Gh. Sebestyén–V. Sebestyén 1963: 11. tábla, H. Daicoviciu red. 1967: 48–49, Balogh J. 1985: 45, 174, 59. és 61. kép, Kovács A. 2003: 32, P. Kovács K. 2008: 76–77, Mihály M. 2009: 152.

18.
Létrehozás/állítás időpontja: 1534
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., a Wolphard–Kakas-ház, ablakkeret
Megjegyzés: az 1894-ben történt részleges lebontását követően került be a múzeumba; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2766
Szöveg:
DOMINVS · ERIGIT · ELISOS · (címer) · M · D · XXXIIII
Fordítás: Az Úr felemeli a lesújtottakat. 1534. (Zsolt 146,8)
Irodalma: Jakab E. 1888d: V. tábla, Pósta B. 1903: 54. 29–30, Balogh J. 1935: 20, Vásárhelyi Z. E. 1942: 67, Balogh J. 1943: 260, 151. kép, Balogh J. 1944: 299 (7. kép), Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 43, P. Kovács K. 2008: 77, Mihály M. 2009: 152.

19.
Létrehozás/állítás időpontja: 1534–1544
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., az udvari falon, az ablakkeret felirata
Megjegyzés: jelmondat
Szöveg:
VIGILA[n]D[o] AGENDO BENE CO[n]SVE[tu]DO
Fordítás: A mi szokásunk körültekintően munkálkodni. (Edelstein Frieda és Kovács András fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1985: 155, 174, 146. kép, Lőwy D.–Demeter V. J. IV, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 39.

20.
Létrehozás/állítás időpontja: 1536
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., Wolphard–Kakas-ház, ablakkeret
Megjegyzés: az 1894-ben történt részleges lebontását követően került be a múzeumba; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2767
Szöveg:
DOMINVS·REFVGIVM·MEVM·ET·VIRTVS·M·D·XXXVI
(címer)[8]
Fordítás: Isten a mi oltalmunk és erősségünk, 1536. (Zsolt 46,2 – a Károli-biblia alapján); V. Guy Marica-nál: Az Úr az én menedékem és támaszom (Zsolt 17, 3).
Irodalma: Jakab E. 1888d: V. tábla, Sándor I. 1913a: 58, Balogh J. 1935: 20, Rados J. 1942: 5, 22/1. tábla, Balogh J. 1943: 260, 150. és 153. kép, Balogh J. 1944: 299 (7. kép), E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 136, Balogh J. 1985: 174, Kelemen L. 1989: 26 (17. kép), 136; V. Guy Marica 1998: 28, P. Kovács K. 2008: 77, Mihály M. 2009: 152.

21.
Létrehozás/állítás időpontja: 1536
Hely: Főtér (Unirii) 19. sz., a Rácz-ház kapuja alatt baloldalt, ajtófelirat
Szöveg:
[baloldalt:]

[8] Kelemen L. 1989: 26 (17. kép) alapján az SW monogram is szerepel. Egyébként Kelemen Lajos rajza nagyban eltér a fotótól. Jakab Elektől vehette át, tévesen (vö: Jakab E. 1888d: V. tábla).

OBSEQVI […]
VERITAS·OD […]
[jobboldalt:]
[M]D·XXXVI
Fordítás: Az igazság gyűlöl követni valamit. 1536. (Edelstein Frieda fordítása nyomán) Értelem szerinti fordításban: Az igazság önmagáért van.
Irodalma: Rados J. 1942: 18/1. tábla, Balogh J. 1943: 261, 152. kép, Balogh J. 1985: 147, 62. kép, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: I.6, II.7, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 39, Gaal Gy. 2007: 69, P. Kovács K. 2008: 78–79.

22.
Létrehozás/állítás időpontja: 1539
Hely: Jókai (Napoca) u. 6. sz. az udvarról nyíló bejárat felett
Szöveg:
FORNIX·CELLARII·FACTA·ANNO·1539
Fordítás: A kamra (pince) boltozata 1539-ben készült. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1943: 261, 154. kép, Balogh J. 1944: XXVI. tábla, Balogh J. 1985: 165, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 14, P. Kovács K. 2008: 79.

23.
Létrehozás/állítás időpontja: 1541
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., a Wolphard–Kakas-ház, ajtókeret
Megjegyzés: az 1894-ben történt részleges lebontását követően került be a múzeumba; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2775
Szöveg:
SOLA·SALVS·SERVIRE·DEO·SVNT·CÆTERA·FRAVDES
OMNIA·PRÆTEREVNT·PRÆTER·AMARE·DEVM
· M · D · XLI ·
(címer)
Fordítás: Égbe vezet, szolgálni Urunkat, a többi hazugság. Elmúlik minden: istenimádat örök. 1541. (Mt 24,35, Mk 13,31 és Lk 21,33 változatai) (Csonka Ferenc fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: V. tábla, Balogh J. 1935: 20, Rados J. 1942: 5, 20. tábla, Balogh J. 1943: 260, 168. kép, Balogh J. 1944: 299, A. E. Baconsky 1963: 28, Murádin J. 1965: 1439, Balogh J. 1985: 45, 174, 65. kép, Kelemen L. 1989: 74 (54. kép), 142, Kovács A. 2003: 35, Kovács A. 2006: 13, Kovács A. 2007: 203, P. Kovács K. 2008: 77–78, Mihály M. 2009: 140–141, 152.

24.
Létrehozás/állítás időpontja: 1541 körül
Hely: Főtér (Unirii) 21. sz., Püspöky-ház, az emeleten, az utca felőli lakás térre néző szobájának északi falában, ajtókeret
Szöveg:
VERBVM DOMINI·MANET·IN ÆTERNUM·ESAI 40
Fordítás: Istenünk beszéde mindörökre megmarad. Ézsaiás 40[.8]. (Károli Gáspár fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1935: 21, Balogh J. 1943: 261, 169. kép, Murádin J. 1965: 1440, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 137, Balogh J. 1985: 46, 148, 66. kép, Lőwy D.–Demeter V. J.

1990: I.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 40, V. Guy Marica 1998: 28, Gaal Gy. 2007: 68, Mihály M. 2008a: 65–66.

25.
Létrehozás/állítás időpontja: 1544
Hely: A Szamos-híd őrházának építési táblája; a későbbi Wesselényi (Regele Ferdinand) u. végén
Megjegyzés: nincs meg; 1868-ban bontották le a Híd-kaput
Szöveg:
PESTIS DVM PATRIAM, LOCAQUE VICINA DESTRVXIT
OMNIVMQVE ANIMI PERTVRBATIONE PLENI, PROPTER
IMINENTEM MORTEM A LABORIBVS ET OFFICIO CESSANT,
ANTONIVS FERENCZI IVDEX PRIMARIVS VRBIS
KOLOSVAR, VIR PRVDENS ET PROVIDVS
SVI MEMOR OFICII, HOC OPVS FIERI CVRAVIT,
VT INTER MORTEM ET PERICVLA EX[s]TARET MOMVMEN[-]
TUM, SE PATRIAM ET BONIS LEGIBVS ET PVBLICIS
AEDIFICIIS ORNARE VOLVISSE. 1544.
Fordítás: Midőn pestis dult a hazában, és szomszéd helységekben, s mindeneknek lelke fölháborodva, a fenyegető halál miatt munkától és tisztök teljesítésétől megszűntek: Ferenczi Antal, Kolozsvár főbírája, bölcs és előrelátó férfiu, kötelességei érzetében, e müvet létesitette, hogy a halál és vészek közt szolgáljon annak emlékeül, hogy ő hazáját mind jó törvényekkel, mind nyilvános épületekkel diszesiteni akarta 1544. (Jakab Elek fordítása)
Irodalom: Letavay S. 1818: 135, Jakab E. 1888b: 49–50, Balogh J. 1942: 52, Márkos A. szerk. 1944: 20 és 61, Balogh J. 1985: 39–40, 133–134.

26.
Létrehozás/állítás időpontja: 1550? (16. század)
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 6. sz., Mátyás király szülőháza, a szobában, ahol született
Megjegyzés: Mátyás királynak ez volt a korábbi emléktáblája a 16. században, melynek későbbi, 1758-as másolata fennmaradt (vö: Kovács A. 2003: 23 és 166: 77. lábj.)[9]
Szöveg: Matthias, dei gratia beatae memoriae olim Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae rex, filius quo[n]dam domini Joannis Hunyadi, natus *hic in isto hypocausto*[10] anno 1444, die 27 Martii –, 3 hora matutina, qui fideliter patriae inservivit regnavitque foeliciter usque ad vitae suae finem.
Fordítás: Mátyás, a jó emlékezetű, Isten kegyelméből Magyarország, Bohémia, Dalmácia és Horvátország királya, a néhai Hunyadi János úr fia, itt/ebben a házban született 1444-ben,

[9] „Erdély és a magyar művelődéstörténet tekintetében Kolozsvár példája egyedülálló: az Óvárban, a Bocskai-házzal átellenben, Mátyás király szülőházának az ajtó- és ablaktábláin Heltai Gáspár idejében, 1574 előtt aranyozott Hunyadi-hollók csillogtak, hangsúlyozandó az épülettel együtt járó és a modern időkig fennmaradt, tulajdonost illető, Mátyás adományozta kiváltságokat. De ugyanott, a ház belsejében – az emlékezet fenntartásának a mi szempontunkból érdekesebb másik, anyagi érdektől immár független megnyilvánulásként – felirat jelölte azt a szobát is, amelyben a király született volt. 1758-ban lejegyzett szövege alapján úgy véljük, hogy a Heltai-féle Krónikával egyező időben, akkor készülhetett, amikor a nagy király kolozsvári kultusza tulajdonképpen testet öltött." (Kovács A. 2008: 153–154.)
[10] Itt/ebben a házban (Kovács A. 2008: 154).

március 27-én, a reggel 3. órájában, aki hazáját hűséggel szolgálva szerencsésen uralkodott egészen élete végéig.
Irodalma: Kovács A. 2003: 23 és 166: 77. lábj, Kovács A. 2008: 153–154 és 160: 29. jegyz.

27.
Létrehozás/állítás időpontja: kb. 1550–1600, Balogh J. szerint 1579–1580
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., Wolphard–Kakas-ház, kandalló
Megjegyzés: az 1894-ben történt részleges lebontását követően került be a múzeumba; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2794
Szöveg:
(monogram:) STW [Stephanus Wolphard]
ME MEA · PAVPER TASVIT/Æ TRADUCAT INERTI: DVM ME/VS · ASSIDVO LVCEAT IGNE FOCVS ·
Olvasata: Me mea paupertas vita traducat inerti, Dum meus adsiduo luceat igne focus. (Albius Tibullus elégiájából)
Fordítás: Szegénységem számomra nyugodt életet biztosít, mialatt tüzem szüntelen lángokkal világít. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: IV. tábla, Pósta B. 1903: 54. 33, Pósta B. 1907: 147, Sándor I. 1913a: 60, Balogh J. 1935: 23, 48. kép; Balogh J. 1944: 4. tábla, Ş. Pascu–V. Marica 1969: 75 kép, Balogh J. 1985: 48, 177, 134. kép, Mihály M. 2009: 152–153.

28.
Létrehozás/állítás időpontja: 1552
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 13. sz., ablakkeret
Megjegyzés:; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára VI.2780, F 2777
Szöveg:
[Ann]O · DOMINI · (címer) · M · D · XXXXXII
PS
Fordítás: P. S., az Úr 1552. esztendejében.
Irodalma: Balogh J. 1985: 46, 187, 169. kép, Mihály M. 2009: 158.

29.
Létrehozás/állítás időpontja: 1553
Hely: Karolina (Muzeului) tér, egykori Basta-ház, ajtókeret
Megjegyzés: 1902-ben bontották le; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2798
Szöveg:
ESA Z8 OMNIS·QVI·CREDIT·(monogram) IN·EVM·NON·PVDEFIET ROM·IO
H
1553
Fordítás: A ki benne hisz, nem szégyenül meg. H, 1553. (Ésa 28,16., Róm. 9,33. – Károli Gáspár fordítása)
Irodalma: Rados J. 1942: 19/1. tábla, Balogh J. 1985: 46, 167, 186, 89–90. kép, Kelemen L. 1989: 145, Mihály M. 2009: 142, 156–157.

30.
Létrehozás/állítás időpontja: 1557

Hely: a Szent Mihály-templom kőkörfalán
Megjegyzés: nincs meg
Szöveg:
ANNO 1557. TEMPORE PRVDENTIS ET CIRCUMSPECTI STEPHANI BARÁT, JUDICIS PRIMARII KOLOSVARIENSIS, DEO AUXILIANTE FIEBAT.
Fordítás: 1557. Az okos és körültekintő Barát István, kolozsvári főbiró idejében készült Isten segítségével. (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Letavay S. 1818: 139, Jakab E. 1888a: 183, Márkos A. szerk. 1944: 30 és 63, Sas P. 1998: 33, Sas P. 2009: 36.

31.
Létrehozás/állítás időpontja: 1557
Hely: a ferences templom déli kapuja felett
Megjegyzés: Izabella királyné adományozása: iskola lett a kolostorból; 1734-ben már olvashatatlan volt; nincs meg
DONATIO REGIA SVM
HAEREDITAS SCHOLAE HVIVS
ET PAVPERUM
QVI COMMODA MEA ALIO AVERTIT
HAEC ET SIMILA
DELEATVR EX LIBRO VIVENTIVM
ET MEMORIA HOMINVM
1557
Fordítás: Királyi adomány vagyok, ez iskola és a szegények öröksége; a ki javaimat – ezeket és másokat – máshová fordítja, töröltessék ki az élők könyvéből s az emberek emlékezetéből. (Jakab Elek fordítása)
Irodalom: Jakab 1888a: 103–106, Márkos A. szerk. 1944: 40 és 64, Balogh J. 1985: 128, Lukács J. 2005: 59, Gaal Gy. 2007: 83.

32.
Létrehozás/állítás időpontja: 1557
Hely: a Tanácsházon
Megjegyzés: Izabella királyné adományozása: iskola lett a kolostorból; 1775-ben megrongálódott; nincs meg
DONATIO REGIA SVM
HAEREDITAS SCHOLAE HVIVS
ET PAVPERUM
QVI COMMODA MEA ALIO AVERTIT
HAEC ET SIMILA
DELEATVR EX LIBRO VIVENTIVM
ET MEMORIA HOMINVM
1557
Fordítás: Királyi adomány vagyok, ez iskola és a szegények öröksége; a ki javaimat – ezeket és másokat – máshová fordítja, töröltessék ki az élők könyvéből s az emberek emlékezetéből. (Jakab Elek fordítása)
Irodalom: Jakab 1888a: 103–106, Márkos A. szerk. 1944: 40 és 64, Balogh J. 1985: 128.

33.
Létrehozás/állítás időpontja: 1559
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 32. sz., az udvarban, baloldalt, ajtókeret
Megjegyzés: középkori intelem
Szöveg:
AVDI VIDE TACE SIVIS VIVERE [in] PACE
15 B[estherczey]G[eorgius] 59
Fordítás: Hallj, láss, hallgass, ha békében akarsz élni. Beszterczei György, 1559. (Kelemen Lajos fordítása nyomán)
Irodalma: Balogh J. 1935: 21, Rados J. 1942: 25/1. tábla, Murádin J. 1965: 1440, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 134, Kelemen L. 1982a: 137, Balogh J. 1985: 47, 162–163, 93–94. kép, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 40–41, V. Guy Marica 1998: 30, Mihály M. 2004: 218, 273 (4. kép).

34.
Létrehozás/állítás időpontja: 1560–1580 körül
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 22. sz., kapukeret
Megjegyzés: A 16. század második fele. Pákey Lajos rajza. Az 1930-as évek elején lebontották.
Szöveg:
PSALMO A HATALMASSAGNAK WRA BODOG EMB
BENNED BIZIK HIERO 17 ATKOO [az O betűkben TT] EMBER A KI EMBER
Mai átírása: Zsoltár. A Hatalmasságnak Ura, boldog emb(er) benned bizik. Jeromos 17 ... ember aki ember.
Átírása: Seregek Ura, boldog az az ember, aki benned bízik (Zsolt 84,13)
Irodalma: Balogh J. 1935: 22, Kelemen L. 1982e, Balogh J. 1944: XX. tábla, Balogh J. 1985: 44, 163, 95. kép.

35.
Létrehozás/állítás időpontja: 1566
Hely: Barát (Victor Deleu) u. 2. sz., a ferences klastrom, ebédlőterem pillére
Szöveg:
B·H·W
1566
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 41.

36.
Létrehozás/állítás időpontja: 1569
Hely: Főtér (Unirii) 31–32. sz., az egykori Bogner-ház, ajtókeret
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2746
Szöveg:
15 (címerben:) BE 69
Fordítás: Bogner Emrich (Imre), 1569.
Irodalma: Pósta B. 1903: 53. 21–22, Rados J. 1942: 21/2. tábla, Gh. Sebestyén–V. Sebestyén 1963: 24. tábla, H. Daicoviciu red. 1967: 48, Ş. Pascu–V. Marica 1969: 76, Balogh J. 1985: 47, 179, 73. kép, Mihály M. 2009: 154.

37.
Létrehozás/állítás időpontja: 1570
Hely: A Magyar-kapu és Közép-kapu közötti falszakaszon
Megjegyzés: nincs meg
Szöveg:
IT FEKZIK
WAS TAMAS
1570
Mai olvasata: Itt fekszik Was Tamás, 1570.
Irodalma: Nagyajtai Kovács I. 1840: 68, Jakab E. 1888a: 225, Gaal Gy.–Gránitz M. 2010 I.: 45.

38.
Létrehozás/állítás időpontja: 1571
Hely: Barát (Victor Deleu) u. 2. sz., a ferences klastrom, ebédlőterem pillére
Szöveg:
GRE[gorius]
BELT[-]
EKI
1571
Fordítás: Bélteki Gergely, 1571.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 42.

39.
Létrehozás/állítás időpontja: 1571
Hely: Főtér (Unirii) 21. sz., Püspöky-ház
Megjegyzés: a Főtéren lévő valamikori fogadó homlokzata; felirata Heltai (1552) könyvének szellemiségével rokonítható; a ház 1909-es lebontása után került a múzeumba; az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2813
Szöveg:
COMMORANDI NATVRA (dísz) DIVERSORIVM NOBIS
NON HABITANDI DEDIT (dísz) ANNO SALVTIS 1571
BP [Bácsi Péter]
Fordítás: A természet azért adta a kocsmát, hogy megpihenjünk, nem hogy lakjunk benne. Bácsi Péter, 1571. (Heltai Gáspár: *A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus*)
Irodalma: Rados J. 1942: 26/1. tábla, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 138, Balogh J. 1985: 47, 181–182, 99–100. kép, V. Guy Marica 1998: 30, Mihály M. 2008a: 66, Mihály M. 2009: 143, 155–156.

40.
Létrehozás/állítás időpontja: 1572
Hely: Főtér (Unirii) 4–5 sz., a kapu alatt, ajtókeret
Megjegyzés:
Szöveg:
[baloldalt:]
NON AVDE[t] STYSIUS P[l]VTO TEMTARE Q[-]

[középen:]
1572
(polgári címer:) JZ
[jobboldalt:]
VOD AVDET EF[f]RENIS N: PLENA[que] \ Z
FRAVDIS ANVS
Leírás: Non audet Stygius Pluto tentare, quod audet. Effrenis monachus plenaque fraudis anus.
Fordítás: Ez alvilági isten, Plutó sem meri megkísérelni azt, amire a zabolátlan szerzetes és a csalárdsággal teli boszorkány (hajlandó). Más fordítás: Nem hallatszik, hogy az alvilági Pluto annyira merészkedne, mint amennyi a féktelen szerzetesről és az álnoksággal teli vénasszonyról hallható. (Benne van a későbbi latin versbeszedett közmondásgyűjteményben is: *Carminum proverbialium totius humanae vitae*, 1576.)
Irodalma: Balogh J. 1944: XXVI. tábla, Murádin J. 1965: 1440, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: III.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 44, Kovács A. 2003: 28.

41.
Létrehozás/állítás időpontja: 1573
Hely: Főtér (Unirii) 20. sz., a Munich-ház ajtókerete
Megjegyzés: a bukaresti Történeti Múzeumban van
Szöveg:
SERA IN FVNDO PARSIMONIA
A[nno]. D[omini]. 1573
Fordítás: Késő takarékoskodni akkor, amikor már a zsák fenekét éred. Az Úr 1573. évében. (Lucius Annaeus Seneca 1. leveléből).
Irodalma: Jakab E. 1870a: 427, Balogh J. 1944: XVI. tábla, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 136, Balogh J. 1985: 147, V. Guy Marica 1998: 31, Mihály M. 2008a: 67.

42.
Létrehozás/állítás időpontja: 1574
Hely: Szappan utcai Takácsok tornya, a későbbi Dávid Ferenc és Szappan (Tipografiei) u. sarkán; nincs meg
Megjegyzés: disztichon
Szöveg:
FORTIOR EST QVI SE QVAM. [15]74
QVI FORTISSIMA VINCIT MOENIA
NEC VIRTVS ALTIVS IRE POTEST
Fordítás: Erősebb az, aki önmagát győzi le, mint az, aki a legerősebb falat. Nincs is ennél nagyobb hősiesség. (A Péld. 16.32 változata)[11]

[11] A feliratot állítólag I. Napóleon is ismerte. „Ezt Kolozsváratt csaknem minden diákos ember, sőt némelly némber is tudja. – Mondják, tudta Napoleon is. – Századunk' első huszadában – imígy forog szájon a' monda – egy hazánkbeli gróf vagy báró Francziaországban utazván, szerencsés volt Napoleonnak udvarolhatni. A' császár hallván Erdélyből származtát, sokat tudakozódott róla; többi között kérdette azt is: Mi van írva Kolozsváratt a' Szamosra nyíló kisajtó feletti bástyára? 'S midőn a' kérdeztetett megmondani nem tudta; azt az intést adta néki: »Mig az ember nem tudja, a' mi honában tudni való, addig ne utazzék idegen országba.«" (Nagyajtai Kovács I. 1840: 58–59.)
„Innen tovább nyulik a fal s rajta volt két torony közűl meg van egyik egy felirattal, melyel I. Napoleon császár egy erdélyi embert megpiritott, kérdezte ugyanis tőlle, hogy miféle felirat van az emlitett tornyon s ez nem

Irodalom: Nagyajtai Kovács I. 1840: 58, Jakab E. 1870a: 545, Jakab E. 1870c: V. tábla, Jakab E. 1888a: 196, Balogh J. 1944: III. tábla, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 134–135, Balogh J. 1985: 39, 140, V. Guy Marica 1998: 30.

43.
Létrehozás/állítás időpontja: 1574
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 37. sz., az előszobában, ajtókeret
Megjegyzés: utólagos elhelyezés, eredetileg a Főtér (Unirii) 19. sz. alatt volt
Szöveg:
MVNDVS TRANSIT ET CONCVPISCENTIA EIVS
QVI AVTEM FACIT VOLVNTATEM DEI MANET
IN AETERNVM I IOAN II
(a címerpajzsban:)
PETRVS MINCH
1574
Fordítás: És a világ elmúlik, és annak kívánsága is; de a ki az Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké. Münich (Barát) Péter, 1574. (1 Ján 2,17 – Károli Gáspár fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1870a: 427, Balogh J. 1944: XV. tábla, Balogh J. 1985: 47, 81. kép, Mihály M. 2008a: 67.

44.
Létrehozás/állítás időpontja: 1574
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 7. sz., az udvar déli végében levő kamrában, a Vargák tornyának északnyugati oldalán
Szöveg:
IT FEKSIK VDS I. GI[-]
ARTO IANOS HASAS
LEANIAVAL […]MNIVAL
ES HAIADON LEIAN[-]
IAVAL ANNO D[omi]NI
1574
Mai olvasata: Itt fekszik üdős Í[j]gyártó János házas leányával …mnival és hajadon leányával. Anno Domini (’az Úr’) 1574. (’esztendejében’). (Asztalos Lajos nyomán)
Irodalma: Deák F. 1879, Balogh J. 1944: 298, Balogh J. 1985: 194–195, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 47, Asztalos L. 2003b, Asztalos L. 2004: 271.

45.
Létrehozás/állítás időpontja: 1574. aug. 15.
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 7. sz., az udvar déli végében levő kamrában, a Vargák tornyának északnyugati oldalán (a fáskamrában)
Szöveg:

---

tudván megmondani megmondta ő, de egyszersmind figyelmeztette, hogy először saját hazáját ismerje meg és azután tanulja ismerni a külföldet.” (Mikó Á. 1860: 9.)
„Nem tudván utazónk felelni, tanácsul kapta, hogy a mig az ember nem tudja, a mi honában tudni való, addig ne útazzék idegen országba” (Jakab E. 1888a: 196).
A szöveg benne van a későbbi versbeszedett latin közmondásgyűjteménybe is: *Carminum proverbialium totius humanae vitae*, 1576.

IT: FEKZYK: VALAZTO
GERGOLY: LEANIA:
BORBARA: A'ZONY:
OTOVOS ANTALNE:
HOLT: MEG: NAGBOLDOG[-]
A'ZONY NAPYAN: 1574
Mai olvasata: Itt fekszik Választó Gergöly leánya Borbára asszony/Ötövös [Ötvös] Antalné, holt meg Nagyboldogasszony napján, 1574. (Asztalos Lajos nyomán)
Irodalma: Nagyajtai Kovács I. 1840: 68, Deák F. 1879, Jakab E. 1888a: 225, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 49, Asztalos L. 2003b, Asztalos L. 2004: 271.

46.
Létrehozás/állítás időpontja: 1574. okt. 3.
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 1. sz., az udvarban a városfal délnyugati sarkán, a Vargák tornyának dél-délkeleti oldalán
Megjegyzés: sírfelirat
Szöveg:
H[i]C TVMVLATVSE[st] LUCAS F[i]LIVS
NOBILIS [LU]CÆ LITERATI ZEOLEOSI
O FI[li] INGENVE LVE AC HARME [lacrima!] LOQVELA
MEMOR E[st] LI[n]GVA DVLCIS AMORE TVA
AN[no] DO[mini] 1574 DIE OCTOMBR[i]S
Fordítás: Itt temették el Lukácsot, nemes Szőlősi Lukács deák fiát. Ó, kiváló fiam! Sírj és könnyezz, beszéd! Édes szeretetedre emlékezik a nyelv. Az Úr 1574. esztendejének október 3. napján. (Szabó György fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1985: 375, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 46, Asztalos L. 2003b, Asztalos L. 2004: 271, Gaal Gy. 2006: 31, Gaal Gy. 2007: 168.

47.
Létrehozás/állítás időpontja: 1574. nov. 1.
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 7. sz., az udvar déli végében levő kamrában, a Vargák tornyának északnyugati oldalán (a fáskamrában)
Szöveg:
IT: FEKZIK BANAI.
OTOVOS. IANOS.
HOLT MEG MIN.[-]
D. ZENT: NAPIAN
1574
Mai olvasata: Itt fekszik Bányai Ötövös [vagyis Ötvös] János, holt meg Mindszent napján, 1574 (Asztalos Lajos nyomán)
Irodalma: Deák F. 1879, Balogh J. 1985: 158, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 48, Asztalos L. 2003b, Asztalos L. 2004: 271.

48.
Létrehozás/állítás időpontja: 1576
Hely: a Monostor-kapu emeletének belső falán; későbbi Unió (Memorandumului) u.végén
Megjegyzés: nincs meg; az 1840-es években bontották le a Monostor-kaput

Szöveg:
1576
Irodalom: Jakab E. 1870a: 542, Jakab E. 1888a: 231, Balogh J. 1944: 297.

49.
Létrehozás/állítás időpontja: 1579
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., a Wolphard–Kakas-ház, ajtókeret
Megjegyzés: az 1894-ben történt részleges lebontását követően került be a múzeumba; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára VI.1540, F 2772
Szöveg:
VIVE·MEMOR·LETHI·FVGIT·HORA
M · D · LXXIX
(címer)
Fordítás: Úgy élj: vár a halál s fut az óra. 1579. (Aulus Persius Flaccus: *Satirae*, V 153, Csonka Ferenc fordítása) vagy: A halálra emlékezve élj. Az idő szalad. 1579. (V. Guy Marica)
Irodalma: Jakab E. 1888d: V. tábla, Sándor I. 1913a: 58, Rados J. 1942: 28/1. tábla, Murádin J. 1965: 1440, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 132, VBalogh J. 1985: 48, 175, 129. kép, Kelemen L. 1989: 75 (55. kép), 142–143, V. Guy Marica 1998: 29, Kovács A. 2003: 35, Kovács A. 2006: 21, Kovács A. 2007: 203, Mihály M 2009: 153.

50.
Létrehozás/állítás időpontja: 1580
Hely: Wesselényi (Regele Ferdinand) u. 34. sz.
Megjegyzés: utólagos elhelyezés, 1836-ban elbontották a hidat, később a Híd-kapun volt, 1870–1872-ben bontották le[12] (Mihály M. 2005: 13 szerint 1868-ban)
Szöveg:
C[hristophorus] (címer) B[athori]
(címer)
REGNANTE ILLVSTRIS[s] IMO PRINCI[PE] CHRISTO[-]
PHORO BAHTORI[Bathori!]. DE SOMLIO. VAIVODA

[12] A 16. századi városi tanács a Szamos hídján levő feliratos táblát kezdetben magyarul fogalmazta meg. A szász rendbeliek az 1458-as unióra hivatkozva kérték a német szöveget is. A tiltakozást a communitas elfogadta. A magyar és az (elmagyarosodó) szász nemzet érdekeinek megfelelő kétnyelvű tervezet helyett végül a kevésbé költséges latin mellett döntöttek. Idézünk az 1580. július 8-ai tiltakozás szövegéből, a korabeli városi határozat alapján: „Az my az Magyar irast illeti Az hydon Miert hogy az zaz nemzet vel hogy valamy p[rae] rogatiuat kewanna maganak Az magiar Nemzet kin megh haborodott Az Zaz Nemzet. Nem Akarwa[n] valamy dissensiora Joewendoere is okot adny Az unio elle[n] vegeztek eo keg[el]mek hogy zazul is vgya[n] Azon igeket faragyak meg, az varas kolchjege[n] Azonkeppe[n] egieb koezenseges Momentu[m]oko[n] ha egyk Nemzetnek nielwe otth vagio[n] Az massyke is legien otth" (Kolozsvár város levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek V/3.228a – vö: Kiss A. 1995: 203). Olvasatát Jakab Elek is közli (Jakab E. 1888a: 234). Mai olvasata Asztalos Lajos nyomán: Az mi az magyar írást illeti az hídon, miért ('mert') hogy az szász nemzet fél, hogy valami prerogativát ('kiváltságot') kívánna magának az magyar nemzet, kin ('amin') megháborodott ('megütközött', 'megbotránkozott') az szász nemzet, nem akarván valami dissensióra ('nézeteltérésre') jövendőre is okot adni az unió ['az 1458-ban kötött egyezség, egyetértés'] ellen, végezték ('határozták') ő kegyelmek ('a tanács'), hogy szászul is ugyan azon igékkel faragják meg [az illető feliratot] a város költségén, azonképpen egyébb közönséges monumentumokon ('építményeken', 'létesítményeken'), ha egyik nemzetnek nyelve ott vagyon, az másiké is legyen ott (vö: Asztalos 2004: 202).
Egyéb adatok várfalak és tornyok építési és felújítási emléktábláiról: Balogh J. 1985: 131–142.
Egyéb adatok: Jakab E. 1888a: 234.

TRANSILVANIÆ. ET SICVL[orum] COM[ite]:
TOMA BVDAI PRIMAR[io]. ET STEPHANO.
PVLACHER REGIO. VRBIS IVDICIBVS.
PROCVRANT[ibus]VALE[ntini] COL[osvari]. SZEKE[ly] IAKAB
LADIZ[lao] BREIB[er]. PVBLICIS CIVITATIS
EXPENSIS HIC PONS CONSTRVCTVS
EST:
1·5·80.
Fordítás: Somlyai Báthori Kristóf méltóságos fejedelem, erdélyi vajda és a székelyek ispánja uralkodása alatt Budai Tamás fő- és Pulacher István királybírósága idejében gondoskodván róla Kolozsvári Bálint, Székely Jakab, Breiber László, épült e híd a város költségén 1580-ban. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 134, Nagyajtai Kovács I. 1840: 59, Jakab E. 1888a: 232, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 30, Sándor I. 1913a: 34–35, Orosz F. 1933: 29, Vályi L. összeáll. 1941: 12, Márkos A. szerk. 1944: 19 és 61, Balogh J. 1985: 39, 134–135, 181. kép, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: VI.6, Kiss A. 1995: 202–203, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 50, Kovács A. 2003: 23, Asztalos L. 2004: 204, Gaal Gy. 2007: 156–157, Asztalos L. 2008: 138–140.

51.
Létrehozás/állítás időpontja: 1580
Hely: a Szamos-híd nyugati oldalán, a későbbi Wesselényi (Regele Ferdinand) u. végén
Megjegyzés: Balogh Jolán szerint ez lehetett a magyar verzió, a másik mellett volt (vö: Balogh J. 1985: 39, 135); 1836-ban bontották el a hidat
Szöveg:
(Báthory-címer)
ÉPITTETETT EZ ERÖSSÉG
ISTENNEK SEGITSÉGÉBÖL ÉS AZ
VÁROSNAK AKARATTYÁBÓL.[13]
Irodalom: Letavay S. 1818: 135, Jakab E. 1888a: 232, Márkos A. szerk. 1944: 19–20, Balogh J. 1985: 39, 134–135, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: VI.7.

52.
Létrehozás/állítás időpontja: 1581
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., a Wolphard–Kakas-ház, ablakkeret-töredék
Megjegyzés: az 1894-ben történt részleges lebontását követően került be a múzeumba; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2771
Szöveg:
[…]NDAT (címer) IO · VANIVS · 1581
Irodalma: Rados J. 1942: 26/3. tábla, Balogh J. 1985: 176, Mihály M. 2009: 152.

53.
Létrehozás/állítás időpontja: 1581

[13] A *Descriptio...* szerint a magyar felirat alatt van egy Báthory-címer, majd az alatt ismétlődik az előző felirat: „Somlyai Báthori Kristóf stb...” (Márkos A. szerk. 1944: 20). Letavay Sándor szerint így folytatódik: „Regnante Illustrissimo Principe Christophoro Báthory de Somljo etc.” (Letavay S. 1818: 135).

Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 37. sz., az épület nyugati oldalán, ablakkeret
Megjegyzés: utólagos elhelyezés, eredetileg a Wolphard–Kakas-házban volt
Szöveg:
NIHIL VERITATE (címer) FIRMIVS 1581
Fordítás: Semmi sem erősebb az igazságnál. (Asztalos Lajos fordítása)
Irodalma: Sándor I. 1913a: 58, Balogh J. 1985: 167, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 52, Asztalos L. 2004: 379.

54.
Létrehozás/állítás időpontja: 1581
Hely: Monostor-kapu és az Ötvösök tornya közötti falszakaszon, a későbbi Unio (Memorandumului) u. és Malom (George Barițiu) u. között
Megjegyzés: 1840-es években lebontották a Monostor-kaput; a Tanácsháza főlépcső fordulójában, egy másik tábla **[100.]** mellé került, 1986-ban eltávolították; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtárában van[14]
Szöveg:
C[hristophoro] (címer) B[athori]
D[eo]·O[ptimo]·M[aximo]·et POSTER[i]TATI SACR[ando]
REGNANTE ILLVSTR[issi]MO PRINCIPE
D[omi]NO·CHR[is]TOPHORO BATHORI
DE SOMLYO VAIVODA TRAN[sylva]NIÆ
ET·SICVL[orum] COM[iti] ET C[ircumspecto] STEPHANO
WOLPHARD PRIM[ario]·ET ANTONIO
FERENCZI REGIO·IVDICIBVS
PVBLICIS CIVIT[a]TIS·EXPENSIS
FIEBAT·AN[n]O M·D·LXXXI
Fordítás: A legjobb és legnagyobb Istennek s az utókornak szentelve. Somlyai Báthori Kristóf, méltóságos fejedelem, erdélyi vajda és a székelyek ispánja uralkodása alatt, és a megfontolt Wolphard István fő- és Ferenczi Antal királybíró idejében a város költségén épült 1581-ben. (Jakab Elek fordítása nyomán)

[14] Letavaynál kétszer szerepel ez a szöveg, kisebb módosításokkal, azonban a helyek különböznek. Ez alapján felmerül annak lehetősége, hogy talán kettő volt (vö: Letavay S. 1818: 134 és 138).
„Hajdan – imilly rege forog kolozsváriak' ajkain, rájok őseikről századokon keresztül leszállva – élt e' városban két leány, kik a' fonást nagyon szerették, inkább talán, mint némelly mostani városi lányaink; de nem is csuda ám, mert ők nem len- vagy kender-, hanem aranyfonal szálakat fontak, 's mellyik városi kisasszonyunk nem ülne most is örömest guzsaly alá vagy fonó kerék mellé, ha órsóját aranyfonallal tőlthetné bé – kivált saját számára? – Jószivűségök azonban szorgalmukat feljül multa. Eladták fonalaikat, 's árából csupán kettedes ketten épitették azon darab várfalat, melly szóban levő emlékkövünk' közelében két felől ma is fenn áll. – A' kolozsváriak sem voltak halátlnok irántok; emlékezetöket örökíteni kivánták, 's képeiket és órsóikat az általok emeltetett falba béhelyeztették. Mit tudniillik én fennebb Báthori czímernek állíték, az nem farkas fogakat képez, hanem az ő aranyfonaltól dagadozó órsóikat, 's az alakok, mellyek az ezeket béfoglaló kört kezeikkel tartják, ismét nem geniusok, hanem az ő képeik." (Nagyajtai Kovács I. 1840: 43.)
Szilágyi Sándor is megírta a történetet (vö: Szilágyi S. 1848b).
„A monda ily regét alkotott ez emlékről. »Élt hajdan e városban két leány, kik a fonást rendkívül szerették, inkább mint a maiak. Nem csoda; mert ők nem kender vagy len, de arany fonalat fontak. Közjó iránti szeretetök feljülmulta szorgalmukat. Eladták a fonalat, s árából ketten épitteték ama várfalat, hol az emlék áll. A kolozsváriak hálájuk kifejezéséül azt akarták megörökiteni, képeiket és orsóikat az általuk emeltetett falba helyeztették be.«" (Jakab E. 1888a: 232; vö: Sándor I. 1913a: 35.)

Irodalma: Letavay S. 1818: 134, Nagyajtai Kovács I. 1840: 42–43, Szilágyi S. 1848b, Jakab E. 1870c: XV. tábla, Jakab E. 1888a: 231–232, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 22, Sándor I. 1913a: 34–35, P. Borteş 1923: 36, Orosz F. 1933: 32, Márkos A. szerk. 1944: 13–14 és 58, Balogh J. 1985: 39, 138–139, 182. kép, Kelemen L. 1989: 24–25, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: VI.7, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 51, Mihály M. 2005: 9, Gaal Gy. 2007: 48, 170–171, Mihály M. 2009: 159.

55.
Létrehozás/állítás időpontja: 1581
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., Wolphard–Kakas-ház, ajtókeret
Megjegyzés: az 1894-ben történt részleges lebontását követően került be a múzeumba; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2762
Szöveg:
VIVE DIV SED VIVE DEO: NAM VIVERE MVNDO
MORTIS OPVS: VIVA EST VIVERE VITA DEO:
M D LXXXI
(címer)
Fordítás: Élj hosszan de élj Istennel, mert a világnak élni a halál műve, élni annyit jelent, mint életet Istennel élni. 1581. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: IV. tábla, Pósta B. 1903: 53. 23, Sándor I. 1913a: 59–60, Balogh J. 1935: 23, 35, Rados J. 1942: 5, 22/2. tábla, Balogh J. 1944: 11. tábla, Balogh J. 1985: 48, 175–176, 131. kép, Mihály M. 2009: 153.

56.
Létrehozás/állítás időpontja: 1582
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., Wolphard–Kakas-ház, kandalló
Megjegyzés: a bukaresti Nemzeti Történeti Múzeum kőtárában van
Szöveg:
DEVS SVPERBIS RESISTIT
HVMILIBVS DAT GRATIAM
M D LXXXII
(címer)
Fordítás: Az Isten a kevélyeknek ellenök áll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ád. 1582. (Jak. 4.6 – Károli Gáspár fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: V. tábla, Balogh J. 1935: 21, 49. kép, Vásárhelyi Z. E. 1942: 67, Balogh J. 1943: 177, 139. kép, Mihály M. 2009: 152–154.

57.
Létrehozás/állítás időpontja: 1582
Hely: A Monostor-kapu és Szén utcai kapu közötti falszakaszon
Megjegyzés: nincs meg
Szöveg:
IT. FEK[Z]IK. ZAKMARY FAZAKAS JAKAB: MELY. MEGY. HOLT AZ: 15. NAP.
FEBRVARI: ANNO [D]O[MINI] 14[5!]82
Mai olvasata: Itt fekszik Szakmáry Fazakas Jakab, mely megholt az 15. nap februari, Anno Domini 1582.
Irodalma: Nagyajtai Kovács I. 1843: 71–72, Gaal Gy.–Gránitz M. 2010 I.: 49.

58.
Létrehozás/állítás időpontja: 1583
Hely: Főtér (Unirii) 20. sz., az emeleten, a ház déli oldalán lévő lakás térre néző szobájának zárókövén
Szöveg:
1583
M [Petrus Minch?]
Fordítás: M., 1583-ban.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: I.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 55.

59.
Létrehozás/állítás időpontja: 1584
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 37. sz., az épület északi oldalán, ablakkeret
Megjegyzés: utólagos elhelyezés, eredetileg a Híd (Wesselényi/ Regele Ferdinand) u. 22. sz. házban volt
Szöveg:
MEMENTO MORI
A[nno] D[omini] 1584
[a címerpajzsban:]
HBR
Fordítás: Emlékezz a halálra. Az Úr 1584. esztendejében (, Benneck Henzler).
Irodalma: Balogh J. 1944: 298, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 135, Balogh J. 1985: 169–170, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 52, V. Guy Marica 1998: 29, Asztalos L. 2004: 379.

60.
Létrehozás/állítás időpontja: 1584
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 37. sz., az épület bejárata fölött
Megjegyzés: utólagos elhelyezés, eredetileg a Híd (Wesselényi/ Regele Ferdinand) u. 22. sz. ház kapufelirata volt
Szöveg:
FORTVNA·VITREA [est] ·CVM (rozetta) SPLENDET·FRANGITVR
HODIE MIHI (rozetta) CRAS·TIBI·DI·IW·X·1584
[a címerpajzsban:]
BHR
Fordítás: A szerencse akár az üveg, amikor csillog, eltörik. Ma nekem, holnap neked. 1584, BHR (Benneck Henzler). (Publilius Syrus: *Sententiae*, V. 171; Jesua Sirach könyve, Asztalos Lajos fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1944: XXIV. tábla, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 133, 135, Balogh J. 1985: 48, 169, 105. kép, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 53, V. Guy Marica 1998: 29, Asztalos L. 2004: 379.

61.
Létrehozás/állítás időpontja: 1584–1586 körül
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 37. sz., az épület nyugati oldalán, ablakszemöldök töredék

Megjegyzés: utólagos elhelyezés, eredetileg a Híd (Wesselényi/ Regele Ferdinand) u. 22. sz. házban volt
Szöveg:
[…]IVS·HENCZEL (címerpajzs) WLINIVS·A
Fordítás:
Irodalma: Balogh J. 1944: XXV. tábla, 302, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 53, Asztalos L. 2004: 379.

62.
Létrehozás/állítás időpontja: 1585. máj. 12.
Hely: eredetileg a Monostor- és a Szén-kapu közti kőkertben volt;
Megjegyzés: a 19. század vége felé kerülhetett a Házsongárdba
Szöveg:
IT.NIVGSIK·ISTENBE
NIRW·IANNOS.FYA
ISTOK·HALALA:LEOT
PWNKOST·HAVANAK
IZ NAPIAN·ANNO
1585
Mai olvasata: Itt nyugszik Istenben/ Nyírű (Nyírő) János fia/ Istók. Halála lött/ Pünkösd havának / 12. napján. Anno 1585.
Irodalma: Nagyajtai Kovács I. 1840: 69, Jakab E. 1888a: 225, Asztalos L. 2003b, Asztalos L. 2004: 272.

63.
Létrehozás/állítás időpontja: 1585
Hely: Bethlen (Baba Novac) u. 15. sz., házfalba befalazott sírkő
Megjegyzés: 2003 májusában került elő a vakolat alól
Szöveg:
IT FEK3IK PECHI
THOL[c]HERES IA[-]
NOS LEANIA
KATÁ A[nno]D[omini] 1585
Mai olvasata: Itt fekszik Pécsi Tölcséres János leánya Kata, az Úr 1585. esztendejében.
Irodalma: Szabó Cs.–Rohonyi D. I. 2003, Sz. Cs. 2003, Asztalos L. 2003b, Asztalos L. 2004: 272.

64.
Létrehozás/állítás időpontja: 1585
Hely: Híd (Wesselényi/ Regele Ferdinand) u. 22. sz., ajtófelirat
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára VI.1502, F 2821
Szöveg:
SERVATA·VALEBVN[t]·SI·NON·FETEB[-]
VNT·A[nno]·D[omini]·1585·
Fordítás: Megőrzésre lesznek méltók, ha nem (is) lesznek termékenyek. Az Úr 1585. esztendejében. (Gálfi Emőke fordítása)

Irodalma: Rados J. 1942: 24/1. tábla, Balogh J. 1944: 12, Gh. Sebestyén–V. Sebestyén 1963: 26. tábla, H. Daicoviciu red. 1967: 94 (51. kép), Ş. Pascu–V. Marica 1969: 81. kép, Balogh J. 1985: 48, 184, 104. és 109. kép, Mihály M. 2009: 157.

65.
Létrehozás/állítás időpontja: 1586
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 37. sz., az épület nyugati oldalán, ajtófelirat
Megjegyzés: utólagos elhelyezés, eredetileg a Híd (Wesselényi/ Regele Ferdinand) u. 22. sz. házban volt
Szöveg:
DVM·RECTE (címerpajzs) WIVAS·NE
CVRA VERBA· (címerpajzs) MALORVM
A[nno] D[omini] 1 (címerpajzs) 586
[a címerpajzsban:]
HBR
Fordítás: Míg igazul élsz, ne gondolj a rosszak szavával (Benneck Henzler/Benedictus Hensler). (Sipos Gábor fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1944: XXIII. tábla, Balogh J. 1985: 48, 169, 108. kép, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 53, Asztalos L. 2004: 379.

66.
Létrehozás/állítás időpontja: 1586
Hely: Híd (Wesselényi/ Regele Ferdinand)u. 22. sz., ajtófelirat
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára VI.1503, F 2819
Szöveg:
SIC·TRANSIT·GLORIA·MVNDI
A[nno]·D[omini]·(címerpajzs) 1·5·8·6
Fordítás: Így múlik el a világ dicsősége. Az Úr 1586. esztendejében, BHR. (Benneck Henzler/Benedictus Hensler). (Benne van a latin vallásos gyűjteményben: *Imitatio Christi*, I, 36)
Irodalma: Rados J. 1942: 24/2. tábla, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 135, Balogh J. 1985: 48, 184–185, 106. és 111. kép, V. Guy Marica 1998: 30, Mihály M. 2009: 157.

67.
Létrehozás/állítás időpontja: 1586
Hely: Unió (Memorandumului) u. 3. sz. alatt volt, ajtókeret
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára I. 7039a–b, F 2751; I. 7040a–c, F 2752; I. 7041, F 2753; I. 7042a, F 2754
Szöveg:
AZ MIT ELKEZDES.BIZD.AZ ISTENRE·
TELIES.ZIVEDBÖL·MERT AZ AZ ISTENNEK·PARAN[-]
COLLATIANAK·MEG:TARTASA: 1·5·8·6·
NE ITELI·NEM ITELTETEL·TEKINCH MEG ÖNMAGAD
Mai olvasata: Az mit (’amit’) elkezdesz, bízd az Istenre teljes szívedből, mert az az Istennek parancsolatjának megtartása. Ne ítélj, nem ítéltetel. Tekints(d) meg önmagad. N. I.,[15] 1586.

[15] N. ötvös, Nyári Márton vagy Nagybányai János.

Mai nyelvezete: Amit elkezdesz, bízd az Istenre teljes szívedből, mert az az Isten parancsának megtartása. Ne ítélj, hogy ne ítéltessél. Szállj magadba. (Jób 22,21, Mt 7,1.)
Irodalma: Rados J. 1942: 23/2. tábla, Balogh J. 1935: 22, Balogh J. 1942: 52, Balogh J. 1985: 48, 158, 184, 120. kép, Mihály M. 2009: 157–158.

68.
Létrehozás/állítás időpontja: 1588
Hely: Főtér (Unirii) 4–5. sz., Filstich-ház, ablakkeret
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2779
Szöveg:
1588
CKD
Fordítás: C.K.D., 1588-ban.
Irodalma: Balogh J. 1985: 187.

69.
Létrehozás/állítás időpontja: 1589
Hely: Barát (Victor Deleu) u. 2. sz., a ferences klastrom, a második emeleti folyosó délre néző utolsó ablakának keretébe
Szöveg:
I·P
1589
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 42.

70.
Létrehozás/állítás időpontja: 1590
Hely: Főtér (Unirii) 31. sz., a Wolphard–Kakas-ház, ajtókeret
Megjegyzés: tévesen tulajdonítja Cicerónak az idézetet; az 1894-ben történt részleges lebontását követően került be a múzeumba; Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára VI.1547, F 2773
Szöveg:
NIHIL TAM ALTE NATVRA CONSTITVIT QUO VIRTVS NON POSSIT ENITI CICERO
1590
DEVS·NOBIS·HAEC·OTIA·FECIT
Fordítás: A természet semmit sem helyezett olyan magasra, hogy azt a bátorság ne érné fel. (Quintus Curtius Rufus: *Historiarum Alexandri Magni Macedonis librii qui supersunt*, VII, 11, 41.) Isten adta nekünk e nyugalmat. (Publius Vergilius Maro: *Bukolikák* I. 6.)
Irodalma: Rados J. 1942: 23/1. tábla, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 133–134, Balogh J. 1985: 49, 178, 144. és 152. kép, V. Guy Marica 1998: 31, Kovács A. 2003: 35, Kovács A. 2007: 205, Mihály M. 2009: 153.

71.
Létrehozás/állítás időpontja: 1591
Hely: Főtér (Unirii) 4–5 sz., az udvaron jobboldalt, ablakmaradvány a pincelejárat falában
Szöveg:
[címerpajzson:]
1591

CK
[címerpajzs alsó felén:]
ECCE SANo [f]ACTUS (címerpajzs) ES [i]AM NOLI PECCARE
IOAN 5
Fordítás: Ímé, meggyógyultál, többé ne vétkezzél. János 5. (Jn 5,14 – Károli Gáspár fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1944: XXVI. tábla, Murádin J. 1965: 1441, Balogh J. 1985: 144, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: III.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 44, Asztalos L. 2004: 157.

72.
Létrehozás/állítás időpontja: 1591
Hely: a Híd-kapu homlokzatán, a későbbi Wesselényi (Regele Ferdinand) u. végén
Megjegyzés: nincs meg; 1868-ban bontották le a Híd-kaput
Szöveg:
RENOVATVR PRVDENTIBVS D. PETRO MVNICH PRIMARIO ET THOMA BVDAY REGIO IVDICIBVS EXISTENTVBS. 1591.
Fordítás: Felújítva az okos Münich (Barát) Péter főbírósága és Buday Tamás királybírósága idején, 1591-ben.
Irodalma: Letavay S. 1818: 134, Márkos A. szerk. 1944: 19 és 61, Balogh J. 1985: 136.

73.
Létrehozás/állítás időpontja: 1591 körül
Hely: Főtér (Unirii) 4–5 sz., Filstich-ház, a kapu alatt, ajtókeret
Szöveg:
[baloldalt:]
VXOR·BONA EST·VIRI CORONA·
[középen a címerben:]
LA[urentius] FI[lstich]
[jobboldalt:]
AMICVS·FIDELIS·EST·PROTECTIO FORTIS
Fordítás: A derék asszony koronája az ő férjének (Péld 12,3). Filstich Lőrinc. A hű barát erős védelem (Jesua Sirach könyve, 6.14)
Irodalma: Rados J. 1942: 33/2. tábla, Balogh J. 1985: 143–144, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: III.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 45, Asztalos L. 2004: 157, Gaal Gy. 2007: 45–46.

74.
Létrehozás/állítás időpontja: 1595
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum udvarának nyugati oldalán lévő helyiségben, ajtókeret
Szöveg:
15 DAS HAVS STECH[t] IN GOTTES GEVALDT 95
PETRVS PD DAVMEN
(címerpajzs)
Fordítás: Isten hatalmában e ház, 1595. Petrus Daumen. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)

Irodalma: Kelemen L. 1982b: 58–59, Balogh J. 1985: 162, 167. kép, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 59, Gaal Gy. 2001c: 199, Mihály M. 2004: 219, 272 (3. kép).

75.
Létrehozás/állítás időpontja: 1595
Hely: Főtér (Unirii) Tivoli-ház, kapufelirat
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára
Szöveg:
1 5 INVITARE EST CALAMITATEM CVM TE FELICEM VOCAS 95
Fordítás: A szerencsétlenséget vonzod, ha boldogságoddal kérkedsz. 1595. (Publilius Syrus: *Sententiae*, I. 12: Irritare est calamitatem cum te felicem voces)
Irodalma: *Különfélék*. 1898: 347–348, Gerecze P. 1906: 436, Balogh J. 1985: 188.

76.
Létrehozás/állítás időpontja: 1597
Hely: Főtér (Unirii) 27. sz., az udvarban, a ház nyugati falában, ajtókeret
Megjegyzés: ismeretlen ókori latin szerző sora
Szöveg:
VIRTVTIS COMES (címer) INVIDIA 1597
[a címerpajzson:]
PE FI [Filstich Péter]
Fordítás: Az erény kísérőtársa az irigység. Filstich Péter, 1597. (Kelemen Lajos fordítása nyomán)
Irodalma: Sándor I. 1913a: 63, Biró J. 1940: 13. kép, Murádin J. 1965: 1441, E. Chirilă–V. Guy Marica 1978: 134, Kelemen L. 1982a: 134, Balogh J. 1985: 150, 176–178. kép, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: I.5, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 62, V. Guy Marica 1998: 31, Mihály M. 2003: 351–352, Asztalos L. 2004: 157, Lukács J. 2005: 82, Gaal Gy. 2007: 65–66.

77.
Létrehozás/állítás időpontja: 1598
Hely: Wesselényi (Regele Ferdinand) u. 19. sz., ablakkeret
Megjegyzés: nincs meg?
Szöveg:
ENDRES HERTELL ANNO DOMINI 1598
Fordítás: Endres Hertell, az Úr 1598. esztendejében.
Irodalma: Balogh J. 1944: XXVI. tábla, Balogh J. 1985: 159, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: VI.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 91–92.

78.
Létrehozás/állítás időpontja: 1599
Hely: ismeretlen
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára VI.1699, F 2780
Szöveg:
S S [Stephanus Schorser]
1599
Fordítás: Stephanus Schorser, 1599-ben.

Irodalma: Mihály M. 2004: 220.

79.
Létrehozás/állítás időpontja: 1599. november
Hely: a Szent Mihály-templom déli kapujától balra, az ablak alatt
Megjegyzés: karcolt, vörös kézírás, datálás-töredék
Szöveg:
[…] 1599 mense Novembri
Leon az […] Jón […]
[…] dulo fozto hada Er
deliben
[…]
[…]
Fordítás: 1599 november havában…
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 22, Sas P. 1998: 20–21, Sas P. 2009: 26.[16]

80.
Létrehozás/állítás időpontja: 1603. július 15.
Hely: Kőmálalja (Măloasă) u. 17. sz., a mészáros céh épületének építési táblája
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára IN. 6980, F 2694,
Szöveg:
MAGISTRORVM·H·S
CZEHE LANIORVM
ANNO 1603·15·IVL[i]VS
Fordítás: A mészáros céh mestereinek (háza?). 1603. július 15-én.

81.
Létrehozás/állítás időpontja: 1606
Hely: a Monostor-kapu külső védőbástyája kijáratánál jobbra, a későbbi Unió (Memorandumului) u.végén
Megjegyzés: nincs meg; az 1840-es években bontották le a Monostor-kaput
Szöveg:
IN STUPENDA ILLA, LUCTUOSA OMNIBUS, TOTQUE JAM
ANNORUM MISERRIMA, AC PLUS QUAM FATALI, NUL[-]
LIS UNQUAM LACRYMIS SATIS DIGNE DEFLENDA TRAN[-]
SYLVANIAE RUINA, HAEC HUJUS PORTAE
NUTANTIS PARS, REGNANTE SERENISSIMO DOMINO,
STEPHANO, DEI GRATIA HUNGARIAE ET TRANSYLVA[-]
NIAE PRINCIPE ETC. PER PRUDENTES ET CIRCUMSPE[-]
CTOS DOMINOS ANDREAM AURIFABRUM PRIMARUM,
ET GASPARUM HELTI REGIUM URBIS IUDICES
DEI BENEFICIO RESTAURATA ANNO DOMINI 1606.

[16] Egyéb feliratok, firkálások 1559-ből, 1613-ból és 1714-ből: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 22–23, Sas P. 2009: 26. A toronyban, az óra javítására vonatkozóan én is találtam feliratokat.

Fordítás: Egész Erdélynek, amaz eléggé soha meg nem siratható, bámulatos, mindenkire nézve siralmas, annyi évekre terjedő nyomorai közt, s végzetes romlásakor, e düledező kapu egy része, Felséges Úr, [Bocskai] István, Isten kegyelméből Magyarország és Erdély fejedelme stb. uralkodása alatt, bölcs és körültekintő Eötveös András városi fő- és Helt[a]i Gáspár királybíró urak által, Isten jóvoltából helyre állíttatott az Úr 1606. évében. (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Letavay S. 1818: 137–138, Jakab E. 1888a: 436, Márkos A. szerk. 1944: 26 és 62.

82.
Létrehozás/állítás időpontja: 1606. okt. 25.[17]
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz., első emléktábla
Megjegyzés: kb. az 50. születésnapjára helyezték ide a városi tanács határozatával; Bocatius János humanista költő szövege; 1817-ben odébb téve, és megújíttatva gróf Teleki László által
Szöveg:
1606
LECTORI
AESTUANTIBUS ARMS INTER FERDINANDU[m] IMPERATOREM, ET JOANNEM HUNGARIAE REGEM MAGNIFIC[us]
DOMINUS GEORGIUS BOCHKAYUS NOLENS QUOQUOMODO A SUA AUS[t]RIACAE DOMUI DUDUM ILLIBATAE CUSTO[-]
DITA ET SERVATA FIDE RECEDERE INDIGNATIONI HINC REGIAE SUBYCITUR CUIUS JUSSU CLAUDIOPOLI TRANSYLVANOR[um] CUSTODIÆ
DEMANDATUS DUM MENSIBUS ALIQUOT DEFLUEN[tibus] UNA CUM D[omi]NA CONJUGE SUA TUM PRÆGNANTE DETINETUR E REGIONE ILLAR[um]
AEDIU[m] S[i]TA DOMO QUÆ MATHIAE CORVINO GLORIOSISSIMO HUNGAROR[um] REGI AURAS NATALES DEDERUNT FOELICI QUODA[m] OMINE HUNC SER[enissi]MUM STEPHANU[m]
BOCHKAYUM, HINGARIÆ ET TRANSYLVANIÆ PRINCIP[em] SICULOR[um]Q[ue] COMI[t]E[m] MODERNU[m] MOESTA PARIE[n]S ENTITUR OBSERVATU AUTEM NIMIS DIGNUM IN HAC

[17] „A kőemlék születésének körülményeit csak találgathatjuk. […] A humanista gondolkodásmódtól nem idegen ugyan az ilyenszerű emlékállítás, de természeténél fogva túl gyakori sem lehetett; párhuzamait keresve egyetlen példájára bukkantunk: XII. Lajos francia király blois-i „szülőházát" jelölték meg 1498-ban, még életében egy fülkébe állított emlékművel és antikizáló epigrammával." (Kovács A. 2008: 152–153.)
„Erdély és a magyar művelődéstörténet tekintetében Kolozsvár példája egyedülálló: az Óvárban, a Bocskai-házzal átellenben, Mátyás király szülőházának az ajtó- é ablaktábláin Helytai Gáspár idejében, 1574 előtt aranyozott Hunyadi-hollók csillogtak, hangsúlyozandó az épülettel együtt járó é a modern időkig fennmaradt, tulajdonost illető, Mátyás adományozta kiváltságokat. De ugyanott, a ház belsejében – az emlékezet fenntartásának a mi szempontunkból érdekesebb másik, anyagi érdektől immár független megnyilvánulásként – felirat jelölte azt a szobát is, amelyben a király született volt. 1758-ban lejegyzett szövege alapján úgy véljük, hogy a Heltai-féle Krónikával egyező időben, akkor készülhetett, amikor a nagy király kolozsvári kultusza tulajdonképpen testet öltött." (Kovács A. 2008: 153–154.)
Kovács András szerint ezeket a példákat követte 1627-ben Bethlen István, amikor bátyjának, Gábornak (magyar király és erdélyi fejedelem) marosillyei szülőházát emléktáblával jelöltette meg (Kovács A. 2008: 155). „A két emlékkőnek közös jellemzője tehát, hogy állíttatói – 1606-ban Kolozsvár polgárai, 1626-ban a fejedelem közvetlen környezete, öccse – egyaránt az ünnepeltek közös, országegyesítő politikai törekvéseit értékelték, s tőlük mindannyiszor újabb aranykor – Mátyás legendává szépült uralkodásának feltámadását remélték" (Kovács A. 2008: 156).

RE HOC IPSU[m] VIDETUR QUOD CUM DIE IPSO VENERIS ESSET HIC PRINCEPS EDIT[us] AB EO STATIM TEMPORE QUO DUCE BELLICO CAESAREANO IOANNE IACOBI BEL-
GIOIOSA NEFASTO ITALO ARMIS CÆSAREIS CONTRA OMNE SUUM MERITU[m] PETIT[us] FORTUNIS ET BONIS SUIS COEDENS ARCE SUA SOMLIOKEO
VOCATA DIE ETIAM IPSO VENERIS FATALI[te]R EGREDITUR PER MULTOS CONSEQUENTER VENERIS DIES AUSPICATO SORTITUS EST QUÆ DEFENSIVIS IPSIUS
ARMIS VEL INTRA HUNC UNIUS ANNI CURRICULUM CURSUM FOELICEM DEDERUNT QUOD CONCINNE HAC PRO-
SOPOPEIA SUA BOCCATIUS VATES HOC ORDINE PERSECUTUS EST

SERENISSIMI HUNGARIAE TRANSYLWANIAEQU[e] PRINCIPIS
ET SICULORUM COMITIS ETC. DOMINI STEPHANI DEI GRATIA
DOMINI SUI CLEMENTISSIMI.

PROSOPOPEIA DIEI SUI VENERIS.
Fordítás:
1606. Az olvasóhoz: Midőn Ferdinánd császár és János, Magyarország királya közt forrott a harc, s Nagyságos Bocskai György, ausztriai ház iránti, régóta sértetlenül megtartott s megőrzött hitétől eltérni nem akart, a király haragját vonva magára, parancsára Erdélyben Kolozsvárott fogságba tétetett, a hol terhes nejével együtt, néhány hónapon át, Hollós Mátyás a magyarok legdicsőbb királya születési házával átellenben levő háznál letartóztatva volt, neje itt mintegy szerencsés előjelül, fenséges Bocskai Istvánt, Magyarország és Erdély fejedelmét s székelyek ispánját könnyek között szülte. Megjegyzésre igen méltó, hogy pénteken születvén ezen fejedelem, azon időtől fogva midőn Belgiojoso János Jakab, gonosz olasz császári hadvezér által vezényelt császári fegyverek elől – méltatlanul megtámadtatva – vagyona és javai elhagyásával menekülni kényszerült: Sólyomkő nevű várába végzetszerűleg egy pénteki napon tért vissza, s azután következő több pénteknapi önvédelmi harcai ügyének szerencsés folyamatot adtak, amit Bocatius költő dicsversében (Prosopopeia) ily sorban írt le:
Magyarország és Erdély felséges fejedelmének, székelyek ispánjának stb. István úrnak, Isten kegyelméből az ő kegyelmes urának pénteknapra írt
Dicsvers. (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Jankovich M. 1818, Letavay S. 1818: 133, Kőváry L. 1853: 81, Pánczél F. 1879: 9, Jakab E. 1888a: 445–446, Kőváry L. 1892: 303–304, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 26, Sándor I. 1913a: 64–65, Orosz F. 1933: 45, Márkos A. szerk. 1944: 14–15 és 58–59, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 68–69, Kovács A. 2003: 23, Gaal Gy. 2007: 71, Asztalos L. 2008: 44–45, Kovács A. 2008.

83.
Létrehozás/állítás időpontja: 1606. okt. 25.
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz., második, kettős emléktábla
Megjegyzés: kb. az 50. születésnapjára helyezték ide a városi tanács határozatával; Bocatius János humanista költő szövege; 1817-ben odébb téve, és megújíttatva gróf Teleki László által
Szöveg:
[baloldali:]
STELLA MICANS VENERIS[,] PRÆ STELLIS OMNIBUS VNA[,]

SOLISEQUA ET SOLIS PRÆVIA[,] SOLIS AMOR[.]
QVO[,] FAVTRIX PRETIOSA[,] TVOS DIGNABOR HONORE[,]
QVIES MACTAS TANTA ME BONITATE[,] DIES?
LVCE TVA LUX PRIMA MEIS NATA[l]IBVS ORTA EST[,]
ARCE COLOSVARI[,] CVM PAT[er] EXVL ERAT[.]
QUANDO DOMVM AVSTRIACAM PROPTER CONSTANTIB(us) AVSIS,
NUNC INGRATA MIHI[,] GENS M[E]A VINCLA TULIT.
CONSCIA TV[,] VINDEX INGRATOS VLTIO MANSIT[,]
LVCE TVA [a]RCE HOSTES CVM PEPULERE MEA[.]
DOCTVS AD HAS ARTES IN ME CONFINGERE CRIMEM
INFOELIX ITALVS NON DVBIT[a]VIT HOMO[.]
ET GENITOREM ET ME SEMPER FIDVM AVSTRIA SENSIT[,]
AVT SVPERI TESTES INTEGRITATIS ERVNT[.]
AVLA[m] AD CA[e]SAREA[m] ATQ[ue] AD TOTV[m] PROVOCO MVNDVM[,]
IMMERITVM INIUSTAS HINC RETULISSE VICEIS[.]
CAVSA TRVMFAVIT MEA; NOSTRIS PETZIUS ARMIS
SVCCVBVIT CÆ S[vs] NE[mpe] DIE VENERIS[.]
NON HAB[vi]T V[INDICTA MOD]VM[,] BELIIOSA FVGATVS
CESSIT[,] ET URBS MEA [sit c]ASSA DIE VENERIS[.]
ARRISIT LVX VLTERIVS[,] SVA MOENIA NOBIS
DEDIDIT EPPERIES[,] NEMPE DIE VENERIS[.]
VEXILLIVM OBLATVM EST[,] TV[r]CARVM A CÆSARE MVNVS[,]
CVM CLAVA AVRATA NE[m]PE DIE VENERIS[.]
CVM BASTA MIHI PRIMA FVIT PVGNA EDELIANA[,]
PERDIT VBI ILLE HOMINES MILLE DIE VENERIS[.]
BIS QVADRIGENTOS AM[it]TIS AB IGNE BUCHAIME[,]
ME VICTORE[,] DIE (NEMP[e] MEO) VENERIS[,]
VICTRICI NOSTRO CEDVNT HINC ARDVA NVTV
MOENIA KOEVARI[,] D[v]M NITET IPSA VENVS[.]
ZATHMARIVM INDOCIL[e] INCRVSVS[,] DABO[,] DIXIT ET OBSES
TRADITVS EST. VENE[r]IS RES EA GESTA DIE[.]
APPLAVSIT FORTVNA MEI[s] NOVA HONORIB[us,] ARCEM
FILECI VENERIS C[o]E[pi]MVS INDE DIE[.]
ECCE COLONICIOS EQVIT[e]IS PEDITESIQ[ue] TRIVMPHO
AD SEBESI[,] KELEMES RV[r]A DIE VENERIS[.]
QVARTVM HINC COM[m]ISSV[m] EST CVM BASTA PRÆLIVM[,] UT ORA
ILLE QVIDEM ELAPSVS VENIT PISONIS AD VRBEM
EXVSTAM EXTERIVS [c] ÆDE DIE VENERIS[.]

[jobboldali:]
NEC SPATIU[m] SUFFECIT[,]·ET·HOC·MIHI·TRADIDIT ARCEM
VICTUS TRENTSINIAM TEUTO DIE VENERIS
DENGLEGIO AD MORAVOS DUCE CÆDES EDITA CA[m]POS[,]
NOSTRAQ[ue] VICERUNT ARMA DIE VENERIS.
INDE URBS NATALIS PATRIÆ ME PRINCIPIS ORNAT
FASCIB[us,] ACCEPTUMRITE DIE VENERIS[.]
POSTQUAM ADVERSANTES EXCESSERE ARCE SEGESI[,]

PATRIA TOTA VACAT HOSTE[,] DIE VENERIS[.]
VOTA SECUNDAVIT DEUS[,] ET FORTE ACCIPIO HUZTU[m,]
O MEMORABILIUM LUCE[,] DIE VENERIS[.]
NOMI[n]E WEZERIUS TURCARU[m] CAESARIS OFFERT,
ACCIPIO ET VENERIS HOC DIADEMA DIE.
DANTIB[us] EXTREMUM GERMANIS OMNIA[,] DEVAM
TRANS[s]YLVANIA HABET CUNCTA DIE VENERIS[.]
DENIQ[ue] MURANI PRÆRUPTIS COTIBUS ARCEM
IMPERIO NOSTRO SUBYCIT ALMA VENUS[.]
NIL SIET[,] UT RELIQUUM VENERIS DE MUNERE NOBIS
TOKAY AVRIBUIT MOENIA BLANDA VENUS[.]

APOSTROPHE AD DIEM VENERIS
ALMA DIES VENERIS[,] VENERIS MULTU[m] ALMA DIES[,] QUAS
ERGO TIBI GRATEIS POSTMODO DIGN[us] AGAM[?]
SALVE ACCEPTA DIES[,] MIHI NUMINIS UNA MANEBIS
INSTAR[,] ET ÆTERNU[m] FESTA PERENNIS ERIS[.]
BELLORUM IN CURSU DUCE TE FOELICITER US[us,]
ANNUE CONSTANTER DIVA[,] SECUNDA GERAM[.]

AUTHOR AD DIEM VENERIS
O STUPOR ATQ[ue] O DIVA DIER[um] O DIVA DIER[um]
UT ROMANA NIHIL ME IWET ILLA FIDES.
HAC SUM PARTE TUUS TIBI PRI[n]CEPS PLURIMA NOSTER
DEBET ET AUSPICIO RES EA PLENA TUO EST
SALVE, O FAUSTA DIES TOTIESQ[ue] REDIRE MEMENTO
TE QUOTIES PRINCEPS VULT REDYSSE ME[us].
Fordítás:
[baloldalt:]
Vénusz fénylő csillaga, minden csillagok között az egyedüli,/ mely követi s megelőzi a napot, a nap szerelme!/ Mily méltó tisztességgel illesselek, ó drága védnök!/ hogy e napot annyi áldással teljessé teszed rám nézve?/ A te napod az én születésemnek is napja,/ midőn atyám Kolozsvárott számkivetésben élt,/ Mikor az ausztriai ház mellett való állhatatosságomért/ a rám neheztelő nemzet engem fogságba tett,/ Tudtoddal van, hogy a hálátlanokat a bosszú utol érte,/ midőn a te napodon váramból az ellenség elűzetett./ E mesterségben jártas boldogtalan olasz/ nem átallta bűnnel vádolni engem./ Holott Ausztria mind atyámat, mind engemet mindig hívnek/ tapasztalt; de Isten tanúja lesz a hálátlanságnak./ A császári udvarra, s az egész világra hivatkozom,/ hogy igazságtalanul viszonoztatott./ De ügyem győzött, fegyverünk által/ esett el Petz egy pénteki napon./ A bosszú nem érte el célját, Belgiojoso megszaladt,/ s Kassa városa pénteken lett enyém./ Tovább mosolygott rám a nap, Eperjes/ péntek napon adta fel várát./ A török császár pénteken adott zászlót/ és aranyos kardot ajándékul./ Edelénynél péntek nap volt Bastával első harcom,/ a hol ő ezer embert vesztett./ Burchleim velem, mint győztessel szemben, az én péntek/ napomon kétszer négyszáz emberét vesztette el harcban./ Kővár magas falai egy fényes péntek nap/ hajoltak meg győztes akaratunk előtt./ Szatmár , a tanulni nem akaró, rohamunkra Adom-mal/ felelt s kezest adott péntek napon./ A szerencse újjal növelte eddigi tisztességemet,/ Fülek várát pénteken vettük be,/ s legyőztük Kolonics lovasait és gyalogit/ Sebesinél s Kellemes térein pénteken./ Bastával negyedik harcunkat

vívtuk meg mire keservesen/ kellett elhagyni az országot – péntek napon./ Ő ugyan elillanva Pozsonyba ment, s azt harc közben/ kívülről felgyújtotta – pénteken. (Jakab Elek fordítása)

[jobboldalt:]
De e távolság sem volt elég, legyőzetvén a német,/ Trencsin várát is átadta pénteken./ Dengelengen, a morva mezőkön folyt harcban/ fegyvereink győztek – péntek napon./ Innen megtértemkor szülő hazám városa fejedelmi méltóságra/ emelt, miről pénteken értesültem./ Midőn az ellenség Segesvárból kiment, az egész ország/ megtisztult tőlük – egy pénteki napon./ Esztergom péntek napon adta meg magát/ dicséretes készséggel./ Isten megsegített, talán beveszem Husztot/ – az emlékezetes helyet – pénteken./ A török császár nevében fővezérétől ajánlott koronát is / e napon fogom átvenni./ Ha a németek Dévát, az utolsó várat átadják,/ Erdély mindenét visszakapta pénteken./ Azután Murány sziklavárát fogja az áldott/ péntek nap birodalmunk alá vetni,/ s a nyájas Istennő nem szűnik meg addig,/ míg utolsó ajándékul Tokajt is kezünkbe nem adja.

Szózat [Apostrophe] a Péntek napra.
Áldott péntek nap, sokszorosan áldott péntek nap!/ Miképpen adjak neked elég méltó hálát!/ Légy üdvöz kedves nap! Előttem Isten napja maradsz,/ mint ércemlék s örök ünnep!/ Harcaimban vezérletd alatt eddig szerencsés lévén: engedd/ ó Istennő! Azokat állandóul szerencsésen folytatnom.

A szerző a Péntek naphoz.
Ó csoda! Ó napok Istennője! Napok Istennője!/ hogy a római hit rajtam semmit nem segít./ E részben tied vagyok, neked a mi fejedelmünk a legtöbbel/ tartozik, e történet egészen a te műved!/ Üdvöz légy, ó szerencsés nap! ne feledd annyiszor visszatérni,/ ahányszor fejedelmem visszatértedet óhajtja. (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Jankovich M. 1818, Letavay S. 1818: 133, Kőváry L. 1853: 81, Pánczél F. 1879: 9, Jakab E. 1888a: 446–451, Kőváry L. 1892: 303–304, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 26, Sándor I. 1913a: 65–67, Orosz F. 1933: 45, Márkos A. szerk. 1944: 15–18 és 59–60, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 69–72, Kovács A. 2003: 23, Gaal Gy. 2007: 71, Asztalos L. 2008: 44–45, Kovács A. 2008.

84.
Létrehozás/állítás időpontja: 1606. okt. 25.
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz., harmadik emléktábla
Megjegyzés: kb. az 50. születésnapjára helyezték ide a városi tanács határozatával; Bocatius János humanista költő szövege; 1817-ben odébb téve, és megújíttatva gróf Teleki László által
Szöveg:
DE EODEM SERENISSIMO PRINCIPE TRIVM
DEAR[vm]FESTIVUS
DIALOGVS
MAXIMA TRES DIVAS H[a]EC INTER VAESTIO MOTA EST
PRINCEPS SIT CVIVS FILIVS HVNGARIÆ[?]
NOSTER AIT IVNO EST[,]OPIBVS TAM SPLENDET[,] ET AVRO[:]
ASSERIT E CONTRA CAVTA MINERVA SVVM
PLVS PR[a]E DIVITYS PRNAT SAPIENTIA REGEM[,]
UBERA EY MATER PAL[i]AS, EGO UNA DEDI[.]

DULCE VENUS RISIT[,] SI PROLES VESTRA[:] MEA CVR
OMNIA SVNT IPSI[,] PROSPERA NATA DIE[.]
Fordítás:
Három Istennő ünnepi párbeszéde azon fejedelemről.
Nagy kérdés támadt a három Istennő között:/ Magyarország ezen fejedelme melyiknek fia:/ Mienk – mondja Juno –, mert gazdag kinccsel és arannyal./ Minerva magáénak lenni állítja, mert királyt inkább ékesíti/ a bölcsesség, mint a gazdagság./ Én, Pallas, egyedül tápláltam őt anyai tejjel./ Édesen mosolygott Vénus: ha a ti magzatotok, miért esett/ minden szerencsés története az én napomon? (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Jankovich M. 1818, Letavay S. 1818: 133, Kőváry L. 1853: 81, Pánczél F. 1879: 9, Jakab E. 1888a: 448, 451, Kőváry L. 1892: 303–304, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 26, Sándor I. 1913a: 67, Orosz F. 1933: 45, Márkos A. szerk. 1944: 18 és 61, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 72–73, Kovács A. 2003: 23, Gaal Gy. 2007: 71, Asztalos L. 2008: 44–45, Kovács A. 2008.

85.
Létrehozás/állítás időpontja: 1607
Hely: A Magyar-kapu és Közép-kapu közötti falszakaszon
Megjegyzés: nincs meg
Szöveg:
ITT FEKSZIK BEGRECZI
BALINT FELESEGE[-]
VEL VICZEY MARTA[-]
VAL 1607
Olvasata: Itt fekszik Begreczi Bálint feleségével, Viczey Mártával, 1607.
Irodalma: Nagyajtai Kovács I. 1840: 68, Jakab E. 1888a: 225, Gaal Gy.–Gránitz M. 2010 I.: 45.

86.
Létrehozás/állítás időpontja: 1608
Hely: Kornis (Emil Zola) u. 4. sz.
Szöveg:
DOMVS
CEMENTARIA
ET AVRICVSORIA
1608
Fordítás: Pénzváltó és aranyműves ház, 1608.
Irodalma: Jakab E. 1870a: 626, Jakab E. 1870c: IX. tábla, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 27–28, Orosz F. 1933: 46, Vályi L. összeáll. 1941: 17, Balogh J. 1944: XXVII. tábla, Herepei J. 1988: 308, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 75, Herepei J. 2002: 70, Asztalos L. 2004: 383, Herepei J. 2004b: 165, 425, Lukács J. 2005: 54, Gaal Gy. 2007: 77, Asztalos L. 2008: 53.

87.
Létrehozás/állítás időpontja: 1608 körül
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 23–25. sz., a házfalon
Megjegyzés: nincs meg

Szöveg:
HIC LOCUS EST, LUCAS HIC PASTOR IN URBE MAROTHI
ELOQUIO DOCUIT MYSTICA VERBA DEI.
HAEC FUIT IPSA DOMUS, DOMUS HAEC CUNABULA QUONDAM
PRIMA REFORMATAE RELIGIONIS ERAT.
PARVUS HIC POPULUS, PRIMUM GREX PARVUS, IN UNUM
CONVENIT, POPULI CONCIO PARVA FUIT.
DONEC IN INMENSUM NASCENS ECCLESIA COETUM,
TER SANCTI CREVIT NUMINIS AUSPICIO.
GEORGIUS AGOSTON EÖTVES,
POSSESSOR HARUM AEDIUM HAEREDITARIUS,
MONUMENTUM HOC MARMOREUM MEMORIAE
ERGO LOCAVIT
Fordítás:
Itt van a hely, itt, a hol Maróthi Lukács pap, e városban ékesszólóan tanította Isten titokzatos igéit. Ez a ház volt, ez, a reformált hitvallás egykori első bölcsője. A kicsiny nép s kisded sereg legelébb itt gyült egybe – kicsiny volt a gyülekezet, mig a Háromszor Szent Isten segedelmével mérhetlen nagygyá növekedett a születő egyház. E márványemléket a ház örökös birtokosa, Eötves Ágoston György emlékezet okáért helyeztette ide. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Más fordítás:
Imhol a hely, nézd meg, hol a város aranyszavu papja
Isteni szent igét zenge: Maróti Lukács.
Lásd, ez a ház, ez a ház hajdan bölcső vala, melyben
Kis csecsemő korban ringa a kálvini hit.
Számra kevés népség, ki nyáj itt gyűl vala,
Még kezdetbe' kicsiny volt a hivők serege.
Ámde a gyülekezet nőttön-nőtt, mígnem az Isten
A háromságos, nagyranövelte hadát.
Eötves Ágoston György, e ház örökös tulajdonosa állította e márványlapot emlékezetül.
(Márkos András fordítása)
Irodalma: Letavay S. 1818: 139, Szilágyi S. 1848a: 30, Mikó Á. 1860: 14–15, Jakab E. 1888a: 503, 506, Márkos A. szerk. 1944: 35 és 63, Balogh J. 1985: 163–164.

88.
Létrehozás/állítás időpontja: 1610. szept. 7.
Hely: Főtér (Unirii) 20. sz., az emeleti folyosó déli falában
Megjegyzés: javítási, nem építési emléktábla
Szöveg:
DIVINA FAVENTE CLEMENTIA
LABORE ET PROPRIIS IMPENSIS
HONESTÆ SARÆ THEOMOSVARI R[e]LICTÆ
QVONDAM PRVDENTIS ET CIRCVMSPECTI:VIRI
D[omi]NI IOANNIS ROSAS OLI[m] SENATORIS VNGARI
COLOSVARIEN[sis] SINE VLLA VICINORV[m] OPE
HIC MVRVS ERECTVS EST·ANNO
[Domi]NI 16·10·DIE VII SEPTEMBR[is]

Fordítás: Az Isteni kegyelem segítségével épült e fal becsületes Tömösvári [temesvári] Sárának, a néhai óvatos és körültekintő férfiú, Rósás János úr, Kolozsvár egykori magyar szenátora özvegyének munkájával és saját költségével, s a szomszédok minden segítsége nélkül, az Úr 1610. évében szeptember 7. napján. (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1985: 147–148, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: I.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 55, Mihály. M. 2008: 62.

89.
Létrehozás/állítás időpontja: 1612
Hely: a Kandia utcai torony nyugati oldalán, Kovácsok tornya; a későbbi Bartha Miklós (Emil Isac) u. végén
Megjegyzés: nincs meg; 1796-ban bontották le a Kandia utcai tornyot;[18] a *Descriptio*...-ban és Letavaynál eltérő a latin szórend
Szöveg:
(címer)
INVOCAVI TE IN DIE TRIBVLATIONIS […]
DEVS [...] MEÆ ET TV DIIVDICASTI ME,
QVARE ASSIDVE MEDITABOR LAV[-]
DES, ET IN SEMPITERNVM NOMEN TVVM CELE [-]
BRABO [...] PRVDENTIB[us]. AC CIRCVMSPECT[is]. ANDREA
EOTVEOS PRIMARIO, AC PETRO FILSTICH
REGIO IVDICIBVS EXSTRVEBATVR ANNO
CHRISTI MDCXII
(városcímer)
Fordítás: Nyomorúságaim napjaiban segítségül hívtalak tégedet Istenem […] s te megítéltél engemet. Miért is szüntelen dicsőitésedről elmélkedem s nevedet mindörökké magasztalom. Építették az okos és eszes Ötvös András fő- és Filstich Péter királybirósága idejében. Krisztus 1612. évében. (Az első sor Zsolt. 50.15 változata. Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 137, Jakab E. 1888a: 472, Márkos A. szerk. 1944: 24–25 és 62, Balogh J. 1985: 139, Kovács A. 2003: 22.

90.
Létrehozás/állítás időpontja: 1612
Hely: Farkas utcai templom
Megjegyzés: Báthory Gábor a templomot a református egyháznak adományozta. Jakab Elek a levéltárban bukkant rá; furcsállotta, hogy az adományozó Báthori Gábor neve nem szerepel kiemelten az emléktáblán; nincs meg
Szöveg:
IN NOMINE SACRO-SANCTAE ET INDIVIDUAE TRINITATIS
1612.
PIA CURA ET PATERNA SOLLICITUDINE PROVIDENTIAQUE SINGULARI AC AD OMNEM
POSTERITATIS MEMORIAM CELEBRANDA
LIBERALITATE

[18] Báthory Kristóf erdélyi fejedelem gyakran itt étkezett a jó levegő miatt (Mikó Á. 1860: 11, Márkos A. szerk. 1944: 24).

EX INCLUTA ET VETUSTISSIMA BATHOREORUM FAMILIA
ORIUNDI
SEREMISSIMI PRINCIPIS, DEI GRATIA TRANSILVANIAE ET VALACHIAE TRANSALPINAE
PRINCIPIS, PARTIUM REGNI HUNGARIAE DOMINI ET SICULORUM
COMITIS
TEMPLUM HOC
TOT ANNORUM SPATIO DESOLATUM, SITU SQUALIDUM, USUIQUE PROPHANO APPLICATUM,
RESTAURATUM EST AC USUI SUO LEGITIMO PUBLICO ETIAM REGNI STATULO ACCEDENTE
RESTITUTUM.
DOMUS ENIM DOMINI EST DOMUS ORATIONUM.
Fordítás: A szentséges-szent és megoszolhatatlan Háromság nevében. 1612. Ezen, annyi évek során át elpusztult, ronda állapotban levő, s nem szent czélokra használt szentegyház, a Báthoriak nemes és régi nemzetéből származó felséges fejedelem, Isten kegyelméből Erdély és Havasalji Oláhország fejedelme, Magyarország Részeinek ura, Székelyek ispánja kegyes gondja és atyai gondoskodása s különös előrelátása által – hozzá járulván az ország közvégzése is – minden következendő nemzedékek előtt dicséretes bőkezüséggel helyre állittatott és törvényes rendeltetésének visszaadatott.
Mert az Urnak háza imádságnak háza (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Letavay S. 1818: 139–140, Eszterházy J. 1866: 564, Jakab E. 1888a: 566–567, Márkos A. szerk. 1944: 36–37 és 63–64.

91.
Létrehozás/állítás időpontja: 1613
Hely: a Szent Mihály-templom kőkörfalán
Megjegyzés: a bolt építésére vonatkozik; nincs meg
Szöveg:
ANNO 1613. TEMPORE PRVDENTVM ET CIRCVMSPECTOR[um]: EMERICI BOGNER ALIAS GILLYEN PRIMARIO ET STEPHANI RADNOTHI REGII JVDICVM, AEDILIBVS ITEM EODEM STEPHANO RADNOTHI ET LAVRENTIO FILSTICH PROCVRANTIBVS FIEBAT
Fordítás: Az 1613. évben, okos és körültekintő Bogner vagy Gillyén Imre fő-, Radnóthi István királyhíróságában, s ugyancsak Radnóthi István és Filstich Lőrincz egyházfiságuk alatt, az ő gondoskodásukból építtetett. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 139, Jakab E. 1888a: 183, 472, Márkos A. szerk. 1944: 30 és 63, Sas P. 1998: 33, Sas P. 2009: 36.

92.
Létrehozás/állítás időpontja: 1625
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 37. sz., az udvaron, a bal oldali pincelejáratban, ajtókeret
Megjegyzés: nincs meg, az 1990-es évek elején eltűnt
Szöveg:
ANNO CH[risti]·1625 DIE
QIS EXISTIMAT SE ESTAREV[…]

Fordítás: A Krisztus szerinti 1625. év … nap… Aki azt hiszi magáról, hogy áll… (Engel Károly fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 75.

93.
Létrehozás/állítás időpontja: 1626
Hely: Farkas utcai templom
Megjegyzés: nincs meg
Szöveg:
1626. In sempiternam insignis illius Beneficii memoriam, quo Serenissimus et Potentissimus Princeps, Dominus D. Gabriel, Dei Gratia Sacri Romani Imperii et Tranniae Princeps, Partium Regni Hungariae Dnus et Siculorum. Comes ac Opuliae et [sic] Ratiboriaeque Dux, Templum isthoc eum in Privato suo Statu, tum vero potissimum Principatum adeptus, prosecutus est, et adauxit Proventus et Reditus ejus amplissimos, peculiari suo Diplomate superinde edito, in perpetuam Elemosynam, usibus ejusdem Templi et totius Sacri Ministerÿ, renovando, ordinando, conferendo, ac sub aeternae Damnationis Poena consecrando, Eccla Orthodoxa Claudiaca, Publicae posuit.
Fordítás: 1626. Azon jeles jótétemény örök emlékezetére, melylyel felséges és hatalmas [Bethlen] Gábor úr és fejedelem, Isten kegyelméből római szent birodalmi és erdélyországi fejedelem, Magyarország Részeinek ura, Székelyek ispánja, Oppeln és Ratibor herczege ezen templom iránt viseltetett ugy magán ember korában, mint főleg azután, hogy a fejedelemséget elnyerte, jövedelmeit és bevételeit azokról adott külön hitlevele által növelte, azokat a templom és papság használatára megújitva, rendelve, adományozva s örök átokbüntetés alatt e czélra szentelve – a kolozsvári egyedül igaz hitü egyház közegyetértésből emelte. (Jakab Elek fordítása)
Irodalom: Eszterházy J. 1864: 6, Jakab E. 1888a: 566–568.

94.
Létrehozás/állítás időpontja: 1628
Hely: Karolina (Muzeului) tér 5. sz., a kapubejárat félköríves timpanonjában a dombormű körirata
Szöveg:
MICHAEL·MARCEL·ANNO DOMINI·IDI[e]I[u]L[ii]L 28· [1628]
FILEP SOFI
Fordítás: Marcel Mihály, Filep Zsófi az Úr 1628. esztendejének július 1. napján [16]28. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása nyomán)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 76.

95.
Létrehozás/állítás időpontja: 1629
Hely: Bethlen (Baba Novac) u., Szabók tornya, keleti oldal
Szöveg:
REG[nante] SEREN[issimo]·PRIN[cipe]·D[omino]·D[omino]·
G[abriele] (címer) B[ethlen]
GABRIEL·D[ei]·G[ratia]·SAC[ri]·RO[mani]·IMP[erii]·ET·
TRAN[silvaniæ]·PRIN[ceps]·PAR[tium]·REG[n]I·HVN[gariæ]·D[omi]N[u]S
[et] SICVL[orum]·COM[es]·AC·OPPVL[iæ]·RATIB[oriæ]Q[ue]·DVX

D[omi]NE DEUS (címer) CONSERVA
NOS IN (címer) PACE·
PAVLO·VEND (címer) IOANNE
RICH·PRI[-] (címer) TOLNAI·RE[-]
MAR[io] & (címer) GIO·IVDICIBVS
RESTAV[atum] · EST TVRRIS HÆC
AN[no] D[omini] MDCXXVII FVLMINE DE[-]
IECTA PVBL[icis] CIVITATIS EXPEN[sis]
ET PERFECTA AN[no] D[omini] MDCXXIX
Fordítás: Bethlen Gábor felséges fejedelem úr uralkodása idején. Gábor, Isten kegyelméből római szent birodalmi [herceg] és erdélyi fejedelem, Magyarország részeinek ura, a székelyek ispánja, valamint Opeln és Ratibor hercege – Úristen, őrizz meg minket békében – Vendrich Pál fő- és Tolnai János királybírósága idején ez az 1627-ben villámcsapás által lerombolt torony a város költségén helyreállíttatott és befejeztetett 1629-ben. (Gaal György fordítása)
Irodalma: Letavay S. 1818: 135–136, Nagyajtai Kovács I. 1840: 65–66, Mikó Á. 1860: 10, Jakab E. 1870c: XV. tábla, Jakab E. 1888a: 514–515, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 32, Sándor I. 1913a: 71–72, P. Borteş 1923: 47, Orosz F. 1933: 60, Ferenczi S. 1941: 84–85, Márkos A. szerk. 1944: 22 és 61–62, Kovács A. 1990, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 76–77, Kovács A. 2003: 23, Asztalos L. 2004: 436–437, Mihály M. 2005: 11, 16–17, Gaal Gy. 2006: 29, Kelemen L. 2006: 267, 281, Gaal Gy. 2007: 162–163, Asztalos L. 2008: 97–99.

96.
Létrehozás/állítás időpontja: 1633
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom tornya
Megjegyzés: „Vörösréz lemezre beütött latin nyelvű szöveg. Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár.” (Sas P. 2009: 188.)
Szöveg:
IN NOMINE DOMINI.
RESTAVRATA EST, DEO FAVENTE, TVRRIS TEMPLI PAROCHIALIS CLAVDIOPOLITANI, PARS FERME DIMIDIA SVPERIOR, ET DE NOVO REAEDIFICATA, ANNO DOMINI; M: D: CXXXIII: REGNANTE ILLUSTRIS: PRINCIPE D. D. GEORGIO RAKOCZI; PRVDENTIB AVTEM ET CIRCUPSPECTIS, STEPHANO PVELACHER PRIMARIO, ET IOHANNE TOLNAY REGIO IVDICIB, NEC NON BENEDICTO HENZLER, STEPHANO ROSAS, CASPARE BEITSCH, STEPHANO BACZI, ANDREA HERMAN, MICHAELE IO SAMARIAY, MICHAELE FENESCHER, IOHANNE TEOKEOLI, LAVRENTIO SCHESPVRGER, CASPARE KOWACZI, ET AMBROZIO GASNER, IVRATIS CIVIB: ET SENATORIB; PRO EO ANNO CREATIS; GLOBVSVERO AENEVS IMPOITVS EST, DIE XXII: OCTOBRIS, PESTE SAEV GRASSANTE; CVM DIE XVIII. SEPTEMBR: QVIFVIT DIES DPMINICVS, HORA:Z:POST MERIDIEM FVLMINE TACTA DEARSISSET ET GLOBVS ETIAM DELAPSVS IN DVAS FVISSET PARTES DIVISVS.
DOMINE DEVS ET PATER MISERICORS, CONSERVA NOS ET HANC REM PVB: ATQUE IN EA ECCLESIAM TVAM, AD. S. S. NOMINIS. TVI GLORIAM SEMPITERNAM.
AEDILES, QVORVM RESTAVRATIO HAEC FACTA EST, FVERE P. ET C. GEORGIVS LAKATOS ALIAS GEREB ET GEORGIVS WOLMAN, CENTUMVIRI.

STEPH: CONRADVS
CLAVDIOPOLITANVS
NOTARIVS EIVSDEM CIVITATIS.
KEOPECZY EOTVES SAMVEL CZINALTA S. I.
H. F. I. V. Z. I. B. I.

Fordítás: Isten nevében.
Isten segítségével helyreállíttatott a kolozsvári plébániatemplom tornyának majd a felét kitevő felső és újból felépíttetett az Úr 1633. esztendejében a nagyságos fejedelem Rákóczi György uralkodása idején, amikor a bölcs és körültekintő Puelacher István főbíró és Tolnay János királybíró, továbbá Henzler Benedek, Rósás István, Beitsch Gáspár, Baczi István, Herman András, Samarjay Jó Mihály, Fenescher Mihály, Tököli János, Schespurger Lőrinc, Kovacsi Gáspár és Gasner Ambrus esküdtpolgárok és tanácsosok, akiket arra az évre választottak, ércgombot tettek rá október 22. napján, akkor a kegyetlen pestis dühöngött. Szeptember 18-án, amely vasárnapra esett, 2 órakor egy villámcsapás következtében leégett és a gomb is lezuhanván két részre tört.
Uram isten és irgalmazó Atya, őrizz meg minket és ezt a közösséget és ebben a Te szentegyházadat legszentebb nevednek örök dícséretére.
Azok a tisztségviselők, akiket megbíztak ezekkel a helyreállítással Lakatos György, másként Geréb és Wolman György százférfiak.
Kolozsvári István Konrád ugyanazon város jegyzője
Köpecy Eötves Sámuel csinálta.
Irodalma: Sas P. 2009: 187–188.

97.
Létrehozás/állítás időpontja: 1636
Hely: Főtér (Unirii) 20. sz., az emeleten, a ház térre néző szobájának keleti falában, ajtókeret
Megjegyzés: utólagos elhelyezés, eredetileg a Híd (Wesselényi/ Regele Ferdinand) utcai Szilágyi-házban
Szöveg:
AN[dreas] [rozetta] RH[au] 16 [rozetta] 36
1 TIMOTh VI V6.
EST QVAEST[us], MAGN[us], PIETAS.CVM
ANIMO SVA SORTE CONTENTO
Fordítás: De valóban nagy nyereség az Istenfélelem, megelégedéssel. (1 Tim 6,6 – Károli Gáspár fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1870a: 427, Rados J. 1942: 32/1. tábla, Balogh J. 1944: XIX. tábla, 301, Kelemen L. 1982a: 133, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: I.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 56, Mihály M. 2008a: 63, 65.

98.
Létrehozás/állítás időpontja: 1636
Hely: Főtér (Unirii) 20. sz., a sörözőben baloldalt, ajtókeret
Szöveg:
A[ndreas] R[hau]
1636
Fordítás: Andreas Rhau (Szőrös), 1636-ban.

Irodalma: Rados J. 1942: 32/2. tábla, Balogh J. 1944: 300, Kelemen L. 1982a: 133, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 56.

99.
Létrehozás/állítás időpontja: 1636 után
Hely: Barát (Victor Deleu) u. 2. sz., a ferences klastrom udvarának keleti falán
Megjegyzés: 1636-ban halt meg Csanádi Pál
Szöveg:
ILLÆSA ANTECESSORVM MEMORIA
PVLVS CZENADI CLAVDIOPOLITANVS
PHILOS[ophiæ]·ET MEDIC[inæ]·DOCTOR AC AB ANN[o]
1608 VSQ[ue] AD ANN[um] 1620 SCHOLÆ
PATRIÆ NON SINE LAVDE RECTOR CONSVE[-]
TVDINEM FREQVENTER DISPVTANDI ET
PRÆ LECTIONES MEMORIÆ MANDANDI.
PRIMVS IN SCHOLAM INTRODVXIT HANC
VERO AREAM DIVTVRNO SITVS QVALLENTE
ARBORIBVS MANV SVA PLANTATIS ET INSITIS
EXORNAVIT SVCCESSORVM QVISIBVS IDONE-
AM REDDIDIT
Fordítás: Az elődök emlékezete sértetlen. Kolozsvári Csanádi Pál, a bölcselet és orvostudomány doktora és az 1608. évtől az 1620. évig a haza iskolájának dicséretes igazgatója elsőnek honosította meg az iskolákban a gyakori vita és az előadások emlékezetben tartásának szokását. Ezt a huzamosan kopár udvart saját kezével ültetett és elhelyezett fákkal díszítette és minden utódnak alkalmassá tette. (Sipos Gábor és Szabó György fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 42–43.

100.
Létrehozás/állítás időpontja: 1641
Hely: az Ötvösök tornya melletti városfalban volt
Megjegyzés: az 1840-es évek elején az épülő városháza lépcsőházfalába helyezték egy másik táblával **[54.]** együtt; 1986-ban az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtárába került
Szöveg:
(Erdély és Rákóczi címere)
DEVS PROTECTOR
REGNANTE ILLVSTRISSIMO CELSIS[simo]
PRINCIPE D[omino]·D[omino]·GEORGIO RAKOCI
DEI GRATIA TRAN[sylva]NIÆ PRINCIPE PA[r-]
TIVM REGNI HVNGARIÆ DOMINO
ET SICVLORVM COMITE.
NEC NON
(Kolozsvár címere)
PRVDENTIBVS ET CIRCVMSPECTIS
LAVRENTIO FILSTICH PRIMARIO
ET MICHAELE IO REGIO IVDICIBVS
CIVITATIS COLOSVAR AERE. LA[-]

BOREQVE PVBLICO RESTAVRATA
ANNO D[omi]NI MDCXLI.
Fordítás: Isten a mi védelmünk. Méltóságos és felséges fejedelem, Rákóczi György úr, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura és a székelyek ispánja. Nemkülönben bölcs és elővigyázatos Filstich Lőrinc Kolozsvár város fő- és Jó Mihály királybírája idején közköltségen és -munkával helyreállíttatott az Úr 1641. esztendejében. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 134, Nagyajtai Kovács I. 1840: 43–44, Jakab E. 1870c: XV. tábla, Jakab E. 1888a: 598, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 22, Sándor I. 1913a: 104–105, P. Borteş 1923: 36, Orosz F. 1933: 32, Márkos A. szerk. 1944: 13 és 58, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 87, Mihály M. 2005: 9–10, Gaal Gy. 2007: 48, 170–171, Mihály M. 2009: 159.

101.
Létrehozás/állítás időpontja: 1642. máj. 7.
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 3. sz., a ház homlokzatán
Megjegyzés: eredetileg ablakok fölötti feliratok; 1941-ben kerültek elő
Szöveg:
[baloldalt:]
INVIDIAM FERRE AVT FORTIS AV[T]
FOELIX POTEST ANNO 1642
[jobboldalt:]
MISER[r]IMA EST FORTUNA QVÆ INIMICO
CARET DIE 7 MAY
Fordítás: Az irigységet viselni vagy a bátor vagy a boldog tudja. Fölöttébb nyomorúságos szerencse az, amelynek nincs ellensége. 1642. május 7. (Kelemen Lajos fordítása nyomán)
Irodalma: Kelemen L. 1982a: 137, Gaal Gy. 1992: 93, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 91, Mihály M. 2004: 220, 276 (10. kép).

102.
Létrehozás/állítás időpontja: 1643
Hely: Wesselényi (Regele Ferdinand) u. 19. sz., ajtókeret
Megjegyzés: másodlagos elhelyezésű
Szöveg:
BK
16 (címer) 43
VIRTVTEM PRIMAM ESSE PVTA COMPRESCERE LINGVAM
Fordítás: Az erények elseje féken tartani a nyelvet. B. K., 1643-ban. (Kelecsényi Gábor fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1935: 24, Rados J. 1942: 33/3. tábla, Kelemen L. 1989: 143, Kelemen L. 1982a: 140–141, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: VI.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 91, Asztalos L. 2004: 2002.

103.
Létrehozás/állítás időpontja: 1646
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 1. sz., a ház déli bejárata mögötti kis előcsarnokban, a szemben levő ajtó szemöldökkövén

Megjegyzés: utólagos elhelyezés
Szöveg:
1646 BA
Irodalma: Debreczeni L. 1957: 231, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 47.

104.
Létrehozás/állítás időpontja: 1646
Hely: a Torda kapu melletti várfal, a későbbi Egyetem (Universității) u. végén
Megjegyzés: nincs meg; az 1840-es években bontották le a Torda-kaput, Letavay Sándor szerint 1806-ban lebontották a falat (Letavay S. 1818: 136)
Szöveg:
(Rákóczi-címer)
D[eo]. O[ptimo]. M[aximo]. REGNANTE IILLUSTRISSIMO DOMINO DOMINO
GEORGIO RAKOCZI, PRINCIPE CELSISSIMO
TRANSYLVANIAE, PARTUM REGNI HUNGARIAE
DOMINO ET SICULORUM COMITE, MURUS HIC
EXSTRUEBATUR. ANNO 1646.
Fordítás: A legjobb, legnagyobb Istennek. Méltóságos úr, Rákóczi György erdélyi fejedelem, Magyarország Részeinek ura, s Székelyek ispánja uralkodása alatt épült e fal 1646-ban. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 136, Jakab E. 1888a: 597, Márkos A. szerk. 1944: 23 és 62.

105.
Létrehozás/állítás időpontja: 1646
Hely: a Torda kapu melletti várfal, a későbbi Egyetem (Universității) u. végén
Megjegyzés: nincs meg; az 1840-es években bontották le a Torda-kaput, Letavay Sándor szerint 1806-ban lebontották a falat (Letavay S. 1818: 136)
Szöveg:
(városcímer)
AUSPICE DEO.
TEMPORE PRUDENTUM ET CIRCUMSPECTORUM
DOMINORUM GASPARI KOVÁTSI PRIMARII,
NEC NON DOMINI ANDREAE HERMAN REGII
JUDICUM CIVITATIS KOLOSVAR, PUBLICO
REIPUBLICAE COMMODO ERIGEBATUR A. D. 1646
Fordítás: Isten segítségével. Okos és körültekintő Kovács Gáspár, Kolozsvár fő-, nem különben Hermann András királybíró urak idejében, a városi köztársaság javáért emeltetett az Úr 1646. évében. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalom: Letavay S. 1818: 136, Nagyajtai Kovács I. 1840: 67, Jakab E. 1888a: 597–598, Balogh J. 1944: III. tábla, Márkos A. szerk. 1944: 23 és 62.

106.
Létrehozás/állítás időpontja: 1650
Hely: a Közép-kapuhoz közel a külső falon, a későbbi Deák Ferenc (Eroilor) u. végétől nem messze
Megjegyzés: nincs meg; 1850-ben bontották le a Közép-kaput

Szöveg:
Regnante Illustrissiomo Celsissimo Principe Transylvaniae, Domino Domino Georgio Rákóczi Anno salutis nostrae 1649 die 14-a Novembris tranquillo noctis in silentio, hora undecima, ex improviso, ad quindecim ulnas murus hic sponte cadit funditus, atque Anno 1650 Deo aspice restauratur.
Fordítás: Nagyságos és fenséges Rákóczy György erdélyi fejedelem uralkodása alatt, 1649. november 14-én, esti tizenegy órakor, nyugodt, csöndes éjjel, ez a fal mintegy tizenöt singnyi hosszúságban hirtelen, magától teljesen leomlott és 1650-ben, Isten segedelmével újra fölrakatott. (Márkos Albert fordítása)
Irodalma: Letavay S. 1818: 135, Márkos A. szerk. 1944: 21–22 és 61.

107.
Létrehozás/állítás időpontja: 1650
Hely: a régi városháza (Tanácsház) homlokzatán, Főtér (Unirii)
Megjegyzés: nincs meg
Szöveg:
Renovata est haec Domus Senatoria Regnante Illustrissimo ac Celsissimo P[rin]cipe D[omino]. D[omino]. GEORGIO RAKOCZI, Dei Gratia etc. A[nn]o 1650.
Fordítás: E tanácsház megújitatott Isten kegyelméből sat. Méltóságos és felséges erdélyi fejedelem, Rákóczi György úr uralkodása alatt az 1650. esztendőben. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Jakab E. 1888a: 710.

108.
Létrehozás/állítás időpontja: 1653
Hely: Unió (Memorandumului) u. 15. sz., a kapu keretének záróköve
Szöveg:
GML
16
53
Olvasata: GML 1653-ban.
Irodalma: Balogh J. 1944: XXVII. tábla, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 92–93, Kovács A. 2003: 38, Kelemen L. 2006: 287–288.

109.
Létrehozás/állítás időpontja: 1654
Hely: Unió (Memorandumului) u. 15. sz., a kapu alatt balra az 1. sz. lakásban, ajtókeret
Szöveg:
GML
16 (címer) 54
FIDE SED (címer) CVI VIDE
Fordítás: Bízzál, de nézd meg kiben. GML 1654-ben.
Irodalma: Balogh J. 1935: 24, Rados J. 1942: 25/2. tábla, Balogh J. 1944: XXVII. tábla, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 93, V. Guy Marica 1998: 31, Kovács A. 2003: 38, Gaal Gy. 2007: 103.

110.

Létrehozás/állítás időpontja: 1657–1807 (1657, 1690–1693, 1807)
Hely: Monostori (Mănăşturului) út 9. sz., a jezsuita rendház falán több emléktábla
Megjegyzés: 1762-ben építették az utca felőli részt; 1868-ban, Veress Ferenc felvételén még látszanak,[19] 1909-ben az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtárába kerültek
Szöveg és elrendezése:

(Szoborfülke: szent szobra)	STEPHANUS BATHORI REX POLONIAE DEDIT	SIGIS[mundus]. RAKOCZI AUXIT	(Szoborfülke: Szűz Mária a gyermek Jézussal) L[eopoldus]. I. REDDIDIT	GEORGIUS RAKOCZY CONFIRMAVIT	GABRIEL BETHLEN ERH ET PT NOBILITAVIT	(Szoborfülke: szent szobra)
MIRUM. QUI POSSUIT. CEDERE. IURE. SUO.			[Perényi-címer] HONORI MATRIS DOLOROSAE VIRGINIS DEI PARAE SACELLUM HOC RESTAURARI CURAVIT CATHARINA NATA BARO- NISSA DE PERENY MDCLV[II] KOLOSMONOSTOR			DISPERSO. REGUM. AFFECTUS. ET. IURA. REDUCENS.
[IHS] UNICA. TOT. REGUM. DOMUS. HAEC. EX PERTA. FAVORES.			VETUS SACELLUM S[ocietatis]. I[esu]. A CATHARINA L[ibera]. B[aronissa]. DE PERENY ANTE SECULUM ET DUA LUSTRA RESTAURATUM VETUSTATE DEINDE COLLAPSUM HIC DENNO STRUCTUM ET COMMODIS COLLOCATUM ANNO CHRISTI MDCCCVII			REGIA. PLUS. CUNCTIS. REX. LEOPOLDE. FACIS. [MARIA]

[19] „A Kálvária-templom 1902-es helyreállításakor kibontották a jezsuita rend egykori kápolnájának homlokfalát díszítő faragványokat. A Gazdasági Akadémia komlószárítójaként szolgáló épületből kibontott tizenegy feliratos és címeres építési emléktáblát 1909-ben szállították a múzeumba, előtte évekig a templomkertben, földön hevertek." (Mihály M. 2009: 142) „A kolozsvári kora barokk emlékek egyik érdekes csoportját alkotják a kolozsmonostori egykori jezsuita kápolna homlokfalából kibontott építési emléktáblák. A tizenegy táblából álló kompozíció középpontjában Perényi Katalin címeres építési táblája állt, melyet négy erdélyi fejedelem, Báthory István, Rákóczi Zsigmond, Rákóczi György, Bethlen Gábor, valamint I. Lipót császár levelekkel övezett kártusba foglalt táblája vett közre. Ez utóbbi táblák az uralkodók nevét és a rend kolozsmonostori ingatlanainak építéséhez vagy magához a rendhez fűződő viszonyára utaló megjegyzéseket tartalmaznak, ekképpen emelik ki azt, hogy Báthory István és Rákóczi Zsigmond beleegyezésével, majd Bethlen Gábor a további szépítéssel, »nemesítéssel« járult hozzá az építkezésekhez, vagy képletesen a rend bővítéséhez. A Lipót császárra vonatkozó megjegyzés erősen rongált, mindössze nevének monogramja betűzhető ki. Az uralkodók félkörívben elhelyezett kártusai alatt egy sorban feliratos táblák sorakoztak, melyek közül négy az uralkodókra vonatkozó, dicsőítő szövegeket tartalmaz. Az emlékcsoport keltezése Perényi Katalin töredékes felirata alapján az 1690-es évek elejére tehető, melynek legkésőbb 1693-ig, Perényi Katalin halálának évéig mindenképpen el kellet készülnie. Az utolsó felirat modern kori, a kápolna 1807-es helyreállításának állít emléket, így a kompozíció utólagos kiegészítéseként került a homlokzatra, amire az is utal, hogy a korábbi, falba mélyesztett tábláktól eltérően ez kiugrott a falazat síkjából." (Mihály M. 2009: 159–160)

Fordítás:
[Középen, fent:]
Báró Perényi Katalin készítette (emeltette) Isten Fájdalmas Szűzanyja tiszteletére, és gondoskodott ezen kápolna helyreállításáról. 1657. Kolozsmonostor.
[Félkörívben fölötte:]
Báthory István, Lengyelország királya adományozta.
Rákóczi Zsigmond gyarapította.
I. Lipót visszaadta.
Rákóczi György megerősítette.
Bethlen Gábor megnemesítette (’szépíttette’).
[Kétfelől:]
Csodálatra méltó az, aki le tud mondani jogáról.
E ház az egyetlen, amely a király teljes kegyét tapasztalta.
Szétszórva a király szeretetét és visszahozva a törvényeket.
Minden királyinál többet teszel, Lipót király!
[Középen, lent:]
A jezsuiták kápolnája és két keresztelőmedencéje (?), amely Perényi Katalin liber barónő által egy évszázada helyreállíttatott és amely azután régisége miatt leomlott, itt újból felépítettetett és teljesen helyreállíttatott 1807-ben. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Kelemen L. 1989: 129 (109. kép), 148, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 119, Mihály M. 2009: 142, 159–160, Sas P. 2010a: 37–38.

111.
Létrehozás/állítás időpontja: 1658
Hely: Barát (Victor Deleu) u. 2. sz., a ferences klastrom, a második emeleti folyosó délre néző harmadik ablakának keretébe
Szöveg:
IT ^{M} IT
[…]IONTES[…]TP
[…]ORENSENSIS[…]
A[nno]·D[omini]·1609
FIO·SZ·M^{A}_{R}
TO:1658
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 42.

112.
Létrehozás/állítás időpontja: kb. 1660–1680 között
Hely: Unió (Memorandumului) u. 13. sz., konyhabejárat mellett ajtókeret
Szöveg:
STA FORIS PAVSA NON INTRABIS SINE CAVSA
Fordítás: Szünetben maradj kinn, ok nélkül ne menj be! (Szabó György fordítása); vagy: Állj meg az ajtónál, és ne lépj be ok nélkül. (Kelemen Lajos fordítása)
Irodalma: Balogh J. 1944: XXVII. tábla, Kelemen L. 1982a: 138–139, Gaal Gy. 1992: 49, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 93–94, Asztalos L. 2004: 135, Gaal Gy. 2007: 102.

113.
Létrehozás/állítás időpontja: 1663

Hely: a Monostor-kapu külső védőbástyája kijáratánál balra, a későbbi Unió (Memorandumului) u.végén
Megjegyzés: nincs meg; az 1840-es években bontották le a Monostor-kaput
Szöveg:
EXTRVEBAR ANNO MDCLXIII.
QVANDO CAESAREANO CIVIT[atis]. PRAESIDIO
COMMENDANS ET CVM IMPERIO PRAEERAT
ILLVSTRISSIMVS DOMINVS HECTOR COMES BRAZZA.
IVDICES VERO EXISTEBANT VIRI PRVDENTES ET CIRCVMSPECTI
PRIMARIVS DOMINVS IOANNES LINTZEGH.
REGIVS DOMINVS IOANNES VÁRADI
Fordítás: Építettek 1663-ban, midőn a város császári őrségének vezénylő parancsnoka Méltóságos gróf Brazza Hector úr volt, bírák pedig a bölcs és körültekintő Lintzegh János főbiró úr, Váradi János királybiró úr. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalom: Letavay S. 1818: 137, Jakab E. 1888a: 749, Márkos A. szerk. 1944: 25 és 62.

114.
Létrehozás/állítás időpontja: 1663. aug. 1.
Hely: a Monostor-kapu külső védőbástyája kijáratánál balra, a későbbi Unió (Memorandumului) u.végén
Megjegyzés: nincs meg; az 1840-es években bontották le a Monostor-kaput
Szöveg:
SACRATISSIMAE CAESAREO-REGIAEQUE ROMANORUM
MAJESTATIS, INVICTISSIMI AC CLEMENTISSIMI
IMPERATORIS. SUPREMTIS LOCUMTENENS
ET COMMENDANS CLANDIOPOLITANUS. HECTOR
COMES DE BRAZZA, HUNC MURUM ERIGEBAT CALENDIS
MENSIS AUGUSTI, ANNO 1663.
Fordítás: Ő római császári királyi szent felségének, a győzhetetlen és legkegyelmesebb császárnak főezredese és kolozsvári parancsnoka, gróf Brazza Hector építtette e falat 1663-ban, augusztus első napján. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalom: Letavay S. 1818: 137, Jakab E. 1888a: 749–750, Márkos A. szerk. 1944: 26 és 62.

115.
Létrehozás/állítás időpontja: 1663
Hely: nincs meg; a Vargák tornya és a Torda-kapu közötti szöglettorony déli oldalán, a későbbi Fogoly (Potaisa) utcán
Szöveg:
EXTRVEBATVR ANNO MDCLXIII.
EXISTENTIBVS IVDICIBVS VIRIS AMPLISSIMIS
PRIMARIO QVIDEM DOMINO IOANNE LINTZEGH,
REGIO VERO DOMINO IOANNE VÁRADI.
Fordítás: Építtettek az 1663. évben, nagytekintélyű Lintzegh János úr fő-, Váradi János úr királybíróságában. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 136, Jakab E. 1888a: 749, Márkos A. szerk. 1944: 23 és 62.

116.

Létrehozás/állítás időpontja: 1663. nov.
Hely: nincs meg; a Vargák tornya és a Torda-kapu közötti szöglettorony nyugati oldalán, a későbbi Fogoly (Potaissa) utcán
Szöveg:
(címerben:)
S[acrae]. C[aesareo]. R[egiae]. M[aiestatis]. P[rimarius]. L[ocum]. T[enens]. E[t]. C[ommendans]. C[ivitatis]. Hector Comes de Brazza. Anno 1663. dieb. Novembris.
Fordítás: Ő császári királyi felsége ezredese s Kolozsvár parancsnoka, gróf Brazza Hector. Az 1663-ik év novemberében. (Jakab Elek fordítása)
Irodalom: Letavay S. 1818: 136, Jakab E. 1888a: 749, Márkos A. szerk. 1944: 24 és 62.

117.
Létrehozás/állítás időpontja: 1691
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 7. és 9. sz. között, unitárius templom, bal oldali bejárata mögötti kis előcsarnokban, baloldalt, ereszes sírkő
Megjegyzés: 1924-ben került ide
Szöveg:
AN[no] (jelvény) DO[mini]
16 (jelvény) 91
HIC SEPVLTA JACENT MEMBRA
VIRI PIETATÆ ac ERVDITIONE CLARI[ssimi]
REVEREND[issimi] ac DOCTISSIMI D[omi]N[ni]:
ANDREÆ LACHOVII ECCLESIÆ
POLONICÆ CLAVDIOPOLI[tanæ]
OB VERITATEM EXULANTIS
PASTORIS DISERTISSIMI.
QVI IN DOMINO PLA[-]
CIDE OBDORMIVIT
ANNO VT SVPRA
DIE VI AUGUSTI
ÆTATIS VERO SVÆ
LXIV
Fordítás: Az Úr 1691. esztendeje. A kegyes életű, igen ékesen szóló tisztelendő és tudós Lachovius András, a kolozsvári – az igazság miatt bujdosó – lengyel egyház kiváló lelkipásztorának földi maradványai pihennek itt, aki az Úrban csendesen elaludt a fennebb említett esztendő augusztusának 6. napján, életének 64. évében. (Buzogány Dezső fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 135.

118.
Létrehozás/állítás időpontja: 1692
Hely: A Szamos-híd nyugati oldalán, a későbbi Wesselényi (Regele Ferdinand) u. végén
Megjegyzés: nincs meg; 1836-ban bontották le a hidat; 1907-ben a városi tanács a múzeumnak ajándékozta
Szöveg:
(pelikános címer)
[Re]NOVATVR HIC PONS
[Te]MPORE GE[ne]ROSI DOM[ini]

[Pe]TRI VICZEI CIVITAT[is]
KOLOSVAR DVCTORIS PR[imarii]
[Anno] MDCXCII
Fordítás: E híd később megújíttatott nemes Viczei Péter uramnak, Kolozsvár város főbírájának idejében, 1692-ben. (Márkos Albert fordítása)
Irodalma: Letavay S. 1818: 135, Nagyajtai Kovács I. 1840: 60, Balogh J. 1944: III. tábla, Márkos A. szerk. 1944: 20 és 61, Balogh J. 1985: 134, Mihály M. 2009: 142, 159.

119.
Létrehozás/állítás időpontja: 1698
Hely: Jókai (Napoca) u. 2. sz., a kapualjtól balra, az udvaron, a ház déli falában
Szöveg:
BULCSESDI
SÁRA ÉPITETTE
ANNO 1698
Irodalma: Sándor I. 1914: 3, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 94–95, Asztalos L. 2004: 465, Herepei J. 2004b: 522, Kelemen L. 2006: 271.

120.
Létrehozás/állítás időpontja: 1699
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., lebontott házban, ajtókeret
Megjegyzés: az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum birtokába került (vö: Kelemen L. 1982b: 58)
Szöveg:
MEMENTO MO (jelvény) RI E NON…
MATHIAS (jelvény) ROTH
16 (jelvény) 99
Fordítás: Emlékezz a halálra és ne… Roth Mátyás, 1699.
Irodalma: Kelemen L. 1982b: 58–59, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 59, Gaal Gy. 2001c: 201, Mihály M. 2004: 219.

121.
Létrehozás/állítás időpontja: 1700–1800
Hely: Monostori (Mănăşturului) u., Plébánia (Kálvária) templom, sekrestye külső sarokkövén
Szöveg:
GYÖRFFI
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 31–32.

122.
Létrehozás/állítás időpontja: 1700–1800.
Hely: Unió (Memorandumului) u. 23. sz., az udvarban, balra, a pincelejárat aljában, baloldalt
Megjegyzés: nem sírfelirat
Szöveg:
[…] ISTEN
AGNA. KSO
[h]ABOPYBOL
[há]ROMESZTE[n]

[d]ŐSESHAROM
[ho]LNAPIKORAB[an]
KIMENTVEN
Mai olvasata: Isten… sok háborúiból (há)rom eszte(nd)ős és három (ho)lnapi koráb(an) kimentvén. (Lőwy–Demeter–Asztalos nyomán)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 104–105.

123.
Létrehozás/állítás időpontja: 1705
Hely: Főtér (Unirii)
Megjegyzés: a kolozsvári jezsuiták diadalkaput állítottak az 1704-ben fejedelemmé választott Rákóczi Ferencnek;[20] nincs meg
Szöveg:
Pr[incipe]. F[erenc]. R[ákóczi]. D[ux]. F[aederator]. U[ngarorum]. Erecta Claudiopoli 1705.

[20] Az országgyűlésre érkező Rákóczinak Kapi Gábor páter parancsára „...a kolozsvári jezsuiták [...] győzelmi kaput állitottak ben a városban Székely Lászlóné háza előtt, különb-különb féle festésekkel, jelvényekkel és hizelgő tartalmu feliratokban az igazságnál feljebb magasztalván a fejedelem hadi viselt dolgait s a római császárt gyalázván. [...] De a fejedelem serge épen az országgyülés napján Zsibónál szétveretett. »Lett Kolozsváratt nagy félelem, a jezsuiták a nagy diadalkaput futva éjjel-nappal rontják, hányják – irja Vizaknai Boreczk György, sok ember elszalad a városból, a kik megmaradtak, rettentő félelemben vannak.« Cserei azt irja: »hogy midőn a német ármáda Kolozsvárra érkezett, már a jezsuiták díszkapuját egyberontották volt s páter Kapi elszaladt. A német tábornokok elhordották a kapu fáit és megégették, a jezsuiták házaira pedig dánusokat rendeltek szállásba – lutheránusokat, s hogy inkább mortificálják, mind Kolozsváron, mind más helyeken elosztva az ezredeket, rettenetes hallatlan executioval nyomorgatták a szegénységet...«
Gyalogi János jezsuita részletesen leirta a diadalkaput, mely oly eszméket fejezett ki, s oly emlékeket keltett föl, melyek a jezsuiták hazafias érzületére mutatnak s méltán bánthatták a császáriakat. **»Rákóczi Ferencz fejedelem, a szövetkezett magyarok fővezére. Emeltetett Kolozsváratt** 1705.«. Ez volt az egyik fölirat. A főtér felét elfoglaló állványon *[machina]* 9 erdélyi fejedelem mellképe volt elhelyezve címeikkel együtt: **Báthori István, Kristóf, Zsigmond, Endre, Rákóczi Zsigmond, I. Rákóczi György, II. Rákóczi Gy.** [a 9-ik] idősb **Rákóczi Ferencz** és ezek alatt az állvány alsó részén, mint [X-ik] fejedelem, a mostani **Rákóczi Ferencz** címe: **Isten kegyelméből a szövetkezett magyarok fővezére,** a ki a szécsenyi gyülés után még e címekkel tiszteltetett meg: **Erdély e néven ötödik fejedelme, a Rákóczi-vérből tizedik, Munkácsi és Makoviczei herczeg [máskép Felső Vadászi**...] Jobbja felől Forgách Simon, Erdély vezénylő tábornoka volt festve, lovon ülve, balfelől a hét halmu Erdély *[Transylvania septicollis]*. A kapunyilásában feljül e felirat: **E tárt kaput neked a dákok** [?] **állitották, nagy Rákóczi!** Alább: **Szeben,** egy **sziv körül** Erdély jelvényei, e felirattal: **A legkedveltebb fejedelemnek adjuk ajándékul e szivet.** Az alsó kapu jobb felén a *kegyesség géniusát* és a *szabadságot* ábrázoló jelvények; balfelén: *a tudomány és bölcsesség, a hadvezéri képesség és nagylelkűség* jelvényei. A kapu hátulsó részén különböző szinekkel voltak rajzolva a fejedelem hatalma alatt levő városok, várak, a Rákóczi-őrségek különböző rövid jeles mondatokkal, u. m. *Erdélyben:* elől Kolozsvár, Medgyes, Gyalu,Szamosújvár, Bethlen, Verestorony, Szent-Pál,Udvarhely, *Magyarországon:* Huszt, Szathmár, Munkács, Kassa, Eger, O-Zólyom, Árva, Ungvár. *Különböző várak:* Bajmócz, Szomolány, Holics sat. *Több kisebb városok:* Modor, Banin sat.; az utolsó *Besztercze,* különböző dicsérő, fenyegető, szemrehányó sat. jelmondatokkal... Az eszme – a mint Gyalogi irta – Kapi Gábor jezsuitáé volt. Hire elterjedt Bécsbe, sőt a tengerig a világra. Rosz néven vette az udvar és az egész német nemzet; de ben is meggyült miatta a baja, ugy, hogy el kellett Erdélyből távoznia... A zsibói csata után Herbeville tábornok a futó magyar sereg nyomán oly hirtelen nyomult be Kolozsvárra, hogy a diadalkaput alig tudták szétbontani, hogy a németek meg ne lássák. [kiemelések az eredetiben – J. A. Zs.]" (Jakab E. 1888b: 77–79).
A diadalkapu eredeti (latin) feliratai: Jakab E. 1888b: 78.
II. Rákóczi Ferenc „zsibói csatavesztése után aztán gyorsan átöltöztették a győztes Rabutin tiszteletére" (Kelemen L. 2006: 271).

FRANCISCUS RÁKÓCZI, DEI GRATIA D[ux]. F[aederator]. U[ngarorum]. PRINCEPS TRANSYLVANIAE HUJUS NOMINIS QUINTUS, SANGVINIS HUJUS DECIMUS, DUX MUNKACSIENSIS, MAKOVICENSIS [alias de Felső-Vadász]
PORTA PATET POSITA A DACIS TIBI, MAGNE RAKOCZI!
DONO PRINCIPI CHARISMMO COR HOC DAMUS.
Fordítás: Rákóczi Ferencz fejedelem, a szövetkezett magyarok fővezére. Emeltetett Kolozsváratt 1705.
Isten kegyelméből a szövetkezett magyarok fővezére, Erdély e néven ötödik fejedelme, a Rákóczi-vérből tizedik, Munkácsi és Makoviczei herczeg [máskép Felső Vadászi].
E tárt kaput neked a dákok [?] állították, nagy Rákóczi!
A legkedveltebb fejedelemnek adjuk ajándékul e szivet. (Jakab Elek nyomán)
Irodalma: Jakab E. 1888b: 77–79, Kelemen L. 2006: 271.

124.
Létrehozás/állítás időpontja: 1709
Hely: Bethlen (Baba Novac) u., Szabók tornya, északnyugati oldal, lépcsők fölötti ajtó bal alsó sarka melleti kőbe vésve
Szöveg:
HÆC TUR[r]IS
EST TEMPO[re] REBELLIONIS IN
MENSE OCTOBRI AN[n]O 1707 IVSSU
CO[m]ITIS ALEX[an]DRI KAROLI PULUERIB[us]
DESTRUCTA ET ITERUM EX MAN[da]TO EXC[-]
ELL[entissi]MI D[omini]·D[omini]·L[iberi] BA[ronis] KRISHBAUM CÆSARE
TRANSILUANIÆ GENER[al]IS COE[u]NTIS ERECTA
ANNO 1709
Fordítás: E torony a lázadás[21] idejében 1707 október havában gróf Károlyi Sándor parancsára lőporral lerontatott s nagyméltóságú liber báró Kriegbaum császári tábornok főhadvezér parancsára ismét megépíttetett az 1709. évben. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 136, Nagyajtai Kovács I. 1840: 66, Mikó Á. 1860: 10–11, Jakab E. 1870c: IX. tábla, Jakab E. 1888a: 515–516, Jakab E. 1888b: 87, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 33, Orosz F. 1933: 60, Balogh J. 1944: III. tábla, Márkos A. szerk. 1944: 22–23 és 62, *Igazság*. 1974. febr. 2., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 79, Gaal Gy. 2007: 164.

125.
Létrehozás/állítás időpontja: 1716
Hely: a Monostor-kapu külső védőbástyája kijáratánál jobbra, a későbbi Unió (Memorandumului) u.végén
Megjegyzés: nincs meg; az 1840-es években bontották le a Monostor-kaput
Szöveg:
(városcímer)
Collapsum ex fundamento restauratur sub Amplissimis Domino Georgio Briccio Vizaknai Judice Primario et Medicinae Doctore, Inspectore Josepho Kurtány, Senatore Primario. Anno Domini 1716. Mense Augusto.

[21] Máshol *forradalom*nak fordítja (Jakab E. 1888b: 87), A Rákóczi-szabadságharcról van szó.

Fordítás: Leomolván e várfal: egész alapjától kezdve újraépíttetett Nagytekintélyű Vízaknai Bereczk György orvostudor főbírósága és Kurtány József első tanácsos felügyelősége alatt 1716. augusztus hónapban. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 138, Jakab E. 1888b: 108, Márkos A. szerk. 1944: 26 és 63.

126.
Létrehozás/állítás időpontja: 1717
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 7. sz., a kapualjban jobboldalt
Megjegyzés: 1900 körüli utólagos elhelyezés, eredetileg a kapualjjal szembeni városfalban volt
Szöveg:
RENO (városcímer) VATA
ANNO (városcímer) 1717
SUB PRIMA (városcímer) RIO MART[-]
NO HORVATH AC REGIO JOHANNE
BAUMGARDO LIBERÆ REGIÆQ[ue]
CIVITATIS KOLOSVÁR JUDICIBUS
Fordítás: Megújíttatott/ az 1717. esztendőben Horváth Márton, Kolozsvár szabad királyi város fő-, és Johannes Baumgarten királybírósága idején. (Sipos Gábor fordítása)
Irodalma: Letavay S. 1818: 136–137, Nagyajtai Kovács I. 1840: 67, Jakab E. 1888b: 107, Balogh J. 1944: III. tábla, Márkos A. szerk. 1944: 24 és 62, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 49, Gaal Gy. 2006: 31, Gaal Gy. 2007: 169.

127.
Létrehozás/állítás időpontja: 1717
Hely: a Széna utcai kapu és a Monostor-kapu közötti várfalban, a későbbi Jókai (Napoca) u. és Unió (Memorandumului) u. között
Megjegyzés: nincs meg
Szöveg:
(császári címer)
1717
(városcímer)
Tempore Judicatus Primarii Martini Horváth, Regii Joannis Baumgartus Restauratus.
Fordítás: Helyreállíttatott Horváth Márton fő-, Baumgarten János királybírósága idejében. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Letavay S. 1818: 137, Jakab E. 1888b: 108, Márkos A. szerk. 1944: 25 és 62.

128.
Létrehozás/állítás időpontja: 1718
Hely: Bethlen (Baba Novac) u., Szabók tornya, északnyugati oldal, az első emelet
Szöveg:
RENOVATA
EST HÆC TURRIS AN[-]
NO 1718 SUB PRIMAR[-]
IO MARTINO HORVAT
PEGIOQ[ue] IOANNE BUN[-]
GARDO CIVITATIS

KOLOSVAR JUDICIB[-]
US
Fordítás: Ez a torony javíttatott az 1718. esztendőben Horváth Márton és Baumgarten János Kolozsvár város fő-, illetőleg királybírója idején. (Asztalos Lajos fordítása)
Irodalma: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 33, Kelemen L. 1982a: 128, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 79.

129.
Létrehozás/állítás időpontja: 1722
Hely: Főtér (Unirii) 27. sz., az udvarban, jobboldalt, a ház nyugati falában, ajtókeret
Szöveg:
DANIEL WAS (címer) VAI JUDIT
DE CZEGE ANNO (címer) 1722
Fordítás: Czegei Wass Dániel és Vay Judit, 1722 esztendejében.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: I.5, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 62, Mihály M. 2003: 352, Asztalos L. 2004: 157, Gaal Gy. 2007: 66.

130.
Létrehozás/állítás időpontja: 1724
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 27. sz., ablakkeret
Szöveg:
U (ötvösjelvény) G
17 (ötvösjelvény) 24
Fordítás: Újhelyi Gábor, 1724.
Irodalma: Biró J. 1940: 15, Rados J. 1942: 35/2. tábla, Murádin J. 1965: 1439, 1441–1442, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 99–100, Asztalos L. 2004: 515.

131.
Létrehozás/állítás időpontja: 1724
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 27. sz., ablakkeret
Szöveg:
Sz (ötvösjelvény) A
17 (ötvösjelvény) 2[4]
Fordítás: Szőlősi Anna, 1724.
Irodalma: Biró J. 1940: 15, Murádin J. 1965: 1439, 1441–1442, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 99–100, Asztalos L. 2004: 515.

132.
Létrehozás/állítás időpontja: 1724
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 27. sz., ablakkeret
Megjegyzés: az eredeti a múzeumban: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára IN 1353, F 2646
Szöveg:
G (ötvösjelvény) U
17 (ötvösjelvény) 24
Fordítás: Újhelyi Gábor, 1724.

Irodalma: Biró J. 1940: 15, Rados J. 1942: 35/1. tábla, Balogh J. 1942: 52, Vásárhelyi Z. E. 1942: 71 és 127, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 67 (37. kép), A. E. Baconsky 1963: 28, Murádin J. 1965: 1439, 1441–1442, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 100, Mihály M. 2009: 158.

133.
Létrehozás/állítás időpontja: 1724
Hely: Az Egyetem (Universităţii) és a Király (Ion I. C. Brătianu) u. sarkán, a volt kegyesrendi (piarista) templom, az oltár fölött
Megjegyzés: évszámrejtő felirat
Szöveg:
MAGNO
DEO VNI AC
TRINO LAVS
VIRTVS
GLORIA
Fordítás: A nagy Istennek, az egynek és háromnak, dicséret, tisztesség és dicsőség. [1724][22] (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888b: 205, Kelemen L. 1982c: 69, M. Ţoca 1983: 29, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 101, Gaal Gy. 2007: 114.

134.
Létrehozás/állítás időpontja: 1726
Hely: Kőmálalja (Măloasă) u. 17. sz., a mészáros céh épületének emléktáblája
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2693
Szöveg:
DIE 23 (mészáros céhjelvény) Avg.
1726
RENOVATUM […]
CHE[he]: LAN[iorum]:
Fordítás: (A mészáros céh) felújítva 1726. augusztus 23. napján.

135.
Létrehozás/állítás időpontja: 1728 (?)
Hely: Egyetem (Universităţii) u. 10. sz., a főbejárat feletti szoborfülkében
Megjegyzés: 1728 – a diákotthon létrejötte; a szocializmus alatt bedeszkázták a szoborfülkét, 1990-től újra látható
Szöveg:
(Szent József szobor)
Tu
Eris Super
Domum Meam
Gen 41

[22] „A felirat nagy betüi az alapkő letétele évét (1718) fejezik ki" (Jakab E. 1888b: 205).

Fordítás: Te leszel mindig az én házam felett. (Te őrködj a házam felett.) (Idézet Mózes I. könyvéből.)
Irodalma: Jakab E. 1888d: 23, Biró J. 1940: 17, M. Ţoca 1983: 65, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 129, Asztalos L. 2004: 456, Gaal Gy. 2007: 119–120.

136.
Létrehozás/állítás időpontja: 1735
Hely: Egyetem (Universităţii) u. 7–9. sz., a kapu ívén
Szöveg:
I[esus] H[ominum] S[alvator]
CON[victus] (címer) NOB[ilium]
17 (címer) 35
Fordítás: Jézus az emberek megváltója. Nemesek konviktusa (’diákotthona’). (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: 22, M. Ţoca 1983: 67, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 103, Asztalos L. 2004: 352.

137.
Létrehozás/állítás időpontja: 1735–1740 körül
Hely: Hója erdő/domboldal, Donát szobra
Megjegyzés: 1971 augusztusában ledöntötték; később helyreállították
Irodalma: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 67–68, Orosz F. 1933: 67, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 164, Murádin 1971: 7, Kelemen L. 1989: 128 (108. kép), Asztalos L. 2004: 126, Murádin J. 2008: 37, 138, T. Fărcaş 2008b.

138.
Létrehozás/állítás időpontja: 1737
Hely: Főtér (Unirii) a Szent Mihály-templom szentélyének oszlopívén
Megjegyzés: a templom kőtárában van
Szöveg:
MCCCCXLII. SIGISM. AUG. CLEMENTIA LOCAT.
MDCCXVI. CAROLI VI. AUG. PIETATE RECEPT.
MDCCXXXVII. FIRMITAT. ET DECORI RESTITUT.
Fordítás: A fenséges Zsigmond [király] kegyelméből alapították 1442-ben. VI. Károly kegyelméből visszavették 1716-ban. Erejébe és díszébe visszahelyezték 1737-ben.
Irodalma: Sas P. 1998: 39, Sas P. 2009: 41.

139.
Létrehozás/állítás időpontja: 1737
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom, Nepomuki Szent Jánost ábrázoló egykori oltárkép kerete felett
Megjegyzés: nincs meg
Szöveg:
Capella haec
curvit extrui
Ill[ustrissi]mo D[omino] D[omino] Ioannes
TOROCZKAI

L[iber]. B[aro]. de T[orockó] Sz[ent] G[yörgy] Incly[tu]s.
Distri[ct]uo Foga[-]
ras suprem[o] ac perpetu[o]
Capitaneo/ 1737.
Fordítás: Ezt a kápolnát méltóságos torockószentgyörgyi Thoroczkai János liber báró, Fogarasföld örökös- és főkapitánya emelte 1737-ben. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalom: Sas P. 1999a: 169.

140.
Létrehozás/állítás időpontja: 1740
Hely: Unió (Memorandumului) u. 23. sz., a kapualjban jobboldalt, kb. 3 m magasan, címeres kő
Szöveg:
17 (címer) 40
M·A·T· (címer) NF e DB
Fordítás:
Irodalma: Debreczeni L. 1957: 233, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 104.

141.
Létrehozás/állítás időpontja: 1742
Hely: Egyetem (Universității) u. 8. sz., az udvaron
Megjegyzés:
Szöveg:
UT LINGVIS MORTALIUM
IMMORTALI LAUDE ADORETUR ET ORETUR
DEUS TER OPTIMUS MAXIMUS
ET QUA DEO PROXIME ASSIDET
HONORETUR
OPTIMA AC MAXIMA MATER ET VIRGO SANCTISSIMA
DOMINA AC PATRONA REGNI APOSTOLICI
A SANCTO STEPHANO REGE PRIMO AD CHRISTUM
PERDUCTI
UT PARITER COLANTUR SS[ancti] INNOCTNTES [innocentes!]
PRIMITAÆ MARTYRUM
QUOS HÆRODES SUSTULIT ET CŒLO INTULIT
HŒC DOMUS
ORPHANIS PROLIBUS DATA ET DONATA
PUSILLORUM TURbÆ PUPILLORUM
QUOS PATER COELESTIS
FILIOS SUSTINET ET SUSTENTAT
AT TU QUI TRANSIS ET HÆC LECIS [legis!]
NOLI CURIOSUS QUÆRERE NOMEN FUNDATORIS
DEO ENIM SOLI GLORIA LAUS ET HONOR
QUI
REX REGUM AC DOMINUS DOMINANTIUM
CUSTODIT PUPILLOS UT PUPILLAM OCULI
ERITQUE C.L.G [Comes Ladislao Gyulafi – Gyulafi László gróf]

ORPHANO ADIUTOR 1742
Fordítás: A halandók nyelvétől halhatatlan dicsérettel illettessék a háromszorosan legjobb, legnagyobb Isten, és aki legközelebb áll Istenhez, tiszteltessék a legjobb és legnagyobb Anya és legszentebb Szűz, a szent I. István királytól Krisztushoz vezetett apostoli királyság Úrnője és oltalmazója. Hasonlóképpen tiszteltessenek az első ártatlan szent vértanúk, akiket Heródes pusztított el és juttatott az égbe. Ez a ház az árva gyermekeknek adatott és adományoztatott, a kicsiny árvák sokaságának, akiket az égi Atya fiaiként segít és oltalmaz. Te pedig, aki itt jársz és ezeket olvasod, ne akard kíváncsian megtudni az alapító nevét, mert egyedül Istené a dicsőség, a dicsőség és a tisztelet, aki a királyok királya s az uralkodók ura gyanánt őrzi a szülőtleneket, mint szeme világát és segítője az árváknak. [Gyulafi László gróf,] 1742. (Szabó György fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 85–86.

142.
Létrehozás/állítás időpontja: 1742
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom oldala
Szöveg:
HIC IACET
MAŦHÆUS I BATZONI
PROFESSOR THEOLOGIÆ
ET PHILOSOPHIÆ
MDCLXXIX–MDCCXLII
Fordítás: Itt nyugszik Baczoni I. Máté, a teológia és a bölcsészet tanára, 1679–1742. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 105.

143.
Létrehozás/állítás időpontja: 1743
Hely: Főtér (Unirii), Szent Mihály-templom déli oldalán, sírfelirat
Megjegyzés: a pestisjárvány utáni sírfelirat
Szöveg:
AN[N]O 1743 TEMPORE REVERENDISIMI DOMINE […]
PLEBANI SILANS HOC IN CEMETERIO IOANNES BORBEREKY PERSE[-]
QVEBATUR A QUIBUSDAM CLAUDIOPOLITANI UOREM DE NOMINE HIC
LAPIS TACET ET DEUS TEROR MAX[imus] ILLORUM NOMINA SCRIPTO TENET ad
DIEM ULTIMUM PROPINO CENSEO IDEM TEMPORe PESTIS GRASANTIS TUM (?)
NOVA
TRES MIHI ChARISSIMÆ PROLeS MARTINUS FRANCISCUS et ELISABETA
PRO[…]DOLOR[…]IE
RUNT HÆC SCRIBO UT LECTOR QUI VISITA PUBLICO DISCAT
XP: CAROLEM FERENCZI
Fordítás: 1743-ban a nagytiszteletű (...) plébános úr idejében Borbereky Jánost itt a temetőben bizonyos kolozsváriak követték, akiknek nevéről hallgat e kő, és az Istentől való hatalmas félelem neveik leírását az utolsó napra tartogatja, úgy vélem. Ugyanabban az időben a tomboló pestis három igen kedves gyermekemet: Mártont, Ferencet és Erzsébetet (elragadta). Ezeket úgy írom, mint a tanító, aki a látottakon okult. Ferenczi Károly. (Gálfi Emőke fordítása)

Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 22, Sas P. 2009: 26 (részben).

144.
Létrehozás/állítás időpontja: 1744
Hely: Egyetem (Universității) tér, Szentháromság-szobor (Szűz Mária-szobor, Mária-oszlop)
Megjegyzés: Kornis Antal főkormányszéki tanácsos és felesége Petki Anna állíttatta, hálaadományként az 1738 óta tartó pestisjárvány elmúltakor; Schuchbauer Antal munkája; Első köztéri szobor Kolozsváron és Erdélyben; eredetileg a piarista templom előtt volt, 1944-ben megrongálódott, 1957–1958-ban helyreállították,[23] 1959-ben lebontották és a ferences templomban raktároztatták el. 1961-ben a Szentpéteri térre tették **[430.]**, 1992-ben letörték a fejét, később helyreállították
Irodalma: Jakab E. 1888d: VI. tábla, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 42, Balogh J. 1935: 33, 91. kép, Biró J. 1940: 17, Vályi L. összeáll. 1941: 14, Rados J. 1942: 6, Vásárhelyi Z. E. 1942: 73 és 108, M. Țoca 1983: 38. kép, 114–115, Vincze Z. 2003: 16, Asztalos L. 2004: 311–312, Kelemen L. 2006: 306.

145.
Létrehozás/állítás időpontja: 1745
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom homlokzatának északi része, a kripta bejárata
Megjegyzés: évszámrejtő felirat
Szöveg:
S[ancta] MARIA (féldombormű) LAVRETANA.
DoMVs LaVretana
VerbI In CarnatI e VirgIne natI
VeneratIonI
PopVLI proponItVr.
Fordítás: A szűz méhében testté lett Ige lorettói házát a nép [vallásos] tiszteletébe ajánljuk [1745]. (Buzogány Dezső fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: 20, M. Țoca 1983: 32, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 115, Sas P. 1999a: 144–145, Gaal Gy. 2007: 83–84.

146.
Létrehozás/állítás időpontja: 1746. jún. 26.
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a bejárat után a harmadik déli oldalkápolna után
Szöveg:
INSIGNIA (címer) MAGNI
HÆROIS (címer) DUM
VIVERET (címer) ILLUST[ris]SIMI
D[omi]NI: D[omini]: (címer) MIcHAELIS
L[iber]:BARONIS (címer) DIOSZEGI
DE DEES (címer) CATHOLICI

[23] A restaurálás után méginkább zavarta az egyetem kommunista vezetőit: „Nem tudom a diákságot marxista-materialista szellemben nevelni, amíg ez a szobor itt áll az egyetem előtt, a fiatalok szeme láttára” – jelentette ki többször, különféle fórumokon a rektor. (vö: *Szabadság*. 1993. ápr. 28.)

SACRÆ CÆSAREO REGIÆ MA-
IESTATIS TABULÆ REGIÆ IN
TRAN[silvan]IA IUDRIÆ ASSESSORIS OBIIT
CLAUDIOPOLI: AN[n]O D[omi]NI 1746
DIE 26 IUNY: ÆTATIS SUÆ 58
Fordítás: Címere méltóságos dési Diószegi Mihály liber bárónak – nagy hős volt, míg élt –, a katolikus szent császári és királyi fenség Erdélyben lévő királyi táblája ülnökének, aki meghalt Kolozsvárott, az 1746-os esztendőben, június 26-án, életének 58. évében. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Sas P. 1999a: 159.

147.
Létrehozás/állítás időpontja: 1747
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom előtt volt
Megjegyzés: a 8 éve megszűnt – 1738–1742-es – pestisjárvány elvonulása után hálaadásul, 1899-ben költöztették el a szentpéteri templom elé **[272.]**
Szöveg:
Sub R[everen]d[is]s[i]mo
[Joanne] Biro Can[onico] Car[oliensi] Alb[ensi]
et Pleb[ano] Clau[diopolitano] Erecta
1747
Fordítás: Emeltetett főtisztelendő Bíró János károlyfehérvári kanonok és kolozsvári plébános idejében. (Kiss András fordítása)
Irodalma: Orosz F. 1933: 63, Biró J. 1934: 43–45, Biró J. 1940: 16, Rados J. 1942: 3, Vásárhelyi Z. E. 1942: 139, M. Ţoca 1983: 112–113, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 117, Sas P. 1998: 41–42, Gaal Gy. 2001b: 387, Asztalos L. 2004: 462–463, Gaal Gy. 2007: 32–33, Asztalos L. 2008: 136–137, Sas P. 2009: 43–44.

148.
Létrehozás/állítás időpontja: 1747. nov. 3.
Hely: Monostori (Mănăşturului) út 9. sz., a kapu zárókövén
Szöveg:
ANNO M:D:C·C:
I[esus]H[ominum]S[alvator]
DIE (jelvény) MEN[sis]
III NO (jelvény) VEMB[ris]
Fordítás: Az 1747. esztendő, Jézus az emberek megváltója november hó 3. napján. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: M. Ţoca 1983: 71, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 119.

149.
Létrehozás/állítás időpontja: 1750. dec. 20. után
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a bejárat után a harmadik déli oldalkápolnában
Szöveg:
(címer)
Hic Requiescit in Domino

illustrissima D[omi]Na SUSANNA PETKI
Nata Comes De Király-Halma
Virtutibus&Meritis Clarissima
Consoris ill[ustrissi]mi D[omini]. C[omitissimi]. FRANCISCI
KORNIS L[iber]. B[aro]. De Göncz Ruszka
Supremi Comitis Comitatus Kukullo
Obiit Ætat. Suæ An[no]. XLIII.
Die XX. Decemb[ris]. M.D.C.C.L.
Matrimonii Sui XXIV.
Fordítás: Itt nyugszik az Úrban az erényekben és érdemekben bővelkedő méltóságos Petki Zsuzsanna úrnő, született királyhalmi gróf, méltóságos göncruszkai gróf Kornis Ferenc liber báró, Küküllő vármegye főispánjának felesége. Meghalt életének 43. évében, 1750 december 20-án, házassága 24. évében. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Sas P. 1999a: 164.

150.
Létrehozás/állítás időpontja: 1750 után
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a nyugati falon
Megjegyzés:
Szöveg:
JOANNES FABIAN LIBER BARO DE GLADIS
COLONELLUS ET COMMENDANS CLAUDIOPOLITANUS
1676–1750
Fordítás: Fabian Johannes de Gladis liber báró, ezredes és kolozsvári parancsnok (1676–1750).
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 120.

151.
Létrehozás/állítás időpontja: 1751
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 23. sz., ajtókeret
Szöveg:
A[nno]D[omini]
1751
Fordítás: Az Úr 1751. esztendejében.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 124–125, Gaal Gy. 2007: 150.

152.
Létrehozás/állítás időpontja: 1756
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom, a szentély északi oldalkápolnájának ablakmélyedésében
Szöveg:
APERTA
1752: RESTAU[rata]:
1756: PER IOA[nnem]
BIRO C[athedralis]: E[cclesiae]: CA[roliensis] CA[nonicum]
PLE[banum] CLA[udiopolitanum]

Fordítás: Megnyitva 1752-ben, helyreállítva 1756-ban Bíró János, a károlyfehérvári székesegyház kanonoka, kolozsvári plébános által. (Sipos Gábor fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: 19, Biró J. 1934: 57, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 19, Sas P. 1998: 82, Sas P. 2009: 48, 100.

153.
Létrehozás/állítás időpontja: 1762
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom, a főbejárattól jobbra, a romkertbe vezető kőkapu zárókövén
Szöveg:
RENOV[ata]
ANNO
1762
Fordítás: Megújítva 1762 esztendejében.
Irodalma: Rados J. 1942: 34. tábla, Kelemen L. 1989: 100, 145, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 125, Herepei J. 2004b: 548, Asztalos L. 2008: 87–88.

154.
Létrehozás/állítás időpontja: 1763
Hely: Izabella (Georges Clemenceau) u. 2. sz.
Megjegyzés: Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum középkori kőtára F 2825
Szöveg:
KÖTÉLVERŐ
TAKÁTS (céhjelvény) MIHAI
17 (céhjelvény) 63
Fordítás: Takács Mihály kötélverő, 1763-ban.

155.
Létrehozás/állítás időpontja: 1765. okt. 21. után
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a bejárat után a harmadik déli oldalkápolnában
Szöveg:
(címer)
PERENNANT
HOC IN LAPIDE
INSIGNIA
IL[lustris]S[i]MI COMITIS
FRANCISCI KORNIS DE GONTZ RUSZKA
QVI
IL[lu]STR[i]BUS MERITIS IN CÆLO
IN AULA REGIA ET PATRIA
DECORATUS
IN INCLITO COMITATU KÜKÜLLÖ SUP[-]
REMI COMITIS DIGNITATE GLORIOSE
PERFUNCTUS EST
TANDEM LXIII AN[n]ORUM ÆTATE
CONSUMATA DIE 2I 8BRIS [octobris]

VIVERE DE SIIT MUNDO
CÆPIT VITAM IN ÆTERNITATE
IL[l]US[trissi]MÆ SUÆ PROSAPIÆ
IN COLEO
ACCVMVLANDVS
Fordítás: E kőben méltóságos göncruszkai gróf Kornis Ferenc címere van megörökítve, aki jeles érdemeivel az égben, a királyi udvarban és a hazában is kitűnt, Küküllő vármegye főispáni tisztét viselte dicsőségesen, mígnem élete 63. évében október 21-én elhagyta e világot és elkezdte nemzetsége örök életét az égben. (1765) (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Sas P. 1999a: 165–166.

156.
Létrehozás/állítás időpontja: 1766
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom egykori Szent András oltárának felirata
Szöveg:
ILL[ustrissi]MA. D[omi]NA. EVA. KO[-
NCZ. DE. LÖRINCZREVE
BEFEFACRIX. HANC. S[ancti].
CRUCIS. EREXIT
ARAM
MDCCLCVI.
Fordítás: A jótevő méltóságos lőrincrévi Koncz Éva emelte ezt [az oltárt] a Szent Kereszt tiszteletére. 1766.
Irodalom: Biró J. 1934: 56, Sas P. 1998: 45, Sas P. 2009: 47.

157.
Létrehozás/állítás időpontja: 1768 után
Hely: Jókai (Napoca) u. 2. sz., a lépcsőházban
Megjegyzés: a szöveg majdnem azonos a halotti címerének szövegével (Farkas utcai templom)
Szöveg:
IN MEMORIAM
EXCELLEN[tissimi]: AC ILL[ustrissimi] D[omi]NI: COM[itis]
JOAN[nis]
RHEDEI DE K[is]: RHEDE EX ANTIQUI[-]
S[s]IMA RHEDEIOR[um]: FAMIILA DE GENE-
RE ABA REGIS QUOND[am]: HUNG[ariæ]: OR[-]
TUM DUCENTIS MILIT[iæ]: PER AN[nos]: XXXV
DEDITI VARIISQ[ue]: MUNIIS AC DIGNIT[atibus]:
PERFUNG[entis]S: DEMUM: C[æsarea]: R[egiæ]: ET AP[ostolicæ]: MAI[estatis]
CAMERAR[ii]: GENERAL[is]: CAMPI MARSAL[li]
LOCUMTENENTIS INSIG[nis]: ORD[inis]: MILITAR[is]:
TERESIAN[æ]: EQUITIS: ET NOB[ilis]: TUR[-]
MÆ PRÆTOR[ianæ]: LOC[um]TENENTIS: PRI[-]
MAR[ii]: ÆDIFIC[atoris]: HUJUS: ACQUIS[itonis]: ET
ORNATORIS NAT[us]: A[nno]: MDCCXIII

DEN[atus]: A[nno]: MDCCLXVIII~
Fordítás: Kegyelmes és méltóságos gróf kisrédei Rhédei János úr, az egykori magyar király Aba nemzetségéből származó igen régi Rhédei családból való, magát a hadvezetésnek 35 évig szentelő, különféle tisztségek és méltóságok viselője, majd ő császári, királyi és apostoli felségének kamarása, altábornagy, a királyi [Mária] Terézia katonai rend lovagja, a nemes testőrsereg első hadnagya, ennek a [szerzeménynek a] megszervezője, első építője és díszítője emlékezetére. Született 1713-ban, elhunyt 1768-ban. (Sipos Gábor fordítása)
Irodalma: Kelemen L. 1982a: 139, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 95, Gaal Gy. 2007: 42.

158.
Létrehozás/állítás időpontja: 1769
Hely: Egyetem (Universităţii) u. 10. sz., az áthajtós kapu zárókövén
Megjegyzés: a kapu állítása
Szöveg:
17
S[eminarium].S[ocietatis].I[esu].
69
Fordítás: A Jézus Társaság (jezsuiták) papnevelő intézete, 1769. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: M. Ţoca 1983: 65, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 129.

159.
Létrehozás/állítás időpontja: 1770
Hely: Fürdő (Cardinal Iuliu Hossu) utca jobb oldalán, az egykori Wesselényi-kertben, most a Vegyészeti Karának piros téglakerítése mögötti egyemeletes épület földszinti, udvarra néző mosdója északi falán
Szöveg:
A TAEDIO CVRISQVE
QVIBVS
FVMOSA VRBIS TECTA
OPPLETA SVNT
VTI
ANIMVS SIBI HEREDIBVSQVE
NONNVNQ[v]AM
RELAXARE POSSIT
HAS IN MEDIO HORTO
AEDES
FIERI CVRAVIT
L[ibera]B[aronissa] POLIXENA DE DANIEL ET VARGYAS
VIDVA
QVONDAM L[iberi]B[aronis] STEPHANI
WESSELENYI DE HADAD
A[nno].D[omini]. MDCCLXX
Fordítás: Az undortól és a gondoktól, melyekkel a város füstös tetői telve vannak, hogy a maga és utódainak lelke néha nyugalmat leljen, e kert közepében ezeket a házakat építtette

vargyasi Daniel Polixéna bárónő, özvegye az egykori hadadi Wesselényi István bárónak, az Úr 1770. esztendejében. (Buzogány Dezső fordítása)
Irodalma: Asztalos L. 2003a, Asztalos L. 2004: 537.

160.
Létrehozás/állítás időpontja: 1772. jan. 9. után
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templomban, az egykori királyi kápolnában, sírkő
Szöveg:
(címer)
STA VIATOR
DIGNAM LONGIORI VITA NISI DIGNIOR FUISSET ETERNA
LUCE
HIC IACET ILLUSTRIS SANGUINE ILLUSTRIOR VIRTUE
LIBERA BARO DE DIETTERICH VIDUA NATA GY[o]NGYOSI DE BOROZIO
SUMMIS ÆQUE AC INFIMIS CHARA
BENIGNA ERGA OMNES BENIGNIOR ERGA MISEROS FUIT
AMICITIAM NUNQUAM MUTAVIT OFFENSÆ NESCIA
SPECTABAT IN ANIMO DEUM QUI SEMPER EST SIMILIS SIBI
NEC TANTUM IN EIUS ANIMO DEUS SED ET IN MANIBUS ERAT
QUIBUS VEL ALTARIA VEL PAUPERES IN UTRISQUE DEUM VESTIEBAT
EFFIGIEM DORCADIS HABET
OBYT DIE VICESIMA NONA IANUARY ANNO 1772 ÆTATIS 51
VICES REDDE CHARITATI MANIBUS BENE PRECARE.
Fordtás: Állj meg vándor! Hosszabb életre lett volna méltó, ha az örök fényességre nem lett volna ennél is méltóbb. Itt nyugszik dicső vérét erényeivel túlszárnyaló Dietterich liber báró özvegye, született Poroszlói Gyöngyösy [Mária Viktória]. Kedves volt a legfelső és legalsó rangúaknak egyaránt, jólelkű volt mindenkihez, de a nyomorban élőkhöz jólelkűbb. Barátságát soha meg nem változtatta, gyűlölködést nem ismerve lelkében az Urat szemlélte, akihez mindig hasonlatos akart lenni. Isten nem csak az ő lelkében, hanem kezeiben is benne volt, amelyekkel az oltárokat, vagy a szegényeket felruházta. Gazellához volt hasonlatos.
Meghalt 1772. január 29-én, életének 51. évében. Viszonzásul add e szeretetet osztó kezeknek, hogy jól imádkozzanak. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Sas P. 1998: 82, Sas P. 2009: 50, 100–101.

161.
Létrehozás/állítás időpontja: 1772. jan. 28. után
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom hajójában a déli oldalon, a nem használt ajtó mellett
Szöveg:
D[eo]. O[ptimo]. M[aximo]. S[alvatori].
STA VIATOR
PUBLICÆ IACTURÆ DOLOREM ADDE TUUM
HOC SUB MARMORE
LOQUITUR VIRTUTEM REGI PATRIÆQUE DEBITAM
COMES ADAMUS de BETHLEN S[acrarum]. C[æsareo] R[egiæque]. A[postolicæ] MAIES[tatum]: CAMER[arius]:

GENERALIS VIGILIARUM ET PRÆFECTUS UNIUS LEG[ionis]. [h]UNGAR[icæ].TRIBUNUS PROPRIETARIUS et ORDINIS THERESIANI EQUES·
NATUS ANNO MDCCXIX KALENDIS AUGUSTI
VITAM GLORIÆ AUGENDISQUE MERITIS·
UTRUMQUE REGI PATRIÆQUE IMMOLAVIT
TESTIS MERITORUM
ARDENTES INTER BELLONÆ TUMULTUS LEGIO COLLATA
CUMULATI MERITIS ACCESSIT PRÆMIUM
ORDO THERESIANUS
HÆC
PERENNITATI MANDARE VOLUIT
L[ibera]. B[aronissa]. SUSANNA BANFFI de LOSONTZ
UT QUI OBIIT
NNO MDCCLXXII DIE XXVIII JANUARII
VIVAT
APUD PATRIAM GRATA
APUD SE CONJUGEM CONSTATNTI
MEMORIA
APUD OMNES FAMA
Fordítás: A legjobb és leghatalmasabb megváltó Istennek. Állj meg, vándor! A közös veszteség fájdalmához tedd hozzá a magadét: a király és a haza iránti kötelességről beszél e márvány alatt gróf Bethlen Ádám, ő szent császári, királyi és apostoli felségük kamarása, a testőrcsapatok főparancsnoka, egy magyar légió tulajdonosparancsnoka, a [Mária] Terézia Rend lovagja. Született az 1719. esztendőben, augusztus 1-jén. Életét a dicsőségnek és erényei növekedésének, mindkettőt a királynak és a hazának áldozta fel. Érdemeinek tanúsága az, hogy a heves hadizaj közepette egy légiót ruháztak rá. Tetézett érdemeihez járult jutalomként a [Mária] Terézia Rend. Ezt az örökkévalóságnak állítani akarta losonci Bánffy Zsuzsanna bárónő az 1772. esztendőben, január 28. napján, mint aki meghalt. Maradjon fenn kegyes emlékezete a haza s a mellette kitartó hitvese előtt. (Szabó György fordítása nyomán)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 106–107.

162.
Létrehozás/állítás időpontja: 1772. szept. 14. után
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a nyugati falon
Szöveg:
MONUMENTUM ILL[ustrissimi]:EQUITIS AC GENERALIS
EXCUBIARUM PRÆFECTI CÆ[sare]O REGII D[omi]NI
D[omini]. LEOPOLDI de FRANKENDORFF. QUI IN 44 AN[norum].
MILITIÆ DEDITUS BEL[l]O ET PTÆL[iis] TURC[isis]. ITAL[icis]
GALL[icis]: S BORUSSICIS CELEBRIS
MORTI OCCUBU[i]T.
NATA: 1707. D[ie].25 OCT[obris]
DEN[atus].A[nno].1772.14 SEPT[embris].
Fordítás: Ez itt kiváló Leopold Frankendorff lovas katonának valamint a császári és királyi őrség parancsnokának a síremléke, aki miután önmagát a katonai pályára szánta és 44 éven át

jeleskedett a török, olasz, francia és porosz háborúkban és csatákban, meghalt. Született 1707. október 25-én, meghalt 1772. szeptember 14-én. (Buzogány Dezső fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 120–121.

163.
Létrehozás/állítás időpontja: 1773
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templomban, az északi falon (a kripta építésére vonatkozik)
Szöveg:
[a címer körirata:]
ERECTUM MONUMENTUM FAMILIÆ COMITUM BANFFI ANNO 1773
Fordítás: Ezt az emléket a gróf Bánffy családnak állították 1773-ban. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Grandpierre E. 1936: 53, Sas P. 1998: 72, Sas P. 2009: 50, 83.

164.
Létrehozás/állítás időpontja: 1773
Hely: Monostori (Mănăşturului) u., Plébánia (Kálvária) templom, sekrestye külső, északkeleti sarkán
Szöveg:
H. IOS[ephus]
LAMAS
RHET[o]R
A[nno]. 1773
Fordítás: Szónoklat-tanító (vagy -tanuló) Lamas H. József. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 31.

165.
Létrehozás/állítás időpontja: 1773 után
Hely: Főtér (Unirii) 16. sz., római-katolikus plébánia
Megjegyzés: feltehetőleg Anton Schuchbauer alkotása
Szöveg:
[emléktábla körül:]
SUPERAT PREÆSENTI[s]/ FAMAM
VIRTUTE ET EXEMPLO
[emléktábla:]
ANNÔ MDCCLXXIII
JOSEPHUS II. ROM[anorum]. IMP[erator].
AUG[ustus]. ET REG[ni]. HUNG[ariæ]. COR[onatus]
REGENS DUM TRANSILV[aniam]
PERLUSTRASSET A DIE
XXV. VSQVE AD XXVII
MEN[sis]. JUNII XLIV HORAS
IN HAC ÆDE EXEGIT PA
ROCHÔ TUM HUSUS EC[-]
LESIÆ CLAUDIOPOLIT[anæ].

MICH[æli]. BENKŐ DE ALTOR[-]
IA CANONICÔ ALBENSI.
Fordítás: Hírnevét fölülmúlja a jelenlevő. Erénnyel és példaadással. Az 1773. évben II. József felséges római császár és a magyar királyság megkoronázott társuralkodója, miközben Erdélyt megszemlélte, június havának 25. napjától 27. napjáig 44 órát ebben a házban töltött, midőn e kolozsvári egyháznak altorjai Benkő Mihály fehérvári kanonok volt a plébánosa. (Sipos Gábor és Szabó György fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: VII. tábla, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 21, P. Borteş 1923: 36, Orosz F. 1933: 32, Vályi L. összeáll. 1941: 14, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 28–29, Lukács J. 2005: 81, Gaal Gy. 2007: 38–39, Asztalos L. 2008: 28.

166.
Létrehozás/állítás időpontja: 1774
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a bejárat után a harmadik déli oldalkápolnában
Szöveg:
(címer)
SISTE. VIATOR.
NULLUS. ULTRA. SEPULC[h]RUM. PASSUS. EST.
DOCUMENTO. EST. COMES. CAROLUS.
ENGELSHAUS. CARNIOLUS.
LABACENSIS
DUM
MILITARET. COLOIVELLUS. POSTEA. COMMENDANS.
CLAUDIOP[oli]. CUI PRÆ. FUIT. AN[no]. XVII. QUI POST[-]
QAM. SUB. CAROLO. VI. FRANCIS[co]:I. IOSEP[hus]. II.
IMPERATORIBUS AUGUSTIS.
PULCHROS. AD. HONORES. SPATIO. AN[no] LIII. IVI[xi]SSET.
ANNO ÆV[i]. MDCCLXXIV. ULTIMUM. AD. SEPULC[h]RUM
PASSUM FECIT. PERGE. IAM. VIATOR.
SED. NON. ULTRA.
SEPULC[h]RUM.
Fordítás: Állj meg vándor! Egyetlen lépés sem létezik a sír után. (Ezen a helyen) van jelölve gróf krajnai és ljubjanai[24] Engelshaus Károly, míg katonáskodott szép tisztségekig, az ezredesi rangig vitte, azután a kolozsvári őrség parancsnoka lett 17 évig VI. Károly, I. Ferenc és II. József császárok alatt. Élt 53 évet, (meghalt) 1774-ben.Utolsó léptét a sír felé tette. Folytasd most már utad, vándor, de ne a síron túlra. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Sas P. 1999a: 166.

167.
Létrehozás/állítás időpontja: 1776. febr. 8. után
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a szentély előtt balra, az északi falon
Szöveg:
(címer)

[24] Civitas Labacensis.

SUPREMUM
ORACULUM IL[lustrissi]MÆ C[omitissimae]. SUSANÆ HALLER
ILL[ustrissi]MO C[omitissimo]: ANTONIO MIKES OLIMNPÆ AD SIBI
IN VITA TENERIME DILECTOS
UT VIVAM MORIOR MÆSTUM QADITURA
SEPULCHRUM HÆC TEST[a]M[e]NTO SINT
RATA POSCO MEO CORNATIS CORPUS DO[-]
VERMIB[us]. OSSA SEPULCHRO CAELO
ANIMAM & [et] QVI ANIMÆ PRÆMIAT
ACTA DEO INTEREAO CENITRIX & [et]
VOS MEA CHARA VALETE PIGNORA
& [et] EXUVIIS SOLVITE IUSSA MEIS
SOLVITE SED LACRIMAS HAUD FU[-]
NIDTE PATRE SUPERSTES NAM
FRUOR ÆTHEREIS IAM MELIORE CHORIS
OBIIT AN[n]O XTI:M.D.C.C.LXXVI ÆTATIS
XLIII. VIII FEB[ruar]:
Fordítás: Méltóságos gróf Haller Zsuzsannának, a néhai méltóságos gróf Mikes Antal unokájának (?) legfontosabb bölcsessége, amelyet fiatalabb korában annyira kedvelt, hogy még életében bele kellett foglalni végrendeletébe(…) (ha) meghalok szívem és testem adom a férgeknek, csontjaim a koporsónak, lelkem az égnek és aki eközben a lelket megjutalmazod Isten által, Szűzanya, és ti kedveseim, éljetek boldogan, a zálogokat a szőlőkből fizessétek meg, parancsaimat teljesítsétek, de ne ontsatok könnyeket (értem) (…). Meghalt az Úr 1776. évében, február 8-án, 43. életévében. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Sas P. 1999a: 151–152.

168.
Létrehozás/állítás időpontja: 1778. jún. 2. után
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a bejárat után a harmadik déli oldalkápolnában
Szöveg:
(címer)
HIC REQVIESCUNT
IL[lustrissi]MUS D[omi]NUS SIGISMUNDUS KORNIS L[iber]: BA[-]
RO DE GÖNCZRUSZKA SAMÆ MATTIS CAMERARIUS
FILIUS EX[ce]LL[entissi]MI QVONDAM GUBERNATORIS M[agnus]. PRIN[-]
CIPATUS TRANSILVANIÆ IL[lustrissi]MI D[omi]NI COMITIS SI[-]
GISMUNDI KORNIS EX CONSORTE IL[lustrissi]MA D[omi]NA
BARONISSA SUSANNA BALINTITT
ET CONIUX EIUS
IL[lustrissi]MA D[omi]NA COMITISSA ANNA HALLER DE HALLER[-]
STEIN FILIA EX[ce]LL[entissi]MI QVONDAM ÆQVE GUBERNA[-]
TORIS TRANSILVANIÆ IL[lustrissi]MI D[omi]NI COMITIS IOAN[-]
NIS HALLER EX CONSORTE IL[lustrissi]MA D[omi]NA BARONISSA
SOPHIA DANIEL
ILLE AN[n]O MDCCLXXVII ÆTATIS SUÆ LIX DIE I IULII
HÆCVERO AN[n]O MDCCLXXVIII ÆTATIS SUÆ XLVIII

DIE II IUNII OBIERUNT
Fordítás: Itt nyugszanak méltóságos göncruszkai Kornis Zsigmond liber báró királyi kamarás, az Erdélyi Nagyfejedelemség kormányzójának néhai nagyméltóságú gróf Kornis Zsigmondnak feleségétől, méltóságos báró Bálintit Zsuzsannától született fia, és felesége, méltóságos hallerkői gróf Haller Anna, az ugyancsak erdélyi kormányzó néhai gróf Haller János feleségétől, méltóságos báró Daniel Zsófiától született leánya. Amaz 1777. július 1-jén (halt meg), életének 59. évében, emez pedig 1778. június 2-án, életének 48. évében. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Sas P. 1999a: 165.

169.
Létrehozás/állítás időpontja: 1782
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 10. sz., volt minorita (ma: görög-katolikus) templom tornyán
Megjegyzés: évszámrejtő felirat
Szöveg:
ISTHÆC.TVRRIS.ERAT.TRISTI.PROSTRATA.RVINA.
RESTITVIT.CLEMENTE
AVGVSTA.THERESIA.DONO.
Fordítás: E torony egy gyászos veszélykor összeomlott, s felséges Mária Terézia kegyes adományából helyreállították [1782]. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888b: 380, Jakab E. 1888d: 20, Kelemen L. 1982f: 73, M. Ţoca 1983: 38, Kelemen L. 1989: 31, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 131–132, Gaal Gy. 2001a: 114–115, Asztalos L. 2004: 327–328, Sas P. 2005: 155–156, Kelemen L. 2006: 264, 281, Gaal Gy. 2007: 51, Asztalos L. 2008: 106–107.

170.
Létrehozás/állítás időpontja: 1785. márc. 5.
Hely: Monostori (Mănăşturului) u., Plébánia (Kálvária) templom, a szentély előtt jobbra
Megjegyzés: sírfelirat
Szöveg:
I[esus]H[ominum]S[alvator]
(szív)
R[everendissimus].P[ater]. THADDÆUS MANNER
AUSTRIAC[us] NEOSTAD[ii] OLIM
SOC[ietatis]. JESU RELIGIOSUS A Q[-]
UA SUPRESSA AD OBIT. M
IMPIGER IN K[olozs].MONOSTOR VA[-]
LACHORUM, QVORVM LING[-]
VAM IMPROBO LABORE CON([-]
DIDICIT OPERARIUS ANNO
DOMINI MDCCVIII XXVII[-ma].
DEC[embris]. M[n!]ATUS. ZELO ANIMARUM
INS[c!]LYTUS EIQUE V.MARTII
MDCCLXXXV. IMMORTUUS
A LABORIBUS APOSTOLI[-]
CIS HIC REQVIESCIT

Fordítás:
(Ez tulajdonképpen disztichon, értelem szerinti szövege:
I[esus]H[ominum]S[alvator]. Hic requiescit a laboribus apostolicis Reverendus pater Thaddæus Manner, austriacus Neostadii, olim religiosus Societatis Jesu, a qua supressa ad obitum [ivit].
In Kolozsmonostor impiger operarius valachorum, quorum linguam improbo labore didicit.
Anno Domini MDCCVIII. XXVII-ma Decembris natus, zelo animarum inclytus, eique V-a Martii MDCCLXXXV immortuus.)
Jézus az emberek megváltója. Apostoli munkájától megválva itt nyugszik az ausztriai Neustadból származó Thaddæus Manner (Manner Tádé), aki hajdanán a Jézus Társaság tagja volt, de ettől [a szerzetes rendtől] elfeledve halt meg.
Kolozsmonostoron tevékeny munkás volt a románok között, akiknek nyelvét igen nagy erőfeszítéssel meg is tanulta.
Az Úr 1708. esztendejének december 27. napján született, híressé vált a lelkek gondozása [a lelkipásztori munka] iránt tanúsított lelkesedése révén, a halhatatlanságba távozott 1785. március 5-én. (Buzogány Dezső fordítása)
Irodalma: Eszterházy J. 1868: 107, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 35–36.

171.
Létrehozás/állítás időpontja: 1788. jún. után
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom hajójában az északi falon, a bejárati ajtótól balra
Szöveg:
HOC.IN.SANCTVARIO.
VBI.
NVMEN. ÆTERUM.OMNIPOTENS.
IN.SPIRITV.ET.VERITATE.COLITVR.AB.ILLIS.
QVI.SE.INFINITO.PRETIO.REDEMTOS.
LAETANTVR.
OSSA.REPOST.QVIESCVNT.
GABRIELIS.L[iberi].B[aronis].ALVINTZI.DE BORB[erek].
QVEM.
NEQVE.EXVTA.MARTIS.GALEA
QVA.X.A[nos].CENTVRIO.PRÆFVLSIT.
NEC.IVSTITIÆ.ET.VERITATIS.AMOR.
AB.INDOMITA.SERVARE.MORTE
PORTVERVNT.
VIX[it].A[nnos].LIV.OB[iit].A[nno].MDCCLXXXVIII.ME[nse].IVN[io].
TV.QVI.HVIC.ADSTAS.MARMORI.
VIATOR.
SAPIENTEM RERVM.ARBITRVM.
QVI.VITAM.MORTALIBVS.DAT.ADIMIT.
ET.QVA.POLLET.POTESTARE.
REDDIT.
HIC.FORIS.ET.VBIQVE.COGITA.
ET.SPE.IMMORTALITATIS.LÆTVS.
ADORA.

MARITO.B[onæ].M[emoriæ].
CONIVX.MOESTA.
CATHARINA.C[omitissa].TELEKI.DE.SZ[ék].
L[ugubrem].L[apidem].Q[uieto].POS[uit].
Fordítás: Ebben a szentélyben, ahol az örök mindenható istenséget lelkesedéssel és igazán tisztelik azok, akik örvendeznek, mert végtelen áron megváltották őket, nyugszanak elhelyezett csontjai borbereki báró Alvinczi Gábornak, akit sem a levetett, századosként tíz évig viselt harci sisak, sem az igazságosság és méltányosság szeretete nem tudott megóvni a kérlelhetetlen haláltól. Élt 54 évet, meghalt az 1778. évben, június havában. Te, utazó, aki e márvány előtt megállsz, gondolj a dolgok bölcs urára, aki a halandónak életet ad, elveszi, s itt, kinn és akárhol birtokolni engedi azt, amije van, és a halhatatlanság reményében örvendezve imádd. A gyászos követ jó emlékezetű, megpihent férjének szomorú hitvese, széki gróf Teleki Katalin állította. (Szabó György fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 108.

172.
Létrehozás/állítás időpontja: 1788
Hely: Unió (Memorandumului) u. 22. sz., a Knoblauch-, illetve gróf Nemes-ház kapujának szemöldökköve
Szöveg:
17 88
Irodalma: Kelemen L. 1982a: 149, Gaal Gy. 1992: 50, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 133.

173.
Létrehozás/állítás időpontja: 1794
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., a mai megyeháza északnyugati sarka előtt, az úttest közepén állott a Magyar-kapu. 1794-es megnyitására a külső oldalon ez a Kolozsvár címerével díszített tábla emlékeztetett
Megjegyzés: 1872-ben bontották le; 1907-ben a városi tanács a múzeumnak ajándékozta; talán az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeumban van
Szöveg:
EZEN MAGYAR KAPU, MELY SOK
IDÖKTÖL FOGVA BEZÁRATVA VOLT
A FELSŐBBEK ENGEDELMÉBŐL
1794^{ben} KINYITTATOTT F[ő]BIRO
BERTALAN JÁNOS K[irály]B[író] SZATHMÁRI
P[ap] SIGMOND URAK IDEJEKBEN KO
MIVES PALÉR LÉD[e]RER JOSEF ÁLTAL
Irodalma: Nagyajtai Kovács I. 1840: 61, Mikó Á. 1860: 9, Jakab E. 1870c: IX. tábla, Jakab E. 1888b: 559, Balogh J. 1944: III. tábla, Gaal Gy. 2006: 27, Gaal Gy. 2007: 159, Mihály M. 2009: 142.

174.
Létrehozás/állítás időpontja: 1794. április 7. után
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templomban, az északi falon
Megjegyzés: lebontása és mai helyére költöztetése: Sas P. 2009: 199.

Szöveg:
(címer)
ITT. NYUGSZIK.
GRÓF. BÁNFFI. ANNA. MÁRIA.
GRÓF. LOSONTZI. BÁNFFI. GYÖRGY. ERDÉLYI. GUBERNATOR.
ÉS. GRÓF. PALM. IOSÉFA. TSILLAGOS. KERESZTES. ASZSZONY.
ÉDES. LEÁNYA.
GRÓF. KIS. RHÉDEI. RHÉDEI. IANOS.
KIRÁLYI. KINTSTÁRI. TITOKNOK. URNAK.
KEDVES. ÉLETE. PÁRJA.
IOSÉFA. EGY. ESZTENDŐS. THERÉSIA. KÉT. HETŰS. KORBAN.
ÁRVÁN. HAGYOTT. GRÓF. KIS. ASZSZONYOKNAK. ÉDES. ANNYOK.
A. KI. MINDEN. KERESZTÉNYI. IÓSÁGOKKAL.
ÉS. TÁRSASÁGI. SZÉP. ERKÖLTSEKKEL.
PÉLDÁS. ÉLETÉNEK. XXII.
SZENT. HÁZASSÁGÁNAK. II. ESZTENDEJÉBEN.
ISTENESEN. MEG. HOLT.
SZÜLÖINEK. FÉRJÉNEK. ÉS. ROKONINAK.
KESERVES. BÁNATOT. HAGYVÁN.
M.DCC.XCIV. SZENT. GYÖRGY. HAV[ának]. VII. NAPJÁN.
KINEK. UGYMINT. KEDVES. MENYÉNEK. EMLÉKEZETÉRE.
LOSONTZI. BÁRÓ. BÁNFFI. THERÉSIA.
NÉHAI. GRÓF. KIS. RHÉDEI. RHÉDEI. MIHÁLY. ÖZVEGYE.
E. GYÁSZOS. KÖVET. EMELTETTE.
Átírása: Itt nyugszik/ gróf Bánffy Anna Mária,/ gróf losonczi Bánffy György erdélyi gubernátor/ és gróf Palm Jozefa csillagos keresztes asszony/ édes leánya, gróf kisrédei Rhédey János/ királyi kincstári titoknok úrnak/ kedves élete párja, Jozefa egy esztendős, Terézia kéthetűs korban/ árván hagyott gróf kisasszonyoknak édesanyjok./ Aki minden kereszténi jóságokkal/ és társasági szép erkölcsekkel,/ példás életének 22.,/ szent házasságának 2. esztendejében/ istenesen megholt,/ szülőinek, férjének és rokonainak/ keserves bánatot hagyván,/ 1794. Szent György havának [április] 7. napján./ Kinek, úgymint kedves menyének, emlékezetére/ losonczi báró Bánffy Terézia,/ néhai gróf kisrédei Rhédey Mihály özvegye/ e gyászos követ emeltette.
Irodalma: Biró J. 1940: 21–22, Sas P. 2009: 83.

175.
Létrehozás/állítás időpontja:1794. dec. 30. után
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a bejárat után az első déli oldalkápolnában
Szöveg:
(címer)
hazájához. Királlyához. buzgo hivségéröl
nagy nevű. össeinek. fényt ado. nemes. szivéröl.
minden. igazak előtt. esméretes. ’s az irigységig
érdemes. maros-németi iffjabb. grof. gyulai. sámuelnek.
a’ cs[ászári]. k[irályi]. felség. aranny koltsos. hivének.
’s el. Mar[a]dott. hiv. párjától. báro. bornemisza. borbárától.

született. egyetlen. egy. XXI. honapu. josef. fiának.
hamvai. itt. nyugosznak.
élt. XXIX. esztendökik. mellyekből. VI. esztendöket.
és. IV. honapokat. tsak. mint. annyi orákat.
porai. után. esdeklö vigasztalást nem esmérö
özvegyével. töltett.
rövid. életét. ezt fellyűl mulo. nagy. érdemekkel.
közönség'. boldogitására. törekedő tettekkel.
diszesitette.
hiv. özvegyének. a' ki. e' romlando. oszlopot.
keserves. kötelességből. porai. felibe. tétette.
tsak. akkor lessz. tökélletes. enyhitetése.
midőn. szivének. ide. zártt földi. zállagával.
fog. eggyesülni.
holt meg
MDCCLXXXXIIII. eszt[endő]. karátson. hava' XXX.
napján.
Átírása: Hazájához, királyához buzgó hívségéről,/ nagynevű őseinek fényt adó nemes szívéről,/ minden igazak előtt esméretes 's az irigységig/ érdemes marosnémeti ifjabb gróf Gyulai Sámuelnek,/ a' császári és királyi felség aranykolcsos hívének,/ 's elmaradott hív párjától, báró Bornemissza Borbárától/ született egyetlenegy 21 hónapú József fiának/ hamvai itt nyugosznak./ Élt 29 esztendőkig, melyekből 6 esztendőket/ és 4 hónapokat csak mint annyi órákat/ porai után esdeklő, vigasztalást nem esmérő/ özvegyével töltött./ Rövid életét ezt felülmúló nagy érdemekkel,/ közönség' boldogítására törekedő tettekkel/ díszesítette./ Hív özvegyének, a' ki e' romlandó oszlopot/ keserves kötelességből porai fölibe tétette,/ csak akkor tesz tökéletes enyhítetése,/ midőn szívének ide zárt földi zálogával/ fog egyesülni./ Megholt/ 1794. esztendő karácsony hava' [december] 30-án.
Irodalma: Biró J. 1940: 21, Sas P. 1999a: 169–171, Gaal Gy. 2007: 87.

176.
Létrehozás/állítás időpontja: 1795. febr. 21. után
Hely: Főtér (Unirii), Szent Mihály-templomban, a nyugati falon
Szöveg:
(címer)
BARO. KEMÉNY. ROSALIÁNAK.
HALANDÓ. RÉSZE.
ITT. NYUGSZIK.
A. HALHATATLAN.
AZ. ÉGBEN.
A. NEMES. SZELID. ERKÖLTSÖK. TISZTELÖI.
EMLÉKEZETÉBEN.
VIGASZTALHATATLAN. FÉRJÉNEK.
SZIVÉBEN.
FERENTZ. ROSÁLIA.
TSEMETÉIBEN.
ÉL.
AJÁNDÉKOZTATOTT. AZ. EGEKTŐL.

MDCCLXVIII. SEPTEMB. XIX.
VISZSZA. VÉTETETT.
ÉLETE. VIRÁGJÁBAN.
MDCCXCV. FEBRUAR. XXI.
VÁRJ. EL. ENGEM. DRÁGA. LÉLEK.
TSENDES. NYUGODALOMBAN.
AZONBAN. IS. VELED. ÉLEK.
EPETT GONDOLATOMBAN.
MIG. AZ. ÉGNEK. KEBELÉBEN.
EGYGYESÜLÜNK. HIV. FELEK.
ÖLEL. TÉGED. ELMÉJÉBEN.
FÉRJED. CSEREI. ELEK.
Irodalma: Balogh J. 1935: 39, Biró J. 1940: 21–22, Sas P. 2009: 82–83.

177.
Létrehozás/állítás időpontja: 1795
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 8. sz., a kapuboltozat záróköve
Megjegyzés: céhjelvény
Szöveg:
1 (ár) 7
D (olló) S
9 5
Fordítás: D[ávid] S[ámuel], 1795.
Irodalma: Kiss A. 1994c: 358, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 134.

178.
Létrehozás/állítás időpontja: 1796
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 18. sz., a kapuboltozat záróköve
Szöveg:
Sz A O D
Sz P A
1796
Irodalma: Kelemen L. 1982a: 150, M. Ţoca 1983: 99, Gaal Gy. 1992: 80, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 134.

179.
Létrehozás/állítás időpontja: 1796
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 7. és 9. sz. között, unitárius templom, torony
Szöveg:
IN HONOREM SOLIUS
DEI. M DCC XCVI.
Fordítás: Az egyetlen Isten tiszteletére. 1796
Irodalma: Jakab E. 1888d: 21, M. Ţoca 1983: 49, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 135, Asztalos L. 2004: 512, Lukács J. 2005: 108, Gaal Gy. 2007: 94, Asztalos L. 2008: 117–118.

180.

Létrehozás/állítás időpontja: 1796
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 7. és 9. sz. között, az unitárius templom végében levő ablak felett
Megjegyzés: nincs meg; „Ezt a feliratot az 1968-as renováláskor, hogy a boltozatot erősítsék, bevakolták. Ugyanakkor a bal oldali kapu előterébe elhelyezett márvány emléktáblára felvésték e szöveget” (Gaal Gy. 2001c: 221) **[443.]**
Szöveg:
AZ EGYETLEN-EGY ISTEN
TISZTELETÉRE ÉPITET-
TE A KOLOZSVÁRI UNITÁ-
RIA EKKLE'SIA.1796.
Irodalma: Jakab E. 1888d: 15, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 135, Gaal Gy. 2001c: 196.

181.
Létrehozás/állítás időpontja: 1796
Hely: Bocskai (Sextil Puşcariu) u. 5. sz., a kapu alatt balra
Szöveg:
JOHAN GUTT
1 (családjegy) 7
9 (családjegy) 6
ELISZABETA BINDERIN
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 138, Gaal Gy. 2007: 76.

182.
Létrehozás/állítás időpontja: 1796
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a szentély előtt jobbra, a déli falon
Szöveg:
HIC. SITVS. EST.
LIBER. BARO.
FRANCISCVS. HVSZÁR. DE KÖVESD.
QVEM. IN FLORE. IVVENTITIS.
DVM. MENTEM. ANIMVMQVE.
LITTERIS. AC. VIRTVTIBVS.
IN. LYCEO. REGIO.
ET. COLLEGIO. NOBILLIVM. THERESIANO.
CLAVDIOPOLI. COLERET.
E. MEDIO. CVRSV. STVDII. PHILOSOPHICI.
MORS. PROPERA.
VARIOLARVM. MORBO. GRASSANS.
CHARISSIMORVM. PARENTVM.
AMORI. AC. SPEI.
ET. AEQALIVM. AMICITIAE.
ERIPVIT.
ANNO. M. DCC. IC.VI.

AETATIS X. VII.
CVI. CHRISTIANI. PIEQVE. MORTVO
MOESTI. PARENTES.
HOC. MONVMENTVM
PROSVERVNT.
Fordítás: Itt nyugszik kövesdi Huszár Ferenc liber báró, akit fiatalsága virágjában a himlő miatt ragadott el a garázdálkodó, hirtelen halál a filozófia tanulmányozása közben, mialatt eszét és lelkét a betűkkel (’tudománnyal’) és az erényekkel a nemesek Királyi Lyceumában és tereziánus kollégiumában, Kolozsváron pallérozta (megfosztván őt) kedves szülei szeretetétől, és reményétől valamint tanulótársai barátságától 1796-ban, életének 17. évében. Ezt az emléket haláltól lesújtott, kegyes és keresztény szülei állították. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Sas P. 1999a: 152.

183.
Létrehozás/állítás időpontja: 1797
Hely: Főtér (Unirii) 25. sz., bent az ablak nélküli egykori tömlöcben
Szöveg:
IT[t] VOLT FOGVA NAG[y]
BANYAI SAMUEL NYOLTZ
HOLNAPIG A TSASZAR RE[-]
MONDA TSIKOJAERT
AN[n]O 1797
Irodalma: Balogh J. 1935: 21, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 138, Asztalos L. 2004: 495.

184.
Létrehozás/állítás időpontja: 1797
Hely: Széchenyi (Mihai Viteazul) tér 39. sz., hátul az udvarban, baloldalt, az első emeleti függőfolyosó szögletében
Szöveg:
1 7
[J]OHANNES AKESMAN 9 7 CATARINA SCHUSTERIN
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 139.

1800–1867

185.
Létrehozás/állítás időpontja: 1800
Hely: Kismester (Episcop Ioan Bob) u. 5. sz., görög-katolikus templom karzatának mellvédjén
Megjegyzés: évszámrejtő felirat
Szöveg:
LAVDIBVS DIVINIS
STRVI CVRAVIT DE SVO
IOANNES BABB EPIS COPVS
FOGARASIENSIS
Fordítás: Isten dicsőségére a sajátjából építette Babb János fogarasi püspök [1800]. (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: 10, M. Ţoca 1983: 59, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 140, Asztalos L. 2004: 175.

186.
Létrehozás/állítás időpontja: 1801
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 16. sz., a kollégium régi épületének bejárata fölött
Szöveg:
LITTERIS ET PIETATI
SACRUM.
A[nno]. Ær[æ]. CHR[istianæ]. MDCCCI.
Fordítás: A tudománynak és a kegyességnek szentelve. A Krisztus ideje [vagyis a keresztény időszámítás] szerinti 1801. évben. (Sipos Gábor fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: 23, M. Ţoca 1983: 74, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 126–127, Asztalos L. 2004: 405, Gaal Gy. 2007: 145, Asztalos K. 2008: 85–86.

187.
Létrehozás/állítás időpontja: 1802
Hely: Főtér (Unirii) 4–5. sz., Filstich-ház, az udvar északi falán
Szöveg:
ERAT (címerpajzs) IN D[omi]NO
RENO[vatum] (címerpajzs) 1802
[a címerpajzson:]
1597
CKD
AP
Fordítás: [Építve] 1597-ben. Megújították az Úrban, 1802-ben. (Sipos Gábor fordítása nyomán)
Irodalma: Balogh J. 1944: XXVI. tábla, Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: III.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 45.

188.

Létrehozás/állítás időpontja: 1803
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 14. sz., nyugati tábla
Megjegyzés: Asztalos szerint 1806-ban készült (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 142.)
Szöveg:
G[róf]. TOLDALAGI LÁSZLÓ
G[róf]. KORDA ANNÁVAL
KEZDIK ÉPITENI
M.D.CCCIII
Irodalma: Biró J. 1940: 26. kép, Kelemen L. 1982g: 81, M. Ţoca 1983: 89, 84. kép, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 141, Asztalos L. 2004: 490, Kelemen L. 2006: 282, Gaal Gy. 2007: 132, Asztalos L. 2008: 102.

189.
Létrehozás/állítás időpontja: 1806
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum udvarának keleti oldalán, kapu befalazva
Megjegyzés: ma csak az első sor van meg, utólagos elhelyezés a századfordulón
Szöveg:
MVSIS ET VIRTVTIBVS
MDCCCVI
COMMVNITAS VNITARIORVM REÆDIFICAVIT
Fordítás: A tudománynak és az erénynek. 1806. Újjáépítette az unitáriusok közössége. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Jakab E. 1888d: 24, Balogh J. 1944: 303, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 59–60, Gaal Gy. 2007: 97, Asztalos L. 2008: 116–117.

190.
Létrehozás/állítás időpontja: 1809
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 14. sz., keleti tábla
Megjegyzés: Asztalos szerint 1806-ban készült (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 142.)
Szöveg:
G[róf].KORDA.ANNA
NÉHAI HIV.FÉRJE
TZÉLJÁT VÉGZI
M.D.CCCIX
Irodalma: Biró J. 1940: 26. kép, Kelemen L. 1982g: 81, M. Ţoca 1983: 89, 84. kép, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 142, Asztalos L. 2004: 490, Kelemen L. 2006: 282, Gaal Gy. 2007: 132, Asztalos L. 2008: 102.

191.
Létrehozás/állítás időpontja: 1816
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 16. sz., a kapuboltozat záróköve
Megjegyzés:
Szöveg:
I[esus]H[ominum]S[alvator]

1816
Fordítás: Jézus, az emberek megváltója, 1816.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 143–144.

192.
Létrehozás/állítás időpontja: 1817 után
Hely: Főtér (Unirii) 30. sz., a Bánffy-palota erkélyén
Szöveg:
PERENNI MEMORIAE
[F]ELICIS HAC CIVITATE ADVENTUS
ET IN HIS AEDIBUS
DIEBUS MENSIS AUGUSTI
ANNO MDCCCXVII
COMMORATIONIS
FRANCISCI PRIMI
IMPERATORIS
PATRIS PATRIAE
et
CAROLINAE AUGUSTAE
IMPERATRICIS
CHARAM HANC PATRIAM
VISENTIUM
posuit
C[omes]. GEORGIUS BANFFY
L[iber]. B[aro]. DE LOSONTZ
TRANSILVANIAE GUBERNATOR
ANNO AETATIS SUAE LXX
Fordítás: Első Ferenc császárnak, a haza atyjának és Karolina Auguszta császárnénak e drága haza meglátogatására e városba történt megérkezése és az 1817. esztendő augusztus havának napjaiban e szobákban tartózkodása örök áldott emlékezetére állította gróf Bánffy György losonci liber báró, Erdély kormányzója, életének 70. esztendejében. (Kiss András fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1888d: X. tábla, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 23, Orosz F. 1933: 33, Biró J. 1940: 22, Vályi L. összeáll. 1941: 14, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 144–145, Lukács J. 2005: 85.

193.
Létrehozás/állítás időpontja: 1819 után
Hely: Monostori (Mănăştirului) u., Plébánia (Kálvária) templom, a bejárattól jobbra
Megjegyzés: eredetileg a szentély homlokzatán állt
Szöveg:
ABBATIAE
P. P[atruum]. BENEDICTINORUM
DE KOLOS MONOSTRA QUONDAM
A. BELA I. FUNDATAE
A. S[ancto]. LADISLAO CONFIRMATAE. TEMPLUM
REGNANTE VLADISLAO II.
ANNO 1508. AUCTUM. ET

BINIS TURRIBUS CONSUMMATUM
LAPSU TEMPORI CUNCTA MUTARE SUETI
A PRINCIPE TRANILVANIAE
ET REGE POLONIAE STEPHANO BATHORI
UNA CUM DOMIN[i]O MONOSTOR
PRO SCIENTIARUM ACADEMIA
PATRIBUS S[ocietatis]. JESU. ANNO D[omi]NI 1581
COLLATUM BREVI SCHOLIS IN
URBEM TRANSLATIS FERE ABSQUE USU
SEMPER TAMEN ORTHODOXUM POST
INTERITUM P. P[atruum].S[ocietatis]J[esu]. IN. ANNOS MAGIS
DESERTUM ET RUINAE PROXIMUM
Fordítás: A kolozsmonostori benedekrendi apátság – melyet I. Béla alapított és Szent László megerősített – temploma II. Ulászló uralkodása alatt 1508-ban megnagyobbíttatott és két toronnyal kiegészíttetett. A mindeneket megváltoztatni szokott idő folyásával Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király Monostor uradalmával együtt a Jézus társasági atyáknak adományozta tudományos akadémia céljaira az Úr 1581. évében. Rövid idő múlva az iskola a városba áttétetvén, szinte használatlanul állt, de mindig igazhitű [azaz római katolikus] maradt. A jezsuita rend megszüntetése után nagyobbrészt pusztán állt és majdnem rommá vált. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Eszterházy J. 1868: 104, Kőváry L. 1892: 261, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 33, Asztalos L. 2004: 568–569, Asztalos L. 2008: 187–188.

194.
Létrehozás/állítás időpontja: 1819 után
Hely: Monostori (Mănăşturului) u., Plébánia (Kálvária) templom, a bejárattól balra
Megjegyzés: eredetileg a szentély homlokzatán állt
Szöveg:
TANDEM ANNO 1818
CAESARE AUSTRIAE ET M[agno].
PRINCIPE TRANSILVANIAE FRANCISCO
GUBERNATORE EX[cellentissimo]·D[omino]. GEORGIO
C[omite].BANFI L[iber]. B[aro]. DE LOSONTZ
EPISCOPO TRANSIL[vaniae] ET SUPREMO
SCHOLARUM CATHOLIC[arum] PER M[agnum].
PRINCI[patum] DIRCTORE EXC[ellentissimo]. AC
R[everen]DISS[imo] D[omino]. ALEXANDRO RUDNAY
DE EADEM ET DIVEK UJFALU
MAXIMA SUI PARTE IN VSUS
LYCEI RECENS AEDIFICATI
CONVERSUM HAC VERO SUI
PORTIONE DIVINO CULTUI
RELICTUM ET ADPARATUM
ANNO DOMINI
M.DCCCXIX
Fordítás: Végül az 1818. esztendőben [I.] Ferenc osztrák császár és erdélyi nagyfejedelem uralkodása alatt, mikor losonci gróf Bánffy György excellenciás úr volt a kormányzó, Erdély

püspöke és az erdélyi katolikus iskolák főfelügyelője pedig rudnai és divékújfalusi Rudnai Sándor excellenciás és főtisztelendő úr, nagyobb részét nemrég épült líceum szükségletére fordították, ezt a részét pedig istentisztelet céljaira meghagyták és elrendezték az Úr 1819. évében. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Kőváry L. 1892: 261, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 34, Asztalos L. 2004: 569–670, Asztalos L. 2008: 187–188.

195.
Létrehozás/állítás időpontja: 1820
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 24. sz., hátul az udvarban
Megjegyzés: másodlagos elhelyezés, eredetileg a Gyár (Mihai Eminescu) u. végén; a malom lebontásakor, a 18–19. század fordulóján Szentkirályi Mihály unokája, Szentkirályi Ákos a háza udvarára vitette és kerítésébe falaztatta be; 1995-ben kibontották, akkor állították a földre
Szöveg:
KOLOSVÁRI ÁGOSTON ISTVÁN FŐ, KOMJÁTTZEGI SZENTKIRÁLLYI MIHÁLLY
KIRÁLLY BIRÁK, TOPLER IMREH FÖ ORÁTOR IGAZGATÁSOK ÉS VIGYÁ-
ZATTYAK ALATT AJTAY MIHÁLY VÁROS GAZDA STELLER MÁRTON
MALOM INSPECTOR IDEJEKBEN VINKLEB GYÖRGY KŐMIVES ÉS KIRMÁJER
KRISTIÁN ÁTS PALLÉROK ÁLTALL A VÁROS KŐLTSÉGIN
ÉPITETETT EZEN MALOM 1820^{DIK} ESZTENDÖBEN
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 146–147, Asztalos L. 2004: 292–293.

196.
Létrehozás/állítás időpontja: 1820. okt. 24. után
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a bejárat után a harmadik déli oldalkápolnában
Szöveg:
(címer)
GÖNTZ RUSZKAI GROFF KORNIS LAJOSNAK
ÁRTATLAN HAMVAIT FEDEZI E SZOMORU BOLT, KIBEN
MIDÖN A SZIVNEK ÉS ÉRTELEMNEK REMEK MIVELTSÉGE
A SZÉP LÉLEKNEK KÖZÖNSÉGESEN DITSIRTETT
TULAJDONSÁGAI AZ ÖTÖT NAGY GONDALO NEVE-
LÖ, ÉS KÜLÖNÖSEN SZERETETT ÉDES ATTYÁNAK
TÁGOS ÖRÖMEKET, A FAMILIÁNAK TANULT MUNKÁS
NYÁJOS MÉRSÉKELT OKOS, IGAZ ATYAFIT A HAZÁ(-)
NAK EGYKORI DERÉK FÉRFIT, A RELIGYIONAK BELSÖ
MEGGYÖZÖDÉSBÖL TISZTÁN MUNKÁLODO KERESZ-
TÉNYT BISZTOSON, BÉTSI K. THERESIÁNUMBAN OS-
KOLÁIT DITSÖSÉGGEL VÉGEZVÉN, MIDÖN AZ ERDÉLYI
N. FEJEDELEMSÉGBEN F. FÖIGAZGATO SZÉKNÉL
SZOLGÁLATJÁNAK ZSENGÉJÉT, ELÖLJÁROINAK NAGY
HELYBE HAGYÁSÁVAL VENNÉ. FÁJDALOM! A DERÉK
FIU KESERVEKKEL TELYES ÉDES ATTYÁNAK
GÖNTZ RUSZKAI GROFF KORNIS IMRÉNEK
NÉGY SZERETETT TESTVÉREINEK FELEJTHETET-

LEN BÁNATOKRA HÁROM HETEKIG TARTOTT
FORRO HIDEGBEN ÉLETÉNEK TSAK 21-DIK ESZTEN-
DEJÉBEN OCTOBERNEK 24-DIK NAPJÁN AN[no] 1820
ESZTENDÖBEN E FÖLDÖN ÉLNI MEG SZÜNT.
Irodalma: Sas P. 1999a: 164.

197.
Létrehozás/állítás időpontja: 1820–1827
Hely: Fejedelmi kert (kb. 21 Decembrie 1989 u., a mai laktanya helyén); a hét vezér szobrai
Megjegyzés: 1880 körül a szobrokat átmenetileg a temetőbe vitték; 1885-ben Árpád, Lehel, Vérbulcs és Örs szobrait helyreállították és a Sétatérre helyezték; 1893–1894. évi Memorandum-pör idején megcsonkították; a Felsőbb Leányiskola építésének idején a katonai uszoda mögé kerültek; 1902-ben a Fellegvárra kerültek **[197.]**; 1902. márc. 15. előtt megrongálták a négy megmaradt szobrot; 1919-ben a feliratokkal együtt megsemmisítették
Murádin J. 2008 adatai: A vezérszobrok (1827-ben már a Fejedelmi Kertben álltak (Kőváry L. 1886: 6), innen a Sétatér elejére kerültek, majd 1902-ben a Szépítő Egylet a Fellegvár felé vezető út végébe helyeztette át a négy megmaradt – Árpád, Lehel, Vérbulcs és Örs – szobrot. A Memorandum-per idejétől folyamatosan rongálták a románok. 1908-ban már csak „alaktalan kődarabok", 1920-ban eltüntették talapzatukkal együtt) (Murádin J. 2008: 38, 137)
Irodalma: Kőváry L. 1886: 6 és 33–34, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 61, Orosz F. 1933: 64, Fodor A. 1995: 47, Gaal Gy. 1995: 138–139, Gaal Gy. 2001b: 400, Asztalos L. 2004: 148, Szakács J. 2006, Murádin J. 2008: 38, 137.

198.
Létrehozás/állítás időpontja: 1821. márc. 8. után
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a szentély északi falán
Szöveg:
(címer)
IT NYUKSZIK
SEPSI SZ[ent]: IVÁNYI HENTER ÁDÁM
KI EZ ÉLETNEK ADATOT[t] 1796. ES[ztendő]
IANUÁRIUSNAK 2-KÁN EL VITETETT
1821-DIKBE MÁRTIUS 8-DIK BUS EMLÉ-
KEZETÉRE EMELTE HAMMEL ANNA
A MEG HOLT ANNYÁNAK TESTVÉRE
WEIDENFELDI MOSTITS IOSEF ÖZVEGYE
ÉRZÉKENY INDULATTAL 1821-DIK ESZ[tendőben]
Irodalma: Sas P. 1999a: 153.

199.
Létrehozás/állítás időpontja: 1821
Hely: Főtér (Unirii) 25. sz., bent az ablak nélküli egykori tömlöcben, kőboltozatos pinceajtó fölött
Szöveg:
D. (címer) I.
ÉN KASSAI MIHÁLY 1820ba
TÖMLÖTZ TARTO LETTEM, EBBEN A' FOGHÁZBA:

TI! SZERENTSÉTLENEK, KIK ITTEN SZENVEDTEK
A' BAL SZERENTSÉNEK, PÉLDÁI LETTETEK;
HA SORSOTOK FORDULT, OLLYKOR BU BÁNATRA
VOLTAM NÉKTEK MÉG IS, VIGASZTALÁSTOKRA
MIDÖN 1821[be] IRTAK, E' TÖMLÖTZ S KŐFALAK AKKOR
MEG (záródísz) UJULTAK
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 138–139, Asztalos L. 2004: 495, Lukács J. 2005: 53–54, Mihály M. 2005: 16, Gaal Gy. 2007: 154, Asztalos L. 2008: 50–53.

200.
Létrehozás/állítás időpontja: 1821
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 2. sz., az egykori Királyi Lyceum, ma Báthory István Líceum
Megjegyzés: az emléktábla 1957 után hosszú éveken át le volt takarva, 1989 után tették ismét szabaddá
Szöveg:
FRANCISCO I. AVSTR[iæ]. IMP[eratore].
GEORGIO C[omite]. BANFFY GVBERN[atore].
LYCEVM REGIVM
E REDIT. FVNDI STVDI[orum]. CATH[olici].
MAGNIFICENTIVS REÆDIF[icavitur].
MDCCCXXI.
Fordítás: I. Ferenc Ausztria császára, gróf Bánffy György kormányzó alatt, a királyi líceum a katolikus tanulmányi alap jövedelmeiből fényesebben újraépíttetett. 1821. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Jakab1888d: 22, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 35, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 147–148, Asztalos L. 2004: 412, Asztalos L. 2008: 77.

201.
Létrehozás/állítás időpontja: 1823. nov. 21.
Hely: a Közép-kapu oldalán, a későbbi Deák Ferenc (Eroilor) u. végén, az órát mutató számjegyek alatt
Megjegyzés: már 1578-ból említik ezt az órát; nincs meg: 1850-ben bontották le a Közép-kaput[25]
Szöveg:
UJRA FESTETÉK
NOVEM[ber]. 21 NAPJÁN
1823
Irodalma: Nagyajtai Kovács I. 1840: 62, Gaal Gy. 2006.

202.
Létrehozás/állítás időpontja: 1827–1837 között
Hely: Haller-kert (a Sétatér elődje, a Kakasos templom körül)
Megjegyzés: Kőváry László feljegyezte, hogy (kb. 1827–1837 között) állítottak még egy emlékoszlopot az egykori Haller-kertben a nevezetes látogatás helyére és emlékére: „Ferenc

[25] Szabó T. Attila szerint 1841-ben bontották le (Szabó T. A. 1946: 71–72).

császár az 1817-iki benjárása alkalmával itt megfordult, s hol megpihent, a helyet hosszasan emlékoszlop jelezte" (Kőváry L. 1886: 7); nincs meg
Irodalma: Kőváry L. 1886: 7, Vályi L. összeáll. 1941: 17.

203.
Létrehozás/állítás időpontja: 1828
Hely: Főtér (Unirii) 10. sz., a homlokzaton
Megjegyzés: a második emelet építésének éve; a fölötte lévő Jósika-címert 1960-ban eltávolították
Szöveg:
MDCCCXXVIII
Fordítás: 1828
Irodalma: Gaal Gy. 1992: 31, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 150, Asztalos L. 2004: 227, Asztalos L. 2008: 28.

204.
Létrehozás/állítás időpontja: 1829 után
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a nyugati falon
Megjegyzés: 1837-ben halt meg Liedemann
Szöveg:
DER BAU DIESES GOTTESHAUSES A[ugustanae]. C[onfessionis].
WURDE 1816 BEGONNEN UND 1829 VOLLENDET.
VERDENIT MACHTEN SICH DABEI DIE AUF
EINANDER FOLGENDEN CURATOREN:
JOH[annes].MART[in].MAUKSCH, JOH[annes].THEILU[nd].DAN[iel] SLABY,
DER INGENIEUR, SAM[uel].HERRMANN, DER PERCEPTOR,
MATH[eus].RISCHANY U[nd].DER PREDIGER MICH[ael].BELL,
VOR ALLEN ABER DER DAMALIGE PFARRER
MARTIN LIEDEMANN.
Fordítás: Ennek az ágostai hitvallású templomnak az építése 1816-ban kezdődött és 1829-ben fejeződött be. Egymást követően a következő kurátorok teljesítettek szolgálatot: Johannes Martin Mauksch, Johannes Theil és Daniel Slaby, Samuel Herrmann mérnök, Mathaeus Rischany pénztáros és Michael Bell prédikátor, azonban mindenkelőtt az akkori lelkész, Liedemann Márton. (Jakab Elek fordítása nyomán)
Irodalma: Jakab E. 1888b: 876, Jakab E. 1888d: 21, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 121.

205.
Létrehozás/állítás időpontja: 1830. dec. 15. után
Hely: Az Egyetem (Universității) és a Király (Ion I. C. Brătianu) u. sarkán, a volt kegyesrendi (piarista) templom, a déli oldalhajó első fülkéjének bejáratánál
Szöveg:
ITT NYUGOSZNAK
A HIT SZENT ÓLTÁRAI ALATT
SZENTPÉTERI BORBÁRA
ZAKARIÁS KRISTÓF HITVESSE HAMVAI

SZÜLETETT 1805 MÁRTIUS 8 DIKÁN
KORÁN EL HUNYT 1830 DEC 15 DIKÉN
A HÁZAS SZÖVETTSÉG 6DIK ÉVJÉBEN
ÉLETE FOLY MÉG
JÁNOS LUKÁTS ÉS KATALIN MAGZATAI
EREIBEN
SZÉP LELKÉNEK EMLÉKEZETE ÉL
HOLTIG KESERGŐ FÉRJÉNEK SZIVÉBEN
KI E HIDEG KÖVET
A VISZONTLÁTÁS FORRÓ REMÉNYÉVEL
AZ ÉGFELÉ A' BOLDOGULT LAKHELYÉBE
UTMUTATO OSZLOPUL EMELTE.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 101, Sas P. 2007: 152.

206.
Létrehozás/állítás időpontja: 1831. okt. 4. (Ferenc napja)
Hely: Főtér (Unirii tér), a tér közepén
Megjegyzés: Josef Klieber alkotásai a domborművek; az első világi emlékmű Kolozsváron;[26] 1899 áprilisában elköltöztették a Karolina (Muzeului) térre **[273.]**
Szöveg:
FRANCISCO.I.
AUSTRIÆ.IMPERATORI.
HINGARIÆ.BOHEMIÆ.REGI.
MAGNO.PRINCIPI.TRANSSILVANIÆ.
PIO.FELICI.AUGUSTO.
ET.
CAROLINÆ.AUGUSTÆ.
IMPERATRICI.SERENISSIMÆ.
CHARUMHUNC.SUUM.
TRANSSILVANIÆ.PRINCIPATUM.
EIUSQUE.METROPOLIM.
A[nno].D[omini].MDCCCXVII.
CLEMENTISSIME.INVISENTIBUS.
LIBERA.REGIA.CIVITAS.
CLAUDIOPOLIS.
DEVOTISSIME.
POSSUIT.
Fordítás: A kegyes, boldog és dicsőséges I. Ferencnek, Ausztria császárának, Magyarország és Csehország királyának, Erdély nagyfejedelmének és Karolina Auguszta felséges császárnénak, akik Erdély nagyfejedelemségét és annak székvárosát kegyesen meglátogatták az Úr 1817. esztendejében, Kolozsvár szabad királyi városa a legalázatosabban állította. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Kőváry L. 1853: 76, Jakab E. 1888b: 713–718, 895–896, Jakab E. 1888d: IX. tábla, 25–26, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 26, P. Borteș 1923: 43, Orosz F. 1933: 45–46, Balogh J. 1935: 39, O. Buzea 1939: 87, Biró J. 1940: 22, Vályi L. összeáll. 1941: 16, Vásárhelyi Z. E.

[26] Az alapkőbe tett emlékiratot Jakab Elek közli (Jakab E. 1888b: 716–718).

1942: 111, Herepei J. 1943: 127, Szabó T. A. 1946: 100, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 63. kép, Kelemen L. 1982d: 94–98, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 151–153, Asztalos L. 2004: 430, Herepei J. 2004b: 168, Lukács J. 2005: 60–63, Kelemen L. 2006: 271, 306, Gaal Gy. 2007: 77–78, Szakács J. 2007, Asztalos L. 2008: 58–60.

207.
Létrehozás/állítás időpontja: 1832
Hely: Monostori (Moţilor) u. 24. sz., az épület homlokzatán
Megjegyzés: a rövidítést 1936-ban, a tatarozáskor szedték le
Szöveg:
Ö[zvegy].G[róf].T[eleki].J[ózsefné].G[róf].T[eleki].S[ófia].
MDCCCXXXII
Fordítás: Özvegy gróf Teleki Józsefné gróf Teleki Zsófia, 1832-ben.
Irodalma: Kelemen L. 1982h: 104, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 154, Asztalos L. 2004: 542.

208.
Létrehozás/állítás időpontja: 1832
Hely: a kolozsmonostori templom mögött, a Nyárfasor utca végén, a Malomárok bal partján, az egykori papírmalom keleti falán
Szöveg:
IN RATIONEM FUNDI
STUDIORUM : M[agni] · B[!][rinci]P(a)TUS
TRAN[ssylva]NIAE [a]ECDIFICATUM
A[nno] 1796·REPARATUM
A[nno]·1832:
Fordítás: Az erdélyi nagyfejedelemségbeli tanulmányi alap számára épült 1796-ban, javíttatott 1832-ben. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: M. Ţoca 1983: 72, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 153.

209.
Létrehozás/állítás időpontja: 1832 körül
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 15. sz.
Megjegyzés: emléktáblaszerű intézménytábla
Szöveg:
Királyi
Lyceum
Könyv- s Kőnyomó
Intézete
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 149–150, Asztalos L. 2004: 246.

210.
Létrehozás/állítás időpontja: 1835. máj. 1.
Hely: Főtér (Unirii) 25. sz., bent az ablak nélküli egykori tömlöcben
Megjegyzés: karcolás
Szöveg:
Török Fe-

rencz
1 Maj
1835
Irodalma:

211.
Létrehozás/állítás időpontja: 1836
Hely: Hegedüs Sándor (Gheorghe Şincai) u. 15. sz. a kapu fölött
Szöveg:
SV
1836
Fordítás: S. V. 1836-ban.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 154.

212.
Létrehozás/állítás időpontja: 1836
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 31. sz., a laktanya felirata (lett volna)
Megjegyzés: csak tervezet volt, nem került elhelyezésre[27]
Szöveg:
Austriai Cs. Kir. Fő Hertzeg
Estei
FERDINÁND
Nevével diszesitett
és a
Kolo'svári NÉP' költségén
Épittetett
KATONA-LAKHÁZ
Elkészült
M.D.C.C.C.XXXVI.
Irodalom: Jakab E. 1888d: 26.

213.
Létrehozás/állítás időpontja: 1839
Hely: Monostori (Mănăşturului) u., Plébánia (Kálvária) templom, a szentély külső, északkeleti falán
Megjegyzés:[28]
Szöveg:
DANIEL IANOS 1839
IHS [Iesus Hominum Salvator]
Fordítás: Dániel János, 1839. Jézus az emberek megváltója.

[27] „Ez volt a kolozsvári nép ohaja, de a kir. k. szék elébb halogatta, később mellőzvén: csak a […] sárga szinnel festett hadi jelvényü díszités történt meg; újabb időben a város czímere festetett föl. […] …egy ideig történetileg létezett, elmaradása inditó okát a közemlékekben nem találtam meg; de hihető, hogy Estei Ferdinánd főherczeg kir. biztos kivételes kormányzatában van az ok, hogy katonai laktanyára ily demokratikus felirat alkalmazása elmaradt." (Jakab E. 1888d: 26.)
[28] Egyéb – a kolozsmonostori templomon lévő – bevésések, feliratok: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 31–33.

Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 32.

214.
Létrehozás/állítás időpontja: 1839. júl. 31. után
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a bejárat után a második déli oldalkápolnában
Megjegyzés: vers
Szöveg:
(címer)
HAMVAI
M[aros]: NÉMETHI M[éltóságos]:IFF[jabb]:GR[óf]:
GYULAI SÁMUELNÉ.
KÁSZONI
B[áró].BORNEMISZA BORBÁRÁ[-]
NAK KI 44 ÉVEKIG RITKA ER-
KÖLTSÜ KERESZTÉNY ÖZVEGY-
SÉGBEN ÉLT, MINT DISZE NEME-
NEK ÖSZVESEN 68 ESZTENDŐKET
HOLT MEG JUL[ius]: 31 MDCCCXXXIX.
E GYÁSZKÖVET BÚS EMLÉKÜL
TESZSZÜK NÉKED JO NÉNÉNK
KIK MÉG ÉLÜNK-NÁLAD NÉLKÜL
SZERETETT GYULAINÉNK!
TE! KI VELÜNK EDGYESSÉGBEN
ÉLTÉL NYUGODJ BÉKESSÉGBEN
MÜ A BÁNATBAN OSZTOZVA
NEKED NEFELEJTSET HOZVA
ÁLDJUK SZELID PORAIDAT
BETSBEN TARTJUK HAMVAIDAT.
TE NYUGODJ, ÖRVENDJ AZ ÉGBEN
ÁRTATLANOK SEREGÉBEN
S MIDÖN LE TEKINTZ KÖZINKBE
LÁSD! MIKÉPP' KÖNNYÖZÖNINKBE
KIK FORROAN SZERETTÜNK
SOHA EL NEM FELEJTÜNK
Irodalma: Sas P. 1999a: 168–169.

215.
Létrehozás/állítás időpontja: 1839. okt.
Hely: Wesselényi (Regele Ferdinand) u. 25. sz., az udvar nyugatra néző falán, a kapuboltozat felett
Szöveg:
EZ A KÖ. TÉTE[-]
TET[t] 1839 OKT[óber…]
AZ. 1830 ESZT[endő]. BEN.
MÁJ[us]. 1. NAPJÁRA VI[r-]
RADÓLAG. ÉJFÉL UTÁN

1 ÓR[a]K[or]. TÁMA[d]T. RÉMÍTŐ. TŰZ
ÁLTAL 14 HÁZAK ELÉG[-]
TE EMLÉKÉÜL MELLYEK
KÖZT. E HÁZ[a]T. LEGTÖB[b]
ROMLÁS. ÉRTE
Mai olvasata: Ez a kő tétetett 1839. október...-án, az 1830. esztendőben május 1. napjára virradólag, éjfél után támadt rémítő tűz által 14 házak elégte emlékéül, melyek közt e házat (a) legtöbb romlás érte.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 155, Asztalos L. 2004: 202, Asztalos L. 2008: 138.

216.
Létrehozás/állítás időpontja: 1840. augusztus 15. után
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a bejárat után a harmadik déli oldalkápolnában
Szöveg:
NAGY MÉLTOSÁGU
GÖNCZ-RUSZKAI IDÖSBB GROF
KORNIS JÁNOS
UR Ö EXCELLENTZIÁJA
A CSÁSZÁRI, KIRÁLYI, ÉS APOS-
TOLI FELSÉG ARANY KULTSOS
HIVE, STATUS ÉS GUBERNIALIS
VALOSÁGOS BELSÖ TITOK TA-
NÁTSOS, ÉS AZ ERDÉLYI NAGY(-)
FEJEDELEMSÉG, S AH(h)OZ KAP-
TSOLT RÉSZEK HÁROM ESZTEN-
DÖKIG VOLT BOLDOG EMLÉKE-
ZETÜ KIRÁLYI FÖ KORMÁNYO-
ZOJA ÉS KORMÁNYSZÉKI ELÖL-
ÜLŐ
HOLT MEG ÉLETÉNEK LIX-IK
ESZTENDEJÉBEN, KISASSZONY
HAVA XV-IK NAPJÁN
MDCCCXL-IK ESZTENDÖBEN.
Irodalma: Sas P. 1999a: 164–165.

217.
Létrehozás/állítás időpontja: 1842
Hely: Egyetem (Universităţii) u. 8. sz., az udvaron
Szöveg:
COMES DIONYSIUS ESTERHAZY DE CALANTA ALDEMHANO
PER AVUM SUUM COMITEM QUONDAM LADISLAUM GYULAFFY
DE RATOTH AŃ[n]O MDCCXLVIII ORPHANIS DICATAM IN COMPLEMENTUM
ALTISSIME ORDINATONIS SERIUS SUB HASTA VENDITAM
PER COMITEM JONNEM NEP[omuk] ESTERHAZY ÆRE PARATO COM=

PARATAM IN EXÆ QUATIONE DIVISIONIS CUM FRATRI=
BUS SUIS SUB I. JUNII MDCCCXL VIENNÆ CELEBRATÆ
OBTENTAM ANNO MDCCCXLII RESTAURARI FECIT
A[d]. M[aiorem]. D[ei]. G[loriam].
Fordítás: Galántai Esterházy Dénes gróf ezt a házat, amelyet néhai őse, rátóti Gyulaffy László 1748-ban az árváknak ajánlott fel, s amelyet a legfelsőbb rendelkezés kiegészítésére később árverésen eladásra bocsátottak, ahol Esterházy Nepomuk János gróf készpénzen vette meg, majd a testvéreivel való osztozáskor – Bécsben, 1840. június 1-jén – neki jutott, 1842-ben megjavította. Isten nagyobb dicsőségére. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Kelemen L. 1982a: 149, Gaal Gy. 1992: 62–63, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 86, Gaal Gy. 2007: 109–110.

218.
Létrehozás/állítás időpontja: 1843
Hely: Egyetem (Universității) u. 8. sz., a ház kapukeretének zárókövén
Szöveg:
G[róf]·E[sterházy]·D[énes]
1843
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 86.

219.
Létrehozás/állítás időpontja: 1844
Hely: Vár (Fortăreței) u. 8. sz.
Szöveg:
SZABEL BOLDIZSÁR
ISTENES ALAPITVÁNYI VÉG RENDELÉSE SZERINT
MARADIKAI ÁLTAL HAT SZEGÉNY EL AGGOT
FÉRFIAK ÁPOLÁSÁRA 1815BE LÉTRE
HOZATATT
KORHÁZ
UJBÓL ÉPITTETETT FIA SZÁBEL MENYHÁRD
GYÁMNOKSÁGA ALATT ÉS KÖLTSÉGÉN
1844BEN
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 155, Asztalos L. 2004: 444, Gaal Gy. 2007: 109.

220.
Létrehozás/állítás időpontja: 1846
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u., a szentpéteri templomban, az oltárral szemben levő nyugati, az orgona feletti falon
Szöveg:
ISTEN
DICSŐITÉSÉRE
SZENT PÉTER ÉS PÁL
APOSTOLOK EMLÉKEZETÉRE
ÉPÜLT

A KOLOSVÁRI SZENT ERSÉBETH
K. KORHÁZ KÖLTSÉGÉN
1844 1845 1846
ESZTENDŐBEN
Irodalma: Jakab E. 1888d: 20–21, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 117.

221.
Létrehozás/állítás időpontja: 1847
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 23–25. sz. (bejárat a Szentegyház u. 18. sz. felől), hátul az udvarban a Deák Ferenc utca felőli épületrészben, jobboldali
Megjegyzés: bevakolták 1996 után
Szöveg:
EZEN HÁZAT ÉS TELKET MEGVETTE
A HELYBELI CSIZMADIA CZÉH
AZ 1847^{dik} ÉVBEN
FÖ CZÉH MESTER NAGY MIHÁLY
2^{dik} KOVÁCS MÁRTON
3^{dik} BLOZ ISTVÁN
4^{dik} JOSA ISTVÁN
JEGYZÖ SALLAI ISTVÁN
ELNÖKSÉGEK ALATT
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 156, Asztalos L. 2004: 116, 449.

222.
Létrehozás/állítás időpontja: 1847. jún. 30. vagy dec. 9.
Hely: Monostori (Mănăşturului) u., Plébánia (Kálvária) templom, kettős, a bejárattól után jobbra a nyugati falon
Megjegyzés: kettős sírfelirat
Szöveg:
[baloldalt:]
AZ ERÉNYES NÖ
JO ANYA
LÁZÁR ANNA
EMLÉKÉNEK
FÉRJE
CSIK SZENT KIRÁLYI
BORS MIHÁLY
JUNIUS 30^{ÁN} 1847
[jobboldalt:]
A TISZTA JELLEMÜ POLGÁR
SZERETETT ÉDES ATYA
EZ EMLÉK KÖ ALAT[-]
TI SIRBA NYUGSZANAK
TISZTELTETVE ALBERT FIA ÁLTAL
DECEMBER 9$_{ÉN}$ 1847
†BORS MIHÁLY HAMVAI
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 36.

223.
Létrehozás/állítás időpontja: 1851. dec. 2.
Hely: Pap (Paris) u. 5. sz.
Megjegyzés: régen héber felirat is olvasható volt itt (Jakab E. 1870c: 17)
Szöveg:
1851
[héber szöveg]
Fordítás: 1851. Hajoljatok meg az Örökkévaló előtt a Szentség díszében. (Jakab Elek fordítása)
Irodalma: Jakab E. 1870c: 17, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 160–161.

224.
Létrehozás/állítás időpontja: 1851 után
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u. 41. sz., a református templom szentélyében a szószéktől balra
Megjegyzés: 1829. október 3-án tették le az alapkövet,[29] 1851. október 12-én szentelték fel, a templom 1879-ben készült el teljesen
Szöveg:
TEMPLOMI BIZOTTSÁGUNK
ALAPITÓ TAGJAI:

ALBERT FERENCZ és NEJE SZABÓ JULIÁNNA
BARTHOS FERENCZ és NEJE
BÁLINT MIHÁLY
BÁTHORI GÁBOR és NEJE
BENKŐ ELEK és NEJE
BERKI JÓZSEF és NEJE GOMBOS ZSUZSÁNNA
BODZÁSY ANTAL és NEJE
BRÉDA FERENCZ és NEJE LÁPOSY RÓZA
BUTYKA ANDRÁS és NEJE MADÁR RÓZA

[29] Az alapkőbe latin és magyar nyelvű emlékiratot helyeztek. A magyar nyelvű szöveg:
„Emlékirás:

A száz ötvenhét esztendeig sok viszontagságokat kiállott külső városi fatemplom helyett, a kolozsvári mintegy tízezer lélekből álló evangelico-reformáta szent ekklézsia, Isten dicsőségéhez való buzgóságból, egy új kéttornyu kőtemplom épitését elkezdette az Úrnak nevében 1828-dik esztendőben I-ső Ferencz austriai császár, magyar király és erdélyi nagyfejedelem uralkodása alatt. Lévén ország kormányója: branyitskai l. b. Jósika János az erdélyi kir. Gub. előlülője; az ev. reform. főconsistorium praesese, s berkeszi Katona Zsigmond, gubernialis consiliarius; minden ev. reformáta és némely evangelica erdélyi ekklézsiák püspöke és főcuratora, zágoni Bodola János; az ekklézsia fő insp. curatora, zilahi Sebes Antal, most gubernialis consiliarius; ezen sz. k. város főbirája, s. pataki Pataki Mihály, egyszersmind az idevaló ev. Reform. ekklézsia egyik domest. curatora, és ezen új kezdett templom fő épitető gazdája.

Mostan pedig e fundamentum követ és emlékeztető táblát, a nagy ajtó alá letette gr. Rhédei Klára, a kolozsvári ref. collegium főinspector curatora, és ezen ekklézsia s új templom főprotectora, kis rhédei gr. Rhédei Ádám, nemes Doboka vármegye főispánja nagyobb leánya; az ekklézsia mostani főinspector curatora m. gy. monostori l. báró Kemény Ferencz, gubernialis secretarius; szathmári Pap Gábor, egyik domesticus curator, királyi- és a templom épitése cassája hűséges perceptora; Incze Sámuel tractualis esperest és idevaló első-, Krizbai Elek, második-; Csiszér Sámuel, harmadik-; Herepei Károly negyedik pap, és Winkler György épitető pallér idejekben, 1829-ik esztendőben, october 3-dik napján." (Közli Szilágyi S. 1849b: 26–27.)

Id. BUTYKA FERENCZ és NEJE
BUTYKA ISTVÁN
Néhai CSIKY KÁROLY †
Id. CSIKY SÁNDOR és NEJE SZILÁGYI ZSUZSÁNNA
Ifj. CSIKY SÁNDOR és NEJE
CSORDÁS DÁNIEL és NEJE
GOMBOS JÓZSEF
Ifj. GOMBOS MIHÁLY és NEJE SZABÓ RÓZA
HATHÁZI FERENCZ és NEJE
JAKAB JÓZSEF
JUHOS JÓZSEF KERESKEDŐ
KERESZTES ISTVÁN
KILIN MÁRTON és NEJE
KOVÁCS BÁLINT
Özv. LÁNYI BENŐNÉ
MAURER FRIGYES és NEJE

225.
Létrehozás/állítás időpontja: 1851 után
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u. 41. sz., a református templom szentélyében a szószéktől jobbra
Megjegyzés: a templom teljesen 1879-ben készült el
Szöveg:
TEMPLOMI BIZOTTSÁGUNK
ALAPITÓ TAGJAI:

JAKAB FERENCZ és NEJE
LÓNAI JAKAB MÁRTON
JUHOS LÁSZLÓ
LÁPOSI JULIÁNNA
MÁRTON JÓZSEF és NEJE KILIN KAROLINA
Id. MÁRTON MIHÁLY és NEJE
Özv. NAGY GÁBORNÉ
NAGY PÉTER és NEJE
PAPP FERENCZ és NEJE
PÜNKÖSTI PÁL és NEJE BAGAMÉRI MARGIT
RÉGENI GYÖRGY
SEEMANN IMRE és NEJE KERESZTES ILUS
Ifj. SZABÓ JÓZSEF és NEJE Z. SZABÓ RÓZA
ZÁGONI SZABÓ JÓZSEF és NEJE
Id. ZÁGONI SZABÓ MIHÁLY és NEJE
SZÁVA JENŐNÉ
Id. TÁRKÁNYI FERENCZ és NEJE
MONOSTORPÁLYI TOÓTH GYULA birtokos
TUROS ISTVÁN és NEJE
VÁSÁRHELYINÉ RÁKOSSI ANNA †
VISKY ISTVÁN

FINTA GÁBOR és NEJE

226.
Létrehozás/állítás időpontja: 1852 előtt (Kőváry L. szerint 1852-ben már megvolt az oszlop)
Hely: a Fenesi út 64. sz., az ún. Rákóczi-emlékoszlop
Megjegyzés: a dátum és a hely tévedés (22-én volt és nyugatabbra, Szászfenes és Gyalu között); a csata után szinte 200 évvel helyezték ide egy oszlopra (képes keresztre); 1891-ben helyreállították és alakját is módosították; 1921. augusztus 19-én négy monostori román férfi talapzatát megrongálta; 1930-ban kisebbel cserélték ki és – a magyart lecserélve – román feliratot helyeztek rá, amelyet 1941-ben távolítottak el (*Ellenzék*. 1941. máj. 17.), 1943-ban szorgalmazzák a magyar felirat újbóli elkészítését (*Ellenzék*. 1943. aug. 24.), az 1977-ben, az út szélesítésekor lebontották és darabjait a védőtöltésbe beépítették (*Igazság*. 1978. febr. 23.)
Szöveg:
ITT
SEBESÜLT MEG
II-ik
RÁKÓCZY GYÖRGY
1660^{BAN} MÁJUS HÓ 20^{ÁN}
A TÖRÖKÖK ELLEN
VIVOTT CSATÁBAN
Irodalma: Jakab E. 1870c: XXIV. tábla, Kőváry L. 1892: 326, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 48, 66, Csiky B. 1909: 30, *Új Kelet*. 1921. aug. 24. 5., Orosz F. 1933: 56, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 55, *Igazság*. 1978. febr. 23., Kelemen L. 1982a: 164, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 157, Asztalos L. 2004: 570–571, Murádin J. 2008: 39, 140.

227.
Létrehozás/állítás időpontja: 1861
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom homlokzatának északi része, a kripta bejárata
Szöveg:
RENO[vata] † 1861
Fordítás: Felújítva 1861-ben
Irodalom: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 115, Gaal Gy. 2007: 84.

228.
Létrehozás/állítás időpontja: 1862
Hely: Főtér (Unirii) Szent Mihály-templom tornya
Megjegyzés:[30]

[30] A torony alapkőletétele 1838. május 20-án, fényes egyházi ünnepség keretében zajlott: „Az alap-kőnek négy szegletű üregébe egy Szelentz tétetett jelenkorunk' pénz-darabjaival, emlék-írással, 's hazánk egyházi és világi minden tisztelői' nevét magában foglaló nyomtatványokkal telye." (idézi Sas P. 2009: 53).
Tudomásom van egy emlékirat-fogalmazványról, amelyet a templom keresztjébe szántak: „Ezen keresztet 1894. évi július 28-án tartott egyházközségi választmányi gyűlés határozatából a jelen évi Nagyboldogasszony ünnepe emlékére (aug. 15.) midőn erdélyi püspök Lönhart Ferenc, kolozsvári róm. kat. apát-plébános Biró Béla, egyházi főgondnok pedig Dr. Groisz Gusztáv volt s midőn a képviselőtestület tagjainak száma 347 volt, készítette és díszes alakjában fölállította Demjén Ágoston műlakatos, a kolozsvári rom. kat. egyházközség képviselőtestületi választmányának érdemes tagja." (Kézirat a Szent Mihály plébánia irattárából. Közli Sas P. 2009: 258.)

Szöveg:
EZ A TORONY A KOLOZSV[ári]. ROM[ai]. KATH[olikus]. EGYHÁZ KŐLTSÉGÉN ÉPÍT=
TETNI KEZDETT 1837. **KOVÁTS MIKLÓS**. BÉVÉGZŐDÖTT 1862.
HAJNALD LAJOS Ő NAGYMÉLTÓSÁGUK PÜPÖKSÉGE **KEDVES ISTVÁN**
KOLOZSV[ári]. PLÉBÁN[os]. FELÜGYELETE MÉRNÖK GAISER ANTAL IGAZ=
GATÁSA, LÁSZLÓ FERENTZ, GROIS GUSTÁF, SCHÜTZ JÓZSEF GOND=
NOKOK, GROIS NÁNDOR PÉNZTÁRNOK, BUCZI SAM. JEGYZŐ, TIMÁR
MIH[ály], DÁNE JÓS[ef], GVÁRDÁZONI JOS[ef]., FLÓRIÁN ANT[al]. EGYHÁZFIAK
ALATT. ÉPITETTÉK: ALFÖLDI ANT[al]., SZEKERNYÉS JAN[os]. KŐMÍVES,
KIERMAYER KÁROL ÁCS MESTER, TIMÁR MIH[ály]., ORBÁN ANDRÁS
KŐFARAGÓK. BÉFEDTÉK MAYER ISTVÁN ÉS KAMMERMAYER
LÉNÁRD PESTI RÉZMŰVESEK.
METSZETTE REIMÁR KÁR[oly]
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 23–24, Sas P. 1998: 57, Gaal Gy. 2007: 15, Sas P. 2009: 53–56.

229.
Létrehozás/állítás időpontja: 1865
Hely: Unió (Memorandumului) u. 24. sz., a ház udvari, bal oldali szárnyának északi falán, két első emeleti ablak között
Szöveg:
ÉPITTETTE FELSÖ BÁNYAI
LITERATI
BÁNYAI KÁROLY
DIPLOMÁLT
GYOGYSZERÉSZ ÉS KERESKEDÖ 1865
[körfelirata:]
SZORGALOM ÉS TAKARÉKOSSÁG
JUTALMA ISTEN ÁLDÁSA!
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 158.

230.
Létrehozás/állítás időpontja: 1866
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 23–25. sz. (bejárat a Szentegyház u. 18. sz. felől), hátul az udvarban a Deák Ferenc utca felőli épületrészben, baloldali
Megjegyzés: bevakolták 1996 után
Szöveg:
A HELYBELI N[eme]S CSIZMADIA
CZÉH HÁZA EMELETE ÉPÜLTT
1866: ÉVBEN
FÖCZÉH M[ester]. MAMITZA JÁNOS
ALL CZÉHM[ester]. TOTFALUSI JOSEF
PÉNZTÁRNOK CSIKI MIHÁLY
ÉS JEGYZÖ NÉMETI MIHÁLY

IDEJEKBEN
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 156, Asztalos L. 2004: 116, 449.

1867–1918

231.
Létrehozás/állítás időpontja: 1867
Hely: Széchenyi (Mihai Viteazul) tér, Széchenyi István mellszobra
Megjegyzés: Kb. 1870-ben (?) helyezték ide. 1919. május 7-én román fiatalok ledöntötték. 1921. május 7-én a román hatóság eltávolíttatta a kútról, az 1933-as városleírás szerint a Mátyás-házban van (Orosz F. 1933: 43). 1943 augusztusában visszahelyezték, majd 1945-ben eltávolították
Irodalma: Pánczél F. 1879: 13, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 57, Orosz F. 1933: 43, Gaal 2001b: 410, 411, Asztalos L. 2004: 464., Asztalos L. 2004: 464, Murádin J. 2008: 40.

232.
Létrehozás/állítás időpontja: 1867–1902
Hely: Farkas (Kogălniceanu) u. 3. sz., a színház utcára néző fülkéjében, Gyulai Ferenc báró mellszobra
Megjegyzés: 1867-ben gyűjtenek a szoborra; 1919 után eltávolították, 1933-ban Janovics Jenő színigazgató parkjában volt (Orosz F. 1933: 37–38)
Irodalma: *Magyar Polgár*. 1867. aug. 21., Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 35, Orosz F. 1933: 37–38, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 46. kép.

233.
Létrehozás/állítás időpontja: 1869
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 7. és 9. sz. között, unitárius templom, bal oldali bejárata mögötti kis előcsarnokban, baloldalt, régi sírkő
Megjegyzés: 1836-ban megvolt az első fele
Szöveg:
ITT NYUGSZIK
NÉHAI MOLNOS DÁVID,
UNITÁRIUS PROFESSOR ÉS
GENERÁLIS NOTARIUS HÁROM
GYERMEKEIVEL, BORBÁRA-
JULIÁNNA ÉS TERÉZIÁVAL-
ELMARADOTT ÖZVEGYÉ MÉJJ
BÁNATÁRA SZÜLETETT 1787$^{\underline{\text{ben}}}$
MEG HOLT 1836$^{\underline{\text{ban}}}$
ITT NYUGSZIK
ŐZVEGY MOLNOS DÁVIDNÉ
SZŰL[etett] SZÉKELY BORBÁRA
SZŰL[etett] 1788$^{\underline{\text{BAN}}}$ MEGHALT 1869^{BEN}
BÉKE ÉS ÁLDÁS LEGYEN
PORAIN
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 136–137.

234.
Létrehozás/állítás időpontja: 1869

Hely: Petőfi (Avram Iancu) u., a Házsongárdi temetőben, emlékoszlop
Megjegyzés: 2002-ben újrafaragták **[666.]** és ezt áthelyezték a kolozsmonostori plébániatemplom mögé **[665.]**[31]; tévesek a születési és kivégzési időpontok
Szöveg:
EMLÉKÉRE
VOLT CS[ászári]. K[irályi]. HUSZÁR ŐRNAGY
KÉSŐBB HONVÉD ALEZREDES
CS[ík]. MADÉFALVI
TAMÁS ANDRÁSNAK
KI SZÜ[letett]. OCT[obris]. 26 1784.
HAZA IRÁNTI SZERETETÉÉRT
MINT VÉRTANU KISZENVEDETT
KOLO'SVÁRT NOV[embris]. 9. 1849.
EMELVE
CS[ík]. SZÉKI HONVÉD EGYLET ÁLTAL
TÖBB LELKES KOLO'SVÁRI
POLGÁROK HOZZÁJÁRULTÁVAL
1869
Irodalma: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 46, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 187.

235.
Létrehozás/állítás időpontja: 1872
Hely: Szent István (Decebal) u. 42. sz.
Megjegyzés: nincs meg; lebontották 1987-ben
Szöveg:
BENKŐ SZÁSZ MÓZSI S.
VDVARI MÁRIA.
ÉPITTETTE.
1872.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 158–159.

236.
Létrehozás/állítás időpontja: 1874. márc. 15.
Hely: Monostori (Mănăşturului) u., Plébánia (Kálvária) templom, a bejárat után balra
Szöveg:
Itt nyugszik
Baróti
KESERÜ MÓZES
arbei püspök,
gy[ula].fejérvári lector kanonok,
k[olozs].monostori apát,
királyi tanácsos,
erdélyi r[ómai].k[atolikus]. igazgató
tanácsi előadó.
szül[etett]. Baróton 1801 Aug. 10.én

[31] A Házsongárdi temetőben Tamás András alezredes sírjáról: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 46.

megh[alt]. Kolozsvártt 1874 Márc.15.
Nyugodjék békében!
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 36.

237.
Létrehozás/állítás időpontja: 1874
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u., a szentpéteri templomban, az orgona alján
Szöveg:
KOLONICS ISTVÁN
124-dik müve
Kézdivásárhelyt
1874.
Irodalma: Asztalos L. 2004: 462.

238.
Létrehozás/állítás időpontja: 1879. ápr. 24
Hely: A Sétatéren a Rákóczi-hidat a Vegyészeti Kar épületével összekötő sétány mellett, a híd felől jövet 50-60 méter távolságra balra, egy pad mögött
Megjegyzés: 1879-ben az uralkodók (Ferenc József császár és király és Erzsébet királyné) ezüstlakodalma alkalmából birodalomszerte faültető mozgalom kezdődött; Zobátz Ferenc főkertész egy halmot emelt, amelyre gróf Esterházy Kálmán főispán két fát ültetett, ezt jelzi a kő[32]
Szöveg:
1879
april 24.
Fordítás: [Ültetve] 1879. április 24-én.
Irodalma: Kőváry L. 1886: 29, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 159–160, Asztalos L. 2004: 422, Asztalos L. 2008: 157–158.

239.
Létrehozás/állítás időpontja: 1880. aug. 11.
Hely: a Szent Mihály-templom Huszár-tornyában elhelyezett felirat
Megjegyzés: nincs meg; a fényképfelvétel a Szent Mihály plébánia irattárában található
Szöveg:
Dicsértessék a Jézus Krisztus!
A' szentháromság egy Isten nevében.
Ezen kis torony, mely [a] plébániai főtéren levő nagy Templomnak keleti részin van és [az] úgynevezett „Halál csengettyű" ál[l] a Krisztus születése után egyezernyolcszá[z] és nyolczvanban [1880] – javíttato[tt] illetőleg csaknem egészen megújíttatot[t] – Egyházi főgondnok nagyságos Simon Elek kir. tanácsos és polgármester. – Gondnok Wolff János, gyógyszertár tulaj[do]nos, az erdélyi r. kath. és [Sta]tus gyűlésnek kolosvári [tagja] – […] városi bizottsági tag. – pé[n]ztár[os] Kontz János kereskedő és városi bizottsági tag. – Egyház

[32] „A mostani kertész első munkája a sétatéren az ugynevezett király-halom volt. Ugyanis ő felségeik ezütlakodalma alkalmából birodalomszerte fák ültetése jött napirendre: a sétatér is álittatta azt a halmot, melynek homlokán egy kő jelőli az 1879-ik évet, s melyre gr. Esterházy főispán ünnepélyesen állitotta be a két fát, mely máig is ott diszeleg." (Kőváry L. 1886: 29.)

mérnöke Heigel József. – Káplányok: Fejér Manó és Zomora Dániel. – a plébános [ál]lomása üres! – Iparosok kik a tornyocskát javítottá[k] [Z]sakó Elek és Fia Lajos, ácsmester, [K]ovács Károly bádogos [mester].
Kolosvárott augusztus 11^{én} [1]880.
Emlékül az
utókornak
Irodalma: Sas P. 2009: 230.

240.
Létrehozás/állítás időpontja: 1881
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 19. sz., a kapu felett
Szöveg:
S (jelvény) J
18 (jelvény) 81
Olvasata: S. J., 1881-ben.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 162.

241.
Létrehozás/állítás időpontja: 1882. aug.
Hely: a Szent Mihály-templom Huszár-tornyában elhelyezett felirat
Megjegyzés: nincs meg; másolata a Szent Mihály plébánia irattárában található, Bágyuj Lajos megjegyzésével: „A szentély fedelén lévő »huszártorony« javítása során találtuk a fenti feliratot. 1963. VII. 25-én. (Egy deszkadarabra ceruzával írva.)” (Sas P. 2009: 230)
Szöveg:
Ezen Torony
Javították 1882
Ik évben
Reparálta
Pap János és
Cseh András
Isten segedelmével.
Augusztus hó.
Irodalma: Sas P. 2009: 230.

242.
Létrehozás/állítás időpontja: 1883. aug. 25.
Hely: Egyetem (Universității) u. 10. sz., a bejárat fölött
Megjegyzés: bedeszkázták a szocializmus ideje alatt
Szöveg:
SEMINARIUM BATHOR[iano]. APOR[eum]. S[ancti]. IOSEPH.
Fordítás: Báthory–Apor Szent József Szeminárium
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 130.

243.
Létrehozás/állítás időpontja: 1884
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 7. és 9. sz. között, unitárius templom, bal oldali bejárata mögötti kis előcsarnokban, jobboldalt, kerek kő

Megjegyzés: sokáig a Torda utca végén volt;[33] az 1850-es években vitette háza elé egy egyházközségi gondnok (Rezi E. 1979: 167);[34] 1868-ban a templom mellé helyezték; 1885-ben alakult a Dávid Ferenc Egylet
Szöveg:
DÁVID FERENCZ
A HAGYOMÁNY SZERINT EZEN A KÖVÖN TARTOTTA
A TORDA UTCZA SZEGLETÉN 1568ban,
MIDÖN A GYULAFEHÉRVÁRI
EGYH[ázi] GYÜLÉSRŐL HAZAÉRKEZETT,
AZT A BESZÉDET, MELYRE
AZ EGÉSZ KOLOZSVÁR ÁTTÉRT
AZ UNITÁRIUS VALLÁSRA. 1884.
Irodalma: Szilágyi S. 1848a: 29, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 29, Orosz F. 1933: 61, Vályi L. összeáll. 1941: 21, Rezi E. 1979, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 136, Kelemen L. 2006: 271.

244.
Létrehozás/állítás időpontja: 1885
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a szentély előtt a bal oltár fölött
Szöveg:
[a címer köriratai:]
SUMTTIBUS
ILLUSTRISS[imus]. D[ominus]. D[ominus]. COM[itis].
SIGISMUNDI CSÁKI
1734
(címer)

---

[33] „Visszajővén a' gyűletről Dávid Ferencz már a' népnek is kezdé hirdetni az unitária vallást és hiteles szóhagyomány szerint, Kolo'svárt torda-utsza szegletén egy kerek köven prédikácziót tárta a' nép előtt, melly a' kedvelt szónokát vállain vivé be a' piaczi nagy szent-egyyáz' teremibe, melly addig a' lutheránoké vala, és egész Kolo'svár az unitária vallásra mene által." (Székely S. 1840: 62; az egykorú krónikát idézi még Grandpierre E. 1936: 23.)
„…Dávid Ferencz elragadó szónoklata nagyon sokakat áttéritett. […] …Kolozsvártt 1567-ben a' mai tordautcza szegletén egy kerek kőre állott fel a' helyt, hol ma az oszlop áll, 's elragadó szónoklatával onnan hirdette az új tant. A' nép, szónoklatának ereje által elragadtatva, vállain vitte bé az udvari papot az akkor lutheranusoktól birt piaczi nagy templomba…" (Szilágyi S. 1848a: 29).

[34] „1868-ban, amikor az Unitárius Egyház fennállásának 300 éves jubileumát ünnepelte, méltónak tartotta, hogy a kerekkövet a kolozsvári unitárius templom mellé hozassa és a templomkertben helyezzék el." (Rezi E. 1979: 168.)
„1884. február 3-án a kolozsvári egyházközség keblitanácsi gyűlésén Péterfi Dénes lelkész bejelentette, hogy »egy egyén némi pénzösszeget adott át, oly nyilatkozattal, hogy azt jelentő fi fordítsa meghatározás szerinti célra«. Javasolta, hogy ezt az összeget a »kerek-kőbe« vésendő márványtáblára fordítsák, s a felirattal jelezzék »minő nevezetes emlék van e kőhöz csatolva«." (Rezi E. 1979: 168)
„...1910-ben az Egyházi Képviselő Tanács felhívta a kolozsvári egyházközséget, hogy »a Dávid Ferenc emlékkövet könnyen szemlélhető helyre helyezzék át«. Ez a felhívás Dávid Ferenc születésének 400 éves fordulójára való készülődés jegyében fogant." (Rezi E. 1979: 168) Gaal György szerint 1922 júliusában a templom bejáratának előcsarnokában helyezték el (vö: Gaal Gy 1995: 44).
„1968-ban a templomjavítás során a kerekkő feliratát megújították, a vasrácsot leszedték, és egy újonnan öntött kockaköves talapzatra helyezték el." (Rezi E. 1979: 169)

ET ILLUST[rissima]. D[omina]. D[omina]. COM[itissa]. CATH[arina].
HALLER
RENOV[ata]. 1885
[a jobb alsó sarokban:]
Schweiser K. pictor
Fordítás: Emeltette méltóságos Csáki Zsigmond gróf és méltóságos Haller Katalin grófnő 1734-ben. Megújíttatott 1885-ben. [Készítette] Schweiser K. festő.
Irodalma: Sas P. 1999a: 150–151, Gaal Gy. 2007: 86.

245.
Létrehozás/állítás időpontja: 1886
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor, a szentély előtt a jobb oltár fölött
Szöveg:
Expensis (címer) illustr[issimus]. D[ominus]. D[ominus].
(címer)
COM[itis]. STEPHANI MIKES
De a Zabola etr.
Ac Eius Ill[ustrissima]. D[omina]. Charis[si]m[a] Conthoralis
ROSALIÆ PETKI
Altare hoc erectum est
Anno. 1735. Renov[ata]. 1886
Fordítás: Méltóságos zabolai gróf Mikes István és felesége Petki Rozália költségén emeltetett ez az oltár 1735-ben. Helyreállították 1886-ban. (Gálfi Emőke fordítása)
Irodalma: Sas P. 1999a: 151.

246.
Létrehozás/állítás időpontja: 1887. máj. 4.
Hely: Monostori (Mănăşturului) u., Plébánia (Kálvária) templom, az északi falon
Szöveg:
VOLT KOL[o]ZS. MONOSTORI
PLÉBÁNUS
PAKO JÁNOS
ÉLT 74 ÉVET. M[eg].H[alt].1887 MÁJUS 4 ÉN.
BÉKE PORAIRA.
ÖRÖK EMLÉKÜL ÁLLITTATTÁK
ROKONAI
FEKETE KÁROLY
KESERÜ PÉTER.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 37.

247.
Létrehozás/állítás időpontja: 1887. szept. 25. után (kb. 1902-ig)
Hely: Főtér (Unirii) 30. sz., a Bánffy-palota erkélyén
Megjegyzés: nincs meg; 1960-as évekig itt volt
Szöveg:
I. FERENCZ JÓZSEF Ő FELSÉGE A KIRÁLY

EZEN HÁZBAN LAKOTT 1887 SZEPTEMBER 23–25
MELY IDÖBEN ENNEK TULAJDONOSA
LOSONCZI BÁRÓ BÁNFFY GYÖRGY FOGADTA
Irodalma: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 23, Biró J. 1933: 18, Orosz F. 1933: 33, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 145, Lukács J. 2005: 85.

248.
Létrehozás/állítás időpontja: 1888
Hely: a Mikó (Clinicilor) u. és Kőkert (Haşdeu) u. között, az Anatómiai Intézet lépcsőházában
Megjegyzés: nincs meg
Szöveg:
I. FERENCZ JÓZSEF
KIRÁLY URALKODÁSA ALATT,
BOROSJENŐI TISZA KÁLMÁN MINISTERELNÖKSÉGE,
TREFORT ÁGOSTON VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI
MINISTERSÉGE IDEJÉBEN
HAUSZMANN ALAJOS MŰEGYETEMI TANÁR
TERVEI SZERINT
DR. GENERSICH ANTAL, DR. DAVIDA LEO ÉS
DR. BELKY JÁNOS INTÉZETI FŐNÖKÖK
KÖZREMŰKÖDÉSE MELLETT
ÉPÜLT 1888-BAN.
Irodalma: Davida L. 1903: 145.

249.
Létrehozás/állítás időpontja: 1889
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér 7. sz.
Szöveg:
1889
TERVEZTE MAETZ
ÉPITETTE FRIGYES
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 178–179.

250.
Létrehozás/állítás időpontja: 1889. jún. 10.
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 5–7. sz., Mikó Imre mellszobra
Megjegyzés: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996 és Asztalos L. 2004 szerint 1882-ben fennebb, a Múzeumkertben állították fel a mellszobrot, talapzata 1889-ben készült el; 1920 körül lebontották az eredeti helyéről és ide helyezték
Szöveg:
[elől:]
HIDVÉGI GRÓF
MIKÓ IMRE
AZ ERDÉLYI MUZEUM
ALAPITÓJA
A NEMZETI TUDOMÁNY
NAGYLELKŰ PÁRTOLÓJA

S BUZGÓ MŰVELŐJE
DICSŐ EMLÉKÉNEK
A HÁLÁS MUZ[eum]. EGYLET
MDCCV–MDCCCLXXVI.
[alól:]
PERAGIT TRANQUILLA POTESTAS
QUOD VIOLENTA NEQUIT
[hátul]:
EMERICO
COMITVM MIKÓ
DE HIDVÉG VLTIMO
MVSEI TRANSILVANI
FVNDATORI
ARTIVM LITERARVMQVE
FAVTORI
O[ptimæ].M[emoriæ].P[osuit].
GRATA POSTERITAS
MDCCCLXXXIX
[alól:]
ZORZINI G.
[a mellszobor hátán:]
Mintázta Báró Vay Miklós 1885
Öntötte a Schlick [fele] R[észvény].T[ársaság].
Fordítás: Elvégzi a csendes hatalom azt, amit az erőszakos nem tud.[35] (Sipos Gábor fordítása) (Mikó Imre fordításában: Mit erőszakkal nem, csöndben és halkan munkálva végbevihetni; Claudius Claudianus: *Panegyricus dictus Manlio Theodoro consuli*, XVII/249–250); Utolsó Hidvégi gróf Mikó Imrének, az Erdélyi Múzeum alapítójának, a művészetek és a tudományok támogatójának áldott emlékére állította a hálás utókor 1889-ben. (Buzogány Dezső fordítása)
Irodalma: *Emlékkönyv*... 1889, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 43, 48, V. Lazăr 1923: 64, Orosz F. 1933: 53, Vályi L. összeáll. 1941: 19, Kelemen L. 1982a: 163, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 179, Gaal Gy. 2001b: 401, Asztalos L. 2004: 325–326, Murádin J. 2006, Asztalos L. 2008: 174–176, Murádin J. 2008: 41, 141.

251.
Létrehozás/állítás időpontja: 1888 [1889. szept. 2.-án a leleplezés!]
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 6. sz., Mátyás király szülőháza
Megjegyzés:[36] Pákey Lajos tervezte 1888-ban, Zala György kivitelezte; 1921. márc. 1-jén a román hatóság levetette, 1940 őszén visszatették; Más adat szerint 1939. március 1–7. között volt eltávolítva (Murádin J. 2008: 42). Ferenczi Sándor szerint 1938-ban távolították el, majd néhány hónap múlva visszahelyezték (Ferenczi S. 1941: 83); a születés időpontja téves: február 23-án született.
Szöveg:

[35] Mikó Imre jelmondata
[36] „A város kegyelettel van ugyan az épület iránt, de mégis eszünkbe jut, hogy Romulus kunyhója fölé, Róma a Capitolumot, Cicero lerombolt háza helyére, a szabadság templomát épitteté." (Kőváry L. 1892: 303. – ezt a szerző már az 1852-es kiadásban is leírta.)

EBBEN A HÁZBAN SZÜLETETT 1443. MÁRCZ[ius]. 27^{én}
MÁTYÁS
AZ IGAZSÁGOS
HUNYADI JÁNOS ÉS SZILÁGYI ERZSÉBET FIA.
SZÜLŐHÁZÁT A NAGY KIRÁLY KEGYELETBŐL
MINDEN TEHER ALÓL FÖLMENTETTE.
II. RÁKÓCZY GYÖRGY ERDÉLYI FEJEDELEM
E HÁZ KIVÁLTSÁGÁT MEGERŐSÍTETTE.
I. FERENCZ JÓZSEF APOSTOLI KIRÁLYUNK
1887. SZEPT[ember]. 23^{án} LÁTOGATÁSÁVAL MEGTISZTELTE
ÉS KEGYES ADOMÁNYNYAL GONDOSKODOTT,
HOGY ÖRÖK EMLÉKEZETÜL MEGJELÖLTESSÉK.
A KEGYELET ÉS TISZTELET HIRDETŐJE
EZ AZ EMLÉKTÁBLA, MELYET LEGNAGYOBB FIÁNAK
SZÜLŐHÁZÁRA TÉTETETT A TULAJDONOS
KOLOZSVÁR SZABAD KIRÁLYI VÁROSA
MDCCCLXXXVIII.
Irodalma: Fekete Nagy B. 1902: 312–313, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 24, *Emlékkönyv*... 1906: 93–94, Csiky B. 1909: 9, V. Lazăr 1923: 24, Orosz F. 1933: 42, Biró J. 1940: 9. kép, Ferenczi S. 1941: 82–83, Vályi L. összeáll. 1941: 16, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 44 (21. kép), Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 176–177, Gaal Gy. 2001b: 411, Lukács J. 2005: 51–52, Gaal Gy. 2007: 72–75, Asztalos L. 2008: 46–49, Murádin J. 2008: 42, 142–143.

252.
Létrehozás/állítás időpontja: 1890
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 16. sz.
Szöveg:
1890
K[olozsvári] C[asino]
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 181, Asztalos L. 2004: 186–187.

253.
Létrehozás/állítás időpontja: 1891. szept. 10.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér 17. sz., a Magyar utcai homlokzat
Megjegyzés: az EMKE székháza
Szöveg:
1891
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 182.

254.
Létrehozás/állítás időpontja: 1891. szept. 10.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér 17. sz., homlokzat
Megjegyzés: az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) megalapítása; 1891-ben írták fel
Szöveg:
1885

Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 182.

255.
Létrehozás/állítás időpontja: 1892
Hely: Wesselényi (Regele Ferdinand) u. 19. sz.
Megjegyzés: egy másodlagos elhelyezésű ajtóba helyezték
Szöveg:
Épitette
RUCSKA LAJOS
1892
Irodalom: Lőwy D.–Demeter V. J. 1990: VI.6, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 91, Asztalos L. 2004: 202.

256.
Létrehozás/állítás időpontja: 1892
Hely: London (Arany János, Petru Maior) u. 6–8. sz. az udvar déli végében lévő lépcsőház emeleti fordulóján
Szöveg:
Ujra épitette
özv. Báró
WESELÉNYI ISTVÁNNÉ
szül. Gróf
RHEDEY STEFÁNIE
1892.
Kloesz & Bertha
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 183–184, Asztalos L. 2004: 536.

257.
Létrehozás/állítás időpontja: 1892
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 50. sz.
Szöveg:
HB [Hory Béla] 1892 MI [Magyari Ilon]
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 184.

258.
Létrehozás/állítás időpontja: 1892
Hely: Szappan (Tipografiei) u. 25. sz., a Zsidó Hitközség homlokzata
Megjegyzés: 1995 nyarán a magyar szavakat bevakolták a bukaresti központ utasítására
Szöveg:
[baloldalt:]
ALAPITT [atott]:
1883.
[jobboldalt:]
ÉPÜLT
1892.
Fordítás: [A hitközség] alapíttatott 1883-ban, a [hitközség székháza] épült 1892-ben.

Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 183, Lőwy D. 1998: 253, Asztalos L. 2004: 546, Lőwy D. 2005: 524.

259.
Létrehozás/állítás időpontja: 1892. nov. 11.
Hely: Jókai (Napoca) u. 4. sz.
Megjegyzés: Pákey Lajos tervezte; Asztalos szerint dec. 17-én volt az első előadás (Asztalos L. 2004: 352–353)
Szöveg:
EBBEN A HÁZBAN KEZDETTE MEG ELŐADÁSAIT
1792. NOV. 11-ÉN
AZ ERDÉLYI MAGYAR NEMES
SZINJÁTSZÓ TÁRSASÁG
„NYELVÜNK DICSŐSÉGÉRE ÉS A NEMZETI
TISZTA ÉRZÉS GYARAPITÁSÁRA.”
ENNEK EMLÉKÉRE HELYEZTE IDE E TÁBLÁT
A SZÁZÉVES ÜNNEPET RENDEZŐ BIZOTTSÁG
1892. NOV. 11-ÉN
A HÁZ TULAJDONOSA B$^{R.}$ HORVÁTH ÖDÖNNÉ,
G$^{R.}$ RHÉDEY JOHANNA NEMES ADOMÁNYÁBÓL.
Irodalma: Hegyesy V. szerk. 1892: 83–85, 93–97, *Erdélyi Híradó*. 1892. okt. 21., *Ellenzék*. 1892. nov. 11. (ünnepi szám), Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 42, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 61–62, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 10, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 97–98, Asztalos L. 2004: 409–410, Lukács J. 2005: 79, Gaal Gy. 2007: 41, Asztalos L. 2008: 30–31.

260.
Létrehozás/állítás időpontja: 1892. nov. 28.
Hely: Monostori (Mănăşturului) u., Plébánia (Kálvária) templom, a déli falon
Szöveg:
E templom alatt nyugszik
RAFAIN JAKABné,
sz[ületett]. DARVAS ANNA
1856. XII-28 – 1892. XI-28
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 37.

261.
Létrehozás/állítás időpontja: 1893
Hely: Wesselényi (Regele Ferdinand) és a Malom (Bariţiu) u. sarkán, kapualj
Szöveg:
1893
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 184, Asztalos L. 2004: 465.

261a.
Létrehozás/állítás időpontja: 1893. okt. 29.
Hely: Honvéd (Dorobanţilor) u. sz. 40. sz.
Szöveg:

A SZERENCSÉTLEN SIKETNÉMÁK MEGMENTÉSÉRE LÉTREHOZTA
KÖZADAKOZÁSBÓL AZ EMBERSZERETET.
AZ ELSŐ KEGYES ALAPÍTVÁNYT TETTE
Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE
ELSŐ FERENCZ JÓZSEF.
A LÉTESITÉS ESZMÉJÉT
KOLOZSVÁR SZ[abad]. KIR[ályi]. VÁROS INDITOTTA MEG
NÉHAI TREFORT ÁGOSTON
VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M[agyar]. KIR[ályi]. MINISZTER ALATT.
ÉPÜLT
WEKERLE SÁNDOR
M. KIR. MINISZTERELNÖK IDEJÉBEN,
GRÓF CSÁKY ALBIN
VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M[agyar]. KIR[ályi]. MINISZTER
TÁMOGATÁSÁVAL,
GRÓF BÉLDI ÁKOS FŐISPÁNSÁGA ÉS
ALBACH GÉZA POLGÁRMESTERSÉGE ALATT.
MINISZTERI ELŐADÓ
SZALAI IMRE MINISZTERI TANÁCSOS
VÁROSI ELŐADÓ
SZVACSINA GÉZA VÁROSI TANÁCSOS
KI AZ INTÉZET ÜGYEIT ÉS A GYŰJTÉST VEZETTE.
ÜNNEPÉLYESEN MEGNYITTATOTT 1893. ÉVI OKTÓBER 29-ÉN.
Irodalma:Nagy P. szerk. 1913: 81.

262.
Létrehozás/állítás időpontja: 1895
Hely: A Tordai (Turzii) út 116. sz. alatti zsidó temetőben található épület oldalán
Szöveg:
נדבה לדורות מצוה להורות צדקת תמים תוסיף ימים

הנגיד המפורסם מהולל בהלל הגדול מוה'
דוב בכ"ה שמואל סגל ראזענבערגער עדלער
פאן דיאלו שמו יגון בחיים נעימים לאורך ימים
נדב ארבע מאות כסף לקנין בית החיים

לכן:
לזכרון ולתודות עולם, בעט ברזל פתחנו שמו לתפארת
לנגיד ונדיב איש התמים, להראות לדורות ראשי עטרת
בית החיים שהיה מקדמונינו, למכאוב החברא נתמלא קברים
והמות עוד עלה בחלונינו בשדה אחר דאגנו בלבות נשברים
החברא הקדושה עניה ואביונה לקנות אחוזה לא מצאה כח
דאגה על דאגה עלו ברעיונה, וחברא הקדושה לא מצאה מנוח
עד שקם נגיד בנגידים דוב ס'ג'ל כסגולת נדבתו
להקל הדאבון מלבות ידידים, ארבע מאות שקל נדב בטובתו
בשנת צ'ד'ק'ה' ת'צי'ל ממ'ו'ת לפק
חברא קדישא קלויזענבורג

Fordítás:
Adomány az utódoknak, kötelesség tanítani, hogy az igazak jótékonysága megsokasítja napjait.
Az ismert és nagy hálaadással dicsért méltóság, mesterünk és tanítónk Dov a tisztelt Smuel Szegal Rosenberger fia, Edler von Gyalu a neve, kedves és hosszú élete legyen, adományozott négyszáz ezüstöt [?] a temető megvásárlására.
Ezért örök emlékül és hálaként vas tollal véssük nevét dicsőségre a nemes lelkű igaz férfinak, megmutatni a nemzedékeknek a dicsőség fejét.
A régi temető a Hevra fájdalmára megtelt sírokkal, de a halál belépett ablakainkon és már terület után bánkódtunk megtört szívvel. A Hevra Kadisa [’Szentegylet’] azonban szegény és pénztelen, a terület vásárláshoz nem talált erőt, aggodalmasak voltak a gondolatai, és nem talált megnyugvást, amíg fel nem állt a legnemesebb Dov Szegal adománya értékével könnyíteni a testvérek szívének fájdalmán, négyszáz székelt adományozva jóságában, „Az adomány megment a haláltól” évében [1895].
A Klausenburgi Hevra Kadisa [’Kolozsvári Szentegylet’]. (Bányai Viktória fordítása)

263.
Létrehozás/állítás időpontja: 1896. ápr. 1. – alapkő, 1896. okt. 18. – felszentelés
Hely: A Szamosfalvi (Traian Vuia) út elején, a vasútvonal fölötti országúti híd után, jobbra, a vasútvonal közelében emlékmű áll
Megjegyzés: 1896. ápr. 20-án este két szász diák megrongálta; 1896. okt. 18-án – az évfordulón – szentelték fel; 1933-ban még a helyén volt (Orosz F. 1933: 61), az 1930-as évek végén ledöntötték, 1941 nyarán helyreállították (*Ellenzék*. 1941. dec. 13. 8.) **[352.]**, 1945 után az új emléktáblákat eltüntették, 1977-ben még sértetlen volt (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 189.), 1985-ben már le volt döntve (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 190), 1993-ban megtisztították
Szöveg:
[felső, ledöntött részén – nincs meg:]
(kereszt)
HONVÉD
VÉRTANUK
EMLÉKE
[alsó részén volt – a *Történelmi Lapok* szerint –, ma nincs meg:]
A HAZÁÉRT
ÉS A NEMZET JOGAIÉRT
1849. OKTÓBER 18-ÁN
E HELYEN,
A BITÓFÁN VÉRTANUHALÁLT
SZENVEDETT
TAMÁS ANDRÁS ALEZREDES
Sz[ületett]. CSIKMÁDÉFALVÁN 1784. X/16,
SÁNDOR LÁSZLÓ TÁBLABIRÓ
AZ I. SZÉKELY EZRED 1-SŐ ZÁSZLÓALJÁBAN
NEMZETŐR TISZT
Sz[ületett]. CSIK-TAPLÓCZÁN 1796.
[a földön heverő darabon:]
[…]

48–49-ES
ALEZREDES
SÁNDOR LÁSZLÓ
ŐRNAGY
48–49
VÉRTANUK
EMLÉKÉRE
[az oszlop egyik oldalán:]
MONO[u!]MENTUL
MARTIRILOR [A vértanúk emlékműve]
Irodalma: *1848–49. Történelmi Lapok* 1896. V. (1) 7, (10–11) 87–88, (18) Kuszkó I. összeáll. 1896: 49–132, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 77–78, P. Borteş 1923: 63, Orosz F. 1933: 61, Vályi L. összeáll. 1941: 20, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 23, F. Tucă–C. Ucrain 1978: 174, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 185–190, Gaal Gy. 2001b: 404, Gaal Gy. 2001d: 242–244, Asztalos L. 2002, Asztalos L. 2004: 587–588, Asztalos L. 2008: 190–193.

264.
Létrehozás/állítás időpontja: 1897
Hely: Egyetem (Universității) u. 10. sz.
Szöveg:
BULBUK EMANUEL
kolozsvári polgár emlékére
a ki a kolozsvári két finevelőintézetnek
60000 korona alapítványt hagyott
1821–1897
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 131.

265.
Létrehozás/állítás időpontja: 1897. márc. 15.
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 20. sz.
Megjegyzés: már 1891-ben felmerült az ötlet; Murádin J. 2008 szerint 1939 márciusában a városvezetés eltávolította, októberben visszahelyezték[37]; Gaal Gy. 2001d: 250 szerint az 1920-as években távolították el
Szöveg:
Itt volt szállva
PETÖFI SÁNDOR
És neje
1847. okt[óber]. 21-töl 24-ig.
Megjelölte a helybeli áll[ami].
felsőbb leányiskola kegyelete
1897. márc[ius]. 15.
Irodalma: *Kolozsvár*. 1897. márc. 16., Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 45, Orosz F. 1933: 40, *Magyar Kisebbség*. 1939: 492–493, Dávid Gy.–Mikó I. 1972: 144. 115 és 117. kép, Mikó I.

[37] Bornemisa Sebastian román polgármesternél tanára, Kristóf György járt közben az ügyben (Murádin 2008: 43).

1978: 32, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 190–191, Gaal Gy. 2001d: 244, Asztalos L. 2004: 78, Asztalos L. 2008: 68–69, Murádin J. 2008: 43.

266.
Létrehozás/állítás időpontja: 1897
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templomban, Lourdes-i Mária-szobror
Megjegyzés: tervezett szöveg; az ezeréves magyar állam emlékére is; Tamási Sándor egyháztanácsos elküldte feliratjavaslatát Biró Béla főesperesnek (vö: Sas P. 2009: 260–261).
Szöveg:
[tervezett szöveg:]
„Immaculata Conceptio
Virginis Effigies sanctae divinitus electae Davidis ex stirpe regia progenitae.
Esto memor fidelis eorum quae Numen ab alto Viticinavit ore Esaiae Profetae:
Tempore statuto non tacta puerpera Virgo Apparuit, peperit mansit ut ante fuit.
Conceptam profitentur eam sine labe, fideles, Quod etiam sancta comprobat Ecclesia.
Temporibus iterum, nostris in Gallica-Lourdes Comparuit Eadem approbat ipsa fidem.
Ut pro memoria sit milenari Statua genti Hungaricae, fideles hang posuere Cives.

Magyarul:
Dávidnak királyi törzséből származott Istentől választott Szent Szűznek képe ez.
Emlékezzél hívő miket a magosságbeli isteni Felség Ezaiás Próféta szájával jövendölt.
Az idők teljével egy szeplőtlen gyermekszülő Szűz feltűnt, szült, s úgy maradt amint volt (ti. szűzen).
Ezt bűn nélkül fogantatottnak vallják a hívők, amit helyesel maga az Egyház is.
Ki a mi időnkben a francia Lourdban ismét megjelent, megerősítvén e hit igazságát.
Hogy emléke legyen ez emberi alak (Statua) az ezeréves magyar nemzetnek, azért állíták ezt a hívő polgárok."[38]
Irodalma: Sas P. 2009: 260–261.

267.
Létrehozás/állítás időpontja: 1898. máj. 30.
Hely: Unió (Memorandumului) u. 21. sz.
Megjegyzés: először márc. 15-re tervezték; 1902 októberében új keretet kapott, 1919-ben eltávolították, 1941 tavaszán találták meg (az Erdélyi Múzeum Régiségtárában) és május 30-án helyezték vissza, 1946-ban eltávolították és állítólag megsemmisítették
Szöveg:
AZ ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉS
ITT HATÁROZTA EL AZ
UNIO
LÉTESÍTÉSÉT MAGYARORSZÁGGAL
1848. MÁJ[us]. 30.
A FÉLÉVSZÁZADOS ÉVFORDULÓRA
EMELTETTE AZ EMLÉKTÁBLÁT
AZ EGYETEM IFJÚSÁGA
1898. MÁJ[us]. 30.

[38] A levél a Szent Mihály plébánia irattárában található. Közli Sas P. 2009: 261.

Irodalma: *Különfélék*. 1898: 348, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 28, *Ellenzék*. 1941. ápr. 5., *Ellenzék*. 1941. máj. 10., *Ellenzék*. 1941. máj. 23., Szabó T. A. 1946: 96, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 88–90, Asztalos L. 2004: 404–405, Murádin J. 2002: 81, Asztalos L. 2008: 63–65, Murádin J. 2008: 45.

268.
Létrehozás/állítás időpontja: 1898
Hely: Malom (George Bariţiu) u. 24. sz., az udvarban, baloldalt, a nyugati falon, az első emeleten
Szöveg:
ÉPITT[ette]:Dr. TÖRÖK IMRE.
18 (címer) 98.
MÁRKOSFALVI TÖRÖK CSALÁD CZIMERE
16 21.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 194.

269.
Létrehozás/állítás időpontja: 1898
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér 13. sz., a Teológia hátsó udvarán a sziklatömbön
Megjegyzés: gránit sziklatömb; Erzsébet királyné halálakor három jegenyetölgyet ültettek a Teológiával szemben, a Bocskai téren – Kis sétatéren –; 1923-ban a görögkeleti templom építésekor vitték mai helyére; helyreállítva és továbbtéve 2006 októberében
Szöveg:
ERZSÉBET KIRÁLYNÉ
EMLÉKFÁI
Irodalma: *Emlékkönyv*... 1906: 170, Gaal Gy. 1998a, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 197–198, Asztalos L. 2004: 136, Asztalos L. 2006c, Asztalos L. 2008: 126.

270.
Létrehozás/állítás időpontja: 1898. dec. 25.
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 1. sz.
Megjegyzés: 1936. november 24-én az épületet megvásárló román bank vezetői eltávolították; 1940 után visszahelyezték; a házzal szemben a Memorandum-pör elítéltjeinek emlékére állított oszlop leleplezése előtt, 1994. jún. 2-án, a polgármester utasítására bevakolták – ezért Varsóból is tiltakoztak –, 1994 őszén két (hat!) RMDSZ-es képviselő tisztította meg (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 195, Asztalos L. 2004: 319–320.)
Szöveg:
E HÁZBAN VOLT SZÁLLVA
BEM JÓZSEF
HONVÉD TÁBORNOK
1848 DECZEMBER 25-IKI
GYŐZEDELMES BEVONULÁSAKOR
Irodalma: *Ellenzék.* 1898. dec. 28., Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 22, Csiky B. 1909: 8, Orosz F. 1933: 32, *Keleti Újság.* 1936. nov. 26., Szabó T. A. 1946: 110, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 24, Gaal Gy. 1994, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 194–195, Gaal Gy. 2001b: 404, Asztalos L. 2004: 319–320, 482, Kelemen L. 2006: 308, Gaal Gy. 2007: 54–55, Asztalos L. 2008: 34–35, Murádin J. 2008: 46.

271.
Létrehozás/állítás időpontja: 1898
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., az egyetem központi épületének előcsarnokában, I. Ferenc József mellszobra
Megjegyzés: Fadrusz János alkotása; az egyetem 1872-es alapításának 25. évfordulójára; 1919-ben Dunántúlra menekítik; 1941. máj. 29-én, az évadzáró ünnepségen leplezték le újra; 1945 után eltávolították
Irodalma: *Ellenzé*k. 1941. máj. 30., Makkai L. 1941: 155, Gaal Gy. 2001f: 63.

272.
Létrehozás/állítás időpontja: 1899 (az áthelyezés dátuma)
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u., a szentpéteri templom előtti kapu szoborfülkéje alatt
Megjegyzés: a megszűnt pestis emlékére, a Szent Mihály-templom előtt volt **[147.]**, 1899-ben költöztették el
Szöveg:
Sub R[everen]d[is]s[i]mo
[Joanne] Biro Can[onico] Car[oliensi] Alb[ensi]
et Pleb[ano] Clau[diopolitano] Erecta
1747
Fordítás: Emeltetett főtisztelendő Bíró János károlyfehérvári kanonok és kolozsvári plébános idejében. (Kiss András fordítása)
Irodalma: Biró J. 1934: 43–45, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 117, Gaal Gy. 2001b: 387, Asztalos L. 2004: 462–463.

273.
Létrehozás/állítás időpontja: 1899. ápr. [az áthelyezés ideje]
Hely: Karolina (Muzeului) tér közepén, Státua
Megjegyzés: utólagos elhelyezés: a Főtérről költöztették ide **[206.]**; a Claudiopolis C-je 1925 előtt eltűnt
Szöveg:
FRANCISCO.I.
AUSTRIÆ.IMPERATORI.
HINGARIÆ.BOHEMIÆ.REGI.
MAGNO.PRINCIPI.TRANSSILVANIÆ.
PIO.FELICI.AUGUSTO.
ET.
CAROLINÆ.AUGUSTÆ.
IMPERATRICI.SERENISSIMÆ.
CHARUMHUNC.SUUM.
TRANSSILVANIÆ.PRINCIPATUM.
EIUSQUE.METROPOLIM.
A[nno].D[omini].MDCCCXVII.
CLEMENTISSIME.INVISENTIBUS.
LIBERA.REGIA.CIVITAS.
CLAUDIOPOLIS.
DEVOTISSIME.

POSSUIT.
Fordítás: A kegyes, boldog és dicsőséges I. Ferencnek, Ausztria császárának, Magyarország és Csehország királyának, Erdély nagyfejedelmének és Karolina Auguszta felséges császárnénak akik Erdély nagyfejedelemségét és annak székvárosát kegyesen meglátogatták az Úr 1817. esztendejében, Kolozsvár szabad királyi városa a legalázatosabban állította. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Kőváry L. 1853: 76, Pánczél F. 1879: 7, Jakab E. 1888b: 713–718, 895–896, Jakab E. 1888d: IX. tábla, 25–26, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 26, Csiky B. 1909: 10, P. Borteş 1923: 43, Orosz F. 1933: 45–46, Balogh J. 1935: 39, O. Buzea 1939: 87, Biró J. 1940: 17. kép, Vásárhelyi Z. E. 1942: 111, Herepei J. 1943: 127, Szabó T. A. 1946: 100, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 63. kép, Kelemen L. 1982d: 94–98, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 151–153, Asztalos L. 2004: 430, Herepei J. 2004b: 168, Lukács J. 2005: 60–63, Kelemen L. 2006: 271, 306, Gaal Gy. 2007: 77–78, Szakács J. 2007, Asztalos L. 2008: 58–60.

274.
Létrehozás/állítás időpontja: 1900
Hely: Kert (Pasteur) u., szám nélkül (Pasteur Intézettel szemben), homlokzat
Szöveg:
(címer)
1900
Irodalma: Feleki Á.–Demeter V. J. 1989: 73, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 204.

275.
Létrehozás/állítás időpontja: 1900
Hely: Unió (Memorandumului) u. 20. sz., a Bánffy-ház pincéjének egyik rekeszében
Megjegyzés: egy régebbi, feldarabolt emléktábla[39] hátoldalára vésték (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 203)
Szöveg:
ÉPITTETTE
LOSONCZI
BÁRÓ BÁNFFY JÓZSEF JENÖ
ÖRÖKÖS FÖRENDHÁZI TAG
1900
Irodalma: Gaal Gy. 1992: 57, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 202–203.

276.
Létrehozás/állítás időpontja: 1900
Hely: Unió (Memorandumului) u. 20. sz., a Bánffy-ház pincéjének egyik rekeszében

[39] Szöveg:
[…]agjai Szukovaty István
Pénzügyminiszter
Brandt József, Dr. Purjesz Zs[igmond]
Szabó Dénes, Dr. Hoor Kár[oly][...]
[...]egyet[emi]. nyilv[ános]. tanárok és Dr. Engel [Gábor]
jegyzője [...]
[...] Dr. Szász [Károly]

Megjegyzés: egy régebbi, feldarabolt emléktábla[40] hátoldalára vésték (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 203)
Szöveg:
E KASTÉLY ÉPÍTÉSÉNÉL KÖZREMÜKÖDTEK
KÁPOLNAI LAJOS ÉPITÉSZ
NAGY JÁNOS KÖMÜVES PALLÉR
GRÓSZ MÁTYÁS ÁCS PALLÉR
SZILÁGYI ISTVÁN MUNKÁSFELVIGYÁZÓ
Irodalma: Gaal Gy. 1992: 57, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 202–203.

277.
Létrehozás/állítás időpontja: 1900. nov. 2.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 17–19. sz.
Szöveg:
ITT SZÜLETETT
SZILÁGYI SÁNDOR
TÖRTÉNETÍRÓ
1827 aug[usztus]. 30.
Irodalma: *Szilágyi...* 1899, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 31, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 198–199.

278.
Létrehozás/állítás időpontja: 1901
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum előcsarnoka, baloldalt
Szöveg:
ÉPITTETTE
A MAGYARORSZÁGI
UNITÁRIUS EGYHÁZ
FERENCZ JÓZSEF
UNITÁRIUS PÜSPÖK
I$^{D.}$ DANIEL GÁBOR
B^{ÁRÓ} P. HORVÁTH KÁLMÁN
FŐGONDNOKOK
FEKETE GÁBOR
KOZMA FERENCZ
KŐVÁRY LÁSZLÓ

[40] Szöveg:
[Széll] Kálmán
[…]
munkákat
Kir[ályi] Kultúr Fömérnök
Vallás és Közoktatásügyi
[…]oszt. Tanácsos
[Papp] Elek
[…]sosok
Lechner Károly

ISK[olai] FELÜGYELŐ GONDNOKOK
D[R.] GÁL KELEMEN
ISK[ola]. IGAZGATÓ
IDEJÉBEN.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 60.

279.
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum előcsarnoka, jobboldalt
Megjegyzés: 1919 után le kellett vakoltatni
Szöveg:
ÉPITTETTE
A MAGYARORSZÁGI
UNITÁRIUS EGYHÁZ
I. FERENCZ JÓZSEF
MAGYARORSZÁG APOSTOLI
KIRÁLYA
URALKODÁSA ALATT
D[R.] WLASSICS GYULA
VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI
M[agyar]. K[irályi]. MINISZTER
IDEJÉBEN
PÁKEI LAJOS
MŰÉPITÉSZ
TERVEI SZERINT
1901 ÉVBEN.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 60.

280.
Létrehozás/állítás időpontja: 1901. jún. 16.
Hely: a Fellegvár (Cetăţuia) déli oldalán, Erzsébet királyné mellszobra[41]
Megjegyzés: nincs meg; a szoborra a meggyilkolásának évszáma (1898) került; Stróbl Alajos alkotása; Bölöny József színházi intendáns felesége adományozta; a műmárvány talapzatot Pákey Lajos készítette; 1919-ben ledöntötték, 1940-ben visszahelyezték, a II. világháború után ismét eltávolították
Szöveg:
ERZSÉBET
KIRÁLYNÉ
1898
Irodalma: *Vasárnapi Ujság.* 1901. jún. 27. 407, 409, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 48, 61, *Emlékkönyv…* 1906: 5, VIII. és IX. tábla, 176–184, Csiky B. 1909: 14, Orosz F. 1933: 64, Gaal Gy. 1998a, Asztalos L. 2004: 135, Asztalos L. 2006d, Murádin J. 2008: 47.

[41] Volt még egy (mell)szobor: a Szentpéteri-templom melleti Szent Erzsébet Aggmenház kőkapuja feletti tornyocskában (Gaal Gy. *Szabadság*. 1994. nov. 19.) A szent alakja a városi köztudatban kontaminálódott a királyné alakjával.

281.
Létrehozás/állítás időpontja: 1901. szept. 21.
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum épületében, Brassai Sámuel mellszobra
Megjegyzés: Kozma Erzsi alkotása;[42] 1963-ban eltávolították, 1968-ban engedélyezték a visszahelyezését
Szöveg:
[elől:]
DR. BRASSAI S[ámuel].
1800–1897
[oldalt:]
ALAKITOTTA
VERESS ZOLTÁNNÉ
KOZMA ERZSI
1901
Irodalma: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 29, Orosz F. 1933: 62.

282.
Létrehozás/állítás időpontja: 1901. szept. 21.
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum épületében, Berde Mózsa mellszobra
Megjegyzés: 1963-ban eltávolították, 1968-ban engedélyezték a visszahelyezését
Szöveg:
BERDE MÓZSA
1815–1893
Irodalma: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 29, Orosz F. 1933: 62.

283.
Létrehozás/állítás időpontja: 1902
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) u. 4. sz., a Feljebbviteli Bíróság homlokzata
Szöveg:
MCMII
Fordítás: 1902.
Irodalma: Gaal Gy. 1992: 104–105, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 204–205.

284.
Létrehozás/állítás időpontja: 1902
Hely: Baross (Állomás) tér, Vasútállomás
Szöveg:
1902

[42] „...[1900-ban] veti fel Pákei, hogy az épület homlokzatára szoborfülkéket terveztet, kéri hat neves unitárius személyiség megjelölését, akikről szobrot faragtassanak. Boros Györgyöt bízzák meg a javaslattétellel. János Zsigmondot, Dávid Ferencet, Augusztinovics Pált, P. Horváth Ferencet, Szentábrahámi Lombard Mihályt és Brassai Sámuelt vélik méltónak a homlokzati fülkékre. A díszterembe is 15 relief kerülne, ezekre is javaslatot tesznek, s elhatározzák, hogy felállítják Berde Mózes mellszobrát az előcsarnokban." (Gaal. Gy.: A kolozsvári unitárius kollégium építéstörténete. *Keresztény Magvető*. 2004. 34. évf. ...)
Az unitárius személyiségek reliefjeit 1963-ban magyar és román írók portréival takarták le.

Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 234–235.

285.
Létrehozás/állítás időpontja: 1902
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 23–25. sz. (bejárat a Szentegyház u. 18. sz. felől), hátul az udvarban a Deák Ferenc utca felőli épületrészben, középen
Megjegyzés: bevakolták 1996 után
Szöveg:
Ezen házat
Isten segedelméböl épittette
a kolozsvári Csizmadia társulat
az 1902 ik évben
Elnök SZILÁGYI JÁNOS
Alelnök NAGY JÁNOS
Pénztárnok CSEREI JÓZSEF
Jegyző VRANNAY JÁNOS
idejekben.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 156, Asztalos L. 2004: 116, 449.

286.
Létrehozás/állítás időpontja: 1902
Hely: Szentegyház (Iuliu Maniu) u. 18. sz., az udvari falon
Szöveg:
Ezen házat
Isten segedelméböl épittette
a kolozsvári Csizmadia társulat
az 1902 ik évben
Elnök SZILÁGYI JÁNOS
Alelnök NAGY JÁNOS
Pénztárnok CSEREI JÓZSEF
Jegyző VRANNAY JÁNOS
idejekben.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 156, Asztalos L. 2000a, Asztalos L. 2004: 116, 449.

287.
Létrehozás/állítás időpontja: 1902
Hely: Mikó (Clinicilor) u., a Bőrgyógyászati Klinika udvarán
Megjegyzés: 1919 után eltávolították
Szöveg:
A KOLOZSVÁRI
FERENCZ JÓZSEF TUD[omány]. EGYETEMMEL KAPCSOLATOS
KAROLINA ORSZ[ágos]. KÓRHÁZ
épületének úgy ez a csoportja, mint a felső (elme- és idegkórtan),
épült I. FERENCZ JÓZSEF uralkodása,
B$^{R.}$ BÁNFFY DEZSŐ, majd SZÉLL KÁLMÁN
ministerelnöksége,

D[R.] WLASSICS GYULA
vallás- és közoktatásügyi minister sége,
D[R.] ZSILINSZKY MIHÁLY
vallás- és közoktatásügyi államtitkársága
idejében 1897–1902-ben
KORB FLÓRIS és GIERGL KÁLMÁN
építőművészek tervei szerint.
A vízmentesítési és talajrendezési munkálatokat
tervezte és vezette DICSŐFY BÉLA kir. kultur-főmérnök.
Az építési-bizottság elnöke: D[R.] LEÖVEY SÁNDOR vallás- és közoktatásügyi
ministeri tanácsos,
majd D[R.] TÓTH LAJOS osztálytanácsos,
tagjai SZUKOVÁTY ISTVÁN, majd PAP ELEK
pénzügyministeri osztálytanácsosok,
továbbá D[R.] BRANDT JÓZSEF, D[R.] PURJESZ ZSIGMOND, DR. LECHNER KÁROLY,
DR. SZABÓ DÉNES, DR. HOOR KÁROLY és DR. MARSCHALKÓ TAMÁS
egyet[emi]. nyilv[ános]. tanárok és D[R.] ENGEL GÁBOR kórházi igazgató voltak,
jegyzője pedig legifjabb
D[R.] SZÁSZ KÁROLY
ministeri osztálytanácsos.
Irodalma: Szabó D. 1903b: 263, 266, Gaal Gy. 1992: 57, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 201–202, Gaal Gy. 2001f: 39, Murádin J. 2008: 50.

288.
Létrehozás/állítás időpontja: 1902. máj. 14. után
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom
Szöveg:
Emlékül (címer)
CZEGEI Gróf WASS ALBERTNEK
ki szabadságszeretetétől ösztönözve
felsőbb tanulmányai köréből-
Párisból, a bur szabadságharcz
támogatására Transvaalba ment,
hol elesett 1902. május 14-én,
legfényesebb reményekre
jogosító életének 20-ik évében.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 108.

289.
Létrehozás/állítás időpontja: 1902. jún. 15.
Hely: Esterházy (Nicolae Bălcescu) u. 5. sz., a földszintes épület homlokzatán
Megjegyzés: nincs meg, 1933 után eltávolították, 1941-ben/után visszahelyezték; az 1970-es években levette az új román háztulajdonos; talán a pincében van
Szöveg:
Ebben a házban lakott
ERDÉLYI INDALI PÉTER
a kiváló neveléstudományi író

sz[ületett]. 1824 m[eg]h[alt]. 1885.
És fia INDALI GYULA
a lánglelkű költő
sz[ületett]. 1851 m[eg]h[alt]. 1880
Irodalma: Kozma F. 1902: 1, *Vasárnapi Újság*. 1902. 404–405., Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 56, Orosz F. 1933: 63, *Ellenzék*. 1941. ápr. 5., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 199–200, Murádin J. 2008: 47.

290.
Létrehozás/állítás időpontja: 1902. okt. 12.
Hely: Főtér (Unirii), Mátyás király lovasszobra
Megjegyzés: 1893-ban kiírták a pályázatot; 1896. szept. 30-án volt az alapkőletétel[43]; 1899-ben a teret Mátyás királyról nevezik el; 1919-ben le akarták dönteni, összetörték a szobor talapzatát díszítő címert; 1932-ben eltávolították a király címereit – Magyar- és Horvátország és Szilézia címerét –, 1932. dec. 10-én Nicolae Iorga javaslatára feliratot helyeztek el rajta **[332.]**; 1940-ben mindent visszacseréltek; 1945 után a címereket ismét eltávolították, a talapzatot másképp feliratozták; 1992. nov. 30-án újból elhelyezték az 1940-ben eltávolított táblát **[535.]**
Szöveg:
[eredeti és 1940–1945 közötti felirata:]
MÁTYÁS KIRÁLY
[kb. 1919-től a talapzat felirata:]
MATEI CORVINUL
[1945-től a talapzat felirata:]
MATHIAS REX
Irodalma: *Vasárnapi Ujság*. 1902. 42. sz. 681–682, 688, Fekete Nagy B. 1902, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 18, *Emlékkönyv…* 1906: IV. tábla, 203, Csiky B. 1909: 8, P. Borteş 1923: 32–33, V. Lazăr 1923: 63, Orosz F. 1933: 31, O. Buzea 1939: 77–79 és 86, Biró J. 1940: 23, 32. kép, Ferenczi S. 1941: 83–84, Vályi L. összeáll. 1941: 13, Balogh J. 1942: 54, Juhász I. 1942: 87, Vásárhelyi Z. E. 1942: 78 és 144, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 86–87, 60. kép, C. Daicoviciu 1962: 17, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 130, F. Tucă–M. Cociu 1983: 143–144, Köllő R. 1994, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 207–209, 264–265, Gaal Gy. 2001d: 244–247, Murádin J. 2002, Asztalos L. 2004: 314–315, Lukács J. 2005: 76–78, Gaal Gy. 2007: 35–37, Asztalos L. 2008: 23–26, Murádin J. 2008: 44, 144–146, Sas P. 2009: 61.

291.

[43] Az alapkőben elhelyezett oklevélben olvashatók: „Legyen ez a kő mozdulatlan alapja a rövid időn rajta emelkedő emlékszobornak, melynek hivatása egyrészről bizonyságot tenni arról, hogy Kolozsvár sz. kir. város közönsége a nagy királynak, mint legnagyobb szülöttének emlékét kegyelettel őrzi; másrészről egyik nevezetes tanújele lenni annak, hogy e haza fiai az ezredik év emlékét minő alkotások által kívánták megörökíteni; legyen egyszersmind e szobormű egyik romolhatatlan hirdetője nemzeti multunk nagyságának, dicsőségének és mint ilyen dobogtassa meg a haza minden hű fiának szívét s teljesítse e magasztos hivatását, míg magyar él ezen a földön.” (Közli Fekete Nagy B. 1902: 315.) Részletek másutt: Gaal Gy. 2001d: 247, Sas P. 2009: 60.
Az ünnepélyes alapkőletétel után felszentelték a város Pákey Lajos tervezte díszzászlaját (Gaal Gy. 2001b: 403, Gaal Gy. 2001d: 247–248), illetve letették a Ferenc József Technológiai és Iparmúzeumnak az alapkövét (Gaal Gy. 2001d: 248).

Létrehozás/állítás időpontja: 1902. okt. 13.
Hely: Farkas (Kogălniceanu) u. 1. sz., az egyetem homlokzatának szobrai
Megjegyzés: Mayer Ede alkotása; az egyetemalapítást örökítette meg;[44] 1920. jan. 30-án az uralkodó szobrát részben eltávolították, 1925-ben teljesen eltávolították, a Botanikus Kertbe kerültek a mellékalakok; Gaal György leírása: „...Ferenc József királyi tógában, trónszékéről felemelkedve job kezével átnyújtja az egyetem alapítólevelét. Tőle jobbra és balra két-két allegorikus alak (a négy kart jelképezve) siet átvenni az oklevelet. Rajtuk kívül még két-két mitológiai figura töltötte ki a sarkokat." (Gaal Gy. 2001f: 35).
Irodalma: Szabó D. 1903a: 36–37, Orosz F. 1933: 51., Bisztray Gy.– Szabó T. A.–Tamás L. szerk. 1941: 254, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 85 (52. kép), Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 147, Gaal Gy. 2001b: 410, 413, Gaal Gy. 2001f: 35, Murádin J. 2008: 49, 147–149.

292.
Létrehozás/állítás időpontja: 1902. okt. 13.
Hely: Farkas (Kogălniceanu) u. 1. sz., az egyetem főbejárata után balra
Megjegyzés: nincs meg; az 1920-as évek elején távolították el
Szöveg:
„I. Ferencz József apostoli király uralkodása alatt épült 1893–1902. Elkészült Széll Kálmán ministerelnök, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minister, Zsilinszky Mihály államtitkár, Schilling Lajos rektor idejében, Meixner Károly és Alpár Ignácz építészek tervei szerint, Kranitz Ágost és Davida Leó építési bizottsági elnökök közreműködésével." (Szabó D. 1903a: 40.)
Irodalma: Szabó D. 1903a: 40, Gaal Gy. 2001f: 35–36.

293.
Létrehozás/állítás időpontja: 1903. jan. 15.
Hely: Bolyai János u. 1. sz.

[44] „A kompozíciós jelenet középpontjában a trónszéke előtt álló Ferencz József alakja magasodott, amint egyetemalapító levelét átadja a karokat jelképező allegorikus alakoknak. [...] Az egyetemet átvevő román hatóságok 1920. jan. 30-án az uralkodó fejét lefűrészeltették. Így állott a timpanon képe a királyi torzóval még néhány évig. Eltávolítására az épület javításakor, 1925 őszén került sor [...]. Helyébe a bécsi döntésig két oroszlán közé elhelyezett román címer került. [...] A megrongált szoborcsoportozat sokáig az egyetem udvarának egyik sarkában állott, majd átszállították a kolozsvári Botanikus Kertbe. A külön-külön talapzatra elhelyezett szobrok ma is ott láthatók." (Murádin J. 2008: 49, 147–149. A történet megvan még: Bisztray Gy.– Szabó T. A.–Tamás L. szerk. 1941: 254, Gaal Gy. 2001b: 410, 413, Gaal Gy. 2001f: 35.)
Györffy István beszámolója: „Amikor a hódító román csapatok bevonultak Kolozsvárra, nagy román tömeg gyönyörűségére egy bátor vérükbeli katona kötélbiztosítással a tetőről lemászott, a királyszobor fejét lefűrészelte, óriási örömrivalgás közt ledobta. Jutalmat is kapott »hős« cselekedetéért. Hosszú időkig hirdette a csonka szobor a »kultúr« cselekedetet. Később az összes alakot eltávolították. Ma e kép helyén a román államcímer látható". *Acta-Beszámoló* 1929/30. 267. Acta Reg(iae) Scient(iarum) Universitatis Claudipolitanae Francisco-Josephinae. Beszédek [utóbb: Beszámoló] 1872-1944. Rövidítve: *Acta-Beszámoló*
Más leírás: A „háromszögletű tért [...] allegoriás csoport tölti ki. Ő Felsége tógában trónszékéről felemelkedve az egyetemi alapító levelet adja át a karokat jellegző allegoriás alakoknak. Az aula nagy ablakainak sarkaiban baloldalt a természettudományt ábrázoló két alak, a középső ablaknál a bölcsészetet és történelmet, jobboldalt a mennyiségtant és jogot jelképező alakok foglalnak helyet." (Szabó D. 1903a: 36–37)

Megjegyzés:[45]
Szöveg:
AZ 1802. ÉV 12. HAVÁNAK 15. NAPJÁN
ITT SZÜLETETT
BOLYAI BOLYAI JÁNOS
A MAGYAR EUKLIDES
BOLYAI BOLYAI FARKASNAK
A TENTAMEN MÉLY GON-
DOLKODÁSÚ SZERZŐJÉ-
NEK FIA, MINEK AZ EMLÉ-
KEZETÉRE SZÁZ ÉV MÚL-
TÁN A FERENCZ JÓZSEF
TUDOMÁNYEGYETEM
MATHEMATIKAI ÉS TER-
MÉSZETTUDOMÁNYI
KARA ÁLLÍTÁ E KÖVET.
Irodalma: *Bolyai János...* 1903: 53–72, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 205–206, Gaal Gy. 2001a: 116, Gaal Gy. 2001b: 388, Asztalos L. 2004: 83–84, Gaal Gy. 2007: 53, Asztalos L. 2008: 109–110.

294.
Létrehozás/állítás időpontja: 1903. máj. 17. [rajta tévesen: 1908. máj. 17.]
Hely: Főtér (Unirii) 27. sz.
Megjegyzés: a tábla terve 1900-ban, Vörösmarty születésének 100. évfordulóján merült föl először; már 1903-ban – Deák Ferenc születésének 100. évfordulóján – megvolt[46]
Szöveg:
ENNEK A HÁZNAK AZ ERKÉLYÉRŐL SZOLOTT
DEÁK FERENCZ ÉS VÖRÖSMARTY MIHÁLY
A FÁKLYÁS MENETBEN TISZTELGŐ IFJÚSÁGHOZ 1845 MÁJUS 16-ÁN
– –
MEGJELÖLTE AZ ERDÉLYI IRODALMI TÁRSASÁG KEGYELETE
1908. MÁJUS 17-ÉN
Irodalma: *Magyar Polgár*. 1903. máj. 18., Orosz F. 1933: 33, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 63–64, Gaal Gy. *Szabadság*. 2000. nov. 30., Asztalos L. 2004: 238, Gaal Gy. 2007: 66, Asztalos L. 2008: 41.

295.
Létrehozás/állítás időpontja: 1904
Hely: Bolyai János u. 7. sz., a homlokzaton
Szöveg:
(címer)
1904

[45] „Az utcát alighanem 1903-ban, a sarkán álló, Bolyai János születése százéves évfordulóján elhelyezett emléktábla leleplezésekor nevezhették el a Bolyaiakról [vö: Magyar Polgár 1903. I. 15–16. sz.].” (Szabó T. A. 1946: 110).
[46] Az esemény leírása: K. Papp M. *Magyar Polgár*. 1872. dec. 25.

Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 211.

296.
Létrehozás/állítás időpontja: 1904
Hely: Széchenyi (Mihai Viteazul) tér 40. sz., a kapu alatt a betonba öntve
Szöveg:
1904
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 211.

297.
Létrehozás/állítás időpontja: 1904. szept. 28.
Hely: Arany János/Szentgyörgy (Lucian Blaga) tér, Szent György lovas szobra
Megjegyzés: Lux Kálmán készítette másolat; 1960-ban került a mai helyére – Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. – lecserélt felirattal **[419.]**
Szöveg:
[1904-es eredeti szöveg:]
·Georgius·equitum·patronus·[*'György, a lovasok védőszentje'*]

Kolozsvári·Miklós·mester·fiai·
Márton·és·György·Nagy·Lajos·
király·megbizásából·készitették·
Prágának·1373:esztendőben·

1904-ben·a·m[agyar]·kir[ályi]·kormány·
támogatásával·nagy·fiainak·
emlékére·ujra·elkészittette·
Kolozsvár·város·közönsége·
Irodalma: *Emlékkönyv*... 1906: 7, 129, 190–201, Csiky B. 1909: 17, P. Borteş 1923: 40, O. Buzea 1939: 87, Biró J. 1940: 2. kép, Ferenczi S. 1941: 87, Vályi L. összeáll. 1941: 18, Balogh J. 1942: 47–48, Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 25–26 (7. kép), C. Daicoviciu 1962: kép, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 209–211, Prokopp M. 2001, Marosi E. 2003, Asztalos L. 2004: 453–454, Kelemen L. 2006: 283–285, Gaal Gy. 2007: 148–149, Asztalos L. 2008: 93–95.

298.
Létrehozás/állítás időpontja: 1905
Hely: Ferenc József (Horea) u. 5. sz., az épület hátsó, Roth utca felőli sarkán, a második emeleten
Szöveg:
EMAB [Első Magyar Általános Biztosító]
1905
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 211–212, Asztalos L. 2004: 132, Asztalos L. 2008: 148–149.

299.
Létrehozás/állítás időpontja: 1905
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színház két oldalán

Szöveg:
MCMV
Fordítás: [Építés éve:] 1905.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 212–213.

300.
Létrehozás/állítás időpontja: 1905
Hely: Jókai (Napoca) u. 12. sz., homlokzat
Megjegyzés: Törzs és Ormai vízvezetékszerelő-csatornázási vállalat székháza
Szöveg:
MCMV
Fordítás: [Építés éve:] 1905.
Irodalma: Gaal Gy. 1992: 61, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 215.

301.
Létrehozás/állítás időpontja: 1906. máj. 20
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz., az épület oldalán
Megjegyzés: a Reményik család tulajdonában volt az épület; a fejedelem halálának 300. évfordulójára állította a Reményik-család és a földészek (a hajdúk „leszármazottai”); nincs meg; 1919 után eltávolították
Szöveg:
ITT SZÜLETETT
BOCSKAI ISTVÁN
FEJEDELEM
EMLÉKÉT KEGYELETTEL ÜNNEPELTE
A BÉCSI BÉKE 300-IK ÉVFORDULÓJÁN
1906 MÁJUS 20
A KOLOZSVÁRI HÁROM PROTESTÁNS EGYHÁZ.
EMLÉKTÁBLÁVAL MEGJELÖLTE A REMÉNYIK CSALÁD.
Irodalma: *Ellenzék*. 1906. máj. 18., *Ellenzék*. 1906. máj. 21., M. L. *Ellenzék*. 1941. ápr. 5.

302.
Létrehozás/állítás időpontja: 1906. szept. 8.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színház előcsarnokában, Kótsi Patkó János mellszobra
Megjegyzés: Róna József alkotása, Janovics Jenő igazgató adománya; 1919. okt. 1. után eltávolították, 1942. novemberében a kolozsvári színjátszás 150. évfordulóján visszaállították; most a Sétatéri színház előcsarnokában áll
Szöveg:
[eredeti felirata:]
Kótsi Patkó János
Az első erdélyi színigazgató emlékének
[Janovics Jenő] ennek a színháznak első igazgatója.
[a szobor oldalán:]
RÓNA JÓZSEF
B.PEST 1906.
[jelenlegi felirata:]

KÓTSI PATKÓ JÁNOS
Irodalma: Imre S. 1924: 46–49, Janovics J. 2001: 33–40, Asztalos L. 2004: 353–354, Asztalos 2006a, Asztalos L. 2008: 129–130, Murádin J. 2008: 48.

303.
Létrehozás/állítás időpontja: 1906. szept. 8.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színház előcsarnokában, E. Kovács Gyula mellszobra
Megjegyzés: Róna József alkotása, Janovics Jenő igazgató adománya; 1919. okt. 1. után eltávolították, 1942. novemberében a kolozsvári színjátszás 150. évfordulóján visszaállították; nincs meg
Szöveg:
E. Kovács Gyula
A régi színház büszke oszlopának
hálás kegyelettel [Janovics Jenő] az új színház első igazgatója.
[a szobor oldalán:]
RÓNA JÓZSEF
B.PEST 1906.
Irodalma: Imre S. 1924: 46–49, Janovics J. 2001: 33–40, Asztalos L. 2004: 353–354, Asztalos 2006a, Asztalos L. 2008: 129–130, Murádin J. 2008: 48.

304.
Létrehozás/állítás időpontja: 1906. szept. 8.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színház homlokzatának bal oldali mélyedésében, Jósika Miklós szobra
Megjegyzés: Kolozsvári Szeszák Ferenc alkotása; 1919. okt. 1. után ledöntötték, az összetört darabokat Janovics Jenő átvitette a Nyári Színkörbe, ahol 1940. szeptember elején, a bécsi döntés bejelentésére a románok összetörték (Janovics J. 2001: 26); darabjai ma az udvaron vannak
Irodalma: Janovics J. 2001: 29–30, 33, Asztalos L. 2004: 353–354, Asztalos 2006a, Murádin J. 2008: 48, 150.

305.
Létrehozás/állítás időpontja: 1906. szept. 8.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színház homlokzatának bal oldali mélyedésében, Wesselényi Miklós szobra
Megjegyzés: Kolozsvári Szeszák Ferenc alkotása[47]; 1919. okt. 1. után ledöntötték, az összetört darabokat Janovics Jenő átvitette a Nyári Színkörbe, ahol 1940. szeptember elején, a bécsi döntés bejelentésére a románok összetörték (Janovics J. 2001: 26); darabjai ma az udvaron vannak
Irodalma: Janovics J. 2001: 29–30, 33, Asztalos L. 2004: 353–354, Asztalos 2006a, Murádin J. 2008: 48, 151.

[47] Volt egy hosszas vita: a rebellisnek tartott Wesselényi Miklós szobrát az osztrák építésvezető (Bohn Lajos) nem akarta elhelyezni a homlokzaton. Ezt a szándékát Feilitzsch Arthur támogatta, aki alulmaradt egy képviselőválasztáson Wesselényi egyik leszármazottjával szemben (vö: Janovics J. 2001: 29–30). Díszmagyarban ábrázolta a szobrász.

306.
Létrehozás/állítás időpontja: 1907
Hely: Hegedüs Sándor (Gheorghe Şincai) u. 17. sz., az épület bejárata fölött
Szöveg:
1907
Irodalma: Gaal Gy. 1992: 60–61, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 216.

307.
Létrehozás/állítás időpontja: 1909. máj. 18.
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 2. sz. Egyetemi Könyvtár előcsarnokában
Megjegyzés: nincs meg; 1919 után távolíthatták el
Szöveg:
[Építési emléktábla]
Irodalom: Gaal Gy. 2001f: 36.

308.
Létrehozás/állítás időpontja: 1910. dec.
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 21. sz. egykori helyén, a homlokzat jobb oldali részén
Megjegyzés: Bertha Mihály alkotása; „A tábla keretén bányászsüveg, kalapács, bányászmécses, a tábla alján a *Kióvi csata* hősköltemény vaskos kötetét szimbolizáló alkotás, toll és babér kapott helyet.” (Sas P. 2003: 187.) nincs meg; 1910-es években lebontották a házat
Szöveg:
E HÁZBAN
ALKOTTA UTOLSÓ MŰVEIT
DEBRECZENI MÁRTON
A NAGY BÁNYÁSZ
ÉS A „KIÓVI CSATA”
HŐKÖLTEMÉNY SZERZŐJE
1802. I. 25.–1851. II. 18.
Irodalma: *Ellenzék*. 1909. aug. 7., *Ellenzék*. 1910. dec. 15., Sas P. 2003: 187–188.

309.
Létrehozás/állítás időpontja: 1911
Hely: Attila (Andrei Mureşanu) u. 20. sz.
Szöveg:
ÉPÜLT
1911
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 259.

310.
Létrehozás/állítás időpontja: 1911–1914
Hely: Vörösmarty (Braşov) u. 6. sz., a ház homlokzatán, a főbejárattól balra
Szöveg:
GERSTENBRED
ARHUR

NEMECZ
JÓZSEF
ÉPÍTÉSZEK TERVE
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 259.

311.
Létrehozás/állítás időpontja: 1912
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor bejárata után, jobbra
Szöveg:
Renovatum
1912
Fordítás: Helyreállítva 1912-ben.

312.
Létrehozás/állítás időpontja: 1912. máj. 27.
Hely: Mikó (Clinicilor) u., az I. sz. Belgyógyászati Klinika udvari főkapujával szemben. Purjesz Zsigmond mellszobra
Megjegyzés: ifj. Vastagh György alkotása; 1921 augusztusában a klinika vezetősége lebonttatta,[48] a család sírjára, a Házsongárdi temetőbe került; 1945 után eltűnt
Szöveg:
DR. PURJESZ
ZSIGMOND
Irodalma: *Újság*. 1921. aug. 13., Gaal Gy. 1997, Gaal Gy. 2001b: 408, Gaal Gy. 2001f: 82, Murádin J. 2008: 51, 152.

313.
Létrehozás/állítás időpontja: 1915. aug. 18. (a császár 85. születésnapján)
Hely: Főtér (Unirii) sarkén, a Kárpátok Őre faszobor
Megjegyzés: Kolozsvári Szeszák Ferenc alkotása (az első világháború hősi harcaira és áldozataira emlékeztető); szögeket vertek bele, az árából segélyezték a hadbavonultak özvegyeit és árváit; a bevonuló román csapatok megsemmisítették 1918 decembere végén vagy 1919 áprilisában. 1940. novembere előtt már ki volt állítva kisebb méretű gipszmintája egy üzlet előtt (vö: *Ellenzék*. 1940. nov. 2.)
Irodalma: *Ellenzék*. 1915. aug. 18., Fodor A. 1995: 91, Gaal Gy. 2001b: 409, Tatár Z. 2001, Asztalos L. 2004: 237, Gaal Gy. 2007: 49, Murádin J. 2008: 52, 153.

314.
Létrehozás/állítás időpontja: 1918. aug. körül
Hely: Bástya (Constantin Daicoviciu) u. 1. sz.
Szöveg:
ITT ÉLT ÉS IRTA
ERDÉLY ÉS MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉT
D[R.] UJTORDAI KEŐVÁRY LÁSZLÓ TÖRTÉNETIRÓ
A MAGYAR TUD[ományos]. AKADÉMIA TAGJA STB.
SZ[ületett]. 1819–MEGH[alt]. 1907

[48] Kb. itt áll ma Iuliu Haţieganu mellszobra.

Irodalma: Kelemen L. 1982a: 159, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 215–216, Gaal Gy. 2001b: 409, Asztalos L. 2004: 274, Lukács J. 2005: 64, Gaal Gy. 2007: 90.

1918–1940

315.
Létrehozás/állítás időpontja: 1918 után
Hely: Báthori (Octavian Petrovici) u. 1. sz., a kapualjban, jobboldalt
Szöveg:
„ECONOMUL”
institut de credit şi economii
s’a infinţat in 1886.
Casa aceasta s’a edificat in 1896.
Fiind in direcţiune:
ALESANDRU BOHAŢIEL, preşedinte.
membrii:
BASILIU PODUBA, director esecutiv
JOAN PETRAN
EMERIC POP, advocat
ANDREU TRUŢIA.
Arhitect:
KONCZ ERNŐ.
Fordítás: Az Economul hitel- és takarékintézet 1886-ban alapították. Ezt a házat 1896-ban építették. A vezetőség: Alesandru Bohaţiel elnök, tagjai Basiliu Poduba, ügyvezető igazgató, Joan Petran, Emeric Pop, ügyvéd, Andreu Truţia. Műépítész: Koncz Ernő. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 185.

316.
Létrehozás/állítás időpontja: 1921
Hely: Malom (George Barițiu) u. 16. sz., a zsinagóga – most Tranzit-ház – mellékhelyiségében
Megjegyzés: utólagos elhelyezés; 1921-ben épült a zsinagóga
Szöveg:
FONDATORII ASILULUI PENTRU BĂTRÂNI AL REUNIUNEI „POALE CZEDEK”
לבית מושב זקנים של חברת פועלי צדק נדבו קרן קימת
A „POALE CZEDEK” AGGMENHÁZÁBAN ALAPÍTVÁNYT TETTEK

FRIGYES GROSZ 12000
SAMUEL ADLER 25000
und FRAU SERENA ROSENFELD
JAKOB HOCHMANN und FRAU
SERENA GRUBER 10000
EUGEN VADÁSZ und FRAU
MARIE GYÁRFÁS 10000
SPIELMANN JAKAB CHICAGO 15000
WTW.FRAU ADOLF HECHT 10000
DR. KRAUSZ JENŐ egylet
főügyésze 1921–

אמ"ו הרב הגאון מו’’ה ר עקיבא גלאזנער
אב"ר דקהלתינו שליטא 10000
ארטה' חברא-קדישא קלוזש 10000

DR. REITER ARTUR egylet
föorvosa 1914–
Néhai HELLER SÁMUEL és neje
szül. NASCH ZSENI P. 416
Néhai FINKLER SAMU és neje
szül. GRÜN MÁRIA P. 650
LÁSZLÓ DÁVID és neje P. 1000
Fordítás: [Héber szövegek:] A Poalé Cedek [’Becsületesség Munkásai’] Egylet öregotthonának alapítványt tettek. Atyánk, rabbink, a tudós rabbi, mesterünk és tanítónk R. Akiba Glasner, hitközségünk rabbibikus bíróságának vezetője 10000./ A cluj-i orth[odox]. Hevra Kadisa [’Szentegylet’] 10000. (Bányai Viktória fordítása)
Irodalma: Lőwy D. 1998: 254, Asztalos L. 2004: 309, Lőwy D. 2005: 524.

317.
Létrehozás/állítás időpontja: 1921. febr. 21.
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 26–28., a Magyar Nemzeti Színházban, Szentgyörgyi István mellszobra
Szöveg:
[a szobor oldalán:]
Szabó Vera
1919
[a talapzaton; későbbi:]
SZENTGYÖRGYI ISTVÁN
1842–1931
Megjegyzés: Szabó Vera alkotása; a 80 színész jelenlétében avatták fel; 1933-ban a Mátyás-ház földszintjén volt (vö: Orosz F. 1933: 43); jelenleg az Állami Magyar Színházban
Irodalma: *Ellenzék*. 1921. febr. 22., Orosz F. 1933: 43.

318.
Létrehozás/állítás időpontja: 1921. szept. 28.
Hely: Főtér (Unirii) u., a kapitóliumi farkas szobra (Lupa Capitolina)
Megjegyzés: Ettore Ferrari által készített másolat; 1921-ben a Főtéren állították fel, Mátyás király szobra előtt; 1940. szeptemberében eltávolították, 1965-ben a Farkas utcában, az egyetem előtt állították fel (RomRemFarkasu) **[437.]**, 1973-ban – a Şcoala Ardeleană felállításakor – a régi városháza elé került (RomRemDeakelso) **[477.]**, 1993-ban – a Memorandisták emlékművének felállításakor – eltávolították, a Főtéren kívánták felállítani, majd 2002. december 1-jén a Deák Ferenc utca másik felére került (RomRem, Romamadre) **[672.]**, 2005-ben a térrendezéskor elvitték, 2008. november 28-án avatták fel (választási kampánycsend előtt) (RomRem2008Deak) **[716.]**
Szöveg:
ALLA CITTÀ DI CLUJ
ROMA MADRE
MCMXXI
Fordítás: Kolozsvár városának Róma anyavárosától, 1921.
Irodalma: P. Borteş 1923: 33, V. Lazăr 1923: 64, Orosz F. 1933: 31, O. Buzea 1939: 78, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 106, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 259–260, Asztalos L. 2004: 99, Gaal Gy. 2007: 45, 48–49.

319.
Létrehozás/állítás időpontja: 1921–1933
Hely: Hunyadi (Avram Iancu) tér, a Román Nemzeti Színház előcsarnokában, Vasile Alecsandri mellszobra
Megjegyzés: születésének 100. évfordulójára (1921)? 1933-ban még ott volt
Irodalma: Orosz F. 1933: 58.

320.
Létrehozás/állítás időpontja: 1924. szept. 2.
Hely: Hunyadi (Avram Iancu) tér, az Avram Iancu-szobor alapköve
Megjegyzés: „A Székesegyház és a Román Nemzeti Színház közötti téren kő jelzi Avram Iancu leendő szobra helyét." (Orosz F. 1933: 58); az alapkő felszentelése; 1924-re kellett volna elkészülnie – születésének 100. évfordulójára –, de 1926-ban még van újabb kiírás, Ion C. Dimitriu-Bârlad nyertes munkáját a pénzhiány/költségessége miatt nem valósították meg
Irodalma: V. Lazăr 1923: 64, *Patria*. 1924. aug. 19.; *Patria*. 1924. szept. 3., *Keleti Ujság*. 1930. okt. 5., O. Buzea 1939: 82, Murádin J. *Igazság*. 1974. szept 27.

321.
Létrehozás/állítás időpontja: 1926
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom, a szószék feljárója mögött
Megjegyzés: papírból van
Szöveg:
Nagy Károly
1868–1926.
Brassói, nagy-
enyedi·és
kolozsvári
lelkipásztor,
nagyenyedi·és
kolozsvári
theológiai tanár,
PÜSPÖK
1918–1926
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 109.

322.
Létrehozás/állítás időpontja: 1926–1929 között
Hely: Szent György (Lucian Blaga) tér 3. sz., az Orr-, Fül-, Gége- és Fogászati Intézet előtti parkban, Gheorghe Bilaşcu mellszobra
Megjegyzés: Frederic Storck alkotása; 1933-ban még az eredeti helyén volt; most a Mikó (Clinicilor) u. 32. sz., Iuliu Haţieganu Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem, Fogászati Kar épületében
Szöveg:
[a talapzaton:]
GHEORGHE BILAŞCU
1863–1926

INTEMEIETORUL INVATAMINTULUI UNIVERSITAR
STOMATOLOGIC IN ROMANIA
[a mellszobron:]
Fr[ederic]. Storck
Fordítás: Gheorghe Bilaşcu (1863–1926), Románia fogászati egyetemi iskolájának megalapítója. Frederic Storck [alkotása].
Irodalma: C. Petranu 1929: 8, Orosz F. 1933: 52.

323.
Létrehozás/állítás időpontja: 1927. jún. 5.
Hely: Hely: Báthori (Octavian Petrovici) u. 1. sz.
Megjegyzés: nincs meg; az emléktáblának az 1992-es újraállítása van meg **[549.]**
Irodalma: V. Lechinţan 2007.

324.
Létrehozás/állítás időpontja: 1928. május 25.
Hely: Unió (Memorandumului) u. 21. sz., az épület nagytermében
Megjegyzés: a 34. évfordulóra állították az épület homlokzatán levővel együtt **[324a.]**, 1940-ben eltávolították; az 1980-as évektől került ismét az épület nagytermébe[49]
Szöveg:
ÎN SALA ACEASTA AU FOST JUDECAŢI ŞI ÎN 25 MAIU 1894
OSÂNDIŢI PENTRU IUBIRE DE NEAM, DREPTATE ŞI ADEVĂR:

Dr IOAN RAŢIU, GH. POP DE BĂSEŞTI, Dr V. VIULCANU, DIMITRIE COMŞA, Dr D. P. BARCIAN, NICOLAE CRISTEA, JULIU COROIAN, PATRICIU BARBU Dr TEODOR MIHALI, AUREL SUCIU, MIHAI VELICIU, RUBIN PATIŢIA, GHERASIM DOMIDE, DIONISIE ROMAN ŞI SEPTIMIU ALBINI. APĂRAŢI FIIND DE:
Dr AMOŞ FRÂNCU, Dr AUREL ISAC, Dr MILOS STEFANOVICI, Dr AUREL MUREŞAN, MATEI DULA, Dr IOSIF CRIŞAN, Dr AUGUSTIN BUNEA, Dr EMIL GAVRILA, PETRU TRUŢIA, JOAN M. ROŞIU, Dr ŞTEFAN FANIOR, Dr A. L. HOSSU LONGIN, CORIOLAN BREDICEAN, Dr ŞT. C. POP, Dr VAL. BRANISCE, Dr. G. ILEA, FR. HOSSU LONGIN, Dr ŞT. PETROVICI ŞI Dr S. MOLDOVAN.

„EXISTENŢA UNUI POPOR NU SE DISCUTĂ, SE AFIRMĂ."
Fordítás: Ebben a teremben voltak bíróság elé állítva és 1894. május 25-én elítélve nemzet-, jog- és igazságszeretetükért: Dr. Ioan Raţiu,... Őket védték: Dr. Amos Francu… „Egy nép léte nem vita tárgya, az önmagát jelenti ki."
Irodalma: P. Borteş 1923: 25, 37–38, *Patria de Duminecă*. 1928. máj. 27., *Patria de Duminecă*. 1928. jún. 3., Orosz F. 1933: 55, Szabó T. A. 1946: 96, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 90, 262–263, Asztalos L. 2008: 65.

324a.
Létrehozás/állítás időpontja: 1928. május 25.

[49] A történet megvan még: Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 87–89.

Hely: Unió (Memorandumului) u. 21. sz., az épület homlokzatán
Megjegyzés: a 34. évfordulóra (megvan a meghívó) állították az épület nagytermében levővel együtt **[325.]**, 1940-ben eltávolították; felújított változatát **[505.]** a kaputól balra helyezték el az 1980-as években
Szöveg:
„Reduta Oraşului în care la 7-25 Maiu 1894 s'a judecat Procesul Memorandului."
Fordítás: A Város Vigadója, ahol 1894. május 7. és 25. között lezajlott a Memorandum-per.
Irodalma: Fond nr. 1 (Primăria Municipiului Cluj), cutia 313-9850, dos. 6065/1928, Vályi L. összeáll. 1941: 17.

325.
Létrehozás/állítás időpontja: 1930. márc. 9. után
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a szentély nyugati falán
Szöveg:
Dr. KIRCHKNOPF GUSZTÁV
Lelkész emlékére
1912–1923
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 122–123.

326.
Létrehozás/állítás időpontja: 1930. jún.
Hely: Farkas (Kogălniceanu) u., az egyetem bejárata előtt, Mihai Eminescu szobra
Megjegyzés: Oscar Han alkotása; 1928-ban már terveztek egyet (vö: *Patria de Duminecă*. 1928. júl. 1.); jún. 15. körül állíthatták, a bukaresti Kultúr Liga küldte az egyetemnek; pár héttel később, július 14-én, az egyetemi tanács tiltakozására művészietlensége miatt elbontották; a Botanikus Kertbe helyezték át
Szöveg:
MIHAI EMINESCU
Irodalma: V. Lazăr 1923: 64, *Keleti Ujság*. 1930. júl. 16, O Buzea 1939: 87.

327.
Létrehozás/állítás időpontja: 1930
Hely: a szamosfalvi reptéren, emléktábla
Megjegyzés: a király itt lépett Erdély földjére
Szöveg:
(korona és dombormű)
AICI A COBORÎT DIN SBOR
IN 6 IUNIE 1930
ADUCĂTORUL DE VIAŢA NOUĂ
ÎN ROMÂNIA PE VECI UNITĂ
REGELE CAROL II
Fordítás: 1930. június 6-án ezen a helyen szállt le II. Károly király, aki új életet hozott az örökre egységes Romániába.
Irodalma: *Keleti Ujság*. 1930. jún. 10., O Buzea 1939: 7.

328.

Létrehozás/állítás időpontja: 1930–1940 között
Hely: Corvin (1 Mai) tér, a Renner-gyár tanácsterme, Renner Johann mellszobra
Megjegyzés: 1944 őszén eltávolították, 1990-ben a gyár 70. évfordulója alkalmából visszatették a tanácsterembe; 2002-től a család tulajdonában van
Irodalma: *Szabadság*. 1994. júl. 20., *Szabadság*. 2004. máj. 26., Szabadság. 2011. márc. 12.

329.
Létrehozás/állítás időpontja: 1931. jún. 28.[50]
Hely: Farkas (Kogălniceanu) u. 2. sz., a római katolikus főgimnázium dísztermében, Jósika Miklós mellszobra
Megjegyzés: Vágó Gábor alkotása; a piarista főgimnázium 350. évfordulójára; a Jósika-család ajándéka
Szöveg:
BR. JÓSIKA MIKLÓS
Irodalma: *Keleti Ujság*. 1931. jún. 10., jún. 28., jún. 30., *Igazság*. 1981. aug. 1., Gaal Gy. *Szabadság*. 1994. ápr. 28.

330.
Létrehozás/állítás időpontja: 1931. jún. 28.[51]
Hely: Farkas (Kogălniceanu) u. 2. sz., a római katolikus főgimnázium dísztermében, Mikes Kelemen mellszobra
Megjegyzés: Vágó Gábor alkotása; a piarista főgimnázium 350. évfordulójára; a Mikes-család ajándéka
Szöveg:
MIKES
Irodalma: *Keleti Ujság*. 1931. jún. 10., jún. 28., jún. 30., *Igazság*. 1981. aug. 1., Gaal Gy. *Szabadság*. 1994. ápr. 28.

331.
Létrehozás/állítás időpontja: 1932. dec. 1.
Hely: ?, a Nemzeti Parasztpárt klubhelyisége, Alexandru Vaida-Voevod mellszobra
Megjegyzés: Corneliu Medrea alkotása; a politikus jelenlétében avatták fel
Irodalma: Demeter B. *Keleti Ujság*. 1932. dec. 3., I. Breazu 1932.

332.
Létrehozás/állítás időpontja: 1932. dec. 10.
Hely: Főtér (Unirii), Mátyás király lovasszobra
Megjegyzés: az 1902-es szoborcsoport **[290.]** talapzatáról 1932-ben eltávolították a király címereit – Magyar- és Horvátország és Szilézia címerét – Nicolae Iorga javaslatára feliratot helyeztek el rajta; 1940-ben mindent visszacseréltek
Szöveg:
MATEI CORVINUL

BIRUITOR PRETUTINDENI. ÎNVINS

[50] Miklósi Sikes szerint 1929-es. Gaal Gy. szerint is már korábban megvolt a szoborfülke.
[51] Miklósi Sikes szerint 1929-es.

NUMAI LA BAIA DE PROPRIUL
SĂU NEAM CÂND VOI SĂ
CUCEREASCĂ MOLDOVA NEÎNVINSĂ.
10 DECEMBRIE 1932[52]
Fordítás: Győző mindenütt. Legyőzve csak a saját nemzete által Moldvabányán, amikor meg akarta hódítani a legyőzhetetlen Moldovát. [Állítva] 1932. december 10-én.
Irodalma: *Gazeta Ilustrată*. I. évf. (1932) 3. sz. 33., Orosz F. 1933: 31, O. Buzea 1939: 77–79 és 86, Juhász I. 1942: 87, Vásárhelyi Z. E. 1942: 78 és 144, Köllő R. 1994, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 207–209, 264–265, Gaal Gy. 2001d: 244–247, Murádin J. 2002, Asztalos L. 2004: 314–315, Gaal Gy. 2007: 35–37, Asztalos L. 2008: 23–26, Murádin J. 2008: 44, 144–146, Sas P. 2009: 61.

333.
Létrehozás/állítás időpontja: 1932. dec. 27.
Hely: Andrássy (Gruia) út. 51. sz., a Dr. Cosmutza Szanatórium parkjában, Robert Koch mellszobra
Megjegyzés: Marx Frenzel alkotása; csak a talapzata van meg
Irodalma: *Gazeta Ilustrată*. 1933. II. évf. 1. sz. 23–24.

334.
Létrehozás/állítás időpontja: 1933
Hely: Egyetem (Universității) u. 10. sz., az egykori Báthori–Apor szeminárium udvara, Báthory István fejedelem mellszobra
Megjegyzés: Vágó Gábor alkotása; a fejedelem születésének 400. évfordulójára; a szilágysomlyói vár reneszánsz kapujának kicsinyített mása foglalja keretbe
Szöveg:
STEPHANVS BÁTHORY
Fordítás: Báthory István.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 130–131, Asztalos L. 2004: 456, Lukács J. 2005: 44, Asztalos L. 2008: 70–71.

335.
Létrehozás/állítás időpontja: 1933. nov. 5.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér, az ortodox templom bejárata fölött, balra
Megjegyzés: a templom felszentelésekor[53]
Szöveg:
EU SUNT LUMINA LUMII.CELE CE URMEAZĂ MIE, NU VA UMBLA ÎNTRU ÎNTUNERIC CI VA AVEA LUMINA VIEȚII. IOAN VII. 52, 53 = INTRAȚI PRIN UȘA CEA STRÂMTĂ, CĂ LARGĂ ESTE UȘA ȘI LATĂ CALEA CE DUCE LA PIERZARE. STRÂMTĂ ESTE UȘA ȘI ÎNGUSTĂ CALEA CE DUCE LA VI-AȚĂ. MATEIU VII. 13, 14 = SĂ VĂ IUBIȚI UNII PE ALȚII, CUM V'AM IUBIT EU. PRIN ACEASTA SE CUNOAȘTE CĂ SUNTEȚI ÎNVĂTĂCEII MEI. IOAN XIII. 34

[52] A korabeli lapból van a szöveg: *Gazeta Ilustrată*. I. évf. (1932) 3. sz. 33.
[53] Az eseményről: BORTEȘ, Petru: Din istoricul zidirei catedralei. *Gazeta Ilustrată*. II. évf. (1933) 10. sz. 201–210.

Fordítás: Én vagyok a világ világossága. Aki követ engem, nem jár sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága. János evangéliuma 8. 12.=A szűk kapun át menjetekbe, mert széles a kapu és tágas az út, amely a pusztulásba vezet, és sokan vannak, akik bemennek rajta. S milyen szűk a kapu és szoros az út, amely az életre visz. Máté 7. 13, 14.=Ti is úgy szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket. Arról ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok. János evangéliuma 13. 34, 35. (A Neovulgáta alapján)
Irodalma: *Gazeta Ilustrată*. II. évf. (1933) 10. sz. 201–210, Juhász I. 1942: 84–85.

336.
Létrehozás/állítás időpontja: 1933. nov. 5.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér, az ortodox templom bejárata fölött, középen
Megjegyzés: a templom felszentelésekor
Szöveg:
ACEST SFÂNT ŞI DUMNEZECEESC LĂCAŞ CU HRAMUL ADORMIRII MĂI-
CII DOMNULUI – ÎNĂLŢAT ÎNTRU SLAVA ZILEI DE 15 AUGUST 1916 CĂND
OŞTILE ROMÂNE LIBERATOARE AU INTRAT ÎN PĂMÂNTUL ROBIEI MILE-
NARE PENTRU INFĂPTUIREA UNITĂŢII NEAMULUI. S'A ZIDIT ŞI ÎNFRUMU-
SEŢAT PRIN RĂVNA ŞI OSTENEALA SMERITULUI ROB AL LUI DUMNEZEU
ÎNTÂIUL EPISCOP AL VADULUI FELEACULUI ŞI CLUJULUI P.S.S.D. NICOLAE
IVAN
Fordítás: Ez a szent és istenes hajlék, az Istenanya menybemenetelének kegytemploma – épült 1916. augusztus 15. napjának dicsőségére, mikor a román felszabadító csapatok a nemzet egységesítésének megvalósítására bevonultak az évezredes rabság földjére. Felépült és megszépült PSSD Nicolae Ivan, Isten alázatos szolgájának, Révkolostor, Felek és Kolozsvár első püspökének buzgalmával és fáradozásával.
Irodalma: *Gazeta Ilustrată*. II. évf. (1933) 10. sz. 201–210, Juhász I. 1942: 84–85.

337.
Létrehozás/állítás időpontja: 1933. nov. 5.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér, az ortodox templom bejárata fölött, jobbra
Megjegyzés: a templom felszentelésekor
Szöveg:
ÎNCEPUT ÎN ZILELE PREA GLORIOSULUI REGE ÎNTREGITOR DE ŢARĂ
FERDINAND I. S'A TERMINAT ÎN ZILELE DREPT CREDINCIOSULUI RE-
GE CAROL II. PATRIARH AL BISERICEI ORTODOXE FIIND P.S.S.D.
NICOLAE BĂLAN ÎN ANUL DOMNULUI 1933 MONUMENT MULT GRĂITOR
DESPRE PUTEREA DE VIAŢĂ A LEGII NOASTRE STRĂMOŞEŞTI.
Fordítás: ([A templom építése] Elkezdődött dicsőséges I. Ferdinánd királynak, a haza egységesítőjének idejében. Befejeződött az igazhívő II. Károly király idejében, amikor a görögkeleti egyház pátriárkája PSSD Nicolae Bălan volt, az Úr 1933. évében. Ősi törvényeink életerejéről sokat mondó műemlék.
Irodalma: *Gazeta Ilustrată*. II. évf. (1933) 10. sz. 201–210, Juhász I. 1942: 84–85.

338.
Létrehozás/állítás időpontja: 1933. nov. 5.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér, az ortodox templom, a bejárat után, balra
Megjegyzés: a templom felszentelésekor

Szöveg:
ACT COMEMORATIV
ÎN ANUL 1921 ARHITECȚII CONSTANTIN POMPONIU ŞI
GEORGES CHRISTINEL. AU FOST ALES PRIN CONCURS DE PROECTE CA SĂ ÎNALȚE ACES SFĂNT LOCAŞ CU AJUTORUL GU=
VERNELOR DINTRE ANII 1921=1933 A AŞEZĂMINTELOR BAN=
CARE ROMĂNEŞTI ÎN FRUNTE CU BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI
ŞI BANCA ALBINA, PRIN BANIILE A ZECILOR MII
DE CREDINCIOŞI. ARHITECTUL
GEORGES CHRISTINEL
A ÎNFĂPTUIT PÂNĂ LA SFÂRŞIT PLANURILE DE EXECUȚIE ŞI A
CONDUS LUCRĂRILE, AVĂND DREPT COLABORATORII:
SOCIETATEA INTREPRINDERILE GENERALE TECHNICE
ÎN FRUNTE CU INGINERII
TIBERIU EREMIA
DUMITRU MARCU
NICOLAE DORDEA
MAESTRU PIETRAR: TOMA GERSTENBREIN
PICTORII: ANASTASE DEMIAN: CUPOLA PANTOCRATULUI
CATUL BOGDAN: CUPOLA ALTARULUI
GHEORGHE RUSSU: TÂMPLA
ALEXANDRU DIMITRIU: ARAMĂRIA
CRUCILE ŞI DECORAȚIUNILE CUPOLELOR
Fordítás: Emlékirat. 1921-ben Constantin Pomponiu és Georges Christinel építészeket választották pályatervek alapján, hogy ezt a szent hajlékot felépítsék az 1921 és 1923 közötti kormányok és román banki intézmények segítségével, élükön a Román Nemzeti Bankkal és az Albina Bankkal, a hívők tízezreinek pénzéből. Georges Christinel építész a tervek alapján véghezvitte és vezette a munkálatokat, együttműködvén vele Tiberiu Eremia, Dumitru Marcu és Nicolae Dordea mérnökök vezetésével az Általános Műszaki Vállalatok Részvénytársasága. Kőfaragó mester: Toma Gerstenbrein. Festők: Anastasie Demian – a Pantokrátor boltozata, Catul Bogdan – az oltár boltozata, Gheorghe Russu – homlokzat. Alexandru Dimitriu – a kupolák keresztjeinek és a díszeinek réztárgyai.
Irodalma: *Gazeta Ilustrată*. II. évf. (1933) 10. sz. 201–210.

339.
Létrehozás/állítás időpontja: 1933. nov. 5.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér, az ortodox templom, a bejárat után, jobbra
Megjegyzés: a templom felszentelésekor
Szöveg:
ACT COMEMORATIV
COLABORATORII P.S. SALE EPISCOPULUI NICOLAE IVAN
CONSILIERI EPARHIALI
DIN CLER:
DUMITRU ANTAL, PROTOIEREU
LAURENȚIU CUREA, PROTOIEREU
VASILE GAN, PROTOPOP STAVROFOR
ANDREI LUDU, PROTOIEREU

DR. ION LUPASIU, PROTOIEREU PROF. UNIVERSITAR
ZAHARIA MAN, PROTOPOP
AUREL MUNTEAN, PROTOPOP
JOVIAN MUREŞAN, PROTOPOP
GREGORIU PLETOSU, PROTOPOP STAVROFOR
PETRU POPOVICIU, PROTOPOP
ŞTEFAN RUSU, PROTOPOP
DR. VASILE SAVA, PROTOIEREU STAVROFOR
DR. IOAN VASCA, ARHIDIACON
NICOLAE VASIN, PROTOPOP
MIRENI: GEORGE BOGDAN DUICĂ, PROF. UNIVERSITAR
NICOLAE BOGDAN, DIRECTOR DE LICEU
DR. SEBASTIAN BORNEMISA, PUBLICIST
DR. LAZAR CHIRILĂ, PROFESOR
DR. ALEXANDRU DRAGOMIR, DECANUL BAROULUI CLUJ
ALEXANDRU LAPEDAT, PROF. UNIVERSITAR
ANTONIU MANDEAL, DIRECTOR DE BANCĂ
DR. PETRE METESIU, ADVOCAT ALBA=IULIA
DR. VICTOR STANCIU, PROF. UNIVERSITAR
IOAN ZEICU, INGINER SILVIC
Fordítás: Emlékirat. Nicolae Ivan PSSD püspök együttműködői: Egyázkerületi tanácsosok: papok: […] laikusok: […].
Irodalma: *Gazeta Ilustrată*. II. évf. (1933) 10. sz. 201–210.

340.
Létrehozás/állítás időpontja: 1935
Hely: Az Egyetem (Universității) és a Király (Ion I. C. Brătianu) u. sarkán, a volt kegyesrendi (piarista) templom, a déli oldalhajó második fülkéjének bejáratánál
Megjegyzés: magyar feliratú síremléke a kriptában van; az egykori jezsuita – most ferences – templomból hozták át a hamvait 1725-ben
Szöveg:
COMES
STEPHANUS APOR
DE ALTORJA
INCLYTI GUBERNII TRANSSYLVANIAE CONSILIARIUS
THESAURARIUS AC GENERALIS REGNI
RELIGIONIS CATHOLICAE FAUTOR ARDENTISSIMUS
INSTITUTORUM FUNDATOR MUNIFICENTISSIMUS
STATUS ROMANO-CATHOLICI MILES ZELOSUS
DE VITA A·D·MDCCIV·DECEDENS
BEATAM HIC EXSPECTAT RESSURECTINEM

VIRI MAGNIFICENTISSIMI
IMMORTALEM CONDIT MEMORIAM
CONSILIUM DIOCESANUM
A·D·MCMXXXV·

Fordítás: Altorjai Apor István, főispán, a híres erdélyi főkormányszék tanácsosa, kincstárnok és királyi tábornok, a katolikus egyház lángoló pártfogója, intézmények alapítója, igen jótékony támogatója a katolikus rendnek, lelkes katona, életétől megvált 1704-ben és itt várja a boldog feltámadást. E nagyszerű férfiúnak halhatatlan emléket állít az egyházi körzet tanácsa 1935-ben. (Buzogány Dezső fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 102, Gaal Gy. 2007: 116, Sas P. 2007: 152.

341.
Létrehozás/állítás időpontja: 1935
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 42. sz., az Alexandru Borza Botanikus kert könyvtárépületén
Megjegyzés: kb. 1948-tól eltávolították; nem tudni, hogy a szocializmus alatt hová helyezték
Szöveg:
CLĂDIREA MUZEULUI BOTANIC
ÎNCEPUTĂ ÎN ANUL 1930, S'A TERMINAT ÎN ANUL 1935,
ÎN TIMPUL DOMNIEI MAJESTĂȚII SALE REGELUI
CAROL AL II-LEA,
PRIN RĂVNA RECTORULUI
Fl[orian]. ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ
ŞI A DIRECTORULUI
PROF. ALEXANDRU BORZA,
DUPĂ PLANURILE ŞI SUB CONDUCEREA
ING. I. I. IVAŞCU, ARHITECT.
Fordítás: A Növénytani Múzeum épületének építését elkezdték 1930-ban, befejezték 1935-ben, őfelsége II. Károly király uralkodása idején, Fl[orian]. Ştefănescu-Goangă rektor és Alexandru Borza tanár, igazgató buzgalmával, I. I. Ivaşcu műépítész tervei alapján és irányításával.

342.
Létrehozás/állítás időpontja: 1936
Hely: Egyetemi sportpark (Iuliu Haţieganu park), II. Károly király lábnyoma
Megjegyzés: 1936-ban az avatási ünnepségen örökítették meg egy betonlapon; nincs meg, 1948 után a betonlapot összetörték
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 217.

343.
Létrehozás/állítás időpontja: 1936. máj. 21.
Hely: Szabók tornya előtt, Baba Novac emlékére hármaskereszt, rajta emléktábla
Megjegyzés: Hősök Napján állították,[54] később eltávolították
Szöveg:
ÎN ACEST LOC A FOST TRAS ÎN ȚEAPĂ
BABA NOVAC
GENERALUL LUI MIHAI VITEAZUL
DUPĂ CE A FOST ARS PE RUG ÎN PIAȚA CLUJULUI

[54] A vajda rekonstruált zászlaját minden évben kihelyezték ide (vö: O Buzea 1939: 44–45).

ÎMPREUNĂ CU DUHOVNICUL SĂU ÎN ZIUA DE
5 FEBRUARIE 1601
RECUCERIND ARDEALUL VOEVODUL MIHAIU A AŞEZAT ACI
ÎNTRE 11–16 AUGUST 1601 UN STEAG ÎN CINSTEA
MARELUI ŞI VITEAZULUI SĂ SLUJITOR
RIDICATU-S A ACEASTĂ TROIŢĂ ÎN ZIUA EROILOR 21 MAIU 1936.
Fordítás: Ezen a helyen húzták karóba Baba Novacot, Mihai Viteazul tábornokát, miután Kolozsvár főterén gyóntató papjával együtt parázson megégették 1601. február 5-én. Erdély visszahódítása után Mihály vajda 1601. augusztus 11 és 16 között egy zászlót helyezett ide a nagy és vitéz szolgájának emlékére. Állíttatott ez a hármaskereszt 1936. május 21-én, Hősök Napján.
Irodalma: I. Crăciun 1936, Gh. V. 1936, O. Buzea 1939: 44–45 és 156, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 83, D. Todiţa 2004: 136–137, Asztalos L. 2004: 58.

344.
Létrehozás/állítás időpontja: 1936. okt. 25.
Hely: Kismester (Episcop Ioan Bob) u. 10. sz., az iskolaépület kapualjában jobboldalt
Szöveg:
ACEASTĂ ŞCOALĂ S'A ZIDIT IN ANII 1935–1936, SUB GLORIOASA
DOMNIE A M.S.REGELUI CAROL II, FIIND MINISTRU AL EDUCAŢIEI
NAŢIONALE D-L Dr. C[onstantin]. ANGELESCU, PRIN STRĂDUINŢA DOMNILOR:
Dr. NICOLAE DRĂGANU, PROFESOR UNIVERSITAR, PRIMARUL MUNICIPIULUI CLUJ,
TRAIAN FLORIU ZINVELIU, DIRECTORUL ŞCOALEI,
A COMITETULUI ŞCOLAR AL MUNICIPIULUI CLUJ ŞI A COMITETULUI ŞCOLAR AL ŞCOALEI.
PLANURILE S'AU INTOCMIT DE D-L INGINER ADALBERT HERTZ.
LUCRĂRILE S'AU EXECUTAT DE D-L INGINER ALFRED MIKES ŞI
D-L ARHITECT ERNEST KONCZ.
Fordítás: Ez az iskola építtetett 1935 és 1936 között, őfelsége, II. Károly király dicsőséges uralkodása alatt, dr. C[onstantin]. Angelescu nemzeti oktatásügyi miniszter idejében, dr. Nicolae Drăganu egyetemi tanár, Kolozsvár municípium polgármestere, Traian Floriu Zinveliu iskolaigazgató, Kolozsvár municípium iskolaügyi bizottságának igazgatója és az iskola tanfelügyelője áldozatkészségével. Tervezte Hertz Adalbert mérnök. A munkálatokat kivitelezte Mikes Alfred mérnök és Koncz Ernő építész.

345.
Létrehozás/állítás időpontja: 1936–1937
Hely: Fellegvár (Cetăţuia), fakereszt emlékmű
Megjegyzés: nincs meg, felrobbantották 1948 őszén; később visszaállították, majd a Fellegvár déli oldalának rendezésekor, az 1960-as évek elején végleg eltávolították[55]
Irodalma: Gaal Gy. 2001b: 385, Asztalos L. 2004: 273–274.

346.

[55] Legelőször, 1702. aug. 14-én a katolikusok állítottak keresztet itt (Gaal Gy. 2001b: 385, Sas P. 2003: 210, Asztalos L. 2004: 273).

Létrehozás/állítás időpontja: 1938
Hely: Brassai Sámuel u. 6. sz., a lépcsőházban
Szöveg:
EZEN HÁZAT ÉPITETTE A HELYBELI
UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG 1937 és 1938-ik évben
néhai özv. MAROSI GERGELYNÉ és
néhai árkosi BENKŐ MIHÁLY HAGYOMÁNYAIKBÓL.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 217–218.

347.
Létrehozás/állítás időpontja: 1938
Hely: Brassai Sámuel u. 15. sz., a lépcsőházban
Szöveg:
EZEN HÁZAT ÉPITETTE A HELYBELI
UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG 1937 és 1938-ik évben
néhai özv. MAROSI GERGELYNÉ és
néhai árkosi BENKŐ MIHÁLY HAGYOMÁNYAIKBÓL.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 217–218.

1940–1944

348.
Létrehozás/állítás időpontja: 1940. okt. 31.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 16. sz., a kollégium régi épülete, az udvaron, a kapuval szemben levő déli falon
Megjegyzés: 1940 előtt nem engedélyezték; a reformáció ünnepén állította az 1916-ban érettségizetteknek egy csoportja, 1980. szept. 8-án a román igazgató utasítására összetörték, 1999-ben újra elkészítették, de csak 2005-ben **[690.]** helyezték fel
Szöveg:
PRO PATRIA
1914–1918

Tanárok:
Joó József
Saja Antal
Szabó Imre

Diákok:
ifj. Belle Lajos
Bölöni Árpád
Doby Sándor
ifj. Farkas Sándor
Gonosz Dezső
Keresztes György
Kiss Pál
Sperker Imre
Szentiványi Ferenc
Tomori Jenő
Irodalma: *Ellenzék*. 1940. okt. 29, nov. 4., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 127–129, Gaal Gy. 2001b: 428, Kolozsvári J. 2001, Gaal Gy. 2007: 146, Asztalos L. 2008: 86, Murádin J. 2008: 53.

349.
Létrehozás/állítás időpontja: 1940. nov. 3.
Hely: Honvéd (Dorobanţilor) u., a laktanya falán emléktábla az I. világháborús honvédek (38. honvéd hadosztály) emlékére
Irodalma: *Ellenzék*. 1940. nov. 4.

350.
Létrehozás/állítás időpontja: 1941
Hely: Főtér (Unirii) 28. sz., a Gyógyszerészeti Múzeum ablakmélyedésében, Szent György kerámia lovasszobra
Megjegyzés: Kende Ferenc és Ráhmer Márta alkotása
Szöveg:
KOLOZSVÁRI MÁRTON ÉS GYÖRGY

1373-BÓL VALÓ HIRES NEVES
SZENT GYÖRGY SZOBRÁNAK
BRONZ EREDETIJE UTÁN
KERÁMIÁBA FORMÁLTÁK 1941-BEN
KENDE FERENC ÉS RÁHMER MÁRTA

351.
Létrehozás/állítás időpontja: 1941. máj. 29.
Hely: Farkas (Kogălniceanu) u. 1. sz., az egyetem Aulájában emléktábla
Megjegyzés: évzáró ünnepség keretében, az I. világháború hősi halált halt egyetemi hallgatóinak emlékére; ugyanekkor leplezték le újra Ferenc József 1919-ben Dunántúlra menekített mellszobrát, az egyetem előcsarnokában; nincs meg
Szöveg:
[nevek; utolsó két sora:]
EMLÉKEZETÜK LEGYEN MINDÖRÖKKÉ ÁLDOTT
A REÁJUK VALÓ EMLÉKEZÉS SEGÍTSE ELŐ A FELTÁMADÁST
Irodalma: *Ellenzék*. 1941. máj. 30., Gaal Gy. 2001f: 63.

352.
Létrehozás/állítás időpontja: 1941. aug. 10.
Hely: A Szamosfalvi (Traian Vuia) út elején, a vasútvonal fölötti országúti híd után, jobbra, a vasútvonal közelében emlékmű áll
Megjegyzés: 1896. ápr. 20-án este két szász diák megrongálta; 1896. okt. 18-án – az évfordulón – szentelték fel **[263.]**; 1933-ban még a helyén volt (Orosz F. 1933: 61), az 1930-as évek végén ledöntötték, 1941 nyarán helyreállították, 1945 után az új emléktáblákat eltüntették, 1977-ben még sértetlen volt (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 189.), 1985-ben már le volt döntve (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 190), 1993-ban megtisztították
Szöveg:
[1941-ben, a helyreállításkor:]
A HAZÁÉRT ÉS A NEMZET VÉDELMÉÉRT
1849. OKTÓBER 18-ÁN
E HELYEN A BITÓFÁN VÉRTANUHALÁLT
SZENVEDETT
TAMÁS ANDRÁS EZREDES,
SZÜLETETT CSÍKMADÉFALVÁN 1784.X.16.
SÁNDOR LÁSZLÓ, A SZÉKELY EZRED
ZÁSZLÓALJÁBAN ŐRNAGY
SZÜLETETT CSÍKTAPLÓCZÁN [...]
[1941-ben, a helyreállításkor a talapzatra még egy felirat került:]
BARBÁR KEZEKTŐL LEDÖNTÖTT EZEN
EMLÉKET FELKUTATTA ÉS VISSZAÁLLITOTTA
A 25. ÖNÁLLÓ LÉGVÉDELMI GÉPÁGYU-
ÜTEG 1941. AUGUSZTUS 10-ÉN.
[1941-ben, a helyreállításkor az emlékmű felső részére még egy felirat került:]
VÉRTANUSÁGTOK MEGSZENTELT HELYÉN
EMLÉKETEK E KŐBETŰK ŐRZIK.

DE MAGYAR SZÍVBEN JOBBAN, MINT A SZIKLA
MEGTARTJUK MAJD VÉGTELEN IDŐKIG.
Irodalma: *Ellenzék*. 1941. dec. 13., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 185–190, Gaal Gy. 2001b: 404, Gaal Gy. 2001d: 242–244, Asztalos L. 2002, Asztalos L. 2004: 587–588, Asztalos L. 2008: 190–193.

353.
Létrehozás/állítás időpontja: 1941. szept. 28.
Hely: Sétatér/Arany János u. 11. sz., az egykori Felsőbb Leányiskola (aktuálisan Állami Leánygimnázium) falán, emléktábla De Gerando Antonina igazgatónő emlékére
Megjegyzés: Varga Oszkár alkotása; 1945 után eltávolították
Szöveg:
(De Gerando Antonina arcképe)
1844–1914
HORDOZZÁK E MÁRVÁNYBAVÉSETT BETŰK
HOGY EBBEN AZ INTÉZETBEN A MAGYAR NŐNEVELÉS
ÚTTÖRŐ APOSTOLA
DE GERANDO ANTONINA
AZ INTÉZET ALAPITÁSÁTÓL KEZDVE
32 ÉVI IGAZGATÁSA ALATT NEMZETMENTŐ
MUNKÁT VÉGZETT
A HAZA ÉS AZ IFJUSÁG JAVÁRA.
HÁLÁS SZERETETTEL TANITVÁNYAI
1941.
Irodalma: *Ellenzék*. 1941. szept. 29., Gaal Gy. 2001b: 418, Asztalos L. 2004: 152, Asztalos L. 2008: 162.

354.
Létrehozás/állítás időpontja: 1941. nov. 30.
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., a ferences templom és kolostor Szent Kereszt kápolnájának restaurálási emléktáblája
Megjegyzés: festett fa
Szöveg:
SZENT KERESZT
KÁPOLNÁNAK
JAVITÁSI KÖLTSÉGEIHEZ MEG-
VÁLTÁSUNK SZENT JELÉNEK
SOK NÉVTELEN TISZTELŐJÉN KIVÜL
HOZZÁJÁRÚLTAK: ÖZV N N TÁBLABIRÓNÉ EGY
EZER PENGŐVEL. EGY-EGY NAGYOBB ÖSSZEG-
GEL: A KÖZÉPKORI, MÉLYHITŰ, VALLÁSOS MŰVÉSZETET
MEGBECSÜLŐ KOLOZSVÁR T[örvény]H[atósági]J[ogú]. SZ[abad]. KIR[ályi]. VÁROS SZENTKE-
RESZT HADSEREG KOLOZSVÁR, SZENT FERENC HARMADIK
REND KOLOZSVÁR, SZENT FERENCRENDI NŐVÉREK KOLOZS-
VÁR, BÁN JÁNOS ÉS NEJE, DR. BARTHA IGNÁC APOSTOLI FŐ-
SZINDIKUSUNK, BAUCH ERNŐNÉ, ALTORJAI BERTALAN

KÁROLY, BETHLENI GRÓF BETHLEN GYÖRGYNÉ,
BIKFALVY CSALÁD, DR. DÁNIEL ELEMÉRNÉ, †DSIDA
JENŐ KÖLTŐ, GENG MATILD, ÖZV. HALÁSZ JAKABNÉ,
HARMATH TIVADAR ÉS NEJE, HÁVEL KRISZTINA, ÖZV. HOR-
VÁTH JÁNOSNÉ, DR. HIRSCH HUGÓ KONFRÁTERÜNK ÖZVE-
GYE, REMETEI FILEP JUDIT, KOLPING TAKARÉK HITELSZÖVET-
KEZET, KRISÁN TÓDOR ÉS VERONA, KULHAVI FERENC, LÁ-
POSY FERENC, LEITERSDORFER SÁNDOR, LERNER MAGDA,
MÉSZÁROS PÉTER CSALÁDJA, N. MÁTIS ILONA, PÁRDY CSALÁD,
PLATSINTÁR TESTVÉREK, PREZENSZKY CSALÁD, †SZABÓ
HILDEGÁRD, DR. SZENTKIRÁLYI SÁNDORNÉ, UJVÁRY SÁNDOR,
ÖZVEGY SZATHMÁRI SÁNDORNÉ, SZÉCSI FERENC.
(szív, jelkép)
ÁLDOZATOS KÉSZSÉGGEL GYŰJTÖTTEK ADOMÁNYOKAT:
BAKOS GYÖRGYNÉ, GÁLTER MÁRIA, HIRT MARGIT, KÓNYI
JÓZSEFNÉ, N. MÁTIS ILONA, MOLDVAY ERZSÉBET, NAGY
ESZTER, NAJMÁNYI I. KÁLMÁN RESTAURÁTOR, KEÖPECZI
SEBESTYÉN JÓZSEF HERALDIKUS, SIMON ANTALNÉ,
ÖZV. SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓNÉ.
MEGFESZÍTETT ÜDVÖZÍTŐNK, BŰNŐS
EMBERI NEMÜNK VÁLTSÁGA, ADD NEKÜNK – KIK A
TEREMTÉS ÓTA LEGSZÖRNYŰBB CSATÁK KÖZT
ÉLÜNK – A VILÁG KRISZTUSI MEGBÉKÉLÉSÉNEK NAGY
ISTENI KEGYELMÉT! – ÁMEN!
KOLOZSVÁRT, AZ ÚR EZERKILENCSZÁZNEGY-
VENEGYEDIK ESZTENDEJÉNEK SZENT ANDRÁS
APOSTOL ÜNNEPÉN.

K[eöpeczi]. SEBESTYÉN JÓZSEF
Irodalma: Sas P. 1999a: 131–132, 206–207.

355.
Létrehozás/állítás időpontja: 1941. dec. 7.
Hely: Horea (Ferenc József) u. 31. sz., a Marianum folyósóján, emléktábla
Megjegyzés: a Marianum alapításának 30. évfordulójára; 1945 után eltávolították; a Szent Mihály-plébánia tulajdonában van
Szöveg:
HÁROM ÉVTIZED TÁVLATÁBAN IS
ARRA KÉRÜNK URAM:
„LEGYEN A MARIANUM TEMPLOMA SOK
ÁRTATLAN SZIVNEK. ISKOLÁJA SOK DERÉK
MAGYAR HONLEÁNYNAK HŰ ŐRSZEME,
ERŐS VÁRA ÉDES MAGYAR HAZÁNKNAK,
BÜSZKESÉGE VÁROSUNKNAK!”
Dr. HIRSCHLER JÓZSEF ALAPITÓ SZAVAI
AZ INTÉZET FELSZENTELÉSEKOR
1911. XII.10.-ÉN.

Irodalma: *Ellenzék*. 1941. dec. 9., Sas P. 2010d: 122.

356.
Létrehozás/állítás időpontja: 1941. dec. 7.
Hely: Horea (Ferenc József) u. 31. sz., a Marianum folyósóján, emléktábla
Megjegyzés: a Marianum alapításának 30. évfordulójára; 3 évvel korábban húnyt el; nincs meg
Szöveg:
[Serbőczy Mária Anonita nővér, a Marianum első főnöknője]
Irodalma: *Ellenzék*. 1941. dec. 9., Sas P. 2010d: 122.

357.
Létrehozás/állítás időpontja: 1942. máj. 30.
Hely: Hunyadi tér (Ştefan cel Mare) 31. sz., a laktanya udvarán, emlékmű/emléktábla
Megjegyzés: Hősök Napja; a kerékpáros zászlóalj 1938 óta hősi halált halt tagjainak emlékműve; 1945 után eltávolították
Szöveg:
[a terméskő emlékmű oldalain márványtáblák, három hasáb, nevekkel]
Irodalom: *Ellenzék*. 1942. jún. 1.

358.
Létrehozás/állítás időpontja: 1942. máj. 30.
Hely: szamosfalvi repülőlaktanya, az udvaron
Megjegyzés: Hősök Napja; az 1938 óta meghalt honvédek emlékére emlékmű/emléktábla; 1945 után eltávolították
Szöveg:
[az elesett honvédek nevei]
Irodalom: *Ellenzék*. 1942. jún. 1.

359.
Létrehozás/állítás időpontja: 1942. szept. 26.
Hely: a Mikó (Clinicilor) u. és Kőkert (Haşdeu) u. között, a Ferenc József Tudományegyetem Kórbonctani Intézetének termében
Megjegyzés: születésének 100. évfordulóján; nincs meg
Szöveg:
[Genersich Antal domborművű emléktáblája]
Irodalma: *Ellenzék*. 1942. szept. 28.

360.
Létrehozás/állítás időpontja: 1942. okt. 24.
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 14. sz.
Megjegyzés: a halálának egyéves évfordulójára; 1980-as évek végi helyreállításáig vakolat fedte; 1992 júliusában lemeszelték
Szöveg:
E HÁZBAN SZÜLETETT
1890 AUGUSZTUS 30-án
REMÉNYIK SÁNDOR

„VÉGVÁRI”
A NEMZET KÖLTŐJE
Irodalma: *Ellenzék*. 1942. okt. 26., Kelemen L. 1982g: 88, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 142–143, Gaal Gy. 2001b: 401, Asztalos L. 2004: 490, Asztalos L. 2008: 103.

361.
Létrehozás/állítás időpontja: 1942. nov. 22.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 2. sz., a gimnázium második emeleti feljárójánál
Megjegyzés: a piarista tanítórend magyarországi működésének 300. évfordulóján; a kolozsvári Zágoni Mikes Kelemen római katolikus gimnázium és a Piarista Diákszövetség szervezésében; nincs meg
Szöveg:
[Pállya István, az első kolozsvári piarista házfőnök-igazgató domborművű emléktáblája]
Irodalma: *Ellenzék*. 1942. nov. 21., *Ellenzék*. 1942. nov. 23.

362.
Létrehozás/állítás időpontja: 1942. nov. 23.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom, a szentély záródásában
Megjegyzés: az életrajzi adatok talán tévesek; katonai pompával szállították ide a kétágú templomból[56]
Szöveg:
ITT·VÁRJA·JÉZUSSÁT
APAFY·MIHÁLY
ERDÉLYORSZÁG·FEJEDELME
SZÜLETETT: 1626·FEJEDELEMMÉ
VÁLASZTATOTT: 1661·MEGHALT: 1690
APAFY·MIHÁLYNÉ
BORNEMISSZA·ANNA
SZÜLETETT: 1628·MEGHALT: 1688
II·APAFY·MIHÁLY
SZÜLETETT: 1665·MEGHALT: 1713
FELESÉGE: BETHLEN·KATA
SZÜLETETT: 166 [...] MEGHALT: 1724

A·FEJEDELMI·HAMVAK·IDETE=
METTETTEK·1909-BEN·S·EMLÉKÜ[-]
KET·E·KŐVEL·MEGJELÖLTE·A·RE[-]
FORMÁTUS·EGYHÁZKÖZSÉG·1942
Irodalma: *Ellenzék*. 1942. nov. 21., *Ellenzék*. 1942. nov. 23., V. M. 1942, Tavaszy S. 1943, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 109–110, Asztalos L. 2004: 145, Lukács J. 2005: 90, Gaal Gy. 2007: 142–143, Asztalos L. 2008: 91–92.

[56] „Haláluk idején nem temethették őket ide kívánságuk szerint, hanem a családi birtok, Almakerék templomkriptájában kellett nyugovóra térniük. 1909-ben bukkantak hamvaikra, s aztán a koporsókat e templom csonkatornyában, majd a kétágú református templomban őrizték, végül 1942. november 23-án fejedelmi pompával az itt kialakított kriptában helyezték el végleges nyughelyre.” (Gaal Gy. 2007: 142–143)
Az 1933-as városleírás szerint a köztudatban benne volt, hogy a fejedelmek és családjaik a sírboltban nyugszanak (vö: Orosz F. 1933: 39).

363.
Létrehozás/állítás időpontja: 1943. jún. 27.
Hely: a Kalandos temetőben, emlékmű az első világháborús hősöknek
Megjegyzés: a Kolozsvári Hidelvei Földészek Kalandos Társulata avatta fel a 28-ai Honvédnap előtt avatták; a városban ez az első
Szöveg:
AZ 1914–1918-IG [tartó]
VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT
HŐSÖK, MINT TÁRSULATI TAGOK.

M[agyar]. KIR[ályi]. 21-es H[on]V.[éd]. GY[alog]. EZR[ed].

NAGY FERENCZ	Zászlós	élt 24 évet
BAGAMÉRI ISTVÁN	Sz[a]k[asz]v[ezető].	“ 37 “
JAKAB ISTVÁN	Honvéd	“ 21 “
MEZEI JÓZSEF	“	“ 21 “
SIMON DÁNIEL	“	“ 21 “
BÁLINT GYÖRGY	“	“ 30 “
MÁTHÉ JÁNOS	“	“ 31 “
JAKAB KÁROLY	“	“ 31 “
KATONA JÓZSEF	“	“ 38 “

CS[ászári]. [és] KIR[]. 51-es GY[alog]. EZR[ed].

MEZEI ISTVÁN	Honvéd	élt 20 évet
ILYÉS JÓZSEF	“	“ 23 “
NAGY ISTVÁN	“	“ 21 “
KATONA MIHÁLY	“	“ 21 “
MORVAI SÁNDOR	“	“ 22 “
MEZEI JÁNOS	“	“ 23 “
HAVADI ERNŐ ISTVÁN	“	“ 25 “
TURGYÁN GYÖRGY	“	“ 25 “
SZÁSZ ANDRÁS B.	“	“ 27 “
TÖRÖK JÓZSEF	“	“ 32 “
TÖRÖK MIKLÓS	“	“ 36 “

CS[ászári]. [és] KIR[]. 2-ös, 23-as, 82-ös [gyalog] EZREDEKBŐL

ADORJÁN GYÖRGY	Tizedes	élt 28 évet
KISS MÁRTON	“	“ 38 “
BÁNYAI FERENCZ	Őrv[ezető]	“ 22 “
MEZEI JÓZSEF	“	“ 22 “

TENGERÉSZ

SZALONTAI ISTVÁN Tizedes élt 27 évet.

EMELTETTE A KOLOZSVÁRI HIDELVEI
FÖLDÉSZ KALANDOS TÁRSULAT
1943
A HAZÁÉRT
MINDENKOR MINDEN CSEPP VÉRÜNKET
ÁLDOZZUK
Irodalma: *Ellenzék*. 1943. jún. 28.

364.
Létrehozás/állítás időpontja: 1943. aug. 20.
Hely: Fellegvár (Cetățuia), valamelyik épületen
Megjegyzés: Az adat Vámszer Géza jegyzetei közül való. Szabó T. Attila fogalmazta a szövegét, K. Sebestyén József tervezte a táblát. Felhelyezték 1943. augusztus 20-án (Szent István napján), lebontották 1944 után. (A Székely Hadosztály Kolozsváron alakult meg – vö: Kelemen L. 1989: 22, Kelemen L. 2006: 298)
Szöveg:
(címer)
ERDÉLY
VÉDELMÉBEN A REMÉNY-
TELENSÉG IDEJÉN IS DICSŐ-
SÉGGEL HARCOLÓ SZÉKELY HADOSZ-
TÁLY PARANCSNOKA, TISZTIKA-
RÁNAK ÉS LEGÉNYSÉGÉNEK
EGY RÉSZE AZ 1920-AS ÉVBEN A
FELLEGVÁRBAN SZENVEDETT
MÉLTATLAN FOGSÁGOT.
EZEN EMLÉKTÁBLÁT ÁLLÍ-
TOTTA A SZÉKELY HADOSZTÁLY
EGYESÜLET KOLOZSVÁRI FŐ-
SZÉKE AZ 1943. ÉVBEN
(magyar címer)
Irodalma: *Ellenzék*. 1943. aug. 19., Óvári-Óss J. 1943.

1945–1989

1945–1948

365.
Létrehozás/állítás időpontja: 1945. máj. 1.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér, a székesegyház előtt, 2. Ukrán Front Kolozsvár környéki harcokban elesett szovjet tisztjeinek emlékoszlopa
Megjegyzés: nincs meg; az emlékművet 1990 decemberében eltávolították, az emléktáblákat a Hősök temetőjébe a szovjet katonák parcellájához költöztették
Szöveg:
[déli oldal:]
ВЕЧНАЯ СЛАВА
ГЕРОЯМ
ПАВШИМ В БОЯХ
ЗА СВОБОДУ И
НЕЗАВИСИМОСТЬ
СОВЕТСКОГО
СОЮЗА
[északi oldal]
2
УКРАИНСКИЙ
ФРОНТ
ОКТЯБРЬ
1944
ГОДА
ГОРОД
КЛУЖ
[keleti oldal:]
ЗДЕСЬ ПОХОРОНЕНЫ
ПАВШИЕ СМЕРТЬЮ ХРАБРЫХ В БОЯХ
ЗА СВОБОДУ И НЕЗАВИСИМОСТЬ
СОВЕТСКОГО СОЮЗА

ГЕРОЙ СОВЕТСКОГО СОЮЗА
ГВАРДИИ МАЙОР ПЕРЕВОЗНЫЙ М.И.

ГВАРДИИ КАПИТАН	ГВАРДИИ ЛЕЙТЕНАНТ
СВАНИДЗЕ В.В.	КУЗНЕЦОВ Н.М.
ГВАРДИИ КАПИТАН	ГВ. МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
ЯКУБОВ М.А.	ЗЕЛЬДИN С.М.
ГВ. СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ	ГВ. МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
КАЗАНКОВ В. Х.	НАВРУЗОВ Ч.
ГВ. СТАРШ. ЛЕЙТЕНАНТ А.С.	ГВ. МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ

АРЦИС И.И.
ГВАРДИИ ЛЕЙТЕНАНТ
ИЛЮШЕНКО М.И.
ГВАРДИИ ЛЕЙТЕНАНТ
КУРБАКОВ Н.П.
ГВАРДИИ ЛЕЙТЕНАНТ
ТИЗЯЕВ Ф.К.
ГВАРДИИ ЛЕЙТЕНАНТ
ПОПОВ П. М.
ГВАРДИИ ЛЕЙТЕНАНТ
ДЖЕНЧВИЛАШВИЛИ Г.А.
МАЙОР ЧЕКАШЕВ И.И.

ПОПЛУТИН И.А.
ГВ. МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
ГРИЩУК И.И.
ГВ. МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
ПУХОВ М.И.
ГВ. МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
БУРЛАКОВ В.Н.
ГВ. МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
КРАВЧЕНКО И.П.
ГВ. МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
БАННИКОВ П.М.

[nyugati oldal:]
ЗДЕСЬ ПОХОРОНЕНЫ
ПАВШИЕ СМЕРТЬЮ ХРАБРЫХ В БОЯХ
ЗА СВОБОДУ И НЕЗАВИСИМОСТЬ
СОВЕТСКОГО СОЮЗА

ПОЛКОВНИК СУСЛИН А.Г.
МАЙОР
НАТРАШВИЛИ С.Ф.
МАЙОР
ИСАКОВ К.Д.
ИНЖЕНЕР-МАЙОР
ПОЛЯКОВ И.А.
КАПИТАН
ПИЛИПКОВ С.М.
КАПИТАН
СОЛОВЬЕВ А.М.
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
ПЕТРОВ П.М.
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
СЕМЕНОВ В.И.
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
РОГАТНЕВ А.К.
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
НАБОКОВ Г.Е.
СТАРШ. ЛЕЙТЕНАНТ МЕД.СЛ.
КАМАЛО К.М.
КАПИТАН ШПАК З.М.

ЛЕЙТЕНАНТ
БЕЛЯЕВ А.Г.
ЛЕЙТЕНАНТ
ЕРМАКОВ В.И.
ЛЕЙТЕНАНТ
ГОРБАЧЕВ Я.С.
ЛЕЙТЕНАНТ
ЧЕРНИКОВ В.А.
ЛЕЙТЕНАНТ
ШИСТЕРОВ А.Г.
ТЕХНИК-ЛЕЙТЕНАНТ
КРЕКОВ С.Ф.
МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
АЛЯЕВ А.Д.
МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
ТЕРЕХОВ В.С.
МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ
КИЛАСОНИЯ Ш.И.
МЛ. ТЕХНИК-ЛЕЙТЕНАНТ
ЛАПШОВ И.Е.

Az orosz szövegek átírása:
[déli oldal:]
Vecsnaja szlava
gerojam
pavsim v bojah
za szvobodu i

nezaviszimoszty
Szovetszkogo
Szojuza.

[északi oldal:]
2
Ukrainszkij
front
oktjabr
1944
goda
gorod
Kluzs.

[keleti oldal:]
Zdesz pohoroneni
pavsie szmertju hrabrih v bojah
za szvobodu i nezaviszimoszty
Szovetszkogo Szojuza.

Geroj Szovetszkogo Szojuza
Gvardii major Perevoznij M. I.

Gvardii kapitan	Gvardii lejtenant
Szvanidze V. V.	Kuznyecov N. M.
Gvardii kapitan	Gv. mladsij lejtenant
Jakubov M. A.	Zeldin Sz. M.
Gv. sztarsij lejtenant	Gv. mladsij lejtenant
Kazankov V. H.	Navruzov Cs.
Gv. sztarsij lejtenant a.sz.	Gv. mladsij lejtenant
Arcisz I. I.	Poplutin I. A.
Gvardii lejtenant	Gv. mladsij lejtenant
Iljusenko M. I.	Grisuk I. I.
Gvardii lejtenant	Gv. mladsij lejtenant
Kurbakov N. P.	Puhov M. I.
Gvardii lejtenant	Gv. mladsij lejtenant
Tizjaev F. K.	Burlakov V. N.
Gvardii lejtenant	Gv. mladsij lejtenant
Popov P. M.	Kravcsenko I. P.
Gvardii lejtenant	Gv. mladsij lejtenant
Dzsencsvilasvili G. A.	Blinnikov P. N.

Major Csekasev I. I.

[nyugati oldal:]
Zdesz pohoroneni
pavsie szmertju v bojah
za szvobodu i nezaviszimoszty

Szovetszkogo Szojuza

Polkovnik Szuszlin A. G.

Major	Lejtenant
Natrasvili Sz. F.	Beljaev A. G.
Major	Lejtenant
Iszakov K. D.	Ermakov V. I.
Inzsenyer-major	Lejtenant
Poljakov I. A.	Gorbacsov J. Sz.
Kapitan	Lejtenant
Pilipkov Sz. M.	Csernikov V. A.
Kapitan	Lejtenant
Szolovjev A. M.	Siszterov A. G.
Sztarsij lejtenant	Tehnik-lejtenant
Petrov P. M.	Krekov Sz. F.
Sztarsij lejtenant	Mladsij lejtenant
Szemjonov V. I.	Aljaev A. D.
Sztarsij lejtenant	Mladsij lejtenant
Rogatnjev A. K.	Terehov V. Sz.
Sztarsij lejtenant	Mladsij lejtenant
Nabokov G. E.	Kilaszonija S. I.
Sztars. lejtenant med.szl.	Ml. tehnik lejtenant
Kamalo K. M.	Lapsov I. E.

Kapitan Spak Z. M.

Fordítás:
[déli oldal:]
Örök dicsőség a Szovjetunió függetlenségéért vívott harcban elesett hősöknek.
[északi oldal:]
2. Ukrán front, 1944 októbere, Kluzs város.
[keleti oldal:]
Itt nyugszanak akik a Szovjetunió szabadságáért és függetlenségéért vívott csatában hősi halált haltak.

A Szovjetunió Hőse Perevoznij M. I. gárdamajor.

Szvanidze V. V árdakapitány	Kuznyecov N. M. gárdahadnagy (?)
Jakubov M. A. gárdakapitány	Zeldin Sz. M. alhadnagy
Kazankov V. H. főhadnagy	Navruzov Cs. alhadnagy
Arcisz I. I. főhadnagy (a. sz.?)	Poplutin I. A. alhadnagy
Iljusenko M. I. gárdahadnagy (?)	Grisuk I. I. alhadnagy
Kurbakov N. P. gárdahadnagy (?)	Puhov M. I. alhadnagy
Tizjaev F. K. gárdahadnagy (?)	Burlakov V. N. alhadnagy
Popov P. M. gárdahadnagy (?)	Kravcsenko I. P. alhadnagy
Dzsencsvilasvili G. A. gárdahadnagy (?)	Blinnikov P. N. alhadnagy

Csekasev I. I. őrnagy

[nyugati oldal:]

Itt nyugszanak akik elestek a Szovjetunió szabadságáért és függetlenségéért vívott harcban.

Szuszlin A. G. ezredes

Natrasvili Sz. F. őrnagy	Beljaev A. G. hadnagy
Iszakov K. D. őrnagy	Ermakov V. I. hadnagy
Poljakov I. A. mérnök-őrnagy	Gorbacsov J. Sz. hadnagy
Pilipkov Sz. M. százados	Csernikov V. A. hadnagy
Szolovjev A. M. százados	Siszterov A. G. hadnagy
Petrov P. M. főhadnagy	Krekov Sz. F. technikus-hadnagy (?)
Szemjonov V. I. főhadnagy	Aljaev A. D. alhadnagy
Rogatnjev A. K. főhadnagy	Terehov V. Sz. alhadnagy
Nabokov G. E. főhadnagy	Kilaszonija S. I. alhadnagy
Kamalo K. M. mentős főhadnagy	Lapsov I. E. technikus-alhadnagy (?)

Spak Z. M. százados

(Komáromi Tünde fordításai)
Irodalma: *Făclia*. 1945. máj. 3., Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 118 (84. kép), C. Daicoviciu 1962: kép, A. E. Baconsky 1963: 22, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 333, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 264, Gaal Gy. 2001b: 420, 429, Asztalos L. 2004: 53, 473, Lukács J. 2005: 94.

366.
Létrehozás/állítás időpontja: 1945. máj. 1.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér, a székesegyház mögött, 2. Ukrán Front Kolozsvár környéki harcokban elesett szovjet katonáinak harckocsis emlékműve
Megjegyzés: nincs meg; 1990 decemberében eltávolították – előtte ráírták, hogy PLECAŢI/ DINCOLO DE/ NISTRU –, a Hősök temetőjébe került
Szöveg:
[orosz nyelvű szöveg]
Fordítás: Örök dicsőség a Hősöknek!
Irodalma: *Făclia*. 1945. máj. 3., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 333, *Szabadság*. 1990. okt. 19., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 264, Gaal Gy. 2001b: 420, 429, Asztalos L. 2004: 53, 208, 473, Lukács J. 2005: 94.

367.
Létrehozás/állítás időpontja: 1945
Hely: Vasvári Pál/Józsa Béla (Octavian Goga) utca elején, a gyógypedagógiai intézet falán emléktábla
Megjegyzés: 1945-ben avathatták, amikor az utcát is Józsa Béláról nevezték át, 1946. május 22-én összetörték
Szöveg:
„Józsa Béla soha meg nem alkuvó magatartással, utolsó csepp véréig harcolt Erdély népeinek, a román és magyar népnek szabadságáért.”
Irodalma: *Igazság*. 1946. máj. 23.

368.
Létrehozás/állítás időpontja: 1945. okt. 11.

Hely: Május 1. tér, a Dermata – később Herbák János-Művek – udvarán, felszabadulási emlékmű a szovjet katonák emlékére
Megjegyzés: a Kolozsvárra való bevonulásnak egyéves évfordulójára; pl. 1958-ban koszorúzták a pionírok a 23-as iskolából (ami közel volt ehhez); 1989 után elbontották
Szöveg:
11 OCT. 1944
Fordítás: 1944. október 11.
Irodalma: *Igazság*. 1958. szept. 16., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 332.

369.
Létrehozás/állítás időpontja: 1945?
Hely: Apáczai Csere János (Argeş) u. 26. sz., a Péter-Pál villa udvarán – ahol korábban a Gestapo székháza volt
Megjegyzés: az 1970-es években eltávolították a lakók (kommunista elöljárók) kérésére
Szöveg:
[magyar és héber felirata volt]
(„Kétoldali szimmetriájú nagy fehér szögletes építmény volt, két vagy három lépcső vezetett fel a „homlokzatához", a két kör alakú emléktábla kétoldalt volt. Legalább három méter magas volt és 3-4 méter hosszú. Lövith Egon lerajzolta nekem emlékezetből. Ez utóbbit Dorel Ornescu szerint rögtön a háború után állították, és 1971 előtt elbontották." (Lőwy Dániel közlése).)
Irodalma: Lőwy D. 2005: 356.

370.
Létrehozás/állítás időpontja: 1945–1947
Hely: Tordai út (Calea Turzii), a Hősök temetőjében, az orosz hősök emlékműve
Megjegyzés: háromnyelvű
Szöveg:
ВЕЧНАЯ СЛАВА
ВОИНАМ СОВЕТСКОЙ АРМИИ
ОТДАВШИМ СВОИ ЖИЗНИ
В БОРЬБЕ ЗА ОСВОВОЖДЕНИЕ
ЧЕЛОВЕЧЕСТВА
ОТ ФАШИСТСКОГО РАБСТВА

GLORIE ETERNĂ OSTAŞILOR
ARMATEI SOVIETICE
CARE ŞI-AU DAT VIAŢA
ÎN LUPTA PENTRU
ELIBERAREA OMENIRII
DON ROBIA FAŞCISTĂ.

ÖRÖK DICSŐSÉG
A SZOVJET HADSEREG KATONÁINAK
KIK AZ EMBERISÉG FELSZABADÍTÁSÁÉRT
FOLYÓ HARCBAN ÉLETÜKET ADTÁK.

Az orosz szöveg átírása: Vecsnaja szlava/ vojnam Szovetszkoj Armii/ otdavsim zsizni/ v borbe za oszvobozsdenie/ cselovecsesztva/ ot fasisztkovo rabsztva. (Komáromi Tünde átírása)

371.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947
Hely: Tordai út (Calea Turzii), a Hősök temetőjében, a román hősök emlékműve, fa hármaskereszt
Megjegyzés: talán Mária királynőtól való az idézet; az alapítvány 1940–1948 között működött
Szöveg:
[a kereszten elől:]
ÎNCHINARE EROILOR
[az elülső emléktáblán:]
CEI CE MOR PENTRU APĂRAREA
DREPTURILOR ŞI LIBERTĂŢILOR
POPORULUI SUNT EROI.
EROII NU SE UITĂ NICIODATĂ.
GLORIE LOR.
[a kereszten hátul:]
GLORIE ETERNĂ
BRAVILOR EROI
[a hátulsó emléktáblán:]
CONSTRUIT DE AŞEZĂMÂNTUL
NAŢIONAL „REGINA MARIA”
PENTRU CULTUL EROILOR
ÎN COLABORARE CU
AUTORITĂŢILE MILITARE ŞI
CIVILE DIN CLUJ
Fordítás: Kegyelet a hősöknek.; Mindazok, akik a népek igazságának és szabadságának védelmében halnak meg, hősök. A hősöket sosem feledik el. Dicsőség nekik.; Örök dicsőség a bátor hősöknek.; Építette a Mária királyné Nemzeti Alapítvány a Hősök Kultuszáért együttműködésben a kolozsvári katonai és polgári hatóságokkal.
Irodalma: F. Tucă–M. Cociu 1983: 149.

372.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u., a szentpéteri templomban, a hajó északi falán
Megjegyzés: falra festve
Szöveg:
A
TEMPLOMOT RESTAURÁLTA
1947-ben
PATTANTYUS Á. KÁROLY ÉS
SZTANKOVICS FERENCZ
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 118.

373.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947. május 25.?

Hely: Kismester (Episcop Ioan Bob) 5. sz., görög-katolikus templom bejárata után, jobbfelől
Szöveg:
ÎNTRU MĂRIREA LUI DUMNEZEU
ZIDITU-S'A ACEASTĂ BISERICĂ, ÎNCHINATĂ
INVIERII DOMNULUI,
ÎN ANII 1800–1803,
CU CHELTUIALA VLĂDICULUI
IOAN BOB
DE ALBA-IULIA ŞI FĂGĂRAŞ
ŞI S'A RESTAURAT ÎN ANII 1903 ŞI 1922,
IAR ÎN URMA CELOR SUFERITE ÎN VREMEA
CUMPLITULUI RĂZBOIU DIN 1939–1945,
S'A REÎNNOIT ŞI ZUGRĂVIT
PRIN JERTFELE CREDINCIOŞILOR
ŞI CU STRĂDANIA CURATORATULUI
ŞI A PREOTULUI BISERICII
DR. VASILE AŞTILEANU.
TÂRNOSINDU-SE DIN NOU ÎN 25 MAI 1947. DE
I.P.S.S. DR. IULIU HOSSU
EPISCOP DE CLUJ–GHERLA.
Fordítás: Isten nagyobb dicsőségére, az Urunk feltámadásának ajánlott templom épült 1800 és 1803 között Ioan Bob gyulafehérvári és fogarasi püspök költségén és helyreállították 1903 és 1922 éveiben, majd az 1939 és 1945 között tartó kegyetlen háború szenvedésteli időszaka után megújították és lefestették a hívek áldozatkézségével és a kuratórium és dr. Vasile Aştileanu pap fáradozásával. 1947. május 25-én újra felavatta I.P.S.S. dr. Iuliu Hossu kolozsvár–szamosujvári püspök.

374.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947. júl. 6.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom
Megjegyzés: a szöveg szerint júl. 29-éig festették
Szöveg:
EZ A TEMPLOM MÁTYÁS KIRÁLYNAK 1486 ÉVI REN-
DELETÉRE ÉS TÁMOGATÁSÁVAL 1489 TAVASZÁTÓL KEZDVE
ÉPÜLT, MÉGPEDIG JÁNOS BARÁT TERVEI SZERINT, GYÖRGY
KŐFARAGÓMESTER KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL. II. ULÁSZLÓ KIRÁLY
SEGÍTSÉGÉVEL FEJEZTÉK BE 1516 ELŐTT. 1603 JÚNIUSÁ-
BAN BELSEJÉT ÖSSZEROMBOLTÁK, BOLTOZATÁT SÚLYOSAN
MEGRONGÁLTÁK. BETHLEN GÁBOR FEJEDELEM A PUSZ-
TA TEMPLOMOT 1622-BEN A KOLOZSVÁRI ORSZÁGGYŰLÉSI TÖR-
VÉNYCIKKÉVEL A REFORMÁTUS EGYHÁZNAK ADOMÁNYOZTA. EZT
RÁKÓCZI GYÖRGY FEJEDELEM 1632-BEN KELT DIPLOMÁJÁVAL
ÉS AZ 1638 ÉVI GYULAFEHÉRVÁRI ORSZÁGGYŰLÉS II. TÖRVÉNY-
CIKKÉVEL MEGERŐSÍTETTE. UGYANŐ 1638-TÓL 1646-IG MEG IS
ÚJÍTTATTA A TEMPLOMOT 1646-BAN PEDIG KŐFARAGÓ BENE-
DEK ÉS NICOLAI ILLÉS KŐFARAGÓMESTERREL MAI DÍSZES SZÓ-
SZÉKÉT IS ELKÉSZÍTTETTE. GELEJI KATONA ISTVÁN PÜSPÖK

AZ 1647 ÉV JÚLIUS HAVÁNAK ELSŐ NAPJÁN MEGNYÍLT ZSINAT
ALKALMÁVAL FÖLSZENTELTETTE.
1798 AUGUSZTUS 31-ÉN A TEMPLOM TETŐZETE ÉS HARANGLÁB-
JA A BELVÁROS EGY RÉSZÉVEL EGYÜTT LEÉGETT. AZ ÚJ TETŐZET EL-
KÉSZÜLTE UTÁN, 1803 OKTÓBER HAVÁTÓL FOGVA A TEMPLOMOT
ÚJRA HASZNÁLNI KEZDTÉK. ORGONÁJÁT 1766-BAN KÉSZÍ-
TETTÉK ÉS 1913-BAN BŐVÍTETTÉK. KARZATÁT AZ 1910–12.
ÉVI BELSŐ HELYREÁLLÍTÁSKOR EMELTÉK.
ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS AZ IRÁNTA VALÓ HÁLÁBÓL ÁLLÍTTATTA EZT
AZ EMLÉKTÁBLÁT A KOLOZSVÁR-BELVÁROSI REFORMÁTUS EGYHÁZ
A TEMPLOM FÖLSZENTELÉSÉNEK HÁROMSZÁZADOS ÜNNEPÉN
AZ ÚR 1947 ESZTENDEJE JÚLIUS HAVÁNAK 6. NAPJÁN.

E TÁBLÁT ÉS KERETÉT KÉSZÍTETTE BAJKAI SÁNDOR ASZTALOSMESTER/ FESTETTE KEŐPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF 1947·V·29–VI·29·
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 110–111.

375.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947. aug. 31.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában, a bejárati folyosó falán
Megjegyzés: ekkor avatták fel a zsinagógát
Szöveg:
[első hasáb:]
[57] ב"ה
LA RECLĂDIREA ACESTUI TEMPLU
IN AMINTIREA MARTIRILOR AL KIDUŞ HAŞEM
AU CONTRIBUIT PRIN DONAȚIUNI
COMUNITATEA EVREILOR DIN TIMIŞOARA
COMUNITATEA EVREILOR DIN BRAŞOV
CHEWRA KADIŞA OCCIDENTALĂ BRAŞOV
COMUNITATEA EVREILOR DIN SIBIU
EMERIC LÖBL ŞI SOȚIA
IGNÁCZ WEISS ŞI SOȚIA
AROAD ŞI RUDOLF ZÁDOR
IOSIF DEUTSCH
MARTIN BERKOVITS
SOMA ŞI SIMION ROSENBERG
ALADÁR CZITROM BRAŞOV
ARMIN STORCH BRAŞOV
INDUSTRIA SÂRMEI S.A. BUCUREŞTI
ANDREI EMERICH BUCUREŞTI
H. LAZAR BUCUREŞTI
ANDREI KUN BUCUREŞTI
MIHAI SOLOMON BUCUREŞTI
BANCA ARDELEANA S.A. BUCUREŞTI

[57] BH [Be-ezrat Ha-Sem] (’Isten segítségével!’) (Bányai Viktória fordítása)

BANCA DE AGRICULTURĂ S.A. CLUJ
MATEI NEUMANN
ANDREI GANZ
TRANSILVANEANA S.A. CLUJ
VALEA SOMESULUI S.A. CLUJ
FIRMA „AZUGA" S.A. CLUJ
SOȚIA LUI D$^{R.}$ IOSIF HELLER
SOȚIA LUI D$^{R.}$ RUDOLF HERMANN
SOȚIA LUI D$^{R.}$ ALEXANDRU ROSENBERG TIMIŞOARA
DIONISIE ANHAUCH
[második hasáb:]
ING. SAMOILA LENGYEL
EMERIC GRÁTZ
ERNEST STÖSSEL
EUGEN CZÓDIK
ŞTEFAN SCHLEIFER ŞI SOȚIA
SOC[ietatea] „CONTINENTALA" S.A. CLUJ
D[oamna] M. DÉVÉNYI
ŞTEFAN GERGELY
FARBRICA DE LACĂTE S.A. CLUJ
D$^{R.}$ SZENES NĂSC[ută]. HARNIK ROZALIA
ISAC MIHÁLY
EDMUND DEAK
MEIR BRECHER PALESTINA
BERTHOLD ŞI VILLY SIMON BUCUREŞTI
D$^{R.}$ KOHN L. BUCUREŞTI
MARCUS ŞI FRIED CLUJ
WILHELM HIRSCH
NICOLAE SCHMIEDT
EMERIC SEILER
HERMANN FARKAS
DESIDERIU DÉRI
SAMUIL SCHWIMMER
FIRMA „MERCUR" S.A. CLUJ
EGON ERDŐDI
EMANUEL RADOS
ALEXANDRU SIMON
IULIU LÉBER
LUDOVIC MASSLER
ALEXANDRU GRÜNFELD
NASCH – NUSSBAUM – REISMANN
LUDOVIC GOLDSTEIN
D$^{R.}$ ANDREI STRICKER
[harmadik hasáb:]
LUDOVIC ERŐS
ALBERT EHRENFELD
D$^{R.}$ RUDOLF SEBESTYÉN

IZSÓ WALDMANN
ARPAD SCHÖN
IGNATZ KATZ
ION STEINER
„PROGRES” S.A. CLUJ
SAMOILĂ WALLERSTEIN
VASILE WEISS
ALEXANDRU JÓZSEF
HERMAN JÓZSEF
GHEORGHE STEIN ŞI SOŢIA
BRUMMER & CO
LUDOVIC SAJOVICS ŞI SOŢIA.
Fordítás: E templomnak a Kiddush ha-Shem vértanúi emlékére történő újjáépítéséhez adományaikkal hozzájárultak a Temesvári Zsidó Hitközség, a Brassói Zsidó Hitközség, a Brassói Keleti Hevra Kadisa [’Szentegylet’], a Szebeni Zsidó Hitközség, Löbl Imre és felesége [...].
Irodalma: M. Carmilly-Weinberger 1970: 255, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 170–173, Lőwy D. 1998: 250–251, Lőwy D. 2005: 520.

376.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947. aug. 31.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában, a bejárati folyosó falán
Szöveg:
DUPĂ ANII GREI DE PRIGOANĂ
OPERA DE REORGANIZARE A COMUNITĂŢII
IN ANII 1945–1947
A FOST INFĂPTUITĂ DE URMATOAREA CONDUCERE
COLOMAN MAYER
LADISLAU ERDŐS
IGNATZ WEISS
D$^{R.}$ ANDREI STRICKER
ÁRPÁD ZÁDOR
ALEXANDRU HIRSCH
D$^{R.}$ FERDINAND HERTZ
ERNEST WEINBERGER
HERMAN FARKAS
EMERIC LÖBL
MATEI NEUMANN
IGNATZ KATZ
EMERIC SEILER
D$^{R.}$ IOSIF SEBESTYÉN
ING. DESIDERIU SALGÓ
ING. EUGEN REICH
ING. SAMOILA LENGYEL
ALADAR GOMBOS
MARTIN BERKOVITS
LUDOVIC GRÜNFELD

D[R.] ALEXANDRU FODOR
ASEZAT CU OCAZIA REINAUGURĂRII TEMPLULUI IN ANUL
1947.
Fordítás: Az üldöztetés nehéz évei után, 1945 és 1947 között a közösséget az alábbi vezetés szervezte újjá Mayer Kálmán, Erdős László, […]. [Az emléktáblát] a templom 1947-ben történt újramegnyitásakor helyezték el. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: M. Carmilly-Weinberger 1970: 256, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 169–170, Lőwy D. 1998: 249, Lőwy D. 2005: 519.

377.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947. nov. 22.
Hely: Pálffy János (Jean Jaurès) u. 11. sz., az épület homlokzatán
Megjegyzés: halálának 4. évfordulójára, ugyanekkor emlékoszlopot is avattak a Hősök temetőjében, a sírja fölé; a táblát 1989. dec. után eltávolították
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A TRĂIT
JÓZSA BÉLA
LUPTĂTOR ANTIFASCIST
CARE ŞI-A JERTFIT VIAŢA PENTRU
BINELE CLASEI MUNCITOARE
ŞI A FOST UCIS MIŞELEŞTE
DE CĂTRE AGENŢII
REACŢIUNII HORTHYSTE
LA 22 NOIEMBRIE 1943.

EBBEN A HÁZBAN ÉLT
JÓZSA BÉLA
ANTIFASISZTA HARCOS KI ÉLETÉT
A MUNKÁSOSZTÁLY ÉRDEKEIÉRT
ÁLDOZTA FEL.
1943. NOVEMBER 22-IKÉN
A HÓRTHY RENDSZER BÉRENCEI
GALÁD MÓDON
MEGGYILKOLTÁK.
Irodalma: Kovács A. 1947, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 280–283 és 284, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 221–222.

378.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947 után
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában, a bejárati folyosó falán
Megjegyzés:
Szöveg:
לזכרון אבותי אשר
נופלים בדעפארתאציע
טילא בת דוב

[58] נחמיה בן עקיבה
În amintirea părinţilor noştri dragi
LEOB MIHAI şi MATILDA
Născută GANCZ şi a surorii noastre
MAGDALENA, a fiicei sale ERIKA, martiri
Decedaţi în deportare în anul 1944
FRAŢII LEOB EUGEN ŞI BERNATH
Fordítás: Szeretett szüleink, Leob (Lőb) Mihály és Matild, született Gancz és testvérünk, Magdaléna, valamint lánya, Erika, az 1944-ben deportálásban elhunyt vértanúk emlékére. [Állíttatták] testvéreik: Leob (Lőb) Eugen és Bernáth. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 168–169, Lőwy D. 1998: 249, Lőwy D. 2005: 519.

379.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947
Hely: Szappany (Tipografiei) u. 25. sz., a Zsidó Hitközség épületében
Megjegyzés: héber
Szöveg:
שאגו כארי שמים וזעקי כשחל אדמה
מספד תמרורים נעשה ונקונן בנהימה
על קהל עדתנו הקדושה שנתנה לשממה
ועל מנהיגיהם ופרנסיהם הטובים, בחבורה
נפלה עליהם הממשלה הפסישטית הארורה
בעשירי לחדש זיו בגזירת ה' ת'ש'ד' המרה
נלקחו ממנו פתאום תפארת, הוד ועטרה
ישישים ובעלי בתים נכבדים והגונים
צאן קדשים, בחיק אמותם יונקים ועוללים
חיש מהר נשבו לגעטטא חצר מחרושת לבנים
קבצו והכו אותם כצאן לטבחה נמשכים
אחרי שבועות אחדים וענוים מרים וקשים
הסיעו אותם לחצרמות אוישוויץ ולשרופים
רם. אבינו שוכן במרומים רואה כל סתרים
נקום לעינינו נקמת דמם שנשפך כמים המוגרים

ת'נ'צ'ב'ה'

קהל עדתנו הקדושה הנחרבה בגזירת ת'ש'ד'
נתארגנה מחדש בתמיכות אחיעזר הJOINT
על ידי מנהלי העדה, בשנות ת'ש'ה' – ת'ש'ז'
Fordítás: Oroszlánként ordított az ég és bömbölt a föld. Keserű gyász és könnyes siratás szent gyülekezetünk közösségéért, ami pusztasággá tétetett, a vezetőkért és az elöljárókért együttesen. Az átkozott fasiszta hatalom rájuk támadt ziv hónap 10-én [’május 3-án’] az Úr csapásaként a keserű [5]704. [’1944.’] évben. Hirtelen elvétetett tőlünk a dicsőség, dísz és ékesség, aggastyánok, megbecsült családfők, a szentek nyája, csecsemők anyjuk mellén és

[58] Deportált szüleink emlékére. Tila bat Dov, Nechemia ben Akiba. (Bányai Viktória fordítása)

kisdedek, sietve gettóba zárattak, a téglagyár udvarán gyűjtötték össze őket és verték, mint a vágóhídra vitt nyájat. Néhány hét és keserű kínok után elszállították őket az auschwitzi halálhelyre, magas lángokba. A magasságban lakó atyánk, minden rejtett dolog látója bosszulja meg a szemünk láttára a zúduló vízként kiontott vérüket!
Legyen lelkük bekötve az élet kötelékébe!
Szent gyülekezetünk, ami elpusztult a [5]704-es [’1944-es’] csapásokban, újjászerveződött a JOINT segítségével, a közösség vezetőinek irányításával [5]705–[5]707. [’1945–1947.’] években. (Bányai Viktória fordítása)

380.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947 körül?
Hely: Tordai (Turzii) út 154. sz. alatti zsidó temetőben, a Deportáltak Emlékműve
Megjegyzés: hiányzik egy jiddis sor fordítása
Szöveg:
[elől:]
שארית הפליטה אוד מוצל מאש שזכה
לשמוע פעמי הגאולה הרים את
גל-עד הזה ציון חי עד סוף כל
דדורות שכל העוברים והשבים
יביטו ויראו אם יש מכאוב כמכאובי דמעה
כדמעות.

לכן לעולמי עולעים ולנצח נצחים יזכר ויפקד
נשמותיהם של הקדושים והטהורים קרבנות חללי
השואה בני קהילת עיר קלוזש והסביבה עוללים
ויונקים טף ונשים זקנים ונערים חסידם וישרים
שנחטפו ממעונם ונסגרו בגיטאות בשנת תש"ד
על ידי הרוצחים הפשיסטים הארורים לעד מן
האדמה שהעבירו אותם כצאן לטבח למחנות
ההשמדה והשריפה ונשפך דמם כמים עלי
אדמות פולין וגרמניה ובמותם על המוקד
מות קדושים ציוו לנו את החיים עד העולם

אל נקמות יקום דם עבדיו השפוך ונקם ישוב
לצריו וכפר אדמתו עמו

„Morţii nu dorm. Ei n-au decît piatra asta.
Neputincioasă să cuprindă mulţimea lor de nume.
Amintirea crimelor, trecătorule,
E singura rugăciune pe care li-o cerem.”
Aragon
[hátul:]
ריף זייפע
ACEASTĂ PIATRĂ A FOST
RIDICATĂ PE MORMÎNTUL
SIMBOLIC AL MARTIRILOR
EVREI DIN ORAŞUL ŞI

JUDEŢUL CLUJ, INTERNAŢI
ÎN GHETOU ÎN ANUL 1944
ŞI APOI DEPORTAŢI
ŞI EXTERMINAŢI DE
CĂTRE FASCIŞTI ÎN
LAGĂRELE MORŢII.
VOM PĂSTRA PE VECI
MEMORIA LOR
Fordítás:
[Héberül:] A megmenekültek maradékai, mint tűzből menekült üszkös fa, akik meghallhatták a megváltás közeledtét, emelték ezt az emlékművet élő jelnek a nemzedékek végéig, hogy minden erre járó pillantsa és lássa, hogy van-e olyan fájdalom, mint fájdalmam és könny, mint a könnyeim.
Ezért örökkön örökké emlékezünk és számontartjuk a szentek és tiszták lelkét, a Soa áldozatait – Cluj város és környéke községének tagjai, kisdedek, csecsemők, nők, öregek és ifjak, jámborak és igazak –, akiket elhurcoltak az otthonukból, és gettókba zártak (5)704-ben [1944-ben] az örökre átkozott fasiszta gyilkosok. Elhurcolták őket, mint a vágójuhokat az elpusztítás és elégetés táboraiba, vérük ontatott, mint a víz lengyel és német földre, halálukban a máglyán. A szentek halála az életet parancsolja nekünk örökre.
A bosszúállás istene bosszulja meg szolgái kiontott vérét! Bosszú legyen ellenségein és engesztelés népe földjén! (Bányai Viktória fordítása)
[Románul:] A halottak nem alszanak. Csak e kő az övék, mely képtelen neveik sokaságát átfogni. A bűntettekre emlékezni – az egyetlen kegyelet, amire kérünk téged, ki erre, jársz. – Louis Aragon.
[Jiddisül:]
[Románul:] Ez a kő emeltetett a zsidó mártírok jelképes sírja fölé, akiket Kolozsvárról és Kolozs megyéből 1944-ben a gettóba internáltak, majd a fasiszta haláltáborokba deportáltak és kivégeztek. Örökre megőrizzük emlékezetüket.
Irodalma: Lőwy D. 2005: 522.

381.
Létrehozás/állítás időpontja: 1947 után
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában, a bejárati folyosó falán
Megjegyzés:
Szöveg:
CONDUCĂTORII SI FUNCŢIONARII COMUNITĂŢII
PIERIŢI IN DEPORTARE IN 1944–1945.

KLEIN IULIU	BERGER ÁRPÁD
HEVES VILIAM	BENDER ALEXANDRU
FARKAS ERNEST	HENCEL BÉLA
SIPOS EUGEN	FRITS ALBERT
KELEMEN BERNÁT	RITÓK LUDOVIC
BERNÁT MAURIŢIU	STERN SÁMUEL
Dr. SPITZER IOSIF	BLAU ALEXANDRU
Dr. SIMON ALADÁR	ROSENTHAL SIMON
Dr. PÁRTOS ERVIN	HARTMANN ŞTEFAN
Dr. KERTÉSZ EUGEN	LIEBLICH EUGEN

Dr. JACOBY EMIL	STEUERMANN LEOPOLD
GYÁRFÁS DEZIDERIU	VĂD(uva) S. NEUBERGER
KÖRÖSI ACAȚIU	RABETZ BENJAMIN PRIMCANTOR
FLOHR IOSIF	FREU LUDOVIC DIRECTOR-ȘCOLAR
GRÜNWALD GÉZA	GEVÜRZ EMILIA INVĂȚĂTOARĂ
BENEDEK ALEXANDRU	IZSÁK JOHANNA CONDUCĂTOARĂ
LŐB BÉLA	PANETH ILEANA CONDUCĂTOARĂ
BOSKOVITS EMERIC	BERKOVITS EMANUEL INCASSATOR
HOFFMANN ISIDOR	SCHWARTZ SAMUEL CANTOR
	HERMAN IACOB PARACLISIER

Fordítás: A hitközségnek az 1944–1945. évi deportálásban elpusztult vezetői és tisztviselői. Klein Gyula, Heves Vilmos, […] Rabetz Benjámin főkántor, Freu Lajos iskolaigazgató, Gevürz Emília tanítónő, Izsák Johanna nevelőnő, Paneth Ilona nevelőnő, Berkovits Emánuel pénzbeszedő, Schwartz Sámuel kántor, Herman Jakab templomszolga. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 168, Lőwy D. 1998: 248, Lőwy D. 2005: 518–519.

382.
Létrehozás/állítás időpontja: 1948 körül
Hely: Tordai (Turzii) út, a Hősök temetőjében, a román királyi diktatúra áldozatainak emlékműve
Szöveg
(kereszt)
EXECUTAȚI ÎN DICTATURA CARLISTĂ
SOMEȘENI 2–3 DEC. 1938
FAGADARU NICOLAE
PETRU ION
BICA ANANIA
POP ION
LASCAIANU AUREL
HUEDIN 13–14 FEB. 1939
FLESCHIN PETRU
HODREA AUREL
STANESCU PETRU
POPA ION
BORZA DUMITRU
GRUITA VICTOR
BORZA ZENOVIE
JUD. CLUJ 21–22 SEPT. 1939
CUIBUS PETRU
EREMIA NICOLAE
CUCERZAN CONSTANTIN
NICHITA AUGUSTIN
TONCEANU GHEORGHE
DOAMNE PRIMEȘTE JERTFA
MARTIRILOR NEAMULUI

Fordítás: A károlyi diktatúrában kivégzettek. Szamosfalván 1938. december 2–3-án: Făgădaru Nicolae […]. Bánffyhunyadon, 1939. február 13–14-én: Fleschin Petru […]. Kolozs megyében, 1939. szeptember 21–22-én: Cuibus Petru […]. Uram, fogadd el a nemzet mártírjainak áldozatát!

1948–1965

383.
Létrehozás/állítás időpontja: 1948 után (1963 után?) (1971-ig)
Hely: Főtér (Unirii) 10. sz., a kaputól jobbra, kívül az erkély alatt
Megjegyzés: 1989 decembere után levették
Szöveg:
IN ACEASTĂ CLĂDIRE
INTRE ANII 1920–1921 A FOST
SEDIUL SINDICATELOR
MUNCITORILOR DIN CLUJ
Fordítás: Ebben az épületben volt 1920 és 1921 között a kolozsvári munkások szakszervezetének székháza. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: *Igazság*. 1971. ápr. 16., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 88, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 150–151.

384.
Létrehozás/állítás időpontja: 1948 után (1963 után?) (1971-ig)
Hely: Karolina (Muzeului) tér 3. sz., két földszinti ablak közt
Megjegyzés: nincs meg; 1989. dec. után eltávolították
Szöveg:
IN ACEASTĂ CLĂDIRE ÎN ANII 1921–1924
A FOST SEDIUL ORGANIZAȚIEI LOCALE A
PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN.
TOT AICI IN ANII 1923–1929 A FOST SEDIUL
SINDICATELOR UNITARE DIN LOCALITATE
Fordítás: Ebben az épületben volt 1921 és 1924 között a Román Kommunista Párt helyi szervezetének székháza. Ugyanitt volt 1923 és 1929 között az egyesült szakszervezetek helyi székháza. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: *Igazság*. 1971. jan. 9., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 215, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 227.

385.
Létrehozás/állítás időpontja: 1948 után
Hely: Erzsébet (Emil Racoviță) u. 1. sz.
Megjegyzés:
Szöveg:
„ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT MARELE
BIOLOG ROMÂN
EMIL G. RACOVIȚĂ
(1868–1947)

FOST PREŞEDINTE AL ACADEMIEI ROMÂNE,
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ,
ÎNTEMEIETORUL BIOSPEOLOGIEI.”
Fordítás: Ebben a házban lakott Emil G. Racoviță (1868–1947), a nagy román biológus, a Román Tudományos Akadémia egykori elnöke, a Kolozsvári Egyetem tanára, a barlangélettan alapítója. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 228.

386.
Létrehozás/állítás időpontja: 1948 után
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a szentély keleti falán
Megjegyzés: a szovjetek hurcolták el
Szöveg:
PRO MEMORIA
JÁROSI ANDOR
ESPERES LELKÉSZ
Theol[ogiai].m[agán]. TANÁR
†1944 DECEMBER 26.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 123–124, Lőwy D. 1998: 254, Lőwy D. 2005: 524.

387.
Létrehozás/állítás időpontja: 1949. máj.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 31. sz., a Bolyai Tudományegyetem Orosz Intézetében, Makszim Gorkij mellszobra
Megjegyzés: Szabó Vera alkotása; május elseje utáni napokban avatták
Irodalma: *Igazság*. 1949. máj. 6.

388.
Létrehozás/állítás időpontja: 1949. aug. 24.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagóga belsejében, a hajó elülső falán, baloldalt
Szöveg:
[59]...זכור
„IME A CSIPKEBOKOR LÁNGOKBAN
ÁLL, ÉS NEM HAMVAD EL...”
EZERKILENCSZÁZNEGYVENNÉGY MÁJUS HAVÁBAN,
E HITKÖZSÉG TAGJAIT, AGGASTYÁNT ÉS CSECSEMŐT,
TERHES ANYÁT ÉS BETEGET, FÉRJET ÉS HITVEST,
FIUT ÉS LEÁNYT KITÉPTEK OTTHONUKBÓL ÉS A
VÁROSON KIVÜL FELÁLLITOTT GETTÓBA, ONNAN PEDIG
NÉMETORSZÁGI ÉS LENGYELORSZÁGI MEGSEMMISITŐ
TÁBOROKBA HURCOLTAK.
A HITKÖZSÉG TAGJAI, AKIKET A SZOVJET HADSEREG

[59] Emlékezz! (Bányai Viktória fordítása)

FELSZABADITOTT ÉS AKIK HAZATÉRTEK, HOGY
UJRAKEZDJÉK ÖSSZETÖRT ÉLETÜKET, FELÉPITETTÉK
A VISSZAVONULÓ FASISZTÁK ÁLTAL FELROBBANTOTT
TEMPLOMOT.
ÖRÖK EMLÉKÜL A KEDVESEKNEK ÉS DRÁGÁKNAK,
A SZENTEKNEK ÉS TISZTÁKNAK, AKIKET MEGALÁZTAK,
PORBATAPOSTAK, MEGÖLTEK VAGY ELÉGETTEK.
ÖRÖK EMLÉKÜL AZOKNAK, AKIK VIZBEN, TÜZBEN,
LÉGBEN, FAGYBAN, ROBOTBAN, LÁZBAN, VIADALBAN,
ÉS ROHAMBAN MÁRTÍR ÉS HŐSI HALÁLT SZENVEDTEK
NÉPÜKÉRT ÉS AZ EMBERISÉGÉRT.
ÖRÖK EMLÉKÜL AZOKNAK, AKIKNEK SEHOL SINCSEN
SÍRJUK...
TE VÁNDOR, AKI ITT ELHALADSZ, HAJTSD MEG FEJED
ÁLDOZATUK EMLÉKE ELŐTT ÉS TI ELKÖVETKEZENDŐ
NEMZEDÉKEK SOSE FELEDJÉTEK A FASIZMUS BÜNEIT!
AZ ALKOTÓ MUNKA GYÓGYITSA MEG A LELKEKET
ÉS DOLGOZZUNK A SZABADSÁG SZERETŐ EMBEREKKEL
A BÉKÉÉRT.
KOLOZSVÁR 1949. VIII. 24
5709.AB.29.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 165–166, Lőwy D. 1998: 247–248, M. Carmilly-Weinberger: 1999: 202, Lőwy D. 2005: 518.

389.
Létrehozás/állítás időpontja: 1949. aug. 24.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagóga belsejében, a hajó elülső falán, jobboldalt
Szöveg:
[60] ...יזכור
„IATĂ RUGUL DE TRANDAFIR
CE ARDE ÎN VĂPĂI ŞI NU SE MISTUE”...
ÎN LUNA MAIU DIN ANUL 1944, MEMBRI ACESTEI
COMUNITĂŢI, BĂTRÂNI ŞI SUGACI, MAME ÎN SARCINĂ
ŞI BOLNAVI, SOŢI ŞI SOŢII, BĂIEŢI ŞI FETE AU FOST
RUPŢI DIN CĂMINELE LOR, DUŞI ÎN GETTOUL DIN AFARA
ORAŞULUI ŞI PE URMĂ ÎN LAGĂRELE DE EXTERMINARE
DIN GERMANIA ŞI POLONIA.
MEMBRII COMUNITĂŢII, PE CARE I-A ELIBERTA
ARMATA SOVIETICĂ, REÎNTORŞI ACASĂ PENTRU A-ŞI
REÎNCEPE VIAŢA NĂRUITĂ, AU RECLĂDIT BISERICA
ARUNCATĂ ÎN AER DE FASCISTII ÎN RETRAGERE.
CA AMINTIRE VEŞNICĂ, PENTRU CEI DRAGI ŞI IUBIŢI,
PENTRU CEI SFINŢI ŞI CURAŢI, PE CARE I-AU DEZONORAT,
I-AU INTIMAT, I-AU OMORÎT ŞI I-AU ARS.

[60] Emlékezz! (Bányai Viktória fordítása)

VEŞNICĂ AMINTIRE CELOR CE ŞI-AU DAT VIAŢA CA
MARTIRI ŞI EROI, ÎN APĂ, ÎN FOC, ÎN AER, PRIN ÎNGHEŢI,
ROBOTÂND, ÎN FIEBINŢELI, ÎN ÎNCĂIERĂRI ŞI ATACURI,
PENTRU POPORUL LOR, PENTRU OMENIRE.
VEŞNICĂ AMINTIRE CELOR CARE N'AU NICĂIERI MORMÂNT.
TU CĂLĂTOR CARE TRECI PE AICI, APLECĂŢI CAPUL
ÎN FAŢA AMINTIREI JERTFEI LOR, IAR VOI GENERAŢII
CARE VEŢI URMA NU UITAŢI NICIODATĂ ORORILE FASCISMULUI.
MUNCA CREATOARE SĂ VĂ ALINE SUFLETELE ŞI SĂ
MUNCIM CU OAMENII IUBITORI DE LIBERTATE,
PENTRU PACE.
CLUJ LA 24. VIII. 1949
29 AB. 5709.
Fordítás: vö: **[388.]**
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 166, Lőwy D. 1998: 247–248, M. Carmilly-Weinberger: 1999: 202, Lőwy D. 2005: 518.

390.
Létrehozás/állítás időpontja: 1950. ápr. 30.
Hely: a monostori Templom (Govora) utcai alsó temetőben, az I. és II világháborúban elhunyt, eltűnt, valamint az 1989-es forradalomban elesett mártírok emlékműve
Megjegyzés: az eredeti emlékművet feliratos táblákkal borították be, amelyekre ismét rávésték a neveket; 1989 után is hozzáírtak
Szöveg:
[az oszlop körirata:]
MONUMENTUL/ EROILOR/ EROILOR/ DISPĂRUŢILOR
[első oldal:]
1914–1918
GARDA PETRE
HODREA IOAN
WAGNER CAROL
MARCU IOAN
GARDEA ALEXANDRU
CHERTES IOAN
NOJE DUMITRU
BARAR IOAN

EROII CĂZUŢI LA CLUJ
21 XII 1989
BORBELY ISTVAN
JURJA DORIN SORINEL
PEDESTRU HORIA
SZABO ATTILA
CIOARA VIOREL
MIŞAN LUMINIŢA CORINA
CORTEA EMIL
BORŞ GRIGORE

MATIŞ LUCIAN
TĂMAŞ BURGYA IOSIF
VĂLEAN IOAN
SZABO ŞTEFAN
ŢICLETE MIHAI CĂLIN
BALLAI ZOLTAI CSABA
CHIRA IOAN
RUSU IOAN
NEMEŞ CĂLIN
POP ALEXANDRU
MARIN VERGICA
EGYEDI IMRE

[második oldal:]
1914–1918
ALBU PAVEL L. IACOB
ALBU IOAN L. SAMOILA
SIOARA IACOB L.
COSTIN VASILE
FELECAN GAVRILA L.
FELECAN IOAN L. DURA
FENESAN GHEORGHE
FLORIAN GAVRILA L. IOAN
FLUIERAŞ GAVRILĂ
FLUIERAŞ COSTAN LUI
FLUIERAŞ GH IOSIF
FLUIERAŞ IOAN
FLUIERAŞ ŞTEFAN L. GH
GÂRDA ALEXANDRU
CILOAN VASILE
HOANDRA IOAN
GIURGIU VASILE
LAPUŞAN IOAN
MOLDOVAN SIMION P.
MUNTEAN GRIGORE
MURESAN PAVEL DELU
MUREŞAN PAVEL NAŞULUI
PETEAN VASILE
POJAR GAVRILĂ L. IOSIF
POP GAVRILĂ
POP PAVEL L. IOAN
POP VASILE L. IOSIF
[a talapzaton:]
RUS IOAN
SĂLICEAN IOAN L. BARANIŢI
SIMON GĂVRILĂ L. IOAN
SIMON IOAN

STOICA PAVEL L. STOICA
STURZA VASILE
[…] VASILESCU
[…] IOAN
[…]

[harmadik oldal:]
1940–1945
ABRUDAN DUMITRU
BORZA IOAN FELEAC
MUREŞAN VASILE
BAGAREAN IOAN L. ANDREI
BRIA IACOB L. IACOB
CONDOR GAVRILĂ L. GAVRILĂ
CUŢITAR PAVEL
IGNAT VASILE L. VASILE
MITRIA SIMION
MUREŞAN IOAN L. IOAN
MUREŞAN PAVEL L.
MUREŞAN GAVRILĂ GAVRILĂ
NASU EMIL POP VASILE
NYERGES IOAN
RUSU IOAN L. SIMION
SFARLEA VASILE
VITA NICOLAE
BAGAREAN PAVEL L. GLIGOR
GHERMAN VASILE
FEURDEAN VASILE L. NIC
SALAGEAN IOAN L. IOSIF
KOLOZSVARI GEZA
BLEJAN IOAN
ALBU IACOB L. VASILE
LUGERDEAN SIMION
BUDA IOAN loc. av.

[negyedik oldal:]
1940–1945
ALBU GAVRILĂ L. PETRE
ALBU SIMION L. PAUL
CIOARA VASILE L. VASILE
GOGA PAVEL L. COSTAN
HAJA ŞTEFAN L. ILIE
MOLDOVAN VASILE IOAN
NISTOR PAVEL L. VASILE
SIMION IOAN L. IOAN
STOICA PAVEL L. JAU
ZAHAN IOAN

POP IOAN L. IACOB
TALPOS IOAN
TANŢĂU IOAN L. ŞTEFAN
NICULA IOAN L. SAMOILĂ

[az öntöttvas táblán:]
CALATORULE TANAR SI
VARSTNIC DE CATE ORI VEI
INTALNI PE ACESTE DRUMURI
O CRUCE PE A CAREI PIATRA
E SAPAT UN NUME DE EROU
OPRESTE MACAR O CLIPA DES-
COPERA-TE SI GANDESTE-TE
CA FARA JERTFA CELUI DE
ACOLO AR FI FOST IMPOSIBIL
CA TU SA TRAIESTI ASTAZI
LIBER SA IUBESTI SOARELE
FLORILE MUNTII SI RAURILE
PE CARE LE-A APARAT SI TI-
LE-A LASAT CA MOSTENIRE
INFANTERISTUL VINATORUL DE
MUNTE ARTILERISTUL TAN-
CISTUL SI AVIATORUL EROU
Fordítás:
Hősök és eltűntek emlékműve.
1914–1918: Garda Petre […]. 1914–1918: Albu Pavel […].
1940–1945: Abrudan Dumitru […].
Fiatal és idős utazó, ahányszor utadon keresztet találsz, amelynek kövébe hős nevét vésték, állj meg legalább egy pillanatra, olvasd el és gondolkodj el azon, hogy amaz áldozata nélkül lehetetlen volna, hogy te ma szabadon élj, szeresd a napot, a virágokat, a hegyeket és folyókat, amelyeket megvédelmezett és örökségül rád hagyott a gyalogos, a hegyivadász, a tüzér, a páncélos és a repülős hős.
1989. december 21-én Kolozsváron elesett hősök: Borbély István […].

391.
Létrehozás/állítás időpontja: 1951
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u. 41. sz., a kétágú református templom szentélyében a szószéktől jobbra
Szöveg:
EZT A TEMPLOMOT 1829-BEN KEZDTÉK ÉPÍTENI·ELŐTTE MÉG KÉT
TEMPLOMA VOLT A GYÜLEKEZETNEK·AZ ELSŐ KIS FATEMPLOM A MAI
REFORMÁTUS THEOLOGIA HELYÉN ÁLLOTT·A MÁSODIK NAGYOBB A MOS-
TANI TEMPLOMTELEK VÍZ FELŐLI RÉSZÉN·A XVII. SZÁZAD VÉGÉN ÉPÜLT·
1845. NOVEMBER 2-ÁN HIRDETTE BENNE UTOLJÁRA AZ IGÉT HEREPEI
GERGELY·A TEMPLOM ALAPKÖVÉT 1829·OKTÓBER 3-ÁN TETTÉK
LE·AZ ÉPÍTÉSI KÖLTSÉGET AZ EGYHÁZ TAGJAI ADTÁK ÖSSZE·AZ ADA-
KOZÁSBAN A RADÁK CSALÁD, AZ ÉPÍTÉS KÖRÜL PATAKI MIHÁLY VÁROS-

BÍRÓ, HEREPEI KÁROLY ÉS GERGELY LELKIPÁSZTOROK, SZATHMÁRI PAP GÁBOR ÉS MÉHES SÁMUEL EGYHÁZGONDNOKOK JÁRTAK ELŐL·
A TEMPLOMOT 1851·OKTÓBER 12-ÉN SZENTELTÉK FEL·A MÉHES SÁMUEL ÁLTAL ADOMÁNYOZOTT SZÓSZÉK UGYANEBBEN AZ ÉVBEN, A KÉT OLDALKARZAT 1879-BEN KÉSZÜLT EL·A FARKAS UTCAI TEMPLOMBÓL ÁTHOZTÁK AZ 1798. ÉVI TŰZVÉSZBEN MEGOLVADT RÁKÓCZI HARANGOK ANYAGÁBÓL 1799-BEN ÖNTÖTT KÉT HARANGOT·A RÉGI FATEMPLOMBÓL PEDIG AZ 1836-BAN SZILÁGYI SÁMUEL LELKIPÁSZTOR ÁLTAL KÉSZÍTTETETT ÚRASZTALÁT, VALAMNT A FARKAS JÁNOSNÉ ADOMÁNYÁBÓL ÉPÍTETT ORGONÁT·A MOSTANI ÚRASZTALÁT RADÁK ISTVÁN ADOMÁNYOZTA·A TEMPLOMOT A GYÜLEKEZET ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL 1926-BAN VÁSÁRHELYI JÁNOS LELKIPÁSZTORI SZOLGÁLATA IDEJÉBEN KÍVŰL-BELŰL MEGÚJÍTOTTÁK·1941-BEN
KÁDÁR GÉZA LELKIPÁSZTOR KEZDEMÉNYEZÉSÉRE ÚJ ORGONÁVAL LÁTTÁK EL·1948-BAN BEVEZETTÉK A GÁZFŰTÉST, 1950-BEN PEDIG A MEGRONGÁLÓDOTT OLDALKARZATOKAT ÁLLÍTOTTÁK HELYRE·

EZT AZ EMLÉKTÁBLÁT AZ ÚR 1951·ESZTENDEJÉBEN A TEMPLOM FELSZENTELÉSÉNEK SZÁZADOS FORDULÓJÁN AZ EGYHÁZHOZ VALÓ BUZGÓ RAGASZKODÁSBÓL ÉS A TEMPLOM IRÁNTI SZERETETBŐL HELYEZTE EL AZ ALSÓVÁROSI GYÜLEKEZET

AZ ASZTALOSMUNKÁT KÉSZÍTETTE KUDOR PÁL FESTETTE KEŐPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF

392.
Létrehozás/állítás időpontja: 1952. dec. 12.
Hely: Bolyai János u. 1. sz.
Szöveg:

ÎN ACEASTĂ CASĂ	EBBEN A HÁZBAN
S-A NĂSCUT LA	SZÜLETETT
15. DEC. 1802	1802. DEC. 15-ÉN
BOLYAI JÁNOS	
MARE	A NAGY
MATEMATICIAN	MATEMATIKUS
ŞI GÂNDITOR	ÉS HALADÓ
PROGRESIST	GONDOLKODÓ

ACADEMIA R[epublicii]. P[opulare]. R[omâne]. 15. DEC. 1952 A R[omán]. N[ép]. K[öztársaság]. AKADÉMIÁJA
Irodalma: *Igazság*. 1952. dec. 16., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 206–207, Asztalos L. 2004: 84, Gaal Gy. 2007: 53, Asztalos L. 2008: 110.

393.
Létrehozás/állítás időpontja: 1953. febr. 16.
Hely: Munkácsy Mihály (Craiova) u. 24. sz., a kapu bal oldalán
Megjegyzés: a 20. évfordulóra; 1989 után eltávolították
Szöveg:

(vasutas jelvény)
IN ACEASTA CLADIRE A FOST SEDIUL
SINDICATULUI CFR UNDE A AVUT LOC LA
8 IUNIE 1932 SUB CUNDUCEREA TOV[arăşului].
GHEORGHE GHEORGHIU DEJ ADUNAREA
COMITETULUI DE ACTIUNE AL MUNCITORI-
LOR CEFERISTI. LA ACEASTA ADUNARE
TOVARASUL GHEORGHE GHEORGHIU DEJ
A CHEMAT MUNCITORIMEA LA LUPTA
HOTARATA IMPOTRIVA CRUNTEI EXPLOA-
TARI CAPITALISTE PENTRU APARAREA
REVOLUTIONARA A UNIUNII SOVIETICE
1933–1953
Fordítás: Ebben az épületben volt a CFR szakszervezetének székháza ahol 1932. június 8-án Gheorghe Gheorghiu Dej elvtárs vezetésével ülésezett a vasúti munkások akcióbizottsága. Ezen a gyülésen Gheorghe Gheorghiu Dej elvtárs elszánt harcra hívta fel a munkásságot a kegyetlen kapitalista kizsákmányolás megdöntésére a Szovjetunió forradalmi védelmére. 1933–1953
Irodalma: *Igazság*. 1953. febr. 17., Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 106–107, 108 (74. kép), *Igazság*. 1958. febr. 12., C. Daicoviciu 1962: 9, A. E. Baconsky 1963: 23, *Igazság*. 1968. febr. 14., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 223–224, 239, 253, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 219–221.

394.
Létrehozás/állítás időpontja: 1953. febr. 16.
Hely: Munkácsy Mihály (Craiova) u. 24. sz., a kapu jobb oldalán
Megjegyzés: a 20. évfordulóra; nincs meg; 1989 után eltávolították
Szöveg:
(vasutas jelvény)
EBBEN AZ ÉPÜLETBEN VOLT A CFR
SZAKSZERVEZETÉNEK SZÉKHÁZA AHOL 1932
JUNIUS 8[-]ÁN GHEORGHE GHEORGHIU DEJ
ELVTÁRS VEZETÉSÉVEL ÜLÉSEZETT A
VASUTI MUNKÁSOK AKCIO-BIZOTTSÁGA.
EZEN A GYÜLÉSEN GHEORGHE
GHEORGHIU DEJ ELVTÁRS ELSZÁNT
HARCRA HIVTA FEL A MUNKÁSSÁGOT A KE-
GYETLEN KAPITALISTA KIZSÁKMÁNYO[-]
LÁS MEGDÖNTÉSÉRE A SZOVJETUNIO
FORRADALMI VÉDELMÉRE.
1933–1953
Irodalma: *Igazság*. 1953. febr. 17., Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 106–107, 108 (74. kép), *Igazság*. 1958. febr. 12., C. Daicoviciu 1962: 9, A. E. Baconsky 1963: 23, *Igazság*. 1968. febr. 14., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 223–224, 239, 253, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 219–221.

395.

Létrehozás/állítás időpontja: 1953. febr. 16.
Hely: Bácsi (Tudor Vladimirescu) u. 2–4. sz., a Február 16 Mozdonyjavító Vállalat Filimon Sîrbu Klubjának homlokzatán, baloldalt
Megjegyzés: a 20. évfordulóra, ekkor vette fel a Február 16 Mozdonyjavító Vállalat nevet is; az utolsó sor forrása: F. Tucă–M. Cociu 1983: 149; 1989 után – az utolsó előtti sor elhagyásával? – ezzel cserélték le az udvari emlékmű emléktábláját (vö: [Ceferisti_1958, Ceferisti_1971])
Szöveg:
MUNCITORII DIN ATELIERELE CFR
CLUJ SPRIJINIȚI ACTIV DE MUNCITORII
DELA FABRICA DERMATA – AZI UZINELE
JÁNOS HERBAK – ŞI DIN ALTE INTREPRIN-
DERI AU PARTICIPAT CU HOTĂRÂRE LA
LUPTELE EROICE DIN IANUARIE-FEBRU-
ARIE 1933 ALE CLASEI MUNCITOARE
CONDUSE DE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN.
1933–1953
Fordítás: A Vasúti Műhelyek munkásai, a Dermata – ma Herbák János-Művek – és más gyárak munkásainak aktív támogatása mellett, a Román Kommunista Párt vezetésével határozottan helytálltak a munkásosztály 1933. évi január–februári hősi harcaiban. 1933–1953.
Irodalma: *Igazság*. 1953. febr. 17., Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 143. 106. kép, F. Tucă–M. Cociu 1983: 149.

396.
Létrehozás/állítás időpontja: 1953. febr. 16.
Hely: Bácsi (Tudor Vladimirescu) u. 2–4. sz., a Február 16 Mozdonyjavító Vállalat Filimon Sîrbu Klubjának homlokzatán, jobboldalt
Megjegyzés: a 20. évfordulóra, ekkor vette fel a Február 16 Mozdonyjavító Vállalat nevet is; nincs meg; 1989 után eltávolították
Szöveg:
[Kb. ez volt:] A Vasúti Műhelyek munkásai, a Dermata – ma Herbák János-Művek – és más gyárak munkásainak aktív támogatása mellett, határozottan helytálltak a munkásosztály 1933. évi január–februári hősi harcaiban. 1933–1953.
Irodalma: *Igazság*. 1953. febr. 17., Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 143. 106. kép, F. Tucă–M. Cociu 1983: 149.

397.
Létrehozás/állítás időpontja: 1954. szept. 24.
Hely: Brassai Sámuel u. 15. sz., a bejárattól jobbra
Megjegyzés: nincs meg, 1989. dec. 22. után eltávolították
Szöveg:
IN ACEASTĂ CASĂ
S-A ȚINUT ÎNTRE 23–24 IANUARIE 1939
O CONFERINȚĂ A COMITETULUI TERITORIAL ARDEAL
ŞI BANAT AL P[artidului].C[omunist].R[omân]. LA CARE AU PARTICIPAT
DIN PARTEA C[omitetului].C[entral]. AL P[artidului].C[omunist].R[omân]. NEÎNFRICAȚII LUPTĂTORI

PENTRU CAUZA CLASEI MUNCITOARE
ILIE PINTILIE ŞI BELA BREINER
Fordítás: Ebben a házban tartották 1939. január 23. és 24. között a Román Kommunista Párt Erdélyi és Bánsági Területi Bizottságának értekezletét, amelyen az RKP Központi Bizottsága részéről részt vett Ilie Pintilie és Breiner Béla, a munkásosztály ügyének két megfélemlíthetetlen harcosa. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: *Igazság*. 1954. szept. 25., Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 104–105, 109 (75. kép), A. E. Baconsky 1963: 21 és 23, *Igazság*. 1970. okt. 17., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 288–289, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 218, Lőwy D. 1998: 255–256, Lőwy D. 2005: 525–526.

398.
Létrehozás/állítás időpontja: 1955. dec. 18.
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 14. sz.
Megjegyzés: halálának 30. évfordulójára
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT ÎNTRE ANII 1919–1925
COMPOZITORUL CLASIC ROMÂN
GHEORGHE DIMA
1843–1925
STRĂLUCIT ÎNAINTAŞ AL ŞCOLII MUZICALE ROMÂNEŞTI
ANIMATOR ÎNSUFLEŢIT AL CULTURII ARDELENE
FONDATORUL CONSERVATORULUI DE STAT DIN CLUJ
Fordítás: Ebben a házban lakott 1919 és 1925 között Gheorghe Dima (1843–1925), román klasszikus zeneszerző, a román zeneiskola kiemelkedő elöljárója, az erdélyi művelődés lelkes ösztönzője, a kolozsvári állami Zenekonzervatórium megalapítója. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása nyomán)
Irodalma: *Igazság*. 1955. dec. 20., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 143.

399.
Létrehozás/állítás időpontja: 1955
Hely: Kajántói (Oaşului) út 86–90 sz., az Írisz Porcelángyár udvarán, mellszobor
Megjegyzés: nincs meg, 1996 után eltávolították
Szöveg:
EROUL
DÎRJAN TRAIAN,
LUPTĂTOR NEÎNFRICAT PENTRU
ELIBERAREA PATRIEI DE SUB
JUGUL FASCIST
1920–1945.
Fordítás: A hős Dîrjan Traian, a haza fasiszta iga alóli felszabadításának megfélemlíthetetlen harcosa. 1920–1945.
Irodalma: Gh. I. Bodea 1970, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 357, F. Tucă–M. Cociu 1983: 151, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 260–261.

400.
Létrehozás/állítás időpontja: 1956. márc. 16.

Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom
Megjegyzés: a szöveg szerint 1956 nyarán festették
Szöveg:
AZ ISTEN IGÉJÉT HIRDETŐ LELKIPÁSZTOROK
A KOLOZSVÁRI REFORMÁTUS SZENT GYÜLEKEZETBEN AZ EGYHÁZRÉSZEK MEGALAKULÁSÁIG
1564–68 KÖZÖTT:
DÁVID FERENC HELTAI GÁSPÁR MOLNÁR GERGELY KÁROLYI PÉTER
1568–1609 A VÁROSBAN TILOS REFORMÁTUS PRÉDIKÁTOROKNAK SZOLGÁLNI.
THRASZKI MARÓTI LUKÁCS 1609–15 DÉZSI ISTVÁN 1914–16 VÁRI
ALATUS JÁNOS 1617–19 KÖRMENDI MÁTYÁS 1617–19 GYÖNGYÖSI
KISÉRI ANDRÁS 1620–22 CSÉPEI SIDÓ FERENC 1623–24 TISZABECSI P.
TAMÁS1626–44 A. VASKA LŐRINC 1627 GITSCHNER ÁDÁM 1528–35 TSZA
BECSI P. ISTVÁN 1628–32 MERKELIUS JAKAB 1634–37 TOLNAI GÁSPÁR 1640
TASNÁDI MIKLÓS 1640 JENEI ISTVÁN 1641–61 GRAFFIUS GÁSPÁR 1641–58
SZENCZI MOLNÁR JÁNOS 1646–47 CSAHOLCZI PAP JÁNOS 1648–49
TÓTHFALUSI ISTVÁN 1649 GIDOFALVI CS. JÁNOS 1649 VERESMARTY
GÁSPÁR PÜSPÖK 1651–68 BÁTHAI B. GYÖRGY 1653–59 CSEMGERI K. ISTVÁN
1658–59 NAGY ARI BENEDEK 1661–67 IFJ.GRAFFIUS GÁSPÁR 1661–62
MOGYORÓSI ELEK 1662–64 KOVÁSZNAI PÉTER PÜSPÖK 1664–73 SÉLYEI
TOLNAI F. ISTVÁN 1665–66, 1689–90 PORCSALMI ANDRÁS 1669–1681
SÁRPATAKI NAGY MIHÁLY 1670–94 SZATHMÁR NÉMETHI MIHÁLY 1673–89
BORSAI FERENC 1680 KÉZDIVÁSÁRHELYI MATKÓ ISTVÁN 1682–93
HARTMAN
MÁRTON 1682–83 PETELEI HUSZ ISTVÁN 1687–97 SZŐNYI NAGY ISTVÁN
1689–95 BÁTHAI B. GYÖRGY 1692–98 CSEPREGI TURKOVICS MIHÁLY 1695–1704
SZATHMÁRI PAP JÁNOS 1696–1704 DIVINYI PÁL 1697–1710 SOÓS FERENC PPK
1700–20 ROZGONYI JÁNOS 1708–10 CSENGERI K. P. PÉTER 1711–19 MELLAS
SIMON 1711 DEÁKI FILEP JÓZSEF PÜSPÖK 1715–48 VISKI PÁL 1720–28
BACZONI INCZE MÁTÉ 1720–42 VISKI JÁNOS 1729–34 SZATHMÁRI PAP
ZSIGMOND PÜSPÖK 1735–60 SOÓS FERENC 1741–76 DEÁKI F. SÁMUEL
1742–67 INCZE MIHÁLY 1757–95 VERESTÓI CSÉRI GYÖRGY 1765–97
DEÁKI FILEP PÁL 1767–79 TORDAI SÁMUEL 1770–1801 ID. INCZE
SÁMUEL 1785–1822 IFJ. INCZE SÁMUEL 1789–1839 SZILÁGYI FERENC
1792–97 HEREPEI LÁSZLÓ 1799 ORBÁN PÉTER1801–2 KRIZBAI
DEZSŐ ELEK 1801–39 VADAS PÁL 1802–10 HEGEDÜS SÁMUEL 1810–
1812 NAGY GYÖRGY 1810–13 CSISZÁR SÁMUEL 1817–1852 HEREPEI
KÁROLY 1825–35 ID. HEREPEI GERGELY 1835–59 VADAS JÓZSEF 1835–
1870 NAGY PÉTER PÜSPÖK 1840–84 SZÁSZ GERŐ 1857–1901 SZÁSZ
DOMOKOS PÜSPÖK 1859–99 APÁTHI PÉTER 1860–64 BALLÓ SÁNDOR
1860–90 SZAKÁCS KÁROLY 1867–68 IFJ. HEREPEI GERGELY 1873–1917
AZ ISTEN IGÉJÉT HIRDETŐ RÉGI LELKIPÁSZTOROK EMLÉKÉT – AZ IGÉRE
FIGYELVE: „EMLÉKEZZETEK MEG A TI ELŐLJÁRÓITOKRÓL, AKIK SZÓLOTTÁK
NÉKTEK AZ ISTEN BESZÉDÉT” (ZSID. LEV. 13:7:) – AZ EVANGÉLIUMI HIT
KOLOZSVÁROTT
VALÓ DIADALÁNAK NÉGYSZÁZÉVES FORDULÓJÁN, 1956 MÁRCIUS
16-ÁN MEGÖRÖKÍTETTE A BELVÁROSI EGYHÁZKÖZSÉG.

KERETÉT KÉSZÍTETTE KUDOR PÁL KOLOZSVÁRI ASZTALOSMESTER/ FESTETTE KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF AZ ÚR 1956. ESZTENDEJÉNEK NYARÁN, 77 ÉVES KORÁBAN
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 113–115.

401.
Létrehozás/állítás időpontja: 1956
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templomban, az oltártól délre, a szentély délkeletre néző ablaka alatt
Szöveg:
RENOV[atur]·SVB CANONICO
ARCHYIDIACONO PAROCHO
BELA BARATH D[octo]RE PHIL[osophiæ]·ET·S[anctis]S[imæ]·
THEOL[ogiæ]·
EX MUNIFICENTIA
GUBERNII REPUBLICÆ
POPULARIS RUMENÆ
A[nno] D[omini]·1956·
Fordítás: Helyreállítva Baráth Béla kanonok, püspöki helynök, plébános, a bölcsészeti és a szentséges teológiai tudományok doktora idején, a Román Népköztársaság kormányának jótékonyságából, az Úr 1956. esztendejében. (Asztalos Lajos fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 20, Sas P. 1998: 79, Sas P. 2009: 94.

402.
Létrehozás/állítás időpontja: 1956
Hely: Főtér (Unirii), a Szent Mihály-templom kőtára, gyámkőszerű emlékkő felirata
Megjegyzés: fontos különbség a létező emléktábla szövegéhez képest (vö: **[401.]**)
Szöveg:
RENOV[atur]·SVB CANONICO ARCHYIDIACONO PAROCHO
BELA BARATH D[octo]RE PHIL[osophiæ]·ET·S[anctis]S[imæ]·THEOL[ogiæ]·
A[nno] D[omini]·(püspöki címer) 1956·
Fordítás: Helyreállítva Baráth Béla kanonok, püspöki helynök, plébános, a bölcsészeti és a szentséges teológiai tudományok doktora idején, az Úr 1956. esztendejében. (Asztalos Lajos fordítása)
Irodalma: Sas P. 2009: 94.

403.
Létrehozás/állítás időpontja: 1957–1958
Hely: a Házsongárdi temető, Tyukodi Antal munkásvértanú emlékműve
Megjegyzés:
Szöveg:
TYUKODI ANTAL
[...]
1921–1936
[...]
[...]

[...]
Irodalma: *Igazság*. 1958. jan. 19., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 283, 285.

404.
Létrehozás/állítás időpontja: 1957. ápr. 14.
Hely: a Főposta mögött (Ion Luca Caragiale park), Ion Luca Caragiale mellszobra
Megjegyzés: a parkot 1952. febr. 1-jén, Caragiale 100. születésnapja alkalmából avatták fel, ekkor hirdették ki a pályázatot is; Ion Irimescu alkotása
Szöveg:
I[on]. L[uca]. CARAGIALE
1852–1912
Fordítás:
Irodalma: *Igazság*. 1957. ápr. 16., Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 159 (123. kép), *Igazság*. 1981. aug. 9., Gaal Gy. 2001b: 422.

405.
Létrehozás/állítás időpontja: 1957. aug. 22.
Hely: Zápolya (General Traian Mosoiu) u. 22. sz., a katonakórház udvarán, Józsa Béla-emlékoszlop
Megjegyzés: nincs meg, 1990 májusában összetörték és eltávolították
Szöveg:
(plakett, arckép)
ÎN ACEST SPITAL A ÎNCETAT DIN VIAȚĂ
ÎNFRUNTÎND EROIC TORTURILE
CĂLĂILOR HORTISTO-FASCIȘTI
LA 22 NOIEMBRIE 1943
JÓZSA BÉLA
LUPTĂTOR COMUNIST PENTRU LIBERTATE

E KÓRHÁZBAN HALT HŐSI HALÁLT
1943 NOVEMBER 22-ÉN
JÓZSA BÉLA
KOMMUNISTA SZABADSÁGHARCOS
A HORTHY FASIZMUS ÁLDOZATA
Irodalma: *Igazság*. 1957. aug. 25. 3., A. E. Baconsky 1963: 57, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 318, F. Tucă–M. Cociu 1983: 150, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 222–223.

406.
Létrehozás/állítás időpontja: 1957. dec. 8.
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 5–7. sz., Emil Racoviță mellszobra
Megjegyzés: halálának 10. évfordulójára; Lupu Alexandru (vagy Virgil Fulicea?) alkotása
Szöveg:
EMIL RACOVIȚĂ
1868–1947
Irodalma: *Igazság*. 1957. dec. 10., C. Daicoviciu 1962: kép, A. E. Baconsky 1963: 43, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 162.

407.
Létrehozás/állítás időpontja: 1958. febr. 2.
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 10. sz., George Barițiu iskolában, George Barițiu mellszobra
Megjegyzés: az addigi 5. sz. középiskola iskolanévadó ünnepsége keretében[61]
Szöveg:
GEORGE
BARIȚIU
Irodalma: *Igazság*. 1958. febr. 4.

408.
Létrehozás/állítás időpontja: 1958. febr. 16.
Hely: Bácsi (Tudor Vladimirescu) 2–4. sz., a Február 16 Mozdonyjavító Vállalat udvarán, emlékmű
Megjegyzés: a munkásharcok 25. évfordulójára; 1989 után felújították és lecserélték az emléktáblát a Filimon Sîrbu Klubon lévő román emléktáblával [Ceferisti_masik]
Szöveg:
ÎN CINSTEA MUNCITORILOR
CEFERIŞTI ROMÎNI ŞI MA-
GHIARI DIN CLUJ CARE ÎN
FEBRUARIE 1933 CONDUŞI
DE PARTIDUL COMUNIST
ROMÎN ŞI SPRIJINIȚI
DE ÎNTREAGA MUNCITORIME
DIN ORAŞ S-AU RIDICAT
LA LUPTĂ REVOLUȚIONARĂ
ÎMPOTRIVA REGIMULUI
BURGHEZO-MOŞIERESC
ADATĂ CU LUPTA
CEFERIŞTILOR DE LA
ATELIERELE „GRIVIȚA”
DIN BUCUREŞTI.
Fordítás: Azoknak a kolozsvári román és magyar vasutasoknak az emlékére, akik 1933 februárjában a Román Kommunista Párt vezetésével és a város egész munkásságának támogatásával, a bukaresti Grivica Vasúti Műhelyek dolgozóival egyidőben, forradalmi harcot vívtak a polgári-földesúri rendszer ellen.
[1989 után lecserélt emléktábla:]
MUNCITORII DIN ATELIERELE CFR
CLUJ SPRIJINIȚI ACTIV DE MUNCITORII
DELA FABRICA DERMATA – AZI UZINELE
JÁNOS HERBAK – ŞI DIN ALTE INTREPRIN-
DERI AU PARTICIPAT CU HOTĂRÂRE LA
LUPTELE EROICE DIN IANUARIE-FEBRU-
ARIE 1933 ALE CLASEI MUNCITOARE.

[61] Ugyanekkor nevezték el a 7. sz. középiskolát Brassai Sámuelről.

1933–1953
Fordítás: A Vasúti Műhelyek munkásai, a Dermata – ma Herbák János-Művek – és más gyárak munkásainak aktív támogatása mellett, határozottan helytálltak a munkásosztály 1933. évi január–februári hősi harcaiban. 1933–1953.
Irodalma: *Igazság*. 1953. febr. 17., *Igazság*. 1958. febr. 18., Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 143. 106. kép, *Igazság*. 1968. febr. 14., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 255, F. Tucă–M. Cociu 1983: 149.

409.
Létrehozás/állítás időpontja: 1958. aug. 22.
Hely: a szamosfalvi laktanya udvarán, emlékmű
Megjegyzés: kétnyelvű (román és magyar)
Szöveg:
„În acest loc au fost schingiuiţi şi maltrataţi de către călăii hortisto-fascişti în anii 1940–1944 sute şi sute dintre cei mai buni fii ai clasei muncitoare, luptători neînfricaţi pentru fericirea poporului nostru.”

„Ezen a helyen a munkásosztály legjobb fiainak százait bántalmazták és kínozták a Horthy-féle fasiszta rendszer hóhérai az 1940–1944-es években. Azokat, akik rendíthetetlenül harcoltak népünk boldogságáért.”
Irodalma: *Făclia*. 1958. aug. 25., *Igazság*. 1958. aug. 25., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 315.

410.
Létrehozás/állítás időpontja: 1958. dec. 7.
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u. 94–96. sz. a Mihail Eminescu iskola udvarán, Mihail Eminescu mellszobra
Megjegyzés: az addigi 9. sz. középiskola iskolanévadó ünnepsége alkalmából;[62] lecserélték 2000-ben
Irodalma: *Igazság*. 1958. dec. 9.

411.
Létrehozás/állítás időpontja: 1958. dec. 13.
Hely: Eötvös (Constanţa) u. 6. sz., a Nicolae Bălcescu iskolában, Nicolae Bălcescu mellszobra
Megjegyzés: az addigi 8. sz. középiskola iskolanévadó ünnepsége alkalmából;[63] 1973-ban lecserélték **[475.]**
Irodalma: *Igazság*. 1958. dec. 16.

412.
Létrehozás/állítás időpontja: 1958. dec. 13.
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 33. sz., a Gheorghe Şincai iskolában, Gheorghe Şincai mellszobra

[62] Az iskola homlokzatán emléktáblát (?) helyeztek el. Pár nappal előtte nevezték el a 4. sz. középiskolát Emil Racoviţăról.
[63] Avram Iancu és George Coşbuc iskola is volt már ekkor.

Megjegyzés: az addigi 6. sz. középiskola iskolanévadó ünnepsége alkalmából; 2003-ban lecserélték
Irodalma: *Igazság*. 1958. dec. 16.

413.
Létrehozás/állítás időpontja: 1958 körül?
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 23. sz., a kapu alatt
Megjegyzés: nincs meg, 1998 után eltávolították; 1955–2001 között működött a múzeum
Szöveg:
17.V.1886 – 25.III.1954,
[baloldalt:]
ÎN ACEASTĂ CASĂ A TRĂIT ŞI A SCRIS OPERA SA PRO-
FUND UMANĂ ŞI CONSECVENT DEMOCRATICĂ POETUL EMIL ISAC,
EXPONENT AL LITERATURII PROGRESISTE DIN TRANSILVANIA ÎN
PRIMA JUMĂTATE A SEC[olului]. AL XX-LEA.
A ÎNCEPUT SĂ SCRIE LA VÎRSTA DE 16 ANI ÎN REVISTA
„FAMILIA" UNDE AU DEBUTAT EMINESCU ŞI COŞBUC, A COLABORAT
ÎNCĂ DIN 1912 LA ZIARUL „ROMÎNIA MUNCITOARE" A LUI I.C.FRIMU,
IAR ÎN 1919 A FOST PRIMUL SCRIITOR ROMÎN CARE ŞI-A DAT ADEZIUNEA
ÎNSUFLEȚITĂ LA MIŞCAREA ANTIRĂZBOINICĂ A GRUPULUI „CLARTÉ", CONDUS
DE HENRI BARBUSSE.
POET PE O VASTĂ CULTURĂ, PURTĂTOR AL SUFERINȚELOR ŞI NAZUINTE-
LOR POPORULUI, A FOST IUBIT ŞI RESPECTAT NU NUMAI DE MARII NOŞTRI
CLASICI, CARAGIALE ŞI COŞBUC, DE ÎNDRUMĂTORI AI CULTURII NOASTRE CA IOSIF
VULCAN, C. RĂDULESCU-MOTRU ŞI OVID DENSUŞIANU, CI ŞI DE MARILE SPIRITE
PROGRESISTE EUROPENE ALE VREMII.
DE AICI, DIN CAPITALA ARDEALULUI, TIMP 50 DE ANI, EMIL ISAC
A LUPTAT CU CONDEIUL PENTRU ELIBERAREA NEAMULUI SĂU DIN LANȚURILE
ASUPRIRII NAȚIONALE, DIN JUGUL EXPLOATĂRII SOCIALE ŞI DIN INTUNERI-
CUL ROBIRII SPIRITUALE.
DE AICI, DIN CLUJ, UNDE ERA FOCARUL TUTUROR INTOLERANȚELOR
ŞI VRĂJMĂŞIILOR NAȚIONALISTE, EMIL ISAC, PESTE BARIERELE ŞOVINE RIDI-
CATE DE ASUPRITORI, A STRÎNS CU CĂLDURĂ MÎNA PRIETENILOR UNGURI: ADY
ENDRE, KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, BABITS MIHÁLY, KÓS KÁROLY ETC. CU CARE A LUPTAT
ÎMPREUNĂ PENTRU PACE ŞI FRĂȚIE ÎNTRE POPOARE, PREVESTIND PRIN ACEASTĂ
PILDĂ SPIRITUL DE PRIETENIE CARE ÎNFRĂȚEŞTE ASTĂZI PE TOȚI ACEI CE LOCU-
IESC PE PĂMÎNTUL PATRIEI NOASTRE.
ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE ŞI UNIUNEA SCRIITORI-
LOR DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÎNĂ, CU OCAZIA MORȚII POETULUI,

AU SUBLINIAT CĂ: „LITERATURA NOASTRĂ PIERDE PE UN MARE CREATOR ŞI UN NEOBOSIT LUPTĂTOR PENTRU IDEEA PROGRESULUI PE CARE EL A SERVIT-O CU ENTUZIASM SI DFEVOTAMENT”. TOT ATUNCI ACADEMICIANUL MIHAIL BENIUC
SPUNEA CA: „EMIL ISAC NE-A LĂSAT OPERA SA VIE ŞI EXEMPLUL VIEŢII SALE PLINE DE DEMNITATE, DE DRAGOSTE DE ŢARĂ, DE IUBIRE PENTRU CEI CE MUNCESC, DE SETE PENTRU ÎNFĂPTUIREA IDEALURILOR SOCIALISTE. EL A RĂSPUNS ŞI CORESPUNS CHEMĂRILOR NOI DIN ŢARA NOASTRĂ, CHEMĂRILOR TIMPULUI NOSTRU.”
[jobboldalt:]
EBBEN A HÁZBAN ÉLT ÉS DOLGOZOTT EMIL ISAC,
HUMANISTA ÉS DEMOKRATIKUS GONDOLKOZÁSÚ KÖLTŐ,
A XX. SZÁZAD ELSŐ FELE HALADÓ SZELLEMŰ ERDÉLYI
IRODALMÁNAK KIVÁLÓ KÉPVISELŐJE.
MÁR 16 ÉVES KORÁBAN IRNI KEZDETT A „FAMILIA” CIMÜ
FOLYÓIRATBAN, AMELYBEN EMINESCU ÉS COŞBUC IS KÖZÖLT
VERSEKET. 1912-TŐL KEZDVE MUNKATÁRSA VOLT AZ I.C.FRIMU ÁLTAL IRÁNYITOTT „ROMÎNIA MUNCITOARE” CIMÜ UJSÁGNAK. 1919-BEN
Ő VOLT AZ ELSŐ ROMÁN IRÓ, AKI LELKESEDÉSSEL CSATLAKOZOTT A
HENRI BARBUSSE VEZETÉSE ALATT ÁLLÓ „CLARTÉ” CSOPORTOSULÁS HÁBORÚ ELLENES MOZGALMÁHOZ.
A SZÉLES MŰVELTSÉGŰ KÖLTŐ A NÉP SZENVEDÉSEINEK ÉS TÖREKVÉSEINEK SZÓSZÓLÓJA VOLT, NAGY KLASSZIKUSAINK, CARAGIALE ÉS COŞBUC, MŰVELŐDÉSÜNK JELES IRÁNYITÓI, IOSIF VULCAN, C. RĂDULESCU-MOTRU ÉS OVID
DENSUŞIANU, VALAMINT KORÁNAK EURÓPAI HIRŰ, HALADÓ SZELLEMŰ KÉPVI-
SELŐI EGYARÁNT TISZTELTÉK ÉS SZERETTÉK.
EMIL ISAC INNEN, KOLOZSVÁRRÓL, ERDÉLY FŐVÁROSÁBÓL ÖTVEN ÉVEN
ÁT HARCOLT ÍRÁSAIVAL NÉPÉNEK A NEMZETI ELNYOMÁS LÁNCAIBÓL, A TÁRSADALMI KIZSÁKMÁNYOLÁS IGÁJÁBÓL ÉS A SZELLEMI SÖTÉTSÉG ALÓL
VALÓ FELSZABADÍTÁSÁÉRT.
EMIL ISAC KOLOZSVÁRRÓL, A NEMZETI SÉRELMEK ÉS TORZSALKODÁSOK
TŰZFÉSZKÉBŐL, AZ ELNYOMÓK ÁLTAL EMELT SOVINISZTA KORLÁTOKAT
ÁTTÖRVE FOGOTT BARÁTI KEZET MAGYAR ÍRÓTÁRSAIVAL, ADY ENDRÉVEL, KOSZTOLÁNYI DEZSŐVEL, BABITS MIHÁLLYAL, KÓS KÁROLLYAL ÉS MÁSOKKAL, S
VELÜK EGYÜTT HARCOLT A BÉKÉÉRT ÉS A NÉPEK TESTVÉRI ÖSSZEFOGÁSÁÉRT, HARCOS PÉDAADÁSÁVAL ELŐHÍRNÖKE VOLT ANNAK A BARÁTSÁGNAK
ÉS TESTVÉRISÉGNEK, AMELY MA SZÉTBONTHATATLAN EGYSÉGBE FORASZTOT-
TA ÖSSZE HAZÁNK ÖSSZES DOLGOZÓIT.
A ROMÁN NÉPKÖZTÁRSASÁG AKADÉMIÁJA ÉS A ROMÁN NÉPKÖZTÁRSASÁG ÍRÓSZÖVETSÉGE A KÖLTŐ HALÁLA ALKALMÁVAL A KÖVETKEZŐKÉPPEN JELLEMEZTE ISACOT: „IRODALMUNK EGYIK NAGY ALKOTÓJÁT ÉS A HALADÁS ESZMÉJÉNEK LELKES HARCOSÁT VESZÍTETTÜK EL”, MIHAIL

BENIUC AKADÉMIKUS PEDIG EZEKET MONDTA: „EMIL ISAC ÖRÖKSÉGÜL HAGYTA RÁNK HALADÓ SZELLEMŰ IRÁSAIT, S ÉLETE, MELYET A HAZA ÉS A DOLGOZÓK IRÁNTI SZERETET, VALAMINT A SZOCIALISTA ESZMÉK HATOTTAK ÁT, PÉLDA SZÁMUNKRA”.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 223–224.

414.
Létrehozás/állítás időpontja: 1958 után
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 1. sz., a Bőrgyógyászati Klinika udvarán, Iacob Iacobovici mellszobra
Megjegyzés: újraállítása a mostani?
Szöveg:
[a mellszobor alatt:]
MAESTRULUI PROFESOR DR. I[acob]. IACOBOVICI
INTEMEIETORUL ŞCOALEI ROMÂNE DE CHIRURGIE DIN ARDEAL.
1 NOV. 1919 / 1 AUG. 1933. OMAGIUL ELEVILOR
[a talapzaton]
MAESTRULUI
PROFESOR Dr. I[acob]. IACOBOVICI
INTEMEIETORUL ŞCOALEI ROMÂNE DE CHIRURGIE DIN ARDEAL
DIRECTOR AL ACESTEI CLINICI 1 X. 1919 – 1 VIII. 1933.
OMAGIUL
COLEGILOR, COLABORATORILOR ŞI A ELEVILOR.
Fordítás: Dr. Iacob Iacobovici tanárnak és mesternek, aki megalapította az erdélyi román sebészeti iskolát. 1919. október 1.–1933. augusztus 1. Kegyelettel, diákjai.; Dr. Iacob Iacobovici tanárnak és mesternek, aki megalapította az erdélyi román sebészeti iskolát és 1919. október 1. és 1933. augusztus 1. között igazgatta ezt a klinikát. Kegyelettel, kollégái, együttműködői és diákjai.

415.
Létrehozás/állítás időpontja: 1959
Hely: Korvin (1 Mai) tér 3–5. sz., az Unirea gépgyár udvarán, emlékoszlop
Megjegyzés: még megvan
Szöveg:
GLORIE VEŞNICĂ
EROULUI
SERGENT-MAJOR
SUCIU AUREL
CĂZUT LA DATORIE
ÎN RĂZBOIUL
ANTIFASCIST

1959

DIN PARTEA
ORG[anizației]. DE BAZĂ
U[niunea].T[ineretuli].M[uncitoresc].

UNIREA
Fordítás: Örök dicsőség a hős Suciu Aurel őrmesternek, aki a fasizmus elleni háborúban kötelessége teljesítése közben esett el. [Állítva] az Unirea Ifjúmunkás Szövetség alapszervezete részéről, 1959-ben. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Gh. I. Bodea 1970, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 357–358, F. Tucă 1974: 224 és 233, F. Tucă–M. Cociu 1983: 150–151, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 261.

416.
Létrehozás/állítás időpontja: 1959
Hely: Unió (Memorandumului) u. 21. sz.
Megjegyzés: helyreállítási dátum
Szöveg:
M[uzeul] E[tnografic] 1959
Fordítás: Néprajzi Múzeum 1959.
Irodalma: Gaal Gy. 2007: 104.

417.
Létrehozás/állítás időpontja: 1959
Hely: Baross (Állomás) tér, Vasútállomás
Megjegyzés:
Szöveg:
1959
Olvasata: [Helyreállítás éve:] 1959.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 235.

418.
Létrehozás/állítás időpontja: 1959. okt. 31.
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 13. sz.
Megjegyzés: nincs meg, 1989. dec. 22. után eltávolították
Szöveg:
IN ACEASTĂ CASĂ A LUAT FIINȚĂ ÎN ANUL
1934, FILIALA DIN CLUJ A ASOCIAȚIEI „AMICII U.R.S.S.”.
ORGANIZAȚIE PE MASĂ CARE SUB CONDUCEREA PARTIDULUI
COMUNIST ROMÎN A MILITAT ACTIV PENTRU LEGĂTURI
DE PRIETENIE CU UNIUNEA SOVIETICĂ.
Fordítás: Ebben a házban jött létre 1934-ben a Szovjetunió Barátainak Társasága kolozsvári fiókja. Ez a Román Kommunista Párt vezetése alatt álló tömegszervezet tevékenyen küzdött a Szovjetunióval való baráti kapcsolatokért. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: *Igazság.* 1971. jan. 9., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 275–277, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 229.

419.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u., Szent György lovas szobra
Megjegyzés: Lux Kálmán készítette másolat; eredetileg az Arany János – később Szentgyörgy, most Lucian Blaga – téren állt **[297.]**; 1960-ban került a mai helyére lecserélt felirattal

Szöveg:
[1960-as, mai szöveg – a prágai eredeti után:]
A[nno]·D[omini]·MCCCLXXIII
hoc·opus·imaginis·s[ancti]·georgii
per·martinum·et·georgium
de·clussenberch·conflatum
est
Fordítás: Az Úr 1773. esztendejében Szent György képmásának ez a műve kolozsvári Márton és György által készíttetett el. (Sipos Gábor fordítása)
Irodalma: C. Daicoviciu 1962: kép, A. E. Baconsky 1963: 31–32, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 209–211, Prokopp M. 2001, Marosi E. 2003, Asztalos L. 2004: 453–454, Lukács J. 2005: 48, Kelemen L. 2006: 283–285, Gaal Gy. 2007: 148–149, Asztalos L. 2008: 93–95.

420.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Unió (Memorandumului) u. 8. sz.?
Megjegyzés: nincs meg, eltávolították kb. 1985-ben
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT ÎN
26. XI.–6.XII. 1846 CELEBRUL PIANIST
FRANCISC LISZT (1811–1886)
ÎN TIMPUL CONCERTELOR SALE LA CLUJ
...A PLECAT LA BUCUREŞTI
Fordítás: Ebben a házban lakott 1846. XI. 26–XII. 6. között Liszt Ferenc (1811–1886), a híres zongorista, Kolozsváron tartott hangversenyei alkalmából. Kolozsvárról Bukarestbe utazott.
Irodalma: *Szabadság*. 1997. aug. 5.

421.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Görögtemplom (Bisericii Ortodoxe) u. 5. sz., a ház homlokzatán
Megjegyzés: lecserélték 1999-ben; az új emléktáblán más a dátum
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT
INTRE 1872–1895 Dr. GRIGORE
SILAŞI (1836–1897) PRIMUL PROFESOR
DE LIMBĂ ŞI LITERATURĂ ROMÂNĂ
DE LA UNIV[ersitatea]. DIN CLUJ. AICI A FOST VIZITAT
DE POETUL GEORGE COŞBUC ÎN 1884–1885.
Fordítás: Ebben a házban lakott 1872 és 1895 között dr. Grigore Silaşi (1836–1897) a kolozsvári egyetem első román nyelv és irodalom tanára. Itt látogatta meg 1884–1885-ben a költő George Coşbuc. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 231.

422.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Holdvilág (Prof. Gheorghe Marinescu) u. 41. sz.

Megjegyzés:
Szöveg:
AICI A LOCUIT ÎN PERIOADA 1925–1936
Dr. CONSTANTIN C. DICULESCU
PROF. UNIVERSITAR
SPECIALIST ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ
Fordítás: E házban lakott 1925 és 1936 között/ dr. Constantin C. Diculescu/ egyetemi tanár,/ az egyetemes történelem szakértője. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 230–231.

423.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 8. sz., a ház keleti falán (nem 34. sz.?)
Megjegyzés: nincs meg, levették 1987 májusában
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT
ÎNTRE ANII 1919–1929 PROF(esor). UNIV(ersitar).
Dr. GEORGE VÎLSAN (1885–1935)
MEMBRU AL ACADEMIEI
ROMÂNE, CREATORUL
GEOGRAFIEI MODERNE
ROMÂNEŞTI.
Fordítás: Ebben a házban lakott 1919 és 1929 között dr. George Vîlsan (1885–1935) egyetemi tanár a Román Akadémia tagja, a korszerű román földrajztudomány megteremtője. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 238–239.

424.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Víz (Franklin Delano Roosevelt) u. 8. sz.
Megjegyzés: nincs meg, eltávolították a ház 2007-es átépítéskor
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT
VESTITUL MEDIC OCULIST OMÂN
IOAN PIURARIU MOLNAR (1749–1815)
ÎN TIMPUL PREDĂRII CURSURILIOR LA
INST[itutul]. MEDICO-CHIRURG[ical]. DIN CLUJ (1791–1815)
Fordítás: Ebben a házban lakott a kolozsvári Orvosi-Sebészeti Intézetben tartott előadásai idején (1791–1815) Ioan Piurariu Molnar (1749–1815), neves román szemorvos. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 233, Lukács J. 2005: 64.

425.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Kismester (Episcop Ioan Bob) 5. sz., görög-katolikus templom kerítésén?
Megjegyzés: bádogtábla, lecserélték az 1980-as években **[504.]**
ÎN ACEASTĂ SFÎNTĂ

BISERICĂ A AVUT LOC
ÎN 7 AUGUST 1864 CUNUNIA
RELIGIOASĂ A POETEI VERONICA
MICLE CU PROF(esor). UNIV(ersitar). ŞTEFAN
MICLE. «PREOT CUNUNĂTOR FIIND
PROTOPOP IOAN PAMFILIE»
Fordítás: Ebben a szent templomban tartották 1864. augusztus 7-én Veronica Micle költő és Ştefan Micle egyetemi tanár egyházi esküvőjét. A szertartást Ioan Pamfilie esperes végezte. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 141.

426.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Attila (Andrei Mureşanu) u. 31. sz., a ház homlokzatán
Megjegyzés: lecserélték 1998-ban
Szöveg:
IN ACEASTA CASA A
TRĂIT ŞI A CREAT
ÎNTRE ANII 1924–1963,
MARELE PROZATOR ŞI ACADEMICIAN
ION AGÂRBICEANU
(1882–1963)
Fordítás: Ebben a házban élt és alkotott 1924 és 1963 között a nagy prózaíró és akadémikus Ion Agârbiceanu (1882–1963). (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 230.

427.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Ferencz József püspök (Barbu Şt. Delavrancea) u. 3. sz.
Megjegyzés: 1962. januárban halt meg
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT ŞI A
CREAT ÎNTRE ANII 1945–1962 MARELE
COMPOZITOR AUGUSTIN BENA (1880–
1962) FOST PROFESOR ŞI RECTOR AL
CONSERVATORULUI
DE MUZICĂ ŞI ARTĂ
DRAMATICĂ „Gh. DIMA” DIN CLUJ.
Fordítás: Ebben a házban élt és alkotott 1945 és 1962 között Augustin Bena (1880–1962), a nagy zeneszerző, a kolozsvári Gheorghe Dima Zene- és Színművészeti Konzervatórium volt tanára és rektora.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 238.

428.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Kölcsey (Dimitrie Bolintineanu) u. 16. sz., a Iorga utca felől
Megjegyzés: nincs meg, lecserélték 1996 után/körül

Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT
ÎNTRE ANII 1928–40, Prof[esor]. UNIV[ersitar].
ALEXANDRU LAPEDATU (1676–1950)
ISTORIC, ACADEMICIAN ŞI NEOBOSIT
LUPTĂTOR PENTRU UNIREA DE LA
1 DEC[embrie]. 1918 A TRANSILVANIEI CU
ROMÂNIA.
Fordítás: Ebben a házban lakott 1928 és 1940 között, Alexandru Lapedatu (1676–1950) egyetemi tanár, történész, akadémikus, Erdély Romániával való 1918. december 1-jei egyesülésének fáradhatatlan harcosa. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 241.

429.
Létrehozás/állítás időpontja: 1960-as évek
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színházban
Megjegyzés: az íráshasználat alapján lehet, hogy korábbi; Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 213–214-nél kicsit másképp
Szöveg:
„S-A POTOLIT FURTUNA”...
AU FOST PRIMELE CUVINTE ROMÂNEŞTI
CARI AU RĂSUNAT PE ACEASTĂÎ SCENĂ,
ROSTITE FIIND DE MAREA ARTISTĂ
OLIMPIA BÂRSAN
VECHILU VIS
AL ROMÂNIILOR ARDELENI DE A AVEA UN TEATRU
PERMANENT, S’A ÎNFĂPTUIT LA 2 DECEMBRIE 1919,
CÂND ŞI-A ÎNCEPUT ACTIVITATEA ÎN ACEASTĂ SALĂ CU
„OVIDIU” DE V[asile]. ALEXANDRI
TEATRUL NAŢIONAL
SUB DIRECŢIUNEA EMERITULUI ARTIST AL NEAMULUI
ZAHARIA BÂRSAN
ROD AL STRĂDUINŢELOR LUI
TIBERIU BREDICEANU, CONSTANTIN PAVEL ŞI
D[imitrie]. POPOVICI BAYREUTH,
PRIMA OPERĂ NAŢIONALĂ A ŢĂRII
OPERA ROMÂNĂ DIN CLUJ
ŞI-A ÎNAUGURAT ACTIVITATEA LA 25 MAI 1920 CU
„AIDA” DE G[iuseppe]. VERDI.
Fordítás: „Elült a vihar”... ezek voltak e színpadon az első román szavak. Olimpia Bârsan jeles művésznő szájából hangzottak el. Az erdélyi románság régi álma, hogy állandó színháza legyen, 1919. december 2-án valósult meg, amikor Zaharia Bârsan, a nemzet érdemes művésze igazgatása alatt Vasile Alecsandri *Ovidiu*jával e teremben megkezdte tevékenységét a Nemzeti Színház. Tiberiu Brediceanu, Constantin Pavel és Dimitrie Popovici-Bayreuth törekvéseinek eredményeként az ország első nemzeti operája, a kolozsvári Román Opera Giuseppe Verdi *Aida*jával 1920. május 25-én megkezdte tevékenységét. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása nyomán)

Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 213–214.

430.
Létrehozás/állítás időpontja: 1961 [az újraállítása]
Hely: a Szentpéteri téren, Szentháromság-szobor (Szűz Mária-szobor, Mária-oszlop)
Megjegyzés: Korniss Antal főkormányszéki tanácsos és felesége Petki Anna állíttata, hálaadományként az 1738 óta tartó pestisjárvány elmúltakor; Schuchbauer Antal munkája; Emelve az 1738–1744. évi pestisjárvány elmúlásakor. Első köztéri szobor Kolozsváron és Erdélyben; eredetileg a piarista templom előtt volt **[144.]**, 1944-ben megrongálódott, 1957–1958-ban helyreállították,[64] 1959-ben lebontották és a ferences templomban raktároztatták el. 1961-ben a Szentpéteri térre tették, 1992-ben letörték a fejét, később helyreállították
Irodalma: Jakab E. 1888d: VI. tábla, Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 42, Balogh J. 1935: 33, 91. kép, Vásárhelyi Z. E. 1942: 73 és 108, Vincze Z. 2003: 16, Asztalos L. 2004: 311–312, Lukács J. 2005: 46, 92, Kelemen L. 2006: 306.

431.
Létrehozás/állítás időpontja: 1961. okt. 1. után
Hely: A monostori Templom (Govora) utcai alsó temetőben az egykori görög-katolikus, most ortodox templom bejáratánál elhelyezett emléktábla, balfelől
Megjegyzés: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 1959-et ír
Szöveg:
ACT COMEMORATIV
CU VREREA TATĂLUI, CU AJUTORUL ŞI CU SĂVÎRŞIREA
SFÎNTULUI DUH S-A ZIDIT ROATĂ ÎMREJUR PESTE CEA MICĂ
ŞI VECHEA BISERICĂ. ACEASTĂ SFÎNTĂ BISERICĂ CU HRAMUL
„ADORMIREA MAICII DOMNULUI" ÎNTRE ANII 1950–1961 DIN
JERTFA ŞI DĂRNICIA BUNILOR CREŞTINI AI PAROHIEI
ORTODOXE ROMÎNE CLUJ-MĂNĂŞTUR I. CU MĂRINIMOSUL AJUTOR
AL PRE FERICIRII SALE JUSTINIAN MARINA PATRIARHUL
BISERICII ORTODOXE ROMÎNE, AL I.P.S.S. NICOLAIE COLAN
MITROPOLITUL ARDEALULUI, AL. P.S. SALE EPISCOPULUI
EPARHIOT ŞI AL ALTOR I.P.S.S MITROPOLIŢI, EPISCOPI ŞI PREOŢI.
RÎNDUIALA TÎRNOSIRII S-A SĂVÎRŞIT LA 1 OCTOMBRIE 1961
ÎNTRU POMENIREA ISTORICULUI ACT AL REÎNTREGIRII
BISERICII ORTODOXE ROMÎNE DIN ARDEAL PRIN RUGĂCIUNILE
PREA SFINŢITULUI TEOFIL HERINEANU EPISCOPUL CLUJULUI.
ASISTAT FIIND DE P.C. SABIN TRUŢIA VICAR EPARHIAL PENSIONAR
ŞI PROTOPOP AL CLUJULUI, P.C. ONISIE MORARU CONSILIER,
P.C. ROMUL POPA PREOT CLUJ-CALVARIA ŞI P.C. EMIL MUREŞEANU
PREOT PAROH LOCAL PROTOPOP STAVROFOR.
OSÎRDIA RODNICĂ A PREOTULUI PAROH A FOST SPRIJINITĂ
DE PRIMEPITROPUL CÎNTĂREŢ ALEXANDRU HORAŢIU,
PARACLISIERUL VASILE ALBU, INGRIJITORUL IACOB POJAR,

[64] A restaurálás után méginkább zavarta az egyetem kommunista vezetőit: „Nem tudom a diákságot marxista-materialista szellemben nevelni, amíg ez a szobor itt ál az egyetem előtt, a fiatalok szeme láttára" – jelentette ki többször, különféle fórumokon a rektor. (vö: *Szabadság*. 1993. ápr. 28.)

MEMRBII CONSILIULUI PAROHIAL, CTITORII, BINEFĂCĂTORII
ŞI OSTENITORII ACESTUI SFÎNT LĂCAŞ.
ARHITECŢI: PAVEL VALKAI, MIHAIL NEGRUŢIU. MAEŞTRII
CONSTRUCTORI: ŞTEFAN RAFFAI, IOAN CHEŢAN, IOSIF CÎMPEANU.
PICTORI: CORNEL CENAN, IOAN GĂVRILĂ. INSTALATORI DE GAZ:
IOAN CRIŞAN, VASILE MIRON, GHEORGHE ABRUDAN,
TEOFIL POCOLA, TEODOR CĂPUŞAN.
Fordítás: Emlékirat. Az Atya akaratával, a Szentlélek segítségével és véghezvitelével felépíttetett a széles környéken eme legkisebb és legrégibb, a Szűzanya mennybevételének szentelt templom 1950 és 1961 között a kolozsmonostori román görögkeleti egyházközség jó kereszténveinek áldozatával és bőkezűségével, a pre frericirii sale Justinia Marinának, a Román Ortodox Egyház pátriárkájának, IPSS Nicolaie Colan Erdély mitropolitájának és PS megyéspüspökének és más IPSS mitropoliták, püspökök és papok nagylelkű segítségével. A templomszentelés szertartása 1961. október 1-jén zajlott, az erdélyi román ortodox egyház újjászervezése történelmi tettének emlékére, prea sfantitului Teofil Herineanu Kolozsvár püspökének könyörgéseivel, PC Sabin Truţia nyugalmazott egyházmegyei vikárius és Kolozsvár eseperese, PC Onisie Moraru tanácsos, PC Romul Popa kolozsvár-kálváriai pap és PC Emil Mureşeanu helyi plébános, protopop stavrofor közreműködésével. A plébános gyümölcsöző buzgalmát Alexandru Horaţiu főgondnok, egyházi énekes, Vasile Albu templomszolga, Iacob Pojar felügyelő, az egyháztanácsosok és ezen szent hajék alapítói, jótevői és építői. A műépítészek: Pavel Valkai, Mihail Negruţiu. Az építőmesterek: Ştefan Raffai, Ioan Cheţan, Iosif Cîmpeanu. Festők: Cornel Cenan, Ioan Găvrilă. Gázszerelők: Ioan Crişan, Vasile Miron, Gheorghe Abrudan, Teofil Pocola, Teodor Căpuşan.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 269.

432.
Létrehozás/állítás időpontja: 1962–1970
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 42. sz. alatt, a Botanikus Kertben, Florian Porcius mellszobra
Szöveg:
FLORIAN PORCIUS
1816–1906

433.
Létrehozás/állítás időpontja: 1963. máj.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában, a bejárati folyosó falán
Megjegyzés: héber–román szöveg
Szöveg:
לזכרון בהיכל ה'
הרות על הלוח
נדב ר' יחזקאל דוב וויעדער נ"י
עבור נשמת
אשתו העדינה היקרה
החשובה והמהוללה והמאושרה
מפז ומפנינים יקרה
אשת חיל לבעלה עטרה
הלכה בדרך טובה וישרה

מרת אלטע מרים בת ר' פנחס ע"ה
נפטרה במבחר שנותיה בת מ"ג שנים
בשנת תש"כג כד אייר לפק
מנוחתה עדן זכרונה לעד
În memoria soției mele
WIEDER JOLÁN n[ăscută] ELEFÁNT
Fordítás: Emlékeztetőül az Úr házában táblára vésetett R. Jehezkel Dov Wieder – mécsese világítson – adománya a felesége lelkéért a kedves és drága, megbecsült, áldott és boldog asszony drágább a színaranynál és az igazgyöngynél, derék asszony, férje ékessége, aki az igaz és jó úton járt, Alte Mirjam asszony, R. Pinhasz lánya, béke rá, élete teljében halt meg, 43 évesen, 723. évben a kis időszámítás szerint, ijjár hó 24 [1963. május 18.]. Nyugalma az édenben, emléke örökké fennmarad. Feleségem Wieder Jolán, született Elefánt, emlékére.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 170, Lőwy D. 1998: 250, Lőwy D. 2005: 519–520.

434.
Létrehozás/állítás időpontja: 1964
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 5–7. sz., Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Földrajz Kar, George Vâlsan mellszobra
Megjegyzés: Boris Caragea alkotása
Szöveg:
GEORGE VÂLSAN
1885–1935
B[oris]. Caragea
1964
Fordítás: George Vâlsan (1885–1935). [Alkotta] Boris Caragea, 1964-ben.

435.
Létrehozás/állítás időpontja: 1964. dec. 6.
Hely: Baross (Állomás) tér, Horea mellszobra
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása
Szöveg:
HOREA
Irodalma: *Igazság.* 1964. dec. 8., F. Tucă–M. Cociu 1983: 147, Gaal Gy. 2001b: 426.

436.
Létrehozás/állítás időpontja: 1964 után
Hely: Esterházy (Nicolae Bălcescu) u. 15. sz.
Megjegyzés:
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A TRĂIT ARTISTUL
CONSTANTIN UJEICU (1890–1964)
PRIM SOLIST BAS AL OPEREI ROMÂNE
DIN CLUIJ (1921–1957) CARE TIMP
DE PESTE 30 DE ANI A CREAT
ROLURI DE NEUITAT.

Fordítás: Ebben a házban élt Constantin Ujeicu (1890–1964) művész, 1921 és 1957 között a kolozsvári Román Opera basszus énekese, aki több mint harminc éven át felejthetetlen alakításokat nyújtott. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 229–230.

1965–1989

437.
Létrehozás/állítás időpontja: 1965 [az újraállítás éve]
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u., az egyetem előtti téren, a kapitóliumi farkas (Lupa Capitolina) szobra
Megjegyzés: Ettore Ferrari által készített másolat; eredetileg a Főtéren állott **[318.]**; 1973-ban – a Şcoala Ardeleană felállításakor – a áthelyezték a Deák Ferenc (Eroilor) utcába, régi városháza elé **[477.]**
Szöveg:
ALLA CITTÀ DI CLUJ
ROMA MADRE
MCMXXI
Fordítás: Kolozsvár városának Róma anyavárosától.
Irodalma: P. Borteş 1923: 33, Orosz F. 1933: 31, O. Buzea 1939: 78, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 106, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 259–260, Asztalos L. 2004: 99, Gaal Gy. 2007: 45, 48–49.

438.
Létrehozás/állítás időpontja: 1967. febr. 10.
Hely: Sétatér, a színház felőlről jobbra a második, Liviu Rebreanu mellszobra
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása; a 100. évfordulóra; Vámszer Géza fotója tévesen korábbi, bár Miklósi Sikes is 1966-ra datálja
Szöveg:
LIVIU REBREANU
1866–1944
Irodalma: *Igazság*. 1981. szept. 13., Gaal Gy. 2001b: 426.

439.
Létrehozás/állítás időpontja: 1967. febr. 10.
Hely: Sétatér, a színház felőlről balra a harmadik, George Coşbuc mellszobra
Megjegyzés: Vetró Artúr alkotása; Miklósi Sikes Csaba szerint 1958–1959-ben készült és 1960-ban avatták
Szöveg:
GEORGE
COŞBUC
1866–1918
Irodalma: *Igazság*. 1981. okt. 11., Gaal Gy. 2001b: 426.

440.
Létrehozás/állítás időpontja: 1967

Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a nyugati falon
Szöveg:
A TEMPLOM BELSEJÉT
MEGÚJITOTTA A GYÜLEKEZET
A REFORMÁCIÓ
450. ÉVES JUBILEUMÁRA
1967 ÉV ŐSZÉN.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 121–122.

441.
Létrehozás/állítás időpontja: 1967
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a nyugati falon
Szöveg:
DIE KIRCHE WURDE DURCH DIE
GEMEINDE INNERLICH ERNEUERT
ZUR 450. JAHRESWENDE
DER REFORMATION
IM HERBST 1967.
Fordítás: A templom belsejét megújította a gyülekezet 1967 őszén a reformáció 450. évfordulójára.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 122.

442.
Létrehozás/állítás időpontja: 1967
Hely: Bástya (Constantin Daicoviciu) u 2. sz., az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum udvarán, Decebal mellszobra
Megjegyzés: Vasile Popa alkotása; az 1880. évfordulóra
Szöveg:
DECEBALVS
REX DACORVM
87–102
Fordítás: Decebál, Dácia királya (87–102)
Irodalma: F. Tucă–M. Cociu 1983: 142–143.

443.
Létrehozás/állítás időpontja: 1968
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 7. és 9. sz. között, unitárius templom, bal oldali bejárata mögötti kis előcsarnokban, jobboldalt, a falon
Megjegyzés: az első szöveg az 1796-os **[180.]** újbóli felvésése
Szöveg:
AZ EGYETLEN EGY ISTEN
TISZTELETÉRE ÉPITETTE
A KOLOZSVÁRI
UNITÁRIA EKKLÉSIA
1796-BAN.

AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ
ALAPITÁSÁNAK
400. ÉVFORDULÓJÁRA
MEGUJITOTTA
AZ ÁLLAM SEGITSÉGÉVEL
A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS
EGYHÁZKÖZSÉG
1968-BAN.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 137, Gaal Gy. 2001c: 221.

444.
Létrehozás/állítás időpontja: 1968
Hely: Szent György (Lucian Blaga) tér, a Diákművelődési Ház bejárata melleti zöldövezetben a Majális (Republicii) u. sarkán, Lucian Blaga szobra
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása; csak néhány napig állott – itt túlságosan szem előtt volt a kommunistaellenes író; majd 1970. szept. 26-án a Sétatéren állították fel [LBlaga_1971, LBlaga_1985] **[459.]**; 1986-ban a Nemzeti Színház elé került [LBlaga_1] **[512.]**
Lucian Blaga
1895–1961
Irodalma: *Igazság*. 1970. szept. 27., *Igazság*. 1981. szept. 27., *Szabadság*. 1993. ápr. 28, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 252, Gaal Gy. 2001b: 429.

445.
Létrehozás/állítás időpontja: 1968. nov. 25.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 2. sz., az egykori Királyi Lyceum, ma Báthory István Líceum
Megjegyzés: az iskola fennállásának 389. és a forradalom 120. évfordulójára leplezték le; ekkor még 11. sz. Líceum a neve
Szöveg:
AICI A FUNCŢIONAT LICEUL PIARIŞTILOR
DIN CLUJ, FRECVENTAT DE MULŢI TINERI
ROMÂNI, PRINTRE CARE AVRAM IANCU,
GHEORGHE BARIŢIU, AL. PAPIU-ILARIAN,
CONSTANTIN ROMAN, ION SUCIU, IOSIF
SULUŢIU, IACOB BOLOGA, NICOLAE POPEA,
CONSTANTIN SECĂREANU, CONSTANTIN
G. IOAN ŞI FRAŢII BUTEANU, CARE AU
JUCAT UN ROL ÎNSEMNAT ÎN TIMPUL
REVOLUŢIEI DE LA 1848. DORINŢA DE
MANCIPARE NAŢIONALĂ A POPORU-
LUI ROMÂN CARE DOMNEA ÎNTRE
STUDENŢII ROMÂNI DE LA ACEST LICEU
A STAT LA BAZA SOCIETĂŢII „AURORA”
(1845) ŞI A FOII LITERARE „ZORILE”.
Fordítás: Itt működött a kolozsvári Kegyesrendi Gimnázium, amelyben számos román diák tanult, közöttük Avram Iancu, Gheorghe Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, Constantin Roman, Ion

Suciu, Iosif Suluțiu, Iacob Bologa, Nicolae Popea, Constantin Secăreanu, Constantin G. Ioan és a Buteanu fivérek, akik jelentős szerepet játszottak az 1848-as forradalom idején. Az iskola román diákjainak körében uralkodó román nemzeti egyenjogúsítási óhaj volt az *Aurora* ('kikelet') egyesület (1848) és a *Zorile* ('hajnal') című irodalmi lap alapja. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: *Igazság*. 1968. nov 26., F. Tucă–C. Ucrain 1978: 174–175, F. Tucă–C. Ucrain 1988: 177, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 148–149.

446.
Létrehozás/állítás időpontja: 1969 előtt
Hely: Petőfi (Avram Iancu)[65] u. 20. sz.
Megjegyzés: nincs meg, 1996. márc. 14-én eltávolították
Szöveg:
AICI, ÎN FOSTUL HOTEL
BIASINI, A POPOSIT ÎN ZILELE
DE 17–23 IULIE 1849, ÎN DRUM
SPRE MUNȚII APUSENI LA AVRAM IANCU,
NICOLAE BĂLCESCU (1819–1852)
INSOȚIT DE CEZAR BOLLIAC (1813–1880).
Fordítás: Itt, az egykori Biasini szállóban szállt meg az Erdélyi-szigethegységbe, Avram Iancuhoz vezető útján, Cezar Bolliac (1813–1880) kíséretében, Nicolae Bălcescu (1819–1852). (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Dávid Gy.–Mikó I. 1972: 144. 116–117. kép, Mikó I. 1978: 35, F. Tucă–C. Ucrain 1978: 175, F. Tucă–C. Ucrain 1988: 178, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 192–193.

447.
Létrehozás/állítás időpontja: 1969 előtt
Hely: Donát u. 180 sz., a ház utcai falán
Megjegyzés: 1939-ben nyomtatták az első lapszámot?
Szöveg:
[Az illegális *Igazság* kiadója, nyomdája. Szövege kb. ez lehetett: „E ház pincéjében nyomtatták 1939 júliusa–szeptembere között az Igazságot, az illegalitásban levő Román Kommunista Párt Erdély és Bánság Területi Bizottságának lapját."]
Irodalma: Kovács A. 1969, *Igazság*. 1970. okt. 17., Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 289–290, *Igazság*. 1981. máj. 3.

448.
Létrehozás/állítás időpontja: 1969. aug. 20.
Hely: Május 1. tér, a Clujana Bőr- és Cipőgyár sporttelepe, a strand mellett
Megjegyzés: Vetró Artur alkotása; 2008-ban ellopták, most csak a talapzata van meg
Szöveg:
JANOS HERBAK
1911–1940

[65] „A Külső-Torda utcát előbb Petőfiről, később Avram Iancuról nevezték el, majd jött a demokrácia, és megosztották kettőjük között. Biasinitól balra van a Petőfi utca, jobbra a Strada Avram Iancu." (Dávid Gy.–Mikó I. 1972: 143)

Irodalma: *Igazság*. 1969. aug. 21., T. Fărcaş 2008.

449.
Létrehozás/állítás időpontja: 1969. aug. 21.
Hely: Gyárfás Jenő (Bistriței) u. 21. sz., Közlekedésügyi Minisztérium Szakiskola Központjának udvarán, Ilie Pintilie mellszobra
Megjegyzés: Mircea Spătaru alkotása
Szöveg:
ILIE PINTILIE
1903–1940
Irodalma: *Igazság*. 1969. aug. 22.

450.
Létrehozás/állítás időpontja: 1969. aug. 22.
Hely: Tordai út (Calea Turzii), a Hősök temetőjében, az Antifasiszta Hősök Emlékműve
Megjegyzés: Vasile Mitrea alkotása
Szöveg:
SLAVĂ OSTAŞILOR ROMÂNI CARE S-AU JERTFIT PENTRU ELIBERAREA
PATRIEI DE SUB JUGUL FASCIST.
Fordítás: Dicsőség a román katonáknak, akik a haza fasiszta iga alóli felszabadításáért áldozták életüket. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: *Igazság*. 1969. aug. 26., F. Tucă 1974: 224 és 232, F. Tucă–M. Cociu 1983: 150, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 261.

451.
Létrehozás/állítás időpontja: 1969. szept.
Hely: Főtér (Unirii) 20. sz.
Megjegyzés: téves a szöveg, 12-én volt a szobor leleplezése
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT ÎN
1902 SCULPTORUL IOAN FADRUSZ
(1858–1903), CU PRILEJUL AMPLASĂRII
OPEREI SALE CELEBRE, STATUIA ECVESTRĂ
A REGELUI MATEI CORVINUL,
DESVELITĂ LA 14 OCT. 1902.
Fordítás: Ebben a házban lakott 1902-ben Fadrusz János (1858–1903) szobrász, híres művének, Mátyás király lovas szobrának felállítása idején, amelyet 1902. október 14-én lepleztek le.
Irodalma: Murádin J. 1969, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 130, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 57.

452.
Létrehozás/állítás időpontja: 1969. okt. 16.
Hely: Mikó (Clinicilor) 3–5. sz., az I. sz. Belgyógyászati Klinika előcsarnokában, Iuliu Haţieganu mellszobra
Megjegyzés: halálának 10. évfordulójára; ugyanekkor nevezték el a Iuliu Haţieganu amfiteátrumot is; Romul Ladea alkotása

Irodalma: *Igazság*. 1969. okt. 23.

453.
Létrehozás/állítás időpontja: 1969. nov.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színházban
Szöveg:
1919–1969
50
OMAGIU ARTIŞTILOR
TEATRULUI NAŢIONAL
ŞI OPEREI ROMÂNE
DIN CLUJ CARE TIMP
DE 50 DE ANI AU SLUJIT
CU DEVOTAMENT ARTA
ŞI CULTURA ROMÂNEASCĂ
CLUJ NOIEMBRIE 1969
Fordítás: 1919–1969. Tisztelet a kolozsvári Nemzeti Színház és a Román Opera művészeinek, akik ötven éven át hűséggel szolgálták a román művészet és műveltség ügyét. Kolozsvár, 1969 novemberében. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 214–215.

454.
Létrehozás/állítás időpontja: 1969 után (1976?, az 1986-os szoboravatáskor?)
Hely: Fráter György (Valer Moldovan) u. 20. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ
A LOCUIT ÎNTRE ANII
1946–1961 MARELE
SCRIITOR ŞI FILOZOF
LUCIAN BLAGA
Fordítás: Ebben a házban lakott 1946 és 1961 között Lucian Blaga a nagy író és filozófus. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 251–252.

455.
Létrehozás/állítás időpontja: 1959–1970
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 11. sz., a Babeş–Bolyai Egyetem jogi fakultásának egyik termében[66]
Szöveg:

(arckép)
EROU SOLDAT CZELLER LUDOVIC
UNIVERSITĂŢII „BABEŞ–BOLYAI”
CLUJ
DIN PARTEA UNEI UNITĂŢI MILITARE

[66] Asztalos Lajos szerint az Arany János utcai (jelenleg a Vegyészeti Kar) épületében, az első emeleti, ún. Czeller-teremben volt. (Talán a Jogi Kar Majális utcai épületének egyik irodájában, egy szekrény mögött volt/van.) Czeller Ludovic díszterem.

MEMBRU AL UNIUNII TINERETULUI COMUNIST, FOST STUDENT AL FACULTĂȚII NOASTRE, LUPTÎND ÎN RÎNDURILE DIVIZIEI „TUDOR VLADIMIRESCU” LA ÎN MARTIE 1945 ŞI-A SACRIFICAT VIAȚA PENTRU ELIBERAREA CLASEI MUNCITOARE, PENTRU CAUZA PĂCII ŞI A SOCIALISMULUI	A KOMMUNISTA IFJÚMUNKÁS SZÖVETSÉG TAGJA, KARUNK VOLT HALLGATÓJA, A „TUDOR VLADIMIRESCU” HADOSZTÁLY SORAIBAN HARCOLVA, 1945. MÁRCIUS 2-ÁN ÉLETÉT ÁLDOZTA A MUNKÁSOSZTÁLY FELSZABADÍTÁSÁÉRT, A BÉKE ÉS A SZOCIALIZMUS ÜGYÉÉRT

Irodalma: Gh. I. Bodea 1970, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 357, F. Tucă 1974: 226 és 233, F. Tucă–M. Cociu 1983: 151.

456.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970 előtt
Hely: Fellegvár (Cetățuia)
Szöveg:
ÎN ACEST LOC A FOST
EXECUTAT, LA 11 MAI 1849, DIN
ORDINUL NOBILIMII CONTRA-
REVOLUȚIONARE MAGHIARE, PRO-
FESORUL SAS STEPHAN LUDVIG
ROTH, INTELECTUALUL PROGRESIST,
MILITANT ACTIV ÎN REVOLUȚIA DE
LA 1848, SUSȚINĂTORUL NEOBOSIT
AL DREPTURILOR SOCIALE ŞI
NAȚIONALE ALE POPULAȚIEI SĂ-
SEŞTI ŞI ALE POPORULUI ROMÂN.
Fordítás: Az ellenforradalmi magyar nemesség parancsára 1849. május 11-én ezen a helyen végezték ki Stephan Ludwig Roth szász tanárt, haladó szellemű értelmiségit, az 1848-as forradalom tevékeny harcosát, a szász lakosság és a román nép társadalmi és nemzeti jogainak fáradhatatlan támogatóját. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: F. Tucă–C. Ucrain 1978: 176, F. Tucă–M. Cociu 1983: 149, F. Tucă–C. Ucrain 1988: 178–179, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 98, Gaal Gy. 2007: 174.

457.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970. szept. 19.
Hely: a Vörösmarty és Attila utca találkozásánál (Ion Agârbiceanu tér), Ion Agârbiceanu mellszobra
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása
Szöveg:
ION AGÂRBICEANU
1882–1963
Irodalma: *Igazság*. 1970. szept. 20., Gaal Gy. 2001b: 427.

458.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970. szept. 20.
Hely: Baross (Állomás) tér, Vasútállomás
Szöveg:
ACEASTA PLACĂ

COMEMORATIVĂ A
FOST AŞEZATĂ CU
OCAZIA ÎMPLINIRII A
100 DE ANI DE LA DAREA
ÎN EXPLOATARE A STA-
ŢIEI DE CALE FERATĂ
CLUJ
(7 SEPTEMBRIE 1870–
7 SEPTEMBRIE 1970)
Fordítás: Ezt az emléktáblát a kolozsvári vasútállomás épülete átadásának 100. évfordulója alkalmából helyezték el. (1870. szeptember 7–1970. szeptember 7.) (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: *Igazság.* 1970. szept. 22., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 235.

459.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970. szept. 26.
Hely: Sétatér (Parcul Central) tér, a a Műcsarnok épülete melleti sétányon, Lucian Blaga szobra
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása; a Szent György (Lucian Blaga) térről helyezték át **[444.]**, 1986-ban a Nemzeti Színház elé költöztették [LBlaga_1] **[512.]**
Szöveg:
Lucian Blaga
1895–1961
Irodalma: *Igazság*. 1970. szept. 27., *Igazság*. 1981. szept. 27., *Szabadság*. 1993. ápr. 28, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 252, Gaal Gy. 2001b: 429.

460.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970 után
Hely: Álmos (Alexandru Vlahuţă) u. 63. sz., az épület utcai oldalán
Szöveg:
AICI S-A ÎNDURAT
DESTINUL CREATOR
ROMUL LADEA
ÎNTRE ANII 1957–1970
Fordítás: Itt teljesedett ki az alkotó erő, Romul Ladea 1957 és 1970 között.

461.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970 után?
Hely: Sétatér, a színház felőlről jobbra az első, Octavian Goga mellszobra
Megjegyzés: más talapzatra tették
Szöveg:
Octavian Goga
1881–1938

462.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970-es évek?
Hely: Jókai (Napoca) u. 8. sz.

Megjegyzés: lecserélték az 1980-as (?) években
Szöveg:
În această clădire a fost Redacţia
Revistei „Răvaşul” (1903–1913), foaie
săptămînală populară sub direcţiunea
publicistului dr. Ilie Daianu (1868–1956).
În 3. IX. 1903, Redacţia revistei a primit
vizita lui I[on]. L[uca]. Caragiale (1852–1912).
Fordítás: Ebben az épületben volt 1903 és 1913 között a *Răvaşul* című, dr. Ilie Daianu (1868–1956) közíró által vezetett népszerű hetilap szerkesztősége. 1903. szeptember 3-án a lap szerkesztősége Ion Luca Caragialét (1852–1912) fogadta. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 241–242.

463.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970-es évek?
Hely: Kismester (Episcop Ioan Bob) u. 5. sz., görög-katolikus templom kerítésén
Szöveg:
BISERICA BOB
MONUMENT ISTORIC
CONSTRUITĂ ÎNTRE ANII 1800–1803
DE EPISCOPUL BLAJULUI
IOAN BOB
CU HRAMUL „ÎNVIEREA DOMNULUI”
Fordítás: Bob történelmi emlékmű templom. 1800–1803 között Ioan Bob balázsfalvi püspök építtette az „Úr feltámadása” tiszteletére.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 141.

464.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970-es évek?
Hely: Egyetemi Sportpark, kereszt
Megjegyzés: 1936?
Szöveg:
ÎN MEMORIA ACELORA
CARE AU ŞTIUT SĂ MOARĂ
PENTRU PATRIE
Fordítás: Azok emlékére, akik hajlandók voltak meghalni a hazáért. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 216.

465.
Létrehozás/állítás időpontja: 1970-es évek?
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színház épületében, Tiberiu Brediceanu mellszobra
Szöveg:
TIBERIU BREDICEANU
1877–1968

466.
Létrehozás/állítás időpontja: 1971. márc. 9.
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 20. sz.
Megjegyzés: születésének 80. évfordulójára
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A FOST REDACTATĂ
ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE,
REVISTA MARXISTĂ „KORUNK”,
CONDUSĂ DE CĂTRE EMINENTUL ESTETICIAN
GAÁL GÁBOR
1891–1954
A JELES ESZTÉTA, A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZT,
EBBEN AZ ÉPÜLETBEN SZERKESZTETTE
A „KORUNK” CÍMŰ MARXISTA FOLYÓIRATOT.
Irodalma: *Igazság*. 1971. márc. 10., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 226–227, Lőwy D. 1998: 255, Gaal Gy. 2001b: 427, Lőwy D. 2005: 525, Gaal Gy. 2007: 100.

467.
Létrehozás/állítás időpontja: 1971. május. 1–7. között
Hely: Kajántói (Oaşului) u. 86–90. sz., a Porcelángyár udvarán, díszkút
Megjegyzés: az RKP 50. évfordulójára; Szabó János alkotása
Irodalma: *Igazság*. 1971. máj. 7.

468.
Létrehozás/állítás időpontja: 1971. jún. 19.
Hely: Szopori (Alexandru Vaida-Voevod) út 55. sz., Gheorghe Lazăr tanítóképző iskola előcsarnokában baloldalt
Megjegyzés: fennállásának 100. évfordulójára; iskolanévadó ünnepség keretében; az új épületet 1969-ben adták át
Szöveg:
„ACEASTA PLACA A FOST
DEZVELITĂ LA 19 IUNIE 1971
CU OCAZIA IMPLINIRII
UNUI SECOL DE LA INFIINȚAREA
LICEULUI PEDAGOGIC DIN CLUJ.”
Fordítás: Ezt a táblát kolozsvári tanítóképző líceum egy évszázados fennállásának alkalmából állították 1971. június 19-én.
Irodalma: *Făclia*. 1971. jún. 20.

469.
Létrehozás/állítás időpontja: 1971. jún. 19.
Hely: Szopori (Alexandru Vaida-Voevod) út 55. sz., a Gheorghe Lazăr tanítóképző iskola előtt, Gheorghe Lazăr mellszobra
Megjegyzés: az iskola fennállásának 100. évfordulójára, iskolanévadó ünnepség keretében; Corneliu Medrea alkotása; később költöztetni szerették volna, a talapzat el is készült de abbamaradt [GLazar_leendo]

Szöveg:
GHEORGHE
LAZAR
1779–1823
Irodalma: *Făclia*. 1971. jún. 20.

470.
Létrehozás/állítás időpontja: 1971. aug.
Hely: Bethlen (Baba Novac) u., Szabók tornya, keleti fal
Megjegyzés: a goroszlói csata 370. évfordulójára; 1996-ban távolították el (a Baba Novac szobra feliratának cserélésekor)
Szöveg:
DUPĂ BĂTĂLIA DE LA GURUS-
LĂU DIN 3. VIII. 1601, VOEVODUL
MIHAI VITEAZUL A POPOSIT
CU OASTEA SA ÎN CLUJ ÎN 11–15. VIII.
1601, CINSTIND LA TURNUL CROITORILOR
MEMORIA GENERALULUI BABA NOVAC.
Fordítás: Az 1601. augusztus 3-ai goroszlói csata után itt állt meg csapatával (Kolozsvárt) 1601. augusztus 11. és 15. között Mihály vajda, megemlékezve a Szabók tornyánál Baba Novac tábornokról. (Asztalos Lajos fordítása)
Irodalma: F. Tucă–M. Cociu 1983: 146–147, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 81, D. Todița 2004: 139.

471.
Létrehozás/állítás időpontja: 1971
Hely: Mikes (Croitorilor) u. 19–21–23. sz., a III. sz. Belgyógyászati Klinika folyosóján
Megjegyzés: Virgil Fulicea alkotása
Szöveg:
(plakett)
PROF. IULIU HATIEGANU
1885–1956
Fordítás: Iuliu Hațieganu (1913–1976) egyetemi tanár.
Irodalma: V. Goia 2007.

472.
Létrehozás/állítás időpontja: 1972. szept. (10.?)
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 17. sz.
Megjegyzés: halálának 100. évfordulójára
Szöveg:
AICI A LOCUIT ÎN TIMPUL
STUDIILOR ACADEMICE (1841–1844)
AVRAM IANCU,
EMINENT CONDUCĂTOR AL REVOLUȚIEI
DIN TRANSILVANIA DE LA 1848.
LUPTĂTOR ÎNFLĂCĂRAT PENTRU
DREPTATE SOCIALĂ ŞI NAȚIONALĂ.

Dezvelită în septembrie 1972
Fordítás: Itt lakott főiskolai tanulmányai idején (1841–1844) Avram Iancu, az 1848-as erdélyi forradalom kiemelkedő vezetője, a társadalmi és nemzeti jogok lelkes harcosa. Leleplezve 1972 szeptemberében. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: F. Tucă–C. Ucrain 1978: 175–176, F. Tucă–C. Ucrain 1988: 178, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 235–236.

473.
Létrehozás/állítás időpontja: 1972. dec. 30
Hely: (Gării) u. 19. sz., az Armatura fémárugyárban, az öntő szobra
Megjegyzés: a Köztársaság kikiáltásának 25. évfordulójára
Irodalma: *Igazság*. 1973. jan. 16.

474.
Létrehozás/állítás időpontja: 1972 után
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 23. sz.
Szöveg:
AICI A LOCUIT 50 ANI
LUPTĂTORUL MEMORANDIST
Dr. AUREL ISAC
(1845–1932)
PREŞEDINTE AL SOC[ietăţii]. MESERIAŞILOR
ROMÂNI DIN CLUJ, MEMBRU AL SOC[ietăţii].
„ROMÂNIA JUNĂ” DIN VIENA ŞI
MEMBRU FONDATOR AL SOC[ietăţii]. CULTURALE
„IULIA” DIN CLUJ. AICI A FOST VIZITAT
DE B[ogdan]. P[etriceicu]. HAŞDEU, Dr. IOAN RAŢIU, Dr.
V[asile]. LUCACIU, I[on]. L[uca]. CARAGIALE, G[eorge]. COŞBUC,
ADY ENDRE, G[eorge]. POPP DE BĂSEŞTI ŞI MULTE
ALTE PERSONALITĂŢI MARCANTE.
Fordítás: Itt lakott 50 éven át dr. Aurel Isac (1845–1932) memorandista harcos, a kolozsvári Román Kisiparosok Társaságának elnöke, a bécsi Ifjú Románia társaság tagja és a kolozsvári Júlia Művelődési Társaság alapító tagja. Itt látogatta meg őt Bogdan Petriceicu Haşdeu, dr. Ioan Raţiu, dr. Vasile Lucaciu, Ion Luca Caragiale, George Coşbuc, Ady Endre, George Popp de Băseşti és sok más jelentős személyiség. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása nyomán)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 225–226.

475.
Létrehozás/állítás időpontja: 1973. máj. 23.
Hely: Eötvös (Constanţa) u. 6. sz., a Nicolae Bălcescu iskola előtt, Nicolae Bălcescu mellszobra
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása; az 1848-as forradalom 125. és az iskola 15. évfordulójára; volt egy 1958-as elődje **[411.]**
Szöveg:
NICOLAE BALCESCU
1819–1852

Irodalma: *Igazság*. 1973. máj. 24., F. Tucă–M. Cociu 1983: 149, F. Tucă–C. Ucrain 1988: 177, Gaal Gy. 2001b: 427.

476.
Létrehozás/állítás időpontja: 1973. jún. 30.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u., Şcoala Ardeleană (’Erdélyi Iskola’) szoborcsoport
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása, a Tanítók Napján leplezték le
Szöveg:
SAMUIL MICU
1745–1806
GHEORGHE ŞINCAI
1754–1816
PETRU MAIOR
1761–1821
Irodalma: *Igazság*. 1973. júl. 1., F. Tucă–M. Cociu 1983: 147, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 261–262.

477.
Létrehozás/állítás időpontja: 1973 [az áthelyezés éve]
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u., a régi városháza előtt, a kapitóliumi farkas (Lupa Capitolina) szobra
Megjegyzés: Ettore Ferrari által készített másolat; 1973-ban, a Farkas utcából **[437.]** – a Şcoala Ardeleană felállításakor – került ide, 1993-ban – a Memorandisták emlékművének felállításakor – eltávolították, a Főtéren kívánták felállítani, majd 2002. december 1-jén a Deák Ferenc utca másik felére került (RomRem, Romamadre) **[716.]**
Szöveg:
ALLA CITTÀ DI CLUJ
ROMA MADRE
MCMXXI
Fordítás: Kolozsvár városának Róma anyavárosától.
Irodalma: P. Borteş 1923: 33, Orosz F. 1933: 31, O. Buzea 1939: 78, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 106, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 259–260, Asztalos L. 2004: 99, Gaal Gy. 2007: 45, 48–49.

478.
Létrehozás/állítás időpontja: 1973
Hely: a Trefort (Victor Babeş) és a Kőkert (Haşdeu) utcák sarkán a Leon Daniello Tüdőklinika udvarán, Leon Daniello mellszobra
Megjegyzés: valószínűleg az 1973-as névadás alkalmából
Szöveg:
LEON DANIELLO
1898–1970
PROFESOR, FONDATORUL
ŞCOLII CLUJENE DE
FIZIOLOGIE.
Fordítás: Leon Daniello (1898–1970) egyetemi tanár a kolozsvári tüdőgyógyászati iskola megalapítója.

479.
Létrehozás/állítás időpontja: 1974
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 70–72. sz., a George Coşbuc Líceum udvarán, George Coşbuc mellszobra
Megjegyzés: 1958-ban nevezték el az iskolát
Szöveg:
GEORGE
COŞBUC

480.
Létrehozás/állítás időpontja: 1974. jún. 2.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógán
Megjegyzés: a deportálás 30. évfordulójára
Szöveg:
ACEST SFÎNT LĂCAŞ
TEMPLUL MEMORIAL
AL DEPORTAȚILOR
ESTE ÎNCHINAT
AMINTIRII EVREILOR DIN
NORDUL TRANSILVANIEI
DEPORTAȚI ÎN ANUL 1944 ŞI
EXTERMINAȚI DE FAŞCIŞTI
ÎN LAGĂRELE MORȚII.
NU VOM UITA NICIODATĂ
MARTIRAJUL LOR.
Fordítás: E szent hely a Deportáltak Emléktemploma, az 1944-ben Észak-Erdélyből elhurcolt és a fasiszták által a haláltáborokban kivégzett zsidók emlékének van szentelve. Vértanúságukat soha nem fogjuk elfeledni. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 163–164, Lőwy D. 1998: 247, Lőwy D. 2005: 518.

481.
Létrehozás/állítás időpontja: 1974. jún. 2.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógán
Megjegyzés: héber; a deportálás 30. évfordulójára
Szöveg:
מקום קדוש הזה
נקרא היום י"ב סיון תשל"ד
בית הכנסת הזיכרון
לזכר קהילות הקודש
ורבבות אלפי יהודים קרבנות
חללו השואה מטרנסילבניה
הצפונית שנסגרו בגיטאות
ונשמדו על ידי הפשיסטים
יזכור עם ישראל ולא ישכח

Fordítás: Ez a szent hely, a mai naptól, (5)734. év Sziván hónap 12-től [1974. június 2-től] az Emlékezés Zsinagógájának neveztetik, emlékére azoknak a szent közösségeknek és sok ezer zsidónak, akik az észak-erdélyi soa [holokauszt] áldozatai lettek, akiket gettóba zártak, és a fasiszták elpusztítottak. Emlékezz Izráel népe, és ne felejts! (Bányai Viktória fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 163–164, Lőwy D. 1998: 247, Lőwy D. 2005: 518.

482.
Létrehozás/állítás időpontja: 1974. aug. 3.
Hely: Horea, Cloşca és Crişan tér, Horea, Cloşca és Crişan szoborcsoportja
Megjegyzés: Ion Vlasiu alkotása; a haza felszabadításának 30., a felkelés 190., a város municípiumi rangra emelésének 1850. évfordulójára
Szöveg:
HOREA
CLOŞCA
CRIŞAN
Irodalma: *Igazság*. 1974. aug. 4., F. Tucă–M. Cociu 1983: 147–148, Gaal Gy. 2001b: 428.

483.
Létrehozás/állítás időpontja: 1974
Hely: Szamosfalvi (Aurel Vlaicu) út, az Expo előtt felállított oszlop
Megjegyzés: Virgul Salvanu alkotása; a Napoca-városnév felvétele körül
Irodalma: *Igazság*. 1974. szept. 11.

484.
Létrehozás/állítás időpontja: 1974
Hely: A monostori Templom (Govora) utcai alsó temetőben az egykori görög-katolikus, most ortodox templom bejáratánál elhelyezett emléktábla, jobbfelől
Megjegyzés: 1959 (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996), van 1974-es dátum is, és 2001-ben még hozzáírtak
Szöveg:
ACT COMEMORATIV
LA ZIDIREA ACESTUI SFÎNT LOCAŞ, CU AJUTORUL LUI DUMNEZEU ŞI-AU
ADUS CONTRIBUŢIA CONSILIERII PAROHIALI DIN PERIOADA 1950–1961
SELICEAN DUMITRU BERCHEŞ VASILE OPREA VASILE
ALBU VASILE FESOI BOŢOC IOAN CICA BOŢOC VASILE LEP.
PIPAŞ VASILE COJOCNENAN IOAN MUREŞAN IOAN BRADU
ALBU TEODOR PĂV. BORZA GAVRIL COSTAN ŢICREA SIMION
FENEŞAN IOAN PUCU FELECAN PAVEL COSTIN GAVRIL
HODREA VASILE OPREA VASILICĂ MUREŞAN IACOB
ALBU IOAN PĂV. ALBU IOAN CHES. HĂLĂLĂU IOAN
RENOVAREA SFÎNTULUI LOCAŞ, ÎMPREJMUIREA BISERICII ŞI A CIMITIRULUI
S-A EFECTUAT ÎN ANII 1973–74 PRIN GRIJA CONSILIERILOR PAROHIALI:
BORZA VASILE RUSU PAVEL PAVU POP GAVRIL A URSULUI
CHIOREAN PAVEL POP PAVEL SACU BORZA IOAN SELICEAN VASILEŢ
FENEŞAN VASIL PUCU JURCA GAVRIL ALBU ŞTEFAN

COJOCNEAN VASILE BORZA SIMION CONȚIU IOSIF OPREA IOAN
TĂUȚAN ȘTEFAN CÎNTĂREȚ TĂMAȘ PAVEL FĂT ILIE SANDOR
SUB ÎNDRUMAREA P.C. PĂR. GIURGIU MIRCEA – PROTOPOP STAVROFOR
DONATORII ŞI BINEFĂCĂTORII ACESTUI SFÎNT LOCAŞ
FLOREA IOAN RIŞCA PAVEL ALBU PETRU CĂPUŞAN ALEX. ANDREI
CĂLBĂJOS ALEXANDRU AŞTILEAN IOAN CEAPA DEVIAM SIMION
ALBU PAVEL TENTU BOITA LUCHIAN POJAR PAVEL
ALBU TEODOR POIAȚ MUREŞAN IOAN HĂD. ALBU GĂVRILOCEA
TANȚĂU VILUC MOLDOVAN IOAN FENEŞAN IOSUPICĂ
BORZA GAVRIL LAN POP GHEORGHE NISTOR PAVEL
BORZA PETRU BACIU ALEXANDRU TEHN ȚINEGHE VASILE
PERJA GAVRIL CHIOREAN ALEXANDRU CIOARA VASILE
IFTENIE GRIGORE SIGARTĂU ALEXANDRU POP ARITON
FENEŞAN IOSIF CĂPUŞAN IONIUSCĂ POP VASILE SACU
CONTRIBUȚIE ALEAS AVÎND ŞI P.C. PROT, POP ROMULUS – preot slujitor.
[későbbi szöveg:]
ÎNTRE ANII 1985–2001 S-A EFECTUAT RENOVAREA INTREGULUI
COMPLEX BISERICESC SUB INDRUMAREA
PR MATEI POPOVICI PROTOPOP ICONOM STAVROFOR SI
EPITROP FIIND POP GAVRILA
Fordítás: Emlékirat. Ezen szent hajlék felépítéséhez az Isten segedelmével 1950–1961 között hozzájárultak az egyháztanácsosok: Selicean Dumitru, […]. A szent hajléknak és környékének, valamint a temetőnek az 1973–1974 közötti felújítása az egyháztanácsosok gondosságával ment végbe: Borza Vasile, […]. Irányította P.C. Giurgiu Mircea protopop stavrofor atya. A szent hajlékra adományozók és jótevők: Florea Ioan, […]. 1985–2001 között a teljes templom felújítása PR Matei Popovici protopop iconom stavrofor és Pop Gavrila epitrop irányításával zajlott.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 269.

485.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976. febr. 1.
Hely: a Szabók tornya előtt, Baba Novac szobra
Megjegyzés: Virgil Fulicea alkotása, a 375. évfordulóra; F. Tucă–M. Cociu 1983: 146 szerint 1975. febr. 15-én leplezték le; a feliratot 1998. szept. 23-ról 24-re virradó éjszaka kiegészítették **[621.]**
Szöveg:
[eredeti szöveg:]
BABA NOVAC
CĂPITAN AL LUI
MIHAI VITEAZUL.
UCIS ÎN ZIUA DE
5 FEBRUARIE 1601.

S-A RIDICAT ACEST
MONUMENT, SPRE
CINSTIREA MEMORIEI

SALE ÎN ANUL 1975.
Fordítás: Baba Novac, a Mihai Viteazulnak, 1601. február 5-én megölt kapitánya. Emlékének tiszteletére emeltetett ez az emlékmű 1975-ben.
Irodalma: *Igazság*. 1976. febr. 3., F. Tucă–M. Cociu 1983: 146, *Szabadsá*g. 1998. szept. 25., Gaal Gy. 2001b: 428, D. Todița 2004: 139–141, Asztalos L. 2009.

486.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976. máj. 31.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színház előtt, Mihai Eminescu szobra
Megjegyzés: Ovidiu Maitec alkotása; 1964-ben már megvan a terv (vö: *Igazság*. 1964. jún. 13.)
Szöveg:
M[ihai]. Eminescu
Olvasata: Mihai Eminescu.
Irodalma: *Igazság*. 1976. jún. 1., Gaal Gy. 2001b: 428.

487.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976
Hely: Álmos (Alexandru Vlahuță) u. 44–46–48. sz., az Alexandru Vlahuță iskola előtt, Alexandru Vlahuță mellszobra
Szöveg:
ALEXANDRU VLAHUȚĂ
1858–1919
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 269.

488.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976. júl. után
Hely: Fejedelem (Constantin Dobrogeanu-Gherea) u. 22. sz., az épület homlokzatán
Megjegyzés:
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ
A TRĂIT ŞI A CREAT POETUL,
PROZATORUL ŞI DRAMATURGUL
DOMINIC STANCA (1926–1976)
Fordítás: Ebben a házban élt és alkotott Dominic Stanca (1926–1976) költő, prózaíró és színműíró. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 237.

489.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976
Hely: Donát (Donath) u. 160. sz., a rádióstúdió előtt, Iacob Mureşianu mellszobra
Megjegyzés:
Szöveg:
IACOB
MURESIANU
1857–1917

490.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976. dec. 17.
Hely: Széchenyi (Mihai Viteazul) tér, Mihály vajda lovas szobra
Megjegyzés: Marius Butunoiu alkotása
Szöveg: halálának a 375. évfordulójára
(M. V. pecsétje)
MIHAI VITEAZUL
1593–1601
DOMN AL TĂRII
ROMÂNEŞTI AL
ARDEALULUI ŞI
A TOATĂ ŢARA MOLDOVEI
[A domborműveken: csaták, címerek.]
Fordítás: Mihai Viteazu (1593–1601), Havasalföld, Erdély és egész Moldvaország fejedelme.
Irodalma: *Igazság*. 1976. dec. 18., *Igazság*. 1976. dec. 19., F. Tucă–M. Cociu 1983: 144–145, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 262, Gaal Gy. 2001b: 428, D. Todiţa 2004: 141–143.

491.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976. dec. 20.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 31. sz., a BBTE Bölcsészkara előtt, Nicolae Olahus mellszobra
Megjegyzés: Alexandru Crişan alkotása
Szöveg:
NICOLAE OLAHUS
1493–1568
Irodalma: *Igazság*. 1976. dec. 21.

492.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976. dec. 20.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 31. sz., a BBTE Bölcsészkara előtt, Dimitrie Cantemir mellszobra
Megjegyzés: Mircea Spătaru alkotása; 1971-ben már volt egy műtermi változata
Szöveg:
DIMITRIE
CANTEMIR
1673–1723
Irodalma: *Igazság*. 1971. jún. 5., *Igazság*. 1976. dec. 21.

493.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976 után vagy körül
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 47. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT
MARELE OM DE STIINŢĂ
PROF[esor]. DR. IULIU MOLDOVAN
(1882–1966) FONDATORUL
ŞCOLII DE IGIENĂ ŞI SĂNĂTATE

PUBLICĂ DIN CLUJ-NAPOCA ŞI
ULTIMUL PREŞEDINTE AL „ASTREI”.
Fordítás: Ebben a házban lakott dr. Iuliu Moldovan (1882–1966) tanár, a nagy tudós, a kolozsvári higiéniai és közegészségügyi oktatás létrehozója, az ASTRA utolsó elnöke. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 252–253.

494.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976–1996
Hely: Mikes (Croitorilor) u. 19–21–23. sz., a III. sz. Belgyógyászati Klinika folyosóján
Szöveg: Virgil Fulicea alkotása (aki 1979-ben halt meg)?
(plakett)
PROF. OCTAVIAN FODOR
1913–1976
Fordítás: Octavian Fodor (1913–1976) egyetemi tanár.

495.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976 után (1996-ig)
Hely: Fadrusz (Mihai Eminescu) u. 10. sz., a ház udvari bejáratától balra, a bejárat nyugati falán
Megjegyzés: Funar-korszak?
Szöveg:
PROF. IULIU HAŢIEGANU
1885–1959
EMINENT CLINICIAN
INTEMEIETORUL ŞCOLII DE
MEDICINĂ INTERNĂ
PROMOTORUL SPORTULUI UNIVERSITAR
Fordítás: Iuliu Haţieganu (1885–1959) egyetemi tanár, kiváló kórházi szakorvos, a belgyógyászat oktatásának megteremtője, az egyetemi sportmozgalom kezdeményezője. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 250–251.

496.
Létrehozás/állítás időpontja: 1976 után (1996-ig)
Hely: Fadrusz (Mihai Eminescu) u. 10. sz., a ház udvari bejáratától balra, a bejárat nyugati falán
Megjegyzés: Funar-korszak?
Szöveg:
PROF. OCTAVIAN FODOR
1913–1976
CLINICIAN ŞI OM DE ŞTIINŢĂ
INTEMEIETORUL ŞCOLII DE
GASTROENTEROLOGIE
Fordítás: Octavian Fodor (1913–1976) egyetemi tanár, kórházi szakorvos és tudós, a gyomor- és bélgyógyászat megalapozója. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 251.

497.
Létrehozás/állítás időpontja: 1977
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u., a szentpéteri templomban, a hajó északi falán
Megjegyzés: falra festve
Szöveg:
A
TEMPLOMOT RESTAURÁLTA
1977-ben
PATTANTYUS Á. KÁROLY
P. LOY SÁRI
SZTANKOVICS FERENCZ
FARKAS ISTVÁN
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 118.

498.
Létrehozás/állítás időpontja: 1977
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 42. sz. alatt, a Botanikus kertben, Alexandru Borza mellszobra
Megjegyzés: születésének 90. évfordulójára; Virgil Fulicea alkotása
Szöveg:
ALEXANDRU BORZA
1887–1971

499.
Létrehozás/állítás időpontja: 1977
Hely: ?, egy katonai egység területén, Gelu vajda lovasszobra
Megjegyzés: a nemzeti mítosz szerint a vajda Tuhutum ellen harcolt
Irodalma: F. Tucă–M. Cociu 1983: 143.

500.
Létrehozás/állítás időpontja: 1978
Hely: Grigore Alexandrescu u. 16. sz., Iuliu Haţieganu Iskola előtt, Avram Iancu mellszobra
Szöveg:
AVRAM IANCU
1824–1872

501.
Létrehozás/állítás időpontja: 1979
Hely: Karolina (Muzeului) tér, Constantin Daicoviciu mellszobra
Megjegyzés: Ion Irimescu alkotása; talán már 1977-ben kész volt
Szöveg:
CONSTANTIN
DAICOVICIU
1898–1973
Irodalma: *Igazság.* 1981. júl. 26.

502.
Létrehozás/állítás időpontja: 1980. ápr. 27.
Hely: Nagy Lajos király (Corneliu Coposu) út 72. sz., a kerekdombi református templom oldalbejáratánál, alapkő
Szöveg:
KOLOZSVÁRI KEREKDOMBI
REFORMÁTUS TEMPLOM
ALAPKÖVE
1946 IV.14 – 1980 IV.27
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 239–240, Asztalos L. 2004: 240.

503.
Létrehozás/állítás időpontja: 1980 után
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában, a bejárati folyosó bal oldali falán
Megjegyzés:
Szöveg:
IN AMINTIREA LUI
BRIEF DAVID –[67] מו"ה דוד בן יצחק
1897–1980
FOST INSTITUTOR TIMP DE DECENII LA
ŞCOALA EVREIASCĂ DE PE LINGĂ ACEST
TEMPLU, ADUCIND O CONTRIBUŢIE VALOROASĂ
LA EDUCAREA TINERETULUI EVREU, FIIND ŞI
ORGANIZATORUL FILARMONICII „GOLDMARK”
DIN CLUJ
Fordítás: Brief Dávid (1897–1980) emlékére, aki az e templom melletti zsidó iskola oktatójaként évtizedeken át jelentős mértékben járult hozzá a zsidó ifjúság tanításához, és aki megszervezte a kolozsvári Goldmark Filharmóniát is.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 173, Lőwy D. 1998: 251, Lőwy D. 2005: 521.

504.
Létrehozás/állítás időpontja: 1980 után?
Hely: Kismester (Episcop Ioan Bob) 5. sz., görög-katolikus templom kerítésén
Megjegyzés: volt előtte egy (1960-as években állított) bádogtábla [**425.**]
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ SFÎNTĂ
BISERICĂ A AVUT LOC
ÎN 7 AUGUST 1864 CUNUNIA
RELIGIOASĂ A POETEI VERONICA
MICLE CU PROF(esor). UNIV(ersitar). ŞTEFAN
MICLE. «PREOT CUNUNĂTOR FIIND
PROTOPOP IOAN PAMFIL»

[67] Mesterünk és tanítónk, David ben Jichák. (Bányai Viktória fordítása)

Fordítás: Ebben a szent templomban tartották 1864. augusztus 7-én Veronica Micle költő és Ştefan Micle egyetemi tanár egyházi esküvőjét. A szertartást Ioan Pamfil esperes végezte. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 141.

505.
Létrehozás/állítás időpontja: 1980-as évek?
Hely: Unió (Memorandumului) u. 21. sz.
Megjegyzés: volt ennek egy elődje **[324a.]**, amit 1940-ben eltávolítottak; kb. 1992. máj. 25-én ezt az újat áthelyezték a kapu másik oldaláról (Asztalos L. 2008: 65 szerint az 1980-as években)
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A AVUT LOC
ÎN MAI 1894
PROCESUL MEMORANDIŞTILOR
„Existenţa unui popor
nu se discută, se afirmă”
Fordítás: Ebben az épületben zajlott le 1894 májusában a Memorandum-per. „Egy nép léte nem vita tárgya, az önmagát jelenti ki.” (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Şt. Pascu–Pataki J–Popa V. 1957: 45. kép, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 262–263, Asztalos L. 2008: 65.

506.
Létrehozás/állítás időpontja: 1980-as évek?
Hely: Jókai (Napoca) u. 8. sz.
Megjegyzés: nincs meg; eltávolították 2009 körül
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A
FOST ÎN VIZITĂ ÎN
1903 LA REDACŢIA
„RAVAŞUL” ION LUCA
CARAGIALE
Fordítás: Ebben a házban látogatta meg 1903-ban a *Răvaşul* szerkesztőségét Ion Luca Caragiale. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 241–242.

507.
Létrehozás/állítás időpontja: 1981. jan. 21.
Hely: Farkas (Kogălniceanu) u. 10. sz., az Állami Levéltár homlokzatán, dombormű Mihai Viteazul emlékére
Megjegyzés: halálának 380. évfordulójára; a Moldva, Havasalföld és Erdély egyesülését jelképező hármas címerből, a vajda pecsétjének motívumaiból építkezik, illetve az uralkodót és fiát ábrázolja; Ion Mitrea és Aurel Terec alkotása
Szöveg:
Io Mihail Voevod, domn al Ţării Româneşti, al Transilvaniei şi a toată Ţara Moldovei.
Fordítás: Én, Mihály vajda, Havasalföld, Erdély és a teljes Moldva ura.
Irodalma: *Igazság*. 1981. jan. 22., F. Tucă–M. Cociu 1983: 146.

508.
Létrehozás/állítás időpontja: 1981. febr.
Hely: Szentegyház (Iuliu Maniu) u. 17. sz., a ház kapujától jobbra
Megjegyzés: nincs meg, az 1998-as tatarozáskor eltávolították
Szöveg:
IN ACEASTĂ CASĂ
S-A NĂSCUT ŞI A COPILĂRIT
MARELE PICTOR,
CAROL POPP DE SZATHMÁRY (1812–1887).
ALĂTURI DE N[icolae] GRIGORESCU A INSOŢIT ARMATA
ROMÂNĂ ÎN RĂZBOIUL DIN 1877, ILUSTRÎND ÎN
LUCRĂRILE SALE, VITEJIA OSTAŞILOR.
Fordítás: Ebben a házban született és töltötte gyermekkorát Szathmáry Papp Károly (1812–1887), a nagy festőművész. Nicolae Grigorescuval együtt elkísérte a román hadsereget az 1877. évi háborúba. Munkáiban megörökítette a katonák hősiességét. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: *Igazság*. 1970. jún. 13., *Igazság.* 1981. febr. 18., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 232, Asztalos L. 2000a, Asztalos L. 2004: 444.

509.
Létrehozás/állítás időpontja: 1981. febr. 22.?
Hely: Kismester (Episcop Ioan Bob) 5. sz., görög-katolikus templom bejárata után, balfelől
Szöveg:
HRISOV
CU AJUTORUL LUI DUMNEZEU S-A
RESFINŢIT ACEASTĂ SFÎNTĂ BISERICĂ
CU HRAMUL „ÎNVIEREA DOMNULUI”[68]
DIN CLUJ-NAPOCA DE CĂTRE:
I. P. S. TEOFIL HERINEANU
ARHIEPISCOPUL ORTODOX AL CLUJULUI
ÎNCONJURAT DE UN SOBOR DE PREOŢI ŞI ÎN
PREZENŢA UNUI MARE NUMĂR DE CREDINCIOŞI,
ÎN ZIUA DE 22 FEBRUARIE 1981, CA URMARE
A LUCRĂRILOR MARI DE CONSOLIDARE, RENOVARE
EXTERIOARĂ, CURĂŢIRE ŞI RESTAURARE
A PICTURII ŞI ICONOSTASULUI ÎNTRE ANII
1970–1980 DIN JERTFELNICIA BUNILOR
CREDINCIOŞI, A MEMBRILOR CONSILIULUI
ŞI COMITETULUI PAROHIAL. SUB PĂSTORIREA
PREOTULUI PAROH TOACSEN PETRE-GORJ
ŞI A PREOTULUI SUCIU GHEORGHE.
„ÎNSCRIE DOAMNE ÎN „CARTEA VIEŢII” PE TOŢI
DONATORII, BINEFĂCĂTORII, OSTENITORII
ŞI ÎNCHINĂTORII ACESTUI SFÎNT LĂCAŞ.”

[68] Mi lehetett a templom korábbi, görög katolikus neve?

Fordítás: Adománylevél. Ezt a templomot Isten segítségével, mint a kolozsvár-napocai Urunk feltámadásának kegytemplomát 1981. február 22-én újraszentelte: Î.P.S. Teofil Herineanu ortodox kolozsvári érsek, az őt körülvevő papi gyülekezet és nagyszámú hívő jelenlétében, a jó hívek és az egyházmegye és egyháztanács tagjainak áldozatkészségéből 1970 és 1980 között, Toacsen Petre-Gorj plébános és Suciu Gheorghe pap lelkészsége alatt tartó megerősítő munkálatok, külső helyreállítás, a freskók és az ikonosztáz megtisztítása és restaurálása befejeztével. „Vésd be Uram, az Élet könyvébe ennek a szent hajléknak az összes adományozóit, jótevőit, az érte fáradozókat és áldozatot hozókat."

510.
Létrehozás/állítás időpontja: 1984
Hely: Bácsi (Baciului) út 20. sz.., a görögkeleti templom bejáratánál
Szöveg:
S-A REFĂCUT ACEASTĂ SFÎNTĂ BISERICĂ
DIN CARTIERUL CLUJ-CORDOŞ, CU
HRAMUL »INTRAREA ÎN BISERICĂ«,
ÎN ANII 1981–1984, CU SPRIJINUL MATERIAL
AL CREDINCIOŞILOR DIN PAROHIE ŞI AL
ALTOR BINEVOITORI, CU BINECUVÎNTAREA
Î.P.S. ARHIEPISCOP TEOFIL HERINEANU
FIIND PROTOPOP TRAIAN MAN
PREOT PAROH IOAN SUCIU
EPITROP TRAIAN ABRUDAN
„BINECUVINTEAZĂ ŞI SFINŢEŞTE, DOAMNE, PE
CEI CE IUBESC PODOABA CASEI TALE."
Fordítás: Ez a Kolozsvár-Kardosfalvi negyedbeli, az *Úr templomi bemutatásá*nak ajánlott szent templom helyreállíttatott 1981 és 1984 között a plébánia híveinek és más jóakaróknak anyagi támogatásával Î.P.S. Teofil Herineanu érsek áldásával, Traian Man esperes, Ioan Suciu plébános és Traian Abrudan gondnoksága alatt. „Áldd meg és szenteld meg, Uram, azokat, akik szeretik a Te Házad ékességét."

511.
Létrehozás/állítás időpontja: 1985
Hely: Karolina (Muzeului) tér 4. sz., ferences templom és kolostor után jobbra
Szöveg:
Renovatum
1975–1985
Fordítás: Helyreállítva 1975 és 1985 között.

512.
Létrehozás/állítás időpontja: 1986
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a Nemzeti Színház előtt, Lucian Blaga szobra
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása; 1968-ban a Szent György (Lucian Blaga) téren állították fel pár napra **[444.]**, 1970. szept. 26-án a Sétatéren állították fel újra (LBlaga_1971, LBlaga_1985) **[459.]**, onnan került mai helyére
Szöveg:
Lucian Blaga

Irodalma: *Igazság*. 1970. szept. 27., *Igazság*. 1981. szept. 27., *Szabadság*. 1993. ápr. 28, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 252, Gaal Gy. 2001b: 429.

513.
Létrehozás/állítás időpontja: 1986–1996 között
Hely: Ferenc József (Horea) u. 31. sz., a BBTE Bölcsészkarának hátsó udvarán, Lucian Blaga mellszobra
Megjegyzés: Eugen Gocan alkotása
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 252, 269.

514.
Létrehozás/állítás időpontja: 1987
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a nyugati falon, a hajó és a szentély találkozásánál
Szöveg:
D[octor honoris causa]. ARGAY GYÖRGY
1893–1977
PÜSPÖKRE ÉS LELKIPÁSZTORRA
EMLÉKEZIK HALÁLÁNAK 10. ÉV-
FORDULÓJÁN AZ EGYHÁZKERÜLET
ÉS A KOLOZSVÁRI EGYHÁZKÖZSÉG
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 122.

1989–2004

515.
Létrehozás/állítás időpontja: 1990. jan.
Hely: Egyetem (Universității) u. 1. sz.
Szöveg:
LUCIAN MATIŞ
27 septembrie 1960
21 decembrie 1989
NE ÎNCHINĂM
ÎN FAȚA JERTFEI LUI
PENTRU LIBERTATE
I[ntreprinderea].S[ticla]. TURDA
ianuarie 1990.
Fordítás: Lucian Matiş, 1960. szeptember 27–1989. december 21. Kegyelettel adózunk a szabadságért hozott áldozatáért. A Tordai Üveggyár, 1990. január.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 246.

516.
Létrehozás/állítás időpontja: 1990. okt. után
Hely: Nagy Lajos király (Corneliu Coposu) út 72. sz., a kerekdombi református templom előcsarnokában
Szöveg:
ISTEN AKARATÁBÓL
EGY SÖTÉT KORBAN, SOKAKBAN
ÉBRESZTVE A REMÉNYT, ÉPÜLT EZ A
TEMPLOM 1977–80 KÖZÖTT
D^{r}. DOBRI JÁNOS
LELKIPÁSZTORSÁGA IDEJÉN
HOLLAND, SVÁJCI, NÉMET, MAGYAR ÉS
ERDÉLYI ÖSSZEFOGÁSSAL,
GYÜLEKEZETÜNK ÁLDOZATOS
MUNKÁJÁVAL.

TERVEZTE NAGY LÁSZLÓ
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 239–240.

517.
Létrehozás/állítás időpontja: 1990
Hely: Egyetem (Universității) u. 1. sz.
Szöveg:
ÎN AMINTIREA VICTIMELOR
DICTATURII COMUNISTE
1944
1989
Fordítás: A kommunista diktatúra áldozatainak emlékére 1944–1989.

518.
Létrehozás/állítás időpontja: 1990. dec.?
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 1. sz.
Szöveg:
VEŞNICA CINSTIRE
EROILOR NOŞTRII
22 DECEMBRIE 1989
UNIUNEA VATRA ROMÂNEASCĂ
Fordítás: Örök tisztelet hőseinknek. 1989. december 22. A Vatra Românească Szövetség.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 244–245.

519.
Létrehozás/állítás időpontja: 1990. dec.?
Hely: Ferenc József (Horea) u. 1. sz.
Szöveg:
VEŞNICA CINSTIRE
EROILOR NOŞTRII
22 DECEMBRIE 1989
UNIUNEA VATRA ROMÂNEASCĂ
Fordítás: Örök tisztelet hőseinknek. 1989. december 22. A Vatra Românească Szövetség.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 244–245.

520.
Létrehozás/állítás időpontja: 1990. dec.?
Hely: Főtér (Unirii) 9. sz.
Szöveg:
VEŞNICA CINSTIRE
EROILOR NOŞTRII
22 DECEMBRIE 1989
UNIUNEA VATRA ROMÂNEASCĂ
Fordítás: Örök tisztelet hőseinknek. 1989. december 22. A Vatra Românească Szövetség.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 244–245.

521.
Létrehozás/állítás időpontja: 1990. dec.?
Hely: Monostori (Moţilor) u. 126. sz.
Szöveg:
VEŞNICA CINSTIRE
EROILOR NOŞTRII
22 DECEMBRIE 1989
UNIUNEA VATRA ROMÂNEASCĂ
Fordítás: Örök tisztelet hőseinknek. 1989. december 22. A Vatra Românească Szövetség.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 244–245.

522.
Létrehozás/állítás időpontja: 1990–1996

Hely: Vörösmarty (Braşov) u. 1. sz.
Szöveg:
Popas clujean, 1950-
1955, al scriitorului
I[on]. D[esideriu]. SÎRBU
1919–1989
Fordítás: Ion Desideriu Sîrbu (1919–1989) író 1950 és 1955 közötti kolozsvári szállása.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 256–257.

523.
Létrehozás/állítás időpontja: 1991
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom keleti, udvari falán, a bejárattól jobbra
Szöveg:
E templom s iskola között
Futkostam én is egykoron
S hütöttem a templom falán
Kigyulladt gyermek-homlokom
REMÉNYIK SÁNDOR
1890–1941
Születésének 100. halálának 50.
évfordulójára e táblát elhelyezte
a kolozsvári gyülekezet
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 124.

524.
Létrehozás/állítás időpontja: 1991. okt. 13.
Hely: Sámi László (Gaal Gábor) u. 3. sz., a ház nyugati falán
Megjegyzés: születésének 100. évfordulójára
Szöveg:
E HÁZBAN SZÜLETETT
HEREPEI JÁNOS
1891–1970
AZ ERDÉLYI MŰVELŐDÉS
JELES KVTATÓJA
Irodalma: *Szabadság*. 1991. okt. 15., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 242–243, Gaal Gy. 2007: 150.

525.
Létrehozás/állítás időpontja: 1991 nov. előtt
Hely: Egyetem (Universității) u. 1. sz.
Szöveg:
ÎN MEMORIA CELOR CARE S-AU
JERTFIT PENTRU LIBERTATE ŞI
DEMOCRAȚIE ÎN ZILELE DE
21–22 DECEMBRIE 1989.

PREFECTURA JUDEȚULUI CLUJ.
Fordítás: Azok emlékére, akik 1989. december 21–22-én életüket áldozták a szabadságért és a demokráciáért. Kolozs megye Prefektúrája.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 243–244.

526.
Létrehozás/állítás időpontja: 1991 nov előtt
Hely: Monostori (Moților) u. 135. sz.
Szöveg:
ÎN MEMORIA CELOR CARE S-AU
JERTFIT PENTRU LIBERTATE ŞI
DEMOCRAȚIE ÎN ZILELE DE
21–22 DECEMBRIE 1989

PREFECTURA JUDEȚULUI CLUJ
Fordítás: Azok emlékére, akik 1989. december 21–22-én életüket áldozták a szabadságért és a demokráciáért. Kolozs megye Prefektúrája.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 243–244.

527.
Létrehozás/állítás időpontja: 1991 nov előtt
Hely: Ferenc József (Horea) u. 1. sz.
Szöveg:
ÎN MEMORIA CELOR CARE S-AU
JERTFIT PENTRU LIBERTATE ŞI
DEMOCRAȚIE ÎN ZILELE DE
21–22 DECEMBRIE 1989.

PREFECTURA JUDEȚULUI CLUJ.
Fordítás: Azok emlékére, akik 1989. december 21–22-én életüket áldozták a szabadságért és a demokráciáért. Kolozs megye Prefektúrája.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 243–244.

528.
Létrehozás/állítás időpontja: 1991 után
Hely: Főtér (Unirii) 16. sz., a római-katolikus plébánia külső udvarán, a nyugati falon
Szöveg:
IN MEMORIAM
BAJOR ANDOR
1927–1991
ERDÉLYI KÖNYV EGYLET
TRANSSYLVANSKA BOKVÄNNER
STOCKHOLM
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 30.

529.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992

Hely: Tordai út (Calea Turzii), a Hősök temetőjében, az 1989-es Mártír Hősök Emlékműve
Megjegyzés: 1992. december 21/22?, 1991. dec. 21/22?
Szöveg:
[az előtérben lévő kövön:]
DECEMBRIE
[az emlékművön:]
PENTRU EI DEMNITATEA ŞI
LIBERTATEA AU FOST MAI PRESUS DECÂT
VIAŢA
[az oltárkövön:]
PÂNĂ CÂND STĂPÂNE
SFINTE ŞI ADEVĂRATE
NU VEI JUDECA ŞI NU
VEI RĂZBUNA SÂNGELE
NOSTRU FAŢĂ DE CEI
CE LOVIESC PE
PĂMÂNT
APOCALIPSUL 6.10
Fordítás:
December. Számukra a méltóság és a szabadság fontosabb volt, mint az élet. Uram, te szent és igaz, meddig nem mondasz ítéletet és nem állsz bosszút vérünkért a föld lakóin? (Jel 6,10)

530.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom keleti, udvari falán, a bejárattól jobbra
Szöveg:
BARTALIS JÁNOS
költö, az Evangélikus Egyház
felügyelöje
1892–1976
Születésének 100. évfordulóján
emlékezik rá egyháza
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 124.

531.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992
Hely: Kornis (Emil Zola) u. 1. sz.
Megjegyzés: épületfelújítás
Szöveg:
EXECUTAT DE
S.C.C. NAPOCA
1992
Fordítás: Kivitelezte a S. C. C. Napoca 1992-ben.

532.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992

Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum épületében, Dávid Ferenc mellszobra
Szöveg:
DÁVID FERENCZ

533.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992
Hely: Kund vezér (Sigismund Toduță) u. 13. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT
COMPOZITORUL
SIGISMUND TODUȚĂ
1908–1990
Fordítás: Ebben a házban lakott Sigismund Toduță zeneszerző (1908–1990).
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 256.

534.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992. okt. 22.
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u. 53–55. sz
Szöveg:
DR. DOMINIC STANCA
1892–1979
ÎNTEMEIETORUL ACESTUI
„SPITAL DE FEMEI”
PRIMUL SPITAL ROMÂNESC
DIN CLUJ – Martie 1919
22. Oct[ombrie]. 1992
Fordítás: Dr. Dominic Stanca 1892–1979 e női kórház, Kolozsvár első román kórházának alapítója – 1919. március. 1992. október 22-én (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 247.

535.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992. nov. 30.
Hely: Főtér (Unirii), Mátyás király lovasszobra
Megjegyzés: újból elhelyezték az 1932-ben állított és 1940-ben eltávolított táblát **[332.]** módosított szöveggel; a 2010-es restaurálászkor nem került vissza
Szöveg:
BIRUITOR ÎN RĂZBOAIE, ÎNVINS
NUMAI LA BAIA DE PROPRIUL
SĂU NEAM, CÂND ÎNCERCA SĂ
ÎNVINGĂ MOLDOVA NEBIRUITĂ.
N[icolae] IORGA
Fordítás: Győzedelmes a harcokban. Legyőzetve csupán saját népétől, Moldvabányán, amikor meg akarta hódítani a legyőzhetetlen Moldvát – Nicolae Iorga.

Irodalma: Köllő R. 1994, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 207–209, 264–265, Gaal Gy. 2001d: 244–247, Murádin J. 2002, Asztalos L. 2004: 314–315, Gaal Gy. 2007: 35–37, Asztalos L. 2008: 23–26, Murádin J. 2008: 44, 144–146, Sas P. 2009: 61.

536.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992. december
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 26–28., az Állami Magyar Színház épületében
Megjegyzés: az Egyetemiek Házára – az egykori kőszínház helyére – való felhelyezését a Polgármesteri Hivatal nem engedélyezte
Szöveg:
ÎN ACEST LOC S-A SITUAT PRIMUL LĂCAŞ PER-
MANENT AL TEATRULUI MAGHIAR DIN TRAN-
SILVANIA. ACEASTĂ PLACĂ A FOST AMPLASATĂ
ÎN 1992 CU OCAZIA ANIVERSĂRII A 200 DE
ANI DE LA ÎNFIINŢAREA „SOCIETĂŢII TEATRALE”

EZEN A HELYEN KŐSZÍNHÁZ ÁLLT, A MAGYAR
SZÍNJÁTSZÁS ELSŐ ÁLLANDÓ ERDÉLYI
OTTHONA. E TÁBLA ÁLLÍTTATOTT 1992-BEN, A
„SZÍNÉSZ KÖZTÁRSASÁG” MEGALAPÍTÁSÁ-
NAK 200. ÉVFORDULÓJÁN.

AN DIESER STÄTTE BEFAND SICH DAS ERSTE
STÄNDIGE UNGARICHE THEATER IN
SIEBENBÜRGEN. ZUR 200-JAHRFEIER DER
„BÜHNENGESELLSCHAFT” WURDE DIESE
GEDENKTAFEL 1992 ANGEBRACHT.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 248–249, Gaal Gy. 2001b: 430, Asztalos L. 2008: 78.

537.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992?
Hely: Eperjes (Onisifor Ghibu) u. 25. sz., az Avram Iancu Elméleti Líceum előtt
Szöveg:
[felirata, elöl]
AVRAM IANCU
1824–1872
Fordítás: Avram Iancu (1824–1872).

538.
Létrehozás/állítás időpontja: 1992–1995
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér 13. sz., Kecskeméthy István kopjafája a Protestáns Teológia belső udvarán
Megjegyzés: eredetileg 1938-as és a Házsongárdi temetőben volt; 2006 októberében itt is továbbtették; a születési év helyesen: 1864
Szöveg:
Dr. KECSKEMÉTHY

ISTVÁN
a hitvalló tudós
és bibliafordító
1873–1938

Nekem az élet Krisztus
és a meghalás nyereség
Fil. I.21.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 260.

539.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993
Hely: Szent György (Lucian Blaga) tér, Lucian Blaga mellszobra
Megjegyzés: 2006 végén, a térrendezés során eltávolították, 2007 októberében felállították odébb
Szöveg:
L[ucian]. Blaga

540.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 8. sz.
Szöveg:
ACADEMICIAN PROFESOR
dr. AUREL MOGA
PERSONALITATE MARCANTĂ A
ŞTIINŢEI MEDICALE ROMÂNEŞTI
CORIFEU AL ŞCOLII MEDICALE
ŞI FONDATOR AL CARDIOLOGIEI
MODERNE CLUJENE
Fordítás: Dr. Aurel Moga professzor, akadémikus a román orvostudomány és orvosi iskola kiemelkedő személyisége, a korszerű kolozsvári szívgyógyászat megteremtője.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 248.

541.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 13. sz., a Iuliu Haţieganu Orvostudományi és Gyógyszerészeti Tudományegyetem előcsarnokában
Megjegyzés: 1993-ban vette fel a nevét az intézmény; ekkor több emléktáblát helyeztek el (vö: [UMF_plus])
Szöveg:
UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ ŞI FARMACIE CLUJ-NAPOCA
UNIVERSITY OF MEDICINE AND PHARMACY CLUJ-NAPOCA
ISTORIC – HISTORY
1872 – Fondată Universitatea din Cluj („Franz Joseph”) cu
Facultatea de Medicină
The University of Cluj („Franz Joseph”) was founded,
including the Faculty of Medicine.

1919 – Facultatea de medicină (cu secţie de farmacie între 1919–1934
făcînd parte din cadrul Universităţii „Daciei Superioare”,
devenită în 1927 „Universitatea Regele Ferdinand I”
The Faculty of Medicine (with section for Pharmacy between
1919–1934 being part of the University „Daciei Superioară”
changed into „Universitatea Regele Ferdinand I” in 1927
1948 – Institutul de medicină şi farmacie cu facultăţile:
Medicină (Medicină generală cu secţie de pediatrie între 1957–1990)
Stomatologie (Stomatologie şi farmacie între 1988–1990)
Farmacie, Igienă (între 1948–1955) Pediatrie (între 1949–1957)
The Institute of Medicine and Pharmacy with faculties of:
Medicine (General Medicine with section for Phediatrics
between 1957–1990), Dental Medicine
(Dental Medicine and Pharmacy between 1988–1990)
Pharmacy, Hygiene between 1948–1955, Paediatrics 1949–1957
1990 – Universitatea Medicină şi Farmacie cu facultăţile:
Medicină, Stomatologie, Farmacie
The University of Medicine and Pharmacy with faculties
of: Medicine, Dental Medicine, Pharmacy
Fordítás:
Az Orvostudományi és Gyógyszerészeti Tudományegyetem története:
1872 – megalakul a Kolozsvári Egyetem (Ferenc József) Orvostudományi Kara
1919 – [megalakul] az orvostudományi kar (1919–1934 között gyógyszerészeti szakkal) a Felső-Dácia Tudományegyetem részeként, amely 1927-ben I. Ferdinánd király Tudományegyetemmé válik
1948 – az orvostudományi és gyógyszerészeti intézet karai: Orvostudományi (Általános orvostudomány és gyermekgyógyászati szakkal 1957–1990 között), Fogászati (Fogászat és gyógyszerészet 1988–1990 között), Gyógyszerészeti, Higiéniai (1948–1955 között), Gyermekgyógyászati (1947–1957 között)
1990 – az Orvostudományi és Gyógyszerészeti Tudományegyetem karai: Orvostudományi, Fogászati, Gyógyszerészeti

542.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 13. sz., a Iuliu Haţieganu Orvostudományi és Gyógyszerészeti Tudományegyetem előcsarnokában, Iuliu Haţieganu mellszobra
Megjegyzés: 1993-ban vette fel a nevét az intézmény
Szöveg:
ACAD. PROF. DR.
IULIU HAŢIEGANU
(1885–1959)
CTITOR AL UNIVERSITĂŢII
Fordítás: Dr. Iuliu Haţieganu akadémikus, egyetemi tanár (1885–1959), az egyetem létrehozója.

543.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993

Hely: Lázár (Gheorghe Lazăr) u. 30. sz., a kapu mögött, jobbra
Szöveg:
IN MEMORIAM
SZABÉDI LÁSZLÓ
1907–1959
Fordítás: Szabédi László (1907–1959) emlékére.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 246.

544.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993. máj.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 2. sz., a Báthory István Elméleti Líceum dísztermében, Márton Áron mellszobra
Megjegyzés: Kún György alkotása
Szöveg:
MÁRTON
ÁRON
1896–1980
Irodalma: *Szabadság*. 1993. máj. 20.

545.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993. jún. 4.
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u. 36. sz., a Transilvania Bank épületében
Szöveg:
FONDATORII
BANCII TRANSILVANIA SA

POP IOSIF
ILIESCU CECILIA · TRENCA IOAN
CIURCHEA MARIUS · PALAGHEANU DAN
POIENARU IOAN · CIORCILA HOREA
NICOARA MARIUS · CRET AUREL
JEICAN CONSTANTIN · SILAGHI CLAUDIU
CONSTANTINESCU MIRCEA · GAVREA AUREL
ROTTA RAZVAN · CRISTEA GHEORGHE · RATIU IOAN
POPESCU DAN · SIMEON BENIURISHVILI
GROISS JOSEF · TOTHFALUSI JANOS · NISTOR DAN
JAVORSKY IMRE · BADIU NICOLAE · DUDAS MITRAS
GHITE SORIN · GRUITA DAN · JOLDES CONSTANTIN
COPANDEAN ALEXANDRU · MICORICIU VALENTIN
AVRAM DORU · MESSINGER ADELA · TORGIE TEODOR
MERCEAN GLIGOR ·MAIER FLORIN · TARAN FLORIN
ALEXANDRU TIBERIU · MOGA VOICA · MOGA MIRCEA
PLUSCAL SIMONA · TARTAN IOAN · NASUI SIMION
NASUI DOREL · LUPOIAN ADRIAN · MECIU EUGEN
C.C.I. CLUJ · F.P.P.I. BANAT–CRISANA

4 IUNIE 1993

Fordítás: A Transilvania Bank RT alapítói: Pop Iosif… [Leleplezve] 1993. június 4-én.

546.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993. nov. 18.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u., az Emil Racoviță iskola előtt, Emil Racoviță mellszobra
Megjegyzés: Lupu Alexandru alkotása
Szöveg:
EMIL RACOVITA
1868–1947
Irodalma: Balló Á. *Szabadság*. 1993. nov. 20.

547.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 18. sz., az épület homlokzatán
Megjegyzés: dec. 1?
Szöveg:
IN ACEASTA CASA DE
EL INALTATA A LOCUIT
INTRE ANII 1903–1940
ALEXANDRU
VAIDA-VOEVOD
CORIFEU AL MARII
UNIRII
1993
Fordítás: Ebben a maga építtette házban lakott 1903 és 1940 között Alexandru Vaida-Voevod, a nagy egyesülés vezető egyénisége. 1993. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 249–250.

548.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993. nov. 30.
Hely: Hunyadi (Avram Iancu) tér, Avram Iancu szobra
Megjegyzés: Ilie Berindei alkotása, 1993. nov. 30-án avatták a szobrot a mellékalakok nélkül, a teret is ekkor nevezték el Avram Iancuról
Szöveg:
AVRAM IANCU
1824–1872
Irodalma: Gaal Gy. 2001b: 431, Lukács J. 2005: 94.

549.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993. dec. 19.
Hely: Báthori (Octavian Petrovici) u. 1. sz.
Megjegyzés: 75. évforduló; Lőwy–Demeter–Asztalos szerint 1993. dec. 1-jén állították; volt egy 1927-es elődje **[323.]**
Szöveg:
AICI A FOST ÎMPUŞCAT LA 19 DEC. 1918
ELEVUL ROMÂN

OCTAVIAN PETROVICI,
ÎN LUPTA CU GĂRZILE NEMEŞILOR
PENTRU APĂRAREA SEDIULUI
SENATULUI NAŢIONAL ROMÂN DIN
ARDEAL, AFLAT ÎN CLĂDIREA BĂNCII
„ECONOMUL”
(BANCA „DACIA FELIX” 19 DEC. 1993)
Fordítás: Itt lőtték le 1918. december 19-én Octavian Petrovici román diákot, aki a nemesi gárdákkal szemben védte az Economul bankban lévő Erdélyi Román Nemzeti Tanács székhelyét. [Állította a] Dacia Felix Bank 1993. december 19-én.
Irodalma: *Szabadság*. 1993. dec. 22., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 185.

550.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban, Bolyai János mellszobra
Megjegyzés: Vetró Artúr alkotása; 1981-ben már öntés előtt állt, a Sétatérre szánták; 1994. júniusában került rá a felirat
Szöveg:
BOLYAI JÁNOS
1802–1860
Irodalma: *Igazság*. 1981. okt. 11., Fekete L. *Szabadság*. 1994. jan. 7., Szabó Cs. *Szabadság*. 1994. jún. 30.

551.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban, Victor Babeş mellszobra
Megjegyzés: Mihai Barbu alkotása; rég elkészült (az 1980-as évekre), de korábban nem állíthatták fel; 1994. júniusában került rá a felirat
Szöveg:
VICTOR BABEŞ
1854–1926
Irodalma: Fekete L. *Szabadság*. 1994. jan. 7., Szabó Cs. *Szabadság*. 1994. jún. 30.

552.
Létrehozás/állítás időpontja: 1993–1996
Hely: Mikes (Croitorilor) u. 19–21–23. sz., a III. sz. Belgyógyászati Klinika lépcsőházában, Iuliu Haţieganu mellszobra
Megjegyzés: gipszből készült

553.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994. jún. 9.
Hely: Főtér (Unirii), a Memorandisták Emlékműve
Megjegyzés: májusban állították, júniusban leplezték le, a 100. évfordulóra
Szöveg:
[elől:]

1894–1994
IOAN RAȚIU
G. POP DE DASAST
VASILE LUCACIU
DIMITRIE COMSA
SEPTIMIU ALBINI
IULIU COROIANU
TEODOR MIHALI
GHERASIM DOMIDE
DANIIL P. BARCIANU
RUBIN PATITIA
MIHAI VELICIU
AUREL SUCIU
NICOLAE CRISTEA
PATRICIU BARBU
DIONISIE ROMAN
IN MEMORIAM
[hátul:]
„EXISTENTA
UNUI POPOR
NU SE DISCUTA
SE AFIRMA!”
IOAN RATIU
CLUJ – 23 MAI 1894
[hátul lent:]
AUTOR: EUGEN PAUL 1993
Fordítás: 1894–1994. Ioan Rațiu […] emlékére. „Egy nép léte nem vita tárgya, önmagát jelenti ki” – Ioan Rațiu, 1894. május 23-án Kolozsvárott. Alkotta Eugen Paul 1993-ban.
Irodalma: Gaal Gy. 2001b: 431, Asztalos L. 2004: 319–320, Gaal Gy. 2007: 49–50.

554.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994. júl. 1.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 3. sz.
Megjegyzés: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996 tévesen állítja, hogy 1989-es emléktábla
Szöveg:
S. C. GRUP 4 INSTALAȚII
ÎN MEMORIA COLEGILOR NOŞTRI
BUCILĂ ŞTEFAN
MUŞUȚAN PETRU
IANCHIŞ GHEORGHE
1. IULIE 1994.
Fordítás: Bucilă Ştefan Muşuțan Petru Ianchiş Gheorghe munkatársunk emlékére. A 4. sz. Szerelővállalat. 1994. július 1.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 245.

555.

Létrehozás/állítás időpontja: 1994. okt. 22.
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 70–72. sz.
Szöveg:
LICEUL „GEORGE COŞBUC”
ACEASTĂ PLACĂ A FOST DEZVELITĂ
AZI, 22 OCTOMBRIE 1994 CU OCAZIA
ANIVERSĂRII A 75 DE ANI DE LA
ÎNFIINŢAREA LICEULUI.
1919–1994
Fordítás: George Coşbuc Líceum. E táblát ma, 1994. október 22-én, az iskola alapításának 75. évfordulója alkalmából leplezték le. 1919–1994. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 265–266.

556.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagóga déli falán
Megjegyzés: a kolozsvári deportálás 50. évfordulójára
Szöveg:
1944–1994
ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1944
AUTORITĂŢILE FASCISTE
MAGHIARE DE VREMELNICA
OCUPAŢIE AU STÂNS ÎNTR-UN
GHETOU LA CLUJ POPULAŢIA
EVREIASCĂ DE PESTE 18000
SUFLETE, COPII ŞI BĂTRÂNI
BĂRBAŢI ŞI FEMEI, CARE APOI AU
FOST DEPORTAŢI ÎN LAGĂRELE
MORŢII LA AUSCHWITZ ŞI DIN
GERMANIA, UNDE AU FOST UCIŞI
PESTE 16000 DINTRE EI PENTRU
SINGURA VINĂ DE A FI FOST
EVREI.
ACEASTĂ PLACĂ A FOST
AŞEZATĂ CU PRILEJUL
COMEMORĂRII CELOR 50 DE ANI
DE LA MARTURAJUL LOR.
AU MURIT AL KIDUŞ HAŞEM
ÎN VECI ÎNTREG POPORUL
EVREU NU-L VA UITA!
Fordítás: 1944–1994. 1944 tavaszán az ideiglenes, megszálló magyar fasiszta hatóságok gettóba gyűjtötték Kolozsvár 18 000 lelket számláló zsidóságát, gyermekeket és öregeket, férfiakat és nőket, akiket azután az auschwitzi haláltáborba és németországi haláltáborokba hurcoltak, ahol egyetlen bűnükért, hogy zsidók voltak, több mint 16 000-et öltek meg közülük. Ezt az emléktáblát vértanúságuk 50. évfordulója alkalmával helyezték el. Vértanúként haltak meg. A zsidó nép soha nem felejti el őket! (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)

Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 173–174, Lőwy D. 1998: 251–252, Lőwy D. 2005: 521.

557.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagóga déli falán
Szöveg:
זכור את אשר עשה לך עמלק
בשנת תש"ד לבריאת העולם
1944 נאספו על ידי השלטונות
הזמניים מאז, שלטונות הרשע
הפשיסטי ההונגרי שמונה עשרה
אלף יהודים, אנשים, נשים, וטף
ואחרי עינויים קשים הובאו
למחנות ההשמדה באוישוויץ
וממקומות אחרים ושם הושמדו
על ידי הרוצחים הגרמנים
שמגמתם היתה "לא יזכר שם
ישראל עוד."
אנחנו, שרידי הפליטה מקהילות
הקודש קלוז', היקמנו את האבן הזות
למזכרת הגבורים והקדושים
שמסרו את נפשותיהם על
קידוש השם, במלואות חמשים
שנה מימי השמדתם.
ארץ אל תכסי את דמם!
לעולם לא נשכח את קדושי
עם ישראל.
Fordítás: Emlékezz rá, mit tett veled Amalék [MTörv 25,17] a világ teremtésének (5)704. évében, 1944-ben. Összegyűjtettek az akkori ideiglenes hatalom, a gonosz fasiszta magyar hatalom által tizennyolcezer zsidó, férfiak, asszonyok és gyerekek. Kegyetlen kínzások után vitettek az auschwitzi megsemmisítő táborokba, és más helyekre, és ott elpusztultak a gyilkos németek által, akiknek a szándéka az volt, hogy „ Ne is emlékezzenek többé Izrael nevére” [83. zsoltár, 5]. Mi, a cluj-i szent közösségek maradékai, akik ezt az emléktáblát állítottuk a hősök és a szentek emlékére, akik életüket adták az Örökkévaló nevének megszentelésére, a pusztításuk öt teljes éve alatt. „Föld, ne fedd el vérüket!” [Jób 16,19] Sosem feledjük el Izrael népének szentjeit. (Bányai Viktória fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 173–174, Lőwy D. 1998: 251–252, Lőwy D. 2005: 521.

558.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u.10. sz.
Szöveg:
LICEUL
GEORGE BARIȚIU
ACEASTĂ PLACĂ A FOST

DEZVELITĂ CU PRILEJUL
ANIVERSĂRII A 75 DE ANI DE
LA ÎNFIINȚAREA LICEULUI
1919–1994
REALIZATĂ DE BANCA „DACIA FELIX”
Fordítás: George Barițiu Líceum. Ezt az emléktáblát az iskola alapításának 75. évfordulója alkalmából leplezték le. 1919–1994. Felállította a Dacia Felix Bank. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 253–254.

559.
Létrehozás/állítás időpontja: kb. 1994
Hely: Tótfalusi Kis Miklós (Rubin Patița) u.7. sz.
Megjegyzés: a Kémiai Intézet névadó ünnepsége körül állíthatták
Szöveg:
În această casă a locuit
ACADEMICIAN
RALUCA RIPAN
1894–1975
Fordítás: Ebben a házban lakott Raluca Ripan (1894–1975) akadémikus.

560.
Létrehozás/állítás időpontja: kb. 1994
Hely: Vasvári Pál (Fântânele) u. 30. sz., a Raluca Ripan Kémiai Intézet falán
Megjegyzés: a Kémiai Intézet névadó ünnepsége körül állíthatták; 1994-ben vette fel az intézet a kutatónő nevét
Szöveg:
INSTITUT FONDAT
ÎN ANUL 1951 ŞI CONDUS
PÂNĂ ÎN ANUL 1970 DE
ACAD. RALUCA RIPAN
Fordítás: Az intézetet 1950-ben alapította és 1970-ig vezette Raluca Ripan akadémikus.[69]

561.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994. okt. 11.
Hely: Monostori (Moților) u. 1. sz.
Szöveg:
11 OCTOMBRIE 1944 – 11 OCTOMBRIE 1994
O JUMĂTATE DE SECOL DE CÂND ORAŞUL NOSTRU A
FOST ELIBERAT DE CĂTRE ARMATA ROMÂNĂ DIN ROBIA
ÎN CARE ÎL ARUNCASE IKTATUL DE LA VIENA.
ACEASTĂ CLĂDIRE A FOST ULTIMUL PUNCT IMPORTANT
AL REZISTENȚEI INAMICE, CUCERIT DE ARMATA NOASTRĂ
ÎN ÎNAINTAREA EI VICTORIOASĂ, CARE A READUS ARDEALUL
DE NORD – STRĂVECHE VATRĂ ROMÂNEASCĂ – ÎN

[69] Az első doktori címmel rendelkező román nő.

GRANIȚELE SALE FIREȘTI.
GLORIE ETERNĂ EROILOR NEAMULUI!
Fordítás: 1944. október 11. – 1994. október 11. Fél évszázada szabadította fel a bécsi döntés által rabságba taszított városunkat a román hadsereg. Ez az épület volt az ellenség ellenállásának utolsó jelentős helye, amelyet hadseregünk győzedelmes előnyomulása során foglalt el, amikor Észak-Erdélyt, ezt az ősi román földet, visszahelyezte természetes határai közé. Örök dicsőség a nemzet hőseinek! (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 263–264.

562.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994. okt. 22.
Hely: Sétatér, a színház felőlről balra az első, Antonin Ciolan mellszobra
Megjegyzés: Erich Bergel karmester választotta a helyet és Gheorghe Muşat zenész szervezte az eseményt. Ion Irimescu alkotása. Gh. Funar, E. Bergel és IPSS Bartolomeu Anania avatta fel.
Szöveg:
ANTONIN
CIOLAN
1883–1970
Irodalma: *Szabadság*. 1994. dec. 17.

563.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994. dec. 1.
Hely: Fürdő (Cardinal Iuliu Hossu) u. 21. sz.
Megjegyzés: az egyetem neve I. Ferdinánd volt!
Szöveg:
ACEASTĂ CASĂ A APARȚINUT
ȘI AICI A LOCUIT MARELE ISTORIC
DR. IOAN LUPAȘ
(1880–1967)
MILITANT DE SEAMĂ PENTRU MAREA UNIRE.
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DACIEI SUPERIOARE.
FONDATOR ȘI DIRECTOR AL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ.
REMARCABILĂ PERSONALITATE A CULTURII ROMÂNE.
1 DECEMBRIE 1994
Fordítás: E házban, ami az ő tulajdona volt, lakott Dr. Ioan Lupaş (1880–1967), a nagy történész, a [1918. évi] nagy egyesülés szorgalmazója, a Felső-Dácia Tudományegyetem tanára, a Nemzeti Történelmi Intézet alapítója és igazgatója, a román műveltség jelentős személyisége. 1994. december 1. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Sz. K. *Szabadság*. 1994. dec. 3., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 265.

564.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994. dec. 1.
Hely: Báthori (Octavian Petrovici) u. 1. sz.
Megjegyzés: 2006 szeptemberében az épületfelújítás után az épület Báthori utcai oldalára helyezték, Petrovici emléktáblája alá
Szöveg:

ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE, FOSTUL SEDIU AL BĂNCII
„ECONOMUL” S-A ÎNFIINȚAT LA 2 NOIEMBRIE 1918 ŞI A ACTIVAT
SENATUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ARDEAL
AVÂND ÎN FRUNTE PE
DR. AMOS FRÂNCU ŞI DR. EMIL HAȚIEGANU
CARE AU LUPTAT PENTRU AFIRMAREA POLITICĂ A
NAȚIUNII ROMÂNE ŞI PENTRU REALIZAREA
MARII UNIRII DE LA 1 DECEMBRIE 1918
«1 DECEMBRIE 1994»
[a tábla aljára karcolva:]
T[urnatoria]. METALUL
Fordítás: Ebben az épületben a volt Economul bank székhelyén jött létre 1918. november 2-án és működött az Erdélyi Román Nemzeti Tanács, melynek élén dr. Amos Frâncu és dr. Emil Hațieganu álltak, akik a román nemzet politikai kinyilvánításáért és az 1918. december 1-jei nagy egyesülés megvalósításáért harcoltak. [Leleplezve] 1994. december 1-jén. [Öntötte a] Turnatoria Metalul.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 185.

565.
Létrehozás/állítás időpontja: 1994. dec. 9.
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 13. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE
A FOST SEDIUL
CONSILIULUI DIRIGENT
TOAMNA ANULUI 1919–APRILIE 1920
ORGANISM ROMÂNESC PROVIZORIU
DE INTEGRARE A TRANSILVANIEI
DUPĂ MAREA UNIRE,
ÎN CADRUL STATULUI NAȚIONAL
UNITAR ROMÂN
AVÂNDU-L CA PREŞEDINTE PE
IULIU MANIU
9 DECEMBRIE 1994
Fordítás: 1919 őszétől 1920 áprilisáig ebben az épületben volt a Kormányzó Tanács, az Erdélyt a nagy egyesülést követően az egységes román nemzeti állammal egységesítő ideiglenes román szerv székháza, amelyiknek Iuliu Maniu volt az elnöke. 1994. december 9. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 254–256.

566.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995
Hely: Főtér (Unirii) 10. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE ÎN CARE A ACTIVAT
PARTIDUL SOCIAL DEMOCRAT
A AVUT LOC LA 3 NOIEMBRIE 1918

ADUNAREA DE CONSTITUIRE
A
GĂRZII NAȚIONALE
ROMÂNE DIN ARDEAL
Fordítás: Ebben az épületben, amelyben a Szociáldemokrata Párt működött, tartotta alakuló gyűlését 1918. november 3-án az Erdélyi Román Nemzeti Gárda.

567.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995. máj. 9.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 31. sz., a kaszárnya előtt, baloldalt, Gheorghe V. Avramescu mellszobra
Megjegyzés: Hősök Napján
Szöveg:
[elől:]
GENERAL DE ARMATĂ
GHEORGHE V. AVRAMESCU
1884–1945
COMANDANT AL ARMATEI A 4-A ROMÂNE
[baloldalt:]
CONSTRUCTOR: COMANDAMENTUL
ARMATEI A 4-A TRANSILVANIA
SPONSORI: SC ARMĂTURA SA CLUJ-NAPOCA
SC MARMOSIM SA SIMERIA
[jobboldalt:]
ARHITECT: IOAN ARBOREANU
SCULPTOR: ANTON TĂNASE
Fordítás: Gheorghe V. Avramescu (1884–1945) tábornok, a 4. Román Hadtest parancsnoka. Létrehozta a 4. Erdélyi Román Hadtest parancsnoksága. Támogatta a kolozsvár-napoca-i Armătura, és a simeriai Marmosim. Építész: Ioan Arboreanu; szobrász: Anton Tănase.
Irodalma: *Szabadság*. 1995. máj. 9.

568.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995. máj. 9.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 31. sz., a kaszárnya előtt, jobboldalt, Nicolae I. Dăscălescu mellszobra
Megjegyzés: Hősök Napján
Szöveg:
[elől:]
GENERAL DE CORP DE ARMATĂ
NICOLAE I. DĂSCĂLESCU
1884–1969
COMANDANT AL ARMATEI A 4-A ROMÂNE
[baloldalt:]
SCULPTOR: ANTON TĂNASE
ARHITECT: IOAN ARBOREANU
[jobboldalt:]
CONSTRUCTOR: COMANDAMENTUL

ARMATEI A 4-A TRANSILVANIA
SPONSORI: SC ARMĂTURA SA CLUJ-NAPOCA
SC MARMOSIM SA SIMERIA
Fordítás: Nicolae I. Dăscălescu (1884–1969) tábornok, a 4. Román Hadtest parancsnoka. Szobrász: Anton Tănase; építész: Ioan Arboreanu. Létrehozta a 4. Erdélyi Román Hadtest parancsnoksága. Támogatta a kolozsvár-napoca-i Armătura, és a simeriai Marmosim.
Irodalma: *Szabadság*. 1995. máj. 9.

569.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995. máj. 14.
Hely: Szivárvány (Curcubeului) u. 7. sz., pünkösdi hitvallású felekezet templomán
Szöveg:
Piatră de aducere-aminte
Închinăm această clădire cu adâncă mulţumire
lui Dumnezeu, care ne-a ajutat cu statornicie
în anii grei de construcţie

Mulţumim bisericii noastre surori de la „Christian Life Center”
din Missuola, Montana USA şi păstorului David Tonn,
pentru ajutorul financiar şi pentru rugăciunile lor, care
au fost un sprijin de preţ pentru noi!

Mulţumin fraţilor şi surorilor de la
Biserica „BETEL” Zorilor pentru jertfa lor din timpul
construcţiei şi tuturor celor care au contribuit la ridicarea
acestui locaş de închinare!

Piatra de temelie — Serviciul de consacrare
7 iulie, 1991 — 14 mai, 1995
Fordítás: Emlékkő. Ezt az épületet hálás köszönettel Istennek ajánljuk, aki állhatatosan segített bennünket az építkezés nehéz esztendeiben. Köszönjük a missoulai (Egyesült Államok, Montana) Christian Life Center testvéregyház és David Tonn lelkipásztor pénzügyi segítségét és imáit, ami értékes segítség volt számunkra! Köszönjük a Hajnal negyedi Betel templomhoz tartozó testvéreinknek az építkezés ideje alatt nyújtott áldozatos segítségét és mindazokét, akik hozzájárultak e templom emeléséhez! Alapkő letétel 1991. július 7-én, fölszentelő istentisztelet 1995. május 14-én. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 266.

570.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995. máj. 23.
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 26. sz., az (1993-tól) Apáczai Csere János Elméleti Líceum dísztermében, Apáczai Csere János szobra
Megjegyzés: Gergely István alkotása; 1975-ben készült; évekig a városháza pincéjében volt. Szöllősi Ferenc, a Brassai Líceum akkori igazgatója a líceum dísztermében helyezte el 1989 előtt, így 1990-ben a dombormű a díszteremmel együtt az Unitárius Püspökség birtokába került. Amikor az iskola felvette Apáczai nevét, az unitárius egyház átadta a szobrot az iskolának

Szöveg:
KÉSZÜLT APÁCZAI CSERE JÁNOS EMLÉKÉRE, A FILOZÓFUS, TUDÓS, PEDAGÓGUS SZÜLETÉSÉNEK HÁROMSZÁZÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJÁN EZERKILENCZSZÁZHETVENÖTBEN
Irodalom: *Romániai Magyar Szó*. 1995. máj. 26–27.

571.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában
Megjegyzés: héber–román nyelven
Szöveg:

(Dávid csillag) לזכר הרבנים החרדים בקהילת קלוז'	(Dávid csillag) RABINII DE RIT ORTODOX CARE AU FUNCTIONAT LA COMUNITATEA DIN CLUJ

אפרים אבל	1812–1816	EPHRAIM ABEL
יוסף קאין	1816	JOSEF KAIN
מנשה נאש	1987	MENASHEH NASH
יוסף רוזנפלד	1848	JOSEF ROSENFELD
הילל ליחטנשטיין	1851–1854	HILLEL LICHTENSTEIN
שרגא פייוויש פישמן	1861–1863	SHRAGA FEIVISH FISCHMANN
אברהם גלזנר	1863–1877	AVRAHAM GLASNER
משה שמואל גלזנר	1877–1923	MOSHE SHMUEL GLASNER
עקבה גלזנר	1923–1944	AKKIBA GLASNER
אברהם שלמה קאץ	1945–1946	AVRAHAM SHLOMO KATZ
אברהם שוינפלד	1946–1959	AVRAHAM SCHÖNFELD
יעקב יולס	1979–1983	KÁROLY JOLESZ
יהודה צבי גלזנר	1941–1944	JUDA TZVI GLASNER

Fordítás: [Héberül:] A kolozsvári (cluj-i) ortodox hitközség rabbijainak emlékére. […][70] (Bányai Viktória fordítása) [Románul:] A kolozsvári hitközség ortodox szertartású rabbijai […].
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 175, Lőwy D. 1998: 252–253, Lőwy D. 2005: 521–522.

572.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995. szept.
Hely: Egyetemi sportpark (Parcul Iuliu Haţieganu), Ioan Arnăut és Ion Moina kolozsvári atléták emlékműve
Szöveg:
[elől:]
ÎN MEMORIA CELOR DOI

[70] Jaakov Jolesz nevét leszámítva, a többi név azonos a latin betűsekkel.

TITANI AI ATLETISMULUI
UNIVERSITAR CLUJEAN

DR. IOAN ARNAUT
ANTRENOR EMERIT
1910–1992
PROF. ION MOINA
MAESTRU EMERIT AL SPORTULUI
1921–1990
ŞI A TUTUROR CELOR CARE AZI NU
MAI SUNT PRINTRE NOI ŞI CARE PRIN
MUNCĂ ŞI DĂRUIRE AU CONTRIBUIT
LA GLORIA SPORTIVĂ A ATLETISMULUI
1995
[hátul:]
REALIZAT PRIN GRIJA
Ing. MIRCEA POP
Ing. CORNEL PORUMB
AUREL PLADE URSU
Sept. 1995
Fordítás: A kolozsvári egyetemi atlétika két titánjának emlékére. Dr. Ioan Arnăut érdemes edzőnek (1910–1992), Ion Moina tanárnak, a sport érdemes mesterének (1921–1990) és mindazoknak, akik ma nincsenek közöttünk, de akik munkájukkal és odaadásukkal hozzájárultak az atlétikai sport dicsőségéhez. [Állítva] 1995-ben. Létrehozva Mircea Pop, Cornel Porumb mérnökök és Aurel Palade Ursu munkájával 1995 szeptemberében.

573.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995. szept. 7.
Hely: Baross (Állomás) tér Vasútállomás
Szöveg:
ACEASTĂ PLACĂ
COMEMORATIVĂ A
FOST AŞEZATĂ CU
OCAZIA ÎMPLINIRII A
125 DE ANI DE LA DAREA
ÎN EXPLOATARE A STA-
ŢIEI DE CALE FERATĂ
CLUJ
7 SEPTEMBRIE 1870–
7 SEPTEMBRIE 1995
Fordítás: Ezt az emléktáblát a kolozsvári vasútállomás épülete átadásának 125. évfordulója alkalmából helyezték el. (1870. szeptember 7–1995. szeptember 7.) (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 235– 236.

574.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995. okt. 24.

Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában
Megjegyzés: héber nyelven is szerepelnek a nevek
Szöveg:

"ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם"

RABINII:		הרבנים:
ISAAC KUNSTADT	1882–1883	ר' יצחק קונשטאדט ז"ל
Dr. ALEXANDER KOHUT	1884–1885	ר' חנוך יהודה קוהוט ז"ל
SALAMON RAUSNITZ	1885–1887	ר' שלמה ראוסניץ ז"ל
Dr. ALEXANDER ROSENSPITZ	1887–1888	ר' אלכסנדר רוזנשפיץ ז"ל
Dr. JACOB KLEIN	1888–1890	ר' יעקב קליין ז"ל
Dr. MATITJAHU EISLER	1891–1930	ר' מתתיהו אייזלר ז"ל
ELIJAHU KLEIN	1930–1934	ר' אליהו קליין ז"ל
Dr. MOSHE WEINBERGER	1934–1944	ר' משה כרמלי-וינברגר נ"י

Această placă a fost dezvelită la 24 octombrie 1995
cu participarea ultimului rabin al acestui lăcaş
Dr. MOSHE WEINBERGER CARMILLY
Fordítás: Rabbik: […]. Ezt az emléktáblát dr. Moshe Carmilly Weinberger, e templom utolsó rabbijának részvételével, 1995. október 24-én leplezték le. [A héber szövegek:] „Tanuljátok meg, tartsátok meg és teljesítsétek azokat!” [Deut. 5,1]/ A rabbik:/ R. Jichak Kunstadt z”l [’Emléke legyen áldott!’]/ R. Henokh Jehuda Kohut z”l/ R. Slomo Rausnitz z”l/ R. Alexander Rosenspitz z”l/ R. Jaakov Klein z”l/ R. Matitjahu Eisler z”l/ R. Elijahu Klein z”l/ R. Mose Carmilly-Weinberger z”l. (Bányai Viktória fordítása)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 175, Lőwy D. 1998: 253, Lőwy D. 2005: 522.

575.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995
Hely: Kölcsey (Dimitrie Bolintineanu) u. 23., D. D. Roşca emléktáblája
Szöveg:

576.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér 13. sz., a Protestáns Teológia udvarán, harangláb
Szöveg:
[a harang felirata:]
100
ÉVES JUBILEUMRA
A HALLGATÓK
1995 KOLOZSVÁR
[a harangláb hátoldalán:]
FARAGTA
GYÖRGY
BENEDEK
BARÓT
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 266–267.

577.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995. dec. 1.
Hely: Fellegvár (Cetăţuia), Monumentul Eroilor (’Hősök Emlékműve’)
Megjegyzés: 1997. márc. 15-én elhelyeztek rajta két emléktáblát
Szöveg:
MONUMENTUL EROILOR
Fordítás: Hősök Emlékműve.
Irodalma: *Adevărul de Cluj*. 1995. dec. 4., *Adevărul de Cluj*. 1995. dec. 5., *Szabadság*. 1995. dec. 5., Gaal Gy. 2001b: 432, Asztalos L. 2004: 274.

578.
Létrehozás/állítás időpontja: 1995 körül
Hely: Mészáros (Lalelelor) u., Bl. C4., Sc. B., a tömház utcára néző oldalán, a bejárattól balra
Megjegyzés: az egyetlen tömbházon levő emléktábla
Szöveg:
Aici a lociut şi a creat între anii
1975–1992 Poeta Moţilor
ANA VALERIA ŞOIT
1925–1992
A cules şi publicat folclor minier.
Fordítás: Itt lakott és alkotott 1973 és 1992 között Ana Valeria Şoit (1925–1992) a Mócok Költőnője. Bányászfolklórt gyűjtött és tett közzé.

579.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996 előtt
Hely: Király (Ion I. C. Brătianu) u. 25. sz., a Gheorghe Dima Zeneakadémia épületében, Gheorghe Dima mellszobra
Szöveg:
Gheorghe Dima
1847–1925

580.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. jan. 15.
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 6. sz., Mátyás király szülőháza
Megjegyzés: Eminescu-ünnepség keretében leplezték le; Asztalos L. 2008 szerint 1995-ben...
Szöveg:
POTRIVIT TRADIŢIEI ISTORICE
ÎN ACEASTĂ CASĂ S-A NĂSCUT
MATEI CORVIN
FIUL MARELUI OSTEAN
IANCU DE HUNEDOARA
VOIEVOD AL TRANSILVANIEI ŞI GUVERNATOR AL UNGARIEI.
ROMÂNUL MATEI CORVIN ESTE CONSIDERAT
DATORITĂ ÎNFĂPTUIRILIOR DIN TIMPUL DOMNIEI SALE
1458–1490
CEL MAI MARE REGE AL UNGARIEI

*
ACORDING TO HISTORICAL TRADITION
THIS IS THE HOUSE WHERE
MATTHIAS CORVINUS
THE SON OF THE GREAT VOIVODE OF TRANSYLVANIA
AND GOVERNOR OF HUNGARY
IANCU OF HUNEDOARA
WAS BORN
THE ROMANIAN MATTHIAS CORVINUS IS CONSIDERED
THE GREATEST OF ALL HUNGARIAN KINGS
DUE TO HIS ACHIEVEMENTS DURING HIS REIGN
1458–1490
Fordítás: A történelmi hagyománynak megfelelően ebben a házban született Corvin Mátyás, a nagy harcos Hunyadi Jánosnak, erdélyi vajdának és Magyarország kormányzójának fia. A román Corvin Mátyást az uralkodása alatti (1458–1490) tetteinek köszönhetően Magyarország legnagyobb királyának tartják.
Irodalma: Gaal Gy. 2001b: 432, Gaal Gy. 2007: 75, Asztalos L. 2008: 48–49.

581.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. márc. 15.
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 20. sz.
Megjegyzés: volt egy emléktábla, amit levettek
Szöveg:

ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE
AU POPOSIT ÎN ANII
1848–1849,
ÎN TIMPUL DESFĂŞURĂRII
ACŢIUNILOR DE ORGANIZARE
A LUPTEI PENTRU
LIBERTATE ŞI
UNITATE NAŢIONALĂ,
GEORGE
ŞI
NICOLAE
MARI PERSONALITĂŢI
ALE REVOLUŢIEI ROMÂNE
AFIRMAREA IDEALURILOR
SACRE
ALE ROMÂNILOR
A DECLANŞAT
REPRESIUNEA SÂNGEROASĂ
CONDUSĂ
DE NEMEŞII UNGURI
ÎN TIMPUL CĂREIA
AU FOST UCIŞI PESTE
40000 DE ROMÂNI,
ŞI AU FOST INCENDIATE

IN THIS BUILING
WERE HOSTED BETWEEN
1848–1849,
DURING THE DEVELOPMENT
OF THE BATTLE
FOR
FREEDOM
AND NATOINAL UNITY,
BARIŢIU
AND
BĂLCESCU
GREAT PERSONALITIES
OF THE ROMANIAN REVOLUTION
THE ATTEMPT OF THE ACTION
TAKEN BY
THE ROMANIAN PEOPLE
FOR RACHING
ITS SACRED IDEALS
UNLEASED A
BLOODY REPRESSIONS
LED BY HUNGARIAN ARISTOCRACY
WHILE OVER
40000 ROMANIANS
WERE KILLED,

ŞI DISTRUSE VILLAGES WERE BURNED
230 SATE. AND TOTALLY DESTROIED.

Fordítás: Ebben az épületben szálltak meg 1848–1949 éveiben, a nemzeti szabadságért és egységességért folyó harc szervezései közben George Barițiu és Nicolae Bălcescu. A románok szent ügyének kinyilvánítását a magyar nemesség véres megtorlása követte, amelynek során legyilkoltak 40000 románt, felperzseltek és feldúltak 230 falut.
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 193.

582.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. máj. 9.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér, a Glorie Ostaşului Român (’Dicsőség a Román Katonának’) szoborcsoport/emlékmű
Megjegyzés: a Győzelem Napja és Románia állami függetlenségének napja alkalmából
Szöveg:
GLORIE
OSTAŞULUI
ROMÂN
Fordítás: Dicsőség a Román Katonának.
Irodalma: Lukács J. 2005: 94.

583.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. máj. 28.
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 11. sz.
Megjegyzés:[71]
Szöveg:
ÎN NOAPTEA DE 28/29 MAI 1946
ACEST CĂMIN STUDENȚESC
A FOST ATACAT ŞI DEVASTAT
DE GRUPURI PROVOCATOARE ÎNARMATE
VIOLENTELE COMISE DE ACESTEA
AU OST URMATE DE PROTESTUL
STUDENȚIMII CLUJENE,
CONCRETIZAT ÎN MAREA GREVĂ
ANTIREVIZIONISTĂ ŞI ANTICOMUNISTĂ
DIN 1–19 IUNIE 1946,
CEA DINTÂI MIŞCARE
PENTRU APĂRAREA DEMOCRAȚIEI
ŞI
INTEGRITĂȚII TERITORIALE
A STATULUI ROMÂN.
Fordítás: 1946. május 28–29-én éjszaka ezt a diákotthont fegyveres, bujtogató csoportok támadták meg és dúlták föl. Az általuk elkövetett erőszakos cselekedeteket 1946. június 1. és 19. között nagy, revízió- és kommunizmusellenes sztrájk, a demokrácia és a román állam területi egysége védelmében kezdeményezett első megmozdulás követte. (Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. fordítása)

[71] Híradás az eseményekről: *Igazság*. 1946. máj. 31., *Igazság*. 1946. jún. 2.

Irodalma: Ö. I. B. *Szabadság*. 1996. máj. 29., Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 267–268, Asztalos L. 2004: 122–123.

584.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. jún. 20.
Hely: Kézai (Ponorului) u. 1. sz.
Szöveg:
(református címer) GYÓGYÍTSÁTOK A BETEGEKET
(református címer) ÉS MONDJÁTOK NÉKIK: ELKÖ-
(református címer) ZELÍTETT HOZZÁTOK AZ ISTEN ORSZÁGA.
(református címer) LUK. 10,9
BETHLEN KATA
DIAKÓNIAI KÖZPONT
ÉPÜLT ISTEN DICSŐSÉGÉRE A KÜLFÖLDI TESTVÉREGYHÁZAK ÉS
HÍVEINK SEGÍTSÉGÉVEL 1992–1996 KÖZÖTT KRISZTUS URUNK
PARANCSA SZERINT A SZERETET SZOLGÁLATÁRA, SEBEK GYÓ-
GYÍTÁSÁRA, ÉLETEK MENTÉSÉRE, ÚJ NEMZEDÉKEK NEVELÉSÉRE,
HITÜNK ÁPOLÁSÁRA.
FELSZENTELTETETT 1996 JÚNIUS 20-ÁN
OH, URAM SEGÍTS, ADJ ELÖMENETELT…
ZSOLT. 118, 25.

585.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. júl. 7.
Hely: Kossuth Lajos Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a nyugati falon
Szöveg:
EBBEN A TEMPLOMBAN ÜLÉSEZETT
1921. JÚLIUS 7–9 NAPJAIN A
KOLOZSVÁRI ZSINAT
MELYEN KIMONDTÁK AZ ÖNÁLLÓ
ROMÁNIAI ZSINATPRESBITERI EVANGÉLIKUS
EGYHÁZKERÜLET
MEGALAKULÁSÁT.
ELŐDEINK FÁRADSÁGOS MUNKÁSSÁGÁRA
EMLÉKEZVE, ISTEN IRÁNTI HÁLÁVAL ÖRÖKITETTE
MEG E TÉNYT A MEGALAKULÁS 75. ÉVFORDULÓJÁN
AZ EGYHÁZKERÜLET ÜNNEPI KÖZGYŰLÉSE.
Irodalma: Szabó P. *Szabadság*. 1996. júl. 9.

586.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. aug. 15.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 31. sz., kaszárnya
Szöveg:
ACEASTĂ PLACĂ A FOST
DEZVELITĂ CU OCAZIA
ÎMPLINIRII A 80 DE ANI

DE LA ÎNFIINȚAREA
COMANDAMENTULUI
ARMATEI A-4-A
15. 08. 1996
Fordítás: Ezt a táblát a 4. Hadsereg Parancsnoksága megalakulásának 80. évfordulója alkalmából leplezték le 1996. augusztus 15-én.

587.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. aug. 15.
Hely: Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 31. sz., a kaszárnya udvarán, Constantin Prezan marsall mellszobra
Megjegyzés: a hadtest 80. évfordulójára
Szöveg:
[Constantin Prezan marsall, 1861. jan. 27.–1943. aug. 27.]
Irodalma: *Szabadság*. 1996. aug. 17.

588.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. aug. 15.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 31. sz., a kaszárnya udvarán, Traian Monoiu tábornok mellszobra
Megjegyzés: a hadtest 80. évfordulójára
Szöveg:
[Traian Monoiu tábornok , 1868. júl. 2.–1932. aug. 15.]
Irodalma: *Szabadság*. 1996. aug. 17.

589.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996
Hely: Szopori (Alexandru Vaida-Voevod) út 55. sz., Gheorghe Lazăr tanítóképző iskola előcsarnokában baloldalt
Megjegyzés: fennállásának 125. évfordulója
Szöveg:
ACEASTA PLACĂ A FOST DEZVELITĂ
CU OCAZIA ÎMPLINIRII A 125 DE ANI
DE LA ÎNFIINȚAREA ŞCOLII
PEDAGOGICE CLUJENE.
CLUJ-NAPOCA 1996
Fordítás: Ezt a táblát kolozsvári tanítóképző iskola létrejöttének 125. évfordulójának alkalmából állították 1996-ban, Kolozsvárott.

590.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996
Hely: Szent György (Lucian Blaga) tér 3. sz.
Megjegyzés: halálának 70. évfordulójára
Szöveg:
U[niversitatea]. [de] M[edicină]. [şi] F[armacie]. PROF. DR. IULIU HAȚIEGANU
-AMFITEATRUL-
PROF. DR. GHEORGHE BILAŞCU

[a plaketten: GHEORGHE BILAŞCU 1863–1926]
IN MEMORIAM!
OMAGIU ŞI RECUNOŞTINȚĂ FONDATORULUI
ŞCOLII SUPERIOARE ROMÂNEŞTI DE
STOMATOLOGIE PROMOȚIA 1971 A FAC. DE
STOMATOLOGIE -1996-
Fordítás: Iuliu Hațieganu Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem. dr. Gheorghe Bilaşcu előadóterem. In memoriam! Tisztelet és elismerés a román felsőfokú fogászati iskola megalapítójának. [Állították] a Fogászatai Kar 1971-es végzősei. 1996[-ban].

591.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a nyugati falon, a hajó és a szentély találkozásánál
Szöveg:
D[octor honoris causa]. SZEDRESSY PÁL
1875–1991
EGYHÁZKERÜLETÜNK PÜSPÖKE
ÉS GYÜLEKEZETÜNK LELKÉSZE
HALÁLÁNAK 5-IK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL
HÁLÁVAL EMLÉKEZIK EGYHÁZKERÜLETÜNK
ÉS A KOLOZSVÁRI GYÜLEKEZET

592.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u. 41. sz., kétágú református templom előtt, emlékkapu
Szöveg:
[elől:]
ÉN VAGYOK AZ AJTÓ JN 10.9.
A Ttemplom-SZENTELÉS 145. ÉVFORDULÓJÁN
[hátul:]
ÁLLÍTTATTA A HÓSTÁTIAK KÖZÖSSÉGE
JAKAB GYÖRGY F.G. EMLÉKÉRE 1996
[a gerenda alatt]
KILIN M. KOZMA J.

593.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, Alexandru Vaida Voevod mellszobra
Szöveg:
[elöl:]
ALEXANDRU
VAIDA
VOEVOD
1872–1950
[oldalt:]
SCULPTURA DE

C. MEDREA
INALTATA IN 1996
Fordítás: Mintázta C. Medrea. Emelve 1996-ban.

594.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996
Hely: Görögtemplom (Bisericii Ortodoxe) u. 1. sz.
Szöveg:
Aici au trăit şi au scris
DUMITRU POPOVICI
1902–1952
şi fiica sa
IOANA EM. PETRESCU
1941–1990
iluştri profesori ai şcolii clujene
de istorie literară
Fordítás: Itt éltek és írtak Dumitru Popovici (1902–1952) és lánya Ioana Em. Petrescu (1941–1990), a kolozsvári irodalomtörténeti iskola kiváló tanárai.

595.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. dec. 21.
Hely: Egyetem (Universității) u. 1. sz.
Szöveg:
AICI AU CĂZUT ÎN
21 DECEMBRIE 1989
EROII MARTIRI:
MATIS LUCIAN 29 ANI
JURJA SORINEL
DORINEL 22 ANI
PEDESTRU HORIA 40 ANI
SZABÓ ATTILA 22 ANI
CIOARA VIOREL 50 ANI
ȚICLETE MIHAI CĂLIN
29 ANI
MERCA AUREL 33 ANI
BORBÉLY ISTVÁN 31 ANI
CRISTUREAN RODICA
26 ANI
TAMÁS BURGYA IOSIF
20 ANI
SABĂU IOAN 31 ANI
MARIN VERGICA 70 ANI
EGYEDI IMRE 57 ANI
21 DECEMBIE
1996

Fordítás: Itt estek el 1989. december 21-én a hős mártírok: Matis Lucian, 29 éves […]. [Leleplezve] 1996. december 21-én.

596.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. dec. 21
Hely: Monostori (Moților) u. 102. sz.
Szöveg:
AICI AU CĂZUT ÎN
21 DECEMBRIE 1989
EROII MARTIRI:
BORS GRIGORE
28 ANI
BALLAI ZOLTÁN
18 ANI CSABA
MISAN LUMINIȚA
21 ANI CORINA
CHIRA IOAN 36 ANI
VALEAN IOAN
37 ANI
NASC GHE. ADRIAN
30 ANI
POP ALEXANDRU
42 ANI
SMICAL DINU
ADRIAN 28 ANI
SZABÓ ŞTEFAN
40 ANI
21 DECEMBRIE
1996
Fordítás: Itt estek el 1989. december 21-én a hős mártírok: Bors Grigore, 28 éves […]. [Leleplezve] 1996. december 21-én.

597.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. dec. 21.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 1. sz.
Szöveg:
AICI AU CĂZUT ÎN
21 DECEMBRIE 1989
EROII MARTIRI
CIORTEA EMIL
43 DE ANI
INCLEZAN IOAN
20 ANI
POP TEODOR
19 ANI
21 DECEMBRIE

1996
Fordítás: Itt estek el 1989. december 21-én a hős mártírok: Ciortea Emil, 43 éves […]. [Leleplezve] 1996. december 21-én.

598.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996. dec. 21.
Hely: Mărăşti-téri körforgalomnál, 1989-es emlékmű
Megjegyzés: a hármaskereszt lehet korábbi is
Szöveg:
[a kereszten elöl:]
VEŞNICĂ POMENIRE EROILOR MARTIRI
CĂZUŢI PENTRU REDEŞTEPTARE ŞI
DEMNITATE NAŢIONALĂ – 21. DEC. 1989
(három forradalmi jelenet)
[a kereszten hátul:]
RIDICATĂ DE
CREDINCIOŞII
BISERICII
ORTODOXE
ROMÂNE
SF. I. BOTEZĂTORUL
MĂRĂŞTI
[az emléktáblán:]
AICI AU CĂZUT ÎN
21 DECEMBRIE 1989
EROUL MARTIR
RUSU IOAN
40 DE ANI
Fordítás: Örök kegyelet a nemzeti újjáéledésért és méltóságért elesett mártír hősöknek – 1989. december 21. Állították a Mărăşti-i (téri) Keresztelő Szent János ortodox templom hívei. Itt esett el 1989. december 21-én Rusu Ioan 40 éves hős mártír.

599.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996 után/körül
Hely: Kölcsey (Dimitrie Bolintineanu) u. 16. sz.
Szöveg:
ISTORICUL
ALEXANDRU I. LĂPĂDATU
ACADEMICIAN, PROFESOR,
OM POLITIC
1876–1950
LUPTĂTOR NEOBIŞNUIT PENTRU
ÎNTREGIREA ROMÂNIEI.
Fordítás: Alexandru I. Lăpădatu (1876–1950) történész, akadémikus, tanár, politikus, Románia egységesítésének fáradhatatlan harcosa.

600.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996–2004
Hely: Mikó (Moților) u. 19–21. sz., a Niculae Stăncioiu Szívsebészet (I. Klinika) udvarán, Niculae Stăncioiu mellszobra
Megjegyzés: az intézet létrehozója
Szöveg:
PROF. DR.
NICULAE STĂNCIOIU
1939–1995

601.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996 után
Hely: Kis (David Prodan) u. 1. sz.
Szöveg:
CASA MEMORIALĂ
ACADEMICIAN
DAVID PRODAN
1902–1992
ISTORIC
Fordítás: David Prodan (1902–1992) akadémikus, történész emlékháza.

602.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996 után?
Hely: Anonymus (Ion Vidu) 12. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A
TRĂIT A GÎNDIT ŞI A
CREAT SCULPTORUL
VIRGIL FULICEA
1907–1979
Fordítás: Ebben a házban élt, gondolkodott és alkotott Virgil Fulicea (1907–1979) szobrász.

603.
Létrehozás/állítás időpontja: 1996 után?
Hely: Szentegyház (Iuliu Maniu) u. 31. sz.
Szöveg:
În această casă a locuit
între anii 1922–1940 familia
preotului şi publicistului
Dr. SEBASTIAN STANCA
Aici au crescut fiii săi
OCTAVIAN medic HORIA publicist,
RADU STANCA
Poet şi dramaturg
1920–1962

Fordítás: Ebben a házban lakott 1922 és 1940 között dr. Sebastian Stanca pap és közíró családja. Itt nőttek fel gyermekei, Octavian orvos, Horia közíró, Radu Stanca (1920–1962) költő és színműíró.

604.
Létrehozás/állítás időpontja: 1997. febr. 14.
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 18. sz., a ház (Heltai Alapítvány) udvar felőli falán
Szöveg:
E HÁZAT
A HELTAI ALAPÍTVÁNYNAK ADOMÁNYOZTA
FILEP MARGIT
1900–1992
AKI ÉLETÉT A BOLYAI EGYETEM
KÖNYVTÁROSAKÉNT AZ ERDÉLYI
MAGYAR KULTÚRA ÜGYÉNEK SZENTELTE.
Irodalma: *Szabadság*. 1997. febr. 15.

605.
Létrehozás/állítás időpontja: 1997. febr. 15.
Hely: Jókai (Napoca) u. 2. sz., az EME nagytermében, Kós Károly mellszobra
Megjegyzés: Kós András alkotása
Irodalma: Ördög I. B. 1997.

606.
Létrehozás/állítás időpontja: 1997. márc. 15.
Hely: Fellegvár (Cetățuia), Monumentul Eroilor (’Hősök Emlékműve’), jobboldali emléktábla
Megjegyzés: 1995-ben állították az emlékművet
Szöveg:
PRIN GIJA
EPISCOPULUI GRECO-CATOLIC IULIU HOSSU ŞI A MINISTERULUI VALER POP
PE ACEST LOC A FOST RIDICATĂ ÎNTRE ANII 1936–1937 O CRUCE DIN LEMN DE STEJAR.
ACEASTĂ MÂNDRIE TURISTICĂ A CLUJULUI
A FOST DINAMITATĂ ÎN 1948, DIN DISPOZIȚIA COMUNIŞTILOR CARE ÎŞI ÎNCEPEAU
DOMINAȚIA ASUPRA ȚĂRII.
ACTUALA SFÂNTĂ CRUCE, ÎNĂLȚATĂ DIN INIȚIATIVA
D-LUI DR. FRANCISC ȚĂRANU,
ESTE O VINDECARE A RĂNILOR SUFERITE DE ORAŞUL NOSTRU
ÎN URMA DE O JUMĂTATE DE SECOL.
*
INVESTITOR
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
PROIECTANT
ARH. VIRGIL SALVANU
EXECUTANT
S. C. C. „TRANSILVANIA S. A.” „GRUP 4 INSTALAȚII”

S. C. „FORTPRES-CUG” S. A. S. C. „TEHNOFRIG” S. A.
PERIOADA DE EXECUȚIE
1993–1997
EXECUTAT DE S. C. TURNATORIA METALUL 1997.
Fordítás: Iuliu Hossu görög-katolikus püspök és Valer Pop miniszter felügyeletével ezen a helyen 1936 és 1937 között egy tölgyfakeresztet állítottak fel. Kolozsvárnak ezt a turisztikai büszkeségét a kommunisták felrobbantották, akik elkezdték uralmukat ebben az országban. A mostani, dr Francisc Țăranu kezdeményezésére felállított szent kereszt a városunk által félévszázadon keresztül elszenvedett sebek begyógyulásának jele. Beruházó: Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala. Tervező: Virgil Salvanu építész. Kivitelező: S. C. C. „Transilvania S. A.”, „Grup 4 Instalații”
S. C. „Fortpres-Cug” S. A., S. C. „Tehnofrig” S. A.. Kivitelezési idő:1993–1997. Kivitelezte a S. C. Turnatoria Metalul 1997-ben.

607.
Létrehozás/állítás időpontja: 1997. márc. 15.
Hely: Fellegvár (Cetățuia), Monumentul Eroilor (’Hősök Emlékműve’), baloldali emléktábla
Megjegyzés: 1995-ben állították az emlékművet
Szöveg:
PE ACEASTĂ ÎNĂLȚIME NUMITĂ
„CETĂȚUIA”
ŞI ÎN ALTE LOCURI DIN ZONA CLUJULUI, AU FOST EXECUTAȚI
UN MARE NUMĂR DE ROMÂNI,
ÎN CAMPANIA DE REPRIMARE A REVOLUȚIEI DE LA 1848 DIN TRANSILVANIA.
*
IN MEMORIAM
PREFECTUL
ALEXANDRU BĂTRÂNEANU,
TRIBUNII
VASILE SIMONIS,
VASILE TURCU,
ALEXANDRU ȚICUDI
MARELE ISTORIC ŞI GÂNDITOR GERMAN
ŞTEFAN LUDWIG ROTH
ŞI MULȚI ALȚII,
UNII, CARE AU FOST POMENIȚI ÎN DOCUMENTELE VREMII,
ALȚII, CEI MAI MULȚI, ALE CĂROR NUME AU RĂMAS NECUNOSCUTE.
EXECUTAT DE S. C. TURNATORIA METALUL 1997.
Fordítás: Ezen a Fellegvárnak nevezett magaslaton és más Kolozsvár környéki helyeken az 1848-as erdélyi forradalom megtorló hadjáratában nagyszámú románt végeztek ki. Alexandru Bătrâneanu ispán, Vasile Simonis, Vasile Turcu, Alexandru Țicudi tanácsosok és a nagy német történész és gondolkodó Ştefan Ludwig Roth emlékére, és sokaknak, akiknek egyrészét feljegyezték a kor dokumentumaiban és azoknak, a többeknek, akiknek neve ismeretlen maradt. Kivitelezte a S. C. Turnatoria Metalul 1997-ben.
Irodalma:

608.

Létrehozás/állítás időpontja: 1997–1999
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 23. sz., Sfântă Fecioară (’ Szent Szűz’) szobra
Szöveg:
[elől:]
SFANTA FECIOARA
[hátul:]
DONATIE DIN PARTEA LUI
LUPU ALEXANDRU – AUTOR
ING. TARLEA PETRISOR
TURNATORIA METALUL
Fordítás: Adomány a készítője, Lupu Alexandru, Ţârlea Petrişor mérnök és a Turnatoria Metalul részéről.

609.
Létrehozás/állítás időpontja: kb 1997–2002 között
Hely: Malom (George Barițiu) u. 24. sz.
Megjegyzés: emléktábla-paródia is
Szöveg:
BARIȚIU
24

VITRINA FELIX MEDIA

ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE VECHE
DE PESTE 100 DE ANI ESTE
SEDIUL UNEI TINERE FIRME
DE PUBLICITATE
CARE ÎŞI DOREŞTE
UN VIITOR ŞI UN RENUME
DE CEL PUȚIN 100 DE ANI
Fordítás: Barițiu u. 24. Vitrina Felix Media. Ebben a 100 évesnél régebbi épületben van a székhelye egy fiatal reklámcégnek, amelyik legkevesebb 100 éves jövőt és hírnevet szeretne magának.

610.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998
Hely: Vörösmarty (Braşov) u. 5. sz.
Megjegyzés: halálának 10. évfordulójára
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ
A LOCUIT ŞI A CREAT ÎNTRE ANII
1980–1988
POETUL ŞI EDITORUL
ALEXANDRU CĂPRARIU
1929–1988
Fordítás: Ebben a házban élt és alkotott 1980 és 1988 között Alexandru Căprariu (1929–1988) költő és szerkesztő**.**

611.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998
Hely: Arany János u. 17. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A TRĂIT
ÎNTRE ANII 1921–1940
(plakett)
PROFESORUL UNIVERSITAR
ONISIFOR GHIBU
1883–1972
MARE PEDAGOG ROMÂN
ŞI
DASCĂL AL NAŢIUNII.
Fordítás: Ebben a házban lakott 1921 és 1940 között Onisifor Ghibu egyetemi tanár (1883–1972), nagy román pedagógus és a nemzet tanítója.

612.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998
Hely: Ferenc József (Horea) u. 53. sz., a hidelvi református templom szentélyében, balról
Megjegyzés: 2003-ban bővítették
Szöveg:
1898–1998
ISTEN SZOLGÁI : LELKIPÁSZTOROK
MOLNÁR LŐRINCZ 1898–1905
BENEDEK ÁRPÁD 1905–1931
BIRÓ MÓZES 1931–1971
NAGY ISTVÁN 1971–1986
SÓGOR SÁNDOR 1987–2001
SZŐLLŐSI JÁNOS 2003

613.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. ápr. 24.
Hely: Jókai (Napoca) u. 8. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE ŞI-A AVUT SEDIUL
PRIMA ŞCOALĂ ROMÂNEASCĂ
DIN
CLUJ-NAPOCA
ÎNFIINŢATĂ ÎN ANUL DE GRAŢIE 1853,
DUPĂ SECOLE DE ÎNTUNERIC ŞI INTOLERANŢĂ.
DEZVELITĂ LA 24 APRILIE 1998
Fordítás: Ebben az épületben volt az első kolozsvár-napocai román iskola székhelye, amely 1853 kegyelmi évében, sötét és intoleráns századok után jött létre. Leleplezve 1998. április 24-én.
Irodalma: Kiss O. *Szabadság*. 1998. ápr. 25.

614.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. máj. 9.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 31. sz.
Szöveg:
S-A DEZVELIT
ACEASTĂ PLACĂ SPRE
A SE AMINTI TUTUROR CĂ
POETUL ŞI OMUL POLITIC
OCTAVIAN GOGA
1881–1938
A FOST
DOCTOR HONORIS CAUSA
ŞI
PROFESOR
DE JURE
AL ACESTEI PRESTIGIOASE FACULTĂŢI
9 MAI 1998
Fordítás: Ez az emléktábla állíttatott, hogy mindenkit arra emlékeztessen, a költő és politikus Octavian Goga (1881–1938) díszdoktora és törvény szerinti tanára volt ennek a nagytekintélyű karnak. [Leleplezve] 1998. május 9-én.
Irodalma: Köllő K. *Szabadság*. 1998. máj. 15.

615.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. máj. 9.
Hely: Szent György (Lucian Blaga) tér, Octavian Goga mellszobra
Megjegyzés: 1962–1970 között készült a szobor
Szöveg:
OCTAVIAN GOGA
1881–1938

EDIFICAT LA 9 MAI 1998
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
Fordítás: Emeltette 1998. május 9-én Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala.

616.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. máj. 14.
Hely: Templom (Govora) u. 19. sz. a régi parókia homlokzatán
Szöveg:
ÎN FOSTA CLĂDIRE
A CASEI PAROHIALE DIN CLUJ-MĂNĂŞTUR,
TINERIMEA ROMÂNĂ DIN CLUJ-NAPOCA,
ÎN FRUNTE CU
FLORIAN MICAŞ, IOSIF HODOŞ,
OPREA MOROIANU ŞI IOAN SUCIU,
CĂRORA LI S-AU ALĂTURAT
ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN ŞI IOAN BUTEANU,
A REDACTAT, ÎN 27–28 MARTIE 1848,

PRIMUL PROIECT DE
REVENDICĂRI NAȚIONALE REVOLUȚIONARE,
CARE VA FI DEFINITIVAT DE
MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ
DE LA BLAJ DIN 3/15 MAI 1848.
DEZVELITĂ AZI 14 MAI 1998
Fordítás: A kolozsmonostori parókia volt épületében a kolozsvári román ifjúság Florian Micaş, Iosif Hodoş, Oprea Moroianu és Ioan Suciu vezetésével, akihez csatlakozott Alexandru Papiu-Ilarian és Ioan Buteanu, szerkesztette 1848. március 27–28-án a forradalmi nemzeti követelések első tervezetét, melyet az 1848. május 3/15-i balázsfalvi nagy nemzetgyűlés véglegesített. Leleplezve ma, 1998. május 14-én [Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala].
Irodalma: *Szabadság*. 1998. máj. 14.

617.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. máj. 27.
Hely: Attila (Andrei Mureşanu) u. 31. sz.
Megjegyzés: volt egy korábbi 1998-ig
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ
A TRĂIT ŞI A CREAT
ÎNTRE 1924–1963,
PATRIARHUL PROZEI
ROMÂNEŞTI,
ACADEMICIAN
ION AGÂRBICEANU
1882–1963.
DEZVELITĂ LA 27 MAI 1998
Fordítás: Ebben a házban élt és alkotott 1924 és 1963 között a román próza atyja, Ion Agârbiceanu (1882–1963) akadémikus. Leleplezve 1998. május 27-én.

618.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. máj. 31.
Hely: Szent György (Lucian Blaga) tér, George Coşbuc mellszobra
Megjegyzés: Emil Crețu alkotása; halálának 80. évfordulójára[72]
Szöveg:
GEORGE COŞBUC
1866 – 1918
EDIFICAT LA 31 MAI 1998
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
Fordítás: Emeltette 1998. május 31-én Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala.

619.

[72] A Polgármesteri Hivatal annak ellenére kiadta az építési engedélyt, hogy a szobrok nem nyerték el a művelődésügyi, illetve a területrendezési és közmunkaügyi minisztérium jóváhagyását. Vö: Szabadság, 2000. febr. 4.; ugyanez vonatkozik a mellette álló Goga-szoborra is.

Létrehozás/állítás időpontja: 1998. jún.
Hely: A Munka (Muncii) sugárút 4. sz. alatt, az egykori téglagyár falán
Megjegyzés: az angol szöveg a románhoz képest eltérő
Szöveg:

AICI A FUNCȚIONAT
ÎN MAI 1944 GHETOUL DE
UNDE, ARMATA HORTHYSTA
ŞI AUTORITĂȚIILE UNGARE
DE OCUPAȚIE AU TRIMIS
ÎN LAGĂRELE NAZISTE
ALE MORȚII 18000 DE
EVREI, DIN CARE 4000
DE COPII SUB 13 ANI.

IN THIS PLACE WAS THE
GHETTO FROM WHERE
THE HUNGARIAN ARMY AND
OCCUPATION AUTHORITIES
DRAGGED 18000 JEWS,
INCLUDING 4000 CHILDREN
UNDER 13, AND IN MAY 1944
SENT THEM TO THE
NAZI DEATH CAMPS

EDIFICATĂ DE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI
CLUJ-NAPOCA ÎN IUNIE 1998.

ERECTED BY THE CITY HALL OF
CLUJ-NAPOCA IN JUNE 1998.

Fordítás: Itt volt 1944 májusában a gettó, ahonnan a horthysta hadsereg és magyar megszálló hatóságok a náci haláltáborokba küldtek 18000 zsidót, köztük 4000 tizenhárom éven aluli gyereket. Állította Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala 1998 júniusában.
Irodalma: Lőwy D. 2005: 522–523.

620.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. júl. 3.
Hely: Erzsébet (Emil Racoviță) u. 21. sz.
Megjegyzés: a nyelvész halálának 50. évfordulójára
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A FUNCȚIONAT
MUZEUL LIMBII ROMÂNE
PRIMUL INSTITUT DE LINGVISTICĂ
DIN ȚARĂ, FONDAT ÎN 1919 DE
SEXTIL PUŞCARIU
1877–1948
REPUTAT LINGVIST ŞI PROFESOR,
PRIMUL RECTOR AL
UNIVERSITĂȚII DACIEI SUPERIOARE.
3 IULIE 1998
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
Fordítás: Ebben az épületben működött a Romány Nyelv Múzeuma, az ország első nyelvészeti intézménye, melyet 1919-ben alapított Sextil Puşcariu (1877–1948) híres nyelvész és egyetemi tanár, a Felső-Dácia Tudományegyetem első rektora. [Leleplezte] Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala 1998. július 3-án.

620a.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. júl. 3.
Hely: Erzsébet (Emil Racoviță) u. 21. sz., Sextil Puşcariu mellszobra
Megjegyzés: halálának 50. évfordulójára; a szobor gipszmintáját az olvasóteremben helyezték el

Szöveg:
SEXTIL PUŞCARIU
1877–1948

[a talapzaton:]
SCULPTOR
MIHAI BARBU

EDIFICAT DE PRIMĂRIA
MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
La 3 IULIE 1998
Fordítás: Sextil Puşcariu (1877–1948). Mihai Barbu szobrász (alkotása). Állította Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala 1998. július 3-án.

621.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. szept. 23–24.
Hely: a Szabók tornya előtt, Baba Novac szobra
Megjegyzés: Virgil Fulicea alkotása, a 375. évfordulóra; 1971-ben állították a szobrot **[485.]**; éjszaka egészítették ki a szöveget
Szöveg:
[a módosítás dőltve:]
BABA NOVAC
CĂPITAN AL LUI
MIHAI VITEAZUL.
UCIS *ÎN CHINURI GROAZNICE*
DE CĂTRE UNGURI,
ÎN DATA DE
5 FEBRUARIE 1601.
S-A RIDICAT ACEST
MONUMENT, SPRE
CINSTIREA MEMORIEI
SALE ÎN ANUL 1975.
Fordítás: Baba Novac, a Mihai Viteazulnak, 1601. február 5-én a *magyarok által szörnyű kínok között* megölt kapitánya. Emlékének tiszteletére emeltetett ez az emlékmű 1975-ben.
Irodalma: *Igazság.* 1976. febr. 3., *Szabadsá*g. 1998. szept. 25., Gaal Gy. 2001b: 428, D. Todiţa 2004: 139–141, Asztalos L. 2009.

622.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. nov. 27.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 2. sz., az egykori Királyi Lyceum, ma Báthory István Líceum
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE
ŞI-A FINALIZAT STUDIILE LICEALE
MARELE PATRIOT ŞI REVOLUŢIONAR ROMÂN
ARON PUMNUL
1818–1866

FILOLOG, ISTORIC, TEOLOG ŞI CRITIC LITERAR
ILUSTRU MENTOR AL LUI
MIHAI EMINESCU
DEZVELITĂ LA DATA DE 27 NOIEMBRIE 1998
DE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
Fordítás: Ebben az épületben fejezte be líceumi tanulmányait a nagy román hazafi és forradalmár Aron Pumnul (1818–1866), filológus, történész, teológus és irodalomkritikus, Mihai Eminescu kiváló nevelője. Leleplezte 1998. november 27-én Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala
Irodalma: *Szabadság*. 1998. nov. 28., *Szabadság*. 1998. nov. 30.

623.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998
Hely: Jókai (Napoca) u. 3. sz.
Megjegyzés: halálának 10. évfordulójára
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ
A LOCUIT ŞI A CREAT ÎNTRE ANII
1980–1987
POETUL
AUREL GURGHIANU
1924–1987
Fordítás: Ebben a házban lakott és alkotott 1980 és 1987 között Aurel Gurghianu (1924–1987) költő.

624.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998. dec. 1.
Hely: Főtér (Unirii), a Traian oszlopának alapköve
Megjegyzés: 2004 szeptemberében levették
Szöveg:
AICI SE VA ÎNĂLŢA
REPLICA ÎN MĂRIME NATURALĂ
A MONUMENTULUI
COLUMNA LUI TRAIAN
1 DECEMBRIE 1998
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
Fordítás: Ide lesz felállítva a Trajánusz-oszlop emlékműnek mérethű mása. [Leleplezte] 1998. december 1-jén, Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala.

625.
Létrehozás/állítás időpontja: 1998?
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz., a Sapientia adakozási emléktáblája
Szöveg:
TISZTELETTÁBLA
A SAPIENTIA–ERDÉLYI MAGYAR
TUDOMÁNYEGYETEM
KIEMELKEDŐ ADOMÁNYOZÓI

FŐVÉDNÖK (10.000 USD FELETT)

ANONYMOUS – (NEW YORK, NY)
GRÓF TELEKI BÉLA EMLÉKÉRE
ANONYMOUS – (NEW YORK, NY)
PROF. ÓVÁRY ZOLTÁN TISZTELETÉRE
PROF. ÓVÁRY ZOLTÁN – (NEW YORK, NY)
SZÜLEI, ÓVÁRI ELEMÉR ÉS PURJESZ OLGA EMLÉKÉRE

VÉDNÖK (1.000–10.000 USD)

AMERICAN HUNGARIAN CULTURAL SOCIETY (ST. LOUIS, MO)
DR. BALOGH KÁROLY ÉS JUDITH (LINCOLN, MA)
DR. HARGITAY BERTALAN ÉS FELESÉGE (SOMERSET, NJ)
EDITH ÉS JOHN LAUER (CLEVELAND, OH)
MINNESOTA HUNGARIANS (MINNESOTA, MN)
PROF. MOLNÁR ÁGOSTON (NEW BRUNSWICK, NJ)
NÁS ANDOR ÉS BEÁTA (HERNDON, VA)
CHARLES E. SIGETY (NEW YORK, NY)
SIPOS SÁMUEL ÉS VALÉRIA (FORREST HILLS, NY)
VÁRALLYAI GYULA (WAHINGTON, DC)

TÁMOGATÓ (500–1.000 USD)

BESSENYEI ÉVA (NEW YORK, NY)
BESSENYEI FERENC ÉS ÉVA (NEW YORK, NY)
BROGYÁNYI JENŐ (NEW YORK, NY)
FARKAS IVÁN (EDISON, NJ)
HUNGARIAN REFORMED FEDERATION OF AMERICA
(WASHINGTON, DC)
MÜLLNER PÉTER ÉS JUDITH (RALEIGH, NC)
PAPP LÁSZLÓ ÉS JUDITH (NEW CANAAN, CT)
DR. REGE SZÜTS STEWART (DALLAS, TX)

626.
Létrehozás/állítás időpontja: 1999. jan. 24.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér és a Postakert (Cuză Vodă) utca sarkán, Alexandru Ioan Cuza mellszobra
Megjegyzés: a 140. évforduló
Szöveg:
[felirata, elől:]
ALEXANDRU IOAN CUZA
1859–1866
[hátul:]
AUTOR
ILARION VOINEA 1998

EXECUTAT
TURNATORIA METALUL CLUJ
Fordítás: Alexandru Ioan Cuza, 1859–1866. Készítette Ilarion Voinea, 1998-ban, kivitelezte a kolozsvári Turnatoria Metalul.

627.
Létrehozás/állítás időpontja: 1999
Hely: Unió (Memorandumului) u. 21. sz., a Néprajzi Múzeum udvarán, Romulus Vuia mellszobra
Szöveg:
[elől:]
ROMULUS VUIA
1887–1963
[hátul:]
AUTOR ILARION VOINEA 1999
TRANSPUS – BRONZ
SC TURNATORIA METALUL
EXECUTAT CU SPRIJINUL
PRIMARIEI CLUJ-NAPOCA
Fordítás: Készítője Ilarion Voinea, 1999-ben. Kolozsvár-Napoca Polgármesteri Hivatalának támogatásával bronzba öntötte és kivitelezte a Turnatoria Metalul.

628.
Létrehozás/állítás időpontja: 1999. febr. 10.
Hely: Apponyi (Ion Budai Deleanu) 21. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIT ŞI A
CREAT ÎNTRE ANII 1958–1992
DR. ION. V. BOERIU
1911–1992
MAGISTRAT, CERCETĂTOR ŞTIINŢIFIC
EMINESCOLOG ŞI PUBLICIST.
10 FEB[ruarie]. 1999
Fordítás: Ebben a házban lakott és alkotott 1958 és 1992 között dr. Ion. V. Boeriu (1911–1992) köztisztviselő, tudományos kutató, Eminescu-kutató és közíró. [Leleplezve] 1999. február 10-én.

629.
Létrehozás/állítás időpontja: 1999. febr. 18.
Hely: Egyetem (Universităţii) u. 1. sz.
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE
A LOCUIT
ILUSTRUL LINGVIST,
PROF[esor]. UNIV[ersitar].
DR. NICOLAE DRĂGANU
1884–1939

DECAN AL
FACULTĂȚII DE LITERE,
RECTOR AL
ALMEI MATER NAPOCENSIS
ŞI
PRIMAR AL CLUJULUI
ÎNTRE ANII 1933–1938.
DEZVELITĂ DE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI
CLUJ-NAPOCA, LA 18 FEBRUARIE 1999.
Fordítás: Ebben az épületben lakott a kiváló nyelvész, dr. Nicolae Drăganu (1884–1939) egyetemi tanár, a Bölcsészettudományi Kar dékánja, az Alma Mater Napocensis rektora és 1933 és 1938 között Kolozsvár polgármestere. Leleplezte Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala 1999. február 18-án.
Irodalma: Köllő K. *Szabadság*. 1999. márc. 10.

630.
Létrehozás/állítás időpontja: 1999. márc. 15.
Hely: Görögtemplom (Bisericii Ortodoxe) u. 5. sz.
Megjegyzés: lecserélték a korábbit, más a dátum ezen
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A LOCUIT
ILUSTRUL LINGVIST,
PROFESOR UNIVERSITAR
DR. GRIGORE SILAŞI
1836–1897
PRIMUL PROFESOR DE
LIMBA ŞI LITERATURA
ROMÂNĂ
DE LA UNIVERSITATEA
CLUJEANĂ.
DEZVELITĂ DE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI
CLUJ-NAPOCA, LA 15 MARTIE 1999.
Fordítás: Ebben az épületben lakott a kiváló nyelvész, dr. Grigore Silaşi (1836–1897) egyetemi tanár, a kolozsvári egyetem első román nyelv és irodalom tanára. Leleplezte Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala 1999. március 15-én.
Irodalma: *Szabadság*. 1999. márc. 16.

631.
Létrehozás/állítás időpontja: 1999
Hely: Álmos (Alexandru Vlahuţă) u. 12–14. sz., az Onisifor Ghibu Iskola előtt, Onisifor Ghibu mellszobra
Megjegyzés: az iskolanévadó ünnepség keretében?
Szöveg:
ONISIFOR
GHIBU
1883–1972

632.
Létrehozás/állítás időpontja: 1999
Hely: Aleea Peana sétány 2–4. sz., Ion Creangă iskola előtt, Ion Creangă mellszobra
Megjegyzés: a halálának 90. évfordulójára; az iskolanévadó ünnepség keretében?
Szöveg:
ION
CREANGĂ
1837–1889

633.
Létrehozás/állítás időpontja: 1999
Hely: Aleea Peana u. 2–4. sz., Ion Creangă iskolán, emléktábla
Megjegyzés: a halálának 90. évfordulójára; az iskolanévadó ünnepség keretében?
Szöveg:
(plakett)
ION CREANGĂ
1837–1889

634.
Létrehozás/állítás időpontja: kb. 1999
Hely: a Kismester (Episcop Ioan Bob) u. 5. sz., a görög-katolikus templom udvarán, Ioan Bob mellszobra
Szöveg:
IOAN BOB
1739–1830
[hátul:]
EXECUTAT SI DONAT DE
AUTOR ILARION VOINEA
SI
SC TURNATORIA METALUL
Fordítás: Ioan Bob 1739–1830. Kivitelezte és adományozta Ilarion Voinea szerző és a Turnatoria Metalul.

635.
Létrehozás/állítás időpontja: 1999. dec. 16.
Hely: Ferencz József (Horea) u. 19/A. sz., a Horea Iskola udvarán, Horea mellszobra
Megjegyzés: Ilarion Voinea alkotása
Szöveg:
[elől:]
HOREA
1730–1785
[hátul:]
AUTOR ILARION VOINEA
TRANSPUS – BRONZ
SC TURNATORIA METALUL
DONAT DE:
PRIMARIA CLUJ-NAPOCA

16 DEC[embrie]. 1999
Fordítás: Készítője Ilarion Voinea. Bronzba öntötte a Turnatoria Metalul. Adományozta Kolozsvár-Napoca Polgármesteri Hivatal 1999. december 16-án.

636.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000?
Hely: Grădinarilor u. 1. sz. Ion Agârbiceanu Iskola épületében, Ion Agârbiceanu mellszobra
Megjegyzés: az iskolanévadó ünnepség keretében?

637.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. jan. 15.
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u. 94–96. sz., a Mihai Eminescu Líceum udvarán,
Megjegyzés: Emil Crețu alkotása
Szöveg:
[elől:]
MIHAI
EMINESCU
1850–1889
[hátul:]
DEZVELIT DE PRIMARIA
MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
LA 15. 01. 2000.

EXECUTAT:
SCULPTOR EMIL CRETU
SC TURNATORIA METALUL
CLUJ 2000
Fordítás: Leleplezte Kolozsvár Municípium Polgármesteri Hivatala 2000. január 15-én. Kivitelezte Emil Crețu szobrász és a SC Turnatoria Metalul, Kolozsvár, 2000.
Irodalma: *Szabadság*. 2000. jan. 15.

638.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. jan. 19.
Hely: Főtér (Unirii) 1. sz.
Megjegyzés: 81. évforduló
Szöveg:
ÎN MEMORIA
DR. IULIAN POP
PRIMUL PRIMAR ROMÂN
AL MUNICIPIULUI
CLUJ-NAPOCA
19. 01. 1919–13. 04. 1923
DEZVELITĂ LA DATA DE 19 IANUARIE 2000
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
Fordítás: Dr. Iulian Pop, Kolozsvár-Napoca municípium első román polgármesterének (1919. január 19–1923. április 13) emlékére. Leleplezte 2000. január 19-én, Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala.

Irodalma: Asztalos L. 2000b.

639.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. márc. 15.
Hely: Teleki Mihály (Albert Einstein) u. 14. sz.
Szöveg:
ACEST EDIFICIU A GĂZDUIT
RESORTUL CULTELOR ŞI
INSTRUCŢIUNII PUBLICE AL
CONSILIULUI DIRIGENT
ÎNTRE ANII 1919–1920
ŞI
PRIMUL SEDIU AL DIRECŢIEI
PENTRU TRANSILVANIA AL
ARHIVELOR STATULUI
SUB CONDUCEREA
ISTORICULUI ŞTEFAN METEŞ
ÎNTRE ANII 1923–1937
DEZVELITĂ LA 15 MARTIE 2000
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
Fordítás: Ez az épület látta el 1919 és 1920 között a Kormányzó Tanács vallás és közoktatásügyi hatáskörét és ez volt az első székháza az Állami Levéltár erdélyi igazgatóságának Ştefan Meteş történész vezetése alatt 1923 és 1937 között. Leleplezte 2000. március 15-én Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala.

640.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. márc. 25.
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 5–7. sz., René Jeannel mellszobra
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása?
Szöveg:
RENÉ JEANNEL
1879–1965

AMPLASAT DE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
25. 03. 2000
Fordítás: Felállította a Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala 2000. március 25-én.

641.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. ápr. 12.
Hely: Aleea Peana sétány 16. sz., Octavian Goga iskola előtt, Octavian Goga mellszobra
Megjegyzés: 1999-ben vette fel a nevet az iskola
Szöveg:
OCTAVIAN GOGA
1881–1938

REALIZAT ŞI AMPLASAT

LA 12 APRILIE 2000
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI
CLUJ-NAPOCA
[hátul:]
AUTOR ILARION VOINEA
TURNAT IN BRONZ
DE
TURNATORIA METALUL
Fordítás: Octavian Goga (1881–1938). Megvalósította és állította 2000. április 12-én Kolozsvár-Napoca Municípium Polgármesteri Hivatala. Szerzője Ilarion Voinea. Bronzba öntötte a Turnatoria Metalul.

642.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000
Hely: Moldoveanu u. 1. sz., a Liviu Rebreanu Iskola előtt, Liviu Rebreanu mellszobra
Megjegyzés: iskolanévadó ünnepség keretében?
Szöveg:
[elől:]
LIVIU REBREANU
1885–1944
[hátul:]
LUCRARE REALIZATA
DE ALEXANDRU LUPU
EXECUTATA LA T[urnătoria]. M[etalul].
DONATA DE CATRE
PETRISOR TÂRLEA
SCOLII LIVIU REBREANU
Fordítás: Liviu Rebreanu (1885–1944). Alexandru Lupu alkotása, kivitelezte a Turnătoria metalul. Petrişor Ţârlea adománya a Liviu Rebreanu Iskola részére.

643.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000
Hely: Moldoveanu u. 1. sz., Liviu Rebreanu Iskola
Megjegyzés: iskolanévadó ünnepség keretében?
Szöveg:
(plakett)
LIVIU REBREANU
1885–1944

644.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. jún. 13.
Hely: Ipar (Meseriilor) u. 18–20. sz., a David Prodan iskola udvarán, David Prodan mellszobra
Megjegyzés: az iskolanévadási ünnepség keretében
Szöveg:
DAVID PRODAN
1902–1992

REALIZAT ŞI AMPLASAT LA 13 IUNIE 2000
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
[hátul:]
AUTOR PROF. GOCAN E[ugen].
TURNAT IN BRONZ DE
TURNATORIA METALUL
Fordítás: David Prodan 1902–1992. Létrehozta és felállította 2000. június 13-án Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala. Eugen Gocan professzor alkotása. Bronzba öntötte a Turnătoria Metalul.

645.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. jún. 14.
Hely: Bolyai János u. 1. sz.
Megjegyzés: 2007 augusztusában, a ház felújításakor levették
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE
ŞI-A DESFĂŞURAT ACTIVITATEA
REVISTA STEAUA
ÎN ANII 1950 ŞI 1951.
PE ATUNCI
ALMANAHUL LITERAR.
PRIMA PUBLICAŢIE
POSTBELICĂ ROMÂNEASCĂ
DE CULTURĂ LA
CLUJ-NAPOCA
DEZVELITĂ LA DATA DE 14 IUNIE 2000
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
Fordítás: Ebben az épületben fejtette ki tevékenységét a Steaua [’Csillag’] – akkor Almanahul Literar [’Irodalmi Almanach’] – folyóirat, a háború utáni első kolozsvár-napocai román kulturális kiadvány. Leleplezte Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala 2000. június 14-én.

646.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. júl. 7.
Hely: Józsa Béla (Octavian Goga) u. 9. sz., a ház homlokzatán
Szöveg:
ÎN MEMORIA ILUSTRULUI FIZICIAN,
PROF. UNIV. AUGUSTIN MAIOR
1882–1963
MEMBRU AL ACADEMIEI DE ŞTIINŢĂ,
INVENTATORUL TELEFONIEI MULTIPLE.
DEZVELITĂ DE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI
CLUJ-NAPOCA, LA 7 IULIE 2000.
Fordítás: Augustin Maior (1882–1963), a kiváló fizikus, egyetemi tanár, a Tudományos Akadémia tagja, a többes távbeszélés feltalálója emlékére. Leleplezte 2000. július 7-én, Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala.

647.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. aug. 27.
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom/plébánia udvara, Reményik Sándor mellszobra
Megjegyzés: Vágó Gábor alkotása
Szöveg:
REMÉNYIK
SÁNDOR

A KETTŐS MILLENNIUMI
ÜNNEPSÉGEK ESZTEN-
DEJÉBEN EMELTETTE AZ
EVANGÉLIKUS EGYHÁZ
2000 AUGUSZTUS 27-ÉN
Irodalma: Makkay J. 2000.

648.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. okt. 31.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) utcai református templom szentélye, jobboldalt
Megjegyzés: a reformáció ünnepén
Szöveg:
(plakett: korona, jogar, országalma)
MILLENNIUM

EZEN MILLENNIUMI
EMLÉKTÁBLÁT
AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS
EGYHÁZKERÜLET
IGAZGATÓTANÁCSA
ÁLLÍTOTTA A KERESZTYÉN
ÁLLAMALAPÍTÁS
1000. ÉVFORDULÓJÁN
KOLOZSVÁROTT
2000. OKTÓBER 31-ÉN.

[a plakett (református címer) körirata:]
„HA ISTEN VELÜNK, KICSODA ELLENÜNK?”
„SI DEUS PRO NOBIS, QUIS CONTRA NOST?”

TERVEZTE ÉS FELAJÁNLOTTA
PÉCSI L. DÁNIEL

649.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. okt. 31.
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában
Szöveg:
IN MEMORIAM

ÎN AMINTIREA PARAŞUTISTULUI
PERETZ GOLDSTEIN (1923–1944)
CARE A FOST LOCUITOR AL ACESTUI
ORAŞ ŞI MEMBRU AL MIŞCĂRII SIONISTE
DIN TRANSILVANIA. A FĂCUT ALIYA
ÎN 1941 ŞI A DEVENIT MEMBRU AL
CHIBUŢULUI MA'AGAN. ÎN 15 APRILIE 1944
ŞI-A RISCAT VIAŢA FIIND LANSAT CA
PARAŞUTIST ÎMPREUNĂ CU JOEL PALGI,
PE TERITORIUL OCUPAT DE INAMIC,
PENTRU A ADUCE AJUTOR FRAŢILOR SĂI
CARE SE AFLAU SUB JUGUL NAZIST.
A FOST PRINS LA BUDAPESTA ŞI DUS
LA ORANIENBURG (GERMANIA),
UNDE I S-A PIERDUT URMA.
SĂ-I FIE MEMORIA BINECUVÎNTATĂ!

Fordítás: In memoriam. Peretz Goldstein (1923–1944) ejtőernyős emlékére, aki ennek a városnak lakója volt és tagja az erdélyi cionista mozgalomnak. 1941-ben alijázott [Palesztinába vándorolt], a Ma'agan kibuc tagja lett. 1944. április 15-én életét kockáztatta Joel Palgi ejtőernyőssel együtt, akivel az ellenség által elfoglalt területre lettek bevetve, hogy a fasiszta elnyomás alatt lévő testvéreiket segítsék. Budapesten fogták el és Oranienburgba (Németország) vitték, ahol nyoma veszett. Emléke legyen áldott!

Irodalma: Salamon M. L. 2000, Lőwy D. 2005: 523.

650.

Létrehozás/állítás időpontja: 2000. okt. 31.

Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában

Megjegyzés: héber

Szöveg:

לזכר
הצנחן פרץ גולדשטיין מקלוז', 1923–1944
חניך התנועה הציונית בטרנסילבניה.
עלה ארצה בשנת 1941 והיה בין
מייסדי קיבוץ מעגן.
התנדב ליחידת צנחנים ב-1943.
צנח יחד עם חברו, ב-15 באפריל 1944
יואל פלגי, מאחורי קווי האויב
במטרה להציל יהודים ולהילחם
בנאצים.
פרץ גולדשטיין נעצר בבודפשט
והועבר לאורנינבורג שבגרמניה
ושם נעלמו עקבותיו.
יהא זכרו ברוך!

Fordítás: Peretz Goldstein cluj-i ejtőernyős (1923–1944) emlékére, aki az erdélyi cionista mozgalom neveltje volt. 1941-ben alijázott [Palesztinába vándorolt] és a Ma'agan kibuc alapító tagja volt. 1943-ban önkéntesen jelentkezett az ejtőernyős egységbe. 1944. április 15-én társával, Joel Palgival együtt ejtőernyővel dobták le az ellenséges vonalak mögé, hogy

segítséget nyújtsanak a zsidóknak és harcoljanak a nácik ellen. Peretz Goldsteint Budapesten letartóztatták, Oranienburgba (Németország) vitték és ott nyoma veszett. Emléke legyen áldott! (Bányai Viktória fordítása)
Irodalma: Salamon M. L. 2000, Lőwy D. 2005: 523.

651.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000. nov. 26.
Hely: Kossuth Lajos (1989 december 21) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum, első emeleti lépcsőforduló, baloldalt
Szöveg:
(plakett, felirata: MILLENNIUM)

AZ EMLÉKTÁBLÁT A MAGYAR
ÁLLAMALAPÍTÁS EZREDÉVES
ÉVFORDULÓJÁN ÁLLÍTOTTA
AZ ERDÉLYI UNITÁRIUS EGYHÁZ.
2000. (plakett) XI. 26-án.

[a plakett – unitárius címer – körirata:]
„LEGYETEK TEHÁT OKOSAK, MINT A KÍGYÓ ÉS SZELIDEK, MINT A GALAMBOK" MÁTÉ 10/16
AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ ŐSI CÍMERE

ADOMÁNYOZTA PÉCSI L. DÁNIEL
Irodalma: Gál M. *Szabadság*. 2000. nov. 27.

652.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum lépcsőfordulójában, baloldalt
Szöveg:
Isten iránti hálával
állította az
UNITÁRIUS KOLLÉGIUM
MILLENIUM 2000
emlékére

653.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000
Hely: Kossuth Lajos (1989 December 21) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum, első emeleti lépcsőforduló, baloldalt
Szöveg:
MILLENIUM 2000
A Dávid Ferenc Egylet 115.,
az Ifjúsági Egylet 100.
és a Nőszövetség 90.
évfordulója alkalmából állította

az Unitárius Egyház

654.
Létrehozás/állítás időpontja: 2000 után
Hely: Magyar (21 Decembrie 1989) u. 74. sz., a Spiru Haret Egyetem udvarán, Spiru Haret mellszobra
Szöveg:
SPIRU HARET
1851–1912

655.
Létrehozás/állítás időpontja: 2001
Hely: Kölcsey (Dimitrie Bolintineanu) u. 16. sz. előtt, Alexandru Lapedatu mellszobra
Megjegyzés: halálának 50. évfordulójára; 2000. dec. 1.?
Szöveg:
ALEXANDRU LAPEDATU
1876–1950

656.
Létrehozás/állítás időpontja: 2001
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., a Kolozs Megyei Prefektúra bejárata után balra
Szöveg:
PREŞEDINŢII ADMINISTRAŢIEI
JUDEŢULUI CLUJ

1919–1949 – PREFECŢII JUDEŢULUI
1949–1968 – PREŞEDINŢII CONSILIULUI POPULAR REGIONAL
1968–1989 – PRIMVICEPREŞEDINŢII CONSILIULUI POPULAR JUDEŢEAN
1990–PRIMARUL JUDEŢULUI
1990–1992 – PREFECTUL JUDEŢULUI
din 1992 – PREŞEDINŢII CONSILIULUI JUDEŢEAN
1992–2000 – VICTOR ROMULUS CONSTANTINESCU
2000–IOAN RUS
2001–GRAŢIAN ŞERBAN
Fordítás: Kolozs megye közigazgatási elnökei: 1919–1949 között a megye prefektusai, 1949–1968 között a Tartományi Néptanács elnökei, 1968–1989 között a Megyei Néptanács első elnökhelyettesei, 1990-ben a megye polgármestere, 1990–1992 között a megye prefektusa, 1992-től a Megyei Tanács elnökei: 1992–2000 között Victor Romulus Constantinescu, 2000-ben Ioan Rus, 2001-ben Graţian Şerban.

657.
Létrehozás/állítás időpontja: 2001
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., a Kolozs Megyei Prefektúra bejárata után jobbra
Megjegyzés: folyamatosan bővítik
Szöveg:
PREFECŢII
JUDEŢULUI CLUJ

Simion Tămaş	1919–1920	Grigore Zanc	1990–1996
Marius Stuza	1920	Ioan Rus	1996
Petru Meteş	1920–1923	Alexandru Fărcaş	1996–1999
Al. Ştefănescu	1923	Vasile Sălcudean	1999–2000
Septimiu Mureşan	1923–1926	Bogdan Cerghizan	2000–2001
Octavian Utalea	1926–1926	Vasile Soporan	2001–2004
Marcian Căluţiu	1926–1927	Valentin Cuibus	2004
Victor Hodor	1927	Mihail Hărdău	2005
Partenie Dan	1927–1928		
Adam Popa	1928–1931		
Emil Colbazi	1931–1932		
Liviu Dan	1932–1933		
Eugen Dunca	1933–1937		
Cornel Anca	1937		
Nicolae Birăescu	1938		
Manole Enescu	1938–1940		
Vasile Hanu	1940–1941		
C-tin. Brătuianu	1941		
Alexandru Vâlcu	1941–1944		
Valer Moldovan	1944–1945		
Teofil Vescan	1944		
Vasile Pogăcean	1944–1947		
Petre Bianu	1947–1948		
Horia Marian	1948–1949		

Fordítás: Kolozs megye prefektusai: Simion Tămaş 1919–1920, [...].

658.
Létrehozás/állítás időpontja: 2001
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 19. sz.
Szöveg:
COLEGIUL ECONOMIC
„Dr. IULIAN POP”
Această placă a fost dezvelită cu prilejul
aniversării a 80 de ani de al înfiinţarea şcolii
1921–2001
Fordítás: Dr. Iulian Pop Közgazdasági Kollégium. Ezt az emléktáblát az iskola létrejöttének 80. évfordulója alkalmából leplezték le. 1921–2001.

659.
Létrehozás/állítás időpontja: 2001
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 19. sz., az iskola előterében, Iulian Pop mellszobra
Szöveg:
DR. IULIAN POP
1880–1924

660.

Létrehozás/állítás időpontja: 2001. máj. 2.
Hely: Jókai (Napoca) u. 1. sz.
Szöveg:
AICI ÎN FOSTUL RESTAURANT „NEW YORK”,
ACTUALUL „CONTINENTAL”,
A FOST PREGĂTITĂ APARIȚIA, LA 1 MAI 1921,
A CUNOSCUTEI REVISTE
GÂNDIREA
ROD AL IDEALURILOR MARII UNIRI,
PRIN STRĂDANIA ŞI TALENTUL UNOR SCRIITORI
DIN TOATE PROVINCIILE ROMÂNEŞTI:
CEZAR PETRESCU, GIB I. MIHĂESCU,
LUCIAN BLAGA, ADRIAN MANIU, D. I. CUCU
ŞI ALȚII.
ACEASTĂ PLACĂ A FOST AMPLASATĂ DE
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA LA 2 MAI 2001
Fordítás: Itt, a volt New York – most Continental – vendéglőben készítették elő a jól ismert *Gândirea* [’Gondolat’] folyóirat 1921. május 1-jei megjelenését, amely a nagy egyesülés eszméinek gyümölcse, az egész román országrész íróinak törekvése és tehetsége folytán: Cezar Petrescu, Gib I. Mihăescu, Lucian Blaga, Adrian Maniu, D. I. Cucu és mások. Ezt a táblát felhelyezte Kolozsvár-Napoca municípium Polgármesteri Hivatala 2001. május 2-án.

661.
Létrehozás/állítás időpontja: 2001. jún. 7.
Hely: Sétatér, a színház felőlről balra a második, Sigismund Toduță mellszobra
Megjegyzés: Virgil Fulicea alkotása, aki 1991-ben meghalt; a szobor a Polgármesteri Hivatal jegyzéke szerint 1954-ben kész volt; 2008 áprilisában ellopták a szobrot
Szöveg:
SIGISMUND
TODUȚĂ
1908–1991

662.
Létrehozás/állítás időpontja: 2001. aug. 16.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 31. sz., kaszárnya
Szöveg:
ACEASTĂ PLACĂ A FOST
DEZVELITĂ CU OCAZIA
ANIVERSĂRII A 85 DE ANI
DE LA ÎNFIINȚARE
16. 08. 2001
Fordítás: Ezt a táblát a [4. Hadsereg Parancsnoksága] létrejöttének 85. évfordulója alkalmából leplezték le 2001. augusztus 16-án.

663.
Létrehozás/állítás időpontja: 2001. szept. 22.

Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum lépcsőfordulójában, jobboldalt
Szöveg:
Az UNITÁRIUS KOLLÉGIUM
új épülete felavatásának
100. évfordulóján állíttatta
az UNITÁRIUS EGYHÁZ.
2001 szeptember 22.

664.
Létrehozás/állítás időpontja: 2001. okt. 27.
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz., Bocskai-emléktábla
Megjegyzés: évekkel az elkészítés után avatták; a Farkas utcai református templom szentélyében tartották; a Bocskai-szabadságharc 395. évfordulóra helyezték fel
Szöveg:
(arckép) E HÁZBAN (címer)
SZÜLETETT
KISMARJAI
BOCSKAI ISTVÁN
MAGYAR- ÉS ERDÉLYORSZÁG
FEJEDELME
A SZÉKELYEK GRÓFJA
1557. I. 1-ÉN
A GYŐZTES SZABADSÁGHARC
VEZÉRE
KASSÁN HÚNYT EL 1606. XII. 29-ÉN
KOLOZSVÁRON RAVATALOZTÁK
GYULAFEHÉRVÁRON TEMETTÉK
A HÁLÁVAL EMLÉKEZŐ
UTÓKOR NEVÉBEN
2001. X. 27-ÉN
KÖZADAKOZÁSBÓL ÁLLÍTTATTA
A BOCSKAI ISTVÁN
HAGYOMÁNYŐRZŐ EGYESÜLET
Irodalma: Gyenge Á. 2001.

665.
Létrehozás/állítás időpontja: 2002 [áthelyezés]
Hely: Monostori templom előtt, az 1849-es vértanúk emlékoszlopa
Megjegyzés: a Házsongárdi temetőben újraállított obeliszk **[666.]** eredetije **[234.]**
Szöveg:
[Emlékére]
[Volt cs(ászári). K(irályi). huszár őrnagy]
[Később honvéd alezredes]
[Cs](ík). MADÉF[alvi]
[Ta]MÁS AND[rásnak]
[Ki s]ZÜ(letett). O[ct](obris). [26 1784.]

[Ha]ZA IRÁNTI SZER[etetéért]
[Min]T VÉRTANU KISZ[envedett]
[K]OLO'SVÁRT NOV(embris). 9. [1849.]
EMELVE
[Cs](ík). SZÉKI HONVÉD EGYLE[t által]
[Tö]BB LELKES KOLO'SV[ári]
[Polgá]ROK HOZZÁJÁRUL[távaI]
[18]69

[a talapzaton, 2002-es szöveg:]
TAMÁS ANDRÁS ÉS SÁNDOR LÁSZLÓ
EMLÉKÉRE (1848)
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 187.

666.
Létrehozás/állítás időpontja: 2002. márc. 14. [újrafaragás]
Hely: a Házsongárdi temetőben, 1849-es vértanúk
Megjegyzés: az 1869-es obeliszk **[234.]** újrafaragott mása[73]; az eredetit a kolozsmonostori plébániatemplom mögé helyezték **[665.]**
Szöveg:
EMLÉKÉRE
VOLT CS[ászári]. K[irályi]. HUSZÁR ŐRNAGY
KÉSŐBB HONVÉD ALEZREDES
CS[ík]. MADÉFALVI
TAMÁS ANDRÁSNAK
KI SZÜ[letett]. OCT[obris]. 26 1784.
HAZA IRÁNTI SZERETETÉÉRT
MINT VÉRTANU KISZENVEDETT
KOLO'SVÁRT NOV[embris]. 9. 1849.
EMELVE
CS[ík]. SZÉKI HONVÉD EGYLET ÁLTAL
TÖBB LELKES KOLO'SVÁRI
POLGÁROK HOZZÁJÁRULTÁVAL
1869
Irodalma: Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 187, B. T. *Szabadság*. 2002. márc. 15.

667.
Létrehozás/állítás időpontja: 2002. márc. 14.
Hely: Kossuth Lajos (1989 december 21) u. 9. sz., Brassai Sámuel Líceum, első emeleti lépcsőforduló, baloldalt
Szöveg:
AZ UNITÁRIUS KOLLÉGIUM
47 diákja emlékére,
akik részt vettek az 1848–49-es
magyar szabadságharcban.

[73] A Házsongárdi temetőben Tamás András alezredes sírjáról: Kelemen L.–K. Fodor J. 1902: 46.

Sokan közülük életüket áldozták
népünk szabadságáért.
Példájuk buzdítson, örökségüket
ápoljuk és adjuk tovább!
2002. március idusán.
Irodalma: Szabó Cs. *Szabadság.* 2002. márc. 15.

668.
Létrehozás/állítás időpontja: 2002. máj.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 2. sz., Báthory István Elméleti Líceumban, a lépcsőfordulóban, Báthory István mellszobra
Megjegyzés: Gergely István alkotása
Szöveg:
BÁTHORY ISTVÁN
1533–1586

·STEPHANVS BATHOREVS·D·G·REX POLONIAIE·
·PRINCEPS TRANSILVANIAE·FVNDATOR SCHO-
·LAE CATHOLICAE CIVITATIS CLAVDIOPOLIS·
Fordítás: Báthory István, Isten kegyelméből Lengyelország királya, Erdély fejedelme, a kolozsvári katolikus iskola alapítója.
Irodalma: Németh J. *Szabadság*. 2002. máj. 16.

669.
Létrehozás/állítás időpontja: 2002. júl. 2.
Hely: Kert (Louis Pasteur) u. 4–6. sz., a Iuliu Haţieganu Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (és kórház) udvarán, Woodrow Wilson mellszobra,,,,, Iuliu Moldovan Közegészségügyi Igazgatóság
Megjegyzés: Ilarion Voinea alkotása; a Függetlenség Napjára
Szöveg:
WOODROW WILSON
1856–1924
[a tábla felirata:]
PRESEDINTELE
STATELOR UNITE ALE AMERICII
RECUNOSTINŢA ETERNA UNUI EROU AL
LIBERTATII SI DEMOCRATIEI IN LUME, CARE
A CONTRIBUIT LA FĂURIREA ROMÂNIEI MARI
ŞI LA VIITORUL UNEI EUROPE DREPTE ŞI UNITE

PRESIDENT OF THE
UNITED STATES OF AMERICA

ETERNAL GRATITUDE TO A CHAMPION OF
FREEDOM AND DEMOCRACY THROUGHT
THE WORLD, WHO HAS CONTRIBUTED TO
THE FORGING OF GREATER ROMANIA, AND TO

THE FUTURE OF A RIGHTFUL AND UNITED EUROPE
(România és az USA címere)
Fordítás: Az Amerikai Egyesült Államok elnöke. Örök hálával a világszabadság és -demokrácia hősének, aki hozzájárult Nagyrománia és az igazságos és egységes Európa létrejöttéhez.
Irodalma: Kiss O. 2002.

670.
Létrehozás/állítás időpontja: 2002. okt. 8.
Hely: Mikes (Croitorilor) u. 13. sz., Judaisztikai Intézet épületében, Albert Einstein mellszobra
Megjegyzés: van egy *Albert Einstein terem* és egy *Margo és Egon Marc Lövith* terem
Szöveg:
Albert Einstein
Egon Marc Lövith
Irodalma: Borbély T. 2002.

671.
Létrehozás/állítás időpontja: 2002. okt. 27.
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom, a nyugati falon
Megjegyzés: születésének 200. évfordulójára
Szöveg:
„Annyi jogunk lesz eredményeinkhez,
amennyi helyet foglal el szivünkben a hit tüze!”
KOSSUTH LAJOS
1802 – 1894
evangélikus egyházához mindhalálig hű,
a nemzet szabadságáért küzdő magyar
hazafi emlékére állittatta az emléktáblát
születésének 200. évfordulóján
a Romániai Ágostai Hitvallású Evangélikus-
Lutheránus Egyházkerület és
a Kolozsvári Egyházközség.
Kolozsvár, 2002.
Irodalma: Sándor B. Á. *Szabadság*. 2002. okt. 29.

672.
Létrehozás/állítás időpontja: 2002. dec. 1.
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u., a kapitóliumi farkas (Lupa Capitolina) szobra
Megjegyzés: Ettore Ferrari által készített másolat; 1973–1993 között a régi városháza előtt volt [RomRemDeakelso] **[477.]**, a Memorandisták emlékművének felállításakor eltávolították; 2005-ben a térrendezéskor elvitték, 2008. november 28-án, az utca másik pontján avatták fel ismét [RomRem2008Deak] **[716.]**
Szöveg:
ALLA CITTÀ DI CLUJ
ROMA MADRE
MCMXXI

Fordítás: Kolozsvár városának Róma anyavárosától.
Irodalma: P. Borteş 1923: 33, Orosz F. 1933: 31, O. Buzea 1939: 78, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 106, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 259–260, Asztalos L. 2004: 99, Gaal Gy. 2007: 45, 48–49.

673.
Létrehozás/állítás időpontja: 2002. dec. 12.
Hely: Wesselényi (Regele Ferdinand) u. 12. sz.
Szöveg:
FERDINAND
CEL LOIAL
ÎNTREGITORUL DE
NEAM ŞI ŢARĂ
PRIMUL MAREŞAL AL
ROMÂNIEI
1865–1927
12. XII. ’02.
Fordítás: A hűséges Ferdinánd, a nemzet és az ország egységesítője, Románia első marsallja (1865–1927) [Leleplezve] 2002. december 12-én.

674.
Létrehozás/állítás időpontja: 2003. ápr. 12.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 5. sz., a BBTE főépületében, Ferdinand király mellszobra
Megjegyzés: Radu Marcel Moraru alkotása; I. Mihály román király díszdoktorrá avatáskor leplezték le
Szöveg:
REGELE
FERDINAND
Fordítás: Ferdinand király.

675.
Létrehozás/állítás időpontja: 2003. ápr. 12.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 5. sz, a BBTE főépületében, Mária királynő mellszobra
Megjegyzés: Radu Marcel Moraru alkotása; I. Mihály román király díszdoktorrá avatáskor leplezték le
Szöveg:
REGINA
MARIA
Fordítás: Maria királyné.

676.
Létrehozás/állítás időpontja: 2003. ápr. 23.
Hely: Széchenyi tér (Mihai Viteazul), Mihai Viteazul Emlékláng
Szöveg:
[felirata, elől:]
ATÂȚIA ANI AM STAT ÎMPOTRIVA TURCILOR CU OAMENII

MEI ŞI CU PUŢINUL AJUTOR AL ŢĂRII MELE,
NECRUŢÂND NICIODATĂ SÂNGELE PENTRU ARDEAL
CARE SUB APĂRAREA MEA, ÎNTRU NIMIC N-A CUNOSCUT
NICI O PAGUBĂ ŞI ESTE ÎNTREG".
MIHAI VITEAZUL
[háta:]
IN MEMORIAM
[oldalt:]
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ–NAPOCA
23 APRILIE 2003
Fordítás: Oly sok évig ellenálltam a töröknek embereimmel és hazám kicsiny segítségével, sose kímélvén véremet Erdélyért, amely az én védelmem alatt semmiben nem ismert kárt és egészben maradt. Mihai Viteazul. In memoriam. [Leleplezte] Kolozsvár-Napoca Polgármesteri Hivatala, 2003 április 23-án.
Irodalma: D. Todiţa 2004: 143.

677.
Létrehozás/állítás időpontja: 2003. máj. 16.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 5. sz., a BBTE főépületében, Hermann Oberth mellszobra
Megjegyzés: korábban a Német Fórum előcsarnokában volt (vö: *Szabadság*. 1994. máj. 31.)
Szöveg:
Hermann Oberth
1894–1989
Irodalma: *Szabadság*. 2003. máj. 17.

678.
Létrehozás/állítás időpontja: 2003. máj. 16.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 2. sz., Báthory István Elméleti Líceumban, a lépcsőfordulóban, dombormű
Megjegyzés: az eredeti a Fekete Kolostorban található
Szöveg:
L'ÉCRIVAN HONGROIS ALADÁR KUNCZ
(1886–1931), ALORS INTERNÉ CIVIL, VÉCUT
DE 1914 À 1916, CE SOUVENIR LUI INSPIRÉ
SON ROMAN LE MONASTÉRE NOIR.

KUNCZ ALADÁR MAGYAR ÍRÓ (1886–1931)
INTERNÁLTKÉNT ÉLT ITT 1914-TŐL 1916-IG
EZ AZ ÉLMÉNY IHLETTE
FEKETE KOLOSTOR CÍMŰ REGÉNYÉT.
[az alsó sarokban:]
BUDAPEST
2001
Irodalma: *Szabadság*. 2003. máj. 17.

679.

Létrehozás/állítás időpontja: 2003. aug.
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 33. sz., a Gheorghe Şincai Iskola udvarán, Gheorghe Şincai mellszobra
Szöveg:
[elől:]
GHEORGHE SINCAI
1754–1816
[oldalt:]
ACEST MONUMENT S-A
RIDICAT DIN CONTRIBUINTA
PARINTILOR – 2003 –
[hátul:]
AUTOR:
AUREL TEREC
EXECUTAT SC T(URNATORIA). METALUL
CLUJ-NAPOCA AUG[ust]. 2003
Fordítás: Ez az emlékmű a szülők hozzájárultával készült 2003-ban. Készítője Aurel Terec. Kivitelezte a Turnatoria Metalul 2003 augusztusában.

680.
Létrehozás/állítás időpontja: 2003. okt. 17.
Hely: Főtér (Unirii), Stâlpi Împuşcaţi (’Lelőtt Oszlopok’) emlékmű
Megjegyzés: Liviu Mocan alkotása
Szöveg:
[felirata baloldalt:]
STÂLPI
ÎMPUŞCAŢI
Decembrie 1989
CĂLIN NEMEŞ
DORINEL JURJA
MIHAI ŢICLETE
SZABO ATTILA
VIOREL CIOARĂ
AUREL MERCA
VERGICĂ MARIN
ALEXANDRU POP
SZABO ŞTEFAN
EMIL CIORTEA
BALLAI CSABA
IOAN VĂLEAN
TEODOR POP
IOAN RUSU
[felirata jobboldalt:]
LUCIAN MATIŞ
TABAS IOSIF
IOAN SABĂU
EGYEDI IMRE

GRIGORE BORŞ
BORBELY ISTVAN
HOREA PEDESTRU
RODICA CRISTUREAN
LUMINIŢA MIŞAN
ADRIAN NAŞC
DINU SMICAL
IOAN CHEZAN
IOAN CHIRA
„Nu există iubire
mai mare decât
să-şi dea cineva viaţa
pentru prietenii săi.”
IISUS HRISTOS
Fordítás: Lelőtt Oszlopok, 1989 december: Călin Nemeş… „Nincs nagyobb szeretet, mint mikor valaki életét adja barátaiért” Jézus Krisztus.
Irodalma: Gaal Gy. 2007: 50.

681.
Létrehozás/állítás időpontja: 2004. márc. 13.
Hely: Monostori (Moţilor) u. 1. sz., a Városháza nagytermében
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ SALĂ S-A ÎNTRUNIT
ÎN ŞEDINŢĂ GUVERNUL ROMÂNIEI
LA 13 MARTIE 1945, CU PRILEJUL
REVENIRII SUB ADMINISTRAŢIE
ROMÂNEASCĂ A TRANSILVANIEI
DE NORD, RĂPITĂ PRIN DICTATUL
FASCIST DE LA VIENA

PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ–NAPOCA
13 MARTIE 2004
Fordítás: Ebben a teremben ülésezett Románia kormánya 1945. március 13-án, a fasiszta bécsi döntés által elrabolt Észak-Erdély román fennhatóság alá való visszakerülése alkalmából. [Leleplezte] Kolozsvár–Napoca municípium Polgármesteri Hivatala 2004. március 13-án.
Irodalma: Kiss O. 2004.

682.
Létrehozás/állítás időpontja: 2004. ápr. 28.
Hely: Farkas (Kogălniceanu) u. 2. sz., Báthory István Elméleti Líceum dísztermében, Pázmány Péter mellszobra
Megjegyzés: Gergely István alkotása; a 425. évfordulón leplezték le
Szöveg:
PÁZMÁNY PÉTER

683.
Létrehozás/állítás időpontja: 2004

Hely: Eperjes (Onisifor Ghibu) u. 25. sz., az Avram Iancu Elméleti Líceum udvarán
Szöveg:
[felirata, elöl]
AVRAM IANCU
1824–1872
[felirata, hátul]
AUTOR: LIVIU MOCAN
EXECUTAT SI DONAT
TURNATORIA METALUL
ING. TARLEA PETRISOR
Fordítás: Avram Iancu (1824–1872). Készítette Liviu Mocan. Kivitelezte és adományozta a Turnatoria Metalul, Ţârlea Petrişor mérnök.

2004–2010

684.
Létrehozás/állítás időpontja: 2004 körül
Hely: Izlazului u. 18. sz., az Octavian Goga Megyei Könyvtár Traian Brad fiókja előtt
Szöveg:
(plakett)
TRAIAN BRAD
1945–2002
DIRECTOR
AL BIBLIOTECII JUDEȚENE
„OCTAVIAN GOGA”
CLUJ
1987–2002
NON OMNIS MORIAR
Fordítás: Traian Brad (1945–2002), a kolozsvári Octavian Goga Megyei Könyvtár igazgatója (1987–2002). Nem halok meg egészen. (Horatius)

685.
Létrehozás/állítás időpontja: 2004
Hely: Nádas (Burebista) u. 2. sz., a Dimitrie Cantemir Keresztény Egyetem Jogi Karának oldalán
Szöveg:
ACEST COMPLEX CU DESTINATIE DE INVATAMANT
A FOST REALIZAT INTRE 1997 SI 2004
PROIECTANT: ARHITECT ZAMFIR ROMULUS
CONSTRUCTOR:
S.C. PROTA S.R.L. CLUJ-NAPOCA
COORDONATORI:
PROF. UNIV. DR. BOBOS GHEORGHE, DECAN
PROF. UNIV. DR. BANCIU MARIA, PRODECAN
COZMA LIVIU, DIRECTOR ECONOMIC
Fordítás: Ez a 1997 és 2004 között épült. Tervezte Zamfir Romulus műépítész, építette a kolozsvári S.C. Prota S.R.L. Felügyelte dr. Bobos Gheorghe egyetemi tanár, dékán, dr. Banciu Maria egyetemi tanár, dékánhelyettes, Cozma Liviu gazdasági igazgató.

686.
Létrehozás/állítás időpontja: 2004. nov. 18.
Hely: Szamosfalvi (Romulus Vuia) út 76. sz., a Traian Dîrjan iskola homlokzatán
Megjegyzés: iskolanévadó ünnepség keretében
Szöveg:
ÎN ACEASTĂ ŞCOALÂ
A ÎNVĂȚAT ÎNTRE ANII
1927–1934 EROUL ADJ[utant].
AV[iator]. TRAIAN DÎRJAN
CLUJ-NAPOCA

18 NOIEMBRIE 2004
Fordítás: Ebben az iskolában tanul 1927 és 1934 között Traian Dîrjan repülős segédtiszt**.** [Állíttatta] Kolozsvár 2004. november 18-án.

687.
Létrehozás/állítás időpontja: 2005. jan. 25.
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 20. sz., a CFR-kórház Neurológia Intézetének homlokzatán
Megjegyzés: a 150. évfordulóra; Vályi egykori lakóháza
Szöveg:
În această casă a locuit
Renumitul matematician
GYULA VÁLYI
(1855–1913)
profesor la Universitatea din Cluj,
propagatorul geometriei neeuclidiene
a lui János Bolyai.
Fordítás: Ebben a házban lakott élete utolsó éveiben Vályi Gyula (1855–1913) hírneves matematikus, a Kolozsvári Egyetem tanára, Bolyai János nem-euklideszi geometriájának népszerűsítője.
Irodalma: Kolumbán J.–Kása Z. 2004.

688.
Létrehozás/állítás időpontja: 2005. jan. 25.
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 18. sz., a CFR-kórház Neurológia Intézetének homlokzatán
Megjegyzés: 150. évfordulóra; Vályi egykori lakóháza
Szöveg:
Ebben a házban lakott
élete utolsó éveiben
VÁLYI GYULA
(1855–1913)
hírneves matematikus,
a kolozsvári egyetem tanára,
a Bolyai-geometria népszerűsítője.
Irodalma: Kolumbán J.–Kása Z. 2004.

689.
Létrehozás/állítás időpontja: 2005. jún. 5.
Hely: Egyetemi sportpark (Parcul Iuliu Haţieganu), Gheorghe Comănar mellszobra
Szöveg:
[elől:]
PROF.
GHEORGHE COMĂNAR
PRIMUL DECAN
AL FACULTĂŢII,
CREATORUL ŞCOLII

DE ED[UCAȚIE]. FIZICĂ
DIN ARDEAL

1908–1983
[oldalt, utólagos:]
REALIZAT DE DORU STOICA
IN TURNATORIA „METALUL”
SPRIJINIT DE ASOCIATIA PROF. DR.
IULIU HATIEGANU
PRIN GRIJA D-LOR PROF.
BUJOR CUCU
TIBERIU RUSU
5 IUNIE 2005
Fordítás: Gheorghe Comănar tanár, a kar első dékánja, a testnevelés erdélyi iskolájának megalapítója. 1908–1983. Létrehozva a Metalul öntődében Doru Stoica által. Támogatta a Prof. Dr. Iuliu Hațieganu Társaság, Bujor Cucu és Tiberiu Rusu tanár urak segítségével. [Állítva] 2005. június 5-én.

690.
Létrehozás/állítás időpontja: 2005. jún.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 16. sz., a kollégium régi épülete, az udvaron, a kapuval szemben levő déli falon, hármas emléktábla
Megjegyzés: az I. világháborús emléktáblát újra elkészítették **[348.]**; Asztalos L. 2007 szerint 2003-ban állították a táblát
Szöveg:
[baloldali:]
PRO PATRIA
1914–1919

TANÁROK
JOÓ JÓZSEF
SAJA ANTAL
SZABÓ IMRE
DIÁKOK
ifj. BELLE LAJOS
BÖLÖNI ÁRPÁD
DOBY SÁNDOR
ifj. FARKAS SÁNDOR
GONOSZ DEZSŐ
KERESZTES GYÖRGY
KISS PÁL
SPERKER IMRE
SZENTIVÁNYI FERENC
TOMORI JENŐ
[jobboldali:]
IN MEMORIAM
1941–1946

TANÁROK
dr. BARTHALIS JÓZSEF
BODROGI JÁNOS
FAZAKAS GYULA
TÉCSY JÁNOS
DIÁKOK
BAKÓ JÓZSEF
BERGER LÁSZLÓ
CSEH ZOLTÁN
CZÉGHENI GÉZA
CSULAK LENKE
CSULAK TERÉZ
KEREKES MIHÁLY
LOSONCZY ISTVÁN
NAGY LORÁND
SZÁSZ JÓZSEF
[alsó:]
A FENTI EMLÉKTÁBLÁKAT A KOLOZSVÁRI
„APÁCZAI CSERE JÁNOS"
ÖREGDIÁKOK BARÁTI TÁRSASÁGA
ÁLLÍTOTTA A REFORMÁTUS KOLLÉGIUM
ÉS A REFORMÁTUS LEÁNYGIMNÁZIUM
VILÁGHÁBORÚS ÁLDOZATAI EMLÉKÉRE
1999-BEN.
Fordítás:
Irodalma: László F. *Szabadság*. 2005. jún. 11., Asztalos L. 2007, Asztalos L. 2008: 86, Murádin J. 2008: 53.

691.
Létrehozás/állítás időpontja: 2005. okt. 3.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 5. sz., a BBTE főépületében, Farkas Gyula mellszobra
Megjegyzés: Radu Moraru alkotása
Szöveg:
FARKAS GYULA
1847–1930
RECTOR MAGNIFICUS
1907–1908
Fordítás: Farkas Gyula (1847–1930), rektor (1907–1908).
Irodalma: *Szabadság*. 2005. okt. 4.

692.
Létrehozás/állítás időpontja: 2005. okt. 7.
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 65. sz. (egy gyógyszerészeti felszereléseket forgalmazó cég) előtt, Wilhelm Conrad Röntgen mellszobra
Szöveg:
[elől, a mellszobron:]
W. C. RÖNTGEN

1845–1923
[elől, a talapzaton:]
WILHELM CONRAD
RÖNTGEN
1845–1923
DESCOPERITORUL
RAZELOR X 28 DEC. 1895
SAVANTUL CĂRUIA I-A
FOST ÎNMÂNAT PRIMUL
PREMIU NOBEL (1901)
RIDICAT DE PROF. DR. ING. POMPILIU RADEA
CLUJ-NAPOCA 7 OCT. 2005
[oldalt, a mellszobron:]
D[oru]. STOICA 2005
Fordítás: Wilhelm Conrad Röntgen (1845–1923), az X-sugarak felfedezője (1895. december 28.), akinek legelőször adtak Nobel-díjat (1901). Emelte dr. Pompiliu Radea egyetemi tanár, mérnök**,** 2005. október 7-én, Kolozsvárott. Doru Stoica [alkotása], 2005.

693.
Létrehozás/állítás időpontja: 2005–2008 között
Hely: Ferenc József (Horea) u. 21. sz., a neológ zsinagógában, a bejárati folyosó falán
Szöveg:
(Dávid-csillag)
לזיכרם של הורינו היקרים
DR. VASS ZOLTAN — FARKAS ANDREI (OCSI)
VASS EVA (NASC[.UTĂ] SZABO) — FARKAS LEA (BUBA) (NASC[.UTĂ] MANN)
COPIII: AGNES & JANOS VASS (JERUSALEM-ISRAEL)
NEM FELEJTUNK EL SOHA!
Fordítás: Drága szüleink emlékére […]. (Bányai Viktória fordítása)

694.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. ápr. 6.
Hely: Zrínyi Miklós u. 11A. sz.
Megjegyzés: születésének 120. évfordulójára
Szöveg:
DIPL. ING. FARAGÓ PÁL
1886–1970
PRIMUL CAMPION OLIMPIC AL ROMANIEI
MAESTRUL EMERIT AL SPORTULUI LA ŞAH
ROMÁNIA ELSŐ OLIMPIAI BAJNOKA
A SPORT ÉRDEMES SAKKMESTERE
(olimpiai ötkarika)
BERLIN, 1936
Irodalma: P. J. A. 2006, Tibori Sz. Z. 2006.

695.

Létrehozás/állítás időpontja: 2006. máj. 5.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 16. sz., a Református Kollégium kapualjában, baloldalt
Szöveg: halálának 61. évfordulójára
(plakett) 1879–1945
EBBEN AZ ÉPÜLETBEN VÉGEZTE
ISKOLAI TANULMÁNYAIT A REFORMÁTUS
KOLLÉGIUM EMINENS DIÁKJAKÉNT
1887–1889 KÖZÖTT
A NAGY MAGYAR ÍRÓ ÉS GONDOLKODÓ
SZABÓ DEZSŐ
Irodalma: *Szabadság*. 2006. máj. 6.

696.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. máj. 14.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 3. sz. az Akadémiai Kollégium épületének bejáratától balra
Megjegyzés: az egyetem 425. évfordulójára; nem (a közelben lévő) jezsuita egyetemre helyezték
Szöveg:
S-a amplasat această placă cu ocazia
aniversării a 425 de ani de la înființarea,
în anul 1581, de către Ștefan Báthory,
principele Transilvaniei (1571–1586),
a Colegiului Iezuit – prima instituție
universitară din Transilvania.

„…IN JESU CHRISTI DOMINI NOSTRI
SACROSANCTO NOMINE, IN CIVITATE
NOSTRA CLAUDIOPOLITANA, ALIAS
COLOSWAR NUNCUP[a]TA, COLLEGIUM
SOCIETATIS JESU FUNDAMUS, FACIMUS,
INSTITUIMUS, ORDINAMUS ET ERIGIMUS,
ET BONIS REDDITIBUSQUE INFRA
SCRIPTIS AFFICIMUS”

(PRIVILEGIUL PRINCIPELUI
ŞTEFAN BÁTHORY, DAT LA VILNIUS,
12 MAI 1581)

Consiliul Academic şi
Rectoratul Universității Babeş–Bolyai,
Cluj-Napoca, A[nno].D[omini]. MMVI
Fordítás: Állíttatott ezen emléktábla az, Erdély fejedelme, Báthory István (1571–1586) által 1581-ben alapított első erdélyi egyetemi intézmény, a Jezsuita Kollégium 425. évfordulójára. „…Jézus Krisztus, a mi Urunk szentséges nevében Claudiopolisnak, másképp Kolozsvárnak nevezett városunkban megalapítjuk, létrehozzuk, felállítjuk, megszervezzük és életre hívjuk a Jézus Társaság kollégiumát.” (Báthory István 1581. május 12-én Vilniuszban kiadott alapító

levele.) [Állította] a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Akadémiai Tanácsa és Rekorátusa, Kolozsvár, az Úr 2006. esztendejében.
Irodalma: E.-R. F. 2006, Kelemen T. 2006, Asztalos L. 2008: 78–80.

697.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. jún. 10.
Hely: a Sétatér mellett, a Monumetul Rezistenţei Anticomuniste (’Antikommunista Ellenállás Emlékműve’) emlékmű
Szöveg:
MONUMENTUL
REZISTENTEI
ANTICOMUNISTE

AUTOR:
ARH. VIRGIL SALVANU
CONSTRUIT SUB INGRIJIREA
DR. TRAIAN NEAMŢU
PREŞEDINTE AFDPR
ING. POP FLORIAN MEMBRU
EC. PETRU BADIU MEMBRU
[az oldalán, balfelől:]
CAVNIC, TARGU OCNA, CANALUL MORTII, BAIA SPRIE, RAMNICUL SARAT, TARGSOR, POARTA ALBA
[az oldalán, jobbfelől:]
SIGHET, AIUD, GHERLA, JILAVA, PITESTI, VACARESTI, BALTA BRAILEI, PERIPRAVA
Fordítás: (Az Antikommunista Ellenállás Emlékműve. Alkotója Virgil Salvanu műépítész, épült dr. Traian Neamţu AFDPR[74] elnök, Pop Florian mérnök és Ec. Petru Badiu AFDPR tagok irányításával. [A kommunista börtönök, kényszermunka-táborok:] Cavnic, Târgu Ocna, Canalul Morţii, Baia Sprie, Râmnicul Sărat, Târgşor, Poarta Albă, Sighet, Aiud, Gherla, Jilava, Piteşti, Văcăreşti, Balta Brăilei, Periprava.
Irodalma: Asztalos L. 2006b.

698.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. jún. 19.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban, Eugeniu Sperantia mellszobra
Megjegyzés: talán 2006 június 19-én állították a Blaga szobrával együtt, a születésének 120. évfordulójára
Szöveg:
EUGENIU SPERANTIA
1886–1972

699.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. jún. 19.

[74] Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici din România (’Volt Politikai Foglyok Romániai Társasága’).

Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban, D. D. Roşca mellszobra
Megjegyzés: talán 2006 június 19-én állították a Blaga szobrával együtt, a születésének 110. évfordulójára
Szöveg:
D. D. ROŞCA
1895–1980

700.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. jún. 19.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületében, Lucian Blaga mellszobra
Megjegyzés: talán születésének 110 és a halálának 45. évfordulójára
Szöveg:
LUCIAN BLAGA
1895–1961
Irodalma: *Szabadság*. 2006. jún. 20.

701.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. jún.
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 37. sz., a BBTE Pszichológiai Intézetének udvarán, Florian Ştefănescu Goangă mellszobra
Megjegyzés: születésének 125. évfordulójára
Szöveg:
[elől:]
FLORIAN ŞTEFĂNESCU
GOANGĂ
1881–1958
CREATORUL PRIMULUI
INSTITUT DE PSIHOLOGIE
EXPERIMENTALĂ DIN
ROMÂNIA
1921
[oldalt:]
SCULPTOR
DAVID SANDOR
Fordítás: Florian Ştefănescu Goangă (1881–1958), az első romániai kísérleti pszichológiai intézet létrehozója (1921). Dávid Sándor szobrász.

702.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. aug. 16.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér 31. sz., kaszárnya
Szöveg:
ACEASTĂ PLACĂ A FOST
DEZVELITĂ CU OCAZIA
ANIVERSĂRII A 90 DE ANI
DE LA ÎNFIINŢARE
16. 08. 2006

Fordítás: Ezt a táblát a [4. Hadsereg Parancsnoksága] létrejöttének 90. évfordulója alkalmából leplezték le 2006. augusztus 16-án.

703.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. szept. 14.
Hely: Petőfi (Avram Iancu) u. 70–72. sz.
Szöveg:
NOUL CORP DE CLADIRE, CU
16 SALI DE CLASA, A FOST REA-
LIZAT IN 2005–2006, PRIN FINANTAREA
M[inisterul]. E[ducației]. [şi] C[ercetării]. SI CU SPRIJINUL I[nspectoratul]. Ş[colar]. J[udeţean]. CLUJ
IN CADRUL PROGRAMULUI DE
REABILITARE A SCOLILOR,
COFINANTAT DE B.E.I., B.D.C.E.
SI CONSILIUL LOCAL CLUJ.
Fordítás: Az új, 16 tantermes épületszárny 2005 és 2006 között épült, a Tanügyi és Kutatási Minisztérium anyagi és a Kolozs Megyei Tanfelügyelőség szakmai támogatásával az iskolajavítási programban. Anyagilag támogatta a B.E.I. (Banca Europeană de Investiții?), B.D.C.E. (Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei?) és Kolozsvár Helyi Tanácsa is.

704.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. okt. 10.
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz. a Sapientia EMTE épületében, Bocskai István fejedelem mellszobra
Megjegyzés: 1956-os megemlékezést is tartottak előtte
Szöveg:
BOCSKAI
Irodalma: Nagy-Hintós D. 2006.

705.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. okt. 21.
Hely: Kossuth Lajos (December 21) u. 7. és 9. sz. között, unitárius templom főbejárata után, jobbra
Szöveg:
MÁRTÍROK ÉS ÁLDOZATOK
EMLÉKÉRE
AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM
50. ÉVFORDULÓJÁN
1956–2006

706.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006. okt. 28.
Hely: Bocskai (Avram Iancu) tér 13. sz., a Teológia hátsó udvarán, 1956-os emlékmű
Szöveg:
[az emlékművön:]
AZ IGAZSÁG

SZABADDÁ

TESZ TITEKET
(JÁN. 8,32)
[a talapzaton:]
AZ EZERKILÁNCSZÁZÖTVENHATOS MAGYAR SZABADSÁGHARC
UTÁNI MEGTORLÁS ÁLDOZATÁUL ESETT
– KIVÉGZETT, BÖRTÖNT VISELT ÉS MÁS MÓDON MEGHURCOLT –
PROTESTÁNS TEOLÓGIAI HALLGATÓK, TANÁROK, LELKIPÁSZTOROK
ÉS EGYHÁZTAGOK EMLÉKÉRE

707.
Létrehozás/állítás időpontja: 2006
Hely: Görögtemplom (Bisericii Ortodoxe) u. 10. sz., a templom bejárata fölött
Szöveg:
PISANIE
CU VREREA TATĂLUI, CU AJUTORUL FIULUI ŞI CU SĂVÂRŞIREA DUHULUI SFÂNT, ZIDITU-S-A
ACEASTĂ BISERICĂ CU HRAMUL „SFÂNTA TREIME”, DIN MUNICIPIUL CLUJ-NAPOCA ÎNTRE ANII 1795–1796.
TIMP DE 136 DE ANI A FOST SINGURA BISERICĂ ORTODOXĂ DIN CAPITALA TRANSILVANIEI.
AICI A FOST INSTALAT LA DATA DE 29 IUNIE 1811, VASILE MOGA, CA EPISCOP AL ROMÂNILOR ORTODOCŞI DIN ARDEAL.
ÎNTRE ANII 1921–1932 A SERVIT DREPT CATEDRALĂ A REÎNVIAŢEI EPISCOPII A VADULUI, FELEACULUI ŞI CLUJULUI.
BISERICA A FOST REPARATĂ ÎN MAI MULTE RÂNDURI ÎNTRE ANII 1982–1983 FIIND RENOVATĂ DE Pr. IOAN SÂNCRĂIAN.
ICONOSTASUL A FOST PICTAT ÎN ANUL 1796 DE CONSTANTIN ZUGRAVU DIN BRAŞOV.
ACTUALA PICTURĂ, ÎN TEHNICA FRESCĂ, A FOST FĂCUTĂ ÎN ANII 2005–2006, DE PICTORII BISERICEŞTI
IOAN BOTIŞ ŞI SOŢIA MARIANA, ÎN TIMPUL PASTORIRII PREOŢILOR IOAN JELER, PROTOPOP AL PROTO-
POPIATULUI ORTODOX CLUJ I. ŞI CRISTIAN BACIU, CONSILIER EPARHIAL.
LA DATA DE I.P.S. ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT BARTOLOMEU ANANIA A RESFINŢIT BISERICA.
ÎNSCRIE, DOAMNE, ÎN CARTEA VIEŢII PE TOŢI CTITORII, BINEFĂCĂTORII, OSTENITORII ŞI ÎNCHINĂTORII ACESTUI LOCAŞ.
Fordítás:
Emlékirat.
Az Atya akaratával, a Fiú segítségével és a Szentlélek közreműködésével ez Kolozsvár-Napoca municípiumi, Szentháromságnak szentelt templom építtetett 1795 és 1796 között.
136 éven át az egyetlen görögkeleti templom volt Transszilvánia fővárosában.
Itt iktatták be 1811. június 29-én Vasile Moga-t az erdélyi román görögkeletiek püspöki tisztségébe.

1921 és 1932 között a Felek, Révkolostor és Kolozsvár püspöksége megújításának igazi székesegyházaként szolgált.
A templomot 1982–1983 között több ízben javították, a felújíttatást Ioan Sâncrăian atya vezette.
Az ikonosztázt 1796-ban a brassói Festő Constantin festette. A mostani freskókat 2005 és 2006 között Ioan Botiş és felesége Mariana templomfestők készítették, amikor a templom lelkészei Ioan Jeler, az I. Kolozsvári Görögkeleti Esperesség esperese és Cristian Baciu egyházkerületi tanácsos voltak.
... napján IPS Bartolomeu Anania érsek és metropolita újraszentelte a templomot.
Írd be, Uram, az élet könyvébe mindazokat, akik alapítói, jótevői, építői és adományozoi voltak ennek a szent hajléknak.

708.
Létrehozás/állítás időpontja: 2007. márc. 25.
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u. végén, a Prefektúra és a CEC előtt egy emlékfa, alatta emléktábla
Szöveg:
Acest pom a fost plantat
cu ocazia sărbătoririi a 50 de ani
de la semnarea Tratatului de la Roma,
în 25 martie 1957.
ÎMPREUNĂ
DIN 1957
25 martie 2007
Fordítás: Ezt a gyümölcsfát az 1957. március 25-én aláírt Római Szerződés 50. évfordulójának ünneplésekor ültették. Együtt 1957-től. [Állítva] 2007. március 25-én.

709.
Létrehozás/állítás időpontja: 2007. máj. 16
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban, Augustin Maior mellszobra
Megjegyzés: egy emlékkonferencia keretében leplezték le; ugyanezen a napon avatták a Ioan Ursu intézetet, nem tudni, ezzel volt-e összefüggésben
Szöveg:
AUGUSTIN MAIOR
1882–1963

710.
Létrehozás/állítás időpontja: 2007. máj. 19.
Hely: Fürdő (Cardinal Iuliu Hossu) u. 28. sz.
Szöveg:
In memoriam
DSIDA JENŐ
1907–1938
Ebben a házban élt utolső éveiben a költő.
În această casă şi-a petrecut ultimii ani de viaţă poetul.
Irodalma: *Szabadság*. 2007. máj. 16.

711.
Létrehozás/állítás időpontja: 2007. okt. 11.
Hely: Mikó (Clinicilor) u. 3. sz., az I. sz. Belgyógyászati Klinika udvarán, Iuliu Haţieganu mellszobra
Megjegyzés: újraállítás; a PSD 81. évfordulójára, amelynek tagja volt az orvos is
Szöveg:
[elől:]
IULIU HAŢIEGANU
1885–1959
[hátul:]
RIDICAT ÎN ANUL 2007
PRIN GRIJA CONSIULIULUI JUDEŢEAN CLUJ
PREŞEDINTE: MARIUS-PETRE NICOARĂ
ARHITECT ŞEF: RADU-CĂLIN SPÂNU
CU CONTRIBUŢIA S.C. NISCOINVEST S.R.L.
Fordítás: Emelve 2007 évében a Kolozs Megyei Tanács támogatásával. Elnök: Marius-Petre Nicoară, főépítész: Radu-Călin Spânu; a Niscoinvest Kft. hozzájárulásával.
Irodalma: M. Neamţ 2007.

712.
Létrehozás/állítás időpontja: 2007. okt. 13.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 16. sz., a Református Kollégium kapualjában, az udvar felől
Szöveg:
450 ÉVES
A REFORMÁTUS OKTATÁS
1957–2007
Irodalma: Nagy-Hintós D. 2007.

713.
Létrehozás/állítás időpontja: 2008. jún. 22.
Hely: Kossuth Lajos (21 Decembrie 1989) u., evangélikus (lutheránus) templom/plébánia udvara, a templom keleti, udvari falán
Megjegyzés: halálának 70. évfordulójára
Szöveg:
(plakett)
DR. PÁTER BÉLA
1860–1938
EGYHÁZKÖZSÉG FŐGONDNOKA
BOTANIKUS
2008. 06. 22.

714.
Létrehozás/állítás időpontja: 2008
Hely: Postakert (Cuza Vodă) u. 12. sz., az adventista imaház bejáratától balra
Szöveg:

Az ADVENTIZMUS
fennállása 110-ik
évfordulójának emlékére
(jelkép)
1898–2008

715.
Létrehozás/állítás időpontja: 2008. nov.
Hely: Majális (Gheorghe Bilaşcu) u. 34–36. sz., a I. Chiricuță Rákkutató Intézet előtt, Ion Chiricuță mellszobra
Szöveg:
[elöl:]
ION CHIRICUȚĂ
[oldalt]
AUTOR
ALEXANDRU LUPU
NOIEMBRIE 2008
CU SUSȚINEREA
CONF. DR. ALEXANDRU IRIMIE
Fordítás: Ion Chiricuță. Alexandu Lupu alkotása, 2008. november. [Állítva] dr. Alexandru Irimie conf. támogatásával

716.
Létrehozás/állítás időpontja: 2008. nov. 28.
Hely: Deák Ferenc (Eroilor) u., a kapitóliumi farkas (Lupa Capitolina) szobra
Megjegyzés: Ettore Ferrari által készített másolat; 2002. december 1-jén a Deák Ferenc utca másik felén állították fel került (RomRem, Romamadre) **[672.]**, majd 2005-ben a térrendezéskor elvitték, 2008. november 28-án avatták fel (a választási kampánycsend előtt)
Szöveg:
ALLA CITTÀ DI CLUJ
ROMA MADRE
MCMXXI
Fordítás: Kolozsvár városának Róma anyavárosától.
Irodalma: P. Borteş 1923: 33, Orosz F. 1933: 31, O. Buzea 1939: 78, Gh. I. Bodea–Fodor L.–Vajda L. 1971: 106, Lőwy D.–Demeter V. J.–Asztalos L. 1996: 259–260, Asztalos L. 2004: 99, Gaal Gy. 2007: 45, 48–49.

717.
Létrehozás/állítás időpontja: 2009. febr. 28.
Hely: Főtér (Unirii) a Szent Mihály-templom bejárata előtt, Márton Áron püspök mellszobra
Szöveg:
[felirata, elöl]
MÁRTON ÁRON
1896–1980
[felirata, oldalt a szobron]
BOCSKAY V. A.D. MMV
Olvasata: Márton Áron (1896–1980). [Készítette] Bocskay Vincze, az Úr 2005. esztendejében.

718.
Létrehozás/állítás időpontja: 2009. máj. 9.
Hely: Egyetemi (Iuliu Haţieganu) Sportpark, a sportpálya mellett
Szöveg:
MARIA CIONCAN
1977–2007
MAESTRĂ EMERITĂ A SPORTULUI
CETĂŢEAN DE ONOARE A
MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA
MEDALIATĂ CU BRONZ
LA JOCURILE OLIMPICE ATENA 2004
ÎN PROBA DE 1.500 M CU TIMPUL DE 3.58.39
[oldalt:]
BUST REALIZAT DE SCULPTORUL
RODIN GHEORGHIŢĂ, PRIN
GRIJA D-LUI BEREGSZASZY ŞTEFAN,
ANTRENORUL SPORTIVEI
[hátul:]
EXECUTANT
S.C. TERNINA S.R.L.
Fordítás: Maria Cioncan élsportoló, Kolozsvár-Napoca municípium díszpolgára, a 2004-es athéni olimpiai játékok bronzérmese az 1500 méteres távon, 3.58.39-es részidővel. A mellszobrot Rodin Gheorghiţă alkotta Beregszaszy Ştefan sportágvezető kezdeményezésére. Kivitelezte a S.C. Ternina S.R.L.
Irodalma: *Ziua de Cluj*. 2009. máj. 7.

719.
Létrehozás/állítás időpontja: 2009. máj. 15.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban, Virgil Vătăşianu mellszobra
Megjegyzés: Romul Ladea alkotása; egy konferenciával összekötve avatta fel Andrei Marga és Viorica Guy Marica
Szöveg:
VIRGIL VĂTĂŞIANU
1902–1993

720.
Létrehozás/állítás időpontja: 2009. máj. 21
Hely: Görögtemplom (Bisericii Ortodoxe) u. 19. sz., az utcai házfalon Horváth István író emléktáblája
Megjegyzés: születésének 100. évfordulójára
Szöveg:
EBBEN A HÁZBAN
ÉLT ÉS ALKOTOTT
1956–1977
HORVÁTH ISTVÁN

ÍRÓ
Irodalma: J. J. 2009.

721.
Létrehozás/állítás időpontja: 2009. júl. 23. előtt
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban, Ioan Ursu mellszobra
Megjegyzés: a román egyetem 90. évfordulójára
Szöveg:
IOAN URSU
1928–2007

722.
Létrehozás/állítás időpontja: 2009. júl. 23.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban, Tiberiu Morariu mellszobra
Megjegyzés: a román egyetem 90. évfordulójára állították, Andrei Marga avatta fel; Ilarion Voinea alkotása
Szöveg:
TIBERIU MORARIU
1905–1982
Irodalma: *CityNews*. 2009. júl. 23.

723.
Létrehozás/állítás időpontja: 2009. okt. 16.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban
Megjegyzés: Eugen E. Gocan alkotása; a román egyetem 90. évfordulójára; Andrei Marga rektor és Adrian Papahagi – Marian Papahagi fia – leplezték le
Szöveg:
(plakett)
MARIAN PAPAHAGI
1948–1999
DONATIE REMUS V. POP
Fordítás: Marian Papahagi (1948–1999). Adományozta Remus V. Pop.
Irodalma: *Ziua de Cluj*. 2009. okt. 17.

724.
Létrehozás/állítás időpontja: 2009. okt. 23.
Hely: Sétatér (Parcul Central)
Szöveg:
[elöl:]
IN MEMORIAM 1956
[hátul:]
FINANȚATOR
CANCELARIA PRIMULUI MINISTRU UNGARIA (MEH)
FUNDAȚIA COMMUNITAS

TÁMOGATÓK
MINISZTERELNÖKI HIVATAL MAGYARORSZÁG (MEH)
COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY

725.
Létrehozás/állítás időpontja: 2009. okt. 23.
Hely: Hunyadi (Ştefan cel Mare) tér, a parkban, emlékfa
Szöveg:
Ziua Recunoştinţei în Transplant
19 iunie 2010
Bucuria de a primi depinde în
totalitate de generozitatea
de a dărui...
Un omagiu adus donatorilor
Fordítás: 2010. június 19, a (Szerv)átültetés Hálanapja. Az kapás öröme teljességgel az adás nagylelkűségétől függ... Tisztelet az adományozóknak.

726.
Létrehozás/állítás időpontja: 2010. szept. 30.
Hely: Farkas (Mihail Kogălniceanu) u. 1. sz., a BBTE főépületének udvarán, az Egyetemi Emlékparkban, Florian Ştefănescu Goangă mellszobra
Megjegyzés: halálának 50. évfordulójára; Septimiu Jugrestan alkotása
Szöveg:
FLORIAN ŞTEFĂNESCU
GOANGĂ
1881–1958
Irodalma: *Făclia*. 2010. okt. 1.

727.
Létrehozás/állítás időpontja: 2010. okt. 28.
Hely: Bartha Miklós (Emil Isac) u. 26–28., a Magyar Állami Operában, Bretán Miklós mellszobra
Szöveg:
MIKLÓS BRETAN
zeneszerző
1887–1968
bariton es
szinpadi rendező és mellszobra
[az talapzat oldalán levő táblácskán:]
NICOLAE BRETAN
COMPOZITOR
1887–1968
bariton si director de scena

NIKOLAUS BRETAN
KOMPONIST
1887–1968

bariton und scene-direktor
Irodalma: *Szabadság*. 2010. okt. 30.

728.
Létrehozás/állítás időpontja: 2010. nov. 29.
Hely: Főtér (Unirii)
Megjegyzés: 2010 novemberében fejezték be a restaurálást; 2011. április 2-án volt a hivatalos átadása
Szöveg:
[talapzaton:]
MATHIAS
REX
[a szobor előtti táblán:]
STATUIA ECVESTRĂ A REGELUI MATIA
OPERA SCULPTORULUI JÁNOS FADRUSZ
INAUGURATĂ LA 12 OCTOMBRIE 1902
*
MÁTYÁS KIRÁLY LOVASSZOBRA
FADRUSZ JÁNOS ALKOTÁSA
FELAVATTÁK 1902. OKTÓBER 12-ÉN
*
DAS REITERSTANDBIND VON
KÖNIG MATHIAS
EIN WERK VON JÁNOS FADRUSZ
IM 12. OKTOBER 1902 EINGEWEIHT
*
THE EQUESTRIAN STATUE OF
KING MATHIAS
BY JÁNOS FADRUSZ
INAUGURATED ON OCTOBER 12. 1902

729.
Létrehozás/állítás időpontja: 2011. ápr. 19.
Hely: Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz., a ház oldalán
Megjegyzés: a fejedelemmé választásának 406. évfordulóján
Szöveg:
(a fejedelem arckép-plakettje)
EBBEN A HÁZBAN SZÜLETETT
BOCSKAI ISTVÁN
MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY FEJEDELME
1557. JANUÁR 1-ÉN.
*
ÎN ACEASTĂ CASĂ S-A NĂSCUT
ŞTEFAN BOCSKAI
PRINCIPELE UNGARIEI ŞI TRANSILVANIEI
ÎN 1 IANUARIE 1557
*

IN THIS HOUSE WAS BORN
STEPHEN BOCSKAI
PRINCE OF HUNGARY AND TRANSSYLVANIA
ON JANUARY 1. 1557

EZT AZ EMLÉKTÁBLÁT ÁLLÍTTATTA A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
HAJDÚ-BIHAR MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT BOCSKAI MUNKABIZOTTSÁGA.

730.
Létrehozás/állítás időpontja: 2011. máj. 24.
Hely: Főtér (Unirii), a Mátyás király lovasszobra előtt
Megjegyzés: 23–24-re virradó éjszaka (törvénytelenül) szerelték fel
Szöveg:
1932 – PE SOCLUL STATUII
A FOST INSCRIPȚIONAT UN CITAT
DIN MARELE ISTORIC NICOLAE IORGA

„BIRUITOR ÎN RĂZBOAIE,
ÎNVINS NUMAI LA BAIA
DE PROPRIUL SĂU NEAM,
CÂND ÎNCERCA SĂ ÎNVINGĂ
MOLDOVA NEBIRUITĂ”

2010 – LA RESTAURAREA
GRUPULUI STATUAR S-A PĂSTRAT
INSCRIPȚIA AMPLASATĂ DE J. FADRUSZ
PE LUCRAREA CU CARE
A CÂȘTIGAT CONCURSUL DIN 1894,
ȘI ANUME: „MATHIAS REX”
Fordítás:
1932 – a szobor talapzatára egy, Nicolae Iorgától, a nagy történésztől származó idézet került: „A csatákban győzedelmes volt, csak saját nemzetétől szenvedett vereséget Moldovabányán, amikor a győzhetetlen Moldva ellen indult.”
2010 – a restauráláskor megtartották a Fadrusz János által elhelyezett Mathias Rex-feliratot a szoborcsoporton, amellyel az alkotó megnyerte a 1894-ben kiírt pályázatot.
Irodalma: *Szabadság*. 2011. máj. 25.